

Vlaamse overheid

**VRIND
2013**

VLAAMSE
REGIONALE
INDICATOREN

VRIND IS EEN UITGAVE VAN DE STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING.

De Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) is een agentschap binnen het domein Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid van de Vlaamse overheid.

Hij verricht op wetenschappelijk onderbouwde en onafhankelijke wijze studies over demografische, sociaal-maatschappelijke en macro-economische thema's, vertrekkende vanuit een beleidsrelevante vraagstelling.

De Studiedienst heeft tevens een coördinerende rol op het gebied van de monitoring van de algemene omgeving voor het Vlaamse beleid.

Hij heeft een ondersteunende rol ten aanzien van andere beleidsdiensten die vragen hebben over statistiek, survey, monitoring, beleidsevaluatieonderzoek en toekomstverkenningen als techniek en bij praktische vraagstukken.

De Studiedienst is tevens de draaischijf voor vraag en aanbod van openbare statistieken over Vlaanderen.

VRIND is ook te raadplegen via de website (www.vlaanderen.be/svr).

U kunt daar eveneens andere publicaties van de Studiedienst van de Vlaamse Regering downloaden.

De reeksen uit deze publicatie en de metadata zijn daar terug te vinden via de rubriek Cijfers.

STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

Boudewijnlaan 30 bus 23, 1000 Brussel

Tel. 02 553 52 07

Fax 02 553 58 08

E-mail svr@dar.vlaanderen.be

<http://vlaanderen.be/svr>

Bestellingen

<http://publicaties.vlaanderen.be>

Telefonisch via gratis nummer 1700 (elke werkdag van 9 tot 19 uur).

Depotnummer: D/2013/3241/222

ISBN-NUMMER : 9789040303425

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Josée Lemaître, administrateur-generaal

GRAFISCHE VORMGEVING, OPMAAK EN DRUK

Prepress & Drukkerij Bosmans, Lommel

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij milieuvriendelijk papier.

WOORD VOORAF

Voor u ligt de 21ste editie van de Vlaamse Regionale Indicatoren (VRIND). Het is het 4de rapport in de lopende legislatuur van de huidige Vlaamse Regering.

De basis van elke editie bestaat uit een set van indicatoren voor de verschillende bevoegdheidsdomeinen van de Vlaamse overheid. Het regeerakkoord en de beleidsnota's van de ministers vormen de basis voor de indicatorenset. Bij aanvang van de legislatuur wordt telkens gezocht naar indicatoren die het best het vooropgezette beleid en de mogelijke effecten er van in beeld kunnen brengen. Noch het beleid, noch de omgeving waarin deze opereert, is statisch. Keuzes worden in de loop van een legislatuur scherper gesteld en wel eens bijgesteld. Dit kan gebeuren vanuit effectiviteit- of efficiëntieoverwegingen maar soms zijn het de veranderde maatschappelijke en economische omstandigheden die een bijsturing vereisen. Dit houdt ons bij de les en zorgt er voor dat jaarlijks de set van indicatoren opnieuw wordt bekeken en – waar nodig – bijgesteld.

Dit gebeurt in een jaarlijkse overlegronde. Het zijn uiteindelijk de beleidsraden - waar de minister en zijn administratie samen zitten - die de indicatorenset definitief vastleggen. De Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) zelf doet jaarlijks suggesties zowel naar invulling van de indicatoren op basis van nieuw beschikbare data als naar een mogelijke invalshoek voor de presentatie van de indicatoren.

Eigen aan een monitor zoals VRIND, is het systematisch en periodiek opvolgen en presenteren van ontwikkelingen die voor het beleid relevant zijn. Het opbouwen van reeksen is daarbij belangrijk. Ze laten toe de ontwikkelingen te beschrijven en aan te geven in welke richting deze ontwikkelingen gaan. Als het beleid duidelijke keuzes heeft gemaakt, kan nagegaan worden of de vastgestelde evolutie in de juiste richting gaat en de beoogde doelstelling al dan niet in zicht komt. Beschrijvingen op zich verklaren niet waarom ontwikkelingen zich voordoen. VRIND kan dus zeker niet opgevat worden als een evaluatie-instrument van het beleid van de Vlaamse overheid.

De vastgestelde ontwikkelingen verklaren, veronderstelt een grondiger analyse waarbij rekening wordt gehouden met de vele spelers en actoren die deze ontwikkelingen mee beïnvloeden en sturen. De verschillende steunpunten kunnen hierbij een rol spelen. Zelf investeert SVR in het zoeken naar verklaringen voor sociaal-maatschappelijke fenomenen. De resultaten daarvan zijn terug te vinden in studies en webartikels die jaarlijks worden gepubliceerd (zie www.vlaanderen.be/svr). Eind 2013 verschijnt ook de 3de editie van de 'Sociale Staat van Vlaanderen' waarin wordt ingegaan op de ongekwalificeerde uitstroom, werkbaar werk, de inkomenssituatie van eenoudergezinnen, geestelijke gezondheid, energie-armoede en energie-efficiënte bij wonen, digitale participatie en verkeersleefbaarheid.

Indicatoren – het woord zegt het zelf – geven een indicatie aan. Vooral voor maatschappelijke effecten is het dikwijls afwegen hoe effecten het best kunnen opgevolgd worden. Belangrijk daarbij is dat de indicatoren gedragen worden door alle betrokken partners en de resultaten eenduidig kunnen worden geïnterpreteerd. In vele gevallen moet men zich tevreden stellen met een indicator die een of ander aspect opvolgt en bij benadering iets zegt over een mogelijk resultaat of effect. Gebrekkige statistieken of ontbrekende meetinstrumenten kunnen daar voor zorgen.

De structuur van deze editie loopt parallel met deze van de voorgaande jaren. De beleidsdomeinen werden ondergebracht in 5 clusters .

VRIND is een coproductie. Naast medewerkers van de Studiedienst is een prominente rol toebedeeld aan de beleidscellen van de departementen en wordt daarnaast een beroep gedaan op circa 200 medewerkers uit de Vlaamse overheid, de wetenschappelijke steunpunten en andere instellingen. Hun medewerking is noodzakelijk om tot een kwaliteitsvol en onderbouwd product te komen. We willen hen hier uitdrukkelijk voor bedanken.

Luk Bral
VRIND-coördinator

MEDEWERKERS

MEDEWERKERS STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

PROJECTCOÖRDINATIE Luk Bral

EINDREDACTIE Luk Bral, Myriam Vanweddingen

DWARSDOORSNEDE Veerle Beyst, Luk Bral, Jo Noppe, Dirk Smets, Karolien Weekers

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

Sociaal-culturele context Luk Bral
Macro-economische context Kim Creminger
Demografische context Edwin Pelfrene

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De lerende Vlaming Isabelle Erauw (O&V), Dirk Festraets
Werk en sociale economie Myriam Vanweddingen, Jo Noppe
De open ondernemer Thierry Vergeynst
Innovatiecentrum Vlaanderen Peter Viaene (EWI), Kim Creminger, Michaël Goethals

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

Cultuur Guy Pauwels
Sport Guy Pauwels
Gezondheid Dirk Smets
Diversiteit, inburgering en integratie Jo Noppe
Inkomen, armoede en sociale uitsluiting Jo Noppe
Zorg Dirk Moons
Media Marie-Anne Moreas
Toerisme Pieter De Maesschalck

GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

Ruimtelijke ontwikkelingen Greta Sienap
Wonen Greta Sienap
Stad en platteland Hilde Schelfaut, Luk Bral, Annelies Jacques (UGent)
Milieu en natuur Veerle Beyst
Landbouw Dirk Smets
Energie Dirk Smets

SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA Veerle Beyst, Pieter De Maesschalck

SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Vlaamse overheid Dirk Festraets, Dirk Moons, Pieter De Maesschalck
Lokale en provinciale besturen Dirk Festraets, Dirk Moons
Internationaal Vlaanderen Myriam Vanweddingen

FOCUS GEZIN Dirk Moons, Luk Bral

TECHNISCHE EN ADMINISTRATIEVE ONDERSTEUNING Guy De Smet, Nancy Jadoul, Erik Roebben, Georneth Santos, Caroline Temmerman, Lieven Van der Elst, Karina Van De Velde, Tina Vander Molen

CARTOGRAFIE Greta Sienap

MEDEWERKERS UIT DE VLAAMSE OVERHEIDS- EN ANDERE INSTELLINGEN

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

Demografische context

ADSEI: Kim Derwae, Patrick Lusyne, Michel Willems

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De lerende Vlaming

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Isabelle Erauw

ADSEI: Essin Fehmieva, Anja Termote

AgODI: Peter Bex, Goedele De Cock, Ann Lips, Patrick Poelmans, Joachim Valkiers, Marc Van de Meirssche, Lise Van Proeyen

AHOVOS: Aron De Hondt, Caroline Domogala, Katelijne Janssens, Tessa Mouha, Karin Van de Voorde

AKOV: Emile Ponsaerts, Lieve Verbruggen

Departement O&V: Arif Akgönül, Anton Derks, Chris Dockx, Isabelle Erauw, Liës Feyen, Hilde Goeman, Franky Lava, Marc Leunis, Ruben Plees, Guy Stoffelen, Raymond Van de Sijpe, Ann Van Driessche, Johan Vermeiren, Geert Vermeulen, Karl Wauters

EPOS vzw: Jan Ceulemans, Ronny Masset

ETNIC: Violaine Defourny, Philippe Dieu, Catherine Lefèvre

Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen: Jan Van Damme, Georges Van Landeghem

Syntra Vlaanderen: Gert Franssen, Raf Raymaekers, An Van de Ven

VGC: Lies Wallyn

VLIR: Koen Hostyn

VSAWSE: Kim De Paepe, Anja Wagemans

Werk en sociale economie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Faiza Djait

WSE, afdeling Werkgelegenheidsbeleid: Lieselotte Bommerez, Raf Boey, Willem De Klerck, Lieve De Lathouwer, Faiza Djait, Ryfka Heyman, Marleen Jacobs, Erik Samoy, Patricia Vroman

Steunpunt WSE: Stijn Braes, Wim Herremans, Boie Neefs, Luc Sels, Michelle Sourbron, Gert Theunissen, Wouter Vanderbiesen

VDAB: Stefaan Gekiere, Paul Poels, Steven Schietecatte, Bert Serroyen, Bart Van Schel, Willem Vansina

SERV-Stichting Innovatie & Arbeid: Ria Bourdeaud'hui, Stephan Vanderhaeghe

De open ondernemer

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Pascale Dengis, Koen Jongbloet

EWI: Peter Viaene

FIT: Christophe Verhaeghe

Innovatiecentrum Vlaanderen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Pascale Dengis

EWI: Peter Viaene

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

Cultuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

ADSEI: Dimitri Vanlierde, Vincent Coutton

CJSM: Justine Sys, Wim Bogaert, Andy Vandervoort, Maarten Vandekerckhove, Marina Laureys, Trees De Bruycker, Kristof Vanden Bulcke, Tony Verstraete, Roel Devriendt

Cultuurnet: Carlo Dieltjens, Charlotte Tournicourt

VTi: Bart Magnus

VGC: Tom Cornelis, Jan Verbelen

Sport

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

Bloso: Paul Eliaerts

CJSM: Nancy Barette, Astrid Vervae

KUL: Jeroen Scheerder

VUB: Helena Wittock

Gezondheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: Heidi Cloots, Herwin De Kind

Diversiteit, inburgering en integratie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Anne Delarue

ABB: Gerlinde Doyen, Kobe Debosscher

Inkomen, armoede en sociale uitsluiting

ADSEI: Patrick Lusyne

WVG, afdeling Welzijn en Samenleving: Frank Van den Branden, Tom D'Olieslager

Zorg

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

WVG, Kenniscentrum: Joost Bronselaer, Koenraad Jacob en Thibault De Rudder

WVG, Team Eerstelijns en Thuiszorg: Ilse Goossens

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: Herwin De Kind

Agentschap Jongerenwelzijn: Johan Peeters

Kind en Gezin: Diederik Vancoppenolle

VIPA: Christophe Cousaert

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: Koen Mendonck

Federatie Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen: Valerie Marichael

Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap: Thomas Heynderickx

Media

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

ADSEI: Patrick Lusyne, Peter Boonants

CJSM: Johan Bouciqué, Justine Sys

Fonds Pascal Decroos: Ides Debruyne

IAB Belgium: Patrick Marck

MediaXim: Tatiana de Borrekens, Marie-Anne Stevens

National Newspublishers Survey: Jan Drijvers

Raad voor de Journalistiek: Flip Voets

Steunpunt Media: Julie De Smedt

UGent: Erik Dejonghe

Var: Stefan Delaeter

Vlaamse Regulator voor de Media: Ingrid Kools, Dirk Peereman en Marthe Van Gorp

VMMa: Anita Coremans

VRT: Philippe Cieters

Toerisme

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Koen Jongbloet

IV: Koen Jongbloet, Christel Leys

Toerisme Vlaanderen: Vincent Nijs, Bart Neuts, Sofie Wauters, Dagmar Germonprez

GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

Ruimtelijke ontwikkelingen

COÖRDINATOREN: Stijn Vanacker (Ruimte), Els Hofkens (Onroerend Erfgoed)

Agentschap Ondernemen: Idris Peiren

Agentschap Onroerend Erfgoed, afdeling Beleidsgericht Onderzoek: Els Hofkens, Hans Mestdagh

Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring: Jean-Paul Beys, Isabelle Loris, Stijn Vanacker, Peter Willems

Wonen

COÖRDINATOR: Veerle Geurts

Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Financiële Instrumenten: Stijn Schockaert

Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Wonen: Gunther Gysemans

Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Woonbeleid: Eva Debusschere, Lize Haagdorens, Veerle Geurts

Agentschap Inspectie RWO, Wooninspectie: Hubert Bloemen, Tom Vandromme

VEA: Nadine Dufait

VMSW: Peter Van Den Bosch, Wendy De Pauw

Stad en platteland

COÖRDINATOR: Stefaan Tubex (ABB)

Milieu en natuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval

VMM, MIRA: Johan Brouwers, Bob Peeters

VMM, IRCEL: Charlotte Vanpoucke

VMM: Leen Verlinden

OVAM: Evi Rossi, Els Gommeren, Maarten De Groof, Koen Smeets, Janna Vandecruys, Ilse De Win

INBO: Heidi Demolder, Geert Sioen

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Els Martens, Kris Rongé, Ludo Vanongeval

LNR, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen: Renate Schoofs

ANB: Gudrun Van Langenhove

VLM: Els Lesage, Koen Desimpelaere

Landbouw

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Jonathan Platteau

LV, afdeling Monitoring en Studie: Els Demuyneck, Jonathan Platteau, Tom Van Bogaert, Dirk Van Gijsegem

LV, afdeling Landbouw- en Visserijbeleid: Eddy Tessens

Energie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Kris Rongé, Ludo Vanongeval

VITO: Kristien Aernouts, Kaat Jaspers

VMM, MIRA: Johan Brouwers

VREG: Sarah Van Kerckhoven

SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Bart Van Herbruggen

ADSEI: Rudolfus Vandereyt

FOD MV: Marc Kwanten

LNE: Kris Rongé, Tania Van Mierlo

MOW, werkgroep Dataroom: Bart Van Herbruggen (Departement MOW), Annick Seghers (Agentschap Wegen en Verkeer), Bernadette Naets (Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust), Marc Nuytemans (De Lijn), Guy Palmans (nv De Scheepvaart), Kevin De Coen (Waterwegen en Zeekanaal nv)
MOW, afdeling Mobiliteit en Verkeersveiligheid: Jan Pelckmans
MOW, Vlaams Verkeerscentrum: Stefaan Hoornaert
SERV: Dirk Neyts
VMM-MIRA: Caroline De Geest
VUB: Sylvia Heyvaert

SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Vlaamse overheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Lucas Huybrechts, Anne Delarue, Ivo Van den Bossche
BZ: Anne Delarue
DAR, afdeling Communicatie: Marijke Vrijders, Brigitte Rombaut
Dienst Wetsmatiging: Marijn Straetemans
FB: Henk Goossens, Lucas Huybrechts
Vlaamse Infolijn: Stefan Kerremans, Leonie Van Uffelen
Vlaamse Ombudsdienst: Chris Nestor

Lokale en provinciale besturen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Anne Delarue
ABB: Katie Heyse, Petra Desmedt, Ann De Saedeleer, Bart Van Dooren, Hilde Vanmechelen
Belfius: Anne-Leen Erauw

Internationaal Vlaanderen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Koen Jongbloet
IV: Simon Calcoen, Koen Jongbloet, Werner Mareels, Karoline Van den Brande

FOCUS GEZIN

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Veerle Audenaert
SVR: Martine Corijn, Edith Lodewijckx, Jo Noppe, Guy Pauwels, Lieve Vanderleyden, Myriam Vanweddingen
Kind en Gezin: Diederik Vancoppenolle

INHOUDSOPGAVE

DWARSDOORSNEDE VRIND 2013	15
Duurzaamheid	16
Gelijke kansen	17
Leefsituatie-index	22
Opvolging Vlaams regeerakkoord	24
Opvallende trends 2008-2013	26
ALGEMEEN REFERENTIEKADER	27
1.1 Sociaal-culturele context	27
Tevredenheid	28
Zorgen	28
Toekomstverwachtingen	29
Sociale samenhang	30
Burgers en overheid	31
1.2 Macro-economische context	39
Welvaart	39
Economische ontwikkelingen	42
Structuur van de Vlaamse economie	47
1.3 Demografische context	51
Stand van de bevolking	51
Loop van de bevolking	55
Huwelijken of verklaringen van wettelijke samenwoning en hun ontbinding	58
CLUSTER TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE	61
2.1 De lerende Vlaming	63
Kerncijfers	64
Kansen geven aan talent	68
Naar een goede start op het werk	81
Internationalisering	84
Investeren in onderwijs	85
2.2 Werk en sociale economie	91
Situatie Vlaamse arbeidsmarkt	91
Activerend arbeidsmarktbeleid	103
2.3 De open ondernemer	112
Ondernemen	112
Internationaal ondernemen	119
2.4 Innovatiecentrum Vlaanderen	127
Input	128
Output	135

CLUSTER INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING		139
3.1	Cultuur	143
	Globale participatie en aanbod	143
	Sociaal-cultureel werk en lokaal cultuurbeleid	146
	Kunsten en Erfgoed	157
	Economische cijfers	165
3.2	Sport	170
	Sportparticipatie	170
	Kwaliteitsvol aanbod en begeleiding	175
	Topsport	178
	Gezond sporten	181
	Economische aspecten	182
3.3	Gezondheid	185
	Gezondheidsdoelstellingen	185
	Mortaliteit en morbiditeit	194
	Zwangerschap en geboorte	198
	Gezondheidsvoorzieningen	200
3.4	Diversiteit, integratie en inburgering	203
	Aanwezigheid en instroom	203
	Samenleven in diversiteit	209
	Inburgering als opstap naar integratie	211
	Woonwagenbewoners	213
3.5	Inkomen, armoede en sociale uitsluiting	216
	Welvaartsverdeling en armoede	216
	Sociale uitsluiting	228
	Armoede bij kinderen	231
3.6	Zorg	235
	Algemeen welzijnswerk	235
	Kinderen en gezinnen	237
	Jeugdzorg	241
	Personen met een handicap	242
	Ouderen	244
	Zorgverzekering	246
	Investerings	246
3.7	Media	249
	Onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit	249
	Mediaparticipatie	259
3.8	Toerisme	269
	Vlaanderen als bestemming	269
	De Vlaming op vakantie	276

CLUSTER GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST		279
4.1	Ruimtelijke ontwikkelingen	281
	Ruimtegebruik	281
	Ruimtelijke planning	283
	Onroerend erfgoed	287
4.2	Wonen	293
	Nieuwbouw en vastgoedmarkt	293
	Huurmarkt	296
	Betaalbaarheid van het wonen	297
	Ondersteuning eigendomsverwerving	297
	Ondersteuning huurmarkt	300
	Woningkwaliteit	303
	Lokaal woonbeleid	307
4.3	Stad en platteland	310
	Demografische ontwikkelingen	311
	Ruimtelijke ontwikkelingen	317
	Wonen	319
	Economie en tewerkstelling	324
	Mobiliteit	327
	Sociale en maatschappelijke aspecten	327
4.4	Milieu en natuur	335
	Water	335
	Bodem	337
	Lucht	338
	Klimaatverandering	340
	Biodiversiteit	341
	Afval- en materialenbeleid	343
	Gezondheid	347
4.5	Landbouw	351
	Landbouwstructuur	351
	Economische aspecten	353
	Sociale aspecten van de landbouw	356
	Landbouw en milieu	358
	Landbouw- en plattelandsontwikkelingsbeleid	359
	Visserij	363
4.6	Energie	367
	Efficiënt energieverbruik	367
	Energieopwekking	369
	Energiearmoede	373
	Elektriciteits- en gasmarkt	374
	Elektriciteits- en gasnetwerk	375

CLUSTER SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA	379
Personenvervoer	381
Logistiek	387
Vlot verkeer	393
Veilig verkeer	397
Milieuvriendelijke mobiliteit	399
CLUSTER EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID	407
6.1 Vlaamse overheid	409
Minder bestuurlijke drukte en vereenvoudiging	410
Meer doen met minder	411
Verbetering dienstverlening	420
Vertrouwen en tevredenheid	425
6.2 Lokale en provinciale besturen	429
Financiën	430
Personeel	442
Mandatarissen	444
6.3 Internationaal Vlaanderen	446
Buitenlands beleid	446
Internationale samenwerking	451
FOCUS GEZIN	455
Gezinnen in cijfers	455
Opvoeden en verzorgen	456
Welbevinden van kinderen en jongeren	456
Gezinsagenda	460
Financiële positie van gezinnen	463
AFKORTINGEN	467

DWARSDOORSNEDE VRIND 2013

Deze VRIND-editie is het 4de rapport in de lopende legislatuur van de huidige Vlaamse Regering. De structuur is net zoals in de vorige edities grotendeels gebaseerd op de indeling van het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 en de doorbraken van Vlaanderen in Actie. De beleidsdomeinen zijn in 5 clusters gegroepeerd voorafgegaan door een inleidend hoofdstuk waarin globale sociaal-culturele, macro-economische en demografische ontwikkelingen geschetst worden.

In de eerste cluster komen onderwijs, werk en sociale economie, ondernemen, wetenschap en innovatie aan bod met verwijzing naar de ViA-doorbraken 'De lerende Vlaming', 'De open ondernemer' en 'Innovatiecentrum Vlaanderen'. Een tweede cluster rond de doorbraak 'Inzetten op een warme samenleving' beschrijft de ontwikkelingen op het vlak van cultuur en jeugd, sport, gezondheid, diversiteit, inburgering en integratie, inkomen, armoede en sociale uitsluiting, zorg, media en toerisme. De derde cluster 'Groen en dynamisch stedengewest' spitst zich toe op de ruimtelijke en ecologische aspecten met hoofdstukken over ruimtelijke ontwikkelingen en erfgoed, wonen, milieu en natuur, landbouw en energie. In deze cluster is een hoofdstuk over stad en platteland toegevoegd dat ruimer is opgevat dan de ruimtelijke en fysieke aspecten. Mobiliteit en logistiek vormen een afzonderlijke cluster rond de ViA-doorbraak 'Slimme draaischijf van Europa'. Een laatste cluster belicht 'Een slagkrachtige overheid' en dit zowel op Vlaams als lokaal niveau. In deze cluster is er ook aandacht voor internationale aspecten.

De selectie van de indicatorenset gebeurde zoals voorheen in nauw overleg met de Vlaamse administratie en werd door de beleidsraden goedgekeurd. Het regeerakkoord, de beleidsnota's van de Vlaamse ministers en het Pact 2020 vormden het referentiekader voor de selectie. Zoals de voorbije jaren worden circa 700 indicatoren gedocumenteerd en beschreven.

Transversale thema's zoals **gelijke kansen** en **duurzaamheid** worden doorheen de verschillende clusters

behandeld en niet in een afzonderlijk hoofdstuk. Beide invalshoeken worden bij wijze van synthese hieronder in overzichtstabellen kort toegelicht met verwijzingen naar de diverse hoofdstukken.

Naast deze transversale thema's wordt een aanzet gegeven om in één cijfer de leefsituatie van de Vlamingen in beeld te brengen. Het gaat om een index die de resultaten van een set van indicatoren over de verschillende aspecten van de leefsituatie op een geïntegreerde manier weergeeft. Het is de bedoeling deze **leefsituatie-index** jaarlijks op te nemen zodat de ontwikkelingen op de voet kunnen opgevolgd worden.

Het Vlaamse regeerakkoord stelt dat een slagkrachtig, coherent en geïntegreerd Vlaams beleid voor **Brussel**, de Vlaamse hoofdstad, noodzakelijk is. Vooral voor de gemeenschapsmateries zijn daarom ook cijfers over het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen en worden deze vergeleken met het Vlaamse Gewest (zie hoofdstuk 2.1 De lerende Vlaming en cluster 'Inzetten op een warme samenleving'). Ook in hoofdstuk 4.3 Stad en platteland waar het effect van stedelijkheid aan bod komt, worden - waar mogelijk en zinvol - vergelijkende cijfers voor Brussel opgenomen en wordt ook de **Vlaamse Rand** rond Brussel (Vlaams strategisch gebied rond Brussel volgens RSV-afbakening) vergeleken met andere gebieden.

Ten slotte worden de doelstellingen uit het Vlaamse regeerakkoord nog eens op een rijtje gezet en geïllustreerd met een verwijzing naar de relevante VRIND-indicatoren doorheen de publicatie.

Om de ontwikkelingen goed te kunnen interpreteren, helpt een zicht op enkele belangrijke gebeurtenissen uit de betrokken periode. Vandaar dat ook een selectie van opmerkelijke gebeurtenissen op een tijdlijn 2008 – 2013 worden weergegeven.

Duurzaamheid

In het Vlaamse regeerakkoord en het Pact 2020 staat duurzaamheid centraal en in alle beleidsdomeinen zijn hiervoor hefboomen voorzien. Daarnaast keurde de Vlaamse Regering op 29 april 2011 de hernieuwde strategienota duurzame ontwikkeling goed. Vanuit 6 transities, dit zijn grote maatschappelijke veranderingsprocessen, geeft deze Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (VSDO) aan hoe een duurzame samenleving op lange termijn vorm kan krijgen. Deze grote uitdagingen of transities waarop specifiek wordt ingezet zijn: energie, mobiliteit, wonen en bouwen, voedsel, materialen en gezondheidszorg.

Zoals in voorgaande edities, zijn ook in deze editie heel wat indicatoren terug te vinden, die kunnen gekoppeld worden aan de hernieuwde strategie. De onderstaande selectie is geïnspireerd op een voorstel van omgevingsindicatoren voor de hernieuwde VSDO van het Steunpunt

Duurzame Ontwikkeling (Bruyninckx e.a., 2011), gekoppeld aan boven vermelde 6 transities. De inschatting van de resultaten geeft aan in welke richting de indicator evolueert en/of een vooropgestelde doelstelling al dan niet haalbaar is. De doelstelling kan betrekking hebben op het regeerakkoord, het Pact 2020 of voorkomen in domeinspecifieke planningsdocumenten.

Een aantal duurzaamheidsindicatoren evolueren in de goede richting. Zo haalt Vlaanderen inzake beschikbaar inkomen de top 5 van de best presterende EU-landen. Hetzelfde kan gezegd worden over de spreiding van het inkomen per inwoner. Een positieve evolutie is er eveneens voor een aantal indicatoren rond energie, mobiliteit, wonen en bouwen en voedsel.

De doelstelling voor het aanbod huishoudelijk afval 2015 uit het MINA-plan 4 is gehaald.

Indicatoren duurzame ontwikkeling

Hoofddimensie / Transitie	Indicator	Figuur	Inschatting
Sociaal	Inkomensongelijkheid (gini-coëfficiënt)	3.165	
Economisch	Beschikbaar inkomen per inwoner	3.152, 3.153	
Ecologisch	Broedvogelindex*	4.103	
Energietransitie	Bruto binnenlands energieverbruik	4.147	
	Energie-intensiteit van de economie	4.147	
	Broeikasgasemissies	4.102	
	Aandeel hernieuwbare energie	4.153	
	Energiearmoede	3.176, 4.155	
Mobiliteitstransitie	Broeikasgasemissie van personenvervoer over de weg	5.47	
	Broeikasgasemissie van goederenvervoer over de weg	5.47	
	Filezwaarte op het hoofdwegennet	5.30	
	Aantal verkeersdoden	5.36	
Transitie wonen en bouwen	Energieprestatiepeil	4.34	
	Problematische woonsituatie	3.175	
	Woonquote	4.25, 4.65	
Voedseltransitie	Energiegebruik in de landbouw	4.138, 4.148	
	Druk door gewasbescherming	4.138	
	Areaal biologische landbouw	4.143	
Materialentransitie	Aanbod huishoudelijk afval*	4.110	
Transitie gezondheidszorg	Verloren potentiële jaren*	3.120	
	Aanbod ziekenhuisbedden/artsen*	3.130-3.132	
	Fysieke activiteit	3.112	

* Alternatieve indicator bij gebrek aan recente data.

Bron: Bruyninckx, H., M. Bussels & Bachus, K. (2011). *Omgevingsmonitor DO 2011. Onderzoeksnota in het kader van een Kortetermijnopdracht van het Steunpunt Duurzame Ontwikkeling*. Leuven: KU Leuven/HIVA; SVR Duurzaamheidsmonitor (<http://www.vlaanderen.be/svr/monitoring/duurzaamheidsmonitor>).

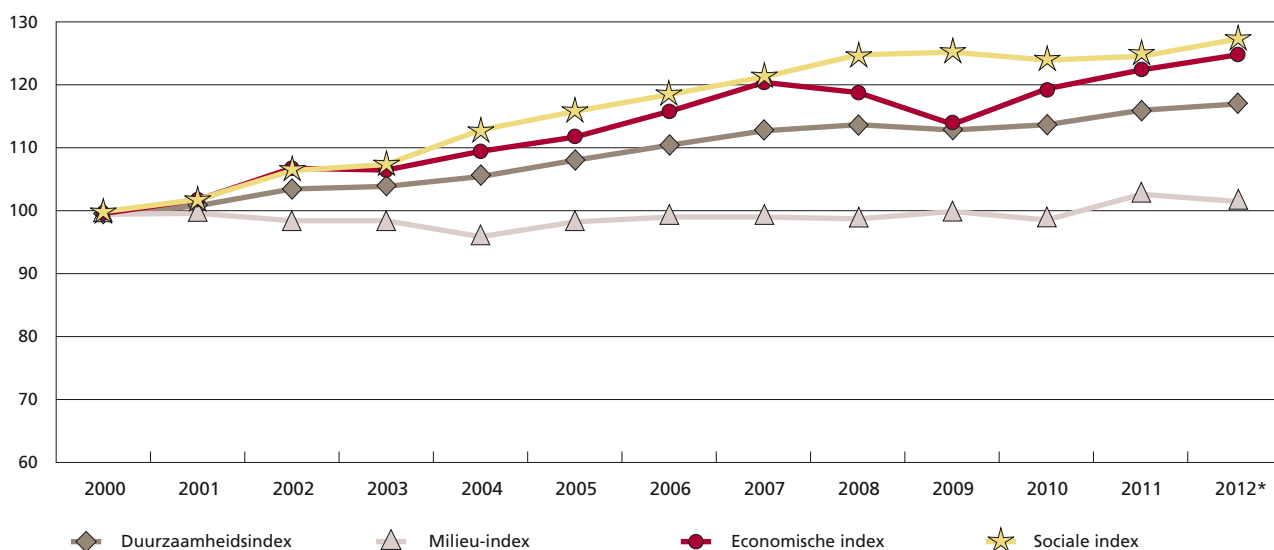
Legende

	Doelstelling gerealiseerd of haalbaar
	Goede richting of gunstige positie
	Weinig verandering of middenpositie
	Eerder in tegengestelde richting of doel moeilijk haalbaar

Duurzaamheidsindex

Indexen van duurzaamheid, van 2000 tot 2012, index 2000 = 100.

* Voorlopig cijfer op basis van schattingen voor een aantal indicatoren.
Bron: SVR.

Daarnaast duiden sommige indicatoren op een kritische situatie zoals deze voor energiearmoede, broeikasgasemissie goederenvervoer en filezwaarte op het hoofdwegenet. Ook het energieverbruik in de landbouw neemt toe, voornamelijk door een sterke toename van het aantal warmtekraftkoppelingen in de glastuinbouw. Sinds 2010 is de landbouwsector een netto producent van elektriciteit. Dit levert een efficiëntiewinst op maar de energie die de WKK's verbruiken, komt op conto van de landbouwsector.

Om de evolutie op het gebied van duurzaamheid over een langere periode na te gaan, is een meer geïntegreerde index interessant. Deze index is geïnspireerd op een benadering die door de universiteit van Oregon is uitgewerkt. De geïntegreerde index is een bundeling van een economische, een sociale en een milieu-index. Het bbp per inwoner en de arbeidsproductiviteit zijn opgenomen voor de economische index; de levensverwachting voor vrouwen bij geboorte, de verkeersdoden per miljoen inwoners en de vroegtijdige schoolverlaters voor de sociale index en het opgehaald huishoudelijk afval, de elektriciteitsconsumptie van huishoudens en de broeikasgassen voor de milieu-index. Voor de 8 indicatoren wordt telkens de evolutie bekeken ten opzichte van 2000.

De duurzaamheid is in Vlaanderen volgens deze geïntegreerde index toegenomen tussen 2000 en 2012 met enkel een kleine terugval in 2009. Door de financieel-economische crisis kenden de economische indicatoren een achteruitgang tussen 2008 en 2009, maar vanaf 2010 evolueren ze opnieuw in positieve zin. De sociale indicatoren blijven het goed doen. De milieu-indicatoren zijn licht verbeterd tussen 2010 en 2011 omwille van een afname van de elektriciteitsconsumptie en de broeikasgasemissies.

Gelijke kansen

Het Vlaamse gelijkekansenbeleid richt zich op het bestrijden van achterstellers- en uitsluitingsmechanismen die ervoor zorgen dat mensen of groepen van mensen nog steeds ongelijk behandeld worden en niet de kansen krijgen die nodig zijn om volwaardig te participeren aan het maatschappelijke leven. Bedoeling is om deze mechanismen zichtbaar en bespreekbaar te maken, ze te bestrijden en de totstandkoming ervan te voorkomen. De belangrijkste thema's waar het Vlaamse gelijkekansenbeleid zich op richt zijn gender, seksuele oriëntatie, toegankelijkheid en handicap.

In wat volgt wordt aangegeven op welke plaatsen in deze editie van VRIND de thema's gender en handicap aan bod komen. Wat betreft seksuele oriëntatie volgt de Studiedienst van de Vlaamse Regering via de SCV-survey periodiek de houding op van de Vlaamse bevolking tegenover holebi's en holebiseksualiteit. De meest recente resultaten hiervan werden besproken in de vorige editie van VRIND (zie VRIND 2012, pagina 32-33).

De Vlaamse overheid is uiteraard ook bekommerd om andere kansengroepen. Zo voert ze onder meer een inburgerings- en integratiebeleid en een armoedebeleid maar dit zijn strikt genomen geen onderdelen van het gelijkekansenbeleid. Het inburgerings- en integratiebeleid behoort tot de bevoegdheid van de minister van Inburgering en Integratie. Voor een bundeling van de gegevens over de evolutie van de vreemde bevolking en de maatschappelijke positie van vreemdelingen verwijzen we naar hoofdstuk 3.4. Het Vlaamse armoedebeleid

behoort dan weer tot de bevoegdheid van de minister van Armoedebestrijding. In hoofdstuk 3.5 van deze VRIND vindt u een overzicht van de belangrijkste gegevens over armoede en sociale uitsluiting in Vlaanderen.

In het overzicht van gendergerelateerde indicatoren wordt waar mogelijk een korte beschrijving gegeven van de bestaande situatie, aangevuld met een aanduiding of de situatie het meest positief is voor mannen of voor vrouwen. Voor bijna de helft van de indicatoren is de situatie van mannen beter dan die van vrouwen, vrouwen scoren dan weer beter op een derde van de indicatoren terwijl voor een vijfde het verschil verwaarloosbaar is.

Ondanks een duidelijke vooruitgang van vrouwen op tal van domeinen in de voorbije decennia, blijft hun sociaal-economische positie overwegend minder goed dan die van mannen. Dit ondanks het feit dat vrouwen inzake opleiding en vorming sinds enige tijd een voorsprong hebben opgebouwd tegenover mannen. Vrouwen zijn minder aan het werk, werken meer deeltijds en tijdelijk, in minder kwaliteitsvolle en minder leidinggevende jobs. Zij stappen veel meer dan mannen (tijdelijk) uit de arbeidsmarkt om zich met de zorg om de kinderen bezig te houden. Vrouwen

zijn ook minder tevreden over hun beschikbare vrije tijd, geven vaker aan moeilijkheden te hebben om rond te komen, maken zich meer zorgen en zien de toekomst minder positief tegemoet.

Op het vlak van gezondheid scoren vrouwen dan weer beter. Hun levensstijl is op verschillende vlakken een pak gezonder dan die van mannen, al vormt lichaamsbeweging en sportparticipatie in het algemeen hierop een uitzondering. Dat vertaalt zich nog steeds in een duidelijk hogere levensverwachting bij vrouwen, al neemt de voorsprong tegenover mannen wel enigszins af.

Wat maatschappelijke participatie betreft, is het beeld eerder diffuus. Mannen zijn vaker actief lid van verenigingen – al verkleint het verschil als geen rekening gehouden wordt met sportclubs –, maar vrouwen zijn vaker zelf creatief of kunstzinnig bezig of lezen meer en vaker boeken. Wat het gebruik van digitale media betreft, scoren mannen duidelijk beter. En hoewel het aandeel vrouwelijke verkozenen bij elke verkiezing stijgt, ligt het aandeel mannen in de gemeenteraad en onder de burgemeesters ook na de lokale verkiezingen van oktober 2012 nog steeds duidelijk hoger.

Genderverschillen

Indicator	Situatie	Figuur	Situatie meest positief voor
Sociaal-culturele context			
Levenstevredenheid	algemeen geen verschil; vrouwen iets minder tevreden over hun beschikbare vrije tijd, gezondheidstoestand en contacten met de familie	p. 28	=
Zorgen maken	vrouwen maken zich meer zorgen, behalve over politiek	1.4	M
Toekomstverwachting	vrouwen pessimistischer	p. 30	M
Vertrouwen in medemens en instellingen	verschillen zo goed als verdwenen	p. 32	=
Tevredenheid voorzieningen en beleid	vrijwel geen verschillen	p. 35	=
Politieke interesse	duidelijk hoger bij mannen	1.23	M
Politiek en maatschappelijk actief	mannen meer dan vrouwen	p. 37	M
Politieke machteloosheid	duidelijk hoger bij vrouwen	1.26	M
Demografische context			
Leeftijdspiramide	overwicht van vrouwen bij de oudere leeftijdsgroepen	1.48	V
Levensverwachting	ligt nog steeds duidelijk hoger bij vrouwen, al neemt het verschil af	1.59	V
Levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen	weinig verschil	p. 58	=
De lerende Vlaming			
Deelname basis- en secundair onderwijs	in het gewoon onderwijs geen verschil, in het buitengewoon onderwijs jongens duidelijk in de meerderheid	2.1	V
Keuze onderwijsvorm secundair onderwijs	meisjes in de meerderheid in ASO en vooral KSO, jongens in de meerderheid in TSO; verschillen in TSO nemen af, maar nemen toe in BSO en KSO	2.2-2.5	
Hoger beroepsonderwijs	zeer grote meerderheid van studenten in HBO5 verpleegkunde is vrouw, ook iets meer vrouwen in hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	2.14	V
Hoger onderwijs	aan hogescholen en universiteiten meer vrouwen dan mannen, maar meer mannen in economische, technische en wetenschappelijke richtingen	2.15-2.17	V
Onderwijspersoneel	naarmate het opleidingsniveau stijgt, daalt het aandeel vrouwen, HBO5 verpleegkunde uitgezonderd	p. 69-70	M
Scholingsgraad	meer hooggeschoolde vrouwen dan mannen, vrouwen hebben vaker een diploma niet-universitair hoger onderwijs en mannen vaker een universitair diploma; het aandeel kortgeschoolden is ook hoger bij de mannen	2.19, 2.21	V

Genderverschillen (vervolg)

De lerende Vlaming				
Schoolse vertraging	vooral in secundair onderwijs hebben meisjes minder vertraging, verschil in het secundair neemt af	2.28		V
Problematische afwezigheden	in het voltijds onderwijs is er weinig verschil, in het deeltijds onderwijs zijn meisjes vaker afwezig	2.30		M
Vroegtijdige schoolverlaters	ligt bij meisjes aanzienlijk lager	2.32		V
20-34 jarigen met diploma hoger onderwijs	vrouwen scoren beduidend beter	2.36, 2.37		V
Starters hoger onderwijs naar opleidingsniveau moeder	meisjes met niet-hoogopgeleide moeder starten vaker hoger onderwijs dan jongens	2.35		V
Diploma hoger onderwijs naar opleidingsniveau moeder	bij vrouwen is er groter positief effect dan bij mannen van de opleiding van de moeder	2.38		M
Participatie levenslang leren	ongeveer gelijk	2.39		=
Participatie volwassenenonderwijs	ligt veel hoger bij vrouwen, behalve bij het lineair hoger beroeps- onderwijs van het volwassenenonderwijs	2.40		V
Deeltijds onderwijs	veel meer jongens dan meisjes	2.44, 2.45		M
Ondernemersopleiding	iets hogere deelname van mannen	2.46		M
Succes op arbeidsmarkt schoolverlaters	meer meisjes dan jongens vinden werk binnen een jaar na verlaten van school	2.49		V
Scholingsgraad schoolverlaters	meisjes zijn hoger geschoold dan jongens	2.51		V
Werk en sociale economie				
Werkzaamheidsgraad	ligt veel lager bij vrouwen, verschil neemt wel af	2.70, 2.71		M
Uittredeleeftijd	vrouwen treden vroeger uit	2.74		M
Deeltijdarbeid	ligt veel hoger bij vrouwen	p. 95		M
Tijdelijke arbeid	ligt hoger bij vrouwen, maar verschil verkleint	p. 95		M
Atypische arbeid	vrouwen doen meer weekendwerk; mannen meer nacht-, avond- en ploegenarbeid	2.77		
Werkbaarheidgraad	ligt lager bij vrouwen	2.79		M
ILO-werkloosheidsgraad	geen verschil, hogere werkloosheidsgraad van vrouwen verdwenen	2.81		=
VDAB-werkloosheidsgraad	nog weinig verschil, hogere werkloosheidsgraad van vrouwen bijna verdwenen	2.86		=
Niet-werkende werkzoekenden	iets minder vrouwen dan mannen	2.87		V
Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling	hoe meer kinderen, hoe minder vaak vrouwen actief zijn op de arbeidsmarkt, bij mannen geen verschil naar aantal kinderen	2.90		M
Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling	hoe meer kinderen, hoe vaker vrouwen deeltijds werken, bij mannen geen verschil naar aantal kinderen	2.91		M
Tewerkstellingspremie 50-plus	veel minder vrouwen dan mannen	p. 105		M
Opleidingscheques	worden meer aangevraagd door vrouwen	p. 105		V
Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	ligt veel hoger bij vrouwen	2.100		M
Sociale economie	groot overwicht van vrouwen in de invoegbedrijven (dienstencheques), ondervertegenwoordiging in de andere werkvormen	2.103		
De open ondernemer				
Ondernemerschap	ligt lager bij vrouwen	2.108		M
Cultuur				
Cultuurparticipatie	algemeen weinig verschil	p. 144		=
Deelname verenigingsleven	mannen zijn meer actief lid dan vrouwen, verschil verkleint als geen rekening wordt gehouden met sportverenigingen	3.3		M
Deelname amateurkunsten	geen verschil op vlak van lidmaatschap van een amateurkunstenvereniging, vrouwen vaker zelf creatief of kunstzinnig bezig	p. 147		V
Participatie podiumkunsten	mannen wonen wat vaker muziekconcerten bij, voor de rest zijn er weinig verschillen in de podiumkunstenparticipatie	p. 157		=
Bioscoopbezoek	geen verschil	p. 158		=
Bibliotheekbezoek	ligt hoger bij vrouwen	p. 148		V
Leesgedrag	vrouwen lezen meer en vaker een boek	p. 159		V
Sport				
Sportparticipatie	ligt lager bij vrouwen; mannen en vrouwen die sporten doen dat wel evenveel	3.64		M
Lidmaatschap sportclub	ligt lager bij vrouwen; bij vrijwilligers en bestuursfuncties is verschil nog groter	3.73		M
Passief sporten	ligt lager bij vrouwen	p. 173		M
Topsportscholen en topsportstatuten	ligt veel lager bij vrouwen	3.88		M

Genderverschillen (vervolg)

Gezondheid				
Roken	vrouwen roken minder vaak	3.102	V	
Alcoholgebruik	overconsumptie minder vaak bij vrouwen	3.106	V	
Gebruik cannabis	ligt lager bij vrouwen	3.108	V	
Ongevallensterfte	ligt veel lager bij vrouwen	3.11	V	
Lichaamsbeweging	aandeel met dagelijks minimaal 30 minuten lichaamsbeweging ligt veel lager bij vrouwen	3.112	M	
Gezonde voeding	vrouwen eten vaker fruit. bij groenten geen verschil	p. 192	V	
Overgewicht	ligt veel lager bij vrouwen	3.113	V	
Zelfdoding	ligt veel lager bij vrouwen	3.115	V	
Suïcidepogingen	ligt hoger bij vrouwen	3.116	M	
Doodsoorzaken	verschillen in voornaamste doodsoorzaken vooral in leeftijdsgroep van 40 tot 74 jaar: bij vrouwen borstkanker, bij mannen zelfdoding en longkanker	3.118		
Vermijdbare sterfte	ligt iets hoger bij vrouwen	3.119	M	
Verloren potentiële levensjaren	ligt lager bij vrouwen	3.12	V	
HIV	bij personen met de Belgische nationaliteit ligt het aantal nieuwe gevallen veel lager bij vrouwen	3.124	V	
SOI	aantal meldingen van syfilis en gonorrhoe ligt lager bij vrouwen	3.123	V	
Diversiteit, inburgering en integratie				
Profiel vreemdelingen	iets meer mannen dan vrouwen zowel bij totale vreemde bevolking als bij nieuwe inwijkelingen	p. 208	M	
Houding tegenover vreemdelingen	geen verschil	3.147	=	
Nieuwkomers	meer mannen dan vrouwen	3.149	M	
Inkomen, armoede en sociale uitsluiting				
Armoederisicopercentage	weinig verschil, ook niet bij kinderen	3.156	=	
Subjectieve armoede	iets hoger bij vrouwen	p. 221	M	
Ernstige materiële deprivatie	weinig verschil tenzij ook weer voor eenoudergezinnen	3.161	=	
Achterstallige betalingen	weinig verschil	p. 225	=	
Zorg				
Tele-Onthaal	meer vrouwen dan mannen nemen contact op	p. 235		
CAW	bij ambulante hulp en bij slachtofferhulp meer vrouwen; bij andere hulpvormen meer mannen	3.186		
Bijzondere jeugdbijstand	iets minder meisjes dan jongens	3.199	V	
Media				
Personeel VRT	streefcijfer 40% vrouwen tegen eind 2014 bijna bereikt	p. 259	M	
Management VRT	streefcijfer 33% vrouwen niet bereikt (31%)	p. 259	M	
Aanwezigheid in VRT-programma's	streefcijfer 33% vrouwen bereikt	3.229	M	
Gebruik digitale media	minder vrouwen dan mannen gebruiken vaak een pc, het internet, een smartphone of een spelconsole	p. 261	M	
Breedte gebruikte onlinetoepassingen	vrouwen gebruiken minder onlinetoepassingen	3.237	M	
Opvolgen actualiteit	meer mannen dan vrouwen volgen wekelijks de actualiteit via de radio, de krant en het internet	p. 263	M	
Landbouw				
Tewerkstelling	veel meer mannen dan vrouwen	4.133	M	
Slagkrachtige overheid				
Topfuncties Vlaamse overheid	streefcijfer van 33% vrouwen. Voorbije jaren stagnatie, laatste jaar daling	6.20	M	
Middenkader Vlaamse overheid	streefcijfer van 33% vrouwen bijna gehaald	6.20	M	
Vlaams overheidspersoneel	meer vrouwen dan mannen	6.17	V	
Deelname aan vorming, training of opleiding	hoger bij vrouwen	6.18	V	
Gemeentemandatarissen	meer dan 1 op de 3 vrouwelijke raadsleden en schepenen, 13% vrouwelijke burgemeesters; kloof wordt elke verkiezing kleiner	6.58	M	
Personeel lokale besturen	iets meer vrouwen dan mannen maar groot verschil naar soort overheid: veel meer vrouwen bij OCMW, veel minder bij politiezones en autonome gemeentebedrijven	6.56	V	

Over de situatie van **personen met een handicap** zijn in verschillende hoofdstukken van deze VRIND gegevens opgenomen. Een beschrijving van de voorzieningen voor en de vraag naar zorg van personen met een handicap is opgenomen in hoofdstuk 3.6.

De afbakening van de doelgroep is niet zo eenvoudig. 1 op de 5 volwassen Vlamingen geeft zelf aan hinder te ondervinden in de dagelijkse activiteiten door een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Het is echter zo dat

niet al deze personen ook effectief als personen met een handicap geregistreerd staan in de administratieve overheidsdatabanken.

Uit de overzichtstabel blijkt duidelijk dat er nog steeds een grote sociaal-economische achterstand bestaat voor personen met een handicap. Zo ligt hun werkzaamheids- en werkbaarheidsgraad een pak lager dan het algemene gemiddelde en scoren ze duidelijk minder op het vlak van sport- en vakantieparticipatie. De inkomenspositie van de

Personen met een handicap

Indicator	Situatie	Figuur
De lerende Vlaming		
Buitengewoon onderwijs	aantal leerlingen en aandeel per onderwijsniveau (kleuter, lager en secundair onderwijs) neemt toe	2.6
Geïntegreerd onderwijs (GON)	aantal GON-leerlingen neemt jaarlijks toe	2.7
Werk en sociale economie		
Werkzaamheidsgraad	ligt veel lager dan de algemene werkzaamheidsgraad	2.70, 2.71
Werkbaarheidsgraad	ligt veel lager dan de algemene werkbaarheidsgraad	2.79
Niet-werkende werkzoekenden	13% van het totaal aantal NWWZ heeft arbeidshandicap	2.87
VDAB-trajectwerking	bij personen met een arbeidshandicap ligt de uitstroom naar werk lager dan de algemene uitstroom	p. 104
IBO	aandeel personen met een arbeidshandicap nam lichtjes af	2.95
Tewerkstellingspremie 50-plus	aandeel personen met een arbeidshandicap in toegekende premies ligt laag	p. 105
Opleidingscheques werknemers	aandeel van personen met een arbeidshandicap blijft stabiel	p. 105
Sociale economie	oververtegenwoordiging van personen met een arbeidshandicap in alle werkvormen	2.103
Sport		
Sportparticipatie	ligt duidelijk lager bij personen met een functiebeperking	p. 171
Inkomen, armoede en sociale uitsluiting		
Armoederisicopercentage	bij personen met een functiebeperking bijna dubbel zo hoog als bij personen zonder functiebeperking	p. 219
Inkomensvervangende tegemoetkoming (IVT) en Integratietegemoetkoming (IT)	laatste jaren opvallende toename	3.169
Zorg		
Grootte van de doelgroep	1 op de 5 volwassen Vlamingen ondervindt hinder door ernstige aandoening of ziekte	3.201
Toegekende materiële hulpmiddelen	al enkele jaren stabiel, wel veel hoger dan begin jaren 2000	3.203
Voorzieningen voor personen met handicap	nemen toe	3.204
Actieve zorgvragen	sterke toename jongste jaren	3.205
Persoonlijk assistentiebudget	toename van budgethouders, maar nog sterkere toename van aantal kandidaten	3.206
Media		
Personeel VRT	streefcijfer tegen eind 2014 1,5% personen met een handicap	p. 259
Aanwezigheid in VRT-programma's	1% van aanwezigen is een persoon met een handicap	3.229
Ondertiteling programma's	bij VRT streefcijfer van 95% van alle Nederlandstalige programma's bijna bereikt; bij VTM 65% van alle programma's ondertiteld; bij 2BE 86% en bij Vitaya 89%	3.242, 3.243
Gesproken ondertiteling	aangeboden door VRT, vtm en 2BE	p. 266
Audiobeschrijving VRT	2 fictiereeksen met audiodescriptie uitgezonden	p. 266
Vlaamse gebarentaal VRT	het Journaal van 19 u en De week van Karrewiet met gebarentaal aangeboden	p. 266
Toegankelijkheid websites	13% van de Belgische websites haalt de drempelwaarde voor een behoorlijke toegankelijkheid; 64% van de websites van de Vlaamse overheid	p. 266
Toerisme		
Vakantieparticipatie	vakantie-armoede van zieken en invaliden ligt veel hoger dan algemene vakantie-armoede	3.262
Slimme draaischijf		
Verplaatsingsgedrag	een vijfde van de niet-verplaatsers doet dat omwille van ziekte of handicap	5.12
Slagkrachtige overheid		
Vlaams overheidspersoneel	toename maar streefcijfer van 3% personen met handicap nog ver af	6.20

personen met een functiebeperking is ook opvallend minder goed dan die van personen zonder beperking.

Tegelijk toont het overzicht dat er gewerkt wordt aan de verbetering van de positie van de doelgroep. Het aantal kinderen met een handicap dat school loopt in het gewoon onderwijs neemt jaarlijks toe. Personen met een handicap zijn oververtegenwoordigd in verschillende werkvormen van de sociale economie. Het aantal onderitelde TV-programma's stijgt. Het aantal begunstigden van het persoonlijk assistentiebudget en de zorgvoorzieningen voor personen met een handicap zijn het voorbije decennium toegenomen, al kan het aanbod niet voldoen aan de vraag.

Vlaamse leefsituatie-index

Heel wat VRIND-indicatoren hebben te maken met de leefsituatie van de bevolking. Op basis van deze indicatoren kan een Vlaamse leefsituatie-index berekend worden voor de Vlamingen van 18 jaar en ouder. Het gaat om een index die de resultaten van een set van indicatoren over de verschillende aspecten van de leefsituatie op een geïntegreerde manier – dit wil zeggen in slechts één cijfer – weergeeft. Hoe hoger dit cijfer, hoe beter de leefsituatie van het individu. Op die manier kan de leefsituatie van verschillende groepen van individuen onderling vergeleken worden.

De leefsituatie van een individu heeft betrekking op de concrete leefomstandigheden waarin de persoon in kwestie zich bevindt. Bij de opbouw van de Vlaamse leefsituatie-index worden door de Studiedienst van de Vlaamse Regering de volgende levensdomeinen meegenomen: wonen, woonomgeving en veiligheid, gezondheid, vrije tijd en ontspanning en sociale participatie. Voor elk van deze domeinen worden indicatoren gezocht waarvan duidelijk is of ze positief of negatief bijdragen aan iemands leefsituatie. Er bestaan verschillende methoden om vervolgens deze tientallen verschillende indicatoren samen te brengen in één samengestelde index. In navolging van het Nederlandse Sociaal en Cultureel Planbureau (www.scp.nl) wordt gebruik gemaakt van een multivariate statistische methode, met name niet-lineaire canonische correlatie-analyse. Deze techniek gaat, om het gewicht van elke indicator in de globale index te berekenen, op zoek naar de samenhang tussen de indi-

Indicatorenset leefsituatie-index

Levensdomein	Subdimensie	Indicator	Figuur
Wonen			
	Woonzekerheid en betaalbaarheid	Bewonerstitel	3.174
		Woonquote	4.25, 4.65
	Kwaliteit van de woning	Geen gebreken aan de woning	3.175
		Aanwezigheid van comfortitems	3.231
		Geen gebrek aan ruimte	3.175
		Kwaliteit van de woonomgeving	Geen overlast in de buurt
	Afwezigheid van bedreiging van de fysieke veiligheid	4.84	
Gezondheid			
	Functiebeperkingen	Mate van hinder in dagelijkse bezigheden door langdurige ziekte, aandoening of handicap	3.201
	Lichaamsbeweging	Sportfrequentie	3.67, 3.179, 4.87
Vrije tijd en ontspanning			
	Socio-culturele participatie	Deelname aan socio-culturele activiteiten	3.1-3.2, 3.179, 4.87
Sociale participatie			
	Formele participatie	Actief lidmaatschap van verenigingen	3.3-3.5, 3.179
	Informeel participatie	Intensiteit van de sociale contacten	3.179, 4.83
		Kwaliteit van de sociale contacten	1.9

cator en een latente dimensie (de leefsituatie) waarvan wordt verondersteld dat die achter de scores van de verschillende indicatoren verborgen zit. Een indicator die beter samenhangt met deze latente dimensie krijgt een groter gewicht in de uiteindelijke index.

De opmaak van een dergelijke samengestelde index heeft voor- en nadelen. Het belangrijkste voordeel is dat de uiteenlopende scores van de verschillende indicatoren worden gesynthetiseerd en zo op een bevattelijke en eenvoudige manier kunnen worden gecommuniceerd. Maar dat synthetiseren is tegelijk ook het grootste nadeel. Het gevaar bestaat dat de werkelijkheid op een overdreven manier wordt gesimplificeerd. Het ligt daarom voor de hand dat een dergelijke index nooit de plaats kan innemen van de afzonderlijke indicatoren zelf waarop de index gebaseerd is. Bij de presentatie van

de resultaten van de leefsituatie-index wordt dan ook telkens verwezen naar de plaatsen in deze VRIND waar de indicatoren meer in detail worden besproken. De analyse van al deze afzonderlijke indicatoren vormt een noodzakelijke voorwaarde voor een correcte interpretatie van de hier gepresenteerde globale resultaten van de leefsituatie-index.

Een gelijkaardige oefening werd ook vorig jaar al opgenomen in VRIND. Om inhoudelijke en methodologische redenen werden echter een aantal aanpassingen aan de index aangebracht. Daarom kunnen de resultaten opgenomen in deze editie niet zomaar naast de resultaten in de vorige editie van VRIND worden gelegd. De leefsituatie-index van 2011 werd wel herberekend volgens de nieuwe methode waardoor een vergelijking in de tijd wel mogelijk is. Daaruit blijkt dat de Vlaamse leefsituatie-index tussen 2011 en 2012 niet significant is gewijzigd.

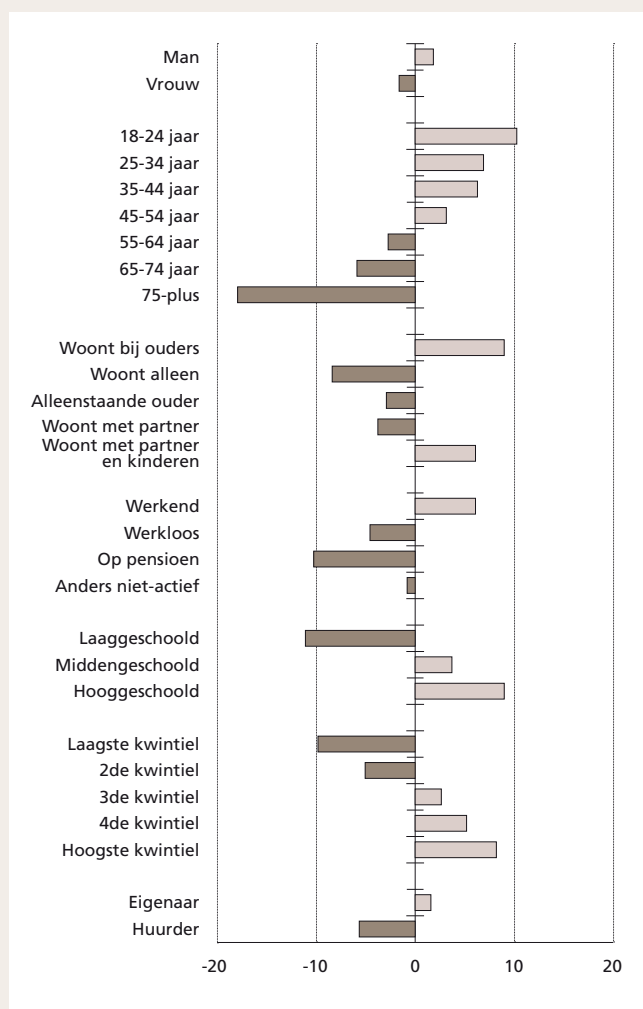
Om methodologische redenen zijn de resultaten van de hier gepresenteerde Vlaamse leefsituatie-index niet vergelijkbaar met de resultaten van de stedelijke leefsituatie-index gebaseerd op de resultaten van de survey Stadsmonitor 2011 (Noppe, Moreas & Schelfaut, 2013).

De resultaten van de Vlaamse leefsituatie-index bevestigen grotendeels de resultaten van eerder onderzoek. Groepen waarvan geweten is dat zij op verschillende domeinen een maatschappelijk achtergestelde positie innemen, halen ook een lagere score op de index. Zo scoren vrouwen iets lager dan mannen. De index ligt ook lager bij de oudere leeftijdsgroepen. De jongste leeftijdsgroep scoort opvallend goed wat samenhangt met het feit dat een groot deel van hen nog inwoont bij de ouders. Dat wordt bevestigd door de resultaten naar huishoudtype. Wie nog inwoont bij de ouders haalt de hoogste score. Alleenstaanden, alleenstaande ouders en koppels zonder kinderen scoren minder goed. Personen die werken scoren het best, gepensioneerden en werklozen halen de laagste scores. De indexscore ligt ook lager naarmate de persoon in kwestie lager opgeleid is en het huishoudinkomen lager ligt. Ten slotte scoren huurders beduidend minder goed dan eigenaars.

Om het unieke effect van deze verschillende achtergrondkenmerken op de Vlaamse leefsituatie-index na te gaan, werden ze samen in een multivariaat model gestopt. Daaruit blijkt dat alle vernoemde variabelen een apart significant effect hebben op de index.

Vlaamse leefsituatie-index

Verskil tussen de leefsituatie-indexscore van elke groep en de gemiddelde leefsituatie-indexscore, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, socio-economische positie (=100), opleiding, inkomensniveau van het huishouden en bewonerstitel, in 2012.

Bron: SCV-survey 2012.

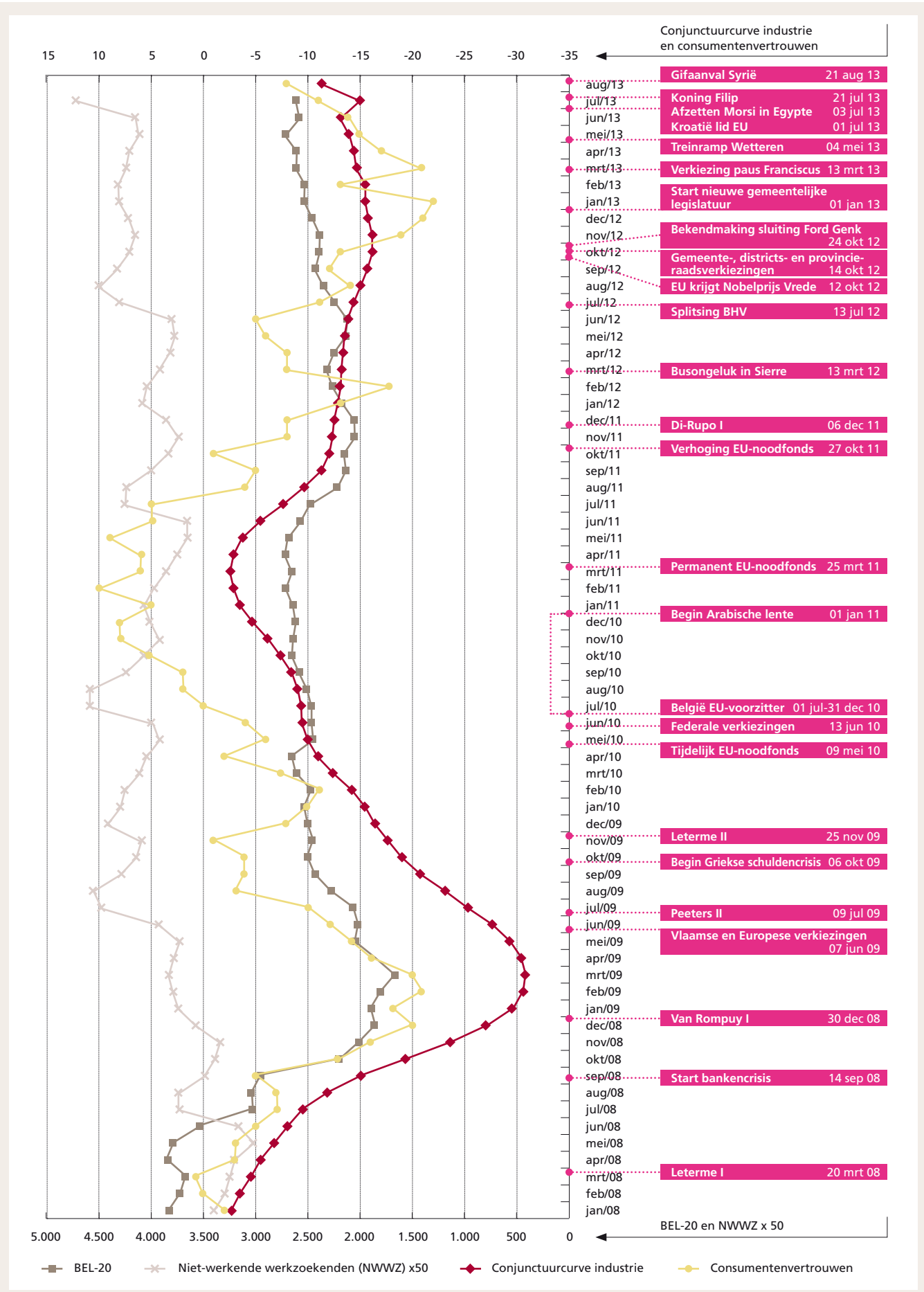
Opvolging Vlaams regeerakkoord

Strategische doelstellingen		Figuur in VRIND 2013
Cluster Talent, werken, ondernemen en innovatie		
1	We helpen bedrijven door de crisis.	1.28, 1.29
2	We zetten versterkt in op activering van werkzoekenden. (ook onderdeel van doorbraak 1: De lerende Vlaming)	2.93-2.97
3	We versterken competenties en ondersteunen loopbanen. (ook onderdeel van doorbraak 1: De lerende Vlaming)	2.98-2.101
4	We gaan voor meer 50-plussers aan het werk. (ook onderdeel van doorbraak 1: De lerende Vlaming)	2.70, 2.73-2.74, 2.95, 2.97
5	We maken werk van een versterking en hervorming van de sociale economie.	2.102-2.104
De lerende Vlaming		
6	We geven kansen aan elk talent.	2.19-2.43
7	We bereiden jongeren voor op een succesvolle start op de arbeidsmarkt.	2.44-2.51
8	We versterken de maatschappelijke verwevenheid van onderwijs met lokale, regionale en internationale netwerken.	2.52-2.55
9	We zorgen ervoor dat onderwijs topkwaliteit kan bieden door te blijven investeren in onderwijs.	2.56-2.67
De open ondernemer		
10	We zorgen ervoor dat het aandeel van de Vlaamse export in snelgroeiende markten stijgt.	2.121a
11	We zorgen ervoor dat het aantal exporterende Vlaamse bedrijven toeneemt.	p. 120
12	We zorgen ervoor dat het aantal buitenlandse directe investeringen in Vlaanderen toeneemt, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag.	2.126
13	We gaan voor meer en sterkere ondernemers.	2.105, 2.107
14	We zorgen voor meer groeiende ondernemingen.	2.106
15	We zetten blijvend in op de ontwikkeling van een kenniseconomie.	2.111, 2.114-2.117
16	We gaan voor instrumenten die de financiering van bedrijfsinvesteringen mogelijk maken.	2.109
17	We geven ondernemende en innovatieve landbouwbedrijven alle kansen voor verdere ontwikkeling.	4.140
18	We versterken de positie van de Vlaamse landbouw op internationaal vlak.	4.128, 4.130, 4.131
19	We gaan voor een Vlaamse landbouwsector die zorgt voor een kwaliteitsvolle voedselproductie en een leefbaar platteland garandeert.	4.141, 4.143
20	We zorgen ervoor dat de hervorming van het Visserijbeleid in 2012 tot een duurzame visserijsector leidt.	4.144-4.146
Innovatiecentrum Vlaanderen		
21	We volharden voor meer middelen voor O&O.	2.127, 2.129, 2.131, 2.133
22	We gaan voor creatief en innovierend ondernemen.	2.112-2.113, 2.129
23	We focussen op economische clusters, thematische speerpunten en grote projecten.	2.118
24	We versterken de excellentie en dynamiek van het grensverleggend niet-gericht onderzoek: een fundament voor innovatie.	2.132
25	We geven meer kansen voor onderzoekstalent.	2.136, 2.139
26	We gaan voor een top onderzoek- en innovatieinfrastructuur.	2.133-2.134
27	We gaan voor meer gestroomlijnd en outputgedreven onderzoeksbeleid.	2.135-2.136
28	We zorgen ervoor dat Vlaanderen optimaal aan de internationale onderzoeksruimte deelneemt.	2.128, 2.134, p. 134
29	We streven naar een nauwere samenwerking tussen de beleidsvelden Hoger Onderwijs en Wetenschap en Innovatie.	2.137, 2.138
Cluster Slimme draaischijf van Europa		
30	We zorgen voor een vlot en veilig verkeer door een kwaliteitsvolle dienstverlening.	5.3, 5.30, 5.36-5.41
31	We zorgen voor een kwaliteitsvol, volledig, (kosten)efficiënt en geïntegreerd openbaarvervoer aanbod.	5.2-5.4, 5.8-5.10, 5.14
32	We gaan voor een logistiek Vlaanderen als slimme draaischijf van Europa.	5.15-5.27
33	We beheren en bouwen de schakels van het vervoersnetwerk optimaal uit.	5.31-5.35
34	We versterken de economische poorten – de havens en de luchthavens.	5.6-5.7, 5.18-5.23
35	We gaan voor mobiliteit tegen de juiste prijs.	
36	We gaan voor een toekomstgericht mobiliteitsbeleid.	
Cluster Groen en dynamisch stedengewest		
37	We nemen transities als leidraad voor een nieuw duurzaamheidsbeleid.	Zie dwarsdoorsnede
38	We plaatsen duurzaamheid centraal voor bouwen, wonen en leven.	4.34-4.36, 4.148, 4.151-4.153
39	We gaan voor een groenere economie.	4.147-4.148, 4.151-4.153
40	We zetten verder in op het doorgroeien van afval- naar duurzaam materialenbeheer.	4.110-4.114
41	We zetten het biodiversiteitsbeleid op koers, zodat we tegen 2020 op vlak van biodiversiteit de vergelijking met de Europese economische topregio's aankunnen.	4.103, 4.105-4.107
42	We zorgen voor bodemsanering en herwaardering van vervuilde bedrijfsterreinen.	4.96-4.97
43	We voeren een duurzaam energiebeleid waarbij de economische, sociale en ecologische belangen van energie optimaal samen sporen, zodat de eindigheid van de fossiele brandstoffen en de draagkracht van het milieu geen beperkende factoren zijn, maar opportuniteiten worden.	4.147- 4.148, 4.151-4.153

44	We werken het integraal waterbeleid verder uit.	4.92-4.94
45	We vormen Vlaanderen om tot een klimaatpositieve samenleving.	4.102
46	We verminderen de impact van luchtvervuiling en hinder op de leefkwaliteit van de Vlamingen.	4.99-4.101, 4.120-4.122
47	We voeren via een geoptimaliseerd instrumentarium de uitvoering van geïntegreerde plattelandsprojecten via het versterken van de kwaliteit van open ruimte en de leefbaarheid van het platteland.	
48	We zorgen voor een visie op ruimtelijke ordening.	4.4-4.5
49	We zorgen voor betaalbaar en kwalitatief wonen.	4.26-4.30, 4.32-4.36
50	We renoveren, beschermen en ontsluiten het onroerend erfgoed.	4.13-4.17
51	We zorgen voor een innovatief milieu-instrumentarium ten dienste van burgers en bedrijven.	
Cluster Warme samenleving		
52	We pakken alle aspecten van armoede en sociale uitsluiting aan en voeren een ambitieus beleid gericht op het voorkomen en bestrijden van armoede en sociale uitsluiting.	3.141-3.159
53	We zorgen ervoor dat vrouwen en mannen, holebi's en transgenders en personen met een handicap gelijkwaardig kunnen participeren aan alle domeinen van het maatschappelijke leven en we werken discriminaties weg.	Zie dwarsdoorsnede
54	We zorgen ervoor dat nieuwe Vlamingen willen en kunnen participeren aan de Vlaamse samenleving.	3.148
55	We maken de volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming mogelijk.	3.261-3.263
56	We verhogen de welvaart en tewerkstelling door en in de toeristische sector.	3.245, 3.247
57	We versterken mensen in hun fysiek, psychisch en sociaal welbevinden door welzijns- en gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen, zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken.	3.98-3.132, 3.184-3.185, 3.187, 3.192-3.193, 3.195
58	We verruimen de sociale bescherming van de Vlamingen om zo hun grondrechten beter te kunnen waarborgen.	3.211
59	We bouwen de hulp- en dienstverlening zo uit dat ze voldoende beschikbaar en toegankelijk is om zorg op maat te kunnen realiseren.	3.188, 3.193, 3.197, 3.203-3.204, 3.206-3.210
60	We sturen, stimuleren en ondersteunen de welzijns- en gezondheidsactoren zodat ze kwaliteitsvolle zorg bieden in een aangepaste infrastructuur, voortdurend innoveren, een inclusieve aanpak bevorderen en duurzaam te werk gaan.	3.212
61	We bevorderen bij de overheid en bij de welzijns- en gezondheidsactoren de aandacht en het initiatief voor een meer efficiënte en effectieve werking om zo met dezelfde middelen meer zorg te creëren.	3.191, 3.200, 3.205
62	We werken nauw samen met alle relevante partners op lokaal, provinciaal, regionaal, federaal en internationaal niveau om zo het gezondheids- en welzijnsbeleid onderling af te stemmen en te verbeteren en om elke partner aan te spreken op zijn verantwoordelijkheid en bijdrage.	
63	We willen kinderen en jongeren ruimte geven, zowel in fysiek als in ruimtelijk opzicht, zowel om zich te verenigen als om zich te engageren.	3.30-3.35
64	We besteden aandacht aan cultuurmanagement en culturele economie.	3.53-3.54, 3.61-3.63b
65	We versterken het Internationaal cultuurbeleid.	3.51
66	We gaan voor een inclusief en integraal jeugdbeleid.	3.16-3.18, 3.30-3.35
67	We verhogen de participatie aan sport, cultuur en jeugdwerk.	3.1-3.5, 3.7-3.18, 3.36-3.47, 3.64-3.77, 3.86-3.87
68	We bouwen aan een succesvol topsportbeleid door het creëren van een optimaal topsportklimaat en een duidelijk afgebakende organisatiestructuur.	3.88-3.92
69	We gaan voor een gezonde sportbeoefening en het vrijwaren van de integriteit van de sport op alle niveaus.	3.93-3.94
70	We bewaken van de onafhankelijkheid, de pluriformiteit en de kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking.	3.213-3.229
71	We zorgen voor toegang voor elke Vlaming tot divers, kwalitatief en innovatief media-aanbod.	3.230-3.243
72	We stimuleren competentieverwerving en -waardering.	3.6, 3.19-3.29, 3.48-3.50, 3.55-3.59
73	We bouwen aan een vooruitstrevende informatiemaatschappij door het stimuleren van digitalisering en e-cultuur.	3.230, 3.232, 3.235-3.237, 3.239
Cluster Slagkrachtige overheid		
74	We verhogen ons aanpassingsvermogen om meer te doen met minder.	6.5-6.20, 6.54
75	We zullen door innovatie van werkwijze en instrumenten de dienstverlening verbeteren.	
76	We verbeteren ons oplossingsvermogen ten aanzien van maatschappelijke uitdagingen. In combinatie met een verbeterde verantwoording verhogen wij daardoor het vertrouwen en de tevredenheid van burgers, organisaties en bedrijven.	1.20-1.25, 6.1, 6.30-6.31
77	Door een interne staatshervorming en partnerschappen op alle niveaus zorgen we voor minder bestuurlijke drukte en voor meerwaarde voor alle betrokkenen.	6.1-6.4
78	We zorgen ervoor dat alle beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid de steden ondersteunen.	
79	We stellen aantrekkelijke en creatieve steden voorop.	
80	We zorgen voor een betere en snellere omzetting, en correcte toepassing van EU-regelgeving.	6.68
81	We verhogen onze inspanningen voor internationale armoedebestrijding.	6.70-6.72
82	We maken een sterk en toekomstgericht merkverhaal voor Vlaanderen.	
83	We voeren een financieel beheer gericht op zuinigheid en transparantie.	6.8, 6.10-6.11, 6.13-6.14
84	We stellen gezonde openbare financiën voorop.	6.5-6.14
85-88	Staatshervorming, Vlaamse Rand en monitoringtool	

Opvallende trends 2008-2013

1

ALGEMEEN
REFERENTIEKADER

1.1

SOCIAAL-CULTURELE
CONTEXT

De sociaal-culturele context schetst de omgeving waarbinnen de Vlaamse overheid werkt. Een eerste luik van deze context belicht de tevredenheid van de bevolking met een aantal levensaspecten, het geluksgevoel, haar zorgen en de maatschappelijke problemen waar ze van wakker ligt.

In een tweede luik wordt vooral ingegaan op diverse aspecten van sociale samenhang: het vertrouwen dat mensen in elkaar stellen, de intensiteit en kwaliteit van de sociale contacten en de mate waarin men zich als vrijwilliger inzet of onbaatzuchtig informele hulp verleent aan familie, burens of vrienden.

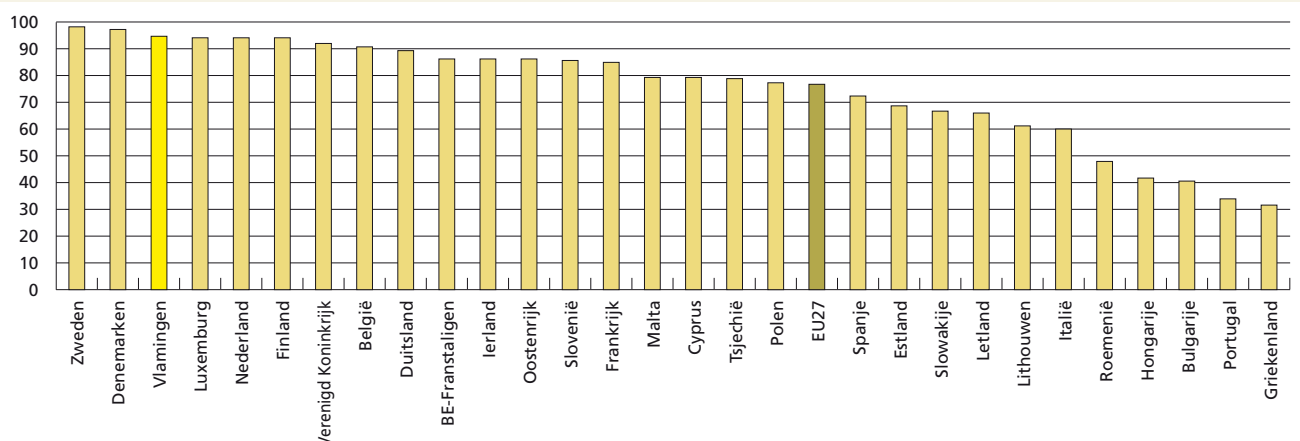
De relatie tussen de burger en de overheid komt aan bod in een derde luik. Naast aandacht voor het vertrouwen in instellingen en meer specifiek in overheidsinstellingen, wordt nagegaan hoe tevreden de bevolking is met het gevoerde beleid, de informatieverstrekking en de dienst-

verlening. Naar aanleiding van het Europees Jaar van de Burger wordt stilgestaan bij de invulling van 'goed burgerschap', de rol van de overheid, de politieke interesse en de inzet van burgers.

Voor deze context wordt overwegend gebruik gemaakt van de survey Sociaal - Culturele Verschuivingen (SCV-survey) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. Jaarlijks wordt deze bij een representatief staal van de bevolking vanaf 18 jaar afgenomen, telkens in de maanden maart tot en met juni. De survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen over hun eigen situatie en over een aantal maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Om de opvattingen van de Vlamingen internationaal te vergelijken is geput uit Eurobarometer. Dit is een instrument van de Europese Commissie waarmee sinds 1973 tweemaal per jaar wordt gekeken naar de publieke opinie in de EU-lidstaten. Voor Vlaanderen wordt gepeild naar de opvattingen van circa 600 inwoners.

1.1 Tevreden met leefsituatie

Personen die tevreden tot zeer tevreden zijn met hun leefsituatie, Europese vergelijking, in 2012, in %.

Bron: Eurobarometer 77.3 (lente 2012).

1.2 Tevredenheid

Evolutie van de tevredenheid met verschillende levensaspecten, gemiddelde score van 1 tot 4, van 2008 tot 2012.

Levensaspect	2008	2009	2010	2011	2012
Sociale contacten huisgenoten	3,29	3,18	3,33	3,35	3,35
Woning	3,41	3,35	3,35	3,37	3,34
Buurt	3,36	3,32	3,31	3,29	3,30
Werk	3,23	3,20	3,19	3,18	3,23
Sociale contacten vrienden	3,39	3,32	3,21	3,24	3,20
Sociale contacten familie	3,25	3,18	3,16	3,22	3,19
Levensstandaard	3,08	3,09	3,11	3,12	3,14
Vrije tijd	3,11	3,07	3,09	3,08	3,10
Gezondheidstoestand	3,07	3,02	3,00	3,04	3,02
Beschikbare tijd	2,95	2,92	2,95	2,96	2,96
Inkomen	2,84	2,87	2,86	2,86	2,91
Tevredenheidsindex*	3,18	3,15	3,14	3,15	3,15

*Tevredenheidsindex: gemiddelde score (op een schaal van 1 tot 4) op de verschillende levensaspecten (hoe hoger, hoe meer tevreden).
Bron: SCV-survey.

Tevredenheid

In de lente van 2012 geeft de doorsnee Vlaming zich op een schaal van 0 tot 10 over **tevredenheid met het leven** in het algemeen een score van 7,7. Deze score is vergelijkbaar met de voorgaande jaren. Meest tevreden zijn jongeren die nog thuis wonen of wie samenwoont met een partner, al dan niet met kinderen. Minst tevreden zijn de alleenstaande ouders met kinderen. Ook deze cijfers bevestigen de trend van de voorbije jaren.

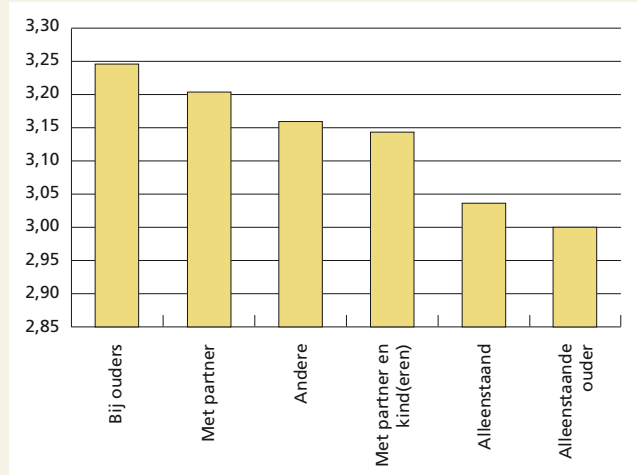
Europees vergeleken scoren de Vlamingen vrij hoog wat de algemene tevredenheid met het leven betreft. In de lente van 2012 zegt 94% van de Vlamingen tevreden tot zeer tevreden te zijn met hun levenssituatie. Na Zweden en Denemarken is dat de hoogste score. Onze Franstalige landgenoten scoren met 86% iets lager maar nog ruim boven het EU-gemiddelde (77%). Het zal niet verwonderen dat de Grieken en de Portugezen het minst tevreden zijn.

Wat de tevredenheid met verschillende **levensaspecten** betreft, scoren de tevredenheid met de woning en de sociale contacten met huisgenoten het hoogst. Het minst tevreden is de bevolking met de beschikbare tijd of de tijd 'om te doen wat gedaan moet worden' en met het inkomen. Vrouwen zijn minder tevreden over hun vrije en beschikbare tijd, de contacten met hun familie en hun gezondheidstoestand. De 35-45-jarigen klagen vooral over tijdsbesteding en contacten met familie en vrienden. Dezelfde klachten komen ook bij werkenden voor. Hooggeschoolden klagen niet zozeer over hun vrije tijd maar wel over de beschikbare tijd om de dingen te doen die moeten gedaan worden. Over de ganse lijn zijn alleenstaande ouders minder tevreden. Thuisinwonende jongeren en koppels met of zonder kinderen zijn over het algemeen meer tevreden.

Op basis van de tevredenheid met de verschillende levensaspecten kan een globale **tevredenheidsindex** wor-

1.3 Tevredenheidsindex

Tevredenheidsindex naar gezinstype op een schaal van 1 tot 4 (hoe hoger, hoe meer tevreden), in 2012.

Bron: SCV-survey 2012.

den berekend. Deze geeft geen verschil naar geslacht aan en ook het opleidingsniveau zorgt niet voor een significant verschil. Thuisinwonende jongeren en 75-plussers kennen de hoogste tevredenheidsgraad. Laagste scores zijn er voor 35-45-jarigen, alleenstaanden en alleenstaande ouders.

De voorbije jaren is deze index vrij stabiel. De financieel-economische crisis heeft blijkbaar weinig impact op de tevredenheid. De gemiddelde tevredenheidsscore voor de levensstandaard ligt de jongste jaren juist iets hoger.

Zorgen

Mensen maken zich het meeste **zorgen** over hun gezondheid en hun toekomst. Van diegenen die werken maakt 4 op de 10 zich zorgen over mogelijke werkloosheid voor zichzelf of de partner. Minder dan de helft van de bevolking maakt zich ook wel eens zorgen over politieke aangelegenheden. Op politiek na, maken mannen zich doorgaans minder zorgen dan vrouwen. Laaggeschoolden en

1.4 Zorgen

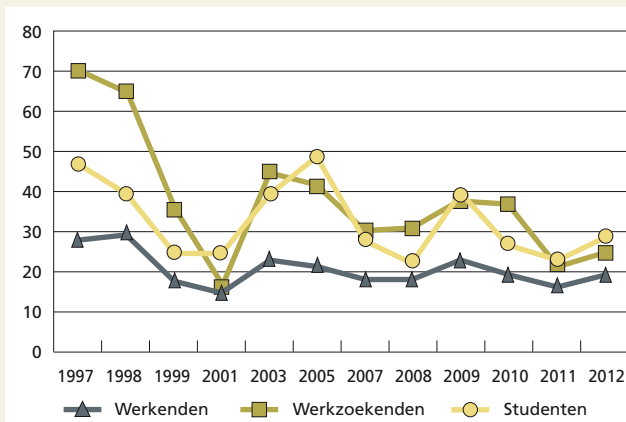
Evolutie van het aandeel van de bevolking dat zich zorgen maakt, van 2008 tot 2012, naar geslacht, in %.

Veel of enige zorg over	2008	2009	2010	2011	2012		
					Totaal	Man	Vrouw
Gezondheid	70,4	67,9	68,2	69,8	68,0	62,1	73,5
Toekomst	57,7	58,9	63,3	59,0	63,9	59,5	68,1
Gezin	56,2	60,6	63,8	61,5	60,7	54,4	66,7
Geldzaken	60,5	56,5	58,1	56,6	57,2	55,0	59,2
Veiligheid	56,9	54,5	59,1	52,2	55,3	49,3	61,1
Politiek	46,9	45,0	49,3	46,1	49,8	54,8	45,0
Werkloosheid	34,7	43,3	42,1	38,5	41,9	40,5	43,3

Bron: SCV-survey.

1.5 Vrees werk

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat vreest zijn werk te verliezen of niet aan werk te geraken, van 1997 tot 2012, in %.

Bron: SCV-survey.

ouderen maken zich meer zorgen over hun gezondheid. De jongste leeftijdsgroep en de hoger geschoolden maken zich het meest zorgen over de toekomst. Zorgen over het gezin komen vooral voor tussen 35 en 55 jaar. Over de ganse lijn maken alleenstaande ouders zich het meest zorgen. In vergelijking met 2011 maken Vlamingen zich over het algemeen iets meer zorgen.

In de lente van 2012 liggen zowel werkenden, werkzoekenden als studenten - in vergelijking met het voorgaande jaar - iets meer wakker van hun arbeidssituatie. Bijna 1 op de 5 werkenden vreest door faillissement of ontslag zijn werk te verliezen, van de werkzoekenden denkt bijna 1 op de 4 niet meer aan de bak te komen, terwijl bij studenten de vrees om niet aan werk te geraken na hun studies tot circa 30% is opgelopen. Hier kan wel een verband

verondersteld worden met de toename van het aantal faillissementen en het aantal ontslagen, wat zich op het moment van de bevraging (lente 2012) echter nog niet uitte in een forse toename van de werkloosheid.

De rangorde van het belang van **maatschappelijke problemen** voor het eigen leven en het land, lopen niet volledig parallel. Mensen vrezen voor hun persoonlijke situatie vooral effecten van de economische en de financiële crisis: 44% van de Vlamingen wijst op de prijsstijgingen als belangrijkste probleem. Zowel de Franstalige landgenoten als de gemiddelde Europeaan zijn het daar mee eens. De rest van de volgorde wijkt fors af. Terwijl de Franstalige landgenoten verder vooral wijzen naar de werkloosheid en de financiële situatie van het huishouden, geven de Vlamingen dit iets minder op. Bij hen scoren de belastingen, de criminaliteit en de pensioenzekerheid iets hoger.

Vlamingen geven aan dat de overheidsschuld het belangrijkste probleem is waar ons land mee te kampen heeft. Zowel de Franstalige landgenoten als de gemiddelde Europeaan wijst de werkloosheid als belangrijkste probleem aan.

Toekomstverwachtingen

De toekomstverwachtingen zijn in 2012 niet rooskleuriger geworden. Bijna 3 op de 4 Vlamingen gaat er van uit dat de volgende generaties met hun inkomen een stap terug zullen moeten zetten en dat de inkomensverschillen binnen 10 jaar nog groter zullen zijn dan vandaag. Amper 10% verwacht hogere beschikbare inkomens. Meer en meer mensen zijn er van overtuigd dat men binnen 10 jaar voor zijn eigen pensioen zal moeten zorgen en dat er meer sociale uitsluiting zal zijn. Ook is men er meer van overtuigd dat het aantal werklozen zal blijven toenemen. Bijna de helft van de bevolking rekent op meer werklozen. Amper 1 op de 5 ziet de kwaliteit van het leefmilieu er op vooruit gaan en verwacht dat de voeding gezonder zal zijn dan vandaag.

1.6 Persoonlijke en maatschappelijke problemen

Rangorde van persoonlijke en maatschappelijke problemen, in 2012, vergelijking tussen Vlamingen, Franstaligen en het gemiddelde van EU27.

	Persoonlijke problemen			Problemen land		
	Vlamingen	Franstaligen	EU27	Vlamingen	Franstaligen	EU27
Overheidsschuld	nvt	nvt	nvt	1	6	4
Stijgende prijzen	1	1	1	4	3	3
Belastingen	2	4	6	3	8	8
Criminaliteit	3	5	9	8	4	6
Economische situatie	4	7	3	2	2	2
Pensioenen	5	6	7	5	5	7
Klimaat, milieu en energie	6	9	11	11	11	11
Gezondheid en sociale zekerheid	7	12	5	10	12	5
Immigratie	8	9	12	6	7	10
Werkloosheid	9	2	2	7	1	1
Financiële situatie huishouden	10	3	4	nvt	nvt	nvt
Huisvesting	11	11	10	9	9	12
Onderwijs	12	8	8	13	10	9
Terrorisme	13	13	13	12	13	13

nvt: niet van toepassing.

Bron: Eurobarometer 77.3 (lente 2012).

1.7 Toekomstverwachting

Evolutie van het aandeel respondenten dat de stellingen juist of volledig juist vindt, in %, van 2000 tot 2012.

Over 10 jaar in Vlaanderen	2000	2002	2006	2008	2009	2010	2012
Volgende generatie inkomen stap terug	49,8	55,8	67,6	67,5	69,2	67,1	73,7
Groter verschil inkomens	61,8	55,5	72,3	75,4	68,0	72,9	72,2
Voor eigen pensioen zorgen	47,7	52,6	66,5	59,7	59,2	62,7	68,8
Meer sociaal uitgeslotenen	50,6	49,9	61,2	58,8	60,5	61,5	64,1
Meer werklozen	26,4	47,5	58,8	43,7	52,5	51,9	57,3
Betere kwaliteit van het leefmilieu	30,6	24,2	19,5	24,0	28,7	19,9	21,2
Voeding gezonder dan nu	24,6	19,0	17,9	18,4	22,5	21,7	18,6
Meer mensen hoger beschikbaar inkomen	22,9	21,8	16,0	18,4	17,9	12,4	11,4

Bron: SCV-survey.

Het voorbije decennium zijn de Vlamingen over de ganse lijn pessimistischer geworden over de **toekomst**. Vrouwen en laaggeschoolden zien het komende decennium donkerder in dan mannen en hoger geschoolden. Al dan niet werken, leeftijd en gezinstype zorgen niet voor significante verschillen.

Sociale samenhang

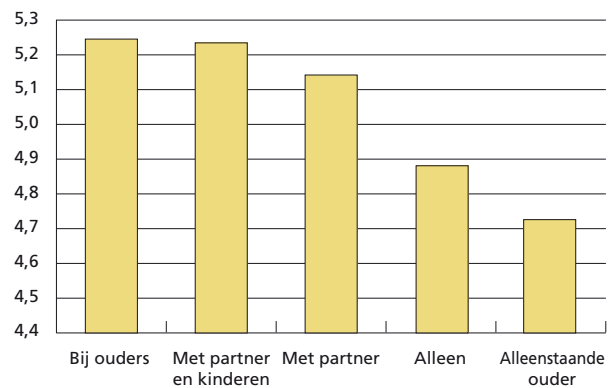
Telkens wanneer de samenleving wordt opgeschrikt door gruweldaden en gezinsdrama's wordt verwezen naar een gebrek aan **sociale samenhang** en solidariteit in de samenleving. Voor het meten van de sociale samenhang wordt doorgaans teruggegrepen naar de mate waarin mensen onderling sociale contacten hebben, zich inzetten voor elkaar en vertrouwen stellen in hun medemens.

Vertrouwen medemens

Het vertrouwen in de medemens vertoont over de jaren lichte maar niet significante schommelingen. Het wordt gemeten aan de hand van 3 uitspraken waarbij de respondenten telkens een score kunnen geven van 0 tot 10. De uitspraken hangen nauw samen zodat op basis daarvan een vertrouwensindex kan berekend worden. Naar geslacht en leeftijd zijn er weinig of geen verschillen. Wel stijgt met het opleidingsniveau het vertrouwen. Andermaal blijkt dat alleenstaande ouders met kinderen minder goed scoren. Zij stellen minder vertrouwen in hun medemens.

1.8 Vertrouwen in medemens

Vertrouwen in medemens, naar gezinssituatie, in 2012, score op een schaal van 0 tot 10 (hoe hoger de score, hoe meer vertrouwen).

Bron: SCV-survey 2012.

Sociale contacten

Circa 1 op de 7 Vlamingen heeft weinig of geen contact met burens, familie of vrienden. Bijna 2 op de 3 heeft wekelijks contact met de burens en ruim de helft ontmoet wekelijks niet inwonende familie. Jongeren hebben veel minder contact met de burens maar scoren hoger voor contacten met vrienden. Het aantal sociale contacten ligt voor alleenstaande ouders merkbaar lager.

1.9 Kwaliteit sociale contacten

Kwaliteit van de sociale contacten, naar leeftijd, in 2012, in %.

(Helemaal) eens	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75+	Totaal
Er zijn mensen met wie ik goed kan praten.	99,4	96,9	96,6	97,2	96,2	96,8	95,0	96,8
Ik voel me van andere mensen geïsoleerd.*	3,9	7,0	6,0	8,5	4,6	9,1	17,6	8,1
Er zijn mensen bij wie ik terecht kan.	98,0	96,0	94,4	93,6	95,4	95,2	93,2	94,9
Er zijn mensen die me echt begrijpen.	93,4	93,8	92,7	92,2	90,7	91,9	92,2	92,4
Ik maak deel uit van een groep vrienden.	93,5	87,6	79,8	75,7	69,6	71,5	54,1	75,5
Mijn sociale contacten zijn oppervlakkig.*	9,9	15,0	11,6	24,6	25,1	26,3	35,3	21,4
Kwaliteitsindex (1-5)**	4,40	4,35	4,25	4,11	4,10	4,07	3,88	4,16

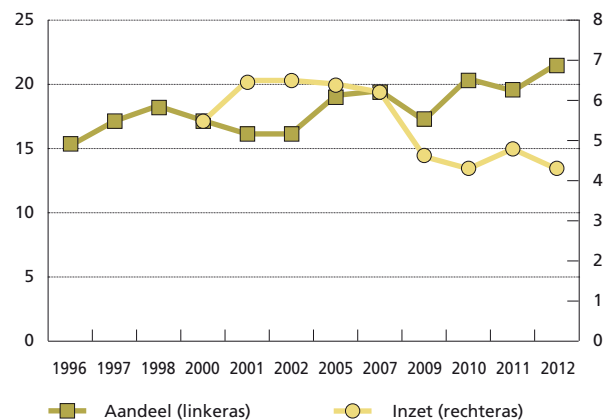
* Inverse waarden voor berekenen kwaliteitsindex.

** Gemiddelde waarde (1-5) op de 6 uitspraken.

Bron: SCV-survey 2012.

1.10 Vrijwilliger

Evolutie van het aandeel vrijwilligers in % van de bevolking en gemiddeld aantal uren vrijwilligerswerk per week, van 1996 tot 2012.

Bron: SCV-survey.

Over het algemeen zijn mensen zeer tevreden over de kwaliteit van hun sociale contacten. Bijna iedereen geeft aan mensen te kennen met wie ze goed kunnen praten, bij wie ze terecht kunnen en die hun begrijpen. De uitspraken over de kwaliteit van de relaties hangen sterk samen waardoor een index voor de kwaliteit van de sociale contacten kan worden berekend. De index geeft aan dat er vrijwel geen verschillen zijn tussen mannen en vrouwen. Wel neemt de kwaliteit van de contacten af met de leeftijd, scoren hoger geschoolden heel wat beter en zorgt het gezinstype andermaal voor grote verschillen: alleenstaanden en alleenstaande ouders hebben minder kwalitatieve contacten.

Vrijwilligerswerk en informele zorg

In 2012 zegt iets meer dan een vijfde van de volwassen Vlamingen **vrijwilligerswerk** te doen. Bij mannen (26%), werkenden (23%) en jongeren onder de 25 jaar (26%) loopt het op tot circa een kwart van de bevolking, bij hooggeschoolden zelfs tot meer dan 30%. Lage scores zijn er voor laaggeschoolden (13%) en alleenstaande ouders (9%). Terwijl het aandeel vrijwilligers de jongste jaren zeker niet daalt, is er wel een terugval van het gemiddeld aantal uren dat men aan vrijwilligerswerk besteedt. Naar inzet in aantal uren vrijwilligerswerk zijn er weinig significante verschillen, enkel de werkenden besteden iets minder tijd dan niet-werkenden of gepensioneerden.

Iets meer dan 4 op de 10 Vlamingen heeft ooit al eens informele zorg verleend. 1 op de 6 doet dit wekelijks of meer, wat er op neer komt dat ze minstens een zieke, gehandicapte of ouder familielid, kennis of buur belangeloos hebben geholpen of verzorgd. Tussen 45 en 65 jaar loopt dit op tot meer dan een vijfde.

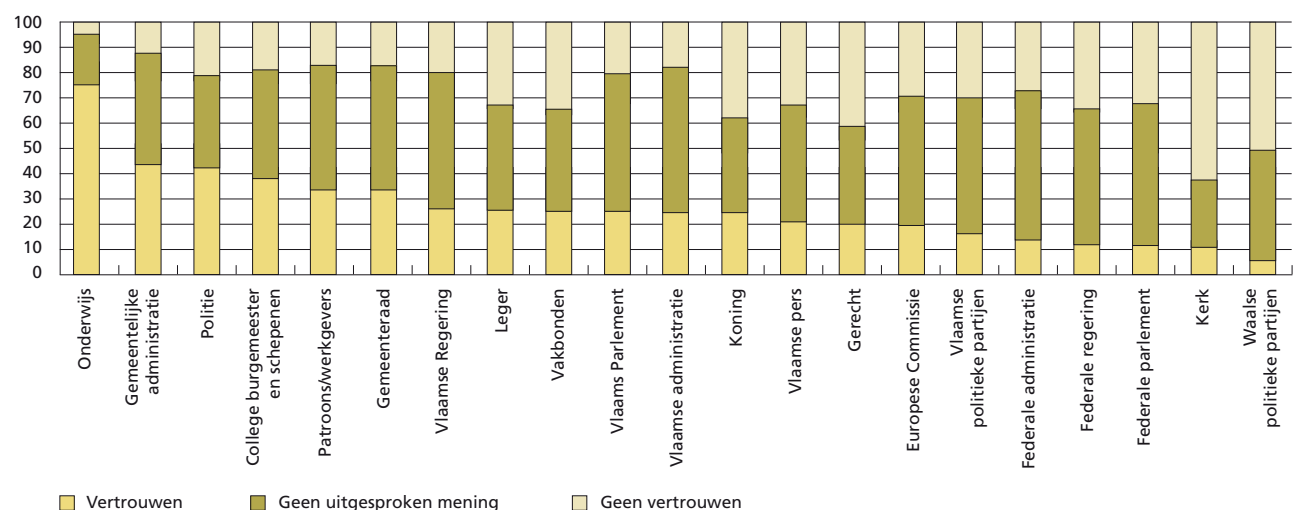
Ongeveer eenzelfde aantal heeft het voorbije jaar minstens 1 keer kleine kinderen opgevangen. 1 op de 7 doet dit minstens eenmaal per week. Bij de 65-75-jarigen gaat het om meer dan 30%.

Burgers en de overheid

In het Europees Jaar van de Burger past extra aandacht voor de relatie tussen de burger en de overheid. Naast het vertrouwen dat de burger stelt in instellingen en meer bepaald in overheidsinstellingen, wordt stilgestaan bij het imago van de verschillende overheden. Naast vertrouwen en imago komt de tevredenheid van de burger aan bod.

1.11 Vertrouwen in instellingen

Evolutie van het vertrouwen in instellingen, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

Hoe tevreden is men met het gevoerde beleid, met de informatieverstrekking en met de dienstverlening via alerhande voorzieningen?

Vooraleer de politieke interesse en inzet van de bevolking te schetsen, wordt eerst nagegaan hoe de bevolking zelf burgerschap invult en welke rol ze de overheid ziet spelen. Om af te ronden gaan we na of politieke interesse en betrokkenheid het vertrouwen en de tevredenheid van de burger al dan niet mee kleurt.

Vertrouwen in instellingen

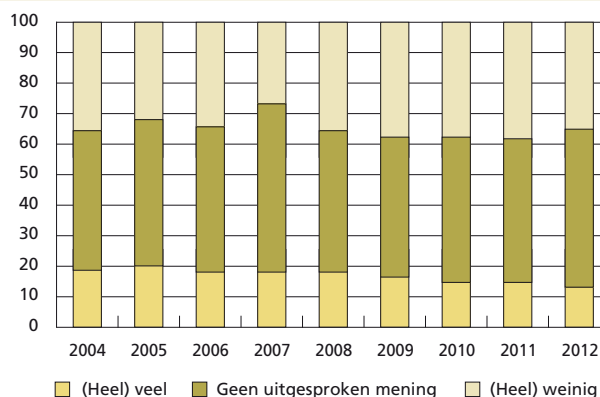
De lichte opstoot van het **vertrouwen** in 2011 heeft zich in 2012 niet doorgezet. Over de ganse lijn is er een terugval. Vooral het vertrouwen in de politie, de patroons, het gerecht en de administraties is aangetast. Andermaal valt op dat – op het onderwijs na – geen enkele instelling door een meerderheid van de bevolking vertrouwd wordt. Wel scoren de lokale instellingen (politie, lokale administratie, het college van burgemeester en schepenen) iets hoger. De nabijheid van deze instellingen lijkt hier zeker een rol te spelen. Uitgesproken wantrouwig staat de bevolking tegenover de kerk en de Waalse politieke partijen. Het wantrouwen blijft ook hoog ten aanzien van de federale regering, de koning, het gerecht en de vakbonden.

Op de kerk, de vakbonden, de koning en het leger na stellen jongeren en hooggeschoolden meer vertrouwen in de instellingen dan laaggeschoolden. Er doen zich vrijwel geen verschillen naar geslacht voor.

Het globale **vertrouwen in de overheid** blijft dalen. In 2012 zegt amper 13% nog vertrouwen te hebben in ‘de overheid’. Het wantrouwen (35%) neemt wel niet toe. De onbeslist, ondertussen meer dan de helft van de bevol-

1.13 Vertrouwen in de overheid

Evolutie van het vertrouwen in de overheid, van 2004 tot 2012, in %.

Bron: SCV-survey.

king, zorgen voor de verschuiving. Vooral laaggeschoolden hebben geen of weinig vertrouwen.

In de lente van 2012 ligt het gemiddelde vertrouwen in de politieke instellingen in Europa laag: geen enkele instelling krijgt het vertrouwen van een meerderheid van de Europeanen. Vooral de nationale instellingen hebben nog aan vertrouwen ingeboet. De Vlamingen wijken enigszins af van deze Europese trend: zowel de internationale instellingen als het lokale bestuursniveau kunnen op het vertrouwen van een meerderheid van de bevolking rekenen. Dit geldt niet voor de federale instellingen.

De nationale en lokale instellingen scoren het hoogst in de Scandinavische landen, Luxemburg en Oostenrijk. In heel wat Oost- en Zuid-Europese landen ligt het vertrouwen zeer laag. De Europese Unie kan op weinig vertrouwen

1.12 Evolutie van het vertrouwen in instellingen

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat veel tot zeer veel vertrouwen heeft in instellingen, van 1996 tot 2012, in %.

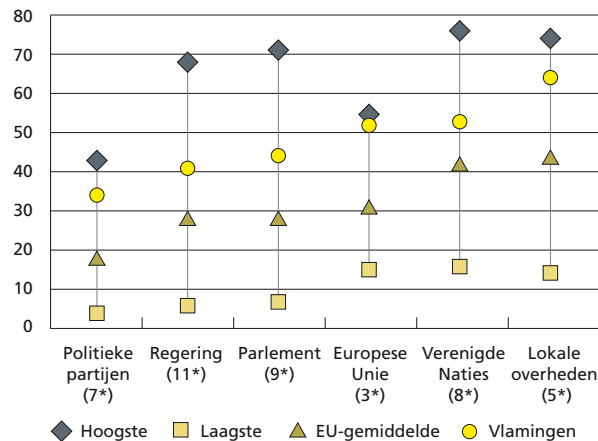
	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2011	2012	2012-2011
Onderwijs	71,1	70,5	62,3	73,5	72,0	77,7	78,6	79,6	77,1	82,2	71,0	75,9	75,1	-0,8
Gemeentelijke administratie	41,9	39,1	36,6	37,3	43,3	44,8	47,7	44,4	48,0	51,3	38,0	48,4	44,0	-4,4
Politie	49,5	29,7	27,7	35,1	43,6	46,9	45,9	42,4	43,6	44,2	40,2	49,5	42,5	-7,1
Patroons/werkgevers	27,5	27,3	34,0	31,6	38,7	35,6	36,5	30,6	35,3	40,0	32,2	39,2	33,7	-5,4
Vlaamse Regering	17,4	16,0	19,4	19,2	24,0	25,7	17,4	24,7	31,3	29,4	24,9	27,6	26,3	-1,3
Leger	nb	nb	nb	nb	nb	32,0	24,6	22,3	24,4	27,5	22,1	26,7	25,7	-1,0
Vakbonden	22,3	19,6	23,3	22,9	27,3	28,9	26,6	27,3	29,0	29,9	26,0	28,1	25,6	-2,5
Vlaams Parlement	18,0	16,7	18,6	18,7	24,8	23,7	18,3	21,5	28,2	26,0	23,2	26,1	25,1	-1,0
Vlaamse administratie	28,8	27,2	25,8	24,7	29,3	35,0	30,8	30,8	30,1	37,3	22,1	27,2	24,8	-2,4
Koning	nb	42,0	42,7	43,9	51,1	39,6	34,0	33,8	30,1	23,2	23,2	25,6	24,5	-1,0
Vlaamse pers	21,9	27,1	21,1	18,3	15,4	17,5	18,5	20,0	22,2	24,1	18,9	25,3	21,2	-4,1
Gerecht	19,7	11,9	13,6	15,8	20,1	22,4	20,7	28,2	25,1	25,8	18,1	23,7	20,2	-3,5
Europese commissie	nb	14,8	17,7	15,6	16,9	20,3	16,5	19,6	16,0	19,6	19,6	21,6	19,5	-2,1
Vlaamse politieke partijen	10,2	9,6	13,5	12,0	15,2	14,5	11,9	15,0	20,4	20,4	13,6	17,1	16,1	-1,0
Federale administratie	nb	nb	nb	nb	nb	16,4	13,1	16,5	16,0	13,7	14,6	18,8	13,9	-4,9
Federale regering	nb	11,4	14,0	16,2	25,1	22,2	14,7	19,2	20,9	15,6	12,7	12,0	11,8	-0,2
Federale parlement	nb	13,8	15,2	17,3	24,5	23,0	15,6	18,8	20,7	16,5	12,5	12,7	11,7	-1,0
Kerk	24,7	18,9	20,1	18,4	24,5	22,2	17,4	20,4	18,9	34,1	14,0	10,8	11,5	0,7
Waalse politieke partijen	nb	3,1	4,2	5,7	6,2	6,9	4,3	5,9	4,7	5,0	4,5	6,1	6,0	-0,1

nb: niet bevoegd.
Bron: SCV-survey.

1.14 Vertrouwen internationaal vergeleken

Vertrouwen in instellingen, positie van de Vlamingen ten opzichte van andere Europese landen, in 2012, in %.

* Ranking op 29 (Belgische cijfers opgesplitst tussen Vlamingen en Franstaligen). Bron: Eurobarometer 77.3 (lente 2012).

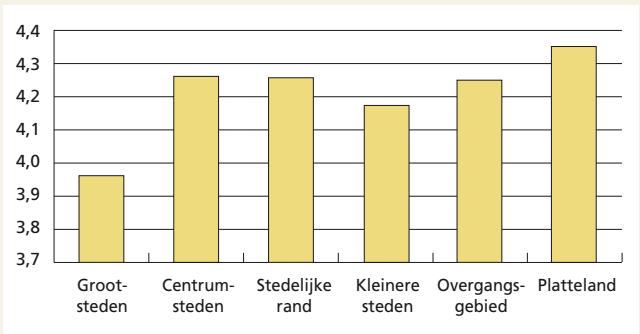
rekenen in Groot-Brittannië (14%), Griekenland (19%), Italië (21%) en Spanje (21%). De Zuid-Europeanen staan ook heel sceptisch tegenover hun lokale besturen en de Verenigde Naties.

Imago overheden

Naast vertrouwen zegt ook het **imago** van de overheden iets over de manier waarop de bevolking over de verschillende overheidsniveaus denkt. In welke mate wordt een overheid bijvoorbeeld als vernieuwend en efficiënt ervaren? Aan de hand van 7 tegengestelde begrippenparen wordt per overheidsniveau nagegaan in welke mate dit gepercipieerd wordt en of – naargelang het overheidsniveau – de perceptie wijzigt. De grafiek geeft de resultaten voor het lokale, Vlaamse en federale overheidsniveau op basis van de gemiddelde scores per item. De resultaten laten zien dat de beoordelingen – op toegankelijkheid

1.16 Imago-index lokale overheid

Imago-index lokale overheid, gemiddelde van de scores van 1 tot 6 op 6 items met betrekking tot het gemeentelijke niveau, volgens urbanisatiegraad, in 2012.

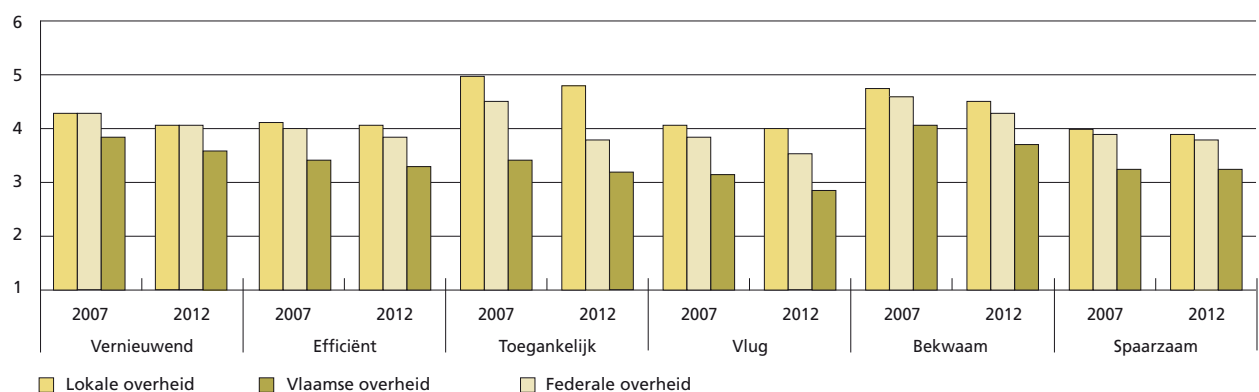
Bron: SCV-survey 2012.

na – vrij parallel lopen. Over de ganse lijn zijn er betere scores voor het lokale overheidsniveau. Burgers schatten dit meer vernieuwend, efficiënter, toegankelijker, vlugger, bekwaamer en spaarzamer in. De kwaliteiten van de Vlaamse overheid inzake vernieuwing, efficiëntie, bekwaamheid en spaarzaamheid worden slechts iets lager ingeschat. Burgers gaan er wel van uit dat de Vlaamse overheid trager maar vooral minder toegankelijk is. De scores van de federale overheid liggen telkens significant lager. Over de ganse lijn zijn de scores ten opzichte van de meting in 2007 gedaald. Zo leveren alle overheidsniveaus in op het vlak van hun imago inzake vernieuwend beleid en bekwaamheid. Vooral de Vlaamse overheid wordt als heel wat ontoegankelijker gepercipieerd, terwijl zowel de Vlaamse als de federale overheid hebben ingeboet inzake snelheid.

De percepties van mannen en vrouwen over het imago van de overheden lopen vrij parallel. Enkel het federale overheidsniveau wordt door mannen negatiever beoordeeld dan door vrouwen. De oudere generaties zijn milder in hun oordeel dan de jongere. Inwoners van plattelandsgemeenten beoordelen de gemeentelijke overheid over de ganse lijn positiever. Grootstedelingen staan veel

1.15 Imago overheden

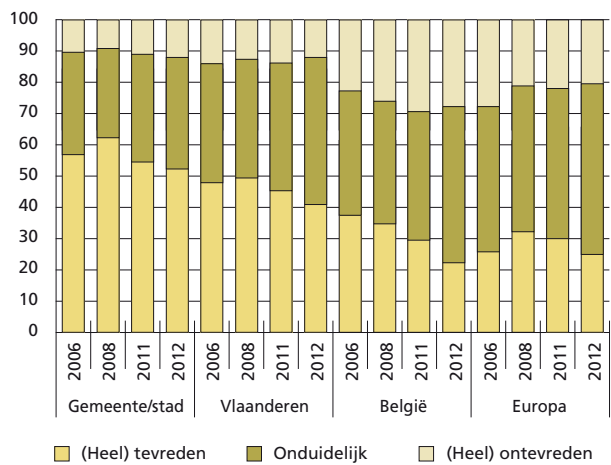
Gemiddelde scores op een 7-puntschaal (1-7) rond het imago van de overheden, in 2007 en 2012.

Bron: SCV-survey.

1.17 Tevredenheid beleid

Evolutie van de tevredenheid over het gevoerde beleid op verschillende overheidsniveaus, van 2006 tot 2012, in %.

Bron: SCV-survey.

kritischer tegenover het stadsbestuur. Enkel het vernieuwende karakter van de grootsteden springt er uit, op alle andere facetten scoren de grootsteden merkelijk lager. Centrumsteden scoren gemiddeld nog iets hoger op het vlak van vernieuwing dan de grootsteden. Ze worden ook bekwaamer ingeschat door hun inwoners. Plattelandsbewoners geven hun lokale overheid – op het vernieuwend karakter na – telkens hogere scores.

Tevredenheid met het beleid

Amper 12% van de bevolking is niet tevreden over het **beleid** van de minister-president en zijn Vlaamse Regering. Eenzelfde laag percentage is ontevreden over het beleid op lokaal niveau. Over het beleid van de burgemeesters en hun college is de helft van de bevolking tevreden. Het Vlaamse niveau haalt hier ruim 40%. Deze percentages liggen heel wat lager voor het federale en het Europese bestuursniveau. Jongere leeftijdsgroepen (<45 jaar), middengeschoolden en grootstedelingen reageren kritischer op het lokale en het Vlaamse beleid. Vrouwen staan positiever tegenover het lokale beleid maar zijn iets minder tevreden over het beleid op de andere niveaus.

De tevredenheid over het gevoerde beleid is er voor de verschillende beleidsniveaus de jongste jaren op achteruit gegaan. Het is niet zozeer de ontevredenheid die verder is toegenomen maar het aantal personen die zich niet duidelijk uitspreken.

Informatieverstrekking overheid

Bijna 6 op de 10 volwassen Vlamingen is van oordeel dat de meeste **informatie** die de overheid verstrekt te ingewikkeld is. Iets minder dan de helft vindt dat de overheid te weinig informatie geeft, voor 4 op de 10 is de informatie van de overheid moeilijk te vinden. Dat de overheid correcte informatie geeft en deze ook nuttig is, wordt door meer dan een derde onderschreven. Meer dan 4 op de 10 geeft aan daar moeilijk een uitspraak over te kunnen doen. Het minst eens is men het met de stelling dat de overheid voldoende informatie geeft over genomen beslissingen. 4 op de 10 is het daar niet mee eens. Hoe jonger en hoe hoger opgeleid, hoe hoger de tevredenheid. Geslacht speelt vrijwel geen rol.

In vergelijking met 2011 is de tevredenheid over de verstrekte informatie er over de ganse lijn lichtjes op vooruit gegaan.

Tevredenheid voorzieningen

De meeste Vlamingen zijn over het algemeen zeer tevreden over een aantal **publieke voorzieningen**. Hoogste scores zijn er voor voorzieningen voor huisvuil, cultuur, onderwijs en openbaar groen, gezondheid en sport. Er zijn amper mensen die daarover niet te spreken zijn. Ook ouderenvoorzieningen, openbaar vervoer, kinderopvang en voorzieningen voor jongeren scoren nog redelijk. Dit is niet het geval voor de staat van de fiets- en voetpaden en de wegen en voor opvang en begeleiding van werklozen, armen, sociaal zwakkeren en vreemdelingen. Hier loopt het aantal ontevredenen op tot meer dan een derde van de bevolking. Over opvang en begeleiding – mogelijks door gebrek aan contact - spreekt meer dan 4 op de 10 Vlamingen zich echter niet duidelijk uit. Er doen zich geen grote appreciatieverschillen voor tussen mannen en vrouwen. Het meest kritisch zijn de 35-55-jarigen en de hoger opgeleiden.

1.18 Informatieverstrekking

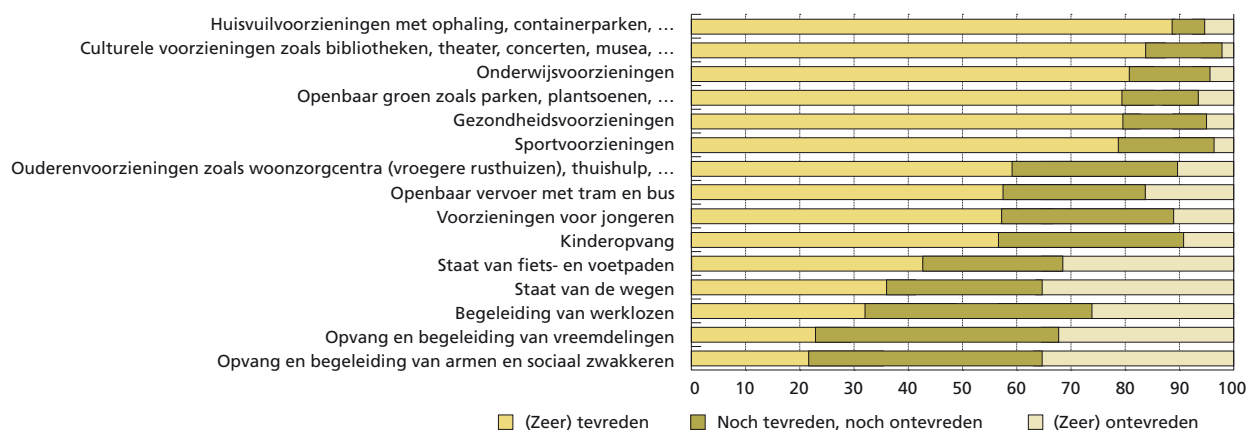
Informatieverstrekking door de overheid, van 2009 tot 2012, in %.

	2009	2011	2012		
	Eens	Eens	Niet eens	Noch eens, noch oneens	Eens
Overheid geeft correcte betrouwbare informatie	41,9	31,0	25,2	37,5	36,0
Overheid geeft veel te weinig informatie	44,4	50,0	20,4	33,0	45,6
Overheid voldoende info over beslissingen	23,0	20,0	40,9	36,2	21,8
Meest info overheid te ingewikkeld om te begrijpen	58,8	59,0	16,6	25,0	57,6
Overheid geeft nuttige informatie	41,5	34,0	17,1	46,1	35,8
Info overheid moeilijk te vinden	37,4	44,0	27,8	30,5	40,2

Bron: SCV-survey.

1.19 Tevredenheid met openbare voorzieningen

Tevredenheid met openbare voorzieningen, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

Over de ganse lijn is de tevredenheid over de voorzieningen er het jongste jaar op achteruit gegaan. Enkel over de staat van de fietspaden is het oordeel iets positiever, al blijft nog bijna een derde zich hierover druk maken. De klachten over de staat van de wegen zijn daarentegen terug fors toegenomen. In 2012 is de tevredenheid over de gezondheidsvoorzieningen, het openbaar vervoer, de bejaardenvoorzieningen en de kinderopvang er merkbaar op achteruit gegaan. Ook iets lagere scores voor opvang en begeleiding van werklozen, vreemdelingen en armen. De tevredenheid over de voorzieningen zorgt vrijwel niet voor verschillen naar geslacht. Leeftijd zorgt wel voor verschil. Over heel wat voorzieningen zijn 35-55-jarigen heel wat kritischer. Een hoger opleidingsniveau zorgt in een aantal gevallen ook voor een iets lagere tevredenheid (openbaar vervoer, ouderenvoorzieningen, kinderopvang, begeleiding vreemdelingen, groenvoorzieningen). Over het algemeen zijn grootstedelingen ook iets minder tevreden.

Burgerschap: rechten en plichten

Meer dan ooit wordt **burgerschap** gekaderd binnen een verhaal van rechten en plichten. In een eerste luik komt het 'goed burgerschap' aan bod met name de vraag wat van een burger mag verwacht worden. Daarna wordt ingeschat hoe belangrijk de bevolking een aantal basisrechten vindt en wat ze daarbij verwacht van overheden.

Aspecten die men onder burgerschapsplichten kan onderbrengen zoals de wetten naleven en geen belastingen ontduiken, scoren relatief hoog en zelfs hoger dan bij de vorige metingen in 2004 en 2009. Het actief politieke burgerschap zoals het uitbrengen van een stem bij verkiezingen, de overheid in het oog houden en zelf actief zijn in politieke en sociale verenigingen, was in 2009 fors teruggevallen maar herstelt zich zonder de score van 2004 te halen. De economische crisis heeft blijkbaar het we-

1.20 Evolutie tevredenheid openbare voorzieningen

Evolutie van de tevredenheid met openbare voorzieningen, van 2007 tot 2012, in %.

Voorziening	2007		2010		2011		2012		Verschil tevreden 2011-2012
	Ontevreden	Tevreden	Ontevreden	Tevreden	Ontevreden	Tevreden	Ontevreden	Tevreden	
Huisvuil	8,9	82,0	4,8	85,2	4,2	87,7	5,3	88,8	1,1
Cultuur	2,6	82,5	2,9	79,0	3,0	83,7	2,3	83,5	-0,2
Onderwijs	6,9	78,0	6,8	73,4	4,4	82,2	4,5	80,7	-1,6
Openbaar groen	7,9	76,2	7,2	71,6	4,0	81,3	6,5	79,5	-1,8
Gezondheid	6,6	77,6	7,4	72,0	3,7	84,0	5,0	79,5	-4,6
Sport	6,4	74,7	4,8	70,7	3,4	78,5	3,7	78,5	0,1
Bejaarden	20,2	50,8	16,5	51,4	7,2	63,6	10,5	59,0	-4,6
Openbaar vervoer	15,9	62,2	18,5	53,8	14,2	62,3	16,4	57,4	-5,0
Jongeren	10,9	58,3	10,5	52,1	9,9	58,3	11,2	57,2	-1,1
kinderopvang	13,8	50,3	11,3	48,8	6,7	60,2	9,2	56,4	-3,7
Fiets- en voetpaden	39,4	38,3	46,2	27,8	40,3	32,9	31,6	42,4	9,5
Wegen	30,1	41,9	55,7	16,8	30,4	44,7	35,4	35,8	-8,9
Begeleiding werklozen	22,7	41,3	24,5	31,2	21,9	33,9	26,1	31,9	-2,0
Opvang/ begeleiding vreemden	28,3	26,7	32,8	20,0	26,8	25,4	32,4	22,8	-2,7
Opvang en begeleiding armen	35,0	26,2	36,5	20,5	30,4	26,0	35,3	21,5	-4,5
Tevredenheidsindex (1-5)	3,46		3,35		3,52		3,47		

Bron: SCV-survey.

1.21 Goed burgerschap

Evolutie van de gemiddelde scores op elementen van goed burgerschap, scores van 1 (= helemaal niet belangrijk) tot 7 (= zeer belangrijk), van 2004 tot 2012.

	2004	2009	2012
Altijd de wetten en regelgeving naleven (plicht)	5,54	5,52	5,57
Mensen met een andere mening trachten te begrijpen (wereldburgerschap)	5,49	5,26	5,47
Nooit proberen belastingen te ontduiken (plicht)	5,30	5,27	5,44
Altijd uw stem uitbrengen bij verkiezingen (actief politiek burgerschap)	5,21	4,85	5,13
Mensen helpen in ons land die het slechter hebben (wereldburgerschap)	5,12	4,77	4,92
De activiteiten van de overheid in het oog houden (actief politiek burgerschap)	4,99	4,67	4,77
Mensen helpen in de rest van de wereld (wereldburgerschap)	4,47	4,21	4,25
Producten kiezen omwille van politieke, ethische of milieuredenen, ook al zijn ze wat duurder (wereldburgerschap)	4,06	3,61	3,54
Actief zijn in sociale of politieke verenigingen (actief politiek burgerschap)	3,24	3,20	3,20

Bron: SCV-survey/ISSP.

reldburgerschap wat aangetast als gekeken wordt naar het belang dat men hecht aan hulp bieden aan mensen zowel in eigen land als elders en het bewust aanschaffen van producten om politieke, ethische of milieuredenen. Telkens is er een daling ten opzichte van de vorige meting. Bemoeidigend is dat het openstaan voor andere meningen – na een terugval in 2009 – terug hoger scoort.

Wat burgerplichten betreft zijn er significant hogere scores voor vrouwen en ouderen. Het opleidingsniveau maakt hier niet direct uit. Hoger geschoolden vinden openheid ten opzichte van andere meningen dan weer belangrijker dan lager geschoolden. Naarmate het opleidingsniveau maar ook met de leeftijd stijgt, wordt de actieve politieke betrokkenheid belangrijker ingeschat. Het zal niet verwonderen dat vrijwilligers actief politiek burgerschap en wereldburgerschap heel wat hoger inschatten dan niet vrijwilligers.

Burgerschap heeft niet alleen te zien met rechten en plichten van burgers, het verwijst ook naar de plichten van de staat

1.22 Rol van de overheid

Evolutie van het belang dat gehecht wordt aan het garanderen van volgende rechten door de overheid, scores van 1 tot 7, van 2004 tot 2012.

Belang dat...	2004	2009	2012
Politici rekening houden met meningen burgers vooraleer beslissingen te nemen	6,39	6,26	6,33
Overheden iedereen gelijk behandelen ongeacht maatschappelijke positie	6,27	6,21	6,22
Alle burgers een goede levensstandaard hebben	6,09	5,98	6,08
Alle overheden de rechten van minderheden respecteren en beschermen	5,94	5,84	5,83
Mensen meer kansen krijgen om deel te nemen aan publieke besluitvorming	5,79	5,60	5,70
Index burgerrechten	6,10	5,96	6,04

Bron: SCV-survey/ISSP.

tegenover de burgers. Aan de hand van het belang van 5 uitspraken over de rechten van burgers kan nagegaan worden hoe Vlamingen de rol en de taak van de overheid inschatten voor het realiseren van een aantal rechten. Het idee van sociale en economische rechten wordt gemeten door na te gaan hoeveel belang de bevolking hecht aan het recht van alle burgers op een goede levensstandaard. De uitspraken 'dat overheden de rechten van minderheden respecteren en beschermen' en 'dat overheden iedereen gelijk behandelen ongeacht de maatschappelijke positie' geven het recht op een gelijke behandeling voor de wet weer. Dit grondrecht is een van de burgerlijke vrijheden. De resterende uitspraken geven weer dat de bepaling van het algemene belang niet alleen een zaak is van politici en overheid maar ook de burger aanbelangt. Bovendien behoort het tot de taak van de overheid om mogelijkheden te scheppen zodat de burger ook daadwerkelijk inspraak in de besluitvorming kan hebben.

Rekening houden met de mening van burgers en iedereen gelijk behandelen krijgen de hoogste scores. De volgorde van de rechten loopt identiek als in 2004 en 2009. De scores liggen lager dan in 2004 maar wel hoger dan in 2009. Er is vrijwel geen onderscheid tussen mannen en vrouwen en hoog- en laaggeschoolden. Met de leeftijd stijgt het belang dat men hecht aan de diverse rechten.

De 5 uitspraken hangen nauw samen, wat toelaat een gemiddelde score te berekenen (index burgerrechten). De gemiddelde score bedraagt 6,04 op een schaal gaande van minimum 1 tot maximum 7. Dat betekent dat de overgrote meerderheid van de Vlaamse bevolking nog steeds zeer veel verwacht van de overheid. De gemiddelde scores op de dimensies van een 'goede' burger zijn een stuk lager, wat er op wijst dat mensen hun eigen verantwoordelijkheid iets lager inschatten.

Politieke interesse en inzet

Minder dan 1 op de 4 volwassen Vlamingen is geïnteresseerd in **politiek**. De interesse ligt merkkelijk hoger bij mannen (32%), geschoolden (45%), 55-65-jarigen (30%) in tegenstelling tot vrouwen (15%), laaggeschoolden (10%), 25-35-jarigen (18%) en 75-plussers (17%). In 2012 is de politieke desinteresse afgenomen in vergelijking met 2011. Toch zegt nog steeds de helft van de bevolking niet of helemaal niet in politiek geïnteresseerd te zijn.

In vergelijking met heel wat andere Europeanen laten Vlamingen zich weinig verleiden tot politieke discussie noch over het lokale, nationale of Europese niveau. De Vlamingen bevinden zich in het gezelschap van de Polen, de Portugezen en de Roemenen. In 2012 laten vooral de Grieken en Cyprioten zich opmerken. Zij scoren op alle terreinen het hoogst, gevolgd door de Nederlanders en de Scandinaven, die steeds vrij hoog scoren.

De beperkte politieke interesse hangt ten dele samen met de **politieke machteloosheid** die velen voelen. Zo gaat 3 op de 4 Vlamingen er van uit dat de bevolking niets kan beginnen tegen een onrechtvaardige wet en partijen die bij

verkiezingen van alles beloven maar waar dat daar weinig van terecht komt. Bijna 2 op de 3 stemt in met de stelling dat politici enkel geïnteresseerd zijn in de stem van de kiezer en niet in zijn mening. De helft onderschrijft de stelling dat politici nooit geleerd hebben te luisteren naar gewone mensen en dat gaan stemmen geen zin heeft, de partijen doen toch wat ze willen. De reacties op de stellingen hangen sterk samen, wat toelaat een maat van politieke onmacht te berekenen. Na jaren stijging is in 2012 de politieke onmacht afgenomen. Een verschil tussen mannen en vrouwen wordt niet langer vastgesteld. Wel blijft het politieke onmachtsgedoeven sterk leeftijds- en opleidingsgebonden: hoe ouder en hoe lager de opleiding, hoe hoger het de onmacht. In de groot- en centrumsteden voelen de inwoners minder politieke onmacht dan elders in Vlaanderen.

Het belang van het **actief politiek burgerschap** is – zoals hierboven aangegeven – de jongste jaren iets gedaald. Samen daarmee is er een terugval van sommige maatschappelijke en politiek actieve handelingen. Zo neemt het aandeel af van personen die ooit een petitie hebben ondertekend, aan een betoging hebben deelgenomen of geld hebben geschonken aan een sociale of politieke activiteit. Wel uiten iets meer mensen hun mening in de media en is er geen terugval van diegenen die via een politiek forum of discussiegroep op internet hun mening uiteten. Dit kan wijzen op een lichte verschuiving van klassieke naar nieuwere actievormen. Het verschil naar geslacht blijft overeind: mannen zijn veel politiek of maatschappelijk actiever dan vrouwen. De jongste (<25 jaar) en oudste leeftijdsgroep (75+) zijn minder actief en naarmate het opleidingsniveau stijgt, neemt de politieke activiteit toe. Vrijwilligers zijn uitgesproken actiever dan niet-vrijwilligers.

Het onmachtsgedoeven heeft een sterk negatief effect op het vertrouwen in de overheid. Politieke onmacht hangt ook samen met een lagere tevredenheid over het beleid, de informatieverstrekking en de voorzieningen. Politiek actief zijn hangt enkel samen met een hogere ontevredenheid over de informatie die de overheid verstrekt.

1.23 Politieke interesse

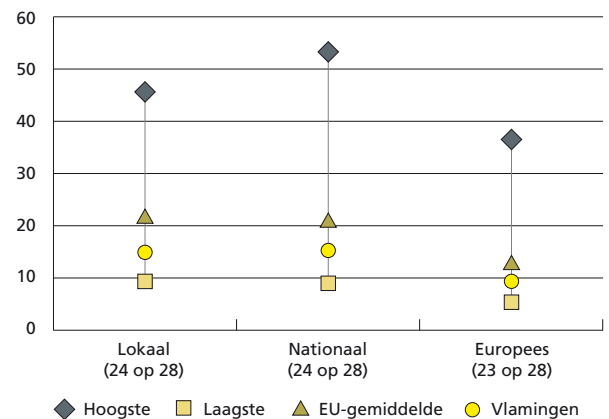
Evolutie van de mate van interesse in politiek, van 2006 tot 2012, in %.

	2006	2007	2008	2010	2011	2012
(Helemaal) niet	47,3	54,2	51,7	46,3	55,4	49,2
Enigszins	30,1	25,4	27,6	28,7	24,5	27,6
(Heel) erg	22,6	20,3	20,7	25,0	20,0	23,2

Bron: SCV-survey.

1.24 Politieke discussie

Evolutie van het gemiddelde aandeel van de bevolking dat zegt vaak met vrienden en familie over politieke aangelegenheden te discussiëren, in %.

Bron: Eurobarometer 77.3 (lente 2012).

1.26 Index politieke onmacht

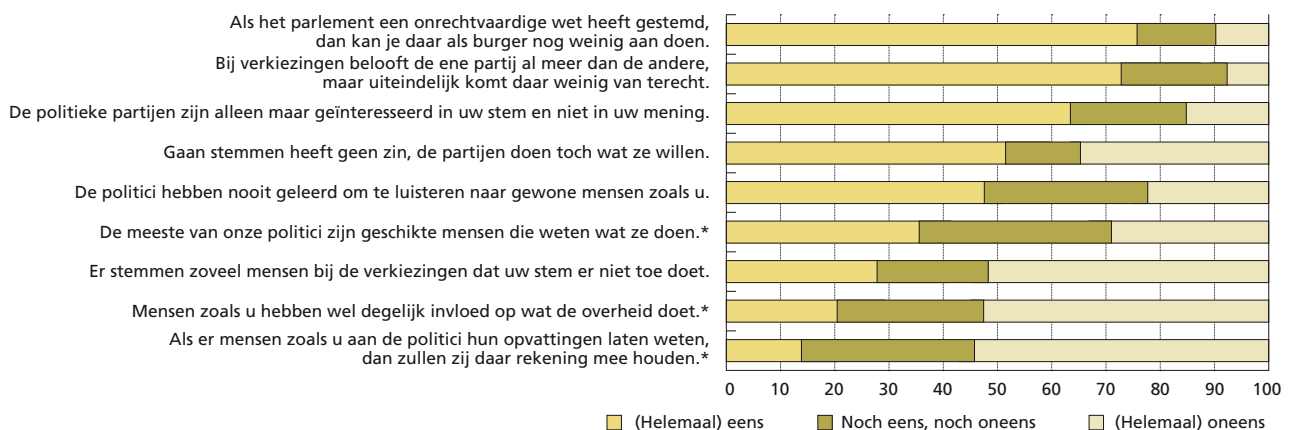
Gemiddelde score op de stellingen rond politieke machteloosheid (minimum = 1, maximum = 5), naar geslacht, van 2000 tot 2012.

	2000	2002	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Man	2,61	3,45	3,36	3,41	3,47	3,44	3,44	3,41
Vrouw	2,55	3,49	3,45	3,51	3,49	3,54	3,52	3,41
Totaal	2,58	3,47	3,4	3,46	3,48	3,49	3,49	3,41

Bron: SCV-survey.

1.25 Politieke onmacht

Stellingen over politieke onmacht, in 2012, in %.

* Inverse waarden voor index politieke machteloosheid.
Bron: SCV-survey 2012.

1.27 Politiek actief

Evolutie van het politiek en maatschappelijk actief zijn, van 2004 tot 2012, in %.

Ooit gedaan	2004	2006	2010	2012
Tekenen van petitie	66,4	63,5	64,4	54,8
Boycotten of opzettelijk kopen bepaalde producten omwille politiek/ethiek/milieu	20,4	19,0	20,1	18,4
Deelnemen aan een demonstratie	27,4	28,8	25,1	21,9
Bijwonen van een politieke vergadering of bijeenkomst	15,6	17,3	18,3	16,1
Contacteren politicus of ambtenaar om mening te uiten	16,7	22,0	19,5	19,9
Schenken of verzamelen van geld voor een sociale of politieke activiteit	28,4	23,4	22,7	20,0
Contacteren of verschijnen in media om mening te uiten	8,7	8,1	10,3	10,9
Aansluiten bij een politiek forum of discussiegroep op internet	4,6	1,7	4,6	5,6
Zich kandidaat stellen op een lijst voor verkiezingen	nb	nb	3,4	4,0
Deel uitmaken van advies/overleg/inspraakorgaan gemeente/stad	nb	nb	7,9	7,0
Actief informatie verzamelen over plannen of beslissingen van de overheid	nb	nb	14,0	13,1
Lidmaatschap van een buurtcomité/bewonersgroep/actiecomité	nb	nb	10,7	9,2

nb: niet bevestigd.
Bron: SCV-survey.

DE STEEKPROEF VAN DE SCV-SURVEY

Sinds 1996 wordt jaarlijks een face-to-face enquête afgenomen bij een representatieve steekproef van Vlamingen tussen 18 en 85 jaar. Sinds 2009 is er geen bovengrens naar leeftijd en nationaliteitsvereiste meer.

Deze enquête peilt naar opvattingen, overtuigingen en handelingsbereidheid rond diverse maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. De SCV-survey 2012 leverde 1.522 gevalideerde interviews op van de 2.539 beschikbare adressen. Dit komt neer op een bruto respons van 60%, wat een behoorlijk resultaat is en terug iets beter is in vergelijking met voorgaande jaren. De bevraging gebeurt in het Nederlands en het is niet de bedoeling dat interviewers de volledige vragenlijst gaan vertalen.

Begrijpelijk wordt wellicht de vraag gesteld of resultaten uit een peiling bij een beperkte groep wel kunnen worden doorgetrokken naar het 'totale universum' Vlamingen. Dit kan, maar dan onder bepaalde statistische voorwaarden. Allereerst moet de steekproef aselekt worden getrokken uit de doelpopulatie, wat er in principe op neerkomt dat iedereen in deze populatie een berekenbare - in principe gelijke - kans moet hebben om getrokken te worden. Ten tweede moet de omvang van steekproef voldoende groot zijn. Aan beide voorwaarden is zeker voldaan. De steekproef werd trapsgewijs getrokken. Eerst werd een aselekte trekking uitgevoerd op postcodes en vervolgens een aselekte trekking van personen binnen de getrokken postcodes. Deze laatste trekking gebeurt op basis van een personenbestand op het rijksregister. Een steekproef van om en rond de 1.500 waarnemingseenheden is ook voldoende groot om schattingen van parameters in de populatie toe te laten.

Surveyonderzoek door middel van steekproeven heeft echter ook consequenties voor de statistische beschrijving en de analyse. In de VRIND-bijdragen waarin gebruik wordt gemaakt van de resultaten van de survey wordt de verdeling van respondenten over categorieën van variabelen in percenten uitgedrukt. Het zou meer accuraat zijn niet dit percentage te vernoemen maar een betrouwbaarheidsinterval met een onder- en bovengrens waarvan het vernoemde percentage het middelpunt is. Dergelijke orthodoxe statistische aanpak zou dan wel ten koste gaan van de leesbaarheid. Daarom de raad aan de lezer om percentages te zien als een schatting van de overeenkomstige populatieparameter binnen een interval. Het begrip betrouwbaarheidsinterval slaat op de kans dat de geschatte parameter (in casu een percentage) van de totale populatie wel degelijk binnen het interval valt. Meestal wordt een betrouwbaarheidsniveau van 95% gekozen. Dit betekent dat er nog (een betrekkelijk kleine) 2,5% kans bestaat dat de parameter in werkelijkheid beneden de ondergrens ligt en 2,5% kans dat de parameter boven de bovengrens ligt. Tenslotte, wanneer resultaten van steekproefonderzoek worden uitgedrukt in termen van samenhang tussen eigenschappen, zoals het verband tussen leeftijd en toekomstverwachtingen, dan moet telkens getoetst worden of deze samenhang wel significant is. Er moet m.a.w. worden gecontroleerd of vastgestelde verbanden tussen eigenschappen al dan niet het gevolg zijn van steekproeftoeval. Wanneer in deze VRIND de onderzoeksresultaten van de SCV-survey worden uitgedrukt in termen van samenhangende eigenschappen dan slaat dit steeds op een significante samenhang.

Onder- of oververtegenwoordiging van sommige groepen onder de respondenten wordt opgevangen door weging van de resultaten. De weging gebeurt naar opleiding, geslacht en leeftijd (tot en met 2009). Vanaf 2010 is een andere weegaanpak uitgewerkt (Pickery, 2010).

1.2

MACRO-ECONOMISCHE
CONTEXT

In de macro-economische context staat de algemene economische situatie in het Vlaamse Gewest centraal. In eerste instantie wordt aandacht besteed aan de welvaart in Vlaanderen. Concreet gaat het over het bbp per inwoner en zijn componenten. In het tweede deel komen de algemene economische ontwikkelingen aan bod, waarbij we grondig ingaan op de eurocrisis en de Europese aanpak ervan. Vlaanderen blijkt de crisis relatief goed doorstaan te hebben. Toch worden we in de toekomst met een nog grotere economische uitdaging geconfronteerd: de vergrijzingscrisis. In het derde deel bespreken we de sectorale structuur in het Vlaamse Gewest, met bijzondere aandacht voor de industrie en de invloed ervan op de economische groei.

Welvaart

Bruto binnenlands per inwoner

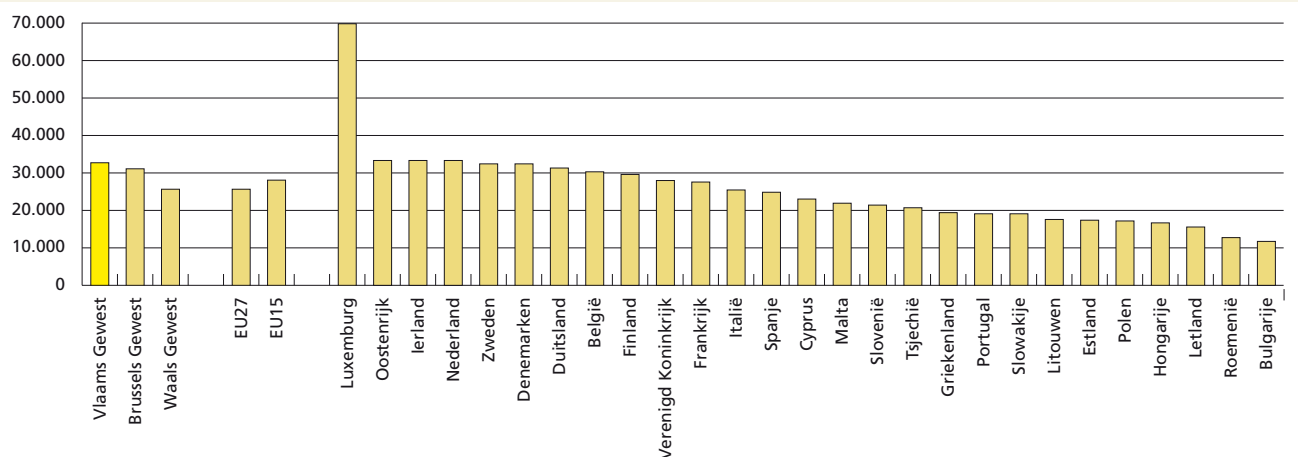
Het **bruto binnenlands product (bbp) per inwoner** is een veel gebruikte maatstaf voor de welvaart van een land of regio. Om verschillende regio's te kunnen vergelijken is het interessant om het bbp per inwoner te corrigeren voor inkomende en uitgaande pendel. Nogal wat inwoners uit het Vlaamse Gewest werken immers in het Brus-

selse Hoofdstedelijke Gewest. Hun toegevoegde waarde komt volgens de officiële cijfers op conto van Brussel. Daarom corrigeren we, wanneer we Vlaanderen met andere landen vergelijken, voor pendeltrafiek, zodat de toegevoegde waarde van Vlaamse pendelaars in Brussel toch op rekening komt van het gewest van hun woonplaats. In Vlaanderen bedraagt het bbp per inwoner (gecorrigeerd voor pendel) 32.700 euro kkp in 2012. Hiermee bereikt het Vlaamse Gewest een hoger bbp per inwoner dan het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (31.200 euro kkp) en het Waalse Gewest (26.100 euro kkp).

Ook ten opzichte van Europese landen en regio's doet Vlaanderen het relatief goed. In de EU27 bedraagt in 2012 het gemiddelde bbp per inwoner 25.800 euro kkp. De 'oude' EU-lidstaten zijn echter meer vergelijkbaar met ons land op het vlak van economische ontwikkeling. Daarom is het interessant om de positie van de gewesten in ons land ten opzichte van de EU15 te bekijken. Ook hier blijft Vlaanderen het goed doen. Gemiddeld bedraagt het bbp per inwoner in de EU15 28.200 euro kkp. In 2012 hebben enkel Luxemburg, Oostenrijk, Ierland en Nederland een hoger bbp per inwoner. Vooral de waarde voor Luxemburg is opvallend hoog. De hoge toegevoegde waarde die Luxemburg creëert, wordt in grote mate geproduceerd door werknemers van internationale en financiële instellingen die in Luxemburg gevestigd zijn. In onze

1.28 Bbp per inwoner - landen

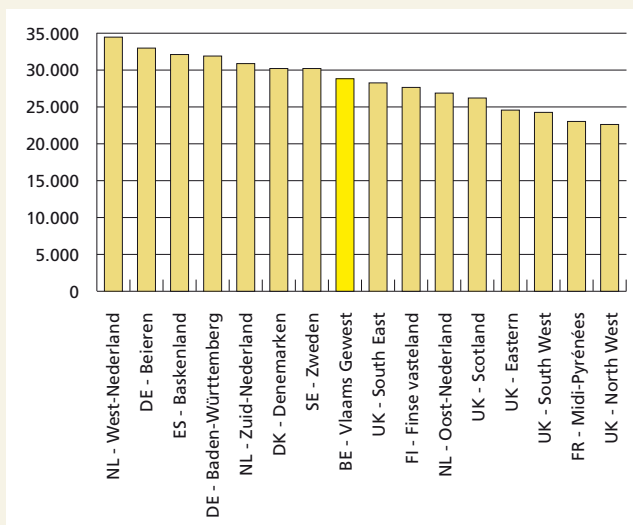
Bbp per inwoner, internationale vergelijking, in 2012, correctie voor pendel, in euro kkp.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

1.29 Bbp per inwoner - benchmarkregio's

Bbp per inwoner in Vlaanderen en de Europese benchmarkregio's, in 2010, in euro kkp.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

buurlanden en belangrijkste handelspartners bedraagt in 2012 het bbp per inwoner 31.400 euro kkp (Duitsland) en 27.700 euro kkp (Frankrijk). Nederland moeten we laten voorgaan met een bbp per inwoner van 33.400 euro kkp. Portugal, Spanje, Italië en Griekenland hebben in 2012 een laag bbp per inwoner omwille van de economische problemen waarmee deze landen de vorige jaren geconfronteerd werden en de strenge besparingspolitiek waaraan ze onderhevig zijn.

ViA stelt dat Vlaanderen tegen 2020 tot de top van Europese regio's moet behoren. Daarom is het interessant Vlaanderen jaarlijks te benchmarken met 15 Europese topregio's op het vlak van economisch-innovatieve ont-

wikkelingen. Ten opzichte van deze benchmarkregio's behalen we met het Vlaamse bbp per inwoner een gemiddeld welvaartsniveau, met een 8ste plaats in 2010 (niet gecorrigeerd voor pendel). Ook in 2009 behalen we de 8ste plaats, maar in 2008 staan we slechts op de 10de plaats. In de meest recente jaren wordt dus een lichte vooruitgang geboekt. Dit is een aanwijzing dat Vlaanderen de crisis van 2009 relatief goed heeft doorstaan.

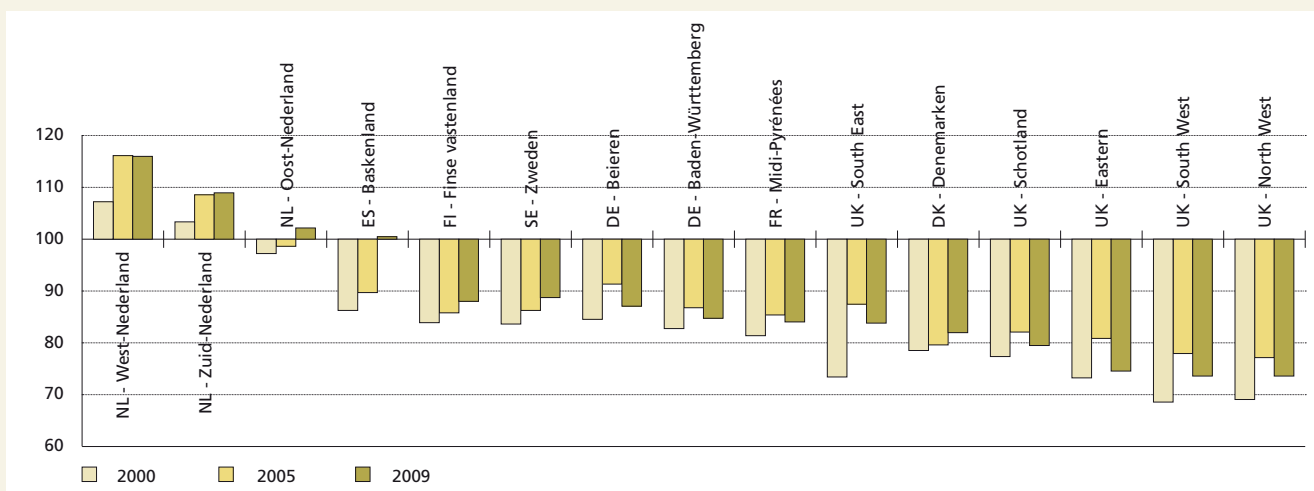
Componenten van het bbp per inwoner

Het bbp per inwoner is samengesteld uit 3 componenten: de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel bevolking op beroepsactieve leeftijd ten opzichte van de totale bevolking.

Het relatief hoge bbp per inwoner in Vlaanderen hebben we vooral te danken aan de zeer hoge **arbeidsproductiviteit**, die we jaar op jaar blijven behalen dankzij de sterk kapitaalintensieve productie. In 2012 bedraagt de arbeidsproductiviteit per inwoner in Vlaanderen (na correctie voor pendel) 74.200 euro kkp. In de EU15 bedraagt de arbeidsproductiviteit gemiddeld slechts 63.300 euro kkp. In Vlaanderen gaan ondernemingen hun productie zoveel mogelijk automatiseren, arbeidsintensieve activiteiten grijpen eerder in het buitenland plaats door de hoge loonkosten in ons land. De werkgelegenheid wordt negatief beïnvloed, maar de productiviteit van de resterende werkenden neemt toe. Ten opzichte van de andere lidstaten van de EU, scoren enkel Ierland (83.600 euro kkp), het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (90.400 euro kkp) en Luxemburg (97.900 euro kkp) beter dan het Vlaamse Gewest. Onze positie in de EU15 is in het laatste decennium op het vlak van arbeidsproductiviteit vrij constant gebleven. Toch is de groei van de arbeidsproductiviteit in de nieuwe EU-landen in de meest recente jaren hoger dan in Vlaanderen. Zij maken een inhaalbeweging.

1.30 Arbeidsproductiviteit benchmarkregio's

Evolutie van de arbeidsproductiviteit in Vlaanderen en de Europese benchmarkregio's, van 2000 tot 2009, correctie voor pendel, positie ten opzichte van het Vlaamse Gewest, indices met Vlaanderen = 100.

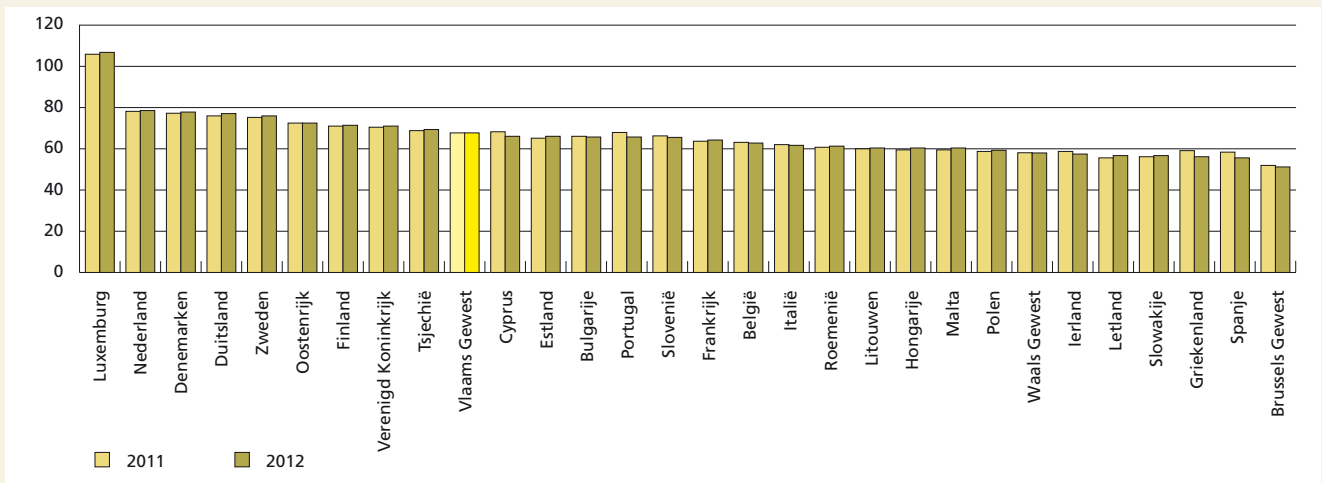

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

1.31 Werkgelegenheidsgraad

Werkgelegenheidsgraad, internationale vergelijking, in 2011 en 2012, in %.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

In bijbehorende grafiek vergelijken we de Vlaamse arbeidsproductiviteit met deze in de 15 Europese benchmarkregio's en dit voor het laatste decennium. Daaruit blijkt dat we op het vlak van arbeidsproductiviteit steeds goed scoren. Maar waar we in 2000 en 2005 in de top 3 van de benchmarkregio's stonden, staan we in 2009 pas op de 5de plaats. Oost-Nederland en Baskenland zijn ons voorgegaan. Merk op dat in Baskenland de arbeidsproductiviteit kan toegenomen zijn doordat Spanje als gevolg van de opgelegde besparingen genoodzaakt was heel veel mensen te ontslaan. Hierdoor neemt de productiviteit van de resterende werkenden mogelijks toe.

Het is vooral opvallend dat de 3 Nederlandse benchmarkregio's het steeds heel goed doen. Verder zien we dat heel wat benchmarkregio's in 2005 een inhaalbeweging maken ten opzichte van Vlaanderen, maar die wordt in 2009 als gevolg van de crisis weer ongedaan gemaakt. Enkel het Finse vasteland en Zweden kennen een blijvende inhaalbeweging ten opzichte van het Vlaamse Gewest, maar blijven nog steeds een stukje achter.

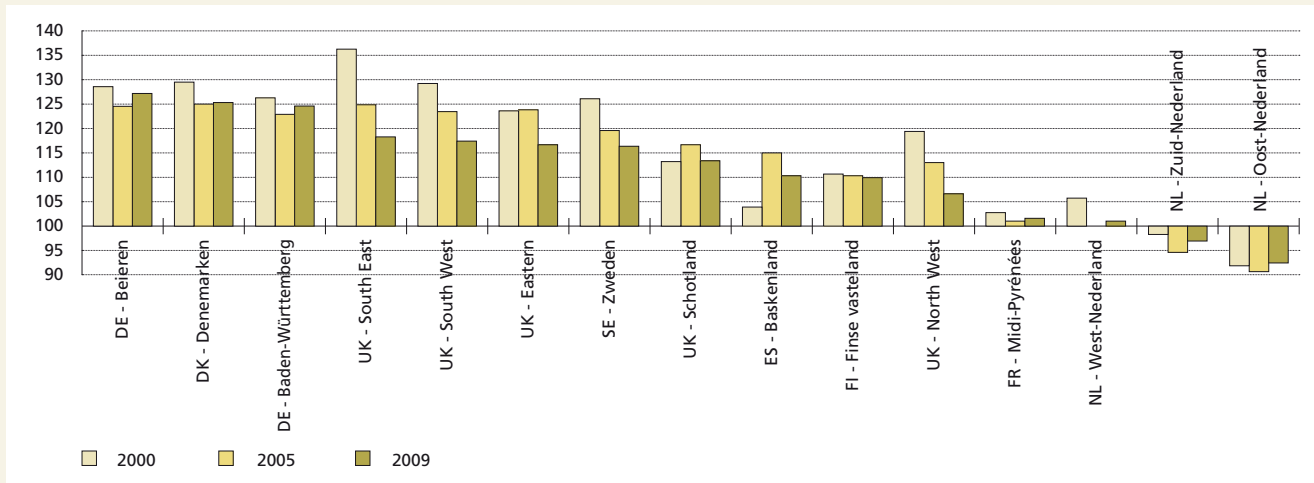
De **werkgelegenheidsgraad**, een tweede belangrijke component van het bbp per inwoner, bedraagt in Vlaanderen na correctie voor pendel 67,8% in 2012. Dat is beter dan in beide andere gewesten: 51,3% in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en 58,1% in het Waalse Gewest. Bovendien heeft Vlaanderen een inhaalbeweging gemaakt ten opzichte van de EU27. Waar we voor de werkgelegenheidsgraad in 2008 (na correctie voor pendel) nog op de 18de plaats staan in de EU27, bekleeden we in 2009 en 2010 een 15de plaats, in 2011 een 13de plaats en in 2012 zelfs een 11de plaats. In absolute cijfers blijft het werkgelegenheidspercentage echter ongeveer constant. Onze vooruitgang hebben we dus vooral te danken aan het feit dat wij onze werkgelegenheidsgraad op peil kunnen houden, terwijl andere EU-landen, die eerder een hoge plaats bekleedden (zoals Cyprus en Portugal), een terugval kennen als gevolg van de wereldwijde crisis. Ook dit is een teken dat Vlaanderen de crisis relatief goed doorstaan heeft.

In vergelijking met de Europese benchmarkregio's scoren we ondermaats en dat is al jaren zo. In het laatste decennium is onze positie namelijk onveranderd op de 3de laatste plaats gebleven. Vlaanderen kan nog veel beter. Onze zwakkere arbeidsmarktprestaties zijn de reden waarom we – ondanks onze hoge arbeidsproductiviteit – niet tot de topregio's behoren op het vlak van het bbp per inwoner. Vooral de Duitse regio's doen het op lange termijn structureel beter. Het is opvallend dat de Nederlandse regio's, die net zoals Vlaanderen opvallend goed scoren op het vlak van arbeidsproductiviteit, tamelijk zwakke resultaten halen op het vlak van werkgelegenheid. De meeste andere (en vooral de Britse) regio's zien in 2009 een algemene terugval in hun positie ten opzichte van Vlaanderen, ondanks het feit dat ze toch beter blijven presteren. Een belangrijk pijnpunt voor de Vlaamse arbeidsmarkt is de zwakke werkgelegenheid van de oudere werknemers (55-64 jarigen).

Tot slot dragen ook demografische factoren bij tot het bbp per inwoner. Op dit vlak doet Vlaanderen het niet zo goed. Het **aandeel van de bevolking tussen 15 en 64 jaar** ten opzichte van de totale bevolking neemt stelselmatig af. In 2012 bedraagt dit aandeel 65,3%, ten opzichte van 65,6% in 2011 en 66,0% in 2008. Ramingen van het Federaal Planbureau geven aan dat dit aandeel zal blijven dalen tot 62,8% in 2020 en 59,5% in 2030. Ook in de andere gewesten neemt dit aandeel af, maar daar wordt in 2012 wel nog een cijfer van 67,3% (Brusselse Hoofdstedelijke Gewest) en 65,5% (Waal Gewest) behaald. Ook in vergelijking met de andere lidstaten van de Europese Unie scoort Vlaanderen minder goed. Gemiddeld bedraagt het aandeel 15-64-jarigen in de EU27 66,7% van de totale bevolking. Vooral de recent toegetreden lidstaten halen hogere cijfers, met Litouwen op kop (75,8%). Wij zitten echter wél ongeveer op hetzelfde niveau als de EU15; daar bedraagt het aandeel bevolking op arbeidleeftijd ten opzichte van de totale bevolking in 2012 gemiddeld 65,8%.

1.32 Werkgelegenheidsgraad benchmarkregio's

Evolutie van de werkgelegenheidsgraad in het Vlaamse Gewest en de Europese benchmarkregio's, van 2000 tot 2009, positie ten opzichte van het Vlaamse Gewest, indices met Vlaanderen = 100.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

De nadelige demografische evoluties kunnen op beleidsmatig vlak echter moeilijk worden beïnvloed. Daarom moet in Vlaanderen absoluut werk worden gemaakt van een blijvende groei in de arbeidsproductiviteit en een hogere werkgelegenheidsgraad als we ons hoge welvaartsniveau willen blijven behouden. Met de vergrijzing in het vooruitzicht, is het een enorme uitdaging om voldoende oudere werknemers te motiveren om aan het werk te blijven en de kansengroepen op de arbeidsmarkt ook te activeren.

Het aandeel van het **bruto-exploitatieoverschot** in de toegevoegde waarde is een maatstaf voor het concurrentievermogen van de Vlaamse economie. Tussen 2003 en 2007 neemt deze indicator jaar op jaar toe, maar door de financieel-economische crisis kent dit aandeel een duidelijke terugval in 2008 en 2009. In 2010 neemt dit cijfer opnieuw toe tot 43,5%, wat wijst op een herneming van het concurrentievermogen van onze economie.

Economische ontwikkelingen

Economische groei

De economische groei, de groei van het bbp, is een belangrijke indicator voor de economische ontwikkelingen in een regio. Hierna komen de prognoses voor de economische groei in Vlaanderen in 2013 aan bod. Die is sterk beïnvloed door de internationale conjunctuur. Daarom wordt dieper ingegaan op de schulden crisis en de euro crisis in de eurozone. Tot slot wordt ook aandacht besteed aan de nakende vergrijzingscrisis.

De **reële economische groei** (dit is de groei van het bbp) is een belangrijke indicator voor het economisch klimaat van een bepaald land of regio. In 2012 kent de wereldeconomie een wijd verspreide laagconjunctuur. In 2013 echter, zou de wereldeconomie volgens het Internationaal Monetair Fonds (IMF) een algemeen herstel kennen en groeien met 3,3%. Vooral opkomende economieën zoals China en India zouden de heropleving van de wereldeconomie dragen met groeiprognoses van 8,0% en 5,7%. In de Verenigde Staten is het gevaar van de 'fiscal cliff', waardoor men geen adequaat begrotingsbeleid kon voeren, geweken. Daarnaast lijkt de Amerikaanse huizenmarkt zich ook te hernemen door een algemene kredietversoepeling, de werkloosheid blijkt opnieuw te dalen en het IMF voorspelt dat de economische groei in de Verenigde Staten in 2013 zou neerkomen op 1,9%.

Tegen de achtergrond van dit internationale conjunctuurherstel, blijft de eurozone echter achterop hinken. De maatregelen waarmee de Europese Commissie de euro crisis probeert te bestrijden, resulteren nog niet in positieve effecten. In april 2013 heeft het IMF de groeiverwachtingen voor de Europese economieën negatief bijge-

steld, waardoor de economische groei in de eurozone in 2013 negatief zou uitvallen (-0,3%).

Dit onzekere internationale scenario heeft gevolgen voor de Vlaamse economie. Verschillende indicatoren wijzen erop dat ook 2013 voor het Vlaamse Gewest een moeilijk jaar wordt. Volgens de HERMREG-prognoses zouden we in 2013 slechts een lichte groei kennen van 0,2%.

Maandelijks wordt een conjunctuurenquête gehouden bij bedrijfsleiders en ondernemers in zowel de industrie, handel, bouw als diensten aan ondernemingen. In deze enquête worden de bedrijfsleiders bevroegd over de vooruitzichten van de vraag naar hun producten, de werkgelegenheid, de orderpositie, het voorraadpeil, de bestellingen, ... In alle sectoren fluctueert het vertrouwen bij de ondernemers in de meest recente maanden op een laag niveau. De recentste brutowaarden van de globale Vlaamse conjunctuurcurve zijn echter weer opwaarts gericht, wat zou kunnen wijzen op een pril herstel.

De eurocrisis blijft aanslepen

Als gevolg van de ineenstorting van de Amerikaanse huizenmarkt, worden we eind 2008 en 2009 geconfronteerd met een wereldwijde **bankencrisis**. Dit heeft als gevolg dat veel Europese banken op de rand van een faillissement staan. Om een ineenstorting van het financiële systeem te vermijden, zien heel wat Europese overheden zich genoodzaakt hun banken te redden. De redding van de banken heeft als gevolg dat overheidsschulden zich in die landen opstapelen tot ongeziene hoogten. Ook in België neemt de staatsschuld sterk toe door de redding van verschillende banken. Merk echter wel op dat deze stijging

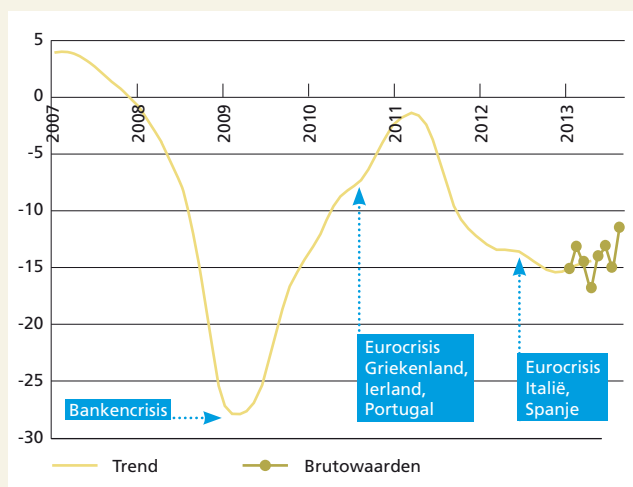
veel minder sterk is dan de stijging van de staatsschuld in de jaren tachtig als gevolg van toenemende rentelasten en de rentesnieuwbal.

De financiële markten beginnen in 2010 te vrezen dat bepaalde overheden – in het bijzonder deze van verschillende perifere eurolanden – hun torenhoge schulden niet meer kunnen terugbetalen. Enorme speculaties en wantrouwen ten opzichte van deze landen hebben ongeziene rentestijgingen tot gevolg. In eerste instantie worden Griekenland en Ierland gevisieerd, maar later komen ook Portugal, Italië, Spanje en Cyprus in het vizier van de financiële markten. De schuldenberg van deze overheden wordt door de oplopende rente echter alleen maar groter. Uiteindelijk kunnen deze landen hun enorme schulden niet meer terug betalen en moeten zij internationale hulp vragen. Enerzijds kunnen ze terecht bij de Europese Centrale Bank (ECB), die geld in de markten kan pompen om de economie terug aan te wakkeren. De beslissing van de ECB om daadwerkelijk over te gaan tot een expansief monetair beleid, komt traag op gang na veel interne strijd. Anderzijds kunnen zij aankloppen bij de EU en het IMF voor financiële steun. De steunfondsen European Financial Stability Facility (EFSF) en European Stability Mechanism (ESM) zijn uiteindelijk in het leven geroepen, maar opnieuw na vele internationale discussies en uitgebreide onderhandelingen.

De twijfel en onzekerheid waarmee de **schuldencrisis** bestreden wordt door de Europese beleidsmakers, doet het vertrouwen in de euro geen goed. De geloofwaardigheid van de eenheidsmunt en de eurozone als geheel staat in 2012 onder enorme druk. Vanaf dan is er sprake van de **eurocrisis**.

1.33 Conjunctuur - Vlaanderen

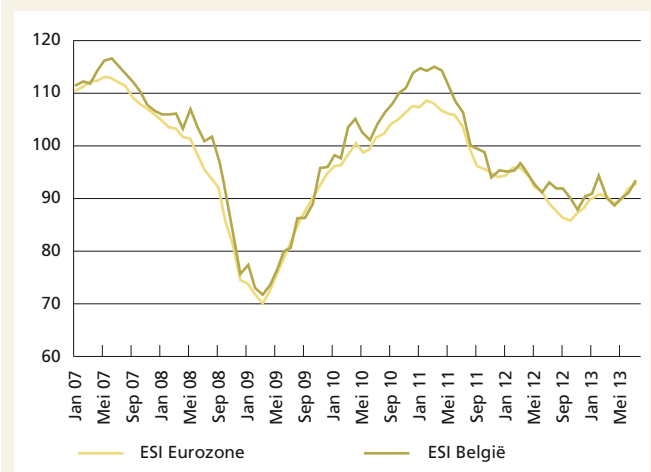
Globale conjunctuurcurve voor Vlaanderen, januari 2007 tot augustus 2013, in procentpunt.

Toelichting: De Nationale Bank van België (NBB) bepaalt de maandelijkse brutowaarden op basis van het verschil tussen het percentage van ondernemingen dat een verbetering heeft opgegeven (positieve antwoorden) en het percentage van ondernemingen dat een verslechtering heeft gemeld (negatieve antwoorden). Eenmaal opgesteld, wordt elk saldo met vertraging gecorrigeerd voor seizoensgebonden schommelingen en extreme bewegingen. Dit wordt de trend genoemd en geeft de onderliggende conjunctuurtenens weer. Bron: NBB, bewerking SVR.

1.34 Conjunctuur

Economic sentiment indicator (ESI), van januari 2007 tot juli 2013, index met lange termijn-gemiddelde sinds 1990 = 100.

Toelichting: De Europese Commissie bevroagt maandelijks consumenten en bedrijfsleiders in de verschillende lidstaten van de EU over de situatie in hun onderneming en de recente en verwachte vraagevolutes, om een beeld te krijgen van het consumenten- en producentenvertrouwen. Een waarde > 100 betekent dat het vertrouwen van consumenten en producenten gemiddeld hoger is dan het gemiddelde vertrouwen bij consumenten en producenten dat sinds het begin van de metingen opgetekend werd. Een waarde < 100 betekent het omgekeerde. Bron: Europese Commissie, bewerking SVR.

De eurolanden moeten het vertrouwen van de financiële markten en de consumenten terugwinnen, waardoor overall wordt gesaneerd.

Saneren en budgettaire tekorten wegwerken in crisistijden beperken de economie die nog lang niet hersteld is van de schulden crisis, waardoor vooral de perifere eurolanden verder wegzakken in een recessie. De gehele economie in de eurozone wordt vervolgens meegesleurd in een periode van zwakke conjunctuur. Van een herstel van de vertrouwensindicatoren is amper sprake, zodat het verwachte conjunctuurherstel waarschijnlijk de nodige tijd zal vergen.

Bovendien moeten de perifere eurolanden in ruil voor de Europese steun zware besparingen en structurele hervormingen doorvoeren. De verre gaande besparingsmaatregelen en hervormingen komen in deze landen maar traag op gang en leiden tot een groot volksprotest en politieke onrust. Daardoor ontstaat in 2012 een klimaat van onzekerheid over wanneer de uitgevoerde hervormingen in deze landen eindelijk hun vruchten zullen beginnen afwerpen. Dit is nefast voor de afwikkeling van de eurocrisis.

Opdat de overheidsfinanciën van de lidstaten van de eurozone geen buitensporige tekorten meer zouden optekenen en een geloofwaardigheids crisis in de toekomst vermeden zou worden, wordt het Stabiliteits- en Groeipact herzien. Het oorspronkelijke Stabiliteits- en Groeipact omvat enkele belangrijke richtlijnen waaraan een land dat toetreedt tot de eurozone moet voldoen (zoals het beperken van de overheidsschuld en het jaarlijkse begrotingstekort). De afspraken en de richtlijnen van dit pact worden in de meeste landen echter niet gerespecteerd, waardoor de stabiliteit van de euro in vraag wordt gesteld. Daarom wordt het Stabiliteits- en Groeipact verstrengd via het zogenaamde **sixpack**. Dit pakket omvat 6 wetgevende maatregelen die een tweevoudige bedoeling hebben:

1. Afdwingen van begrotingsdiscipline. Met deze maatregelen dwingt Europa een strikte naleving af van het Stabiliteits- en Groeipact, waardoor de overheidsschuld niet meer dan 60% van het bbp mag bedragen en het begrotingstekort de grens van 3% niet mag overschrijden. Landen met een groot begrotingstekort die de aanbevelingen van de Raad niet volgen, kunnen (financieel) gesanctioneerd worden. Landen die niet voldoen aan de eisen, worden in een 'Excessive Deficit Procedure' (EDP) geplaatst en moeten 0,2% van hun bbp opzij zetten en aanbevelingen opvolgen om dit tekort terug te dringen. Volgen zij de aanbevelingen niet op, dan wordt de gereserveerde 0,2% geïnd als een boete.
2. Macro-economisch toezicht op de lidstaten. Een concreet Europees toezicht op macro-economische onevenwichten wordt ingevoerd in alle eurolanden. Hierdoor moeten alle EU-landen hun begrotingsplannen voorleggen aan de Europese Commissie, maar ook het gehele sociaaleconomische beleid wordt nauwlettend opgevolgd om te voorkomen dat macro-economische onevenwichten optreden in bepaalde landen. Bij macro-economische ongelijkheden (bijvoorbeeld bij enorme verschillen in werk-

loosheidsgraad), zijn preventieve en sanctionerende maatregelen voorzien om deze weg te werken. Als bijvoorbeeld het concurrentievermogen van een land ten opzichte van de andere lidstaten, de privéschulden, de huizenmarkt of de handelsbalans in een land een gevaar vormen voor de stabiliteit van de euro, moeten regeringen actie ondernemen. Doen landen dit onvoldoende, kunnen er sancties volgen.

Het sixpack werd in de lente van 2013 nog aangevuld met een **twopack**. Hiermee heeft de Europese Commissie nog meer zeggenschap over de begroting van lidstaten. Landen die niet in de EDP zitten, moeten jaarlijks toch hun begroting voorleggen, en het oordeel van de Europese Commissie afwachten vooraleer de begroting gestemd kan worden door het eigen parlement. Landen die wel in een bijzondere procedure zitten of die reeds steun kregen van het EFSF of ESM, worden onder een scherper toezicht geplaatst. Wanneer blijkt dat zij doelen uit hun hervormingsprogramma's niet zullen halen, worden zij gewaarschuwd en moeten zij extra maatregelen nemen om hun doelen te behalen.

Verder wordt ook bepaald dat hervormingen die lidstaten moeten doorvoeren, moeten afgestemd zijn op groeestimulering en niet ten koste mogen gaan van investeringen en economische groei.

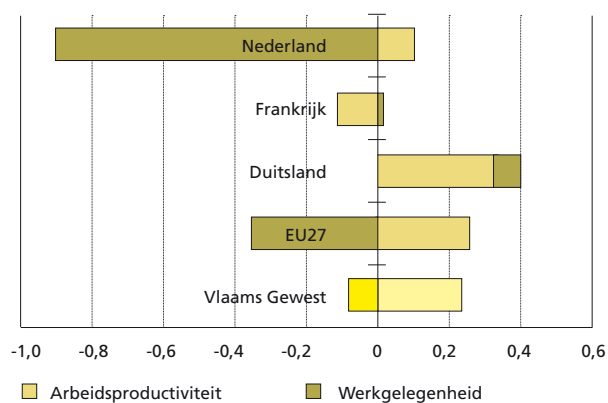
Het sixpack en twopack zijn wettelijk verankerd in het 'Europees Semester'. België is sinds 2009 opgenomen in de EDP, waardoor ons land extra inspanningen moest leveren om het begrotingstekort in 2012 niet hoger te laten oplopen dan 3,0%, maar in de praktijk liep het tekort vorig jaar op tot 3,9%. Daardoor riskeerde België de boete van 0,2%, maar in mei 2013 heeft de Europese Commissie bekend gemaakt dat we die toch niet moeten betalen als het begrotingstekort dit jaar onder de 3,0% blijft.

De Commissie heeft ook verschillende aanbevelingen gedaan voor structurele hervormingen, opdat we deze norm dit jaar zouden halen. Zo beveelt ze aan dat België maatregelen moet nemen om de kloof tussen de werkelijke en de wettelijke pensioenleeftijd te dichten, en het concurrentievermogen te handhaven door een hervorming van het loonvormingsmechanisme en de concurrentie in de dienstensector en de energiesector te verhogen. Verder doet de Commissie aanbevelingen om de werkgelegenheid te verhogen, onder andere door een verschuiving van de belastingen op arbeid naar minder groeiverstorende belastingen, prikkels te reduceren die werken onattractief maken en een activerend arbeidsmarktbeleid in te voeren waarin maatregelen genomen worden betreffende levenslang leren, inclusie van kansengroepen, ...

Als gevolg van de algemene economische terugval in de eurozone, ontstaat een wijdverspreid klimaat van **onzekerheid**. Deze onzekerheid remt consumptie en investeringen af, met negatieve gevolgen voor de groei van de economie. Voor 2013 wordt in veel landen van de eurozone een lage of zelfs negatieve economische groei verwacht, zo ook in Vlaanderen en de buurlanden. Op het niveau van de EU27 verwacht de Europese Commissie in juli 2013 een licht negatieve groei van -0,1% voor 2013,

1.35 Groeiboekhouding 2013

Bijdrage van de groei van de arbeidsproductiviteit en werkgelegenheid in procentpunt van de bbp-groei in het Vlaamse Gewest en de belangrijkste handelspartners, prognose voor 2013.

Bron: Eurostat, HERMREG, bewerking SVR.

die vooral bewerkstelligd wordt door een terugval in de werkgelegenheidsgraad, want er wordt wel een productiviteitstoename verwacht. In Nederland verwacht met zelfs een negatieve economische groei van -0,8%, door een zeer sterke terugval in de werkgelegenheid. Enkel in Duitsland en Frankrijk zou de werkgelegenheid in geringe mate toenemen. Er wordt overal een toename verwacht van de arbeidsproductiviteit, behalve in Frankrijk. Enkel in Duitsland wordt een bbp-groei van 0,4% verwacht door een toename van zowel de arbeidsproductiviteit als van de werkgelegenheidsgraad. Met de vergrijzing en de problemen voor de arbeidsmarkt in het vooruitzicht, is het nochtans belangrijk om ook te zorgen dat de werkgelegenheidsgraad sterk groeit.

De vergrijzingscrisis staat voor de deur

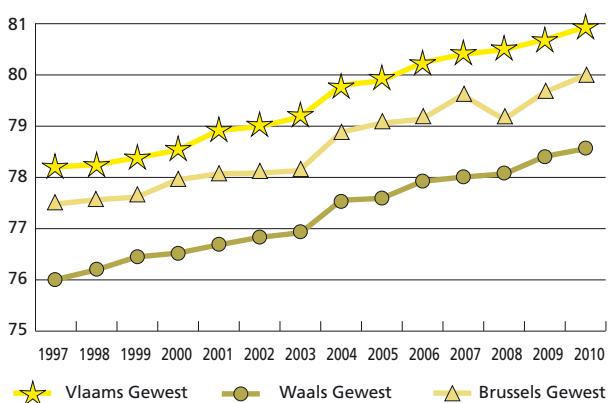
Vlaanderen is vandaag reeds de meest vergrijsde regio in België. De afhankelijkheidsgraad van de ouderen bedraagt er in 2012 28,5%, ten opzichte van 20,1% in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en 25,4% in het Waalse Gewest. Bovendien neemt het vergrijzingsfenomeen recentelijk alleen maar toe. **Twee demografische factoren** liggen aan de basis. In eerste instantie neemt de oudere bevolking (+65 jaar) sinds het jaar 2010 enorm toe. De mensen die geboren werden tijdens de geboortegolf in de eerste 15 jaar na de Tweede Wereldoorlog, beginnen hun pensioenleeftijd te bereiken vanaf het jaar 2010. In tweede instantie stijgt de levensverwachting volop. Bovendien is die stijging groter in het Vlaamse Gewest dan in beide andere gewesten.

Gezien men in België voor het uitkeren van de pensioenen terugvalt op een **repartitiestelsel** – waar de werkenden de pensioenen betalen van de ouderen – zal de vergrijzingsproblematiek in de toekomst acuter worden. Uit bijgaande figuur blijkt immers dat in Vlaanderen het aantal personen op arbeidsleeftijd in 1990 nog 4,8 personen per oudere betreft. Dit aantal daalt sindsdien pijlsnel, en behaalt in 2012 reeds een waarde van 3,5 werkenden per oudere (op basis van projecties van het Federaal Planbureau). In 2030 zouden er slechts 2,5 werkenden per oudere zijn. Vanaf 2045 zou het aantal werkenden per oudere ongeveer stabiliseren op 2,1 personen. Dit impliceert dat het aantal werkenden per oudere tussen 1990 en 2060 minder dan gehalveerd zou zijn, wat betekent dat veel minder schouders de pensioenlasten zullen moeten dragen. Dit fenomeen is in Vlaanderen bovendien prominenter dan in beide andere gewesten.

In Wallonië en Brussel daalt het aantal personen op arbeidsleeftijd per oudere tussen 1990 en 2060 minder snel: van 4,4 naar 2,3 personen en van 3,8 naar 3,4 personen.

1.36 Levensverwachting

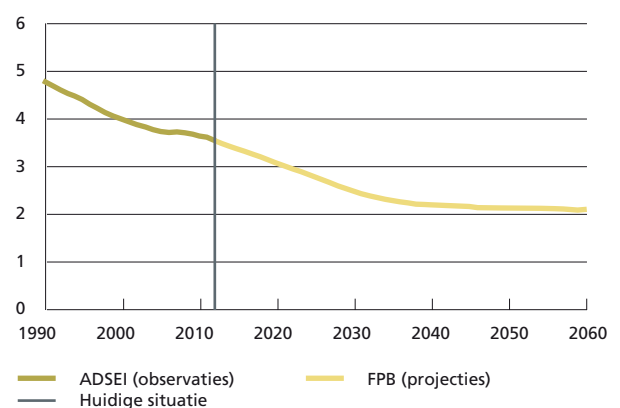
Evolutie van de levensverwachting bij de geboorte, naar gewest, van 1997 tot 2010, in jaren.

Bron: FOD Economie, ADSEI, bewerking SVR.

1.37 Vergrijzing

Evolutie van het aantal personen op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) per oudere (+65 jaar), van 1990 tot 2060.

Bron: ADSEI, Federaal Planbureau, bewerking SVR.

Ondanks het feit dat de demografische evoluties en de betaalbaarheid van de pensioenen vooral gevolgen hebben voor de overheidsfinanciën op het federaal niveau, is het voor de Vlaamse overheid belangrijk dat de problemen aangepakt worden, op verschillende beleidsdomeinen.

Hoge ziekte- en verzorgingskosten gaan gepaard met een hoge leeftijd, dus in Vlaanderen zal de **zorgbehoefte** van ouderen en bijgevolg het belang van de Vlaamse Zorgverzekering, het aanbod in de thuiszorg, de nood aan rust- en verzorgingstehuizen en het belang van de gezondheidssector in het algemeen sterk toenemen.

Verder zal ook de **woningmarkt** gevolgen ondervinden door de veranderende samenstelling van de bevolking. De gevolgen van deze demografische evolutie zijn tevens voor de Vlaamse **arbeidsmarkt** belangrijk. In 2012 neemt het aantal personen in Vlaanderen op pensioenleeftijd toe met 26.500 personen. In 2010 en 2011 bedraagt deze toename slechts 18.000 personen en in 2009 slechts 16.000 personen. Op basis van de bevolkingsprojecties wordt tot 2030 een jaarlijkse stijging van het aantal ouderen verwacht dat schommelt tussen 20.000 en 35.000 personen. In de demografische context wordt reeds ingegaan op de toenemende afhankelijkheidsratio.

Dit staat in contrast met de bevolking op arbeidsleeftijd die in de eerstvolgende jaren slechts verwacht wordt te stijgen met 6.000 à 10.000 personen per jaar en vanaf 2018 zelfs verwacht wordt te dalen. Tussen 2020 en 2035 zou het aantal personen op arbeidsleeftijd een jaarlijkse daling kennen die schommelt tussen 2.000 en 14.000 personen per jaar.

Om de hoge welvaart van de Vlaming op peil te kunnen houden, is het belangrijk om een blijvende **werkgelegenheids groei** te creëren op lange termijn.

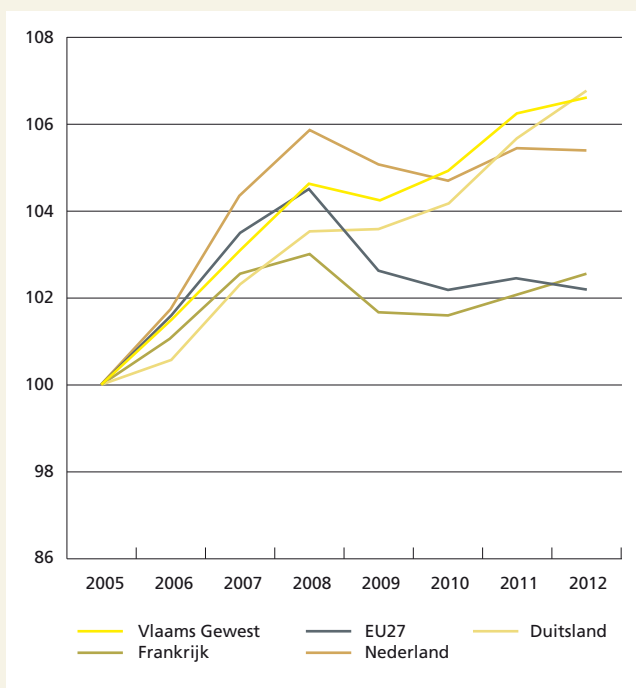
In 2012 bedraagt de Vlaamse werkgelegenheid (na correctie voor pendel) 2.809.600 personen. Daarvan werkt 82,7% als loontrekkende en 17,3% als zelfstandige. Ten opzichte van de totale bevolking tussen 15 en 64 jaar bedraagt het aandeel zelfstandigen 9,2%. Ten opzichte van 2011 stijgt het absolute aantal werkenden in Vlaanderen met 0,3%. Op zich is dit geen grote toename, maar tegen de achtergrond van de eurocrisis is dit geen slechte prestatie. In de EU27 neemt de werkgelegenheid in absolute aantallen zelfs met 0,2% af in 2012. Toch presteren ook de buurlanden behoorlijk in dat jaar. In Duitsland neemt het aantal werkenden toe met 1%, in Frankrijk met 0,4%. Nederland kent echter een lichte terugval van het absoluut aantal werkenden met 0,1%. Merk wel op dat Nederland in de jaren daarvoor steeds beter presteert dan Vlaanderen.

Uit bijgaande grafiek blijkt dat Vlaanderen in de meest recente jaren een inhaalbeweging maakt. Daar waar Vlaanderen tussen 2005 en 2008 minder werkgelegenheid kan creëren in absolute cijfers dan in de EU27 in het algemeen, houdt ze sinds het uitbreken van de crisisperiode opvallend goed stand. Tussen 2008 en 2012 neemt de totale werkgelegenheid in Vlaanderen toe met 6,6%. Van de buurlanden kan enkel Duitsland een gelijkaardig cijfer neerzetten (+6,7%). Nederland doet het vooral goed tot 2008, maar nadien minder. Uiteraard is de grote terugval in de werkgelegenheid in de EU27 toe te schrijven aan de enorme terugval in het aantal werkenden in grote lidstaten zoals Spanje en Italië.

Gezien de ernst van de vergrijzing in Vlaanderen, is het belangrijk de werkgelegenheid verder te doen groeien en vooral ook om oudere werknemers langer aan het werk te houden. Volgens de aanbevelingen van de Europese Unie moet iedere lidstaat inspanningen leveren om de effectieve pensioenleeftijd te verhogen tot de wettelijke pensioenleeftijd. De Europese Commissie beveelt België zelfs aan om de pensioenleeftijd te koppelen aan de levensverwachting, zoals reeds het geval is in Zweden. In de praktijk gaan veel mensen immers (te) vroeg met pensioen. In Vlaanderen wordt de effectieve pensioenleeftijd in 2010 op 59,4 jaar geraamd. Het verschil tussen de effectieve en wettelijke (65 jaar) pensioenleeftijd blijft dus hoog. Oudere werknemers blijven inzetten, vraagt uiteraard ook dat zij gemotiveerd blijven om langer te werken. Dit kan onder andere door hun vaardigheden te onderhouden en bijscholing en training te geven. Zij kunnen ook ingezet worden in typische uitroljobs waar ze het wat rustiger aan kunnen doen en waarbij rekening wordt gehouden met de fysieke zwaarte van de job. Zo kunnen oudere werknemers bijvoorbeeld jongeren opleiden, omdat zij typische kennis en vaardigheden bezitten voor de job in kwestie.

1.38 Werkgelegenheids groei

Evolutie van de werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 2005 tot 2012, indices 2005 = 100.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

Structuur van de Vlaamse economie

De sectorale samenstelling bepaalt mee de veerkracht en de ontwikkeling van de economie. De economische ontwikkelingen van Vlaanderen worden mee bepaald door de sectorale samenstelling van de Vlaamse economie. Net zoals in alle andere ontwikkelde economieën, is er in Vlaanderen een toenemende tertiërisering aan de gang. Zowel op vlak van bruto toegevoegde waarde als van tewerkstelling, neemt het belang van de secundaire sector snel af. Waar de secundaire sector in 2003 nog 29,5% van de totale bruto toegevoegde waarde in Vlaanderen realiseert, bedraagt dit percentage in 2011 nog 26,1%. 73,0% van de Vlaamse toegevoegde waarde wordt gerealiseerd in de tertiaire sector, ten opzichte van 69,2% in 2003. Ook voor de tewerkstelling zien we dezelfde trend: waar in 2003 nog 25,3% van het totaal aantal werkenden in de secundaire sector werkt, neemt dit cijfer in 2011 af tot 21,9%. Het aandeel van het aantal werkenden in de tertiaire sector evolueert tussen 2003 en 2011 van 72,4% naar 76,4%.

Ondanks de toenemende en snelle **tertiërisering** van de Vlaamse economie, is er toch nog een belangrijke rol weggelegd voor de industrie. Via het Nieuw Industrieel Beleid wil de Vlaamse overheid ook de rol van de industrie in onze economie verder bekrachtigen.

In eerste instantie bezit de **industrie** een internationaal, creatief en innovatief karakter, waardoor we aansluiting vinden bij de **wereldeconomie** en dit om verschillende redenen.

- Vooreerst bestaat een belangrijk aandeel van de Vlaamse export uit industrieproducten. Het belang van de tertiaire sector in de totale uitvoer is veel lager.
- Bovendien trekt de industrie buitenlandse bedrijven aan. Dit heeft belangrijke gevolgen. Als multinationale ondernemingen investeren in de Vlaamse industrie, brengen die een hoge toegevoegde waarde mee voor onze economie, dit omdat deze ondernemingen dikwijls hoogproductief zijn. Ook hun inspanningen voor onderzoek & ontwikkeling (O&O) zijn belangrijk. Dergelijke bedrijven integreren voorts nieuwe producten en processen die spillovereffecten hebben naar lokale bedrijven en andere sectoren, waardoor ook daar op termijn de arbeidsproductiviteit toeneemt.
- Tot slot komen zo ook nieuwe afzetmarkten in zicht, waardoor we inkomsten uit het buitenland genereren wat onze handelsbalans ten goede komt.

In tweede instantie fungeert de industrie als belangrijke **hefboom** voor de rest van de economie. In de gangbare statistieken spreekt men bij het becijferen van de werkgelegenheid in de industrie over de 'directe werkgelegenheid'. Dit is de werkgelegenheid die in de industriële sector zelf gecreëerd wordt. Toch bestaat er een belangrijke verwevenheid tussen de industrie en andere sectoren. Er ontstaat namelijk een (belangrijk) deel van de arbeidsplaatsen in de tertiaire sector door bestellingen uit de

secundaire sector. Er worden twee soorten **indirecte werkgelegenheid** onderscheiden.

- Stroomopwaartse indirecte werkgelegenheid: hierbij 'wint' de industrie bij de aan hem toeleverende sectoren in termen van arbeidsplaatsen.
- Stroomafwaartse indirecte werkgelegenheid: hierbij 'verliest' de industrie arbeidsplaatsen bij sectoren waaraan hij levert.

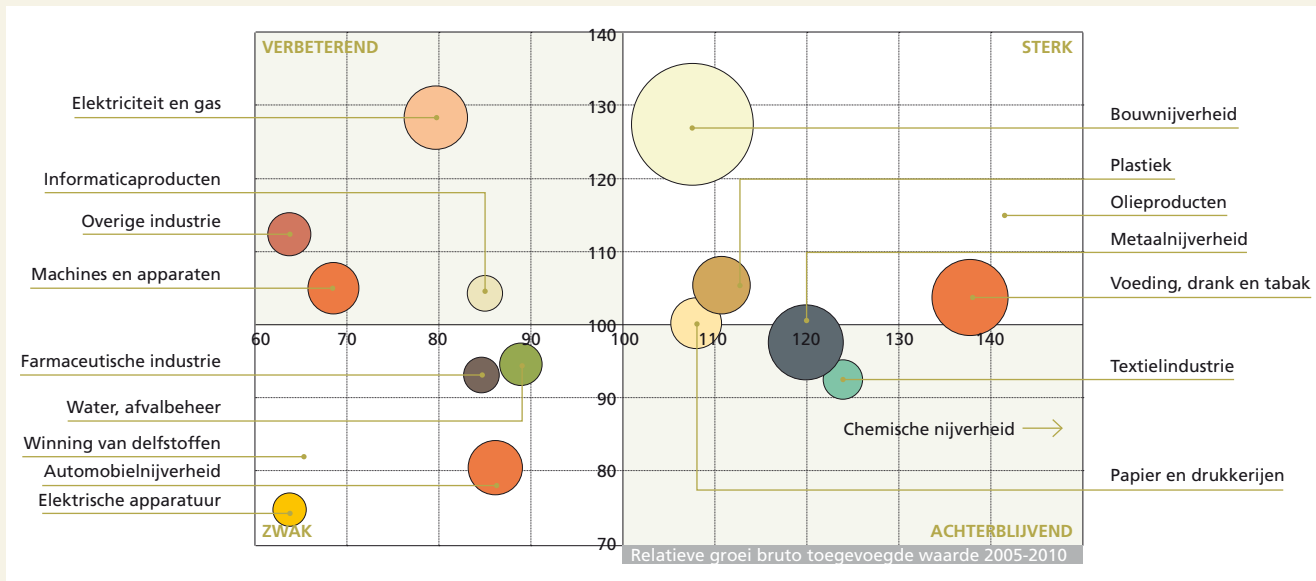
Om de netto indirecte werkgelegenheidscreatie van de industrie te kennen moet de stroomopwaartse en stroomafwaartse indirecte werkgelegenheid van elkaar afgetrokken worden. In 2009 bedraagt de directe werkgelegenheid in de industrie 394.800 personen. Uit onderzoek blijkt dat de netto indirecte werkgelegenheid van de industrie in Vlaanderen zeer hoog is. Wanneer we ook deze indirecte werkgelegenheid toerekenen aan de Vlaamse industrie, blijkt dit cijfer toe te nemen tot 477.800 personen. Vooral de chemie, farmacie, petrochemie en de voedingsnijverheid creëren veel indirecte werkgelegenheid. Er zij vermeld dat dit cijfer enkel de indirecte werkgelegenheid van het eerste niveau beslaat, dus enkel de werkgelegenheidscreatie bij de onmiddellijke toeleveranciers. De industrie creëert ook op hogere niveaus indirecte werkgelegenheid, aangezien de toeleveranciers op hun beurt indirecte werkgelegenheid creëren, die toegerekend kunnen worden aan de industrie. Wanneer deze indirecte werkgelegenheidscreatie (tot op het vijfde niveau) toegerekend wordt aan de industrie, wordt het werkgelegenheidscijfer in de industrie in 2009 geraamd op 539.100 personen. Dit komt neer op een multiplicator-effect van 36,6%.

Het is dus van belang de industrie in Vlaanderen te blijven stimuleren. **Belgrafieken** tonen de sterkte en zwakte van verschillende bedrijfstakken binnen de Vlaamse secundaire sector aan en catalogiseren bedrijfstakken voor zowel de bruto toegevoegde waarde als de werkgelegenheid in 4 kwadranten.

- Sterk: de bedrijfstakken in het sterke kwadrant zijn op het vlak van bruto toegevoegde waarde of werkgelegenheid in 2010 relatief meer vertegenwoordigd in het Vlaamse Gewest dan in de EU15. Bovendien groeien ze ook sterker/krimpen ze trager in de periode 2005-2010.
- Achterblijvend: de bedrijfstakken in het achterblijvende kwadrant zijn in 2010 relatief meer vertegenwoordigd in het Vlaamse Gewest dan in de EU15, maar de bruto toegevoegde waarde of werkgelegenheid groeien trager/krimpen meer in de periode 2005-2010.
- Zwak: de bedrijfstakken in het zwakke kwadrant zijn op het vlak van bruto toegevoegde waarde of werkgelegenheid in 2010 relatief minder vertegenwoordigd in het Vlaamse Gewest dan in de EU15 en groeien ook trager/krimpen meer in de periode 2005-2010.
- Verbeterend: de bedrijfstakken in het verbeterende kwadrant zijn in 2010 in verhouding minder aanwezig in het Vlaams Gewest dan in de EU15, maar de bruto toegevoegde waarde of werkgelegenheid groeit sterker/krimpt trager in de periode 2005-2010.

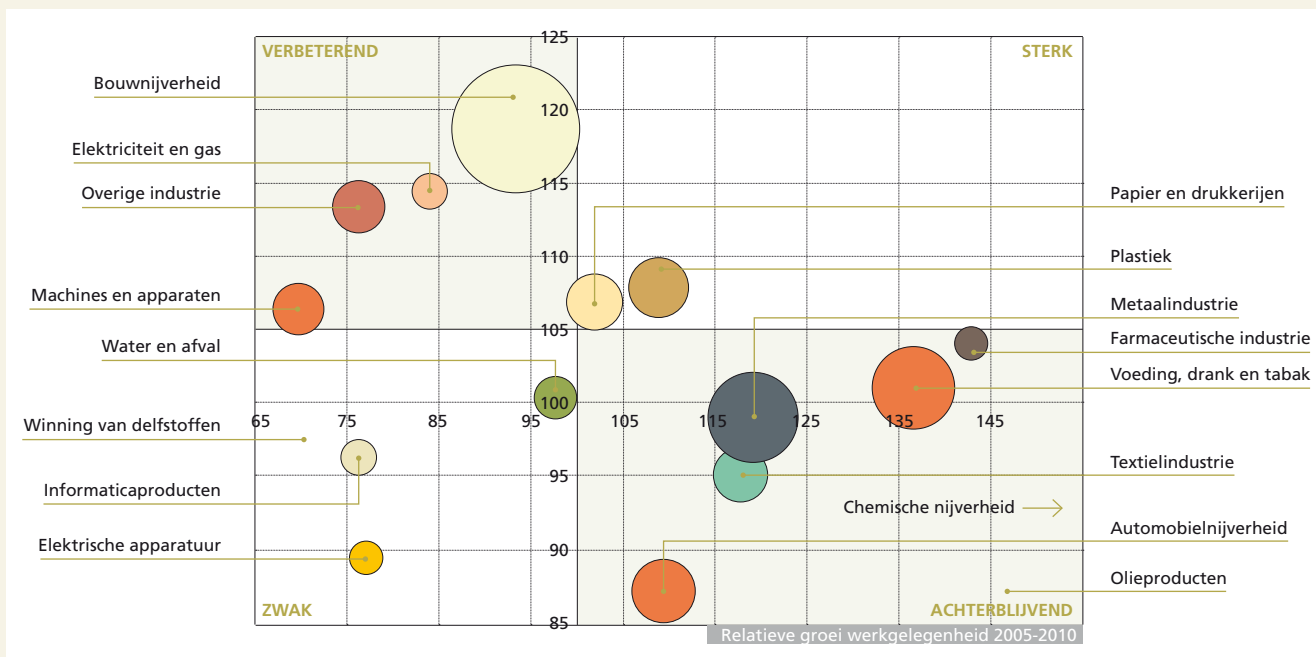
1.39a Belgrafiek secundaire sector op basis van bruto toegevoegde waarde

Belgrafiek met de omvang, aanwezigheid (in 2010) en groei (van 2005 tot 2010) van de bedrijfstakken in het Vlaamse Gewest en de EU15 op basis van de bruto toegevoegde waarde in de secundaire sector.

1.39b Belgrafiek secundaire sector op basis van werkgelegenheid

Belgrafiek met de omvang, aanwezigheid (in 2010) en groei (van 2005 tot 2010) van de bedrijfstakken in het Vlaamse Gewest en de EU15 op basis van de werkgelegenheid in de secundaire sector.

Toelichting: Belgrafieken synthetiseren drie indicatoren.

- Grootte van de cirkels: de omvang van de bruto toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) in een bepaalde bedrijfstak van de secundaire sector.
- Horizontale as: specialisatie-index: het aandeel van een bedrijfstak in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) in 2010 in verhouding tot het analoge aandeel in de EU15 (x 100). Een index > 100 wil zeggen dat de bedrijfstak een relatief groter aandeel heeft in de totale bruto toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) in het Vlaamse Gewest dan in de EU15 en vice versa voor indices < 100.
- Verticale as: relatieve groei-index: de verhouding tussen de groei van de bruto toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) van een bedrijfstak in de secundaire sector in het Vlaamse Gewest ten opzichte van de EU15 over de periode 2005-2010 (x 100). Een waarde > 100 duidt op een relatief snellere groei (of tragere inkrimping) van die bedrijfstak in het Vlaamse Gewest dan in de EU15.

Noot: De vergelijking wordt gemaakt met de EU15 omdat deze landen op vlak van economische ontwikkeling dicht bij ons staan dan de recent toetgetreden EU-lidstaten.
Bron: Eurostat, INR, bewerking SVR.

De **bouwnijverheid** en **voedingsnijverheid** zijn 2 grote bedrijfstakken die in het Vlaamse Gewest in het sterke kwadrant voorkomen. Volgens de Eurostatindeling behoort de voedingsnijverheid tot de laagtechnologische industrie. Merk echter op dat individuele bedrijven binnen deze sector wel zeer innovatief kunnen zijn. Op het vlak van werkgelegenheid ligt de voedingsnijverheid ook in het sterke kwadrant, maar de bouwnijverheid ligt daar in het verbeterende kwadrant. Dit kan wijzen op een hogere arbeidsproductiviteit in de bouwnijverheid in Vlaanderen dan in de EU15.

De **automobielnijverheid** komt voor de bruto toegevoegde waarde voor in het zwakke kwadrant, maar voor de werkgelegenheid in het achterblijvende kwadrant. De sluiting van een belangrijke fabriek in Antwerpen in 2010 heeft hier hoogstwaarschijnlijk mee te maken. In de toekomst zal de bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de automobielnijverheid, die beschouwd wordt als een hoogtechnologische bedrijfstak, ook negatieve effecten ondervinden als gevolg van de aankondiging van de sluiting van een autofabriek in Genk. Daarom moet ook versterkt ingezet worden op innovatie in andere industriële takken.

De **farmaceutische industrie** komt voor de toegevoegde waarde in het zwakke kwadrant voor, maar scoort desondanks sterk voor de werkgelegenheid. Ondanks de sterke inzet en groei van het aantal arbeidsplaatsen in deze hoogtechnologische bedrijfstak, creëerde de Vlaamse farmaceutische industrie tussen 2005 en 2010 toch een lagere output dan de EU15.

Verder zien we dat de meeste bedrijfstakken voor enerzijds de bruto toegevoegde waarde en anderzijds de werkgelegenheid in hetzelfde kwadrant terug komen. In het sterke kwadrant komt de bedrijfstak vervaardiging van plastic en de bedrijfstak papier en drukkerijen voor. In het verbeterende kwadrant zien we voor beide indicatoren de overige industrie, de vervaardiging van machines en apparaten en de energienijverheid. In het achterblijvende kwadrant komt de metaalnijverheid, de textielindustrie en de chemische nijverheid voor. In het zwakke kwadrant vinden we voor zowel de bruto toegevoegde waarde als de werkgelegenheid de productie van elektrische apparatuur terug.

DEFINITIES

Arbeidsproductiviteit Bbp per werkende (in loondienst of als zelfstandige).

Begrotingsbeleid Beleid waarbij de overheid via haar inkomsten en uitgaven (de begroting) de economie probeert te beïnvloeden.

Bruto binnenlands product of bbp (aan marktprijzen) Productie minus intermediair verbruik + het saldo van de niet-productgebonden belastingen (op gebruik grond, gebouwen, milieubelasting, ...) en subsidies (voor arbeidskrachten, ter bestrijding milieuvervuiling, ...) + het saldo van de productgebonden belastingen (BTW, importheffingen, accijnzen, ...) en subsidies (import- en andere subsidies).

Bruto exploitatie-overschot Bruto toegevoegde waarde min de loonmassa.

Eurozone België, Duitsland, Estland, Ierland, Griekenland, Spanje, Frankrijk, Italië, Cyprus, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Slovenië, Slowakije en Finland.

Excessive Deficit Procedure Landen die volgens de Europese Commissie niet voldoen aan bepaalde voorwaarden betreffende hun overheidsschuld en begrotingstekort, worden in een buitensporige tekortenprocedure geplaatst. Hierdoor zijn ze onderhevig aan nog meer controle en strengere regels betreffende hun begroting en moeten zij deze zo snel mogelijk bijsturen door structurele maatregelen te nemen.

Europees Semester Hiermee wordt een jaarlijkse cyclus van economische beleidscoördinatie door de Europese Commissie voor alle EU-landen bedoeld. Het Europees Semester start wanneer de Commissie met haar jaarlijkse groeianalyse komt (meestal tegen het einde van het jaar).

Fiscal cliff Met deze term (letterlijk vertaald als begrotingsafgrond) doelt men op een aantal macro-economische effecten die zouden optreden doordat eind 2012 een aantal belastingfaciliteiten in de VS zouden verlopen. Daardoor zouden heel wat belastingtarieven opnieuw de hoogte in gaan, waardoor de economische groei in de VS sterk zou dalen.

Monetair beleid Beleid waarbij de ECB via de rente en de geldhoeveelheid de economie probeert te beïnvloeden.

Perifere eurolanden De moeilijkheden in de eurozone laten zich sterker gevoelen in de landen aan de rand van de eurozone. In de tekst wordt met de term perifere eurolanden verwezen naar de probleemlanden Portugal, Italië, Ierland, Griekenland, Spanje en Cyprus.

Specialisatie-index Aandeel van een bedrijfstak in de totale economie in een land gedeeld door datzelfde aandeel in een referentiegebied (bijvoorbeeld EU) en maal 100. Een index > 100 duidt op een specialisatie in die betrokken bedrijfstak en omgekeerd voor indices < 100.

Werkgelegenheidsgraad Totale werkgelegenheid ten opzichte van de bevolking op beroepsactieve leeftijd (15-64 jaar).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Federaal Planbureau (2012). *Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060*, december 2012.

Festraets, D. & Herremans, W. (2013). *Indirecte werkgelegenheid in de Vlaamse industrie*. In: *Over.Werk*, 23 (2).

Peersman, G., Schoors, K. (2012). *De Perfecte Storm – Hoe de economische crisis de wereld overviel en vooral: hoe we eruit geraken*. Lamberigts & Borgerhoff, oktober 2012.

Econopolis NV, Is er nog een toekomst voor onze industrie?, www.econopolis.be, september 2010.

Eurostat Statistics Database: ec.europa.eu/Eurostat
Nationale Bank van België:
www.nbb.be/pub/stats/stats.htm?l=nl

1.3

DEMOGRAFISCHE
CONTEXT

De omvang en de loop van de bevolking zijn essentiële parameters voor heel wat aspecten van het beleid.

We zoomen achtereenvolgens in op de stand en de loop van de bevolking. Daarna komt de evolutie van het aantal huwelijken en echtscheidingen alsook de wettelijke samenwoning en de huishoudgrootte in beeld.

Stand van de bevolking

Het bevolkingsaantal en de bevolkingsdichtheid, de groei van de bevolking, de buitenlandse bevolking en de leeftijdsstructuur worden hierna belicht.

Bevolkingsaantal en bevolkingsdichtheid

Het Vlaamse Gewest telt ruim 6,3 miljoen **inwoners**, wat neerkomt op 58% van de Belgische bevolking en 1,3% van de bevolking van de Europese Unie (EU27). De gemiddelde bevolkingsdichtheid in het Vlaamse Gewest is ruim tweemaal deze van het Waalse Gewest en viermaal deze

1.40 Bevolking

Bevolking en bevolkingsdichtheid voor België en zijn gewesten en voor de EU27, stand op 1 januari 2012.

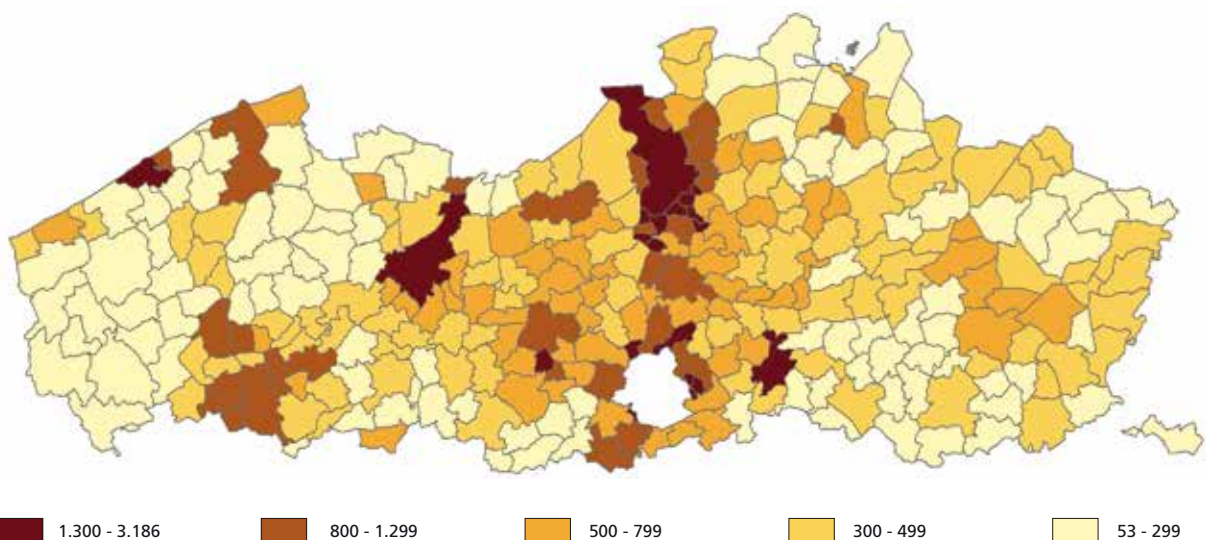
Gewest	Bevolking (x 1.000)	Aandeel in bevolking van België (%)	Bevolkingsdichtheid (inwoners per km ² land)
Vlaams Gewest	6.350,8	57,6	470
Waals Gewest	3.546,3	32,1	211
Brussels Gewest	1.138,9	10,3	6.761
Totaal (België)	11.035,9	100,0	362
EU27	502.422,6		117

Bron: ADSEI, Eurostat, bewerking SVR.

van de Europese Unie. Binnen het Vlaamse Gewest is de bevolkingsdichtheid vooral hoog in steden en gemeenten binnen het **kerngebied** tussen Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent, maar ook in en rondom Kortrijk, in sommige kustplaatsen en in het centrum van de provincie Limburg.

1.41 Bevolkingsdichtheid per gemeente

Gemiddelde bevolkingsdichtheid (aantal inwoners per km²) per stad of gemeente, op 1 januari 2012, in dichtheidsklassen.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.42 Bevolkingsgroei

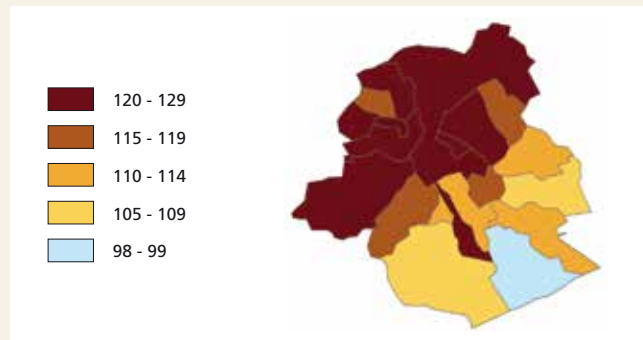
Evolutie van de bevolking en de bevolkingsgroei voor België en zijn gewesten en voor de 5 grootste steden van het Vlaamse Gewest, in 2000 en in 2012, stand op 1 januari.

Regio/stad	Bevolking 1/01/2000 (x 1.000)	Bevolking 1/01/2012 (x 1.000)	Groei 2000-2012 (Stand 2000 = index 100)
Vlaams Gewest	5.940,3	6.350,8	107
Waals Gewest	3.339,5	3.546,3	106
Brussels Gewest	959,3	1.138,9	119
Totaal (België)	10.239,1	11.035,9	108
Antwerpen	446,5	502,6	113
Gent	224,2	248,2	111
Brugge	116,2	117,2	101
Leuven	88,0	97,7	111
Mechelen	75,4	82,3	109

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.44 Bevolkingsgroei Brusselse Hoofdstedelijke Gewest

Bevolkingsgroei per gemeente van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2000 tot 2012, in indexklassen, stand op 1 januari 2000 = index 100.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Bevolkingsgroei

Tussen 2000 en 2012 groeide de bevolking van het Vlaamse Gewest gestaag aan met 7%, het Waalse Gewest met 6% en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest explosief met bijna 20%.

Kijken we naar de 5 grootste steden van het Vlaamse Gewest, dan wordt in 4 van deze steden ook een vrij sterke aangroei van de bevolking opgetekend tussen 2000 en 2012 (+10% of meer).

Sterke groeiers zijn over het algemeen schaars in het geheel van (steden en) gemeenten van het Vlaamse Gewest (slechts 9 gemeenten met groeicijfers boven de 15%). Opvallend daarbij is de vrij sterke aangroei van de bevol-

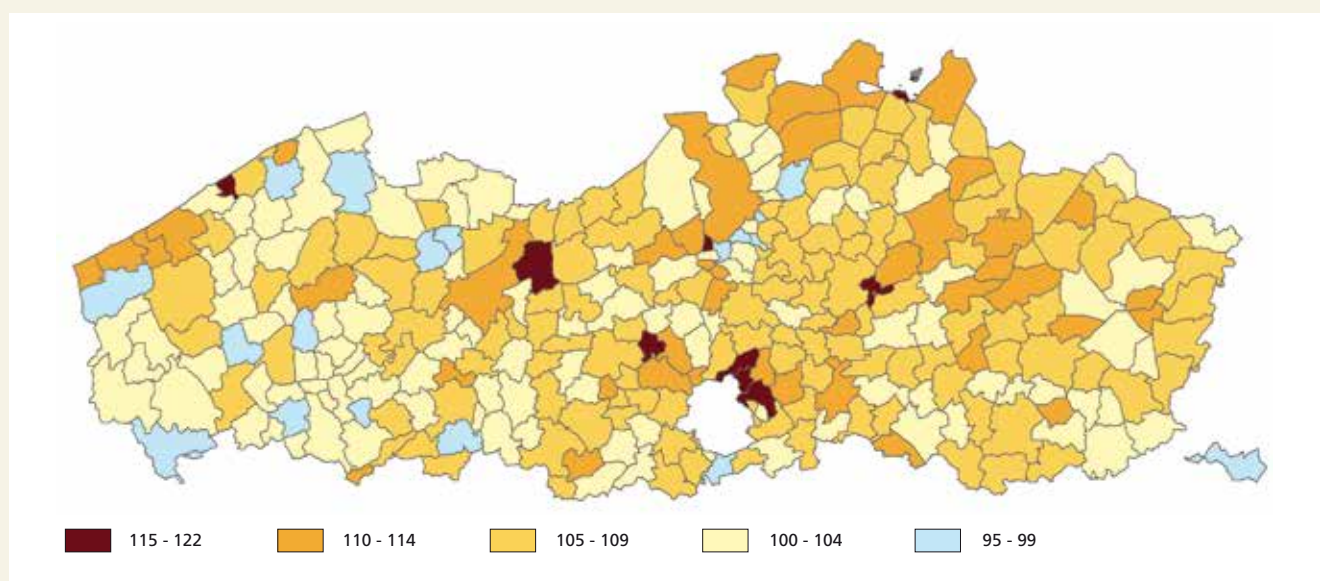
king in een aantal gemeenten aan de noord(oost)kant van het hoofdstedelijke gewest: Machelen (+16%), Vilvoorde (+17%) en Zaventem (+18%).

Er zijn ook maar weinig gemeenten die tussen 2000 en 2012 een bevolkingskrimp laten optekenen (19 op 308 gemeenten). Slechts in 2 gemeenten bedraagt de krimp iets boven de 5% (Edegem, Heuvelland).

Binnen het hoofdstedelijke gewest is de **bevolkingsgroei** het sterkst in gemeenten in het centrum of ten noordwesten ervan, met Sint-Jans-Molenbeek (+32%), Koekelberg (+27%) en Anderlecht (+27%) als toppers. In de meer residentiële gemeenten ten zuidoosten van het centrum is de aangroei beperkter of zelfs licht negatief, zoals in Watermaal-Bosvoorde (-2%).

1.43 Bevolkingsgroei per gemeente

Bevolkingsgroei per stad of gemeente, van 2000 tot 2012, in indexklassen, stand op 1 januari, 2000 = index 100.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.45 Bevolking met vreemde nationaliteit

Aandeel van de bevolking met een vreemde nationaliteit in de totale bevolking, voor België en zijn gewesten en voor de 5 grootste steden van het Vlaamse Gewest, in 2000 en 2012, stand op 1 januari, in %, met toename in procentpunt.

Gewest/stad	2000	2012	Toename
Vlaams Gewest	4,9	7,1	2,2
Waals Gewest	9,9	9,7	-0,2
Brussels Gewest	28,5	32,6	4,1
Totaal (België)	8,8	10,6	1,8
Leuven	8,7	15,7	7,0
Antwerpen	13,3	18,7	5,4
Gent	7,7	12,3	4,6
Brugge	2,2	3,8	1,6
Mechelen	8,7	9,5	0,8

Bron: ADSEI, Eurostat, bewerking SVR.

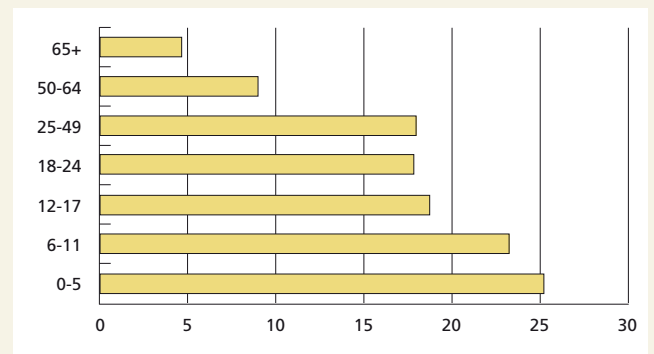
Buitenlandse bevolking

7% van de inwoners van Vlaanderen zijn vreemdelingen of personen met een niet-Belgische nationaliteit. In de andere gewesten, vooral dan in het hoofdstedelijke gewest, ligt dat aandeel hoger. Tussen 2000 en 2011 steeg het aandeel vreemdelingen licht tot matig in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, niet zo in het Waalse Gewest. Merk tevens op dat in grote steden als Antwerpen, Gent en Leuven het aandeel vreemdelingen in de totale bevolking de afgelopen jaren bovenmatig is toegenomen.

Ook het randgebied van het hoofdstedelijke gewest en de Antwerpse en Limburgse grensgemeenten met Nederland kenmerken zich door een belangrijke aanwezigheid van vreemdelingen in hun bevolking.

1.47 Bevolking van vreemde herkomst

Aandeel van de bevolking van vreemde herkomst* in de totale bevolking, 1 januari 2011, per leeftijdsgroep, in %.

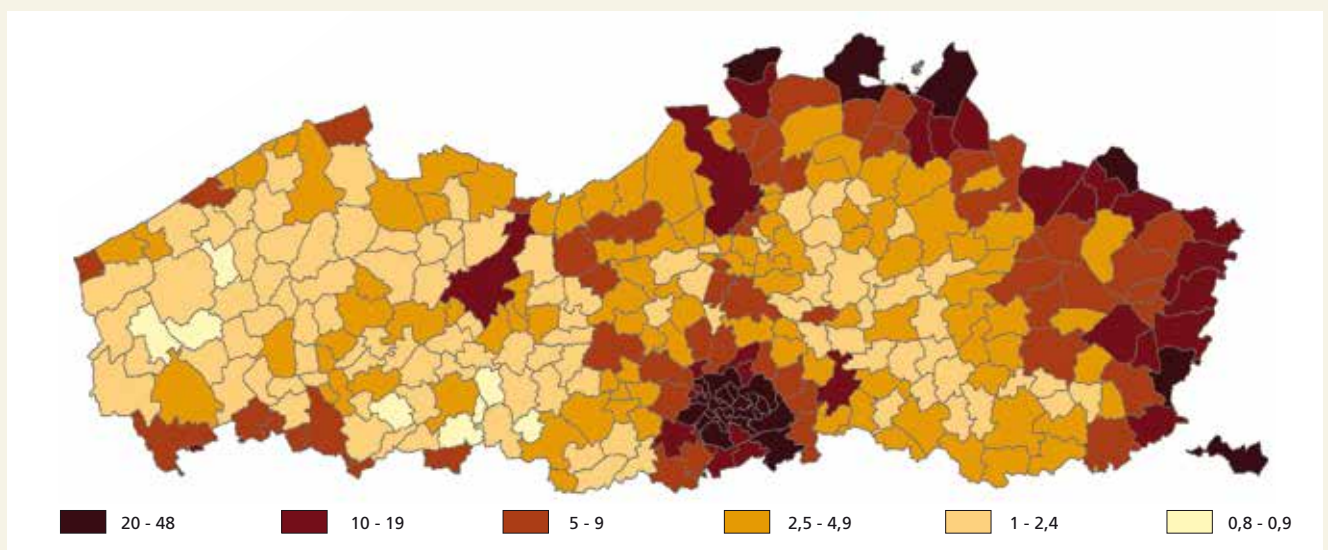

* Inschatting van vreemde herkomst op basis van informatie in het Rijksregister (extractie voor 1/01/2011) over de huidige of oudste (gekende) nationaliteit van de titularis of, in het geval van inwonende kinderen, van één van beide ouders (de moeder, of bij ontstentenis, de vader).
Bron: Noppe & Lodewijckx, 2012.

Volgens inschatting is de bevolking van vreemde herkomst dubbel zo groot als de bevolking van vreemde nationaliteit. Voor 2011 bijvoorbeeld, werd berekend dat 15% van de inwoners van het Vlaamse Gewest van vreemde herkomst zijn, hetzij door een huidig of voormalig buitenlands staatsburgerschap van de titularis zelf, of in het geval van inwonende kinderen, van één van beide ouders. Op kleuter- en lagere schoolleeftijden loopt dat op tot (vrijwel) een kwart.

1.46 Aandeel met vreemde nationaliteit per gemeente

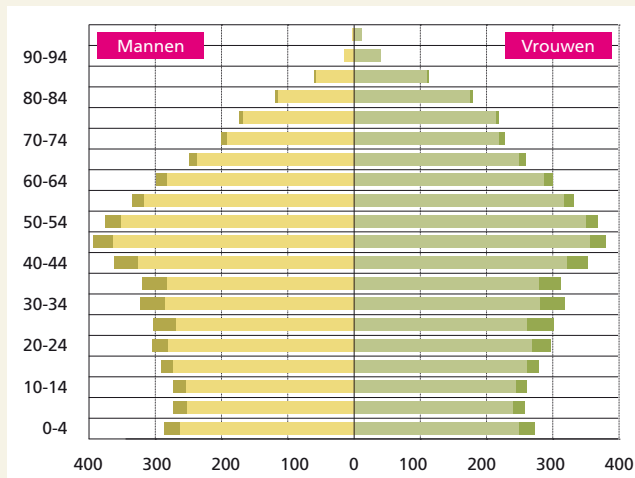
Aandeel van de bevolking van vreemde nationaliteit, per gemeente van het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, stand op 1 januari 2012, in %-klassen.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.48 Leeftijdspiramide

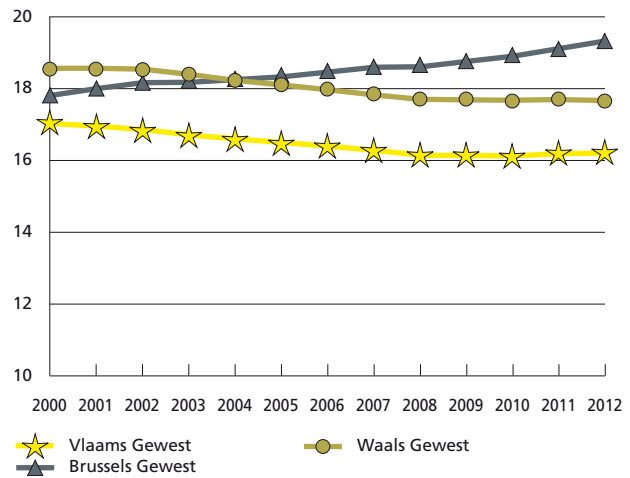
Leeftijdspiramide van de bevolking, met onderscheid tussen Belgen (lichte kleur) en vreemdelingen (donkere kleur), stand op 1 januari 2012, per leeftijdsgroep van 5 jaar, aantal per 10.000 inwoners.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.50 Ontgroening

Evolutie van het aandeel 0-14-jarigen in de bevolking per gewest, van 2000 tot 2012, stand op 1 januari, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

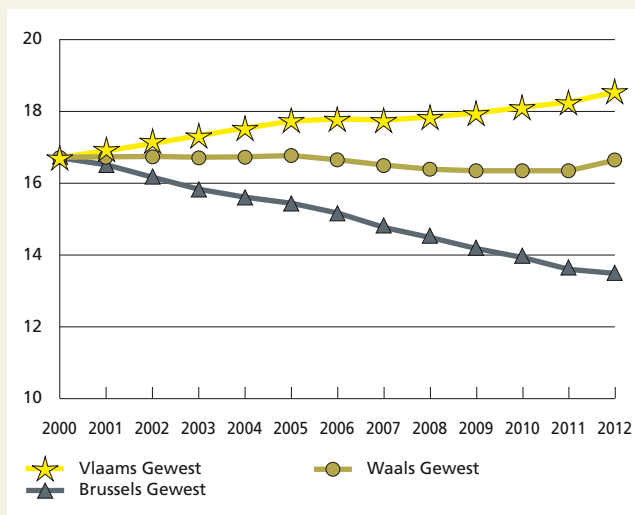
Leeftijdsstructuur

De leeftijdspiramide van de bevolking van het Vlaamse Gewest vertoont het typische profiel van een **verouderde bevolking**: een zware top en een smalle basis. De top staat wel scheef, omwille van het overwicht aan vrouwen op zeer hoge leeftijd. De wat bredere balk onderaan de piramide is een duidelijke weergave van de geboortegolf in recente jaren. Vreemdelingen vinden we terug in praktisch alle leeftijdsgroepen, zij het meest zichtbaar in het segment tussen 20 en 50 jaar en eerder uitzonderlijk boven de 80 jaar.

Rond de eeuwwisseling lag het aandeel 65-plussers in de bevolking min of meer gelijk in de drie gewesten van het land. Vlaanderen kent echter een toenemende **vergrijzing** tengevolge van de stijging van het aandeel 65-plussers (van 16,7% in 2000 naar 18,6% in 2012). In Wallonië stagneert het aandeel ouderen in de bevolking (16,7% in 2012) en in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt een daling vastgesteld (van 16,8% in 2000 naar 13,5% in 2012). Het Vlaamse Gewest is daarmee de enige van de Belgische regio's die vandaag in dat opzicht boven het gemiddelde voor de EU27 uitkomt (geschat op 17,8% voor 2012).

1.49 Vergrijzing

Evolutie van het aandeel 65-plussers in de bevolking per gewest, van 2000 tot 2012, stand op 1 januari, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Ook het aandeel 85-plussers in de bevolking neemt gestaag toe, vooral in Vlaanderen en in Wallonië (van 1,8% in 2000 naar 2,4% in 2012 in de beide gewesten). In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt het aandeel 85-plussers eveneens op dat niveau (2,3% in 2012).

De **ontgroening** van Vlaanderen lijkt gestopt in de zin dat het aandeel van 0 tot 14-jarigen in de bevolking niet langer daalt, maar veeleer stagneert rond 16%. Niettemin blijft het Vlaamse Gewest de meest ontgroende regio van het land.

De **afhankelijkheidsratio**, bepaald als de verhouding tussen het aantal jongeren (0-14-jarigen) plus ouderen (65-plussers) en het aantal personen op beroepsleeftijd (15-64 jaar) in de bevolking, ligt vandaag het hoogst in Vlaanderen (0,53 in 2012) in vergelijking met Wallonië (0,52) en Brussel-Hoofdstad (0,49).

Loop van de bevolking

De loop van de bevolking slaat op de wijziging van de bevolking als gevolg van de geboorten en sterfgevallen enerzijds en de in- en uitwijkingen door migratie anderzijds. We kijken achtereenvolgens naar de natuurlijke aangroei en naar de migratiebalans. Ook is er aandacht voor het totale vruchtbaarheidscijfer en voor de levensverwachting, twee wat meer complexe parameters die uit de loop van de bevolking zijn afgeleid.

Natuurlijke aangroei

In 2010 werden in het Vlaamse Gewest iets meer dan 70.000 geboorten opgetekend, een recordaantal in recente jaren. Dit aantal evenaart het cijfer geregistreerd in het begin van de jaren 90 en ligt ruim 10.000 eenheden hoger dan in het bodemjaar 2002. In 2011 was er wel opnieuw een lichte daling van het aantal geboorten.

Het jaarlijkse aantal sterfgevallen vertoont minder brede schommelingen (rond 58.000 in recente jaren).

De balans van die beide aantallen geeft de **natuurlijke aangroei**. Die is over alle observatiejaren positief, omdat er telkens meer geboorten zijn dan sterfgevallen. In 2011 bedroeg de natuurlijke aangroei +11.078 eenheden, flink meer dan in 2003 waar het slechts uitkwam op iets meer dan +1.000 eenheden.

De natuurlijke aangroei (gerekend per 1.000 inwoners) ligt hoger in de grotere steden, vooral omdat het bruto geboortecijfer er bovenmatig is. Uitzondering is Brugge, waar de natuurlijke aangroei negatief is.

Migratiebalans

De studie van de migraties maakt onderscheid tussen de buitenlandse (immigraties en emigraties van en naar het buitenland) en de binnenlandse migratie (in- en uitwijkingen van en naar andere Belgische gemeenten).

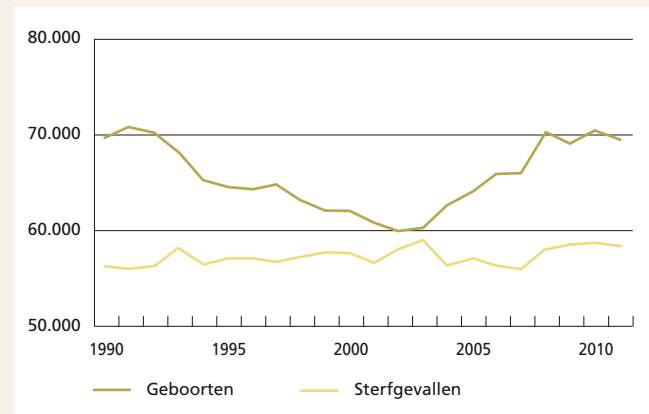
Vlaanderen is sinds jaar en dag een immigratiegebied met meer inwijkingen uit het buitenland dan er personen vanuit de regio naar het buitenland wegtrekken. De kloof tussen het aantal immigranten en het aantal emigranten is de afgelopen jaren flink verbreed.

De netto inwijking vanuit het buitenland is sinds de eeuwwisseling duidelijk de sterkste motor van de bevolkingsgroei, dan volgen in rangorde de positieve natuurlijke aangroei en de gezamenlijke netto inwijking vanuit de overige gewesten.

Ook voor Wallonië is de **migratiebalans** positief, zowel voor de binnen- als de buitenlandse migratie. Het Brussels Hoofdstedelijke Gewest daarentegen kent een opvallend hoge positieve balans voor de buitenlandse migratie

1.51 Geboorten en sterfgevallen

Evolutie van het aantal geboorten en aantal sterfgevallen, van 1990 tot 2011.

Bron: ADSEI (Rijksregister), bewerking SVR.

1.52 Bruto geboorte- en sterftecijfer en natuurlijke aangroei

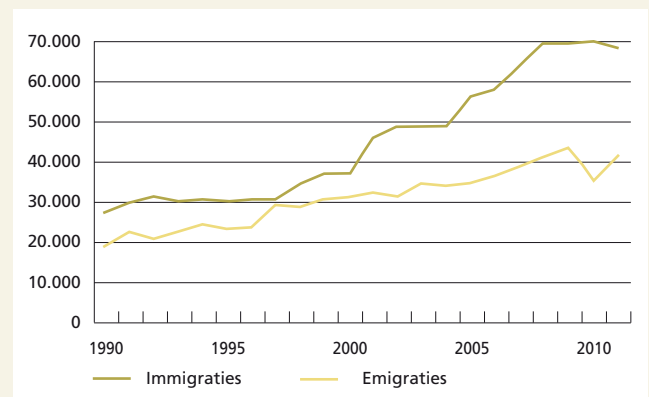
Aantal geboorten, aantal sterfgevallen en de natuurlijke aangroei, voor België en zijn gewesten en voor de 5 grootste steden van het Vlaamse Gewest, in 2011, per 1.000 inwoners, ‰.

Gewest/stad	Bruto geboortecijfer	Bruto sterftecijfer	Natuurlijke aangroei
Vlaams Gewest	10,90	9,20	1,70
Waals Gewest	11,30	10,50	0,80
Brussels Gewest	16,20	8,00	8,20
Totaal (België)	11,60	9,50	2,10
Antwerpen	15,70	9,80	5,90
Gent	14,00	8,90	5,10
Brugge	9,10	10,30	-1,20
Leuven	12,80	8,30	4,50
Mechelen	15,00	8,00	7,00

Bron: ADSEI (Rijksregister), bewerking SVR.

1.53 Buitenlandse immigraties en emigraties

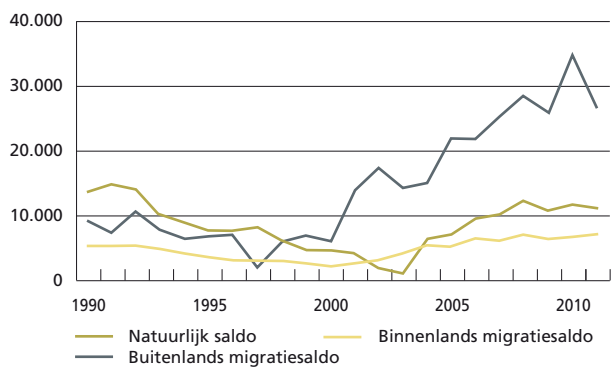
Evolutie van het aantal in- en uitwijkingen van en naar het buitenland*, van 1990 tot 2011.

* Buitenlandse inwijking = inwijking uit het buitenland + heringeschreven na schrapping + veranderd van register (overstap van wachtregister naar een ander register, vanaf 2010); buitenlandse uitwijking = uitwijking naar het buitenland + ambtshalve geschrapt + veranderd van register (overstap van een ander register naar wachtregister, vanaf 2010).
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.54 Migratiebalans en natuurlijke aangroei

Evolutie van het saldo van de buitenlandse immigraties en emigraties, van de binnenlandse in- en uitwijkingen en de natuurlijke aangroei, van 1990 tot 2011.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.55 Saldo binnen- en buitenlandse migratie

Saldo van de binnen- en buitenlandse migratie en het totale migratiesaldo, voor België en zijn gewesten en voor de 5 grootste steden van het Vlaamse Gewest, in 2010 en 2011, per 1.000 inwoners, ‰.

Gewest/stad	2010			2011		
	Intern	Extern	Totaal	Intern	Extern	Totaal
Vlaams Gewest	1,0	5,5	6,5	1,1	4,2	5,3
Waals Gewest	1,8	4,5	6,2	1,7	3,4	5,0
Brussels Gewest	-11,6	26,6	15,0	-11,5	20,9	9,5
Totaal (België)	0,0	7,3	7,3	0,0	5,7	5,7
Antwerpen	-6,0	19,3	13,3	-5,4	18,5	13,1
Gent	-6,5	17,7	11,2	-9,0	7,2	-1,8
Brugge	-2,2	4,0	1,8	-0,2	3,8	3,6
Leuven	-9,3	17,9	8,7	-4,1	7,0	2,9
Mechelen	-3,3	8,5	5,2	-8,1	6,1	-2,0

* Intern = binnenlands migratiesaldo; extern = buitenlands migratiesaldo.
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

gekoppeld aan een negatieve balans voor de binnenlandse migratie. Daarmee fungeert de hoofdstad zowel als een internationale magneet en als een doorstuwplaat naar de beide andere gewesten.

Merk op dat ook in de 5 grootste Vlaamse steden het saldo van de binnenlandse migratie negatief is, wat globaal genomen wijst op een aanhoudende 'stadsvlucht'. Daartegenover staat meestal wel een vrij sterk positief saldo – en dus aangroei – uit de buitenlandse migratie.

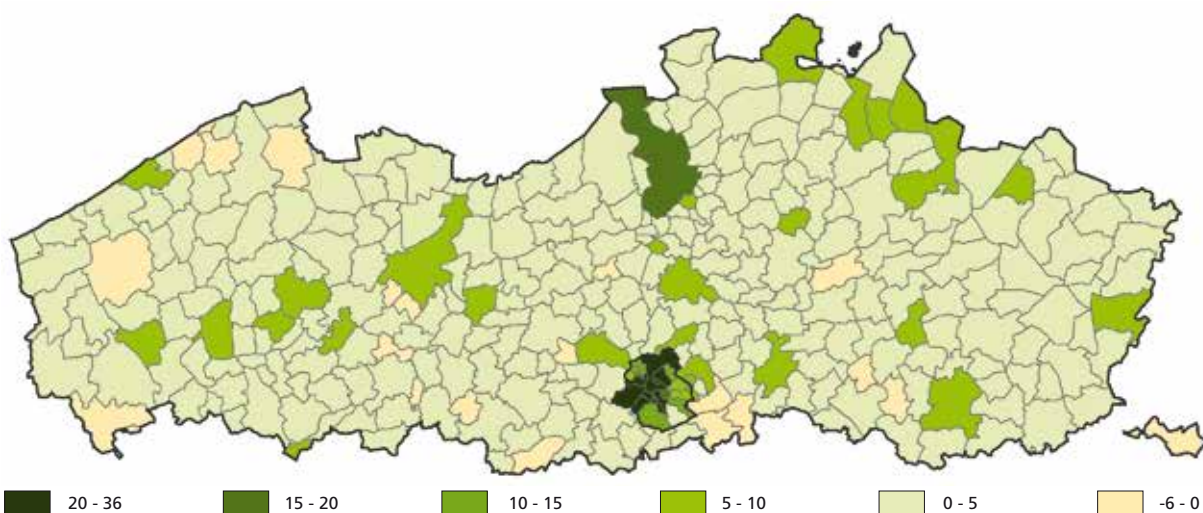
Het merendeel van de Vlaamse gemeenten (9 op de 10) vertoont in recente jaren een positief saldo voor de buitenlandse migratie, dus meer in- dan uitwijkingen. Naast

de opvallende (netto) inwijking vanuit het buitenland in de grote steden vinden we die ook in sommige kleine of middelgrote steden (Turnhout, Tiel, Roeselare, Sint-Truiden, Mol) en in gemeenten ten noorden van Brussel (Zaventem, Vilvoorde, Steenokkerzeel).

Een kleinere meerderheid van Vlaamse gemeenten (7 op de 10) laat een positief saldo voor de binnenlandse migratie optekenen. Vooral aan de kust vinden we relatief hoge positieve saldi voor de binnenlandse migratie (Blankenberge, Koksijde, Middelkerke). Ook een aantal gemeenten ten noorden van Brussel (Zemst, Machelen, Zaventem) en een brede strook van gemeenten in het Hageland vertonen zulke positieve saldi.

1.56 Buitenlands migratiesaldo per gemeente

Migratiesaldo uit buitenlandse migratie, per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, loop 2011, uitgedrukt per 1.000 inwoners, in ‰-klassen.

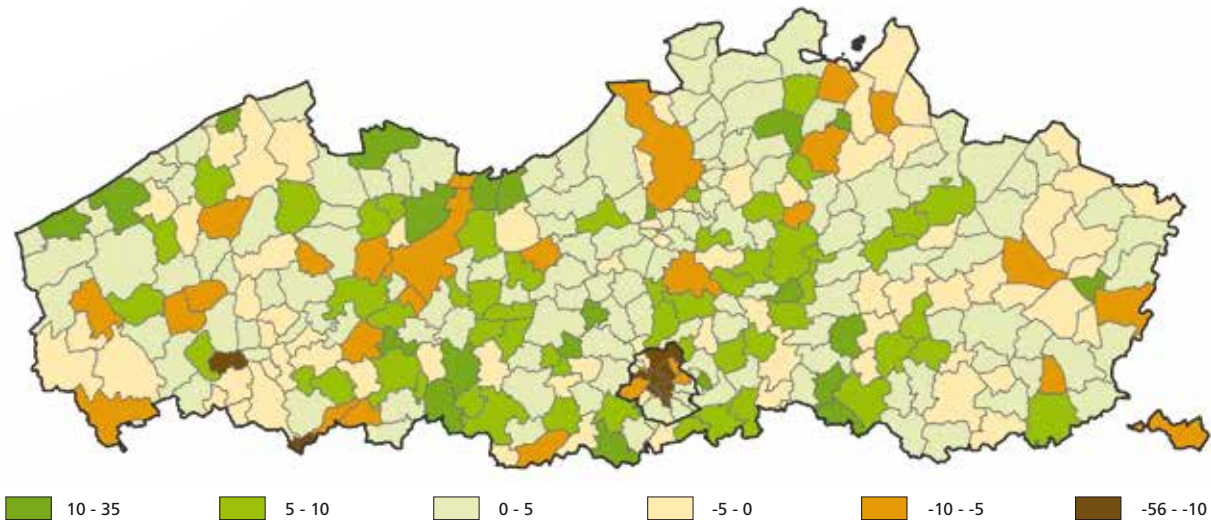

* Buitenlandse inwijking = inwijking uit het buitenland + heringeschreven na schrapping + veranderd van register (van buiten naar binnen) en buitenlandse uitwijking = uitwijking naar het buitenland + ambtshalve geschrapt + veranderd van register (van binnen naar buiten).
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.57 Binnenlands migratiesaldo per gemeente

Migratiesaldo uit binnenlandse in- en uitwijkingen, per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, loop 2011, per 1.000 inwoners, in %-klassen.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Totaal vruchtbaarheidscijfer

Kort gesteld geeft het **totale vruchtbaarheidscijfer** (TVC) aan hoeveel kinderen een vrouw kan verwachten te krijgen, gegeven het geobserveerde vruchtbaarheidscijfer.

Op basis van de gegevens voor het jaar 2011 is berekend dat het TVC voor het Vlaamse Gewest gelijk is aan 1,79. De verwachting is dat 100 vrouwen in totaal 179 kinderen zullen hebben, waaronder 87 dochters. Daarmee vervangt de huidige generatie van vrouwen op de vruchtbare leeftijden tussen 15 en 49 jaar niet helemaal zichzelf, maar hun gezamenlijke gerealiseerde (conjuncturele) vruchtbaarheid ligt vandaag wel een pak hoger dan in de jaren 1990.

Het TVC ligt hoger bij vreemdelingen (2,72) dan bij Belgen (1,69) en de geboorten liggen er ook naar leeftijd van de moeder breder gespreid.

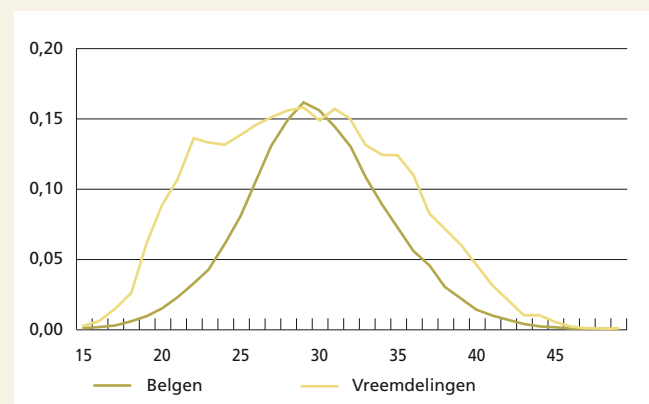
Levensverwachting

De **levensverwachting bij de geboorte** komt overeen met het gemiddeld aantal jaren dat een pasgeborene mag verwachten te leven als hij zijn hele leven lang zou worden blootgesteld aan de sterftetekansen per leeftijd zoals die werden waargenomen in zijn geboortjaar. Het is een goede conjuncturele demografische indicator voor de levensomstandigheden en de gezondheid van de bevolking.

De levensverwachting bij de geboorte ligt anno 2011 op bijna 79 jaar voor mannen en bijna 84 jaar voor vrouwen. Elk jaar nog stijgt de levensverwachting, iets sterker bij mannen dan bij vrouwen.

1.58 Leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer

Leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer voor vrouwen tussen 15 en 49 jaar, 2011, Belgen en vreemdelingen.

* Het vruchtbaarheidscijfer per leeftijd is de verhouding van het aantal levendgeborenen bij vrouwen van een bepaalde leeftijd tot de getalsterkte van de vrouwen van die leeftijd. Hier is gerekend met de 'verstreken leeftijd' volgens de geboortecohorte van de vrouwen tussen 15 en 49 jaar, dit wil zeggen de leeftijd die een geboortecohorte van vrouwen zoals geteld aan de start van het observatiejaar in de loop van het jaar zal bereiken (methode van projectieve kansen).

Bron: ADSEI (op basis van het Rijksregister), bewerking SVR.

1.59 Levensverwachting

Evolutie van de levensverwachting bij de geboorte per geslacht, Vlaams Gewest, selectie kalenderjaren.

	2000	2005	2010	2011
Mannen	75,5	77,2	78,5	78,7
Vrouwen	81,4	82,5	83,3	83,6

* Berekend volgens de jaarlijkse sterftetabels met leeftijd volgens de geboortecohorte, in 'verstreken jaren' op 1 januari van het observatiejaar.

Bron: ADSEI (op basis van het Rijksregister).

Op 1 januari van het jaar waarin men 65 jaar wordt kunnen mannen in het Vlaamse Gewest gemiddeld genomen nog rekenen op iets meer dan 18 levensjaren, vrouwen op bijna 22 (volgens de driejaarlijkse sterftetafel 2009-2011 van ADSEI). Op de wettelijke pensioenleeftijd kunnen beide geslachten wel uitgaan van ongeveer dezelfde levensverwachting 'zonder lichamelijke beperkingen' (11 à 12 jaar volgens de berekeningen van het federale Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid voor 2008).

Huwelijken of verklaringen van wettelijke samenwoning en hun ontbinding

Hier gaat de aandacht naar de evolutie van de huwelijken en de echtscheidingen alsook naar het aantal personen betrokken bij een wettelijke samenwoning.

Huwelijken en echtscheidingen

Het jaarlijkse aantal **huwelijken** in Vlaanderen schommelt de afgelopen jaren rond de 25.000; het aantal **echtscheidingen** daarentegen daalde in recente jaren (van 16.602 in 2008 tot 13.008 in 2011). Het verhoogde aantal echtscheidingen in 2008 heeft te maken met de versoepeling van de echtscheidingswet het jaar daarvoor.

Wettelijke samenwoning

De **wettelijke samenwoning** – mogelijk sinds 2000 – verleent een rechtsbescherming aan een samenlevingsrelatie tussen 2 niet-gehuwde personen. Zo hebben wettelijk samenwonenden elk de wettelijke verplichting om bij te dragen in de lasten van het samenleven naar evenredigheid van hun mogelijkheden. Sinds de inwerkingtreding van de wet werden de rechtsgevolgen van de wettelijke samenwoning voortdurend uitgebreid.

Op 1 januari 2011 duurde bijna driekwart van de wettelijke samenwoningen - aangegaan in het voorbije decennium - nog steeds voort. 18% werd (al) omgezet in een huwelijk en 9% werd (al) ontbonden. Heel uitzonderlijk overleed een betrokkene.

Huishoudens

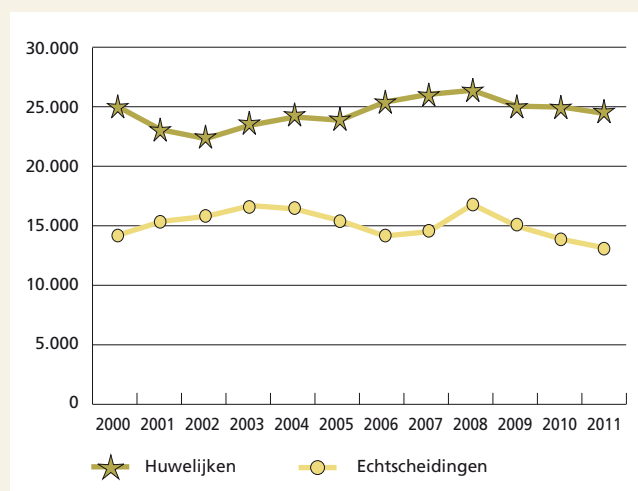
In het Vlaamse Gewest steeg het aantal private huishoudens tussen 2000 en 2011 met bijna 11%, terwijl het aantal personen ingeschreven in private huishoudens toenam met iets meer dan 6%. Dit wijst op een toenemende **huishoudensverduunning**, van gemiddeld 2,45 leden per privaat huishouden in 2000 naar 2,35 in 2011. In Wallonië wordt een parallele huishoudensverduunning waargenomen (van 2,39 naar 2,29), maar niet zo in het hoofdstedelijke gewest waar omgekeerd het gemiddeld aantal leden per huishouden de afgelopen jaren toenam (van 2,03 naar 2,09).

In Vlaanderen woonde anno 2011 13% van de bevolking alleen tegenover 15% in Wallonië en 23% in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Een minderheid verblijft in een **collectief huishouden**, zowel in Vlaanderen en Wallonië (1,1% van de bevolking in 2011) als in het hoofdstedelijke gewest (0,6%). In meerderheid betreft het in Vlaanderen ouderen die in een woonzorgcentrum verblijven, met als gemiddelde instapleeftijd 83,3 jaar bij mannen en 84,7 jaar bij vrouwen.

1.60 Huwelijken en echtscheidingen

Evolutie van het aantal huwelijken en echtscheidingen, van 2000 tot 2011.

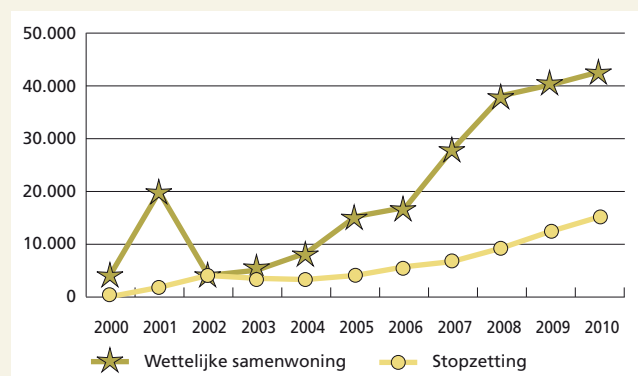

* De statistiek omvat alle echtscheidingen die werden overgeschreven in de registers van de burgerlijke stand van de Belgische gemeenten, hier van de Vlaamse gemeenten. Overschrijving gebeurt in de registers van de gemeente waar het huwelijk werd voltrokken. Indien het huwelijk werd voltrokken in het buitenland, gebeurt de overschrijving in de registers van de gemeente Brussel.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.61 Wettelijke samenwoning en stopzetting ervan

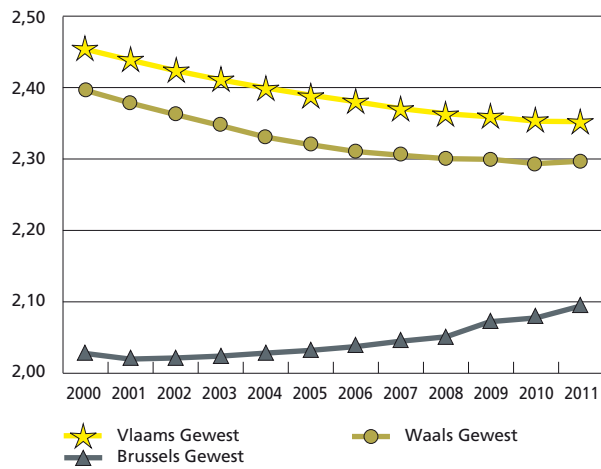
Evolutie van het jaarlijkse aantal personen betrokken bij een verklaring van wettelijke samenwoning en van het aantal personen betrokken bij een stopzetting van wettelijke samenwoning, van 2000 tot 2010.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.62 Gemiddelde huishoudgrootte

Evolutie van de gemiddelde grootte van de private huishoudens, per gewest van België, van 2000 tot 2011.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Corijn, M. (2012). *Tien jaar wettelijke samenwoning in België. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens*. SVR-Webartikel 2012/2.
- Noppe, J. & Lodewijckx E. (2012). *De gekleurde samenleving. Personen van vreemde herkomst in Vlaanderen*. SVR-Webartikel 2012/3.
- Pelfrene E. (2013). Transitie naar een residentiële ouderenvoorziening. In: Corijn, M. & Van Peer, C. (red.), *Gezinstransities in Vlaanderen*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Studie 2013/2.
- Senaeve, P. (2011). *Compendium van het Personen- en Familierecht*. Leuven: Acco.
- Van Peer, C., Bastaits, K., Mortelmans, D. (2011). *De impact van de echtscheidingswetgeving op het verloop van een echtscheiding in Vlaanderen*. SVR-Webartikel 2011/9.

Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie
(FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie):
www.stabel.fgov.be

DEFINITIES

Bevolkingsdichtheid De verhouding van de jaarlijks gemiddelde bevolking tot de gegeven omvang van het territorium (gebruikelijk inclusief de binnenlandse oppervlakte van de watergebieden zoals meren en rivieren).

Bruto geboortecijfer Aantal geboorten per jaar per 1.000 inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Bruto sterftecijfer Aantal overledenen per jaar per 1.000 inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Gemiddelde bevolking op jaarbasis De gemiddelde bevolking zoals die kan bepaald worden uit de tellingen op 1 januari van het betreffende jaar (x) en van het daaropvolgende jaar (x+1). Biedt een redelijke benadering van de bevolking op 1 juli van het betreffende jaar.

Huishouden Het huishouden bestaat uit een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit 2 of meer personen, al dan niet met elkaar verwant, die gewoonlijk in dezelfde woning wonen en er samenleven. Onder collectief huishouden verstaat men (in tegenstelling tot een privaat huishouden): kloostergemeenschappen, rusthuizen, weeshuizen, studenten- of arbeidershomes, verplegingsinrichtingen en gevangenis- sen (definitie van ADSEI).

Leeftijdspiramide Gekantelde verdeling van de bevolking over leeftijds- en geslachtsgroepen. De jongste leeftijdsgroep vindt men aan de basis, de oudste aan de top. Links van de centrale as staan de mannen, rechts de vrouwen. De traditionele piramidevorm oogt vandaag meer als een boon.

Levensverwachting (op leeftijd x) De levensverwachting bij de geboorte komt overeen met het gemiddeld aantal jaren dat een pasgeborene mag hopen te leven als hij zijn hele leven lang zou worden blootgesteld aan de sterfte zoals die was in zijn geboortjaar. Meer algemeen geldt dat de levensverwachting op leeftijd x (zoals vastgesteld op 1 januari van het observatiejaar) gelijk is aan het gemiddeld aantal nog te leven jaren vanaf die leeftijd uitgaande van de sterftekansen per leeftijd zoals in dat jaar vastgesteld.

Buitenlandse migratie De migratie van en naar het buitenland, ook 'externe migratie' genoemd. Het verschil tussen de buitenlandse inwijking (immigratie) en de buitenlandse uitwijking (emigratie) geeft het saldo van de buitenlandse migraties.

Binnenlandse migratie De migratie van en naar een andere gemeente binnen België, ook 'interne migratie' genoemd. Het verschil tussen de binnenlandse inwijking en de binnenlandse uitwijking, berekend over alle 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest, geeft daardoor het saldo van de migraties tussen de drie Belgische regio's voor het Vlaamse Gewest.

Ontgroening Proces van afname van het aandeel jongeren in de bevolking.

Rijksregister Rijksregister van de natuurlijke personen.

Totaal vruchtbaarheidscijfer (TVC) Het totale vruchtbaarheidscijfer (TVC) is de som van de vruchtbaarheidscijfers per leeftijd. Het TVC is gelijk aan het aantal kinderen dat een vrouw in het reproductieve leeftijdsinterval (tussen 15 en 49 jaar) zou krijgen indien ze hetzelfde vruchtbaarheidscijfer zou blijven vertonen op elke leeftijd.

Vruchtbaarheidscijfer Het vruchtbaarheidscijfer per leeftijd is de verhouding van de levendgeborenen bij vrouwen van een bepaalde leeftijd tot de gemiddelde getalsterkte van de vrouwen van die leeftijd.

Wettelijke samenwoning Door de wet tot invoering van de wettelijke samenwoning (23 november 1998) kunnen in ons land sinds 2000 2 niet-gehuwde personen (nooit-gehuwde, gescheiden en/of verweduwde personen) die samenleven een verklaring van wettelijke samenwoning afleggen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. De wettelijke samenwoning staat open voor koppels van verschillend of gelijk geslacht en voor familiale tweerelaties. De wettelijke samenwoning is een privaatrechtelijke instelling die minimale rechtsbescherming verleent aan een - al dan niet op seksualiteit gesteunde - samenlevingsrelatie tussen 2 personen waartoe wordt toegetreden op basis van een vormelijk vermogensrechtelijk contract (Senaeve, 2011).

2

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

FIGUREN

De lerende Vlaming

2.1	Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs	64
2.2	Leerlingen ASO	64
2.3	Leerlingen TSO	64
2.4	Leerlingen BSO	65
2.5	Leerlingen KSO	65
2.6	Leerlingen buitengewoon onderwijs	65
2.7	GON	65
2.8	Leerlingen in de onthaakklas	66
2.9	Brussel - Nederlandstalig onderwijs	66
2.10	Brussel - gewoon onderwijs	66
2.11	Brussel - kleuteronderwijs	66
2.12	Brussel - lager onderwijs	67
2.13	Brussel - secundair onderwijs	67
2.14	Hoger beroepsonderwijs (HBO5)	67
2.15	Studenten hoger onderwijs	68
2.16	Hogescholenonderwijs naar studiegebied	68
2.17	Universitair onderwijs naar studiegebied	68
2.18	Personeel	69
2.19	Scholingsgraad	70
2.20	Evolutie scholingsgraad	71
2.21	Aandeel kortgeschoolden	71
2.22	Deelname 5-jarigen aan kleuteronderwijs	72
2.23	TIMSS	72
2.24	Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs	73
2.25	Gemiddeld schoolprofiel - secundair onderwijs	73
2.26	Sociale mix - basisonderwijs	74
2.27	Sociale mix - secundair onderwijs	74
2.28	Schoolse vertraging gewoon onderwijs	74
2.29	Schoolse vertraging naar onderwijsvorm	75
2.30	Problematische afwezigheden	75
2.31	Evolutie problematische afwezigheden	75
2.32	Vroegtijdige schoolverlaters	76
2.33	Vroegtijdige schoolverlaters +18-jarigen	76
2.34	School- en studietoelagen	76
2.35	Wie begint hoger onderwijs?	77
2.36	Diploma hoger onderwijs	78
2.37	Diploma hoger onderwijs - internationaal	78
2.38	Diploma hoger onderwijs naar scholingsgraad moeder	78
2.39	Levenslang leren	79
2.40	Volwassenenonderwijs	79
2.41	Deeltijds kunstonderwijs	80
2.42	Deelname examencommissie	80
2.43	Ervaringsbewijzen	81
2.44	Leerlingen deeltijds onderwijs	82
2.45	Leerovereenkomsten Syntra	82
2.46	Deelnemers ondernemersopleiding	82
2.47	Inschrijvingen schoolverlaters	83
2.48	Type schoolverlaters	83
2.49	Type schoolverlaters - geslacht	83
2.50	Scholingsgraad schoolverlaters	83
2.51	Scholingsgraad schoolverlaters naar geslacht	83
2.52	Erasmusstudenten	84
2.53	Studie- en stagemobiliteit	84
2.54	Vreemde talen – lager onderwijs	85
2.55	Vreemde talen – secundair onderwijs	85
2.56	Uitgaven in % bbp	85
2.57	Uitgaven per leerling kleuteronderwijs	86
2.58	Uitgaven per leerling lager onderwijs	86
2.59	Uitgaven per leerling secundair onderwijs	86
2.60	Uitgaven per student hoger onderwijs	86
2.61	Leerling-leerkracht-ratio kleuteronderwijs	86
2.62	Leerling-leerkracht-ratio lager onderwijs	86
2.63	Leerling-leerkracht-ratio secundair onderwijs	87
2.64	Student-docent-ratio hoger onderwijs	87
2.65	Salarissen lager onderwijs	87
2.66	Salarissen lager secundair onderwijs	88
2.67	Salarissen hoger secundair onderwijs	88

Werk en sociale economie

2.68	Demografische afhankelijkheidsratio	92
2.69	Bevolking op arbeidsleeftijd	92
2.70	Werkzaamheidsgraad globaal	92
2.71	Werkzaamheidskloven	93
2.72	Werkzaamheidsgraad internationaal	93
2.73	Werkzaamheidsgraad ouderen	94
2.74	Uittredeleeftijd	94

2.75	Deeltijdarbeid	95
2.76	Tijdelijke arbeid	95
2.77	Atypische arbeid	95
2.78	Werkenden naar sector	96
2.79	Werkbaarheidsgraad	96
2.80	Werkbaarheidsindicatoren	97
2.81	ILO-werkloosheidsgraad globaal	97
2.82	Werkloosheidskloven	98
2.83	ILO-werkloosheidsgraad internationaal	98
2.84	Langdurige werkloosheid	99
2.85	Niet-werkende werkzoekenden verloop	99
2.86	VDAB-werkloosheidsgraad	100
2.87	Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken	100
2.88	Openstaande vacatures	101
2.89	Spanningsratio	101
2.90	Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling	102
2.91	Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling	102
2.92	Gebrek aan opvang	102
2.93	Uitstroom naar werk kansengroepen	103
2.94	IBO	104
2.95	Bereik kansengroepen in IBO	104
2.96	Werkervaring	105
2.97	Tewerkstellingspremie 50-plus	105
2.98	Opleidingscheques werknemers	106
2.99	Tewerkstellingscellen	106
2.100	Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	107
2.101	Vlaamse aanmoedigingspremies	107
2.102	Bereik sociale economie	108
2.103	Kansengroepen in de sociale economie	109
2.104	Uitstroom naar werk doelgroepwerknemers	109

De open ondernemer

2.105	Dynamiek ondernemen	113
2.106	Overlevingsgraad	113
2.107	Ondernemerschap	113
2.108	Doelgroepen ondernemen	114
2.109	Investeringsratio	114
2.110	Vraag, voorraden en capaciteitsbezetting	115
2.111	Kennisintensieve sectoren	116
2.112	Creativiteit	116
2.113	Innovatieve bedrijven	117
2.114	Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde	117
2.115	Technologische industrie / Werkgelegenheid	118
2.116	Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde	118
2.117	Kennisintensieve diensten / Werkgelegenheid	118
2.118	Gezondheidszorg en logistiek	119
2.119	In- en uitvoer	120
2.120	Competitiviteit	120
2.121a	Uitvoer	121
2.121b	Invoer	121
2.122	Uit- en invoerpakket	121
2.123a	Uitvoer naar BRIC	122
2.123b	Invoer uit BRIC	122
2.124	Concurrentiële / Complementaire handel	123
2.125	Marktaandeelen	123
2.126	Directe buitenlandse investeringen	124

Innovatiecentrum Vlaanderen

2.127	O&O-intensiteit in Vlaanderen	128
2.128	Internationale vergelijking	129
2.129	O&O-uitgaven – BERD	129
2.130	Privaat gefinancierd deel binnen het hoger onderwijs	130
2.131	O&O-uitgaven – non-BERD	130
2.132	Aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek	130
2.133	Wetenschapsbudget	131
2.134	Overheidsbudget internationaal	131
2.135	Sleuteltechnologieën	132
2.136	O&O-personeel	132
2.137	Belang exacte en toegepaste wetenschappen	133
2.138	Diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie	133
2.139	Mobiliteit van onderzoekers naar statuut	134
2.140	Tewerkstelling van doctoraathouders	134
2.141	Publicatieoutput	135
2.142	Publicatieprofiel (specialisatie)	135
2.143	Octrooiaanvragen	136
2.144	Europese octrooikaart	136
2.145	Regionale octrooikaart (Vlaanderen)	137

2.1 DE LERENDE VLAMING

BLIKVANGERS

- Internationaal vergeleken scoren leerlingen in het vierde leerjaar lager onderwijs met een 7de plaats goed voor wiskunde. Voor wetenschappen is de score heel wat minder (figuur 2.23).
- In het 6de leerjaar lager onderwijs heeft bijna 15% van de leerlingen minstens één jaar schoolse vertraging opgelopen. In het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs heeft 1 op de 3 leerlingen minstens één jaar schoolse achterstand (figuur 2.29). Op beide momenten in de schoolcarrière doet schoolse vertraging zich veel vaker voor bij niet-Belgische leerlingen.
- Het aandeel vroegtijdige schoolverlaters bedraagt in 2012 8,6%. Hiermee heeft Vlaanderen, net als Nederland, de Europa 2020-doelstelling (<10%) nu reeds gehaald. Met de Pact 2020-doelstelling van 4,3% tegen 2020 mikt Vlaanderen heel wat hoger (figuur 2.32).
- Het VlaamsE Gewest zit reeds boven de Europa 2020-doelstelling met 45% hooggeschoolde 30-34-jarigen (figuur 2.37).
- 67% van de jongeren vangt na het secundair onderwijs hogere studies aan. Bij jongeren met een hooggeschoolde moeder loopt dit op tot 86%, bij jongeren met een laaggeschoolde moeder valt de deelname terug tot 45% (figuur 2.35).
- 6,8% van de bevolking geeft aan een opleiding te hebben gevolgd. Het Pact 2020 mikt echter op een deelname van 15% van de bevolking op actieve leeftijd tegen 2020. Het Vlaamse Gewest scoort daarmee in Europese context niet zo goed (figuur 2.39).

Mensen verschillen in interesses en hun sociale, economische en culturele achtergrond. Omdat talenten onze voornaamste troef zijn, moeten alle jongeren vanaf het kleuteronderwijs en doorheen het lager, secundair en hoger onderwijs kansen krijgen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen en het levenslang leren aangemoedigd worden. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering wil het aantal kortgeschoolden en ongekwalificeerde schoolverlaters tegen 2020 met de helft verminderen. Het terugdringen van de schoolse vertraging en problematische afwezigheden spelen hierbij een rol. De overheid financiert het kleuter- en leerplichtonderwijs gedeeltelijk op basis van leerlingenkenmerken die zicht bieden op de onderwijskansen van de leerlingen. Niet alleen in het hoger en secundair onderwijs, maar ook in het kleuter- en lager onderwijs ondersteunt de overheid leerlingen en studenten die het financieel moeilijker hebben. Uit de kansengroepen moeten meer jongeren de stap naar het hoger onderwijs zetten.

Leren stopt niet wanneer de jongeren de school, hogeschool of universiteit verlaten. Het levenslang leren moet worden versterkt. Het Pact 2020 wil de deelname aan levenslang leren verhogen tot 15% van de 25-64-jarigen. Talenten kunnen verder ontwikkeld en gevaloriseerd worden in het volwassenenonderwijs, het deeltijds kunstonderwijs, de examencommissie, de erkenning van competenties die buiten het formele onderwijs zijn verworven, bijvoorbeeld in ondernemen. De overheid wil de overgang van onderwijs naar werk verbeteren via het stimuleren van werkplekleren, bedrijfsstages en deeltijds leren. Ook de ondernemersopleidingen verdienen aandacht. Internationalisering blijft hoog op de agenda staan. Door het aanleren van vreemde talen en het stimuleren van studeren in het buitenland (onder meer Erasmus) worden studenten voorbereid op de geglobaliseerde samenleving. Ten slotte wil de overheid blijven investeren in het onderwijs, zowel financieel, als door de opleiding van de leerkrachten.

2.1 Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs

Aantal leerlingen in het voltijds basis- en secundair onderwijs, per onderwijsniveau en geslacht, gewoon en buitengewoon onderwijs, schooljaar 2011-2012.

	Aantal	% jongens	% meisjes
Kleuteronderwijs			
Gewoon	262.603	51,0	49,0
Buitengewoon	1.986	69,4	30,6
Totaal	264.589	51,2	48,8
Lager onderwijs			
Gewoon	386.696	50,2	49,8
Buitengewoon	28.566	63,1	36,9
Totaal	415.262	51,1	48,9
Secundair onderwijs			
Gewoon	420.685	50,8	49,2
Buitengewoon	19.835	63,8	36,2
Totaal	440.520	51,4	48,6

Bron: O&V.

Kerncijfers

In dit eerste deel worden kerncijfers aangaande leerlingen en studenten, personeel en onderwijsbudget gepresenteerd.

Per onderwijsniveau wordt weergegeven hoeveel leerlingen of studenten er zijn. Daarbij komen relevante onderverdelingen aan bod: gewoon of buitengewoon onderwijs, de onderwijsvormen in het secundair onderwijs, het geïntegreerd onderwijs en de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers. Ook de Brusselse situatie - zowel het Nederlandstalige als het Franstalige onderwijs - wordt specifiek belicht.

Leerlingen basis- en secundair onderwijs

In het Vlaamse onderwijs (inclusief in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest) volgen iets meer dan 1,1 miljoen leerlingen basis- en secundair onderwijs. Ruim 264.000 kleuters bezoeken 2.277 kleuterscholen. In 2.376 lagere scholen volgen dagelijks 415.000 leerlingen les. In totaal zijn er in het basisonderwijs 2.545 scholen die enkel kleuteronderwijs, enkel lager onderwijs of beide samen aanbieden. In het voltijds secundair onderwijs volgen ruim 440.000 scholieren les in 1.068 scholen.

Voor het vijfde jaar op rij is er een toename van de leerlingenpopulatie in het kleuteronderwijs. Ten opzichte van het schooljaar 2010-2011 stijgt het aantal kleuters met 5.190 (+2,0%). Deze stijging is terug te vinden in het gewoon en het buitengewoon kleuteronderwijs. Ook in het lager onderwijs is er een stijging van het aantal leerlingen merkbaar, dit zowel in het gewoon lager onderwijs (+ 4.713 of + 1,2%) als in het buitengewoon onderwijs (+ 341 of + 1,2%).

Sinds het schooljaar 2007-2008 is er een daling in het voltijds gewoon secundair onderwijs. Het aantal leerlingen in het gewoon onderwijs neemt af (- 4.135 of - 1,0%), terwijl het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs toeneemt (+ 348 of + 1,8%).

Na de eerste graad volgen 40% van de leerlingen algemeen secundair onderwijs. Meisjes zijn hier in de meerderheid. Ruim 31% volgt technisch secundair onderwijs, met een overwicht van jongens. Iets meer dan 26% van de leerlingen volgt beroepssecundair onderwijs, waarvan meer jongens dan meisjes. Het kunstsecundair onderwijs trekt iets meer dan 2% van de leerlingen aan. Ongeveer 65% daarvan zijn meisjes.

2.2 Leerlingen ASO

Evolutie van het aantal leerlingen in het algemeen secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van het schooljaar 2001-2002 tot 2011-2012.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% ASO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	107.243	44,0	56,0	39,1
2002-2003	107.519	44,0	56,0	39,0
2003-2004	109.896	44,3	55,7	39,1
2004-2005	112.951	44,6	55,4	39,3
2005-2006	116.265	44,9	55,1	39,7
2006-2007	118.226	44,8	55,2	39,9
2007-2008	118.586	44,8	55,2	39,7
2008-2009	117.212	45,0	55,0	39,4
2009-2010	115.837	45,1	54,9	39,9
2010-2011	114.798	45,3	54,7	40,0
2011-2012	114.524	45,3	54,7	40,3

Bron: O&V.

2.3 Leerlingen TSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het technisch secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de graad en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van het schooljaar 2001-2002 tot 2011-2012.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% TSO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	87.890	58,2	41,8	32,1
2002-2003	88.343	57,8	42,2	32,0
2003-2004	89.127	57,7	42,3	31,7
2004-2005	90.452	57,4	42,6	31,5
2005-2006	91.554	57,2	42,8	31,3
2006-2007	92.885	57,0	43,0	31,3
2007-2008	93.941	56,6	43,4	31,4
2008-2009	93.143	56,6	43,4	31,3
2009-2010	92.426	56,7	43,3	31,8
2010-2011	90.404	56,5	43,5	31,5
2011-2012	88.645	56,4	43,6	31,2

Bron: O&V.

2.4 Leerlingen BSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het beroepssecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van het schooljaar 2001-2002 tot 2011-2012.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% BSO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	74.253	50,6	49,4	27,1
2002-2003	74.996	50,9	49,1	27,2
2003-2004	76.604	51,5	48,5	27,3
2004-2005	78.138	51,8	48,2	27,2
2005-2006	79.161	51,9	48,1	27,0
2006-2007	79.695	51,6	48,4	26,9
2007-2008	80.150	51,7	48,3	26,8
2008-2009	80.830	51,5	48,5	27,2
2009-2010(1)	76.084	54,0	46,0	26,2
2010-2011	75.430	54,1	45,9	26,3
2011-2012	74.712	53,8	46,2	26,3

(1) In 2009-2010 werd de vroegere opleiding verpleegkunde van de 4de graad omgevormd tot hoger beroepsonderwijs (HBO5 verpleegkunde).
Bron: O&V.

2.5 Leerlingen KSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het kunstsecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de graad en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van het schooljaar 2001-2002 tot 2011-2012.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% KSO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	4.782	38,3	61,7	1,7
2002-2003	5.018	35,8	64,2	1,8
2003-2004	5.446	36,7	63,3	1,9
2004-2005	5.555	36,6	63,4	1,9
2005-2006	5.694	36,1	63,9	1,9
2006-2007	5.753	36,1	63,9	1,9
2007-2008	6.023	36,4	63,6	2,0
2008-2009	6.191	35,5	64,5	2,1
2009-2010	6.170	35,1	64,9	2,1
2010-2011	6.243	34,7	65,3	2,2
2011-2012	6.317	34,3	65,7	2,2

Bron: O&V.

Buitengewoon onderwijs

Leerlingen in het **buitengewoon onderwijs** zitten zowel absoluut als relatief het vaakst in het lager onderwijs: 6,9% van de schoolbevolking bevindt zich in het buitengewoon lager onderwijs. In het kleuteronderwijs ligt dat percentage een heel stuk lager (0,8%); in het secundair bedraagt dit iets meer dan 4,5%.

Het totaal aantal leerlingen dat les volgt in het buitengewoon onderwijs neemt over de jaren heen toe. In het lager en het secundair onderwijs neemt hun aandeel toe.

2.6 Leerlingen buitengewoon onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs per onderwijsniveau en van het aandeel ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in dat onderwijsniveau, van het schooljaar 2001-2002 tot 2011-2012.

Schooljaar	Kleuter-onderwijs		Lager onderwijs		Secundair onderwijs	
2001 - 2002	1.686	0,7	26.794	6,2	16.084	3,7
2002 - 2003	1.726	0,7	26.901	6,2	16.402	3,8
2003 - 2004	1.720	0,7	26.952	6,3	16.792	3,8
2004 - 2005	1.791	0,8	26.768	6,4	17.393	3,8
2005 - 2006	1.821	0,8	26.753	6,4	17.801	3,9
2006 - 2007	1.907	0,8	26.794	6,5	18.189	4,0
2007 - 2008	1.950	0,8	27.140	6,6	18.263	4,0
2008 - 2009	1.977	0,8	27.543	6,7	18.548	4,1
2009 - 2010	1.962	0,8	27.705	6,8	19.015	4,2
2010 - 2011	1.975	0,8	28.225	6,9	19.487	4,4
2011 - 2012	1.986	0,8	28.566	6,9	19.835	4,5

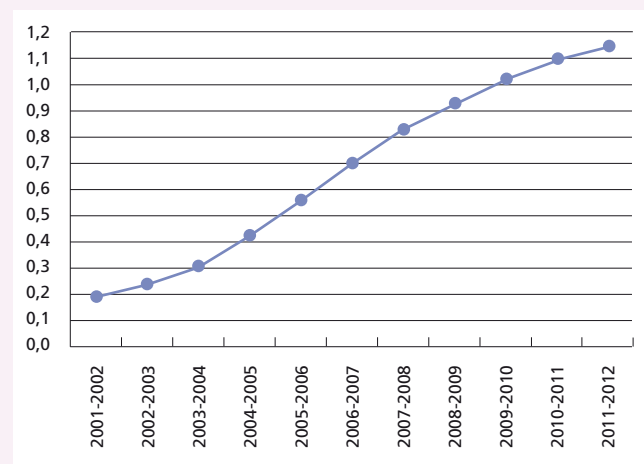
Om dubbelstellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.
Bron: O&V.

Geïntegreerd onderwijs

Het **geïntegreerd onderwijs (GON)** biedt leerlingen met een handicap of leer- of opvoedingsmoeilijkheden de kans om naar een school voor gewoon onderwijs te gaan. Een school voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij ondersteuning. Steeds meer leerlingen maken hiervan gebruik. In het schooljaar 2011-2012 kregen 12.237 leerlingen (of iets meer dan 1% van de totale schoolbevolking in het gewoon onderwijs) GON-ondersteuning.

2.7 GON

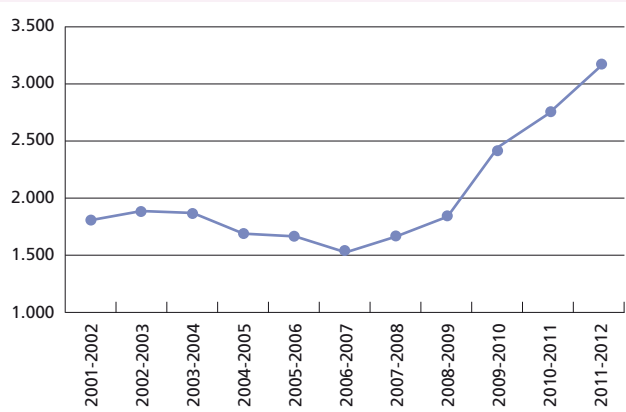
Evolutie van het aantal GON-leerlingen ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, van 2001-2002 tot 2011-2012.

Bron: O&V.

2.8 Leerlingen in de onthaalklas

Evolutie van het aantal leerlingen in de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers, van 2001-2002 tot 2011-2012.

Bron: O&V.

Onthaalklas anderstalige nieuwkomers

In het schooljaar 2011-2012 werden 3.153 leerlingen geteld in de **onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers** (1.882 jongens en 1.271 meisjes). De onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers is verbonden met het secundair onderwijs, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar. In vergelijking met de vorige schooljaren is er sprake van een sterke toename.

2.9 Brussel – Nederlandstalig onderwijs

Aantal leerlingen in het Nederlandstalige gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau, culturele achtergrond en gezinstaal, in het schooljaar 2011-2012, aantal leerlingen op 1 februari 2012.

	% westerse achtergrond	% homogeen Nederlandstalig	% taalgemengd	% homogeen Franstalig	% homogeen anderstalig
Kleuteronderwijs	45,2	9,2	23,2	29,9	37,7
Lager onderwijs	47,2	9,9	24,7	29,9	35,5
Secundair onderwijs	62,2	27,5	27,9	23,9	20,7

Bron: VGC, O&V.

2.10 Brussel – gewoon onderwijs

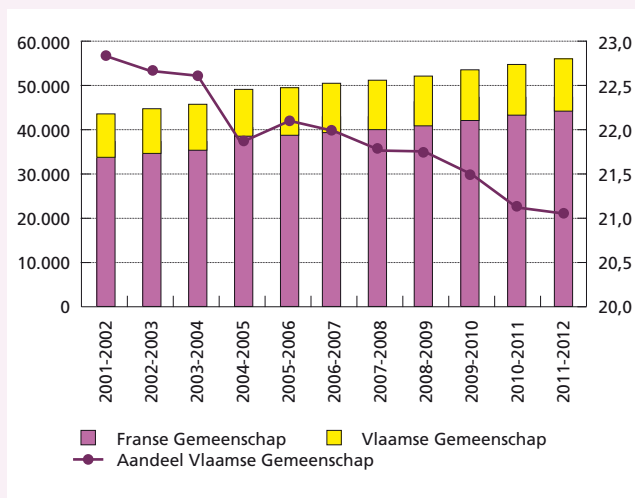
Aantal leerlingen in het gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en Gemeenschap, totaal, naar geslacht, in het schooljaar 2011-2012.

	Franse Gemeenschap			Vlaamse Gemeenschap			Brussels Gewest
	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal
Kleuteronderwijs	44.116	48,7	51,3	11.768	50,8	49,2	55.884
Lager onderwijs	68.821	49,2	50,8	14.848	49,2	50,8	83.669
Secundair onderwijs	73.697	50,0	50,0	13.120	47,4	52,6	86.817

Bron: ETNIC, O&V.

2.11 Brussel - kleuteronderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon kleuteronderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2011-2012.

Bron: ETNIC, O&V.

Leerlingen Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In het **Brussels Hoofdstedelijke Gewest** bieden zowel de Franse als de Vlaamse Gemeenschap onderwijs aan. In het gewoon kleuter-, lager en secundair onderwijs zitten in het schooljaar 2011-2012 in totaal 226.370 leerlingen, waarvan 17,6% in een school van de Vlaamse Gemeenschap.

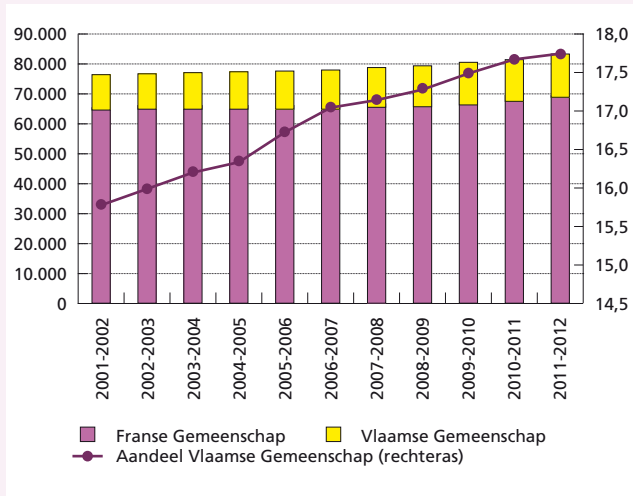
Het aandeel van de Vlaamse Gemeenschap vertoont belangrijke verschillen naargelang van het onderwijsniveau:

- 21,1% in het gewoon kleuteronderwijs;
- 17,7% in het gewoon lager onderwijs;
- 15,1% in het gewoon secundair onderwijs.

Het leerlingenpubliek van de Vlaamse scholen in Brussel is zeer divers, zowel qua culturele achtergrond als qua gezinstaal. Verder valt op dat in elk onderwijsniveau nagenoeg een kwart of meer van de leerlingen afkomstig is uit een taalgemengd gezin (één van beide ouders is dus Nederlandstalig).

2.12 Brussel – lager onderwijs

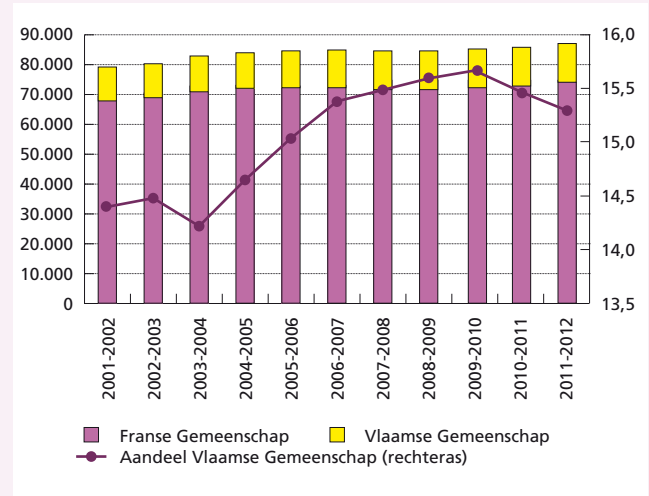
Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon lager onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2011-2012.

Bron: ETNIC, O&V.

2.13 Brussel – secundair onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon secundair onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2011-2012.

Bron: ETNIC, O&V.

Hoger beroepsonderwijs

Op 1 september 2009 werd het **hoger beroepsonderwijs (HBO5)** ingevoerd. HBO5 behoort tot het niveau hoger onderwijs. De opleidingen zijn beroepsgericht en situeren zich tussen het secundair onderwijs en de professionele bacheloropleidingen. De opleidingen kunnen worden ingericht door centra voor volwassenenonderwijs of door hogescholen. HBO5 verpleegkunde wordt als enige uitzondering enkel ingericht door instellingen van het voltijds secundair onderwijs.

De opleiding **verpleegkunde** die vroeger behoorde tot de vierde graad van het beroepssecundair onderwijs ging vanaf die datum (1 september 2009) over naar het hoger beroepsonderwijs (HBO5 verpleegkunde). De driejarige opleiding HBO5 verpleegkunde (= 6 semesters) wordt modulair ingericht en leidt tot het diploma van gegradueerde. Op 1 februari 2012 werden er 6.255 cursisten geteld. Bijna 87% daarvan zijn vrouwen.

In de referentieperiode 1 april 2011–31 maart 2012 waren er in hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs (ingericht door de centra voor volwassenenonderwijs) 18.235 unieke inschrijvingen in een opleiding. Bijna 54% hiervan zijn vrouwen.

Studenten Hoger onderwijs

In het academiejaar 2011-2012 stijgt de totale studentenpopulatie in de **basisopleidingen** met 3,5% ten opzichte van het academiejaar 2010-2011. De studentenpopulatie in het **hogescholenonderwijs** stijgt met 3,9% (of + 4.747 studenten); de studentenpopulatie in het **universitair on-**

2.14 Hoger beroepsonderwijs (HBO5)

Aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde in 2011-2012 en het aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs in de referentieperiode 1/4/2011-31/3/2012. Evolutietabel aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde.

	Mannen	Vrouwen	Totaal
Aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde	827	5.428	6.255

Aantal unieke inschrijvingen*	Mannen	Vrouwen	Totaal
Biotechniek	142	117	259
Gezondheidszorg	16	94	110
Handelwetenschappen en bedrijfskunde	5.034	4.531	9.565
Industriële wetenschappen en technologie	1.498	140	1.638
Sociaal-agogisch werk	1.828	4.835	6.663
Totaal	8.518	9.717	18.235

Evolutie	Mannen	Vrouwen	Totaal
Aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde			
2009-2010	727	4.544	5.271
2010-2011	804	5.033	5.837
2011-2012	827	5.428	6.255

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referentieperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts éénmaal geteld. Wie hij/zij zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wanneer hij/zij zich in twee verschillende opleidingen –al dan niet binnen hetzelfde studiegebied– inschrijft, wordt tweemaal geteld.
Bron: O&V.

2.15 Studenten hoger onderwijs

Evolutie van het aantal studenten in het hogescholenonderwijs en in het universitair onderwijs, naar geslacht, van 2001-2002 tot 2011-2012.

Academiejaar	Studenten hogescholen (1)			Studenten universiteiten (1)		
	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen
2001 - 2002	99.339	46	54	56.693	45	55
2002 - 2003	99.661	46	54	56.839	45	55
2003 - 2004	100.178	46	54	56.839	45	55
2004 - 2005 (2)	101.185	46	54	57.005	45	55
2005 - 2006 (3)	102.367	46	54	59.172	45	55
2006 - 2007	102.477	46	54	60.866	45	55
2007 - 2008	104.174	46	54	64.372	45	55
2008 - 2009 (4)	107.332	46	54	68.601	44	56
2009 - 2010	114.174	46	54	72.355	45	55
2010 - 2011	120.839	45	55	75.063	45	55
2011 - 2012	125.586	45	55	77.135	44	56

(1) Bij de hogescholen zijn inbegrepen in de cijfers: professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, masteropleidingen, basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen; bij de universiteiten zijn inbegrepen in de cijfers: academische gerichte bachelor en kandidaturen en licenties.

(2) Hogescholen: vanaf 2004-2005 zijn de professioneel en academisch gerichte bachelors, de masters, en de basisopleidingen in afbouw, inclusief HOKT SP, opgenomen. Universiteiten: vanaf 2004-2005 zijn de academisch gerichte bachelors en masters inbegrepen.

(3) Vanaf 2005-2006: het betreft de eerste inschrijving van de studenten met een diplomacontract; en dit in een instelling van het hoger onderwijs in het huidige academiejaar. Daarnaast kunnen de studenten zich nog inschrijven in een andere opleiding. Dit zijn dan tweede of volgende inschrijvingen. Alle onderwijsstalen worden opgenomen. Tot 2004-2005 gaat het om het aantal hoofdschrijvingen in de Nederlandse onderwijstaal.

(4) Vanaf 2008-2009 wordt het concept 'eerste inschrijving' verlaten. Een student kan in meerdere opleidingen ingeschreven zijn. Een student die met een diplomacontract in verschillende opleidingen ingeschreven is, wordt meerdere keren meegeteld in de tabel. De teldatum voor het hoger onderwijs is 30 september (in plaats van 1 februari vóór 2008-2009).

Bron: O&V.

derwijs stijgt met 2,8% (+ 2.072 studenten). Zowel aan de universiteiten als aan de hogescholen zijn vrouwen in de meerderheid.

In het totaal van de hogeschoolopleidingen vormen vrouwen de meerderheid. Bij de inschrijvingen met een diplomacontract in een **professioneel gerichte bachelor** zijn

vrouwen in de meerderheid. Bij de **academisch gerichte bachelor**, de **masteropleiding** en basisopleidingen van 2 cycli vinden we de omgekeerde verhouding weer. Bij de professioneel gerichte bachelor trekt Handelswetenschappen en bedrijfskunde de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Onderwijs. In de academisch gerichte opleidingen trekt de opleiding Industriële wetenschappen en technologie de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Handelswetenschappen en bedrijfskunde.

2.16 Hogescholenonderwijs naar studiegebied

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in BAMA en basisopleidingen in de 5 grootste studiegebieden van het hogescholenonderwijs, naar studiegebied en geslacht, in 2011-2012, in absolute cijfers en %.

Professioneel gerichte opleidingen	Totaal	% mannen	% vrouwen
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	28.608	54,2	45,8
Onderwijs	22.559	28,7	71,3
Gezondheidszorg	16.296	16,6	83,4
Sociaal-agogisch werk	13.880	20,9	79,1
Industriële wetenschappen en technologie	12.698	86,2	13,8
Overige studiegebieden	5.072	48,2	51,8
Totaal	99.113	41,4	58,6

Academisch gerichte opleidingen	Totaal	% mannen	% vrouwen
Industriële wetenschappen en technologie	8.341	88,5	11,5
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	5.480	58,2	41,8
Audiovisuele en beeldende kunst	3.978	44,6	55,4
Toegepaste taalkunde	3.155	25,2	74,8
Architectuur	2.935	43,2	56,8
Overige studiegebieden	5.043	55,6	44,4
Totaal	28.932	59,5	40,5

Eén opleiding kan onder meerdere studiegebieden vallen. Deze werden opgenomen onder de noemer 'Overige studiegebieden'.

Bron: O&V.

2.17 Universitair onderwijs naar studiegebied

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in BAMA en basisopleidingen in de 10 grootste studiegebieden van het universitair onderwijs, naar studiegebied en geslacht, 2011-2012, in absolute cijfers en %.

	Totaal	% mannen	% vrouwen
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	11.174	39,7	60,3
Economische en toegepaste economische wetenschappen	11.088	60,5	39,5
Psychologie en pedagogische wetenschappen	8.157	17,0	83,0
Geneeskunde	6.165	41,2	58,8
Politieke en sociale wetenschappen	5.980	42,3	57,7
Wetenschappen	5.876	66,8	33,2
Toegepaste wetenschappen	5.751	77,8	22,2
Taal- en letterkunde	4.216	26,0	74,0
Bewegings- en revalidatiewetenschappen	4.143	44,1	55,9
Toegepaste biologische wetenschappen	2.820	54,3	45,7
Overige studiegebieden	16.706	37,6	62,4
Totaal	82.076	44,8	55,2

Eén opleiding kan onder meerdere studiegebieden vallen. Deze werden opgenomen onder de noemer 'Overige studiegebieden'.

Bron: O&V.

Aan de universiteiten trekken de opleidingen in de studiegebieden Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen en Economische en toegepaste economische wetenschappen de meeste inschrijvingen aan. Het studiegebied Psychologie en pedagogische wetenschappen en in mindere mate het studiegebied Taal- en letterkunde zijn vooral populair bij vrouwen. Toegepaste wetenschappen is procentueel gezien het populairste studiegebied bij de mannen.

Personeel

Leerkrachten zijn het bindmiddel tussen de leerstof en de leerlingen. Zij hebben ongetwijfeld een groot aandeel in de goede leerresultaten van de Vlaamse leerlingen in internationaal perspectief. In wat volgt bekijken we het personeelsbestand van het Vlaamse onderwijs.

Het Vlaamse onderwijs stelt een groot aantal mensen tewerk. In 2012 bestond het onderwijsbudget voor 68,4% uit lonen (exclusief de lonen in het hoger onderwijs). De omvang van het onderwijspersoneel is niet alleen een gevolg van schommelingen in de leerlingenaantallen; ook het beleid speelt een belangrijke rol. In het schooljaar 2011-2012 stonden in totaal 154.942 voltijdse equivalenten op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming. Dat is een stijging van 12,7% ten opzichte van 2000-2001. Daarnaast zijn er ook nog personeelsleden die niet door het beleidsdomein worden betaald.

Het onderwijspersoneel wordt onderverdeeld in enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën. Het personeel van de universiteit wordt apart besproken.

Het **bestuurspersoneel** bestaat uit directeurs, adjunct-directeurs en enkele selectieambten. Het **onderwijzend personeel** heeft een lesopdracht of is ter beschikking gesteld voorafgaand aan het rustpensioen. Het aantal voltijdse equivalenten in het bestuurs- en onderwijzend personeel op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming is tussen 2000-2001 en 2011-2012 met 7,2% toegenomen. Deze aangroei is terug te vinden op elk onderwijsniveau. Het aandeel van het hogescholenonderwijs en het gewoon secundair onderwijs daalt ten opzichte van 2010-2011, terwijl dat van de andere onderwijsvormen lichtjes stijgt indien we de basiseducatie niet meetellen. Het aantal tijdelijken in het Vlaams onderwijs stijgt enigszins tegenover 2000-2001, maar daalt tegenover 2010-2011 indien we de basiseducatie niet meetellen. Het percentage schommelt de laatste jaren rond de 27%. De cijfers van 2011-2012 moeten echter gerelativeerd worden want er was een staking in januari 2012.

Verschillende maatregelen, zoals het decreet Gelijke Onderwijskansen, het onderwijsvoorrangsbeleid en de inzet van ICT-coördinatoren leidden tot een toename van het aantal leerkrachten. We stellen een toename van deeltijdse tewerkstelling in het onderwijs vast. Naarmate het

2.18 Personeel

Evolutie van alle personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, in budgettaire voltijdse equivalenten, van 2000-2001 tot 2011-2012. Cijfers in januari (februari voor 2000-2001).

	2000-2001	2002-2003	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Totaal personeel	137.490	144.924	148.723	148.455	149.496	151.340	154.707	156.174	155.882	154.942
Gewoon basisonderwijs	33,6	34,0	34,1	34,0	33,4	33,3	33,0	32,8	32,9	33,0
Buitengewoon basisonderwijs	4,9	5,1	5,3	5,5	5,5	5,6	5,1	5,2	5,3	5,4
Gewoon secundair onderwijs	43,7	42,7	42,3	41,8	41,9	41,7	41,4	40,6	40,1	39,8
Buitengewoon secundair onderwijs	3,8	3,8	3,9	4,0	4,2	4,3	4,3	4,5	4,6	4,8
HBO5 verpleegkunde (1)								0,5	0,6	0,6
Hogescholenonderwijs	6,6	6,6	6,2	6,2	6,3	6,3	6,4	6,4	6,4	6,3
Basiseducatie							0,4	0,4	0,4	0,4
Secundair volwassenonderwijs	2,3	2,6	2,9	2,9	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1
Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Deeltijds kunstonderwijs	2,4	2,4	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Andere (2)	2,2	2,4	2,5	2,6	2,6	2,6	3,3	3,3	3,3	3,3
Vastbenoemden	74,1	71,9	71,5	72,5	72,2	71,7	70,7	70,9	71,6	72,8
Tijdelijken	25,9	28,1	28,5	27,5	27,8	28,3	29,3	29,1	28,4	27,2

De cijfers bevatten het bestuurs- en onderwijzend personeel en andere personeelscategorieën (administratief personeel, werklidpersoneel van het gemeenschapsonderwijs, opvoedend hulp personeel, paramedisch personeel, CLB-personeel, inspectiepersoneel, pedagogische begeleiding, internaat personeel, kinderverzorgsters in het kleuteronderwijs), alle vervangingen, TBS+ en Bonus. Bij de hogescholen worden personeel met een mandaatvergoeding en gastprofessoren niet in de statistieken opgenomen. Het universitair personeel is niet in de cijfers inbegrepen.

Vanaf 1 september 2000 werden de taken van de Psycho-Medisch-Sociale centra en de Centra voor Medisch Schooltoezicht overgenomen door de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). Het personeel, dat behoorde tot het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, werd overgeheveld naar het departement Onderwijs.

De toename in 'Andere' voor het schooljaar 2008-2009 is het gevolg van de opname van de personeelsleden in de internaten in deze categorie. Vroeger werden deze geteld bij het onderwijsniveau van de school waaraan het internaat verbonden was.

Vanaf 1 september 2008 wordt de betaling van het personeel van de Centra voor Basiseducatie overgenomen door het Beleidsdomein Onderwijs en Vorming. In uitvoering van het decreet Volwassenenonderwijs (15 juni 2007) treedt het Beleidsdomein op als 'derde betaler' voor personeelsleden die met een arbeidsovereenkomst verbonden zijn aan een Centrum voor Basiseducatie (Contractueel door Onderwijs) en niet op een andere manier worden betaald.

Bron: O&V.

onderwijsniveau stijgt, daalt het aandeel vrouwen. Een uitzondering hierop vormt het HBO5 verpleegkunde.

De andere personeelscategorieën, de groep van niet-onderwijzend personeel, stijgt continu sinds 2000-2001. In het gewoon basisonderwijs en het volwassenenonderwijs is er een grote toename. In het gewoon basisonderwijs komt dat door het inzetten van **kinderverzorgsters** voor extra ondersteuning van het onderwijzend personeel en door de invoering van de categorie **beleids- en ondersteunend personeel**.

Het aandeel vrouwelijk personeel neemt toe in de meeste onderwijsniveaus, van 73,8% in 2000-2001 tot 79,7% in 2011-2012. De grootste toename is te merken in de **CLB's**. Bij het hogescholeonderwijs en het hoger beroeps-onderwijs van het volwassenenonderwijs is er een daling.

Het procentuele aantal vast benoemden daalt sinds 2006-2007, maar het lijkt nu gekeerd. Na de stijging in 2010-2011 is er weer een stijging in 2011-2012.

Het personeelsbestand van de Vlaamse universiteiten neemt toe. Op 1 februari 2012 waren er 21.440 voltijdse eenheden aan het werk, een stijging met 1,6 % tegenover 2011 en van 80,3% tegenover 1992 (in beide gevallen werd voor deze procentuele berekening het cijfer van 1992 als 100% genomen). De extra jobs zijn in grote mate het gevolg van de sterk toegenomen onderzoeksfinanciering. De extra banen zijn naar verhouding minder terecht gekomen bij het administratief en technisch personeel.

Hoewel de ongelijke verhouding tussen mannen en vrouwen blijft opvallen, wordt de kloof langzaam minder groot. In 2000 was 73% van het academisch personeel een man; in 2012 64,8%. Bij het administratief en technisch personeel is de meerderheid van het personeel wel vrouwelijk.

Kansen geven aan talent

In deze sectie behandelen we achtereenvolgens de scholingsgraad, het kleuter- en leerplichtonderwijs en het levenslang leren.

Scholingsgraad

De **scholingsgraad** staat prominent op de politieke agenda. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering stelt een halvering van aandeel kortgeschoolden op de arbeidsmarkt tegen 2020 voorop. Hetzelfde Pact vereist een aanzienlijke stijging (niet gekwantificeerd) van het aandeel hooggeschoolden in de leeftijdscategorie 20-29 jaar. Op Europees niveau is wel een gekwantificeerde doelstelling over de hooggeschoolden afgesproken. De Europa 2020-strategie wil dat tegen 2020 de hooggeschoolden 40% van de 30-34-jarigen uitmaken. In het Vlaams Hervormingsprogramma voor Europa 2020 wordt gemikt op 47,8% hooggeschoolden bij 30-34-jarigen.

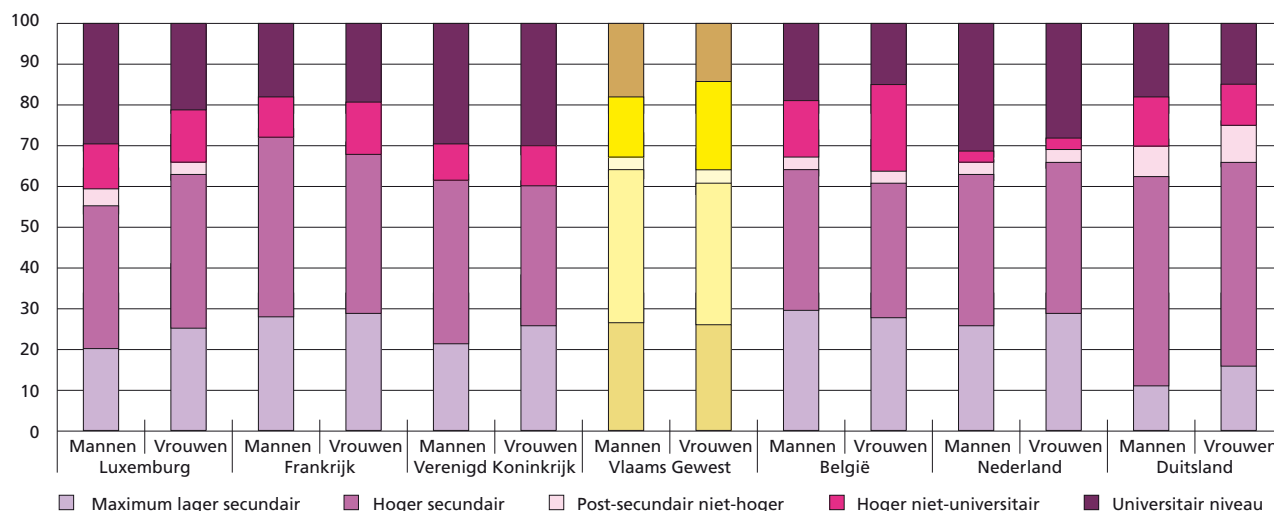
Er wordt eerst nagegaan hoe het vandaag gesteld is met de scholingsgraad van de Vlaamse bevolking in vergelijking met de situatie in de buurlanden. De scholingsgraad is in het recente verleden ook sterk geëvolueerd. Tot slot komt de arbeidsmarktdeelname van kortgeschoolden, de meest kwetsbare groep, aan bod.

Wat het hoogst behaald diploma (of de scholingsgraad) betreft, zijn er 3 grote groepen:

- **kortgeschoolden** of **laaggeschoolden** (maximaal lager secundair onderwijs);
- **middengeschoolden** (secundair onderwijs afgewerkt);
- **hooggeschoolden** (diploma hoger onderwijs).

2.19 Scholingsgraad

Scholingsgraad van de 25-64-jarigen, in 2011, naar geslacht, internationale vergelijking, in %.

Bron: O&V, ADSEI EAK, OESO.

In het Vlaamse Gewest is in 2011 26% van de 25-64-jarige bevolking kortgeschoold, bijna 40% middengespoold en 34% hooggeschoold. Er zijn duidelijk meer hooggeschoolde vrouwen dan mannen. Binnen de groep van hooggeschoolden bezitten vrouwen vaker een diploma van het niet-universitair hoger onderwijs. Bij de mannen zijn er meer gediplomeerden van universitair niveau. De verschillen met de buurlanden zijn niet spectaculair. Duitsland heeft wel een kleine groep laaggeschoolden (14% in 2011) en relatief veel middengespoolden. Verder valt op dat het Vlaamse Gewest veel afgestudeerden hoger onderwijs van het niet-universitair niveau telt.

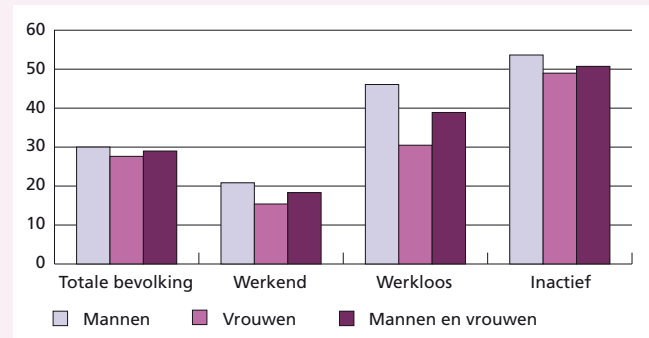
De evolutie in de jongste tien jaar geeft een zelfde beeld in het Vlaamse Gewest als in onze buurlanden. De groep kortgeschoolden neemt stelselmatig af, de groep middengespoolden blijft vrij stabiel en de groep hooggeschoolden groeit aan. Toch valt op dat in Vlaanderen, net zoals in Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk, de daling van het aandeel kortgeschoolden in de periode 2000-2011 behoorlijk fors is. In vergelijking met Nederland is de Vlaamse situatie in 2000 beduidend minder goed. In 2011 telt het Vlaamse Gewest minder kortgeschoolden dan Nederland.

De scholingsgraad heeft een duidelijk verband met de arbeidsmarktpositie: kortgeschoolden zijn vaker inactief. Als ze zich toch op de arbeidsmarkt begeven, zijn ze vaker werkloos.

Terwijl in de gehele bevolking (15-64-jarigen) 29% kortgeschoold is, blijkt dit onder de inactieven 51% te zijn. Bij de werklozen is 39% kortgeschoold. De groep werkenden toont noodzakelijkerwijs het spiegelbeeld: daar is slechts 18% kortgeschoold.

2.21 Aandeel kortgeschoolden

Aandeel kortgeschoolden (15-64 jaar), in 2012, naar arbeidsmarktstatus en geslacht, in %.

Bron: O&V, ADSEI EAK.

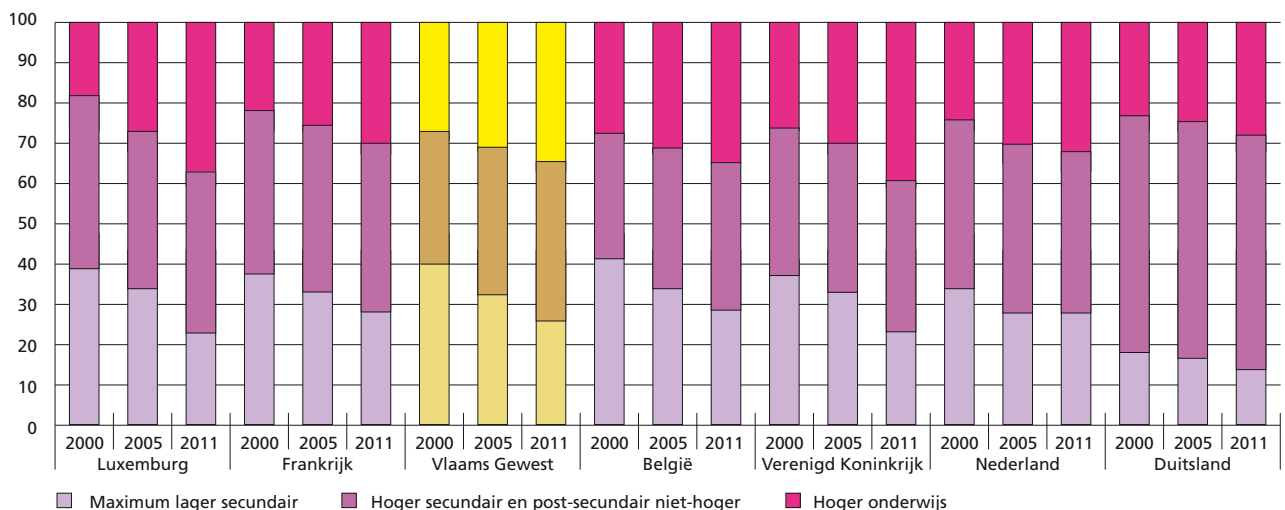
Kleuter- en leerplichtonderwijs

Het succesvol doorlopen van het leerplichtonderwijs wordt vaak beschouwd als een basisvoorwaarde voor een goede start; hetzij op de arbeidsmarkt, hetzij in de verdere onderwijsloopbaan. Het is dan ook een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel vroegtijdige schoolverlaters tegen 2020 onder de 10% brengen. Vlaanderen heeft de Europese doelstelling al bereikt.

In dit gedeelte wordt het leerplichtonderwijs vanuit verschillende invalshoeken bekeken. We starten met de stap voor de leerplicht: de deelname aan het kleuteronderwijs. Daarna bekijken we het sociaal profiel van de scholen waarin de schoolloopbaan van de leerlingen zich afspeelt en er wordt ook gekeken hoe de Vlaamse overheid de

2.20 Evolutie scholingsgraad

Evolutie van de scholingsgraad van de 25-64-jarigen, internationale vergelijking, van 2000 tot 2011, in %.

Bron: O&V, ADSEI EAK, OESO.

2.22 Deelname 5-jarigen aan kleuteronderwijs

Deelname van 5-jarigen aan het kleuteronderwijs

Schooljaar	% in het kleuteronderwijs ingeschreven vijfjarigen	% ingeschreven vijfjarigen die minimum 220 halve dagen aanwezig waren
2009-2010	99,10	97,30
2010-2011	99,10	97,39
2011-2012	99,00	97,50

Bron: O&V.

gezinnen ondersteunt door het toekennen van schooltoelagen. De schoolloopbaan verloopt echter niet altijd even vlot. Leerlingen krijgen te maken met schoolse vertraging en er worden problematische afwezigheden genoteerd. Beide kunnen leiden tot het (te) vroeg verlaten van het leerplichtonderwijs.

Kleuterparticipatie

Sinds het schooljaar 2007-2008, het Jaar van de Kleuter, heeft de Vlaamse overheid heel wat maatregelen genomen om zoveel mogelijk kleuters te laten participeren aan het kleuteronderwijs. Onderzoek toont aan dat deelname aan het kleuteronderwijs een gunstige invloed heeft op de gelijke onderwijskansen en de slaagkansen van kinderen in hun verdere schoolloopbaan. Kleuterparticipatie slaat niet alleen op de inschrijving in het kleuteronderwijs, maar ook op een zo groot en zo regelmatig mogelijke aanwezigheid.

Sinds het schooljaar 2009-2010 is een nieuwe toelatingsvoorwaarde tot het gewoon lager onderwijs ingevoerd. Wie op de gebruikelijke leeftijd in het Nederlandstalig gewoon lager onderwijs wil instappen, moet in het schooljaar voor deze instap voldoende (minimum 220 halve dagen) aanwezig geweest zijn in het Nederlandstalig kleuteronderwijs. Is dit niet het geval, dan moet er een taalproef Nederlands afgelegd worden.

Het is in de eerste plaats de bedoeling ouders te stimuleren hun kinderen voldoende en regelmatig aan het kleuteronderwijs te laten deelnemen. De taalproef is een mogelijkheid om toch in het gewoon lager onderwijs in te stappen, voor wie onvoldoende in het kleuteronderwijs aanwezig was.

Enkele vaststellingen:

- Zowel het percentage in het kleuteronderwijs ingeschreven vijfjarigen als de effectieve aanwezigheid van de ingeschreven vijfjarigen is (zeer) hoog.
- In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is het aandeel kinderen dat de 220 halve dagen niet bereikt het hoogst, gevolgd door de provincie Antwerpen. De verschillen tussen de provincies zijn niet zo groot: van maximum 3,5% leerlingen onvoldoende aanwezig (Brusselse Hoofdstedelijke Gewest) tot minimum 2,2% onvoldoende aanwezig (Vlaams-Brabant).
- Bij de vijfjarige kleuters die gedurende het schooljaar

2011-2012 niet aan 220 halve dagen aanwezigheid komen ligt het percentage GOK-leerlingen opmerkelijk hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Het gaat hier dus om de meest kansarme leerlingen.

Wiskunde en wetenschappen in het lager onderwijs

In 2011 participeerde Vlaanderen aan TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), een internationaal vergelijkend onderzoek rond leerlingenprestaties in wiskunde en wetenschappen. Concreet betreft het de leerlingen uit het vierde leerjaar lager onderwijs die een wiskunde- en wetenschappentoets kregen, net als in 49 andere landen/onderwijssystemen. In 2003 nam Vlaanderen ook al deel, zodat vergelijken mogelijk is.

Voor wiskunde doen Vlaamse leerlingen het goed in 2011 met een gemiddeld score van 549; in slechts zes landen scoren de leerlingen significant beter. Die prestatie werd ook neergezet in 2003. Het valt wel op dat jongens (553) het in 2011 beduidend beter doen dan meisjes (545). Dit verschil was er niet in 2003. Verder doen leerlingen die thuis altijd Nederlands spreken het een stuk beter dan leerlingen die thuis soms of nooit Nederlands spreken. Daarbij merken we wel op dat de (tegenover 2003 ook sterk groeiende) groep die aangeeft thuis soms Nederlands te spreken het in 2011 duidelijk beter doet dan in 2003.

2.23 TIMSS

Gemiddelde scores voor wiskunde en wetenschappen in TIMSS 2011 – Vierde leerjaar lager onderwijs.

	Wiskunde	Wetenschappen
Singapore	606	583
Zuid-Korea	605	587
Hong Kong	602	535
Chinees Taipei (Taiwan)	591	552
Japan	585	559
Noord-Ierland	562	517
Vlaamse Gemeenschap	549	509
Finland	545	570
Engeland	542	529
Russische Federatie	542	552
Nederland	540	531
Denemarken	537	528
Portugal	532	522
Duitsland	528	528
Ierland	527	516
Oostenrijk	508	532
Italië	508	524
Zweden	504	533
Noorwegen	495	494
Spanje	482	505
Polen	481	505

Significant beter dan de Vlaamse Gemeenschap

Niet-significant verschillend van de Vlaamse Gemeenschap

Significant slechter dan de Vlaamse Gemeenschap

Opmerking: de tabel geeft slechts een selectie van de deelnemende landen weer.

Voor wetenschappen is de Vlaamse gemiddelde score met 509 veel minder goed. Zowat alle landen waarmee we ons graag vergelijken doen het duidelijk beter. De Vlaamse wetenschappenprestatie was ook in 2003 al verre van schitterend, maar in 2011 zien we nog een verdere significante daling. Ook voor wetenschappen zien we in 2011 een verschil tussen jongens (514) en meisjes (503) dat in 2003 niet bestond in Vlaanderen. Net als bij wiskunde zien we ook hier dat leerlingen die thuis altijd of bijna altijd Nederlands spreken het best presteren. Hun gemiddelde score daalt slechts lichtjes ten opzichte van 2003. De prestaties van leerlingen die thuis soms of nooit Nederlands spreken dalen sterk.

Sociaal profiel van de school

Het sociaal profiel van een school wordt bepaald op basis van 4 **leerlingenkenmerken**: ze zijn opgenomen als indicator van het Pact 2020 van de Vlaamse Regering (zonder streefwaarde):

- het opleidingsniveau van de moeder (wat iets zegt over de culturele bagage van de leerling);
- het ontvangen van een schooltoelage (wat iets zegt over de financiële draagkracht van het gezin van de leerling);
- de taal die de leerling spreekt in het gezin (wat iets zegt over het taalkundige en culturele kapitaal van het gezin);

2.24 Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs

Evolutie van leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon basisonderwijs, van schooljaar 2008-2009 tot 2011-2012, in %.

Schooljaar 2008-2009				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	68	37	88	33
Vlaams Gewest	12	21	23	22
Vlaamse Gemeenschap	14	22	25	23
Schooljaar 2009-2010				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	69	37	89	35
Vlaams Gewest	13	21	22	22
Vlaamse Gemeenschap	15	21	25	23
Schooljaar 2010-2011				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	69	36	90	35
Vlaams Gewest	14	20	22	21
Vlaamse Gemeenschap	16	21	25	22
Schooljaar 2011-2012				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	69	36	89	34
Vlaams Gewest	14	20	22	20
Vlaamse Gemeenschap	17	21	25	21

Bron: O&V.

- de buurt waar de leerling woont (wat iets zegt over het sociaal kapitaal van het gezin).

Het zijn ook deze 4 leerlingenkenmerken die, sinds het nieuwe financieringsbeleid, in het kleuter- en leerplicht-onderwijs worden gebruikt bij het berekenen van de werkingmiddelen die de scholen ontvangen.

Sociale mix en segregatie

Er werd een maat ontwikkeld die aangeeft in welke mate de leerlingen uit gezinnen met een zwakke sociaaleconomische achtergrond gelijk of ongelijk verspreid zijn over de scholen. Bij gelijke spreiding is er sprake van sociale mix; bij ongelijke spreiding van segregatie.

De meting van deze 'sociale mix' is gebaseerd op twee leerlingenkenmerken: het opleidingsniveau van de moeder en de schooltoelage. Per vestigingsplaats wordt berekend welke aandeel van de leerlingen een laagopgeleide moeder heeft en welk aandeel van de leerlingen een schooltoelage ontvangt. Als één van deze proporties hoger ligt dan het dubbele van het Vlaamse gemiddelde, wordt de school als

2.25 Gemiddeld schoolprofiel – secundair onderwijs

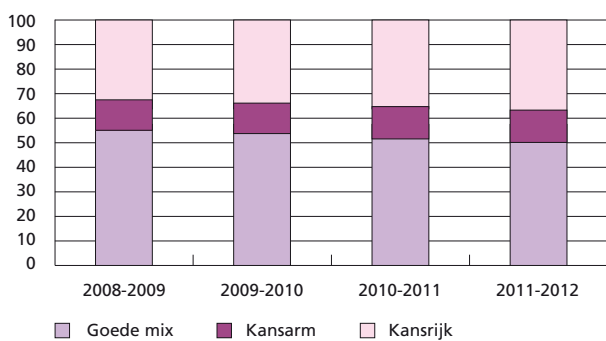
Evolutie van leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon secundair onderwijs, van schooljaar 2007-2008 tot 2011-2012, in %.

Schooljaar 2007-2008				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	50	34	66	24
Vlaams Gewest	8	25	24	22
Vlaamse Gemeenschap	9	26	25	22
Schooljaar 2008-2009				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	52	35	68	31
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	9	25	25	26
Schooljaar 2009-2010				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	54	36	69	32
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	10	25	25	27
Schooljaar 2010-2011				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	56	37	70	33
Vlaams Gewest	9	24	24	26
Vlaamse Gemeenschap	10	25	25	26
Schooljaar 2011-2012				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Gewest	57	37	71	32
Vlaams Gewest	10	24	24	25
Vlaamse Gemeenschap	11	24	25	25

Bron: O&V.

2.26 Sociale mix – basisonderwijs

Evolutie van leerlingen in kansarme, kansrijke en goede sociale mixscholen in het basisonderwijs, berekend op vestigingsplaats, van schooljaar 2008-2009 tot 2011-2012, in %.

Bron: O&V.

kansarm beschouwd. Een school is kansrijk als één van deze proporties lager is dan de helft van het Vlaamse gemiddelde. Het gemiddelde wordt per schooljaar berekend voor het basis- en secundair onderwijs apart. Een verandering van het aandeel leerlingen uit sociaaleconomisch zwakkere gezinnen wordt meegenomen in het gemiddelde en leidt dus niet automatisch tot een verandering van het aantal leerlingen in kansarme scholen.

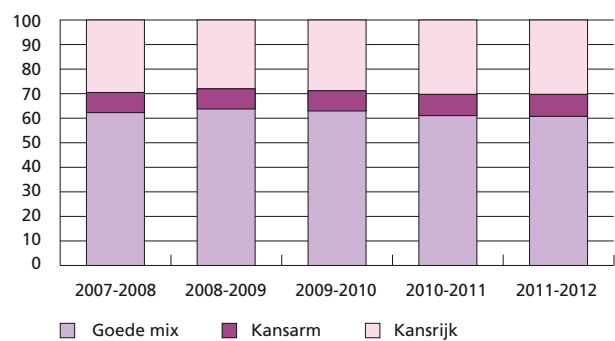
De criteria leiden tot een driedeling:

- Een **kansrijke school** bevat een relatief laag aantal leerlingen uit een gezin met een zwakke sociaaleconomische positie (kansrijke segregatie).
- Een **kansarme school** bevat een relatief hoog aantal leerlingen uit een gezin met een zwakke sociaaleconomische positie (kansarme segregatie).
- Een **'goede mix' school** bevat een relatief goede afspiegeling van de leerlingenpopulatie uit het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap.

In het schooljaar 2011-2012 zit bijna 61% van de leerlingen op een school met een (relatief) goede sociale mix; een kleine 10% zit op een kansarme school en bijna 30% op een kansrijke school. De verschuivingen ten opzichte

2.27 Sociale mix – secundair onderwijs

Evolutie van leerlingen in kansrijke, kansarme en goede sociale mixscholen in het secundair onderwijs, berekend op vestigingsplaats, van schooljaar 2007-2008 tot 2011-2012, in %.

Bron: O&V.

van het vorige schooljaar zijn miniem; als we terugkijken naar 2007-2008 stellen we vast dat 1% meer leerlingen vandaag in een kansarme school zit.

In het basisonderwijs zitten minder leerlingen in een school met een goede sociale mix dan in het secundair onderwijs: zo'n 50%. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat het basisonderwijs sterker rekruteert uit de buurt en dat sociale segregatie in belangrijke mate buurtgebonden is. Zowat 13% van de leerlingen in het basisonderwijs zit in een school met een relatief hoog aantal kansarme leerlingen. 35% van de leerlingen basisonderwijs zit op een school met een relatief kansrijke schoolpopulatie. Ook in het basisonderwijs is er ten opzichte van het vroegst gekende schooljaar een toename van 1% leerlingen in kansarme scholen.

Schoolse vertraging

Schoolse vertraging is een belangrijk aandachtspunt in het onderwijsbeleid. Het Pact 2020 bevat de indicator 'aandeel scholieren secundair onderwijs met een schoolse vertraging van 2 jaar of meer'. Het Pact stelt geen streefwaarde voorop. De schoolse vertraging is een belangrijke

2.28 Schoolse vertraging gewoon onderwijs

Evolutie van het aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het 6de leerjaar lager onderwijs en in het tweede leerjaar van de derde graad secundair onderwijs, van schooljaar 2003-2004 tot schooljaar 2011-2012.

		2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Zesde leerjaar lager onderwijs	Jongens	1,20	1,19	1,20	1,11	1,00	1,11	1,24	1,20
	Meisjes	1,19	1,16	1,17	0,98	1,10	1,07	1,19	1,04
	Totaal	1,19	1,18	1,19	1,05	1,05	1,09	1,21	1,12
Tweede leerjaar derde graad voltijds secundair onderwijs	Jongens	13,18	13,04	12,28	12,28	11,64	12,09	12,27	12,22
	Meisjes	6,84	6,93	6,83	6,95	6,87	6,72	7,18	7,44
	Totaal	10,02	9,97	9,54	9,61	9,25	9,39	9,72	9,84

Schoolse vertraging wordt berekend door een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Door atypische studieovergangen kan een leerling in het verleden schoolse vertraging opgelopen hebben die niet blijkt uit deze tabel (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijds criterium). Scholen die lager onderwijs inrichten volgens een specifieke pedagogische methode registreren leerlingen niet altijd per leerjaar. In het verleden vertekende dit de cijfers licht. Vanaf het schooljaar 2007-2008 worden de leerlingen uit het methodeonderwijs niet in rekening gebracht in de analyses.

Bron: O&V

2.29 Schoolse vertraging naar onderwijsvorm

Aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs, naar onderwijsvorm en geslacht, 2011-2012.

	Totaal	Jongens	Meisjes
ASO	2,4	3,1	1,8
TSO	12,0	13,8	9,7
KSO	14,7	24,2	10,1
BSO	19,3	22,3	15,8

In deze tabel wordt schoolse vertraging berekend op basis van een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar en bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Door atypische studieovergangen kan een leerling schoolse vertraging oplopen die niet blijkt uit deze tabel (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijdscriterium).
Bron: O&V

risicofactor voor het niet beëindigen van het secundair onderwijs.

Schoolse vertraging of **schoolse achterstand** is het aantal leerjaren vertraging dat een leerling oploopt ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen. Ze is een vergelijking (het verschil) tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door bijvoorbeeld verlate instap in het lager onderwijs, ziekte, ... Schoolse vertraging geeft een beeld van de achterstand die een leerling in zijn totale schoolloopbaan heeft opgelopen.

In het 6de leerjaar lager onderwijs heeft bijna 15% van de leerlingen minstens één jaar schoolse vertraging opgelopen. In het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs heeft 1 op de 3 leerlingen minstens één jaar schoolse achterstand. Waar het verschil tussen jongens en meisjes in het lager onderwijs eerder beperkt is, neemt dit in het secundair fors toe: 40,7% bij jongens tegenover 30,4% bij meisjes. Op beide momenten in de schoolcarrière doet schoolse vertraging zich veel vaker voor bij niet-Belgische leerlingen.

Binnen het secundair onderwijs komen grote verschillen tussen de onderwijsvormen naar voor. In het BSO hebben leerlingen veel vaker schoolachterstand opgelopen dan in het TSO of KSO. TSO en KSO doen het op hun beurt minder goed dan het ASO. Meisjes doen het in alle onderwijsvormen beter dan jongens.

Problematische afwezigheden

In het schooljaar 2011-2012 was van de leerplichtige leerlingen van het volledige secundair onderwijs 1,5% van de leerlingen **problematisch afwezig**. Hieronder verstaan we dat deze leerlingen minstens 30 halve dagen problematisch afwezig waren. Binnen het secundair onderwijs bestaan echter grote verschillen. In het deeltijds onderwijs is 37,5% van de leerplichtige schoolbevolking problematisch afwezig; in het gewoon voltijds secundair onderwijs gaat het

2.30 Problematische afwezigheden

Aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, naar soort secundair onderwijs en naar geslacht, schooljaar 2011-2012.

Aantal meldingen van problematische afwezigheid	% t.o.v. de schoolbevolking		
	Voltijds	Deeltijds	BuSO
Mannen	0,8	36,4	5,6
Vrouwen	0,8	39,7	6,5
Totaal	0,8	37,5	5,9
Voltijds gewoon secundair onderwijs			
Eerste graad	0,5		
A-stroom	0,2		
B-stroom	2,6		
ASO	0,1		
KSO	0,9		
TSO	0,4		
BSO	3,3		
Onthaalklas	6,7		

Bron: O&V.

2.31 Evolutie problematische afwezigheden

Evolutie van het aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, van schooljaar 2007-2008 tot schooljaar 2011-2012

	% problematische afwezigheden
2007-2008	1,20
2008-2009	1,20
2009-2010	1,40
2010-2011	1,50
2011-2012	1,50

Bron: O&V.

over 0,8% en in het buitengewoon secundair onderwijs over 5,9%. Zowel in het deeltijds als het buitengewoon onderwijs zijn meisjes beduidend vaker problematisch afwezig dan jongens. Binnen het voltijds gewoon secundair onderwijs zijn er eveneens aanzienlijke verschillen. De B-stroom van de eerste graad, het BSO en de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers tellen relatief veel problematisch afwezige leerlingen.

Als we de evolutie van het aandeel problematisch afwezige leerlingen bekijken (voor het volledige secundair onderwijs), zien we dat er een stijging merkbaar is als we terugkijken naar het schooljaar 2007-2008. In de meest recente schooljaren blijft het aandeel stabiel.

Vroegtijdig schoolverlaten

Het is een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel **vroegtijdige schoolverlaters** tegen 2020 onder de 10% brengen. Vlaanderen heeft deze laatste doelstel-

ling al bereikt, althans volgens de Europese indicator. De groep jongeren die het leerplichtonderwijs verlaat voordat zij een diploma of getuigschrift behalen wordt op twee manieren opgevolgd: enerzijds via de Europese indicator Early Leavers from Education and Training, anderzijds via een eigen Vlaamse invulling van het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen.

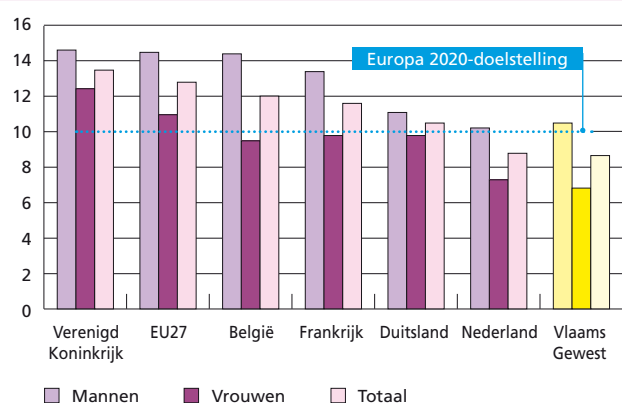
Een vroege schoolverlater wordt Europees gedefinieerd als een 18-24-jarige die maximaal beschikt over een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en geen onderwijs of opleiding meer volgt. De berekening gebeurt op basis van steekproefgegevens. In 2012 bedraagt de omvang van deze groep in het Vlaamse Gewest 8,6%. Het Vlaamse gemiddelde verbergt wel een aanzienlijk verschil tussen de geslachten: 6,8% bij jonge vrouwen tegenover 10,5% bij jonge mannen. Internationaal bekeken haalt het Vlaamse Gewest, net als Nederland, hiermee de gestelde doelstelling en doet het duidelijk beter dan de gemiddelde

EU-lidstaat. Verder zien we dat onze buurlanden, met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk, het ook beter doen dan het EU27-gemiddelde.

Het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen berekent, aan de hand van administratieve data, het percentage +18-jarigen dat maximaal beschikt over een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en toch het leerplichtonderwijs verlaat. Merk op dat de component 'Opleiding' hier niet meegerekend wordt, wat in de Europese indicator wel het geval is. In 2010 was 12,7% van de +18-jarigen die het secundair onderwijs verliet een vroegtijdige schoolverlater. Hoewel deze groep vandaag duidelijk groter is dan bij het begin van de eeuw, zien we hoe zich in 2008 een lichte daling inzette die wordt verdergezet in 2009 en 2010. We evolueren dus terug naar de situatie in het jaar 2000. Als we ook rekening houden met de kwalificaties uit het buitengewoon secundair onderwijs (OV3 & OV4) bedraagt het aandeel in 2010 11,1%.

2.32 Vroegtijdige schoolverlaters

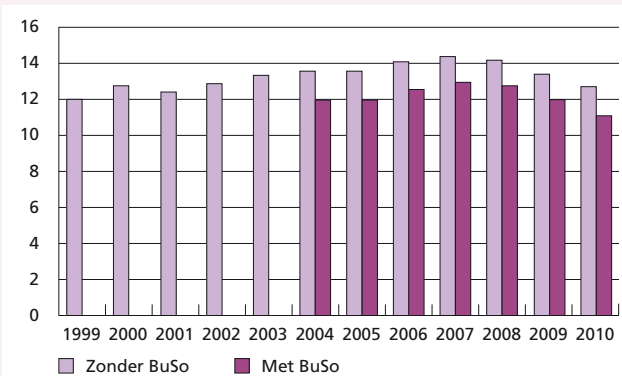
Vroegtijdige schoolverlaters in 2012, internationale vergelijking, naar geslacht, in %.

Bron: O&V, ADSEI EAK, Eurostat.

2.33 Vroegtijdige schoolverlaters +18-jarigen

Evolutie van de +18-jarigen die maximaal over een kwalificatie lager secundair beschikken en het leerplichtonderwijs verlaten, van 1999 tot 2010, in %.

Bron: O&V, Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen.

2.34 School- en studietoelagen

Evolutie van het aantal toegekende school- en studietoelagen, aandeel van de schoolbevolking dat een toelage ontvangt en de gemiddelde toelage, voor de aanvraagjaren van 2008-2009 tot 2011-2012.

2008-2009 (toestand op 16 oktober 2009)	Toegekend aantal	% van de schoolbevolking	Gemiddelde toelage (EUR)
Kleuteronderwijs	53.285	21,71	80,00
Lager onderwijs	105.514	25,77	112,78
Secundair onderwijs	126.367	27,79	377,22
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	Inbegrepen in categorie Secundair onderwijs		
HBO5 Verpleegkunde	nvt		
Hoger onderwijs	41.561	20,01	1.569,26

2009-2010 (toestand op 18 november 2010)	Toegekend aantal	% van de schoolbevolking	Gemiddelde toelage (EUR)
Kleuteronderwijs	53.169	21,07	82,16
Lager onderwijs	103.855	25,46	116,31
Secundair onderwijs	126.995	27,97	393,77
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	Inbegrepen in categorie Secundair onderwijs		
HBO5 Verpleegkunde	Inbegrepen in categorie Secundair onderwijs		
Hoger onderwijs	42.828	21,3	1.609,23

2010-2011 (toestand op 18 november 2011)	Toegekend aantal	% van de schoolbevolking	Gemiddelde toelage (EUR)
Kleuteronderwijs	52.040	20,06	85,12
Lager onderwijs	101.681	24,79	120,53
Secundair onderwijs	123.676	27,35	397,26
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	Inbegrepen in categorie Secundair Onderwijs		
HBO5 Verpleegkunde	1.324	22,68	1.288,36
Hoger onderwijs	44.798	21,08	1.653,96

2011-2012 (toestand op 19 november 2012)	Toegekend aantal	% van de schoolbevolking	Gemiddelde toelage (EUR)
Kleuteronderwijs	50.507	19,09	85,12
Lager onderwijs	99.234	23,90	120,88
Secundair onderwijs	117.765	26,02	400,48
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	883	20,62	228,95
HBO5 Verpleegkunde	1.422	22,73	1.221,73
Hoger onderwijs	44.650	20,17	1.639,94

Bron: O&V.

Ontvangen school- en studietoelagen

De Vlaamse overheid wil gezinnen financieel ondersteunen om deelname aan het onderwijs voor iedereen mogelijk én betaalbaar te maken. In het secundair en hoger onderwijs kent men de **studietoelagen** al langer; vanaf het schooljaar 2008-2009 komen ook kinderen in het kleuter- en lager onderwijs hiervoor in aanmerking. In het kleuter- en leerplichtonderwijs spreekt men van een **schooltoelage**; in het hoger onderwijs van een studietoelage. Vooral de financiële draagkracht van het gezin is belangrijk bij het bepalen van het recht op een school- of studietoelage.

Voor het aanvraagjaar 2011-2012 ontving 19% van de schoolbevolking in het kleuteronderwijs, 24% in het lager onderwijs en 26% in het secundair onderwijs een schooltoelage. Onder de deelnemers aan de leertijd van Syntra Vlaanderen kreeg 21% een toelage. 23% van de cursisten Verpleegkunde in het Hoger Beroepsonderwijs ontvangt een studietoelage; in het hoger onderwijs tenslotte is dat 20% van de studenten.

Voor het aanvraagjaar 2011-2012 resulteert dit concreet in de volgende gemiddelde bedragen.

In het kleuteronderwijs wordt per rechthebbende een vaste schooltoelage van 85 euro uitbetaald. In het lager onderwijs kreeg de gemiddelde rechthebbende leerling een schooltoelage van 121 euro; in het secundair onderwijs loopt het gemiddeld bedrag op tot 400 euro. In de leertijd van Syntra Vlaanderen bedraagt de gemiddelde toelage 229 euro. Aan een (rechthebbende) student in het hoger onderwijs wordt gemiddeld 1.640 euro uitbetaald; een HBO-cursist ontvangt gemiddeld 1.222 euro.

Meer jongeren naar het hoger onderwijs

Het afwerken van het secundair onderwijs wordt vaak gezien als het veroveren van een behoorlijke startpositie. Meer en meer mensen proberen hun positie nog verder te versterken door een diploma te behalen in het hoger onderwijs. Eerst wordt nagegaan welke jongeren na het secundair onderwijs de overstap maken naar het hoger onderwijs. Vooral in de jongere bevolkingsgroepen zijn de effecten daarvan op de scholingsgraad duidelijk zichtbaar. Daarna wordt stil gestaan bij de omvang van deze groep en op de verdeling van de diploma's over de bevolkingsgroepen.

Wie begint aan hoger onderwijs?

In het Pact 2020 werd als doelstelling opgenomen dat 60% van de kinderen van niet-hooggeschoolde ouders deelnemen aan het hoger onderwijs. Concreet bekijken we dit door na te gaan hoeveel leerlingen in (minstens één van) de drie academiejaren volgend op het uitstromen uit het secundair onderwijs opduiken als student in het Vlaams hoger onderwijs. Hierbij wordt geen rekening gehouden

2.35 Wie begint hoger onderwijs?

Starters in hoger onderwijs, naar scholingsgraad van de moeder en geslacht, uitstroomjaren 2008-2009 t.e.m. 2010-2011.

TOTAAL	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Laaggeschoolde moeder	45	41	40
Middengeschoolde moeder	66	64	62
Hooggeschoolde moeder	86	86	83
Indicator Pact 2020	58	55	53
<i>Totaal</i>	<i>67</i>	<i>66</i>	<i>64</i>
MANNEN	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Laaggeschoolde moeder	36	33	32
Middengeschoolde moeder	59	56	53
Hooggeschoolde moeder	82	82	78
Indicator Pact 2020	49	47	44
<i>Totaal</i>	<i>61</i>	<i>59</i>	<i>56</i>
VROUWEN	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Laaggeschoolde moeder	53	49	49
Middengeschoolde moeder	73	73	71
Hooggeschoolde moeder	90	90	88
Indicator Pact 2020	65	63	63
<i>Totaal</i>	<i>73</i>	<i>72</i>	<i>72</i>

Opmerking: enkel de gegevens voor het uitstroomjaar 2008-2009 zijn definitief in de zin dat voor drie academiejaren volgend op het uitstroommoment nagegaan kon worden wie heeft deelgenomen aan het hoger onderwijs.
Bron: O&V.

met de kwalificatie die ze behaalden in het secundair onderwijs en de toegang tot het hoger onderwijs die vasthangt aan die kwalificatie. Het diploma dat de moeder behaalde wordt meegenomen aangezien de scholing van de ouders een kernelement van de doelstelling vormt.

Voor wie uitstroomde uit het secundair onderwijs op het einde van het schooljaar 2008-2009 kunnen we een volledig beeld schetsen. Gemiddeld neemt 67% deel aan het hoger onderwijs; de verschillen zijn echter aanzienlijk: wie een hooggeschoolde moeder heeft, gaat in 86% van de gevallen zelf ook naar het hoger onderwijs. Met een middengeschoolde moeder is dat nog 66% en bij jongeren met een laaggeschoolde moeder valt de deelname terug tot 45%. De doelstelling uit het Pact is bijna bereikt: 58% van de jongeren met een niet-hooggeschoolde moeder participeert aan het hoger onderwijs. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat het vooral de jongeren met een middengeschoolde moeder zijn die bijdragen tot het bereiken van de doelstelling.

De resultaten voor de uitstroomjaren 2009-2010 en 2010-2011 zijn nog niet definitief en liggen logischerwijze dan ook wat lager: er kon nog niet voor alle relevante academiejaren worden nagegaan of de jongeren zich aanbieden in het hoger onderwijs. Uit de voorlopige cijfers kunnen we zien dat er zich geen dramatische trendbreuken voordoen. Toch lijkt voor het uitstroomjaar 2009-2010 de participatie van jongeren met een niet-hooggeschoolde moeder aan het hoger onderwijs wat af te nemen. Verder zien we een duidelijk verschil tussen mannen en vrouwen: vrouwen nemen, over alle groepen heen, veel vaker deel aan het hoger onderwijs. Bij de vrouwen wordt de doelstelling uit het Pact al bereikt. Het valt wel op dat de deelnamekloof kleiner wordt naarmate de moeder een hoger diploma behaalde.

Jongeren met een diploma hoger onderwijs

In de groep 20-34-jarigen beschikt vandaag bijna 40% van de inwoners van het Vlaamse Gewest over een kwalificatie van het niveau hoger onderwijs. Bij de cijfers voor de 20-24-jarigen hoort een belangrijke kanttekening. De leeftijd waarop men vandaag zijn eerste diploma in het hoger onderwijs kan behalen is immers vaak 21 jaar. In dat opzicht geven de 25-29- en 30-34-jarigen een duidelijker beeld. Wanneer we die groepen bekijken, stijgt het aandeel aanzienlijk. We kunnen stellen dat 45% beschikt over een diploma hoger onderwijs.

Vrouwen doen het daarbij duidelijk beter dan mannen: meer dan de helft van de 25-34-jarige vrouwen heeft een diploma hoger onderwijs. Bij mannen is dat ongeveer 37%.

Het behalen van een diploma hoger onderwijs staat ook prominent op de Europese agenda: in de Europa 2020-strategie is bepaald dat tegen 2020 40% van de 30-34-jarigen hooggeschoold moet zijn. Het Vlaams Gewest zit in 2012 reeds boven de Europese doelstelling met 45% hooggeschoolde 30-34-jarigen. Dat is ook het geval voor België als geheel en voor onze buurlanden. Duitsland is hierbij de enige uitzondering; de groep jonge hooggeschoolden bedraagt er 32%.

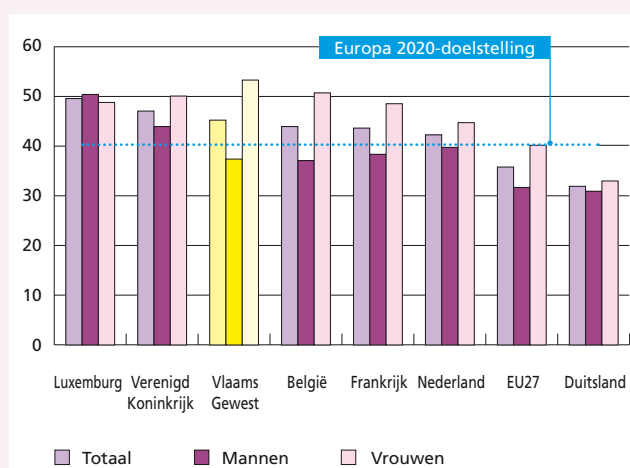
Al heel wat jonge mensen zijn dus hooggeschoold. Maar hoe zijn de diploma's hoger onderwijs verdeeld binnen de bevolking?

Om de sociaaleconomische achtergrond van individuen weer te geven, wordt gekeken naar de scholingsgraad van de moeder. Is de moeder van de persoon kort-, midden- of hooggeschoold en hoeveel personen binnen deze groepen behaalden zelf een diploma hoger onderwijs?

Het verband tussen de scholingsgraad van de moeder en het al dan niet behalen van een diploma hoger onderwijs is duidelijk zichtbaar en dit zowel bij mannen als vrou-

2.37 Diploma hoger onderwijs - internationaal

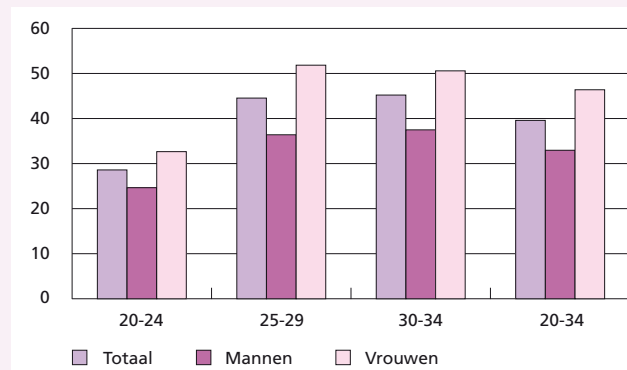
Aandeel 30-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar geslacht, internationale vergelijking, 2012.

Bron: O&V, ADSEI EAK, Eurostat.

2.36 Diploma hoger onderwijs

Proportie 20-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar leeftijd en geslacht, Vlaams Gewest 2012.

Bron: O&V, ADSEI EAK.

wen. Wie een kortgeschoolde moeder heeft, heeft zelf ook minder vaak een diploma hoger onderwijs behaald. Wiens moeder hooggeschoold is, heeft ook zelf meer kans om een diploma hoger onderwijs te bezitten. Dit is zichtbaar in zowel 2008 als 2011.

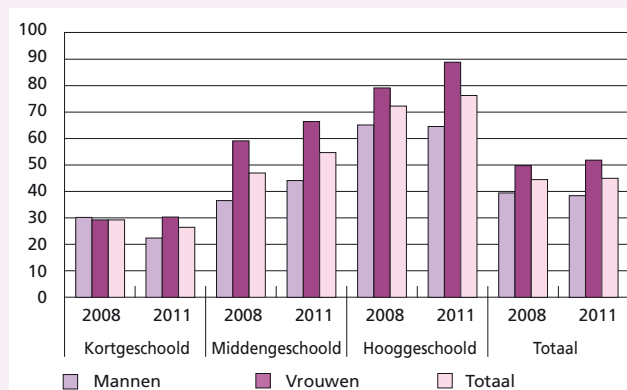
Gezien de beperkte steekproef willen we hier zeker niet focussen op de evoluties tussen 2008 en 2011. Toch lijken de cijfers er enigszins op te wijzen dat de kloof tussen jongeren met een laaggeschoolde moeder en jongeren met een middengeschoolde moeder is toegenomen, zeker bij de mannen.

Levenslang leren

Leren stopt niet wanneer we als jongvolwassenen de poorten van de school, hogeschool of universiteit achter ons dichttrekken. In een snel veranderende maatschappij is het

2.38 Diploma hoger onderwijs naar scholingsgraad moeder

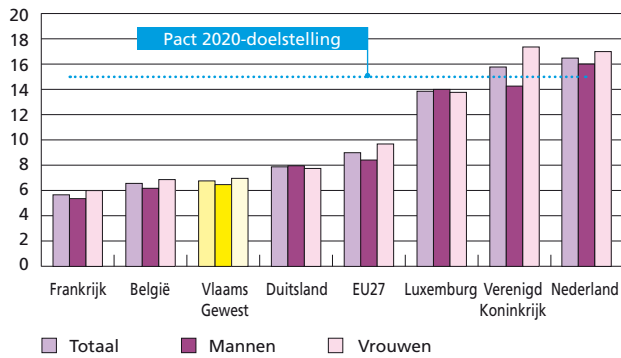
Aandeel 25-34-jarigen dat een diploma hoger onderwijs heeft behaald, naar scholingsgraad van de moeder, naar geslacht, Vlaams Gewest, 2008 en 2011.

Opmerking: transparante balkjes zijn gebaseerd op relatief weinig observaties (20 < x < 50) en hebben dus een lagere betrouwbaarheid.
Bron: O&V, ADSEI AES.

2.39 Levenslang leren

Aandeel dat in de 4 weken voorafgaand aan de survey deelnam aan onderwijs of opleiding, internationale vergelijking, 2012.

Bron: O&V, ADSEI EAK, Eurostat.

noodzakelijk te blijven leren. We denken hier zowel aan opleidingen in het kader van de arbeidsmarkt als aan de verdere persoonlijke of sociale ontwikkeling van individuen.

Levenslang leren

In 2012 geeft 6,8% van de bevolking aan een opleiding te hebben gevolgd. Het Pact 2020 mikt op een deelname van 15% van de bevolking op actieve leeftijd tegen 2020. Het Vlaamse Gewest scoort daarmee in Europese context niet zo goed. Niet enkel het Vlaamse Gewest is in 2012 ver van deze doelstelling verwijderd. Het gemiddelde van alle EU-lidstaten blijft steken op 8,9%. Het Verenigd Koninkrijk en Nederland bereiken de doelstelling in 2012 (net als

in 2011); Luxemburg komt in de buurt. Duitsland scoort met bijna 8% iets beter dan het Vlaamse Gewest, terwijl Frankrijk het slechter doet.

Volwassenenonderwijs

In de referentieperiode 1 april 2011 - 31 maart 2012 waren er in het **secundair volwassenenonderwijs** 322.744 unieke inschrijvingen in een opleiding. In het **hoger beroeps- onderwijs van het volwassenenonderwijs** telde men in dezelfde referentieperiode 18.235 unieke inschrijvingen. De gegevens van het hoger beroeps- onderwijs van het volwassenenonderwijs zijn eveneens geïntegreerd in de kerncijfers rond het hoger beroeps- onderwijs.

Vanaf 1 september 2009 werden de vroegere GPB- opleidingen (getuigschrift pedagogische bekwaamheid) vervangen door de **Specifieke lerarenopleiding**. In tegenstelling tot de GPB-opleidingen behoort de Specifieke lerarenopleiding niet tot het hoger beroeps- onderwijs van het volwassenenonderwijs. In de referentieperiode 1 april 2011 - 31 maart 2012 waren er 9.199 unieke inschrijvingen in een opleiding in de Specifieke lerarenopleiding.

Basiseducatie

De **Centra voor Basiseducatie** bieden volwassenen de mogelijkheid om hun basisvaardigheden aan te scherpen. Vanaf 1 september 2008 is het decreet Volwassenenonderwijs in werking getreden voor de basiseducatie. Het aantal centra werd teruggebracht van 29 naar 13 regionale centra. Vanaf die datum worden de centra voor basiseducatie niet meer gefinancierd op basis van het aantal toe-

2.40 Volwassenenonderwijs

Evolutie van het aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het secundair volwassenenonderwijs, in het hoger beroeps- onderwijs van het volwassenenonderwijs en in de specifieke lerarenopleiding, referentieperiodes 1/4/2008-31/3/2009 tot en met 1/4/2011-31/3/2012.

Secundair volwassenenonderwijs	Lineair			Modulair		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	2.726	5.246	7.972	118.144	173.977	292.121
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	1.730	1.995	3.725	124.830	175.357	300.187
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	1.278	1.665	2.943	129.233	182.400	311.633
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	739	1.100	1.839	131.751	189.154	320.905
Hoger beroeps- onderwijs van het volwassenenonderwijs	Lineair			Modulair		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	1.167	789	1.956	9.800	13.309	23.109
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	1.016	693	1.709	7.466	9.020	16.486
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	883	571	1.454	7.416	8.887	16.303
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	755	535	1.290	7.763	9.182	16.945
Specifieke lerarenopleiding	Modulair					
	Mannen	Vrouwen	Totaal			
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	3.009	5.305	8.314			
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	3.154	5.943	9.097			
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	3.097	6.102	9.199			

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referentieperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts 1 maal geteld. Wie hij/zij zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wie hij/zij zich in twee verschillende opleidingen – al dan niet binnen hetzelfde studiegebied – inschrijft, wordt hij/zij tweemaal geteld. Bron: O&V.

gekende en gepresteerde deelnemersuren, maar op basis van het aantal lesuren-cursist. Dit is het resultaat van de vermenigvuldiging van het aantal lestijden van een module met het aantal financierbare of subsidieerbare cursisten gedurende een referentieperiode. In de referentieperiode 1 april 2011 tot 31 maart 2012 bedroeg het aantal lesuren-cursist 3.634.677. Tijdens dezelfde referentieperiode waren er in de 13 Centra voor Basiseducatie 45.283 unieke inschrijvingen in een opleiding.

Nederlands voor anderstaligen

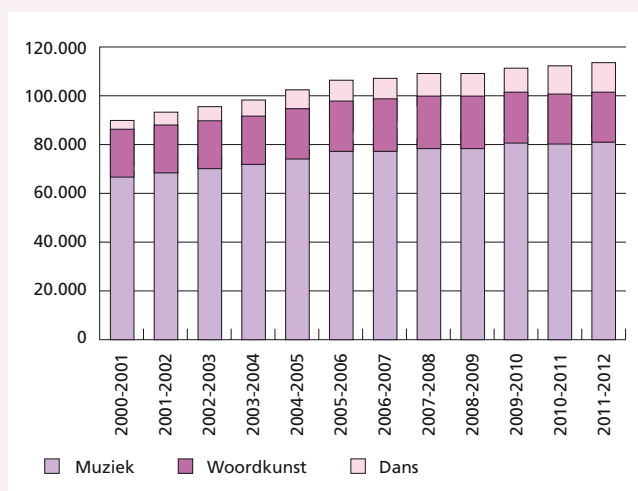
Nederlands voor anderstaligen (NT2) neemt een belangrijke plaats in het volwassenenonderwijs in. Het aantal cursisten voor deze cursussen steeg de afgelopen jaren sterk. Ook in de referentieperiode 1 april 2011 tot 31 maart 2012 is deze stijging opnieuw merkbaar. Zo volgden in deze periode in de Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO) 78.752 cursisten een cursus NT2, goed voor een stijging van 7,1% ten opzichte van de periode 2010-2011. In de Centra voor Basiseducatie waren er in dezelfde periode 26.025 unieke inschrijvingen in het studiegebied Nederlands tweede taal (inclusief Alfa NT2).

In de Centra voor Basiseducatie (CBE) waren er in de referentieperiode 2011-2012 43.797 financierbare cursisten voor NT2 (inclusief Alfa NT2), goed voor een stijging van 3,7 % ten opzichte van de periode 2010-2011.

In de referentieperiode 2011-2012 is NT2 goed voor 24,4% van het aantal unieke cursisten in het secundair volwassenenonderwijs georganiseerd door de CVO en 57,5 % van het aantal unieke cursisten in de CBE.

2.41 Deeltijds kunstonderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het deeltijds kunstonderwijs, van 2001-2002 tot 2011-2012, naar studierichting.

De telling is gebaseerd op het aantal financierbare leerlingen, geteld op 1 februari. Wie meer dan één studierichting volgt, wordt meer dan 1 maal geteld. Bron: O&V.

Deeltijds kunstonderwijs

De schoolbevolking in het **deeltijds kunstonderwijs** neemt sinds het schooljaar 1994-1995 sterk toe. Met uitzondering van het schooljaar 2008-2009 is er sindsdien ieder jaar een toename van het aantal financierbare leerlingen. In 2011-2012 nam het aantal toe met 1.823 (of + 1,1%). 59.750 leerlingen volgen les in de studierichting Beeldende Kunst; 113.736 leerlingen in de studierichtingen Muziek, Woordkunst en Dans.

Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap

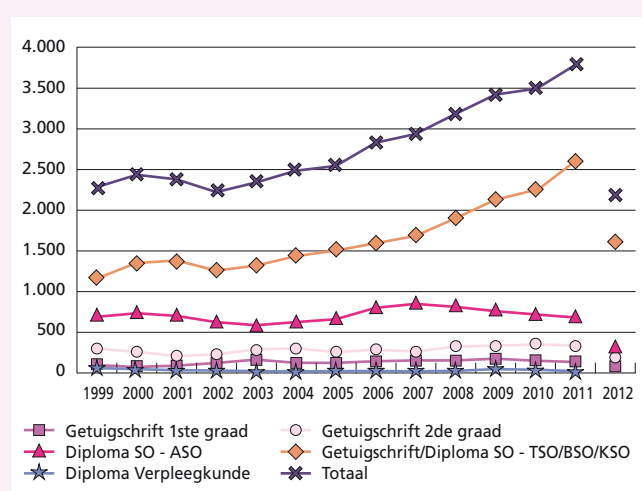
Binnen de Vlaamse Gemeenschap bestaat de mogelijkheid om volgende getuigschriften en diploma's te behalen via de **examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap**:

- het getuigschrift van de 1ste graad secundair onderwijs;
- het getuigschrift van de 2de graad secundair onderwijs;
- het getuigschrift/diploma secundair onderwijs, zowel voor de onderwijsvormen ASO, TSO, KSO als BSO;
- het diploma HBO verpleegkunde (voor het laatst in 2011, niet meer mogelijk in 2012).

In een periode van 10 jaar is het aantal deelnames met zo'n 60% gestegen. Het grootste aantal deelnemers probeert via deze weg het diploma van secundair onderwijs te behalen. In 2012 werd enkel nog de eerste zitting georganiseerd. Het aantal deelnames in 2012 is dus niet vergelijkbaar met de deelnameaantallen uit vorige jaren.

2.42 Deelname examencommissie

Evolutie aantal deelnames aan de Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap, naar te behalen getuigschrift of diploma, van 1999 tot 2012.

Binnen elk jaar werden de eerste en de tweede zitting samengeteld. De cijfers geven het aantal deelnames weer en dus niet het aantal personen dat deelnam. Een persoon kan deelnemen aan beide zittingen. In 2012 werd slechts één zitting georganiseerd. Bron: O&V.

Sinds oktober 2012 is de werking van de Examencommissie Secundair Onderwijs grondig gewijzigd. Kandidaten volgen eerst een infosessie waarin zij een toelichting krijgen bij de inhoudelijke vernieuwingen en wijzigingen. Zij maken er kennis met de nieuwe onlinetoepassing: het EC-platform, en krijgen de inlogcode mee waarmee zij zich, na betaling van 30 euro, kunnen inschrijven voor een studierichting. In tegenstelling tot vroeger richt de Examencommissie nu permanent examens in. Kandidaten kunnen zich hiervoor zelf online inschrijven. Ook de punten kunnen de kandidaten raadplegen via het EC-platform.

Omdat de nieuwe werking pas van start gegaan is in oktober 2012, is de periode te kort om uitgebreide besluiten te trekken uit het beschikbare cijfermateriaal. Toch willen we een globaal overzicht geven.

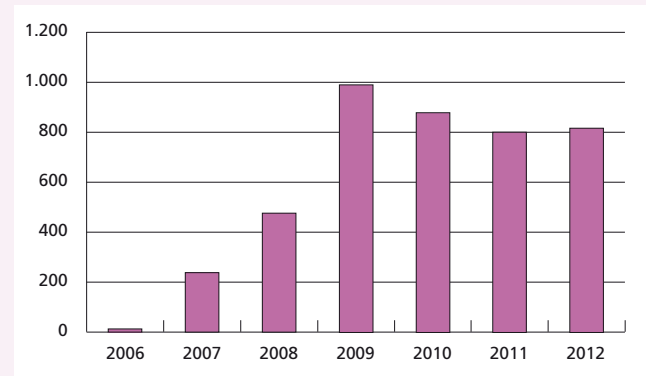
Van begin juli tot eind december hebben 3.916 kandidaten zich geregistreerd tijdens een verplichte infosessie. 3156 hiervan hebben de inlogcodes die ze kregen gebruikt om aan te melden op het EC-platform. Er waren 3.172 inschrijvingen voor studierichtingen; een kandidaat kan zich immers voor meerdere studierichtingen inschrijven op voorwaarde dat deze tot verschillende graden behoren. 2.071 kandidaten betaalden het inschrijvingsgeld (betalingen tot 31.12.2012) waarvan er 1.386 in de periode oktober tot december minstens één examen hebben afgelegd. Bij zowel inschrijvingen, betalen als afgelegde examens betreft het in zo'n 40% van de gevallen een studierichting waarin men een getuigschrift BSO kan halen; 25% betreft een diploma TSO en nog eens 25% een diploma ASO. Over het aantal behaalde diploma's kan op basis van deze cijfers niets worden gezegd.

Ervaringsbewijzen

In de stimulering van het levenslang leren speelt de erkenning van competenties een belangrijke rol. De erkenning van competenties die mensen via niet-formeel leren hebben verworven, kan leiden tot een vlottere toegang tot onderwijs en opleiding en de leer- en opleidingstrajecten verkorten. Vandaar ook dat deze indicator in het Pact 2020 wordt opgevolgd. In oktober 2006 werden voor het eerst **ervaringsbewijzen** afgegeven, namelijk voor 11 call center operators. Sindsdien is het aantal toegenomen. In 2007, het eerste volledige jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn, werden 240 ervaringsbewijzen uitgereikt. In 2010 en 2011 is het cijfer gedaald, maar in 2012 stabiliseert het zich op 826. Het aantal beroepen steeg tussen 2006 en 2012 van 1 tot 36. De belangrijkste in 2012 zijn: tandartsassistent (119 ervaringsbewijzen), heftruckchauffeur (100), arbeidsconsulent (95), poetshulp (92) en sociaal tolk (66).

2.43 Ervaringsbewijzen

Evolutie van het aantal titels van beroepsbekwaamheid/aantal uitgereikte ervaringsbewijzen, van 2006* tot 2012.

* Geen volledig jaar voor 2006.

Bron: WSE, Vlaams Subsidieagentschap Werk en Sociale Economie.

Naar een goede start op het werk

Een vlotte overstap van het onderwijs naar de arbeidsmarkt is cruciaal. Maar het is lang niet voor iedereen een makkelijke stap. In dit deel bekijken we het stelsel van leren en werken en de ondernemersopleiding en presenteren we heel wat informatie rond de ervaringen van schoolverlaters op de arbeidsmarkt.

Leren en werken

Vanaf 15 of 16 jaar kan een leerling overstappen naar het stelsel van leren en werken. Alle leerlingen in het deeltijds onderwijs moeten minimum 28 uren per week leren en werken. Deeltijds leren en werken wordt op twee manieren ingericht: in een **centrum voor deeltijds onderwijs (CDO)** of in een **Syntra (leertijd)**.

In een CDO volgen de leerlingen 15 uren les per week. Zij vullen dit aan met een werkervaring die aansluit bij de opleiding. Leerlingen die niet klaar zijn om te werken, kunnen de overige 13 uur invullen met een voortraject of brugproject bij een erkende promotor of een persoonlijk ontwikkelingstraject in een Centrum voor Deeltijdse Vorming (CDV). In het schooljaar 2011-2012 volgden 8.241 leerlingen het DBSO; hiervan zijn 67% jongens. Na het absolute dieptepunt in 2010-2011 (63,4%) stijgt het gemiddelde voltijdse engagement in 2011-2012 naar 67%. Een voltijds engagement kan de jongere realiseren op diverse manieren; arbeidsdeelname (in brede zin) is het einddoel. Voortrajecten nemen licht toe tot 9,1%. Deelname aan brugprojecten blijft vrij stabiel op 11,7%. Het volume jongeren in een persoonlijk ontwikkelingstraject stijgt tot 7,2%.

Van de 27,2% jongeren die geen voltijds engagement hebben, blijkt 7,1% niet onmiddellijk beschikbaar (ziekte, ...). 20,1% toeft in een 'wachtkamer' naar één of andere fase; jongeren die wachten op een passende alterne-

rende tewerkstelling vormen hiervan het leeuwendeel. Voor gemiddeld 6% van de jongeren werd geen fase geregistreerd.

In de leertijd kunnen leerlingen een leerovereenkomst afsluiten die voorziet in 4 dagen praktijkopleiding bij een kleine of middelgrote onderneming (KMO) of zelfstandige en 1 dag theoretische vorming per week. Syntra telde in het jaar 2011-2012 5.374 leerovereenkomsten, waarvan ruim 65% jongens.

Via deze onderwijsvormen kunnen jongeren een getuigschrift van de tweede graad, de derde graad of een diploma van het secundair onderwijs behalen. Deze getuigschriften zijn gelijkwaardig met de studiebekrachtiging die wordt uitgereikt in het voltijds beroepssecundair onderwijs.

Ondernemersopleiding SYNTRA Vlaanderen

Een ondernemersopleiding van **SYNTRA Vlaanderen** omvat een beroepsgerichte vorming waarin specifieke vakkennis centraal staat en een gedeelte bedrijfsbeheer waarin je alles leert over de beheersaspecten van je toekomstige eigen zaak. De meeste opleidingen beroepsken- nis zijn modulair opgebouwd. In 2011-2012 komt het aantal deelnemers op 28.109; iets meer mannen dan vrouwen participeren.

2.44 Leerlingen deeltijds onderwijs

Aantal leerlingen in het deeltijds secundair onderwijs en in de leertijd, naar geslacht, 2011-2012.

	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes
Deeltijds secundair onderwijs	8.241	67,2	32,8
Leertijd Syntra Vlaanderen	5.374	65,7	34,3

De gegevens over de leertijd hebben betrekking op alle leerovereenkomsten (sommige leerlingen sloten er meerdere).
Bron: O&V, Syntra Vlaanderen.

2.45 Leerovereenkomsten Syntra

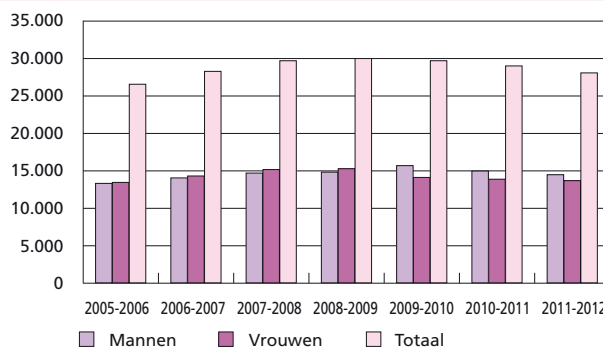
Evolutie van het aantal leerovereenkomsten in de leertijd, naar geslacht, van 2005-2006 tot 2011-2012.

	Aantal leerovereenkomsten	% jongens	% meisjes
2005-2006	7.240	67,3	32,7
2006-2007	7.089	66,7	33,4
2007-2008	6.811	65,9	34,2
2008-2009	5.985	65,0	35,0
2009-2010	5.831	66,4	33,6
2010-2011	5.774	65,0	35,0
2011-2012	5.374	65,7	34,3

De gegevens over de leertijd hebben betrekking op alle leerovereenkomsten (sommige leerlingen sloten er meerdere).
Bron: O&V, Syntra Vlaanderen.

2.46 Deelnemers ondernemersopleiding

Evolutie van het aantal deelnemers aan de ondernemersopleiding bij SYNTRA Vlaanderen, naar geslacht, van 2005-2006 tot 2011-2012.

Bron: O&V, SYNTRA Vlaanderen.

Schoolverlaters naar de arbeidsmarkt

Tussen februari 2011 en januari 2012 waren er 30.196 mannelijke en 29.503 vrouwelijke **schoolverlaters**. Daarvan schreef 83% zich in als werkzoekende bij de VDAB. In 2006-2007, voor de crisis, schreven zich slechts 64% van de schoolverlaters in bij de VDAB.

De sterke stijging heeft te maken met de slechte conjunctuur die een rem zet op de intrede van jonge schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Toch zijn deze cijfers iets lager dan in 2007-2008 en 2008-2009. Van alle schoolverlaters was na een jaar (dus in 2012) 12% nog steeds ingeschreven bij de VDAB. Dit is weliswaar lager dan in 2009 (15%), maar aanzienlijk hoger dan de 10% een jaar eerder, voor het toeslaan van de crisis. Het aandeel werkloze schoolverlaters dat na een jaar werkloosheid geen enkele werkervaring heeft, ligt in 2012 met 3,5% bijna dubbel zo hoog als in 2008.

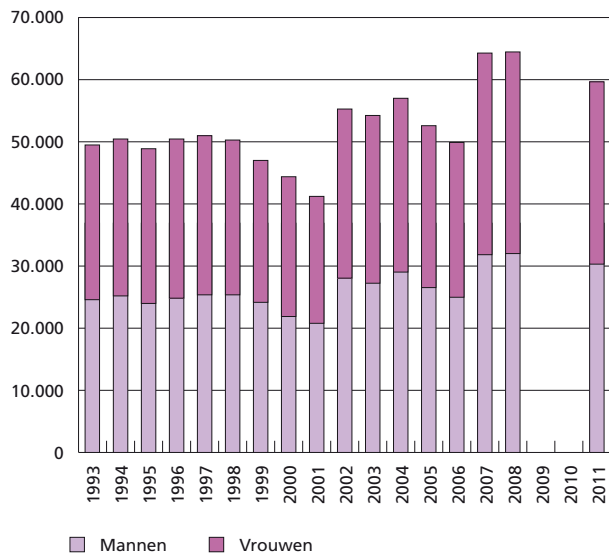
Het aandeel schoolverlaters dat zich nooit inschreef als werkzoekende, ligt hoger bij de mannen dan bij de vrouwen. Ook het aandeel van de schoolverlaters dat na 1 jaar nog ingeschreven is als werkzoekende, ligt hoger bij mannen, zowel met als zonder werkervaring.

Hoe lager de scholingsgraad, hoe hoger de kans om werkloos te blijven. Het aandeel van de kortgeschoolden in het totaal van de schoolverlaters bedraagt 16%. De laaggeschoolden maken echter meer dan dubbel zoveel (38%) uit van alle schoolverlaters die na 1 jaar nog als werkzoekende zijn ingeschreven. Bij de hooggeschoolden is het beeld omgekeerd: hun aandeel in de schoolverlaters bedraagt 42%, maar na een jaar maken zij 21% uit van de na 1 jaar nog werkzoekende schoolverlaters.

Onder de kortgeschoolden blijken vooral schoolverlaters die maximaal de eerste graad van het secundair onderwijs als hoogste scholingsgraad hebben slecht te scoren: 38% van hen is na een jaar nog werkloos. Ook de schoolverlaters van de tweede graad BSO (31%) en in mindere mate van de tweede graad KSO en het deeltijds beroeps-

2.47 Inschrijvingen schoolverlaters

Evolutie van het aantal ingeschreven schoolverlaters bij de VDAB, naar geslacht, van 1993 tot 2011.

Bron: VDAB.

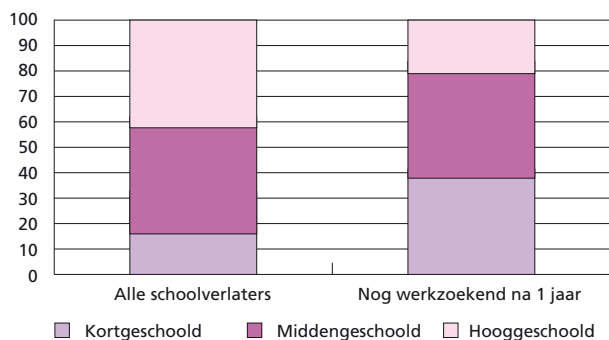
onderwijs (27%) scoren niet goed. De schoolverlaters die de tweede graad van het ASO beëindigden, behalen deze keer een goede score, al gaat het hier om een zeer kleine groep. Diegenen die een leertijd (Syntra) hebben doorlopen, halen het beste resultaat (14,5%).

Bij de middengediplomeerden ligt het aandeel schoolverlaters, dat na een jaar nog als werkzoekend is ingeschreven, op 11% à 12%. Een uitzondering vormen afgestudeerden met een hoger kunstsecundair diploma, die met 16% slechter scoren.

Binnen het hoger onderwijs scoren de professioneel gerichte bachelors en de masters ongeveer even goed met 5% tot 6% afgestudeerden die na een jaar nog werkzoekend zijn.

2.50 Scholingsgraad schoolverlaters

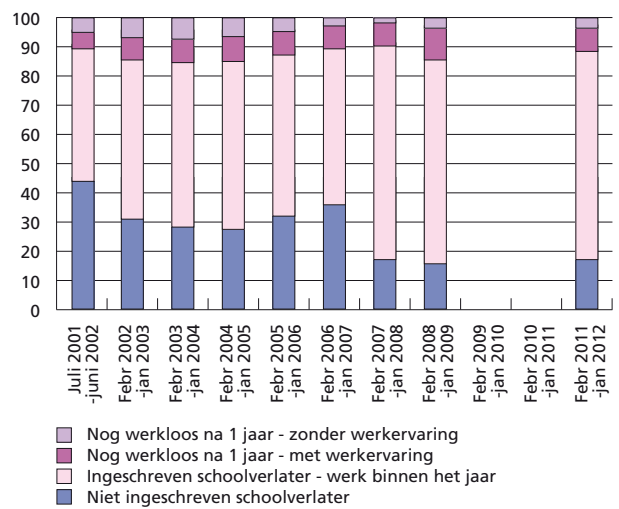
Aantal schoolverlaters en aantal schoolverlaters nog werkzoekend na 1 jaar, naar scholingsgraad, februari 2011 - januari 2012, in %.

Bron: VDAB.

2.48 Type schoolverlaters

Evolutie van het aantal schoolverlaters naar type schoolverlater, van juli 2001-juni 2002 tot februari 2011-januari 2012, in %.

Omdat in 2007-2008 voor het eerst ook de schoolverlaters die initieel niet in het schoolverlatersbestand van VDAB zaten, kunnen opgevolgd worden kan geen vergelijking gemaakt worden met voorgaande jaren.
Bron: VDAB.

2.49 Type schoolverlaters – geslacht

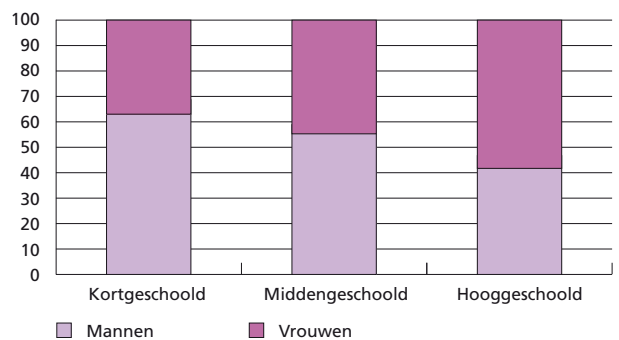
Aantal schoolverlaters, naar geslacht en naar type schoolverlater, februari 2011 - januari 2012, in %.

Type schoolverlater	Totaal	Mannen	Vrouwen
Niet ingeschreven schoolverlater	17,2	17,7	16,7
Ingeschreven schoolverlater - werk binnen het jaar	71,1	69,0	73,2
Nog werkloos na 1 jaar - met werkervaring	8,2	9,1	7,2
Nog werkloos na 1 jaar - zonder werkervaring	3,5	4,1	2,9

Bron: VDAB.

2.51 Scholingsgraad schoolverlaters naar geslacht

Aantal schoolverlaters, naar scholingsgraad en geslacht, februari 2011, in %.

Bron: VDAB.

Naarmate het scholingsniveau stijgt, zijn er steeds meer vrouwen bij de schoolverlaters. Bijna 2 op de 3 van de kortgeschoolde schoolverlaters is een man. Bij de mid-dengeschoolden is het aantal mannen en vrouwen redelijk in evenwicht. Enkel bij schoolverlaters met een hoger technisch secundair diploma zijn de mannen duidelijk in de meerderheid. Ook bij de academisch gerichte bachelors is een mannelijke meerderheid (56%). Vrouwen domineren bij de masters (54%) en vooral bij de profes-sioneel gerichte bachelors (63%).

Internationalisering

In dit onderdeel wordt weergegeven hoeveel leerlingen deelnemen aan het Erasmus-programma en hoeveel vreemde talen ze leren.

Erasmus: studenten

Het **Erasmus-programma** werd in 1987 gelanceerd en is het vlaggenschip van de Europese onderwijs- en opleidingsprogramma's voor mobiliteit en samenwerking binnen het hoger onderwijs in Europa. De verschillende acties van dit programma bieden niet alleen mogelijkheden voor studenten die in het buitenland willen studeren of een stage doen, maar ook voor onderwijzend en ander personeel, zelfs uit bedrijven, die in het buitenland college willen geven en voor personeel uit het hoger onderwijs dat in het buitenland een opleiding wil volgen. Bovendien ondersteunt het programma ook de samenwerking van hoger onderwijsinstellingen via intensieve programma's, academische netwerken en multilaterale projecten en hun inspanningen voor een betere band met het bedrijfsleven.

Erasmus-studenten kunnen gedurende een periode van 3 tot 12 maanden naar het buitenland gaan om er te studeren of een stage te doen in een bedrijf of organisatie. Na afloop van hun buitenlandse studies of stage krijgen de Erasmus-studenten een erkenning van de behaalde studiepunten (credits).

De uitgaande studentenmobiliteit is in 2011/2012 met bijna 2,5% gegroeid. Er waren 3.336 studenten die mobiel waren voor studiedoeleinden (SMS) en 665 voor stage-doeleinden (SMP).

Er waren weinig of geen verschuivingen in de patronen betreffende populaire bestemmingslanden. De studentenmobiliteit voor studiedoeleinden ging vooral naar zuiderse landen. De studentenmobiliteit voor stages (was veel meer gericht op onze buurlanden dan de studenten-mobiliteit voor studies).

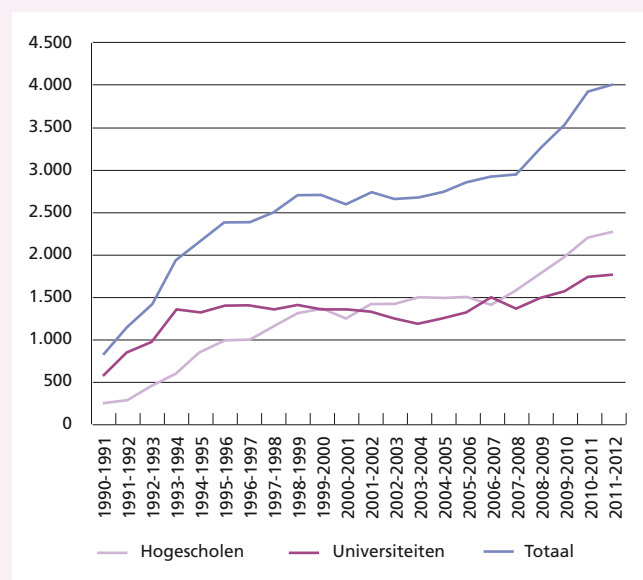
Net zoals in 2010-2011, waren de populairste studiegebieden voor Erasmus de studies Sociale Wetenschappen, Handelswetenschappen en Rechten. Bij de stages was de meest populaire sector Landbouw, Bosbouw en Visserij.

Vreemde talen leren

In het gewoon lager onderwijs leert in Vlaanderen gemiddeld 1 op de 3 leerlingen een **vreemde taal**. Naast de leerlingen die verplicht Frans volgen zijn ook de leerlingen opgenomen die een taalinitiatie volgen. In Vlaanderen en in de gemeenten met een speciaal statuut (Brussel, randgemeenten en taalgrensgemeenten) kan in het gewoon basisonderwijs gekozen worden voor taalinitiatie in een andere taal dan het Nederlands, vroeger dan of naast het verplicht onderwijs in het Frans. Indien hiervoor gekozen wordt, moet steeds eerst taalinitiatie in het Frans aange-

2.52 Erasmusstudenten

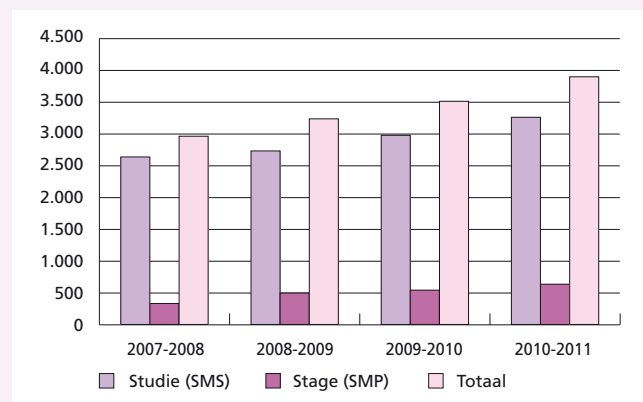
Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort instelling hoger onderwijs, van 2000-2001 tot 2011-2012.

Bron: O&V, VZW Epos.

2.53 Studie- en stagemobiliteit

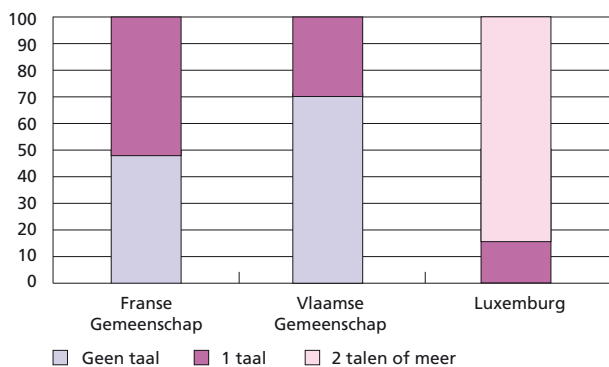
Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort mobiliteit, van 2007-2008 tot 2011-2012.

Bron: O&V, VZW Epos.

2.54 Vreemde talen – lager onderwijs

Aantal leerlingen die geen, één of twee of meer vreemde talen volgt in het lager onderwijs, internationale vergelijking, 2010-2011.

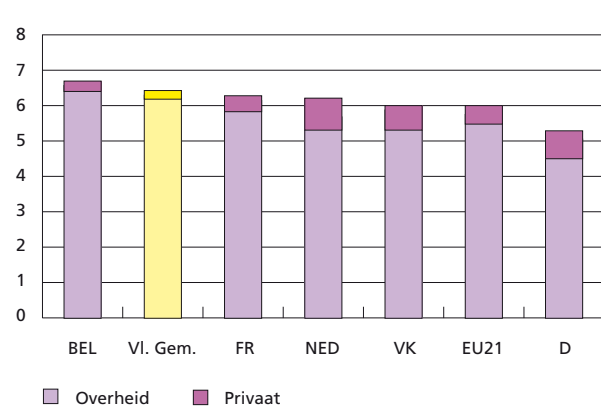
Bron: O&V, Eurostat (website op 7 mei 2013).

boden worden. Leerlingen die een dergelijke taalinitiatie volgen, zijn nu opgenomen in de cijfergegevens. Dit verklaart waarom een heel klein percentage leerlingen (0,5% van de leerlingen) 2 talen of meer volgt.

Een leerling in de eerste graad secundair leert in Vlaanderen gemiddeld 1,5 vreemde talen. De toestand in onze buurlanden is gelijkaardig, enkel Luxemburg doet beduidend beter (2,5 vreemde talen). In het hoger algemeen secundair onderwijs scoort Vlaanderen met gemiddeld 2,5 vreemde talen wel duidelijk beter; Luxemburg (3) heeft hier eveneens een nog hoger cijfer.

2.56 Uitgaven in % bbp

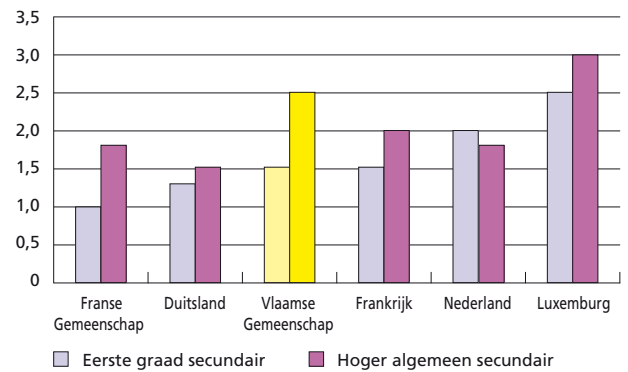
Uitgaven voor onderwijsinstellingen als % van het bbp, volgens de OESO-berekening, naar private en overheidsuitgaven, in %, internationale vergelijking, 2009.

Deze berekening omvat het Vlaamse onderwijsbudget, de financiële inspanning voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, de middelen van Syntra Vlaanderen, de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling.
Bron: O&V, OESO.

2.55 Vreemde talen – secundair onderwijs

Gemiddeld aantal vreemde talen per leerling in het secundair onderwijs, naar niveau, internationale vergelijking, 2010-2011.

Bron: O&V, Eurostat (website op 7 mei 2013).

Investeren in onderwijs

Budget

De Vlaamse **onderwijsbegroting** bedraagt in 2012 10,386 miljard euro. Dit komt overeen met 37% van de totale uitgaven.

Onderwijsuitgaven internationaal vergeleken

In 2009 bedroegen de Vlaamse onderwijsuitgaven, volgens de OESO-berekening, 6,4% van het bruto binnenlands product. Daarmee zit de Vlaamse Gemeenschap boven het Europese gemiddelde. Wanneer enkel de gespendeerde overheidsmiddelen worden beschouwd, geeft Vlaanderen 0,7% méér uit dan het gemiddelde EU21-land.

Overheidsuitgaven per leerling/student

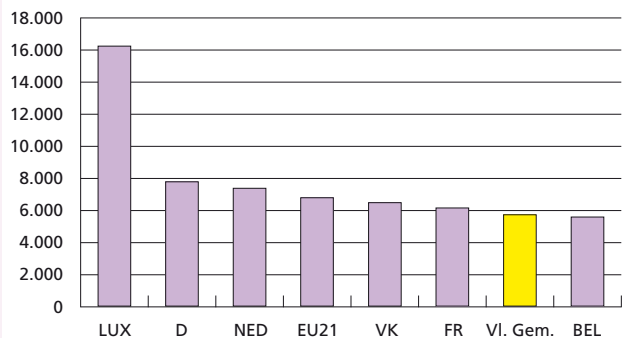
Vlaanderen gaf in 2009 voor alle onderwijsniveaus meer uit per leerling of student dan een gemiddeld EU21-land, behalve voor het kleuteronderwijs. Er wordt meer uitgegeven per leerling of student naarmate ze in een hoger onderwijsniveau zitten. Zo krijgt een kleuter in verhouding het minst overheidsmiddelen. Deze vaststelling moet wel gerelativeerd worden. Nergens in Europa – met uitzondering van Frankrijk – bestaat immers zo een uitgebreid kleuteronderwijs als in Vlaanderen.

Leerling-leerkracht-ratio

De **leerling-leerkracht-ratio** geeft weer per hoeveel leerlingen één onderwijzend personeelslid bezoldigd wordt. Deze ratio geeft geen beeld van klasgrootte, maar is eerder een investeringsindicator.

2.57 Uitgaven per leerling kleuteronderwijs

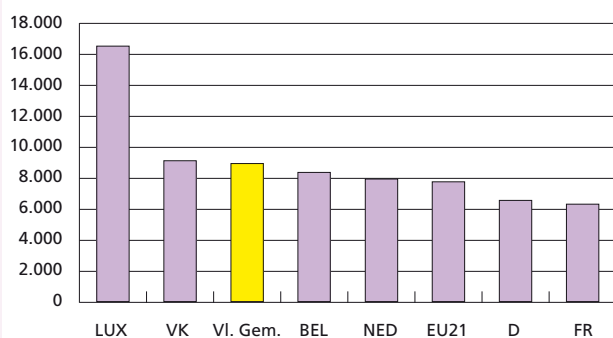
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per kleuter in het kleuteronderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, 2009.

Bron: O&V, OESO.

2.58 Uitgaven per leerling lager onderwijs

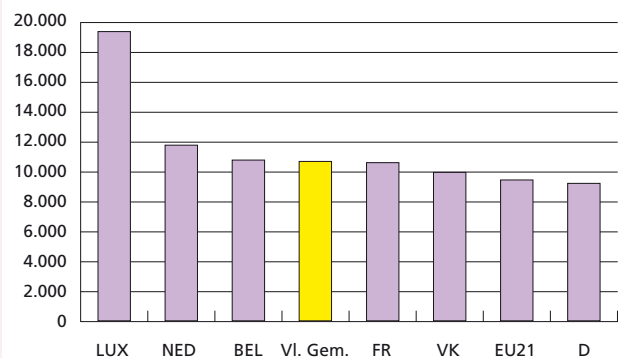
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het lager onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, 2009.

Bron: O&V, OESO.

2.59 Uitgaven per leerling secundair onderwijs

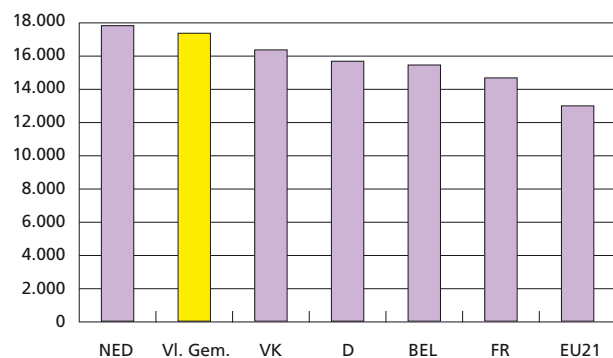
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het secundair onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, 2009.

Bron: O&V, OESO.

2.60 Uitgaven per student hoger onderwijs

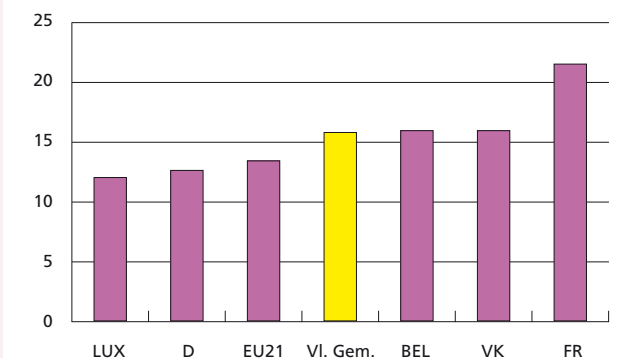
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in het hoger onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, 2009

Bron: O&V, OESO.

2.61 Leerling-leerkracht-ratio kleuteronderwijs

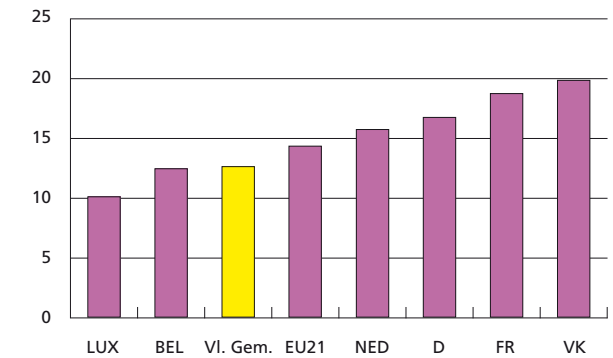
Leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, 2009-2010.

Voor Nederland zit de ratio voor het kleuteronderwijs vervat in die voor het lager onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

2.62 Leerling-leerkracht-ratio lager onderwijs

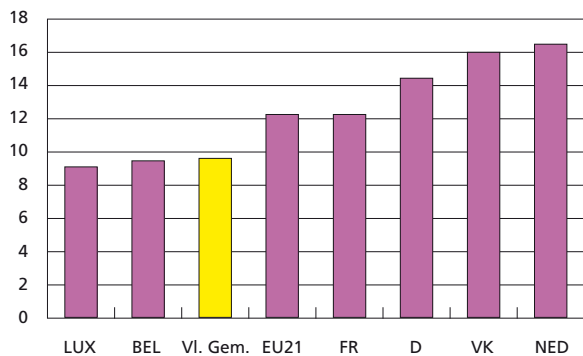
Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs, internationale vergelijking, 2009-2010.

Voor Nederland zit de ratio voor het kleuteronderwijs vervat in die voor het lager onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

2.63 Leerling-leerkracht-ratio secundair onderwijs

Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, 2009-2010.

Bron: O&V, OESO.

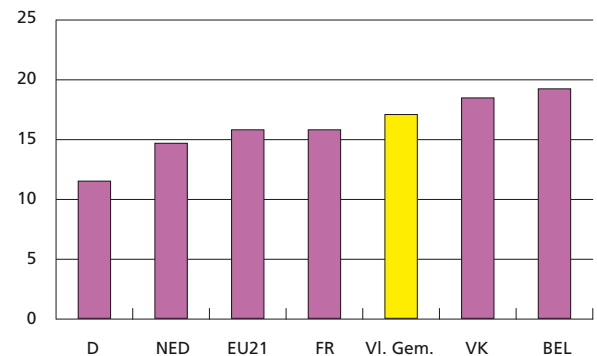
Voor het kleuteronderwijs situeert Vlaanderen zich boven het EU21-gemiddelde (gemiddelde van de EU-lidstaten, lid van de OESO) van 13,4. De ratio van Luxemburg, het buurland met de laagste leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, bedraagt 12 en die van Frankrijk, het buurland met de hoogste ratio in dit onderwijsniveau, 21,5.

Wat het lager onderwijs betreft, positioneert Vlaanderen zich duidelijk onder het EU21-gemiddelde (14,3). Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden (10,1) en het Verenigd Koninkrijk de hoogste (19,8).

Vlaanderen behoort in het secundair onderwijs tot de landen met de laagste ratio's. Het EU21-gemiddelde bedraagt 12,3. Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden met 9,1 en Nederland de hoogste met 16,5.

2.64 Student-docent-ratio hoger onderwijs

Student-docent-ratio in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, 2009-2010.

Bron: O&V, OESO.

In het hoger onderwijs heeft Vlaanderen een ratio boven het EU21-gemiddelde (15,8). Duitsland scoort laag met een ratio van 11,6 en België als geheel hoog met een ratio van 19,3.

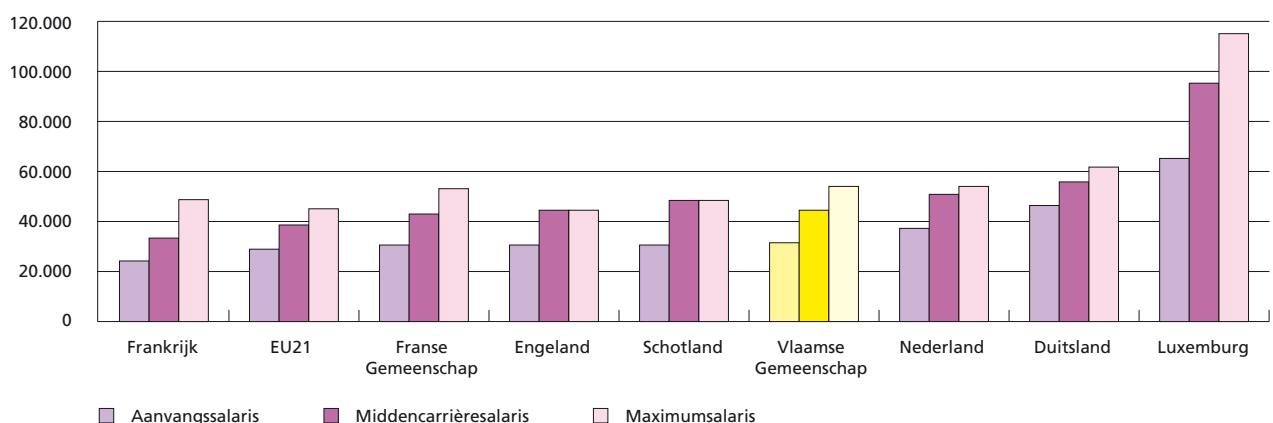
Verloning van leerkrachten

De salarissen van leerkrachten verschillen sterk van land tot land. Zo kiezen Engeland en Schotland er bijvoorbeeld voor om hun leerkrachten, ongeacht het onderwijsniveau waar ze werkzaam zijn, gelijk te bezoldigen.

Wat het lager onderwijs betreft situeert zowel het aanvangssalaris als het maximumsalaris in Vlaanderen zich boven het EU19-gemiddelde. Bij het maximumsalaris behoort de verloning in Vlaanderen zelfs tot de koplopers

2.65 Salarissen lager onderwijs

Salarissen van leerkrachten in het lager onderwijs naar carrière-moment, internationale vergelijking, 2009-2010.

Bron: O&V, OESO.

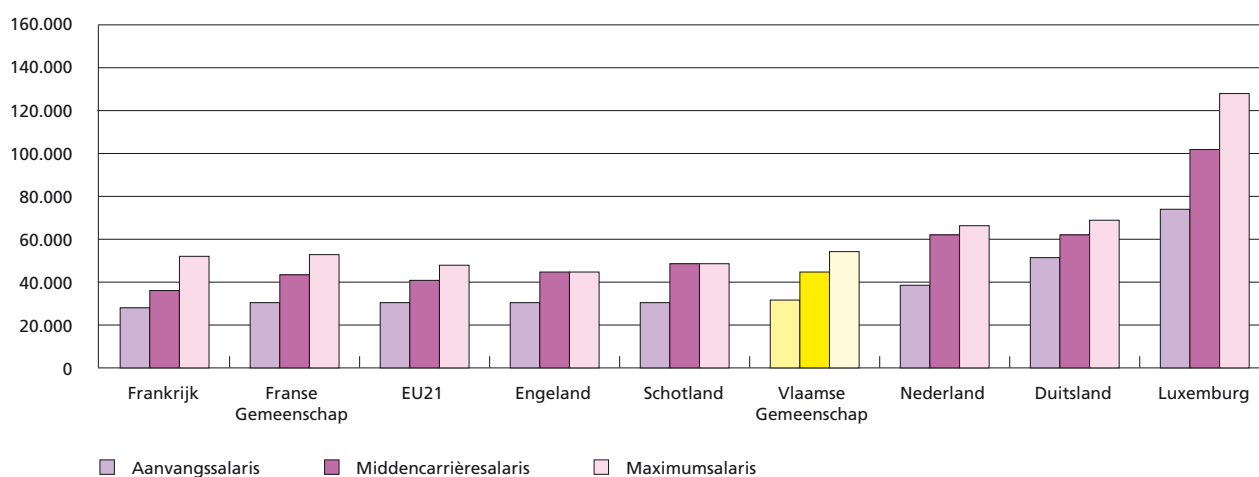
onder onze buurlanden. Qua aanvangssalaris heeft Frankrijk het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag. Wat het maximumsalaris betreft heeft Engeland het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag.

Voor het lager secundair onderwijs zit Vlaanderen eveneens boven het EU21-gemiddelde. Frankrijk heeft het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris terwijl Luxemburg nogmaals het hoogste heeft.

In het hoger secundair onderwijs behoort Vlaanderen tot de landen met het hoogste aanvangssalaris en het hoogste maximumsalaris. Zoals in de andere onderzochte onderwijsniveaus heeft Frankrijk het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris en Luxemburg het hoogste.

2.66 Salarissen lager secundair onderwijs

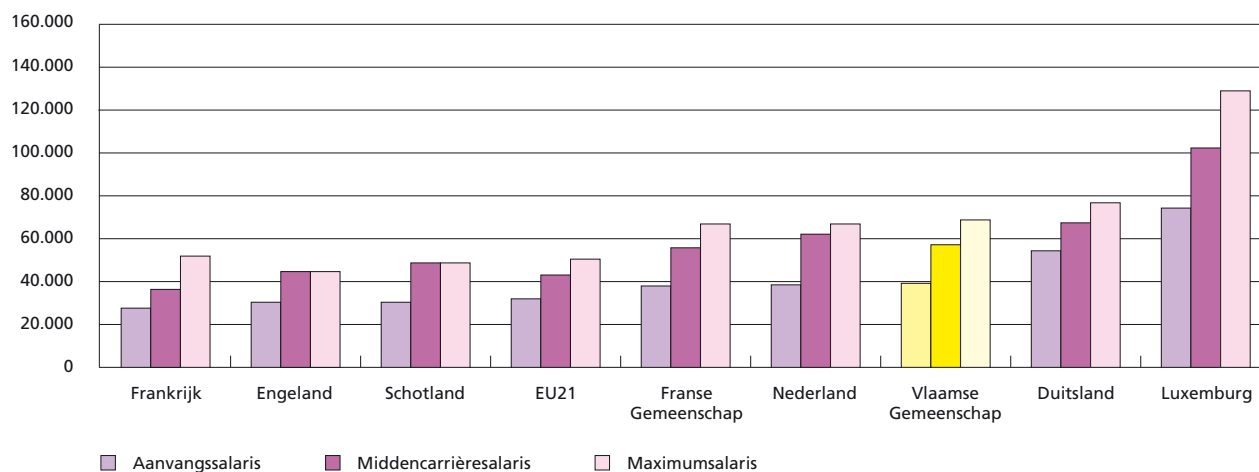
Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs naar carrière-moment, internationale vergelijking, 2009-2010.

Bron: O&V, OESO.

2.67 Salarissen hoger secundair onderwijs

Salarissen van leerkrachten in het hoger secundair onderwijs naar carrière-moment, internationale vergelijking, 2009-2010.

Bron: O&V, OESO.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- European Commission (2012). *Commission Staff Working Document – Education and Training Monitor 2012*. Straatsburg.
- OECD (2013). *Education at a Glance 2013 OECD Indicators*. Parijs.
- Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming (2012). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams onderwijs Schooljaar 2011-2012*. Brussel.
- Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming, Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs & Vorming (2013). *Jaarverslag Examencommissie*. Brussel.
- Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming, Agentschap voor Onderwijsdiensten (2013). *Leerplicht: Wie is er niet als de schoolbel rinkelt? Evaluatie 2011-2012*. Brussel.
- KULeuven, Centrum voor Onderwijseffectiviteit en –evaluatie (2012). *Het vierde leerjaar lager onderwijs in Vlaanderen: Resultaten van TIMSS 2011 in internationaal perspectief en in vergelijking met TIMSS 2003*. Leuven.
- Algemene Directie voor Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/>
- Association for the Evaluation of Educational Achievement: www.iea.nl
- Europese Commissie – Onderwijs & Vorming: http://europa.eu/pol/educ/index_en.htm
- Europese Commissie - EUROSTAT: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Organisatie voor Economische Samenwerking & Ontwikkeling: www.oecd.org
- Programme for International Student Assessment: www.pisa.oecd.org
- Vlaamse Gemeenschapscommissie: www.vgc.be/onderwijs
- Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming: www.ond.vlaanderen.be
- Vlaamse Interuniversitaire Raad: www.vlir.be
- ETNIC: www.statistiques.etic.be

DEFINITIES

Leerlingen De leerlingenaantallen hebben betrekking op het aantal ingeschreven leerlingen en studenten op 1 februari 2011. De leerlingen en studenten die ingeschreven zijn in Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen of in Franstalige scholen onder de bevoegdheid van de Vlaamse overheid worden niet in dit cijfermateriaal opgenomen. In het hoger onderwijs wordt (tenzij anders vermeld) het aantal actieve inschrijvingen weergegevens op 30 september 2012. Eén student kan meerdere inschrijvingen hebben in het hoger onderwijs. In het volwassenenonderwijs wordt het aantal inschrijvingen in opleidingen gestart binnen de referentieperiode geteld. In het deeltijds kunstonderwijs wordt het aantal inschrijvingen van financieerbare leerlingen geteld. In beide onderwijsniveaus ligt het aantal inschrijvingen hoger dan het aantal fysieke personen, omdat een leerling voor meerdere cursussen ingeschreven kan zijn. Leerlingen die omwille van een langdurige ziekte les volgen in het buitengewoon onderwijs (de zogenaamde type-5-leerlingen) worden, om dubbel tellingen te vermijden, niet in het cijfermateriaal opgenomen.

Leerling-leerkracht-ratio De leerling-leerkracht-ratio geeft aan hoeveel leerlingen er zijn per bezoldigd onderwijzend personeelslid. Het geeft dus geen beeld van de gemiddelde klasgrootte. Ook het buitengewoon onderwijs werd in het Vlaamse cijfermateriaal geïntegreerd. De omkadering is er groter dan in het gewoon onderwijs. Ook het deeltijds onderwijs en het volwassenenonderwijs zijn in de cijfergegevens vervat. Voor de personeelsgegevens moet er op gewezen worden dat al het onderwijzend personeel (budgettaire fulltime-equivalenten) opgenomen is. Zo zitten er personeelsleden in de cijfers die geen klasleerkracht zijn, bijvoorbeeld taakleerkrachten. Ook personeelsleden die zorgen voor vervangingen van minder dan een jaar werden in de basisgegevens opgenomen. We volgen daarmee de OESO-instructies over de ‘coverage’ en hun definities over leerkrachten.

Overheidskost per leerling Op internationaal vlak worden de kosten per leerling op basis van het aantal financieerbare studenten berekend en uitgedrukt in US-dollarequivalenten. Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in vergelijking met het bbp per capita worden berekend door de onderwijsuitgaven per student in de nationale munteenheid af te zetten als percentage van het bbp per capita, ook in de nationale munteenheid. In de gevallen waarbij de on-

derwijsuitgaven en de bbp-data een andere referentieperiode beslaan, worden de onderwijsdata aan de referentieperiode van de bbp-data aangepast. Men maakt daarbij gebruik van de inflatieratio's.

Personeel

Gegevens afkomstig van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming:

In de personeelsstatistieken wordt enkel het personeel geregistreerd dat ofwel rechtstreeks door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming wordt betaald, ofwel waarvan de lonen ten laste van de werkingsenveloppe van het hoger onderwijs zijn. Het personeel dat geniet van het stelsel 'terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen' (TBS55+) is dus opgenomen in de statistieken. Het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs komt niet aan bod in de statistieken. De gesubsidieerde contractuelen worden ook buiten beschouwing gelaten omdat zij niet volledig door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming worden betaald. De personeelsgegevens hebben betrekking op de maand januari zoals gekend in juni, tenzij anders aangegeven.

Gegevens afkomstig van de VLIR:

De personeelsgegevens voor het universitair onderwijs zijn afkomstig van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), en hebben betrekking op 1 februari 2012.

Salariëring van leerkrachten Deze indicator geeft een beeld van de salarissen van leerkrachten in het onderwijs. De gegevens zijn afkomstig uit de OESO-databank. De salarissen zijn aangepast volgens de 'Purchasing Power Parity' (PPP), zodat vergelijkingen tussen de landen verantwoord zijn. Deze PPP-index wordt jaarlijks door de OESO samengesteld en is een coëfficiënt die per land de koopkracht weergeeft. Er wordt een onderscheid tussen het aanvangs-, het midden carrière- en het maximumsalaris van leerkrachten gemaakt. Het aanvangssalaris is het brutosalaris per jaar voor een voltijds aangestelde leerkracht in het begin van zijn/haar loopbaan met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Het midden carrière-salaris verwijst naar het brutosalaris per jaar na 15 jaar loopbaan voor een voltijds aangestelde leerkracht met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Hetzelfde geldt voor het maximumsalaris, met dit verschil dat de berekening gebeurt op basis van 27 jaar dienstanciënniteit voor leerkrachten in het kleuter-, lager en in de 1ste graad secundair onderwijs en 25 jaar loopbaan voor geaggregeerden in het secundair onderwijs - groep 2. De term 'brutosalaris' verwijst naar de

geïndexeerde bruto jaarwedde, verhoogd met de eindejaarstoelage en het vakantiegeld. Het bruto-jaarsalaris wordt berekend uitgaande van het salaris van de maand januari. Dit wordt getransponeerd tot een volledig jaarsalaris. Voor het 'hoger technisch en beroepssecundair onderwijs' – wat overeenkomt met de 2de en 3de graad secundair onderwijs BSO/KSO/TSO – zijn er geen cijfergegevens in de internationale dataverzameling geïntegreerd. In dit soort onderwijs komen te veel verschillende salarisschalen voor om zinvolle gemiddelden te berekenen. Dat is ook in het buitenland het geval, waardoor de OESO besliste om hiervoor geen indicator te berekenen.

2.2

WERK EN
SOCIALE ECONOMIE

BLIKVANGERS

- Nog voor de kloof met het precrisisniveau uit 2008 gedicht was, begon de Vlaamse werkzaamheidsgraad in 2011 af te brokkelen en ook in 2012 is de groei van de totale werkzaamheid stilgevallen. In dat jaar zijn 71,5% Vlamingen tussen 20 en 64 jaar aan de slag (figuur 2.70).
- De werkzaamheidsgraad van groepen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt is weinig positief geëvolueerd, met uitzondering van de 50- en 55-plussers die de laatste jaren steeds meer zijn gaan werken. De werkzaamheidsgraad van personen van vreemde herkomst is er aanzienlijk op achteruitgegaan (figuren 2.70, 2.71, 2.73).
- Mee ten gevolge van de sombere economische context en de verstrenging van het uitschrijvingscriterium van uitzendkrachten is de werkloosheid in 2012 toegenomen. Vooral mannen, jongeren en personen van vreemde herkomst worden getroffen (figuren 2.85, 2.86).
- Bij de werkzoekenden uit kansengroepen ligt de uitstroom naar werk bij deelname aan trajectwerking in 2012 steeds lager dan globaal het geval is (figuur 2.93).
- Eind 2011 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie in totaal 25.613 doelgroepwerknemers te werk. Dit komt overeen met bijna 1% van de totale werkende bevolking. Het aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie is de laatste jaren telkens met 2 à 3% gestegen (figuur 2.102).

Weten wat gaande is op vlak van arbeidsmarkt en sociale economie is belangrijk voor een goede beleidsvoering. Dit hoofdstuk begint dan ook met een schets van de situatie op de Vlaamse arbeidsmarkt in ruime zin. Om een beter beeld te krijgen van de huidige arbeidsmarkttoestand en de grootste uitdagingen voor het beleid, komen in eerste instantie de bevolking op arbeidsleeftijd, de werkenden en de werkzoekenden aan bod. De aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod en de combinatie arbeid en gezin maken vervolgens het plaatje af.

De Vlaamse Regering heeft een aantal langetermijndoelstellingen bepaald in het Pact 2020, in ViA en in het regeerakkoord 2009-2014. Bedoeling is om versterkt in te zetten op de activering van werkzoekenden, de versterking van competenties en de ondersteuning van loopbanen. De Vlaamse Regering wil ook beslist meer 50-plussers aan het werk en een versterking van de sociale economie. In het tweede deel van dit hoofdstuk komen een aantal beleidsmaatregelen en -programma's aan bod die werden opgezet ter realisatie van deze doelstellingen.

Situatie Vlaamse arbeidsmarkt

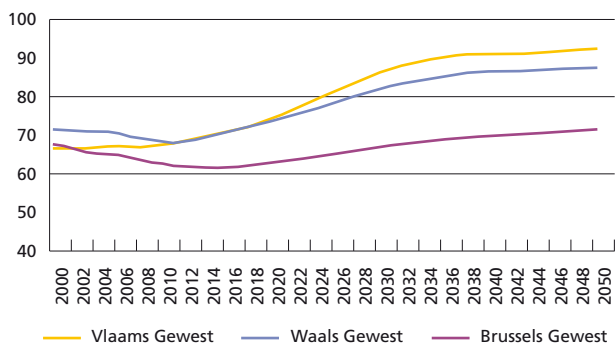
Hier volgt een overzicht van de ruime omgeving waarin de Vlaamse arbeidsmarkt en het arbeidsmarktbeleid is ingebed. Vooreerst wordt de bevolking op arbeidsleeftijd en een aantal onderliggende componenten tegen het licht gehouden. Nadien wordt dieper ingegaan op de werkenden, de werklozen, de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en de combinatie arbeid en gezin.

Bevolking op arbeidsleeftijd

De Vlaamse (**demografische**) **afhankelijkheidsratio**, die de verhouding weergeeft van het aantal personen buiten arbeidsleeftijd (jongeren tot en met 19 jaar en de ouderen vanaf 65 jaar) en het aantal personen op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), bleef tussen 2000 en 2009 nagenoeg stabiel. In 2009 waren er voor elke 100 Vlamingen op arbeidsleeftijd 67 buiten deze arbeidsleeftijd. Vanaf 2010 begint dit cijfer te klimmen, waardoor er in 2020 volgens de prognoses in het Vlaamse Gewest al 74 afhankelijke inwoners zullen zijn per 100 20-64-jarigen. Anno 2050 zou deze ratio op 92 komen. Het Waalse Gewest krijgt na een lichte afname in het afgelopen decennium ook te maken met een stijgende ratio, al is de toename minder uitgesproken dan in Vlaanderen. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest heeft eveneens een lagere en een beduidend minder groeiende demografische afhankelijkheid.

2.68 Demografische afhankelijkheidsratio

Evolutie/prognose* van het aantal personen buiten arbeidsleeftijd per 100 personen op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), naar gewest, van 2000 tot 2050.

* Op basis van bevolkingsaantallen 2000-2009 en bevolkingsprognoses 2010-2050. Bron: ADSEI, FPB.

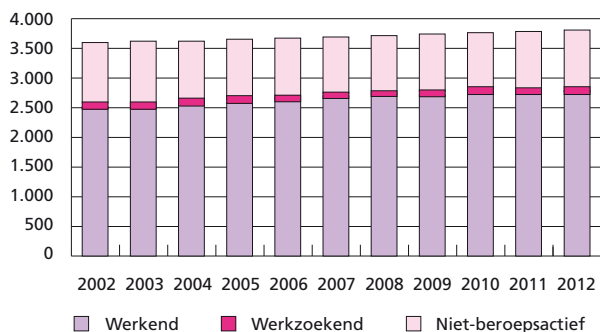
De bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) kan volgens de internationaal geldende definitie van de International Labour Organization (ILO) naar socio-economische positie in drie grote categorieën ingedeeld worden: de werkenden, de werklozen en de niet-beroepsactieven. Voor Vlaanderen komen we in 2012 aan 71,5% werkenden, 3,2% werklozen en 25,2% niet-beroepsactieven. De eerste 2 vormen samen de **beroepsbevolking**.

Het aantal **werkenden** kende een overwegend klimmend verloop tussen 2002 en 2012. Tijdens de economisch zwakkere jaren 2003, 2009 en 2012 was er evenwel geen groei. De economische heropleving vertaalde zich in een toename van het aantal werkende 20-64-jarigen in 2010 en 2011. In 2012, in navolging van de economische terugval, raakt ook de arbeidsmarkt terug in ademnood en stabiliseert het aantal werkenden.

In het zog van de economische conjunctuur laat het aantal **ILO-werklozen** een schommelende ontwikkeling optekenen in de periode 2002-2012. Na een aanzienlijke afname

2.69 Bevolking op arbeidsleeftijd

Evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), van 2002 tot 2012, naar socio-economische positie*, N x 1.000.

* Tijdsreeksbreuk tussen 2010 en 2011 voor werklozen en niet-beroepsactieven. In 2011 wijzigde de bevraging waardoor een deel van de werklozen verschoof naar de niet-beroepsactieven (omdat ze niet naar werk zochten in de referentiemaand). Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

in 2011, die ook veroorzaakt wordt door een verschuiving van werklozen naar niet-beroepsactieven ten gevolge van een gewijzigde vraagstelling, veert de werkloosheid terug op in 2012.

Het aantal **niet-beroepsactieven** vertoonde tussen 2002 en 2012 eveneens een fluctuerende evolutie dat overwegend neerwaarts gericht is. In vergelijking met 2002 zijn er 5% minder niet-beroepsactieve 20-64-jarigen in 2012. Vrouwen blijven nog steeds in de meerderheid bij de beroepsinactieven, hoewel hun aandeel gedaald is van 65% in 2002 naar 60% in 2012.

Werkenden

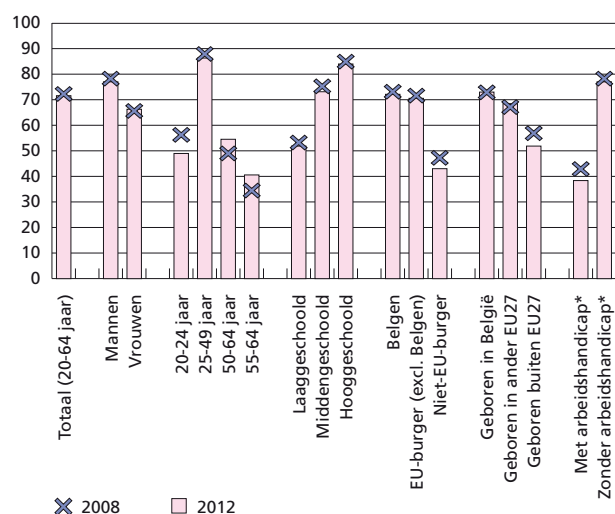
Er wordt begonnen met de voorstelling van de werkzaamheidsgraad, zowel globaal als naar verschillende achtergrondkenmerken. Vervolgens wordt er even stilgestaan bij de uittredeleeftijd. Nadien worden er verscheidene arbeidsregimes besproken en wordt er gekeken naar de werkenden per sector. Tot slot komt ook werkbaar werk aan bod.

Werkzaamheidsgraad

Vlaanderen wil met de arbeidsmarkt tegen 2020 een eind verder staan dan vandaag. Een reeks doelstellingen, opgesteld in het kader van het Pact 2020 en de Europa 2020-strategie, geven deze ambitie vorm. De kerndoelstelling is het bereiken van een **werkzaamheidsgraad** van ruim 76% bij de Vlaamse 20-64-jarigen tegen 2020. Op die manier levert het Vlaamse Gewest een bijdrage aan de Europese strategie om voor de ganse EU een werkzaamheidsgraad van 75% te realiseren. Om de globale werk-

2.70 Werkzaamheidsgraad globaal

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (20-64 jaar), van 2008 tot 2012, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, nationaliteit, geboorteland en arbeidshandicap*, jaargemiddelde, in %.

* Voor 2008 is het cijfer van het jaar 2007 genomen. Voor 2012 worden jaargegevens gebruikt, voor 2007 tweede kwartaalgegevens. Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

zaamheid op te krikken moet de werkzaamheidsgraad van zowat alle bevolkingsgroepen omhoog.

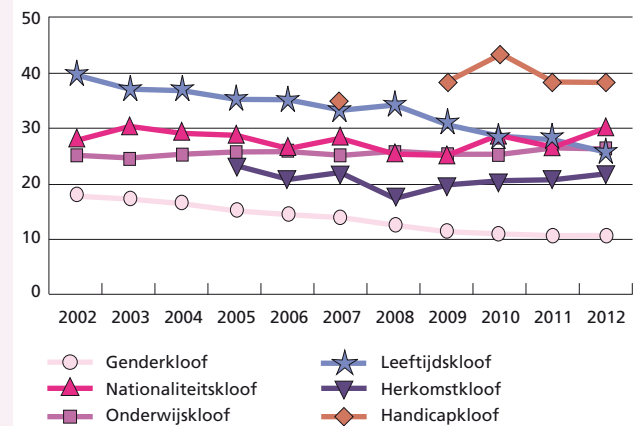
Ook de Vlaamse werkzaamheidsgroei stakte naar aanleiding van de conjuncturele verzwakking. Nog voor de kloof met het precrisisniveau uit 2008 gedicht was, begon de werkzaamheidsgraad in 2011 opnieuw af te brokkelen. Anno 2012 zijn er 71,5% Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk; dat zijn er 0,3 procentpunt minder dan in het jaar voordien. Alhoewel Vlaanderen het aanvankelijk beter deed dan gemiddeld in Europa, zakt de werkzaamheidsgraad sinds 2011 sneller dan deze van de EU27. Met het groeiritme dat tijdens de afgelopen jaren gerealiseerd werd, wordt het bereiken van de 76%-doelstelling tegen 2020 nog een heuse uitdaging. Niet alleen laat de economische toestand sporen na en remt de vergrijzing van de bevolking op arbeidsleeftijd de vooruitgang af, maar daarnaast blijven ook een aantal specifieke groepen (ouderen, personen van vreemde herkomst, personen met een handicap, vrouwen, ...) ondervetegenwoordigd op de arbeidsmarkt. Vandaar dat Vlaanderen een aantal bijkomende doelstellingen tegen 2020 geformuleerd heeft met het oog op de activering van deze kwetsbare groepen.

Vrouwen zijn de afgelopen jaren steeds meer gaan participeren aan de arbeidsmarkt. Terwijl de werkzaamheidsgraad van de mannen daalde, hield deze van de vrouwen nog relatief stand. In 2012 komt de vrouwelijke arbeidsdeelname met 66,2% nagenoeg op het niveau van 2008, net voor het uitbreken van de crisis. Daarmee blijft de afstand tot de 75%-doelstelling tegen 2020 nog wel groot. Ofschoon de werkzaamheidskloof tussen mannen en vrouwen verder vernauwde, moeten de vrouwen toch nog 10,5 procentpunten inlopen op de mannen. Met 2 op de 3 vrouwelijke 20-64-jarigen die een betaalde job hebben, doet het Vlaamse Gewest het beter dan het EU27-gemiddelde van 62,4%.

De Vlaamse arbeidsmarkt wordt nog steeds gekarakteriseerd door een 'citroenmodel' met een erg hoge arbeids-

2.71 Werkzaamheidskloven

Evolutie van het verschil in de werkzaamheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 20-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers**, tussen personen geboren in de huidige verblijfplaats (= geboorteland) en geboren buiten de EU, tussen personen zonder handicap en personen met handicap***, en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2002 tot 2012, in procentpunten.

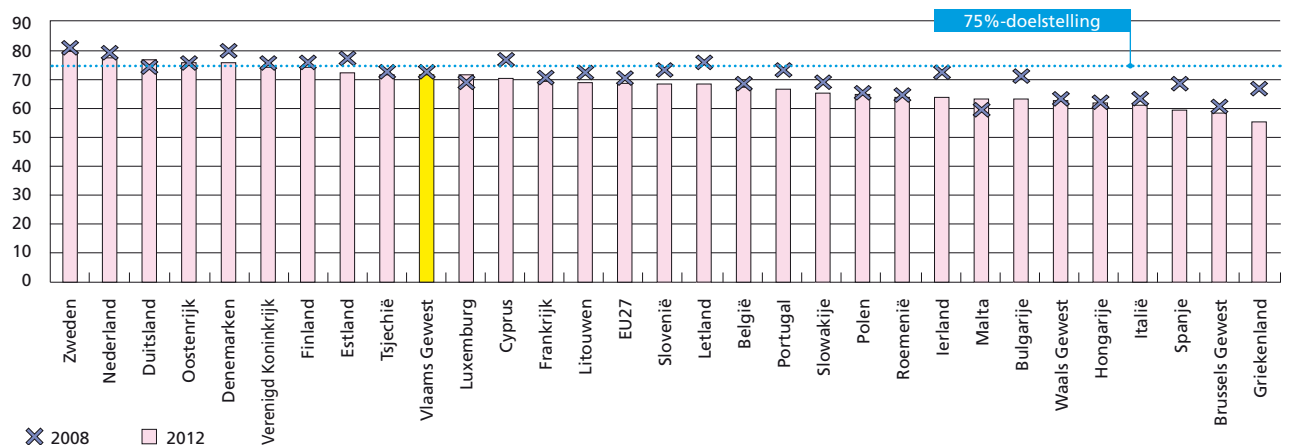
* Het gaat telkens om alle 20-64-jarigen.
 ** Tot en met 2004 is de EU gelijk aan EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.
 *** Tussen 2007 en 2009 is er een tijdreeksbreuk. Vanaf 2009 worden jaargegevens gebruikt, voordien tweede kwartaalgegevens.
 Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

deelname in de middelste leeftijdsgroep en een sterk vervroegde uittrede aan het einde van de loopbaan. De grote kloof tussen de werkzaamheid van de mensen jonger en ouder dan 50 jaar is de voorbije jaren wel steeds kleiner geworden, maar blijft anno 2012 toch nog uitgesproken met 25,6 procentpunten.

De werkzaamheidsgraad bij jongeren (20-24 jaar) is tussen 2008 en 2012 met 7,5 procentpunten gedaald. Dit is deels te wijten aan de crisis; jongeren zijn erg kwetsbaar

2.72 Werkzaamheidsgraad internationaal

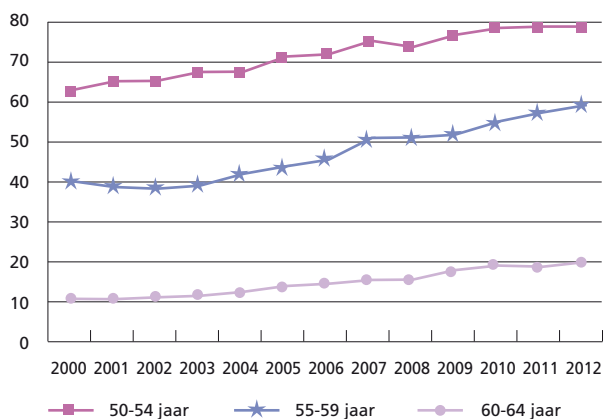
Evolutie van de werkzaamheidsgraad (20-64 jaar), van 2008 tot 2012, naar gewesten en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.73 Werkzaamheidsgraad ouderen

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (50-64 jaar), van 2000 tot 2012, naar leeftijdsklassen, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

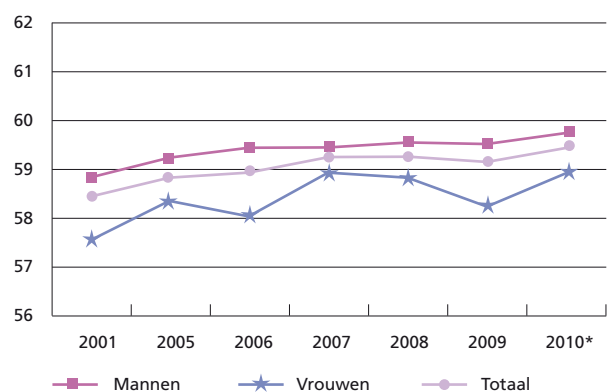
in tijden van economische laagconjunctuur. Anderzijds is er ook de stijgende deelname aan hoger onderwijs. De lage werkzaamheid bij ouderen vormt nog steeds één van de belangrijkste pijnpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt. Om dit aan te pakken wil Vlaanderen tegen 2020 respectievelijk 60% en 50% van de 50-plussers en 55-plussers aan het werk. Niettegenstaande de stevige vooruitgang die de laatste jaren geboekt werd, ook tijdens de crisis, rest er nog een lange weg af te leggen naar deze streefnormen. Anno 2012 zijn er immers maar 54,6% van de 50-plussers aan de slag. Bij de 55-plussers ligt de arbeidsdeelname lager met 40,5%. Hiermee blijft de werkzaamheid bij de ouderen tot één van de lagere in de EU27 behoren.

De werkzaamheidsgraad van de Vlaamse laaggeschoolden blijft veel lager dan die van de midden- en hogeschoolden. Niet enkel het lage opleidingsniveau of tekort aan ervaring of specifieke competenties hypothekeren de kansen op werk voor laaggeschoolden. Ook verdringingsprocessen spelen een rol, vooral in crisistijd wanneer de werkloosheid ook toeneemt bij de middengeschoolden. Anno 2012 is slechts iets meer dan de helft van de laaggeschoolden op arbeidsleeftijd aan het werk. Daarmee scoort Vlaanderen iets lager dan het Europese gemiddelde van 52,2%. Het verschil in arbeidsdeelname tussen laag- en hogeschoolden komt in 2012 op 26,2 procentpunten en is het laatste decennium eigenlijk weinig veranderd.

Na een flinke toename van de werkzaamheidsgraad van de personen van vreemde herkomst tussen 2001 en 2008, werd deze groep hard getroffen door de weerslag van de economische crisis. Omdat een groot deel van de bevolking met een niet-EU-herkomst ondertussen de Belgische nationaliteit verworven heeft, is het accurater om deze groep niet alleen op basis van nationaliteit maar ook op basis van geboorteland af te bakenen. Het niveau van de werkzaamheid van de personen geboren buiten de EU is sinds 2008 voortdurend afgenomen en strandt in 2012 op 51,8%. Daarmee is niet alleen de herkomstkloof verder uitgediept,

2.74 Uittredeleeftijd

Evolutie van de gemiddelde uittredeleeftijd, van 2001 tot 2010*, naar geslacht, in aantal jaren.

* Raming.

Bron: Datawarehouse Arbeidsmarkt & Sociale Bescherming bij de KSZ, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

maar is het bereiken van de 64%-werkzaamheidsdoelstelling tegen 2020 voor personen geboren buiten de EU terug wat moeilijker geworden. Ook de werkzaamheidsgraad van personen met een niet-EU-nationaliteit is in 2012 gekrompen met 3,6 procentpunten op jaarbasis tot 42,7%. Daarmee is de nationaliteitskloof opnieuw wat breder geworden en komt deze in 2012 op bijna 30 procentpunten. De afstand met de 58%-werkzaamheidsdoelstelling voor personen met de niet-EU-nationaliteit is ook weer vergroot.

In 2012 was slechts 38,7% van de Vlaamse bevolking met een arbeidshandicap aan het werk; wat bijzonder weinig is. In vergelijking met 2011 nam de werkzaamheidsgraad nauwelijks toe met 0,1 procentpunt; minder dan de verwachte jaarlijkse stijging van 1 procentpunt om zo tegen 2020 een werkzaamheidsgraad van 43% bij personen met een arbeidshandicap te halen.

Uittredeleeftijd

Het opkrikken van de werkzaamheidsgraad van 50-plussers betekent dat de uittrede uit de arbeidsmarkt langer uitgesteld wordt.

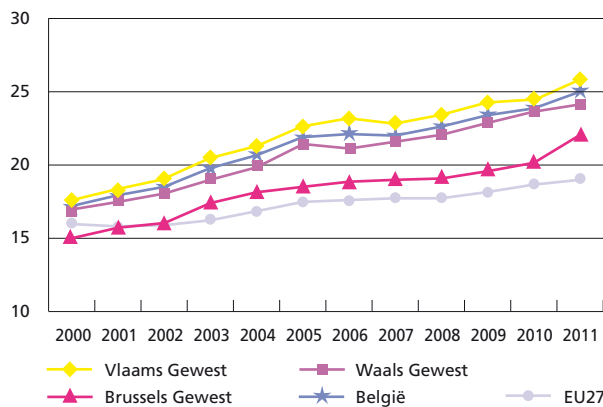
Van 2001 tot 2007 nam de gemiddelde uittredeleeftijd in het Vlaamse Gewest, net als in de andere gewesten, gestaag toe. In 2008 viel de groei stil en in 2009 was er zelfs een lichte afname. Deze quasi stagnatie is wellicht toe te schrijven aan de economische crisis. Volgens een voorlopige schatting komt de gemiddelde uittredeleeftijd in 2010 in Vlaanderen op 59,4 jaar. Hiermee werd het verlies van 2009 gerecupereerd en werd er opnieuw vooruitgang geboekt.

Arbeidsregime

De Vlaamse en Europese arbeidsmarkt zijn sinds de jaren negentig een stuk flexibeler geworden. Deze evolutie gaat nog steeds verder.

2.75 Deeltijdarbeid

Evolutie van het aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (15-64 jaar), van 2000 tot 2011, internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

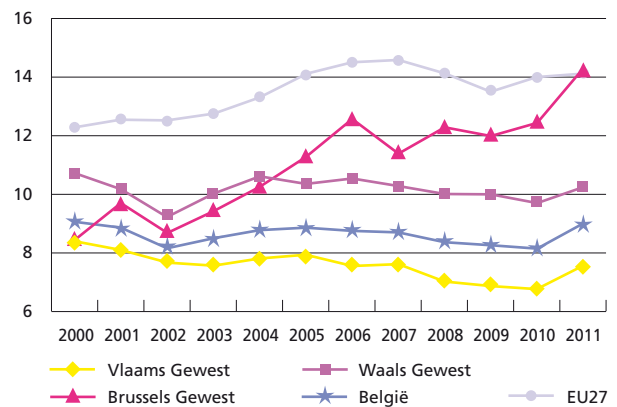
Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Het aandeel **deeltijds werkenden** is in het Vlaamse Gewest sterk gestegen van 18% in 2001 naar 25,5% in 2011. Daarmee ligt het aandeel deeltijdarbeid opvallend hoger dan het EU27-gemiddelde van 18,8% in 2011. De snellere toename van deeltijdarbeid in Vlaanderen en België kan gedeeltelijk verklaard worden door het succes van maatregelen op het gebied van loopbaanonderbreking en tijdskrediet. Deeltijdarbeid is overigens nog steeds in hoge mate een vrouwelijk verschijnsel. De meerderheid van de Vlaamse vrouwen die een deeltijdse baan hebben, geeft aan dit te doen omwille van de combinatie arbeid-gezin.

Het aandeel **tijdelijk loontrekkende werkenden** kent in het Vlaamse Gewest de voorbije jaren een schommelend verloop en blijft meestal hangen rond de 7 à 8%. Dat is een stuk lager dan het EU27-gemiddelde van 14% in 2011. Het contract voor onbepaalde duur blijkt meer de norm te zijn in Vlaanderen dan in de rest van Europa. Tijdelijke arbeid is net als deeltijdarbeid een overwegend vrouwelijke aangelegenheid, maar minder uitgesproken. In 2011 wa-

2.76 Tijdelijke arbeid

Evolutie van het aandeel tijdelijke arbeid bij loontrekkenden (15-64 jaar), van 2000 tot 2011, internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

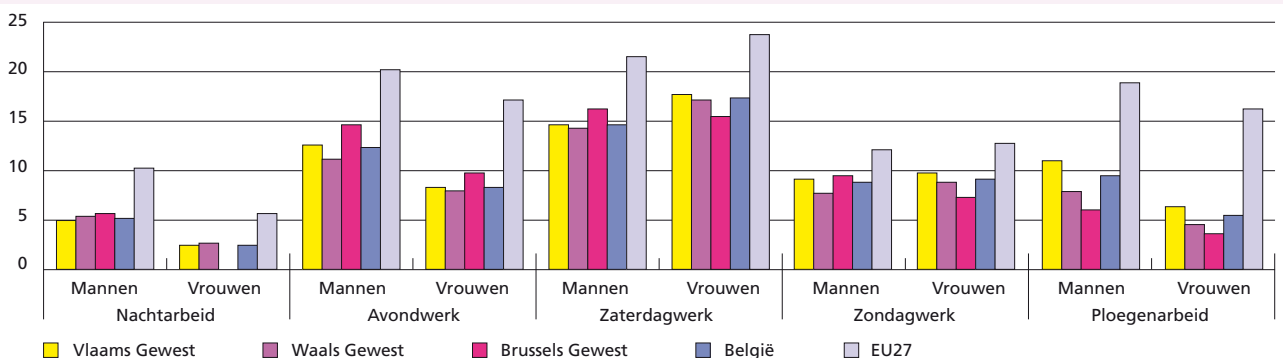
Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

ren 9 op de 100 van de Vlaamse werkende vrouwen met een tijdelijk contract aan de slag, tegenover circa 6 op de 100 mannen. Tijdelijke arbeid is ook sterk leeftijdsgebonden en blijkt vooral een jongerenzaak te zijn. Bij Vlaamse jongeren komen tijdelijke arbeidsovereenkomsten relatief meer voor dan bij de totale bevolking op arbeidsleeftijd, maar minder dan bij tal van hun Europese leeftijdsgenoten. Dit onderlijnt het belang van tijdelijk werk als intredekanaal op de arbeidsmarkt.

Er is ook nog de **arbeid volgens een afwijkend uurrooster** (atypische arbeid). Opvallend is dat vrouwen meer op zaterdag en zondag werken dan mannen. Beide vormen van atypisch werk zijn de voorbije jaren lichtjes toegenomen. Nachtwerk, avondwerk en ploegenarbeid kennen dan weer meer succes bij mannen. Deze drie atypische werkvormen kennen de laatste tijd een overwegend stabiel verloop. Opvallend is dat de Vlamingen gemiddeld genomen minder in afwijkende arbeidsvormen tewerkgesteld zijn dan hun collega's elders in de Europese Unie.

2.77 Atypische arbeid

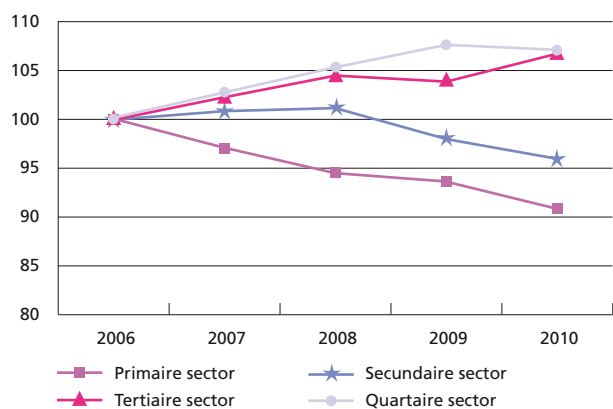
Aandeel loontrekkenden met een atypisch contract (15-64 jaar) in 2011, naar geslacht en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.78 Werkenden naar sector

Evolutie van het aantal werkenden (15-64 jaar), van 2006 tot 2010, naar hoofdsector (op basis van NACE-Bel 2008), jaargemiddelde, index 2006 = 100.

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE

Werkenden naar sector

Anno 2010 zijn er 2.720.563 werkenden in Vlaanderen. Daarvan zijn er circa 5 op de 6 aan de slag als loontrekken- de en de resterende groep werkt als zelfstandige of helper. In vergelijking met 2006 zijn er 4% meer werkenden in 2010. De tewerkstellingsevolutie kent wel een verschillend patroon naargelang de hoofdsector. Terwijl het aantal werkenden in de primaire en secundaire sectoren afkalft over de periode 2006-2010, neemt de werkzaamheid nog overwegend toe in de dienstensectoren. In de quartaire sector, waar initieel weinig te merken viel van de crisis, stabiliseert het aantal werkenden zich wel in 2010. De verdeling van het aantal werkenden naar hoofdsector

toont aan dat Vlaanderen een diensteneconomie is waar 45,9% aan het werk is in de tertiaire sector en 31,3% in de quartaire sector. De industrie en bouw is goed voor 20,8% van de werkenden en de rest is werkzaam in de landbouw.

Werkbaar werk

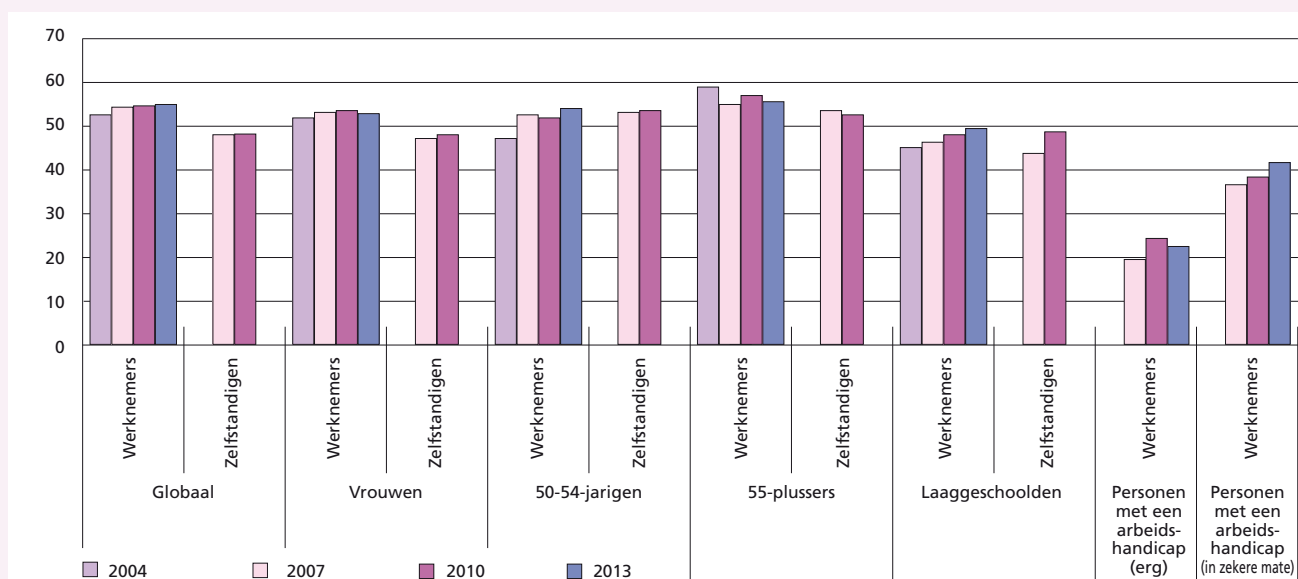
Om de uitstroom uit de arbeidsmarkt te beperken en wer- kenden langer actief te houden, is ook aandacht vereist voor **werkbaar werk** of een kwaliteitsvolle job. Het Pact 2020 voorziet dat de werkbaarheidsgraad, die het aandeel werkenden met een kwaliteitsvolle baan weergeeft, bij zowel werknemers als zelfstandige ondernemers jaarlijks gemiddeld met 0,5 procentpunt groeit. De **werkbaar- heidsgraad** zou daardoor tegen 2020 verhogen tot min- stens 60% voor werknemers en zo dicht mogelijk bij 55% komen voor zelfstandigen.

In 2013 nam de werkbaarheidsgraad van loontrekkenden lichtjes toe tot 54,6%. Daarmee komt het aandeel werk- nemers dat een kwaliteitsvolle baan heeft op vlak van psychische vermoeidheid, welbevinden in het werk, leer- mogelijkheden en werk-privé-balans op ruim de helft. Bij de zelfstandige ondernemers strandt deze groep op 47,8% in 2010.

Ook in 2013 wijkt de werkbaarheidsgraad voor vrouwen en sommige kansengroepen af van de globale werkbaar- heid bij werknemers. Zowel voor de vrouwen als voor de laaggeschoolde loontrekkenden, de personen met een handicap en de 50-54-jarigen ligt de werkbaarheidsgraad lager dan algemeen genomen het geval is. Enkel bij de 55-plussers is dat net andersom. Bij de zelfstandige laag- geschoolden en 50-plussers ligt de werkbaarheidsgraad eveneens hoger dan globaal in 2010.

2.79 Werkbaarheidsgraad

Evolutie van de werkbaarheidsgraad, van 2004 tot 2013, naar beroepsstatuut en kansengroepen, in %.

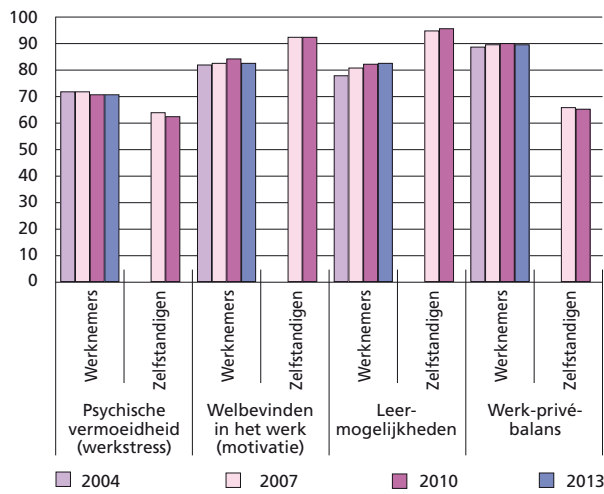

Bron: SERV-Stichting Innovatie & Arbeid.

2.80 Werkbaarheidsindicatoren

Evolutie van de werkbaarheidsindicatoren, van 2004 tot 2013, naar beroepsstatuut, % niet-probleematisch.

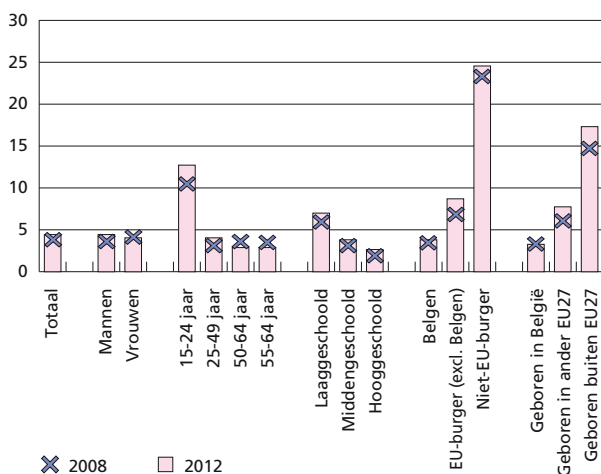

Bron: SERV-Stichting Innovatie & Arbeid.

Een hogere werkbaarheidsgraad impliceert dat voor de afzonderlijke **werkbaarheidsdimensies** hogere groei-cijfers opgetekend worden. Op 2 van deze 4 werkbaarheidsdimensies werd tussen 2004 en 2013 een significante vooruitgang genoteerd bij de loontrekkenden. Bij hen worden de minste problemen gesignaleerd op het vlak van werk-privé-balans. Dit is niet het geval bij de zelfstandigen waar anno 2010 bijna 1 op 3 moeilijkheden ondervindt met het evenwicht tussen privé en werk. De meeste problemen worden gemeld op het gebied van werkstress en dit zowel bij zelfstandigen als bij werknemers.

2.81 ILO-werkloosheidsgraad globaal

Evolutie* van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), van 2008 tot 2012, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau**, nationaliteit en geboorteland, jaargemiddelde, in %.

* In 2011 wijzigde de bevraging waardoor een deel van de werkzoekenden verschoof naar de niet-beroepsactieven. Hierdoor zijn de data voor 2012 niet volledig vergelijkbaar met die van 2008.

** 25-64 jaar.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Werkloosheid

Om de werkloosheid nader te belichten wordt zowel gebruik gemaakt van enquêtegegevens (EAK en LFS) als van administratieve VDAB-data. Enige voorzichtigheid is hierbij geboden aangezien de werkloosheidsgegevens uit de EAK niet noodzakelijk overeenkomen met de administratieve werkloosheids situatie. De meetmethode van de EAK heeft als gevolg dat een aantal werklozen die administratief 'niet-werkend werkzoekend' zijn, beschouwd worden als 'niet beschikbaar voor de arbeidsmarkt', en dus tot de niet-beroepsactieve bevolking gerekend wordt en bijgevolg ook niet meegenomen wordt in de berekening van de werkloosheidsgraad. Dit leidt tot een onderschatting in vergelijking met de reële administratieve situatie op basis van de inschrijving bij een officiële bemiddelingsdienst zoals de VDAB.

ILO-werkloosheidsgraad

In 2012 steeg de globale **ILO-werkloosheidsgraad** (15-64 jaar) in het Vlaamse Gewest jaar-op-jaar tot 4,6%. Net zoals de voorgaande jaren waren Vlamingen op beroepsactieve leeftijd minder vaak op zoek naar een job dan gemiddeld genomen in de Europese Unie. Enkel Oostenrijk scoort beter in 2012, zoals het ook al deed in 2011. Duitsland is het enige land dat in 2012 een lagere werkloosheidsgraad laat optekenen dan in 2008. In lidstaten die erg hard door de crisis getroffen worden zoals Griekenland, Spanje, Ierland, Portugal en Cyprus neemt de werkloosheid aanzienlijk toe tussen 2008 en 2012.

De vrouwelijke werkloosheidsgraad is anno 2012 nagenoeg even hoog als de mannelijke, zodat de genderkloof hier zo goed als verdwenen is. In Vlaanderen zijn de vrouwen ook minder vaak werkloos dan in de andere gewesten en in de rest van de EU met uitzondering van Oostenrijk.

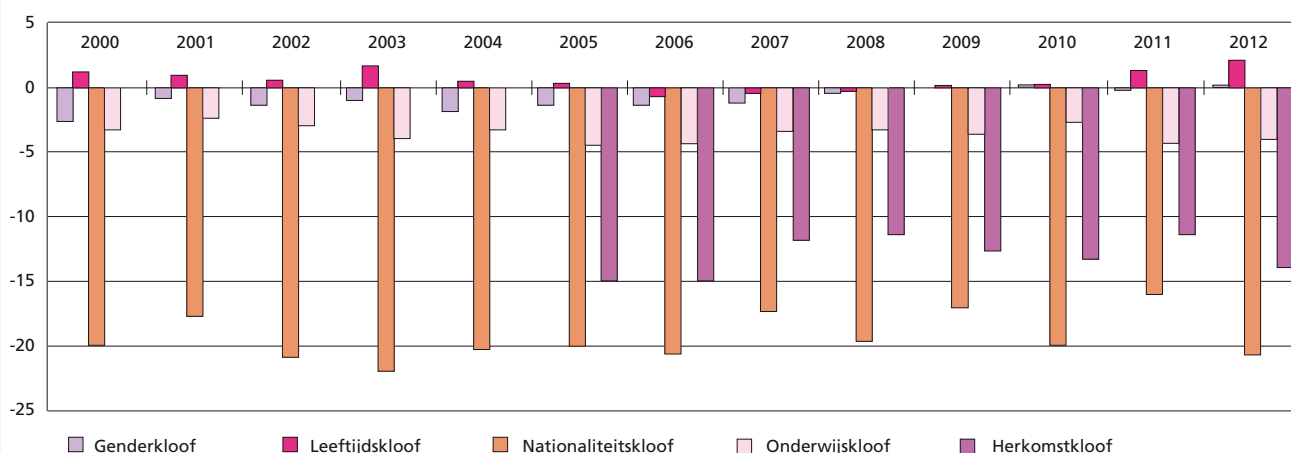
Bijna 13 op de 100 jongeren (15-24 jaar) die zich aanbieden op de arbeidsmarkt hebben geen baan in 2012. De werkloosheidsgraad bij de jongeren ligt bijna 3 keer hoger dan het globale gemiddelde. Bovendien werd deze groep hard getroffen door de gevolgen van de economische crisis met een sterke groei van de werkloosheidsgraad ten opzichte van 2008. Gebrek aan werkervaring speelt de jongeren parten. Bij het aantrekken van de arbeidsmarkt behoren zij meestal wel bij de eersten om terug aan de slag te gaan.

Bij de 50-plussers blijft de werkloosheidsgraad beperkt tot 3%. Dit wil niet zeggen dat deze leeftijdsgroep volop aan het werk is, maar veeleer dat heel wat ouderen zich niet langer op de arbeidsmarkt aanbieden.

Ook de laaggeschoolden lopen naast de ondervertegenwoordiging op vlak van werkzaamheid, een hoger risico op werkloosheid. In vergelijking met de andere gewesten en de meeste Europese landen ligt de werkloosheidsgraad bij de Vlaamse laaggeschoolden eerder laag.

2.82 Werkloosheidskloven

Evolutie van het verschil in de ILO-werkloosheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 15-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers**, tussen personen geboren in de huidige verblijfplaats (= geboorteland) en geboren buiten de EU en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2000 tot 2012, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 15-64-jarigen, behalve bij de onderwijskloof (25-64 jaar).

** EU: tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

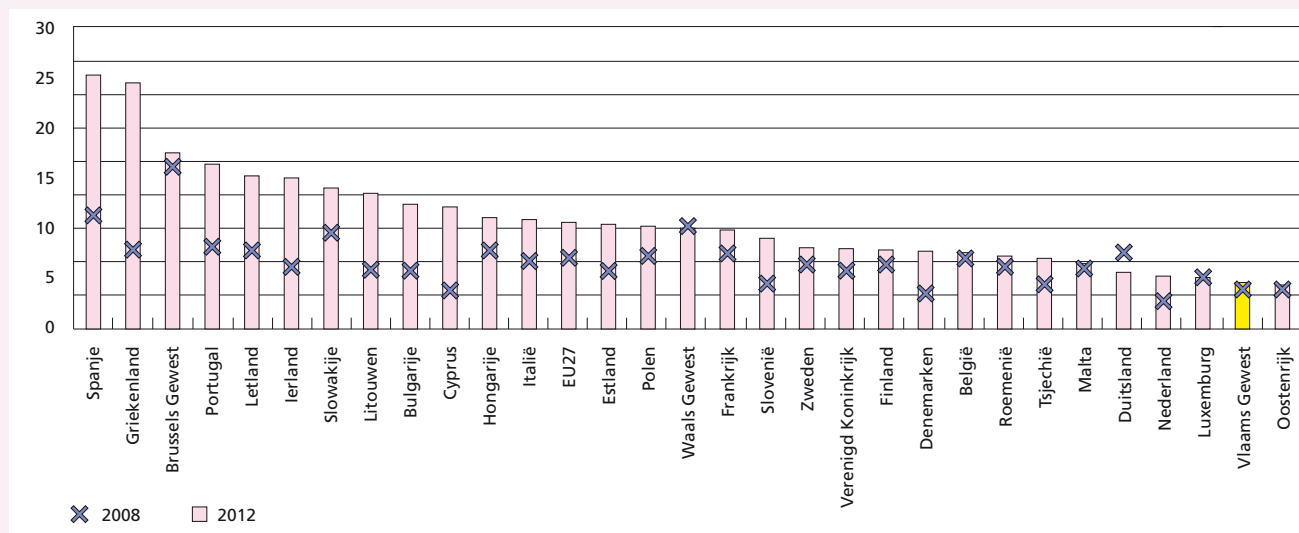
De achterstand van personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie op de Vlaamse arbeidsmarkt komt ook sterk tot uiting in de werkloosheidscijfers. De ILO-werkloosheidsgraad ligt bij hen in 2012 ruim 6 keer hoger dan bij Vlamingen met de Belgische nationaliteit. Vertrekkend vanuit het geboorteland noteren de personen geboren buiten de Europese Unie (17,4%) een hogere werkloosheidsgraad dan de in België geboren personen (3,5%), doch een stuk lager dan die van personen met een nationaliteit van buiten de EU27 (24,6%). Ze worden ook hard geraakt door de zwakke conjunctuur

en zien de werkloosheidsgraad flink stijgen ten opzichte van 2008.

In het Vlaamse Gewest nam het aandeel langdurige werklozen binnen het totale aantal ILO-werklozen (+15-jarigen) lichtjes toe in 2006 om vervolgens in dalende lijn te gaan. Mogelijk is dat het gevolg van de gunstige economische tijden en de striktere opvolging van de werkzoekenden. Door het cohorte-effect vertaalde de conjuncturomslag in 2008 zich echter pas in 2010 in een stijging van de langdurige werkloosheid. In 2011 en 2012 brokkelt het aandeel

2.83 ILO-werkloosheidsgraad internationaal

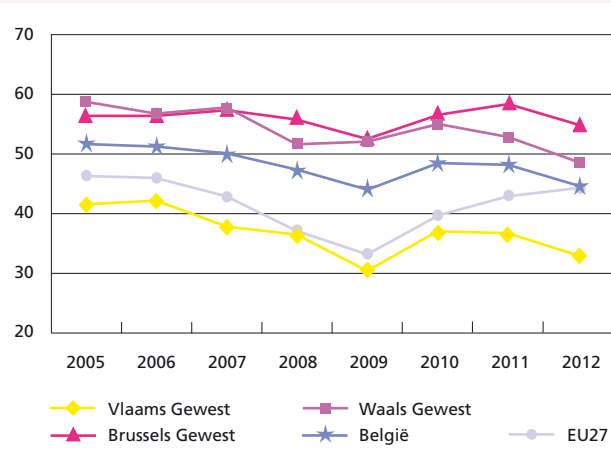
Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), van 2008 tot 2012, naar gewesten en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.84 Langdurige werkloosheid

Evolutie van het aandeel langdurig werklozen (langer dan 12 maanden) binnen de totale groep ILO-werklozen (+15 jaar), van 2005 tot 2012*, internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

* Tijdsreeksbreuk vanaf 2011, behalve voor EU27.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

langdurige werklozen in Vlaanderen terug af. In geheel de periode 2005-2012 is het Vlaamse aandeel werklozen, die langer dan 12 maanden op zoek zijn naar een job, lager dan in de EU27.

Werkzoekenden

De werkloosheid reageert doorgaans met enige vertraging op de conjunctuurevolutie. De vertraging van de economie en de financiële crisis in de loop van 2008

deden het toenametempo van de **niet-werkende werkzoekenden** (NWWZ) pieken in 2009 (+20,1%). Het economisch herstel van 2009 remde het stijgingsritme van de werkloosheidscijfers in 2010 (+2,7%) af. Sinds september 2010 daalde het aantal NWWZ en telde Vlaanderen telkens minder werkzoekenden dan in de overeenkomstige maand een jaar eerder. Over gans 2011 genomen verminderde de werkzoekendenpopulatie met 6,4%. Eind september 2011 brokkelt het dalingsritme af, een eerste teken dat de economische groeivertraging begint door te sijpelen in de werkloosheidstatistiek. Vanaf begin 2012 neemt het aantal niet-werkende werkzoekenden maand na maand toe om op jaarbasis met 4,8% te stijgen. Dit is gedeeltelijk het gevolg van de sombere economische context en deels te verklaren door de bijstelling van de wijze waarop startende uitzendkrachten worden uitgeschreven. De eerste maandcijfers van 2013 laten een verdere toename van de werkloosheid optekenen.

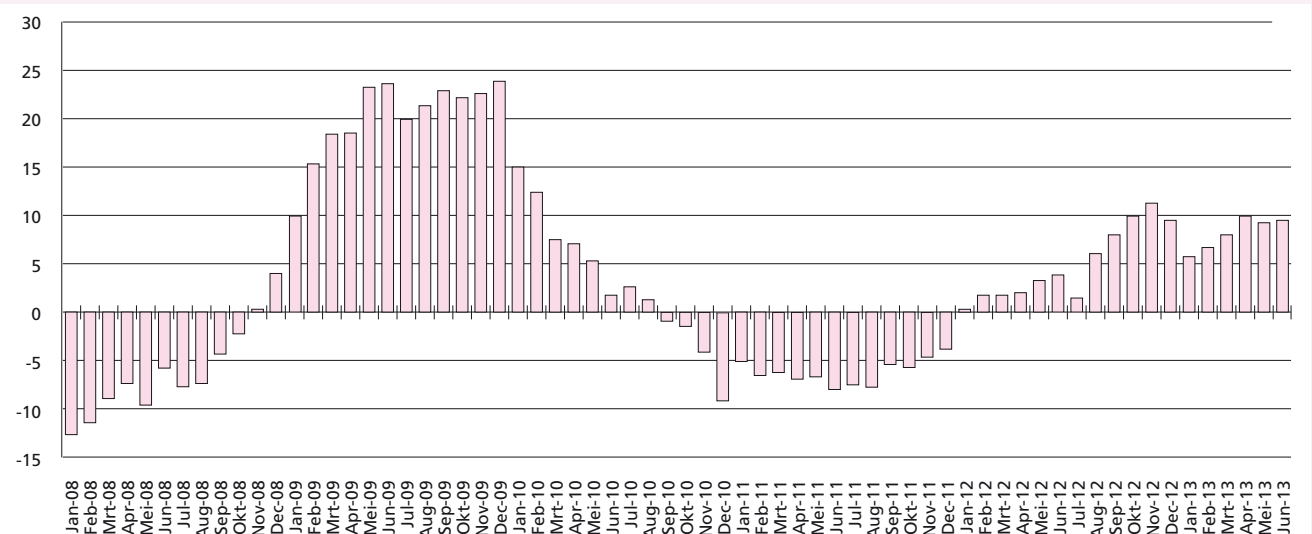
Niet alle groepen worden in dezelfde mate getroffen door de operende werkloosheid in 2012.

In 2012 stijgt vooral de mannelijke werkloosheid (+7,9%), onder andere door banenverlies in de conjunctuurgevoelige industrie, waardoor het overwicht aan werkzoekende mannen behouden blijft. De tertiaire en quataire dienstensectoren, waarin meer vrouwen werken, bieden beter weerstand aan de crisis. De vrouwelijke **VDAB-werkloosheidsgraad** blijft nog wel lichtjes boven die van de mannen uitkomen, maar de kloof wordt steeds kleiner.

De conjunctuurgevoelige jeugdwerkloosheid groeit met 9,4% op jaarbasis in 2012. De krimpende vacaturemarkt en de teruglopende uitzendactiviteit remt de jongeren af in het vinden van een (eerste) job. Bij de 50-plussers daarentegen is er een jaar-op-jaar afname van 1,7%. De leeftijdsgrens voor activering schoof recent op tot 58 jaar.

2.85 Niet-werkende werkzoekenden verloop

Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 2008 tot 2013, maandcijfers, jaar-op-jaar verschillen in %.

Bron: VDAB.

In vergelijking met 2011 nemen de laaggeschoolde werkzoekenden in 2012 toe met 2,5%. Dat is minder dan de middengeschoolden (+7,9%) en de hooggeschoolden (+5,8%). De VDAB wijst er op dat de tragere toename van de werkzoekende laaggeschoolden onder meer het gevolg is van de wisseling van de generaties. Oudere leeftijdsgroepen die de arbeidsmarkt verlaten, hadden minder studiekansen dan de generaties die hen volgden.

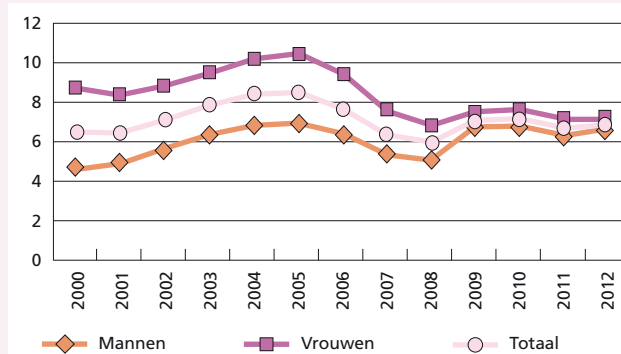
De kortdurige werkloosheid (+8%) neemt in 2012 toe door de conjuncturele verzwakking. De langdurige werkzoekenden, die 1 jaar en langer op zoek zijn naar een baan, groeien lichtjes aan met 0,8%.

De werkloosheid van personen van vreemde herkomst klimt op jaarbasis met 10,3% in 2012. Deze evolutie wordt niet alleen bepaald door de conjunctuurverslechtering; maar wordt ook mee gekleurd door de zwakke arbeidsmarktpositie van werkzoekende personen van vreemde herkomst, de jonge leeftijdsopbouw en de instroom van nieuwe migranten.

Het aantal werkzoekenden met een arbeidshandicap daalde in 2012 met 4,4% op jaarbasis. Dit kan wellicht deels verklaard worden doordat personen met een arbeidshandicap vaak in gesubsidieerde en beschermde jobs tewerkgesteld zijn die minder conjunctuurgevoelig zijn. Tegelijk blijkt uit de EAK-cijfers een behoorlijke uitstroom van personen met een handicap uit de arbeidsmarkt en in de inactiviteit. Daarnaast speelt ook de verstrenging van de vereisten om een attest aan de VDAB voor te leggen een rol. De jaar-op-jaar afname is er dus mee gekomen door een andere vergelijkingsbasis.

2.86 VDAB-werkloosheidsgraad

Evolutie van de VDAB-werkloosheidsgraad, van 2000 tot 2012, naar geslacht, jaargemiddelde, in %.

Bron: VDAB.

Aansluitings(problemen) tussen vraag en aanbod

De (mis)match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt wordt hier besproken aan de hand van de openstaande vacatures, de spanningsratio en de knelpuntberoepen.

Openstaande vacatures

De impact van de economische conjunctuur op de vacaturestatistiek van de VDAB weerspiegelt zich, zij het met vertraging, in de evolutie van het aantal **open-**

2.87 Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken

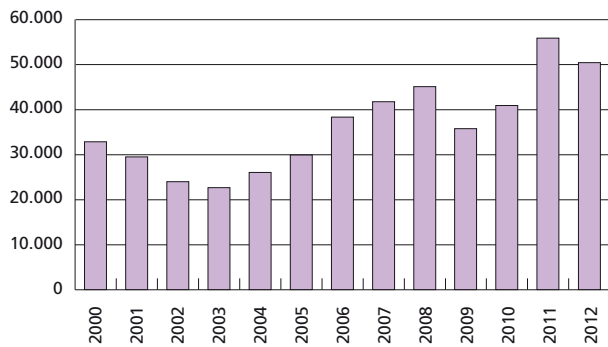
Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 2001 tot 2012, naar enkele kenmerken, jaargemiddelde.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal (aantal)	169.651	187.023	207.806	225.633	235.344	216.762	180.396	168.890	202.808	208.242	195.008	204.437
Geslacht (aandeel in %)												
mannen	44,1	46,2	47,0	46,7	46,2	46,5	46,6	47,8	52,0	51,9	51,2	52,7
vrouwen	55,9	53,8	53,0	53,3	53,8	53,5	53,4	52,2	48,0	48,1	48,8	47,3
Leeftijd (aandeel in %)												
< 25 jaar	25,6	26,9	27,1	25,7	24,0	21,8	20,4	20,6	22,4	21,8	21,1	22,0
25-49 jaar	66,7	65,4	64,3	62,1	59,1	57,0	54,3	52,5	53,3	53,0	52,4	53,1
+ 50 jaar	7,7	7,7	8,6	12,2	17,0	21,2	25,3	26,8	24,3	25,2	26,6	24,9
Studieniveau (aandeel in %)												
laaggeschoold	55,6	53,5	51,5	51,0	51,3	51,5	51,8	52,6	51,1	50,5	50,1	49,0
middengeschoold	31,4	32,1	33,2	33,1	33,4	33,4	32,8	32,4	33,4	33,5	33,9	34,9
hooggeschoold	13,0	14,3	15,3	15,9	15,3	15,2	15,4	14,9	15,5	16,0	16,0	16,2
Werkloosheidsduur (aandeel in %)												
kortdurig (< 1 jaar)	61,3	64,9	62,8	58,9	56,9	52,0	53,4	57,6	61,0	56,9	56,1	57,8
langdurig (≥ 1 jaar)	38,7	35,1	37,2	41,1	43,1	48,0	46,6	42,4	39,0	43,1	43,9	42,2
Origine* (aandeel in %)												
EU27	85,3	85,0	84,1	83,9	83,7	83,4	80,3	79,3	78,4	77,2	75,7	74,4
niet-EU27	14,7	15,0	15,9	16,1	16,3	16,6	19,7	20,7	21,6	22,8	24,3	25,6
Arbeidshandicap (aandeel in %)												
neen	89,8	90,0	89,9	89,3	88,2	87,1	84,7	83,1	84,8	85,7	85,7	87,0
ja	10,2	10,0	10,1	10,7	11,8	12,9	15,3	16,9	15,2	14,3	14,3	13,0

* Vóór 2007 was de indeling naar origine gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie als persoon van vreemde herkomst en een door de studiedienst van de VDAB ontwikkeld naamherkeningsprogramma. Vanaf 2007 is de indeling naar origine gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit. Doordat nu van alle NWWZ de vorige nationaliteit gekend is, zijn er een aantal NWWZ verschoven van de categorie EU27 naar niet-EU27. Er is vanaf 2007 dus een breuk in de tijdreeks. Bron: VDAB.

2.88 Openstaande vacatures

Evolutie van het gemiddeld aantal openstaande vacatures (NEC zonder uitzendopdrachten) per maand, van 2000 tot 2012.

Bron: VDAB.

staande jobaanbiedingen die de voorraad van beschikbare vacatures op een bepaald ogenblik weergeven. Met 2008 beleefde de vacaturemarkt het laatste topjaar voor de financieel-economische crisis. Na de terugval in 2009 volgden er 2 jaren van herstel. Na de piek in 2011 deed er zich in 2012 een afname voor tot gemiddeld 50.300 openstaande werkaanbiedingen per maand, waarmee nog steeds een hoger peil bereikt wordt dan voor de crisis. Toch lijkt de vacaturemarkt in een neerwaartse spiraal aangeland. Sinds maart 2012 ligt het aantal vacatures bij de VDAB elke maand lager dan in dezelfde maand een jaar eerder. Ook voor de eerste maanden van 2013 is dat het geval.

Spanningsratio

In tijden van laagconjunctuur of crisis neemt de krapte op de arbeidsmarkt in principe af. Een vermindering van de krapte komt tot uiting in een stijgende **spanningsratio**, die de verhouding weergeeft van het aantal niet-werkende werkzoekenden per openstaande VDAB-vacature. Opmerkelijk is dat de Vlaamse arbeidsmarkt in het crisisjaar 2009 en ook in 2010 bijzonder krap bleef. Het jaar nadien werd zelf een krapterecord bereikt met een uiterst lage spanningsratio van 3,5. In 2012 wordt de krapte lichtjes teruggebracht tot 4 niet-werkende werkzoekenden per openstaande werkaanbieding.

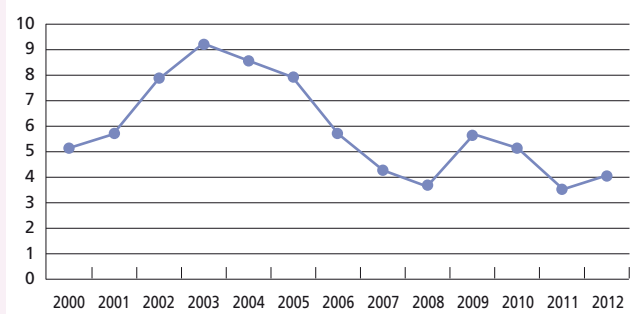
Knelpuntberoepen

Uit de vacatures van de VDAB worden de zogenaamde **knelpuntberoepen** geselecteerd. Dit zijn beroepen waarvan de werkaanbiedingen duidelijk moeilijker ingevuld geraken. Werkgevers hebben het bij knelpuntberoepen minder gemakkelijk om een geschikte kandidaat te vinden, maar het is niet zo dat alle vacatures voor knelpuntberoepen moeilijk ingevuld geraken.

De lijst met knelpuntberoepen gepubliceerd in 2013 is iets korter geworden. Dit heeft deels te maken met de economische crisis. Beroepen zoals stellingbouwer en magazij-

2.89 Spanningsratio

Evolutie van de verhouding tussen het aantal niet-werkende werkzoekenden en het aantal openstaande vacatures, van 2000 tot 2012, gemiddelde januari-december.

Bron: VDAB, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

nier zijn bijvoorbeeld van de lijst verdwenen. Daarnaast is er soms ook een verschuiving in de aard van het knelpuntberoep. Zo kan er een evolutie zijn van een kwantitatief tekort naar meer kwalitatieve eisen.

Aan de hardnekkige knelpuntberoepen verandert er evenwel weinig. Eén van de belangrijkste oorzaken in de knelpuntproblematiek blijft het kwantitatief tekort aan technisch geschoolden, zowel uit het secundair als uit het hoger onderwijs. Technici, ingenieurs, verpleegkundigen, informatici, vrachtwagenchauffeurs, ..., blijven op de knelpuntenlijst staan. Sommige beroepen (opvoeders, vertegenwoordigers, schoonmakers, ...) blijven knelpuntberoepen, maar omwille van kwalitatieve oorzaken en/of arbeidsomstandigheden. Ook voor diverse gespecialiseerde bouwberoepen (metsers, stukadoors, ...) blijft het vooral moeilijk om bekwame kandidaten te vinden.

Combinatie arbeid en gezin

Hier wordt even stilgestaan bij de werkzaamheid en deeltijdarbeid naar gezinssituatie. Ook inactiviteit en deeltijds werk omwille van gebrek aan opvang komt kort aan bod.

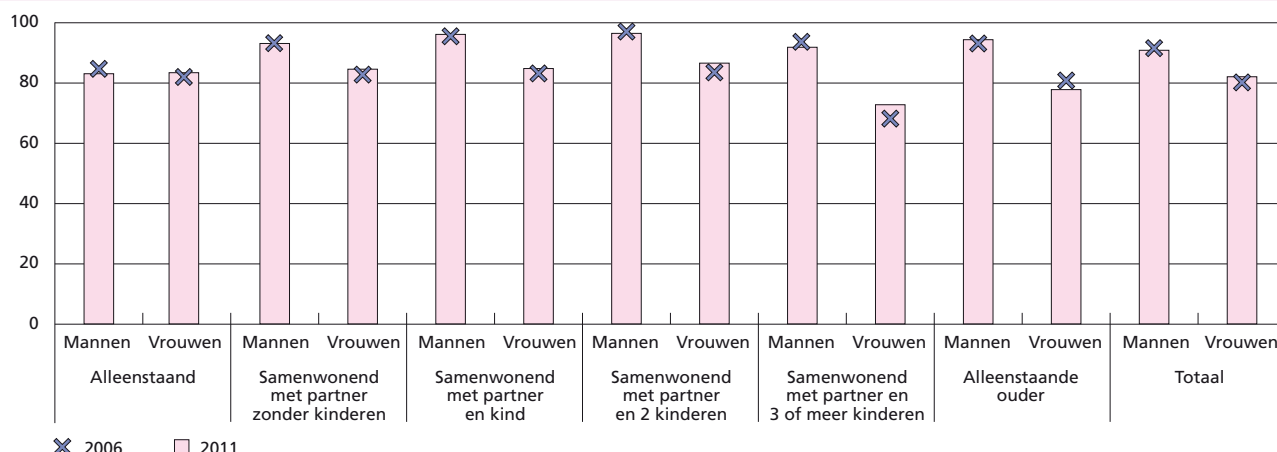
Werkzaamheid en deeltijdwerk

Vlaamse werknemers tussen 25 en 49 jaar hebben een hoge **werkzaamheid**. Veel gezinnen ondervinden moeilijkheden om de zorg voor hun kinderen of andere personen te combineren met betaalde arbeid. Dit vertaalt zich anno 2011, niettegenstaande een verhoging ten opzichte van 2006, nog steeds in een lagere arbeidsparticipatie van vrouwen naarmate er in het gezin meer kinderen aanwezig zijn. Zo zijn maar 7 op de 10 vrouwen die samenwonen met een partner en 3 of meer kinderen hebben, ook aan het werk tegen ruim 9 op de 10 mannen in dezelfde situatie.

Vrouwen **werken** ook veel vaker **deeltijds** dan mannen (42% tegen 5,7%). Bij vrouwen met een partner en 3 of meerdere kinderen loopt dit op tot haast 57% in 2011.

2.90 Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling

Evolutie werkzaamheidsgraad (25-49 jaar), van 2006 tot 2011, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

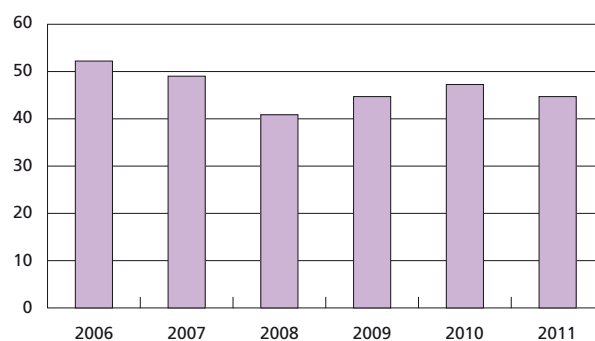
Inactiviteit en deeltijds werk omwille van gebrek aan opvang

In 2011 geeft bijna 45% van de Vlaamse vrouwen met zorgverantwoordelijkheden aan inactief te zijn of deeltijds te werken omwille van het ontbreken of het zich niet kunnen veroorloven van gepaste opvang voor kinderen en afhankelijke personen. Dat zijn er 2,4 procentpunten minder dan in 2010. Die afname is vooral te wijten aan het dalend aandeel vrouwen dat inactief was wegens een gebrek aan (betaalbare) opvangdiensten. Hiermee is de stijging, die tussen 2009 en 2010 werd ingezet, deels teniet gedaan. Het aandeel vrouwen die zorgverantwoordelijkheden opnemen is stabiel gebleven.

Anno 2011 ligt het aandeel vrouwen met zorgverantwoordelijkheden die inactief zijn of deeltijds werken omwille van het gebrek aan opvangdiensten zowel in het Waalse Gewest (38,4%) als in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest (37,5%) lager dan in Vlaanderen.

2.92 Gebrek aan opvang

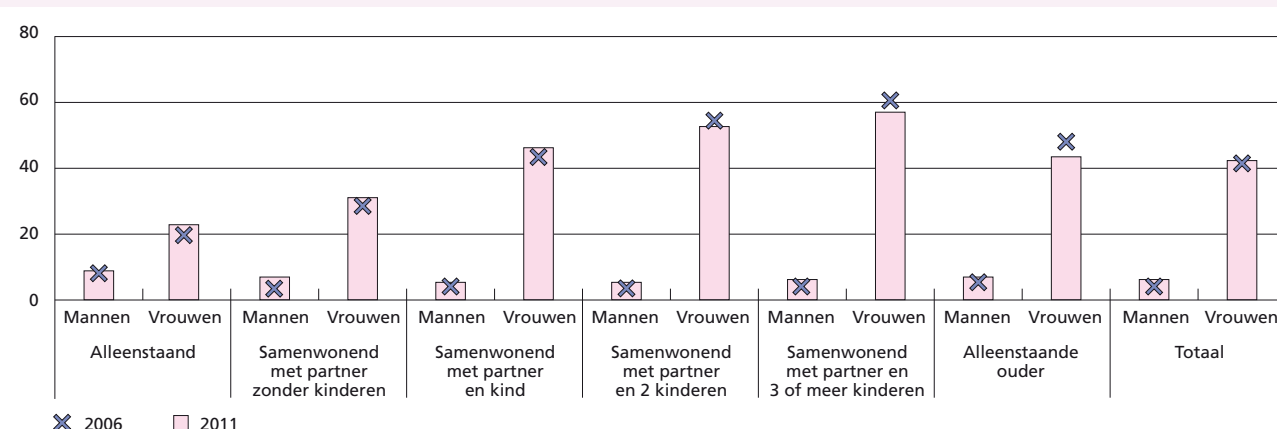
Evolutie van het aandeel vrouwen (15-64 jaar) dat niet of deeltijds werkt omwille van zorgverantwoordelijkheden en gebrek aan gepaste opvang, van 2006 tot 2011, in %.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.91 Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling

Evolutie aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (25-49 jaar), van 2006 tot 2011, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Activerend arbeidsmarktbeleid

In het regeerakkoord 2009-2014 werden vier strategische doelstellingen overeengekomen op vlak van werkgelegenheidsbeleid. Via activering wil de overheid meer mensen aan het werk krijgen en houden. Ook competenties versterken en loopbanen ondersteunen behoren tot de topprioriteiten. Tot slot wordt er ingezet op een versterking van de sociale economie. De verschillende werkgelegenheidsakkoorden die de Vlaamse Regering afsloot met de sociale partners versterken dit beleid. Eind december 2011 keurde de Vlaamse Regering de alternatieve maatregelen ter vervanging van de jobkorting goed. Hiermee wordt ingezet op de activering van kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Met het loopbaanakkoord van 17 februari 2012 trachten werkgevers, werknemers en regering een antwoord te formuleren op de uitdagingen van de arbeidsmarkt. De aandacht gaat prioritair naar twee kwetsbare doelgroepen: de jongeren met onvoldoende kwalificaties en de 50-plussers.

Versterkt inzetten op activering

Het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 spreekt de ambitie uit om het activerend arbeidsmarktbeleid te continueren en zelfs te versterken. Wie zijn job verliest, moet kunnen rekenen op een aangepaste begeleiding naar werk. De Vlaamse overheid gebruikt daarvoor ook specifieke tewerkstellingsstimuli. Worden verder besproken: het sluitende maatpak voor werkzoekenden, aanpak middellangdurige en langdurige werkzoekenden, activering werkzoekenden uit kansengroepen en enkele specifieke tewerkstellings- en opleidingsmaatregelen.

Sluitend maatpak voor werkzoekenden

In 2010 werd het **sluitende maatpak** voor kortdurige werkzoekenden tot 50 jaar ingevoerd. Dit is een preven-

tieve aanpak waarbij de werkzoekende, afhankelijk van zijn profiel en behoefte, een aanbod ontvangt gaande van lichte bemiddeling tot een intensief bemiddelingstraject of een intensief begeleidingstraject. Werkzoekenden ouder dan 25 jaar die na 9 maanden nog geen nieuwe job vonden én nog niet startten met een intensieve bemiddeling of begeleiding worden opgenomen in een intensief begeleidingstraject. Voor werkzoekenden jonger dan 25 jaar gebeurt dit voor de vierde maand na inschrijving.

In 2012 waren in totaal 447.920 personen minstens één dag ingeschreven als werkzoekende bij de VDAB. 43,7% werd in begeleiding genomen door de VDAB, een totaal van 195.639 personen: het betrof 27.501 bemiddelingstrajecten en 176.166 individuele begeleidingstrajecten (1 persoon kan 1 of meer bemiddelings-en/of begeleidingstrajecten per kalenderjaar hebben).

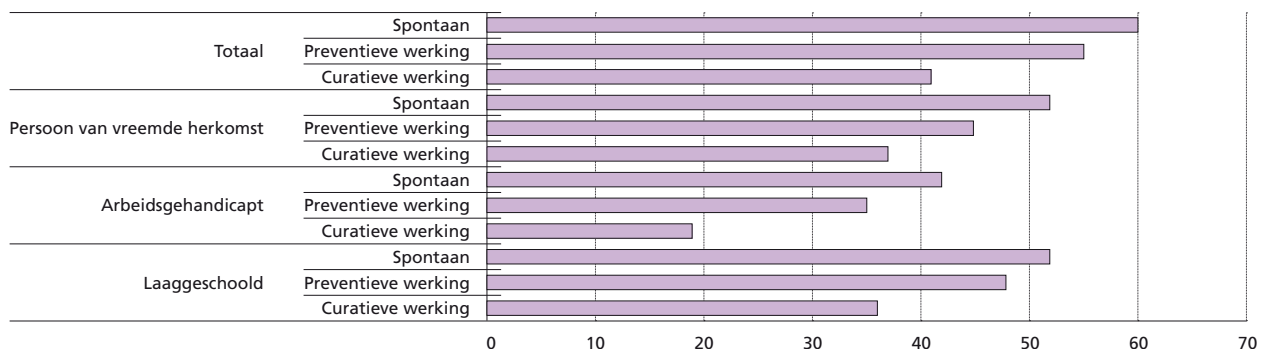
In de doelstellingen van de beheersovereenkomst van de VDAB wordt gefocust op de uitstroom naar werk 12 maanden na de inschrijving. Gezien de dienstverlening naar leeftijd anders is, werden er ook andere uitstroomnormen vastgelegd.

Globaal is 60,6% van de jongeren, die zich tussen januari en december 2011 inschreven bij de VDAB, 12 maanden later aan het werk. Hiermee wordt de doelstelling van 60% van het Jeugdwerkplan, zoals het sluitend maatpak voor jongeren noemt, gehaald. In vergelijking met de voorgaande jaren is er echter wel sprake van een afname van de uitstroom naar werk van de jonge werkzoekenden. Jonge werkzoekenden uit de kansengroepen worden vaker opgenomen in de een begeleidingstraject, maar vooral hun lagere uitstroom naar werk baart zorgen. Twaalf maanden na hun inschrijving als werkzoekende is 50,1% van de werkzoekenden tussen 25 en 50 jaar opnieuw aan het werk. Ook voor deze doelgroep wordt de doelstelling uit de beheersovereenkomst nipt gehaald, maar zien we dat de uitstroom naar werk ook onder druk komt te staan.

Binnen de leeftijdsklasse 50-plus blijft de uitstroom naar

2.93 Uitstroom naar werk kansengroepen

Uitstroom naar werk 6 maanden na deelname aan trajectwerking, globaal totaal en 3 van de 4 prioritaire* kansengroepen in 2012, naar soort traject, in %.

* Laaggeschoolden, personen met een arbeidshandicap, personen van vreemde herkomst en 50-plussers**.

** 50-plussers zijn momenteel nog niet opgenomen in de curatieve noch in de preventieve werking; hun uitstroom naar werk 6 maanden na traject wordt als spontaan geregistreerd.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

werk 1 jaar na inschrijving stabiel. Hiermee is deze leeftijdsgroep een uitzondering. Met een uitstroom van 34,9% in december 2012 wordt de doelstelling van 30% overschreden, al blijft de uitstroom in vergelijking met de andere leeftijdsgroepen laag.

Middellangdurige en langdurige werkzoekenden

Naast het sluitend maatpak voor de instromende werkzoekenden (inclusief Jeugdwerkplan en systematische aanpak voor 50-plus) wordt voor **langdurige werkzoekenden** een specifieke aanpak opgezet. Werkzoekenden die twee jaar geen dienstverlening hebben gekregen worden uitgenodigd voor een gesprek en een passende begeleiding. We merken ook hier een trend naar meer maatwerk op maat van de individuele competenties en behoeften, de standaardaanpak van een aantal jaren geleden is niet langer effectief. De herneming van de uitstroom na de vorige recessie is ondertussen volledig gedecimeerd. Na de trendbreuk in september 2011 begon de uitstroom terug sterk te dalen. In december 2012 bedraagt deze 13,6%, nog steeds ruim boven de doelstelling uit de beheersovereenkomst, maar ook hier is een afnemende trend.

Activering werkzoekenden uit de kansengroepen

In de VDAB-beheersovereenkomst 2011-2015 werden niet langer expliciete doelstellingen naar oververtegenwoordiging van de **kansengroepen** in de trajectwerking opgenomen. Wel wordt gestreefd naar een maximale activering van alle werkzoekenden met specifieke aandacht voor de kansengroepen via het sluitend maatpak. Uit uitstroomgegevens naar werk 6 maanden na het einde van het traject blijkt globaal 58% van de deelnemers een baan te hebben. Bij de laaggeschoolden vond 50,4% een job, bij personen van vreemde herkomst 50,2% en bij personen met een arbeidshandicap daalt het tot 39,1%. Bij de 50-plussers, die momenteel nog niet zijn opgenomen in de curatieve noch in de preventieve werking, is 35,9% een half jaar na het einde van een (spontaan) traject aan het werk.

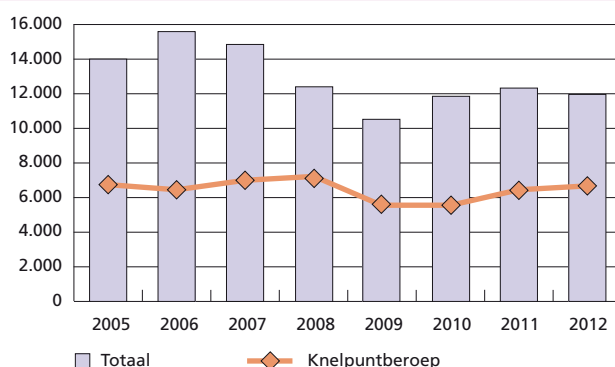
In het algemeen genomen is de uitstroom naar werk het grootst bij spontane trajecten (60%), gevolgd door de preventieve werking (55%) en de curatieve werking (41%). Bij laaggeschoolden, personen met een arbeidshandicap en personen van vreemde herkomst ligt de uitstroom naar werk bij de verscheidene soorten trajecten (spontane, preventieve werking en curatieve werking) steeds lager dan globaal het geval is.

Tewerkstellings- en opleidingsmaatregelen

In 2012 bereikte de VDAB ruim 15.000 personen met werkplekklere of begeleiding op de werkvloer (los van een opleiding in de competentiecentra). Dit is 4,4% minder dan in 2011. In 2012 bevatten 56,3% van de beroepsgerichte opleidingstrajecten minstens een stage; in 2011 waren er dat nog maar 48,1%.

2.94 IBO

Evolutie van het aantal gestarte individuele beroepsopleidingen in de onderneming, totaal en in knelpuntberoep, van 2005 tot 2012.

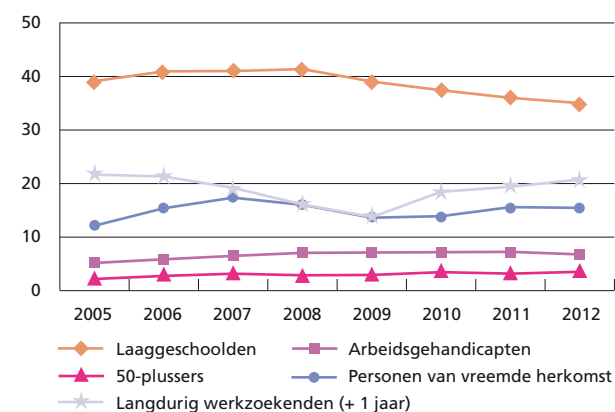

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

Van deze personen werden er 11.882 bereikt met een **individuele beroepsopleiding in de onderneming (IBO)**. Dit zijn er 369 minder dan in 2011 en 12% minder dan de doelstelling van 13.500. Parallel aan de daling van het aantal vacatures neemt het aantal IBO's af. Daartegenover is er wel een toename van het aantal IBO's voor knelpuntberoepen. Het bereik van kansengroepen in IBO wordt als een uitdaging naar voren geschoven in het loopbaanakkoord. Wat laaggeschoolden betreft, wordt de dalende trend verder gezet; hun aandeel neemt in 2012 verder af van 35,6% tot 34,6%. Het aandeel personen van vreemde herkomst bleef stabiel op 15,1%. Het aandeel personen met een arbeidshandicap nam licht af tot 6,5%, terwijl het aandeel vijftigplussers toenam van 2,8% tot 3,2%. Het aandeel langdurige werkzoekenden nam toe van 19,3% tot 20,2%.

2.95 Bereik kansengroepen in IBO

Evolutie van het aandeel deelnemers in een individuele beroepsopleiding in de onderneming, naar kansengroepen*, van 2005 tot 2012, in %.

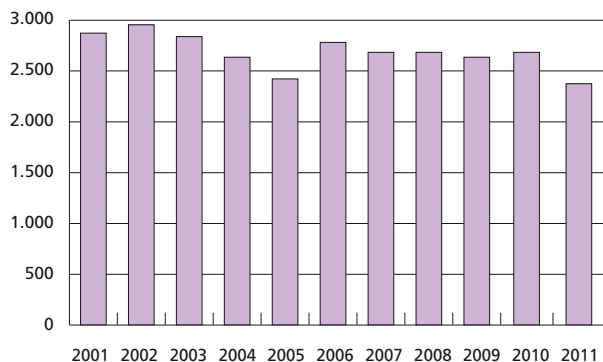

* Voor 2007 baseerde VDAB zich op nationaliteit, zelfregistratie en een naamherkenningsprogramma om personen van vreemde herkomst te definiëren. Sinds 2007 wordt dit geoperationaliseerd via nationaliteit en de historie van de nationaliteiten op basis van administratieve data.
Bron: VDAB.

2.96 Werkervaring

Evolutie van het aantal begunstigden in werkervaringsplaatsen in het kader van werkervaringsprojecten, van 2001 tot 2011, op 31 december.

Bron: VSAWSE.

In absolute aantallen gaat het om een extra bereik van 37 personen.

Langdurig werkzoekenden kunnen via een tijdelijke opleiding en begeleiding een **werkervaringstraject** volgen dat voor hen de opstap naar vast werk moet vergemakkelijken. Eind 2011 zijn er 2.387 doelgroepmedewerkers. Van de bereikte doelgroepwerknemers is iets meer dan de helft man, zijn 6 op de 10 laaggeschoold, is bijna 1 op de 7 jonger dan 25 jaar, is ruim 1 op de 10 vijftigplusser, is meer dan 1 op de 3 een persoon van vreemde herkomst en hebben circa 7 op de 100 een arbeidshandicap. De uitstroom naar werk na werkervaring bereikt langzaam opnieuw het niveau van voor de crisis. 44% van de deelnemers is 6 maanden na het einde van de werkervaring aan het werk. Van de personen die 6 maanden na werkervaring aan het werk was, is een jaar na de werkervaring 72,6% nog steeds aan de slag.

Tot 1 oktober 2008 waren er twee types loonkostensubsidies voor werkgevers die personen met een arbeidshandicap in dienst nemen: de Vlaamse Inschakelingspremie (VIP) en de tegemoetkoming aan werknemers in het kader van CAO26. Beide premies zijn nu vervangen door de **Vlaamse Ondersteuningspremie (VOP)**.

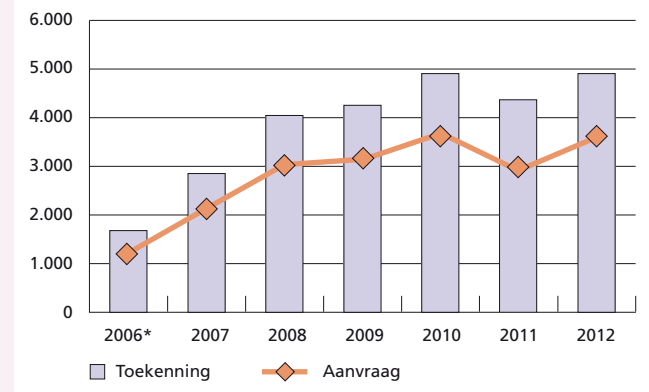
Anno 2012 waren er 11.516 personen met minimaal 1 betaalde VOP premie in de loop van het jaar.

Vanaf april 2006 kunnen werkgevers, die een niet-werkende werkzoekende 50-plusser met een contract van onbepaalde duur aanwerven, genieten van een loonkostenvermindering.

De **tewerkstellingspremie 50-plus** is sinds 2008 op kruissnelheid. Elk jaar worden er voor 50-plussers bijna 5.000 premies aangevraagd, waarvan er circa 3.500 worden toegekend. Net als voorgaande jaren blijkt de premie anno 2012 het meest succesvol bij de aanwerving van 50-54-jarigen (68,6%) en kortdurige werkzoekenden (82,5%). Om deze reden werd de tewerkstellingspremie 50-plus vanaf 1 januari 2013 hoger voor langdurig werk-

2.97 Tewerkstellingspremie 50-plus

Evolutie van het aantal aangevraagde en toegekende tewerkstellingspremies 50-plus, van 2006 tot 2012.

* Laatste 3 kwartalen van 2006.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

zoekenden en 55-plussers. Het merendeel van de premies wordt uitbetaald voor mannen (66,5%), vooral arbeiders in de industrie. Het aandeel van sommige kansengroepen in de toegekende premies ligt een stuk lager: personen van vreemde herkomst (4%), arbeidsgehandicapten (3,8%) en laaggeschoolden (43,9%).

Competenties versterken en loopbanen ondersteunen

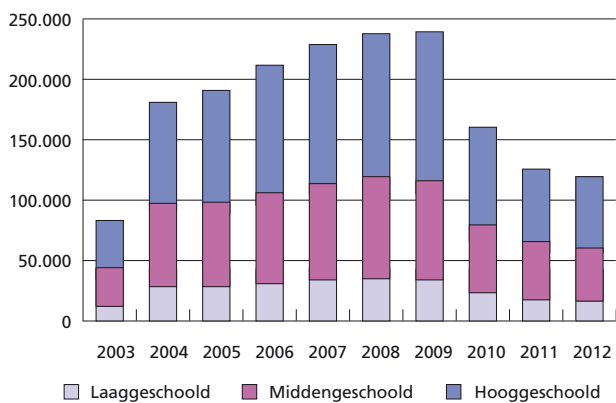
In Vlaanderen trekken nog te veel jongeren de schoolpoort achter zich dicht met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs. Ook op vlak van deelname aan bijkomende opleidingen is er nog een lange weg af te leggen. De steeds veranderende competentievereisten vergroten immers de noodzaak voor de werkenden en de werkzoekenden om zich tijdig bij te scholen. Het beschikken over aangepaste competenties stelt mensen in staat een crisis beter het hoofd te bieden en om hun loopbaan proactief op te pakken. De Vlaamse overheid is er zich terdege van bewust dat er moet ingezet worden op meer toekomstgerichte competentie- en loopbaanontwikkeling en heeft een aantal ondersteunende maatregelen en programma's lopen: opleidingscheques, loopbaanbegeleiding, activerend herstructureringsbeleid en aanmoedigingspremies voor loopbaanonderbreking en tijdskrediet.

Opleidingscheques werknemers

Om de werknemers ertoe aan te zetten een leven lang te leren, draagt de overheid een financieel steentje bij. Sinds september 2003 kunnen, naast bedrijven, ook werknemers **opleidingscheques** aanvragen om een opleiding, een loopbaanadvies of een competentiemeting te betalen. Van bij de start was het systeem erg succesvol. Een wijziging in de regelgeving betreffende de opleidingscheques midden 2010 leidde tot een terugval in het aantal aanvragen. Het aantal aangevraagde cheques daalde van 238.987

2.98 Opleidingscheques werknemers

Evolutie van het aantal gehonoreerde en nog openstaande aanvragen naar opleidingscheques voor werknemers, van september 2003 tot december 2012, naar opleidingsniveau.

Bron: VDAB.

in 2009 naar 118.052 in 2012. De verdere afname tussen 2011 en 2012 was de kleinste vermindering sinds de gewijzigde regelgeving in 2010.

Vrouwen en hooggeschoolden maken veruit het meest gebruik van de opleidingscheques. Hun aandeel in het totaal bedroeg respectievelijk 60,1% en 48,5% in 2012. De wijziging in de regelgeving heeft weinig invloed gehad op hun aandeel. Opgesplitst naar leeftijd zijn het vooral de jongere werknemers die relatief vaak opleidingcheques aanvragen. Maar liefst 55,5% van de aanvragers was jonger dan 40 jaar en 28,5% jonger dan 30 jaar. Met respectievelijk 6,3% en 1,2% maken personen van vreemde herkomst en personen met een arbeidshandicap een minderheid uit van de aanvragers. In tegenstelling tot het stabiel aandeel van personen met een arbeidshandicap, is het aandeel personen van vreemde herkomst wel jaarlijks gestegen. Sinds de invoering van de opleidingscheques in 2003 is de vertegenwoordiging van personen van vreemde herkomst aangegroeid met 4,9 procentpunten.

Loopbaanbegeleiding

Sinds januari 2005 kunnen werknemers, die minstens 1 jaar aan het werk zijn, elke 6 jaar terecht bij 1 van de 20

erkende centra voor **loopbaandienstverlening** of bij de VDAB voor een intensieve loopbaanbegeleiding. Hier worden ze professioneel ondersteund bij het nemen van loopbaankeuzen, en wordt er gewerkt aan zogenaamde loopbaancompetenties. Dit zijn de competenties die nodig zijn om actief de eigen loopbaan te beheren en te sturen. Sinds de start van de dienstverlening in 2005 tot en met december 2012 namen ruim 39.100 werknemers en zelfstandigen hun recht op gesubsidieerde loopbaanbegeleiding op bij een erkend centrum voor loopbaandienstverlening of bij de VDAB. 46,8% hiervan behoort tot minstens één kansengroep, waarmee het vooropgestelde streefdoel van 50% kansengroepenbereik net niet behaald wordt. Het betreft echter de cijfers zonder de adviesgesprekken van de VDAB, deze laatste bereiken een hoger percentage kansengroepen.

Activerend herstructureringsbeleid

Indien voor werknemers ontslag onontkoombaar is, worden ze zo snel mogelijk begeleid naar een nieuwe job. Dat gebeurt in Vlaanderen via een activerend herstructureringsbeleid, dat de bruggen van werk naar werk verstevigt. Er zijn verscheidene maatregelen in dat kader, waaronder actieve begeleiding naar werk in de tewerkstellingscellen. Sinds de start van de werking van **tewerkstellingscellen** in 2006 werden er 57.350 werknemers na collectief ontslag geregistreerd als werkzoekende bij de VDAB. Bijna 54% van alle ingeschreven werkzoekenden werd ook effectief ingeschreven in een tewerkstellingscel en van die ingeschreven volg(d)en nagenoeg 83% outplacement. Tussen mei 2006 en december 2012 stroomde ruim 45% van de totale groep geregistreerde collectief ontslagen werknemers uit naar werk. In de afgelopen jaren is de uitstroomkans naar werk flink gedaald als gevolg van de economische instabiliteit: van 59,3% in 2006 naar 34,6% in 2012.

Loopbaanonderbreking

Steeds meer Vlamingen onderbreken hun loopbaan of verminderen tijdelijk hun arbeidsprestaties. Ze doen hiervoor een beroep op de verschillende **federale stelsels van loopbaanonderbreking** die per sector uitgewerkt werden. Sinds een aantal jaren zijn er ook bijzondere stelsels ingevoerd rond ouderschapsverlof, medische bijstand en palliatief verlof. In januari 2002 trad ook het nieuwe fede-

2.99 Tewerkstellingscellen

Evolutie van het bereik in en de uitstroom uit de tewerkstellingscellen, van 2006 tot 2012.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Totaal
Doelgroep collectief ontslag	1.792	6.943	9.109	11.889	10.090	8.762	8.765	57.350
- waarvan ingeschreven in tewerkstellingscel	651	3.984	4.330	6.137	6.687	4.780	4.219	30.788
- waarvan in outplacement	567	2.781	3.740	5.218	5.455	4.312	3.617	25.690
Uitstroom naar werk na 6 maanden								
- aantal	1.062	3.870	4.207	4.891	4.445	4.353	3.030	25.858
- in %	59,3	55,7	46,2	41,1	44,1	49,7	34,6	45,1

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

2.100 Loopbaanonderbreking en tijdskrediet

Evolutie van het aantal werknemers in loopbaanonderbreking en tijdskrediet, van 2002 tot 2012, naar geslacht en stelsel, in fysieke eenheden, jaargemiddelde.

	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Loopbaanonderbreking						
Volledige onderbreking (aantal)	11.062	5.298	5.539	5.042	4.045	3.753
mannen (%)	17,9	18,9	29,0	27,8	19,8	24,3
vrouwen (%)	82,1	81,1	71,0	72,2	80,2	75,7
Vermindering van prestaties (aantal)	54.532	46.342	41.918	45.545	42.858	45.044
mannen (%)	18,6	20,4	25,6	26,2	29,3	27,0
vrouwen (%)	81,4	79,6	74,4	73,8	70,7	73,0
Ouderschapsverlof, medische bijstand, palliatieve zorgen (aantal)	10.382	20.127	26.483	32.459	44.109	44.645
mannen (%)	11,9	17,9	21,6	24,6	29,4	30,3
vrouwen (%)	88,1	82,1	78,4	75,4	70,6	69,7
Tijdskrediet*						
Volledige onderbreking (aantal)	4.623	8.885	8.198	6.914	5.516	4.455
mannen (%)	28,7	28,4	27,7	25,6	24,8	22,8
vrouwen (%)	71,3	71,6	72,3	74,4	75,2	77,2
Vermindering van prestaties** (aantal)	12.759	43.796	65.164	78.162	88.584	93.039
mannen (%)	44,8	43,1	39,7	39,6	39,6	39,2
vrouwen (%)	55,2	56,9	60,3	60,4	60,4	60,8

* Sinds 1 januari 2002 in voege in de privé-sector.

** In 2010 is ook crisistijdskrediet meegeteld.

Bron: RVA.

rale systeem van tijdskrediet voor de privé-sector in werking. Ondanks de gestage groei van het aandeel mannen in bepaalde stelsels van loopbaanonderbreking, is dit nog steeds een overwegend vrouwelijke aangelegenheid. In 2002 waren bijna 8 op de 10 loopbaanonderbrekers vrouwen; in 2012 zijn er dat nog steeds 2 op de 3.

Werknemers die loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen, kunnen sinds 1994 onder bepaalde voorwaarden een **bijkomende aanmoedigingspremie** krijgen van de **Vlaamse overheid**. Ook bij de Vlaamse aanmoedigingspremies verschilt de reglementering al naargelang de sector. In 2012 zijn er 49.193 personen met een aanvraag die werd goedgekeurd. Daarvan werkt 46,5% in de privé, 44% bij de overheid en 9,5% in de social profit. Gegroepeerd naar enkele hoofdcategorieën blijkt haast 4 op de 5 een premie in verband met zorg te krijgen. De gewone loopbaanonderbreking vormt de tweede grote groep. Slechts weinig personen krijgen een premie enkel voor

opleiding en ook het aantal mensen met een landingsbaan is in verhouding laag. Daarnaast varieert het gebruik van de aanmoedigingspremie ook naar geslacht en leeftijd. Vrouwen nemen met nagenoeg 74% het grootste deel van de aanmoedigingspremies voor hun rekening. Bijna de helft van de premieontvangers is tussen de 30 en 39 jaar, de andere helft is gelijkmatiger verdeeld over de overige leeftijdsgroepen.

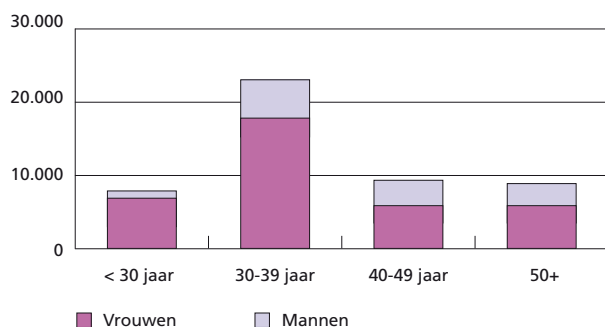
Werk maken van een versterkte sociale economie

De Vlaamse overheid heeft het afgelopen decennium via de sociale economie heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de reguliere arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Maar de sociale economie is meer dan alleen maar een instrument voor de tewerkstelling van kansgroepen. De sector bestaat uit een reeks van bedrijven en initiatieven die bepaalde maatschappelijke meerwaarden willen realiseren en zich daarbij laten leiden door de beginselen van **maatschappelijk verantwoord ondernemen**. Door oog te hebben voor principes als voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid, proberen de bedrijven uit de sociale economie de juiste balans te vinden tussen economische, sociale en ecologische waarden. De overheid wil via de sociale economie ook reguliere ondernemingen stimuleren om deze principes een centrale plaats te geven in de bedrijfsvoering.

In wat volgt, komen vooreerst de verschillende werkvormen en doelgroepen van de sociale economie aan bod. Vervolgens wordt ingegaan op de effectieve tewerkstelling van deze doelgroepen, op de vertegenwoordiging van een aantal kansgroepen in de sector en op de uitstroom van de sociale economie naar de reguliere arbeidsmarkt.

2.101 Vlaamse aanmoedigingspremies

Personen die in de loop van 2012 een Vlaamse aanmoedigingspremie goedgekeurd kregen, naar geslacht en leeftijd, in aantal.

Bron: VSAWSE, bewerking Departement WSE.

Werkvormen en doelgroepen

De belangrijkste werkvormen van de sociale economie zijn de sociale werkplaatsen, de beschutte werkplaatsen en de invoegbedrijven. Daarnaast zijn er nog de arbeidszorginitiatieven en de initiatieven in het kader van de lokale diensteneconomie. Elk van deze werkvormen richt zich op een specifieke groep van personen met een grote afstand tot de reguliere arbeidsmarkt.

De **sociale werkplaatsen** verschaffen werkgelegenheid aan zeer moeilijk inzetbare werkzoekenden in een beschermde arbeidsomgeving. In de praktijk gaat het om mensen met een laag opleidingsniveau, die minstens vijf jaar inactief zijn en fysieke, psychische of sociale beperkingen of moeilijkheden hebben.

In de **beschutte werkplaatsen** kunnen werkzoekende personen met een arbeidshandicap terecht die door hun handicap voorlopig of definitief niet aan de slag kunnen op de gewone arbeidsmarkt.

Ook de **invoegbedrijven** zorgen voor duurzame werkgelegenheid voor kansengroepen, maar in tegenstelling tot de eerder genoemde werkvormen doen zij dat binnen de reguliere economie. Ondernemingen die de principes van maatschappelijk verantwoord ondernemen onderschrijven, krijgen tijdelijke en degressieve subsidies voor de tewerkstelling van invoegwerknemers. Het gaat hierbij om laag- en middengeschoolde langdurig werklozen, werkzoekende personen met een arbeidshandicap, leefloontrekkers en werkzoekende leerlingen van het deeltijds beroepssecundair onderwijs.

Arbeidszorginitiatieven richten zich op personen die omwille van persoons- en/of maatschappijgebonden redenen niet (meer) kunnen werken onder een arbeidscontract in het reguliere of beschermende tewerkstellingscircuit. Hoewel ook hier de arbeidsdeelname centraal staat, besteden deze initiatieven tegelijk uitgebreid aandacht aan de zorgbegeleiding van de werknemer. Het gaat om vrijwillig onbetaald werk onder begeleiding en met behoud van een uitkering.

Met de **lokale diensteneconomie** ten slotte wil de overheid een aanvullend dienstenaanbod realiseren dat inspeelt op maatschappelijke noden en behoeften die niet of onvoldoende beschikbaar zijn op de markt of via de reguliere dienst- en hulpverlening. Deze diensten koppelen duurzame tewerkstelling aan het verhogen van de leefbaarheid en leefkwaliteit van een buurt of wijk. Het gaat onder meer om huishoudelijke hulp, kinderopvang en groenonderhoud. De lokale diensteneconomie mikt op de tewerkstelling van laag- en middengeschoolde langdurig werklozen, leefloontrekkers en rechthebbenden op financiële maatschappelijke hulp.

Het bepalen van de omvang van de doelgroep van de verschillende werkvormen is niet altijd eenvoudig omdat naast formele criteria vaak ook een kwalitatieve beoordeling van de arbeidsmogelijkheden van de betrokkene een rol speelt. Het is bovendien zo dat de doelgroepen van de verschillende werkvormen elkaar gedeeltelijk overlappen.

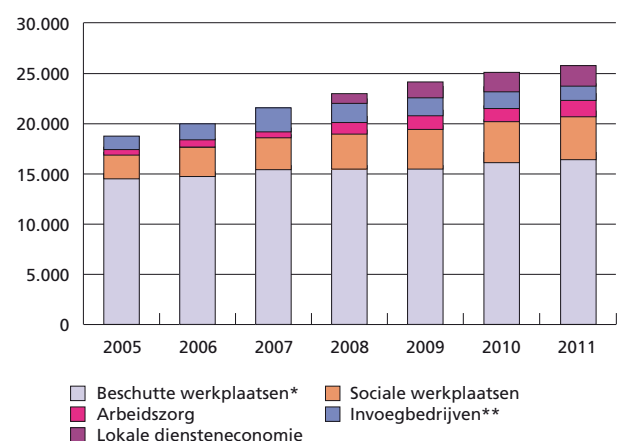
Schattingen van midden 2012 geven aan dat de potentiële doelgroep van de invoegbedrijven op basis van de formele criteria met ongeveer 90.000 personen het omvangrijkst is. Bij de lokale diensteneconomie gaat het om een doelgroep van 80.000 tot 90.000 personen. Ongeveer 27.000 personen voldoen aan de formele criteria voor tewerkstelling als doelgroepwerknemer in een beschutte werkplaats. Bij de sociale werkplaatsen gaat het om bijna 12.000 personen. De doelgroep van de arbeidszorginitiatieven is het kleinst. In 2011 werd aan goed 1.000 personen het advies verleend om in een arbeidszorgproject te stappen.

Bereik sociale economie

Eind 2011 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie (beschutte en sociale werkplaatsen, invoegbedrijven, arbeidszorginitiatieven en lokale diensteneconomie) in totaal 25.613 doelgroepwerknemers te werk. Dat komt overeen met 0,9% van de totale werkende bevolking tussen 20 en 64 jaar. Het aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie is in 2011 met 3% toegenomen. Ook in de voorgaande jaren was er telkens sprake van een vergelijkbare stijging. Eind 2011 werkte 63% van de doelgroepwerknemers in een beschutte werkplaats, 17% in de sociale werkplaatsen. De lokale diensteneconomie is goed voor 8% van het aantal doelgroepwerknemers. Het aandeel van de invoegbedrijven en de arbeidszorginitiatieven bedraagt telkens 6%.

2.102 Bereik sociale economie

Raming van het totale aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie op 31 december, van 2005 tot 2011, in personen.

* Cijfers afkomstig uit de enquête die het VSAWSE jaarlijks organiseert: betreffen de personen met een arbeidshandicap in de productie die op het eind van het jaar ingeschreven zijn in het personeelsregister van een beschutte werkplaats.

** Tot en met 2007 omvatten de gegevens ook de collectieve invoegbedrijven. Vanaf 2008 vallen de collectieve invoegbedrijven onder de lokale diensteneconomie.

Bron: Monitor Werk en Sociale Economie (Departement WSE).

Kansengroepen in de sociale economie

Opgesplitst naar kansengroepen blijken personen met een arbeidshandicap en laaggeschoolden duidelijk oververtegenwoordigd in de meeste werkvormen. Vrouwen zijn eerder ondervertegenwoordigd, behalve in de invoegbedrijven. De situatie van personen van vreemde herkomst en ouderen varieert per werkvorm.

Dat vrouwen sterk in de meerderheid zijn in de invoegbedrijven houdt verband met het feit dat een aanzienlijk aantal invoegbedrijven met dienstencheques werkt. Deze cheques worden voornamelijk gebruikt voor de vergoeding van activiteiten in sectoren waar traditioneel vooral vrouwen werken. In de andere werkvormen zijn vrouwen eerder ondervertegenwoordigd ten opzichte van hun aandeel in de totale werkende bevolking.

Het aandeel van de 50-plussers in de verschillende werkvormen komt min of meer overeen met hun aandeel in de werkende bevolking. Bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie ligt het er iets boven, bij de beschutte werkplaatsen en de invoegbedrijven iets onder. Het aandeel laaggeschoolden ligt in alle werkvormen veel hoger dan het aandeel laaggeschoolden in de totale werkende bevolking. Dat is weinig verwonderlijk aangezien bij alle werkvormen de laaggeschoolden een prioritaire doelgroep zijn.

Personen afkomstig van buiten de Europese Unie zijn in de lokale diensteneconomie, invoegbedrijven en sociale werkplaatsen oververtegenwoordigd, in de beschutte werkplaatsen ondervertegenwoordigd.

De personen met een arbeidshandicap ten slotte zijn in alle werkvormen vrij sterk aanwezig. De beschutte werkplaatsen, waar een handicap een noodzakelijk tewerkstellingscriterium is, halen uiteraard een percentage van 100%.

2.103 Kansengroepen in de sociale economie

Procentueel aandeel van vrouwen, 50-plussers, laaggeschoolden, personen van vreemde herkomst en personen met een arbeidshandicap in het aantal doelgroepwerknemers op 31 december in de sociale economie en hun aandeel in de totale werkende bevolking, in 2011, in %.

	% vrouwen	% 50-plussers	% laag-geschoolden	% personen van vreemde herkomst **	% personen met een handicap ***
Beschutte werkplaatsen	40	25	nb	3	100
Sociale werkplaatsen	39	36	78	22	18
Arbeidszorg	33	26	78	5	50
Invoegbedrijven	76	20	61	26	8
Lokale diensteneconomie	41	29	72	24	10
% in werkende bevolking *	46	25	18	5	7

* Op basis van EAK-gegevens van 2011 (jaargemiddelde).

** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om personen met een huidige of vorige nationaliteit van buiten de EU27, bij het aandeel in de werkende bevolking om de personen geboren buiten de EU27.

*** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om de door de overheid erkende personen met een arbeidshandicap (pmah). Bij het aandeel in de werkende bevolking gaat het om de personen die zelf aangeven hinder te ondervinden door een handicap of langdurig gezondheidsprobleem.

Bron: Monitor Werk en Sociale Economie (Departement WSE), ADSEI EAK.

Uitstroom naar werk

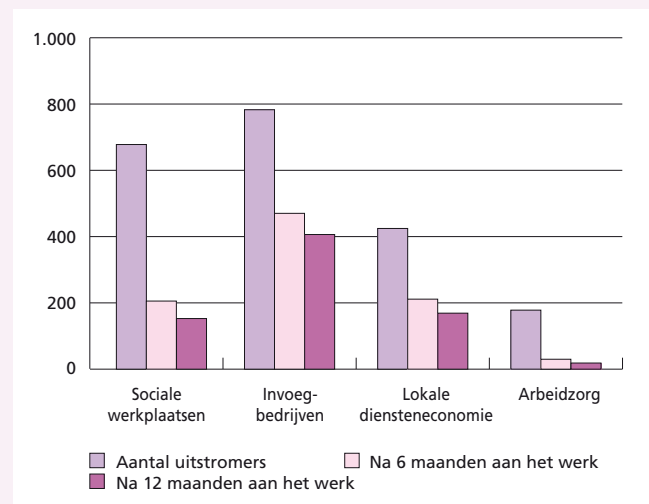
Voor personen die uittreden uit de sociale economie wordt in de maanden daarna door de VDAB onderzocht of ze al dan niet aan het werk zijn. Bij de analyse van het aantal personen dat uitstroomt moet ermee rekening worden gehouden dat het bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie gaat om programma's waaraan men voor onbepaalde duur kan deelnemen. Bij de invoegbedrijven is die periode beperkt, waardoor er dus sprake is van een 'automatische' uitstroom als de subsidiëring eindigt. Dit uit zich ook in de cijfers: het absoluut aantal uitstromers ligt het hoogst bij de invoegbedrijven.

Het is gezien de doelstellingen van het invoegprogramma niet verwonderlijk dat 60% van de doelgroepwerknemers van de invoegbedrijven een half jaar na het aflopen van de subsidie nog steeds aan het werk is. Bij de lokale diensteneconomie ligt het aandeel werkenden 6 maanden na het einde van het arbeidscontract op de helft, bij de sociale werkplaatsen op 30% en bij de arbeidszorginitiatieven op 15%. Nog eens 6 maanden later dalen deze percentages tot goed 50% bij de invoegbedrijven, 40% bij de lokale diensteneconomie, goed 20% bij de sociale werkplaatsen en net geen 10% bij de arbeidszorginitiatieven.

De uitstroom naar werk vanuit de beschutte werkplaatsen kan niet op dezelfde manier gemeten worden. Uit de jaarlijkse enquête van het VSAWSE bij de beschutte werkplaatsen blijkt echter dat de uitstroom naar regulier werk zeer gering is. In 2011 ging het slechts om 68 personen op een totaal van ruim 16.000 in de beschutte werkplaatsen tewerkgestelde doelgroepwerknemers.

2.104 Uitstroom naar werk doelgroepwerknemers

Aantal doelgroepwerknemers dat uitstroomt uit de sociale economie in de loop van 2011 en aantal uitstromers dat 6 en 12 maanden na het einde van het arbeidscontract of de subsidie aan het werk is.

Bron: VSAWSE, bewerking Departement WSE.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Departement Werk en Sociale Economie (WSE) (2013). *De Vlaamse Arbeidsmarkt. Eigenschappen, uitdagingen en positie in Europa*. Brussel: Departement WSE.
- Muyters, P. (2009). *Beleidsnota Werk 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Muyters, P. (2012). *Beleidsbrief Werk Beleidsprioriteiten 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement.
- RVA (2013). *Jaarverslag 2012*. Brussel: RVA.
- Samoy, E. (2013). *Handicap en arbeid. Deel I: definities en statistieken*. Brussel: Departement WSE.
- Samoy, E. (2013). *Handicap en arbeid. Deel II: beleidsontwikkelingen*. Brussel: Departement WSE.
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (2013). *Trendrapport Vlaamse arbeidsmarkt 2012. Synthese en update*. WSE Report 03-2013. Leuven: Steunpunt WSE.
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (2012). *Met aarzelende pas richting 50%. De boordtabel eindeloopbaan 2012*. WSE Report 6-2012. Leuven: Steunpunt WSE.
- Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Sociale Economie 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Van den Bossche, F. (2012). *Beleidsbrief Sociale Economie 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement.
- VDAB (2012). *Analyse vacatures en knelpuntberoepen 2011*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2013). *Lijst knelpuntberoepen 2013 – kwantitatieve oorzaak*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2013). *Lijst knelpuntberoepen 2013 – kwalitatieve oorzaak en/of ongunstige arbeidsomstandigheden*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2013). *Jaarverslag 2012*. Brussel: VDAB.
- Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie (VSAWSE) (2012). *Jaarverslag 2011*. Brussel: VSAWSE.
- Enquête naar de arbeidskrachten (EAK), FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/eak/>
- Labour Force Survey (LFS), Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Monitor Werk en Sociale Economie: <http://www.werk.be/cijfers/het-beleid-cijfers/monitor-werk-en-sociale-economie>
- Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.fgov.be>
- Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV): <http://www.serv.be>
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (Steunpunt WSE): <http://www.steunpuntwse.be>
- Vlaams Ministerie voor Werk en Sociale Economie, Departement Werk en Sociale Economie (WSE): <http://www.werk.be> (luik cijfers en onderzoek)
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be/trends>
<http://arvastat.vdab.be>

DEFINITIES

Arbeidsgehandicapte niet-werkende werkzoekenden

- Voor 2009 bestond de doelgroep van arbeidsgehandicapten uit drie categorieën van werkzoekenden:
- werkzoekenden erkend door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap;
  - werkzoekenden uit het buitengewoon onderwijs;
  - werkzoekenden met beperkte of zeer beperkte geschiktheid (op basis van een medisch onderzoek).
- Vanaf 2009 wordt een werkzoekende als arbeidsgehandicapt beschouwd wanneer na een administratief onderzoek, uit attesten of verslagen, blijkt dat hij:
- ingeschreven is bij het VAPH (Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap);
  - een kwalificatie of getuigschrift heeft uit het buitengewoon onderwijs, of ex-BUSO of BLO-leerling is zonder dat er kwalificaties of getuigschriften behaald zijn;
  - recht heeft op een inkomensvervangende of integratietegemoetkoming;
  - in het bezit is van een afschrift van een definitief geworden gerechtelijke beslissing of van een attest van een bevoegde federale instelling waaruit een blijvende graad van arbeidsongeschiktheid blijkt;
  - recht heeft op bijkomende kinderbijslag of recht heeft op verhoogde kinderbijslag (als ouder met een handicap);
  - recht heeft op een invaliditeitsuitkering in het kader van de ziekteverzekering;
  - een attest heeft van een arbeidshandicap, afgeleverd door een door de VDAB erkende dienst of arts.

Avondwerk Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 19 uur en 23 uur gewerkt hebben.

Beroepsbevolking Personen op arbeidsleeftijd die actief zijn op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende, hetzij als werkende.

Bevolking op arbeidsleeftijd Iedereen in de leeftijdscategorie van 20 tot en met 64 jaar.

Deeltijdarbeid bij de werkenden Aandeel deeltijds werkenden binnen de totale groep werkenden. Er bestaan verschillende modaliteiten van deeltijds werk: minder dagen per week werken, minder uren per dag werken, een halve dag minder per week werken, ...

Hooggeschoolden Personen met een diploma hoger onderwijs (van het korte of het lange type) of met een diploma universitair onderwijs.

(ILO-) niet-beroepsactieven Personen die niet tot de werkenden, noch tot de werkzoekenden behoren.

(ILO-) werkenden Personen die in de referentieweek van bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht.

ILO-werkloosheidsgraad Aandeel werklozen in de beroepsbevolking.

(ILO-) werklozen Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste vier weken en bovendien binnen de twee weken kunnen beginnen werken, en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de drie maanden begint. De ILO-definitie van werklozen wijkt af van de definitie van niet-werkende werkzoekenden bij de VDAB.

Laaggeschoolden Personen zonder diploma of met hoogstens een diploma lager (secundair) onderwijs.

Loontrekkenden Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.

Middengeschoolden Personen met hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs of met een diploma post-secundair niet-hoger onderwijs.

Nachtarbeid Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 23 uur en 05 uur gewerkt hebben.

Niet-werkende werkzoekenden Werkzoekenden met werkloosheidsuitkeringsaanvraag (WZUA) + jongeren in Beroepsinschakelingstijd (BIT) + vrij ingeschreven niet-werkende werkzoekenden + andere.

Niet-werkende werkzoekende van vreemde herkomst (VDAB) Werkzoekenden met een herkomst van buiten de EU. Voor 2007 was de indeling naar etniciteit gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie in het AMI-systeem en een door de VDAB-studiedienst ontwikkeld naamherkenningsprogramma. Er wordt een indeling gemaakt in etnisch EU en etnisch niet-EU. Vanaf 2007 is de indeling naar herkomst gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit.

Normaal Economisch Circuit De werkaanbiedingen worden naargelang de aard van de arbeidsovereenkomst of subsidieregeling ingedeeld in 'circuits'. Een van deze circuits is het 'normaal economisch circuit', naast onder meer de tewerkstellingsmaatregelen. Het normaal economisch circuit (zonder uitzendopdrachten) bestaat uit de vaste en tijdelijke (zonder uitzendopdrachten) circuits.

Het vaste circuit omvat: het gewoon circuit (jobs met een contract voor onbepaalde of lange duur, inclusief zelfstandige jobs), werken en leren (startbaan, invoegbedrijven, middenstandsopleiding, ondernemingsopleiding), vervanging brugpensioenen. Sinds 2012 behoren de vacatures voor zelfstandigen niet langer tot het Normaal Economisch Circuit, maar

vormen ze een apart circuit.

Het tijdelijke circuit omvat: tijdelijk werk (arbeidsovereenkomst voor korte duur), studentenjobs.

Ploegenarbeid Loontrekkenden die tijdens de referentiemaand van de enquête in een stelsel van twee, drie, vier of meer ploegen gewerkt hebben.

Tijdelijk werkenden bij de loontrekkenden Aandeel tijdelijk werkende loontrekkenden binnen de volledige groep van loontrekkenden. Tijdelijke arbeid omvat contracten van beperkte duur, voor een bepaalde taak of seizoen, voor stage of uitzendarbeid.

VDAB-werkloosheidsgraad Niet-werkende werkzoekenden ingeschreven bij de VDAB/beroepsbevolking.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar).

Zaterdagwerk Loontrekkenden die twee of meer zaterdagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

Zelfstandigen Personen die zelfstandig zijn in hoofdberoep of als helper, aangesloten bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.

Zondagwerk Loontrekkenden die twee of meer zondagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

BLIKVANGERS

- De zwakke conjunctuur als gevolg van de eurocrisis maakt dat de netto-groeiratio en de turbulentie van bedrijven iets terugloopt in 2012 (figuur 2.105).
- Het Vlaamse Gewest telt in 2011 9,2% zelfstandigen onder de bevolking van 15 tot en met 64 jaar. Voor het derde jaar op rij is er sprake van een lichte daling (figuur 2.107).
- De investeringsratio ligt nog hoog in 2011 maar er zijn tekenen dat de investeringsactiviteit nadien minder hoge toppen scheert (figuur 2.109).
- Vlaanderen scoort matig tot goed voor de tewerkstelling in technologische of creatieve sectoren. Vlaamse bedrijven introduceren meer dan elders nieuwe of vernieuwde product- of procesinnovaties of organisatorische of marketinginnovaties (figuur 2.113).
- Het aandeel van de technologische industrie in het Vlaams economische weefsel neemt af, maar is groter dan in de EU27 als geheel qua bruto toegevoegde waarde en kleiner qua werkgelegenheid. De kennisintensieve diensten zijn de motor van de economie. In 2011 telt het Vlaamse Gewest 9,1% werkenden in de kennisintensieve sectoren. Dat is iets lager dan tijdens de drie voorgaande jaren. De EU27 scoort gemiddeld lager, maar van onze buurlanden doet Duitsland het beter (figuur 2.111).
- De Vlaamse uitvoer en invoer herstellen zich in 2010 en 2011 van de inzinking als gevolg van de financieel-economische crisis. De conjunctuurverzwakking van 2012 gaat echter hand in hand met geringere groeicijfers van de buitenlandse handel. In vergelijking met onze buurlanden doet Vlaanderen het in 2011 niet slecht. De buitenlandse directe investeringen liggen in 2012 qua aantal en bedrag op een minder hoog peil dan in 2011, een topjaar (figuur 2.126).
- De Vlaamse export neemt in 2012 met 2,6% toe. In 2010 en 2011 ligt dat tussen 10 en 20% (figuur 2.119).
- Het Vlaamse marktaandeel daalt in 2011 met 4,2% in de BRIC. In de N11 neemt het evenwel toe met 5,3%. Onze drie buurlanden deden het telkenmale slechter (figuur 2.125).

De Vlaamse Regering benadrukt het belang van meer ondernemerschap. Groeiende ondernemingen en het gebruiken van het potentieel bij doelgroepen zijn belangrijke aspecten daarbij. Innovatief en creatief ondernemen leidt tot een hogere toegevoegde waarde. Succesvol ondernemen staat ook in verband met exporteren. Het is daarom belangrijk dat Vlaanderen sterker aanwezig is in de snelgroeiende markten. Ook de directe buitenlandse investeringen in het Vlaamse Gewest moeten toenemen.

Dit hoofdstuk bevat twee delen: 'ondernemen' en 'internationaal ondernemen'. Het eerste deel behandelt diverse aspecten van ondernemerschap (aantal ondernemingen, investeren, kapitaal) en gaat ook over innovatie en creativiteit (innoverende Vlamingen, producten, processen en sectoren). Het tweede internationale gedeelte analyseert de evolutie van de uit- en invoer, de structuur ervan naar handelspartner en product, een vergelijking van de Vlaamse handelsstromen met deze van andere handelspartners, de marktaandelen en de directe buitenlandse investeringen.

Ondernemen

In de beleidsbrief 2012-2013 van de bevoegde minister voor economie worden de volgende beleidsprioriteiten onderscheiden:

- op peil houden van de financiering van ondernemingen en projecten;
- het creëren van meer en sterker ondernemerschap;
- het scheppen van voldoende ruimte voor ondernemerschap;
- de vergroening van de Vlaamse economie;
- meer doorgroei van bestaande ondernemingen;
- uitvoering geven aan de acties uit het Nieuw Industrieel Beleid (NIB).

Het Pact 2020 onderscheidt een drietal luiken rond economie. Het eerste luik gaat over de voorwaarden om te komen tot een duurzame topregio (bbp, arbeidsproductiviteit,...). Dit wordt behandeld in de macro-economische context. Het luik 'innovatie' benadrukt de noodzaak om de omzet uit nieuwe of verbeterde producten te verhogen, de ontwikkeling van speerpunt domeinen en meer werkenden in kennisintensieve sectoren. In het derde luik staat het 'ondernemerschap' centraal. Daarbij gaat het niet enkel over meer ondernemen, ook bij doelgroepen (vrouwen, ouderen,...), maar eveneens over doorgroei van starters.

Ondernemerschap

Meer en sterker ondernemerschap is een belangrijke beleidsprioriteit.

De netto-groeiratio van de bedrijven zakt iets in 2012. De overlevingsgraden dalen enigszins tijdens de financieel-economische crisis, maar herstellen sindsdien. Ook zijn er meer gazellen en is er verbetering merkbaar in de houding ten opzichte van ondernemerschap. Maar het aantal zelfstandigen daalt lichtjes. Er zijn nog inspanningen vereist om het aandeel vrouwelijke zelfstandigen op te krikken. De investeringsratio is traditioneel hoog in het Vlaamse Gewest, maar bereikt het precrisisniveau nog niet opnieuw.

Ondernemen

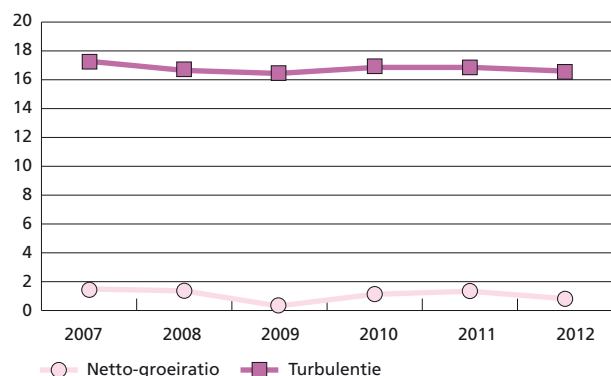
Bij de aanvang van 2012 zijn er 484.000 BTW-plichtige ondernemingen actief in het Vlaamse Gewest. Het jaar 2012 telt 41.900 oprichtingen. Voorts zijn er 32.900 stopzettingen en 5.400 faillissementen.

De **oprichtingsratio** komt in 2012 op 8,7%. Dat is iets minder dan in 2010 of 2011 (telkens 9%). De **uittredingsratio** bedraagt 7,9% in 2012 en is weinig veranderd de laatste 3 jaren. Wel is de deelcomponent van de faillissementen ten opzichte van het aantal ondernemingen lichtjes toegenomen in 2012, dit niet alleen op één jaar tijd, maar ook in een langer tijdsperspectief. De **netto-groeiratio** of het verschil tussen oprichtings- en uittredingsratio resulteert in 0,8% in 2012. Dat is minder dan de beide voorgaande jaren toen de ratio iets boven 1% noteerde. De **turbulentie** of de som van voornoemde ratio's is een maat voor de vernieuwing van het economisch weefsel. Deze indicator komt op 16,6% in 2012, dit is wederom iets minder dan in 2010 of 2011.

Doorgroei van ondernemingen is een ander essentieel punt in het beleid. Van alle ondernemingen die in 2006 het levenslicht zagen is 74,2% 5 jaar later nog in leven. Noteer hierbij dat veranderingen van vennootschapsvormen en overnames worden gezien als stopzetting. De

2.105 Dynamiek ondernemen

Evolutie van de netto-groeiratio en turbulentie van alle ondernemingen, van 2007 tot 2012, in %.

Bron: ADSEI, KBO.

2.106 Overlevingsgraad

Evolutie van het aantal starters en overlevingsgraad na 1 tot 5 jaar, van 2007 tot 2012, indices, startjaar = 100.

Oprichtingsjaar	Starters	Aantal ouder dan 1 jaar	Aantal ouder dan 2 jaar	Aantal ouder dan 3 jaar	Aantal ouder dan 4 jaar	Aantal ouder dan 5 jaar
	Aantal	Indices (startjaar = 100)				
2007	33.126	95,7	89,5	84,3	79,3	74,7
2008	32.546	95,4	89,3	84,0	79,2	-
2009	30.380	94,8	88,3	82,8	-	-
2010	32.736	94,6	88,2	-	-	-
2011	33.707	95,3	-	-	-	-
2012	30.686	-	-	-	-	-

Bron: VKBO, bewerking SVR.

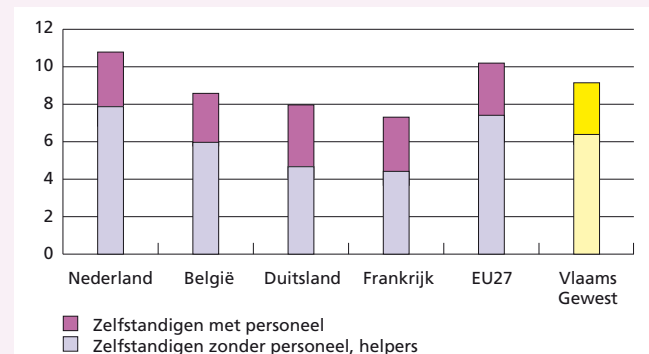
overlevingsgraden dalen logischerwijs met het verstrijken van de jaren. Startende ondernemingen hebben het soms moeilijk om zich verder te ontwikkelen. Er kunnen zich tal van problemen voordoen op het vlak van liquiditeit, bedrijfsvoering, betalingsachterstand of de lancering van producten. Ongeveer 5% van de starters houdt het geen jaar vol. Maar ook in de daaropvolgende jaren is de uitval nog opvallend. De overlevingsgraden nemen toe tussen 2005 en 2008. In 2009 is er een lichte terugval door de economische crisis van dat jaar. 2010 bracht niet veel beterschap, maar in 2011 is er opnieuw een stijging van de overlevingsgraad van ondernemingen ouder dan 1 jaar.

Uit onderzoek blijkt dat het opleidingsniveau van de leidinggevenden en managementpraktijken zoals een goed ondernemingsplan positief bijdragen tot de groei van startende ondernemingen. Dat is ook het geval voor meer financiering met eigen middelen en exportgerichtheid.

Het Vlaamse Gewest telt in 2011 9,2% **zelfstandigen** onder de bevolking van 15 tot en met 64 jaar. Voor het derde

2.107 Ondernemerschap

Aandeel van de zelfstandigen in de bevolking van 15-64 jaar in 2011, naar categorie zonder personeel of helpers en categorie met personeel, 2011, internationale vergelijking, in %.

Bron: Departement WSE, ADSEI EAK.

jaar op rij is er sprake van een lichte daling. Op lange termijn varieert deze indicator echter niet zoveel. Het aandeel zelfstandigen is hoger in de EU27 (10,2%). Van onze buurlanden scoort ook Nederland hoger (10,7%). Duitsland en Frankrijk tellen minder zelfstandigen ten opzichte van de bevolking 15-64 jaar (7,9% en 7,2%). Ondernemerschap is extra van belang door de mogelijke jobs die het kan scheppen. Het aandeel zelfstandigen met personeel is in 2011 teruggevallen tot 2,7%. Dat is op hetzelfde niveau als de EU27, maar al onze buurlanden doen het beter met een aandeel tussen 2,8% en 3,3%.

In 2011 zijn er 5,6% snelgroeiende bedrijven of **gazellen** onder de middelgrote ondernemingen. Dat is een toename ten opzichte van het dieptepunt in 2010 (4,1%). Voor het uitbreken van de financieel-economische crisis werden hogere cijfers genoteerd. Gazellen zijn belangrijk omdat ze starters kunnen motiveren om een bedrijf te beginnen of ondernemingen aanzetten om door te groeien. België kent een iets hoger aandeel gazellen (6,0%), te wijten aan het hogere Brusselse aandeel (9,0%). Het Waalse Gewest scoort anno 2011 ook iets hoger (5,8%).

Ondernemerschap stimuleren wil zeggen dat alle potentieel ingezet moet worden, dus ook bij vrouwen, ouderen, gehandicapten en vreemdelingen. De populatie zelfstandigen telt in 2012 33,7% **vrouwen**. Deze indicator brokkelt op tien jaar tijd wat af. Tijdens 2009 en 2010 is er een lichte toename van het aandeel vrouwelijke zelfstandigen, maar nadien niet meer. Onder de zelfstandigen is 34,8% **50 jaar of ouder**. Dit is het hoogste aandeel op tien jaar tijd. Hier is dus op lange termijn een stijgende trend waarneembaar. De crisis heeft hier geen invloed op gehad.

Ondernemerschap stimuleren heeft ook veel te maken met een goede attitude, zowel bij potentiële onderne-

mers als bij de bredere bevolking. Dit is des te belangrijker in Vlaanderen waar mensen eerder uit opportuniteit dan uit noodzaak zullen ondernemen. De gegevens om dit op te volgen zijn afkomstig van een internationaal vergelijkend onderzoek uit 2012 (Global Entrepreneurship Monitor of GEM). In 2012 vond 65,9% van de Vlamingen dat ondernemerschap een wenselijke carrièrekeuze is. Er is de laatste jaren verbetering merkbaar; in 2007-2008-2009 was immers nog iets minder dan de helft van de Vlamingen overtuigd van die keuze. Nog in 2012 is 60,3% van de Vlamingen van oordeel dat succesvolle nieuwe ondernemers een hoge status hebben en respect verdienen. Ook deze indicator gaat sedert 2009 in stijgende lijn. Uit dit alles kan men besluiten dat de houding tegenover ondernemerschap sedert het uitbreken van de economische crisis in 2009 is verbeterd.

Investeren

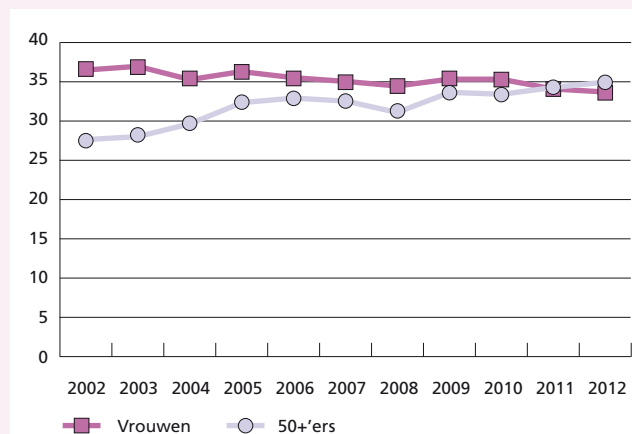
De **investeringsratio** van de private sector bedroeg 21,3% in het Vlaamse Gewest in 2011. Dat is meer dan in 2009 of 2010, maar toch worden de precrisisniveaus van 2006 en 2007 (tussen 22 en 23%) nog niet bereikt. De investeringsratio is traditioneel hoog in het Vlaamse Gewest. Alle buurlanden en de EU27 als geheel noteren lagere waarden.

De beslissing om al dan niet te investeren is van vele zaken afhankelijk. Drie factoren worden steevast aangehaald: het niveau van de voorraden, de bezettingsgraad van het productievermogen en de vraagvooruitzichten.

Het **voorraadniveau** nam gaandeweg toe in 2012 tot in september. Nadien is er een daling. De recente bruto-waarden van 2013 bevestigen dit. In het derde kwartaal van 2013 bedraagt de **bezetting van het productiever-**

2.108 Doelgroepen ondernemen

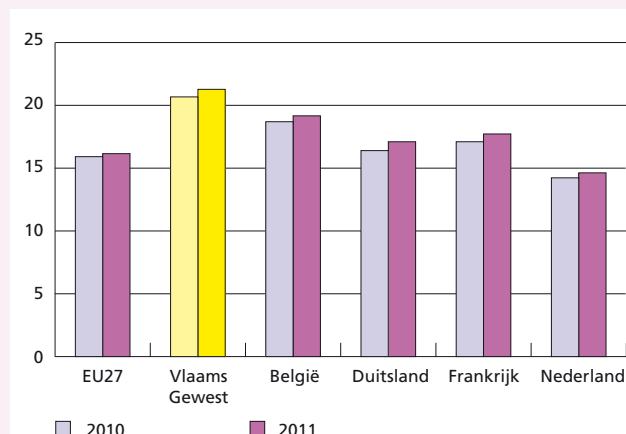
Evolutie van het aandeel van vrouwen en van de leeftijdsgroep van 50 jaar of ouder in het totaal aantal zelfstandigen, werkgevers en helpers, van 2002 tot 2012, in %.

Bron: ADSEI EAK, bewerking SVR.

2.109 Investeringsratio

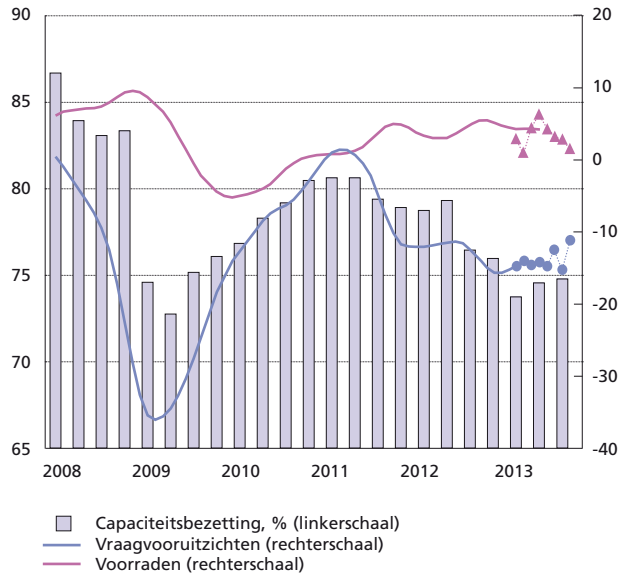
Investeringsratio, internationale vergelijking, 2010 en 2011, in %.

Bron: Eurostat, eigen berekeningen SVR.

2.110 Vraag, voorraden en capaciteitsbezetting

Verloop van de capaciteitsbezettingsgraad (in %), de vraagvoorzichten en het voorraadniveau in de Vlaamse industrie (kloof tussen de positieve en de negatieve antwoorden in procentpunten), van januari 2008 tot augustus 2013.

Bron: NBB.

mogen (exclusief voeding) 74,7% in de Vlaamse industrie. Het is daarmee het tweede kwartaal op rij dat de capaciteitsbezetting toeneemt. Toch is het huidige niveau nog laag. Het lange termijngemiddelde sedert de start van de reeks in het voorjaar van 1988 bedraagt immers 81%. De vraagvoorzichten trekken nu ook lichtjes aan. Allemaal prille tekenen van een betere investeringsomgeving.

De Belgische ondernemers in de industrie zijn volgens de halfjaarlijkse investeringsenquête van de Nationale Bank van België (NBB) optimistischer gestemd: zij zouden hun investeringen in 2013 met 19% uitbreiden (in werkelijke prijzen). Toch moet men oppassen met deze resultaten: het gaat om een bevraging op het einde van het jaar voordien, en de ervaring leert dat ondernemers de situatie dan meestal te rooskleurig inschatten.

Kapitaal

De toegang tot kapitaal is volgens de Vlaamse Regering één van de voorwaarden voor meer en sterker ondernemerschap. In het vierde kwartaal van 2012 zijn er 9 procentpunten meer Belgische ondernemers die van oordeel zijn dat de algemene voorwaarden voor het bekomen van krediet ongunstig zijn als dat er zijn die ze als gunstig bestempelen. Dat is beter dan een jaar eerder. De voornaamste pijnpunten volgens de ondernemers zijn de gevraagde waarborgen, het kredietvolume en de

kosten die gepaard gaan met het krediet. De omvang van de rentevoet is volgens de meesten geen probleem. In de jaren van sterkere economische groei (2006 en 2007) waren de bedrijfsleiders van oordeel dat de voorwaarden voor het bekomen van krediet gunstiger waren. De rentevoet vormde dan echter het pijnpunt. Dat was veel minder het geval voor het kredietvolume of de gevraagde waarborgen.

De investeringen in risicokapitaal zijn in 2011 in België goed voor 0,24% van het bbp. **Risicokapitaal** dient om investeringsprojecten met een hoog risico te financieren en waarvoor het niet steeds vanzelfsprekend is om kapitaalverschaffers te vinden. Die onzekerheid heeft te maken met de vraag of de producten of diensten die uit de investeringen voortkomen succes zullen hebben op de markt. Anno 2011 zit België onder het Europees gemiddelde (0,27%). Elk van onze 3 buurlanden doet het beter: Frankrijk (0,32%), Nederland (0,31%) en Duitsland (0,27%). De Scandinavische landen en het Verenigd Koninkrijk behoren tot de top. Investeringen in risicokapitaal zijn daarentegen relatief laag in de mediterrane en de meeste nieuwe EU-lidstaten.

Innovatie en creativiteit

Hierna worden een aantal innovatieve en creatieve indicatoren behandeld. Innovatie en creativiteit zorgen voor meer toegevoegde waarde en dus welvaart. De toepassing van innovatie gaat over de aanwezigheid van kennisintensieve en creatieve sectoren, het aandeel van nieuwe en vernieuwde producten of diensten in de omzet en het aandeel innovatieve bedrijven. Andere aspecten, zoals levenslang leren, O&O en octrooien, komen verder in VRIND aan bod.

Innovatie en creativiteit kunnen bekeken worden vanuit meerdere invalshoeken: de werkende, het product/ proces of de bedrijfstak.

Vlaanderen scoort matig tot goed op de innovatieve indicatoren. Maar er is nog verbetering mogelijk, inzonderheid voor de doorbraaksectoren.

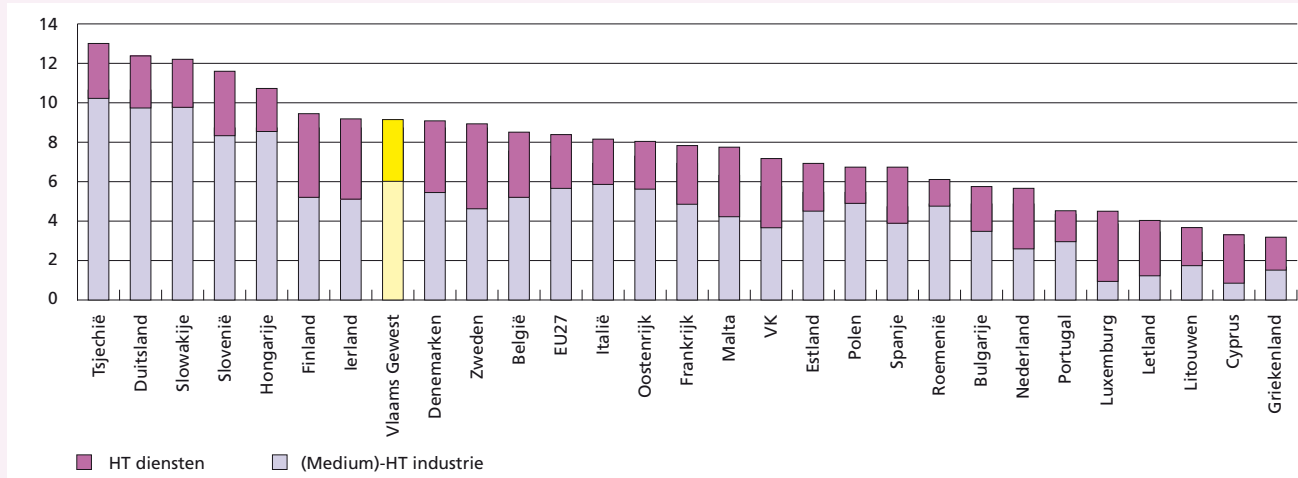
Innovatieve Vlamingen

Anno 2011 telde het Vlaamse Gewest 9,1% werkenden in de kennisintensieve sectoren. De kennisintensieve sectoren bestaan uit technologische industrie en hoogtechnologische diensten. Het cijfer voor 2011 is iets lager dan tijdens de drie voorgaande jaren. Het EU27-gemiddelde is lager (8,3%). Van onze buurlanden doet Duitsland het beter (12,3%). Dat is niet zo voor Nederland (5,7%) en Frankrijk (7,8%). In de Europese Unie is Tsjechië de leider (13%). Verder halen ook andere nieuwe EU-lidstaten hier goede resultaten (Slowakije, Slovenië, Hongarije).

In 2011 was 6% van de werkende Vlamingen actief in de **technologische industrie**, of een daling met 0,8 procentpunt tegenover 2008. Ook op deze deelindicator situeert het Vlaamse Gewest zich boven het EU27-ge-

2.111 Kennisintensieve sectoren

Aandeel van de tewerkstelling* in kennisintensieve sectoren (met een onderscheid tussen (medium)-hoogtechnologische industrie en hoogtechnologische diensten) in 2011, internationale vergelijking, in %.

* Het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.
Bron: Eurostat, bewerking SVR.

middelste (5,6%). Duitsland haalt een hoger percentage; Nederland en Frankrijk niet. Een aantal nieuwe EU-lidstaten hebben een troef op die indicator, vooral Tsjechië (10,2%).

Nog in 2011 waren 3,1% van de werkende Vlamingen aan de slag in **hoogtechnologische diensten**, meer dan gemiddeld in de EU27 (2,7%). Het Vlaamse Gewest doet het even goed als Nederland en beter dan Duitsland of Frankrijk. De Scandinavische landen en Ierland voeren de rangschikking van de EU-landen aan.

Op zoek gaan naar groei is een uitdaging voor vele Westerse economieën, en dit des te meer na de financieel-

economische en de eurocrisis. Daarenboven riskeert de toenemende vergrijzing een domper te zetten op het groeipotentieel van de komende jaren. Dit gaat immers gepaard met additionele kosten. De opkomende economieën zorgen weliswaar voor nieuwe afzetmogelijkheden voor het bedrijfsleven, maar zij brengen ook veranderingen teweeg in productieprocessen en in output, omdat de Westerse landen op zoek moeten gaan naar hun comparatieve voordelen. Innovatie en creativiteit worden steeds belangrijker voor de zich transformerende Westerse economieën. Creativiteit slaat op het combineren van bestaande toepassingen of procédés en de omzetting daarvan in een origineel product of proces. Ook zo kan een economie immers meerwaarde creëren. Creativiteit is echter moeilijk meetbaar. Meestal beroept men zich op het aandeel van creatieve beroepen in de actieve bevolking. Dit is een belangrijke voorwaarde voor creatieve toepassingen in een economie.

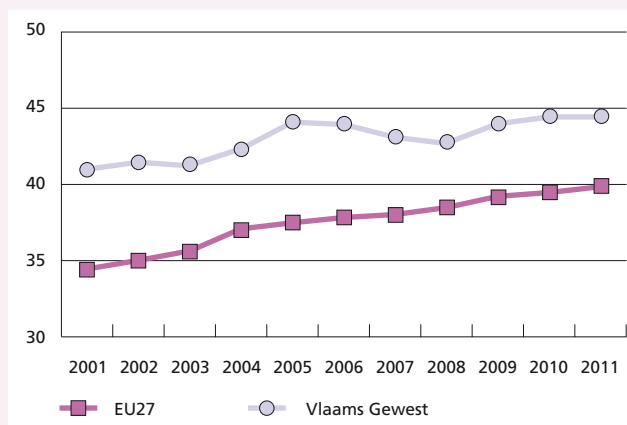
Het Vlaamse Gewest telde in 2011 44,2% tewerkgestelden in creatieve beroepen. Dat is relatief hoog: het EU27-gemiddelde bedroeg 39,6%. Van onze drie buurlanden scoren Nederland en – sedert 2011 – Frankrijk hoger. Luxemburg (55,9%) en Zweden (47,3%) zijn de koplopers in de EU27.

Innovatieve producten en processen

In 2010 wist een gemiddeld Vlaams bedrijf 7,5% van zijn omzet uit **nieuwe of verbeterde producten of diensten** te realiseren. Dat is minder goed dan in 2008 (9,5%) en in dezelfde grootte-orde als in 2006 (7,9%). Middelgrote en grote bedrijven (11 à 12%) doen het beter dan kleine bedrijven (6,5%). Naar sector is dit omzetaandeel hoger in de industrie (9,5%) dan in de diensten (6%). De bouwsector werd niet bevraagd.

2.112 Creativiteit

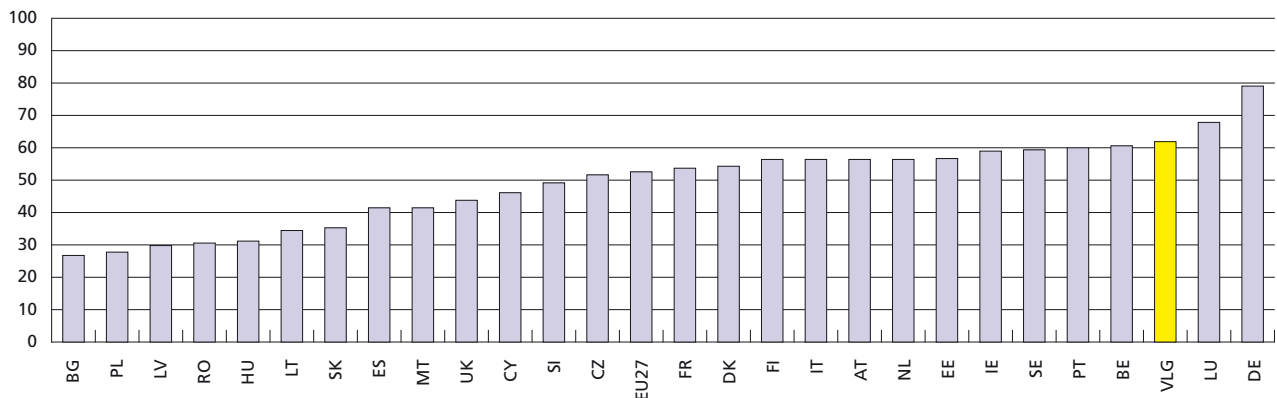
Evolutie van het aandeel van de creatieve beroepen in de beroepsbevolking*, van 2001 tot 2011, internationale vergelijking, in %.

* Het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.
Bron: Eurostat, bewerking SVR.

2.113 Innovatieve bedrijven

Aandeel van bedrijven met product- en / of procesinnovaties of organisatorische en/of marketinginnovaties in 2010, internationale vergelijking, in %.

Bron: CIS-2011, ECOOM.

In 2010 was 62% van de Vlaamse ondernemingen **innovatief**. Daarmee wordt bedoeld dat het nieuwe of vernieuwde product- of procesinnovaties of organisatorische of marketinginnovaties introduceerde. Het Vlaamse Gewest doet het hiermee zeer goed in Europees verband. Enkel Duitsland en Luxemburg halen een nog hogere score. Wederom blijken grotere bedrijven of industriële bedrijven innovatiever.

Innovatieve sectoren

Innovatieve sectoren hebben een gemiddeld hoog aandeel O&O. In wat volgt komen de technologische industrietakken en de kennisintensieve marktdiensten aan bod. Deze sectoren zullen in kaart gebracht worden op basis van de bruto toegevoegde waarde en totale werkgelegenheid. De nieuwe NACE rev.2 bedrijfstakindeling is van toepassing.

Industrie

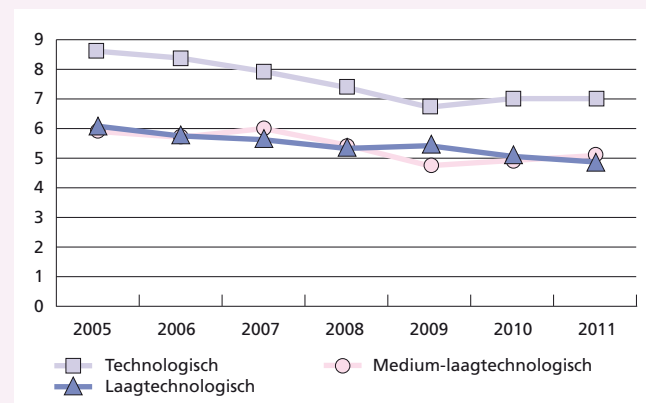
Voor Vlaanderen in Actie is industriële activiteit essentieel. Het Nieuw Industrieel Beleid wil ervoor zorgen dat de bestaande industriële activiteit ontwikkeld en vernieuwd wordt. De toekomstige industrie is immers gebaseerd op innovatie en creëert op duurzame wijze welvaart.

In 2011 kon het aandeel van de **technologisch** industrie in de Vlaamse bruto toegevoegde waarde op 6,9% becijferd worden. Voor de medium-laagtechnologische industrie en de laagtechnologische industrie komt dit op 5% en 4,9%. Het aandeel van de hele industrie in de bruto toegevoegde waarde neemt doorheen de jaren af. Dat is niet anders voor de 3 technologieklassen afzonderlijk. De daling op lange termijn is meer uitgesproken voor de technologische industrie dan voor de medium-laagtechnologische of laagtechnologische industrie.

De 3 industrieklassen hebben een zwakker aandeel in de bruto toegevoegde waarde van de EU27 dan van het Vlaamse Gewest. Voor de technologische industrie komt het aandeel in de EU27 op 6,5% in 2010. De medium-laagtechnologische industrie en de laagtechnologische industrie zijn goed voor telkens 4,4%. Ook in de Europese Unie is er een achteruitgang van het aandeel van de technologische industrie in de bruto toegevoegde waarde. Parallel aan wat gold voor de innovatieve Vlamingen is de technologische industrie ook relatief goed vertegenwoordigd in de bruto toegevoegde waarde van Duitsland en sommige nieuwe EU-lidstaten zoals Tsjechië, Hongarije en Slovenië.

2.114 Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde

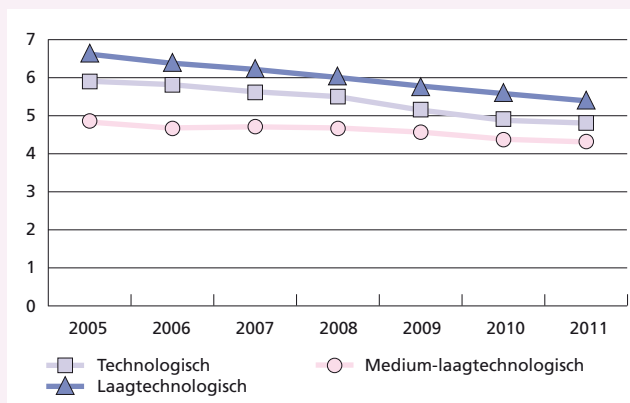
Evolutie van het aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde, van 2005 tot 2011, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.115 Technologische industrie / Werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale werkgelegenheid, van 2005 tot 2011, in %.

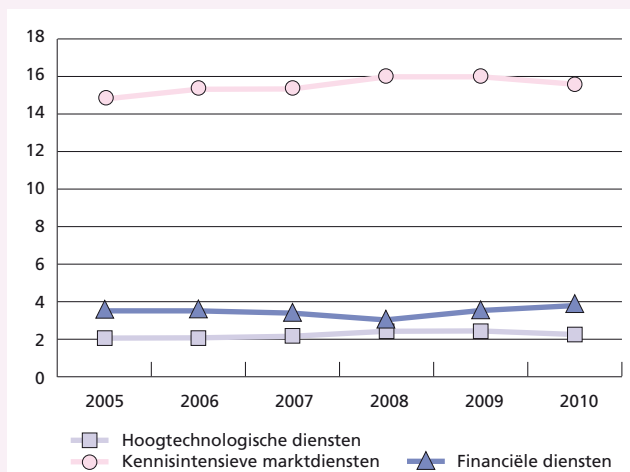
Bron: INR, bewerking SVR.

De technologische industrie had in 2011 een aandeel in de totale Vlaamse werkgelegenheid van 4,8%. Voor de medium-laagtechnologische en laagtechnologische industrie is dat 3,9% en 4,7%. Ook hier is er sprake van een geleidelijke achteruitgang van de aandelen in de totale werkgelegenheid op lange termijn. De laagtechnologische industrie is nog steeds de belangrijkste industrietak qua werkgelegenheid.

Het werkgelegenheidsaandeel van de technologische industrie is hoger in de EU27 (5% in 2009), maar is er ook dalende. Binnen de EU27 scoort Tsjechië het hoogst (9% in 2009). Duitsland (8,3%) en sommige nieuwe EU-lidstaten behoren opnieuw tot de top.

2.116 Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde

Evolutie van het aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde, van 2005 tot 2010, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

Marktdiensten

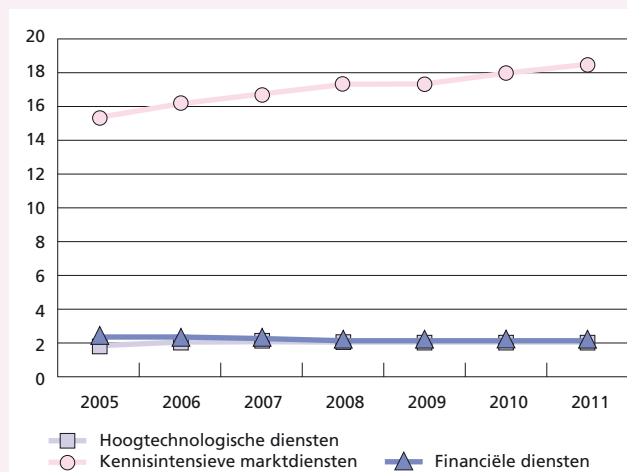
Er zijn 3 kennisintensieve dienstencategorieën: **hoog-technologische diensten**, marktdiensten en financiële diensten.

De kennisintensieve diensten zijn in hun totaliteit in 2010 goed voor 21,3% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde. Het leeuwendeel is afkomstig van de kennisintensieve marktdiensten (15,6%). De financiële en hoogtechnologische diensten (3,6% en 2,1%) vormen merkbaar kleinere categorieën. Het aandeel van de kennisintensieve diensten groeide lichtjes de afgelopen jaren, maar in 2010 was er geen toename in vergelijking met 2009. Het groeipatroon wordt voornamelijk door de marktdiensten bepaald. De kennisintensieve diensten staan in de EU27 anno 2010 in voor 19,1% van de bruto toegevoegde waarde, minder dus dan in het Vlaamse Gewest. Van onze buurlanden haalde Nederland (22,8%) een hoger cijfer dan het Vlaamse Gewest. Luxemburg (43,4%) is de absolute topper in de Europese Unie, omwille van de grote concentratie aan financiële diensten in dat land.

Verder zijn de kennisintensieve diensten als geheel goed voor 22,3% van de totale Vlaamse werkgelegenheid in 2011. Met 18,3% van de totale werkgelegenheid zijn de kennisintensieve marktdiensten opnieuw duidelijk belangrijker dan de financiële diensten of de hoogtechnologische diensten (telkens 2,0%). De kennisintensieve diensten worden steeds belangrijker in de totale Vlaamse werkgelegenheid. Opnieuw komt dat hoofdzakelijk door de marktdiensten. In de EU27 waren de kennisintensieve diensten goed voor 15,8% van de totale werkgelegenheid in 2009, duidelijk lager dan in het Vlaamse Gewest. Nederland scoort betrekkelijk hoog (21,3% in 2011). Duitsland en Frankrijk halen lagere cijfers.

2.117 Kennisintensieve diensten/ Werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale werkgelegenheid, van 2005 tot 2011, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

Doorbraaksectoren

Gezondheidszorg, logistiek, life sciences en cleantech zijn activiteiten met een groot ontwikkelingspotentieel aangezien er meer geïnnoveerd wordt in deze sectoren. Vlaanderen in Actie spreekt daarom van doorbraaksectoren. Het introduceren van innovatieve toepassingen zorgt ervoor dat deze bedrijven producten of processen ontwikkelen die moeilijk imiteerbaar zijn. Dat verhoogt de concurrentiekracht en zorgt voor meer toegevoegde waarde. Daar kunnen ook meer jobs uit voortvloeien.

Gezondheidszorg staat in voor 7,6% van de bruto toegevoegde waarde en voor 12% van de totale werkgelegenheid in 2011. Op lange termijn wordt deze sector qua tewerkstelling steeds belangrijker voor de Vlaamse economie. Dat is in mindere mate ook zo voor de bruto toegevoegde waarde. De stilaan vergrijzende bevolking zorgt voor een grotere vraag naar gezondheids- en maatschappelijke diensten. Deze sector doorstond de crisis van 2009 beter, getuige de stijgende aandelen van toegevoegde waarde en werkgelegenheid. Het is een arbeidsintensieve bedrijfstak: het werkgelegenheidsaandeel ligt duidelijk boven dit van de bruto toegevoegde waarde.

Logistiek zorgt in 2010 voor 13,7% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde. Dat is ongeveer evenveel als in het crisisjaar daarvoor. Daarmee is het belang van de bruto toegevoegde waarde in deze bedrijfstak nog niet op het niveau van voor de crisis. Het aandeel van de werkgelegenheid bedroeg er 10,4% in 2011. Sedert 2009 daalt ook deze indicator lichtjes.

Life sciences of biowetenschappen staan in 2011 voor 1,5% van de bezoldigde tewerkstelling. Dat is het hoogste peil sinds 2007. Concreet zijn ongeveer 31.700 bezoldig-

den aan het werk in de life sciences. Biotechnologisch onderzoek en de ontwikkeling van specifieke geneeskundige artikelen zullen aan belang winnen naarmate de bevolking vergrijst en dus meer verzorging behoeft.

Cleantech gaat eerder over processen dan over activiteiten en is daarom moeilijk in sectorale statistieken te vatten. Het gaat om wetenschappelijke, ecologische toepassingen die zorgen voor duurzame productieprocessen. Activiteiten die met cleantech te maken hebben zijn in 2011 goed voor 2,9% van de totale bezoldigde tewerkstelling of concreet 62.600 personen. Dat is ongeveer hetzelfde niveau als de twee voorgaande jaren. Investerings in milieu- en energietechnologie horen bij een modern productieproces. Vandaar dat ook deze sector toekomstkansen biedt.

Internationaal ondernemen

Exporteren is een sleutelwoord voor de Vlaamse economie. Dat komt dan ook duidelijk aan bod in Vlaanderen in Actie: bedrijven die succesvol vreemde markten aanboren staan garant voor onze welvaart. In het luik Internationalisering van het Pact 2020 is dit vertaald naar 4 subdoelstellingen:

- Vlaanderen herwint tegen 2020 zijn in de afgelopen tien jaar verloren marktaandeel in de wereldexportmarkt en exploreert in veel sterkere mate dan vandaag onbenut potentieel op het vlak van internationalisatie (zowel in goederen als in diensten).
- Het aantal buitenlandse directe investeringen in het Vlaamse Gewest neemt toe, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag.
- Tegen 2020 neemt het aantal exporterende bedrijven toe, het aantal exporterende kmo's verdubbelt (tegenover 2007).
- Het aandeel van de totale Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten groeit tegen 2020 tot 10%.

De beleidsbrief 'Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking' 2012-2013 erkent deze doelstellingen en vraagt ook aandacht voor nieuwe sectoren (export van diensten) en voor het creëren van Vlaamse economische wereldspelers.

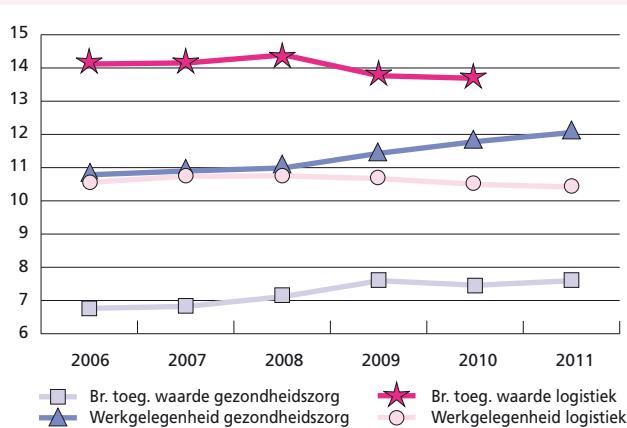
De indicatoren die hier behandeld worden gaan over de evolutie van de in- en uitvoer en de structuur ervan, de uitvoerratio, het aantal exporterende bedrijven, de geharmoniseerde competitiviteitsindicator, de overeenstemming van de handelspatronen met andere handelsblokken en de directe buitenlandse investeringen.

Belang uit- en invoer

De Vlaamse buitenlandse handel kon zich in 2010 en 2011 herstellen van de inzinking als gevolg van de financieel-economische crisis. Er werden dan ook groeicijfers tussen 10 en 20% genoteerd. Maar de conjunctuurverzwakking van 2012 ging hand in hand met geringere groeicijfers

2.118 Gezondheidszorg en logistiek

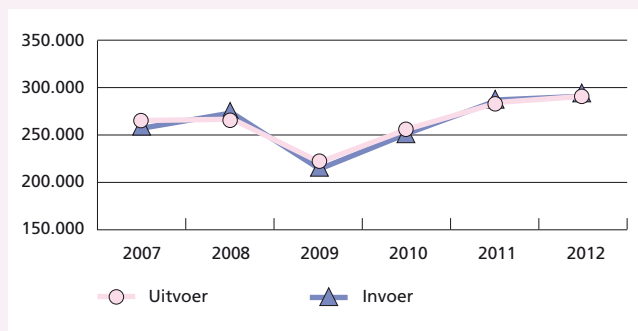
Evolutie van het aandeel van de gezondheidszorg en de logistiek in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid, van 2006 tot 2011, in %.

* Het gaat om de bruto toegevoegde waarde en de totale werkgelegenheid in een land (of regio), ongeacht waarvan de productiefactoren komen. Bron: INR, bewerking SVR.

2.119 In- en uitvoer

Evolutie van de waarde van de Vlaamse in- en uitvoer van goederen volgens het communautaire concept (exclusief Belgische interregionale handel), van 2007 tot 2012, in miljoenen euro.

Bron: INR.

van uit- en invoer. De Vlaamse **export** kwam in 2012 op 289,6 miljard euro of in werkelijke prijzen slechts 2,6% meer dan in 2011. Daarbij komt dat de **buitenlandse orderpositie** in de industrie vrij zwak is begin 2013. Dat doet op korte termijn geen verbetering van de Vlaamse export vermoeden. De Vlaamse **invoer** is met 290,1 miljard euro lichtjes hoger dan de uitvoer en groeide in werkelijke prijzen met 1,4%. Het deficit van de uitvoer ten opzichte van de invoer is in 2012 geslonken.

De **uitvoerratio** bedroeg in 2012 134,8% van het bbp. Dat

2.120 Competitiviteit

Evolutie van de Vlaamse geharmoniseerde competitiviteitsindicator* ten opzichte van de euro, januari 2007 – februari 2013.

* De HCI wordt berekend voor het Vlaamse Gewest ten opzichte van een ruime set van 56 handelspartners. Een daling van deze indicator wijst op een verbeterende concurrentiekracht. Dat kan doordat de inflatie lager is in het Vlaamse Gewest in vergelijking met de meeste van de partnerlanden, of omdat wisselkoers van de euro gunstig evolueert ten opzichte van de niet-euro-landen of omdat er zich wijzigingen voordoen in het handelspatroon (meer handel met landen die qua inflatie en wisselkoers ongunstiger evolueren). Het omgekeerde is uiteraard waar voor een stijging van de HCI. De berekeningen voor de Vlaamse HCI nemen een aanvang in januari 2004. De Vlaamse HCI is in sterke mate afgestemd op de berekeningen van de HCI's voor de eurolanden door de Europese Centrale Bank (ECB). Een exacte vergelijkbaarheid is niet mogelijk daar de ECB het basismateriaal voor de berekeningen niet vrijgeeft, en enkel de methode in een aantal papers omschrijft. Bron: SVR op basis van UNCTAD, Eurostat, INR, OESO.

hoge cijfer komt doordat in het bbp de netto-uitvoer (of het verschil tussen uitvoer en invoer) begrepen is. Bovendien is er veel doorvoer door niet-ingezetenen via Vlaamse wegen en havens. De uitvoerratio is ten opzichte van 2011 lichtjes gestegen omdat het bbp in nominale termen nog zwakker groeide dan de uitvoer.

Volgens de Nationale Bank van België (NBB) dienden in 2012 ongeveer 17.800 Vlaamse ondernemingen een exportaangifte in. Dat is licht hoger (+0,6%) dan in 2011. Belangrijker is dat de daling van het aantal exporterende ondernemingen tijdens de voorgaande 3 jaren gestopt is. Toch moet men oppassen met deze statistiek: voor het deel EU handel worden enkel de grotere transacties geregistreerd.

Onze exportprestaties zijn verbonden met de concurrentiekracht van de Vlaamse economie. De **geharmoniseerde competitiviteitsindicator** (HCI) is een maatstaf voor de prijs- en kostencompetitiviteit. Hij moet zo geïnterpreteerd worden dat een toename van de HCI wijst op een verslechtering van de competitiviteit, en een daling op een verbeterde concurrentiepositie. De verzwakking van de HCI in 2009 en de eerste helft van 2010 is in belangrijke mate te wijten aan de goedkopere US dollar. De Vlaamse HCI verbetert vervolgens tot in de zomer van 2012 door de daling van de euro ten opzichte van de US dollar. Ook de afname van de inflatieverschillen met belangrijke handelspartners speelt een rol.

Vanaf het najaar van 2012 tot in de lente van 2013 verslechtert de Vlaamse HCI opnieuw. De appreciatie van de euro ten opzichte van de Japanse yen, de Chinese yuan en de Amerikaanse dollar zijn daar verantwoordelijk voor.

In welke mate draagt export bij tot de welvaart van een land? Dat is afhankelijk van de mate waarin de export afkomstig is van eigen productie, dan wel berust op onderdelen die van elders ingevoerd worden en tot een (uitvoer)product samengesteld worden. In België was anno 2009 68% van de bruto toegevoegde waarde uit de export afkomstig uit het binnenland. Dat ligt in de buurt van Nederland (66,1%), maar in Duitsland (74,6%) en Frankrijk (74,3%) is de binnenlandse productie belangrijker voor de welvaartscreatie door export. Deze indicator steeg in België tussen 2005 en 2009, terwijl die daalde in Nederland en constant bleef in Duitsland en Frankrijk.

Partners en producten

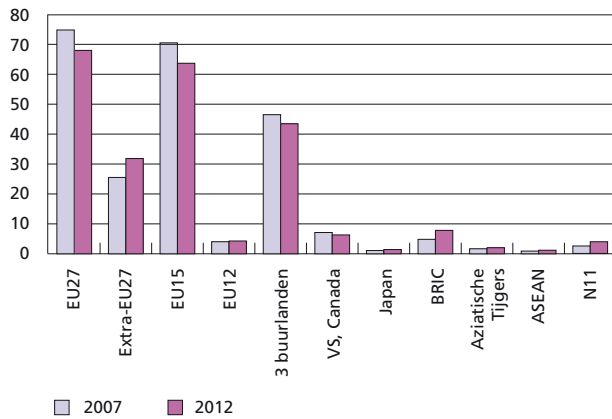
De belangrijkste internationale handelspartners van het Vlaamse Gewest zijn de buurlanden en de Europese Unie in het algemeen.

De EU27 is zoals steeds de belangrijkste afzetmarkt voor Vlaamse exporteurs (68% in 2012). De EU15 en meer specifiek de 3 buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland) vormen daarbij de hoofdmoot (63,7% en 43,6% van de totale export). Toch vermindert het belang van onze voornaamste afzetmarkt op enkele jaren tijd. In 2007 waren de EU15 en de drie buurlanden immers nog goed voor

2.121a Uitvoer

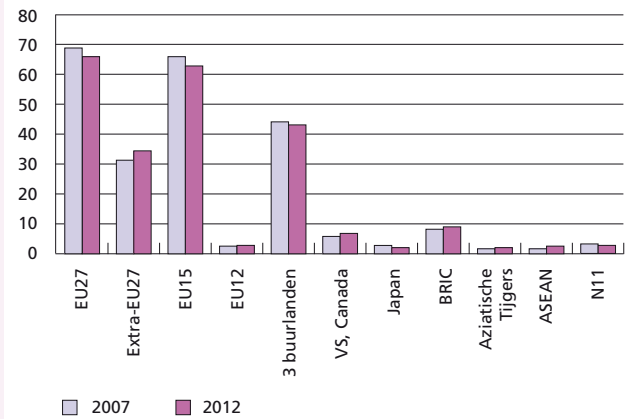
Aandeel van de EU27, de rest van de wereld en de voornaamste handelsblokken* in de Vlaamse uitvoer, in 2007 en 2012, in % van de totale uitvoer.

* EU15, EU12, 3 buurlanden (DE, FR en NL), Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers (AT), ASEAN, N11.
Bron: INR.

2.121b Invoer

Aandeel van de EU27, de rest van de wereld en de voornaamste handelsblokken* in de Vlaamse invoer, in 2007 en 2012, in % van de totale invoer.

* EU15, EU12, 3 buurlanden (DE, FR, en NL), Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers (AT), ASEAN, N11.
Bron: INR.

70,5% en 46,3%. De opkomende handelsblokken nemen een steeds grotere hap uit het Vlaamse uitvoerpakket, met name de **BRIC**-landen (7,6%), de **N11** (3,7%) (waarvan de **MIST** 2,4%), de **Aziatische Tijgers** (1,9%) en de **ASEAN** (1,2%). Noord-Amerika en Japan zijn in 2012 goed voor 6,5% en 1,2% van de Vlaamse uitvoer. Op lange termijn is het belang van Noord-Amerika afgenomen; echter in vergelijking met 2011 (5,6%) is er een toename. Het aandeel van Japan verandert niet zoveel met de tijd. De nieuwe **EU12**-lidstaten vertegenwoordigen 4,2% van de Vlaamse uitvoer in 2012. Sedert 2007 kwam daar niet zoveel verandering in.

Aan de invoerkant is ook de EU27 onze belangrijkste handelspartner (65,7% in 2012), maar minder sterk dan aan de uitvoerzijde. De EU15 en de 3 buurlanden zijn goed voor 62,6% en 43,2%. Ook hier is er een afname van het belang van de kernlanden van de EU ten opzichte van opkomende handelspartners. Anno 2012 komt 9,0% van onze invoer uit de BRIC. Voor de N11, Aziatische Tijgers (AT) en ASEAN is dat 3,1%, 2,4% en 2,8%. Ook het belang van Noord-Amerika nam toe (6,9%), zowel ten opzichte van 2007 als in vergelijking met 2011. Het belang van Japan voor de Vlaamse invoer wordt geleidelijk aan kleiner en is nu 2,2%.

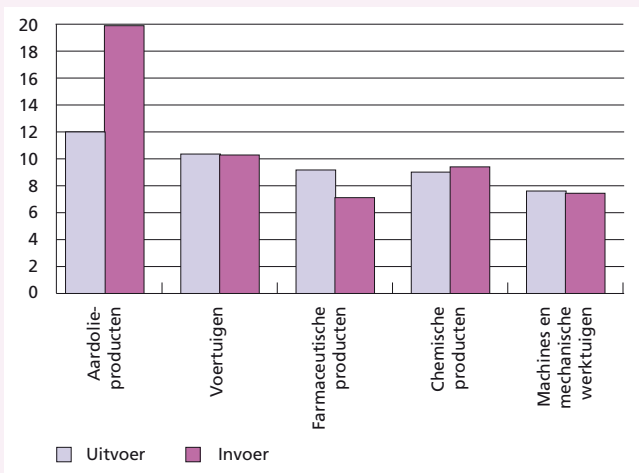
In 2012 zijn de 5 belangrijkste **producten** goed voor 47,2% van de Vlaamse uitvoer. De top-3 staan voor 30,9%. Daarmee neemt het belang van de topproducten in het uitvoerpakket opnieuw wat toe, na een jarenlange daling. Het oplopende gewicht van 'aardolieproducten' is daar in belangrijke mate verantwoordelijk voor. Sedert 2011 is dat ons belangrijkste uitvoerproduct. De top voor 2012 bestaat verder uit 'voertuigen', 'farmaceutische producten', 'chemische producten' en 'machines en mechanische werktuigen'. Er is geen verschil met het jaar voordien.

Aan de invoerzijde vormen de top-5 en de top-3 respectievelijk 53,4% en 39%. Dat is hoger dan bij de uitvoer. Dat komt uitsluitend door het belang van ingevoerde aardolie (19,7%). Dit product blijft ook aan de invoerkant aan belang winnen. De top bestaat voorts uit 'voertuigen', 'chemische producten', 'machines en mechanische werktuigen' en 'farmaceutische producten'. Ook dit is hetzelfde als in 2011.

De **BRIC-landen** wonnen de laatste jaren sterk aan belang in de Vlaamse buitenlandse handel. Daarom wordt hier even stilgestaan bij welke producten juist in- en uitgevoerd worden van en naar deze landengroep en wordt

2.122 Uit- en invoerpakket

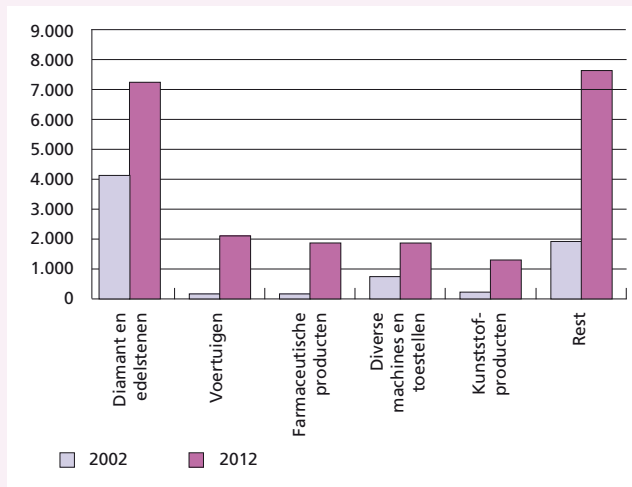
Aandeel van de 5 belangrijkste uit- en invoerproducten, in 2012, in %.

Bron: INR.

2.123a Uitvoer naar BRIC

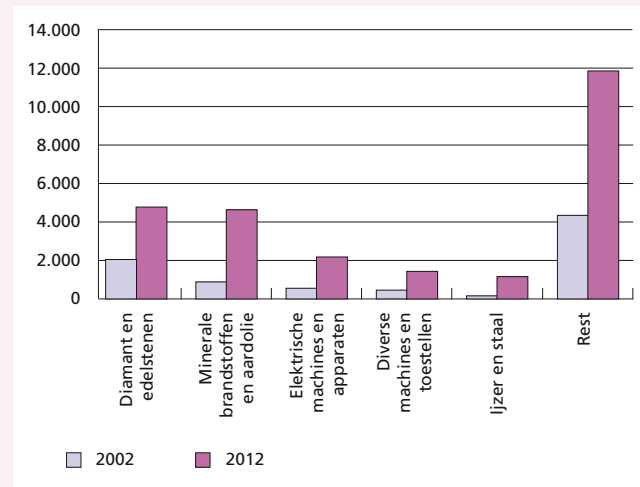
Uitvoer van het Vlaamse Gewest naar de BRIC-landen volgens voornaamste product, in 2002 en 2012, in miljoen euro.

Bron: INR, FIT, bewerking SVR.

2.123b Invoer uit BRIC

Invoer van het Vlaamse Gewest uit de BRIC-landen volgens voornaamste product, in 2002 en 2012, in miljoen euro.

Bron: INR, FIT, bewerking SVR.

dieper ingegaan op de evolutie ervan tijdens de voorbije 10 jaar.

De Vlaamse uitvoer naar de BRIC-landen bestaat in belangrijke mate uit arbeidsintensieve goederen (42,3% in 2012). Dat gaat voor het grootste deel over diamant en edelstenen. Deze categorie alleen al maakt 32,8% uit van de totale Vlaamse uitvoer naar de BRIC in 2012. Maar op 10 jaar tijd nam het belang van diamant en edelstenen af. In 2002 stond deze categorie nog voor 55,1% van het Vlaamse uitvoerpakket naar de BRIC-landen. Andere producten winnen aan belang, voornamelijk voertuigen (9,6% in 2012) en farmaceutische producten (8,6%).

Ook in de Vlaamse invoer uit de BRIC staan diamant en edelstenen op de eerste plaats, zij het minder prominent (18,2%). Het belang van deze categorie nam eveneens af tussen 2002 en 2012. Andere belangrijke invoerproducten zijn minerale brandstoffen en aardolieproducten (17,9%) en elektrische machines en apparaten (8,4%).

Er zijn verschillen tussen de diverse BRIC-landen onderling. Anno 2012 is India (35,3%) nipt belangrijker dan China (32,1%) in de Vlaamse uitvoer naar de BRIC-landen. Tien jaar eerder was de Vlaamse uitvoer naar de BRIC echter hoofdzakelijk een Indiase aangelegenheid (53,5%). Diamant en edelstenen maken de overgrote meerderheid uit van de Vlaamse uitvoer naar India. Nu groeide deze productcategorie weliswaar met ongeveer driekwart op 10 jaar tijd, maar ook andere productitems zitten in de lift. Zo geraakt de Vlaamse uitvoer naar de BRIC toch meer gediversifieerd. De Vlaamse export naar China bestaat voornamelijk uit voertuigen, koper en ook diamant en edelstenen. Naar Rusland worden vooral farmaceutische producten uitgevoerd, gevolgd door voertuigen en diverse machines en toestellen. Deze producten komen ook voor in de lijst met belangrijkste uitvoerproducten naar Brazilië.

Aan de invoerkant is China onze belangrijkste BRIC-leverancier (45,6%). Op de tweede plaats bevindt zich

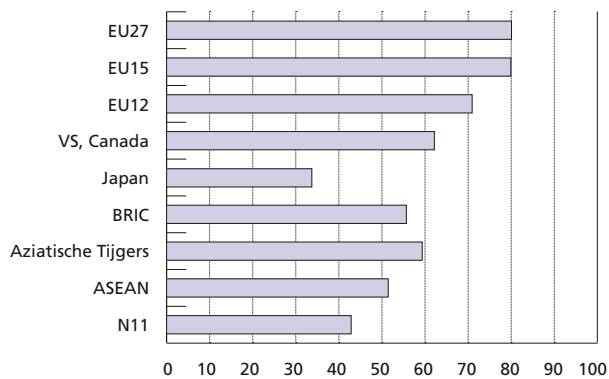
Rusland (29,6%), dat zijn aandeel in een decennium met 10 procentpunten zag toenemen ten nadele van Brazilië. De voornaamste ingevoerde producten uit China zijn elektrische machines en apparaten en diverse machines en toestellen. Meer dan de helft van de Russische invoer bestaat uit minerale brandstoffen en aardolie. Diamant en edelstenen zijn het voornaamste Indiase invoerproduct (net als bij de uitvoer). De invoer uit Brazilië is gediversifieerder: de top bestaat er uit groenten en vruchten, ertsen en koffie.

De structuur van de Vlaamse buitenlandse handel naar product vertoont het meest overeenstemming met de oude EU-lidstaten. Dat wil zeggen dat onze belangrijkste concurrenten in de omliggende landen liggen. Dit wordt uitgedrukt door het aandeel van de handel in gelijkaardige producten in de totale in- en uitvoer. Deze index (GLI) bereikt in 2012 een waarde van 80% met de EU15 en EU27. De nieuwe EU12 en Noord-Amerika scoren lager (71% en 62%). De nieuwe groeimarkten scoren nog lager (waarden tussen 50% en 60%, met uitzondering van de N11 waarvoor de GLI 43% bedraagt). De index is ten slotte het laagst met betrekking tot Japan. Dat komt door het grote handelsdeficit met dat land: Vlaanderen importeert vooral voertuigen en mechanische werktuigen uit Japan, maar exporteert er veel minder naar. Sedert 2002 is de handel met de EU15 iets minder concurrentieel geworden; het omgekeerde is waar voor de handel met de EU12, Noord-Amerika en Japan. Voor de opkomende handelsblokken is er minder veranderd, behalve voor de Aziatische Tijgers waarvoor het handelsspatroon met het Vlaamse Gewest wat meer complementair geworden is.

Het Pact 2020 ziet in hoogtechnologische producten een bijzonder middel om de Vlaamse uitvoerpositie te versterken. Deze zijn moeilijker imiteerbaar dan basisgoederen.

2.124 Concurrentiële / Complementaire handel

Grübel-Lloyd indices (GLI) of aandeel van de intra-industriële handel* in de Vlaamse in- en uitvoer naar een aantal handelsblokken in 2012, in %.

* Intra-industriële handel = concurrentieel, inter-industriële handel = complementair.
Bron: INR, bewerking SVR.

Door zich meer toe te leggen op deze categorie van goederen kan Vlaanderen producten met hoge toegevoegde waarde produceren en exporteren. Dit zou het Vlaamse Gewest moeten toelaten marktposities uit te breiden of op zijn minst te behouden.

Hoogtechnologische goederen zijn in 2012 goed voor 6,1% van de totale Vlaamse uitvoer. Dat is een toename voor het eerst in 7 jaar. Zowel de totale uitvoer als de high-techuitvoer namen toe in 2012, maar deze laatste nog meer. De reden hiervoor is de sterke groei met 1,7 miljard euro van de uitvoer van vaccins en antisera.

Marktaandelen

Marktaandelen zijn een veel gebruikte maatstaf bij de beoordeling van het concurrentievermogen van landen. Omwille van de focus van het Vlaamse beleid op groei-markten gaat het hierna om de handelsblokken buiten de EU15.

Voorafgaandelijk twee aandachtspunten. Eerst en vooral kennen de nieuwe groeielanden een relatief sterke economische ontwikkeling. Dat betekent dat zij meer en meer handel voeren, zowel onderling als met andere handelsblokken. Daardoor verliezen de Westerse landen automatisch marktaandeel.

Ten tweede is het zo dat de prestaties van het Vlaamse Gewest op die groeiemarkten worden vergeleken met onze buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Dat zijn grotere economieën dan de Vlaamse. Omwille van die reden alleen al hebben onze buurlanden meer kans om een groter marktaandeel te hebben in een bepaalde afzetmarkt. Zo voert Duitsland steeds de rangorde van grootste marktaandeel aan.

2.125 Marktaandelen

Marktaandelen van het Vlaamse Gewest, Duitsland, Frankrijk en Nederland in een aantal handelsblokken in 2002, 2010 en 2011, in %.

Vlaamse Gewest					
	2002	2010	2011	2011, Index (2002=100)	2010-11 (%)
EU12	22,5	22,1	22,4	99,6	+1,2
BRIC	17,2	10,8	10,4	60,2	-4,2
N11	7,2	7,7	8,1	112,2	+5,3
Aziatische Tijgers	4,3	4,3	4,4	102,2	+3,6
Noord-Amerika	11,7	9,3	8,1	69,2	-13,1
Japan	6,2	5,6	5,0	82,0	-9,5
Duitsland					
	2002	2010	2011	2011, Index (2002=100)	2010-11 (%)
EU12	261,1	219,3	221,6	84,9	+1,0
BRIC	76,4	65,4	60,1	78,7	-8,1
N11	46,6	43,8	41,6	89,2	-5,1
Aziatische Tijgers	24,3	25,6	24,7	101,7	-3,8
Noord-Amerika	49,6	40,1	41,1	83,0	+2,5
Japan	36,7	25,8	24,5	66,6	-5,1
Frankrijk					
	2002	2010	2011	2011, Index (2002=100)	2010-11 (%)
EU12	58,5	40,2	39,3	67,2	-2,2
BRIC	23,2	15,9	14,0	60,1	-12,2
N11	22,5	17,9	16,8	74,8	-6,3
Aziatische Tijgers	11,5	12,9	12,9	112,8	0,0
Noord-Amerika	20,4	14,1	13,5	66,3	-4,0
Japan	16,4	11,8	10,7	65,2	-9,2
Nederland					
	2002	2010	2011	2011, Index (2002=100)	2010-11 (%)
EU12	36,6	50,0	48,5	132,4	-3,0
BRIC	12,5	9,9	9,0	72,4	-8,7
N11	10,6	15,8	14,6	138,1	-7,2
Aziatische Tijgers	6,9	9,4	8,7	126,2	-6,9
Noord-Amerika	8,5	10,4	11,1	130,6	+7,0
Japan	7,1	6,4	5,6	79,7	-11,5

Bron: Eurostat, UNCTAD en INR, bewerking SVR.

Het belangrijkste Vlaamse marktaandeel is dit in de **EU12-landen** (22,4% in 2011). Dat is logisch omdat deze landengroep van de hier besproken handelsblokken het meest nabij ligt. A fortiori geldt dat ook voor Duitsland. Het Vlaamse marktaandeel in de EU12 groeit met 1,2% ten opzichte van 2010. Dat is meer dan Duitsland. Frankrijk en Nederland kampen met een daling.

Het Vlaamse marktaandeel in de **BRIC-landen** komt in 2011 op 10,4%. Het Vlaamse marktaandeel is er iets groter dan het Nederlandse. Dat komt vooral door de Vlaamse uitvoer van diamant naar India. Tussen 2010 en 2011 verloor het Vlaamse Gewest 4,2%. Dat is minder zwaar dan het verlies van de 3 buurlanden in de BRIC.

Het Vlaamse marktaandeel in de **N11-landen** bedraagt 8,1% in 2011 of een toename met 5,3% in vergelijking met 2010. De drie buurlanden hebben met een daling af te rekenen op deze markt.

Het Vlaamse Gewest is in 2011 goed voor 4,4% van de invoer van de **Aziatische Tiggerlanden**. Vergeleken met 2010 (+3,6%) doet het Vlaamse Gewest het opnieuw beter

dan de 3 buurlanden. Nederland en Duitsland kennen namelijk een daling van hun marktaandeel in de Aziatische Tijgerlanden. Het Franse aandeel stagneert.

Het Vlaamse marktaandeel in **Noord-Amerika** bedraagt 8,1% in 2011. Op deze markt heeft het Vlaamse Gewest af te rekenen met een daling ten opzichte van 2010 (-13,1%). Dit is de minst goede prestatie in vergelijking met Duitsland, Frankrijk of Nederland.

In **Japan** tenslotte komt het Vlaamse marktaandeel op 5,0% in 2011, of 9,5% minder dan in 2010. Dat is in dezelfde grootte-orde als Frankrijk. Nederland doet het nog slechter en Duitsland wat minder slecht.

Deze relatief goede prestatie van het Vlaamse Gewest in 2011 mag niet doen vergeten dat de Vlaamse marktaandelen in de besproken handelsblokken hoger waren in 2002, met uitzondering van de N11 en de Aziatische Tijgers.

Buitenlandse directe investeringen

Buitenlandse directe investeringen stimuleren de economische ontwikkeling van een land. Zij gaan dikwijls gepaard met de inplanting of uitbouw van vestigingen en jobs in een land. Daarnaast wordt veelal kennis in een economie binnengebracht.

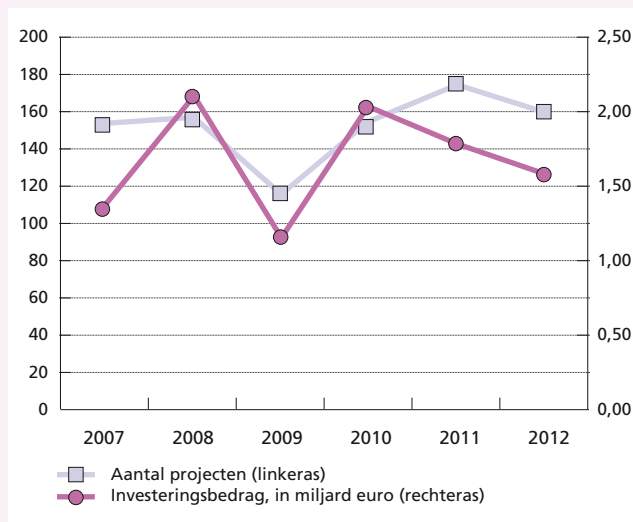
In 2012 telt het Vlaamse Gewest 159 projecten van buitenlandse investeerders. Dat zijn er minder dan in 2011 (174), maar 2011 was dan ook het topjaar van de afgelopen 10 jaren. Belangrijker nog is het investeringsbedrag. De projecten zijn in 2012 goed voor 1,67 miljard euro. Dat is opnieuw minder dan in 2011 (1,79 miljard euro). Deze buitenlandse activiteiten zouden naar verluid goed zijn voor 3.740 jobs, ongeveer evenveel als in 2011.

Goed de helft van de investeringsprojecten betreffen nieuwe inplantingen of greenfields. Fusies en overnames staan voor bijna 30% en uitbreidingsinvesteringen voor bijna 20% van het aantal projecten. Volgens activiteiten-categorie zijn verkoop en marketing het belangrijkste (36% van het aantal projecten). De verwerkende nijverheid en logistiek (beide 21%) vervolledigen de top van de belangrijkste bedrijfstakken. De verwerkende nijverheid was in 2010 en 2011 nog de belangrijkste bedrijfstak.

De meeste investeringsprojecten komen uit Europa (55%). Amerika en Azië staan voor 26% en 18%. In vergelijking met 2011 krom het belang van Amerika ten nadele van Azië. Naar land zijn de VS de belangrijkste investeerder (24%), gevolgd door Nederland (13%), Frankrijk (11%), Duitsland (8%) en Japan (5%). De BRIC-landen komen op 13% van het aantal projecten in 2012. Dat is een toename van opzichte van 2011, maar in 2010 hadden zij nog een groter aandeel (15%).

2.126 Directe buitenlandse investeringen

Evolutie van het aantal en bedrag (in miljard euro) van de buitenlandse directe investeringsprojecten, van 2007 tot 2012.

Bron: FIT.

DEFINITIES

Aziatische Tijgers Hong Kong, Taiwan, Signapore en Zuid-Korea.

ASEAN Brunei, Cambodja, Filippijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Signapore, Thailand en Vietnam.

BRIC Brazilië, Rusland, India en China.

Cleantech Een ruime groep van bedrijfstakken en toepassingen rond hernieuwbare energie en energie-efficiëntie, waterzuivering en -hergebruik, sensoren en controlesystemen in industriële toepassingen, materiaalconversie en recycling, afval- en afvalwaterzuivering en -behandeling en monitoring en controle van energie-opwekking.

Communautair concept Een meetconcept voor de buitenlandse handel waarbij alle intra- en extracommunautaire in- en uitvoerbewegingen in aanmerking genomen worden. Er wordt ook rekening gehouden met in- en uitvoertransacties van niet-ingezetenen die in België BTW-plichtig zijn en waarbij geen ingezetenen betrokken zijn. Dit laatste is niet zo in het nationale concept.

Creatieve beroepen ISCO1, 2 en 3: hogere kaderleden, bedrijfsleiders en zaakvoerders, specialisten in wetenschappelijke beroepen en tussenkader en technici in wetenschappelijke beroepen.

Directe buitenlandse investeringen Directe investering in de productiecapaciteit van een land met fysische verwerving van infrastructuur of gronden tot gevolg. Indirecte buitenlandse investeringen slaan op investeringen in aandelen of obligaties.

Financiële diensten NACE rev.2 64-66: financiële instellingen, verzekeringswezen, hulpbedrijven van financiële instellingen.

Gazellen Aandeel van de (middel)grote ondernemingen dat de omzet op drie jaar tijd minstens verdubbeld heeft. (Middel)groot bedrijf: ofwel meer dan 100 werknemers, ofwel 2 van de 3 volgende criteria overschreden: jaargemiddelde personeelsbestand = 50, jaaromzet = 7.300 miljoen euro, balanstotaal = 3.650 miljoen euro.

Gezondheidszorg NACE rev.2 86 (menselijke gezondheidszorg) en 87-88 (maatschappelijke dienstverlening).

Grübel-Lloyd index (GLI) Geeft weer in welke mate de handel van land x met land y concurrentieel is (index richting 100), dan wel complementair (index richting 0).

Hoogtechnologische diensten NACE rev.2 59-63 en 72: Audio- en videoproductie, telecommunicatie, programmering, consultancy, diensten op het vlak van informatieverlening.

Innovatief bedrijf Een bedrijf dat a) nieuwe of verbeterde producten of diensten op de markt heeft gebracht, b) nieuwe of duidelijk verbeterde productieprocessen heeft geïntroduceerd, c) lopende of afgebroken innovatieactiviteiten heeft verricht.

Investeringsratio Investerings van de private sector in % van het bbp.

Kennisintensieve marktdiensten NACE rev.2 50-51, 69-71, 73-74, 78 en 80: vervoer over water, luchtvaart, diverse consultancy, technische testen en dergelijke, arbeidsbemiddeling, beveiligingsdiensten.

Laagtechnologische industrie NACE rev.2 10-18, 31-32: voeding, tabak, textiel, confection, leer, houtindustrie, papier, drukkerijen, meubelindustrie, overige industrie.

Life sciences NACE rev.2 20.590 (vervaardiging van andere chemische producten), 21.100 (vervaardiging van farmaceutische grondstoffen), 21.201 (vervaardiging van geneesmiddelen), 46.460 (groothandel in farmaceutische producten), 47.740 (detailhandel in medische en orthopedische artikelen), 72.110 (speuren en ontwikkelingswerk op biotechnologisch gebied), 72.190 (speuren en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied).

Logistiek NACE rev.2 46 (groothandel en handelsbemiddeling), 49 (vervoer over land), 50 (vervoer over water), 51 (luchtvaart) en 52 (opslag en vervoersondersteunende activiteiten).

MIST Mexico, Indonesië, Zuid-Korea en Turkije.

Marktaandeel Aandeel van de export van een land of regio in de totale invoer van een landengroep.

Medium-laagtechnologische industrie NACE rev.2 19, 22-25 en 33: aardolieraffinage, rubber en kunststofnijverheid, keramische nijverheid, vervaardiging van metaalproducten, reparatie en installatie van machines.

N11 (Next 11) Bangladesh, Egypte, Indonesië Iran, Mexico, Nigeria, Pakistan, Filippijnen, Zuid-Korea, Turkije en Vietnam.

Netto-groeiratio Saldo tussen aangroei en uittredingen van bedrijven in % van het aantal actieve ondernemingen.

Oprichtingsratio Aantal oprichtingen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Overlevingsgraad Index van het aantal startende ondernemingen dat na 1, 2, ..., 5 jaar nog in leven is (aantal starters in basisjaar = 100).

Risicokapitaal Geld dat aan een onderneming verstrekt wordt (via aandelenparticipatie of een converteerbare obligatie) in ruil voor een bepaald belang in die onderneming. Meestal geven de risicokapitaalverstrekkers ook managementondersteuning.

Technologie-enquêtes Twee enquêtes vormen de bron: de Technologie-Organisatie-Arbeid (TOA) enquête van de SERV en de Community Innovation Survey (CIS) van de Europese Commissie. Er zijn echter verschillen tussen de TOA en CIS enquêtes:

- er zijn verschillen in vraagstelling;
- de recentste CIS dateert van 2008, terwijl de laatste TOA data op 2007 slaat;
- de CIS wordt schriftelijk afgenomen bij productie-verantwoordelijken, terwijl de TOA een telefonische bevraging is bij personeelsverantwoordelijken of zaakvoerders;
- er zijn verschillen in samenstelling van de bedrijfstakken.

Technologische industrie NACE rev.2 20, 21, 26, 27-30: chemie, farmacie, productie van computers, elektronische en optische producten, productie van elektrische uitrusting, van machines, wagens en andere transportmiddelen.

Turbulentie Som van de aangroei en uittredingen van bedrijven in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uittredingsratio Aantal stopzettingen en faillissementen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uitvoerratio Verhouding van de export tot het bbp (in %).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Debrulle, J. & De Ruytter, S. e.a. *Determinanten van firma groei in Vlaanderen*. Beleidsrapport STORE-B-12-008, Leuven, december 2012.

Europese Centrale Bank (2002, februari). *The effective exchange rates of the euro*. In: Occasional paper series nr. 2.

United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Statistical Division (3-4 april 2013). *Measuring trade in Value-added*. Working document n° 9. In: Meeting of Group of Experts on National Accounts – Interim meeting on global production, 12th session. Geneva.

[http://www.nbb.be/sdb/ReportFolders/ReportFolders.aspx?CS_ChosenLang=nl&IF_ActivePathName=P/Buitenlandse%20handel/Kruising%20hoofdstukken%20en%20landen&IF_ShowTree=0,geraadpleegd in april 2013.](http://www.nbb.be/sdb/ReportFolders/ReportFolders.aspx?CS_ChosenLang=nl&IF_ActivePathName=P/Buitenlandse%20handel/Kruising%20hoofdstukken%20en%20landen&IF_ShowTree=0,geraadpleegd%20in%20april%202013)

[http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx,geraadpleegd in april 2013.](http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx,geraadpleegd%20in%20april%202013)

www.belgostat.be

www.vlaandereninactie.be

2.4

INNOVATIECENTRUM
VLAANDEREN

BLIKVANGERS

- Vlaanderen engageert zich in het Pact 2020 voluit om 3% van het bruto binnenlands product te besteden aan onderzoek en ontwikkeling, maar deze doelstelling wordt in 2011 nog niet bereikt (2,4%) ondanks de significante stijging ten opzichte van 2009 (2,1%) (figuur 2.127).
- Europa wil tegen 2020 versterkt inzetten op O&O binnen bepaalde sleuteltechnologieën, die tot belangrijke innovaties kunnen leiden voor de Europese industrie. In Vlaanderen zet de private sector vooral in op micro-elektronica en ICT (26%), de publieke sector besteedt zijn O&O-uitgaven vooral aan biotechnologie (16%) (figuur 2.135).
- Het totaal aan O&O-personeel neemt tussen 1993 en 2011 onafgebroken toe. In 2011 zijn 39.300 voltijdse equivalenten actief in de (medium-)hightech industrie en de kennisintensieve diensten (figuur 2.136).
- Ten opzichte van de Europese referentielanden, behoort Vlaanderen tot de top op het vlak van publicatie-output. In 2011 worden in Vlaanderen 20,3 publicaties per 10.000 inwoners geteld (figuur 2.141).
- Vlaanderen staat op Europees niveau in de subtop voor de octrooiaanvragen. In 2008 bedraagt het aantal aangevraagde octrooien in het Vlaamse Gewest 255 per miljoen inwoners. Sinds 2006 neemt dit cijfer geleidelijk aan af (figuur 2.143).

Het actieplan Vlaanderen in Actie (ViA) wil maatschappelijke uitdagingen aanpakken door innovatieve oplossingen. Deze zorgen voor de creatie van nieuwe jobs, stellen onze bedrijven in staat om internationaal door te groeien en moeten Vlaanderen zo bij de top van de Europese regio's brengen. Onderzoekers, bedrijven en de overheid werken hiertoe heel nauw samen.

In het Pact 2020 wordt dit vertaald in 4 doelstellingen:

- *Vanuit een oogpunt van economische en maatschappelijke valorisatie besteedt Vlaanderen 3% van zijn bruto binnenlands product (bbp) aan onderzoek en ontwikkeling (O&O).*
- *Dat uit zich in een verdubbeling (vanaf 2007) van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpunt domeinen, zoals ICT en gezondheidszorg, logistiek en een slim elektriciteitsnetwerk en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's.*
- *Ook het aantal patentaanvragen stijgt jaar op jaar. Innovatie wordt meer en beter verspreid over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen heen, mede met het oog op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.*
- *De overheidssteun voor eco-innovatie staat tegen 2020 op het niveau van de top vijf van de Europese regio's.*

In dit hoofdstuk gaat de aandacht naar maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie stimuleren (input) en worden de daaruit voortvloeiende resultaten in kaart gebracht (output). Deze elementen zijn immers cruciaal voor het in stand houden en verder versterken van onze kenniseconomie en welvaart.

Het eerste luik belicht de inputzijde, waar de O&O-intensiteit of de financiële inspanningen van zowel de private als de publieke sector aan bod komen. Daarnaast worden de overheidsinspanningen voor O&O gedetailleerd onder de loep genomen. Het volgende deel handelt over de O&O-inspanningen in een aantal sleuteltechnologieën (biotechnologie, nanotechnologie, energietechnologie en micro-elektronica en ICT). Het menselijk potentieel voor het uitvoeren van de O&O-activiteiten is eveneens opgenomen in dit luik. Het tweede luik concentreert zich op de effectieve output van het onderzoek dat uitgevoerd werd.

Input

De economische ontwikkeling van landen en regio's is een dynamisch proces waarbij deze landen en regio's doorheen de tijd genoodzaakt worden om steeds op een andere manier competitief te blijven en economische groei te creëren. Dit proces verloopt in 3 fasen.

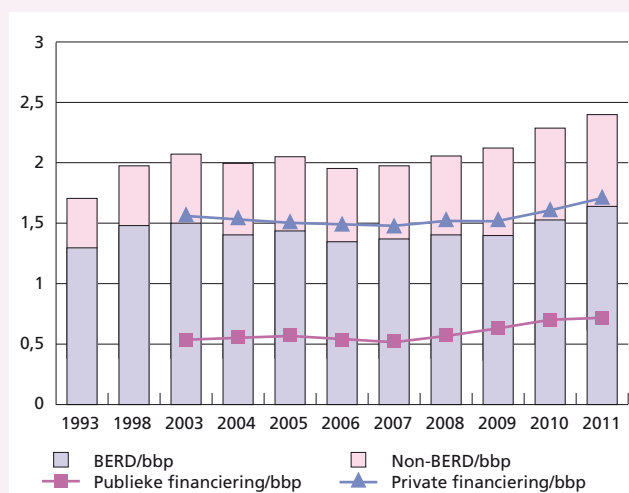
In een eerste ontwikkelingsfase kunnen landen en regio's hun economische groei vooral realiseren door een hogere inzet van goedkope productiefactoren. In deze **factorgedreven economieën** worden vooral gestandaardiseerde goederen en diensten geproduceerd.

In een tweede ontwikkelingsfase is economische groei hoofdzakelijk het resultaat van efficiëntieverhoging in de (massa-)productie van goederen en diensten. In dergelijke **efficiëntiegedreven economieën**, die zich kenmerken door een hoge mate van industrialisatie, is het belangrijk dat de beroepsbevolking voldoende opgeleid is zodat zij de beste en meest efficiënte technologieën kunnen toepassen in het productieproces.

In een derde fase van economische ontwikkeling, is economische groei hoofdzakelijk het resultaat van innovatie. Regio's die zich in deze fase bevinden, worden **innovatiegedreven economieën** genoemd. Ze kunnen niet langer concurreren op basis van lage prijzen gegeven de hoge kosten van de aanwezige productiefactoren. Efficiëntieverhoging behoort evenmin tot de mogelijkheden omdat men steeds dichterbij de grens van de technologische mogelijkheden zit. Landen en regio's die zich zoals Vlaanderen in deze ontwikkelingsfase bevinden, zijn verplicht 'anders' te gaan concurreren. Hierbij ligt de nadruk op innovatie en de creatie van kennis en innovatieve producten waarmee Vlaamse ondernemingen op internationaal niveau kunnen concurreren. Eén van de belangrijkste voorwaarden voor innovatie, is een voldoende hoog niveau van uitgaven voor O&O.

2.127 O&O-intensiteit in Vlaanderen

Evolutie van de O&O-uitgaven (BERD en non-BERD) ten opzichte van het bbp in Vlaanderen en de herkomst van de financiering ervan (privaat of publiek), van 1993 tot 2011, in %.

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2013.

Innovatie op zich is echter niet voldoende om tot economische groei te komen. Innovatieve ideeën moeten effectief omgezet worden in producten die een belangrijke toegevoegde waarde kunnen creëren in onze economie. Daarom is het belangrijk dat de O&O-inspanningen gepaard gaan met voldoende ondernemerschap en creativiteit. In hoofdstuk 2.3 wordt het ondernemerschap in Vlaanderen in kaart gebracht.

O&O-intensiteit

Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, of de bruto binnenlandse uitgaven voor O&O (BUOO), worden in de internationale nomenclatuur aangeduid als de 'Gross Expenditure on Research & Development' of kortweg GERD. De GERD is de som van de O&O-uitgaven van de vier grote sectoren waar dat onderzoek wordt uitgevoerd (los van de herkomst van de middelen):

1. de O&O-uitgaven in de ondernemingen, inclusief de met haar verbonden collectieve onderzoekscentra (BERD);
2. de O&O-uitgaven in de publieke onderzoekscentra (GOVERD);
3. de O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (universiteiten, hogescholen en de hiermee verbonden onderzoeksinstellingen) (HERD) en
4. de O&O-uitgaven in de semi-publieke, private non-profit organisaties (PNP).

De **O&O-intensiteit** is het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands product (bbp). De **3%-norm** is een Europees streefcijfer, ook gekend als de Barcelonadoelstelling. Dit cijfer dateert uit 2002, en stelt dat de O&O-uitgaven tegen 2010 3% van het bbp moeten bedragen (O&O-intensiteit). Deze doelstelling bleek al snel te ambitieus voor de meeste lidstaten. Maar dit cijfer blijft als headline indicator internationaal van groot belang en wordt daarom bekrachtigd in de nieuwe toekomstagenda Europa 2020 van de Europese Commissie. Voldoende hoge O&O is één van de kernvereisten opdat de EU haar plaats tussen de innovatieve economieën kan behouden, dan wel versterken. Ook nationaal en regionaal blijft dit streefcijfer enorm belangrijk. Vlaanderen engageert zich in het Pact 2020 voluit om de 3%-norm te halen. De private sector zou daarbij moeten instaan voor 2/3 van de inspanningen, de publieke sector voor 1/3.

In Vlaanderen bedraagt de O&O-intensiteit in 2011 2,40%. Daarmee is de doelstelling van het Pact 2020 om 3% van het bbp aan O&O te besteden nog niet gehaald. Wel is sedert 2009 (2,12%) een sterke vooruitgang geboekt (2,29% in 2010 en 2,40% in 2011). De publieke sector droeg voor 0,76 procentpunt bij aan de O&O-intensiteit in Vlaanderen, de private sector voor 1,64 procentpunt.

Wanneer de O&O-intensiteit van het Vlaamse Gewest voor 2011 wordt opgesplitst naar de herkomst van mid-

delen in plaats van naar de plaats van uitvoering van het onderzoek, dan resulteert dit in 1,70% (of ongeveer 71% van de totale O&O-intensiteit) private financiering en 0,70% (of ongeveer 29% van de totale O&O-intensiteit) publieke financiering. De laatste jaren blijft die verhouding op peil.

Er is een onderscheid tussen de gewest- en de gemeenschapsbenadering. De gewestbenadering heeft louter betrekking op alle inspanningen geleverd op het grondgebied van het Vlaamse Gewest. Bij de gemeenschapsbenadering worden ook de O&O-uitgaven meegenomen van de Vlaamse instellingen uit het hoger onderwijs (universiteiten en hogescholen) gelegen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Volgens de gewestbenadering bedroeg de O&O-intensiteit 2,40% in 2011, volgens de gemeenschapsbenadering 2,46%. De totale O&O-intensiteit voor Vlaanderen zit sterk in de lift sinds 2006. In eerste instantie nam vooral de O&O-intensiteit in de publieke sector toe, dit dankzij de inspanningen van zowel de private als de publieke sector.

Europees vergeleken scoort Vlaanderen gemiddeld ten opzichte van een aantal referentielanden: Vlaanderen doet het beter dan Nederland en heeft een O&O-intensiteit die ruim boven het EU27-gemiddelde ligt. Toch volgt het Vlaamse Gewest nog steeds op afstand enkele landen die al geruime tijd de 3%-norm halen (Zweden, Finland en Denemarken). De Europese Unie als geheel (1,94%) blijft nog altijd een flink stuk achter bij de voornaamste concurrenten, zoals de VS (2,77%) en Japan (3,26%).

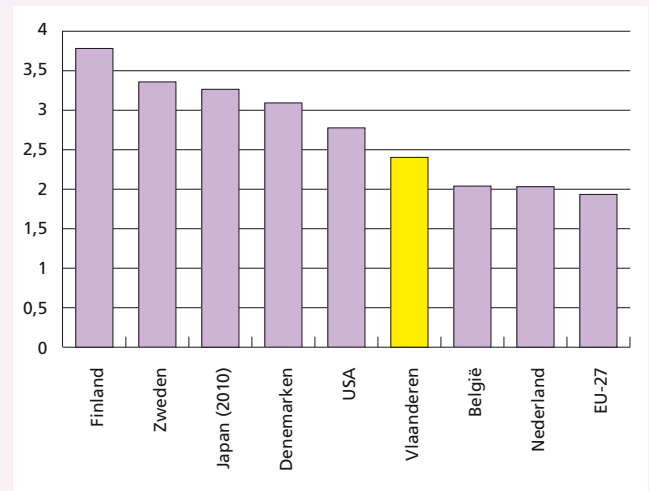
O&O private sector

In 2011 werd in de bedrijven 3.474 miljoen euro gespendeerd aan O&O-activiteiten (in lopende of werkelijke prijzen), wat correspondeert met een O&O-intensiteit van 1,64%. Dat is een sterke stijging ten opzichte van 2009 (1,39%) en 2010 (1,53%). Ook de absolute O&O-uitgaven liggen zowel in 2010 als in 2011 een pak hoger dan in 2009. Het gros van de O&O-inspanningen in Vlaanderen is geconcentreerd bij grote bedrijven, in het bijzonder bij multinationale ondernemingen die hier actief zijn. Dat wil niet zeggen dat kleinere binnenlandse ondernemingen in hun productieproces geen gebruik kunnen maken van technologie elders ontwikkeld.

De O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (HERD) kunnen, net zoals de gegevens voor andere subsectoren, opgedeeld worden naar herkomst van de financieringsbron: ondernemingen (binnenland), buitenland (Europese, internationale en buitenlandse bedrijven), non-profit organisaties, hoger onderwijs en overheden (zowel federale als gedecentraliseerde overheden). Op basis hiervan wordt ook de private/publieke opdeling gemaakt van de O&O-uitgaven. Het deel van de HERD gefinancierd met private middelen (binnenland en buitenland) bedroeg in 2011 13,5% voor Vlaanderen. Internationaal vergeleken is dat, op Duitsland na, het hoogste cijfer. Dit cijfer ligt ruim boven dat van de Scandinavische

2.128 Internationale vergelijking

Internationale vergelijking van de totale O&O-intensiteit, in 2011.

Noot: Denemarken: voorlopig en nationale schatting; Zweden: nationale schatting en trendbreuk; België: voorlopig cijfer; Nederland: voorlopig cijfer en trendbreuk; USA: voorlopig en meeste kapitaaluitgaven niet meegerekend; Japan: cijfer voor 2010
Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2013 en Main Science and Technology Indicators 2012/2.

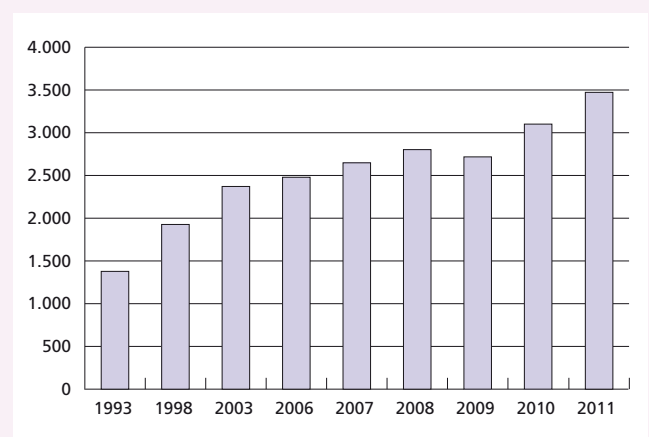
landen en is dubbel zo hoog als het cijfer voor de EU27. De bedrijven zijn dus een belangrijke opdrachtgever en financieringsbron van het onderzoek aan de Vlaamse universiteiten.

O&O publieke sector

De O&O-uitgaven in de publieke sector (non-BERD = GOVERD + HERD + PNP) bedroegen in 2011 1.614 miljoen euro volgens de gewestbenadering. Een derde van

2.129 O&O-uitgaven – BERD

Evolutie van de Vlaamse O&O-uitgaven door de bedrijven (BERD), van 1993 tot 2011, in miljoen euro (lopende prijzen).

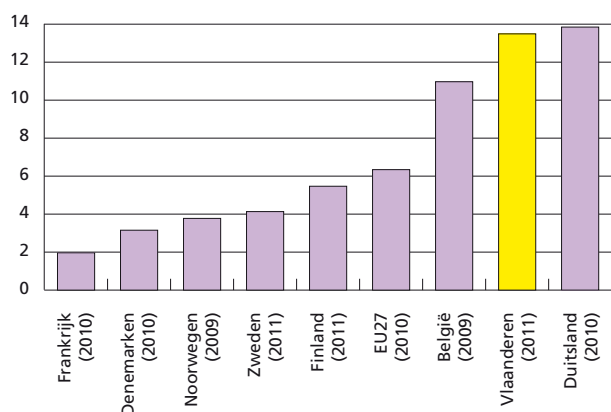

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2013.

O&O overheidskredieten

2.130 Privaat gefinancierd deel binnen het hoger onderwijs

Internationale vergelijking van de financiering van de HERD voor Vlaanderen door de bedrijven in 2011, in %.

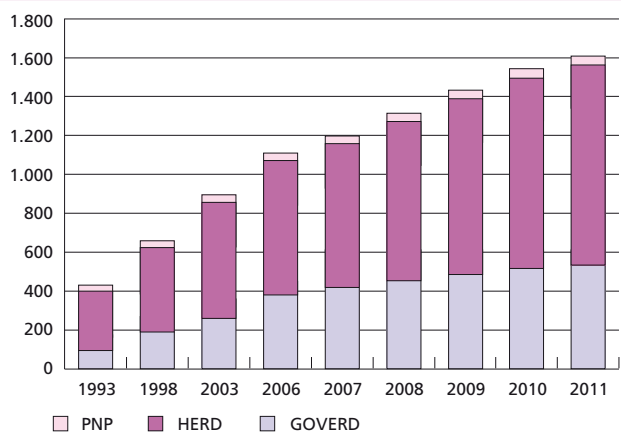

Bron: EWI, ECOOM 3% nota 2013 en Main Science and Technology Indicators 2012/2.

de uitgaven gebeurt door de publieke onderzoekscentra (GOVERD) en bijna 64% zijn uitgaven in het hoger onderwijs (HERD). In absolute cijfers blijven de O&O-uitgaven uit de publieke sector voor 2010 en 2011 verder toenemen. De O&O-intensiteit in de publieke sector situeert zich in 2011 op hetzelfde niveau als in 2010 (0,76%), na een jarenlange stijging. Het aandeel van de O&O-uitgaven in de publieke sector binnen de totale O&O-uitgaven bedraagt ongeveer 32%, een lichte daling ten opzichte van 2009 (ongeveer 34%).

2.131 O&O-uitgaven – non-BERD

Evolutie van de non-BERD in en de opsplitsing naar de verschillende subsectoren, van 1993 tot 2011, in miljoen euro (lopende prijzen).

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2013.

In 2013 was er bij de begrotingsopmaak een budget voor het wetenschaps- en innovatiebeleid voorzien van 1.979 miljoen euro, waarvan 1.271 miljoen euro voor O&O, 615 miljoen euro voor onderwijs en vorming (O&V) en 92 miljoen euro voor wetenschappelijke en technologische dienstverlening (W&T). De stijgende trend van de afgelopen jaren zet zich dus verder in 2013. De verhoging ten opzichte van 2012 is het gevolg van zowel een toename van recurrente middelen, als van een aantal eenmalige investeringen.

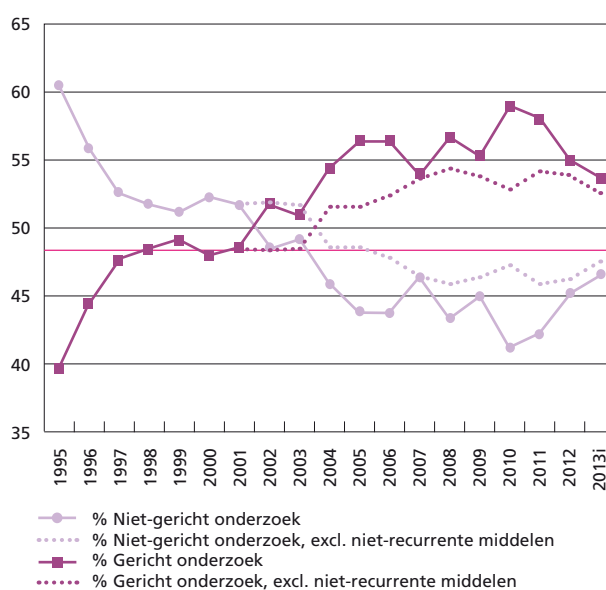
Van de 1.271 miljoen euro die in de initiële begroting van 2013 voorzien is voor wetenschappelijk onderzoek, is 589 miljoen euro gereserveerd voor niet-gericht onderzoek en 682 miljoen euro voor gericht onderzoek (of een verhouding gericht ten opzichte van niet-gericht van 54/46). Niet-gericht onderzoek wordt gedreven door wetenschappelijke ambitie en nieuwsgierigheid, terwijl gericht onderzoek uitdrukkelijk een economisch of maatschappelijk doel nastreeft.

In 1995 was de verhouding niet-gericht/gericht 60/40. Sinds 2002 is het aandeel gericht onderzoek groter dan het aandeel niet-gericht onderzoek.

Wanneer enkel de recurrente middelen voor O&O beschouwd worden (stippellijnen in de grafiek), zijn de verschillen tussen beide types onderzoek echter minder groot. Het aandeel gericht onderzoek schommelt reeds enkele jaren rond 54%.

2.132 Aandeel niet-gericht vs gericht onderzoek

Evolutie aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek, van 1995 tot 2013, in %.

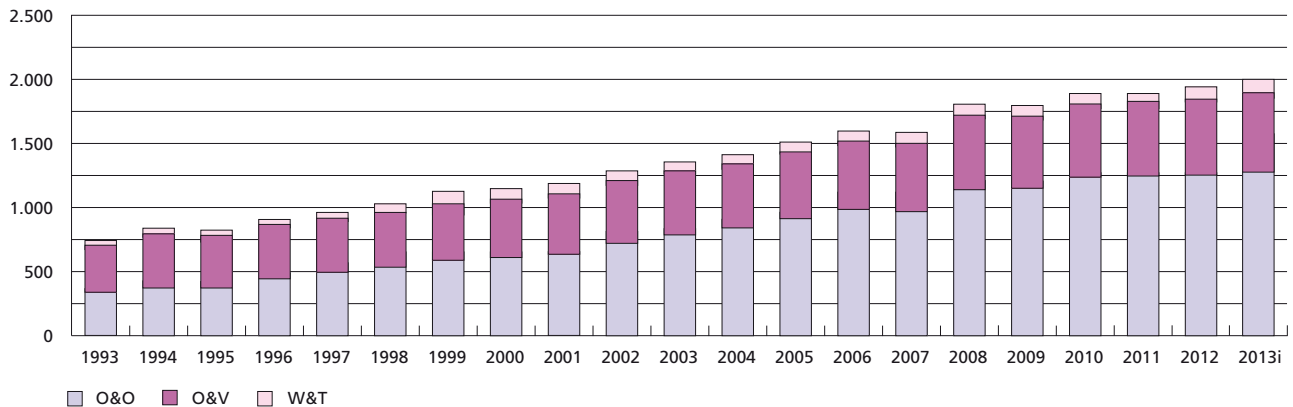

Noot: 2013: initiële kredieten 2013.

Bron: VRWI (1995-2008) met input EWI; update EWI (2009-2012); Speurgids Ondernemen en Innoveren 2013.

2.133 Wetenschapsbudget

Verspreiding van het Vlaamse wetenschaps- en innovatiebudget voor O&O, O&V en W&T, afgeleid uit het Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid (HBPWB), van 1993 tot 2013, in miljoenen euro (in lopende prijzen).

Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2013.

Het O&O-budget in strikte zin van de Vlaamse overheid (Vlaamse uitgavenbegroting) bedraagt voor 2013 0,57% van het bbp in Vlaanderen. Wordt hierbij het Vlaamse aandeel in de federale O&O-kredieten geteld, dan loopt het budget op tot 1,59 miljard euro of 0,69% van het bbp in Vlaanderen.

Internationaal vergeleken scoort Vlaanderen gemiddeld op het vlak van O&O-overheidskredieten gemiddeld. In 2011 ligt het Vlaamse cijfer (0,71%) boven het EU27-gemiddelde (0,68% in 2011).

O&O in sleuteltechnologieën

De EU is voor tal van technologieën wereldleider, maar komt onder steeds zwaardere druk te staan door de toenemende concurrentie van opkomende economieën. Onze toekomstige levensstandaard zal afhangen van de mate waarin we kunnen vernieuwen in producten, diensten en processen. Daarom is innovatie de kern van de Europa 2020-strategie. Het nieuwe Europese kaderprogramma voor Onderzoek en Innovatie (2014-2020), Horizon 2020, legt meer dan ooit de nadruk op de ontwikkeling van een innoverende industriële capaciteit in Europa.

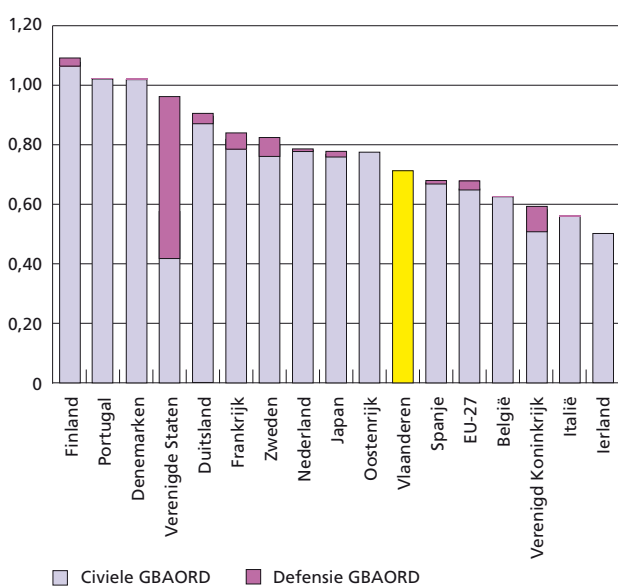
De focus van deze ontwikkeling situeert zich vooral bij de zogenaamde **sleuteltechnologieën** of “Key Enabling Technologies” (KET’s). Deze sleuteltechnologieën zijn interdisciplinair en vormen de basis voor de ontwikkeling van een breed gamma goederen-, diensten-, en procesinnovaties. Bovendien vereisen ze de integratie van kennis uit verschillende technologiedomeinen. Om toegevoegde waarde te creëren en bijgevolg economische groei en werkgelegenheid te stimuleren heeft de EU nood aan een strategie voor het commercieel uitrollen van deze sleuteltechnologieën. Elke schakel in de innovatieketen, van fundamenteel onderzoek (uitgaven voor O&O) tot het op de markt brengen van producten, moet dus worden versterkt.

Daarom wil de Europese Commissie de inspanningen stroomlijnen door een betere coördinatie van de activiteiten op regionaal, nationaal en Europees niveau. Op die manier wil ze een versnippering van middelen en activiteiten tegengaan en nagaan hoe elk land of regio het best zijn troeven kan uitspelen (smart innovation).

In het kader van deze nieuwe benadering stelt zich de vraag hoe een regio als Vlaanderen zich best kan positioneren om maximale synergie te creëren, rekening hou-

2.134 Overheidsbudget internationaal

Internationale vergelijking (2011) van de O&O-overheidsbudgetten (GBAORD), uitgedrukt in procent van het bbp, 2011.

Noot: Vlaamse O&O-overheidskredieten + Vlaams aandeel federale O&O-kredieten (35,5% ESA kredieten (bron: VRWI) en de rest aan 56%).
Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2013.

dend met de eigen financieringsinstrumenten en de eigen strategische benadering vervat in het Innovatiecentrum Vlaanderen en het Nieuw Industrieel Beleid (NIB). Belangrijke sleuteltechnologieën voor het Vlaamse Gewest zijn:

- **Biotechnologie:** technologieën voor het wijzigen van levende en niet-levende materie voor de productie van kennis, goederen en diensten. (Omvat hierin: DNA/RNA, eiwitten en andere moleculen, cel- en weefselculturen, bioprocestechnologie, genen RNA-vectoren, bio-informatica, nanobiotechnologie en neurowetenschappen)
- **Energietechnologie:** technologieën voor het opwekken, het opslaan en het transporteren van energie. (Omvat hierin: energie-efficiëntieverbeteringstechnologieën (opwekking, opslag, transport), hernieuwbare energiebronnen (zonne-energie, windenergie, biobrandstoffen, hydro-energie, geothermische energie), nieuwe nucleaire reactoren, waterstoftechnologie, brandstofcellen en energiebeheersystemen.)
- **Nanotechnologie:** technologieën op nanoschaal voor de creatie van verbeterde materialen, processen en systemen. (Omvat hierin: nano-materialen, -elektronica, -fotonica, -instrumenten, -magnetica, -mechanica, -filtratie en nanobiotechnologie.)
- **Micro-elektronica & ICT:** technologieën op het vlak van de elektronische registratie, verwerking en uitwisseling van data. (Omvat hierin: quantum computing, cloud computing, nieuwe hardware-componenten, nieuwe programmeertalen, artificiële intelligentie, cryptografie, neuro-elektronica, neuro-informatica en beeldvormingstechnologie. Het gebruik van bestaande programmeertalen voor de ontwikkeling van software valt hier niet onder.)

Om een gefundeerd antwoord op bovenstaande vraag te ontwikkelen, werden zowel de private als de publieke

sector in Vlaanderen bevraagd over O&O binnen deze sleuteltechnologieën.

In de Vlaamse bedrijfswereld gaat het grootste deel van de O&O-inspanningen (zowel op het vlak van O&O-uitgaven als O&O-personeel) naar de micro-elektronica en ICT. Verder wordt ook een aanzienlijk deel van de O&O-inspanningen geleverd binnen het domein van de biotechnologie. De ondernemingen zetten een kleiner deel van hun O&O-budget en O&O-personeel in op energie-technologie en nanotechnologie.

De publieke sector zet zijn O&O-uitgaven en O&O-personeel vooral in op de biotechnologie. Het aandeel uitgaven en personeel voor de nano-technologie, micro-elektronica en energietechnologie is er lager.

Menselijk potentieel

Als Vlaanderen zijn ambitie van topkennisregio wil waarmaken, moet ze blijven investeren in voldoende, kwalitatief en mobiel O&O-personeel. Het is van belang dat Vlaanderen concurrentieel blijft op de internationale arbeidsmarkt voor onderzoekers. In dit deel komen ook de studenten en hun studiekeuze, het aantal doctoraten en de mobiliteit van onderzoekers aan bod.

O&O-personeel

Het totaal **O&O-personeel** voor het Vlaamse Gewest bedraagt in 2011 39.282 voltijdse equivalenten (VTE). De personeelsinspanningen stegen de voorbije vijf jaar zowel voor de ondernemingen als voor de publieke sector. Het merendeel van het O&O-personeel (57,6%) is werkzaam in de private sector, al is het relatief belang van de publieke component sinds 2009 licht afgenomen, na een jarenlange stijging.

2.135 Sleuteltechnologieën

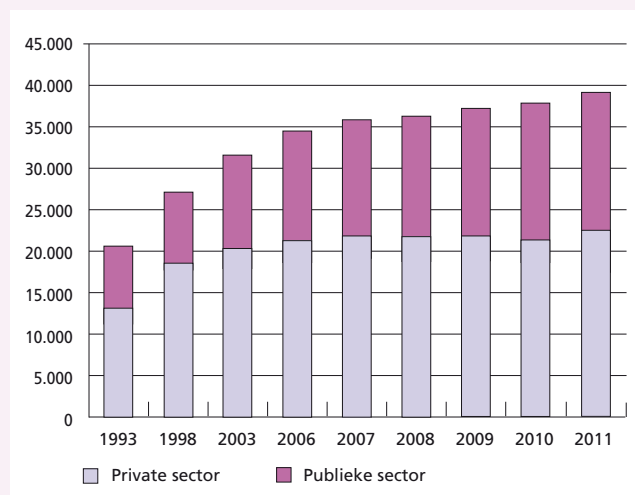
Aandeel van de O&O-uitgaven en het O&O personeel voor sleuteltechnologieën in de totale O&O uitgaven en totaal O&O-personeel, 2011, in %.

	Sector *	% van de O&O uitgaven dat gespendeerd wordt aan	% van het O&O personeel dat werkt aan
Biotechnologie	Ondernemingen	12	10
	Publieke sector	16	12
Nanotechnologie	Ondernemingen	3	3
	Publieke sector	12	7
Micro-elektronica en ICT	Ondernemingen	26	33
	Publieke sector	10	7
Energietechnologie	Ondernemingen	5	5
	Publieke sector	4	4

* Cijfer ondernemingen gebaseerd op antwoorden van 757 bedrijven (O&O-uitgaven) en 734 bedrijven (O&O-personeel) en publieke sector omvat 26 instellingen die verklaarden O&O uit te voeren in een of meerdere sleuteltechnologieën uit het hoger onderwijs (HES), publieke onderzoekscentra (GOVERD) of particuliere non-profit organisaties (PNP).
Bron: EWI (publieke sector), ECOOM (ondernemingen).

2.136 O&O-personeel

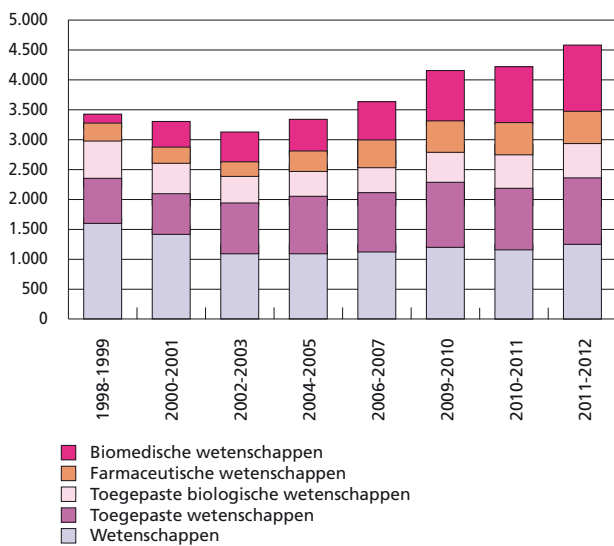
Evolutie van het O&O-personeel in de private en de publieke sector, van 1993 tot 2011, in voltijdse equivalenten.

Bron: ECOOM: 3% nota 2013 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2013.

2.137 Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen

Evolutie van het aantal generatiestudenten aan Vlaamse universiteiten ingeschreven bij de exacte en toegepaste wetenschappen, van 1998-1999 tot 2011-2012, in absolute cijfers.

Bron: ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2013; Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs 2011-2012.

Studenten en studiekeuze

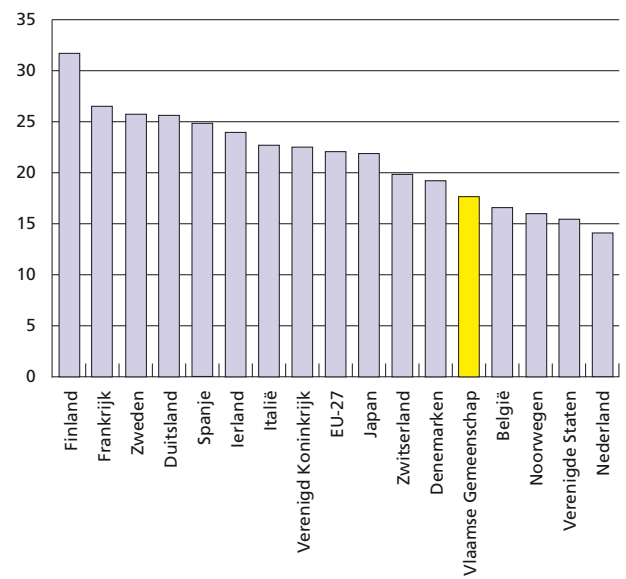
In het academiejaar 2011-2012 schrijven 46.041 studenten (of 60,3% van de Vlaamse achttienjarigen) zich voor het eerst in aan een Vlaamse hogeschool of universiteit. Ongeveer 40% van de achttienjarigen start een opleiding aan een hogeschool, tegenover ruim 20% die zich inschrijft aan een Vlaamse universiteit. Meer dan de helft van de **generatiestudenten** (54,3 %) start een professioneel gerichte bacheloropleiding aan een hogeschool. De academische opleidingen aan de universiteiten en aan de hogescholen trekken respectievelijk 34,0% en 11,7% aan van het totale aantal generatiestudenten.

Ongeveer 29,4% van de generatiestudenten aan de universiteit kiest voor de exacte of de toegepaste wetenschappen (deze hergroepering bevat de studiegebieden Wetenschappen, Toegepaste Wetenschappen, Toegepaste biologische wetenschappen, Farmacie en Biomedische wetenschappen). Ten opzichte van het vorig jaar academiejaar is er een absolute toename van ongeveer 400 generatiestudenten. Vooral de Biomedische wetenschappen, maar ook de Wetenschappen, trekken steeds meer generatiestudenten aan.

Bij de academisch gerichte bachelors aan de hogescholen kiest ongeveer een derde (33,4%) van de nieuwe studenten voor een opleiding in één van de volgende technologische studiegebieden: Biotechniek, Industriële wetenschappen en technologie, Nautische wetenschappen en Productontwikkeling. De verschuivingen tussen de diverse technologische studiegebieden zijn relatief beperkt.

2.138 Diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie

Internationale vergelijking van diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie in het hoger onderwijs ten opzichte van alle diploma's in het hoger onderwijs, 2010, in %.

Bron: Eurostat

Bij de professioneel gerichte bachelors kiest ongeveer 16,6% voor soortgelijke studies uit deze domeinen. Vooral het aantal generatiestudenten Industriële wetenschappen blijft toenemen.

Diploma's

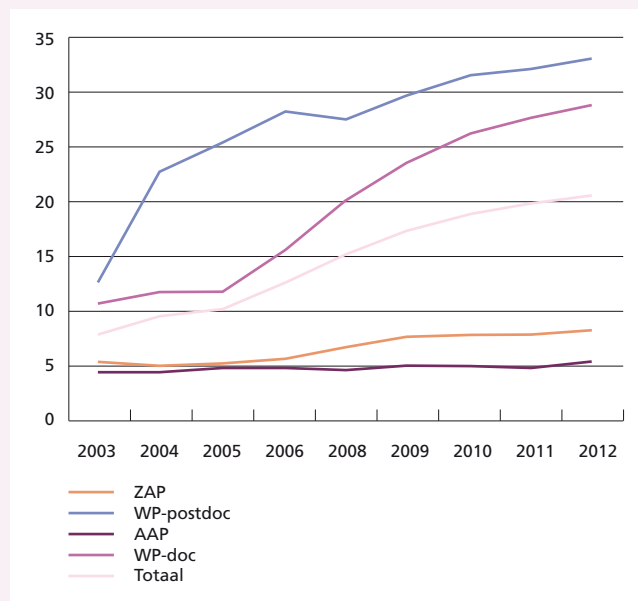
In 2010 bedraagt het aantal **diploma's** in wiskunde, wetenschappen en technologie in het Vlaamse hoger onderwijs slechts 17,7% van het totaal aantal diploma's hoger onderwijs. Dit is een lage score in vergelijking met het Europese gemiddelde (22,1%) en een achteruitgang ten opzichte van 2009, toen dit percentage nog 18,5% bedroeg. Voor België als geheel ligt dit percentage nog lager (16,6%). Enkel de volgende landen scoren lager dan Vlaanderen: Nederland, Noorwegen en de Verenigde Staten.

Doctoraten

De instroom in onderzoeksfuncties van het hoger onderwijs verschilt van discipline tot discipline. De "Wetenschappen en technologierichtingen", waar het grootste potentieel wordt verwacht, voorzien nog altijd de grootste doorstroming naar onderzoekscarrières. Het aantal afgeleverde **doctoraten** ten opzichte van het potentieel aan onderzoekers (het aantal afgestudeerden in een 2de cyclus binnen eenzelfde studiegebied) bedraagt voor de Wetenschappen, Toegepaste Wetenschappen en de Toegepaste biologische wetenschappen meer dan 25%.

2.139 Mobiliteit van onderzoekers naar statuut

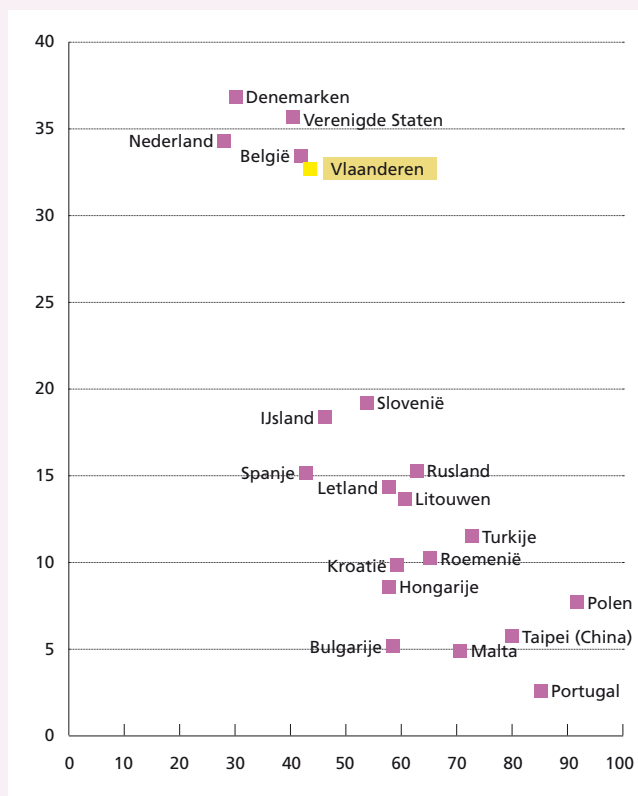
Evolutie van het aandeel buitenlandse onderzoekers aan Vlaamse universiteiten naar statuut, van 2003 tot 2012, in %.

Bron : ECOOM , Vlaams Indicatorenboek WTI 2013; VLIR personeelstellingen

2.140 Tewerkstelling van doctoraathouders

Tewerkstelling van doctoraathouders in private ondernemingen (verticale as) en het hoger onderwijs (horizontale as) ten opzichte van het totaal aantal doctoraathouders, voor diverse landen, 2010.

Bron: Careers of Doctorate Holders, OESO/Unesco/Eurostat.

Het totaal aantal uitgereikte doctoraten blijft sinds eind vorige eeuw jaar na jaar toenemen. Tijdens het academiejaar 2011-2012 werden aan de Vlaamse universiteiten 1.670 doctoraten uitgereikt. Het jongste decennium steeg het aantal afgestudeerden met een doctoraat tot ongeveer 13% ten opzichte van het totaal aantal afgestudeerden met een 2de cyclusediploma. Het aantal doctoraatsdiploma's uitgereikt aan vrouwen is in deze periode toegenomen van 294 (academiejaar 2002-2003) naar 745 (academiejaar 2011-2012) en is dus meer dan verdubbeld (+153%).

Mobiliteit van onderzoekers

Uit de personeelsstatistieken van de VLIR blijkt dat onderzoek in Vlaanderen/België steeds minder een zaak wordt van Belgen alleen. Tussen 2003 en 2012 is het aandeel Belgische onderzoekers bij het postdoctoraal wetenschappelijk personeelskader (WP-doc en WP-postdoc) teruggelopen van bijna 90% in 2003 tot ongeveer 70% in 2012. Deze evolutie is minder uitgesproken bij het Zelfstandig Academisch Personeel (ZAP) en het Assisterend Academisch Personeel (AAP).

De Nederlanders zijn het sterkst vertegenwoordigd in de groep buitenlandse onderzoekers, gevolgd door onderzoekers uit China, Italië, Duitsland en India. Buitenlandse onderzoekers zijn voornamelijk terug te vinden bij de doctorandi en postdocs. Op het niveau van de professoren bestaat het buitenlandse korps vooral uit Nederlanders en Duitsers. Op ZAP-niveau zijn niet-Europese academici nauwelijks te vinden aan Vlaamse universiteiten.

Op basis van de mobiliteitsbestemming van Belgische doctoraathouders zijn de Verenigde Staten en de EU-landen de meest populaire bestemmingen. De aanwezigheid van befaamde onderzoekscentra trekt uiteraard veel onderzoekers aan. Medische wetenschappers verblijven vaker in een academische instelling (of ziekenhuis) in Noord-Amerika. Bij exacte, toegepaste en humane wetenschappers gaat de voorkeur vaker naar andere landen binnen de EU.

De Careers of Doctorate Holders Survey, een internationale bevraging van doctoraathouders in OESO-landen, peilt naar de arbeidsmarktsituatie van doctoraathouders. Een derde van de doctoraathouders is nog steeds tewerkgesteld aan de universiteit, gevolgd door de industrie (een kwart). Ongeveer één op de tien heeft een carrière uitgebouwd aan de overheid of in de dienstensector. In vergelijking met buitenlandse deelnemers aan deze survey, bevindt Vlaanderen zich in een vergelijkbare positie met de Verenigde Staten, Denemarken en Nederland voor wat de verhouding van het percentage doctoraathouders tewerkgesteld in de ondernemingssector betreft (incl. industrie en dienstensector), tegenover het percentage doctoraathouders dat aan de universiteit of hogeschool zijn carrière heeft uitgebouwd. De cijfers voor België als geheel zijn 33,4% in de ondernemingssector en 41,7% in het hoger onderwijs. Voor Vlaanderen komen deze aandelen neer op 35,6% en 40,5%.

Output

Dit deel bespreekt de output of de resultaten van de maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie moeten stimuleren. Daarbij wordt zowel ingegaan op de wetenschappelijke publicaties als op het aantal octrooien.

Wetenschappelijke publicaties

Een belangrijke parameter voor de kwaliteit en de zichtbaarheid van het onderzoek is de publicatieoutput. Als er over impact en omvang van het Vlaamse onderzoek in de natuur-, levens- en technische wetenschappen gesproken wordt, steunt dit op twee grote bibliografische informatiebronnen afkomstig van het Amerikaanse Instituut voor Wetenschappelijke Informatie (Thomson Scientific-ISI). Enerzijds zijn er publicaties die opgenomen en verwerkt worden in de Science Citation Index en anderzijds zijn er papers voorgesteld op internationale/nationale conferenties die opgenomen zijn in de Proceedings databank.

De Vlaamse wetenschappelijke publicatieactiviteit (tijdschriften-en proceedingsliteratuur) is de voorbije jaren sterk gestegen. In 2011 bedraagt deze output 20,3 **publicaties** per 10.000 inwoners terwijl dit cijfer in 1998 gelijk is aan 11,7. In Europa staat Vlaanderen met dit cijfer in 2011, net zoals in 2010, op de vijfde plaats. Zweden, Denemarken, Finland en Nederland halen een hoger aantal publicaties per 10.000 inwoners. Het aandeel Vlaamse publicaties ten opzichte van het aantal Belgische publicaties vertoont ook een stijgende tendens: van om en bij 64% in 2000 tot iets minder dan 70% in 2011.

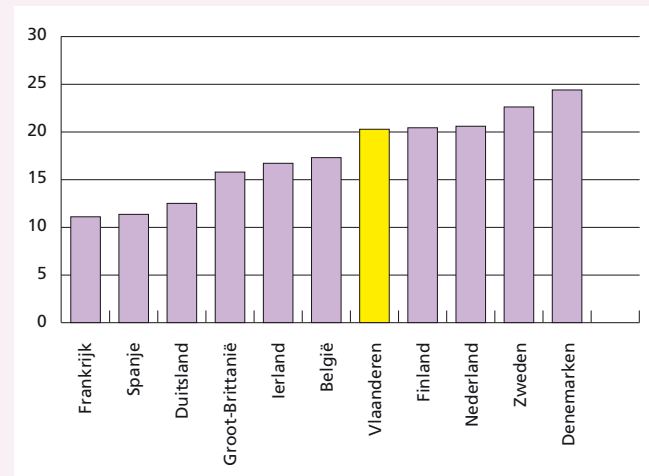
Citaties weerspiegelen de erkenning van gepubliceerde onderzoeksresultaten door de wetenschappelijke gemeenschap. Het aantal citaties van een publicatie vormt geen rechtstreekse kwaliteitsmaat, maar een groot aantal ontvangen citaties per publicatie drukt wel een bepaalde indirecte impact uit. Een vergelijking met een tiental Europese referentielanden en China positioneert Vlaanderen op het vlak van de relatieve citatiekaart, over verschillende deelperioden geanalyseerd, eenduidig tot de wetenschappelijke top samen met Zweden, Denemarken, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Daarnaast zijn Vlaamse wetenschappelijke publicaties almaar meer het resultaat van een sterke internationale samenwerking. In 2011 had 62% van de opgenomen publicaties een buitenlandse co-auteur. Vlaanderen neemt op het vlak van **copublicaties** samen met België, Zweden en Denemarken een leidende positie in ten opzichte van een reeks referentielanden.

De specialisatie van het Vlaamse onderzoek tijdens de perioden 2000-2005 en 2006-2011 wordt in de **activiteitsindex** weergegeven. Deze activiteitsindex is een evenwichtsindicator die de relatieve activiteit met betrekking tot de wereldstandaard weergeeft. Als de activiteit van

2.141 Publicatieoutput

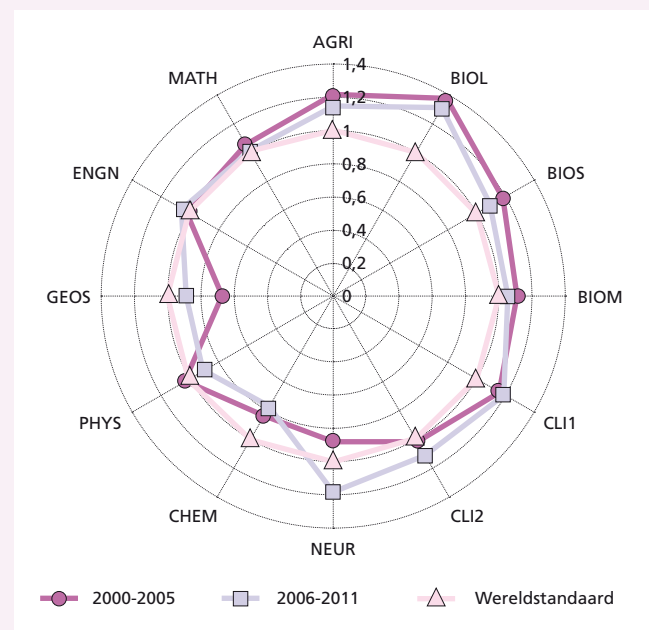
Aantal publicaties per 10.000 inwoners in Vlaanderen en Europese referentielanden, 2011.

Bron: ECOOM.

2.142 Publicatieprofiel (specialisatie)

Het publicatieprofiel van het Vlaamse onderzoek op basis van de activiteitsindex AI, perioden 2000-2005 en 2006-2011.

Noot: AGRI= Agronomie en Omgevingswetenschappen
 BIOL= Biologie (op het organisme en het supraorganismevlak)
 BIOS= Biowetenschappen (algemene, cellulaire en subcellulaire biologie, genetica)
 BIOM= Biomedisch onderzoek
 CL1= Klinisch en experimentele geneeskunde (algemene en interne geneeskunde)
 CL12= Experimentele geneeskunde II (niet-interne vlakken)
 NEUR= Neuro- en Gedragwetenschappen
 CHEM= Chemie
 PHYS= Fysica
 GEOS= Aard- en Ruimtetwetenschappen
 ENGN= Technische wetenschappen
 MATH= Wiskunde

Bron: ECOOM (SCIE).

een land in enkele gebieden boven de wereldstandaard ligt, moet de activiteit in andere gebieden noodzakelijkerwijs beneden de standaard liggen. Het diagram beschrijft het profiel van Vlaanderen eenduidig als type 1. Dit is het Westerse onderzoeksmodel met bio- en medische wetenschappen als overheersende gebieden. Tussen 2006 en 2011 valt de sterke groei van het onderzoek in de aard- en ruimtewetenschappen (GEOS) en de neuro- en gedragswetenschappen (NEUR) op. Toch blijft het globaal beeld eerder onveranderd.

Octrooien

Octrooien hebben als doelstelling de uitvinder(s) te beschermen en hen een tijdelijk monopolie toe te kennen voor het gebruik, zodat ze voldoende return kunnen halen uit hun innovatieve inspanningen. Daarnaast geven octrooigegevens een inzicht op de technologische vooruitgang, die aan de basis ligt van economische groei. Voor het meten van technologische vooruitgang vormen octrooien een specifieke, maar benaderende bron. Ze vormen een indicator die gebruikt wordt om een beeld te krijgen van de innovatiegraad binnen een organisatie, een regio of een innovatiesysteem.

In 2008 worden in Vlaanderen 255 octrooiaanvragen per miljoen inwoners naar herkomst van uitvinder (dit

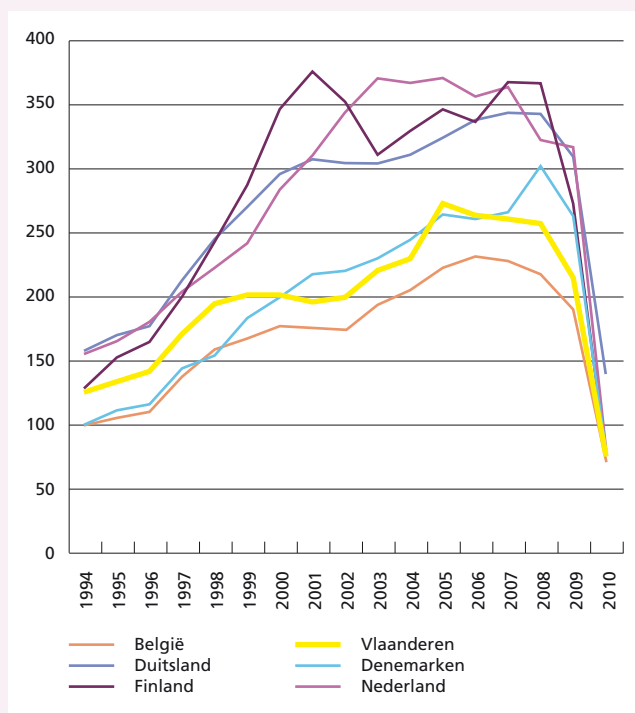
zijn degene die het intellectuele vaderschap van het octrooi kunnen opeisen) of aanvrager (dit zijn degene die de eigendomstitel van het octrooi dragen) gedaan. Een internationale vergelijking van dit aantal geeft aan dat Vlaanderen zich in de subtop bevindt. Net zoals in een aantal andere referentielanden neemt het octrooigedrag in Vlaanderen de voorbije jaren toe. Vooral multinationale en grote ondernemingen zijn actief in het aanvragen van octrooien omdat de dure en omslachtige procedure die nodig is om een uitvinding te beschermen aanzienlijke investeringen vergt. Ook kenniscentra en universiteiten profileren zich meer en meer als octrooiaanvragers.

De **regionale octrooikaart** voor Vlaanderen (versie 2013) splitst de octrooien op naar arrondissementeel niveau. Op basis van informatie van de uitvinder wordt de top 5 samengesteld uit Leuven, Gent, Mechelen, Halle-Vilvoorde en Roeselare. De topregio's op basis van informatie van de aanvrager zijn Leuven, Kortrijk en Turnhout. Daarna volgen Gent en Brugge. De ondernemingen die octrooiaanvragen indienen, zijn vaak actief in één van de domeinen die door de Europese Commissie als sleuteltechnologieën bestempeld worden.

De **Europese octrooikaart** (versie 2013) deelt de EPO octrooiactiviteit op naar 271 Europese regio's op NUTS2 niveau. De top vijf op basis van informatie van de aanvrager bestaat uit: Oberbayern (DE), Stuttgart (DE), Noord-

2.143 Octrooiaanvragen

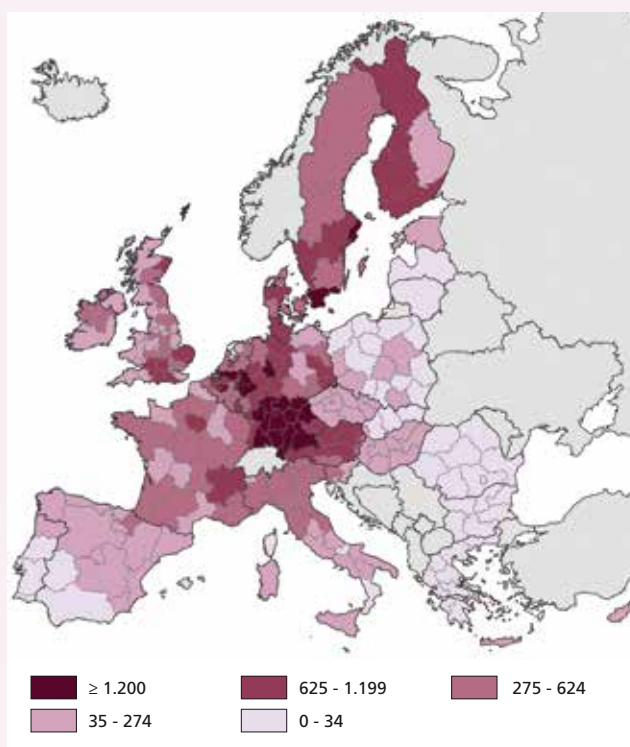
Internationale vergelijking EPO-octrooiaanvragen naar herkomst van uitvinder of aanvrager, van 1994 tot 2010, in aantal per miljoen inwoners.

Bron: ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2013.

2.144 Europese octrooikaart zie innovatiecentrum

Aantal EPO-patenten (uitvinder), van 2008 tot 2012, per miljoen inwoners, op NUTS2 niveau.

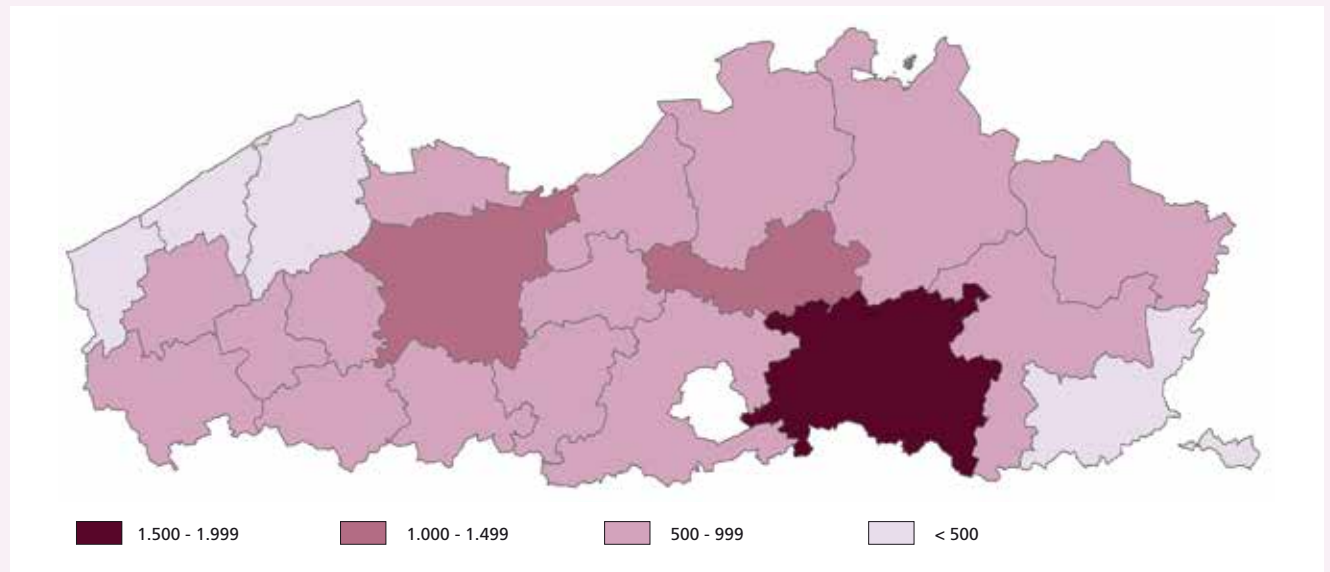

Bron: Eurostat, ECOOM.

2.145 Regionale octrooikaart (Vlaanderen)

Aantal EPO-patenten (uitvinder), over de periode 2008-2012, per miljoen inwoners, per arrondissement.

Bron: Eurostat, ECOOM.

Brabant (NL), Luxemburg (LU) en Stockholm (SE). Vlaams-Brabant staat in deze rangschikking op plaats 37, West-Vlaanderen op 49, Antwerpen op 55, Oost-Vlaanderen op 75 en Limburg op 104. Op basis van informatie van de uitvinder is de top 5 samengesteld quasi volledig samengesteld uit Duitse regio's: Karlsruhe (DE), Stuttgart (DE), Voralberg (AT), Tübingen (DE) en Mittelfranken (DE). De Vlaamse provincies nemen de volgende plaatsen in: Vlaams-Brabant op 21, Antwerpen op 53, Oost-Vlaanderen op 54, Limburg op 66 en West-Vlaanderen op 78.

Spin-offs

Jaarlijks worden door het Expertisecentrum O&O Monitoring (ECOOM) ook cijfers berekend voor het aantal nieuw gecreëerde **spin-offs**. Het betreft hier nieuwe ondernemingen waarvan de oprichting afhankelijk is van het gebruik van kennis en intellectuele eigendom die gecreëerd of ontwikkeld wordt aan een universiteit. In de periode 2006-2010 zijn er 74 spin-offs.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

<http://www.ecoom.be>

<http://www.ewi-vlaanderen.be>

<http://www.vrwi.be>

<http://www.speurgids.be>

DEFINITIES

O&O-intensiteit Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands product (bbp).

GERD (Gross Expenditure on Research & Development) Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, ook wel bruto binnenlandse uitgaven voor O&O genoemd (BUOO).

BERD (Business Expenditure on Research & Development) Het totaal van de O&O-uitgaven in de ondernemingen, inclusief de met haar verbonden collectieve onderzoekscentra.

NON-BERD Het totaal van de O&O-uitgaven in de publieke sector, met name de publieke onderzoekscentra (GOVERD), het hoger onderwijs (HERD) en de semi-publieke, private non-profit organisaties (PNP).

GOVERD (Government Expenditures on R&D) De O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (universiteiten, hogescholen en de hiermee verbonden onderzoekscentra).

PNP (Not for profit Organisations Expenditures on R&D) De O&O-uitgaven in de semi-publieke en private non-profit organisatie.

GBOARD (Government Budget Appropriations or Outlays on Research & Development) Totaal van overheidskredieten voor O&O, toegepast bij internationale vergelijkingen.

Generatiestudent Een student die zich voor het eerst inschrijft in het Vlaams hoger onderwijs met een diplomacontract voor een professioneel of academisch gerichte bachelor en op 1 februari van het lopende academiejaar nog is ingeschreven.

Octrooi Een document, toegekend door een daartoe bevoegde instantie, dat voor een bepaalde duur aan de uitvinder exclusieve rechten verleent aangaande de productie of het gebruik van een bepaald toestel, instrument of procedé. Dit recht gaat gewoonlijk over naar de organisatie die de uitvinder tewerkstelde en is bovendien onder bepaalde voorwaarden verhandelbaar. De twee grote octrooisystemen in de wereld, het Amerikaanse octrooisysteem (US Patent and Trademark Office, USPTO) en het Europese octrooisysteem (European Patent Office, EPO), zijn de bronnen bij uitstek voor de aanmaak van octrooi-statistieken. De USPTO neemt enkel toegekende octrooien op (met tot 2000 enkel bekendmaking na toekenning), terwijl het EPO de bij haar ingediende octrooiaanvragen 18 maanden na de aanvraag openbaar maakt via publicatie in de 'European Gazette'.

3

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

FIGUREN

Cultuur

3.1	Cultuurparticipatie	144
3.2	Publieksgroepen	144
3.3	Actief lidmaatschap	144
3.4	Lidmaatschap naar opleiding	144
3.5	Deelname activiteiten	145
3.6	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	145
3.7	Deelname sociaal-cultureel werk	146
3.8	Amateurkunsten	146
3.9	Leners	147
3.10	Brussel	147
3.11	Ontleningen	147
3.12	Bibliotheekbezoek	148
3.13	Cultuurcentra deelnemers	148
3.14	Gemeenschapscentra in Brussel	148
3.15	Gemeenschapscentra vzw "deRand"	149
3.16	Leden jeugdbewegingen	149
3.17	Deelname in Brussel	150
3.18	Uitwisselingsprogramma's JINT	150
3.19	Sociaal-cultureel werk	150
3.20	Sociaal-culturele verenigingen	150
3.21	Sociaal-cultureel aanbod in Brussel	151
3.22	Aanbod sociaal-cultureel werk	151
3.23	Amateurkunsten	151
3.24	Gedrukte materialen	152
3.25	Audiovisuele materialen	152
3.26	Cultuurcentra	153
3.27	Aanbod cultuurcentra	153
3.28	Aanbod VGC	154
3.29	Aanbod vzw "deRand"	154
3.30	Gemeentelijke jeugdinfratructuur	154
3.31	Speelbossen	155
3.32	Jeugdwerkindex	155
3.33	Afdelingen jeugdbewegingen	156
3.34	Jeugdverblijfcentra	156
3.35	Jeugdorganisaies in Brussel	156
3.36	Deelname podiumkunsten	157
3.37	Ratio hoog- over laagopgeleide deelnemer	158
3.38	Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra	158
3.39	Toeschouwers gesubsidieerde podiumkunst	158
3.40	Bioscoopbezoek	159
3.41	Toeschouwersaantallen Vlaamse films	159
3.42	Toeschouwers bioscopen	159
3.43	Lezen	159
3.44	Museumbezoek naar opleiding en leeftijd	160
3.45	Bezoekersaantallen	160
3.46	Erfgoedactiviteiten	160
3.47	Deelname erfgoedactiviteiten	161
3.48	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	161
3.49	Podiumkunsten in Cultuurcentra	161
3.50	Voorstellingen gesubsidieerde podiumorganisaties	161
3.51	Internationalisering	162
3.52	Bioscoopaanbod	162
3.53	Boekenverkoop	162
3.54	Muziekverkoop	163
3.55	Culturele erfgoedorganisaties	163
3.56	Erkende musea en erfgoedconvenants	163

3.57	Cultureel erfgoed	164
3.58	Topstukken	164
3.59	Immaterieel cultureel erfgoed	165
3.60	Cultuurbudget	165
3.61	Bedrijven cultuursector	166
3.62	Uitgaven aan cultuur	167
3.63a	Aantal vestigingen	167
3.63b	Tewerkstelling culturele sector	167

Sport

3.64	Sportbeoefening	171
3.65	Actieve sportcontacten	171
3.66	Sportbeoefening naar leeftijd	171
3.67	Sportfrequentie	171
3.68	Sportdiversiteit	171
3.69	Top 10 sporten	172
3.70	Leden erkende sportclubs	172
3.71	Jeugdleden erkende sportclubs	172
3.72	Oudere leden	173
3.73	Actief lidmaatschap	173
3.74	Bijwonen sportwedstrijd	173
3.75	Fysieke fitheid	174
3.76	Schoolsportactiviteiten	174
3.77	Schoolsportevenementen	174
3.78	Sportclubs	175
3.79	Voornaamste sportaccommodaties	175
3.80	Sporthallen	175
3.81	Overdekte zwembaden	176
3.82	Cursisten Vlaamse Trainersschool	176
3.83	Kerncijfers Vlaamse Trainersschool	177
3.84	Professionalisering sportclubs	177
3.85	Professionalisering sportfederaties	177
3.86	Sportkampen	178
3.87	Sportklassen	178
3.88	Topsportscholen	179
3.89	Trainers en topsporters	179
3.90	Ondersteuning topsporters (BLOSO)	179
3.91	Tewerkstellingscontracten	180
3.92	Medailles en finaleplaatsen	180
3.93	Dopingovertreders	181
3.94	Dopinggebruik	181
3.95	Vestigingen	182
3.96	Tewerkstelling	182
3.97	Bedrijven sportsector	183

Gezondheid

3.98	Vaccinatiegraad jonge kinderen	186
3.99	Vaccinatiegraad adolescenten	186
3.100	Evolutie borstkankerscreening	187
3.101	Borstkankerscreening per gemeente	187
3.102	Roken	188
3.103	Rookgedrag jongeren	188
3.104	Internationale vergelijking roken	188
3.105	Evolutie rookgedrag jongeren	189
3.106	Alcoholgebruik jongeren	189
3.107	Evolutie alcoholgebruik jongeren	189
3.108	Cannabisgebruik jongeren	190

3.109	Evolutie cannabisgebruik jongeren	190	3.161	Bevolkingsgroepen in subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie	222
3.110	Ongevallensterfte	190	3.162	Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie in Europa	222
3.111	Europese vergelijking ongevallensterfte	191	3.163	Afzonderlijke items deprivatiemaat	223
3.112	Internationale vergelijking fysieke activiteit	191	3.164	Armoede en sociale uitsluiting volgens EU2020-definitie	223
3.113	Internationale vergelijking overgewicht	192	3.165	Inkomensongelijkheid in Europa	224
3.114	Europese vergelijking zelfdoding	192	3.166	Achterstallige betalingen	225
3.115	Zelfdoding	193	3.167	Sociale zekerheid	226
3.116	Suicidepogingen	193	3.168	Sociale bijstand: RMI en RMH	226
3.117	Diagnoses CGG	194	3.169	Sociale bijstand: ouderen, personen met een handicap en kinderen	227
3.118	Belangrijkste doodsoorzaken	195	3.170	Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen	227
3.119	Vermijdbare sterfte	195	3.171	Opleidingsniveau	228
3.120	Verloren potentiële jaren	196	3.172	Activiteitenstatus	228
3.121	Foeto-infantiele sterfte	196	3.173	Zeer lage werkintensiteit	228
3.122	Europese vergelijking zuigelingensterfte	197	3.174	Eigenaars en huurders	229
3.123	Seksueel overdraagbare infecties (SOI)	197	3.175	Woonkosten en -kwaliteit	229
3.124	HIV en AIDS	197	3.176	Energiearmoede	230
3.125	TBC	198	3.177	Gezondheid	230
3.126	Maternale leeftijd	199	3.178	Uitstel gezondheidszorg	230
3.127	Medisch begeleide voortplanting	199	3.179	Maatschappelijke participatie	231
3.128	Inducties, epidurales en keizersnedes	199	3.180	Kinderen onder de armoededrempel	231
3.129	Borstvoeding	200	3.181	Deprivatie bij kinderen	232
3.130	Artsen en ziekenhuisbedden	200	3.182	Kansarmoede-index	232
3.131	Europese vergelijking ziekenhuisbedden	200	3.183	Kansarmoede-index per gemeente	233
3.132	Europese vergelijking artsen	201			
Diversiteit, integratie en inburgering					
3.133	Vreemdelingen naar gewest	204	Zorg		
3.134	Top 10 van de vreemdelingen	204	3.184	Tele-Onthaal	236
3.135	60-plussers bij Belgen en vreemdelingen	204	3.185	Geholpen cliënten CAW	236
3.136	Leeftijdspiramide Belgen en vreemdelingen	205	3.186	Kenmerken cliënteel CAW	236
3.137	Vreemdelingen per gemeente	205	3.187	Aard van de problemen CAW	237
3.138	Vreemdelingen in West-Europa	206	3.188	Capaciteit kinderopvang	237
3.139	Nationaliteitsverwervingen	206	3.189	Plaatsen en gebruik	238
3.140	Top 10 van de personen van vreemde herkomst	206	3.190	Aanwezige kinderen	238
3.141	In- en uitwijking van vreemdelingen	207	3.191	Inkomensgerelateerde opvang	238
3.142	Top 10 van de inwijkende vreemdelingen	207	3.192	Preventieve gezinsondersteuning	239
3.143	Leeftijdspiramide inwijkende vreemdelingen	208	3.193	Bijzondere hulpverlening voor kinderen	239
3.144	Asielaanvragen, erkenningen, subsidiaire bescherming en regularisaties	208	3.194	Gemelde kinderen	240
3.145	Asielzoekers in West-Europa	209	3.195	Opvoedingsondersteuning	240
3.146	Samenstelling van de buurt	209	3.196	Instroom jeugdzorg	241
3.147	Intolerantie-index	210	3.197	Capaciteit jeugdzorg	241
3.148	Maatschappelijke positie naar geboorteland	211	3.198	Situatie van de jongere	242
3.149	Nieuwkomers	212	3.199	Profiel jongeren in BJB	242
3.150	Nieuwkomers per gemeente	213	3.200	Centrale wachtlijst	242
3.151	Inburgeringstrajecten	213	3.201	Langdurige aandoening en hinder	243
Inkomen, armoede en sociale uitsluiting					
3.152	Beschikbaar inkomen per inwoner	217	3.202	Eerste aanvragen	243
3.153	Evolutie beschikbaar inkomen	217	3.203	Toegekende hulpmiddelen	243
3.154	Beschikbaar inkomen per arrondissement	217	3.204	Voorzieningen voor personen met een handicap	244
3.155	Bevolking onder de armoededrempel	218	3.205	Actieve zorgvragen	244
3.156	Bevolkingsgroepen onder de armoededrempel	219	3.206	Persoonlijk assistentiebudget	244
3.157	Aantal personen onder de armoededrempel	219	3.207	Permanente opvang	245
3.158	Armoede in Europa	220	3.208	Tijdelijke opvang	245
3.159	Langdurige armoede in Europa	221	3.209	Gezinszorg	245
3.160	Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie	221	3.210	Thuiszorgvoorzieningen	246
			3.211	Zorgverzekering	246
			3.212	Investerings	247

Media

3.213	Marktaandeel radio's	250
3.214	Websitebezoek radio's	250
3.215	Televisiediensten	251
3.216	Marktaandeel tv-zenders	251
3.217	Websitebezoek televisie	252
3.218	Kranten	252
3.219	Nieuwsportalen	253
3.220	Mediaconcentratie	254
3.221	Reclamedruk	255
3.222	Uitgesteld tv-kijken	255
3.223	Inkomsten VRT	256
3.224	Vertrouwen in de media	256
3.225	Cultuuritems in het nieuws	257
3.226	Binnen- en buitenlandse nieuwsitems	257
3.227	Vlaamse identiteit op VRT	258
3.228	Eigen productie VRT	258
3.229	Doelgroepen in beeld	259
3.230	ICT-bezit	260
3.231	Internettoegang	260
3.232	Reden geen internettoegang	260
3.233	Mediaprofielen	261
3.234	Internetgebruik	261
3.235	Computer- en internetvaardigheden	262
3.236	Cyber misdaden	262
3.237	Breedte internetgebruik	262
3.238	Nieuwsgaring	263
3.239	ICT-toepassingen	263
3.240	VRT-bereik	264
3.241	VRT-bereik naar relevante doelgroep	265
3.242	Ondertiteling VRT	266
3.243	Ondertiteling VMMA	266

Toerisme

3.244	Omzet en investeringen	270
3.245	Werkgelegenheid	270
3.246	Omzet horeca	270
3.247	Werkgelegenheid horeca	270
3.248	Overnachtingen	271
3.249	Groeiratio overnachtingen	271
3.250	Spreiding overnachtingen	272
3.251	Overnachtingen naar macrobestemming	272
3.252	Logiescapaciteit	272
3.253	Verblijfsmotief	273
3.254	Binnenlandse overnachtingen	273
3.255	Buitenlandse overnachtingen	273
3.256	Overnachtingen naar herkomstland	274
3.257	Aankomsten naar aantal inwoners	274
3.258	Daguitstappen Vlamingen	275
3.259	Omvang en omzet dagtoerisme	275
3.260	Attracties	275
3.261	Vakantieparticipatie	276
3.262	Vakantie-armoede	276
3.263	Steunpunt Vakantieparticipatie	276

3.1 CULTUUR

BLIKVANGERS

- 4 op de 10 Vlamingen kan als een regelmatig cultuur-participant worden beschouwd. Zij nemen aan minstens drie verschillende soorten culturele activiteiten deel (figuur 3.2).
- Meer dan de helft van de Vlamingen is in 2012 actief lid van minstens 1 vereniging. De participatie van mannen ligt nog steeds hoger dan die van vrouwen (figuur 3.3).
- Een kwart van de Vlamingen is maandelijks creatief of kunstzinnig bezig (figuur 3.8).
- Zowel de uitleningen van de gedrukte materialen als deze van de audiovisuele materialen in de openbare bibliotheken nemen in 2011 toe (figuur 3.11). De eigen activiteiten van de cultuurcentra ronden de kaap van 3 miljoen deelnemers in 2011 (figuur 3.13).
- Het aantal deelnemende jongeren aan internationale uitwisselingsprogramma's stijgt de voorbije vier jaren sterk (figuur 3.18).
- De boekenverkoop in Vlaanderen gaat in 2012 licht achteruit en daalt voor het eerst sinds 2006 (figuur 3.53). Al bij al houdt de verkoop goed stand, maar het behoud van de diversiteit van het aanbod is een aandachtspunt.
- In 2011 is er een bevestiging van het herstel van enkele economische parameters van bedrijven in de culturele sector zoals de toegevoegde waarde en de netto-rendabiliteit (figuur 3.61).

Participatie van alle Vlamingen aan een rijk, divers en kwaliteitsvol aanbod blijft de voornaamste uitdaging van het beleid.

Het eerste deel bekijkt de globale participatie en het aanbod. Het tweede deel bespreekt het sociaal-cultureel werk en het derde deel gaat in op kunsten en erfgoed. Hierbij wordt aandacht geschonken aan belangrijke transversale thema's zoals interculturaliteit, digitalisering of internationaal cultuurbeleid. Het laatste deel behandelt enkele economische aspecten van cultuur.

Globale participatie en aanbod

De Vlaamse Regering stelt in het regeerakkoord dat Vlaanderen in 2020 qua levenskwaliteit aan de top moet staan. In het Pact 2020 wordt onder meer gesteld dat Vlaanderen een solidaire, open en verdraagzame samenleving moet zijn. Een verhoging van de cultuurparticipatie en een evenredige deelname van bepaalde kansgroepen zijn hierbij gewenst. Het eerste luik bekijkt de algemene deelname aan cultuur. Het tweede luik geeft een beeld van het aanbod.

Algemene participatiegraad

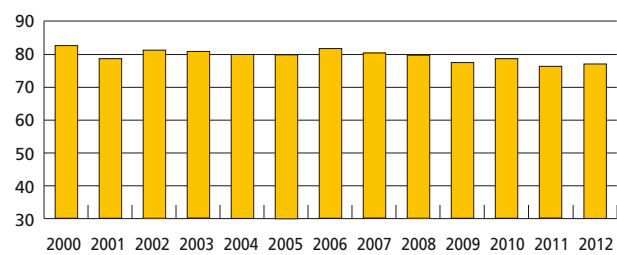
Bij de berekening van de algemene cultuurparticipatiegraad spelen 10 activiteiten een rol: bijwonen of bezoeken van een concert (4 aparte genres), een museum, een bibliotheek, een bioscoop, een dans- of balletvoorstelling, een theater- en een operavoorstelling.

Jaarlijks neemt meer dan driekwart van de bevolking deel aan minstens één van deze culturele activiteiten. De algemene **participatiegraad** blijft de voorbije jaren redelijk stabiel. Voor de helft van de participanten gaat het om een eenmalige deelname. Daarom wordt deze algemene participatiegraad verder verfynd in vier publieksgroepen.

De opdeling in 4 publieksgroepen gebeurt op basis van de frequentie en diversiteit van de participatie. Het kernpubliek participeert telkens 3 keer of meer aan drie van de 10 activiteiten. De belangstellende participanten nemen minstens 1 keer per jaar aan 3 verschillende soorten activiteiten deel. Ruim 4 op de 10 Vlamingen zit in één van deze twee groepen en kan als regelmatig cultuurparticipant

3.1 Cultuurparticipatie

Evolutie algemene cultuurparticipatiegraad, van 2000 tot 2012, in %.

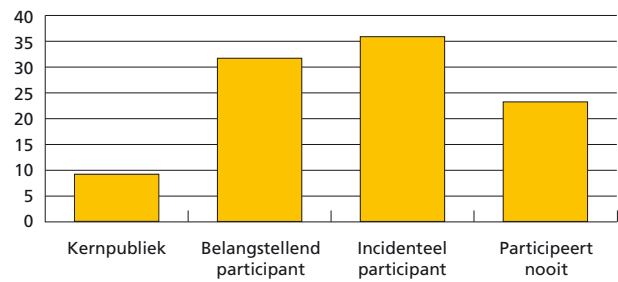
Bron: SCV-survey.

worden omschreven. Een derde groep wordt gevormd door de incidentele participanten, zij nemen minder intensief en divers deel aan cultuur. Deze cultuurpassanten bestrijken ongeveer een derde van de bevolking. Ten slotte is er de groep die aan geen enkele activiteit participeert, bijna een kwart van de bevolking. De verdeling van de Vlaamse bevolking over deze publieksgroepen is vrij stabiel in de tijd. Daarbij moet rekening worden gehouden met het feit dat cultuurparticipatie een gebruik is dat slechts traag verandert. Het effect van de huidige maatregelen om de cultuurparticipatie te bevorderen, is daarom zelden meteen zichtbaar.

Het beleid wil niet alleen een toename van een geregelde cultuurparticipatie, maar wil ook alle lagen van de bevolking bereiken. Een steeds terugkerende vaststelling is dat vooral laagopgeleiden weinig uithuizig aan cultuur deelnemen. De hierboven berekende algemene cultuurparticipatiegraad ligt voor de hoogopgeleiden veel hoger dan voor de laagst opgeleiden. Het aandeel dat helemaal niet participeert is bij de laagst opgeleiden ruim het dubbele van het Vlaamse gemiddelde. Bij de hoogopgeleiden is er maar een heel klein percentage dat helemaal niet participeert. Opleiding heeft het sterkst uniek effect wanneer andere variabelen zoals geslacht of leeftijd in de analyse worden betrokken. Het effect van geslacht en leeftijd blijft

3.2 Publieksgroepen

Cultuurparticipatie in 4 publieksgroepen, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey.

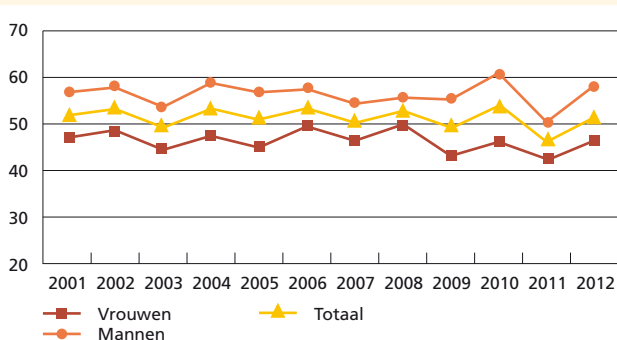
beperkt, al hebben 75-plussers een duidelijk lagere participatie aan een cultuurevenement buitenshuis.

Uit onderzoek van het steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport blijkt dat de socio-economische situatie en de cultuurparticipatie van de ouders zeer belangrijk zijn bij het verklaren van participatieverschillen (Lievens & Waege) en het sterke effect van het opleidingsniveau deels verklaren. Daarnaast hebben ook iemands vrijetijdsnetwerk en de cultuureducatie op school een duidelijke invloed op het participatiegedrag. Dit wijst erop dat individuele ontplooiing wel degelijk een deel van de meer structurele effecten kan opvangen. Cultuureducatie bijvoorbeeld heeft ongeacht opleidingsniveau, ouderlijk milieu en eigen kapitaalvormen, een gunstig effect op cultuurdeelname.

Iedereen die actief of bestuurslid is in minstens één vereniging wordt meegeteld voor de berekening van de participatiegraad in het verenigingsleven. Een actief lid is iemand die aan de activiteiten van de vereniging deelneemt en een bestuurslid is iemand die binnen de vereniging een officiële functie vervult zoals voorzitter, secretaris, penningmeester. Dit lidmaatschap aan het verenigingsleven was de voorbije jaren vrij stabiel. Meer dan de helft van de bevolking is actief lid. Sportverenigingen hebben een belangrijk aandeel in deze participatiegraad.

3.3 Actief lidmaatschap*

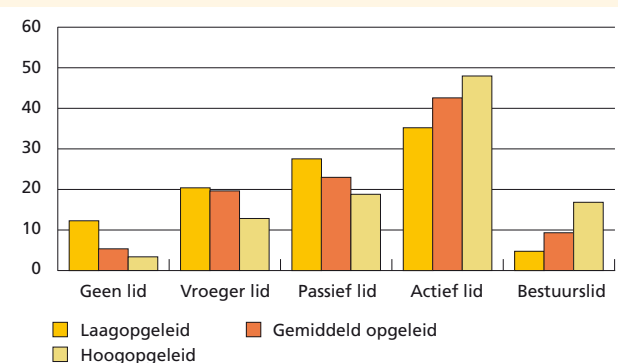
Actief lidmaatschap van een vereniging, naar geslacht, van 2001 tot 2012, in %.

*Actief lidmaatschap = actief lid of bestuurslid.
Bron: SCV-survey.

3.4 Lidmaatschap naar opleiding

Lidmaatschap van een vereniging, naar opleiding, in 2012, in %.

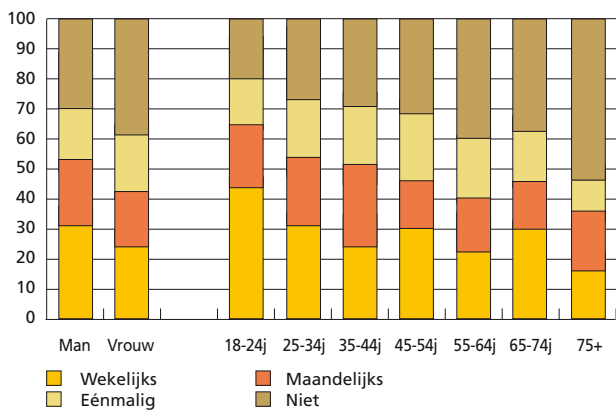

Bron: SCV-survey 2012.

3.5 Deelname activiteiten

Deelname aan activiteiten van verenigingen, naar geslacht en naar leeftijd, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

Indien ze buiten beschouwing gelaten worden, zakt de deelname tot 4 op 10.

Ongeveer een vijfde van de actieve leden of 1 op de 10 volwassen Vlamingen is bestuurslid. Dit cijfer kent lichte schommelingen doorheen de tijd.

Het lidmaatschap aan het verenigingsleven verschilt over bevolkingsgroepen. Vrouwen zijn in 2012 nog steeds minder actief lid dan mannen. Dit verschil naar geslacht verkleint wanneer men de sportverenigingen buiten beschouwing laat, maar het blijft wel aanwezig.

Leeftijd heeft minder effect op de participatie aan verenigingen, al is er vanaf 75 jaar een afname. Toch is ruim een derde van de 75-plussers nog een actief verenigingslid. De

verschillen naar opleiding zijn in vergelijking met andere sectoren (bijvoorbeeld kunstenparticipatie) minder groot: ongeveer 4 op de 10 laagopgeleiden, ruim de helft van de groep met een gemiddeld opleidingsniveau en bijna 2 op de 3 hoogopgeleiden zijn actief binnen een vereniging.

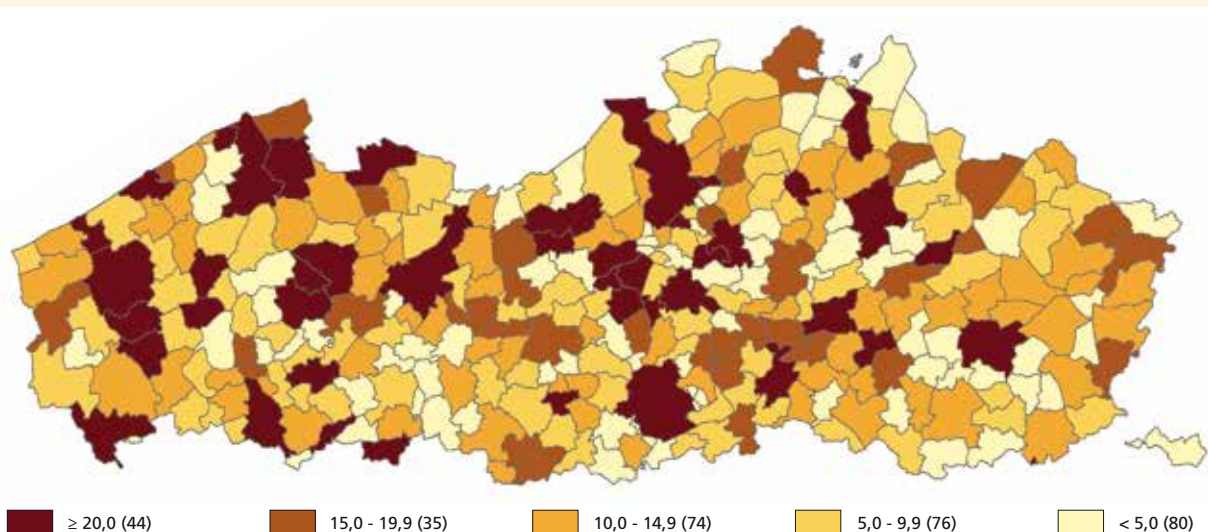
Je hoeft niet noodzakelijk lid te zijn om aan de activiteiten van verenigingen deel te nemen. Twee derde van de bevolking nam het voorbije jaar deel aan de activiteiten van minstens één vereniging. Bijna de helft van de Vlamingen doet dit minstens maandelijks en ruim een kwart neemt op wekelijkse basis deel. Naar achtergrondkenmerken is er ongeveer hetzelfde beeld als bij het actieve lidmaatschap: meer mannen dan vrouwen nemen deel aan de activiteiten van verenigingen, meer hoogopgeleiden dan laagopgeleiden en de deelname aan activiteiten vermindert globaal genomen bij toenemende leeftijd.

Algemeen aanbod

De **UiTdatabank**, een opdracht van CultuurNet Vlaanderen, geeft een beeld van het globale aanbod in de culturele en vrijetijdssector in Vlaanderen en Brussel. Deze databank bevat gegevens over meer dan 100.000 culturele evenementen. De volledigheid van deze databank verbetert nog jaarlijks. De invoer gebeurt decentraal en activiteiten van grote gemeenten zijn vaak vollediger opgenomen dan activiteiten in middelgrote en kleine gemeenten. Hierbij is het al dan niet partner zijn van het Uit-netwerk bepalend voor de kwaliteit en volledigheid van de gegevens. Op dit moment zijn reeds 224 gemeenten lid van het Uit-netwerk. Er is een vrij goede spreiding van de culturele en vrijetijdsevenementen over Vlaanderen. Het aanbod per 1.000 inwoners ligt wel duidelijk hoger in en rond de steden. Grote steden als Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest hebben een ruim aanbod. Dit geldt ook voor heel wat centrumsteden.

3.6 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Aantal ingevoerde evenementen in de UiTdatabank, in 2012, per 1.000 inwoners.

Bron: UiTdatabank.

3.7 Deelname sociaal-cultureel werk

Deelname aan erkende sociaal-culturele verenigingen en vormingsinstellingen, van 2007 tot 2011.

	2007	2008	2009	2010	2011
Verenigingen					
Aantal leden erkende sociaal-culturele verenigingen	2.578.382	2.252.874	2.276.456	2.225.655	2.210.457
Aantal deelnemers aan publieksgerichte activiteiten	8.559.077	9.158.272	9.312.179	9.234.969	9.426.585
Aantal vrijwilligers	184.173	173.490	173.621	181.656	184.288
Bestuursleden	132.107	138.667	135.280	134.583	129.732
Vormingplus-centra					
Deelnames	63.317	72.274	79.497	87.970	95.657
Unieke deelnames			47.000	48.800	56.275
De landelijke vormingsinstellingen					
Deelnemers	188.104	234.990	242.027	228.127	222.130

Bron: Boekstaven 2012.

Sociaal-cultureel werk en lokaal cultuurbeleid

De deelname aan het sociaal-cultureel werk in al zijn facetten is een belangrijk onderdeel van het cultuurbeleid. Participatie aan het sociaal-cultureel werk (verenigingsleven, vormingsinstellingen, amateurkunsten,...) bevordert immers de maatschappelijke integratie en werkt positief in op de kansen die men krijgt. Het verenigingsleven en ook de amateurkunsten hebben een rijke traditie in Vlaanderen. Ze dragen bij tot een hogere culturele competentie en hun socialiserende rol wint aan belang. Ook het cultuurbeleid binnen de lokale context van de stad of gemeente is een belangrijk element in het sociaal-cultureel werk. In dit lokale cultuurbeleid en het lokale jeugdbeleid staat een kwalitatieve en integrale aanpak voorop. Belangrijke pijlers van dit lokale cultuurbeleid zijn de bibliotheken en de cultuurcentra. Ook voor het jeugdwerk ligt de focus op een inclusief en integraal beleid. Kinderen en jongeren ruimte geven is een belangrijke doelstelling van het lokale jeugdbeleid. Een eerste deel bespreekt meer in detail de participatie, het tweede deel gaat over het aanbod.

Participatie

De participatie aan het sociaal-cultureel werk, de amateurkunsten, het bibliotheekbezoek, de activiteiten van cultuurcentra en het jeugdwerk komen aan bod.

Socio-culturele verenigingen en vormingsinstellingen

De erkende verenigingen (Davidsfonds, Femma, Gezinsbond, Federatie van Marokkaanse verenigingen...) in het sociaal-cultureel volwassenenwerk tellen ongeveer 2,2 miljoen leden. Het aantal leden is de voorbije jaren licht gedaald. Een verklaring hiervoor ligt in het feit dat het concept lidmaatschap op verschillende manieren door verenigingen wordt ingevuld. Heel wat organisaties kiezen voor andere participatiemodellen met meer nadruk op actieve deelname en vrijwillige inzet. Hun ledenaantal-

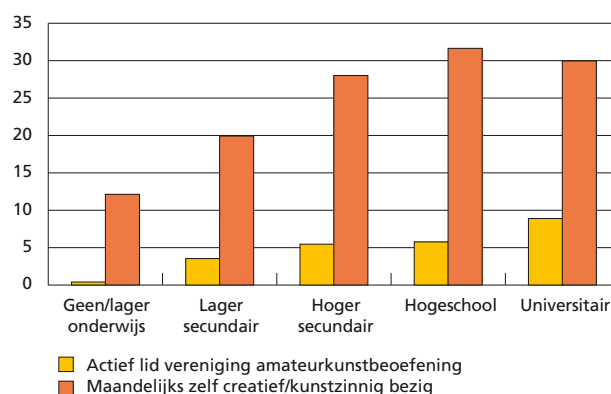
len krimpen. Anderen zetten wel in op een actieve ledenwerking en -werving. Hun ledenaantallen groeien. Maar globaal genomen is er, wat de formele lidmaatschappen betreft, een licht dalende trend.

De verenigingen kunnen rekenen op ongeveer 180.000 vrijwilligers, waarvan 130.000 bestuursleden. Het aantal vrijwilligers kent een stijging sinds 2008. Het aantal bestuursvrijwilligers, die de ruggengraat van de verenigingen vormen, daalt wel lichtjes. Het aantal deelnemers aan de publieksgerichte activiteiten van deze verenigingen loopt op tot ongeveer 9,5 miljoen.

Naast de deelname aan het verenigingsleven is er een ruime deelname aan de activiteiten van vormingsinstellingen. De landelijke vormingsinstellingen (Halewijnstichting, Natuurpunt, ...) tellen ongeveer 222.000 deelnemers, wat opnieuw een lichte afname is. Daarnaast zijn er meer dan 56.000 unieke deelnemers aan de activiteiten van de vormingplus-centra, ongeveer de helft van deze deelnemers kwamen in 2011 voor het eerst naar een vormingplus-activiteit (Boekstaven, 2012).

3.8 Amateurkunsten

Actief lidmaatschap van een amateurkunstenvereniging en zelf creatief/kunstzinnig bezig zijn, naar opleiding, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

Amateurkunsten

Het aantal actieve leden van een vereniging voor amateurkunstbeoefening blijft stabiel op ongeveer 1 op de 20 volwassen Vlamingen. Naar geslacht zijn er geen noemenswaardige verschillen. De jongste leeftijdsgroep en de 55-plussers, uitgezonderd de hoogbejaarden, kennen de hoogste participatiecijfers. Hoogopgeleiden zijn veel vaker actief lid van een amateurkunstenvereniging dan laagopgeleiden.

Ook buiten de context van een vereniging kunnen Vlamingen creatief zijn. Bijna een kwart geeft aan maandelijks **creatief/kunstzinnig** bezig te zijn, een status quo ten opzichte van 2011. Het percentage ligt wat hoger bij vrouwen dan bij mannen. Bij de laagopgeleiden zegt 1 op de 8 maandelijks creatief/kunstzinnig bezig te zijn, bij de hoogopgeleiden bijna een derde. Hoe jonger, hoe vaker men zelf creatief/kunstzinnig bezig is.

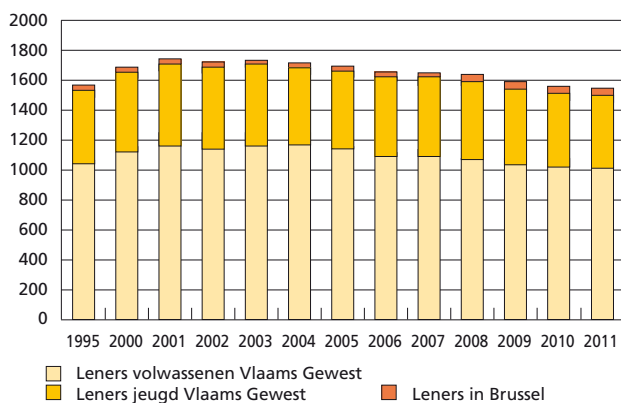
De Vlaamse overheid geeft sinds enkele jaren sterke impulsen aan de creatie en verspreiding van de **Vlaamse circuskunst**. In 2012 bezocht bijna 1 op de 10 Vlamingen een circus. Hoogopgeleiden meer dan dubbel zo veel als laagopgeleiden. Voor de 25- tot 44-jarigen ligt de participatiegraad duidelijk het hoogst (SCV, 2012).

Bibliotheken

In 2011 is bijna een kwart van de bevolking een geregistreerd lener bij een openbare bibliotheek. Dit komt neer op ruim 1,5 miljoen leners waarvan 42.000 in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Tussen 1990 en 2000 is er een duidelijke stijging van het aantal leners, nadien stabiliseerde het aantal leners en sinds 2007 is er een lichte daling. De evolutie van het aantal leners verschilt naargelang van de gemeente. In ongeveer een derde van de gemeenten neemt het lenersaantal nog toe.

3.9 Leners

Evolutie lenersaantal in bibliotheken, volwassenen en jeugd, van 1995 tot 2011, in 1.000 leners.

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.10 Brussel

Bereik van de Brusselse Nederlandstalige bibliotheken, 2011.

Bibliotheek	Leners (waarvan jeugdleners)	Gebruikers (waarvan jeugd-gebruikers)	Bezoekers	Uitleningen
SBB** 17 gemeenten	30.153 (15.509)	45.326 (29.571)*	368.399*	821.256
HOB muntpunt	12.454 (1.126)	14.000 (1.982)	86.078	322.812

*: Voor SBB: voor Koekelberg en Sint-Joost-ten-Node zijn er voor 2011 geen gegevens over het aantal gebruikers en bezoekers. Zij waren vroeger filialen van de HOB en worden pas vanaf 2012 als autonome bibliotheken opgenomen in BIOS2.

** Sinds 2010 zijn de bibliotheek van Oudergem en Watermaal-Bosvoorde ook toegetreden tot het BruNO-netwerk, waardoor er ten opzichte van de gegevens uit VRIND 2012 nu 17 bibliotheken in plaats van 15 behoren tot 'SBB'. SBB staat voor Streekgericht Bibliotheekbeleid Brussel.

Bron: Bios2, bewerking VGC.

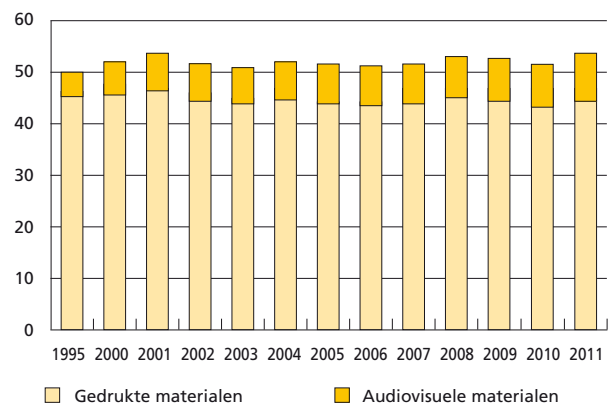
Het grootste deel van de leners komt uit het eigen werkgebied van de bibliotheek. Bij de jeugd komt minder dan een vijfde van buiten het werkgebied, bij de volwassenen loopt dit op tot bijna een kwart. In totaal werden er meer dan 18 miljoen bezoeken geteld.

Zowel de **uitleningen** van de gedrukte materialen, als deze van de audiovisuele materialen nemen in 2011 toe. De audiovisuele materialen nemen nu al 17,7% van het totale aantal uitleningen voor hun rekening. Dit aandeel neemt jaar na jaar toe.

Het gemiddeld aantal uitgeleende stuks per lener bedroeg in 2011 bijna 35 en neemt de voorbije jaren licht toe. Gecombineerd met de lichte daling van het aantal leners wijst dit er mogelijk op dat vooral onregelmatige bezoekers afhaken. Ook een kwaliteitsverhoging van het aanbod kan een reden zijn voor het stijgend aantal uitleningen per lener. De gebruikscoefficiënt, die toont hoe vaak een item gemiddeld de deur uitgaat, blijft in 2011; zowel voor de gedrukte materialen als de audiovisuele materialen, stabiel op iets meer dan 2 keer.

3.11 Ontleningen

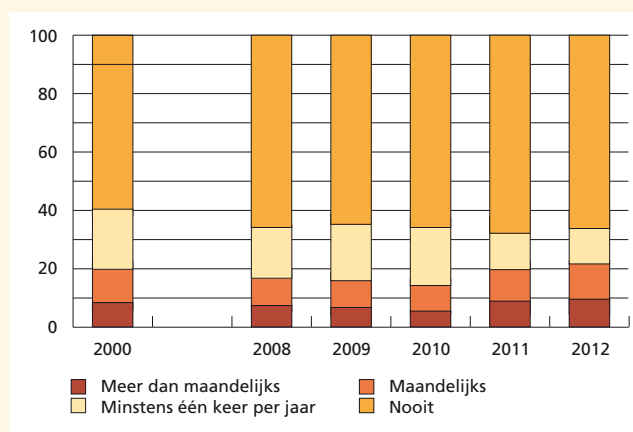
Evolutie van het aantal ontleningen van gedrukte en audiovisuele materialen, van 1995 tot 2011, in miljoen ontleningen.

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.12 Bibliotheekbezoek

Evolutie bibliotheekbezoek, van 2000 tot 2012, in %.

Bron: SCV-survey.

Men moet niet noodzakelijk een geregistreerd lener zijn om een bibliotheek binnen te stappen. Er kan gebruik gemaakt worden van de leeszaal of de kaart van iemand anders. De openbare bibliotheken tellen in 2011 dan ook ongeveer 2 miljoen gebruikers.

Naast de openbare bibliotheken kan er ook gebruik gemaakt worden van een bibliotheek op het werk of in de school. In 2012 blijkt 33% van de bevolking een bibliotheek bezocht te hebben. Het **bibliotheekbezoek** lijkt daarmee te stagneren. Diegenen die een bibliotheek bezoeken doen dit echter wel steeds regelmatig. In 2012 ging een kwart van de bevolking of twee derde van de bibliotheekbezoekers minstens maandelijks. Het aandeel van de regelmatige bezoekers ligt hiermee opnieuw op het niveau van 2000.

Bij de vrouwen (37%) ligt het bibliotheekbezoek duidelijk hoger dan bij de mannen (29%), deze kloof lijkt zelfs eerder toe te nemen. De jongste leeftijdscategorie (18 tot 24-jarigen) scoort het best voor bibliotheekbezoek. De oudste leeftijdscategorieën kennen lage bezoekcijfers, maar dit is waarschijnlijk sterk gerelateerd met het opleidingsniveau.

Cultuurcentra

In dit deel worden achtereenvolgens de door de Vlaamse Gemeenschap ondersteunde cultuurcentra, de gemeenschapscentra beheerd door vzw "de Rand" en de gemeenschapscentra in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (beheerd door de VGC) besproken.

De **eigen activiteiten** van de cultuurcentra, dat wil zeggen activiteiten waarbij het cultuurcentrum de organisator is of een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng heeft, trekken de voorbije jaren ongeveer 3 miljoen deelnemers (exclusief omkaderingsactiviteiten). Het aantal deelnemers neemt nog lichtjes toe. Vooral het podiumaanbod binnen de eigen activiteiten trekt veel volk, met bijna 9 op de 10 van het totale aantal deelnemers. Het gaat hier wel niet om unieke deelnemers. Mogelijk wordt een ruim publiek bereikt, maar het kan evengoed om een kleiner, intensief participierend publiek gaan.

Om de beleving van de cultuurbezoeker waardevoller, intenser en kwaliteitsvoller te maken, organiseren heel wat cultuurcentra **omkaderingsinitiatieven**. Dit zijn flankerende activiteiten die een inhoudelijk opstapje zijn naar de geplande activiteit. Ongeveer een vijfde van de eigen activiteiten wordt voorzien van dergelijke, inhoudelijk

3.13 Cultuurcentra deelnemers

Aantal deelnemers aan de eigen activiteiten van cultuurcentra, van 2006 tot 2011.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Podiumactiviteiten	2.407.406	2.597.523	2.653.274	2.619.150	2.660.039	2.669.825
Totaal educatieve activiteiten (per titel)	87.155	90.838	87.769	136.434	95.949	97.998
Andere activiteiten	136.860	158.485	201.048	230.322	188.650	274.518
Totaal deelnemers activiteiten	2.631.421	2.846.846	2.942.091	2.985.906	2.944.638	3.042.341

Opmerking: Voor tentoonstellingen worden geen deelnemers geregistreerd. 'Eigen activiteiten': activiteiten waarvan het cultuurcentrum de organisator is of toch zeker een beduidende inhoudelijke en financiële inbreng had. Exact getelde en geraamde deelnemers. Deelnemers omkaderingsactiviteiten werden niet meegeteld. Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.14 Gemeenschapscentra in Brussel

Aantal deelnemers aan activiteiten van de gemeenschapscentra in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2009 tot 2012.

	Eigen activiteiten				Receptieve activiteiten			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Theatervoorstellingen	45.847	37.457	34.527	42.760	6.506	16.113	9.936	11.058
Concerten	50.379	46.943	32.332	32.440	11.045	9.463	16.568	10.538
Repetities en voorbereiding creaties	6.026	7.203	9.355	9.108	16.981	20.558	17.583	16.021
Sportactiviteiten	11.721	18.264	19.489	21.626	72.170	81.906	86.613	85.317
Cursusdagen	113.714	135.097	125.580	128.204	158.417	182.531	183.196	195.603

Bron: Jaarverslag VGC 2009-2012.

3.15 Gemeenschapscentra vzw "de Rand"

Aantal deelnemers aan activiteiten in de gemeenschapscentra die beheerd worden door vzw "de Rand", van 2003 tot 2012.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Sint-Genesius-Rode	2.334	2.971	2.103	2.595	1.583	2.877	5.356	6.159	6.120	6.241
Overijse	3.070	3.602	1.943	1.882	2.387	4.196	3.445	5.302	6.235	5.118
Wezembeek-Oppem	2.186	1.581	1.489	1.375	1.745	2.057	3.632	4.135	4.589	4.271
Kraainem	2.300	2.096	1.846	2.150	1.545	1.931	3.365	4.178	4.300	3.455
Linkebeek*	2.155	2.849	2.653	2.581	2.291	1.155	3.153	3.530	3.783	4.426
Wemmel	8.456	8.731	7.279	8.431	7.104	9.226	9.271	8.632	12.539	11.243
Totaal	20.501	21.830	17.313	19.014	16.655	21.442	28.222	31.936	37.566	34.754

* Inclusief de Muse in Drogenbos.
Bron: Jaarbeeld vzw "de Rand" 2012.

verdiepende, omkaderingsactiviteiten, zoals een inleiding, een nabespreking, een workshop. In 2011 waren er in totaal bijna 212.000 deelnemers aan deze initiatieven.

Naast de door de Vlaamse Gemeenschap ondersteunde cultuurcentra (65) zijn er ook de gemeenschapscentra beheerd door vzw "de Rand" (7) en de gemeenschapscentra (22) in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, beheerd door de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC). De deelnemers aan theatervoorstellingen en cursusdagen nemen in 2012 toe bij de Brusselse gemeenschapscentra. De deelnemersaantallen bij de gemeenschapscentra van vzw "de Rand" kennen voor het eerst sinds 2007 een lichte terugval.

Jeugdwerk

Ongeveer de helft van de bevolking is of was lid van een **jeugdbeweging**. Bijna zes op de tien 18-24-jarigen is minstens voormalig lid van een jeugdvereniging. Bij de 75-plussers is dit maar een derde. Ook naar opleidingsniveau is er een duidelijk verschil. 7 op de 10 laagopgeleiden was nooit lid, tegenover 4 op de 10 hoogopgeleiden.

Op basis van administratieve registratiegegevens kan de evolutie van ledenaantallen van de grote jeugdbewegingen worden bekeken. Deze grote jeugdbewegingen telden in 2011 meer dan 230.000 leden. Ongeveer de helft van hun leden is jonger dan 12 jaar. De ledenaantallen bereikten in 2006 een piek. Daarna was er een kleine

terugval. De jongste twee jaren is er opnieuw een lichte vooruitgang.

Uit de **JOP-monitor voor Antwerpen en Gent** (Vettenburg, Elchardus en Put, 2013) blijkt dat ongeveer twee derde van de jongeren in de grootsteden (in het Nederlandstalige onderwijs) tussen 12 en 18 jaar oud actief of passief lid is van een vereniging. De participatiegraad is met 67,8% wel duidelijk hoger in Gent dan in Antwerpen waar deze maar 59,1% bedraagt. Voor beide grootsteden is dit lager dan bij de jongeren in Vlaanderen waar het aandeel op driekwart ligt. In beide steden vormt het actieve lidmaatschap van sportverenigingen de grootste groep met ruim een derde van de jongeren die deelnemen. Het lidmaatschap van een jeugdbeweging ligt duidelijk hoger in Gent (15,2%) dan in Antwerpen (8,4%). Met betrekking tot de verenigingsparticipatie van Antwerpse en Gentse scholieren wordt vastgesteld dat er een hogere kans op participatie is als men een hoge materiële welvaart geniet, hooggeschoolde ouders heeft, geen moslimmeisje is, jongen en jonger is.

In 2012 tellen de door VGC ondersteunde jeugdbewegingen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 1.970 leden. In 2005 waren dit nog maar 1.700 kinderen en jongeren. Jongerenbewegingen (vanaf 14 jaar) in Brussel bereiken in 2012 594 leden, een verdere daling ten opzichte van 2010 toen dit er nog 646 waren. Het totaal aantal jongeren dat aan een WMKJ (werking voor maatschappelijk kwetsbare jeugd) participeert, is tussen 2008 en 2011 gestegen, van 1.705 tot 2.294 kinderen en jongeren. Naast het on-

3.16 Leden jeugdbewegingen

Evolutie van de ledenaantallen van de grote jeugdbewegingen, van 2000 tot 2011.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Fos	6.388	5.472	6.037	6.336	7.244	7.246	9.412	8.100	8.019	7.721	7.800	8.054
Chirojeugd Vlaanderen	93.187	94.119	91.668	94.331	93.714	93.665	95.378	94.870	92.605	92.865	94.712	97.888
KSJ-KSA-VKSJ	33.414	32.026	33.079	31.803	32.753	31.845	39.855	40.648	36.403	32.338	32.368	32.756
KLJ	20.947	20.309	20.463	20.898	21.164	24.411	26.707	24.932	26.842	24.858	24.114	23.894
VNJ	1.953	1.627	1.756	1.548	1.678	1.008	1.008	1.155	1.110	1.032	1.118	
VVKSM/ Scouts en Gidsen	69.667	70.239	68.476	71.110	71.721	71.721	72.563	74.128	72.500	69.726	71.923	71.216
Totaal	225.556	223.792	221.479	226.026	228.274	229.896	244.923	243.833	237.479	228.540	232.035	233.808

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.17 Deelname in Brussel.

Bereik van Jeugdcentrum Aximax en VGC-speelpleinen, van 2007 tot 2012.

	Jaarwerking Jeugdcentrum Aximax	Vakantiewerking Jeugdcentrum Aximax	Aantal ingeschreven kinderen speelpleinwerkingen
2007	20	31	2.134
2008	247	260	2.256
2009	378	305	2.294
2010	455	416	2.166
2011	451	412	1.247
2012	nb	nb	1.381

nb: niet beschikbaar.
Bron: VGC.

dersteunen van organisaties en initiatieven, organiseert de Vlaamse Gemeenschapscommissie zelf een aanvullend vrijetijds- en vakantieaanbod en speelpleinwerkingen. Het totaal aantal kinderen dat wordt bereikt stijgt.

Het beleid wil contacten van jongeren met leeftijdgenoten in het buitenland stimuleren via uitwisselingsprogramma's. In 2012 namen meer dan 1.800 jongeren deel aan de internationale uitwisselingsprogramma's ondersteund door JINT. Het aantal deelnemende jongeren neemt de jongste 4 jaar toe.

Kwaliteitsvol aanbod

Een kwaliteitsvol aanbod is een belangrijke randvoorwaarde voor de verhoging van de cultuurparticipatie en de opbouw van culturele competenties. Het volgende deel gaat in op het aanbod in het sociaal-cultureel werk (verenigingen, vormingsinstellingen, bewegingen,...), de amateurkunsten, het lokale cultuurbeleid en het jeugdwerkeraanbod.

3.19 Sociaal-cultureel werk

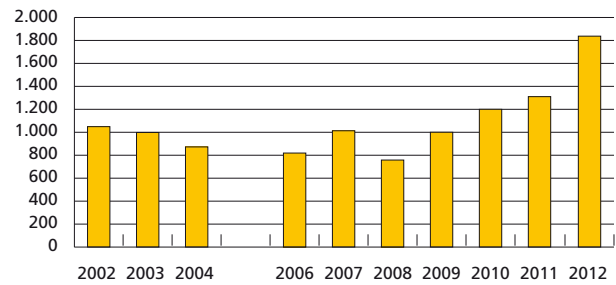
Kerncijfers sociaal-cultureel werk voor volwassenen, in 2012.

Organisaties	Aantal
Sociaal-culturele verenigingen	56
Reguliere verenigingen	52
Niet erkende migrantenverenigingen	4
Sociaal-culturele bewegingen	31
Sociaal-culturele vormingsinstellingen	36
Volkshogescholen	13
Landelijke vormingsinstellingen	23
Gespecialiseerde vormingsinstellingen	17
Syndicale vormingsinstellingen	3
Vormingsinstellingen voor personen met een handicap	3
Federatie van vormingsdiensten voor personen met een handicap – Vijftact	1
Steunpunt SoCiuS	1
Belangenorganisatie FOV	1
Totaal	126

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.18 Uitwisselingsprogramma's JINT

Deelnemende jongeren aan de internationale uitwisselingsprogramma's van JINT, van 2002 tot 2012.

Bron: JINT.

Aanbod door verenigingen

In 2012 subsidieert de Vlaamse overheid 126 organisaties in het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Er worden 3 werksorten onderscheiden: de verenigingen, de bewegingen en de vormingsinstellingen. Eerst wordt het aantal organisaties in elke vorm besproken, vervolgens hun aanbod.

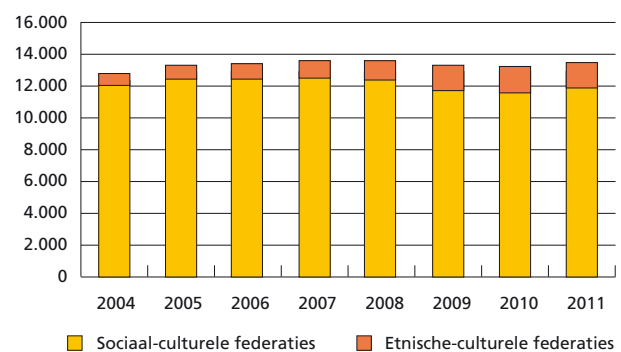
In 2012 worden 56 landelijke sociaal-culturele verenigingen gesubsidieerd (b.v. Davidsfonds, Federatie van Marokkaanse Verenigingen, VTBKultuur,...).

4 van de 13 landelijke verenigingen voor migranten, de zogenaamde etnisch-culturele federaties, zijn voorlopig nog niet erkend in 2012. Vanaf 2013 zijn er 2 bijkomend erkend, de resterende 2 worden enkel gesubsidieerd.

In 2011 tellen de gesubsidieerde sociaal-culturele verenigingen in totaal meer dan 13.500 afdelingen (inclusief afdelingen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest), wat een lichte stijging is ten opzichte van de twee voorgaande jaren. Vooral de afdelingen van de etnisch-culturele federaties kennen een sterke stijging. De afdelingen van deze

3.20 Sociaal-culturele verenigingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de erkende verenigingen* (inclusief Brussel), van 2004 tot 2011.

* vier etnisch-culturele federaties worden voorlopig enkel gesubsidieerd.
Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.22 Aanbod sociaal-cultureel werk

Aanbod van de verschillende organisaties voor sociaal-cultureel werk, van 2007 tot 2011.

	2007	2008	2009	2010	2011
Verenigingen					
aantal publieksgerichte activiteiten	265.826	279.645	279.492	265.362	256.691
Vormingplus-centra					
activiteiten	3.910	4.324	5.289	5.805	6.048
uren	31.012	35.023	36.739	35.237	36.354
Landelijke vormingsinstellingen					
aantal educatieve activiteiten	11.869	11.981	11.805	10.454	11.406
aantal uren educatieve activiteiten (formeel en niet-formeel)	117.219	111.128	109.820	103.246	108.719

Bron: Boekstaven 2012.

3.21 Sociaal-cultureel aanbod in Brussel

Evolutie van het aantal door de VGC erkende en gesubsidieerde lokale en bovenlokale verenigingen, volgens type, van 2008 tot 2012.

	2008	2009	2010	2011	2012
Sociaal-culturele verenigingen	188	218	204	198	219
Amateurkunstenverenigingen	87	80	83	75	95
Seniorenverenigingen	77	75	77	88	97
Zelforganisaties	49	92	112	147	174
Totaal	401	465	476	508	585

*Zelforganisaties verenigen mensen met een bepaalde etnisch-culturele achtergrond en organiseren sociaal-culturele activiteiten.
Bron: VGC.

13 landelijke verenigingen stegen van 782 in 2004 (toen nog niet erkend, maar wel gesubsidieerd) naar 1.577 in 2011. Ten opzichte van 2010 is er wel een lichte terugval.

In 2012 zijn er 37 sociaal-culturele vormingsinstellingen (de Halewynstichting, Natuurpunt Educatie, ...) en 31 bewegingen (Pax Christi Vlaanderen, De Wakkere Burger...) erkend.

De voorbije jaren organiseerden de verenigingen tussen de 250.000 en 280.000 publieksgerichte activiteiten, hun aantal lijkt geleidelijk te dalen. De vormingplus-centra organiseren in 2011 meer dan 6.000 activiteiten. Een derde van hun aanbod is gericht op enkele belangrijke

aandachtspunten van het beleid: digitale geletterdheid (11,6%), interculturaliteit (14,3%) en duurzaamheid (7,5%). De activiteiten van de landelijke vormingsinstellingen kennen een lichte stijging in 2011 en ook het aantal gepresenteerde uren van deze instellingen gaat er wat op vooruit.

In Brussel erkent de VGC in 2012 in totaal 585 lokale en bovenlokale verenigingen en 19 koepelverenigingen. Voornamelijk het aantal zelforganisaties is de laatste jaren sterk gestegen.

Amateurkunsten

De sector van de amateurkunsten wordt gedragen door 9 grote spelers met meer dan 18.000 aangesloten of geregistreerde groepen. Vooral het aantal geregistreerde groepen bij Poppunt en Opendoek is sterk gestegen.

Lokaal cultuurbeleid

In grote lijnen zijn er drie actoren actief binnen het lokaal cultuurbeleid: de bibliotheek, het cultuurcentrum of gemeenschapscentrum en de cultuurbeleidscoördinator. Elke gemeente in Vlaanderen is verplicht een **openbare bibliotheek** in te richten en in stand te houden. Een gemeente mag deze voorwaarde vervullen door samen te werken met (een) andere gemeente(n). De Limburgse ge-

3.23 Amateurkunsten

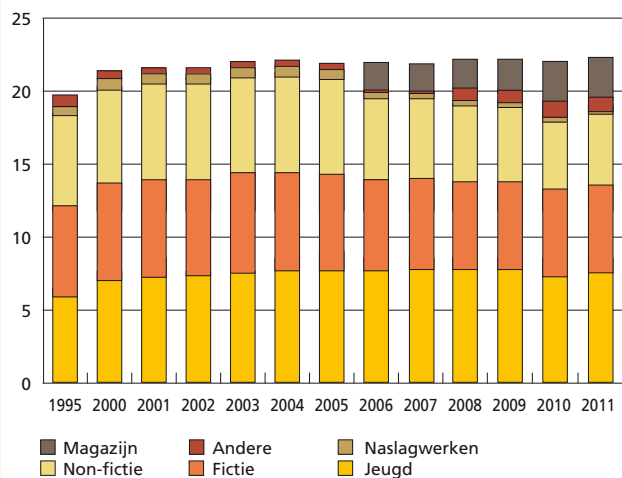
Aantal aangesloten en geregistreerde groepen amateurkunsten voor de verschillende koepels, van 2003 tot 2012.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Creatief Schrijven						28	30	30	30	30
Centrum voor Beeldexpressie	315	333	342	335	329	328	326	333	325	319
Danspunt	275	300	299	339	341	355	379	368	383	370
Koor en Stem*	778	819	811	841	822	841	817	852	947	962
Kunstwerk(t)*	128	125	171	155	116	131	163	154	376	370
Muziekmozaïek	194	247	268	284	297	124	135	182	163	223
Opendoek*	790	786	807	801	823	839	897	904	913	2.256
Vlamo	1.016	1.128	1.645	1.681	1.180	1.189	1.202	1.210	1.208	1.208
Poppunt*	4.431	3.755	4.080	4.737	5.551	5.939	5.100	7.707	10.968	12.944
Totalen	7.927	7.493	8.423	9.173	9.459	9.774	9.049	11.740	15.313	18.682

* De som van aangesloten groepen en geregistreerde groepen (groepen die actief en regelmatig gebruik maken van de dienstverlening en dus tot het bereik van de organisatie behoren); aantal geregistreerde groepen zijn deze die zich op de website van de koepel aanmelden.
Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.24 Gedrukte materialen

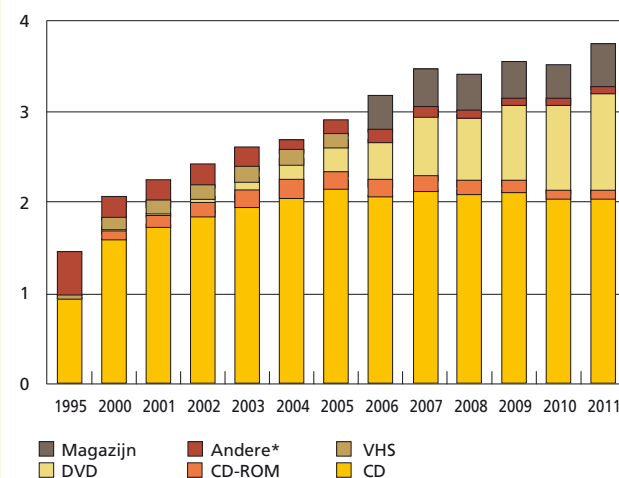
Evolutie van de gedrukte materialen in de openbare bibliotheken, van 1995 tot 2011, in miljoen.

Opmerkingen: de categorie magazijn wordt sinds 2006 apart geregistreerd. Sinds 2008 vallen de tijdschriften onder de categorie andere.
Bron: CJSJ, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.25 Audiovisuele materialen.

Evolutie van de audiovisuele materialen in de openbare bibliotheken, van 1995 tot 2011, x 1 miljoen.

* De VHS-cassettes worden van 2006 bij andere geteld omdat ze grotendeels uit de collectie zijn.
Bron: CJSJ, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

meente Herstappe is zo klein dat ze werd vrijgesteld van de decretale verplichting. In het Vlaamse Gewest richten 285 gemeenten en 8 intergemeentelijke verenigingen een openbare bibliotheek in. In de faciliteitengemeenten Drogenbos en Kraainem hebben de cultuurraden een Nederlandstalige privaatrechtelijke bibliotheek opgericht. Zodoende beschikken inmiddels 303 van de 308 Vlaamse gemeenten over een bibliotheekvoorziening. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, waar geen decretale verplichting bestaat, richten de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) en 15 gemeentebesturen in 17 van de 19 Brusselse gemeenten een Nederlandstalige bibliotheek in. Naast de gewone bibliotheken worden ook vier gespecialiseerde organisaties voor bibliotheekwerk (bibliotheken voor blinden, slechtzienden en personen met een andere leesbeperking) ondersteund.

De totale **collectie** van de Vlaamse en Brusselse openbare bibliotheken bleef de voorbije jaren vrij stabiel, maar in 2011 is er wel een lichte toename bij zowel de gedrukte als audiovisuele materialen. In totaal omvat deze collectie in 2011 26 miljoen stuks. Een derde van de gedrukte materialen zijn gericht op de jeugd, bij de audiovisuele materialen is dit ongeveer een tiende. De audiovisuele materialen maken inmiddels ongeveer 14% van de totale collectie uit.

Er zijn verschillende indicatoren om een idee te krijgen van de relatieve grootte en kwaliteit van de collectie van een bibliotheek. Een eerste indicator is de collectie per inwoner. In 2011 bedraagt de collectie bijna 4 stuks per inwoner. Een andere indicator is de bezitscoëfficiënt of de verhouding tussen het aantal werken in de collectie en het aantal gebruikers. Het Vlaamse gemiddelde stijgt de voorbije jaren en is in 2011 ruim 17 stuks per gebruiker. Belangrijk is ook het vernieuwingsritme. Het vernieu-

wingsritme toont het percentage nieuwe werken in de totale collectie. Dit bedraagt 8,5% in 2011. Het vernieuwingsritme ligt hoger voor de audiovisuele materialen (11,5%) dan voor de gedrukte materialen (8,4%). Het vernieuwingsritme van de audiovisuele materialen is wel duidelijk afgenomen ten opzichte van 2010 terwijl dit van de gedrukte materialen licht toe nam.

In Vlaanderen en Brussel is een openbare bibliotheek gemiddeld 25 uur per week open. Dit aantal heeft betrekking op de hoofdbibliotheken, inclusief de bedieningspunten stijgt dit in Vlaanderen tot ongeveer 36 uur per week. Ongeveer één derde van de **openingsuren** zijn 's avonds of in het weekend. Ruim een derde van de bibliotheken beschikt over een inleverbox en bijna een derde over zelfuitleenbalies. 42% van de bibliotheken heeft een aangepaste dienstverlening voor anderstaligen of personen van vreemde afkomst, 63% heeft dit voor mindermobielen en 83% voor senioren.

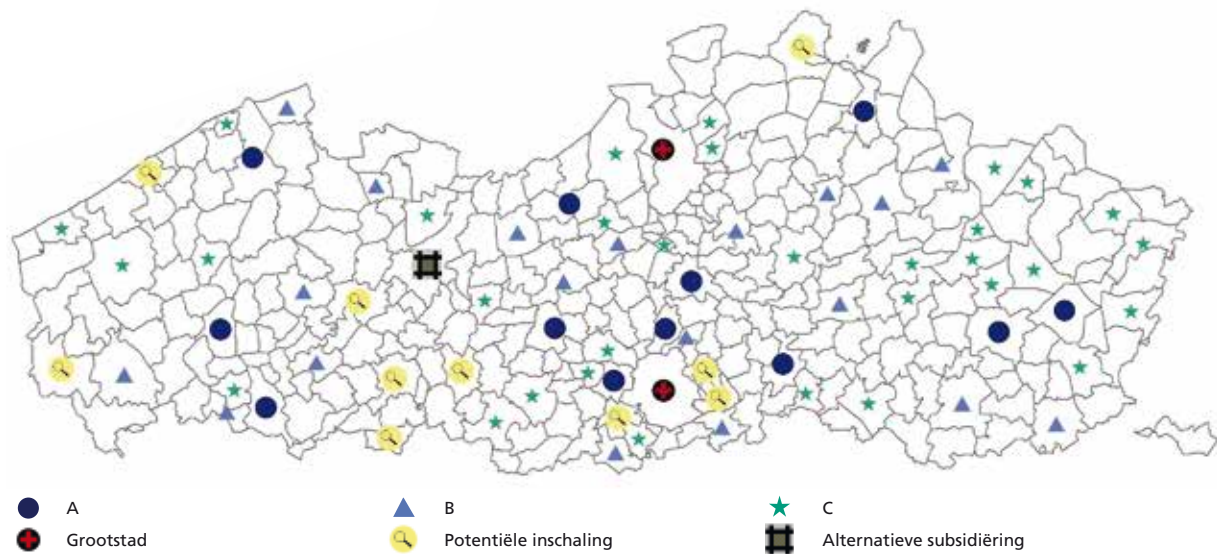
Bijna elke bibliotheek beschikt inmiddels over internet. Gemiddeld zijn meer dan 7 PC's per bibliotheek hierop aangesloten. Het gemiddeld aantal uren internetgebruik in een openbare bibliotheek op jaarbasis bedraagt meer dan 4.700 uur of gemiddeld een derde van de totale openingstijd. Ook maakt de bezoeker steeds meer gebruik van de elektronische abonnementen van de bibliotheken. Ongeveer 1 op de 6 bibliotheken stelt haar volledige muziekcollectie ter beschikking via digitaal. In 13% van de bibliotheken is een leescafé en in 4% een gamezone.

In 2012 subsidieert de Vlaamse overheid 65 **cultuurcentra**. Er zijn twee grootstedelijke cultuurcentra: Antwerpen en Brussel. De andere cultuurcentra kennen een onderverdeling in categorie A, B of C. Cultuurcentra van categorie A, die moeten voldoen aan de hoogste infrastructuur-

3.26 Cultuurcentra

Spreiding cultuurcentra, in 2013, naar categorie.

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

tuureisen, zijn er in de centrumsteden. Voor categorie B en C zijn er aangepaste infrastructuurvereisten, zowel op het vlak van grootte als uitrusting.

Voor de grootstad Antwerpen en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest werd geopteerd voor een convenant tussen de Vlaamse overheid en de steden (VGC voor Brussel). Er zijn nog 10 gemeenten die volgens het decreet subsidie kunnen krijgen voor een cultuurcentrum maar nog niet van deze mogelijkheid gebruik maken (potentiële inschaling). De stad Gent wordt via een convenant op alternatieve wijze gesubsidieerd.

De opdracht van een cultuurcentrum is drieledig: verhoging van de cultuurparticipatie, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding. Deze laatste opdracht laat zich vooral meten aan de hand van cijfers over het aantal **activiteiten** en deelnemers. Bijna een kwart daarvan zijn 'eigen activiteiten' waarbij het cultuurcentrum de organisator is of een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng heeft. Het ruime receptieve aanbod wordt georganiseerd door individuele of georganiseerde gebruikers (verenigingen, clubs...) in de infrastructuur van het cultuurcentrum. Heel vaak ondersteunen de cultuurcentra dit receptieve aanbod door het ter beschikking stellen van technische en organisatorische kennis. In het eigen aanbod is het aanbod aan podi-

3.27 Aanbod cultuurcentra

Aantal activiteiten (eigen, receptief en omkadering) van de cultuurcentra en de procentuele verdeling naar soort, van 2006 tot 2011.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Eigen activiteiten	%	%	%	%	%	%
podium	56,9	54,4	52,4	47,2	53,5	56,5
educatieve activiteiten	25,8	27,7	23,3	33,3	17,7	24,8
tentoonstellingen	3,6	3,4	3,7	3,0	25,5	3,2
andere activiteiten	13,7	14,5	20,5	16,4	3,3	15,6
Totaal eigen activiteiten (N)	18.138	20.391	22.021	24.810	21.795	21.159
Receptieve activiteiten	%	%	%	%	%	%
podium	6,9	7,0	7,0	6,9	7,0	6,5
educatieve activiteiten	22,2	19,5	19,2	17,4	17,8	18,9
tentoonstellingen	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6
andere activiteiten	70,3	72,7	73,0	75,0	74,5	74,1
Totaal receptieve activiteiten (N)	64.274	65.364	66.824	65.650	66.777	70.786
Totaal eigen en receptieve activiteiten	82.412	82.412	88.845	90.460	88.572	91.945
Omkadering	%	%	%	%	%	%
inleiding, nabespreking, lezing, interview	23,3	22,9	23,0	28,0	21,2	20,6
atelier, workshop	36,8	38,9	41,6	37,1	42,1	45,0
rondleiding, sfeerscheppende activiteit	24,0	32,0	28,0	28,5	29,7	26,7
vernissage bij tentoonstelling	15,9	6,3	7,3	6,4	7,0	7,7
Totaal omkaderingsactiviteiten (N)	3.727	4.090	4.109	4.488	4.213	3.881

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.28 Aanbod VGC

Activiteiten Brusselse Gemeenschapcentra, van 2009 tot 2012.

	Eigen activiteiten				Receptieve activiteiten			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Theatervoorstellingen	363	354	440	365	306	261	255	276
Concerten	292	291	370	333	219	164	365	343
Repetities en voorbereiding creaties	825	1.208	1.196	1.321	1.230	1.369	1.488	1.468
Sportactiviteiten	679	1.062	1.081	1.044	3.987	3.895	4.273	3.871
Cursusdagen	6.592	8.564	8.489	7.824	9.409	7.784	10.480	11.243
Totaal	8.751	11.479	11.576	10.887	15.151	13.473	16.861	17.201

Bron: Jaarverslagen VGC.

3.29 Aanbod vzw "deRand"

Activiteiten in de gemeenschapscentra die beheerd worden door vzw "deRand", van 2003 tot 2012.

Aantal activiteiten	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Sint-Genesius-Rode	18	20	15	18	15	28	37	42	46	37
Overijse	19	22	14	17	13	23	30	35	48	40
Wezembeek-Oppem	26	21	18	18	21	21	43	42	46	42
Kraainem	17	19	11	13	11	14	22	42	33	24
Linkebeek*	14	17	17	16	16	11	22	28	37	33
Wemmel	40	45	37	36	37	47	52	52	82	60
Totaal	134	144	112	118	113	144	206	241	292	236

* Inclusief de Muse in Drogenbos.

Bron: Jaarbeeld vzw "deRand" 2012.

umactiviteiten (theater, dans, muziek...) opvallend. Ruim de helft van het aantal eigen activiteiten valt onder "podium". In 2011 steeg het totaal van de activiteiten. Deze stijging is volledig toe te schrijven aan een stijging van de receptieve activiteiten, het eigen aanbod daalde zelfs lichtjes. Daarnaast worden ook nog activiteiten opgezet door de Brusselse gemeenschapscentra en de gemeenschapscentra beheerd door vzw "deRand". De activiteiten van de Brusselse gemeenschapscentra zitten nog steeds in stijgende lijn. De activiteiten van de gemeenschapscentra beheerd door vzw "deRand" dalen voor het eerst sinds jaren.

Begin 2012 hadden 248 van de 327 of drie kwart van de Vlaamse en Brusselse gemeenten en de Vlaamse Ge-

meenschapscommissie een gesubsidieerde **cultuurbeleidscöördinator** in dienst. Koplopers zijn de provincies Limburg, West-Vlaanderen en Antwerpen waar ten minste vier vijfde van de gemeenten een gesubsidieerde cultuurbeleidscöördinator heeft. In de provincies Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant is dit het geval voor ongeveer twee derde van de gemeenten.

Jeugdwerkenaanbod

Ruimte voor jongeren was de voorbije jaren een belangrijke prioriteit van de Vlaamse Regering. Dit deel bespreekt volgende aspecten van het lokale jeugd aanbod:

3.30 Gemeentelijke jeugdinfrastructuur

Gemeentelijke jeugdinfrastructuur naast het gemeentelijke jeugdcentrum, in 2010.

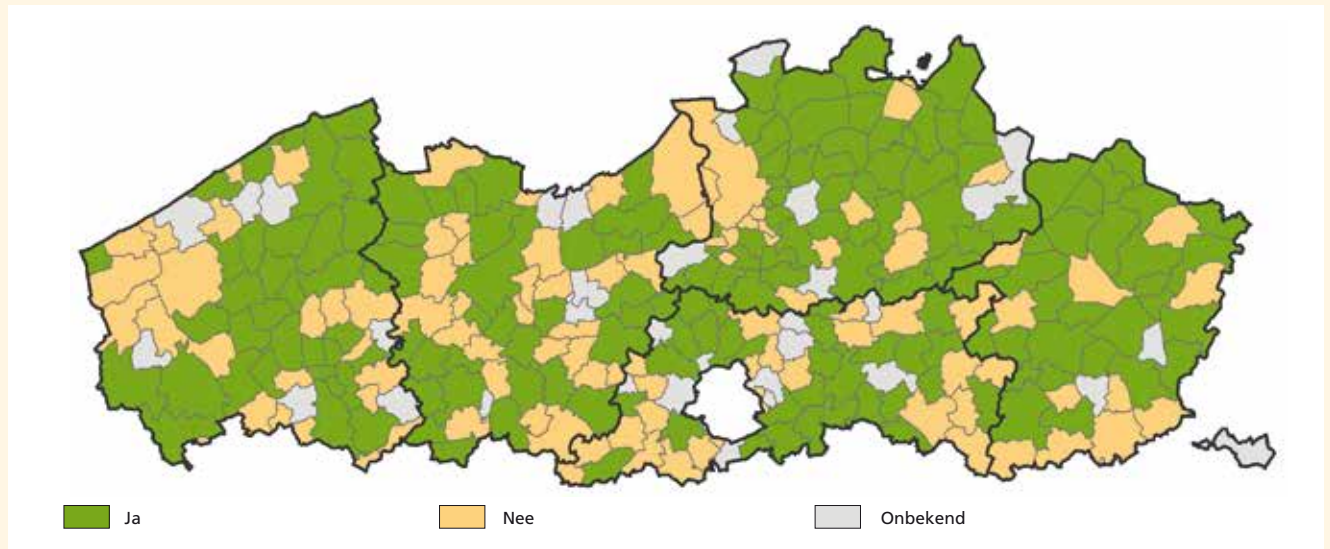
Type infrastructuur	Aantal in type	Aantal gemeenten	% van 272 gemeenten
Formele buitenspeelruimte (bv. Speelpleintjes)	3.248	238	87,5
Skate- en/of BMX-park buiten	306	192	70,6
Jeugdwerklokale voor permanente jaarwerking	878	182	66,9
Jeugdhuisaccommodatie	249	169	62,1
Vergaderzaal	543	160	58,8
Repetitielokaal	180	112	41,2
Speelstraat	747	107	39,3
Hangplek (of andere specifiek voor tieners of jongeren bedoelde en ingerichte ontmoetingsplaats)	200	81	29,8
Lokaal voor tienerwerking	44	48	17,7
Jeugdverblijfscentrum	33	34	12,5
Skate- en/of BMX-hal/binnenspeeltuin	5	12	4,4
Andere	13	8	2,9

Opmerking: 272 op 308 gemeenten vulde de enquête in.

Bron: Cijferboek lokaal jeugd beleid 2011-2013.

3.31 Speelbossen

Spreiding speelbossen / expliciete speelzones in een bos, in 2010.

Bron: Cijferboek lokaal jeugdbeleid 2011-2013.

de jeugdruimte, de ondersteunde verenigingen en experimentele jeugdwerkinitiatieven, de afdelingen van jeugdbewegingen, de jeugdverblijfcentra, de jongereninformatiepunten en de jeugdwerkindex.

Ongeveer 4 op de 10 gemeenten hebben een gemeentelijk jeugdcentrum of een polyvalent centrum met expliciete jeugdfuncties. Daarnaast worden nog heel wat andere types jeugdinfrastructuur ter beschikking gesteld. Zo beschikt 9 op de 10 gemeenten over een formele buitenspeelruimte, 7 op de 10 over een skate- en/of BMX-park, 6 op de 10 over een jeugdhuisaccommodatie en 4 op de 10 over een speelstraat. 6 op de 10 Vlaamse gemeenten hebben een speelbos of expliciete speelzone

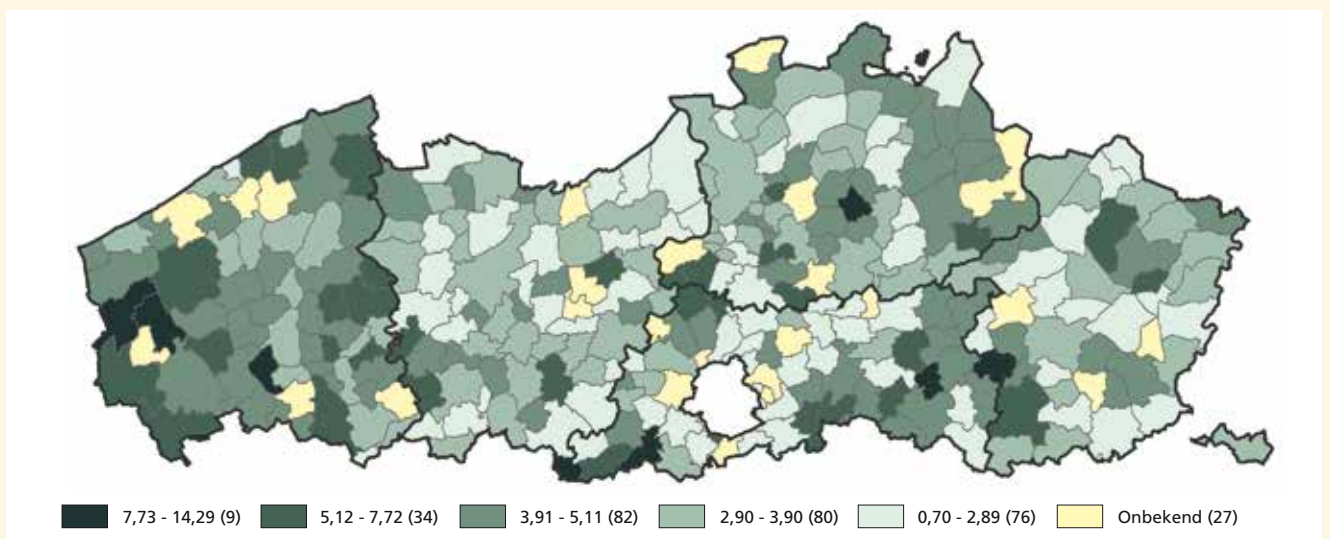
in een bos op hun grondgebied, beschikbaar voor het jeugdwerk.

In 2012 worden 65 **landelijke jeugdverenigingen** gesubsidieerd. Daarnaast worden ook 10 cultuureducatieve verenigingen, 5 experimentele jeugdwerkinitiatieven en 24 verenigingen voor participatie en informatie ondersteund.

Uit de jongste editie van het Cijferboek lokaal jeugdbeleid (2012) blijkt dat er nog steeds een rijk en divers aanbod aan lokale jeugdwerkinitiatieven aanwezig is in Vlaanderen: in totaal ruim 4.600 particuliere en bijna 1.200 gemeentelijke initiatieven. Dit komt neer op een algemene jeugdwerkindex (aantal initiatieven per 1000 jongeren) van

3.32 Jeugdwerkindex

Spreiding van de jeugdwerkindex, in 2010.

Bron: Cijferboek lokaal jeugdwerkbeleid 2011-2013.

3.33 Afdelingen Jeugdbewegingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de jeugdbewegingen, van 2000 tot 2011.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Chiro	1.110	1.026	995	1.002	985	985	968	961	961	949	946	938
FOS	53	53	55	55	55	56	56	54	52	51	50	50
KSA-VKSJ-KSJ	306	309	302	299	314	297	288	288	288	284	289	287
VVKSM / Scouts en Gidsen	603	628	654	588	583	656	575	560	565	575	566	573
VNJ	78	66	60	54	58	36	36	30	28	28	28	
KLJ	314	307	301	298	296	295	291	285	309	281	278	275
Totaal	2.464	2.389	2.367	2.296	2.291	2.325	2.214	2.178	2.203	2.168	2.157	2.123

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.57. Globaal genomen neemt de particuliere jeugdwerkindex wat af, voornamelijk door een daling van de particuliere jeugd- en jongerenbewegingen. De gemeentelijke jeugdwerkindex stijgt nog.

Het aantal afdelingen van jeugdbewegingen neemt geleidelijk af. Naast fusies, speelt ook schaalvergroting en de toegenomen mobiliteit van de jeugd (en hun ouders) een rol. Dit fenomeen hangt nauw samen met schaalvergroting in andere domeinen, zoals in het onderwijs. Als kinderen niet in het eigen dorp naar school kunnen, en zich hiervoor verder moeten verplaatsen, wordt de stap kleiner om dit ook in de vrije tijd te doen. De chiro- en scoutsverenigingen kennen nog steeds de beste spreiding over Vlaanderen. Gemiddeld zijn er bij de grote jeugdbewegingen ongeveer 5 kinderen per begeleider.

Naast de spreiding is de kwaliteit van het aanbod van de erkende landelijke georganiseerde jeugdverenigingen een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Sinds 2000 zijn er nieuwe criteria van kracht voor het toekennen van

attesten aan jeugdwerkers. Deze criteria zijn in de eerste plaats bedoeld om de cursussen kadervorming van de erkende landelijk georganiseerde jeugdverenigingen kwalitatief te onderbouwen. De cursisten volgen naast het theoretische programma ook een stage in het jeugdwerk. In 2012 werden 6.533 attesten afgegeven, wat een lichte stijging is ten opzichte van 2011.

In totaal zijn er in 2012 meer dan 460 erkende jeugdverblijfcentra met een totale overnachtingcapaciteit van meer dan 32.000 bedden. Dit is een duidelijke stijging ten opzichte van 2011.

Jongereninformatiepunten (JIP) zijn laagdrempelige voorzieningen waar kinderen, tieners en jongeren met hun vragen terecht kunnen. In 2013 zijn er 62 erkende JIP's. Samen beantwoorden ze ongeveer 14.000 vragen per jaar.

Het aantal door de VGC ondersteunde jeugdorganisaties in Brussel is vrij stabiel het afgelopen decennium.

3.34 Jeugdverblijfcentra

Aantal erkende jeugdverblijfcentra naar type en erkende overnachtingcapaciteit (in bedden), van 2009 tot 2012.

	2009		2010		2011		2012	
	Aantal centra	Aantal erkende overnachtingcapaciteit (per dag)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingcapaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingcapaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingcapaciteit (per dag) (def. erkend)
Jeugdverblijven type A	113	6.164	129	7.022	122	6.820	142	8.042
Jeugdverblijven type B	139	8.391	139	8.239	138	8.117	155	8.778
Jeugdverblijven type C	141	12.611	141	12.339	136	12.619	141	12.990
Hostels	13	1.229	14	1.308	20	1.987	26	2.598

Type C zijn de best uitgeruste jeugdverblijven, aan type A worden de minste eisen gesteld.

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.35 Jeugdorganisaties in Brussel

Aantal jeugdwerkorganisaties in Brussel, van 2002 tot 2012.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Jeugdbewegingen	27	27	30	28	27	26	27	26	27	26	25
Jongerenbewegingen	28	26	26	26	29	25	24	19	23	21	20
Kinderclubs en jeugdateliers	11	13	14	17	16	18	21	22	21	22	22
Jeugthuizen en -clubs	12	12	11	11	11	11	10	10	9	9	8
WMKJ's	10	9	9	8	9	8	9	10	9	10	11
Totaal	88	87	90	90	92	88	91	87	89	88	86

Bron: VGC.

Kunsten en Erfgoed

Het Vlaamse cultuurbeleid wil duurzaam investeren in een rijk en kwalitatief Vlaams kunstenedschap. Cultureel erfgoed is een vrij jong beleidsveld. Vlaanderen heeft een bijzonder rijke culturele geschiedenis en traditie die nog dagelijks verrijkt wordt met nieuwe en waardevolle elementen. De subsidiëring van de zorg voor en de ontsluiting van cultureel erfgoed is de voorbije vijftien jaar zeer geleidelijk gegroeid.

In dit deel zal de participatie aan verschillende componenten van kunst en het cultureel erfgoed geschetst worden. Daarna zal voor elk van deze componenten ook het aanbod in beeld worden gebracht.

Participatie

De participatie aan de podiumkunsten, het filmbezoek, het leesgedrag en de participatie aan het cultureel erfgoed komen aan bod.

Podiumkunsten

Grote verschuivingen in de **participatie aan podiumkunsten** zijn er niet de voorbije jaren. In het algemeen is in 2012 de participatie vrij stabiel ten opzichte van voorgaande jaren.

In het algemeen ligt het bijwonen van concerten wat hoger bij **mannen** (36,9%) dan bij **vrouwen** (33,5%). Dit verschil is in 2012 echter sterk verkleind. De deelname

van mannen ligt nog steeds wat hoger voor pop- en rock, folkloristische concerten en house. Voor de rest zijn er nauwelijks verschillen in podiumkunstenparticipatie tussen mannen en vrouwen. Bijwonen van cabaret of een stand-up comedian scoort beter bij mannen.

Sommigen genres zijn hoofdzakelijk populair bij de jonge leeftijdscategorieën zoals een stand-up comedian, de pop- en rockconcerten, concerten met house, techno of drum'n bass. Ook dansvoorstellingen en concerten met wereldmuziek zijn populair bij de jonge leeftijdscategorieën. Klassieke concerten, jazz of blues, opera, kleinkunst, fanfaremuziek en folkloristische concerten zijn weinig leeftijdsgevoelig. Theatervoorstellingen zijn ook vrij goed gespreid over de leeftijdscategorieën. 25-44-jarigen participeren minder vaak meer dan 3 keer per jaar.

De 65-74-jarigen gaan het vaakst (meer dan 3 keer) naar theater. Musicalvoorstellingen worden dan weer het vaakst bijgewoond door de 25-44-jarigen. Het hebben van kinderen lijkt soms een invloed op de keuze van podiumvoorstelling te hebben.

Naar opleiding zijn er grote verschillen. De verschillen voor concerten met populaire Vlaamse zangers, concerten met fanfare of harmonie, theatervoorstellingen en musicals zijn eerder beperkt. Voor alle andere genres zijn er meer dan drie participerende hoogopgeleiden voor elke laagopgeleide die deelneemt. Voor klassieke concerten, concerten met wereldmuziek en kleinkunst zijn er meer dan zes participerende hoogopgeleiden voor elke laagopgeleide deelnemer.

3.36 Deelname podiumkunsten

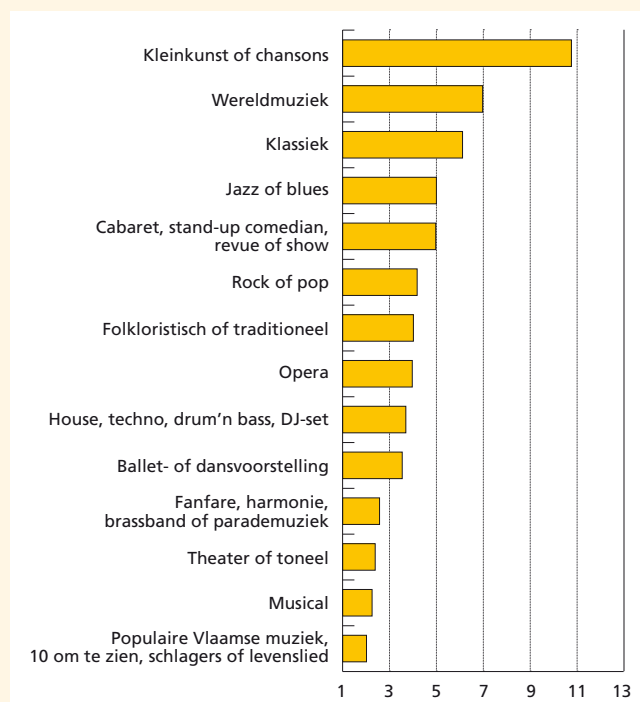
Evolutie van het aandeel Vlaamse deelnemers aan de podiumkunsten, van 2009 tot 2012, in %.

	2009			2010			2011			2012		
	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer
Klassiek concert/festival	88,7	9,5	1,8	89,1	8,1	2,8	91,4	6,8	1,8	91,0	6,2	2,9
Rock- of popconcert/festival	75,8	18,1	6,1	76,7	17,2	6,1	77,4	17,6	5,0	77,5	17,2	5,3
Jazz- of bluesconcert/festival	92,5	6,1	1,4	93,1	4,8	2,1	94,4	4,6	1,0	94,5	4,5	1,0
Folkloristisch of traditioneel concert/festival	93,0	6,3	0,7	92,7	6,7	0,6	93,9	5,4	0,7	95,3	3,7	1,0
Opera	92,8	5,9	1,4	94,7	4,0	1,3	94,0	5,1	0,9	93,2	5,3	1,5
Ballet- of dansvoorstelling	82,8	14,7	2,5	84,8	13,0	2,2	87,3	11,4	1,3	85,6	12,9	1,4
Theater- of toneelvoorstelling	60,9	29,7	9,4	60,9	28,0	11,1	64,5	27,0	8,5	62,8	27,9	9,3
Cabaret, stand-up comedian, revue of show	82,0	15,6	2,3	81,3	16,6	2,1	82,1	15,0	2,9	83,9	13,7	2,5
Musical bijwonen	86,1	13,2	0,7	84,5	13,9	1,6	85,0	13,6	1,4	84,0	13,9	2,1
Concert of festival met wereldmuziek	90,7	8,9	0,4	89,1	9,9	1,0	92,4	6,8	0,8	92,7	6,4	0,9
Concert met kleinkunst of chansons	90,1	9,8	0,1	92,7	6,6	0,7	93,9	5,4	0,7	94,6	5,0	0,4
Concert of festival met fanfare, harmonie, brassband of parade-muziek	94,1	5,4	0,5		5,2	0,5	94,5	4,4	1,1	94,0	4,6	1,4
Concert of festival met house, techno, drum'n bass, DJ-set	96,1	2,9	1,0	93,7	4,5	1,8	93,8	4,8	1,4	92,7	5,3	1,9
Concert of festival met populaire Vlaamse muziek, 10 om te zien, schlagers of levenslied	95,5	4,2	0,3	93,9	5,5	0,6	94,5	4,6	0,9	94,8	4,9	0,3

Bron: SCV-survey.

3.37 Ratio hoog- over laagopgeleide deelnemer

Verhouding tussen het aandeel hoogopgeleide en laagopgeleide deelnemers aan podiumkunsten, in 2012.

* Hoogopgeleid = master + bachelor, laag opgeleid = geen of lager onderwijs + lager secundair. Indien deze verhouding 1 is, is er geen verschil.
Bron: SCV-survey 2012.

In 2011 zijn er in totaal bijna 2,7 miljoen **toeschouwers** voor de podiumvoorstellingen in de erkende cultuurcentra, een duidelijke toename ten opzichte van de ongeveer 2,3 miljoen toeschouwers in 2005. Het merendeel woont voorstellingen van professionele uitvoerders bij. Theater, film, audiovisuele en nieuwe media en populaire muziek trekken de meeste toeschouwers. Elk bereikt een vijfde tot een kwart van de deelnemers.

In totaal bereiken de voorstellingen van de gesubsidieerde en erkende organisaties in 2011 bijna 3 miljoen toeschouwers. Ongeveer twee derde van deze toeschouwers

3.39 Toeschouwers gesubsidieerde podiumkunst.

Aantal toeschouwers aan voorstellingen van de gesubsidieerde en erkende podiumorganisaties, in 2011.

Presentatiecircuit	Aantal toeschouwers
Binnen Kunstendecreet	1.062.609
Cultuur- en gemeenschapscentra	421.133
Andere	352.002
Onbekend	51.754
Voorstellingen in Vlaanderen	1.887.498
Wallonië	42.650
Nederland	172.234
Frankrijk	281.930
Duitsland	61.666
Andere Europese landen	200.594
Noord-Amerika (+Mexico)	147.734
Zuid-Amerika	18.141
Azië	23.959
Afrika	4.597
Australië (+ Nieuw Caledonië)	4.991
Voorstellingen internationaal	958.496
Totaal aantal toeschouwers	2.845.994

Bron: CJSM, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

woont een voorstelling in Vlaanderen bij. Het overige derde betreft toeschouwers die een internationale voorstelling van een Vlaamse podiumorganisatie hebben bijgewoond. Bijna een kwart van de toeschouwers aan een voorstelling in Vlaanderen gaat daarvoor naar een cultuurcentrum. De gesubsidieerde organisaties hebben daarmee wellicht een belangrijk aandeel in de deelname aan het receptieve aanbod van de cultuurcentra. De bovenstaande toeschouwers betreffen geen unieke bezoekers. Dus mogelijk wordt een breed publiek bereikt maar het is ook mogelijk dat een beperkt publiek heel intensief participeert.

Film

Meer dan de helft van de Vlamingen bezoekt in 2012 een **bioscoop**. Dit cijfer is de afgelopen 10 jaar min of meer stabiel. De meerderheid van de bezoekers participeert meermaals. Naar geslacht is er geen verschil. Vooral jon-

3.38 Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra

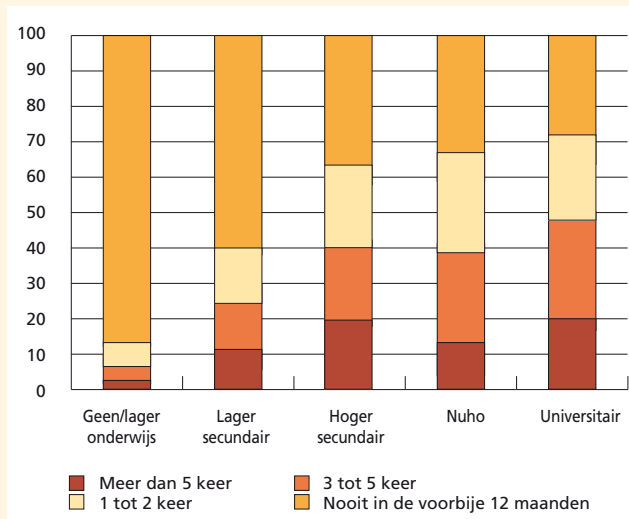
Evolutie van het aantal toeschouwers aan podiumactiviteiten georganiseerd door een cultuurcentrum, in 2005 en van 2008 tot 2011.

	2005	2009	2010	2011	2005	2009	2010	2011
	Professionele uitvoerders				Amateurkunstenaars			
Theater	609.445	625.243	636.218	642.890	27.435	24.840	20.283	16.881
Dans	73.350	87.856	83.916	99.106	6.355	8.436	5.728	8.863
Populaire muziek (incl. musical)	414.739	458.954	520.985	541.201	79.331	38.048	55.396	36.069
Klassieke muziek (incl. opera)	93.833	99.716	104.633	93.833	8.241	9.263	11.255	14.741
Wereldmuziek, jazz, folk	143.077	130.441	119.658	120.084	12.510	24.688	13.868	20.815
Muziektheater	92.005	87.877	103.087	90.047	3.172	361	2.936	15.989
Literatuur	18.847	23.486	20.240	28.971	1.066	957	1.031	2.236
Amusement (incl. humor, cabaret)	232.372	379.409	351.130	321.809	25.321	94.148	120.278	121.033
Film, audiovisuele en nieuwe media	417.496	520.345	481.800	493.671	10.965	5.082	7.597	1.586
Totaal	2.095.164	2.413.327	2.421.667	2.431.612	174.396	205.823	238.372	238.213

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.40 Bioscoopbezoek

Bioscoopbezoek naar opleiding, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

geren bezoeken een bioscoop. Meer dan 9 op de 10 18- tot 24-jarigen is participant waarna dit stelselmatig afneemt. Naar opleidingsniveau zijn er grote verschillen. Slechts 1 op de 20 laagopgeleiden is een regelmatig bezoeker, bij de universitair is ongeveer de helft regelmatig bezoeker.

In 2011 verkopen de Vlaamse bioscopen ongeveer 10,6 miljoen tickets, een lichte stijging ten opzichte van de vorige jaren. Het Vlaamse Gewest blijft de Belgische regio met het minste aantal bioscoopbezoeken per inwoner.

3.41 Toeschouwersaantallen Vlaamse films.

Evolutie aantal toeschouwers Vlaamse films en marktaandeel Vlaamse film, van 2003 tot 2012.

	Totaal	Aantal films	Gemiddeld per film	Marktaandeel (%)
2003	1.048.280	7	149.751	
2004	566.763	12	47.320	
2005	615.000	19	32.368	4,8
2006	920.524	12	76.710	6,8
2007	1.159.742	17	68.220	7,8
2008	1.865.814	22	84.809	9,5
2009	1.606.448	26	61.786	10,0
2010	1.720.834	23	74.849	10,3
2011	1.396.321	30	46.544	8,3
2012	1.462.158	30	48.738	9,4

Bron: jaarverslag VAF 2012.

3.42 Toeschouwers bioscopen

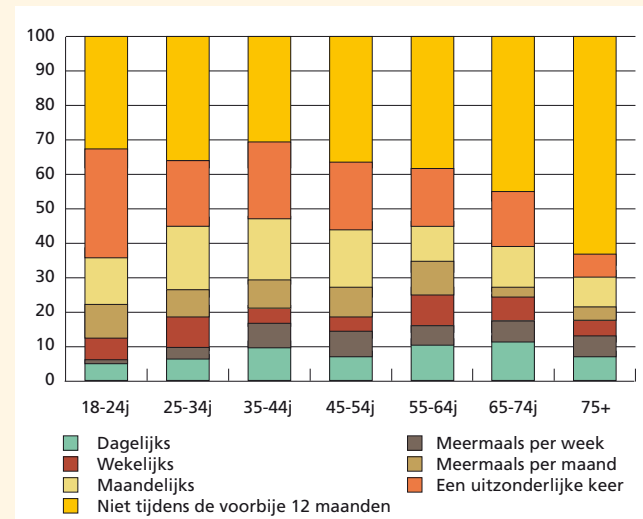
Aantal filmtoeschouwers per jaar, in België en de gewesten, van 2004 tot 2011.

Aantal toeschouwers per jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
België	24.116.224	22.096.786	23.929.057	22.676.549	21.922.504	21.336.257	21.313.998	22.275.859
Vlaams Gewest	11.641.621	10.640.291	11.657.279	11.235.858	10.844.070	10.426.437	10.223.991	10.574.967
Brussels Gewest	4.606.013	4.084.643	4.322.277	4.023.630	3.947.458	3.720.327	3.787.573	3.752.513
Waals Gewest	7.868.590	7.371.852	7.949.501	7.417.061	7.130.976	7.189.493	7.302.434	7.948.379

Bron: ADSEI.

3.43 Lezen

Lezen van een boek naar leeftijd, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

In totaal gaan in 2012 bijna 1,5 miljoen bioscoopbezoekers naar 30 Vlaamse (co)producties, wat een licht herstel tegenover 2011 betekent. Ook het lokale marktaandeel van de **Vlaamse film** stijgt weer in 2012.

Leesgedrag

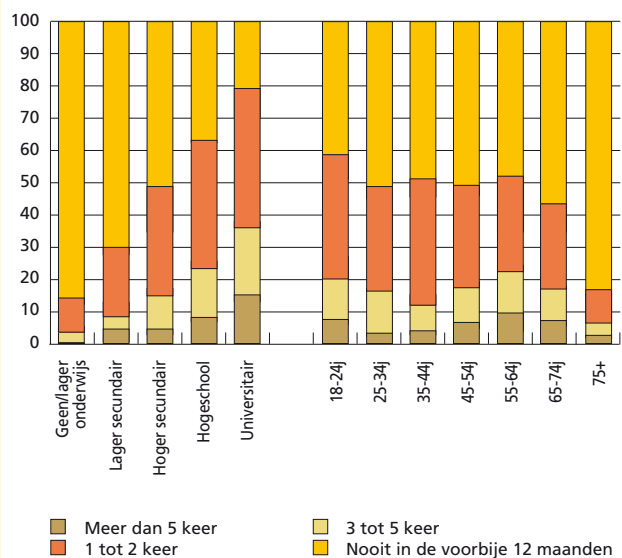
Er worden de voorbije jaren meer boeken gelezen. Ongeveer 6 op de 10 Vlamingen leest in 2012 minstens één boek. In 1998 was dit 55%. Er is een duidelijk verschil naar geslacht. Vrouwen lezen meer en frequenter een boek. Bij hoogopgeleiden ligt het percentage lezers veel hoger dan bij laagopgeleiden. In de oudere leeftijdscategorieën zijn er minder lezers. De 55-64-jarigen zijn wel de regelmatigste lezers.

Cultureel Erfgoed

Bijna de helft van de bevolking bezoekt in 2012 **een museum, een tentoonstelling of een galerij**. Dit cijfer is over de jaren vrij stabiel. Naar geslacht zijn er geen significante verschillen. De participatie van ouderen ligt onder het gemiddelde: iets meer dan 4 op de 10 65- tot 74-jarigen heeft een museum, tentoonstelling of galerij bezocht,

3.44 Museumbezoek naar opleiding en leeftijd.

Bezoek aan een museum, tentoonstelling of galerij, naar opleiding en leeftijd, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

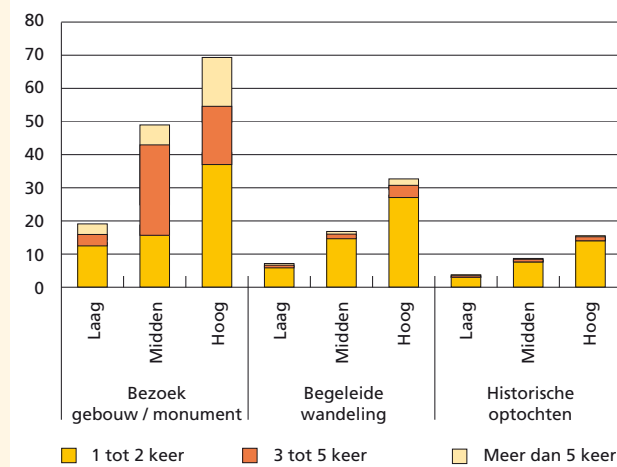
bij de 75-plussers is dit maar een vijfde. Bij de andere leeftijdsgroepen wordt ongeveer de helft bereikt. De jongeren scoren het best: 6 op 10 participeert. Naar opleidingsniveau is er een duidelijk onderscheid: ongeveer 8 op de 10 universitair bezoekt minstens één museum in het voorbije jaar. Bij de laagst geschoolden bezoekt minder dan 1 op 6 minstens één museum. Ruim een derde van de bevolking bezoekt een museum, een tentoonstelling of een galerij in België. Ongeveer een derde van de bevolking bezoekt een museum in het buitenland.

De participatiecijfers op basis van survey-onderzoek worden bevestigd door registratiegegevens. De erkende musea en de musea van de Vlaamse Gemeenschap trekken alleen al ongeveer 2,2 miljoen bezoekers.

Bijna de helft van de Vlaamse bevolking zegt in 2012 een **bezienswaardig gebouw** of monument bezocht te hebben, ongeveer 1 op de 5 neemt deel aan een **historische**

3.46 Erfgoedactiviteiten

Aandeel deelnemers aan drie erfgoedactiviteiten, naar opleiding, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

wandeling en 1 op de 10 woont een **herdenkingsfeest of historische optocht** bij. Dit is stabiel ten opzichte van de voorbije jaren.

Er is geen verschil naar geslacht voor deelname aan erfgoedactiviteiten. Voor het bijwonen van een historische optocht zijn er nauwelijks leeftijdsverschillen. Wat het maken van een historische wandeling betreft, valt vooral een sterke en regelmatige deelname van de 55- tot 74-jarigen op. Bij de 75-plussers ligt de participatie echter wel lager. Ook voor het bezoek van een bezienswaardig gebouw of monument valt de lage participatie van de 75-plussers op. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen het duidelijkst. Voor alle drie de activiteiten participeren de lager opgeleiden duidelijk minder dan de hoger opgeleiden.

Voor een aantal **grote erfgoedevenementen** zijn deelnamecijfers beschikbaar. Het Erfgoedweekend trekt de voorbije jaren meer dan 200.000 bezoekers. In 2012 is er een piek met een kwart miljoen bezoekers. Het aantal georganiseerde activiteiten zit terug in stijgende lijn. In 2012 vond er geen 'Week van de Smaak' plaats.

3.45 Bezoekersaantallen

Bezoekersaantallen van musea met een Vlaamse indeling en de musea van de Vlaamse Gemeenschap, van 2009 tot 2012.

	2009		2010		2011		2012	
	Totaal	waarvan -26 jaar	Totaal	waarvan -26 jaar	Totaal	waarvan -26 jaar	Totaal	waarvan -26 jaar
Musea met een Vlaamse indeling op 1/1/2009	1.904.810	490.838	1.964.856	507.315	2.009.310	469.994	2.121.341**	464.761**
Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA)	62.844	4.155	71.598	11.850	63.886	16.335	63.886	16.335
Koninklijk museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA)	134.388	41.212	246.906	49.762	73.121*	17.443*		
Kasteel van Gaasbeek	30.245	6.339	35.206	17.783	42.972	14.187	11.263	1.078
Totaal	2.132.287	542.544	2.318.566	586.710	2.116.168	500.516	2.185.227	482.174

* Sinds 1 mei 2011 is het KMSKA gesloten voor renovatie, maar is de collectie op specifieke locaties nog te bezichtigen.

** Voor FotoMuseum Antwerpen en openluchtmuseum Bokrijk werden cijfers 2011 genomen.

Bron: CJSM, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

3.47 Deelname erfgoedactiviteiten

Aantal deelnemende organisaties, aantal activiteiten van de Erfgoeddag, Week van de Smaak en aantal deelnemende gemeenten aan de Open Monumentendag, van 2005 tot 2013.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Erfgoeddag (tot 2004: Erfgoedweekend)									
Aantal deelnemende organisaties	436	507	460	400	471	400	393	517	544
Aantal activiteiten	738	814	692	600	648	600	542	800	746
Schatting aantal bezoekers	220.000	210.000	210.000	210.000	220.000	235.000	240.000	250.000	220.000
Week van de Smaak									
Aantal deelnemende organisaties		451	703	880	892	970	Geen week van de Smaak	Geen week van de Smaak	
Aantal activiteiten		696	1.240	1.083	1.107	1.184	Geen week van de Smaak	Geen week van de Smaak	
Open Monumentdag Vlaanderen									
Aantal deelnemende gemeenten	243	205	211	210	193	210	193		

Bron: FARO, Vlaams steunpunt voor Cultureel erfgoed en coördinatiecentrum OMD.

Kwaliteitsvol aanbod

Het podiumkunstenaanbod, het filmaanbod, de boekenverkoop en het cultureel erfgoed komen hieronder aan bod.

Podiumaanbod

Op basis van de UiTdatabank van Cultuurnet kan een inschatting gemaakt worden van het globale aanbod aan podiumkunsten in Vlaanderen. De invoer gebeurt decentraal en activiteiten van grote gemeenten zijn vaak vollediger opgenomen dan activiteiten in middelgrote en kleine gemeenten. Hierbij is het al dan niet partner zijn van het Uit-netwerk bepalend voor de kwaliteit en volledigheid van de gegevens. Op dit moment zijn reeds 224 gemeenten lid van het Uit-netwerk. Het **kunstenaanbod** is de meest volledig ingevulde sector in de UiTdatabank. Ongeveer de helft van de ingevoerde activiteiten heeft rechtstreeks betrekking op het kunstenaanbod. Het aantal ingevoerde activiteiten voor podium en muziek gaat er wel op achteruit.

Het **podiumaanbod** dat zich in de gesubsidieerde **cultuurcentra** afspeelt kan zeer accuraat in kaart gebracht worden. Jaarlijks vinden ongeveer 16.000 podiumactiviteiten plaats in de cultuurcentra.

3.48 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Aantal activiteiten op basis van thema's in de UiTdatabank, van 2010 tot 2012.

	2010	2011	2012
Film	13.210	13.829	9.534
Muziek	13.902	15.499	11.127
Podium	7.095	8.817	7.718
Expo	6.492	7.497	6.238
Cursussen en voordrachten	20.546	23.022	25.585
Evenementen	5.470	7.732	8.884
Sport	1.815	4.610	5.449
Uitgaan	4.582	5.409	5.388
Uitstappen	6.878	8.840	11.096

Bron: UiTdatabank.

3.49 Podiumkunsten in cultuurcentra

Aantal podiumactiviteiten in cultuurcentra, eigen en receptief, in 2011.

	Professionele uitvoerders		Amateurkunstenaars	
	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten
Theater	4.091	351	112	1.105
Dans	566	17	32	485
Populaire muziek (incl. musical)	1.292	244	141	552
Klassieke muziek (incl. opera)	613	161	39	314
Wereldmuziek, jazz, folk	548	57	34	52
Muziektheater	572	26	40	92
Literatuur	258	58	18	55
Amusement (incl. humor, cabaret)	1.089	155	130	194
Film, audiovisuele en nieuwe media	2.368	467	17	203
Totaal	11.397	1.536	563	3.052

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.50 Voorstellingen gesubsidieerde podiumorganisaties.

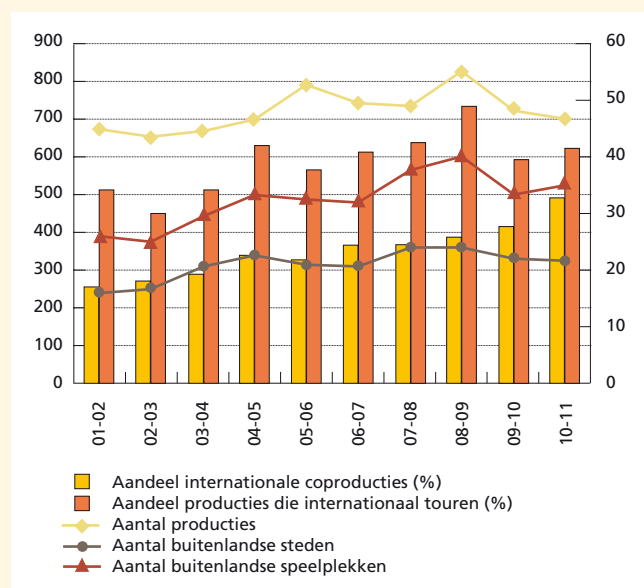
Aantal voorstellingen van de gesubsidieerde en erkende podiumorganisaties, in 2011.

Presentatiecircuit	Aantal voorstellingen
Binnen Kunstendecreet	5.618
Cultuur- en gemeenschapscentra	2.273
Andere	2.114
Onbekend	274
Voorstellingen in Vlaanderen	10.279
Wallonië	184
Nederland	928
Frankrijk	892
Duitsland	257
Andere Europese landen	1.219
Noord-Amerika (+Mexico)	516
Zuid-Amerika	70
Azië	85
Afrika	29
Australië (+ Nieuw Caledonië)	21
Voorstellingen internationaal	4.201
Totaal aantal voorstellingen	14.480

Bron: CJSM, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

3.51 Internationalisering

Aantal (linkeras) en aandeel (rechteras) internationale (co-) producties en aantal bezochte steden en speelplekken, van 2001-2002 tot 2010-2011.

Bron: VTI.

De gesubsidieerde en erkende organisaties zorgen in 2011 voor meer dan 14.000 voorstellingen. Meer dan een kwart hiervan vinden in het buitenland plaats. Van de voorstellingen in Vlaanderen kadert ruim de helft binnen het kunstendecreet. Meer dan 2.000 voorstellingen vinden binnen de cultuurcentra plaats, wat toch bijna de helft van het receptieve aanbod in de cultuurcentra is.

De voorbije jaren is internationalisering een belangrijk beleidsthema. Voor de theatersector zijn hiervoor een aantal indicatoren ter beschikking. De internationale dimensie van de producties blijkt door de jaren sterk toegenomen. Het aandeel internationale producties (een Vlaamse productie die in het buitenland speelt) valt het voorbije seizoen wel wat terug. Het aandeel internationale coproducties blijft verder stijgen. Het aantal bezochte buitenlandse steden en buitenlandse speelplekken stagneert sinds het seizoen 2008-2009.

Filmaanbod

Dat er zich voor de bioscopen een sterke concentratie heeft voltrokken, blijkt ook uit de cijfers over het aantal bioscoopzalen. In 2011 worden 457 zalen in België geteld, waarvan ongeveer de helft in Vlaanderen. In de jaren 1960 was dit ongeveer het drievoudige, begin jaren 1990 werd de negatieve trend omgebogen. In 2000 was er weer een stagnatie. De voorbije jaren lijkt het aantal zalen opnieuw te stijgen in Vlaanderen maar sinds 2009 is er een lichte terugval. Ook het totale aantal vertoningen stijgt sinds 2004 maar sinds 2009 is ook hier een daling. In een zaal lopen in 2011 gemiddeld 1.250 vertoningen. Het Vlaamse Gewest heeft van de 3 gewesten het minst aantal zalen en minst aantal vertoningen per 100.000 inwoners.

Boeken- en muziekverkoop

De boekenverkoop in Vlaanderen gaat in 2012 licht achteruit en daalt daarmee voor het eerst sinds 2006. De daling manifesteert zich bij zo goed als alle genres. Het enige

3.52 Bioscoopaanbod

Aantal bioscoopzalen, zitplaatsen en vertoningen in België en de gewesten, in 2004 en van 2009 tot 2011.

	2004			2009			2010			2011		
	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen
Vlaams Gewest	239	51.905	285.645	254	55.487	311.669	234	50.158	293.140	227	51.716	283.830
Brussels Gewest	67	15.281	107.796	63	14.110	101.088	64	14.287	102.044	63	14.289	101.535
Waals Gewest	187	40.564	230.291	164	36.807	216.640	163	36.466	216.026	167	38.917	240.249
Totaal	493	107.750	623.732	481	106.404	629.397	461	100.911	611.210	457	104.922	625.614

Bron: ADSEI.

3.53 Boekenverkoop

Aandeel verkochte boeken en omzet naar genre, totaal aantal verkochte stuks en omzet over de genres, van 2009 tot 2012.

	% van totaal aantal stuks				% van totale waarde			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Strips	14,0	14,1	12,9	12,8	5,8	6,5	6,0	6,1
Non-Fictie Informatief	13,2	13,3	13,2	12,8	19,7	20,0	19,3	18,8
Non-Fictie Vrije Tijd	22,0	19,4	20,8	19,4	25,8	23,9	26,3	24,3
Fictie en Literaire Non-Fictie	21,8	22,3	23,3	26,5	24,8	24,2	25,1	28,2
Kinderboeken	22,0	23,8	22,4	22,1	17,7	19,0	17,3	17,1
Anderen	7,0	7,3	7,3	6,3	6,2	6,4	5,9	5,5
Absoluut aantal en waarde	16.770.000	16.217.000	16.698.000	16.399.000	207.400.000	205.000.000	210.550.000	207.624.000

Bron: boek.be, GFK-jaarrapportage.

genre dat een stijging kent is de literaire fictie. De stripverkoop blijft op hetzelfde niveau als in 2011.

Bijna alle verkoopkanalen kennen een lichte groei, behalve de boekhandel, die verder terrein verliest. De grootste stijging in de verkoop situeert zich bij de internetwinkels. De stijging bedraagt 7%, waardoor de internetverkoop uitkomt op 8,7% van de boekenmarkt. In vergelijking met onze buurlanden is dit nog altijd laag.

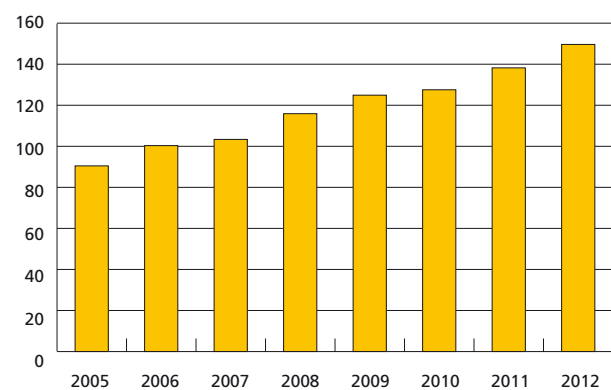
Hoewel de e-boekenverkoop in Vlaanderen in 2012 stijgt met 74%, blijft dit aandeel in het aantal verkochte boeken met minder dan 1% zeer klein. In Nederland is de e-boekenverkoop al goed voor 2,7% van het totaal aantal verkochte boeken.

Een opvallende vaststelling is het toenemend gewicht van de top 10 en top 100 boeken in de totale boekenverkoop. Deze tendens zou als hij zich verder doorzet ongewenste gevolgen kunnen hebben voor de diversiteit in het aanbod.

In 2012 worden in België meer dan 18,5 miljoen muziekalbums, -singles, -dvd/blu-rays en vinyls verkocht, goed voor een omzet van meer dan 126 miljoen euro. De albummarkt blijft hoofdzakelijk uit fysieke verkopen bestaan, 95% van de albums worden verkocht op CD, in tegenstelling tot individuele liedjes die bijna uitsluitend worden gedownload via online muziekplatforms. Voor fysieke verkopen kan 70% van de verkochte eenheden in **Vlaanderen** worden gelokaliseerd, voor de digitale verkoop is dit 77% (2013, GFK retail & technology). De inkomsten van de totale muziekverkoop dalen met 12% in 2012. In 2011 komen de eerste streamingdiensten op de Belgische online markt. Deze diensten bieden toegang tot meer dan 20 miljoen liedjes en videoclipps die consumenten zowel gratis als tegen betaling van een maandelijks forfait kunnen beluisteren of bekijken via hun PC, tablet of smartphone. Het streamen van muziek is in 2012 goed voor meer dan 3% van de omzet.

3.55 Culturele erfgoedorganisaties

Aantal erkende of gesubsidieerde organisaties in de cultureel erfgoed sector, van 2005 tot 2012.

Bron: CJSJ, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

3.54 Muziekverkoop

Aantal verkochte eenheden en omzet, in miljoen eenheden en euro, van 2011 tot 2012.

	Verkochte eenheden		Omzet	
	2011	2012	2011	2012
Albums	8,89	7,78	118,12	100,39
Singles	0,13	0,09	0,39	0,25
Muziekvideo (DVD/blu-ray)	0,38	0,3	5,78	4,38
Track Downloads	9,29	9,17	9,2	10,55
Albums Downloads	1,03	1,22	10,29	10,93

Bron: GFK retail & technology.

Erfgoedaanbod

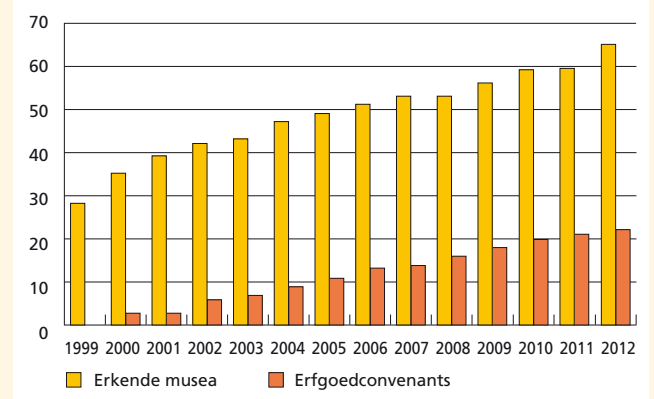
Cultureel erfgoed is een relatief jong beleidsveld. Het aantal erkende of ondersteunde organisaties maakt ook een sterke groei door de voorbije jaren. Het gaat hier enkel om het roerend en immaterieel erfgoed. Het onroerend erfgoed komt aan bod in hoofdstuk 4.1.

In 2012 zijn er 65 erkende musea of samenwerkingsverbanden. Daarnaast werden er 22 cultureel-erfgoedconvenants met 124 deelnemende gemeenten gesloten.

Het aantal erkende musea is de voorbije jaren geleidelijk toegenomen. In 2012 is er een duidelijke stijging. Sinds 1998 kunnen musea een erkenning aanvragen. In 1999 werden 28 musea voor het eerst erkend. Deze musea voldoen aan minimale internationale kwaliteitscriteria, die blijvend getoetst worden. Naast deze erkende musea zijn er nog de instellingen van de Vlaamse Gemeenschap: het Kasteel van Gaasbeek, het Museum van Hedendaagse Kunst (M HKA) en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten (KMSKA). Tot slot zijn er nog heel wat niet-erkende musea. Een overzicht (erkend + niet-erkend) van de belangrijkste musea kan teruggevonden worden op de website van tento.be. Deze website

3.56 Erkende musea en erfgoedconvenants

Aantal erkende musea of samenwerkingsverbanden en erfgoedconvenants, van 1999 tot 2012.

Bron: CJSJ, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

bevat informatie over meer dan 600 Vlaamse en Brusselse musea. Enkel de erkende musea die op Vlaams niveau zijn ingedeeld worden gesubsidieerd. In 2012 zijn dit er 19.

Naast de erkenning van musea is er de formule van de cultureel-erfgoedconvenants. Elke stad of ieder samenwerkingsverband tussen gemeenten (totaal inwonersaantal minimaal 20.000) met een voldoende hoog gehalte aan aanwezig cultureel erfgoed kan een cultureel-erfgoedconvenant met de Vlaamse overheid sluiten. Door deze overeenkomst met resultaatsverbintenis beoogt men een duurzaam en integraal beleid met betrekking tot het culturele erfgoed op lokaal niveau. Het aantal afgesloten cultureel-erfgoedconvenants stijgt elk jaar. Ook met de vijf provincies is een cultureel-erfgoedconvenant afgesloten met het oog op de zorg voor en ontsluiting van het regionaal cultureel erfgoed.

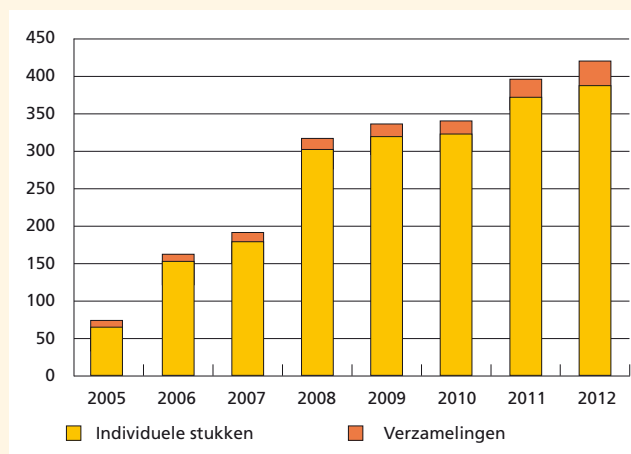
De erkende musea en cultureel-erfgoedconvenants zijn al vrij goed verspreid over Vlaanderen.

Ook archieven, bewaarbibliotheken en documentatiecentra zijn belangrijk voor het Vlaamse erfgoedbeleid. De overheid stimuleert de archiefwerking in al haar aspecten en wil het publieke draagvlak voor het culturele erfgoed verhogen om de bewaring en de ontsluiting van dit erfgoed te realiseren. In totaal zijn er 10 gesubsidieerde archief- en documentatiecentra en een Nederlandstalig archief in Brussel. Er zijn inmiddels ook 9 erfgoedbibliotheken erkend.

Het beleid voorziet in de bescherming van roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang: deze staan samen

3.58 Topstukken

Aantal topstukken, van 2005 tot 2012.

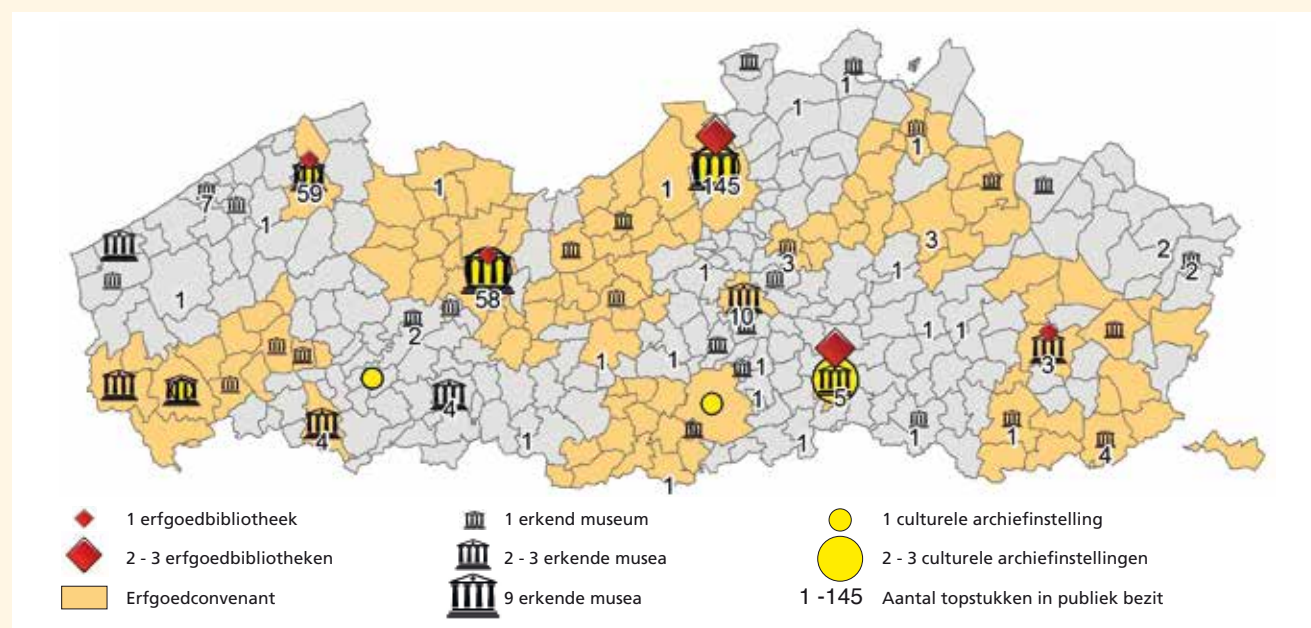

Bron: CJSM, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

op een beperkte lijst van zeldzame en onmisbare topstukken. Voor deze topstukken gelden beschermingsmaatregelen met betrekking tot fysische ingrepen en zijn er subsidies voorzien indien deze werken gerestaureerd moeten worden. Daarenboven is er een uitvoerreglementering voor deze topstukken en een aankoopverplichting door de Vlaamse overheid bij weigering van de aankoopvergunning. In totaal staan er in 2012 390 individuele stukken en 33 verzamelingen op de lijst. Het betreft 331 topstukken in publiek bezit en 92 topstukken in privébezit. De voorbije jaren is het aantal beschermde topstukken aanzienlijk toegenomen.

3.57 Cultureel Erfgoed

Spreiding erkende musea, deelnemende gemeenten erfgoedconvenants, erkende archiefinstellingen en topstukken in publiek bezit, in 2012.

In Brussel betreft het een erfgoedconvenant met de VGC.
Bron: CJSM, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

3.59 Immaterieel cultureel erfgoed.

Aantal beschermde elementen immaterieel cultureel erfgoed, van 2007 tot 2012.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal op inventaris Vlaanderen	0	8	18	19	26	33
Aantal op Representatieve Lijst UNESCO	0	0	2	6	6	6
Aantal in het Register van voorbeeldpraktijken UNESCO					1	1

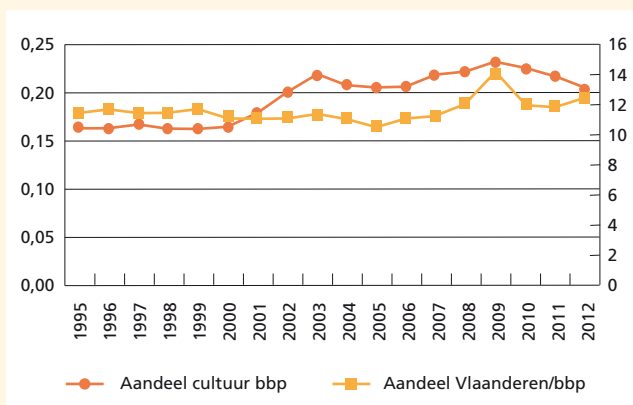
Bron: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Vanuit de verdere professionalisering van het veld enerzijds en vanuit de groeiende aandacht voor cultureel erfgoed anderzijds stijgt de vraag naar begeleiding en expertise. Landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed zijn organisaties die ondersteuning geven en kennis genereren over een specifiek erfgoedaspect. Landelijke organisaties voor volkscultuur geven dienstverlening aan hun netwerk van voornamelijk vrijwilligers of focussen op bepaalde historische praktijken zoals de heemkunde. In 2012 zijn er 19 landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed en landelijke organisaties voor volkscultuur.

Wat het **immaterieel cultureel erfgoed** betreft is het aantal beschermde elementen op de inventaris immaterieel cultureel erfgoed Vlaanderen in 2012 inmiddels gestegen tot 33. Elementen die opgenomen zijn in deze inventaris kunnen voorgedragen worden voor opname in de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van Unesco. Sinds 2010 staan 6 beschermde elementen van de Vlaamse inventaris op deze lijst en sinds 2011 staat één element in het Register van voorbeeldpraktijken van de UNESCO.

3.60 Cultuurbudget

Aandeel van het budget cultuur in het Vlaamse bbp (linkeras) en aandeel van het globale Vlaamse budget in het Vlaamse bbp (rechteras), van 1995 tot 2012.

Bron: Instituut voor beeldende, audiovisuele en mediakunst + SVR-update.

Economische cijfers

De voorbije jaren is er een toegenomen aandacht voor de culturele industrieën en voor de economische impact van cultuur. De afgelopen periode werd er vanuit het Vlaamse beleid gewerkt aan een omvattende strategische visie op de cultuurindustrie. Hierbij werden zowel economische als culturele uitgangspunten gehanteerd. In deze legislatuur wil de Vlaamse overheid het beleid naar de cultuurindustrie verder ontwikkelen. Deze bijdrage behandelt het budget voor cultuur in relatie tot het Vlaamse bruto binnenlands product (bbp), de werkgelegenheid in de culturele sector, de bedrijven in de culturele sector, de bestedingen van de huishoudens aan cultuur en sport en de resultaten van CultuurInvest.

Budget cultuur

Het aandeel van het cultuurbudget ten opzichte van het bbp steeg sterk tussen 2000 en 2004, waarna het min of meer constant blijft. Het cultuurbudget kende daarmee een aanzienlijke toename in tegenstelling tot het globale Vlaamse budget dat vrij stabiel bleef. De jongste 3 jaren neemt het aandeel van cultuur echter lichtjes af.

Werkgelegenheid

De nieuwe NACE-nomenclatuur laat toe om de culturele sector vrij nauwkeurig af te bakenen. Meer dan 5.000 RSZ-plichtige vestigingen tellen begin 2012 ruim 51.000 werknemers. Ten opzichte van begin 2011 is dit wel een lichte terugval. De groei in de cultuursector is nu ook wat minder sterk dan die van de totale tewerkstelling in Vlaanderen. Deze lichte achteruitgang is in bijna alle sectoren terug te vinden. Uitzondering is de sector "creatieve activiteiten, kunst en amusement" die er duidelijk op vooruit gaat.

Bedrijven cultuursector

De jaarrekeningen van bedrijven laten toe om een aantal economische kerncijfers van bedrijven in de cultuursector te schetsen. Er kan enkel een uitspraak gedaan worden over jaarrekeningplichtige bedrijven. De kleinere zelfstandige en eenpersoonsbedrijven komen er niet noodzakelijk in voor, evenmin als de VZW's of de overheidsinstellingen.

Het uitbreken van de financieel-economische crisis liet in 2008 duidelijk zijn sporen na. In 2010 was er echter een duidelijk herstel merkbaar, dat zich in 2011 handhaaft. De toegevoegde waarde, de netto-rendabiliteit van het eigen vermogen en de schuldgraad blijven stabiel. Ook voor de subsectoren is er globaal genomen een status quo ten opzichte van 2010. Opvallend is de verbeterde rendabiliteit en schuldgraad bij de creatieve activiteiten, kunst, amusement en cultuureducatie.

Huishoudbudget

De **bestedingen** van een Vlaams gezin aan cultuur en sport schommelden de voorbije jaren rond 3% van het totale huishoudbudget. In 2008 en 2009 daalden de uitgaven aan cultuur en sport in Vlaanderen naar 2,6% van het totale huishoudbudget. In 2010 is er een heropleving naar 2,8%. In het Waalse Gewest en Brussel is deze heropleving in 2010 sterker. In vergelijking met de andere gewesten besteedt men in het Vlaamse Gewest in 2010 het kleinste aandeel van het totale huishoudbudget aan de cultuur- en sportdiensten.

CultuurInvest

Met CultuurInvest wil de Vlaamse overheid nieuwe perspectieven bieden aan beloftevolle cultuurondernemers. De keuze om CultuurInvest operationeel onder te brengen bij de ParticipatieMaatschappij Vlaanderen (PMV) moest de markt duidelijk maken dat het instrument verschilt van het gebruikelijke subsidie-instrumentarium. CultuurIn-

vest investeert en verstrekt geen subsidies. Investeringsvereisen een financieel rendement en terugbetaling op de eventuele vervaldag.

De financiële impact van CultuurInvest op de markt omvat zowel de middelen die CultuurInvest zelf investeert als de middelen die andere partijen samen met CultuurInvest besteden. De totale impact van de investeringen van CultuurInvest op de Vlaamse markt zit in stijgende lijn en bedroeg in 2012 reeds 18,6 miljoen euro. CultuurInvest staat in voor 9,2 miljoen euro en de overige 9,4 miljoen euro wordt ingevuld door banken, andere investeerders of de ondernemers zelf.

CultuurInvest kreeg al 560 dossiers aangemeld en investeerde in 53 ondernemingen. De dossiers zitten mooi gespreid over de verschillende cultuursectoren. Onder-tussen zijn ook de eerste terugbetalingen van de leningen een feit. Het fonds is dus aan het “rollen”.

3.61 Bedrijven cultuursector

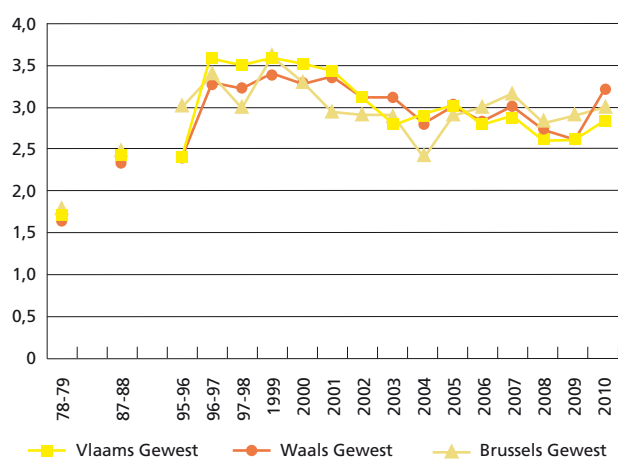
Enkele economisch kerncijfers voor de culturele sector, van 2006 tot 2011.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Totaal cultuur						
Toegevoegde waarde (€ mln)	2.894,6	3.246,6	3.336,5	3.294,3	3.425,4	3.376,3
Algemene schuldgraad (%)	60,8	59,5	65,7	61,9	55,0	54,7
Netto-rendabiliteit eigen vermogen (%)	8,7	8,5	-27,2	3,3	17,4	15,1
Drukkerijen						
Toegevoegde waarde (€ mln)	942,3	1.011,4	1.024,1	973,4	977,8	936,0
Algemene schuldgraad (%)	64,3	62,1	62,2	60,4	59,6	57,1
Netto-rendabiliteit eigen vermogen (%)	10,9	10,4	5,0	2,8	6,0	5,8
Uitgeverijen, films, video, geluidsopnamen, radio						
Toegevoegde waarde (€ mln)	1.123,4	1.248,5	1.254,0	1.188,0	1.261,2	1.245,8
Algemene schuldgraad (%)	69,0	67,4	84,1	75,9	59,5	60,1
Netto-rendabiliteit eigen vermogen (%)	9,0	8,8	-150,5	-1,3	36,7	30,3
Architecten						
Toegevoegde waarde (€ mln)	249,9	307,3	312,7	336,0	358,8	382,5
Algemene schuldgraad (%)	53,3	53,8	54,0	56,0	56,7	58,4
Netto-rendabiliteit eigen vermogen (%)	10,8	14,7	11,0	7,9	8,1	9,6
Creative activiteiten, kunst, amusement, educatie						
Toegevoegde waarde (€ mln)	255,6	272,7	313,0	321,3	336,2	327,0
Algemene schuldgraad (%)	56,0	56,8	57,4	58,0	56,8	53,2
Netto-rendabiliteit eigen vermogen (%)	7,5	7,4	7,5	4,1	3,5	8,3
Bibliotheken, archieven, musea						
Toegevoegde waarde (€ mln)	73,0	82,4	86,6	99,0	101,3	103,6
Algemene schuldgraad (%)	28,2	19,1	24,9	23,3	23,7	22,3
Netto-rendabiliteit eigen vermogen (%)	4,6	1,5	-37,8	2,0	2,1	1,1
Ontspanning en recreatie						
Toegevoegde waarde (€ mln)	197,3	252,2	261,4	282,1	272,7	256,0
Algemene schuldgraad (%)	57,1	63,7	60,2	58,1	59,5	58,3
Netto-rendabiliteit eigen vermogen (%)	17,0	9,8	7,1	8,0	6,0	8,5
Verenigingen						
Toegevoegde waarde (€ mln)	184,3	217,5	247,0	263,2	288,4	287,7
Algemene schuldgraad (%)	22,7	24,9	23,4	23,8	24,4	24,0
Netto-rendabiliteit eigen vermogen (%)	4,0	2,5	3,5	3,7	1,8	0,4

De ratio's zijn gebaseerd op gemiddelden.
Bron: Bureau Van Dijk.

3.62 Uitgaven aan cultuur.

Percentage van het totale huishoudbudget dat aan de cultuur- en sportdiensten uitgegeven wordt, van 1978 tot 2010.

Bron: ADSEI, huishoudbudgetenquêtes.

3.63a Aantal vestigingen

Aantal vestigingen in de culturele sector, van 2005 tot 2012.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Drukkerijen	961	885	852	818	787	752
Uitgeverijen	301	306	307	287	273	265
Films, Video, Geluidsopnamen	213	222	226	213	210	220
Radio	57	52	49	50	51	49
Architecten	593	698	740	744	729	733
Educatie	287	346	334	389	398	393
Creatieve activiteiten, kunst en amusement	683	734	710	814	802	815
Bibliotheken, archieven, musea	456	487	519	689	681	692
Ontspanning en recreatie	399	402	376	381	380	361
Verenigingen	1.011	1.214	1.242	1.229	1.195	1.178
Totaal cultuur	4.961	5.346	5.355	5.614	5.506	5.458
Alle sectoren	151.660	156.696	157.628	159.653	159.612	158.935
Groei-index cultuur	100	107,8	107,9	113,2	111,0	110,0
Groei-index alle bedrijven	100	103,3	103,9	105,3	105,2	104,8

Bron: RSZ.

3.63b Tewerkstelling cultuursector

Tewerkstelling in VTE's in de cultuursector, van 2005 tot 2012.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Drukkerijen	11.467	10.811	11.073	10.262	9.852	9.603
Uitgeverijen	6.017	6.260	6.035	5.918	5.624	5.437
Films, Video, Geluidsopnamen	2.423	2.350	2.387	2.428	2.497	2.479
Radio	1.076	1.135	1.280	1.244	1.239	1.156
Architecten	1.474	1.843	1.978	1.925	1.974	1.949
Educatie	6.794	7.073	7.463	8.050	8.386	8.166
Creatieve activiteiten, kunst en amusement	5.226	5.760	5.643	6.138	6.299	6.629
Bibliotheken, archieven, musea	7.500	6.500	6.802	7.262	7.426	7.149
Ontspanning en recreatie	1.535	1.872	1.945	2.176	2.059	1.801
Verenigingen	4.489	6.215	6.352	6.585	6.962	6.891
Totaal cultuur	48.001	49.819	50.958	51.988	52.318	51.260
Alle sectoren	2.013.754	2.139.878	2.160.072	2.146.956	2.170.097	2.183.163
Groei-index cultuur	100,0	103,8	106,2	108,3	109,0	106,8
Groei-index totale tewerkstelling	100,0	106,3	107,3	106,6	107,8	108,4

Bron: RSZ.

DEFINITIES

UiTdatabank De UiTdatabank, een opdracht van CultuurNet Vlaanderen, verzamelt alle gegevens over vrije tijd en cultuur in Vlaanderen en Brussel. Sinds haar lancering in 2005 is het platform uitgegroeid tot het meest volledige en kwalitatieve agendasysteem met meer dan 6.000 personen en organisaties die activiteiten invoeren. De UiTdatabank is dé bron voor de vrijetijdsagenda's van UiTinVlaanderen.be, lokale besturen en de meeste Vlaamse dagbladen, magazines en (sites van) televisiezenders.

Erfgoedconvenant Een cultureel-erfgoedconvenant is een onderhandelde overeenkomst met resultaatverbintenis tussen de Vlaamse Gemeenschap en een gemeente, een intergemeentelijk samenwerkingsverband of een provincie. Door het sluiten van een cultureel-erfgoedconvenant neemt het lokale of regionale bestuur de verantwoordelijkheid op zich voor de ontwikkeling van een lokaal of regionaal cultureel-erfgoedbeleid en ligt de uitvoering van dat beleid bij haar. De open formule van dit instrument zorgt ervoor dat de afsprakenregeling op maat van elke partner kan worden gesloten, zodat de gemeente, het intergemeentelijk samenwerkingsverband of de provincie zelf haar cultureel-erfgoedbeleid kan invullen binnen de krijtlijnen opgesteld door de Vlaamse Gemeenschap.

Immaterieel cultureel erfgoed Het immaterieel cultureel erfgoed betekent zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden als de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd, die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, overgedragen van generatie op generatie, wordt altijd herschapen door gemeenschappen en groepen als antwoord op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis, en geeft hen een gevoel van identiteit en continuïteit, en bevordert dus het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit. In deze conventie wordt uitsluitend rekening gehouden met het immaterieel cultureel erfgoed dat zowel compatibel is met bestaande internationale instrumenten voor mensenrechten als met de vereiste van wederzijds respect tussen de gemeenschappen, groepen en individuen, en met duurzame ontwikkeling.

Definitie culturele tewerkstelling NACE-codes 2008: 18.120, 18.130, 18.140, 18.200, 58.110, 58.130, 58.140, 58.190, 58.210, 59.111, 59.112, 59.113, 59.114, 59.120, 59.130, 59.140, 59.201, 59.202, 59.203, 59.209, 60.100, 60.200, 71.111, 71.112, 71.113, 85.520, 85.593, 90.011, 90.012, 90.021, 90.022, 90.023, 90.029, 90.031, 90.032, 90.041, 90.042, 91.011, 91.012, 91.020, 91.030, 91.041, 91.042, 93.211, 93.212, 93.291, 93.292, 93.299, 94.991, 94.992, 94.933, 94.994, 94.995, 94.999.

Categorie-indeling cultuurcentra

Categorie C

- a) een schouwburg met ten minste 300 zitplaatsen of een polyvalente zaal met 300 zitplaatsen waarvan ten minste 150 op een uitschuifbare tribune of op vaste gradinen;
- b) een andere polyvalente ruimte van ten minste 150 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 150 m²;
- d) vier lokalen voor cultureel gebruik.

Categorie B

- a) een schouwburg met ten minste 350 zitplaatsen of een polyvalente zaal met 350 zitplaatsen waarvan ten minste 200 op een uitschuifbare tribune;
- b) een andere polyvalente ruimte van ten minste 200 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 200 m²;
- d) vijf lokalen voor cultureel gebruik.

Categorie A

- a) een schouwburg met ten minste 400 zitplaatsen en een toneeltoren;
- b) een polyvalente ruimte van ten minste 250 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 300 m²;
- d) zes lokalen voor cultureel gebruik.

Vereniging Een vereniging is een netwerk dat gericht is op zingeving en emancipatie van leden en deelnemers, met het oog op persoonlijke en maatschappelijke ontplooiing. Het netwerk bestaat uit afdelingen en/of groepen. Deze afdelingen of groepen ontplooiën een werking in groepsverband die gericht is op gemeenschapsvorming, participatie aan cultuur, maatschappelijke activering en educatie. Daarbij wordt een sociaal-culturele methodiek gehanteerd.

VOOR MEER INFORMATIE

- Nicole Vettenburg, Mark Elchardus, Johan Put, Stefaan Pleysier (2013). *Jong in Antwerpen en Gent. Bevindingen uit de Jop-monitor Antwerpen-Gent*. Leuven/Den Haag: Acco.
- CJSM (2012). *Cijferboek lokaal jeugdbeleid 2011-2013*. Brussel: Departement CJSM i.s.m. de VVJ.
- FOV (2012). *Boekstaven 2012. De staat van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen*. Brussel: FOV.
- Janssens, Joris (2011). *De 'ins & outs' van podiumland. Een veldanalyse*. Brussel: Vlaams Theater Instituut vzw.
- Vzw "de Rand" (2013). *Jaarbeeld 2012*. Wemmel: Vzw "de Rand".
- BAM (2011). *Frisse lucht-lange adem. Historiek, cijfers en scenario's v/h beeldende kunstveld in Vlaanderen*. Gent: BAM.
- BAM (2011). *Voorbij de vertoning. Analyse van het Vlaams audiovisueel vertoning- en distributieveld*. Gent: BAM.
- VAF (2013). *Jaarverslag 2012 Vlaams Audiovisueel Fonds vzw*. Brussel: VAF.
- Schauvliege, J. (2010). *Beleidsnota cultuur, 2010-2014*. Brussel: Vlaamse Regering.
- John Lievens, Hans Waeye (Red.) (2011). *Participatie in Vlaanderen 1. Basisgegevens van de Participatiesurvey 2009*. Leuven/Den Haag: Acco.
- John Lievens, Hans Waeye (Red.) (2011). *Participatie in Vlaanderen 2. Eerste analyse van de Participatiesurvey 2009*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Lode Vermeersch & Anneloes Vandenbroucke (2010). *Het deelnemers- en participatieprofiel van participanten aan sociaal-cultureel werk*. Brussel: Socius.
- Nicole Vettenburg, Mark Elchardus, Johan Put (2011). *Jong in Brussel. Bevindingen uit de Jop-monitor Brussel*. Leuven/Den Haag: Acco.
- www.vlaanderen.be/cultuur
- www.re-creatiefvlaanderen.be/srv/
- www.vub.ac.be/TOR
- www.cultuurnet.be
- www.cultuurlokaal.be
- www.ambrassade.be
- www.muzeekcentrum.be
- www.vti.be
- www.vca.be
- www.socius.be
- www.vcob.be
- www.cultureelerfgoed.be
- www.vcv.be
- www.iak.be
- www.stichtinglezen.be
- www.ibknet.be
- www.poppunt.be
- www.vai.be
- www.tento.be
- www.vaf.be
- www.bibliotheekstatistieken.be
- <http://www.cultuurnet.be/uitdatabank>

3.2 SPORT

BLIKVANGERS

- In 2012 zegt meer dan de helft van de Vlamingen aan sport te doen. Sport wordt hierbij ruim opgevat, ook recreatief wandelen en fietsen worden meegeteld (figuur 3.64).
- Voor de jongste twee leeftijdscategorieën (<12 jaar, 12-15 jaar) is er nog een lichte toename van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties (figuur 3.71).
- Momenteel telt de Sportdatabank Vlaanderen gegevens over meer dan 22.000 sportclubs die aangesloten zijn bij een erkende Vlaamse sportfederatie (figuur 3.78).
- In totaal telt Vlaanderen meer dan 19.000 sportaccommodaties. De openluchtsportvelden nemen nog verder toe in 2012 (figuur 3.79).
- De Vlaamse toptrainers begeleiden in totaal meer dan 2000 topsporters of topsporttalenten in 2012 (figuur 3.89).
- In 2012 bedraagt het aantal vastgestelde dopingpraktijken bij sporters binnen wedstrijdverband 4,1% (figuur 3.93).

Sinds 2004 wordt een tweesporenbeleid gevoerd. Voor de huidige beleidsperiode werd gekozen voor een continuering en versterking van deze piste. Naast breedtesport is ook topsport nadrukkelijk een beleidsthema.

In de beleidsnota sport worden een aantal belangrijke pijlers voor het huidige sportbeleid naar voor geschoven. Een verhoging en verruiming van de sportparticipatie staat hierbij centraal. Een optimale afstemming van het beleid op de gewijzigde maatschappelijke behoeften aan actieve vrijetijdsbesteding moet dit mogelijk maken. Een goede begeleiding en de beschikbaarheid van goed onderhouden, duurzame en functionele sportaccommodaties zijn daarbij belangrijke voorwaarden. Daarnaast moet aandacht uitgaan naar een gezonde sportbeoefening en het vrijwaren van de integriteit op alle niveaus. Vlaanderen wil ook verder bouwen aan een succesvol topsportbeleid en een optimaal topsportklimaat creëren.

Daarnaast neemt de economische relevantie van sport toe. Sport is steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid.

Dit hoofdstuk is opgebouwd rond volgende invalshoeken: de sportparticipatie, de kwaliteit van het aanbod en de begeleiding, het topsportbeleid, het medisch verantwoord sporten of gezond sporten en het economisch belang van sport.

Sportparticipatie

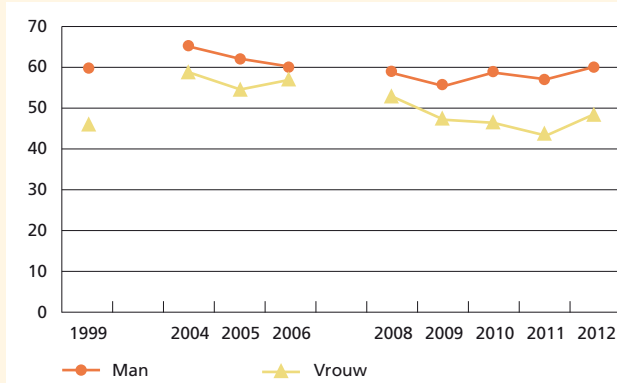
De Vlaamse Regering blijft investeren in sportpromotie, sensibiliseringscampagnes voor senioren en in acties rond fysieke fitheid. Bijzondere aandacht gaat naar kansengroepen zoals personen met een handicap en mensen in armoede. Om de sportparticipatie structureel te verhogen, is het van belang voldoende aandacht te hebben voor de kwaliteit van de sportbeoefening. Achtereenvolgens komen de algemene sportparticipatie, het sporten in clubverband, de passieve deelname en de jeugdsport aan bod.

Algemene sportdeelname

In 2012 zegt meer dan de helft van de Vlamingen aan sport te doen (ruim opgevat, ook wandelen en fietsen) (SCV-survey). Tussen 1969 en 2009 zijn de actieve sportcontacten verviervoudigd (Scheerder, 2013). In de gevoerde onderzoeken spreekt men van actief sportcontact als men mini-

3.64 Sportbeoefening

Evolutie aandeel sportbeoefenaars, naar geslacht, van 1999 tot 2012, in %.

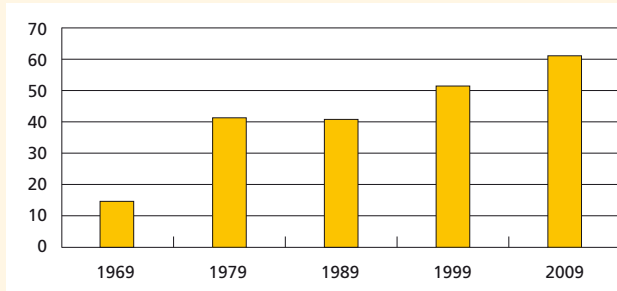

Bron: SCV-survey.

maal 2 maal heeft gesport tijdens de laatste 12 maanden. De grootste stap voorwaarts vond plaats in de jaren 1970. In het daaropvolgende decennium was er een stagnatie waarna de groei sinds de jaren 1990 weer verder ging. Volgens de SCV-survey stagneert de groei de jongste jaren en was er zelfs een dipje in de actieve sportcontacten. De data voor 2012 (SCV-survey) tonen echter aan dat het aantal actieve sportcontacten zich inmiddels terug heeft hersteld naar het niveau van 2009.

3.65 Actieve sportcontacten

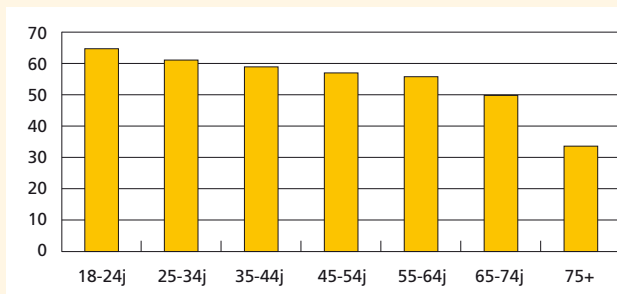
Evolutie actieve sportcontacten, van 1969 tot 2009, in %.

Bron: Scheerder, 2013.

3.66 Sportbeoefening naar leeftijd

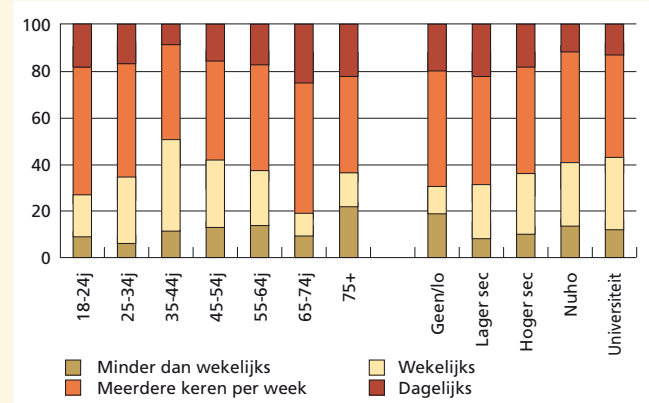
Percentage sportbeoefenaars, naar leeftijd, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

3.67 Sportfrequentie

Frequentie van de sportbeoefening bij sporters naar leeftijd en opleidingsniveau, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

Het verschil tussen mannen en vrouwen lijkt de voorbije jaren terug wat toegenomen te zijn (SCV-survey). Onderzoek van de KUL (Scheerder, 2013) stelt dat het verschil naar geslacht tussen 1969 en 2009 geleidelijk verdwenen is. In 1969 was er nog een groot verschil, in 2009 zou dit verschil nagenoeg volledig verdwenen zijn. De SCV-survey bevestigt deels dit beeld. In 2006 was er zelfs geen verschil meer, maar sindsdien lijkt het verschil terug wat toe te nemen.

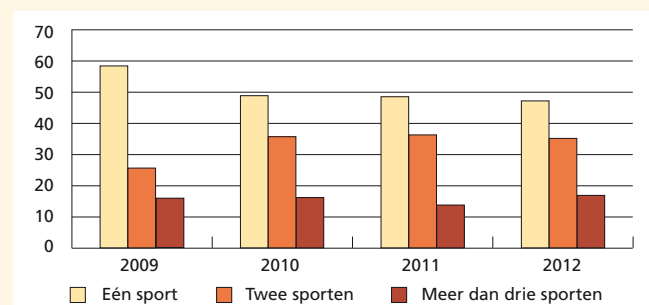
Hoe ouder men wordt, hoe minder men sport. De daling naar leeftijd zet zich echter wel steeds later in (Scheerder, 2013).

De participatie ligt het hoogst bij de jongste leeftijdsgroep. Daarna daalt de participatie licht maar blijft ze lange tijd stabiel. Pas bij de 65- tot 74-jarigen zien we een verdere daling, die zich wel sterk doorzet bij de 75-plussers.

Naar opleidingsniveau blijven er duidelijke verschillen. Hoger opgeleiden sporten meer dan lager opgeleiden. Mensen met een functiebeperking hebben een lagere sportdeelname.

3.68 Sportdiversiteit

Aandeel sporters in functie van het aantal beoefende sporten, van 2009 tot 2012, in %.

Bron: SCV-survey.

3.69 Top 10 sporten

Rangschikking van de meest beoefende sporten, van 2004 tot 2012, in % van de bevolking.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen
2	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen
3	zwemmen	zwemmen	fitness	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen
4	fitness	fitness	zwemmen	fitness	fitness	zwemmen	fitness	fitness	fitness
5	joggen/lopen	joggen/lopen	joggen/lopen	zwemmen	zwemmen	fitness	zwemmen	zwemmen	zwemmen
6	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal
7	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis
8	squash	squash	turnen	dansen	dansen	dansen	gevechtssport	dansen	dansen
9	turnen	skieën	skieën	turnen	volleybal	turnen	skieën	badminton	badminton
10	badminton	dansen	dansen	badminton	turnen	squash	paardrijden	volleybal	skieën

Bron: SCV-survey en ISSP 2007.

Het overgrote deel van de sporters beoefent zijn sport regelmatig. Bijna 9 op de 10 mannelijke en vrouwelijke sporters zegt wekelijks aan sport te doen. Wie sport, doet het dus meestal regelmatig, onafgezien de leeftijd of het opleidingsniveau. De 65-plussers die wel sporten, kennen zelfs de grootste groep dagelijkse sporters.

De helft van de sporters beperkt zich tot het beoefenen van één sport. Een derde doet twee sporten en ongeveer 1 op de 6 doet drie of meer sporten. Hoger opgeleiden beoefenen het vaakst meerdere sporten. Naar leeftijd en geslacht zijn er slechts beperkte verschillen. Het aandeel dat minstens drie sporten beoefent neemt toe ten opzichte van 2011.

Wat **sportvoorkeur** betreft zijn er beperkte verschuivingen tussen 2004 en 2012. Lopen is sinds 2007 een paar plaatsen opgeschoven in de ranglijst. Daarnaast wisselen zwemmen en fitness soms van plaats, maar voor de rest ziet de top 7 er nagenoeg steeds dezelfde uit. Dansen lijkt min of meer een vaste waarde te worden op plaats 8 (uitgezonderd in 2010). Badminton staat sinds 2011 terug in de top tien. Volleybal verdwijnt in 2012 terug uit de

top tien, waardoor voetbal opnieuw de enige teamsport in de ranglijst is.

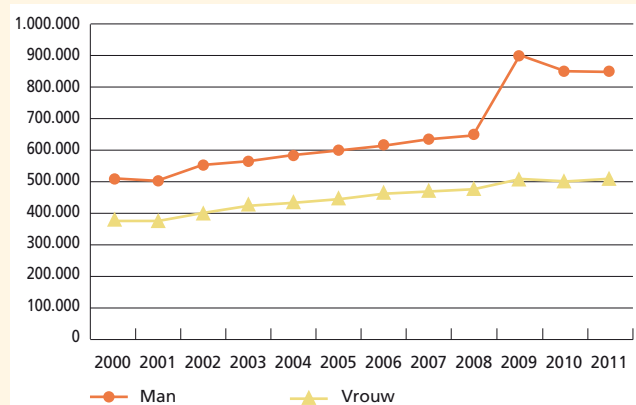
1 op de 6 sporters beoefent een sport in competitieverband, bijna 4 op de 10 beoefent minstens één sport in een sportclub en nog eens 1 op de 7 doet dit in een sociale of culturele vereniging. Daarnaast sport ongeveer de helft met zijn partner en kinderen, 6 op de 10 met vrienden. 7 op de 10 doet aan sport op individuele basis. Deze cijfers zijn vrij stabiel de voorbije jaren (SCV-survey).

Sporten in clubverband

In 2011 zijn ruim 1,4 miljoen leden aangesloten bij een door Bloso erkende sportfederatie. Dit cijfer is de voorbije jaren vrij stabiel. De opmerkelijke stijging ten opzichte van 2008 is grotendeels te wijten aan het feit dat de Nederlandstalige leden van de Koninklijke Belgische Voetbalbond van dan af ook erkend zijn via Voetbalfederatie Vlaanderen vzw. Er is een duidelijke genderkloof voor de aangesloten leden. Er zijn veel meer mannen lid dan vrouwen.

3.70 Leden erkende sportclubs

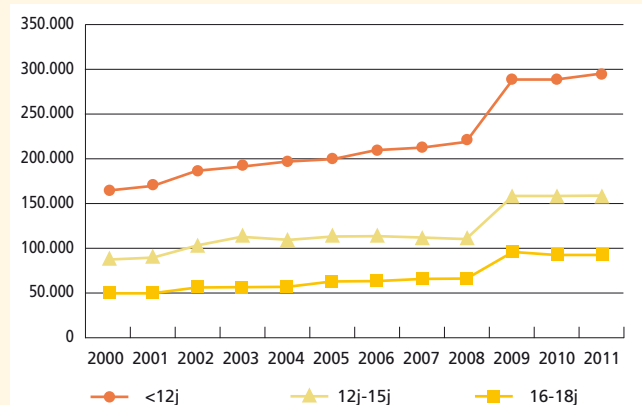
Evolutie van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, naar geslacht, van 2000 tot 2011.

Bron: Bloso.

3.71 Jeugdleden erkende sportclubs

Evolutie van het aantal aangesloten kinderen en jongeren tot 18 jaar in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, van 2000 tot 2011.

Bron: Bloso.

3.72 Oudere leden

Aantal leden uit de leeftijdscategorie 55 jaar en ouder (senioren) aangesloten bij een erkende, gesubsidieerde Vlaamse sportfederatie, van 2008 tot 2012, naar geslacht.

	Mannen ≥ 55jaar	Vrouwen ≥ 55 jaar
2008	117.932	82.460
2009	131.842	81.650
2010	128.776	87.650
2011	127.786	91.252

Bron: Bloso.

De voetbalbond heeft ook veel jeugdleden, vandaar de sterke stijging vanaf 2009 bij de drie leeftijdscategorieën tot 18 jaar. De voorbije jaren nemen de twee jongste leeftijdscategorieën nog lichtjes toe, terwijl de ledenaantallen bij de 16- tot 18-jarigen lichtjes dalen.

Enige voorzichtigheid is wel nodig bij de interpretatie van de ledenaantallen. Het gaat niet altijd om unieke leden. Een deel van de bevolking is immers lid van meer dan één vereniging.

Een beleidsaccent van de voorbije jaren is de activering van senioren. De ledenaantallen van de 55-plussers gaan er duidelijk op vooruit. Vooral bij de vrouwelijke 55-plussers is er jaar na jaar een toename. Bij de mannelijke 55-plussers was er een sterke toename tussen 2008 en 2009, maar in de jaren daarna volgde een kleine terugval.

De voorbije jaren geeft een vijfde van de bevolking aan **actief lid** te zijn van een sportvereniging (SCV-survey). Het percentage bestuursleden lijkt in 2012 wat terug te vallen. Mannen zijn vaker actief lid en bestuurslid van een sportvereniging dan vrouwen. Deze genderkloof is nog steeds vrij uitgesproken.

Het actieve lidmaatschap bij hoogopgeleiden ligt twee keer zo hoog dan bij laagopgeleiden. Bij het bestuurslidmaatschap is dat zeven keer zo hoog. Slechts 1 op de 10 personen met een functiebeperking is actief lid. Het lidmaatschap ligt ook duidelijk lager bij de ouderen. Vanaf 55 jaar daalt het actieve lidmaatschap onder het Vlaamse gemiddelde. Van de 55- tot 64-jarigen is nog 16% actief lid, van de 65- tot 74-jarigen nog 14%, bij de 75-plussers daalt dit tot 7%.

3.73 Actief lidmaatschap

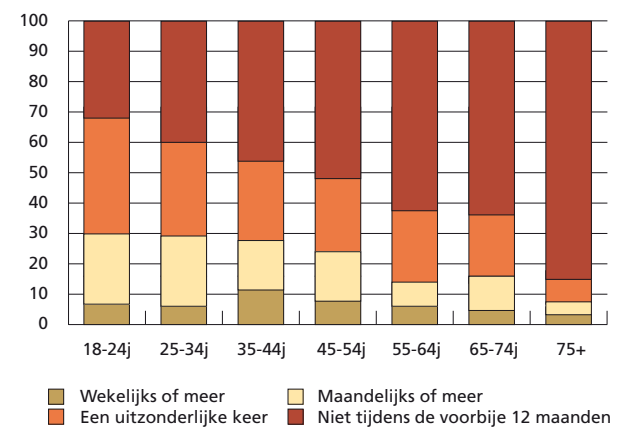
Evolutie van het actieve lidmaatschap in een sportvereniging, naar geslacht, van 2001 tot 2012, in %.

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Actief lid	Man	22,9	23,3	21,0	25,1	23,9	24,7	25,5	22,6	21,2	25,9	22,4	26,1
	Vrouw	14,9	15,2	14,9	15,5	15,4	19,0	16,1	20,0	12,6	16,8	16,5	16,3
	Totaal	18,8	19,2	18,0	20,2	19,6	21,8	20,7	21,2	16,8	21,2	19,4	21,1
Bestuurslid	Man	4,4	4,7	4,3	3,9	5,4	5,2	4,8	4,6	4,8	3,7	4,8	2,6
	Vrouw	0,1	0,8	1,0	0,8	0,5	0,8	0,1	0,7	0,3	0,6	0,5	1,0
	Totaal	2,2	2,7	2,7	2,3	2,9	2,9	2,4	2,6	2,5	2,1	2,6	1,8

Bron: SCV-survey.

3.74 Bijwonen sportwedstrijd

Het bijwonen van een sportwedstrijd, naar leeftijd, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

Bij kinderen (lager onderwijs) is ongeveer de helft actief lid van een sportclub, er is hier wel een lichte afname ten opzichte van 1999. Bij jongeren (secundair onderwijs) is bijna twee op de drie actief lid in een sportclub. Dit percentage is stabiel ten opzichte van 1999, terwijl er tussen 1989 en 1999 nog groei was (Scheerder, 2013).

De **drop-out** van leden (leden die hun lidmaatschap niet verlengen) bij de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties nam in 2011 met een paar procentpunten toe.

Passieve deelname

Meer dan 4 op de 10 volwassen Vlamingen heeft in 2012 een **sportevenement** bijgewoond. Deze passieve betrokkenheid bij sport hangt vrij sterk samen met de eigen sportbeoefening. Meer dan de helft van de mannen ging naar een sportwedstrijd. Bij de vrouwen ruim een derde. Hoe jonger, hoe meer men naar sportwedstrijden gaat kijken. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen vrij duidelijk: bij de laagopgeleiden heeft minder dan een derde een sportwedstrijd bijgewoond, bij hoogopgeleiden meer dan de helft.

3.75 Fysieke fitheid

Evolutie van de lichaamsmetingen en motorische tests van de Vlaamse jongens en meisjes van 6 tot en met 11 jaar, 2011 ten opzichte van 1990.

Jongens	P10	P50	P90
Lichaamslengte	(dalend)	status-quo	stijgend
Lichaamsgewicht	status-quo	stijgend	stijgend
Som huidplooiën	dalend	status-quo	stijgend
Evenwicht	status quo	status quo	status quo
Snelheid ledematen	stijgend	Stijgend	stijgend
Lenigheid	status quo	Stijgend	stijgend
Explosieve kracht	dalend	dalend	dalend
Statische kracht	dalend	dalend	dalend
Rompkracht	dalend	dalend	dalend
Functionele kracht	(dalend)	dalend	(dalend)
Loopsnelheid	status quo	status quo	status quo
Uithoudingsvermogen	status quo	stijgend	stijgend
Meisjes	P10	P50	P90
Lichaamslengte	(dalend)	status-quo	(stijgend)
Lichaamsgewicht	status-quo	stijgend	stijgend
Som huidplooiën	dalend	status-quo	stijgend
Evenwicht	status quo	status quo	status quo
Snelheid ledematen	stijgend	stijgend	stijgend
Lenigheid	stijgend	stijgend	stijgend
Explosieve kracht	dalend	dalend	dalend
Statische kracht	dalend	dalend	dalend
Rompkracht	status quo	status quo	status quo
Functionele kracht	status quo	status quo	status quo
Loopsnelheid	status quo	status quo	status quo
Uithoudingsvermogen	status quo	stijgend	stijgend

Bron: Bloso /steunpunt CJS.

Jeugdsport

De fysieke fitheid van de jeugd is al geruime tijd een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Begin jaren 1990 werd daarom een 'barometer van de fysieke fitheid' afgenomen bij de schoolgaande jeugd van 6 tot 18 jaar. Tussen 1993 en 2009 kwamen er verschillende vervolgonderzoeken voor het secundair onderwijs. In 2011 werd er, voor het eerst in 20 jaar, een nieuwe barometer uitgevoerd bij leerlingen van het basisonderwijs (6 tot 11 jaar).

De meest uitgesproken vaststelling bij de 6- tot 11-jarigen is het lichaamsgewicht: voor alle leeftijdscategorieën is er een stijging van het lichaamsgewicht bij de mediaanwaarden. Ook voor het hoogste percentiel (P90) is er een duidelijke stijging. Dit wil zeggen dat de 10% zwaarste

3.77 Schoolsporevenementen

Evolutie van het aantal deelnemers aan grote schoolsporevenementen, van 2000 en 2004 tot 2012.

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vlaamse Veldloopweek	136.783	163.001	181.335	188.886	177.487	203.304	210.883	207.556	217.122	219.866
Gordel voor Scholen	29.952	32.612	32.252	29.703	25.588	25.588	26.073	27.807	25.108	22.137
Avonturentrophy voor scholen	1.248	1.434	1.290	1.068	1.064	1.116	1.026	990	1.014	1.086
100 sportkriebels / sportprikkels	4.846	4.611	4.458	4.480	4.435	5.216	5.516	5.506	6.657	5.877

Bron: Bloso.

3.76 Schoolsportactiviteiten

Evolutie van deelnemende scholen aan schoolsportactiviteiten, in 2000-2001, 2004-2005 en 2008-2009 tot 2011-2012.

	2000-2001	2004-2005	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Basisonderwijs	2.156	2.245	2.325	2.342	2.431	2.431
BLO	170	179	185	198	210	210
Secundair	662	669	694	712	803	809
BUSO	103	92	106	107	122	121
Aantal scholen	3.091	3.185	3.310	3.359	3.566	3.571

Bron: Bloso.

jongens en meisjes zwaarder worden in 2011 ten opzichte van 1990. Dit wordt bevestigd door de resultaten voor de vetpercentages die ook hoger liggen bij deze groep. Opvallend is dat de groep met de laagste scores (P10) in 2011 minder onderhuids vet heeft dan in 1990. Dus de extreme waarden nemen toe.

Wat de motorische tests betreft is er een vooruitgang in de snelheid van de bovenste ledematen en van het uithoudingsvermogen voor zowel jongens als meisjes. Voor meisjes gaat de lenigheid ook globaal vooruit. Bij jongens gaat de lenigheid er ook op vooruit, behalve bij de zwakste groep. Voor kracht is er in het algemeen een achteruitgang. Voor rompkraft en functionele kracht is dit bij meisjes minder duidelijk. Voor de evenwichtstest en de loopsnelheid worden er geen verschillen tussen 1990 en 2011 vastgesteld.

Voor de 10- en 11-jarigen werd ook de mate van fysieke activiteit en sporten nagegaan: jongens blijken meer aan sport te doen dan meisjes.

Jaarlijks nemen meer dan een miljoen jongeren deel aan **schoolsportactiviteiten**. In het schooljaar 2011-2012 werd, ondanks dat het aantal deelnemende scholen status quo bleef, een lichte stijging van het aantal deelnemers genoteerd. Dit in tegenstelling tot de vorige 2 schooljaren waarin er, ondanks een stijgend aantal deelnemende scholen, geen stijging van het aantal deelnemers was.

De **schoolsporevenementen** blijven een groot aantal deelnemers aantrekken. Het deelnemersaantal van de leerlingen aan de 'Vlaamse Veldloopweek voor scholen' is, op een paar uitzonderingen na, jaarlijks gestegen van

23.400 in 1990 naar een nieuw recordaantal van 219.866 deelnemers in 2012. Meer dan 89% van de Vlaamse gemeenten werken mee aan deze schoolsportactie. De 'Gordel voor Scholen' kende met 22.137 deelnemers een daling met 12% in 2012, te wijten aan het terugbrengen van het aantal actiedagen van 5 naar 4. Het aantal deelnemers aan de 'Avonturentrophy's voor scholen' stijgt lichtjes, terwijl het aantal deelnemers aan de 'Sportprikkel's' wat terugvalt.

Kwaliteitsvol aanbod en begeleiding

Om de participatie structureel te verhogen, wil het beleid inwerken op alle facetten die de kwaliteit van het sportaanbod bepalen: de sportclubs, de infrastructuur, de begeleiding, het materiaal en de organisatie. Bij de realisatie van deze kwaliteitsverhoging worden alle actoren betrokken: de gemeentelijke en provinciale sportdiensten, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de plaatselijke sportclubs, de sportfederaties, de Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS) en Bloso. Door de kwaliteit van het sportaanbod te verhogen wil men de concurrentie met andere vrijetijdsbestedingen succesvol aangaan.

Sportclubs

Voor de kwaliteitsverhoging van het aanbod worden hoge verwachtingen gesteld aan de sportclubs. Sportclubs vervullen nog steeds een prominente positie in de sport. Ze hebben echter niet langer een monopolie en moeten opereren naast tal van commerciële sportaanbieders en initiatieven van de overheid.

3.78 Sportclubs

Aantal sportclubs op basis van de Sportdatabank Vlaanderen, in 2013.

Type sportfederatie	Aantal sportclubs	%
Unisportfederatie	6.623	29,6
Recreatieve sportfederatie	9.804	43,8
Erkende maar niet gesubsidieerde sportfederatie	1.647	7,4
Niet erkende sportfederatie	267	1,2
Nergens aangesloten	4.018	18,0
Totaal	22.359	100,0

Opmerking: De clubs aangesloten bij de Vlaamse Hockey Liga vzw (unisportfederatie) zijn nog niet in de Sportdatabank Vlaanderen opgenomen.
Bron: Bloso.

3.79 Voornaamste sportaccommodaties

De voornaamste sportaccommodaties op basis van de inventaris van Bloso, naar soort, in 2005 en van 2010 tot 2012.

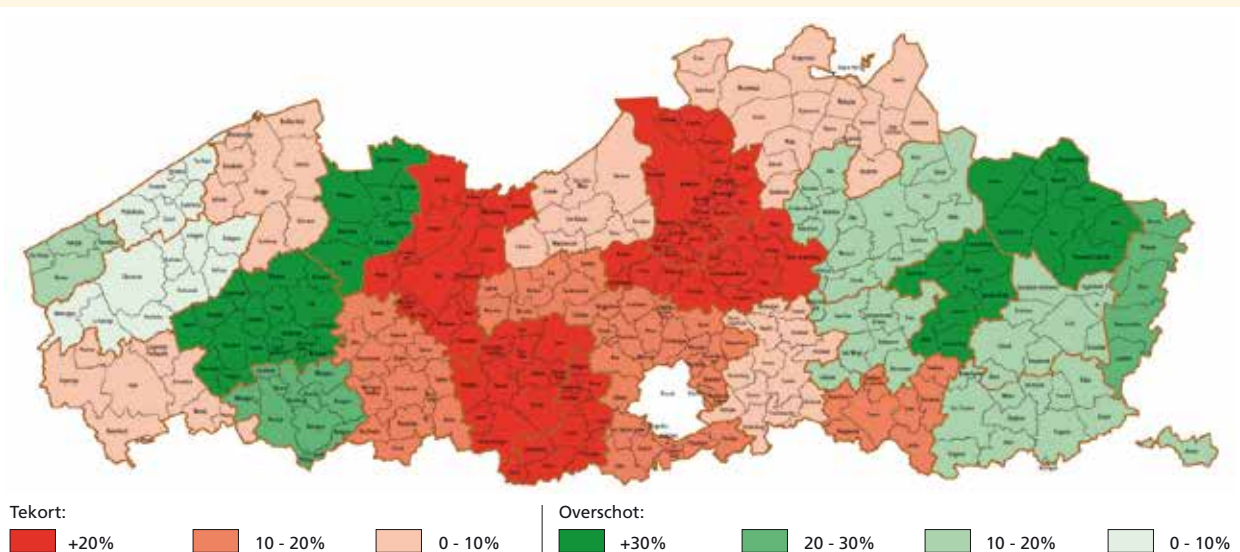
Type sportfederatie	2005	2010	2011	2012
Sporthallen	1.247	1.337	1.342	1.322
Sportlokalen	4.629	4.580	4.500	4.561
Overdekte zwembaden	275	249	247	241
Openlucht zwembaden	96	70	70	70
Openlucht sportvelden	11.204	11.948	12.157	12.449

Bron: Bloso.

Momenteel telt de Sportdatabank Vlaanderen (april 2013) gegevens over 22.359 sportclubs waarvan de meeste aangesloten zijn bij een erkende Vlaamse sportfederatie. Bijna de helft van deze sportclubs zijn aangesloten bij een recreatieve sportfederatie. Ongeveer driekwart van de sportclubs is aangesloten bij een gesubsidieerde federatie.

3.80 Sporthallen

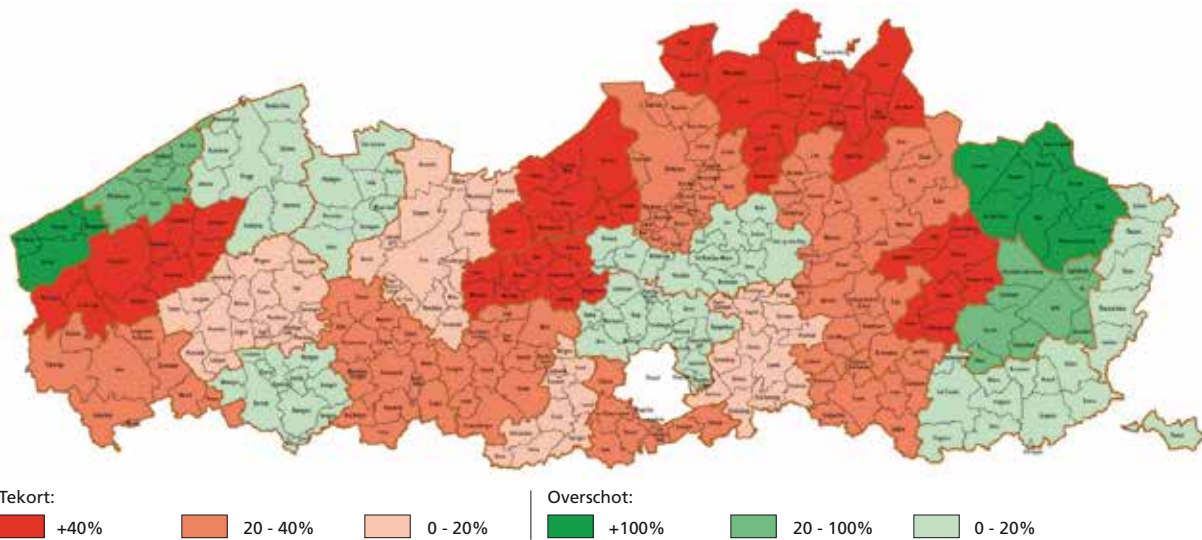
Tekorten/overschotten aan netto-sportzaaloppervlakte (sporthallen) in Vlaanderen, 1/2/2013.

Norm sporthallen (overdekte sportaccommodaties met een minimale netto-sportoppervlakte van 22m x 13m x 7m-hoogte): 0,16m² netto-sportoppervlakte per inwoner.
Bron: Bloso.

3.81 Overdekte zwembaden

Tekorten/overschotten aan netto-overdekte wateroppervlakte (overdekte zwembaden) in Vlaanderen, 1/2/2013.

Norm overdekte zwembaden: 0,014 m² wateroppervlakte per inwoner.
Bron: Bloso.

Sportinfrastructuur

Van de sportclubs wordt verwacht dat ze beschikken over een kwaliteitsvolle en goede infrastructuur. Hierbij is een belangrijke taak weggelegd voor de lokale besturen, de provincies en wat de topsportinfrastructuur betreft voor de Vlaamse overheid.

De **inventaris** van Bloso geeft een totaalbeeld van de voornaamste sportaccommodaties. Vlaanderen telt meer dan 19.000 **sportaccommodaties** die voor het publiek toegankelijk zijn en/of met overheidsmiddelen werden gerealiseerd. De stijging van het aantal openlucht sportvelden tijdens de voorbije jaren zet zich ook in 2012 verder door. In tegenstelling tot de dalende tendens sinds 2005 van het aantal sportlokalen, is hieromtrent in 2012 ook een beperkte stijging op te merken. Daarentegen verminderde in 2012 het aantal sporthallen, maar dit doet geen afbreuk aan de belangrijke stijging van deze sportvoorzieningen tijdens de laatste jaren. De vermindering van het aantal overdekte zwembaden in Vlaanderen zet zich evenwel door. In de volgende jaren wordt een stijging verwacht van het aantal sporthallen en een voorzichtige aangroei van het aantal overdekte zwembaden. Volgens het recente behoefteonderzoek voldoen vooral sommige regio's in de provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant niet aan de behoeftenormen voor sporthallen en overdekte zwembaden. Het midden en zuiden van West-Vlaanderen en het westen van Limburg zijn ook ver verwijderd van de behoeftenorm voor overdekte zwembaden.

Kwalitatieve begeleiding

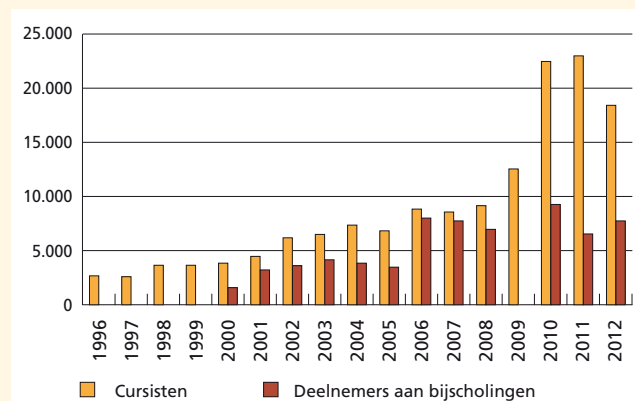
Om de kwaliteit van het aanbod te verbeteren, dringt zich een verdere professionalisering en een verhoging van de

gekwalificeerde begeleiders op. De **Vlaamse Trainersschool** (VTS) is hierbij een belangrijke actor. De VTS is een samenwerkingsverband tussen het Bloso, de universiteiten en hogescholen met een opleiding lichamelijke opvoeding en de erkende Vlaamse sportfederaties.

De Vlaamse Trainersschool (VTS) richt zich in de eerste plaats tot de vele vrijwilligers die in de sportclubs actief zijn. De sportclubs moeten over goed gevormde lesgevers, trainers en begeleiders beschikken. Zo zal de dienstverlening aan de competitief en aan de recreatief gerichte sporters verbeteren en zal de kwaliteit van de sportbeoefening er op vooruit gaan.

3.82 Cursisten Vlaamse Trainersschool

Evolutie van het aantal deelnemers aan cursussen en bijscholing, georganiseerd door de Vlaamse Trainersschool, van 1996 tot 2012.

Bron: Bloso.

3.83 Kerncijfers Vlaamse Trainersschool

Evolutie van enkele kerncijfers Vlaamse Trainersschool, van 2004 tot 2012.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Sporttakgerichte opleidingen	2.160	2.728	2.392	3.132	3.563	4.190	5.018	5.529	5.030
niveau Trainer A (*)	164	113	96	820	144	171	183	178	217
niveau Trainer B (**)	243	350	257	340	328	380	505	175	501
niveau Instructeur B (***)	53	309	221	158	308	827	375	982	346
niveau Initiator (****)	1.700	1.956	1.818	1.814	2.783	2.812	2.661	2.815	2.951
niveau Aspirant-Initiator (*****)							1.294	1.379	1.015
Beroepsgerichte opleidingen	1.355	1.332	1.456	1.208	1.151	1.116	1.264	1.158	1.229
Begeleidingsgerichte opleidingen	104	75	93	75	75	141	67	113	134
Algemeen totaal	3.619	4.135	3.941	4.415	4.789	5.447	6.349	6.800	6.393

(*) Op 01/02/2011 werden extra 3.141 gediplomeerden van de KBVB geassimileerd met de VTS-kwalificatie Trainer A Voetbal.

(**) Op 01/02/2011 werden extra 2.903 gediplomeerden van de KBVB geassimileerd met de VTS-kwalificatie Trainer B Voetbal.

(***) Op 01/02/2011 werden extra 2.321 gediplomeerden van de KBVB geassimileerd met de VTS-kwalificatie Instructeur B Voetbal.

(****) Op 01/02/2011 werden extra 2.261 gediplomeerden van de KBVB geassimileerd met de VTS-kwalificatie Initiator Voetbal en 1.250 Masters LO generiek geassimileerd met 8 Initiator-opleidingen. Op 01/02/2012 werden extra 1.740 Masters LO generiek geassimileerd met 8 Initiator-opleidingen.

(*****) Gestart einde 2009; is geen diploma maar attest.

Bron: Bloso.

Het totaal aantal door de Vlaamse Trainersschool (VTS) georganiseerde cursussen en modules (opleidingsonderdelen) steeg de voorbije jaren, maar in 2012 was er een terugval te verklaren door het grote aandeel van de specifieke opleidingen voetbal in de onpare jaren. Vanaf 2010 zijn alle opleidingen modulair georganiseerd. Dit brengt een sterke stijging van het aantal inschrijvingen met zich mee, maar ook voor de inschrijvingen is er een lichte terugval in 2012. Het aantal deelnemers aan bijscholingen ligt in 2012 wel hoger dan 2011. Dit komt doordat er in 2012 een 'Dag van de Trainer' was die meetelt voor bijscholingen. Het aantal uitgereikte diploma's is wat gedaald in 2012.

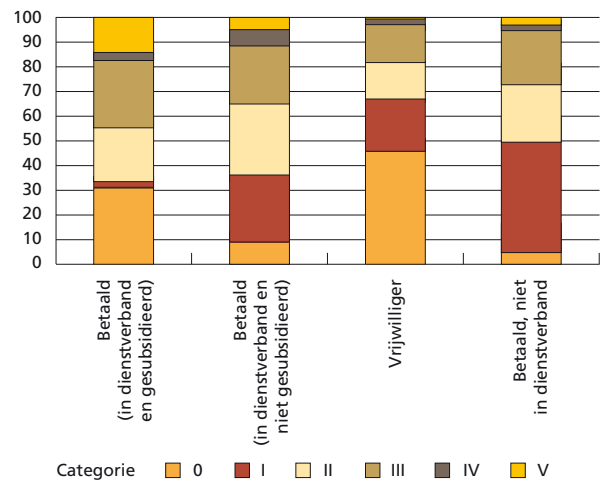
Het totaal aantal geregistreerde **trainers** bij de sportclubs is in 2011 gestabiliseerd. Het aandeel van lesgevers zonder sporttechnische kwalificatie blijft stabiel op ongeveer de helft van de lesgevers. Het aandeel van categorie IV (VTS-toptrainer) neemt lichtjes toe.

Globaal zijn 7 op de 10 geregistreerde medewerkers van de **sportfederaties** sporttechnisch gekwalificeerd. Bij de vrijwilligers is meer dan de helft sporttechnisch geschoold. Bij de betaalde medewerkers ligt dat aandeel hoger. De gekwalificeerde vrijwilligers situeren zich vooral in de laagste sportdiplomacategorieën, maar dit geldt ook grotendeels voor de betaalde medewerkers.

Kwalitatieve begeleiding is verzekerd in de sportkampen en sportklassen van Bloso en de sportkampen van de sportfederaties.

3.85 Professionalisering sportfederaties

Verdeling van de medewerkers (administratieve, bestuurlijke en sporttechnische) bij de erkende en gesubsidieerde sportfederaties, naar categorie van sportdiploma, in 2011, in %.

*Van categorie 0 (geen opleiding) tot categorie V (licentiaat L.O.).
Bron: Bloso.

3.84 Professionalisering sportclubs

Evolutie van de professionalisering in de sportclubs, van 2000 tot 2011, totaal aantal en procentuele verdeling.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Categorie 0	46,8	49,8	46,4	53,5	46,6	44,1	48,0	47,9	47,8	52,5	48,7	49,4
Categorie I	29,5	26,2	30,7	26,6	29,9	29,9	29,1	29,8	30,0	26,2	28,8	28,2
Categorie II	16,6	16,0	15,6	13,2	15,7	18,2	14,5	14,6	14,3	14,0	15,6	15,5
Categorie III	6,0	7,2	6,7	5,5	6,9	7,0	6,9	6,3	6,5	5,3	5,1	4,9
Categorie IV	0,4	0,4	0,3	0,5	0,5	0,4	1,0	0,8	0,8	1,6	1,3	1,7
Categorie V	0,6	0,4	0,3	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4
Totaal	20.471	21.045	28.901	32.652	38.151	41.856	40.237	40.852	42.845	59.980	59.499	59.465

Van categorie 0 (geen opleiding) tot categorie V (licentiaat L.O.).

Bron: Bloso.

3.86 Sportkampen

Evolutie van het aantal ingerichte sportkampen en deelnemers aan sportkampen van Bloso en de gesubsidieerde sportfederaties, van 2002 tot 2012.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal ingerichte sportkampen											
Bloso	761	865	792	816	859	872	924	908	864	856	954
Gesubsidieerde sportfederaties	549	444	552	526	437	450	451	408	386	361	374
Aantal deelnemers											
Bloso	8.500	9.476	9.500	9.470	9.716	10.201	10.172	9.786	9.365	9.074	9.475
Gesubsidieerde sportfederaties	12.957	11.164	10.250	10.657	11.075	11.156	11.257	11.009	10.299	10.373	10.080

Bron: Bloso.

3.87 Sportklassen

Evolutie van het aantal sportklassen en het aantal deelnemers, van 2000-2001 tot 2011-2012.

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Aantal sportklassen	302	310	334	351	370	373	377	375	389	396	387	392
Aantal deelnemers	15.312	15.776	17.026	17.156	17.847	17.190	17.325	17.429	18.065	17.839	17.543	17.724

Bron: Bloso.

Sportkampen en klassen

De **Bloso-sportkampen** worden georganiseerd tijdens de schoolvakanties. Het aantal georganiseerde sportkampen en deelnemers stijgt in 2012 en de bezettingsgraad bedraagt 93,7%. Bij de **sportkampen van gesubsidieerde sportfederaties** zijn er in 2012 iets meer sportkampen georganiseerd dan in 2011 (+3,6%), maar wat het aantal deelnemers betreft zet de neerwaartse trend zich lichtjes verder in 2012 (-2,8%). In vergelijking met 2002 liggen beide aantallen opmerkelijk lager.

Het Bloso organiseert ook **sportklassen**. De klas verhuist dan van maandag tot vrijdag naar de internaatafdeling van een Bloso-centrum en krijgt naast de gewone vakken van de eigen leraar minstens twee uur sport per dag van Bloso-lesgevers. De laatste schooljaren situeert het aantal deelnemers zich rond de 17.500 en het aantal klassen rond 385.

Lokaal sportbeleid

De **sportbeleidsplannen** zijn een belangrijk instrument voor de gemeenten om een integraal en kwaliteitsvol sportbeleid te voeren. In 2012 heeft 92% van alle Vlaamse gemeenten een lokaal sportbeleidsplan, 4% heeft een verenigingssportbeleidsplan en slechts 4% heeft geen sportbeleidsplan. Daarnaast beschikken ook de provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie over een sportbeleidsplan. Het huidige sportbeleidsplan loopt nog tot en met 2013. Vanaf 2014 gaat een nieuw decreet lokaal sportbeleid in voege en zullen de besturen een integrale meerjarenplanning indienen waarbinnen ook het sportbeleid vorm zal krijgen.

Topsport

De Vlaamse Regering wil het topsportbeleid continueren en waar nodig krachtdadig heroriënteren. Een integraal topsportbeleid moet maximale ontplooiingskansen geven aan talentvolle sporters om topprestaties te leveren op internationaal niveau. Een succesvol topsportbeleid ondersteunt onder meer het tijdig detecteren van talent en vervolgens een goede begeleiding.

Topsportscholen

Vlaanderen telt 6 topsportscholen met de specifieke studierichting Topsport, zowel op ASO-, TSO- als BSO-niveau. In deze studierichting krijgen de leerlingen binnen het uurrooster wekelijks 4, 6 of 10 uur training in hun sport en 2 uren lichamelijke opvoeding, aangepast aan hun sport. Het aantal leerlingen nam tot 2011 toe. Vanaf dan daalt het aantal leerlingen echter wel ten opzichte van de voorgaande jaren. In het schooljaar 2012-2013 zet deze evolutie zich door. De sportieve opleiding en begeleiding gebeurt door trainers aangesteld door de sportfederaties, die een bijzonder convenant met de topsportschool en de Vlaamse minister van Onderwijs ondertekend hebben. In het schooljaar 2012-2013 participeren 17 sportfederaties in de verschillende topsportscholen, waarvoor ze inmiddels allemaal topsportsubsidies ontvangen.

Om in een studierichting topsport te kunnen inschrijven dienen de leerlingen over een **topsportstatuut** te beschikken dat wordt uitgereikt door de selectiecommissie van het topsportconvenant op basis van strenge selectiecriteria. De verhouding tussen het aantal leerlingen in een topsportschool en het aantal uitgereikte topsportstatuten was in 2008 geëvolueerd tot een percentage boven 90%. De voorbije jaren daalde dit percentage echter en in 2011 viel het terug tot 75%. In 2012 is er een herstel tot 79%. De topsportscholen zijn een belangrijk instrument in het

3.88 Topsportscholen

Evolutie van de kerncijfers topsportscholen, van schooljaar 2004-2005 tot 2012-2013.

	04-'05	05-'06	06-'07	07-'08	08-'09	09-'10	10-'11	11-'12	12-'13
Aantal participerende sportfederaties in topsportscholen	17	16	16	17	17	17	17	17	17
Sportfederatie									
Voor topsport erkend en gesubsidieerd	14	13	13	14	15	16	17	17	17
Niet voor topsport erkend en gesubsidieerd	3	3	3	3	2	1	0	0	0
Leerlingen in Topsportschool									
Man	426	507	513	561	723	687	725	688	662
Vrouw	314	341	355	398	512	508	530	493	475
Uitgereikte topsportstatuten	112	166	158	163	211	179	195	195	187
Man	514	578	568	622	779	759	874	929	839
Vrouw	357	378	389	434	534	547	625	618	580
	157	200	179	188	245	212	249	311	259

Bron: Bloso.

topsportbeleid maar zeker niet het enige. Via bijvoorbeeld de pool van jeugdtrainers zijn ook alternatieve trajecten naast de topsportscholen mogelijk.

TopSPORTERS

De stuurgroep Topsport heeft in 2004 vastgesteld dat er in een groot aantal sporttakken in Vlaanderen te weinig expertise en competentie van toptrainers aanwezig is en/of ingeschakeld wordt. Vanuit de afdeling Topsport van Bloso worden daarom toptrainers en jeugdtrainers ad hoc gefinancierd om beloftevolle jongeren en elitesporters optimaal te omkaderen en voor te bereiden op topsportprestaties. Daarnaast zijn er nog de trainers verbonden aan de topsportscholen en de trainers in het 'Be Gold-project'. Het in 2004 opgerichte 'Be Gold-project' biedt ondersteuning over de gemeenschappen heen. Talentvolle

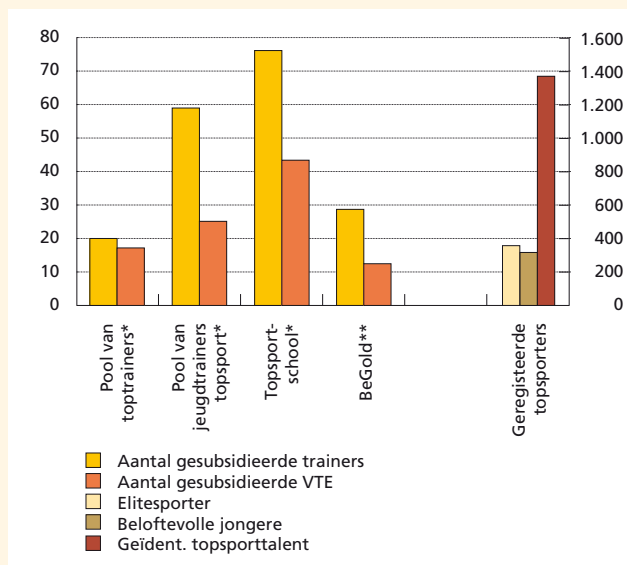
jonge sporters worden zo voorbereid op de Olympische Spelen op middellange en lange termijn. Het gaat in dit project dus uitsluitend over olympische en paralympische disciplines. In totaal zijn er in 2012 zo'n 184 ondersteunde topsporttrainers, goed voor 98 VTE.

Vlaamse toptrainers combineren hun trainersloopbaan regelmatig met een half- of voltijdse baan, omwille van werkzekerheid, sociaal statuut en loon. Het aantal ondersteunde trainers is in 2012 wel afgenomen tegenover 2011, terwijl het aantal VTE juist gestegen is, wat er op wijst dat er inmiddels wat meer trainers voltijds aan de slag zijn. In totaal worden door deze trainers meer dan 2.000 topsporters of topsporttalenten begeleid.

Om de doorstroming vanuit het secundair naar het hoger onderwijs mogelijk te maken en de combinatie topsport en studies te optimaliseren, werd in 2003 het Bloso **Top-sportstudentenproject Hoger Onderwijs** opgestart

3.89 Trainers en topsporters

Aantal gesubsidieerde trainers, aantal gesubsidieerde VTE (linkeas) en aantal geregistreerde topsporters (rechters), in 2012.

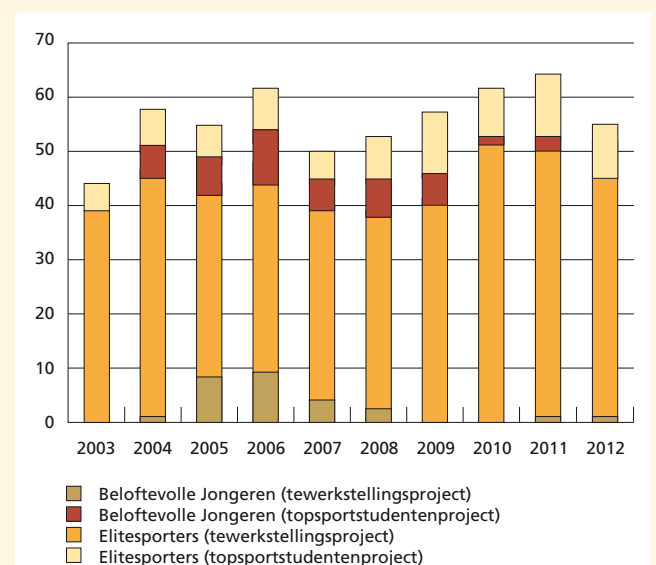
* Uitsluitend op basis van werkingsmiddelen Bloso.

** Ondersteuning over gemeenschappen heen.

Bron: Bloso.

3.90 Ondersteuning topsporters (BLOSO).

Evolutie van het aantal atleten opgenomen in het Tewerkstellingsproject en Topsportstudentenproject van Bloso, van 2003 tot 2012.

Bron: Bloso.

3.91 Tewelkstellingscontracten

Evolutie van de tewelkstellingscontracten door andere actoren dan Bloso, van 2003 tot 2012.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Koninklijke Belgische Wielrijdersbond	22	22	23	23	23	23	22	20	21	23
Wielierclub Eddy Merckxvrienden	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
Ladies Sprint	12	12,5	12,5	13	13	9	7	8	12	10
Wielierpromotie Cycli Prom (Jong Vlaanderen)	1	5	6	7	7	8	6	2	2	3
Beloftevolle renners							5	7	4	
Atletiek Vlaanderen	13,5	15	15	12	12,5	19	16	7	6	7
Basket	5	5	5	5	3	3	3	0	0	
Departement CJSM (beach, eventing, jumping, ...)					10	12	8	0	0	
Administratieve ondersteuning						1	1	1	1	1
Totaal	61,5	67,5	69,5	68	76,5	70	53	53	54	52

Bron: departement CJSM.

voor de categorie Elitesporters en een jaar later voor de categorie Beloftevolle Jongeren.

Eenmaal de studies achter de rug, blijkt vaak dat topsport moeilijk te combineren is met werk. Daarom werd het Bloso **Tewelkstellingsproject Topsport** in 1995 in het leven geroepen, waarbij topsporters zich aan hun discipline kunnen wijden zonder financiële besommeringen. Sinds 2007 worden beloftevolle jongeren en elitesporters begeleid voor de combinatie topsport en studie, topsport en werk en de nacarrière. De Vlaamse topsporter kan beroep doen op een variëteit aan ondersteuningsmogelijkheden en bij specifieke noden worden projecten opgestart. Vlaamse atleten krijgen dan niet alleen een tewelkstellingscontract maar worden ook begeleid om tijdens en na hun sportcarrière optimaal te functioneren in de maatschappij.

De voorbije jaren steeg het aantal door Bloso ondersteunde sporters. In 2012 is er een terugval. Naast Bloso zijn er diverse andere actoren zoals het departement CJSM en het ministerie van Defensie die topsporters ondersteunen. De tewelkstellingscontracten via het departement CJSM zijn vooral bestemd voor de Vlaamse wielierploegen en Atletiek Vlaanderen. Het aantal ondersteunde sporters via deze contracten ligt sinds 2009 duidelijk lager.

Medailles

Medailles op grote internationale wedstrijden vormen een graadmeter voor het succes van het topsportbeleid. Deze graadmeter blijft natuurlijk beperkt tot sporten waarvoor in die jaren Wereld- of Europese kampioenschappen worden georganiseerd. Wegens de Olympische Spelen van Londen was dit in 2012 voor heel wat sporttakken, zeker wat WK's betreft, niet het geval.

Op deze Olympische Spelen van Londen voldeed België niet helemaal aan de vooraf gestelde doelstellingen. Prestaties op de Spelen kunnen worden gemeten met de internationale topsportindex. Elk land krijgt punten voor medailles en voor top 8-plaatsen. Het totale aantal toe te kennen punten bedroeg zowel in Londen als in Peking

ongeveer 52.000. Het aantal sporters en landen kan variëren, het aantal medailles en top 8-plaatsen blijft echter zo goed als constant.

België scoorde 176 punten in Peking en 184 in Londen, respectievelijk de 49ste en 50ste plaats. Vlaanderen scoorde 176 punten in Peking omdat het een hand had in alle prestaties. In Londen scoorde Vlaanderen 120 punten. Het marktaandeel is 0,34% in Peking en 0,23% in Londen. De inwoners van Vlaanderen zijn 0,09% van de wereldbevolking, dus gerelateerd aan het bevolkingsaantal is dat op zich geen slechte prestatie.

De beoogde verbetering ten opzichte van Peking is er echter niet gekomen en er zijn met België vergelijkbare landen die het een stuk beter doen. Denemarken haalt met 1,4 keer het Vlaamse budget een marktaandeel dat 3,9 keer groter is. Het Nederlandse budget is 2,3 keer het Vlaamse, maar het marktaandeel is 8,3 keer beter. De conclusie is dan ook dat Vlaanderen met het huidige budget beter moet kunnen presteren.

3.92 Medailles en finaleplaatsen

Aantal behaalde medailles en finaleplaatsen behaald binnen 26 topsportfederaties voor senioren, van 2005 tot 2012.

Medailles op EK's				
	Goud	Zilver	Brons	Finaleplaats
2005	11	6	5	8
2006	6	11	14	9
2007	7	6	3	21
2008	4	3	0	21
2009	12	7	10	12
2010	7	6	6	25
2011	10	0	8	31
2012	3	0	3	27

Medailles op WK's				
	Goud	Zilver	Brons	Finaleplaats
2005	10	9	9	7
2006	5	8	7	12
2007	6	5	2	5
2008	2	1	3	6
2009	4	7	7	3
2010	4	7	12	23
2011	7	8	5	19
2012	6	4	3	11

Finaleplaats = top 8 plaats.
Bron: Bloso.

Enkele nieuwe beleidslijnen zijn daartoe opgenomen in het Topsportactieplan Vlaanderen III. Zo is onder meer beslist om te investeren in een tiental focussporten en daarnaast ad hoc in een aantal topsporters met slaagkansen ('windows of opportunity') die niet in een structureel ondersteunde Vlaamse sportfederatie zitten.

Gezond sporten

Het uitgangspunt van het sportbeleid is om zo veel mogelijk mensen levenslang en duurzaam te laten sporten. Kwaliteitsvol sportmedisch onderzoek en begeleiding, letselpreventie en een transparant anti-dopingbeleid zijn hierbij belangrijke factoren.

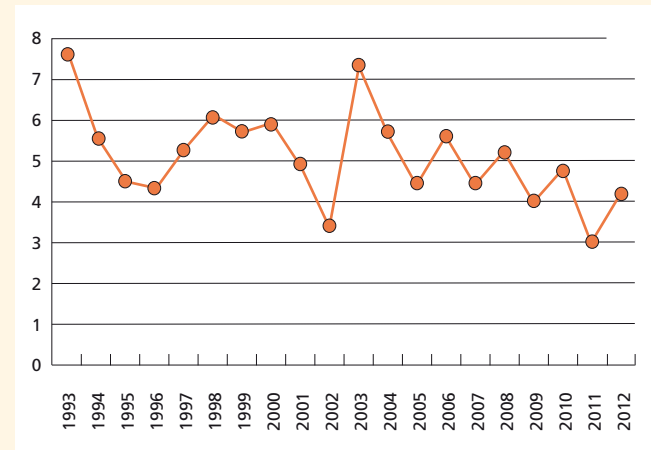
In 2012 zijn 9 sportmedische keuringscentra door de minister erkend. 4.700 sporters laten zich testen op hun geschiktheid of sportmedisch begeleiden in één van deze erkende keuringscentra. Zowel topsporters, getalenteerde, competitieve, recreatieve als beginnende sporters kunnen in een erkend keuringscentrum terecht voor sportmedisch advies. Voor het sportmedisch onderzoeken en begeleiden van de getalenteerde sporters worden de keuringscentra gesubsidieerd. Van de 1.795 getalenteerde sporters in 2012 maken 442 gebruik van deze mogelijkheid. Naast de erkende centra zijn er nog 200 erkende keuringsartsen actief.

In 2012 voerde de Vlaamse Gemeenschap 2.166 dopingcontroles uit, waarvan 1.389 binnen wedstrijdverband, 672 buiten wedstrijdverband en 105 in fitnesscentra. Binnen wedstrijdverband werden in 4,1 % van de tests dopingpraktijken vastgesteld. Buiten wedstrijdverband begingen 2 sporters (0,3%) een dopingpraktijk, terwijl in de fitnesscentra het verontrustende percentage van 28,6 % dopingpraktijken werd opgetekend.

Het hoogste aantal overtredingen binnen wedstrijdverband hebben betrekking op middelen die spierversterkend werken en het recuperatievermogen bevorderen

3.93 Dopingovertreders

Evolutie van het aandeel dopingovertreders ten opzichte van het totaal aantal controles, van 1993 tot 2012.

Bron: NADO Vlaanderen.

(anabolica en testosteron). Bijna 4 op de 10 overtredingen vallen onder deze categorie. Ongeveer een vijfde van de overtredingen in 2012 slaat op het gebruik van stimulantia (verleggen maximale pijngrens). De overtredingen op het gebruik van cannabis kennen een sterke stijging van 1 op de 10 in 2011 tot bijna een kwart in 2012.

Binnen de meest gecontroleerde sporten in Vlaanderen hebben bodybuilding, kickboksen en boksen een bovengemiddelde overtredingsratio.

Bij een verantwoorde sportbeoefening gaat ook de nodige aandacht naar preventie van blessures. Door het brede publiek te sensibiliseren omtrent letselpreventie neemt het aantal en de ernst van sportletsels af. De website www.gezondsporten.be past binnen deze sensibiliseringsacties. In 2012 telde de website 330.376 unieke bezoekers, een verdere toename ten opzichte van voorgaande jaren.

3.94 Dopinggebruik

Aantal dopingscontroles en vastgestelde dopingpraktijken bij de meest gecontroleerde sporttakken, van 2008 tot 2012.

	Controles										Positief					% Positief				
	In wedstrijd verband					Buiten wedstrijdverband														
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Bodybuilding	29	63	38	33	24	1	6	0	0	0	23	39	16	10	8	76,7	56,5	42,1	30,3	33,3
Kickboksen	76	78	48	60	72	0	0	0	0	0	15	10	6	4	10	19,7	12,8	12,5	6,7	13,9
Atletiek	210	164	138	142	161	80	64	81	102	72	2	0	3	2	3	0,7	0,0	1,4	0,8	1,3
Wielrennen	602	449	488	448	421	198	228	324	434	295	50	16	24	9	17	6,3	2,4	3,0	1,0	2,4
Basketbal	78	60	36	46	36	44	24	42	30	18	1	0	1	0	0	0,8	0,0	1,3	0,0	0,0
Boksen	92	47	77	66	59	10	3	0	1	6	6	1	7	7	4	5,9	2,0	9,1	10,4	6,2
Tennis	48	44	66	18	24	1	14	17	12	10	2	0	0	0	0	4,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Powerlifting	60	66	24	24	48	4	0	0	0	0	10	3	0	1	1	15,6	4,5	0,0	4,2	2,1
Triatlon	40	48	36	36	42	25	33	32	37	35	1	1	0	0	0	1,5	1,2	0,0	0,0	0,0
Zwemmen	15	24	42	30	18	17	14	22	33	25	1	0	0	0	0	3,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Volleybal	51	12	44	42	36	58	42	66	54	56	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Voetbal	162	174	102	192	108	153	80	97	77	72	0	1	3	1	1	0,0	0,4	1,5	0,4	0,6
Judo	19	18	30	54	24	11	8	12	14	9	1	1	3	0	1	3,3	3,8	7,1	0,0	3,0

Bron: NADO Vlaanderen.

3.95 Vestigingen

Aantal vestigingen in de sportsector, van 2005 tot 2012.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Kernproducten	1.383	1.305	1.244	1.466	1.425	1.362
Sport- en recreatieonderwijs	24	24	23	22	22	24
Exploitatie van sportaccommodaties	736	742	687	877	852	835
Activiteiten van voetbalclubs	288	151	129	153	137	112
Fitnesscentra	217	253	273	277	274	263
Overige sportactiviteiten, n.e.g.	73	96	103	107	108	103
Exploitatie van snooker- en biljartzalen	45	39	29	30	32	25
Toegeleverde producten	671	672	658	625	638	592
Vervaardiging van andere kleding en toebehoren, n.e.g.	33	30	28	26	25	23
Vervaardiging van sportartikelen	6	6	6	4	4	4
Reparatie en onderhoud van schepen	78	73	70	63	64	57
Groothandel in sport- en kampeerartikelen, met uitzondering van fietsen	222	221	218	204	202	185
Detailhandel in sport- en kampeerartikelen in gespecialiseerde winkels	316	325	318	311	325	305
Verhuur en lease van sport- en recreatieartikelen	16	17	18	17	18	18
Totaal sport	2.054	1.977	1.902	2.091	2.063	1.954
Alle sectoren	151.660	156.696	157.628	159.653	159.612	158.935
Groei sport (index)	100,0	96,3	92,6	101,8	100,4	95,1
Groei alle sectoren (index)	100,0	103,3	103,9	105,3	105,2	104,8

Bron: RSZ.

Economische aspecten

Naast een zinvolle vrijetijdsbesteding is sport steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid. De economische relevantie van sport is groot en neemt nog toe. Volgens wetenschappelijk onderzoek is de Vlaamse sportindustrie tussen 3 en 3,5 miljard euro groot, hetgeen overeen komt met 2% van het Bruto Regionaal Product. Daarnaast wordt de grootte van de sportgoederenindustrie (sportschoeisel, sportmateriaal, sportkleding) in Vlaanderen tussen de 0,7 en 1,7 miljard euro geschat (Scheerder).

In ongeveer 2.000 RSZ-plichtige vestigingen worden ruim 14.000 mensen tewerkgesteld. Deze aantallen zijn de voorbije jaren vrij stabiel. Begin 2012 is er wel een lichte daling.

Ongeveer 2 op de 3 vestigingen leveren "kernproducten" in de sportsector zoals fitnesscentra en exploitatie van sportaccommodaties. Het overige derde van de vestigingen kan op een indirecte manier aan de sportsector worden gerelateerd zoals de handel in sportartikelen. De tewerkstelling in de sector van de kernproducten is wat gedaald sinds 2005 terwijl die in de sector van de toegeleverde producten stabiel blijft.

De jaarrekeningen van bedrijven laten toe om een aantal kerncijfers van bedrijven in de sportsector te schetsen. Er kan wel enkel een uitspraak gedaan worden over jaarrekeningplichtige bedrijven. De kleinere zelfstandige en eenpersoonsbedrijven komen er niet in voor, evenmin als de VZW's of de overheidsinstellingen.

3.97 Bedrijven sportsector

Enkele economische kerncijfers voor de sportsector, van 2006 tot 2011. De ratio's worden berekend op basis van de sommatie van respectievelijk tellers en noemers van alle bedrijven.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kernproducten sport						
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	201,0	282,5	312,8	332,0	368,5	375,3
Algemene schuldgraad (%)	71,1	72,0	69,9	70,9	71,3	71,4
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	6,6	6,0	2,2	-0,8	-2,9	1,3
Toegeleverde producten sport						
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	391,1	423,4	441,3	449,6	470,5	436,4
Algemene schuldgraad (%)	61,7	66,1	62,2	64,4	65,9	56,6
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	9,8	32,2	8,4	4,5	5,1	2,6
Totaal sport						
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	587,2	701,7	748,9	776,1	807,7	834,4
Algemene schuldgraad (%)	65,4	68,4	65,4	67,0	62,5	68,0
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	8,7	23,1	6,0	2,7	2,3	2,2

Bron: Bureau Van Dijk.

3.96 Tewerkstelling

Tewerkstelling in de sportsector, van 2005 tot 2012.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Kernproducten	10.604	10.181	10.252	10.057	10.013	9.682
Sport- en recreatieonderwijs	153	131	151	159	167	136
Exploitatie van sportaccommodaties	6.741	6.751	6.912	6.457	6.315	6.144
Activiteiten van voetbalclubs	2.385	1.556	1.546	1.818	1.722	1.660
Fitnesscentra	983	1.284	1.139	1.134	1.243	1.185
Overige sportactiviteiten, n.e.g.	241	373	424	426	506	505
Exploitatie van snooker- en biljartenzalen	101	86	80	63	60	52
Toegeleverde producten	4.228	4.576	4.610	4.660	4.632	4.482
Vervaardiging van andere kleding en toebehoren, n.e.g.	315	309	259	247	232	204
Vervaardiging van sportartikelen	60	52	46	35	33	33
Reparatie en onderhoud van schepen	1.184	990	999	968	854	809
Groothandel in sport- en kampeerartikelen, met uitzondering van fietsen	1.194	1.031	1.023	1.051	919	812
Detailhandel in sport- en kampeerartikelen in gespecialiseerde winkels	1.398	2.091	2.174	2.244	2.477	2.516
Verhuur en lease van sport- en recreatieartikelen	77	103	109	115	117	108
Totaal sport	14.832	14.757	14.862	14.717	14.645	14.164
Alle sectoren	2.013.754	2.139.878	2.160.072	2.146.956	2.170.097	2.183.163
Groei sport (index)	100,0	99,5	100,2	99,2	98,7	95,5
Groei alle sectoren (index)	100,0	106,3	107,3	106,6	107,8	108,4

Bron: RSZ.

De toegevoegde waarde is de afgelopen jaren duidelijk toegenomen, in 2011 is er wel voor het eerst een kleine terugval. De schuldgraad verbetert in 2011 sterk ten opzichte van de voorgaande jaren. De rendabiliteit op het eigen vermogen blijft wel op een laag niveau liggen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Scheerder, J., Vandermeerschen, H., Borgers, J., Thibaut, E., Vos, S. (2013). Vlaanderen sport! Vier decennia sportbeleid en sportparticipatie. *Sociaalwetenschappelijk onderzoek naar Bewegen & Sport*, 5. Gent: Academia Press.
- van Poppel, M. (2012). *Cijferboek Lokaal Sportbeleid 2011-2013*. Brussel: CJSM.
- Scheerder, J., Thibaut, E., Pauwels, G., Vandermeerschen, H., Winand, M., Vos, S. (2012). Sport in clubverband (Deel 2). Uitdagingen voor de clubgeorganiseerde sport. *Beleid & Management in Sport*, 9. Leuven: KU Leuven/Onderzoekscentrum voor Sportbeleid & Sportmanagement.
- Scheerder, J., Thibaut, E., Pauwels, G., Vandermeerschen, H., Vos, S. (2011). Sport in clubverband (Deel 1). Analyse van de clubgeorganiseerde sport in Vlaanderen. *Beleid & Management in Sport*, 8. Leuven: KU Leuven/Afdeling Sociale Kinesiologie & Sportmanagement.
- Lefevre, J., Phillipaerts, R., De Martelaer, K., Van der Aerschot, H. (2011). *Fysieke fitheid en fysieke activiteit van de Vlaamse Jeugd, 6-11 jaar, anno 2011*. Brussel: Bloso en CJS.
- Muyters, P. (2010). *Beleidsnota sport, 2010-2014*. Brussel: Vlaamse Regering.

faber.kuleuven.be/BMS

www.bloso.be

www.dopinglijn.be

www.gezondsporten.be

www.topsportvlaanderen.be

www.steunpuntsport.be

DEFINITIES

- Initiator (niveau 1)** De doelstelling van de opleiding is het leren aanleren van de basistechnieken met accent op de jeugd en op de recreatieve sportbeoefening (niet competitief).
- Sportlokaal** Overdekte ruimte die niet kan ingedeeld worden bij de sporthallen.
- Trainer B (niveau 2)** Technische vervolmaking kunnen geven en training voor de jeugd (beginnend-competitief of prestatiegericht met accent op de jeugd).
- Trainer A (niveau 3)** Training kunnen geven voor alle clubniveaus (competitief of prestatiegericht met blijvende aandacht voor de jeugd).
- Tewerkstelling, vestigingen en bedrijven sportsector**
Voor kernproducten (NACE-classificatie 2008): 85.510, 93.110, 93.121, 93.130, 93.199, 93.291. Voor toegeleverde producten (NACE-classificatie 2008): 14.199, 32.300, 33.150, 46.496, 47.640, 77.210.

3.3 GEZONDHEID

BLIKVANGERS

- De vaccinatiegraad bij jonge kinderen is hoog genoeg om groepsimmunitet te verkrijgen (figuur 3.98). Bij adolescenten wordt voor de meeste vaccins een vaccinatiegraad van ongeveer 90% gehaald. Bij hen stijgt de vaccinatiegraad tegen mazelen, bof en rode hond met bijna 2% tot 92,5%, net onder de WHO-doelstelling van 95% voor de eliminatie van mazelen.
- Het aandeel volwassen rokers vertoont de voorbije 20 jaar een dalende trend (figuur 3.102). In 2011 rookt 18,5% van de Vlamingen van 18 jaar en ouder. Dit lijkt een goede stap op weg naar de gezondheidsdoelstelling die stelt dat er tegen 2015 maximaal 20% volwassen rokers mogen zijn. Ook het tabaks- en alcoholgebruik bij jongeren loopt terug.
- Bij mannen ligt de sterfte door vervoersongevallen in 2010 50% lager dan in 1998, het aantal vrouwelijke verkeersslachtoffers krimpt met 59% (figuur 3.110).
- 44% van de Vlamingen is te zwaar, een cijfer dat toeneemt doorheen de tijd. Overgewicht komt vaker voor bij mannen en lager opgeleiden (figuur 3.113).
- Iedere dag sterven bijna 3 Vlamingen door zelfdoding, bijna 3 op de 4 zijn mannen (figuur 3.115). Binnen de EU15 bevinden we ons bij de landen met hogere zelfdodingscijfers. Toch is er een dalende trend sinds 2000.
- Bijna de helft van de overlijdens voor de leeftijd van 75 jaar zou theoretisch op één of andere manier te vermijden zijn (figuur 3.119). Bij mannen is er in 2010 39% vermijdbare sterfte. Het grootste deel hiervan is vermijdbaar door primaire preventie, met name de sterfte door ongezonde leefgewoonten (longkanker en ischemische hartziekten) of verkeersongevallen. Bij vrouwen is er 44% vermijdbare sterfte, waarvan het grootste deel te wijten is aan doodsoorzaken die sterk samenhangen met de kwaliteit en doeltreffendheid van de gezondheidszorg (met hierin een belangrijk aandeel voor borstkanker).

Het Vlaamse gezondheidsbeleid wil het fysiek, psychisch en sociaal welbevinden versterken door gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen, zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken. Preventie speelt een centrale rol.

Het eerste deel gaat dan ook dieper in op de in dit kader geformuleerde gezondheidsdoelstellingen. Het tweede deel bevat een aantal omgevingsindicatoren rond sterfte en ziekten. In een derde deel komen zwangerschap en geboorte aan bod. Deel vier beschrijft kort het aanbod aan gezondheidsvoorzieningen.

Gezondheidsdoelstellingen

In navolging van de Wereldgezondheidsorganisatie (WGO) is de Vlaamse overheid in 1998 gestart met het formuleren van Vlaamse gezondheidsdoelstellingen. Door het stellen van specifieke, meetbare en algemeen aanvaarde doelstellingen die men in een bepaalde periode wil realiseren, worden accenten gelegd binnen het preventieve gezondheidsbeleid. Het preventieve gezondheidsbeleid is decretaal verankerd (21/11/2003). Een gezondheidsconferentie formuleert de voorstellen voor gezondheidsdoelstellingen. De Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement nemen beslissingen over de doelstelling en de aan te wenden strategieën. Op deze wijze wordt gezocht naar een breed maatschappelijk draagvlak voor de doelstelling in kwestie.

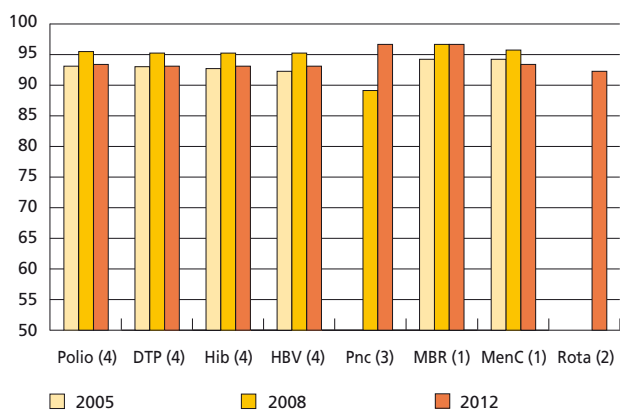
In dit deel komen de gezondheidsdoelstellingen rond infectieziekten en vaccinatie, borstkankeropsporing, tabak, alcohol en drugs, ongevallen, voeding en beweging en depressie en zelfdoding aan bod.

Vaccinaties

De vernieuwde gezondheidsdoelstelling rond infectieziekten en vaccinatie luidt als volgt: 'Tegen 2020 moet een kwaliteitsvol vaccinatiebeleid in Vlaanderen erop gericht zijn de bevolking gedurende het hele leven doeltreffend te beschermen tegen vaccineerbare infectieziekten die een ernstige impact kunnen hebben op de levenskwaliteit.'

3.98 Vaccinatiegraad jonge kinderen

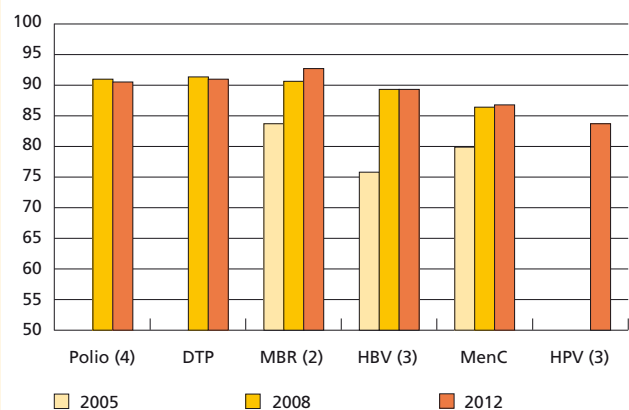
Evolutie van de vaccinatiegraad bij kinderen tussen de 18 en 24 maanden, in 2005, 2008 en 2012, in %.

Opmerking: Vaccin (dosis), dus Polio (4) is vaccin tegen polio, vierde dosis. DTP: Difterie-Tetanus-Kinkhoest; Hib: H. influenzae type b; HBV: Hepatitis B; Pnc: Pneumokokken; MBR: Mazelen-Bof-Rode hond; MenC: Meningokokken van serogroep C; Rota: Rotavirus. Bron: Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013).

3.99 Vaccinatiegraad adolescenten

Evolutie van de vaccinatiegraad bij adolescenten (geboren in 1998), in 2005, 2008 en 2012, in %.

Opmerking: Vaccin (dosis), dus Polio (4) is vaccin tegen polio, vierde dosis. DTP: Difterie-Tetanus-Kinkhoest; MBR: Mazelen-Bof-Rode hond; HBV: Hepatitis B; MenC: Meningokokken van serogroep C; HPV: Humaan papillomavirus. Bron: Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013).

Deze doelstelling is opgesplitst in een aantal concrete subdoelstellingen, onder andere:

- tegen 2020 wordt binnen het vaccinatieschema voor kinderen en jongeren voor elk van de vaccinatiemomenten de vaccinatiegraad bereikt die nodig is voor het garanderen van groepsimmunitet;
- tegen 2020 is minstens 50% van de risicogroepen voor complicaties van griep jonger dan 65 jaar jaarlijks gevaccineerd tegen seizoensgriep;
- tegen 2020 wordt een vaccinatiegraad tegen seizoensgriep van 75% bereikt bij 65-plussers.

De vaccinatiegraadstudie 2012 onderzocht hoeveel jonge kinderen (18-24 maanden) en adolescenten (geboren in 1998) gevaccineerd zijn met de in Vlaanderen aanbevolen vaccins.

Alleen het vaccin tegen polio is wettelijk verplicht. Het vaccin wordt meestal gegeven in een zesvoudig vaccin, samen met difterie, tetanus, kinkhoest, Haemophilus influenzae type b en hepatitis B. De vaccinatiegraad voor volledige vaccinatie (4 dosissen) met dit zesvoudige vaccin blijft stabiel op 93%.

Voor de eliminatie van mazelen is een vaccinatiegraad van minimaal 95% nodig (WHO-doelstelling). Voor jonge kinderen is dat percentage bereikt.

Ook voor de andere gratis vaccins is de vaccinatiegraad bij jonge kinderen hoog genoeg om groepsimmunitet te verkrijgen en de circulatie van de ziekte te doorbreken. Het vaccin tegen het rotavirus werd in 2008 aanbevolen door de Hoge Gezondheidsraad. Hoewel het nog niet gratis is, is de vaccinatiegraad toch al heel sterk gestegen tot een niveau dat dicht tegen de andere vaccins aanleunt.

Bij adolescenten wordt voor de meeste vaccins een vaccinatiegraad van ongeveer 90% gehaald. De vaccinatiegraad tegen mazelen, bof en rode hond stijgt met bijna

2% tot 92,5%, net onder de WHO-doelstelling van 95% voor de eliminatie van mazelen.

Het nieuwe vaccin tegen het humaan papillomavirus (HPV), het virus dat baarmoederhalskanker veroorzaakt, haalt bij zijn introductie al een vaccinatiegraad van 83,5% (alle 3 de dosissen) bij de meisjes in het eerste jaar secundair. Onze vaccinatiegraad tegen HPV is bij de beste van Europa. Dit bewijst de positieve houding van de Vlamingen opzichte van vaccinatie en de doeltreffende organisatie van het vaccinatiebeleid.

Ouders van kinderen die niet volledig zijn gevaccineerd, zijn zich daar in 8 op de 10 gevallen niet van bewust. Die onwetendheid lijkt dan ook de belangrijkste reden voor niet-vaccinatie.

De meeste jonge kinderen worden gevaccineerd via Kind en Gezin (84%). Andere belangrijke vaccinatoren zijn de kinderarts (12%) en de huisarts (4%).

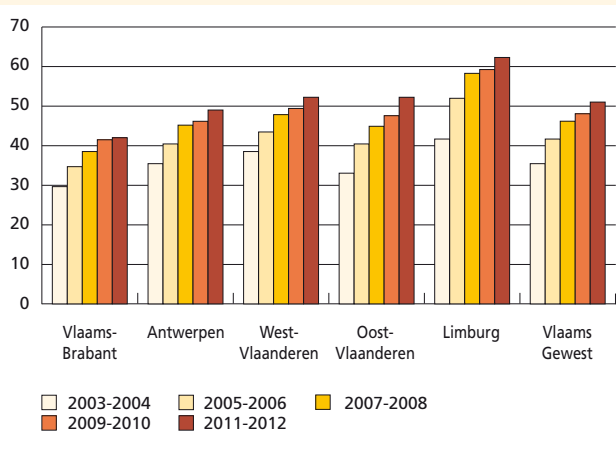
Bij de adolescenten zijn de centra voor leerlingenbegeleiding de belangrijkste hoofdvaccinatoren (87%). De huisartsen zijn de hoofdvaccinator voor 10% van de adolescenten.

Bij de volwassenen was in 2008 30% van de doelpopulatie tussen 15 en 64 jaar gevaccineerd tegen griep in de loop van het laatste vaccinatiejaar. Bij de 65 plussers liep dit aandeel op tot 64%. De gezondheidsdoelstelling stelt tegen 2020 vaccinatiegraden van respectievelijk 50% en 75% voorop.

Er was omzeggens geen verschil tussen mannen en vrouwen en ook opleidingsniveau speelde geen rol van betekenis. De vaccinatiegraden nemen toe doorheen de tijd.

3.100 Evolutie borstkankerscreening

Evolutie van de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkankerscreeningsprogramma, van 2003-2004 tot 2011-2012, in %.

Opmerking: licht gewijzigde berekeningsmethode vanaf 2011-2012.
Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

Uit de gegevens van de centra voor borstkankeropsporing blijkt dat in de periode 2011-2012 51% van de vrouwen in de doelgroep zich liet screenen in het kader van het bevolkingsonderzoek naar borstkanker. De deelnamegraad neemt toe over de verschillende periodes, maar de stijging in de jongste jaren is minder sterk. Dit cijfer ligt nog ver onder de vooropgestelde 75% van de gezondheidsdoelstelling.

Deze cijfers zijn een onderschatting van het totale aantal vrouwen dat een mammografie ondergaat. Het gaat hier enkel om vrouwen die hebben deelgenomen aan het bevolkingsonderzoek. Een deel van de vrouwen uit de doelgroep wordt echter door hun arts voor een diagnostische mammografie doorverwezen buiten het bevolkingsonderzoek.

Dit verklaart voor een deel het verschil tussen de cijfers aangeleverd door de centra voor borstkankeropsporing en de cijfers uit de gezondheidsenquête of die van het Intermutualistisch Agentschap. Hierin verklaarde in 2008 71% van de Vlaamse vrouwen uit de doelgroep (50 tot 69 jaar) dat zij een mammografie lieten uitvoeren in de afgelopen twee jaar. Dit aandeel vertoont een significante stijging over de tijd, van 46% in 1997 tot 71% in 2008.

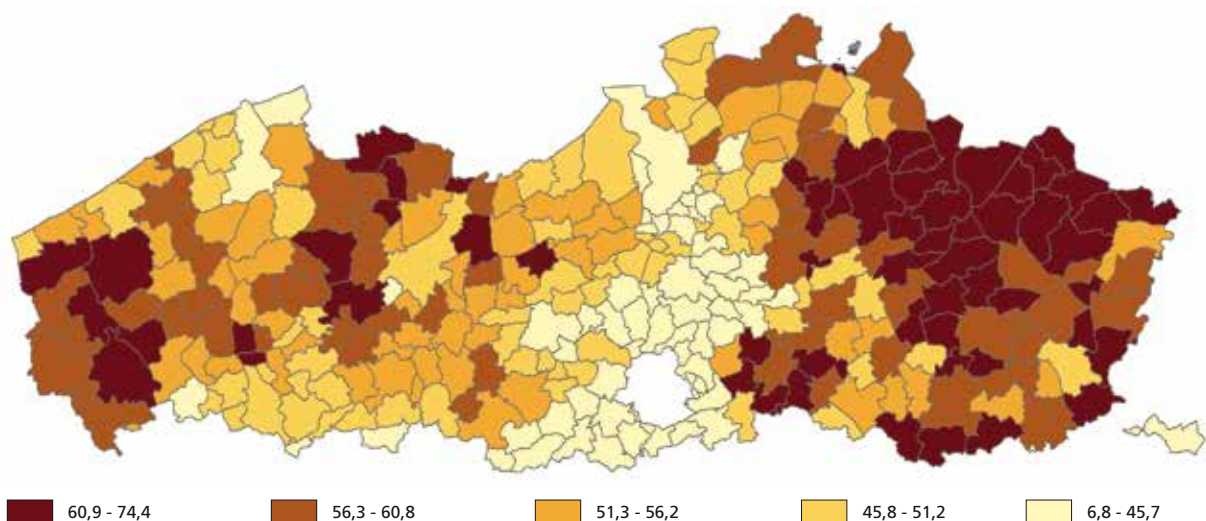
Borstkankeropsporing

Een volgende gezondheidsdoelstelling geeft aan dat tegen 2012 het Vlaams bevolkingsonderzoek naar borstkanker bij vrouwen van 50 tot en met 69 jaar doelmatiger moet verlopen. Dit houdt in dat voldoende vrouwen deelnemen, dat meer kankers tijdig worden gevonden en dat er zo weinig mogelijk overbodige onderzoeken gebeuren. Het is ondermeer de bedoeling dat ten minste 75% van de vrouwen uit de doelgroep deelnemen aan het bevolkingsonderzoek.

Binnen Vlaanderen verschilt de spreiding naar provincie. In Limburg is de deelname aan het bevolkingsonderzoek het meest succesvol, met een participatie van 62,5% in de periode 2011-2012. In Vlaams-Brabant wordt maar 42% van de vrouwen uit de doelgroep gemobiliseerd, mede door de lage deelnamegraad in het gebied rond Brussel. De streek van Leuven kent een hoge deelnamegraad.

3.101 Borstkankerscreening per gemeente

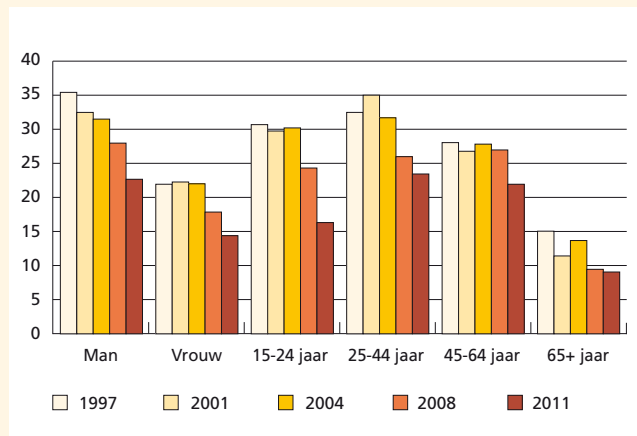
Indeling van de gemeenten in kwintielen naar gelang de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkankerscreeningsprogramma in de periode 2011-2012, in %.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.102 Roken

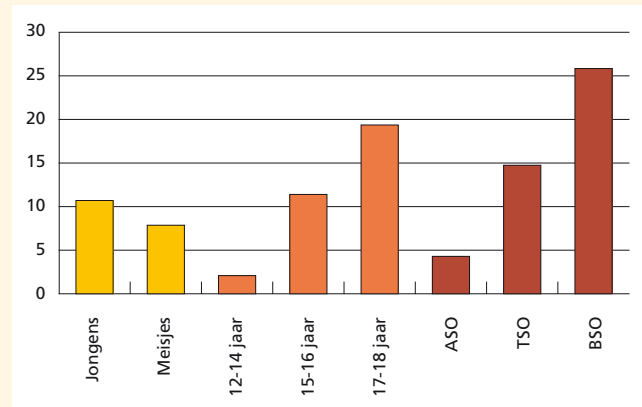
Aandeel rokers in 1997, 2001, 2004, 2008 (15 jaar en ouder) en 2011 (18 jaar en ouder), naar geslacht en leeftijd, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête (1997, 2001, 2004, 2008); ISSP (2011).

3.103 Rookgedrag jongeren

Dagelijkse rokers bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2010-2011, in %.

Bron: VAD.

Tabak, alcohol, drugs

Een derde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst op bevolkingsniveau realiseren door tegen het jaar 2015 het gebruik van tabak, alcohol en illegale drugs terug te dringen.

Deze doelstelling wordt verder specifiek omschreven per middel.

Tabak:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage rokers niet hoger dan 11%;
- bij personen van 16 jaar en ouder is het percentage rokers niet hoger dan 20%.

Alcohol:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage dat meer dan 1 keer per maand drinkt niet hoger dan 20%;
- bij mannen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 21 eenheden per week drinkt niet hoger dan 10%;
- bij vrouwen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 14 eenheden per week drinkt niet hoger dan 4%.

Illegale drugs:

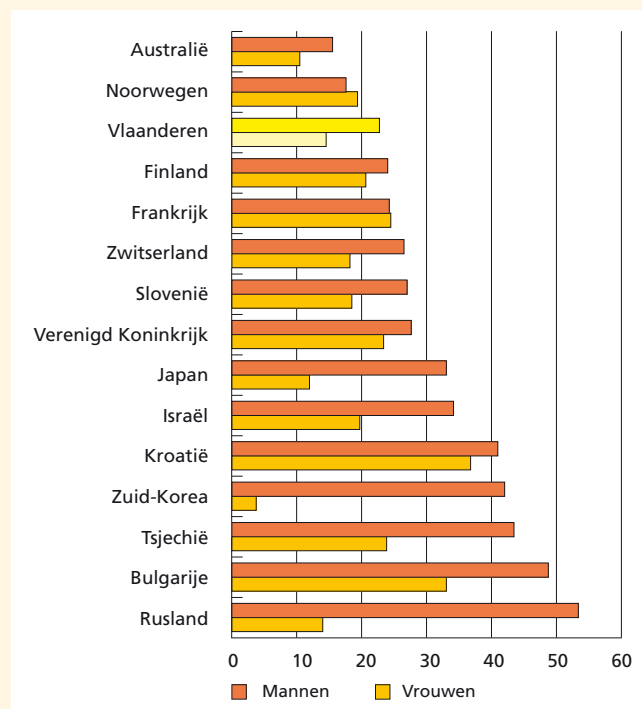
- bij personen van 17 jaar en jonger is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 7%;
- bij 18- tot 35-jarigen is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 8%.

In 2011 rookt 18,5% van de Vlamingen van 18 jaar en ouder (cijfers ISSP 2011). Mannen roken vaker dan vrouwen (23% tegenover 14%). Het percentage rokers daalt sinds de eerste gezondheidsenquête in 1997. Op basis van deze cijfers lijkt de doelstelling rond volwassen rokers (aandeel onder de 20%) voorlopig bereikt.

Volgens de Gezondheidsenquête in 2008 daalde het aandeel rokers vanaf de leeftijd van 55 jaar en was het lager bij de hoogst opgeleiden. 63% van de rokers had reeds gepoogd te stoppen. Dit varieerde niet in functie van geslacht en opleidingsniveau. De belangrijkste redenen om te stoppen waren: angst voor de gezondheidseffecten, het prijskaartje, de invloed van de omgeving, een zwangerschap of geboorte en concrete gezondheidsproblemen (al dan niet gerelateerd met het roken).

3.104 Internationale vergelijking roken

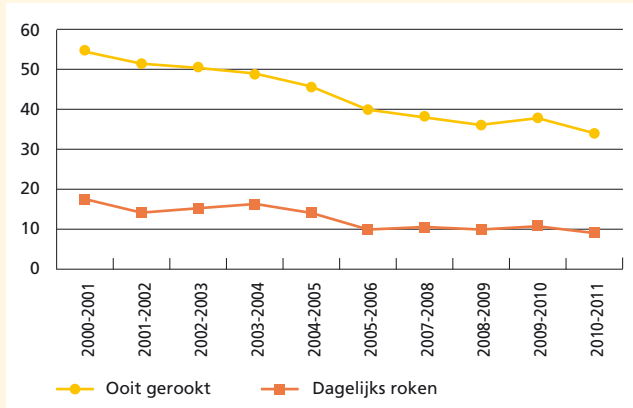
Aandeel rokers (18 jaar en ouder), in 2011, naar geslacht, internationale vergelijking, in %.

Bron: ISSP (2011).

3.105 Evolutie rookgedrag jongeren

Evolutie in tabaksgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2010-2011, in %.

Bron: VAD.

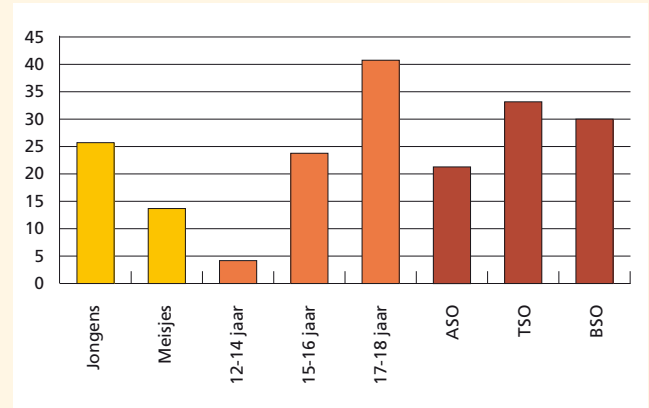
Internationaal vergeleken bevindt Vlaanderen zich tussen de landen met een lager aandeel rokers. Bij de mannen positioneert het zich tussen Noorwegen en Finland, bij de vrouwen doen Vlaanderen het zelfs nog iets beter dan die landen.

Tijdens het schooljaar 2010-2011 heeft 34% van alle middelbare scholieren ooit tabak gerookt, 9% rookt dagelijks. Twee derde van deze dagelijkse rokers, rookt minder dan 10 sigaretten per dag, een derde rookt meer. De gemiddelde leeftijd waarop jongeren hun eerste sigaret hebben opgestoken, was 14,3 jaar.

Tussen jongens en meisjes is er maar weinig verschil meer. Het dagelijks roken neemt sterk toe met de leeftijd, bij de 17 tot 18-jarigen rookt 19% dagelijks. Leerlingen in het

3.106 Alcoholgebruik jongeren

Regelmatig alcoholgebruik bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2010-2011, in %.

Bron: VAD.

TSO en vooral BSO roken beduidend meer dan leerlingen in het ASO.

Tussen schooljaar 2000-2001 en 2010-2011 is een sterke daling te merken in het tabaksgebruik bij jongeren. De grootste daling doet zich voor in het 'ooit gebruik' met een daling van om en bij de 20%. Ook onder de dagelijkse rokers is er een positieve trend. Het aantal dagelijkse rokers is tussen 2000-2001 en 2005-2006 met ongeveer 7% gedaald om daarna te stabiliseren rond 10%.

In 2008 dronk 8% van de Vlamingen teveel alcohol. Overconsumptie van alcohol (meer dan 14 glazen per week voor vrouwen en meer dan 21 glazen voor mannen) komt meer voor bij mannen (10%) dan bij vrouwen (6%). De overconsumptie vertoont een piek in de leeftijdsgroep 15-24 jaar en in de leeftijdsgroep 45-64 jaar. Het percentage overconsumptie daalt sinds 2001.

Op basis van deze cijfers was de doelstelling bij mannen (aandeel onder de 10%) in 2008 reeds gehaald, bij vrouwen was er een toename tussen 2004 en 2008 en werd de doelstelling (aandeel onder de 4%) niet bereikt.

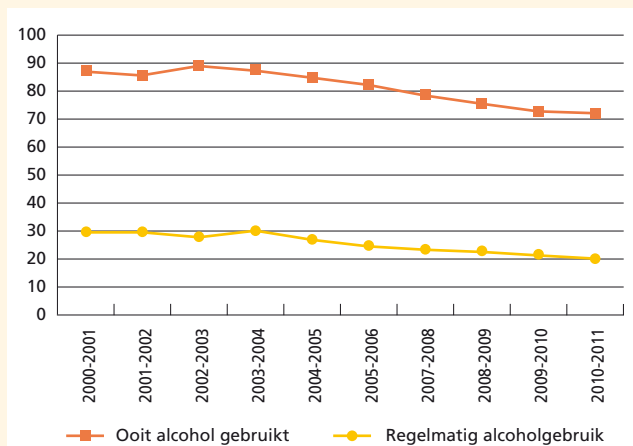
Aan het einde van het secundair onderwijs gebruikten bijna alle leerlingen ooit alcohol: onder de 17 tot 18-jarigen heeft 92% ooit alcohol gedronken. De gemiddelde leeftijd waarop men een eerste glas drinkt, is 13,8 jaar.

Van alle leerlingen in het secundair onderwijs in het schooljaar 2010-2011 drinkt 20% regelmatig alcohol, meer jongens dan meisjes. Met de leeftijd neemt de frequentie van alcoholgebruik snel toe: 24% van de 15 tot 16-jarigen en 40,5% van de 17 tot 18-jarigen drinkt regelmatig alcohol. Het TSO en BSO tellen iets meer leerlingen die regelmatig alcohol drinken dan het ASO, maar de verschillen zijn klein.

Tussen het schooljaar 2000-2001 en 2010-2011 daalde het regelmatig drinken van alcohol (van 30% tot 20%). In dezelfde periode is het aantal leerlingen dat ooit alcohol

3.107 Evolutie alcoholgebruik jongeren

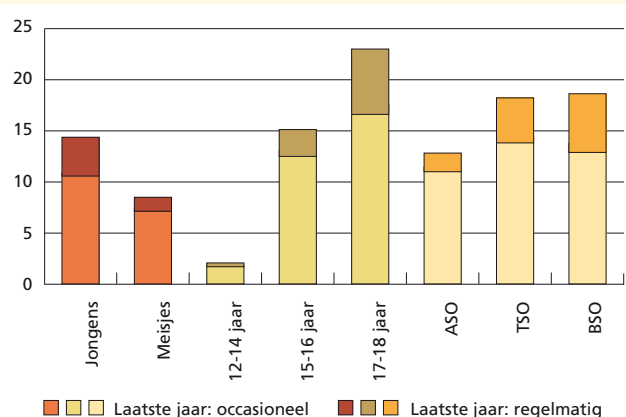
Evolutie in alcoholgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2010-2011, in %.

Bron: VAD.

3.108 Cannabisgebruik jongeren

Laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2010-2011, in %.

Bron: VAD.

heeft gedronken eveneens gedaald. Deze daling is echter grotendeels toe te schrijven aan een sterke daling in het 'ooit gebruik' bij de 12 tot 14-jarigen.

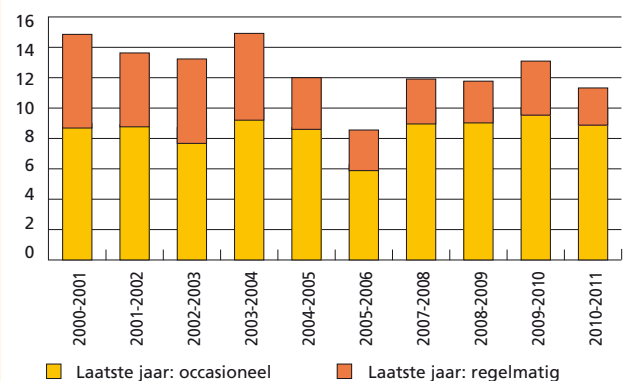
In de leeftijdsgroep van 18 tot 35 jaar geeft 11,5% van de Vlamingen aan minstens éénmaal cannabis gebruikt te hebben in de 12 maanden voorafgaand aan de enquête (2008). Dit is een iets hoger percentage dan in 2004 en dus verder verwijderd van de doelstelling rond cannabisgebruik van jongvolwassenen (aandeel onder de 8%). Mannen (17%) geven meer dan vrouwen (6%) aan het laatste jaar cannabis gebruikt te hebben.

Het laatstejaarsgebruik van cannabis varieert niet significant in functie van het opleidingsniveau.

Cannabis blijft de meest populaire onder de illegale drugs bij jongeren: in het schooljaar 2010-2011 had 17,2% van

3.109 Evolutie cannabisgebruik jongeren

Evolutie in laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2010-2011, in %.

Bron: VAD.

alle leerlingen ooit cannabis geprobeerd tegenover 4,6% die ooit een andere illegale drug hadden geprobeerd. De gemiddelde leeftijd waarop een eerste keer cannabis werd gebruikt, was 15,3 jaar.

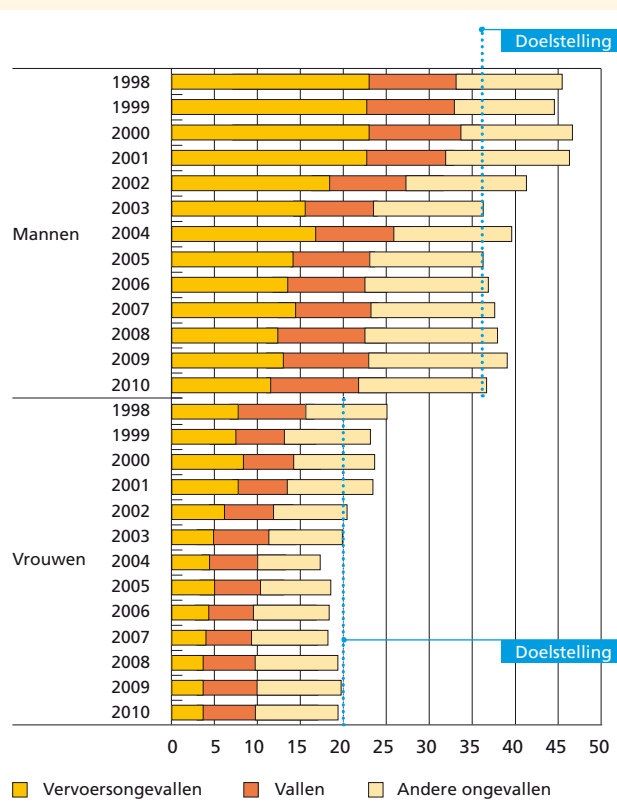
In het schooljaar 2010-2011 heeft 11,3% van alle leerlingen het jaar voor de bevraging cannabis gebruikt: 8,8% occasioneel, 2,5% regelmatig. Cannabis is populairder bij jongens dan bij meisjes en het gebruik neemt gradueel toe met de leeftijd. In de groep 17 tot 18-jarigen heeft 23% het voorbije jaar cannabis gebruikt, 6% deed dit regelmatig. De verschillen in laatstejaarsgebruik tussen de onderwijsvormen waren beperkt, wel gebruikten in het TSO en het BSO 2 tot 3 maal zoveel leerlingen regelmatig cannabis dan in het ASO.

Onder de gebruikers van cannabis zijn er meer occasionele dan regelmatige gebruikers, en dit in alle leeftijds-categorieën, in de drie onderwijsvormen en zowel bij jongens als meisjes.

Tussen het schooljaar 2000-2001 en 2010-2011 schommelt de laatstejaarsprevalentie van cannabisgebruik rond de 12%. Wel is er een daling in het regelmatig gebruik van cannabis, sinds 2004-2005 is er een stabilisering rond de 3%.

3.110 Ongevallensterfte

Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, naar geslacht, van 1998 tot 2010, per 100.000 inwoners.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

Ongevallensterfte

Een vierde gezondheidsdoelstelling stelt dat het aantal dodelijke ongevallen in de privésfeer en het verkeer moet afnemen met 20% (ten opzichte van 1998).

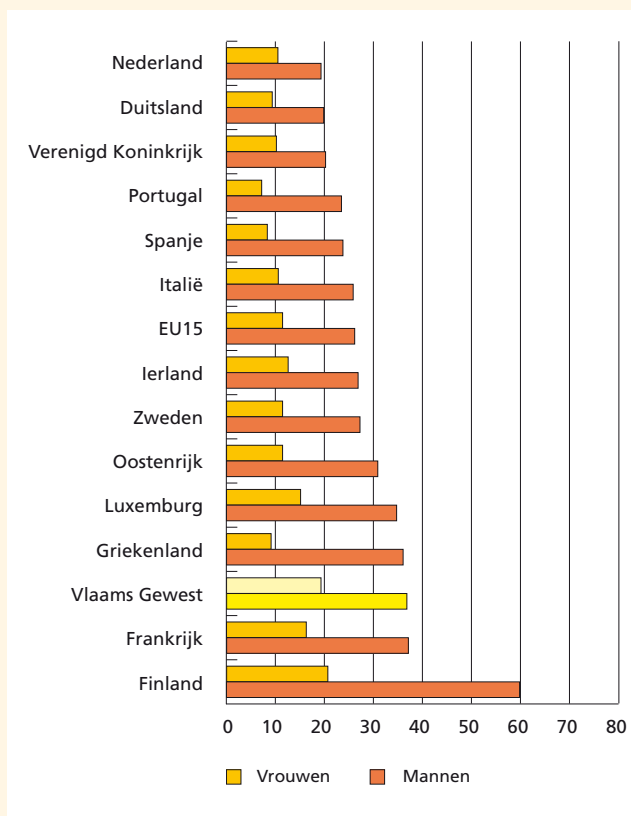
Sinds 1998 is de sterfte door ongevallen bij mannen gedaald met 18%. Daarmee is voor mannen de doelstelling niet bereikt. Voor vervoersongevallen is de doelstelling wel bereikt. De sterfte bij mannen door vervoersongevallen daalt met 50%. De sterfte door vallen bleef ongeveer gelijk, de sterfte door andere niet-vervoersongevallen stijgt daarentegen met 24%.

Over dezelfde periode is de sterfte door ongevallen bij vrouwen gedaald met 23%. Daarmee blijft de doelstelling voor vrouwen bereikt. Het aantal vrouwelijke vervoerslachtoffers krimpt met 59% en het aantal sterfgevallen door een ongelukkige val neemt af met 14%. De sterfte bij vrouwen door andere ongevallen blijft gelijk ten opzichte van 1998.

Vergeleken met de andere EU15-landen komen relatief veel Vlamingen bij een ongeval om het leven, bij de vrouwen deed in 2010 enkel Finland het slechter, bij de mannen enkel Frankrijk en Finland.

3.111 Europese vergelijking ongevallensterfte

Gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, Europese vergelijking, naar geslacht, in 2010, per 100.000 inwoners.

Bron: Eurostat, WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

Beweging, voeding en gewicht

Een vijfde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst realiseren op bevolkingsniveau door een stijging van het aantal mensen dat voldoende fysiek actief is, evenwichtig eet en een gezond gewicht nastreeft.

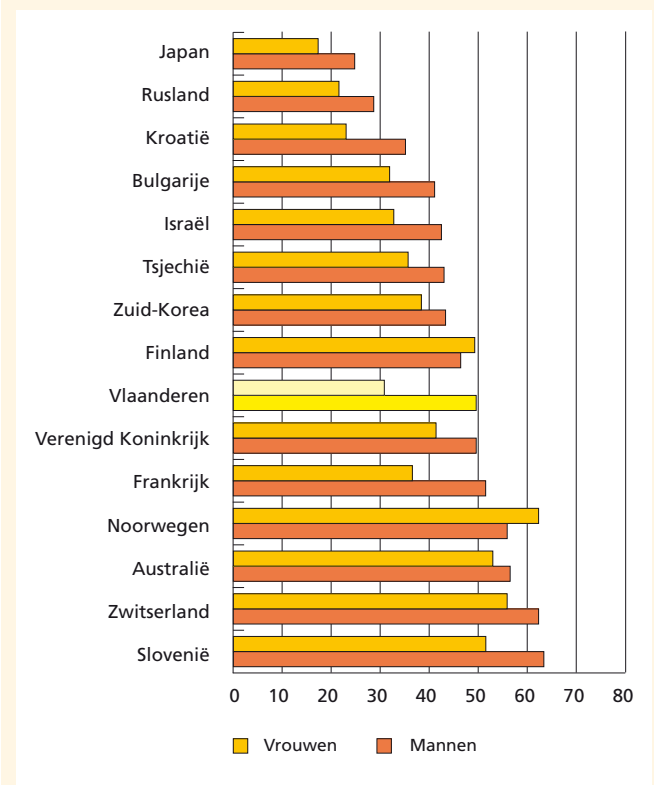
Deze doelstelling is opgesplitst in een aantal concrete subdoelstellingen, onder andere dient tegen 2015:

- het percentage personen dat voldoende fysiek actief is om gezondheidswinst te behalen met 10 procentpunten te stijgen;
- meer mensen evenwichtig te eten overeenkomstig de aanbevelingen van de actieve voedingsdriehoek;
- het percentage personen met een gezond gewicht minstens behouden te blijven.

In 2008 besteedt 45% van de Vlamingen minstens 30 minuten per dag aan matige of intensieve lichaamsbeweging. Dit geldt voor 56% van de mannen en 35% van de vrouwen. Het aandeel daalt bij mannen met de leeftijd terwijl het bij vrouwen van jongsaf tamelijk laag is. Het hebben van voldoende lichaamsbeweging neemt duidelijk toe met het opleidingsniveau. Tegenover 2004 (41%) is er een lichte toename van het aandeel mensen met minstens 30 minuten lichaamsbeweging per dag.

3.112 Internationale vergelijking fysieke activiteit

Aandeel van de bevolking (18 jaar en ouder) dat minstens enkele keren per week minstens 20 minuten lichamelijke oefeningen doet die doen zweten of zwaarder ademen dan gewoonlijk in 2011, naar geslacht, internationale vergelijking, in %.

Bron: ISSP 2011.

Internationaal vergeleken blijkt hetzelfde patroon: 40% van de Vlamingen besteedt minstens enkele keren per week op zijn minst 20 minuten aan lichamelijke oefeningen die doen zweten of zwaarder ademen dan gewoonlijk. Mannen (50%) doen dit vaker dan vrouwen (31%). Hiermee bevindt Vlaanderen zich voor wat de mannen betreft in de middenmoot. Opvallend is het tamelijk grote verschil tussen mannen en vrouwen in vergelijking met de andere landen.

In 2008 eet 39% van de Vlamingen minstens 2 porties fruit per dag. Vooral vrouwen en hoger opgeleiden consumeren dagelijks voldoende fruit.

Meer mensen eten voldoende groenten dan voldoende fruit. Zo eet in 2008 66% van de Vlamingen minstens 200 gram groenten per dag. Tweederde consumeert dus voldoende groenten. Er is nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen. De geconsumeerde hoeveelheid groenten per dag varieert weinig in functie van het opleidingsniveau.

In 2008 heeft 50% van de Vlaamse volwassenen een gezond gewicht (BMI tussen 18,5 en 25). Maar 47% is te zwaar en 3% is te mager. Het percentage overgewicht is veel hoger bij mannen dan bij vrouwen. Het overgewicht neemt toe met de leeftijd en vanaf de leeftijdsgroep 45 tot 64 jaar lijdt meer dan de helft van de volwassen bevolking aan overgewicht. Hoe lager het opleidingsniveau is, hoe hoger de prevalentie van overgewicht. Doorheen de tijd is er een stijgende trend waar te nemen.

In 2011 was 44% van de Vlaamse volwassenen te zwaar (BMI hoger dan 25). Het percentage overgewicht is veel hoger bij mannen (52%) dan bij vrouwen (37%). Internationaal vergeleken zit Vlaanderen zowel bij mannen als bij vrouwen eerder bij de betere landen.

Geestelijke gezondheid en zelfdoding

Een laatste gezondheidsdoelstelling geeft aan dat het aantal zelfdodingen tegen 2020 met 20% moet dalen ten opzichte van 2000.

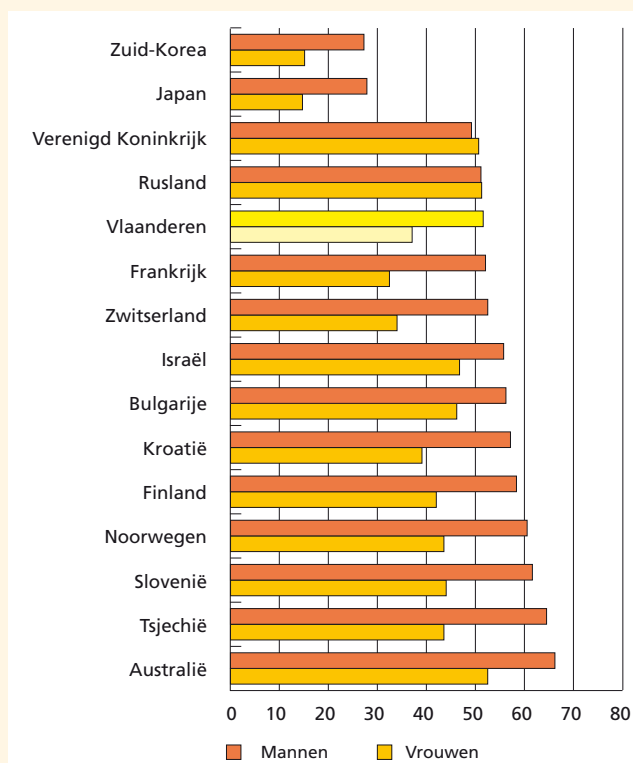
In 2010 stierven er meer dan 1.000 Vlamingen door zelfdoding. Bijna 3 op de 4 van hen zijn mannen: 772 mannen tegenover 294 vrouwen. In vergelijking met het jaar ervoor, overleden in 2010 3% minder mannen en 5% minder vrouwen door zelfdoding.

Zelfdoding is een van de meest voorkomende doodsoorzaken bij jonge volwassenen onder de 50 jaar. De gemiddelde leeftijd van mannen die suïcide plegen is 50 jaar, bij vrouwen is dit 53 jaar. De vaakst gebruikte methode is verhangen.

De helft van de zelfdodingen gebeurt bij mannen en vrouwen jonger dan 50. Het grote aantal overlijdens op relatief jonge leeftijd zorgt ervoor dat zelfdoding voor bijna evenveel verloren jaren verantwoordelijk is als longkanker of ischemische hartziekten.

3.113 Internationale vergelijking overgewicht

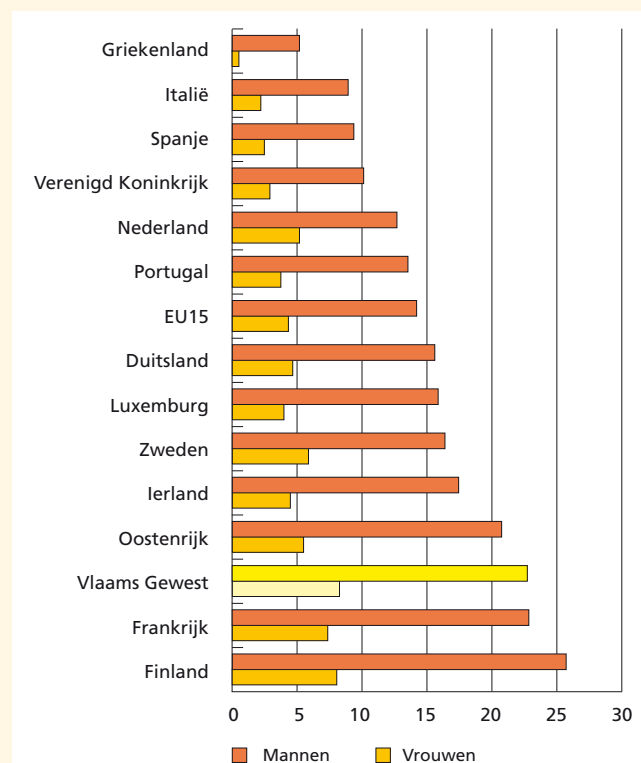
Aandeel van de volwassen bevolking (18 jaar en ouder) met overgewicht (BMI $\geq$ 25) in 2011, naar geslacht, internationale vergelijking, in %.

Bron: ISSP (2011).

3.114 Europese vergelijking zelfdoding

Gestandaardiseerde sterfte door zelfdoding, Europese vergelijking, naar geslacht, in 2010, per 100.000 inwoners.

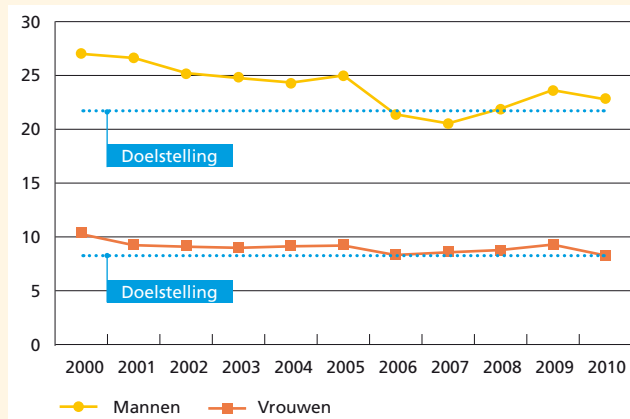

Bron: Eurostat, WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.115 Zelfdoding

Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterftcijfers door zelfdoding, naar geslacht, van 2000 tot 2010, per 100.000 inwoners.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

In vergelijking met 2000 is het absolute aantal suïcides in 2010 met 8% gedaald bij mannen en met 11% bij vrouwen. Wordt er ook rekening gehouden met de veranderende leeftijdsverdeling (gestandaardiseerd aantal op basis van Europese standaardbevolking), dan ligt het aantal zelfdodingen per 100.000 mannen 15% lager dan in 2000. Voor vrouwen daalt het gestandaardiseerde aantal overlijdens met 18% in 2010 ten opzichte van 2000. Tijdens de hele periode zijn de sterftcijfers voor vrouwen beduidend lager dan deze voor mannen.

Binnen de EU15 bevindt Vlaanderen zich in 2010 in het gezelschap van landen met hoge suïcidecijfers: vrouwen staan bovenaan de lijst, voor mannen hebben enkel Frankrijk en Finland hogere zelfdodingscijfers.

In 2011 registreerden 30 spoeddiensten van Vlaamse ziekenhuizen in het totaal 2.234 suïcidepogingen ondernomen door 2.155 personen. Dat komt neer op 179 pogers per 100.000 inwoners van 10 jaar of ouder, een stijging van 19% ten opzichte van 2010.

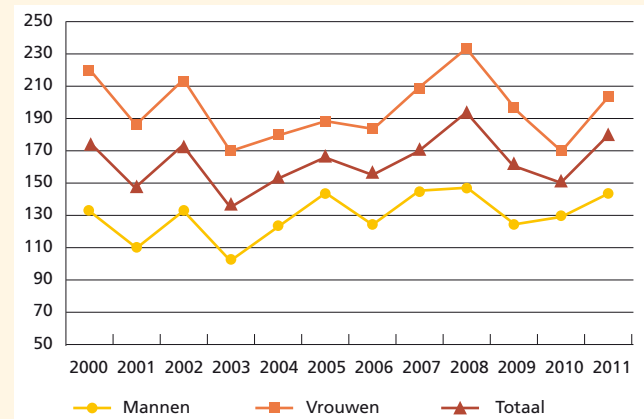
Deze cijfers tonen vooral aan dat er veel meer suïcidepogingen dan zelfdodingen zijn.

Meer vrouwen dan mannen ondernemen een suïcidepoging, 6 op de 10 pogingen wordt door een vrouw ondernomen. Ongeveer de helft van de aangemelde suïcidepogers (49%) heeft reeds één of meerdere suïcidepogingen ondernomen in het verleden. Iets minder dan de helft van hen (46%) ondernam een poging gedurende het afgelopen jaar.

Het hoogste absolute aantal suïcidepogers is tussen de 45 en 49 jaar oud, de gemiddelde leeftijd is 38 jaar. Ongeveer een derde van de suïcidepogers is tussen de 15 en 29 jaar. Meer dan 3 op de 4 suïcidepogingen (78,5%) gebeuren aan de hand van zelfvergiftiging (voornamelijk door middel van benzodiazepines of andere sedatieven), 16,5% van de suïcidepogingen gebeurt door middel van zelfverwonding (voornamelijk door middel van een scherp voorwerp of verhangings), en 5% door een com-

3.116 Suïcidepogingen

Evolutie van het gestandaardiseerd aantal personen dat een suïcidepoging ondernam, van 2000 tot 2011, per 100.000 inwoners.

Bron: Eenheid voor Zelfmoordonderzoek, UGent.

binatie van zelfverwonding en zelfvergiftiging. Tijdens ongeveer één derde (30%) van de suïcidepogingen is er alcohol ingenomen. Dit gebeurt significant vaker bij mannen (36%) dan vrouwen (26%).

De grootste subgroep van de suïcidepogers is ongehuwd (38%). Significant meer mannen wonen alleen (36%) ten tijde van de suïcidepoging in vergelijking met vrouwen (27%).

Het merendeel van de suïcidepogers behoort tot het economisch inactieve deel van de bevolking (41%) of is werkloos (15%), wat overeenkomt met de bevindingen van voorgaande jaren.

In 2012 kregen 55.246 personen hulp in een Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG), een stijging voor het vijfde jaar op rij. In 2008 ging het nog om 49.832 personen.

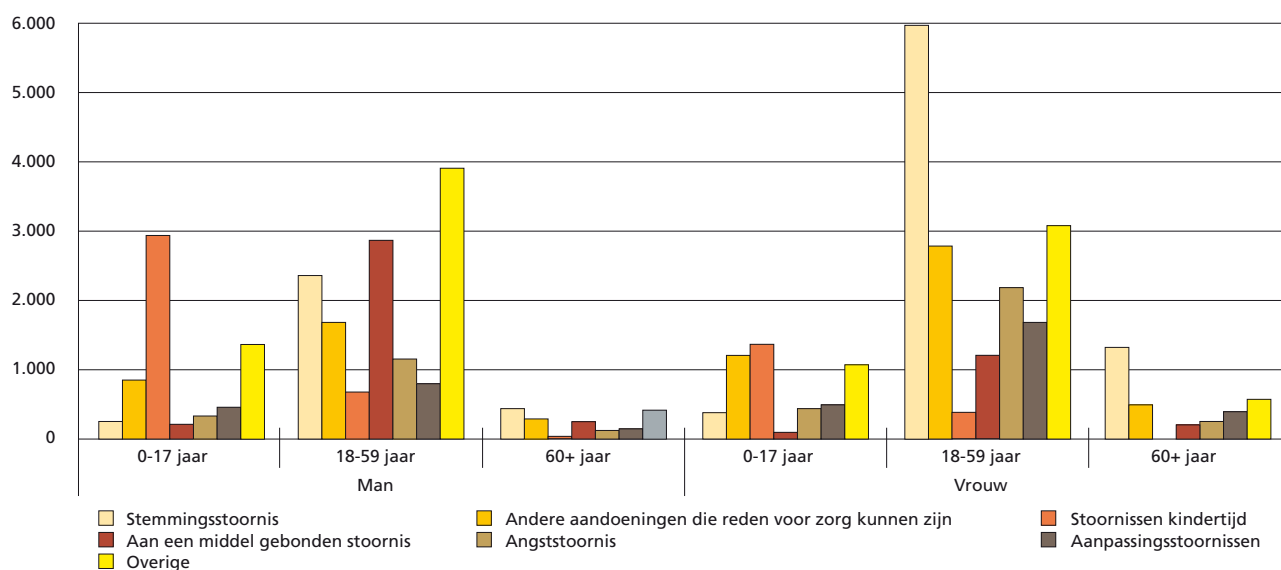
De grootste groep cliënten van een CGG is tussen 18 en 59 jaar (67%), gevolgd door jongeren tot 17 jaar (24%). Ouderen zijn met 10% minimaal vertegenwoordigd. Enkel bij jongeren zijn er meer jongens dan meisjes: 13 tegenover 10. In de andere leeftijdsgroepen is er steeds een overwicht van vrouwen. In de leeftijdscategorie 18-59 jaar zijn er 10 mannen tegenover 13 vrouwen, bij de 60-plussers 1 man tegenover 2 vrouwen.

Jongeren komen vooral vanuit de gezondheidszorg (27%) en via onderwijsactoren (27%) terecht bij een CGG. 24% komt zonder gespecialiseerde verwijzing.

Bij volwassenen wordt de grootste groep (41%) doorverwezen door gezondheidswerkers. Een bijna even grote groep (36%) komt zonder een gespecialiseerde verwijzing, uit eigen beweging of op aanraden van familie of vrienden. 10% wordt doorverwezen door de justitionele sector. 37% van de 60-plussers wordt doorverwezen vanuit de gezondheidszorg, 29% komt zonder gespecialiseerde verwijzing en dan vooral uit eigen beweging. Daarnaast wordt nog 20% vanuit de ouderenzorg doorverwezen.

3.117 Diagnoses CGG

Belangrijkste diagnoses bij de Centra Geestelijke Gezondheidszorg, in 2012, naar leeftijd en geslacht, aantal zorgperiodes in behandelingsfase.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

In 2012 heeft 65% van de cliënten binnen de maand een eerste intakegesprek. Dit is een achteruitgang tegenover vorige jaren, in 2004 was dit nog 74%. 16% van de cliënten die in 2012 zijn eerste intakegesprek kreeg, moest daar langer dan 2 maanden op wachten, in 2004 was dit 13%.

In de kinder- en jeugdzorg moeten cliënten gemiddeld het langste wachten op een eerste gesprek, de ouderenzorg kent de kortste wachttijden.

Bij volwassen vrouwen zijn stemmingsstoornissen de belangrijkste diagnose, bij mannen stoornissen gebonden aan middelengebruik. Bij jongeren maken stoornissen uit de kinderjaren het leeuwendeel uit. Deze verhoudingen blijven quasi constant doorheen de tijd.

Mortaliteit en morbiditeit

Dit deel gaat in op een aantal cijfers rond algemene sterfte, vermijdbare sterfte, verloren potentiële jaren en foeto-infantiele sterfte. Daarnaast komen ook seksueel overdraagbare aandoeningen en tbc aan bod.

Algemene sterfte

In 2010 stierven 58.006 inwoners van het Vlaamse Gewest. Dat zijn er 153 meer dan in 2009. Er is dus opnieuw een lichte stijging van het brutosterftecijfer.

Wanneer wordt rekening gehouden met de vergrijzing van de bevolking, de gestandaardiseerde sterfte, dan vertonen de sterftecijfers de voorbije 15 jaar een continue, geleidelijke daling, vooral bij de mannen maar ook bij de vrouwen.

Voor de sterfte door hart- en vaataandoeningen daalt sterk in de afgelopen 10 jaar, en is daarmee verantwoordelijk voor meer dan de helft van de daling van de gestandaardiseerde sterfte bij beide geslachten.

In de wintermaanden overlijden meer mensen dan in de zomer. Dit is voornamelijk te wijten aan de winterse kwalen als longontstekingen en griep. Januari kent de jongste 10 jaar gemiddeld het hoogste aantal sterfgevallen, september het laagste.

Het ziekenhuis is zowel voor mannen als voor vrouwen de meest voorkomende plaats van overlijden. In 2010 vinden respectievelijk 53% (mannen) en 46% (vrouwen) van alle overlijdens daar plaats. Omdat mannen vaker op jongere leeftijd overlijden, sterven zij meer in het eigen huis dan vrouwen: 27% van alle overlijdens bij mannen tegenover 19% bij vrouwen. Vrouwen sterven dan weer vaker in een woonzorgcentrum dan mannen: 33% bij vrouwen tegenover 15% bij mannen.

Op de openbare weg en op het werk overlijden voornamelijk jonge mensen.

Het sterfterisico, de kans dat iemand sterft op een bepaalde leeftijd, is vooral hoog in het eerste levensjaar en vanaf 50 jaar. Vanaf 25 jaar voor vrouwen en 40 jaar voor mannen stijgen de sterftekansen exponentieel. Bij jonge mannen (15-29 jaar) is er een relatieve oversterfte. De belangrijkste doodsoorzaken in deze leeftijdscategorie zijn vervoersongevallen en suïcide.

Tot de leeftijd van 39 jaar sterven mannen en vrouwen in grote lijnen door gelijkaardige oorzaken: aangeboren afwijkingen, ongevallen en zelfdoding. Vanaf de leeftijd van 40 tot en met 74 jaar sterven vrouwen in de eerste plaats aan borstkanker, mannen door zelfdoding (40 tot 49

3.118 Belangrijkste doodsoorzaken

Belangrijkste doodsoorzaken per leeftijdsgroep, in 2010, naar geslacht, absoluut aantal en relatief belang in de leeftijdsgroep.

	Mannen	Vrouwen
0 jaar	Aangeboren afwijkingen (40 / 25%)	Aangeboren afwijkingen (22 / 20%)
1-4 jaar	Niet-vervoersongevallen (6 / 17%)	Niet-vervoersongevallen (3 / 19%)
5-9 jaar	Vervoersongevallen (3 / 16%)	Verschillende doodsoorzaken (1 / 14%)
10-14 jaar	Vervoersongevallen (4 / 20%)	Verschillende doodsoorzaken (1 / 8%)
15-19 jaar	Vervoersongevallen (20 / 31%)	Suicide / Vervoersongevallen (6 / 21%)
20-24 jaar	Vervoersongevallen (62 / 44%)	Suicide (12 / 26%)
25-29 jaar	Suicide (56 / 36%)	Suicide (15 / 26%)
30-34 jaar	Suicide (49 / 31%)	Suicide (10 / 12%)
35-39 jaar	Suicide (81 / 35%)	Suicide (24 / 21%)
40-44 jaar	Suicide (82 / 25%)	Borstkanker (32 / 15%)
45-49 jaar	Suicide (87 / 16%)	Borstkanker (62 / 17%)
50-54 jaar	Longkanker (124 / 14%)	Borstkanker (83 / 14%)
55-59 jaar	Longkanker (208 / 16%)	Borstkanker (129 / 17%)
60-64 jaar	Longkanker (318 / 17%)	Borstkanker (168 / 16%)
65-69 jaar	Longkanker (417 / 18%)	Borstkanker (131 / 10%)
70-74 jaar	Longkanker (510 / 15%)	Borstkanker (192 / 9%)
75-79 jaar	Longkanker (550 / 12%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (330 / 9%)
80-84 jaar	Ischemische hartziekten (591 / 11%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (597 / 11%)
85+ jaar	Hartdecompensatie (888 / 12%)	Hartdecompensatie (2.001 / 15%)

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

jaar) en longkanker (50 tot 79 jaar). Daarna volgen voor zowel mannen als vrouwen hart- en vaatziekten. Vele van deze doodsoorzaken zijn gedeeltelijk vermijdbaar, zoals (vervoers)ongevallen en longkanker.

Vermijdbare sterfte

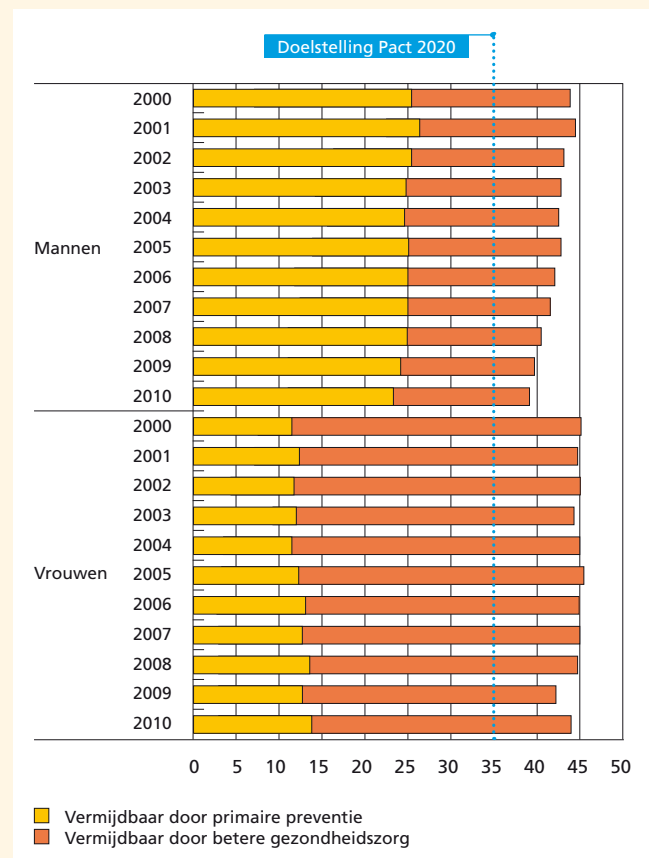
Vermijdbare sterfte betreft enerzijds doodsoorzaken die door primaire preventie zouden kunnen vermeden worden (door de bevolking goed in te lichten en te sensibiliseren voor de gevolgen van ongezonde voedings- en leefstijlfactoren) en anderzijds doodsoorzaken die zich bij een perfect georganiseerde gezondheidszorg nog amper zouden mogen voordoen (door vaccinatie, vroegtijdige opsporing of gepaste behandeling).

Bijna de helft van de overlijdens voor de leeftijd van 75 jaar zou theoretisch op één of andere manier te vermijden zijn. Bij mannen was er in 2010 39% vermijdbare sterfte. Het grootste deel hiervan was vermijdbaar door primaire preventie, met name de sterfte door ongezonde leefgewoonten (longkanker en ischemische hartziekten) of verkeersongevallen. Bij vrouwen was er 44% vermijdbare sterfte, waarvan het grootste deel te wijten was aan doodsoorzaken die sterk samenhangen met de kwaliteit van de gezondheidszorg. Hierin heeft borstkanker, verantwoordelijk voor 40% van de medisch vermijdbare sterfgevallen, een belangrijk aandeel.

Het voorbije decennium is er bij mannen een dalende trend vast te stellen zowel in de evolutie van sterfte vermijdbaar door primaire preventie als in de sterfte vermijdbaar door een optimale gezondheidszorg. Bij de vrouwen is er voor beide aspecten geen duidelijke trend waarneembaar.

3.119 Vermijdbare sterfte

Evolutie van het percentage vermijdbare sterfte door primaire preventie en door een betere gezondheidszorg, leeftijdsgroep 0 tot 74 jaar, naar geslacht, van 2000 tot 2010.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

Verloren potentiële jaren

Er is sprake van verloren potentiële jaren (VPJ) als iemand sterft voor zijn 75ste verjaardag. Hoeveel jaren er verloren gaan, hangt af van zijn of haar levensverwachting.

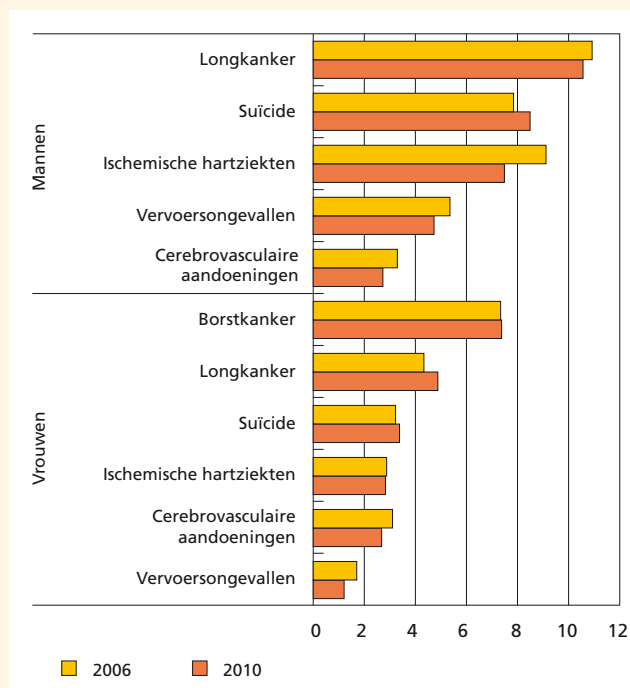
In 2010 veroorzaakten drie doodsoorzaken bij mannen een derde van de verloren potentiële jaren: longkanker, zelfdoding en ischemische hartziekten. Het totale aantal verloren potentiële jaren is bij mannen 1,5 maal groter dan bij vrouwen.

Bij vrouwen bestaat de top 3 uit borstkanker (13% van het totale VPJ-cijfer), longkanker en zelfdoding. Een kwart van de verloren potentiële jaren bij vrouwen is te wijten aan deze drie doodsoorzaken. Bij vrouwen is na borstkanker, longkanker de tweede oorzaak van verloren jaren geworden. Het VPJ-cijfer voor longkanker is de laatste jaren namelijk sterk gestegen, en het cijfer voor ischemische hartziekten is sterk gedaald.

Sommige doodsoorzaken hebben veel impact wegens sterfte op jonge leeftijd, waarbij er bij elk overlijden vele jaren verloren gaan. Andere doodsoorzaken hebben veel impact wegens het grote aantal overlijdens op latere leeftijd. Hier gaan minder jaren per overlijden verloren, maar het grote aantal overlijdens geeft de doorslag. Zo spelen vervoersongevallen en suïcide een belangrijke rol door de sterfte op relatief jonge leeftijd en zijn kankers en (ischemische) hartziekten belangrijk omwille van het grote aantal overlijdens dat zij veroorzaken op latere leeftijd.

3.120 Verloren potentiële jaren

Verloren potentiële jaren voor enkele belangrijke doodsoorzaken in 2006 en 2010, leeftijdsgroep 1 tot 74 jaar, berekend ten opzichte van de levensverwachting, naar geslacht, per 1.000 persoonsjaren.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

Tussen 2006 en 2010 daalt het totale VPJ-cijfer wel bij mannen, maar niet bij vrouwen.

Het totale VPJ-cijfer bij mannen daalt van 89,4 in 2006 naar 87,0 per 1.000 persoonsjaren in 2010. De daling is vooral te danken aan de daling van de sterfte door ischemische hartziekten, door cerebrovasculaire aandoeningen (beroertes) en door vervoersongevallen. De VPJ-cijfers voor longkanker en andere kankers blijven stabiel in de loop van deze periode.

Het totale VPJ-cijfer bij vrouwen blijft in de periode 2006-2010 schommelen rond 59,6 per 1.000 persoonsjaren. Er is wel een daling van de sterfte door cerebrovasculaire aandoeningen en door vervoersongevallen. Maar deze daling wordt teniet gedaan door de verhoging van de VPJ-cijfers voor longkanker, COPD en niet-intentioneel vallen.

Foeto-infantiele sterfte

In 2010 stierven 589 kinderen voor hun geboorte of tijdens hun eerste levensjaar.

Het aantal foeto-infantiele overlijdens blijft hiermee schommelen rond de 8 per 1.000 geboortes.

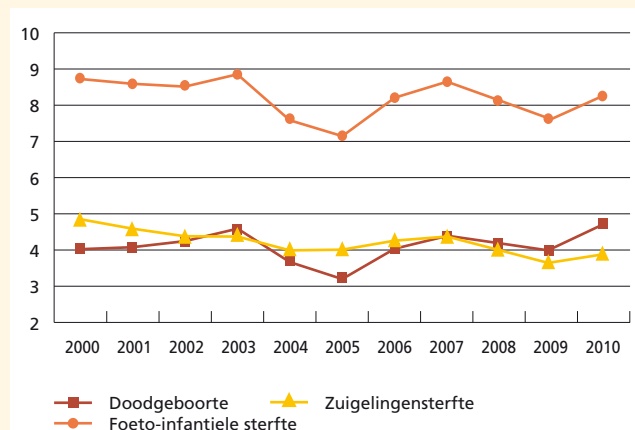
Het cijfer voor doodgeboorte stijgt opmerkelijk, vooral omdat vanaf 2010 ook de in het Brusselse Gewest niet-officieel aangegeven doodgeborenen zijn opgenomen. In Vlaanderen gebeurt dit al vanaf 2007.

De zuigelingensterfte vertoont de voorbije 10 jaar een licht dalende trend en bedraagt 3,8 per 1.000 geboortes in 2010.

Hoeveel kans een boreling maakt om het eerste jaar te overleven hangt in grote mate af van het gunstige verloop van de zwangerschap. Er is een sterk verband tussen zwangerschapsduur, geboortegewicht en overlevingskansen. Vooral tienermoeders, oudere moeders, Turkse en Marokkaanse moeders en moeders zonder partner lopen een hoger risico om een kindje te verliezen.

3.121 Foeto-infantiele sterfte

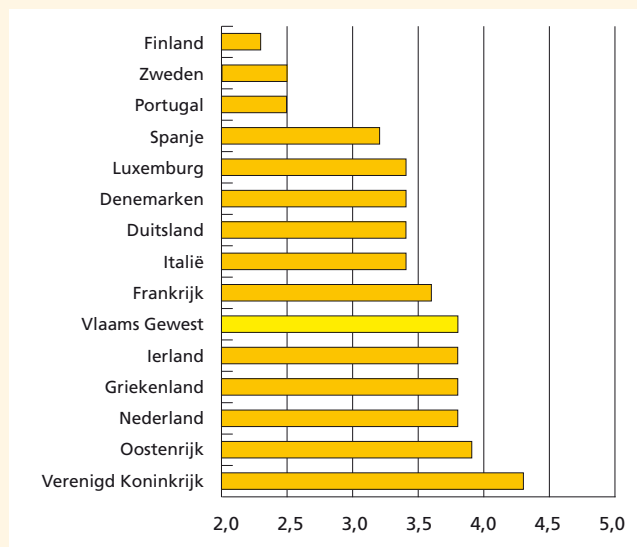
Evolutie van de foeto-infantiele sterftecijfers per 1.000 geboortes, van 2000 tot 2010.

Opmerking: vanaf 2007 ook met niet officieel aangegeven doodgeboortes bij SPE, vanaf 2010 ook met niet officieel aangegeven doodgeboortes bij CEPIP. Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.122 Europese vergelijking zuigelingensterfte

Aantal sterfgevallen van kinderen beneden de leeftijd van 1 jaar, Europese vergelijking, in 2010, per 1.000 levendgeborenen.

Bron: Kind en Gezin.

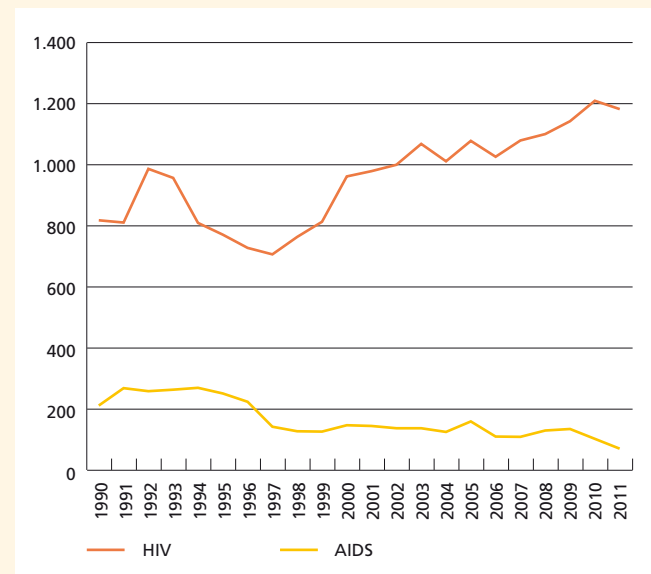
In de meeste EU15-landen ligt de zuigelingensterfte lager dan 4 per 1.000. Alleen in het Verenigd Koninkrijk ligt het hoger. Finland en Zweden kennen de laagste sterfte beneden de leeftijd van 1 jaar.

HIV en andere SOI

In 2011 worden er 1.177 nieuwe gediagnosticeerde gevallen van HIV-infectie vastgesteld. Dit zijn 3,2 gevallen per dag. De hoogste piek was er in 2010 met 1.198 nieuwe gevallen. Tussen 1997 en 2010 stijgt het jaarlijks aantal nieuwe gevallen met 70%. Deze toename is vooral uitgesproken tussen 1997 en 2000, daarna is de stijging meer gematigd. Deze toename doet zich ook voor in andere Europese landen.

3.124 HIV en AIDS

Evolutie van het aantal nieuwe HIV-seropositieven en AIDS-gevallen, België, van 1990 tot 2011.

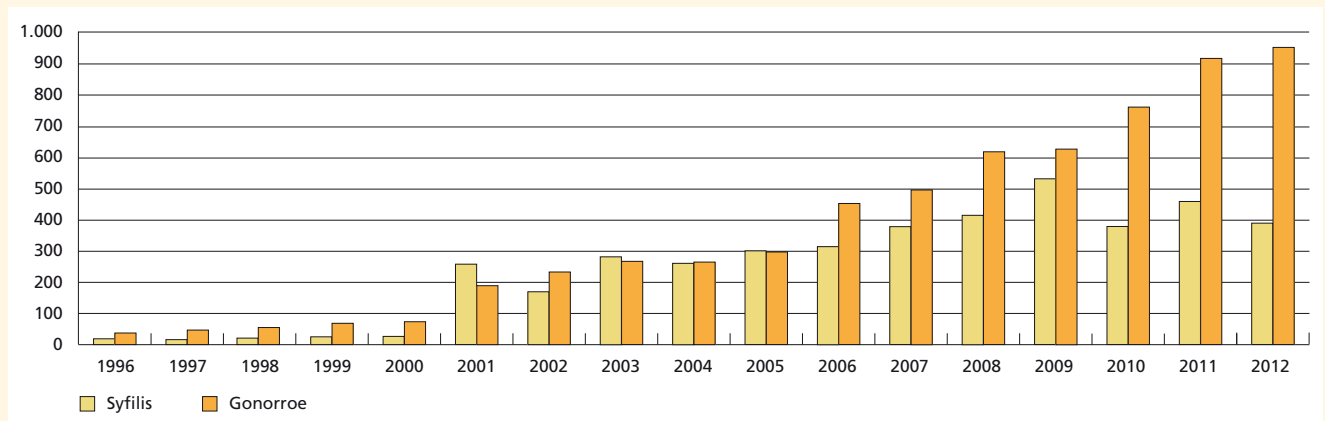
Bron: WIV.

Bij 43% van de nieuwe gevallen in 2011 ging het om personen met de Belgische nationaliteit. Bij hen zijn 9 keer meer mannen dan vrouwen. De zwaarst getroffen leeftijdsklassen zijn 30-34 jaar bij mannen en 25-29 jaar bij vrouwen. De gemiddelde leeftijd voor seropositieve personen stijgt licht met de tijd. Tijdens de periode 1992-1996 bedroeg dit gemiddelde 37 jaar, in de periode 2009-2011 is dit 39 jaar. 82% van de Belgische mannen vermelden homo- of biseksuele contacten als waarschijnlijke overdrachtswijze. Sinds 2001 wordt er een stijging waargenomen voor de homo- en biseksuele overdrachtswijze. Bij vrouwen gaat het in 92% van de gevallen om heteroseksuele overdracht.

57% van de nieuwe geïnfecteerden hebben een andere nationaliteit. Aangezien de virusoverdracht bij hen vooral

3.123 SOI

Evolutie van het aantal meldingen van syfilis en gonorrhoe, van 1996 tot 2012.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

via heteroseksuele weg gebeurt, zijn er hier ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke geïnfecteerden. Toch wordt ook in deze groep een toename van de homo- en biseksuele overdrachtswijze vastgesteld (van ongeveer 10% in 2004 tot 27% in 2011). 62% van de niet-Belgische geïnfecteerden in de periode 2009-2011 komt uit Subsaharisch Afrika.

In 2011 worden er 63 nieuwe AIDS-diagnoses gerapporteerd. Sinds 1983 gaat het om een totaal van 4.208 gediagnosticeerden waarvan er 1.975 overleden zijn. Het aantal nieuwe AIDS-patiënten stabiliseert tussen 1991 en 1995 tot gemiddeld 250 gevallen per jaar. De incidentie daalt sterk in 1996 en 1997 dankzij het gebruik van nieuwe AIDS-remmers. Sindsdien is een nieuwe stabilisatie opgetreden. Dit kan deels verklaard worden doordat een belangrijk deel van de AIDS-patiënten de diagnose van een HIV-infectie pas krijgt op het ogenblik dat AIDS doorbreekt en dus een behandeling met AIDS-remmers minder efficiënt is. In 1995 was deze late diagnose het geval bij 20% van de HIV-diagnoses, in 2011 bedraagt dit 38%. Deze verschuiving is te merken bij zowel homo- en biseksuele als heteroseksuele patiënten.

Het aantal sterfgevallen ten gevolge van de ziekte is sterk gedaald. In de periode 1992-1995 waren er jaarlijks gemiddeld 176 sterfgevallen. In 2011 zijn 30 sterfgevallen gemeld. Deze daling is het gevolg van de nieuwe therapieën bij seropositieven sinds 1996. Het gevolg is dat het aantal personen dat nog in leven is met de infectie toeneemt.

De voorbije jaren neemt het aantal gevallen van syfilis en vooral gonorrhoe fors toe, al lijkt er bij syfilis stilaan een stabilisatie op te treden. De oorzaak is meer onveilig vrijgedrag, zowel bij holebi's als bij hetero's. Dit heeft uiteraard ook mogelijke repercussies bij de verspreiding van HIV.

TBC

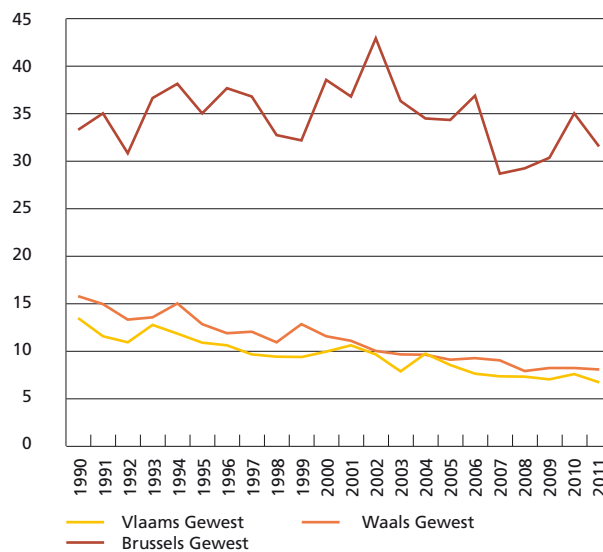
De tuberculose-incidentie in de drie Belgische gewesten evolueert verschillend in de laatste decennia. De tuberculose-incidentie daalt in het Vlaamse en het Waalse Gewest, al neemt de snelheid van de daling af. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest daarentegen blijft de incidentie relatief stabiel vanaf het einde van de jaren tachtig en schommelt al 25 jaar rond de grens van 30/100.000 inwoners.

In 2011 wordt in het Vlaamse Gewest een incidentie gezien van 6,6/100.000, de laagste incidentie ooit getoet. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kent een lichte daling van 34,6 naar 31,4/100.000. Het Waals Gewest kent ook een kleine daling tot 7,8/100.000.

Zoals in andere Europese landen worden ook in ons land de hoogste incidenties gezien in de grootste steden: Brussel, Luik, Antwerpen en Charleroi. In Antwerpen bleef de incidentie de laatste jaren relatief stabiel maar toch flink hoger dan het nationale of Vlaamse gemid-

3.125 TBC

Evolutie van de tuberculose-incidentie in de drie Belgische gewesten, van 1990 tot 2011, per 100.000 inwoners.

Bron: VRGT.

delde. In 2011 was er in Antwerpen een incidentie van 19,2/100.000.

Een verhoogd risico voor tuberculose is sterk afhankelijk van armoede en armoedige levensomstandigheden. In 2011 gaat het in België in 11,9% van de gemelde gevallen om asielzoekers en 8,6% zijn mensen zonder papieren. Belangrijk om daar tegenover te stellen is dat dus 79,5% van alle gevallen niet tot deze 2 bevolkingsgroepen behoren. Verder zijn er 3,1% gedetineerden, 2,7% dak- of thuislozen en 0,9% intraveneuze druggebruikers.

Zwangerschap en geboorte

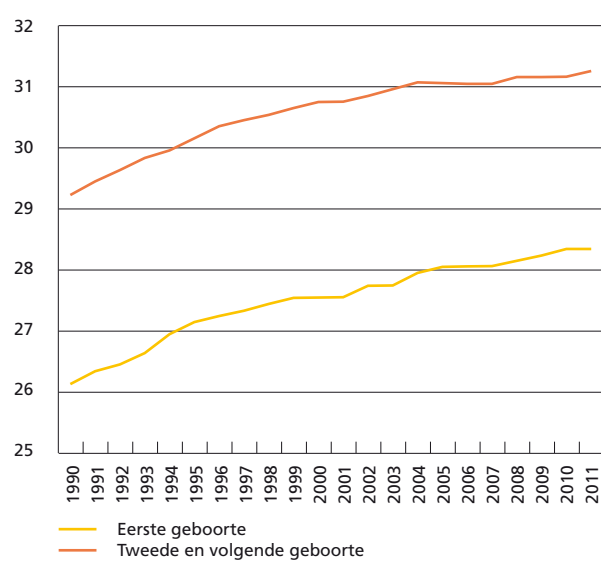
In 2011 daalt het aantal geboortes bescheiden, maar 69.605 baby's is toch het op één na (2010) hoogste cijfer van dit millennium. Een derde van alle Vlaamse baby's wordt in de provincie Antwerpen geboren. Antwerpen kent de voorbije tien jaar een geboortetoename van 21%. Dan volgt Limburg (+18% in 10 jaar), Oost-Vlaanderen (+16%), Vlaams-Brabant (+15%) en tenslotte West-Vlaanderen dat achterop hinkt met 8% groei in de voorbije 10 jaar.

De gemiddelde leeftijd waarop een vrouw in Vlaanderen haar eerste kind krijgt is 28,3 jaar. 10 jaar geleden was dat 27,5 jaar en 20 jaar geleden 26,3 jaar.

De volgende kinderen komen gemiddeld op 31,2 jaar. 2,3% van de vrouwen waren 40 jaar of ouder op het moment van de bevalling. Een hoogterecord. Bevalen boven 40 verhoogt de kans op vaak vermijdbare verwikkelingen. 1,8% van de vrouwen waren geen 20 bij de bevalling. Een laagterecord. Een laag percentage tiener-

3.126 Maternale leeftijd

Evolutie van de gemiddelde maternale leeftijd bij een eerste, een tweede en volgende geboorten, van 1990 tot 2011, in jaren.

Bron: SPE.

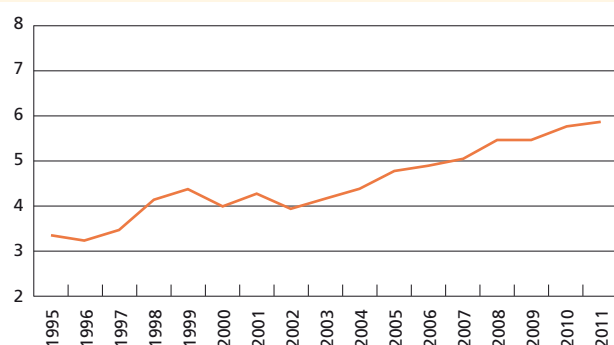
zwangerschappen - en Vlaanderen hoort bij de laagste van de wereld - is een uiting van een goede sociale gezondheidszorg.

Mede als gevolg van deze hogere maternale leeftijd wordt de medisch begeleide bevruchting alsmaar belangrijker (de vruchtbaarheid neemt immers af met de leeftijd).

In 2011 komt 5,8% van de zwangerschappen tot stand na gebruik van vruchtbaarheidsbevorderende technieken: door hormoonstimulatie (1/3 van de gevallen) of door in vitro fertilisatie (IVF) / intra cytoplasmatische sperma injectie (ICSI) (2/3 van de gevallen). Door de in vitro technieken neemt de kans op een tweeling tot tienmaal toe.

3.127 Medisch begeleide voortplanting

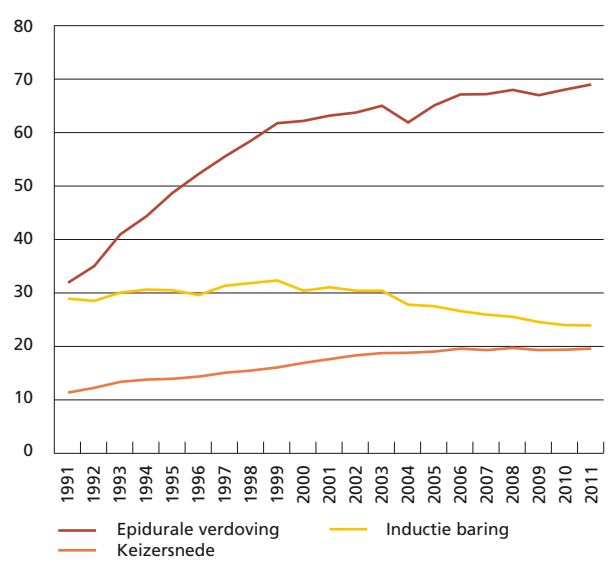
Evolutie van de medisch begeleide voortplanting, van 1995 tot 2011, in %.

Bron: SPE.

3.128 Inducties, epidurales en keizersnedes

Evolutie van het aantal inducties, epidurales en keizersnedes bij bevallingen, van 1991 tot 2011, in %.

Bron: SPE.

In 2011 zijn er 1,8% meerlingzwangerschappen. Er werden 1.241 tweelingen en 13 drielingen geboren, een lichte daling tegenover 2010. Toch worden tweelingen 10 keer vaker te vroeg geboren en ligt hun sterfte 4 keer hoger dan bij eenlingen.

Het aandeel keizersnedes komt in 2011 op 19,7%. Weliswaar het hoogste percentage ooit, maar voorlopig lukt het toch om onder de 20% te blijven. De voorbije 6 jaar lijkt een stabilisatie ingetreden.

De inductie van de baring stagneert. In 2001 werd 31% van alle bevallingen ingeleid. Er is een geleidelijke daling tot 24% in 2010 en dat is niet veranderd in 2011.

De epidurale verdoving is populairder dan ooit. Vanaf begin jaren 90 kent de epidurale pijnstilling een opmars van 32% in 1991 naar 69% in 2011.

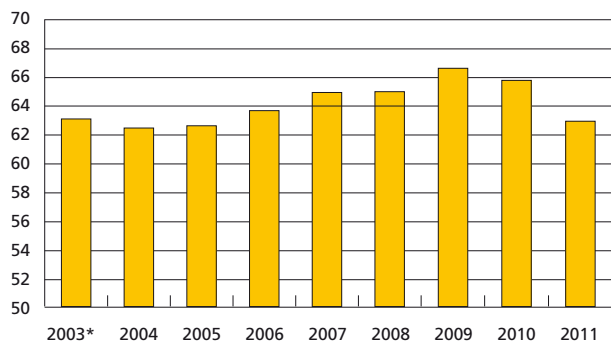
Zowel het aantal geboortes met een laag geboortegewicht (<2,5 kg) als vroeggeboortes (<37 weken) zijn sinds 2000 bijna ongewijzigd gebleven en hun aandelen bedragen 6,7% en 7,1% in 2011.

In 2011 lieten twee vrouwen het leven in het kraambed. Over het algemeen is de moedersterfte laag en bedraagt doorheen de jaren ongeveer 1 op 18.000 bevallingen.

In 2011 krijgt bijna 63% van de pasgeborenen als startvoeding uitsluitend borstvoeding, een afname van 2,9 procentpunt tegenover 2010. De daling van het aandeel borstgevoede kinderen kan gedeeltelijk verklaard worden door tijdelijke technische problemen bij de overschakeling naar het nieuwe registratiesysteem van Kind en Gezin waardoor het aantal niet ingevulde waarden voor dit kenmerk toenam. Borstvoeding heeft niet alleen

3.129 Borstvoeding

Evolutie van het percentage kinderen dat op dag 6 als startvoeding uitsluitend borstvoeding krijgt, van 2003 tot 2011.

* April-december 2003.
Bron: Kind en Gezin.

een grotere biologische waarde, het verteert ook beter, het beschermt tegen infecties en draagt bij tot het voorkomen van koemelkeiwitallergie.

Kinderen uit niet-Belgische gezinnen krijgen veel vaker borstvoeding (ruim 70%) dan kinderen uit Belgische niet-kansarme gezinnen (61%) en Belgische kansarme gezinnen (38%). Het percentage borstgevoede kinderen ligt het hoogst bij moeders met een universitair diploma en bij moeders met een zeer laag opleidingsniveau. In dat laatste geval gaat het vaak om allochtone moeders.

Vlaanderen is in Europa zeker geen koploper op het vlak van borstvoeding. De percentages liggen duidelijk lager dan in de Scandinavische en de mediterrane landen, die vaak aandelen boven de 90% halen.

Gezondheidsvoorzieningen

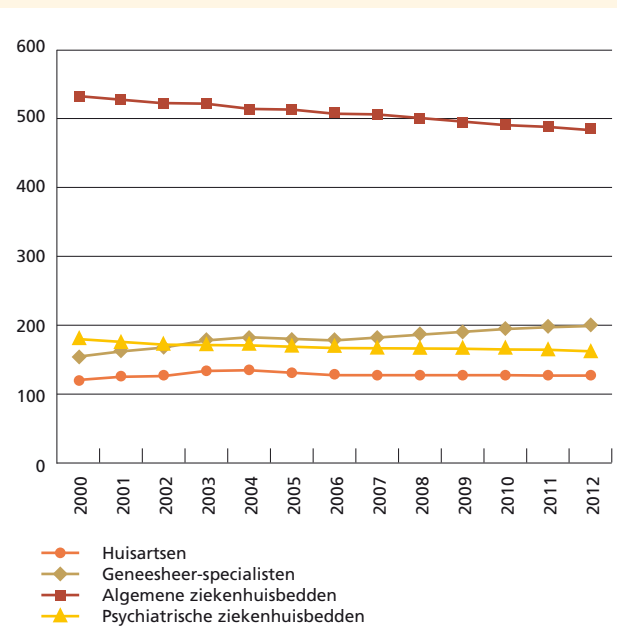
Eind 2012 telt Vlaanderen 30.709 erkende bedden in algemene ziekenhuizen. Sinds 2000 daalt het aantal algemene ziekenhuisbedden van 530 tot 484 per 100.000 inwoners. Ook het aantal psychiatrische ziekenhuisbedden neemt licht af van 178 tot 161 per 100.000 inwoners. Met een totaal van 655 ziekenhuisbedden per 100.000 inwoners staat Vlaanderen in 2010 vooraan binnen de EU15, enkel voorafgegaan door Duitsland en Oostenrijk.

Sinds 2000 blijft het aantal huisartsen redelijk constant op 120 à 130 per 100.000 inwoners. Het aantal geneesheer-specialisten neemt toe van 153 tot 193 per 100.000 inwoners.

Wat artsendichtheid betreft, bevindt het Vlaamse Gewest zich in de EU15 in de middengroep bij landen met in totaal 300 à 350 artsen per 100.000 inwoners.

3.130 Artsen en ziekenhuisbedden

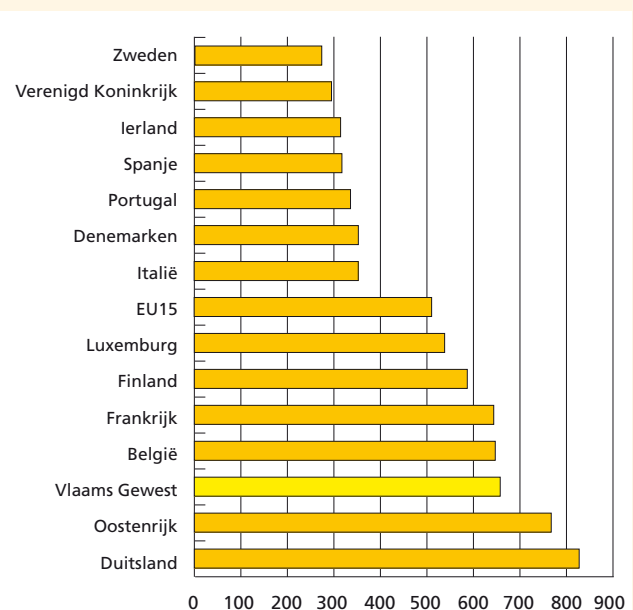
Evolutie van het aantal actieve huisartsen en geneesheer-specialisten en het aantal algemene en psychiatrische ziekenhuisbedden, van 2000 tot 2012, per 100.000 inwoners.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.131 Europese vergelijking ziekenhuisbedden

Totaal aantal ziekenhuisbedden (algemeen + psychiatrisch), Vlaams Gewest en EU15, in 2010, per 100.000 inwoners.

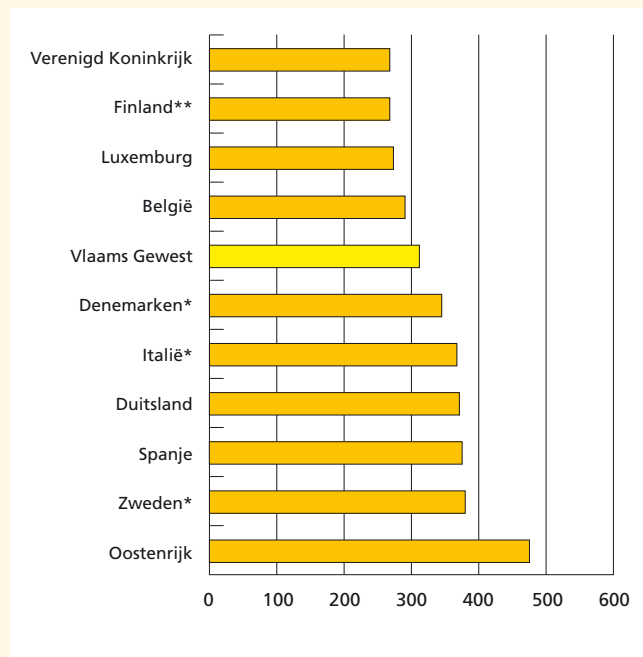

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid, Eurostat.

3.132 Europese vergelijking artsen

Totaal aantal actieve artsen (huisartsen + geneesheer-specialisten), Europese vergelijking, in 2010, per 100.000 inwoners.

* Cijfers 2009, ** cijfers 2008.

Bron: WVG, Agentschap Zorg en Gezondheid, Eurostat.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Cammu, H., Martens, G., Martens, E., Van Mol, C. & Jacquemyn, Y. (2012). *Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2011*. Brussel: Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie.
- Kind & Gezin (2012). *Het kind in Vlaanderen 2011*. Brussel.
- Sasse, A., Verbrugge, R. & Van Beckhoven, D. (2012). *Epidemiologie van AIDS en HIV-infectie in België - Toestand op 31 december 2011*. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Verbrugge, R. & Sasse, A. (2012). *Surveillance van Seksueel Overdraagbare Aandoeningen bij de algemene bevolking in België en de Regio's - Gegevens van 2011*. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013). *Studie van de vaccinatiegraad bij jonge kinderen en adolescenten in Vlaanderen in 2012*. Brussel: Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.
- Melis, S., Bernaert, I., Rosiers, J. & Geirnaert, M. (2013). *VAD-leerlingenbevraging in het kader van een drugbeleid op school. Syntheserapport schooljaar 2010-2011*. Brussel: VAD.
- VRGT (2013). *Tuberculoseregister België 2011*. Brussel.

Vlaams Agentschap Zorg en gezondheid:

<http://www.zorg-en-gezondheid.be/Cijfers/>

Gezondheidsenquête door middel van interview, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid - Afdeling Epidemiologie: <https://his.wiv-isp.be/nl/SitePages/Introductiepagina.aspx>

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

MVG, Welzijn, Volksgezondheid en Gezin:

<http://www.vlaanderen.be/welzingegezondheid>

Vlaams Infectieziektebulletin:

<http://www.infectieziektebulletin.be>

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen:

<http://www.vad.be/>

Vlaamse Vereniging voor Respiratoire Gezondheidszorg en Tuberculosebestrijding: <http://www.vrgt.be/>

DEFINITIES

Directe standaardisatie Gezondheidsparameters hangen sterk samen met de leeftijd van de individuen. Daarom is het voor vergelijkingen in de tijd en in de ruimte belangrijk rekening te houden met de leeftijdsamenstelling van de bevolking. Het effect van een verschillende leeftijdsverdeling wordt uitgeschakeld door voor een populatie de sterfte te berekenen die zou bestaan indien deze leeftijdsverdeling overal gelijk zou zijn. Een direct gestandaardiseerd sterftecijfer is in die zin een theoretisch cijfer dat alleen nut heeft bij vergelijkingen in de tijd of tussen verschillende populaties. Men kan hiervoor verschillende standaardpopulaties gebruiken: van een welbepaalde bestaande populatie tot een volledig theoretische populatie (bv. de Europese Standaardbevolking).

Verloren Potentiële Jaren Het totaal aantal jaren dat in de bevolking verloren is gegaan door voortijdige sterfte, dit is sterfte voor een bepaalde leeftijd, bijvoorbeeld voor de leeftijd van 75 jaar.

Vermijdbare sterfte Onder vermijdbare doodsoorzaken worden die doodsoorzaken verstaan die hetzij door preventieve maatregelen, hetzij door medische interventies theoretisch zouden kunnen voorkomen worden. Vermijdbaar door primaire preventie: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die te voorkomen zijn indien de volledige bevolking er een gezonde levenswijze op na zou houden en alle voertuigen, wegen en bestuurders 100% betrouwbaar zouden zijn. Vermijdbaar door meer volkomen gezondheidszorg: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die theoretisch te voorkomen zijn door vaccinatie, vroegtijdige opsporing en/of een gepaste behandeling.

Ischemische hartziekten Ischemische hartziekten zijn aandoeningen van het hart die ontstaan doordat de bloedtoevoer naar de hartspier zelf onvoldoende is, meestal door vernauwingen of verstoppingen van de kransslagaders.

Foeto-infantiele sterfte Foeto-infantiele sterfte betreft elk sterfgeval van een kind tijdens het eerste levensjaar, levend- of doodgeboren, en is dus in feite de som van doodgeboorte (het aantal kinderen dat als doodgeboren wordt aangegeven met een geboortegewicht van minstens 500 gram of, als het gewicht niet gekend is, een zwangerschapsduur van minstens 22 weken) en infantiele sterfte (sterfte die zich voordoet tussen de geboorte en het bereiken van de leeftijd van 1 jaar).

Internationaal Sociaal Survey Programma (ISSP)

Sinds 1996 houdt de Studiedienst van de Vlaamse Regering jaarlijks een survey naar de Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV) onder de volwassen bevolking van het Vlaamse Gewest, alsook onder de volwassen Nederlandstaligen van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Het is de gewoonte om aan die survey ook een module toe te voegen met een set van vragen van het International Social Survey Program (ISSP). In 2011 was dit al voor de 9de keer het geval, nu met een module met vragen over de gezondheid en de gezondheidszorg.

3.4

DIVERSITEIT, INBURGERING
EN INTEGRATIE

BLIKVANGERS

- Begin 2012 leven in het Vlaamse Gewest 453.399 vreemdelingen (figuur 3.133). Dit is in aantal meer dan in de andere gewesten. Het aandeel vreemdelingen (7,1%) ligt echter lager. Goed 6 op de 10 vreemdelingen zijn EU-burgers.
- De afgelopen 20 jaar is het aantal Nederlanders meer dan verdubbeld (figuur 3.134). Ook het aantal Polen en Roemenen is tijdens de meest recente jaren sterk gestegen. Het aantal Turken en Marokkanen is de voorbije 20 jaar gedaald: een groot deel van hen kreeg in deze periode de Belgische nationaliteit.
- Het aantal vreemdelingen dat jaarlijks vanuit het buitenland Vlaanderen binnenkomt om zich hier langdurig te vestigen, is tussen 2000 en 2011 meer dan verdubbeld (figuur 3.141). Deze stijging is relatief gezien veruit het grootst bij de inwijkelingen uit Oost-Europa (figuur 3.142).
- De vreemdelingen zijn duidelijk jonger dan de Belgen (figuur 3.136). De vreemdelingen die jaarlijks vanuit het buitenland Vlaanderen binnen komen zijn nog jonger dan deze die al in Vlaanderen wonen (figuur 3.143). Het percentage 60-plussers ligt bij de Belgen op 25%, bij de vreemdelingen op 13% en bij de in 2011 ingeweken vreemdelingen op 3% (figuur 3.135).
- De sociaaleconomische positie van personen geboren buiten de EU blijft nog steeds een pak slechter dan de positie van personen geboren in België. Dat blijkt uit hun positie op de arbeidsmarkt. In het onderwijs komen leerlingen met een vreemde thuistaal relatief gezien vaker terecht in het buitengewoon onderwijs, in het BSO en in het deeltijds beroepssecundair onderwijs. Zij kampen bovendien vaker met schoolse achterstand. Daarnaast moeten personen van buiten de EU vaker rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel, hebben zij vaker te hoge woonkosten en wonen ze vaker in huizen van mindere kwaliteit (figuur 3.148).
- In 2012 zijn 36.822 meerderjarige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest ingestroomd. Dat aantal ligt duidelijk lager dan in de periode 2010-2011 (figuur 3.149). Ook het aantal aanmeldingen in een onthaalbureau en het aantal afgesloten inburgeringscontracten ligt in 2012 lager dan in de 2 voorgaande jaren (figuur 3.151). Het aantal afgeleverde inburgeringsattesten is min of meer constant gebleven.

De Vlaamse samenleving is de voorbije decennia grondig veranderd. Diversiteit is een dagelijkse realiteit geworden. De Vlaamse Regering kiest voor een maatschappijmodel waarin mensen samenleven op grond van gelijkwaardigheid, binnen een kader van normen en waarden eigen aan de Vlaamse samenleving en met respect voor ieders eigenheid. Het einddoel is een actieve participatie van allen aan de samenleving en de creatie van voldoende sociale samenhang.

Dit hoofdstuk beschrijft achtereenvolgens de omvang van de vreemde bevolking, de wijze waarop wordt samengeleefd, het Vlaamse inburgeringsbeleid en de bijzondere groep van de woonwagenbewoners.

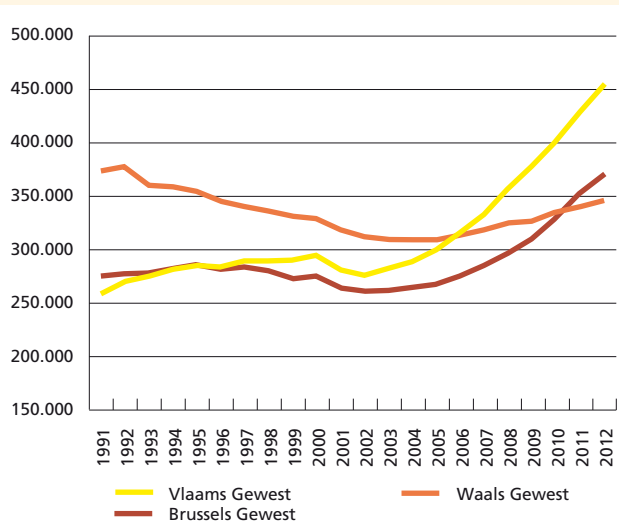
Aanwezigheid en instroom

De huidige diversiteit van de Vlaamse samenleving is een gevolg van de verschillende migratiegolven van de voorbije decennia. In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog ging het vooral om Italianen en Polen die kwamen werken in de steenkoolmijnen. Vanaf halverwege de jaren 1950 werden die groepen aangevuld met personen uit Spanje, Griekenland, Marokko en Turkije. In 1974 werd een immigratiestop ingesteld die officieel nog steeds van kracht is. Deze immigratiestop is echter niet van toepassing op een aantal groepen. Zo genieten EU-burgers vrij verkeer binnen de Europese Unie. Daarnaast is nog migratie mogelijk vanuit landen van buiten de EU in het kader van gezinshereniging of gezinsvorming. De immigratiestop is ook niet van toepassing op asielzoekers die op basis van de bepalingen van het Verdrag van Genève als vluchteling erkend worden. Ten slotte kunnen buitenlandse studenten en arbeidsmigranten via een systeem van specifieke verblijfs- en arbeidsvergunningen tijdelijk in ons land verblijven.

De instroom van al deze groepen en hun nakomelingen zorgen nog steeds voor een toenemende verkleuring van de Vlaamse samenleving. Hierna wordt eerst ingegaan op het aantal personen met een huidige vreemde nationaliteit. Daarna komt het aantal personen van vreemde herkomst aan bod. Ten slotte wordt ingegaan op de jaarlijkse instroom van vreemdelingen in Vlaanderen.

3.133 Vreemdelingen naar gewest

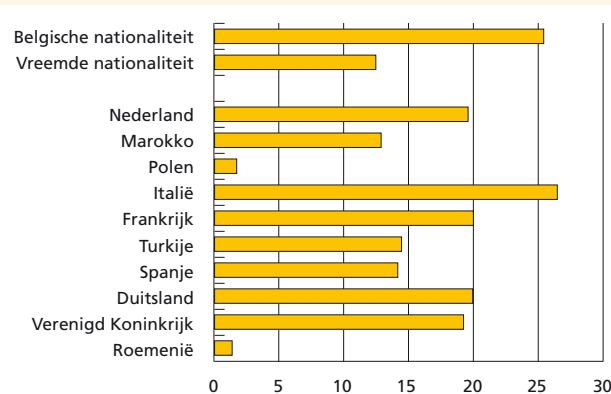
Evolutie van het aantal personen met een vreemde nationaliteit in de gewesten, van 1991 tot 2012, telkens op 1 januari.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

3.135 60-plussers bij Belgen en vreemdelingen

Aandeel personen van 60 jaar en ouder in de Belgische en totale vreemde bevolking en bij de 10 talrijkste vreemde nationaliteiten, op 1 januari 2012, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Personen met een vreemde nationaliteit

Begin 2012 woonden er in het Vlaamse Gewest 453.399 **vreemdelingen** (= personen met een huidige vreemde nationaliteit), goed voor 7,1% van de bevolking. Het aantal vreemdelingen is de laatste 20 jaar bijna onafgebroken gestegen. Enkel begin jaren 2000 daalde dat aantal in beperkte mate. Vooral de voorbije jaren is de stijging van het aantal vreemdelingen telkens behoorlijk groot.

Het Vlaamse Gewest is vandaag het gewest met het hoogste aantal vreemdelingen. Het relatieve aandeel

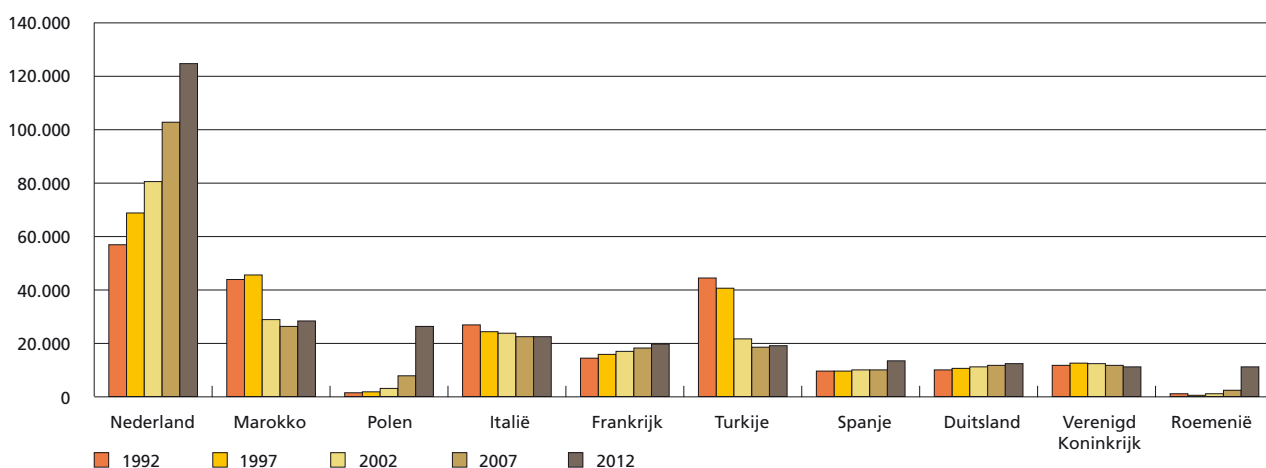
vreemdelingen ligt in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (32,6%) en het Waalse Gewest (9,7%) wel nog duidelijk hoger. Alles samen woonden er begin 2012 in België 1.169.064 vreemdelingen of 10,6% van de totale bevolking.

Bijna 3 op de 10 vreemdelingen in het Vlaamse Gewest zijn Nederlanders (28%). Daarna volgen de Marokkanen en Polen (elk 6%), de Italianen (5%), de Fransen en de Turken (elk 4%). Goed 6 op de 10 vreemdelingen hebben de nationaliteit van een lidstaat van de Europese Unie (63%).

De algemene toename van het aantal vreemdelingen tijdens de voorbije 20 jaar heeft zich niet gelijkmatig voorgedaan bij alle nationaliteiten. Het aantal Nederlanders is in deze periode meer dan verdubbeld. Ook het aantal

3.134 Top 10 van de vreemdelingen

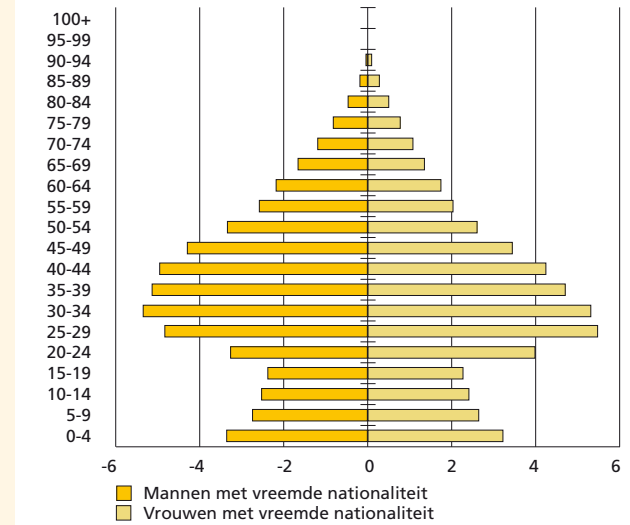
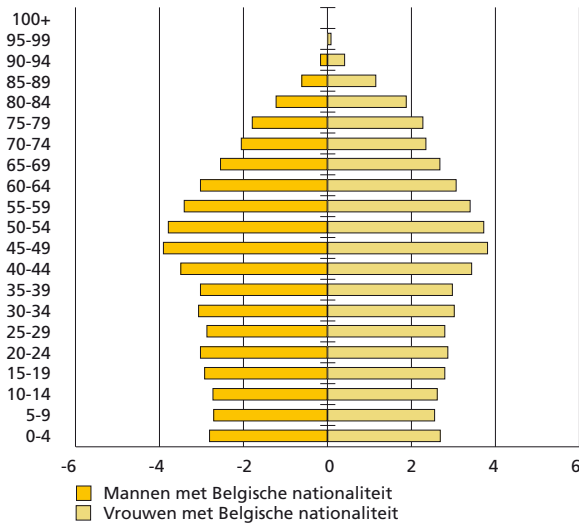
Aantal personen van de 10 talrijkste vreemde nationaliteiten in 2012 en het aantal personen met deze nationaliteiten in 1992, 1997, 2002 en 2007, telkens op 1 januari.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

3.136 Leeftijdspiramide Belgen en vreemdelingen

Aandeel personen per leeftijdsgroep en geslacht in de totale bevolking met Belgische nationaliteit en de totale bevolking met vreemde nationaliteit, op 1 januari 2012, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Polen en Roemenen is sterk gestegen, maar in tegenstelling tot de Nederlanders situeert de toename van deze groepen zich vooral tijdens de meest recente jaren. Daar staat tegenover dat het aantal Marokkanen en Turken aanzienlijk is gedaald doordat een groot deel van hen sinds de versoepeling van de nationaliteitswetgeving in 2000 Belg is geworden.

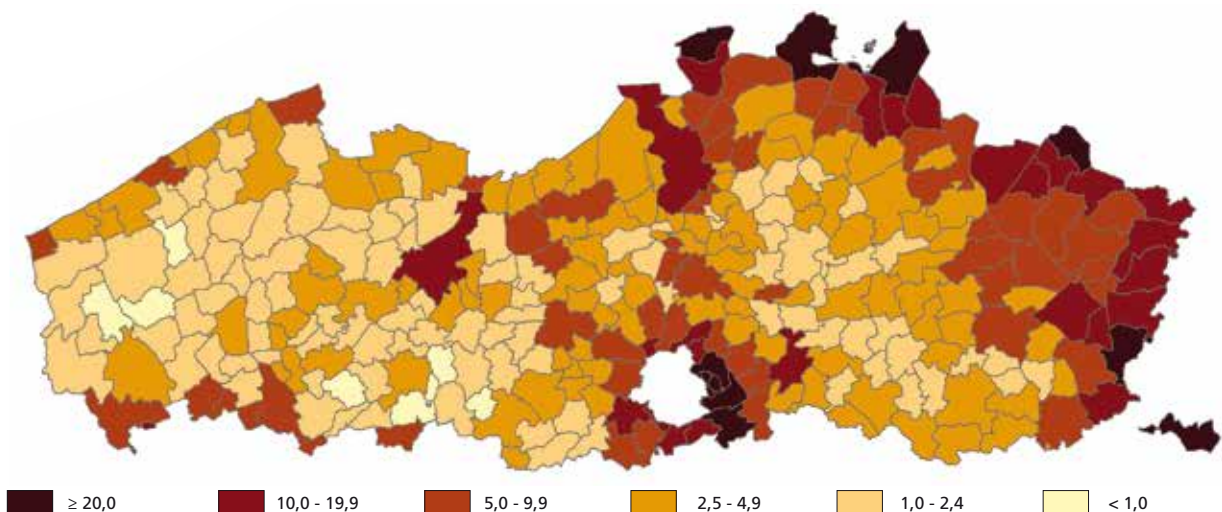
Het profiel van de vreemdelingen verschilt duidelijk van dat van de Belgen. Bij de vreemde bevolking zijn de mannen in de meerderheid (52%), bij de Belgen lichtjes in de minderheid (49%). Maar vooral naar leeftijd is het verschil opvallend. Bij de Belgen zijn de leeftijdsgroepen van 40

tot 59 jaar relatief gezien het grootst, bij de vreemdelingen zijn dat de groepen van 25 tot 44 jaar. Bovendien ligt het aandeel van de oudere leeftijdsgroepen opvallend lager bij de vreemdelingen dan bij de Belgen. Het aandeel 60-plussers is bij de Belgen (25%) bijna dubbel zo hoog als bij de vreemdelingen (13%). Maar ook bij de vreemdelingen verschilt het aandeel ouderen sterk naar nationaliteit. Bij de Italianen (26%) ligt dat aandeel zelfs iets hoger dan bij de Belgen. Bij de Roemenen en de Polen gaat het respectievelijk slechts om 1% en 2%.

Het aandeel vreemdelingen ligt het hoogst in de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en

3.137 Vreemdelingen per gemeente

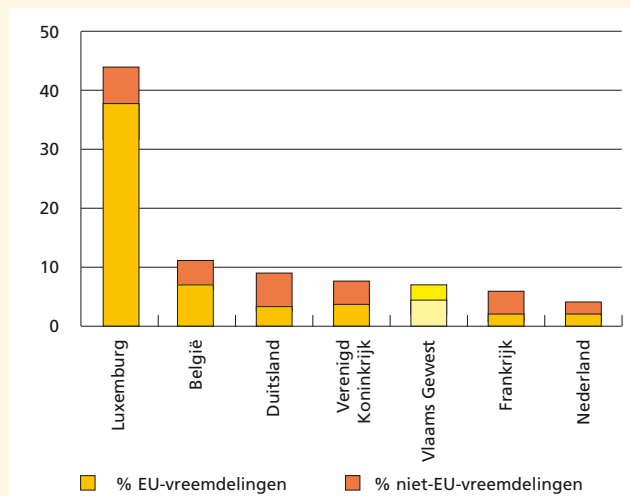
Aandeel van de bevolking met een vreemde nationaliteit per gemeente, op 1 januari 2012, in %.

Bron: ADSEI.

3.138 Vreemdelingen in West-Europa

Aandeel vreemdelingen met EU-nationaliteit en aandeel vreemdelingen met nationaliteit van buiten de EU, telkens in de totale bevolking op 1 januari 2012, in %.

Bron: Eurostat, ADSEI, bewerking SVR.

Limburg, in de rand rond Brussel, in de grootsteden Antwerpen en Gent en in Midden-Limburg. Ook de centrumsteden scoren vrij hoog. De nationaliteit van de vreemdelingen verschilt van regio tot regio. Aan de grens met Nederland gaat het vooral om Nederlanders, in de rand rond Brussel om EU-burgers. De niet-Europese vreemdelingen wonen hoofdzakelijk in Antwerpen, Gent en de centrumsteden.

Vergeleken met de buurlanden ligt het aandeel vreemdelingen in Vlaanderen ongeveer op het niveau van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, iets boven dat van Nederland en onder dat van Duitsland, België en Luxemburg. In Luxemburg hebben meer dan 4 op de 10 inwoners een vreemde nationaliteit. Het opvallend Europese karakter van de vreemde bevolking in Vlaanderen en België wordt in de buurlanden enkel overtroffen in Luxemburg.

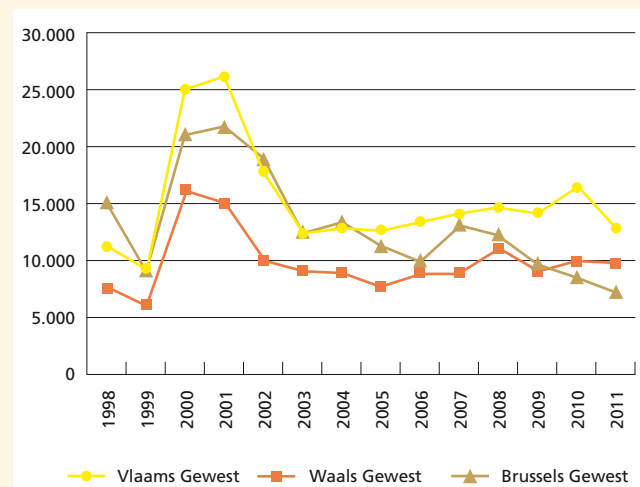
Personen van vreemde herkomst

Bovenstaande cijfers slaan enkel op de personen met een huidige vreemde nationaliteit en dus niet op alle **personen van vreemde herkomst**. Zo hebben heel wat vreemdelingen in de loop der jaren de Belgische nationaliteit verworven. Het aantal nationaliteitswijzigingen kende door de versoepeling van de procedure om de Belgische nationaliteit te verwerven begin 2000 een piek in 2000 en 2001. Tussen 2005 en 2008 is het aantal nationaliteitswijzigingen in het Vlaamse Gewest weer licht gestegen, met een nog iets sterkere stijging in 2010. In 2011 is dat aantal weer gedaald tot het niveau van de periode 2003-2004.

Als bij het aandeel vreemdelingen (personen met een huidige vreemde nationaliteit) ook de personen worden geteld die de Belgische nationaliteit hebben verworven,

3.139 Nationaliteitsverwervingen

Evolutie van het aantal vreemdelingen dat de Belgische nationaliteit heeft verworven naar gewest, telkens in de loop van het jaar, van 1998 tot 2011.

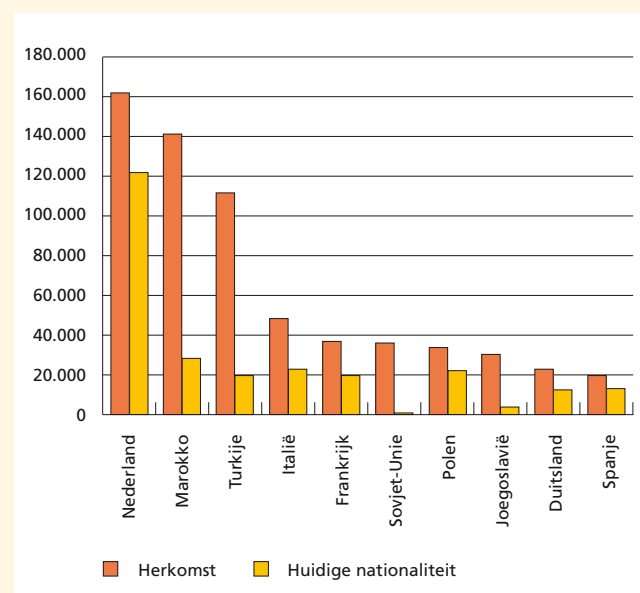

Bron: ADSEI.

komt men tot het aandeel personen dat geboren is met een andere dan de Belgische nationaliteit. Begin 2011 ging het samen om 12% van de Vlaamse bevolking. Telt men daarbij ook de nog thuiswonende personen die Belg zijn vanaf hun geboorte maar een moeder hebben die zelf bij haar geboorte een niet-Belgische nationaliteit had, dan komt men in 2011 in totaal aan bijna 924.000 personen van vreemde herkomst of 15% van de Vlaamse bevolking.

3.140 Top 10 van de personen van vreemde herkomst

Aantal personen van vreemde herkomst van de 10 belangrijkste herkomstlanden en aantal personen met een huidige nationaliteit van deze landen, op 1 januari 2011.

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

Bijna 1 op de 5 personen van vreemde herkomst is afkomstig uit Nederland (18%). Daarna volgen de personen afkomstig uit Marokko (15%), Turkije (12%), Italië (5%) en Frankrijk (4%).

Het aandeel personen van vreemde herkomst (15%) ligt meer dan dubbel zo hoog als het aandeel personen met een huidige vreemde nationaliteit (7%). Dat verschil varieert echter sterk naar herkomstland. Vooral het grote verschil voor Marokko en Turkije valt hierbij op. Het aantal personen van Turkse en Marokkaanse herkomst ligt respectievelijk 6 en 5 keer hoger dan het aantal personen met een huidige Turkse en Marokkaanse nationaliteit.

In bovenstaande cijfers over vreemdelingen en personen van vreemde herkomst wordt enkel rekening gehouden met personen die langdurig en legaal in het land verblijven. Daardoor blijven asielzoekers waarvan de procedure loopt en personen die onwettig in ons land verblijven buiten beeld. Begin 2010 lag het aantal asielzoekers in de procedure met woonplaats in het Vlaamse Gewest op ruim 23.000. Over de tweede groep (de zogenaamde 'illegalen') zijn geen Vlaamse cijfers beschikbaar. Schattingen voor geheel België spreken over 100.000 tot 110.000 personen (Van Meeteren e.a., 2007).

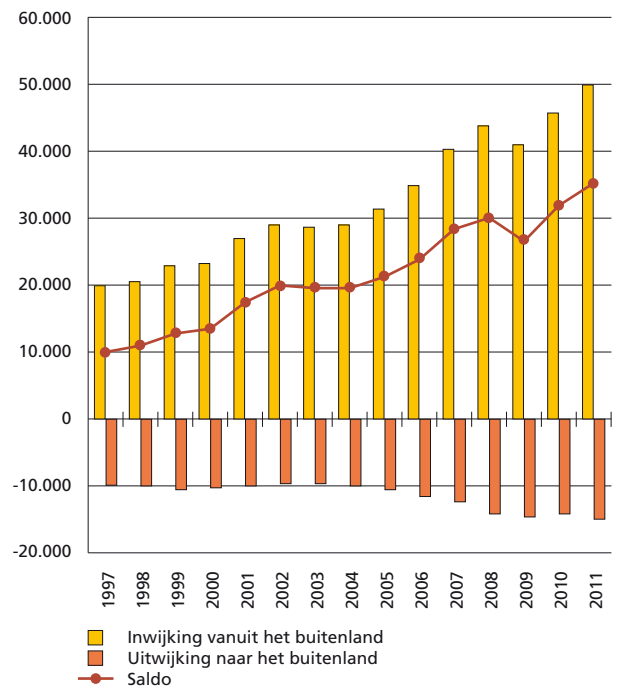
Instroom van vreemdelingen

Vreemdelingen komen om verschillende redenen naar België: om een gezin te vormen of er zich mee te herenigen, om te studeren, om te werken of om als vluchteling asiel aan te vragen.

In de loop van 2011 kwamen 49.843 vreemdelingen (personen met een huidige vreemde nationaliteit) zich vanuit het buitenland langdurig (meer dan 3 maanden) in het

3.141 In- en uitwijking van vreemdelingen

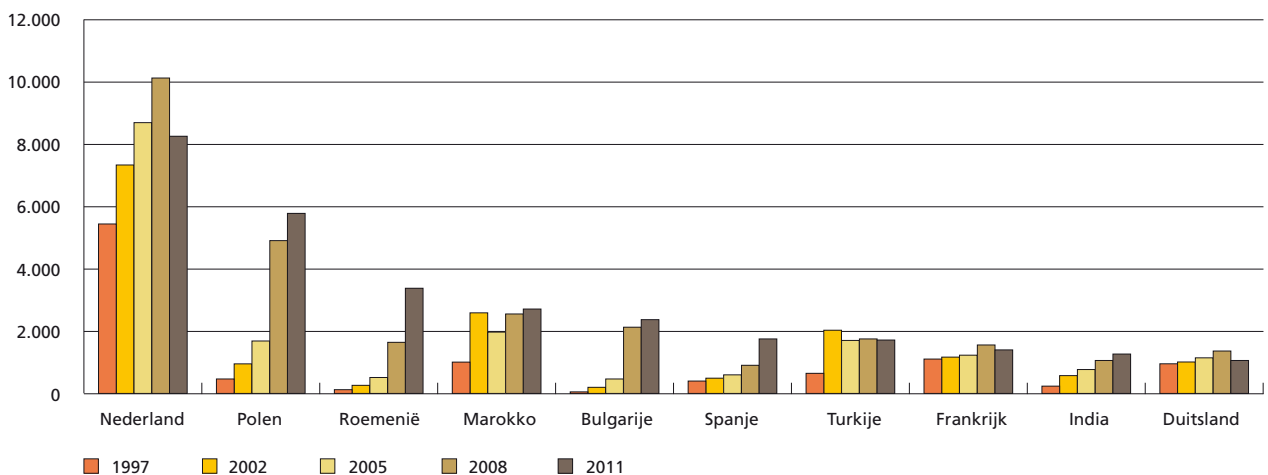
Evolutie van het aantal personen met vreemde nationaliteit dat zich vanuit het buitenland in het Vlaamse Gewest is komen vestigen (exclusief asielzoekers, erkende vluchtelingen/registerwijzigingen en herinschrijvingen na schrappingen), aantal personen met een vreemde nationaliteit dat vanuit het Vlaamse Gewest naar het buitenland is vertrokken (exclusief schrappingen) en saldo van beide bewegingen, telkens in de loop van het jaar, van 1997 tot 2011.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

3.142 Top 10 van de inwijkende vreemdelingen

Aantal vanuit het buitenland inwijkende personen met vreemde nationaliteit van de 10 talrijkste inwijkende nationaliteiten in de loop van 2011 en het aantal inwijkingen met deze nationaliteiten in de loop van 1997, 2002, 2005 en 2008.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Vlaamse Gewest vestigen. De **externe inwijking** is tegenover 2000 meer dan verdubbeld en sinds 2005 onafgebroken gestegen, uitgezonderd een kleine afname in 2009. Het aantal vreemdelingen dat jaarlijks vanuit het Vlaamse Gewest naar het buitenland vertrekt is in dezelfde periode veel minder sterk gestegen. Het ging in 2011 om 14.933 personen.

Het aantal inwijkingen is sinds 1997 bij bijna alle nationaliteiten gestegen maar niet bij alle groepen in dezelfde mate en op hetzelfde moment. Bij de Nederlanders is er sprake van een grote stijging tijdens bijna de hele periode, behalve tijdens de meest recente jaren. Daartegenover staat dat het aantal inwijkingen uit Polen, Roemenië, Bulgarije en Spanje juist tijdens de meest recente jaren zeer sterk is toegenomen. Bij de Marokkanen en Turken blijft het aantal inwijkingen sinds begin jaren 2000 min of meer status quo.

Het profiel van de inwijkende vreemdelingen verschilt van de totale vreemde bevolking in Vlaanderen. Weliswaar zijn net als bij de totale groep vreemdelingen ook bij de inwijkingen de mannen licht in de meerderheid (51%). Maar inzake leeftijd is er sprake van een duidelijk verschil. De groep inwijkingen is duidelijk jonger dan de totale vreemde bevolking. Bij de vreemdelingen zijn de leeftidsgroepen tussen 25 en 44 jaar relatief gezien het grootst, bij de inwijkingen zijn dat de groepen tussen 20 en 34 jaar. Opvallend is ook de grote groep inwijkende vrouwen tussen 20 en 24 jaar. Het aandeel 60-plussers bedraagt bij de inwijkingen amper 3% tegenover 13% bij de totale groep vreemdelingen.

De cijfers over inwijking van vreemdelingen houden geen

rekening met **asielzoekers** en erkende vluchtelingen. In 2012 werden in België 21.463 asielaanvragen ingediend. Het aantal asielaanvragen ligt daarmee voor het eerst sinds 2008 lager dan het jaar voordien. Aangezien slechts één aanvraag per gezin wordt ingediend, ligt het aantal betrokken personen wel hoger. In totaal gaat het om 28.285 personen. Eenzelfde persoon kan ook meerdere keren na elkaar een aanvraag indienen. Als enkel rekening wordt gehouden met nieuwe aanvragen, daalt het aantal tot 15.206 asielaanvragen.

De nationaliteit van de asielaanvragers is zeer divers. In 2012 kwamen zij vooral uit Afghanistan (12%), Guinee (8%), Rusland (7%), Congo (6%) en Kosovo (5%).

Een bijzondere groep vormen de 1.008 niet-begeleide minderjarige asielzoekers. Een derde van deze groep is jonger dan 16 jaar. Het gaat vooral om personen uit Afghanistan (44%), Guinee (16%) en Congo (8%).

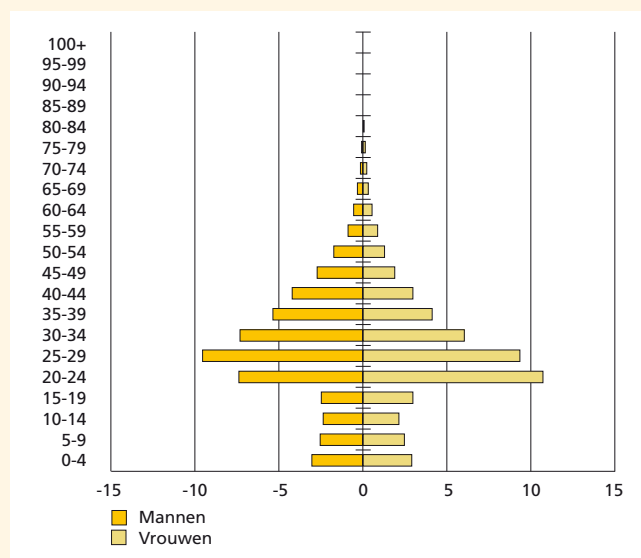
In 2012 vroegen in België relatief gezien meer personen asiel aan dan in de buurlanden, Luxemburg uitgezonderd. In absolute aantallen haalt België hetzelfde niveau als het Verenigd Koninkrijk.

Slechts een minderheid van de asielzoekers wordt uiteindelijk ook als vluchteling erkend. In 2012 werden in België 3.038 dossiers positief beoordeeld. Deze personen zijn vooral afkomstig uit Afghanistan (15%), Guinee (13%), China (9%), Irak (8%) en Rusland (7%).

In 1.381 asioldossiers werd het **subsidiare beschermingsstatuut** toegekend aan personen die geen beroep kunnen doen op de gewone asielprocedure, maar waarvan gedacht wordt dat zij bij terugkeer naar hun eigen land gevaar lopen. Zij krijgen slechts een tijdelijk verblijfsrecht al wordt dat na 5 jaar verblijf in ons land omgezet in een verblijfsrecht van onbepaalde duur.

3.143 Leeftijdspiramide inwijkende vreemdelingen

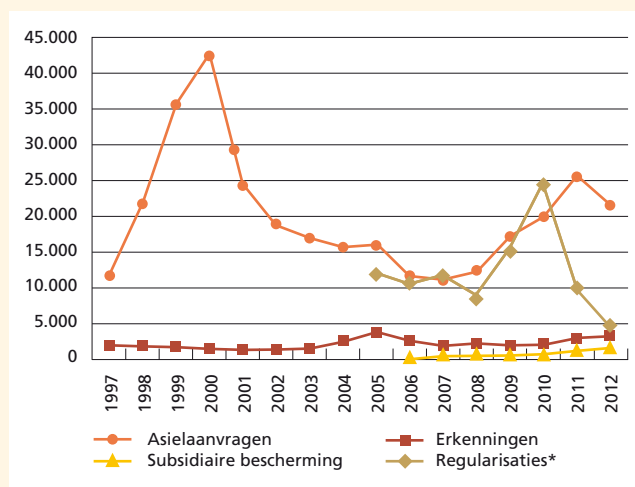
Aandeel personen per leeftijdsgroep en geslacht in het totaal aantal vanuit het buitenland inwijkende personen met vreemde nationaliteit, in de loop van 2011, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

3.144 Asielaanvragen, erkenningen, subsidiare bescherming en regularisaties

Evolutie van het aantal dossiers asielaanvragen, asielerkenningen, toekenningen van het subsidiare beschermingsstatuut en het aantal geregulariseerde personen, België, van 1997 tot 2012.

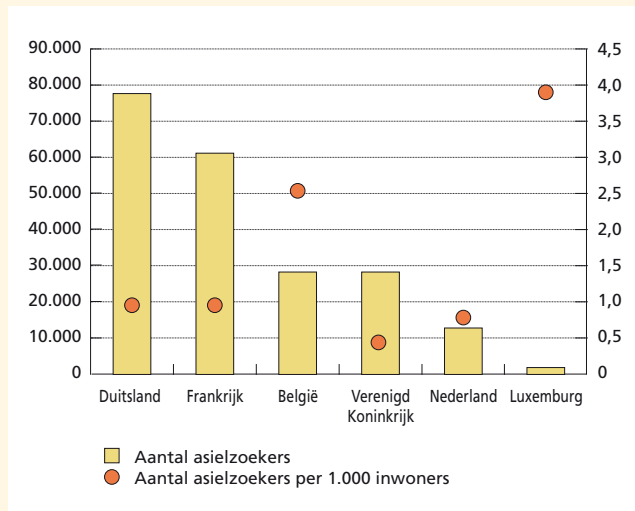

* Geen jaarcijfers vóór 2005 beschikbaar. Van 2000 (start procedure) tot 2005 gaat het in totaal om 40.000 tot 45.000 geregulariseerde personen. Bron: CGVS, DVZ.

3.145 Asielzoekers in West-Europa

Absoluut aantal asielzoekers (linkse as) en aantal asielzoekers per 1.000 inwoners (rechtse as), in 2012.

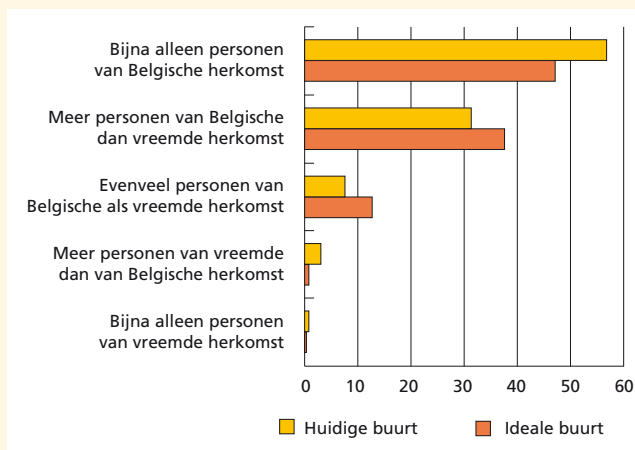
Bron: Eurostat.

Bij de personen die in 2012 dergelijk subsidiair beschermingsstatuut kregen, vormen de Afghanen (64%) en Syriërs (28%) de grootste groep.

In 2012 werden ten slotte 4.412 personen geregulariseerd. Een **regularisatie** geeft de betrokkene een tijdelijk of definitief verblijfsrecht omwille van een onredelijk langdurige asielpcedure of om medische of andere humanitaire redenen. Na een opvallende stijging in 2010 omwille van de regularisatiecampagne van personen met 'een duurzame lokale verankering' eind 2009, is het aantal betrokken personen in 2011 en 2012 weer sterk gedaald.

3.146 Samenstelling van de buurt

Samenstelling van de huidige buurt en van de ideale buurt, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

Samenleven in diversiteit

De Vlaamse Regering wil tot één samenleving komen, waarbij iedereen – autochtone en 'nieuwe' Vlamingen – met elkaar samenleeft en het burgerschap deelt. Een belangrijke voorwaarde om te komen tot een gedeeld en actief burgerschap is de aanwezigheid van contacten tussen personen van verschillende herkomst.

Bijna 6 op de 10 Vlamingen woont in een buurt met bijna alleen mensen van Belgische herkomst. Nog eens 3 op de 10 Vlamingen woont in een buurt met meer personen van Belgische herkomst dan van vreemde herkomst. Goed 1 op de 10 Vlamingen woont in een buurt waar er evenveel of meer personen van vreemde als/dan personen van Belgische herkomst wonen. Als gevraagd wordt naar de ideale buurt scoren de 'gemengde' buurten iets hoger, de 'witte' en 'gekleurde' buurten iets lager. Iets minder dan 3 op de 10 Vlamingen geeft aan minstens 1 keer per maand een praatje te maken met personen van vreemde herkomst in de buurt.

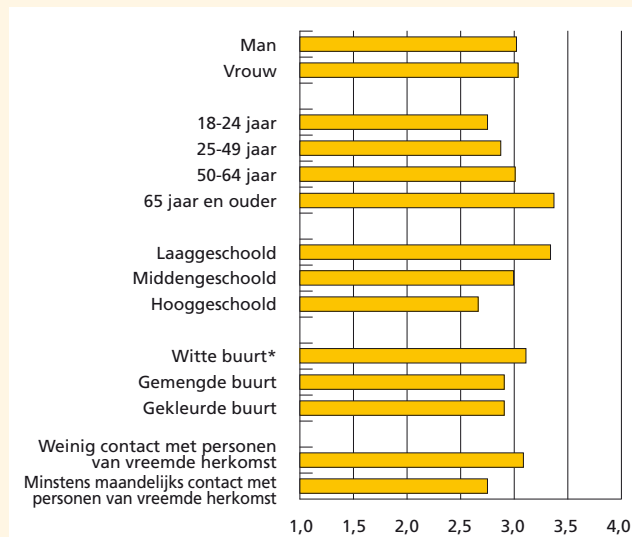
In het Pact 2020 engageert de Vlaamse Regering zich om discriminatie tegen 2020 uit te bannen. Aangezien attitudes aan de basis liggen van discriminerend gedrag is het belangrijk om de aanwezigheid van vooroordelen en negatieve gevoelens ten aanzien van kansengroepen na te gaan en te zien of deze gevoelens toe- of afnemen. Uit de resultaten van de SCV-survey van 2011 blijkt dat de helft van de bevolking de aanwezigheid van andere culturen een verrijking vindt voor onze samenleving. Een kwart is het daar niet mee eens. Eenzelfde aandeel vertrouwt migranten niet en bijna de helft is van oordeel dat migranten profiteren van de sociale zekerheid. 4 op de 10 Vlamingen vindt dat moslims een bedreiging zijn voor onze cultuur en gebruiken.

De **houding tegenover vreemdelingen** is sinds de eerste meting in 1997 nauwelijks gewijzigd. Dat blijkt als verschillende stellingen uit de SCV-module over de houding tegenover vreemdelingen en migratie worden samengebracht tot één samengestelde intolerantie-index. Hoe hoger de score op deze index, hoe negatiever de houding. De intolerantie neemt toe met de leeftijd en neemt af naarmate men hoger opgeleid is. De houding tegenover vreemdelingen verschilt ook naargelang de samenstelling van de buurt. Mensen die wonen in een 'gemengde' of 'gekleurde' buurt, zijn toleranter dan mensen in 'witte' buurten. Wie minstens maandelijks een praatje maakt in zijn buurt met personen van vreemde herkomst, is toleranter dan personen die dat niet doen.

Discriminatie is nog niet uitgebannen. Dat blijkt uit het aantal racismeklachten ingediend bij het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding en de 13 Vlaamse Meldpunten Discriminatie. In 2011 ging het in het Vlaamse Gewest in totaal om 770 klachten waarbij sprake is van 'raciale criteria' (al dan niet in combinatie met geloof of levensbeschouwing). In totaal werden 471 racismedossiers geopend.

3.147 Intolerantie-index

Houding tegenover vreemdelingen en migratie naar geslacht, leeftijd, opleiding, samenstelling van de buurt en contactfrequentie met personen van vreemde herkomst in de buurt, in 2011, samengestelde variabele (gemiddelde score van 4 stellingen) met schaal van 1 tot 5 (hoe hoger de score, hoe negatiever de houding).

* Witte buurt: buurt met bijna alleen mensen van Belgische herkomst; gemengde buurt: buurt met meer of evenveel mensen van Belgische herkomst als van vreemde herkomst; gekleurde buurt: buurt met meer of bijna alleen mensen van vreemde herkomst.
Bron: SCV-survey 2011.

Met elkaar samenleven impliceert ook dat iedereen actief en volwaardig aan de Vlaamse samenleving kan participeren. Nog steeds blijkt de maatschappelijke positie van vreemdelingen en personen van vreemde herkomst op een aantal belangrijke levensdomeinen minder gunstig. En ook binnen deze groepen bestaan duidelijke verschillen: personen van buiten de EU zijn veelal nog duidelijk slechter af dan personen van binnen de EU.

Nationaliteit speelt nog steeds een belangrijke rol op de arbeidsmarkt, vooral dan voor mensen van buiten de Europese Unie. In 2012 was 43% van de niet-EU-burgers tussen 20 en 64 jaar aan het werk. Daarmee lag de **werkzaamheidsgraad** van niet-EU-burgers 30 procentpunten lager dan bij Belgen en 28 procentpunten lager dan bij personen met een nationaliteit van binnen de Europese Unie (exclusief Belgen). De achterstand van niet-EU-burgers is de afgelopen jaren nog toegenomen. Zowel in de buurlanden als in de meeste andere EU-landen ligt de arbeidsdeelname van deze groep veel hoger.

Als gekeken wordt naar het geboorteland en niet naar de nationaliteit blijkt dat de werkzaamheidsgraad van personen geboren buiten de Europese Unie (52%) bijna 10 procentpunten hoger ligt dan de werkzaamheidsgraad van personen met een nationaliteit van buiten de EU. Maar ook bij deze groep blijft er nog steeds een kloof van respectievelijk 22 en 17 procentpunten bestaan met de werkzaamheidsgraad van personen geboren in België en personen geboren in de Europese Unie (buiten België).

De precare positie op de arbeidsmarkt van personen van buiten de EU blijkt ook uit de werkloosheidscijfers. De **werkloosheidsgraad** ligt bij niet-EU-burgers 5 keer hoger dan bij Belgen en bijna 3 keer hoger dan bij personen met een EU-nationaliteit. De werkloosheidsgraad van personen geboren buiten de EU ligt 4 keer hoger dan bij de personen geboren in België en dubbel zo hoog als bij personen geboren binnen de EU (buiten België). De hoge werkloosheidsgraad wordt ten slotte bevestigd door de oververtegenwoordiging van personen afkomstig van buiten de EU (gebaseerd op huidige en eerste nationaliteit) in het aantal ingeschreven werkzoekenden bij de VDAB. In 2012 bleek 1 op de 4 werkzoekenden afkomstig van buiten de Europese Unie (zie ook hoofdstuk 2.2).

De algemene cijfers over de **onderwijsdeelname** van vreemdelingen wijzen niet direct op achterstelling. Het aandeel leerlingen met een vreemde nationaliteit in het kleuter, lager en secundair onderwijs lag in het schooljaar 2011-2012 tussen de 7 en 9%, wat min of meer overeenkomt met het aandeel vreemdelingen in de totale bevolking. In het buitengewoon kleuter, lager en secundair onderwijs liggen die percentages echter telkens 2 tot 3 procentpunten hoger. In het secundair onderwijs blijken er daarnaast duidelijk verschillen naar studierichting. In de 2de en 3de graad van het ASO en TSO ligt het aandeel vreemdelingen telkens tussen 3 en 4%. In het BSO ligt dat aandeel op 9%. In het deeltijds beroepssecundair onderwijs stijgt het aandeel vreemdelingen tot 20%.

Meer nog dan nationaliteit bepaalt de aan- of afwezigheid van een taalachterstand iemands slaagkansen in het onderwijs. Daarom is het zinvol om ook te kijken naar de voertaal van het gezin waarin de leerlingen opgroeien. Het gewoon kleuter- en lager onderwijs telde in 2011 respectievelijk 15% en 12% leerlingen met een niet-Nederlandse **thuis taal**. In het secundair onderwijs gaat het om 9% van de leerlingen. In het ASO en TSO gaat het slechts om 6% van de leerlingen. In het BSO stijgt dat aandeel tot 13%, in het deeltijds beroepssecundair onderwijs tot 20% (zie ook hoofdstuk 2.1).

Ook andere indicatoren die dieper ingaan op de schoolloopbaan van leerlingen wijzen op achterstand bij personen met een niet-Nederlandse thuis taal. In 2011 had 37% van de leerlingen met een niet-Nederlandse thuis taal al één of meerdere jaren vertraging opgelopen in het laatste jaar van het gewoon lager onderwijs. Bij de leerlingen met Nederlands als thuis taal is dat slechts 12%. In het secundair onderwijs loopt de **schoolse achterstand** verder op. In het 2de leerjaar van de 3de graad van het gewoon secundair onderwijs heeft 65% van de leerlingen met een vreemde thuis taal één of meerdere jaren vertraging opgelopen. Bij de leerlingen met Nederlands als thuis taal gaat het om 26%.

Wat het **hogere onderwijs** betreft, lijkt het aandeel personen met een vreemde nationaliteit (9%) niet direct te wijzen op achterstand. Maar een aanzienlijk deel van de vreemdelingen ingeschreven in het Vlaamse hoger onderwijs komt hier enkel om te studeren en vertrekt daarna

weer. Als enkel gekeken wordt naar de deelname aan het hoger onderwijs van de personen die in Vlaanderen secundair onderwijs hebben gevolgd, blijkt een ander beeld. Zo volgde in het academiejaar 2010-2011 7 op de 10 leerlingen met een Belgische nationaliteit die in Vlaanderen in 2010 een diploma secundair onderwijs hebben gehaald, een professionele of academische bachelor opleiding. Bij de niet-Belgen gaat het maar om de helft van de leerlingen.

Ook als naar de volwassen bevolking wordt gekeken, blijkt een duidelijke opleidingsachterstand van personen van buiten de EU. In 2012 was 49% van de niet-EU-burgers tussen 25 en 64 jaar laag opgeleid. Bij de Belgen en de EU-burgers gaat het respectievelijk om 25% en 29%. Een vergelijkbare kloof naar geboorteland: bij de personen geboren buiten de EU bedraagt het aandeel laagopgeleiden 45%, bij de personen geboren in België 24% en bij de personen geboren in een ander EU-land 30%.

Personen geboren buiten de EU moeten ook vaker rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel, geven vaker zelf aan **financiële problemen** te hebben en leven vaker in een materieel gedepriveerd huishouden dat omwille van financiële redenen bepaalde basisgoederen mist, problemen heeft met de betaling van rekeningen, het huis niet deftig kan verwarmen, niet jaarlijks een week buitenshuis op vakantie kan gaan of niet om de 2 dagen proteïnerijke voeding kan eten.

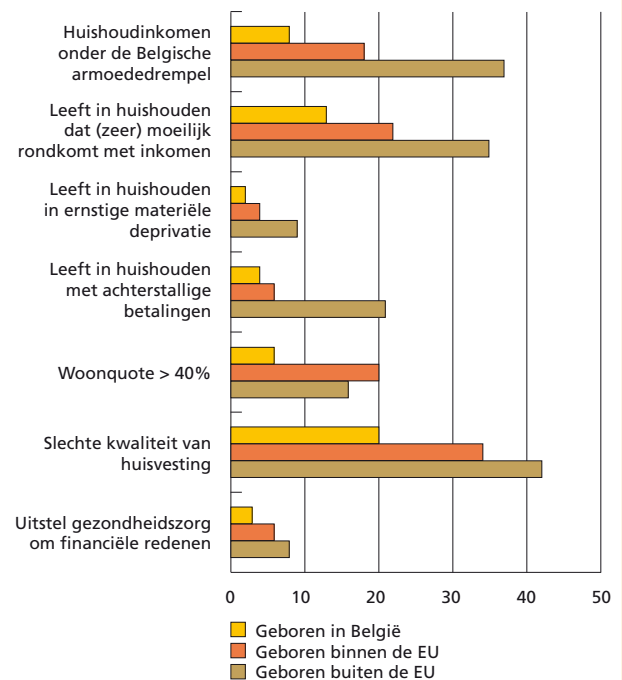
Ook het aandeel van het inkomen dat aan **huisvesting** wordt besteed, ligt bij personen van buiten de EU beduidend vaker boven de kritische drempel van 40%. Bovendien zijn de huizen waarin zij wonen doorgaans van mindere kwaliteit. Personen geboren in de EU maar buiten België nemen veelal een tussenpositie in tussen personen geboren in België en personen geboren buiten de EU.

Nadere analyse bij de personen van vreemde herkomst (personen met een niet-Belgische nationaliteit of geboren buiten België) voor de periode 2007-2009 en voor geheel België geeft aan dat het **armoederisico** het hoogst ligt bij personen van Marokkaanse herkomst (54%). Ook personen van Turkse herkomst (33%), Oost-Europese herkomst (36%) en niet-Europese herkomst (37%) scoren opvallend minder goed dan personen van Belgische herkomst (12%) (Van Haarlem e.a., 2011).

De zwakkere socio-economische positie van personen van vreemde herkomst blijkt ten slotte ook uit de cijfers van Kind en Gezin over geboorten in kansarme gezinnen. Aan de hand van een aantal criteria, wordt bij elke geboorte nagegaan of het gezin kansarm is (zie hoofdstuk 3.5). Op basis daarvan wordt een **kansarmoede-index** berekend die aangeeft hoeveel kinderen in de afgelopen 3 jaar geboren werden in een kansarm gezin. Deze index lag in 2012 bij kinderen met een moeder van Belgische herkomst (5%) beduidend lager dan bij kinderen met een moeder die bij haar geboorte niet de Belgische nationaliteit had (28%). Dat zorgt ervoor dat bijna 2 op de 3 kinderen die in kansarmoede worden geboren (62%), een moeder hebben van vreemde herkomst.

3.148 Maatschappelijke positie naar geboorteland

Positie van personen geboren in België, personen geboren in een ander EU-land en personen geboren buiten de EU op vlak van inkomen en huisvesting, in 2011, in %.

Bron: ADSEI EU-SILC, bewerking SVR.

Inburgering als opstap naar integratie

Ook de 'nieuwe' Vlaming zelf wordt door de Vlaamse overheid aangesproken op zijn of haar individuele verantwoordelijkheid. Er wordt van hem of haar gevraagd actief deel te nemen aan de samenleving door onder meer de taal en de omgangsvormen te leren kennen en te respecteren.

Het primaire **inburgeringstraject** is een eerste, belangrijke opstap naar volwaardige deelname aan de samenleving. Dergelijk traject bestaat uit een vormingsprogramma ondersteund door individuele begeleiding vanuit het onthaalbureau (trajectbegeleiding). Het vormingsprogramma omvat lessen Nederlands (NT2), een cursus maatschappelijke oriëntatie en loopbaanoriëntatie. De concrete invulling van deze onderdelen is afhankelijk van het specifieke profiel van de inburgeraar.

Afhankelijk van het scholingsniveau varieert de omvang van het NT2-project. Een standaardcursus Nederlands bestaat uit 240 lesuren voor laaggeschoolden, 120 lesuren voor hogergeschoolden en maximaal 90 uur voor hooggeschoolden. Voor niet gealfabetiseerde of zeer laaggeschoolden is er een langere versie van 600 lesuren.

Bij inburgeraars met een 'professioneel perspectief' is de loopbaanoriëntatie gericht op werk of zelfstandig ondernemerschap (via de VDAB). Anderen worden begeleid naar verdere studie of naar deelname aan het sociaal-culturele

3.149 Nieuwkomers

Aantal meerderjarige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest, van 2008 tot 2012.

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal	29.541	30.702	41.090	40.997	36.822
Profiel nieuwkomers (in %)					
Man	54,9	50,2	52,1	53,8	54,4
Vrouw	45,1	49,8	47,9	46,2	45,6
18-64 jaar	97,2	97,6	98,2	98,4	98,9
65 jaar en ouder	2,8	2,4	1,8	1,6	1,1
Nederlanders	16,4	15,5	14,6	13,8	13,8
Rest EU+-landen*	33,1	30,2	35,4	41,1	46,3
Van buiten de EU+	50,0	53,9	48,3	44,3	38,4
Onbekend/staatloos	0,5	0,3	1,7	0,8	1,5
Verplichte doelgroep	18,3	23,2	35,2	35,9	21,2
Rechthebbende doelgroep	43,4	50,1	54,1	59,0	73,8
Onbepaald	38,4	26,7	10,7	5,2	5,0

* EU+-landen zijn de landen van de Europese Unie, Noorwegen, IJsland, Liechtenstein en Zwitserland.
Bron: Kruispuntbank Inburgering.

aanbod, vrijwilligerswerk of andere vrijetijdsbesteding. Welk traject een inburgeraar precies volgt, wordt vastgelegd in een inburgeringscontract.

Het Vlaamse inburgeringsbeleid richt zich op vreemdelingen van 18 jaar en ouder die zich langdurig (meer dan 3 maanden) of definitief in Vlaanderen of Brussel komen vestigen. Ook Belgen die in het buitenland geboren zijn en minstens één ouder hebben die in het buitenland geboren is, behoren tot de doelgroep van het inburgeringsbeleid. Iedereen die tot de doelgroep behoort, heeft recht op een inburgeringstraject. Een aantal groepen zijn echter verplicht om dergelijk traject te volgen. Het gaat vooreerst om de zogenaamde 'nieuwkomers': personen met een vreemde nationaliteit die voor het eerst meer dan 3 maanden in Vlaanderen verblijven en Belgen die hoogstens een jaar in België wonen. Ook asielzoekers die meer dan 4 maanden geleden hun asielaanvraag hebben ingediend worden als nieuwkomers beschouwd. Hun verplichting om een inburgeringstraject te volgen, gaat echter pas in van zodra zij als vluchteling erkend worden. Naast de nieuwkomers zijn ook bedienaars van de erkende erediens ten verplicht om een inburgeringstraject te volgen. Een aantal groepen is vrijgesteld van de plicht tot het volgen van een inburgeringstraject. Het gaat om de niet-Belgische staatsburgers van een EU-lidstaat, Noorwegen, IJsland, Liechtenstein of Zwitserland (de zogenaamde 'EU+-landen') en hun familieleden, om inburgeraars die al een inburgeringsattest hebben gehaald en om arbeidsmigranten die een tijdelijk verblijfsstatuut hebben dat kan leiden tot een definitief verblijf. Ook nieuwkomers van 65 jaar en ouder of nieuwkomers die ernstig ziek zijn of een handicap hebben, zijn niet verplicht een inburgeringstraject te volgen, net zomin als diegenen die een diploma kunnen voorleggen van het Belgische of Nederlandse onderwijs of die een volledig schooljaar hebben gevolgd in het onthaalonderwijs. De inburgeringsplicht geldt niet voor nieuwkomers in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Ook minderjarige nieuwkomers behoren tot de doelgroep van inburgering. Bij hen wordt erop toegezien dat ze effectief worden toegeleid naar een onderwijsinstelling.

Wie inburgeringsplichtig is, moet zich binnen de 3 maanden aanmelden bij een onthaalbureau en moet met regelmaat deelnemen aan de verschillende onderdelen van het inburgeringstraject (minstens 80% van de lessen). Verplichte inburgeraars die hun plicht niet nakomen en rechthebbende inburgeraars die hun inburgeringscontract niet naleven, kunnen een administratieve geldboete krijgen.

In 2012 stroomden 36.822 meerderjarige nieuwkomers in. Dit is minder dan in de periode 2010-2011. De stijging tussen 2009 en 2010 is deels te wijten aan een betere selectie van de doelgroep uit het Rijksregister.

Deze cijfers slaan niet op het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar vanuit het buitenland in Vlaanderen komt vestigen (zie daarvoor de cijfers over de externe inwijking van vreemdelingen), maar op de inwijkingen die behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid.

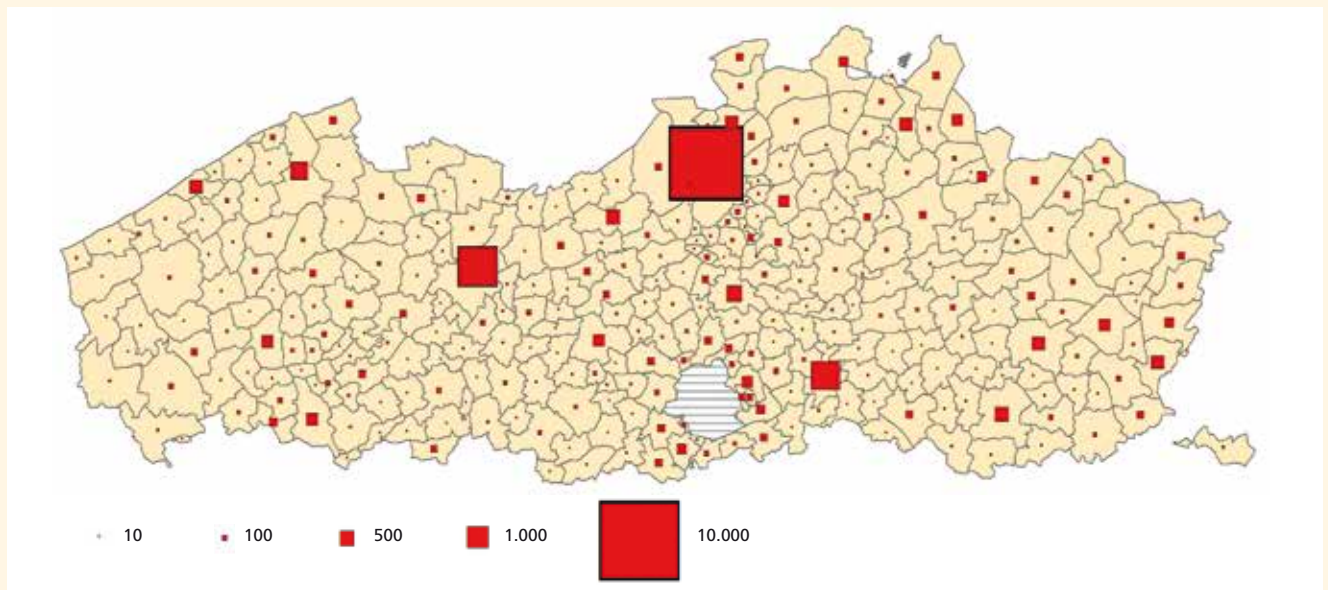
Naar geslacht gaat het om iets meer mannen dan vrouwen. Slechts 1% van de meerderjarige nieuwkomers is 65 jaar of ouder. 6 op de 10 meerderjarige nieuwkomers zijn afkomstig uit een EU+-land. Dit aandeel is tegenover de voorgaande jaren duidelijk gestegen. De grootste nationaliteitsgroep zijn de Nederlanders. In 2012 waren zij goed voor 14% van het aantal nieuwkomers. Iets meer dan 1 op de 5 meerderjarige nieuwkomers is verplicht een inburgeringstraject te volgen.

25% van de meerderjarige nieuwkomers zijn gezinsherenigers, 27% zijn arbeidsmigranten en 11% van de nieuwkomers hebben een asielaanvraag ingediend. Daarnaast zijn 26% van de nieuwkomers Europese onderdanen waarover geen verdere informatie beschikbaar is.

De nieuwkomers wonen vooral in de steden, op de eerste plaats in Antwerpen en Gent. Ook Leuven scoort behoorlijk hoog. Daarna volgen de andere centrumsteden, de rand rond Brussel, Midden-Limburg en de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg.

3.150 Nieuwkomers per gemeente

Aantal meerderjarige nieuwkomers per gemeente, in 2012.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

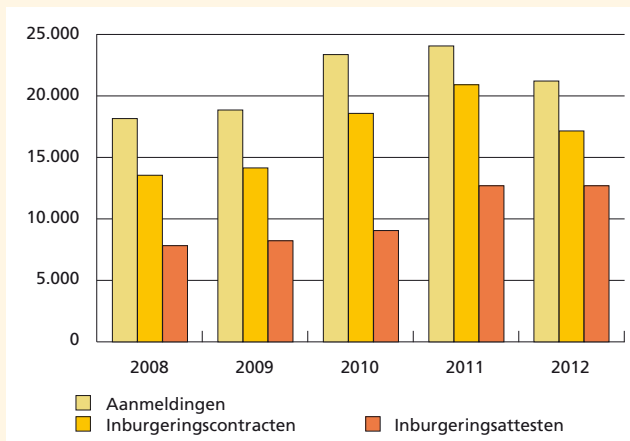
In 2012 hebben 21.289 inburgeraars zich voor het eerst aangemeld in een onthaalbureau in Vlaanderen of Brussel. 38% daarvan behoorde tot de verplichte doelgroep. Er werden 17.210 **inburgeringscontracten** afgesloten, waarvan 48% met verplichte inburgeraars. In de loop van 2012 werden 12.705 **inburgeringsattesten** afgeleverd.

Het aantal aanmeldingen en contracten lag in 2012 duidelijk lager dan in de 2 voorgaande jaren. Het aantal afgeleverde attesten is tegenover 2011 min of meer constant gebleven.

De inburgering van minderjarige anderstalige nieuwkomers gebeurt vooral door school te lopen. In het secundair onderwijs krijgen de anderstalige minderjarige nieuwkomers een jaar lang een Nederlands taalbad om daarna over te stappen naar het regulier onderwijs. In het schooljaar 2011-2012 zaten 3.030 leerlingen in de **onthaalklas** voor anderstalige nieuwkomers in het secundair onderwijs, wat iets hoger ligt dan de voorbije jaren. In het basisonderwijs worden de anderstalige nieuwkomers deels afzonderlijk onderwezen.

3.151 Inburgeringstrajecten

Evolutie van het aantal inburgeraars dat zich op een onthaalbureau heeft aangemeld, een inburgeringscontract heeft getekend en een inburgeringsattest heeft behaald, in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2008 tot 2012.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

Woonwagengedwongen

Binnen het Vlaamse integratiebeleid is er ook aandacht voor **woonwagengedwongen**: mensen met een eigen, nomadische cultuur die traditioneel in een woonwagen wonen of gewoon hebben. Zij kunnen zowel in een woonwagen wonen als in een huis of appartement. In die zin mag de term 'woonwagengedwongen' niet strikt geïnterpreteerd worden.

De groep is zeer heterogeen. Volgens de meest recente ramingen van 2003, leven er in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 8.000 Voyageurs, 1.200 Manoesjen en 800 Roms. De Manoesjen arriveerden in de 15de eeuw in onze streken en spreken naast het Nederlands hun eigen Manoesj-taal. De Roms zijn afkomstig uit Oost-Europa. Zij zijn sinds het einde van de 19de eeuw in verschillende golven naar West-Europa gekomen, leven sterk nomadisch en spreken Romanés met als tweede taal Frans. De Roma spreken ook Romanés zoals de Roms, maar ze zijn recent vanuit Oost-Europa geïmmigreerd waar ze in huizen of appartementen woonden, niet in woonwagens. Zij behoren daardoor niet tot de groep woonwagengedwongen zoals bepaald in het Vlaamse In-

tegratiedecreet. Het aantal Roma in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt geraamd op zowat 20.000.

De meeste woonwagenbewoners die permanent in het Vlaamse of Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wonen, hebben de Belgische nationaliteit. De woonwagenbevolking is opvallend jong, met bijna de helft jonger dan 19 jaar.

In 2011 leefde in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest naar schatting 967 gezinnen woonwagenbewoners of ongeveer 2.600 personen daadwerkelijk in een woonwagen of caravan. Bij iets minder dan een kwart van deze gezinnen gaat het om Roms. De andere gezinnen zijn Voyageurs en Manoesjen. Tegenover 2003 is het aantal gezinnen dat leeft in een woonwagen of caravan met 15% gestegen.

Woonwagenbewoners leven in familieverband op **woonwagenterreinen**. Begin 2013 zijn er 486 standplaatsen op 31 residentiële woonwagenterreinen (ingericht voor permanente bewoning) in Vlaanderen en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Slechts de helft van de permanente woonwagengezinnen kan dus terecht op een openbaar gemeentelijk woonwagenterrein. De andere gezinnen zijn aangewezen op privéterreinen die ze huren of kopen. Voor de ongeveer 1.000 doortrekkende gezinnen die in Vlaanderen jaarlijks halt houden, zijn er momenteel 5 doortrekkersterreinen (4 in het Vlaamse Gewest, 1 in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest) met 102 standplaatsen. Daarnaast hebben enkele gemeenten een regeling voor de opvang van doortrekkers op pleisterplaatsen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen (CGVS) (2013). *Asielstatistieken: overzicht 2012*. Brussel: CGVS.

Dienst Vreemdelingenzaken (2013). *Asielaanvragen: statistieken – synthese van het jaar 2012*. Brussel: IBZ – Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken.

Departement Onderwijs en Vorming (OND) (2013). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs. Schooljaar 2011-2012*. Brussel: OND.

Kind en Gezin (2013). *Het Kind in Vlaanderen 2012*. Brussel: Kind en Gezin.

Noppe, J. & Lodewijckx, E. (2012). *De gekleurde samenleving. Personen van vreemde herkomst in Vlaanderen*. Brussel: SVR.

Van Haarlem, A., Coene, J. & Lusyne, P. (2011). De superdiversiteit van armoede en sociale uitsluiting. In: Dierckx, D., Vranken, J., Coene, J. & Van Haarlem, A. (red.). *Armoede en Sociale Uitsluiting: Jaarboek 2011*. Acco: Leuven.

Van Meeteren, M., Van San, M. & Engbersen, G. (2007). *Irreguliere immigranten in België: inbedding, uitsluiting en criminaliteit*. Rotterdam: Risbo.

Agentschap voor Binnenlands Bestuur (ABB): <http://www.integratiebeleid.be/> en <http://www.inburgering.be>

Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI): <http://statbel.fgov.be/nl>

Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS): <http://www.belgium.be/cgvs>

Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ): <http://dofi.ibz.be>

Departement Onderwijs en Vorming (OND): <http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Lokale Inburgerings- en Integratiemonitor:

<http://www.lokaalstatistieken.be>

Steunpunt Werk en Sociale Economie (WSE):

<http://www.steunpuntwse.be>

Kruispunt Migratie-Integratie: <http://www.kruispuntmi.be>

Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be>

DEFINITIES

Armoededrempel Om zicht te krijgen op de armoede-situatie van een land of regio wordt onder impuls van de Europese actieplannen vaak gewerkt met het armoederisicopercentage. Het gaat om het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder de nationale armoededrempel. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbare nationaal gestandaardiseerde huishoudinkomen.

Ernstige materiële deprivatie Een ernstig materieel gedepriveerd huishouden mist minstens 4 van volgende 9 items omwille van financiële redenen: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees, kip of vegetarisch alternatief om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave van 900 euro kunnen doen.

Nieuwkomer Een persoon is een nieuwkomer als hij een vreemde nationaliteit heeft en voor het eerst meer dan 3 maanden in België verblijft, als hij de Belgische nationaliteit heeft en hoogstens een jaar in België woont of als hij een asielzoeker is die meer dan 4 maanden geleden zijn asielaanvraag heeft ingediend. Elke nieuwkomer is in principe verplicht een inburgeringstraject te volgen, al zijn verschillende groepen van deze verplichting vrijgesteld. Het gaat dus niet om het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar in Vlaanderen komt vestigen, maar om diegenen die behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid.

Thuistaal Volgens het Ministerie van Onderwijs en Vorming is de thuistaal niet het Nederlands als de leerling in het gezin met niemand of in een gezin met 3 gezinsleden (zonder de leerling) met maximum 1 gezinslid Nederlands spreekt. Broers en zussen worden als 1 gezinslid beschouwd.

Vreemdeling Persoon met een huidige vreemde (= niet-Belgische) nationaliteit.

Vreemde herkomst De afbakening van het begrip 'vreemde herkomst' is niet eenduidig. Verschillende definities en operationalisering van herkomst worden in dit verband gebruikt naargelang het thema of de (overheids)dienst die de gegevens verzamelt. Het Vlaamse Integratiedecreet (2009) heeft het in artikel 3 over "personen die bij hun geboorte niet de Belgische nationaliteit bezaten of van wie minstens één van de ouders bij geboorte niet de Belgische nationaliteit bezat".

Vluchteling/asielzoeker/subsidiaire bescherming Een asielzoeker is een vreemdeling die in België een aanvraag indient om erkend te worden als vluchteling die voldoet aan de voorwaarden van artikel 1 van het Internationaal Vluchtelingenverdrag van 1951. Een vluchteling wordt daarin gedefinieerd als "de persoon die een gegronde vrees heeft voor vervolging om reden van zijn of haar ras, religie, nationaliteit, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep, die zich buiten zijn of haar land van herkomst bevindt en die omwille van die vrees de bescherming van dat land niet kan of wil invoeren." Om als vluchteling erkend te worden moet een asielaanvraag worden ingediend bij de Dienst Vreemdelingenzaken. Het is het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen dat de vluchtelingenstatus toekent of weigert.

Indien een asielzoeker geen vluchteling is die voldoet aan de voorwaarden van artikel 1 van het Internationaal Vluchtelingenverdrag maar toch een reëel risico op 'ernstige schade' loopt in geval van terugkeer naar zijn land, wordt hem het subsidiaire beschermingsstatuut toegekend. In tegenstelling tot bij erkende vluchtelingen omvat het subsidiaire beschermingsstatuut slechts een tijdelijk verblijfsrecht al wordt dat na 5 jaar verblijf in België omgezet in een verblijfsrecht van onbeperkte duur.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar).

(ILO-)Werkloosheidsgraad Aandeel werklozen in de beroepsbevolking (werkenden en werklozen).

Woonquote Aandeel van het inkomen dat aan huisvestingskosten wordt besteed.

3.5

INKOMEN, ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING

BLIKVANGERS

- Vlaanderen haalt inzake beschikbaar inkomen per inwoner de top 5 van de best presterende EU-landen (figuur 3.152).
- Iets minder dan 1 op de 10 Vlamingen of 610.000 personen leeft in een huishouden met een inkomen onder de armoederisicodrempel (figuur 3.155). Daarmee haalt Vlaanderen een gedeelde 1ste plaats in de rangschikking van EU-landen (figuur 3.158). Onder meer bij ouderen, alleenstaanden, leden van eenoudergezinnen, werklozen en niet-actieven, leden van gezinnen waar niet of weinig wordt gewerkt, laagopgeleiden, huurders en personen geboren buiten de EU ligt het risico op armoede beduidend hoger dan gemiddeld (figuur 3.156).
- Net de helft van het totaal aantal personen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel leeft in langdurige armoede (figuur 3.159). Dat komt overeen met goed 300.000 Vlamingen.
- 80.000 Vlamingen die werken, hebben toch een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel (figuur 3.157). Werk vormt dus geen sluitende bescherming tegen armoede.
- 15% van de Vlamingen of 930.000 personen leven in een huishouden dat zelf aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen (figuur 3.160). Deze cijfers liggen de jongste jaren duidelijk hoger dan in de periode 2006-2007.
- Het aantal leefloontrekkers is in 2011 en 2012 na een duidelijke stijging in de periode 2009-2010 iets gedaald (figuur 3.168). Het aantal personen met een handicap met een Inkomensvervangende Tegemoetkoming of een Integratietegemoetkoming blijft echter toenemen (figuur 3.169).
- Het aantal gezinnen dat problemen heeft om de energiefactuur te betalen en dat door de netbeheerders van elektriciteit en gas wordt voorzien (figuur 3.176), nam in 2012 voor het eerst in lange tijd weer af. Ook het aantal wegens wanbetaling afgesloten toegangspunten is verder afgenomen.
- In 2011 leefde 10% van de Vlaamse kinderen (0 tot 17 jaar) in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel (figuur 3.180).
- Goed 1 op de 10 geboorten vindt plaats in een kansarm gezin. Het aandeel kansarme geboorten neemt jaar na jaar toe (figuur 3.182).

*De Vlaamse Regering heeft van de strijd tegen armoede een topprioriteit gemaakt. Zij wil de inkomenssituatie van de armste gezinnen verbeteren en ervoor zorgen dat alle Vlamingen volwaardig aan alle domeinen van de samenleving kunnen participeren. In het **Pact 2020** verbindt zij er zich toe om de armoede en sociale uitsluiting tegen 2020 sterk te verminderen. Deze doelstellingen werden verder verfijnd en in acties vertaald in het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014. In het kader van de nieuwe **EU2020-strategie** heeft de Vlaamse Regering zich als doel gesteld om de armoede en sociale uitsluiting tegen 2020 met 30% te verminderen en de kinderarmoede te halveren.*

Armoede is meer dan een tekort aan inkomen. Het verwijst naar een geheel van onderling verbonden vormen van uitsluiting op verschillende domeinen van het individuele en sociale leven. Financiële moeilijkheden zijn tegelijk vaak oorzaak en gevolg van achterstelling op het vlak van onder meer tewerkstelling, onderwijs, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

In een eerste deel komen de financiële aspecten van armoede aan bod en de wijze waarop het beschikbare inkomen over de bevolking is verdeeld. De precare positie van mensen met een laag inkomen op het vlak van onderwijs, arbeidsdeelname, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie komt aan bod in deel 2. In deel 3 wordt ten slotte ingegaan op de specifieke situatie van kinderen.

Welvaartsverdeling en armoede

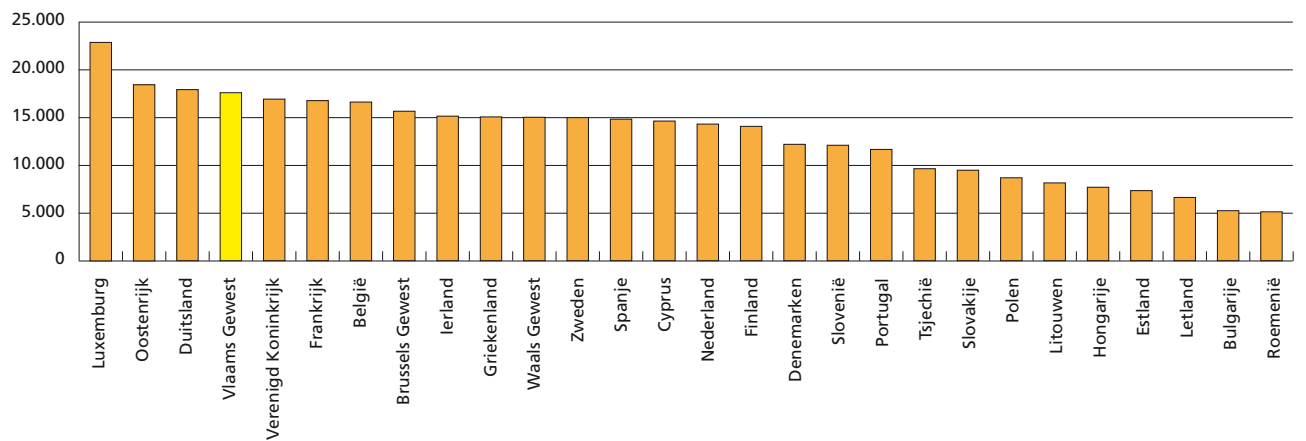
Beschikbaar inkomen

Het bruto binnenlands product (bbp) wordt vaak gebruikt om de geproduceerde welvaart in een land of regio te meten (zie hoofdstuk 1.2). Het geeft inzicht in de totale waarde van goederen en diensten die worden geproduceerd, maar is geen goede indicator voor het inkomen dat de inwoners daadwerkelijk in handen hebben. Daarvoor kijkt men best naar het **beschikbaar inkomen**. Dat bekomt men door van het geheel aan inkomsten van de inwoners (inkomsten uit economische activiteit, uit vermogen en uit sociale transfers) de door hen verschuldigde belastingen en sociale bijdragen af te trekken. Door dat inkomen uit te drukken in koopkrachtpariteiten wordt het mogelijk internationaal te vergelijken.

3.152 Beschikbaar inkomen per inwoner

Beschikbaar inkomen per inwoner in euro koopkrachtpariteiten gebaseerd op de finale consumptie, in de Belgische gewesten en de EU27-landen (geen cijfers voor Italië en Malta), in 2009.

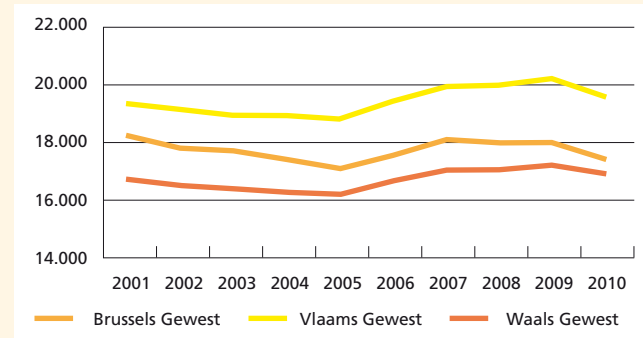
Bron: Eurostat.

Het Vlaamse Gewest scoort inzake beschikbaar inkomen behoorlijk hoog in Europa. De EU-lidstaten uit Oost-Europa bereiken duidelijk niet het welvaartsniveau van de EU15-lidstaten. Het gemiddelde beschikbare inkomen ligt in Vlaanderen hoger dan in Brussel en Wallonië. Opvallend is dat het beschikbaar inkomen in de 3 gewesten in 2010 voor het eerst sinds 2005 weer is gedaald.

Maar ook binnen Vlaanderen bestaan er opvallende regionale verschillen. Het beschikbare inkomen ligt het hoogst in Vlaams-Brabant. De Oost-Vlaamse arrondissementen scoren allen rond het Vlaamse gemiddelde. In de provincie Antwerpen scoren de arrondissementen Antwerpen en Turnhout iets onder het gemiddelde, het

3.153 Evolutie beschikbaar inkomen

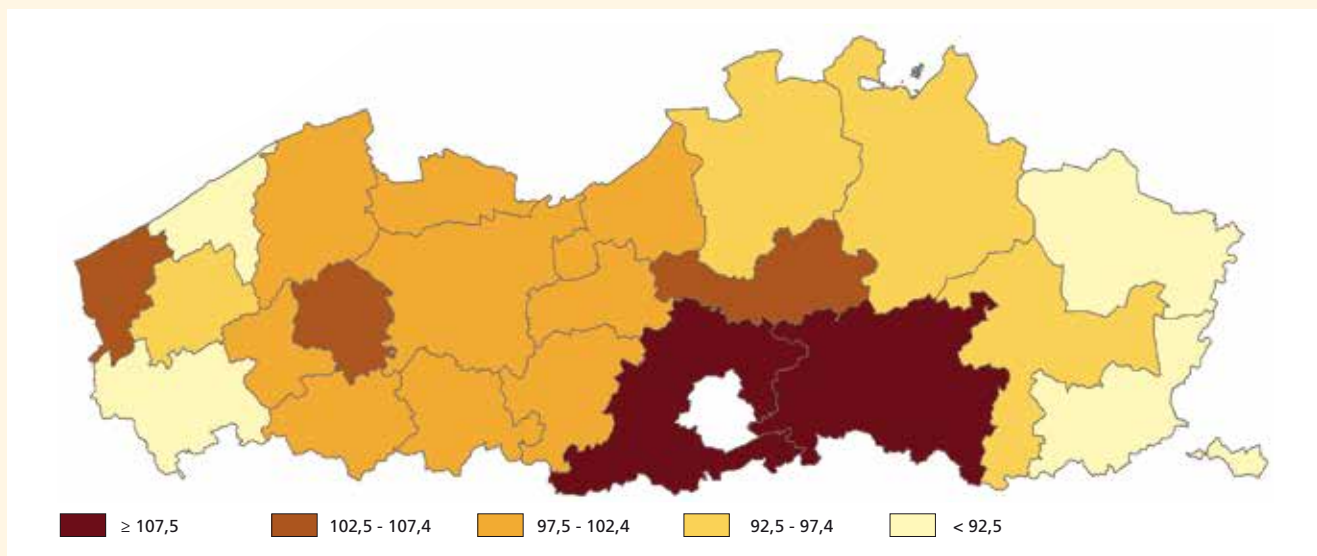
Evolutie van het beschikbaar inkomen per inwoner in de gewesten in euro en prijzen van 2010, van 2001 tot 2010.

Bron: INR, bewerking SVR.

3.154 Beschikbaar inkomen per arrondissement

Vergelijking van het beschikbaar inkomen per inwoner per arrondissement met het Vlaamse gemiddelde, in 2010, Vlaams Gewest = 100.

Bron: INR, bewerking SVR.

arrondissement Mechelen iets boven het gemiddelde. West-Vlaanderen geeft een diffuus beeld: in een aantal arrondissementen ligt het beschikbaar inkomen hoger dan het Vlaamse gemiddelde (Veurne en Tielt), in een aantal arrondissementen ligt het lager dan het Vlaamse gemiddelde (Diksmuide, Oostende, Ieper). In Limburg ligt het beschikbare inkomen in alle arrondissementen duidelijk lager dan het Vlaamse gemiddelde.

Bevolking onder de armoeddrempel

Om zicht te krijgen op de armoedesituatie van een land of regio wordt traditioneel aangegeven hoeveel mensen moeten rondkomen met een inkomen onder de **armoederisicodrempel**. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbaar gestandaardiseerde huishoudinkomen in het land. Er wordt vanuit gegaan dat personen die leven in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoeddrempel een verhoogd risico op armoede lopen. Door het huishoudinkomen te standaardiseren wordt rekening gehouden met de grootte en samenstelling van het huishouden.

De Belgische armoederisicodrempel lag volgens de EU-SILC-survey van 2011 voor een alleenstaande op 12.005 euro per jaar of 1.000 euro per maand. Omgerekend is dat voor een gezin met 2 volwassenen en 2 kinderen 2.101 euro per maand. Iets minder dan 1 op de 10 Vlamingen moest in 2011 rondkomen met een inkomen onder deze armoederisicodrempel. Dat komt overeen met ongeveer 610.000 personen. Deze indicator wordt berekend op basis van het beschikbaar huishoudinkomen in het jaar voor de survey. De cijfers van de survey van 2011 hebben dus eigenlijk betrekking op het huishoudinkomen van 2010. Bij deze cijfers dient te worden opgemerkt dat bepaalde kwetsbare bevolkingsgroepen zoals personen in collectieve huishoudens, personen zonder wettige verblijfsvergunning of dak- en thuislozen in surveyonderzoek niet

of nauwelijks vertegenwoordigd zijn. De hier vermelde armoedecijfers zijn dus eerder een onderschatting van de werkelijkheid.

Het **armoederisicopercentage** (= het aandeel personen onder de armoederisicodrempel) is de afgelopen jaren vrij stabiel gebleven, al lijkt er sprake van een lichte daling tussen 2010 en 2011. Ook tussen 2006 en 2008 is het percentage personen onder de armoederisicodrempel licht afgenomen. Een vergelijking met de periode vóór 2004 is moeilijk wegens een wijziging in de databron.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen met een inkomen onder de armoederisicodrempel tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel gedaald moet zijn tot maximaal 430.000 personen.

Het verschil in armoederisico tussen vrouwen en mannen blijft beperkt. Naar leeftijd scoren de leeftijdsgroepen tussen 18 en 64 jaar het best. Vooral personen ouder dan 65 jaar scoren opvallend minder goed dan het gemiddelde. De minder goede positie van de Vlaamse ouderen blijkt tegelijk uit het feit dat bijna 1 op de 3 personen onder de armoederisicodrempel 65 jaar of ouder is. Dit kan deels verklaard worden door het feit dat het armoederisicopercentage enkel rekening houdt met het ontvangen inkomen uit arbeid, vermogen, eigendom en sociale transfers, niet met de volledige waarde van eventueel beschikbare spaartegoeden of eigendommen of met de eventuele afwezigheid van woonuitgaven doordat de eigen woning al is afbetaald. Maar ook in Europees opzicht scoren de Vlaamse ouderen niet goed. Terwijl Vlaanderen bij de leeftijdsgroepen tot 50 jaar telkens de top haalt van de Europese rangschikking, zakt het bij de personen van 65 jaar en ouder naar een 17de plaats in de ranglijst.

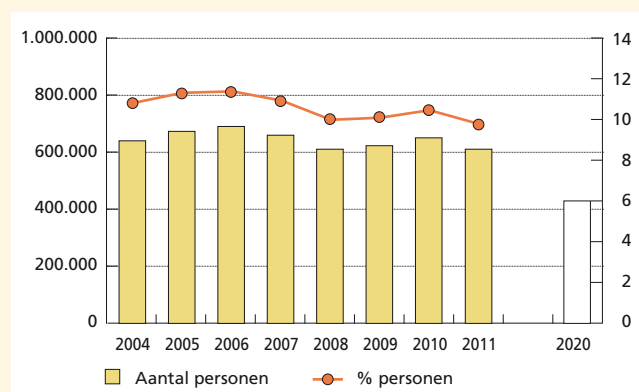
Alleenstaanden, personen in eenoudergezinnen en oudere koppels lopen een hoger risico op armoede dan gemiddeld. Van de personen in eenoudergezinnen moet goed een vijfde zien rond te komen met een inkomen onder de armoederisicodrempel. Naar aantal vormen de oudere koppels de grootste groep bij de personen onder de armoederisicodrempel, kort gevolgd door de alleenstaanden.

Werk vormt een belangrijke buffer tegen armoede. Het armoederisicopercentage ligt bij werkenden een pak lager dan bij werklozen, gepensioneerden en andere niet-actieven. Naar aantal vormen de gepensioneerden de grootste groep onder de armoederisicodrempel, kort gevolgd door de andere niet-actieven. Als gekeken wordt naar de werkintensiteit op gezinsniveau blijkt het risico op armoede het hoogst te liggen bij leden van gezinnen waar niet of slechts zeer beperkt wordt gewerkt (werkintensiteit < 0,2). Liefst 4 op de 10 personen in deze gezinnen lopen een verhoogd risico op armoede.

Een job vormt echter geen sluitende bescherming tegen armoede. Dat blijkt uit het feit dat 80.000 Vlamingen die werken toch moeten rondkomen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel. Het armoederi-

3.155 Bevolking onder de armoeddrempel

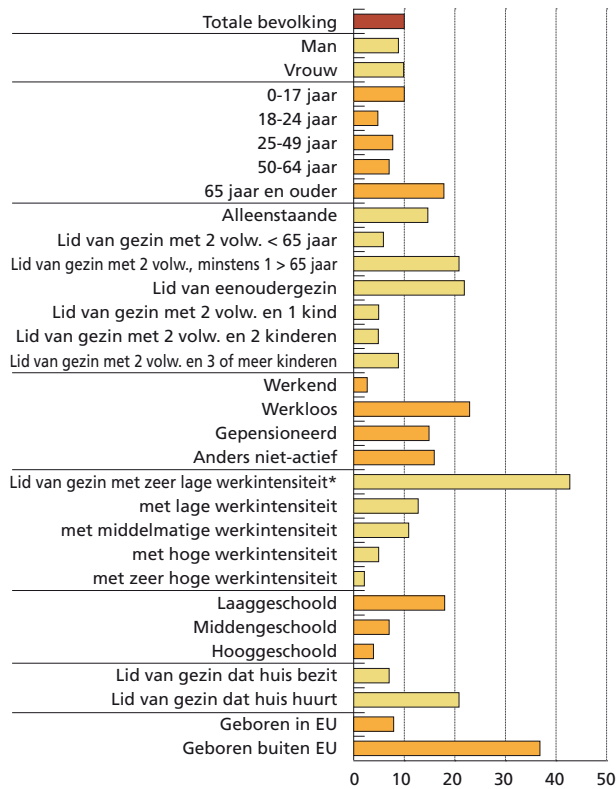
Evolutie van de bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, van 2004 tot 2011 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

3.156 Bevolkingsgroepen onder de armoededrempel

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitsstatus, werkintensiteit* van het huishouden, opleiding, woonsituatie en geboorteland, in 2011, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

sicopercentage ligt duidelijk hoger bij laaggeschoolde werkenden, bij werkenden met een tijdelijk contract, bij deeltijds werkenden (minder dan 30 uur per week) en bij zelfstandigen.

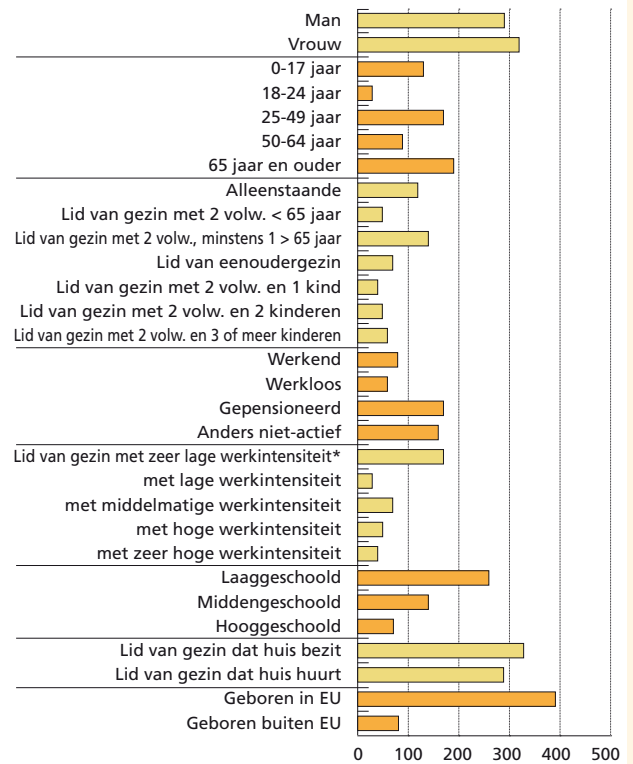
Naast tewerkstelling beperkt ook scholing het armoederisico. Het armoederisicopercentage van personen met een diploma hoger onderwijs ligt meer dan 4 keer lager dan dat van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs.

Het armoederisicopercentage ligt bij huurders 3 keer hoger dan bij eigenaars.

Daarnaast scoren ook personen geboren buiten de Europese Unie duidelijk minder goed. Het armoederisicopercentage ligt bij deze groep bijna 5 keer hoger dan bij personen geboren binnen de EU (inclusief België). Nadere analyse bij de personen van vreemde herkomst (personen met een niet-Belgische nationaliteit of geboren buiten België) voor de periode 2007-2009 en voor geheel België geeft aan dat het armoederisico het hoogst ligt bij personen van Marokkaanse herkomst (54%). Ook personen van Turkse herkomst (33%), Oost-Europese herkomst

3.157 Aantal personen onder de armoededrempel

Aantal personen met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitsstatus, werkintensiteit* van het huishouden, opleiding, woonsituatie en geboorteland, in 2011, x 1.000.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

(36%) en niet-Europese herkomst (37%) scoren opvallend minder goed dan personen van Belgische herkomst (12%) (Van Haarlem e.a., 2011).

Het armoederisicopercentage ligt ook duidelijk hoger bij personen die hinder ondervinden in hun dagelijkse bezigheden door een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Het armoederisicopercentage ligt bij deze groep (15%) bijna dubbel zo hoog als bij personen zonder hinder (8%).

Ten slotte kan Vlaanderen op basis van de EU-SILC-survey opgedeeld worden in stedelijke en niet-stedelijke gebieden. Het stedelijke gebied omvat de steden met minstens 50.000 inwoners en een bevolkingsdichtheid van meer dan 500 inwoners per km². Het verschil in armoederisicopercentage tussen stedelijke gebieden (11%) en niet-stedelijke gebieden (9%) blijft beperkt. Onderzoek op basis van administratieve gegevens maakt echter duidelijk dat de hoogste percentages van armoede en sociale achterstelling wel degelijk gemeten worden in de meest dichtbebouwde stedelijke gebieden, zeker als ook andere dan financiële aspecten in rekening worden gebracht

(Marissal e.a., 2012). Op basis van deze administratieve gegevens kan ook het niet-stedelijke gebied verder worden opgesplitst. Daaruit blijkt dat de armoede en sociale achterstelling op het platteland hoger ligt dan in de meer bevolkte niet-stedelijke gebieden.

Het Vlaamse armoederisicopercentage (10%) lag in 2011 duidelijk lager dan het EU27-gemiddelde (17%). Vlaanderen haalde daarmee in 2011 een met Tsjechië gedeelde eerste plaats in de EU27-rangschikking.

Het Pact 2020 stelt voorop dat het aandeel inwoners in Vlaanderen dat leeft in armoede in 2020 laag moet liggen in vergelijking met de best presterende EU27-landen. Die doelstelling is vandaag al gehaald.

Het is opvallend dat verschillende Oost- en Centraal-Europese landen (Tsjechië, Slowakije, Hongarije en Slovenië) niet beduidend slechter scoren dan de West- en Noord-Europese landen, terwijl de levensstandaard in die eerste groep landen toch lager ligt. Dat heeft te maken met het feit dat het hier gaat om een relatieve armoedemaat, berekend op basis van het mediaaninkomen in elk land afzonderlijk. Dat gebeurt vanuit de redenering dat een minimaal aanvaardbare levensstandaard - en dus ook de armoederisicodrempel - afhankelijk is van de specifieke sociaal-economische situatie van het land in kwestie.

Als Vlaanderen niet met de 27 EU-landen maar met andere EU-regio's (NUTS 1-niveau) wordt vergeleken, haalde Vlaanderen in 2010 een 8ste plaats op 68 regio's waarvoor EU-SILC-gegevens beschikbaar zijn. De Finse regio Åland scoort met een armoederisicopercentage van 5% het best. Ook Zuid- en Oost-Nederland en de Duitse deelstaat Beieren scoren nog iets beter dan Vlaanderen.

Als de inkomenssituatie van de bevolkingsgroepen die in het Vlaamse Gewest een duidelijk hoger risico lopen

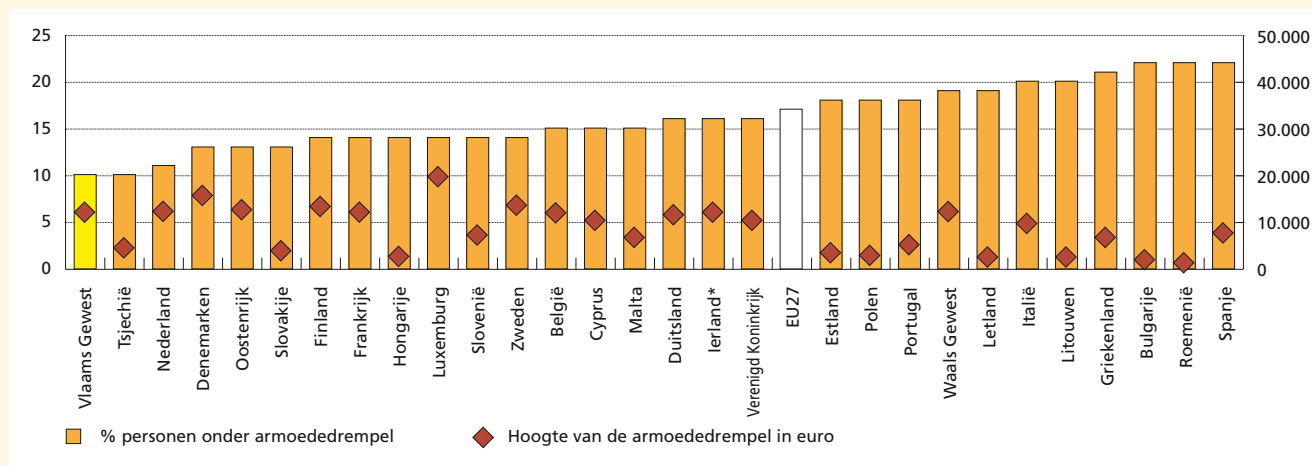
op armoede vergeleken wordt met de situatie van deze groepen in de 27 EU-lidstaten, komt een diffuus beeld te voorschijn. Bij de meeste groepen haalt Vlaanderen telkens een plaats binnen de top 5 van de EU-rangschikking. Bij de oudere bevolkingsgroepen (65-plussers, leden van koppels waarvan minstens 1 partner ouder is dan 65 jaar en gepensioneerd) zakt Vlaanderen met een score onder het EU-gemiddelde weg naar de (lagere) middenmoot. Bij de personen geboren buiten de EU eindigt Vlaanderen met een 26ste plaats zelfs bijna helemaal achteraan in de Europese rangschikking.

Bij de berekening van het armoederisicopercentage wordt traditioneel gebruik gemaakt van een armoederisicodrempel van 60% van het mediaan gestandaardiseerde netto beschikbare huishoudinkomen. Dat is een arbitraire keuze. Wie net boven deze 60%-drempel zit, komt hierdoor niet in beeld. Tegelijk is het zo dat wie beschikt over een inkomen dat maar net onder de armoederisicodrempel ligt, zich in een andere positie bevindt dan zij die moeten rondkomen met een inkomen dat een pak lager ligt dan de 60%-drempel. Om zicht te krijgen op de spreiding van de inkomens rond de armoederisicodrempel kan men daarom de hoogte van de drempel laten variëren. In 2011 bleek 19% van de Vlamingen te beschikken over een inkomen lager dan 70% van het nationaal mediaaninkomen, 5% over een inkomen lager dan 50% van het mediaaninkomen en 2% over een inkomen lager dan 40% van het mediaaninkomen. Die aandelen bleven de laatste jaren vrij stabiel. In Europees opzicht scoort Vlaanderen steeds op het niveau van de best presterende lidstaten.

Doordat de EU-SILC-survey werkt met een roterend panel - gezinnen worden verschillende jaren na elkaar bevroegd -, is het mogelijk om de inkomenssituatie van gezinnen over een aantal jaren heen te volgen. In 2011 leefde 5% van de Vlamingen in een gezin met een inkomen onder de

3.158 Armoede in Europa

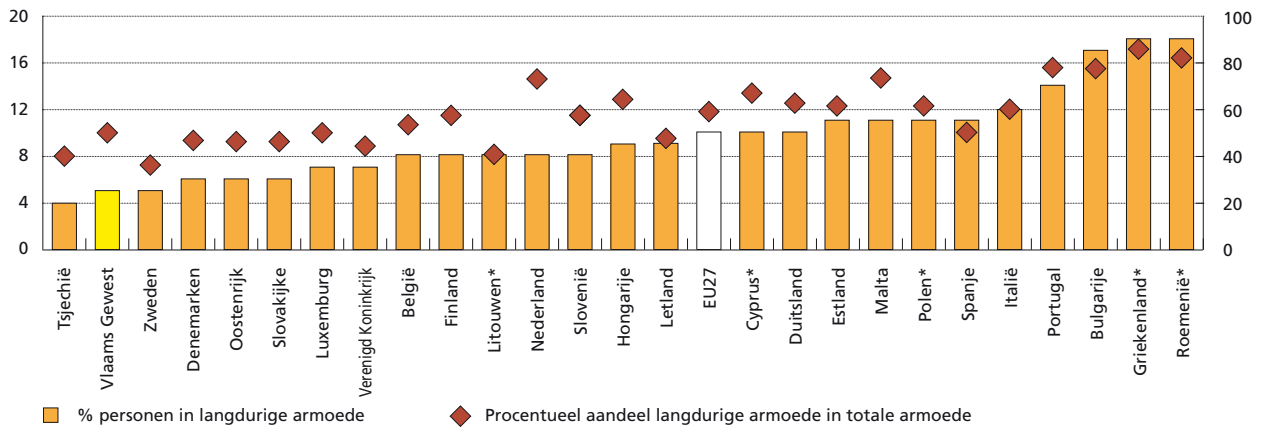
Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de nationale armoederisicodrempel in % (linkse as) en hoogte van de armoederisicodrempel voor een alleenstaande per jaar in euro (rechtse as), in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2011.

* Cijfers voor 2010.
Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

3.159 Langdurige armoede in Europa

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de nationale armoederisicodrempel in 2011 en in minstens 2 van de 3 voorgaande jaren (langdurige armoede) in % (linkse as) en het procentueel aandeel personen in langdurige armoede in het totaal aantal personen onder de armoederisicodrempel (rechtse as), in het Vlaamse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie (geen cijfers voor Frankrijk en Ierland), in 2011.

* Cijfers voor 2010.
Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

armoederisicodrempel in 2011 en in minstens 2 van de 3 voorgaande jaren. Dat komt overeen met goed 300.000 personen. Net de helft van het totaal aantal personen met een inkomen onder de armoederisicodrempel leeft in **langdurige armoede**. Ook op vlak van de langdurige armoede haalt Vlaanderen een plaats in de top 5 van de best presterende EU-lidstaten. Wel is het zo dat het aandeel van de langdurige armoede in de totale armoede iets hoger ligt in Vlaanderen dan in de best presterende EU-landen.

Subjectieve armoede

De inkomensgerelateerde verwachtingen en behoeften verschillen van mens tot mens. De objectieve vergelijking van het beschikbare inkomen met de armoederisicodrempel wordt daarom best aangevuld met een subjectieve inschatting van het inkomen door de betrokkenen zelf.

In 2011 leefde 15% van de Vlamingen in een huishouden dat zelf aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen met het beschikbare inkomen. Dat komt overeen met ongeveer 930.000 personen. Deze cijfers liggen de jongste jaren duidelijk hoger dan in de periode 2006-2007. De evolutie op het vlak van **subjectieve armoede** wijkt dus behoorlijk sterk af van de evolutie van het percentage personen met een inkomen onder de armoederisicodrempel.

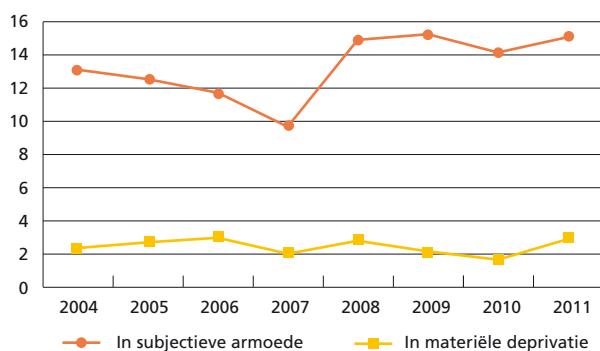
Vrouwen leven vaker in huishoudens waarvan het gezinshoofd aangeeft moeilijk rond te komen. In tegenstelling tot de objectieve armoederisicopercentages zijn de verschillen tussen de leeftijdsgroepen bij deze indicator niet zo groot. Alleenstaanden en zeker leden van eenoudergezinnen geven vaker dan andere huishoudtypes aan moeilijk rond te komen.

Wat activiteitenstatus, opleiding en nationaliteit betreft, lopen de resultaten van deze indicator grotendeels gelijk met de resultaten van de objectieve armoederisicopercentages. Personen die niet werken (zonder gepensioneerd) en leden van gezinnen waar niet of beperkt wordt gewerkt, hebben het moeilijker om rond te komen, net als laagopgeleiden, huurders en personen geboren buiten de EU.

Het is weinig verwonderlijk dat het aandeel personen in subjectieve armoede afneemt naarmate het inkomensniveau stijgt. Tegelijk geven de scores per inkomenskwintiel

3.160 Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie

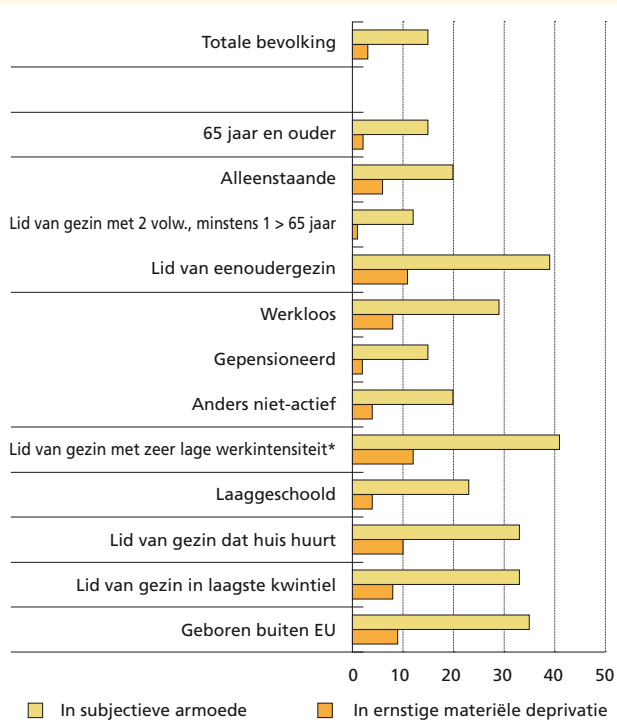
Evolutie van de bevolking die leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen (subjectieve armoede) en bevolking die leeft in een huishouden dat minstens 4 van 9 items* mist/ niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), van 2004 tot 2011, in %.

* Deze 9 items zijn: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees, kip of vegetarisch alternatief om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, het huis degelijk kunnen verwarmen, een onverwachte financiële uitgave van 900 euro kunnen doen, de rekeningen voor huur/hypotheek, nutsvoorzieningen of leningen/aankopen op afbetaling kunnen betalen.
Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

3.161 Bevolkingsgroepen in subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie

Bevolking die leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt (subjectieve armoede) en die leeft in een huishouden dat minstens 4 van 9 items** mist/niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), bevolkingsgroepen waarvan het armoederisicopercentage minstens 1,5 keer hoger ligt dan het gemiddelde, in 2011, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbaar maanden tijdens het referentiejaar.

** Zie figuur 3.160.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

aan dat subjectieve armoede niet beperkt blijft tot de personen onder de armoederisicodrempel (die allen in het laagste inkomenskwintiel zitten). Ook in het 2de kwintiel geeft een relatief grote groep aan moeilijk rond te komen (24%).

Er zijn in Vlaanderen relatief gezien minder personen die hun inkomenssituatie negatief beoordelen dan in de meeste EU-landen. Het Vlaamse Gewest haalt in de Europese rangschikking een 8ste plaats na de Scandinavische landen, Luxemburg, Duitsland, Nederland en Oostenrijk. De verschillen tussen de lidstaten zijn opvallend groter dan bij de objectieve armoederisicopercentages. In Finland leeft maar 7% van de inwoners in een huishouden dat moeite heeft om financieel rond te komen. In Griekenland en Bulgarije loopt dat op tot meer dan 60%. De Zuid-, Centraal- en Oost-Europese landen scoren op deze indicator in tegenstelling tot bij de objectieve armoederisicopercentages wel duidelijk minder goed dan de West- en Noord-Europese landen.

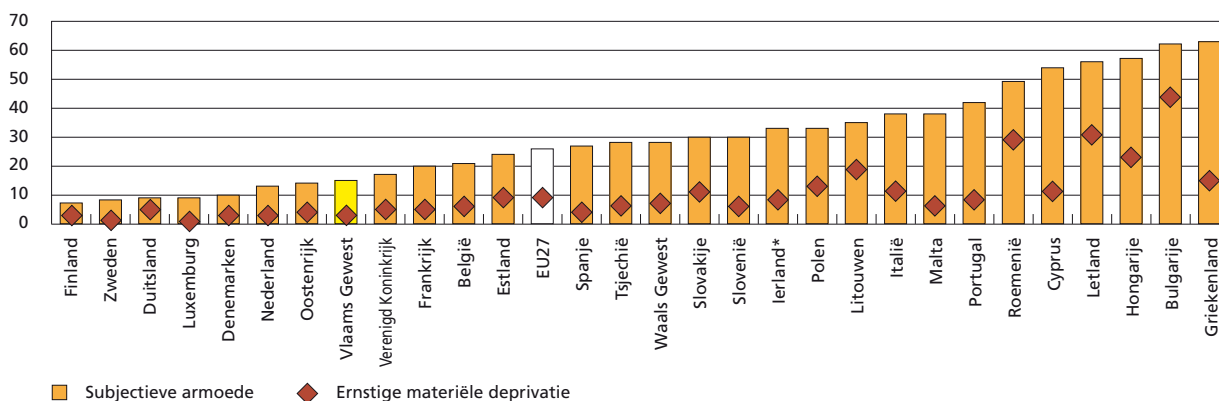
Ernstige materiële deprivatie

Op Europees niveau werd enkele jaren geleden een armoede-indicator ontwikkeld die niet zozeer focust op het inkomen zelf, maar op het feit of men mede dankzij dit inkomen kan genieten van een minimale levensstandaard. Dat gebeurt door na te gaan hoeveel items uit een lijst van 9 basisitems elk gezin moet missen omwille van financiële redenen. Vervolgens wordt per land of regio het percentage individuen berekend dat leeft in een gezin dat niet beschikt over minstens 4 van de 9 items.

Volgens de EU-SILC-survey van 2011 leefde slechts 3% van de Vlamingen in een ernstig materieel gedepriveerd gezin (mist minstens 4 van 9 basisitems om financiële

3.162 Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie in Europa

Bevolking die leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen (subjectieve armoede) en bevolking die leeft in een huishouden dat minstens 4 van 9 items** mist/niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2011, in %.

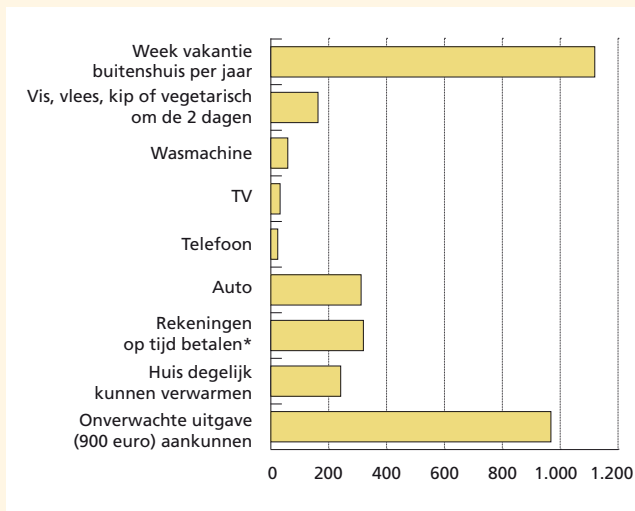
* Cijfers voor 2010.

** Zie figuur 3.160.

Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

3.163 Afzonderlijke items deprivatiemaat

Aantal personen dat leeft in een huishouden dat genoemd item moet missen/niet kan omwille van financiële redenen, in 2011, x 1.000.

* Rekeningen voor huur/hypotheek, nutsvoorzieningen of leningen/aankopen op afbetaling.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

redenen). Dat komt overeen met ongeveer 180.000 personen. Het aandeel ernstig gedepriveerden is tegenover 2010 iets gestegen.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen in een ernstige materieel gedepriveerd gezin tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen dat leeft in een ernstig materieel gedepriveerd gezin moet dalen tot maximaal 120.000 personen.

Als wordt gekeken naar de afzonderlijke items van de deprivatiemaat dan blijken op vakantie gaan en onverwachte uitgaven aankunnen voor de meeste problemen te zorgen. Goed 1,1 miljoen Vlamingen kan zich omwille van financiële redenen geen week vakantie buitenshuis per jaar veroorloven. Bijna 1 miljoen Vlamingen leeft in een gezin dat een onverwachte uitgave van 900 euro niet aankan.

Groepen die minder goed scoren bij de objectieve armoederisicopercentages en de subjectieve armoede, doen dat ook op vlak van ernstige materiële deprivatie. Het gaat om alleenstaanden, leden van eenoudergezinnen en grote gezinnen, werklozen, gezinnen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt, huurders, de laagste inkomensgroepen en personen geboren buiten de EU.

In Europees opzicht scoort Vlaanderen op het vlak van ernstige materiële deprivatie behoorlijk goed. Het haalt samen met Nederland, Denemarken en Finland een gedeelde 2de plaats na Luxemburg. De hoogste deprivatiescores worden opgetekend in de EU-lidstaten uit Centraal- en Oost-Europa.

Armoede volgens de Europa 2020-definitie

In de loop van 2010 werd door de Europese Unie een plan op tafel gelegd om van de Unie tegen 2020 een slimme, duurzame en inclusieve economie te maken: de zogenaamde **Europa 2020-strategie** (EU2020-strategie). Eén van de doelstellingen van deze strategie heeft betrekking op armoede en sociale uitsluiting. Bedoeling is om tegen 2020 het aantal armen of sociaal uitgesloten in de hele Unie met 20 miljoen te verminderen. Daarvoor werd ook een nieuwe armoede-indicator uitgewerkt die verschillende bestaande armoede-indicatoren samenvoegt. Deze samengestelde indicator beschouwt iemand als arm of sociaal uitgesloten als hij of zij voldoet aan minstens 1 van volgende voorwaarden:

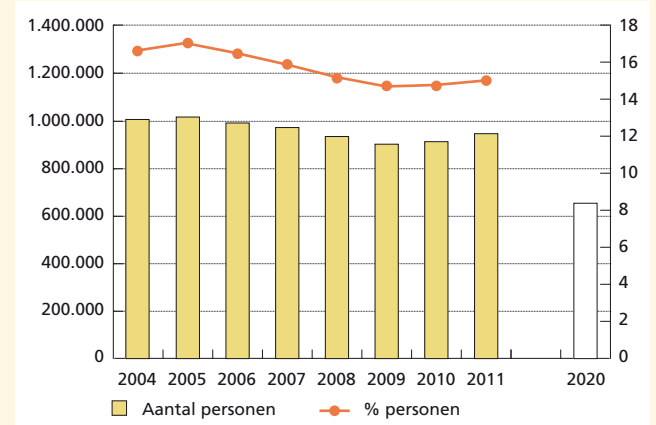
- leeft in een gezin met een inkomen onder de nationale armoederisicodrempel;
- leeft in een ernstig materieel gedepriveerd gezin;
- is jonger dan 60 jaar en leeft in een gezin met zeer lage werkintensiteit.

Gemeten aan de hand van deze samengestelde EU2020-indicator leefde in 2011 15% van de Vlaamse bevolking in armoede of sociale uitsluiting. Dat komt neer op ongeveer 940.000 personen. Daarmee haalt Vlaanderen samen met Tsjechië de 1ste plaats in de Europese rangschikking.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden

3.164 Armoede en sociale uitsluiting volgens EU2020-definitie

Evolutie van de bevolking die voldoet aan minstens 1 van volgende voorwaarden: leeft in een gezin met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel, leeft in een huishouden in ernstige materiële deprivatie (zie figuur 3.160), is jonger dan 60 jaar en leeft in een huishouden met werkintensiteit* lager dan 0,2, van 2004 tot 2011 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbaar maanden tijdens het referentiejaar.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

om het aantal personen in armoede of sociale uitsluiting volgens de EU2020-definitie tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen in armoede of sociale uitsluiting in Vlaanderen moet gedaald zijn tot maximaal 650.000 personen.

Inkomensverdeling

Bovenstaande gegevens hebben vooral betrekking op de situatie van de minst gegoede groepen, maar zeggen weinig over de wijze waarop het beschikbare inkomen verdeeld is over de gehele bevolking. Een vaak gebruikte maat om de inkomensverdeling in een land of regio in kaart te brengen, is de **inkomenskwieltverhouding** die het aandeel van het inkomen van de 20% rijksten in het totale inkomen vergelijkt met dat van de 20% armsten. Deze verhouding lag in Vlaanderen in 2011 op 3,5. Dat betekent dat het totale inkomen van de 20% rijksten 3,5 keer hoger ligt dan het totale inkomen van de 20% armsten. Dat cijfer is nauwelijks gewijzigd sinds 2004.

Een andere maat voor de inkomensongelijkheid is de gini-coëfficiënt. Deze coëfficiënt kijkt niet enkel naar de inkomens van de 20% rijksten en armsten, maar brengt de inkomens van de gehele bevolking in rekening. De maat geeft een waarde tussen 0 en 100 waarbij 0 staat voor een samenleving waar iedereen een gelijk inkomen heeft en 100 voor een samenleving waar al het inkomen toekomt aan 1 persoon. Vlaanderen haalde in 2011 een waarde van 25. Ook dit cijfer is tussen 2004 en 2010 niet significant gestegen of gedaald.

In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering zich als doel gesteld dat de inkomensongelijkheid tegen 2020 merkbaar moet dalen.

In Europees perspectief blijft de Vlaamse inkomensongelijkheid beperkt. Vlaanderen haalt zowel op basis van de inkomenskwieltverhouding als op basis van de gini-coëfficiënt een plaats in de top 5 van best presterende EU-landen.

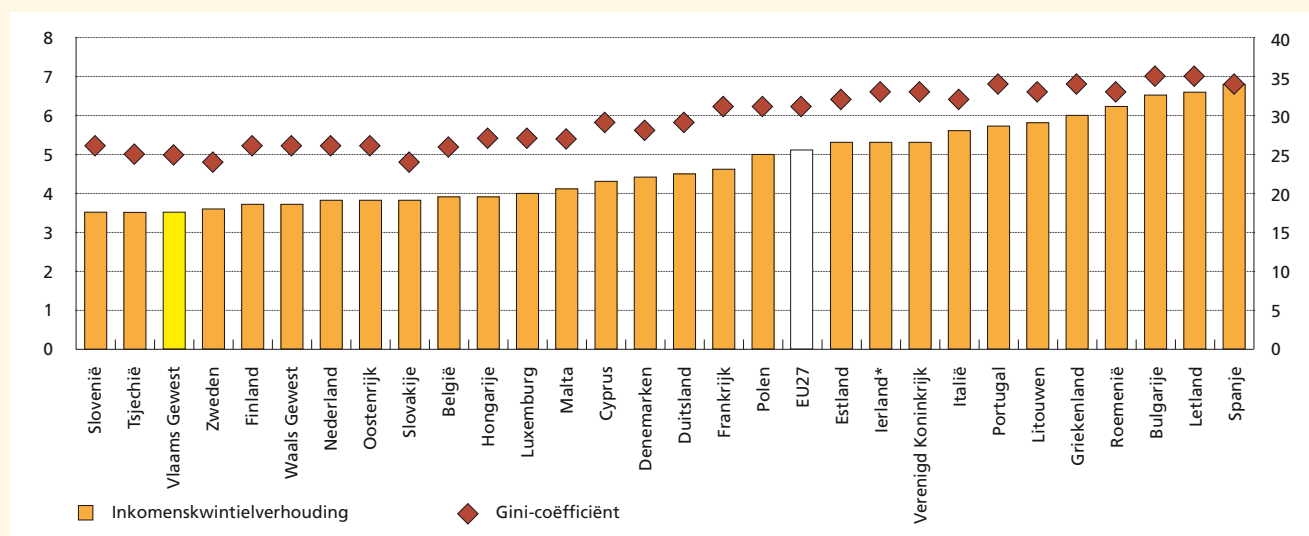
Betalingsproblemen en schulden

Betalingsproblemen en schuldoverlast vormen vaak een belangrijk probleem voor mensen met een laag inkomen. Eind 2012 stonden 127.732 Vlamingen met afbetalingsmoeilijkheden geregistreerd bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren van de Nationale Bank van België. Deze Centrale registreert alle kredieten die door natuurlijke personen worden afgesloten en de eventuele wanbetalingen met betrekking tot deze kredieten. Het aantal geregistreerde personen met betalingsachterstand is sinds 2008 gestaag gestegen. In deze cijfers wordt enkel rekening gehouden met kredieten (voor consumptie of hypotheek) en niet met schulden voor huur, energiefacturen, gezondheidskosten, telefoon/internet of fiscale schulden.

In de EU-SILC-survey wordt jaarlijks gevraagd naar achterstallige betalingen voor huur of hypotheek, elektriciteit, water of gas of aankopen op afbetaling of een andere lening. In 2011 leefde bijna 5% van de Vlamingen in een gezin met minstens 1 achterstallige betaling in het afgelopen jaar. Dat komt overeen met ongeveer 320.000 personen. In tegenstelling tot de bovenstaande cijfers van de Nationale Bank wordt hier niet alleen rekening gehouden met kredieten maar ook met andere mogelijke schulden. Het percentage personen in een gezin met achterstallen is tussen 2009 en 2011 iets gestegen.

3.165 Inkomensongelijkheid in Europa

Inkomenskwieltverhouding (linkse as) en gini-coëfficiënt (rechtse as), in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2011.

* Cijfers voor 2010.
Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

Het aandeel personen met achterstallige betalingen verschilt nauwelijks naar geslacht. Er is wel een opvallende afname naarmate de leeftijd stijgt. Personen in eenoudergezinnen en grote gezinnen hebben vaker achterstallige betalingen dan personen uit andere huishoudgroepen. Werklozen en niet-actieven (exclusief gepensioneerden) hebben vaker achterstallige betalingen dan gepensioneerden. Personen in gezinnen waar niet of beperkt wordt gewerkt, hebben vaker achterstallige betalingen dan personen in andere gezinnen, laagopgeleiden vaker dan hoogopgeleiden, huurders vaker dan eigenaars, de lagere inkomensgroepen vaker dan de hogere inkomensgroepen, personen geboren in de EU vaker dan personen geboren buiten de EU.

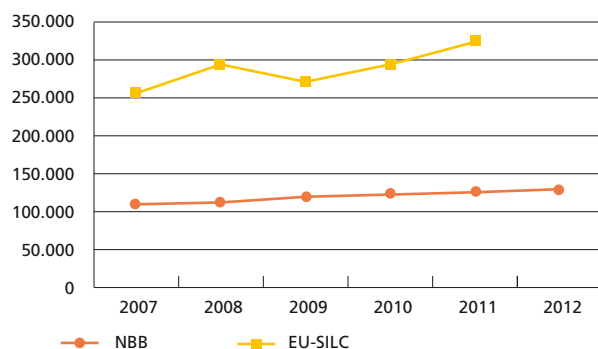
In vergelijking met de andere Europese landen blijft het aandeel personen met betalingsproblemen in Vlaanderen beperkt. Enkel Luxemburg scoort nog iets beter dan Vlaanderen.

Wie geconfronteerd wordt met overmatige schuldenlast of ernstige financiële moeilijkheden kan een beroep doen op budget- en schuldhulpverlening bij één van de 331 erkende instellingen voor **schuldbemiddeling** in Vlaanderen. In totaal behandelden deze instellingen in de loop van 2011 16.862 dossiers budgethulpverlening (zonder schulden) en 62.309 dossiers schuldhulpverlening. Bij de budgethulpverlening steeg het aantal dossiers met bijna 1.400 tegenover 2010, bij de schuldhulpverlening daalde het aantal dossiers met bijna 3.500.

Sinds 1999 bestaat de juridische procedure van **collectieve schuldenregeling**. Deze procedure werd in het leven geroepen om mensen die hun schulden niet meer de baas kunnen, de kans te geven om in de mate van het mogelijke hun schulden te betalen en tegelijk een menswaardig leven te leiden. Eind 2012 stonden er in Vlaanderen (in-

3.166 Achterstallige betalingen

Evolutie van het aantal met betalingsmoeilijkheden geregistreerde personen bij de Kredietcentrale van de Nationale Bank van België (NBB) en aantal personen dat leeft in een huishouden met minstens 1 achterstallige betaling inzake hypotheek/huur, nutsvoorzieningen (gas, elektriciteit, water) en leningen (aankopen op afbetaling of andere leningen) tijdens het afgelopen jaar (EU-SILC), van 2007 tot 2012.

Bron: NBB, EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

clusief het gerechtelijke arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde) in totaal 59.096 berichten van 'toelaatbaarheid van collectieve schuldenregeling' uit. Dat aantal is de voorbije jaren telkens met ongeveer 3.000 tot 5.000 eenheden toegenomen. De cijfers kunnen gezien worden als een aanwijzing van de meest extreme vorm van overmatige schuldenlast.

Sociale zekerheid en bijstand

Sociale transfers spelen een belangrijke rol bij de bestrijding van armoede. Zonder sociale uitkeringen zou 38% van de bevolking onder de armoederisicodrempel terecht komen. Als de pensioenen gezien worden als primaire inkomens en niet als transfers, gaat het nog steeds om 22% van de bevolking.

Begin 2012 ontvingen goed 1,1 miljoen Vlamingen een **pensioenuitkering**. Het is gezien de vergrijzing van de bevolking weinig verwonderlijk dat dit aantal jaarlijks gestaag toeneemt.

Het totale aantal RVA-uitkeringen daalde begin 2012 licht tegenover het jaar voordien. Deze daling is te wijten aan de daling van het aantal door de RVA vergoede **werklozen** en het aantal door de RVA ondersteunde werknemers bij tijdelijke werkloosheid, opleiding of deeltijdse tewerkstelling met behoud van rechten. Enkel het aantal werknemers dat met steun van de RVA de werktijd aanpast via loopbaanonderbreking of tijdskrediet is in 2012 verder gestegen.

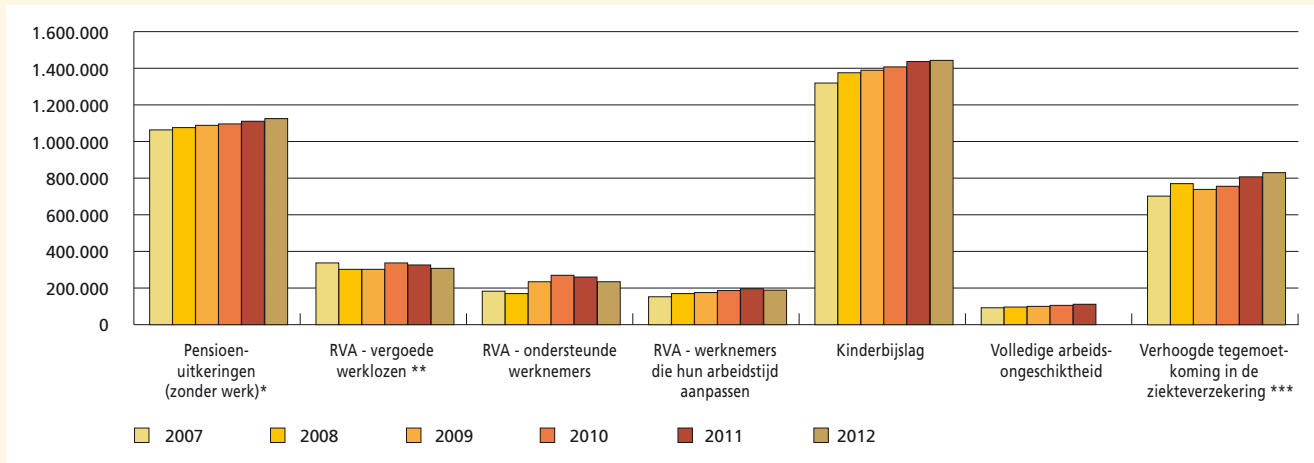
Voor goed 1,4 miljoen kinderen werd begin 2012 **kinderbijslag** uitgekeerd. Dat aantal is de laatste jaren duidelijk gestegen.

Begin 2011 ontvingen goed 100.000 Vlamingen een ziekte- of invaliditeitsuitkering wegens volledige **arbeidsongeschiktheid**.

Om de toegang tot de gezondheidszorg te verzekeren, bestaat er voor bepaalde groepen een **verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekering**. Het geeft recht op een hogere terugbetaling voor sommige geneesmiddelen en geneeskundige verzorging (bezoek aan zorgverstrekkers en hospitalisatie), derdebetalersregeling bij artsen die daarmee instemmen en een lagere maximumfactuur. Begin 2012 genoten goed 830.000 personen van dit recht. Dit statuut wordt toegekend aan personen die een bepaald sociaal voordeel ontvangen (leeftoon of gelijkaardige OCMW-hulp, IGO of GIB, uitkering voor personen met een handicap...), personen met een specifieke hoedanigheid van wie het gezinsinkomen een bepaalde grens niet overschrijdt (wezen, gepensioneerden, invaliden, weduwen/weduwenaars, personen met erkende handicap die geen uitkering ontvangen, ...) en sinds midden 2007 ook aan personen uit gezinnen met een bescheiden inkomen (**OMNIO-statuut**). Vanaf juli 2010 komen ook personen die minstens 1 jaar werkloos zijn en leden van eenoudergezinnen in aanmerking, vanaf maart 2011 ook de recht-

3.167 Sociale zekerheid

Evolutie van het aantal begunstigden van een aantal sociale zekerheidsuitkeringen bij begin van het jaar, van 2007 tot 2012.

* Inclusief IGO/GIB.

** Inclusief voltijds brugpensioen.

*** Titularissen en personen ten laste.

Bron: KSZ, RVA.

hebbenden op een verwarmingstoelage toegekend door het OCMW.

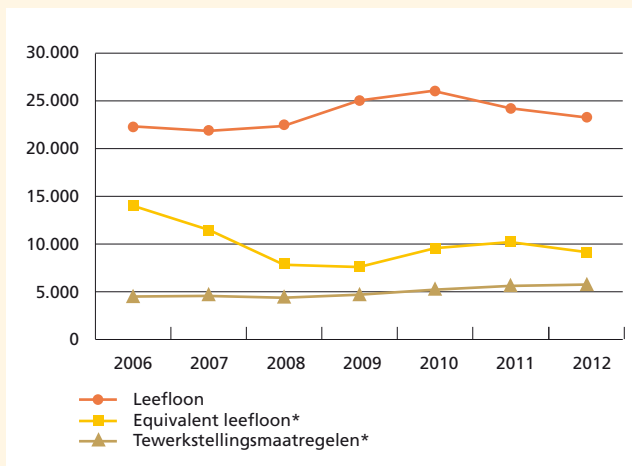
Enkel bij diegenen die een recht op verhoogde tegemoetkoming krijgen op basis van een bepaald sociaal voordeel gebeurt de toekenning automatisch. De andere personen die denken recht te hebben op de verhoogde tegemoetkoming moeten dit statuut zelf aanvragen. Een bepaald deel van de doelgroep heeft dit nog niet gedaan. Dat aantal ligt vooral hoog bij de personen die recht hebben op het OMNIO-statuuut.

Naast de klassieke sociale uitkeringen probeert de overheid via de **sociale bijstandsuitkeringen** de inkomenssituatie van de minst gegoede groepen te verbeteren.

Het gaat in eerste instantie om het leefloon dat men ontvangt in het kader van het **Recht op Maatschappelijke Integratie** (RMI) en het equivalent leefloon in het kader van het **Recht op Maatschappelijke Hulp** (RMH). Het RMH is er voor mensen die niet in aanmerking komen voor het RMI omdat ze niet voldoen aan bepaalde voorwaarden betreffende leeftijd, nationaliteit en arbeidsbereidheid. In de praktijk gaat het vooral om kandidaat-vluchtelingen en vreemdelingen met een verblijfsvergunning die niet ingeschreven zijn in het bevolkingsregister.

3.168 Sociale bijstand: RMI en RMH

Evolutie van het gemiddeld maandelijks aantal begunstigden van het (equivalent) leefloon en/of een tewerkstellingsmaatregel in het kader van het Recht op Maatschappelijke Integratie (RMI) of het Recht op Maatschappelijke Hulp (RMH), van 2006 tot 2012.

* Cijfers voor 2012 gebaseerd op eerste 10 maanden van het jaar.

Bron: POD MI.

In 2012 ontvingen in Vlaanderen per maand gemiddeld 23.169 personen een **leefloon**. Dat aantal is na een duidelijke stijging in 2009 en 2010 sinds 2011 weer iets gedaald. Nog eens gemiddeld 9.092 personen per maand ontvingen in 2012 een equivalent leefloon. Tegenover 2011 is dat aantal licht gedaald.

Het RMI en het RMH kan ook ingevuld worden via een tewerkstellingsmaatregel met tussenkomst van het OCMW. Het aantal tewerkstellingsmaatregelen is de voorbije jaren gestaag gestegen tot gemiddeld 5.551 per maand in 2012.

Slechts een beperkt aantal 65-plussers ontvangt een leefloon omdat zij aparte regelingen kennen: het **Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden** (GIB) dat sinds 2002 geleidelijk vervangen wordt door de **Inkomensgarantie voor Ouderen** (IGO). Meestal gaat het om een toeslag bovenop het pensioen, zodat men een bedrag bekommt dat vergelijkbaar is met het leefloon. Het wordt toegekend aan personen die de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt maar die door omstandigheden geen of geen voldoende loopbaan hebben kunnen opbouwen.

Begin 2012 ging het samen om 56.902 ouderen. Het aantal GIB's gaat sinds 2002 elk jaar achteruit. Het aantal IGO's schommelde tot 2007 rond 40.000, maar gaat sinds 2008 in stijgende lijn.

Personen met een handicap kunnen een beroep doen op een **Inkomensvervangende Tegemoetkoming (IVT)** indien zij geen arbeid kunnen verrichten en/of een **Integratietegemoetkoming (IT)** indien zij bijkomende kosten te dragen hebben vanwege een vermindering van hun zelfredzaamheid. Begin 2012 werd in Vlaanderen aan 77.158 personen een IVT en/of een IT uitgekeerd. Het aantal personen met een IVT en/of IT neemt de jongste jaren opvallend toe. Factoren die hierin mogelijk een rol spelen zijn de vergrijzing van de bevolking, een betere bekendheid van het stelsel en een snellere behandeling van de aanvragen.

De **gewaarborgde gezinsbijslag** ten slotte is bedoeld voor gezinnen die op basis van hun beroepsactiviteit geen enkel recht kunnen doen gelden op kinderbijslag, of slechts een recht genieten op een bedrag dat lager ligt dan de gewaarborgde gezinsbijslag. Begin 2012 ging het om 4.971 rechtgevendende kinderen.

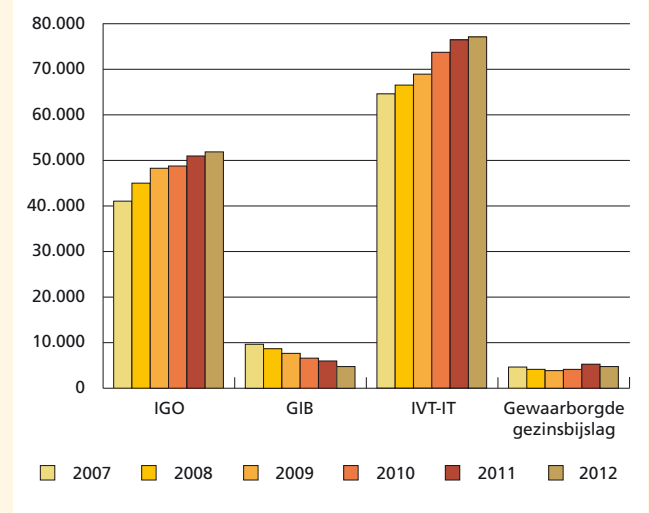
Als het aantal begunstigden van de belangrijkste sociale uitkeringen gerelateerd wordt aan het bevolkingsaantal en deze cijfers vergeleken worden tussen de gewesten, blijkt het aantal pensioenuitkeringen het hoogst te liggen in het Vlaamse Gewest, kort gevolgd door het Waalse Gewest. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt dat aantal opvallend lager. Het relatieve aantal personen met een werkloosheidsuitkering ligt het hoogst in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, net als het aantal personen dat een (equivalent) leefloon trekt. Het relatieve aantal personen met een uitkering voor arbeidsongeschiktheid en een tegemoetkoming voor personen met een handicap (IVT-IT) ligt dan weer iets hoger in het Waalse Gewest dan in de andere gewesten.

In het Vlaamse Gewest kregen begin 2012 322 op de 1.000 volwassen personen een vervangingsinkomen (werkloosheidsuitkering, pensioenuitkering of uitkering voor volledige arbeidsongeschiktheid) of een bijstandsuitkering (leefloon, equivalent leefloon, IGO/GIB of IVT-IT). In het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest gaat het respectievelijk om 383 en 353 personen per 1.000 inwoners van 18 jaar en ouder.

Het relatieve aantal personen dat leeft van een vervangingsinkomen of bijstandsuitkering is tegenover 2006 in het Vlaamse en Waalse Gewest telkens met 2% afgenomen. In het Brussels Hoofdstedelijke Gewest gaat het om een afname van 6%. In alle 3 de gewesten is de afname voornamelijk een gevolg van een daling in het aantal door de RVA vergoede werklozen. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt dat aangevuld met een opvallende daling van het aantal personen met een pensioenuitkering.

3.169 Sociale bijstand: ouderen, personen met een handicap en kinderen

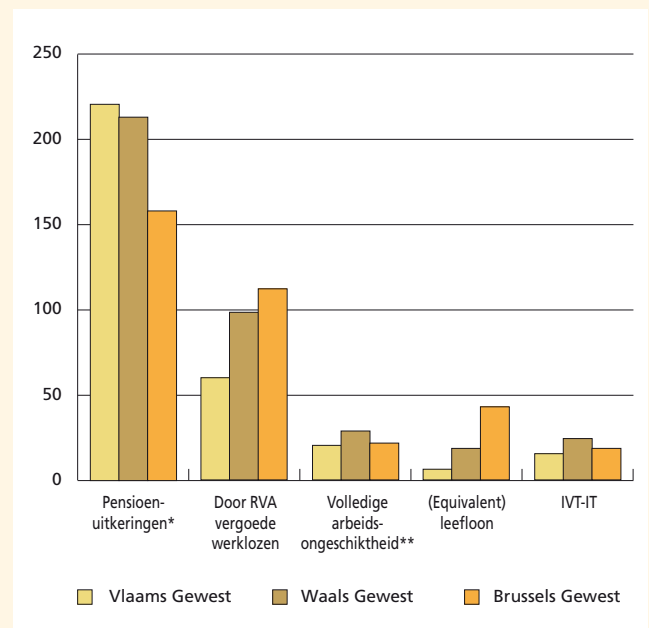
Evolutie van het aantal begunstigden van de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) en het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB), de Inkomensvervangende Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap (IVT) en/of Integratietegemoetkoming (IT) en het aantal rechtgevendende kinderen op gewaarborgde gezinsbijslag, bij het begin van het jaar, van 2007 tot 2012.

Bron: RVP, FOD SZ, RKW.

3.170 Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen

Het aantal begunstigden van een vervangingsinkomen of sociale bijstandsuitkering per 1.000 personen van 18 jaar en ouder, in 2012.

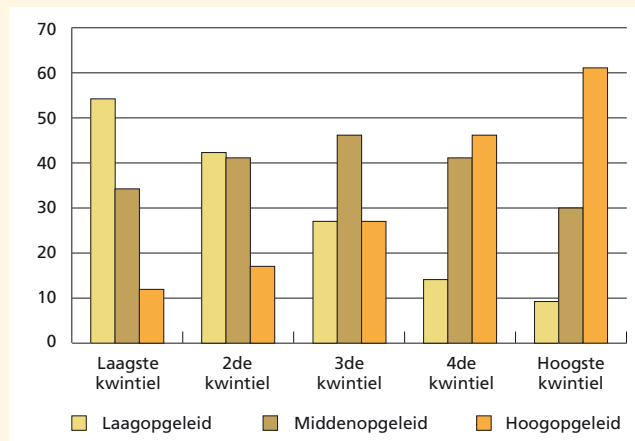
* Inclusief IGO/GIB.

** Cijfers voor 2011.

Bron: KSZ, RVA, POD MI, FOD SZ.

3.171 Opleidingsniveau

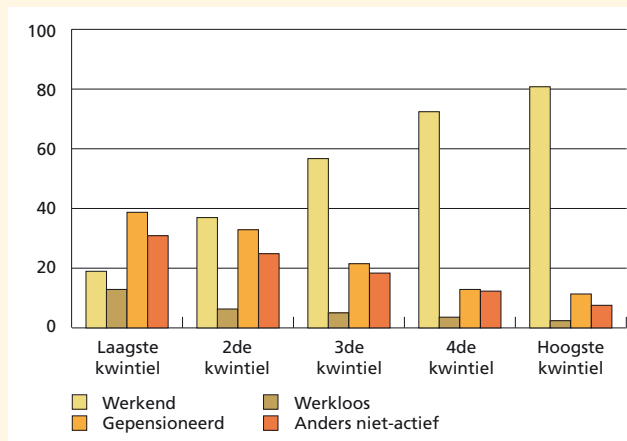
Bevolking van 18 jaar en ouder naar opleidingsniveau, per inkomensgroep, in 2011, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

3.172 Activiteitenstatus

Bevolking van 18 jaar en ouder naar activiteitsstatus, per inkomensgroep, in 2011, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

Sociale uitsluiting

Armoede uit zich niet alleen op financieel vlak maar gaat veelal gepaard met uitsluiting en achterstelling op heel wat andere domeinen. Hierna wordt ingegaan op de mindere positie van personen met een laag inkomen op vlak van onderwijs, tewerkstelling, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

Onderwijs

Wie laag geschoold is, loopt duidelijk meer kans op een mindere inkomenspositie dan wie hoger geschoold is. Dat bleek al uit de uiteenlopende scores van hoog- en laagopgeleiden op de verschillende armoede-indicatoren. Dat blijkt ook duidelijk uit het opleidingsniveau van de bevolking per inkomensgroep. Van de personen in de laagste inkomensgroep is meer dan de helft laagopgeleid (hoogstens een diploma lager secundair onderwijs), bij de hoogste inkomensgroep ligt dat aandeel onder de 10%. Omgekeerd is slechts iets meer dan 10% van de laagste inkomensgroep hoogopgeleid (diploma hoger onderwijs) tegenover meer dan 60% van de personen in de hoogste inkomensgroep.

Tewerkstelling

Werk vormt een belangrijke buffer tegen armoede. Het risico om in armoede terecht te komen ligt bij personen met een job beduidend lager (zie hoger). Ook de activiteitenstatus van de bevolking per inkomensgroep wijst duidelijk op het sterk positieve effect van tewerkstelling op de inkomenssituatie. Van de personen in de laagste inkomensgroep is minder dan 20% aan het werk, bij de hoogste inkomensgroep ligt dat aandeel op 80%. Omgekeerd ligt het aandeel werklozen, gepensioneerden

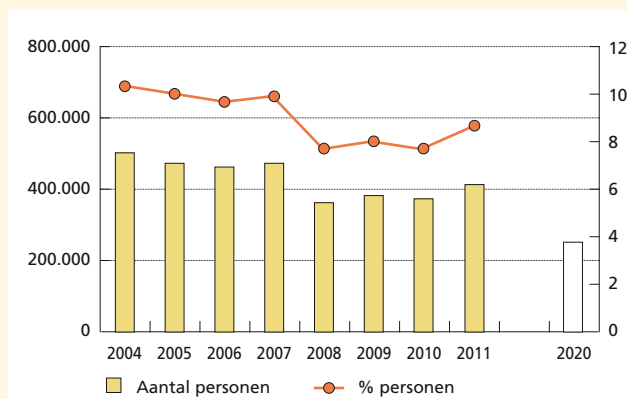
en anders niet-actieven beduidend hoger bij de laagste inkomensgroepen.

Uit de verschillende armoede-indicatoren bleek ook de precare positie van personen in een huishouden waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt (= zeer lage werkintensiteit). In 2011 leefde 9% van de Vlamingen tot 60 jaar in een dergelijk gezin. Dat komt overeen met ongeveer 410.000 personen. Dat aandeel is tussen 2004 en 2008 vrij sterk gedaald maar tussen 2010 en 2011 weer iets gestegen.

Bij het percentage personen in gezinnen met een **zeer lage werkintensiteit** bezet Vlaanderen in de Europese rangschikking een plaats in de middenmoot.

3.173 Zeer lage werkintensiteit

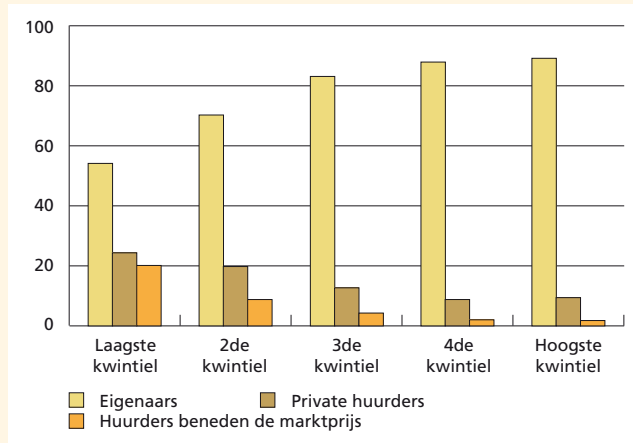
Evolutie van de bevolking die leeft in een huishouden met werkintensiteit* lager dan 0,2, van 2004 tot 2011 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.
Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

3.174 Eigenaars en huurders

Bevolking naar bewonerstittel, per inkomensgroep, in 2011, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen in een gezin met zeer lage werkintensiteit tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 dat aantal gedaald moet zijn tot maximaal 250.000 personen.

Huisvesting

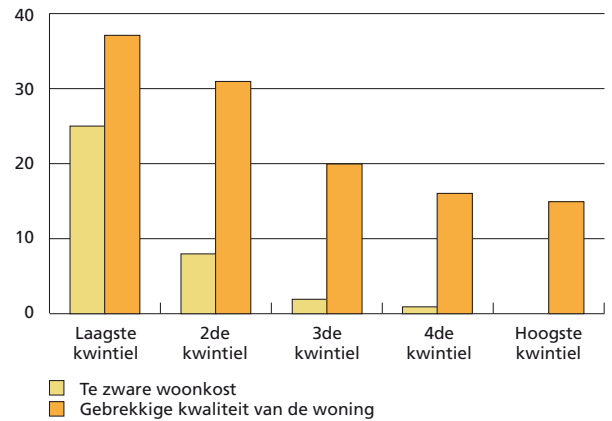
Wie over een laag inkomen beschikt, kan moeilijker een eigen woning aankopen en is daardoor vaker aangewezen op de (private) huurmarkt. Het is bekend dat op de private huurmarkt de situatie op het vlak van betaalbaarheid en kwaliteit minder goed is dan op de eigendomsmarkt en de sociale huurmarkt (Winters & De Decker, 2009). Uiteraard ligt het aandeel sociale huurders (huurders beneden de marktprijs) wel duidelijk hoger in de laagste inkomensgroepen.

In 2011 leefde 7% van de Vlamingen - ongeveer 440.000 personen - in een huishouden met te zware woonkosten in verhouding tot het huishoudbudget. Door het Europese statistiekbureau Eurostat wordt de grens voor te zware woonkosten gelegd op 40% van het beschikbare huishoudinkomen. Het aandeel personen met te zware woonkosten is sinds 2009 weer licht gestegen en ligt daarmee opnieuw op het niveau van vóór 2008. Bij gezinnen met een laag inkomen gaat een relatief groter aandeel van het budget op aan **woonkosten**. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat bij deze gezinnen de woonkosten vaker boven de grens van 40% liggen dan bij de andere gezinnen.

Dat de woonkosten behoorlijk kunnen doorwegen op het gezinsbudget blijkt ook uit het feit dat een aanzienlijke groep gezinnen problemen heeft met het betalen van de elektriciteits- of gasfactuur. Een klant die zijn energiekosten niet tijdig betaalt, krijgt een herinneringsbrief in de

3.175 Woonkosten en -kwaliteit

Bevolking met te zware woonkosten (leeft in een huishouden waar de totale woonkosten (huur of aflossing van de lening, verzekering, taksen, onderhoud en nutsvoorzieningen) meer dan 40% bedragen van het beschikbare huishoudinkomen) en met een gebrekkige kwaliteit van de woning (gebrek aan elementair comfort of ruimte en/of één of meer zware huisvestingsgebreken), per inkomensgroep, in 2011, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

bus. Wie daarop binnen een bepaalde termijn niet reageert, krijgt een aangetekende ingebrekestelling. Reageert de klant ook hier niet op of komt hij de in een afbetalingsplan gemaakte afspraken niet na, dan mag de commerciële leverancier het contract met zijn klant opzeggen. Als de klant geen nieuwe commerciële leverancier vindt, dan neemt de netbeheerder in zijn rol van sociale leverancier de levering van elektriciteit en/of gas over. Eind 2012 ging het om 80.571 huishoudens voor elektriciteit en 58.028 voor gas. Het gaat respectievelijk om 3,0% en 3,5% van het totale aantal huishoudelijke afnemers. Het aantal door de netbeheerders van elektriciteit en gas voorziene huishoudens nam in 2012 voor het eerst in lange tijd weer af. Bij wanbetaling bij de sociale leverancier plaatst de netbeheerder een **budgetmeter** die de klant verplicht om vooraf te betalen voor de levering van elektriciteit en/of gas. Indien de klant niet vooraf betaalt, valt de stroomlevering terug op een minimale levering van 10 ampère. Het wordt dan moeilijk om meerdere toestellen tegelijk te gebruiken. Bij gas wordt in het geval van niet-betaling via de budgetmeter de levering helemaal afgesloten. Het aantal budgetmeters voor elektriciteit lag in 2012 op hetzelfde niveau als in 2011. Eind 2012 verbruikten 44.039 huishoudens stroom via een budgetmeter. In de loop van 2009 werden ook de eerste budgetmeters geplaatst voor de levering van gas. Eind 2012 ging het om 27.232 huishoudens. Dat aantal nam de voorbije jaren nog duidelijk toe.

Bij blijvende wanbetaling kan een vraag tot volledige afsluiting voorgelegd worden aan de Lokale Adviescommissie (LAC) van de gemeente. In de wintermaanden worden in dergelijke situatie elektriciteit en gas niet afgesloten. In de loop van 2012 werden na LAC-advies 981 huishoudelijke toegangspunten volledig afgesloten van de

elektriciteitsvoorzieningen en 1.809 toegangspunten van aardgas toevoer. Het aantal afgesloten toegangspunten voor elektriciteit en gas is na een behoorlijk sterke daling in 2011 nog iets verder afgenomen in 2012.

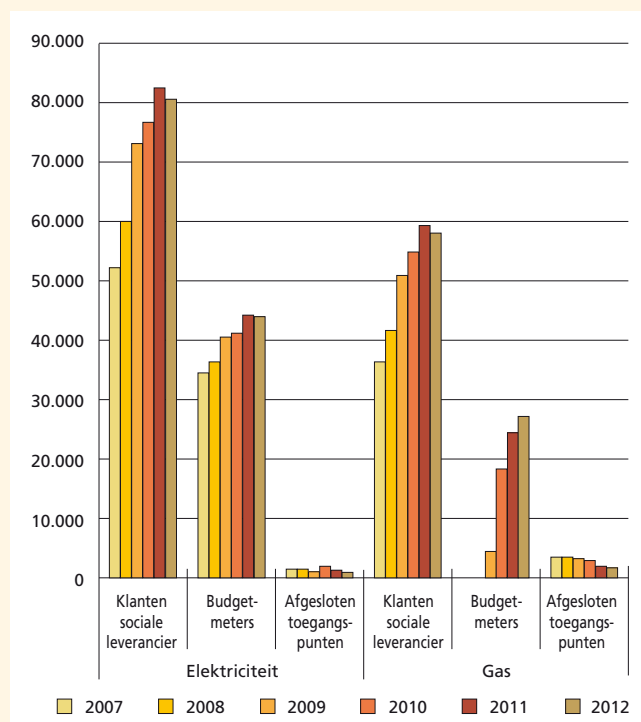
Het aantal gezinnen waarvan de watertoevoer werd afgesloten, steeg de afgelopen jaren sterk. In 2012 ging het om 5.074 gezinnen. Dat aantal ligt iets hoger dan in 2011, maar is bijna verdubbeld ten opzichte van 2010. Bij 4.202 gezinnen gebeurde de afsluiting na LAC-advies omwille van wanbetaling.

Huishoudens met een laag inkomen wonen ten slotte opvallend vaker in huizen van mindere kwaliteit. Het gaat om huizen zonder elementair comfort, met kwalitatieve gebreken en/of met een gebrek aan ruimte. Bij het laagste inkomenskwintiel gaat om 37%, bij het hoogste inkomenskwintiel om 15%.

Wat de tevredenheid met de woonomgeving betreft, geven de resultaten van de SCV-survey 2012 aan dat de verschillen tussen de inkomensgroepen beperkt blijven. Het is ook niet zo dat de laagste inkomensgroepen systematisch meer hinder ondervinden van overlast in hun buurt of dat zij vaker worden lastig gevallen of slachtoffer zijn van bedreigingen, inbraken of diefstallen in hun woonomgeving.

3.176 Energiearmoede

Evolutie van het aantal klanten van de netbeheerders als sociale leverancier en het aantal geplaatste budgetmeters op het einde van het jaar en van het aantal wegens wanbetaling na LAC-advies afgesloten toegangspunten in de loop van het jaar, van 2007 tot 2012.

Bron: VREG.

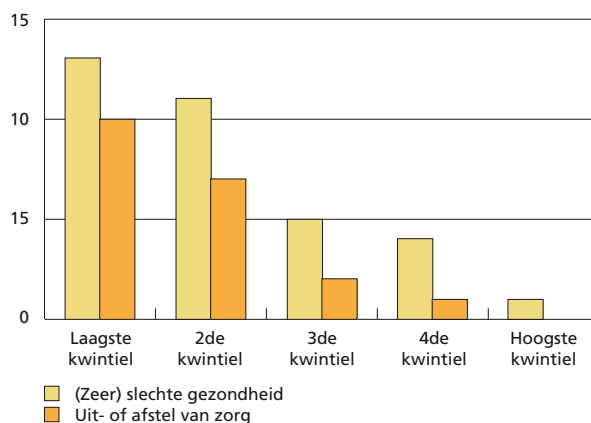
Gezondheid

Ook op vlak van gezondheid bestaan er nog steeds opvallende sociale ongelijkheden. Mensen met een laag inkomen zeggen beduidend vaker over een (zeer) slechte gezondheid te beschikken. Het geeft aan dat de gezondheidssituatie van een individu samenhangt met diens sociaal-economische situatie.

Daarbij komt dat er voor een beperkt deel van de bevolking nog steeds sprake is van een probleem van toegang

3.177 Gezondheid

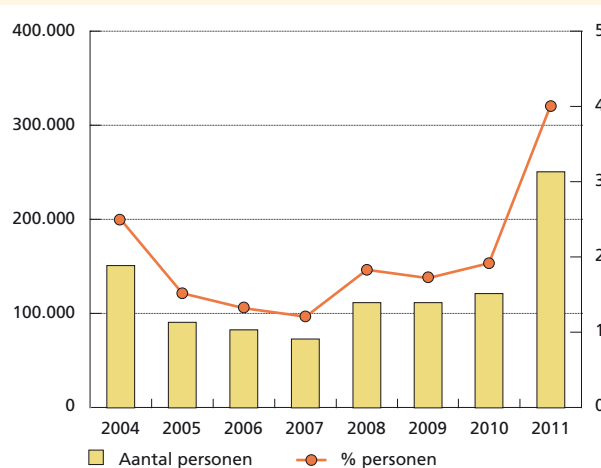
Bevolking van 16 jaar en ouder die de eigen gezondheidstoestand als (zeer) slecht omschrijft en die leeft in een huishouden waar 1 van de leden het voorbije jaar een bezoek aan de (tand)arts heeft moeten uit- of afstellen om financiële redenen, per inkomensgroep, in 2011, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

3.178 Uitstel gezondheidszorg

Evolutie van de bevolking die leeft in een huishouden waar 1 van de leden het voorbije jaar een bezoek aan de (tand)arts heeft moeten uit- of afstellen om financiële redenen, van 2004 tot 2011, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

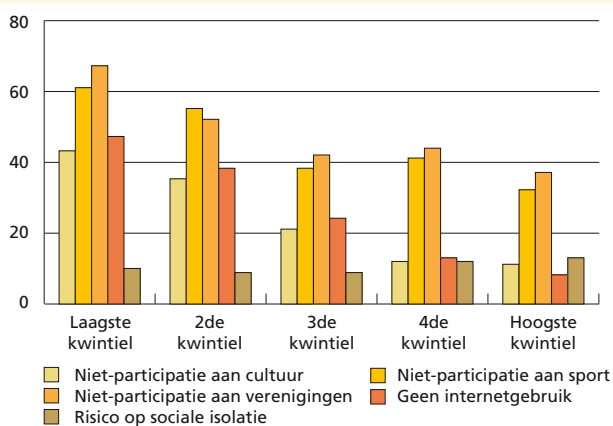
tot de **gezondheidszorg**. In 2011 leefde 4% van de Vlamingen in een gezin dat in het voorgaande jaar minstens 1 keer een bezoek aan de arts of tandarts heeft moeten uitstellen omwille van financiële redenen. Dat komt overeen met ongeveer 250.000 personen. Dat aantal is tegenover 2010 sterk gestegen. Ook hier scoren de personen uit de laagste inkomensgroep opvallend minder goed.

Maatschappelijke participatie

Armoede en bestaansonzekerheid gaan ook gepaard met achterstelling op het vlak van maatschappelijke integratie en **participatie**. Lage inkomensgroepen participeren duidelijk minder aan cultuur, doen minder aan sport, nemen minder actief deel aan het verenigingsleven en maken minder gebruik van het internet (zie ook hoofdstukken 3.1 Cultuur, 3.2 Sport en 3.7 Media). De verschillen tussen de inkomensgroepen zijn minder uitgesproken als het gaat om de intensiteit van de **sociale contacten** met burens, familie en vrienden.

3.179 Maatschappelijke participatie

Bevolking van 18 tot 85 jaar die het afgelopen jaar niet geparticipeerd heeft aan cultuur (niet minstens 1 keer per jaar deelgenomen aan minstens 1 van lijst van 9 cultuuractiviteiten), dat niet aan sport doet (inclusief wandelen of fietsen), dat van geen enkele vereniging actief lid is, dat minder dan wekelijks contact heeft met burens, niet-inwonende familie of vrienden of kennissen, dat tijdens de laatste 3 maanden geen internet heeft gebruikt, per inkomensgroep, in 2012, in %.

Bron: SCV-survey 2012.

Armoede bij kinderen

Aangezien kinderen een belangrijke aandachtsgroep vormen voor het Vlaamse armoedebeleid, worden hier ten slotte nog enkele indicatoren opgenomen die focussen op de specifieke situatie van deze groep.

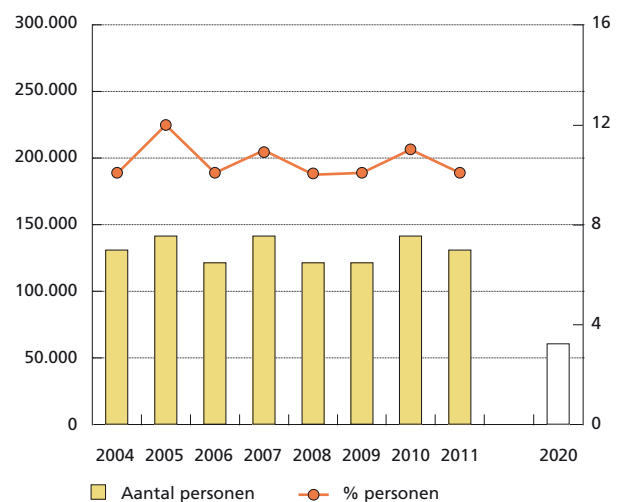
Als het huishoudinkomen afgezet wordt ten opzichte van de Belgische armoederisicodrempel, blijkt de situatie van de Vlaamse kinderen weinig te verschillen van de situatie van de totale bevolking. In 2011 leefde 10% van de Vlamingen van 0 tot 17 jaar in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel. Dat komt overeen met ongeveer 130.000 kinderen. Dat aandeel schommelt de voorbije jaren tussen 10% en 11%. In de EU-rangschikking haalt Vlaanderen op dit vlak een met Denemarken gedeelde eerste plaats.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering er zich toe verbonden om de **kinderarmoede** te halveren. Dat betekent dat het aantal kinderen in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel tussen 2008 en 2020 gedaald moet zijn tot maximaal 60.000 kinderen.

Op het vlak van armoederisico blijken er bij de Vlaamse kinderen geen duidelijke verschillen te bestaan naar geslacht en leeftijd. Naar huishoudtype zijn vooral de kinderen in eenoudergezinnen er minder goed aan toe. Dat geldt zeker ook voor kinderen in gezinnen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt. Ook kinderen die leven in een gezin dat de eigen woning huurt, kinderen in een gezin waarvan minstens 1 volwassen lid een nationaliteit

3.180 Kinderen onder de armoeddrempel

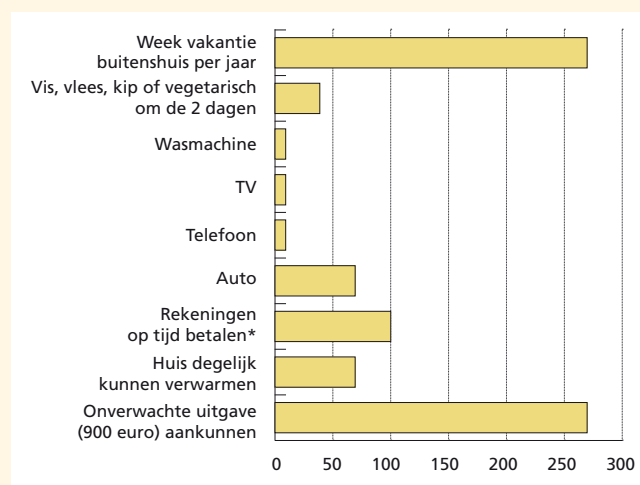
Evolutie van de bevolking van 0 tot 17 jaar met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, van 2004 tot 2011 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

3.181 Deprivatie bij kinderen

Aantal kinderen (0 tot 17 jaar) dat leeft in een huishouden dat genoemd item moet missen/niet kan omwille van financiële redenen, in 2011, x 1.000.

* Rekeningen voor huur/hypotheek, nutsvoorzieningen of leningen/aankopen op afbetaling.

Bron: EU-SILC ADSEI, bewerking SVR.

heeft van een land van buiten de Europese Unie en kinderen in een gezin waar geen van de volwassenen minstens een diploma hoger secundair onderwijs heeft, scoren minder goed.

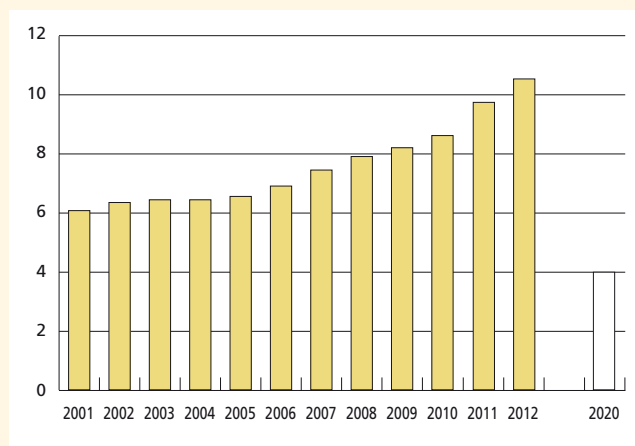
Het aandeel kinderen dat leeft in een gezin dat zelf aan geeft (zeer) moeilijk rond te komen (17%), ligt iets hoger dan het aandeel in de totale bevolking (15%).

Slechts 3% van de Vlaamse kinderen leeft in een ernstig materieel gedepriveerd gezin. Dat komt overeen met ongeveer 40.000 kinderen. De totaalscore op de samengestelde ernstige materiële deprivatiemaat mag dan wel relatief laag liggen, toch leven 270.000 Vlaamse kinderen in een gezin dat zich geen week vakantie kan veroorloven of dat een onverwachte uitgave van 900 euro niet aankan.

Een alternatieve indicator die verschillende aspecten van de armoedesituatie bij kinderen tegelijk in rekening brengt, werd begin jaren 1990 ontwikkeld door Kind en Gezin. Aan de hand van het maandinkomen van het gezin, de opleiding en de arbeidssituatie van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting en de gezondheidssituatie van het gezin, wordt nagegaan hoeveel kinderen geboren worden in een kansarm gezin. Een gezin wordt als kansarm beschouwd als het op minstens 3 van de voorgenoemde criteria zwak scoort. Sinds 2010 wordt niet meer gewerkt met jaarcijfers maar met het gemiddelde van het jaar en de 2 voorgaande jaren. Dat zorgt voor robuustere resultaten. Om de verandering in de berekening te accentueren, spreekt Kind en Gezin nu van een **kansarmoede-index**. In 2012 haalde de index een score van 10,5. Dat betekent dat 10,5% van de geboorten in de periode 2010-2012 plaatsvond in een kansarm ge-

3.182 Kansarmoede-index

Evolutie van aantal kinderen geboren in een kansarm gezin in jaar X en de jaren X-1 en X-2 en dat woont in het Vlaamse Gewest op 31 december van jaar X, gedeeld door het totaal aantal kinderen geboren in die 3 jaar en dat woont in het Vlaamse Gewest op 31 december van jaar X * 100, van 2001 tot 2012 en doelstelling 2020.

Bron: Kind en Gezin.

zin. Ook voor de voorgaande jaren werd een indexscore berekend volgens de nieuwe formule. Daaruit blijkt dat de kansarmoede-index sinds 2005 behoorlijk sterk is toegenomen.

In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin tussen 2008 en 2020 met 50% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 de kansarmoede-index van Kind en Gezin gedaald moet zijn tot maximaal 4%.

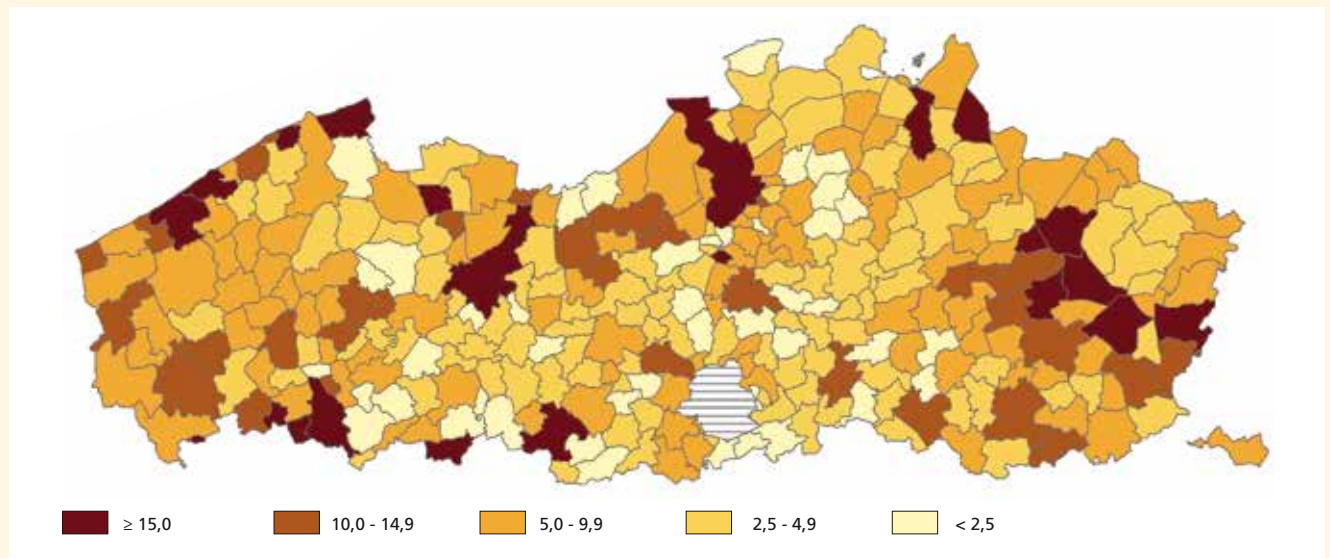
De kansarmoede-index ligt bij kinderen met een moeder van Belgische herkomst (5%) beduidend lager dan bij kinderen met een moeder die bij haar geboorte niet de Belgische nationaliteit had (28%). Dat zorgt ervoor dat bijna 2 op de 3 kinderen die in kansarmoede leven (62%), een moeder hebben van niet-Belgische herkomst.

Het aandeel geboorten in kansarme gezinnen verschilt sterk van gemeente tot gemeente. Goed 1 op de 3 kinderen die in kansarmoede leven, woont in de grootsteden Antwerpen of Gent. De kansarmoede-index lag in 2012 in Mesen op 33%. In Aartselaar ging het om amper 0,6%. De top 10 van slechtst scorende gemeenten bestaat naast Mesen uit Oostende, Menen, Antwerpen, Houthalen-Helchteren, Blankenberge, Boom, Heusden-Zolder, Ronse en Gent.

3.183 Kansarmoede-index per gemeente

Aantal kinderen geboren in een kansarm gezin in 2010-2012 en dat woont in het Vlaamse Gewest op 31 december 2012, gedeeld door het totaal aantal kinderen geboren in 2010-2012 en dat woont in het Vlaamse Gewest op 31 december 2012 * 100.

Bron: Kind en Gezin.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Kind en Gezin (2013). *Het Kind in Vlaanderen 2012*. Brussel.
- Marissal, P., May, X. & Mesa-Lombillo, D. (2012). *Stedelijke en plattelandsarmoede*. Brussel: Federaal Wetenschapsbeleid.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2013). *Vlaamse Armoedemonitor 2013*. Brussel.
- Van Haarlem, A., Coene, J. & Lusyne, P. (2011). De superdiversiteit van armoede en sociale uitsluiting. In: Dierckx, D., Vranken, J., Coene, J. & Van Haarlem, A. (red.). *Armoede en Sociale Uitsluiting: Jaarboek 2011*. Leuven: Acco.
- Vlaams Centrum Schuldenlast (2012). *Cijfer- en profielgegevens van de Vlaamse huishoudens in budget- en/of schuldhelpverlening anno 2011*. Brussel.
- VREG (2013). *Statistieken 2012 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de sociale openbare-dienstverplichtingen*. Brussel.
- Winters, S. en De Decker, P. (2009). Wonen in Vlaanderen: over kwaliteit, betaalbaarheid en woonzekerheid. In: Vanderleyden, L., Callens, M. & Noppe, J. (red.). *De Sociale Staat van Vlaanderen 2009*. Brussel.
- Algemene Directie Statistiek: Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC): <http://statbel.fgov.be/silc>
- Eurostat: <http://www.ec.europa.eu/eurostat>
- Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid (FOD SZ): <http://www.socialsecurity.fgov.be/>
- Instituut voor Nationale Rekeningen (INR): <http://inr-icn.fgov.be/>
- Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>
- Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ): <http://ksz-bcss.fgov.be>
- Nationale Bank van België (NBB): <http://www.nbb.be>
- POD Maatschappelijke Integratie (POD MI): <http://www.mi-is.be/be-nl/start>
- Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.be>
- Rijksdienst voor Pensioenen (RVP): <http://www.onprvp.fgov.be>
- Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteit- en Gasmarkt (VREG): <http://www.vreg.be>

DEFINITIES

Armoederisicodrempel De armoederisicodrempel wordt bepaald op 60% van het mediaan gestandaardiseerde netto beschikbaar huishoudinkomen van een land.

Armoederisicopercentage Het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel.

EU-SILC-survey De 'European Union Statistics on Income and Living Conditions' (EU-SILC) is een enquête naar inkomens en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC-survey is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De SILC wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek (ADSEI) van de FOD Economie (<http://statbel.fgov.be/silc>).

Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden (gezinshoofd) wordt geïnterviewd evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishoud- en individueel niveau. Vanaf 2004 is de SILC opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens.

In de EU-SILC-survey van 2011 werden in het Vlaamse Gewest in totaal via de huishoud- en individuele vragenlijst gegevens verzameld voor 7.504 personen. In het Waalse Gewest ging het om 4.817 personen, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om 1.979 personen. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze VRIND geen EU-SILC-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

Gestandaardiseerd huishoudinkomen Om het mogelijk te maken het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling met elkaar te vergelijken, wordt het totale huishoudinkomen gestandaardiseerd. Dat gebeurt door het totale huishoudinkomen te delen door een equivalentiefactor. Het eerste huishoudlid krijgt een gewicht van 1. Voor elke bijkomende persoon van 14 jaar en ouder in het huishouden wordt die factor verhoogd met 0,5, voor elk kind jonger dan 14 jaar met een factor 0,3. Vervolgens wordt aan elk lid van het gezin een gelijk deel van het huishoudinkomen toegewezen, met name het totale huishoudinkomen gedeeld door de equivalentiefactor.

Inkomenskwintielverhouding De verhouding van het aandeel van de 20% van de bevolking met het hoogste inkomen in het totale inkomen, tot het aandeel van de 20% van de bevolking met het laagste inkomen in het totale inkomen. Het gaat telkens om het gestandaardiseerde netto beschikbare huishoudinkomen.

Koopkrachtpariteiten Wisselkoers gecorrigeerd voor het verschil in prijsniveau tussen 2 landen. Wordt berekend op basis van de kostprijs van een korf van gelijkaardige producten en diensten in beide landen.

Kwintiel Wanneer de inkomens van laag naar hoog worden gerangschikt, kunnen zij worden opgedeeld in 5 gelijke groepen of kwintielen. Het laagste kwintiel omvat dan de 20% laagste inkomens, het hoogste kwintiel de 20% hoogste inkomens.

Mediaan inkomen Het middelste inkomen wanneer de inkomens van laag naar hoog worden gerangschikt.

3.6 ZORG

BLIKVANGERS

- Het aantal hulpvragen dat terecht komt bij het algemeen welzijnswerk is al jaren hoog. In 2012 gaat het om ongeveer 120.000 contacten met Tele-Onthaal en 150.000 hulpvragen of begeleidingen bij de Centra voor Algemeen Welzijnswerk (figuur 3.185).
- De helft van de jonge kinderen (0 – 3 jaar) maakt gebruik van een opvangvoorziening die erkend of geattesteerd wordt door Kind en Gezin (figuur 3.189).
- Het aandeel inkomensgerelateerde opvangplaatsen voor baby's en peuters stagneert rond de 70% (figuur 3.191).
- Het bereik van de preventieve gezinsondersteuning neemt toe wat een indicatie is voor een grotere toegankelijkheid van de zorgverlening voor jonge gezinnen (figuur 3.192).
- De overgrote meerderheid van de jongeren in de jeugdzorg zit in een problematische opvoedingssituatie. Diegenen die een als misdrijf omschreven feit pleegden vormen een kleine minderheid (figuur 3.198).
- Ondanks een voortdurende uitbreiding van de capaciteit van de voorzieningen voor personen met een handicap blijft het aantal geregistreerde personen met een actieve zorgvraag jaar na jaar toenemen (figuren 3.204, 3.205).
- In de ouderenzorg wordt op verschillende domeinen ingezet. De capaciteit van woonzorgcentra en assistentiewoningen neemt toe, net als de capaciteit van dagverzorgingscentra en centra voor kortverblijf. Ook het aanbod aan thuiszorgvoorzieningen breidt uit (figuren 3.207, 3.208, 3.210).
- Het aantal begunstigden van de zorgverzekering neemt toe. De helft van de uitkeringen gaat naar 80-plussers (figuur 3.211).

De overheid pleit voor een warme, solidaire samenleving. Voor een samenleving die oog heeft voor de zorg voor zwakkeren en voor de toekomst van jongeren. De zorgbehoevenden mogen niet aan hun lot overgelaten worden. Het Pact 2020 voorziet daarom dat Vlaanderen tegen 2020 een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening uitbouwt, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaal-demografische ontwikkelingen.

De hulp- en zorgverlening die Vlaanderen organiseert, komt in dit hoofdstuk aan bod. Als eerste wordt het algemeen welzijnswerk besproken. Dat is het aanbod dat voor iedereen toegankelijk is. Nadien volgt de hulp- en zorgverlening voor specifieke doelgroepen, zoals kleine kinderen, jongeren met problemen, personen met een handicap en hulpbehoevende ouderen.

Algemeen welzijnswerk

Het algemeen welzijnswerk (AWW) onderscheidt zich van de andere welzijnssectoren door de laagdrempeligheid: iedereen kan met een zorgvraag bij het AWW aankloppen. Het AWW heeft dan ook tot taak in te staan voor het onthaal van alle hulpvragers en heeft een belangrijke preventieve opdracht, namelijk de instroom van hulpvragen naar de zwaardere zorgsectoren filteren en kanaliseren.

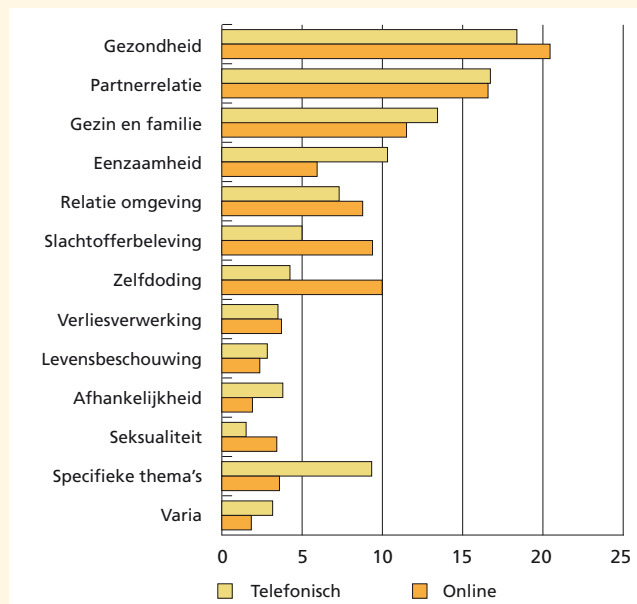
Tele-Onthaal

Onder het motto 'praten is de eerste stap' biedt **Tele-Onthaal** de mogelijkheid om telefonisch of via de chat over problemen te praten. De telefonische hulp is 24 uur op 24 uur bereikbaar. De chat is in uitbouw, maar nog niet permanent beschikbaar.

Hoewel het aantal telefonische oproepen voor een tweede jaar op rij daalde, blijven er veel personen naar Tele-Onthaal bellen. In 2012 kreeg Tele-Onthaal 116.104 oproepen, dat zijn bijna 320 oproepen per dag maar 1.155 minder dan in 2011. Vrouwen blijven beter de weg vinden naar Tele-Onthaal. De grootste groep oproepers is tussen de 40 tot 59 jaar. Het aantal jongeren dat contact zoekt, blijft gering. In 6 gesprekken op 10 is de oproeper alleenwonend. De thema's die tijdens een telefonisch contact het meest besproken worden zijn 'gezondheidsproblemen', 'partnerrelatie', 'gezin en familie' en 'eenzaamheid'.

3.184 Tele-Onthaal

Gespreksonderwerpen van de telefonische en online-contacten bij Tele-Onthaal, in 2012, in %.

Bron: Federatie van Tele-Onthaaldiensten.

Sinds 2002 is Tele-Onthaal ook bereikbaar via internet-chat. Het aantal online-contacten blijft stijgen (+ 1.823 contacten in 2012) en compenseert meer dan volledig de daling van de telefonische contacten. In 2012 waren er 6.009 online-gesprekken. Het online-publiek is duidelijk jonger dan het publiek dat telefonisch contact zoekt. Meer dan de helft van de online-oproepers is jonger dan 25 jaar. Oproepers boven de 60 jaar zijn uitzonderlijk. Het is duidelijk een complementaire dienstverlening. De online aangehaalde problematieken lopen grotendeels gelijk aan de telefonische. Opvallend is het relatief grote aantal oproepen waarin slachtofferbeleving centraal staat. Waar slechts in 5% van de telefoonoproepen slachtofferbeleving expliciet aan de orde is, verdubbelt dit percentage bij online-contacten. Over traumatische ervaringen communiceren mensen gemakkelijker online dan telefonisch. Ook over zelfdoding wordt veel frequenter gesproken online dan via de telefoon.

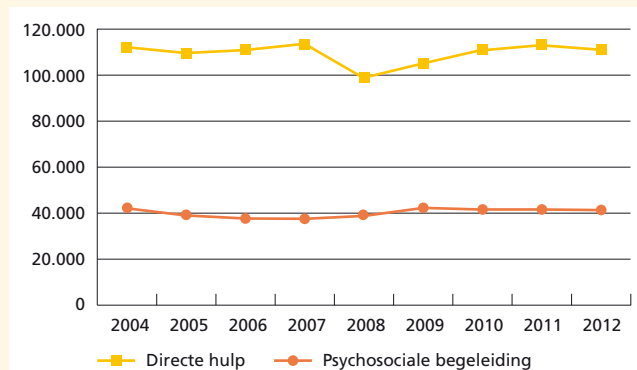
Autonome Centra Algemeen Welzijnswerk

Het aantal mensen dat hulp zoekt bij de **Centra voor Algemeen Welzijnswerk** (CAW) is al jaren hoog. In 2012 gaat het om ongeveer 150.000 Vlamingen. De centra bieden professionele hulp voor iedereen die dat wenst, waarbij extra aandacht gaat naar personen, gezinnen en bevolkingsgroepen met een verhoogd risico op verminderde welzijnsmogelijkheden. De hulpverlening van de CAW's is opgesplitst in enerzijds directe hulp en anderzijds psychosociale begeleiding. De directe hulpverlening is kortdurend: cliënten krijgen aan het onthaal antwoord op hun vraag. Wanneer hulpverlening via begeleiding plaatsvindt, is de hulpverlening systematisch, doelgericht en meestal van langere duur. Jaarlijks staan de centra in voor directe ondersteuning aan ongeveer 110.000 cliënten, en zorgen ze daarnaast nog eens voor psychosociale begeleiding van 40.000 cliënten.

Het totale cliënteel van de CAW's bestaat uit evenveel mannen als vrouwen. Maar naar geboden hulp zijn er

3.185 Geholpen cliënten CAW

Evolutie van het aantal direct geholpen cliënten en cliënten in psychosociale begeleiding bij de CAW's, van 2004 tot 2012*.

* In 2008 wijzigde de registratiewijze.

Bron: Tellus 2012.

3.186 Kenmerken cliënteel CAW

Kenmerken van cliënten in begeleiding van de CAW's naar cluster van geboden hulp, in 2012, in %.

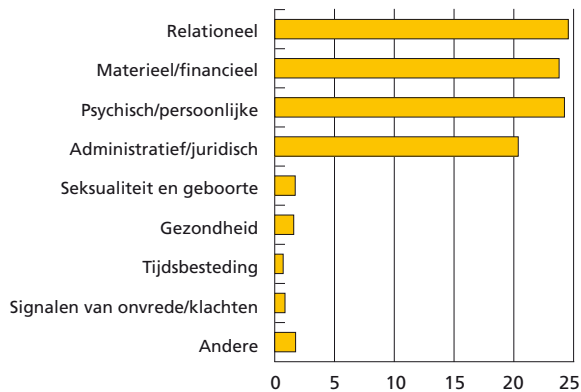
	Ambulante hulp	Financiële hulp	Thuislozenzorg	Justitieel welzijnswerk	Slachtofferhulp	Begeleiding daders seksueel geweld	Totaal
Geslacht							
Mannen	39,7	59,6	58,8	90,0	28,3	90,1	49,4
Vrouwen	60,2	40,3	40,9	10,0	71,4	9,9	50,6
Leeftijd							
0-11 jaar	6,2	0,1	12,2	1,5	8,7	0,0	6,7
12-17 jaar	3,5	0,6	2,7	0,7	5,1	0,0	2,9
18-25 jaar	10,5	17,9	21,5	12,3	9,4	26,0	14,3
25-59 jaar	71,7	72,3	55,8	78,8	58,2	69,3	67,3
60 + jaar	5,9	7,6	5,9	4,8	11,5	4,6	6,4
Onbekend	2,3	1,5	2,0	1,8	7,1	0,1	2,4
Allochtonen*	16,4	17,1	27,0	15,3	8,6	4,8	17,9
N	21.238	4.344	8.804	1.784	2.608	1.377	40.155

* Etnisch-culturele minderheden volgens de definitie van het Minderhedendecreet.

Bron: Tellus 2012.

3.187 Aard van de problemen CAW

Verdeling van de hulpvragen aan het onthaal van de CAW's naar problematiek, in 2012, in %.

Bron: Tellus 2012.

grote verschillen. Vrouwen zijn vooral te vinden in de ambulante en de slachtofferhulp, terwijl het justitieel welzijnswerk en de hulpverlening aan daders van seksueel geweld vrijwel uitsluitend mannen begeleiden. Ook naar leeftijd zijn er grote verschillen. Circa 7 op de 10 hulpvragen aan het onthaal komt van personen tussen 26 en 59 jaar, 10% van minderjarigen en 15% van jongvolwassenen. Het aandeel ouderen dat een beroep doet op een CAW is beperkt. Het aandeel allochtonen met een hulpvraag aan het onthaal bedraagt 18% en is het hoogst in de residentiële thuislozenzorg.

De CAW's bieden een waaier aan hulpverlening voor uiteenlopende problemen. De belangrijkste problematieken van de cliënten zijn 'relationele problemen', 'psychische en persoonlijke problemen', 'materieel/financiële problemen' en 'administratief/juridische problemen'.

Kinderen en gezinnen

Het beleid heeft een aantal speerpunten geformuleerd ten aanzien van kinderen en gezinnen. Zo is er de uitbouw van de kinderopvang om te bewerkstelligen dat deze haar sociale, economische en pedagogische functie maximaal kan waar maken. Ook de gezondheidspreventie bij kleine kinderen dient verder uitgebouwd te worden. Verder voorziet het beleid om snel de gepaste hulp in te zetten bij opvoedingsvragen en -problemen. Bovendien dienen deze doelstellingen gerealiseerd te worden door een aanbod dat toegankelijk, betaalbaar en toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaaldemografische ontwikkelingen.

Kinderopvang

In wat volgt komt zowel het aanbod van formele kinderopvangplaatsen met een erkenning (en subsidiëring) of met een attest van toezicht van Kind en Gezin aan bod als het gebruik van de kinderopvang.

Het aantal **kinderopvangplaatsen** blijft toenemen. Eind 2012 zijn er in totaal 126.501 plaatsen in opvangvoorzieningen met een erkenning of met een attest van toezicht van Kind en Gezin. Dit is een toename met 32% tegenover eind 2005. Vooral het aantal plaatsen in zelfstandige kinderdagverblijven neemt fors toe.

Het aantal beschikbare opvangplaatsen voor baby's en peuters in verhouding tot het totaal aantal kinderen jonger dan 3 jaar gaat al jaren in stijgende lijn: van 329 plaatsen per 1.000 kinderen onder de 3 jaar in 2005 tot 397 plaatsen in 2012. De lichte daling in 2006 was te wijten aan het feit dat de toename van de capaciteit minder groot was dan de plotse stijging van het aantal geboorten. Het **Pact 2020** stelt dat tegen 2020 voor minstens de helft

3.188 Capaciteit kinderopvang

Evolutie van het aantal opvangplaatsen, in de erkende en gesubsidieerde kinderopvang en in de opvang met een attest van toezicht van Kind en Gezin, in het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2005 tot 2012.

	2005	2010	2011	2012
Kinderdagverblijven	14.815	17.152	17.825	18.624
Diensten voor opvanggezinnen *	30.560	31.905	31.841	31.532
Buitenschoolse opvang in aparte lokalen van kinderdagverblijven	1.009	1.080	1.187	1.259
Initiatieven voor buitenschoolse opvang	23.575	27.657	28.693	30.617
Lokale diensten voor buurtgerichte opvang		537	655	682
Zelfstandige kinderdagverblijven	18.724	30.549	31.960	33.409
Zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen **		4.362	4.094	3.424
Zelfstandige onthaalouders *	6.846	6.671	6.328	5.743
Vakantieopvang ***				1.211
Totaal	95.529	119.913	122.583	126.501

* Eigen kinderen onder de 6 jaar inbegrepen.

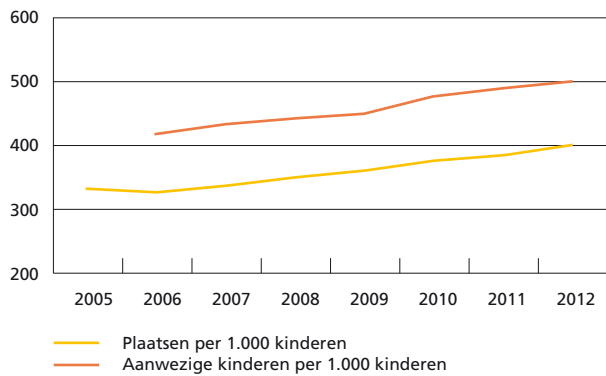
** Tot en met 2008 zitten de zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen vervat bij de zelfstandige kinderdagverblijven.

*** Sinds 2012 kan een organiserend bestuur erkend door, met een attest van toezicht of een toestemming van Kind en Gezin, een attest van toezicht krijgen om opvang te verzorgen tijdens vakantieperiodes ofwel in een apart gebouw ofwel in een lokaal waarvan de werking volledig afgescheiden is van andere lokalen in een gebouw waarvoor reeds een attest/erkenning/toestemming werd verkregen ofwel op een vestigingsplaats met een erkenning/attest/toestemming waarvan de werking tijdens de vakantieperiodes wordt stopgezet.

Bron: Kind en Gezin.

3.189 Plaatsen en gebruik

Evolutie van het aantal aanwezige kinderen en van het aantal plaatsen* voor kinderen jonger dan 3 jaar in erkende (en gesubsidieerde) opvangvoorzieningen en in opvangvoorzieningen met attest van toezicht, per 1.000 kinderen van 0 tot 3 jaar, van 2005 tot 2012.

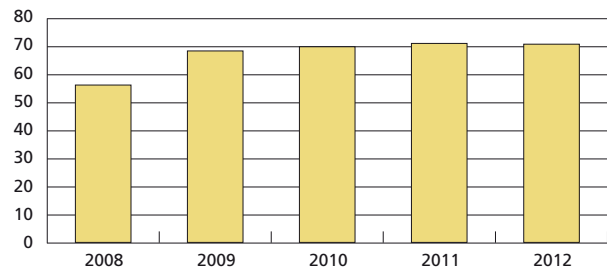
* Deze cijfers zijn enigszins een overschatting omdat ook kinderen boven de 3 jaar worden opgevangen in vermelde voorzieningen. Het is niet mogelijk om het aantal plaatsen dat voor buitenschoolse opvang gebruikt wordt, te ramen. Het aantal plaatsen in voorzieningen die enkel buitenschoolse opvang aanbieden, wordt wel in mindering gebracht.
Bron: Kind en Gezin.

van de kinderen jonger dan 3 jaar kwaliteitsvolle en formele kinderopvang aangeboden wordt. Om deze doelstelling te halen, zal het huidige uitbreidingsbeleid volgehouden moeten worden.

Niet alleen het aantal plaatsen per 1.000 kinderen maar ook het aandeel opgevangen kinderen neemt jaar na jaar toe. De helft van de jonge kinderen maakt nu gebruik van een opvangvoorziening die erkend of geattesteerd wordt door Kind en Gezin.

3.191 Inkomensgerelateerde kinderopvang

Aandeel plaatsen met erkenning of attest van toezicht voor baby's en peuters met een inkomensgerelateerde bijdrage van de ouders op het totaal aantal plaatsen met erkenning of attest van toezicht voor baby's en peuters, van 2008* tot 2012, in %.

* In 2008 was er nog geen IKG in de voorzieningen met een attest van toezicht (introductie in februari 2009).
Bron: Kind en Gezin.

Het aantal opgevangen kinderen ligt hoger dan het aantal beschikbare plaatsen doordat heel wat kinderen deeltijds opgevangen worden. Daarom is het belangrijk om ook het effectief aantal opgevangen kinderen weer te geven. Begin 2012 waren meer dan 100.000 baby's en peuters in de opvang aanwezig en bijna 85.000 in de buitenschoolse opvang. Dat is een toename van 38% ten opzichte van de situatie in 2005.

Het aandeel inkomensgerelateerde opvangplaatsen voor baby's en peuters waar voor de berekening van de bijdrage rekening wordt gehouden met het inkomen van het gezin van het opgevangen kind, het aantal kinderen ten laste en de duur van de kinderopvang, is gestegen tot boven de 70% en lijkt te stagneren. Dat wil zeggen dat de grote meerderheid van de opvangplaatsen inkomensgerelateerde prijzen hanteert.

3.190 Aanwezige kinderen

Evolutie aantal aanwezige kinderen in opvang voor baby's en peuters en in buitenschoolse opvang, volgens soort opvang, in het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, telkens in de week van 1 februari, van 2005 tot 2012.

		2005	2010	2011	2012
Opvang voor baby's en peuters	Kinderdagverblijven	18.543	21.719	22.400	23.139
	Diensten voor onthaalouders	30.281	34.644	34.469	34.139
	Zelfstandige onthaalouders	7.083	7.346	6.718	6.417
	Zelfstandige kinderdagverblijven	18.760	32.684	36.978	39.257
	Lokale diensten voor buurtgerichte opvang (baby's en peuters)	NB	382	536	506
	Opvang in voorzieningen voor buitenschoolse opvang*	95	150	138	309
Totaal		74.762	96.925	101.239	103.767
Buitenschoolse opvang	Buitenschoolse opvang in aparte lokalen verbonden aan erkende kinderdagverblijven	2.275	2.883	3.140	3.019
	Kinderdagverblijven	236	179	117	197
	Diensten voor onthaalouders	6.708	6.443	6.520	6.895
	Initiatieven voor buitenschoolse opvang	47.984	63.639	64.784	67.941
	Lokale diensten voor buurtgerichte opvang (buitenschools)	NB	386	490	534
	Zelfstandige onthaalouders	1.152	885	866	778
	Zelfstandige kinderdagverblijven	2.532	1.279	1.203	1.385
Zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen**		4.490	4.025	3.569	
Totaal		60.887	80.184	81.145	84.318
Algemeen totaal		135.649	177.109	182.384	188.085

* Het gaat om kinderen die slechts deeltijds naar school gaan en gedurende minstens een dagdeel in de opvang aanwezig zijn.

** Tot en met 2008 zitten de zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen verval bij de zelfstandige kinderdagverblijven.
Bron: Kind en Gezin.

Preventieve gezinsondersteuning

De **preventieve gezinsondersteuning** bereikt veel gezinnen. De gezinsondersteuning start met een bezoek door Kind en Gezin aan elke bevallen vrouw in de kraamkliniek en wordt daarna opgevolgd door een 2-tal huisbezoeken. Deze **huisbezoeken** worden zoveel mogelijk gebracht in de eerste weken na de geboorte. De taken van de verpleegkundige en de gezinsondersteuner tijdens deze bezoeken zijn gericht op het ondersteunen van de ouders op alle domeinen van de opvoeding en verzorging van het kind, het informeren over het zorgaanbod en het voorbereiden op het consult in het consultatiebureau. 2 op de 3 pasgeboren kinderen krijgen gedurende de eerste 3 levensmaanden minimaal 2 huisbezoeken. Na een jarenlange daling, stijgt in 2012 het aandeel kinderen met minimum 2 huisbezoeken opnieuw.

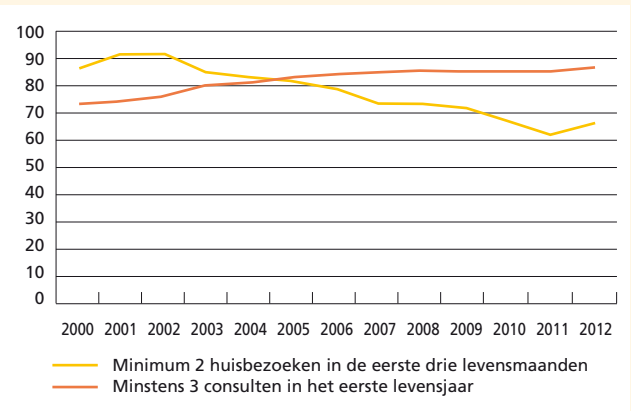
Naast de huisbezoeken nemen de consulten op het **consultatiebureau** een centrale plaats in binnen de preventieve gezinsondersteuning. Ouders kunnen op het consultatiebureau terecht voor 10 leeftijdsgebonden consulten. Een consult bestaat uit een medisch-preventief consult bij een arts en een sociaal-verpleegkundig consult bij een regioverpleegkundige van Kind en Gezin. 6 consulten vinden plaats in het eerste levensjaar, 2 in het tweede en 2 in het derde levensjaar. De minimale vooropgestelde frequentie bij de consulten is ten minste 3 consulten tijdens het eerste levensjaar. Meer dan 85% van de kinderen gaat tijdens het eerste levensjaar minimaal 3 keer op consultatie, een stijging na enige jaren van stagnatie.

Naast de klassieke pijlers zoals het kennismakingsbezoek, het huisbezoek, het gehooronderzoek en de consultmomenten, is er nog de mogelijkheid om hulp te krijgen via de K&G-Lijn, spreekuur opvoedingsondersteuning, ... Het doelbereik 2012 steeg voor al deze pijlers in vergelijking met 2011.

De preventieve gezinsondersteuning is als indicator opgenomen in het **Pact 2020**. De evolutie van het bereik ervan is een indicatie van de toegankelijkheid van de zorgverlening voor gezinnen met pasgeboren kinderen. Door de recente toename van het bereik kunnen we zeggen dat de toegankelijkheid ervan gestegen is. Daarbij dient wel de

3.192 Preventieve gezinsondersteuning

Evolutie van het aandeel kinderen met minimum 2 huisbezoeken in de eerste drie levensmaanden en het aandeel kinderen met minstens 3 consulten in het eerste levensjaar, van 2000 tot 2012, in %.

Bron: Kind en Gezin.

kanttekening geplaatst te worden dat door de toename van het aantal geboorten tussen 2004 en 2010 de preventieve gezinsondersteuning onder druk kwam te staan. Hoewel de piek in aantal geboorten voorbij lijkt, blijft de druk aanhouden. Onder meer omwille van de vaccinaties, de steun bij opvoedingsvragen, ... is het belangrijk dat ook voor oudere kinderen een hoog bereik gehaald wordt.

Bijzondere hulpverlening voor kinderen

Bij problemen of crisissituaties met jonge kinderen kunnen ouders een beroep doen op **Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning** (CKG). Deze centra focussen zich op risicosituaties voor een problematische opvoedingssituatie, een afgelijnde opvoedingscrisis en/of een acute crisis en dit voor kinderen van 0 tot 12 jaar. Het aanbod vertrekt van een vrijwillig engagement en is tijdelijk van aard. Bedoeling is dat ouders na de intensieve ondersteuning op eigen kracht verder kunnen. Naast het aanbod van de CKG's is er voor dezelfde doelgroep ook kortstondige opvang mogelijk in pleeggezinnen verbonden aan **Diensten voor Gezinsondersteunende Pleeg-**

3.193 Bijzondere hulpverlening voor kinderen

Evolutie van de capaciteit van de Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG) (op 31 december), van het aantal beschikbare pleeggezinnen (op jaarbasis), van het aantal begeleide kinderen door de CKG's en door de Diensten Gezinsondersteunende Pleegzorg (DGOP) (eerste werkdag van februari), van 2004 tot 2012.

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
CKG	Aantal plaatsen	1.450	1.450	1.450	1.485	1.505	1.505	1.505	1.566	1.566
	Aantal kinderen	1.311	1.306	1.370	1.424	1.415	1.407	1.538	1.513	1.504
DGOP*	Aantal pleeggezinnen	115	157	165	177	187	211	210	215	211
	Aantal kinderen	84	95	107	113	126	135	165	165	153

* Deze cijfers hebben betrekking op alle diensten, dus ook de diensten gevestigd in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. We nemen deze hier ook op omdat een groot aantal kinderen en gezinnen uit Vlaanderen hier terecht kan.

Bron: Kind en Gezin.

zorg (DGOP). Bij deze diensten worden kinderen tot 12 jaar in een probleem- of crisissituatie in een pleeggezin opgevangen om de bestaande zwakke draagkracht van de ouders te versterken.

Het aantal plaatsen in CKG's is stabiel gebleven. Het aantal kinderen dat begeleid werd door CKG's is afgenomen. Het aantal pleeggezinnen is afgenomen, evenals het aantal begeleide kinderen.

Kindermishandeling

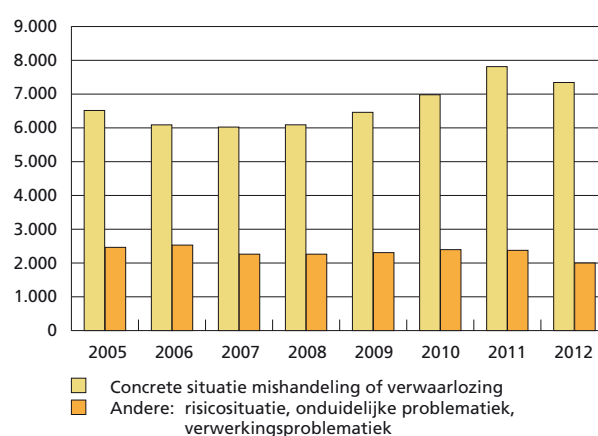
De **Vertrouwenscentra Kindermishandeling** (VK's) zijn een aanspreekpunt voor alle mogelijke situaties van geweld op kinderen. Iedereen, zowel hulpverleners als de kinderen zelf en ook mensen uit de omgeving van een kind, die een vermoeden of een ongerustheid hebben over de veiligheid van een kind, kan contact opnemen met een VK voor advies of een concrete hulpvraag. In 2012 noteerden de vertrouwenscentra meldingen over 9.372 minderjarigen. Dit cijfer ligt lager dan in 2011. 3 op de 4 kinderen worden aangemeld voor een (vermoeden van een) concrete situatie van mishandeling of verwaarlozing. Bij de andere gemelde kinderen varieert de problematiek, van een risicosituatie of een verwerking van vroegere mishandeling tot onduidelijke problemen.

De meeste meldingen (61%) komen uit de hoek van de hulpverleners, de scholen of de opvang. Goed een derde van de meldingen komt uit de primaire omgeving van het kind. Het gaat daarbij meestal om meldingen door de biologische moeder, de grootouders of de bureu. Slechts een zeer beperkt aantal meldingen komt uit de omgeving van de dader of gebeuren anoniem.

Uit de problematiek van de betrokken kinderen blijkt dat ze het vaakst te lijden hebben onder lichamelijke en emotionele mishandeling, gevolgd door lichamelijke

3.194 Gemelde kinderen

Evolutie van het aantal gemelde kinderen bij de vertrouwenscentra kindermishandeling, naar aard van de melding, van 2005 tot 2012*.

* In 2012 wordt een andere berekeningswijze (leeftijd ongekend niet meegerekend) gehanteerd, waardoor de aantallen niet zuiver vergeleken worden met de vorige jaren.
Bron: Kind en Gezin.

verwaarlozing, emotionele verwaarlozing en incest. Incest komt voor bij een vijfde van de aangemelde minderjarigen.

Opvoedingsondersteuning

Opvoedingsondersteuning is uitgebouwd om opvoedings- en gedragsproblemen preventief aan te pakken. Enerzijds zijn er de opvoedingswinkels en anderzijds is er de opvoedingslijn. De **opvoedingswinkels** helpen ouders aan algemene informatie over opvoeding en ontwikkeling. Ouders kunnen hier ook terecht voor een gesprek

3.195 Opvoedingsondersteuning

Aantal bereikte gezinnen en aandeel naar aard van de gestelde vragen aan de opvoedingswinkels en aan de opvoedingslijn, in het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2009 tot 2012, in %.

	2009		2010		2011		2012	
	Opvoedingswinkel	Opvoedings-telefoon	Opvoedingswinkel	Opvoedings-telefoon	Opvoedingswinkel	Opvoedings-telefoon	Opvoedingswinkel	Opvoedings-telefoon
Totaal aantal bereikte gezinnen (***)	3.360	1.861 (**)	5.849	1.608 (**)	12.300	1.853 (**)	9.945	2.213 (**)
Aard (*):								
Lichamelijke ontwikkeling	8,6	4,5	6,9	1,7	6,6	18,0	8,1	19,0
Verstandelijke ontwikkeling	2,2	5,4	3,3	2,9	3,3		3,0	
Sociale ontwikkeling	5,4	29,5	6,2	14,6	7,9	7,0	6,5	2,0
Emotionele ontwikkeling	14,7		13,6	14,9	16,6		17,5	3,0
Spel en vrije tijd	1,8	2,0	3,9	1,4	2,5		2,3	
Opvang en school	6,4		7,6	9,4	7,4	9,0	8,5	5,0
Opvallend gedrag	17,9		18,4	9,1	18,4	41,0	17,1	41,0
Aanpak opvoeding	33,2	48,1	31,0	44,0	31,3	25,0	33,6	23,0
Overige	9,8	10,6	5,2	2,0	6,1		3,3	7,0

* Het cijfer voor de opvoedingswinkels is de som van het aantal keer dat basisinformatie werd gegeven en het totaal aantal adviesgesprekken.

** Is het aantal contacten, het aantal gezinnen is niet bekend.

*** Dit zijn niet noodzakelijk unieke gezinnen, de opvoedingswinkels registreren immers geen persoonsgegevens.

Bron: Kind en Gezin.

over de opvoedingssituatie. Verder organiseren ze allerlei activiteiten over opvoeding. 14 opvoedingswinkels in centrumsteden worden door Kind en Gezin in samenwerking met het Agentschap Jongerenwelzijn erkend en gesubsidieerd. Aan de **opvoedingslijn** kunnen ouders, grootouders, stief- of meouders telefonische vragen stellen over de opvoeding van kinderen, tijdens de kantooruren en aan zonaal tarief. In 2012 behandelden ze samen meer dan 12.000 oproepen en vragen. De meeste vragen handelen over de 'aanpak van de opvoeding' en 'opvallend gedrag'. Aan de spectaculaire toename van 2009 tot 2011 van het aantal bereikte gezinnen bij de opvoedingswinkel is in 2012 een einde gekomen.

Adoptie

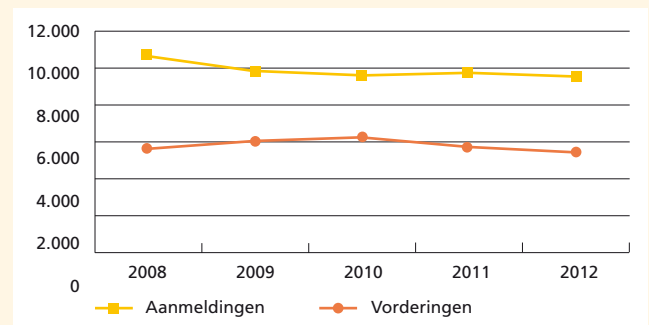
In de loop van 2012 hebben de door Kind en Gezin erkende adoptiediensten in totaal 152 kinderen geplaatst voor **adoptie**. Dit zijn er 53 minder dan in 2011. Deze afname is helemaal te situeren bij de adopties uit het buitenland. Bij een adoptie gaat het meestal om kinderen afkomstig uit het buitenland (80%), waarbij de meerderheid uit Ethiopië komt. Op het moment van de plaatsing in het gezin is 40% van de kinderen jonger dan 1 jaar en 22% tussen 1 en 2 jaar. In iets meer dan de helft van de adopties wordt het kind opgenomen in een kinderloos gezin. De overgrote meerderheid van de adopties gebeurt door een koppel (97%), waarvan 134 kinderen door heteroparen. 13 kinderen werden via binnenlandse adoptie geplaatst bij mannenparen en 1 kind bij een vrouwenpaar.

Jeugdzorg

Een toegankelijk en kwaliteitsvol hulpverleningsaanbod is nodig om de jongere de hulp te bieden die aansluit bij zijn noden. In dit kader bouwt de overheid de integrale jeugdhulp uit, waarbij een intersectorale toegangspoort wordt voorzien voor alle niet rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp. Dit deel gaat dieper in op de evolutie van de vraag naar de bijzondere jeugdzorg, van het aanbod en van de kenmerken van de geholpen jongeren.

3.196 Instroom jeugdzorg

Evolutie van het aantal binnengekomen meldingen bij de Comités Bijzondere Jeugdbijstand en vorderingen bij de sociale dienst van de jeugdrechtbank, tijdens begeleidingsjaar, van 2008 tot 2012.

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn.

Zorgbehoefte

Het totale aantal meldingen en vorderingen binnen de bijzondere jeugdzorg neemt verder af. Om een zicht te krijgen op het aantal jongeren dat zich in een situatie bevindt waardoor ze in contact kunnen komen met de bijzondere jeugdzorg, kijken we naar het jaarlijks aantal binnengekomen meldingen en vorderingen. **Aanmeldingen** gebeuren bij de Comités Bijzondere Jeugdbijstand en zijn op initiatief van de jongere, zijn/haar ouders of hulpverleners. Indien hulp op vrijwillige basis niet mogelijk is, bijvoorbeeld omdat de wet is overtreden of omdat de situatie te ingewikkeld is, kan een vordering ingediend worden bij de jeugdrechtbank. Het aantal **vorderingen** bij de jeugdrechtbanken neemt sinds 2011 af, terwijl het aantal meldingen ongeveer constant blijft.

Zorgaanbod

De **capaciteit** van de voorzieningen van de bijzondere jeugdzorg neemt toe. Sinds 2005 is de erkende capaciteit met 1.365 plaatsen toegenomen. Er wordt de laatste jaren binnen de sector gezocht naar manieren van erkenning

3.197 Capaciteit jeugdzorg

Evolutie van de erkende capaciteit van voorzieningen van Jongerenwelzijn (inclusief gemeenschapsinstellingen), telkens op 31 december van het begeleidingsjaar, van 2005 tot 2012, in aantal plaatsen.

	2005	2010	2011	2012
Thuisbegeleidingsdiensten	1.060	1.466	1.442	1.624
Multifunctionele centra	0	727	880	880
Onthaal en oriëntatie	297	351	351	351
Gezinstehuizen	50	15	5	5
Diensten begeleid zelfstandig wonen	352	384	400	464
Dagcentra	651	536	528	523
Begeleidingstehuizen	2.901	2.800	2.810	2.783
Gemeenschapsinstellingen (inclusief Everberg en Tongeren)	246	290	300	292
Totaal erkende capaciteit	5.557	6.569	6.716	6.922

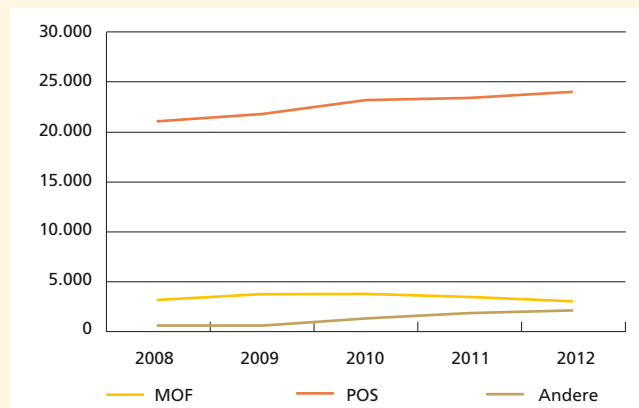
Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn.

en subsidiëring om het aanbod in de voorzieningen meer vraaggericht te kunnen inzetten. Een voorbeeld daarvan is het proefproject multifunctionele centra (MFC), dat liep in de periode 2007 – 2012. Een multifunctioneel centrum biedt naadloze zorg aan, waarbij soepel kan worden ingespeeld op wijzigingen in de hulpvraag, gaande van contextbegeleiding, over dagbegeleiding tot verblijf. Door het

aanbod te vertalen naar kleine eenheden van hulp, wordt transparanter welk aanbod wordt ingezet voor welke jongere. Een versterkte regie en een constante vraagverheldering zorgen voor continuïteit in het cliënttraject en vermijden breuken, zowel inhoudelijk als organisatorisch. Wijzigingen – schakelmomenten - in een cliënttraject gebeuren altijd vanuit overleg binnen de driehoek cliënt, voorziening, verwijzende instantie. Voorheen werden diezelfde jongeren toevertrouwd aan het begeleidingstehuis, dagcentrum of thuisbegeleidingsdienst. De daling van de capaciteitscijfers voor de begeleidingstehuizen en dagcentra wordt in die zin volledig gecompenseerd door de stijging binnen de categorie multifunctionele centra.

3.198 Situatie van de jongere

Evolutie van het aantal jongeren* met een maatregel in het begeleidingsjaar, naar situatie waarvoor de jongeren begeleid wordt (POS, MOF of andere**), van 2008 tot 2012.

* Een jongere kan gedurende een begeleidingsjaar zowel omwille van een MOF-situatie als omwille van een POS-situatie begeleid worden. Per categorie wordt hij slechts één keer geteld.

** De categorie 'andere' behelst maatregelen zoals berisping, klasseren of coördinatie van bestaande hulpverlening.

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn.

3.199 Profiel jongeren in BJB

Jongeren met een maatregel in een begeleidingsjaar, naar geslacht en leeftijd, in 2012, in %.

		%
Geslacht	Man	54,9
	Vrouw	45,1
Leeftijd	0-4	10,6
	5-9	20,5
	10-14	27,5
	15-19	39,9
	20-21	1,5

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn.

3.200 Centrale wachtlijst

Evolutie van het aantal jongeren op de centrale wachtlijst van het agentschap Jongerenwelzijn, op 31 december van het begeleidingsjaar, per provincie, van 2010 tot 2012.

	2010	2011	2012
Antwerpen	1.288	1.593	1.349
Limburg	590	554	518
Oost-Vlaanderen	676	714	870
Vlaams-Brabant en Brussel-Hoofdstad	524	578	550
West-Vlaanderen	816	839	865
Totaal	3.894	4.278	4.152

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn.

Zorggebruik

Het **aantal jongeren** met een maatregel neemt jaar na jaar toe. Jongeren kunnen in aanraking komen met de jeugdzorg wanneer ze in een 'problematische opvoedingssituatie' (POS) verkeren of doordat ze een als 'misdaad omschreven feit' (MOF) hebben gepleegd. Het leeuwendeel van de jongeren komt in de jeugdzorg terecht omwille van een problematische opvoedingssituatie. Hun aantal gaat in licht stijgende lijn, het aantal jongeren dat een als misdrijf omschreven feit heeft gepleegd daalt voor het tweede jaar op rij.

De jongeren in de bijzondere jeugdzorg zijn van alle leeftijden. Jongeren tussen 15 en 19 jaar vormen de grootste groep. 31% van de jongeren in de jeugdhulpverlening is jonger dan 10 jaar. Er zitten iets meer jongens dan meisjes.

Een deel van de minderjarigen in de bijzondere jeugdzorg wordt begeleid buiten de eigen sector, door voorzieningen erkend door Kind en Gezin of het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap, door schoolinternaten of psychiatrische ziekenhuizen. Het aantal kinderen in deze voorzieningen stijgt licht in 2012. Dit wijst erop dat de jeugdhulpverlening ondanks de capaciteitsuitbreiding onder druk blijft staan. De capaciteitsuitbreiding lijkt wel zijn effect te hebben op de **wachtlijst**. Sedert 2010 wordt het aantal jongeren dat wacht op begeleiding binnen Jongerenwelzijn in heel Vlaanderen geregistreerd. Eind 2012 stonden er 4.152 jongeren op de centrale wachtlijst, 126 minder dan het jaar voordien. De provincie Antwerpen telt het grootste aantal wachtenden.

Personen met een handicap

De overheid wil de maatschappelijke integratie, participatie en autonomie van personen met een handicap bevorderen en de levenskwaliteit optimaliseren door passende ondersteuning te verlenen. Dit deel behandelt het aantal personen met beperkingen, de materiële hulpverlening, het persoonlijke assistentiebudget en de voorzieningen voor personen met een handicap.

Een kwart van de bevolking zegt te lijden aan een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Ongeveer 20%

3.201 Langdurige aandoening en hinder

Evolutie aandeel respondenten dat aangeeft last te hebben van langdurige ziekte, aandoening of handicap en aandeel dat aangeeft door die aandoening af en toe of voortdurend hinder te ondervinden in de dagelijkse bezigheden, van 2005 tot 2012, in %.

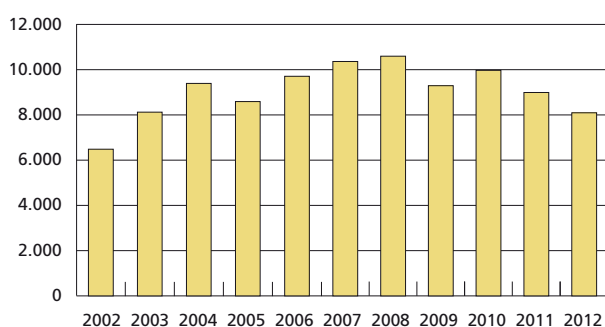
Bron: SCV-survey.

van de bevolking geeft aan dat deze **aandoening** er voor zorgt dat ze in hun dagelijkse bezigheden af en toe of voortdurend **hinder** ondervinden. De overige groep (5%) bestaat uit mensen die weliswaar een langdurige aandoening hebben, maar die erdoor niet beperkt zijn in hun dagelijkse leven. Een vergelijking over de jaren maakt duidelijk dat zowel het voorkomen van langdurige aandoeningen als het ondervinden van hinder door die aandoeningen vrij stabiel is.

Personen met een handicap die in Vlaanderen wonen, jonger zijn dan 65 jaar en behoefte hebben aan bepaalde zorgen of hulp kunnen zich laten inschrijven bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH). In 2012 deden 20.605 personen een **aanvraag** voor ondersteuning. Daarvan dienden 8.079 voor het eerst een aanvraag in. De anderen hulpvragen waren afkomstig van personen die reeds vroeger aanvragen indienden bij het VAPH. De afgelopen jaren schommelde het aantal nieuwe aanvragen tussen de 8.000 en de 11.000.

3.202 Eerste aanvragen

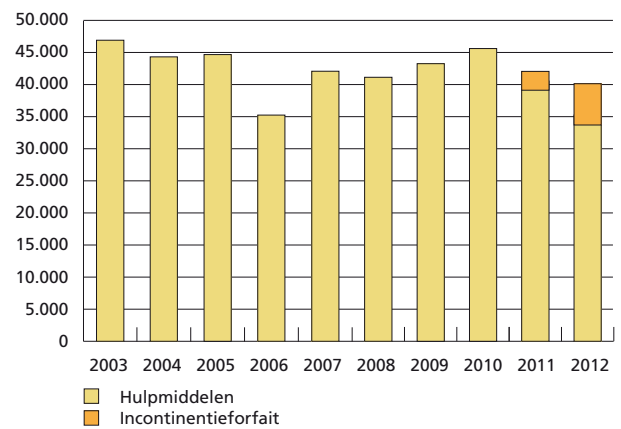
Aantal eerste aanvragen bij het VAPH, van 2002 tot 2012.

Bron: VAPH.

3.203 Toegekende hulpmiddelen

Evolutie van het aantal goedgekeurde aanvragen voor tussenkomsten voor hulpmiddelen en incontinentieforfaitsysteem (vanaf 2011), per kalenderjaar, van 2003 tot 2012.

Bron: VAPH.

Hulpmiddelen

Een belangrijke pijler van de werking van het VAPH is de rechtstreekse ondersteuning van personen met een handicap. Er wordt tussengekomen in de kosten van **hulpmiddelen** zoals aanpassingen aan de woning of de auto, of er is een tussenkomst voor bijstand zoals de assistentie van een doventolk. Van de 20.605 personen die in 2012 een aanvraag voor ondersteuning bij het VAPH indienden, waren er 12.363 personen met een vraag voor tussenkomst in de kosten van hulpmiddelen, dat waren er 744 minder dan in 2011. Deze gegevens bevatten geen aanvragen voor tussenkomst voor incontinentiemateriaal. Vanaf 1 januari 2011 is immers het nieuwe forfaitsysteem voor incontinentiemateriaal in werking getreden. In 2012 dienden 6.829 personen een aanvraag voor het nieuwe systeem in, dat zijn er bijna 2.000 meer dan het jaar voordien.

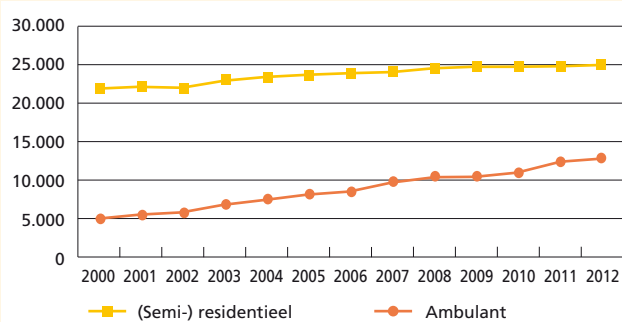
Een vraag van een persoon met een handicap kan over meerdere hulpmiddelen handelen. Concreet werden er 40.562 vragen voor tussenkomsten voor hulpmiddelen gesteld. Niet alle aanvragen worden effectief toegekend. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen aanvragen van 2012 en toekenningen van 2012 omdat er een tijdspannen tussen beide kan zijn. In 2012 werden 33.597 aanvragen voor hulpmiddelen toegekend. Samen met de 6.521 toegekende forfaits voor incontinentiemateriaal schommelt het aantal rond de 40.000. Het vaakst worden hulpmiddelen voor aanpassing van de woning toegekend, gevolgd door hulpmiddelen voor mobiliteit en communicatiemateriaal.

Voorzieningen

Het aantal plaatsen die ter beschikking staan voor personen met een handicap voor **opvang, behandeling of begeleiding** op residentiële basis (dag en nachtopvang), semi-residentiële basis (dagopvang) of op ambulante ba-

3.204 Voorzieningen voor personen met een handicap

Evolutie van de erkende capaciteit van de ambulante* en de (semi-)residentiële** voorzieningen voor personen met een handicap, van 2000 tot 2012.

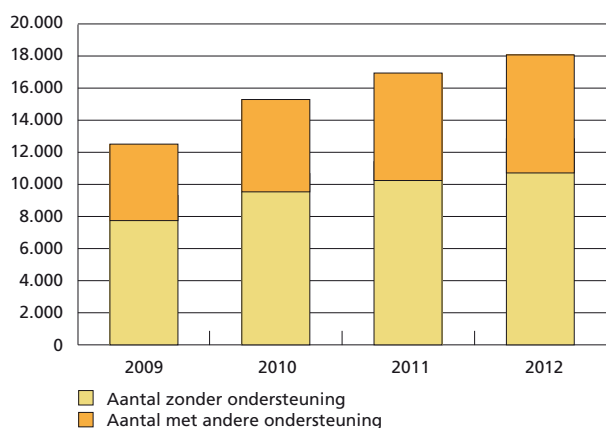
* Plaatsen in de thuisbegeleiding, begeleid wonen, zelfstandig wonen, beschermd wonen en geïntegreerd wonen.

** Internaten, observatiecentra, semi-internaten, tehuizen werkenden, tehuizen niet-werkenden, tehuizen voor kortverblijf, dagcentra en plaatsing in gezinnen/wonen onder begeleiding van een particulier (WOP).

Bron: VAPH.

3.205 Actieve zorgvragen

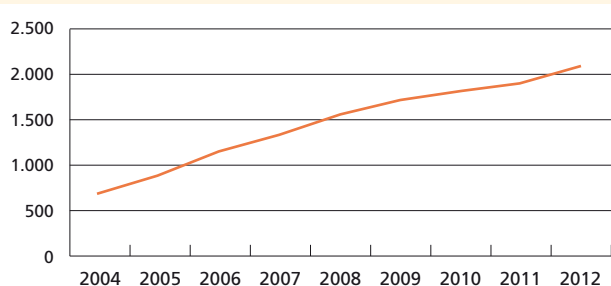
Evolutie van het aantal in de Centrale Registratie Zorg opgenomen actieve zorgvragen van personen met een handicap, naar huidige VAPH-ondersteuning, van 2009 tot 2012.

Bron: VAPH.

3.206 Persoonlijk assistentiebudget

Aantal effectieve PAB-gebruikers, telkens situatie op 31 december, van 2004 tot 2012.

Bron: VAPH.

sis, stijgt. Eind 2012 zijn er 37.333 erkende reguliere plaatsen voor opvang, begeleiding en behandeling van personen met een handicap. Veruit het grootste deel daarvan is te vinden in residentiële of semi-residentiële opvangvormen. De tehuizen voor niet-werkenden en de internaten hebben de grootste capaciteit. Daarnaast zijn er ook 12.491 plaatsen in de ambulante sector. Veruit het meeste mensen worden ambulante begeleid door de diensten voor thuisbegeleiding. In 2012 hebben al deze voorzieningen samen meer dan 51.000 personen met een handicap begeleid.

Elke vraag naar een voorziening wordt genoteerd in de **Centrale Registratie Zorg**. Op 31 december 2012 waren in totaal 18.110 personen met een actieve zorgvraag geregistreerd. Dat is 6,5% meer dan eind 2011. Ongeveer 2 op de 5 zorgvragen zijn afkomstig van personen die al een of andere vorm van ondersteuning krijgen. Hiervoor zijn diverse verklaringen mogelijk. Het kan gaan om een migratievraag. Daarbij wenst een persoon ondersteuning binnen dezelfde zorgvorm, maar door een andere dienst, eventueel in een andere regio. Het kan ook gaan om een vraag naar meer intensieve ondersteuning, bijvoorbeeld van deeltijds naar voltijds. Ondanks de toename van middelen, de ondersteuning van meer personen en een toename van het aantal afgesloten zorgvragen, blijft het aantal geregistreerde actieve zorgvragen verder groeien, ook bij deze die nog geen enkele ondersteuning van het VAPH krijgen.

Persoonlijk assistentiebudget

Met een **persoonlijke-assistentiebudget** (PAB) kan een persoon met een handicap iemand in dienst nemen die hem of haar thuis, op school of op het werk praktisch en organisatorisch helpt. Eind 2012 hebben 2.075 personen met een handicap effectief een PAB opgestart. Hun aantal neemt jaar na jaar toe. De vraag naar een PAB blijft evenwel groter dan het aanbod. In 2012 vroegen meer dan 1.000 personen met een handicap een PAB aan, waardoor eind vorig jaar 2.742 actieve PAB-vragen geregistreerd waren bij de Centrale Registratie Zorg.

Ouderen

De georganiseerde zorg voor ouderen wordt decretaal geregeld onder de noemer '**woonzorg**'. Hoofddoelstellingen van het woonzorgdecreet zijn zorg op maat en een kwaliteitsvol zorgcontinuüm creëren door zelfzorg, mantelzorg en professionele zorg correct aangepast in te zetten. Ouderenvoorzieningen richten zich exclusief tot personen van 65 jaar en ouder, terwijl thuiszorgvoorzieningen hulp verlenen aan elke zorggebruiker met een bepaald profiel, ongeacht de leeftijd.

Permanente opvang

Een **woonzorgcentrum** is een voorziening waar aan gebruikers van 65 jaar of ouder, die er permanent verblijven, huisvesting en zorg wordt aangeboden. Het aantal

gerealiseerde plaatsen in woonzorgcentra (erkende en erkenning in onderzoek) neemt jaar na jaar toe. Tussen 2010 en 2013 kwamen er 3.465 plaatsen bij. Met het oog op een evenredige spreiding, wordt aan de hand van bevolkingsprojecties en gebruiksrisico's een programmatie opgemaakt. Omwille van de toenemende vergrijzing nam de programmatie in dezelfde periode met meer dan 7.000 plaatsen toe. De voorziene programmatie werd vorig jaar voor 85% gerealiseerd, maar de kloof tussen realisatie en programmatie neemt toe.

Het verhaal bij de **assistentiewoningen** is gelijkaardig. Assistentiewoningen zijn de opvolger van de serviceflats. Het is een voorziening waar de oudere permanent verblijft met hulp- en zorgomkadering, maar deze is minder intensief dan in een woonzorgcentrum. De programmatie met benodigde plaatsen neemt toe (+ 1.600 tussen 2010 en 2013). Het aanbod aan gerealiseerde plaatsen (erkende en erkenning in onderzoek) neemt nog iets meer toe (+2.263 in dezelfde periode), zodat de realisatiegraad in 2012 stijgt tot 53%.

Tijdelijke opvang

Het aantal plaatsen in de tijdelijke opvangvoorzieningen voor ouderen breidt jaar na jaar uit. Om de informele zorg te ondersteunen zijn 2 zogenaamde 'transmurale' voorzieningen in het leven geroepen die gebruikers hetzij overdag, hetzij voor een korte aansluitende periode opvangen. Een **dagverzorgingscentrum** biedt de 65-plusser buitenshuis en enkel overdag verzorging, persoonsverzorging en huishoudelijke hulp. Tussen 2011 en 2012 werden 112 plaatsen extra gerealiseerd, de realisatiegraad stijgt hierdoor tot boven de 70%. In een **centrum voor kortverblijf** kan een 65-plusser ofwel gedurende een beperkte periode dag en nacht ofwel alleen 's nachts huisvesting en zorg krijgen. Sinds 2011 kwamen er 369 plaatsen bij, waardoor 63% van de voorziene programmatie is gerealiseerd.

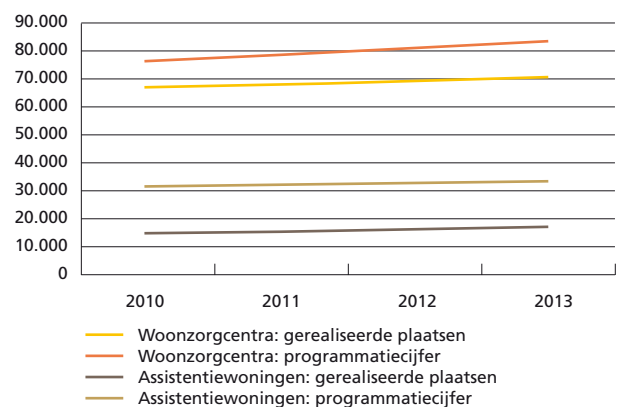
Thuiszorgvoorzieningen

De **thuiszorg** verwijst naar de zorg aan huis of de zorg die er specifiek op gericht is de gebruiker te handhaven in of te laten terugkeren naar zijn natuurlijke thuisomgeving. Deze voorzieningen en diensten staan open voor alle leeftijdsgroepen. Het merendeel van de gebruikers zijn ouderen. Wanneer de zelfzorg en de informele zorg de noden niet meer kunnen ledigen, is thuiszorg de eerste schakel in de formele hulpverlening aan ouderen. Er is een brede waaier aan diensten en voorzieningen ontstaan, in totaal 638. Deze worden hoofdzakelijk georganiseerd door private non-profitorganisaties, ziekenfondsen, OCMW's en andere openbare besturen.

Het aanbod van diensten voor **gezinszorg en aanvullende thuiszorg** neemt toe, alsook het aantal geholpen gezinnen. Deze diensten bieden aan gebruikers met een verminderd zelfzorgvermogen persoonsverzorging, huis-

3.207 Permanente opvang

Evolutie van het aantal gerealiseerde en aantal geprogrammeerde* plaatsen in woonzorgcentra** en assistentiewoningen***, telkens situatie op 1 januari, van 2010 tot 2013.

* Voor de programmatie wordt rekening gehouden met een realisatiejaar van 5 jaar, het gaat om cijfers die 5 jaar voordien gepubliceerd werden.

** Vroegere rusthuizen en rust- en verzorgingstehuizen.

*** Vroegere serviceflats en woningen met dienstverlening.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.208 Tijdelijke opvang

Evolutie van het aantal gerealiseerde en het aantal geprogrammeerde* plaatsen in dagverzorgingscentra** en in centra voor kortverblijf, van 2011 tot 2013.

	2011	2012	2013
Centra voor kortverblijf			
Gerealiseerde plaatsen	1.271	1.450	1.640
Programmatiecijfers	2.596	2.679	2.728
Dagverzorgingscentra			
Gerealiseerde plaatsen	1.715	1.842	
Programmatiecijfers	2.596	2.647	

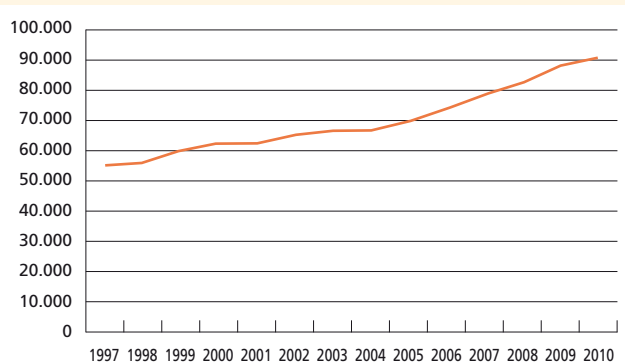
* Voor de programmatie wordt rekening gehouden met een realisatiejaar van 5 jaar, het gaat om cijfers die 5 jaar voordien gepubliceerd werden.

** Cijfers voor 2013 niet beschikbaar.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.209 Gezinszorg

Evolutie van het aantal gezinnen dat minimaal 4 uur gezinszorg kreeg, van 1997 tot 2010.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.210 Thuiszorgvoorzieningen

Evolutie van het aantal erkende en/of gesubsidieerde thuiszorgvoorzieningen, van 2008 tot 2013.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Regionale dienstencentra	51	57	59	59	59	60
Lokale dienstencentra	163	172	182	189	192	204
Vereniging van gebruikers en mantelzorgers	5	5	6	6	6	5
Diensten voor oppashulp	49	49	49	47	46	48

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

houdelijke hulp en aanvullende thuiszorg. In 2010 werden door alle diensten samen meer dan 20 miljoen uren ge-presteerd en kregen ongeveer 90.000 gezinnen minimaal 4 uur hulp. Dat laatste is een toename met 64% ten opzichte van 1997.

Naast de gezins- en aanvullende thuiszorg zijn er nog heel wat diensten die ondersteuning bieden voor thuis verblijvende zorgbehoevenden. In tegenstelling tot de gezinszorg zijn er geen gegevens beschikbaar over het aantal personen of gezinnen dat bereikt wordt. Enkel de evolutie van het aantal erkende of gesubsidieerde diensten kan weergegeven worden. Er is een ruim verspreid en gevarieerd aanbod aan diensten. Vooral het aantal lokale dienstencentra is de afgelopen jaren toegenomen.

Zorgverzekering

Het aantal gerechtigden op de **zorgverzekering** blijft stijgen. De zorgverzekering biedt een tegemoetkoming in de kosten voor niet-medische zorg. Iedereen ouder dan 25 jaar betaalt een verplichte bijdrage van 25 euro per jaar, personen die recht hebben op een verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekering 10 euro. Bewoners van

een woonzorgcentrum, een rust- en verzorgingstehuis of een psychiatrisch verzorgingstehuis ontvangen een maandelijks uitkering van 130 euro. Zwaar zorgbehoevenden die thuis wonen, krijgen na erkenning eveneens een uitkering van 130 euro per maand. De rechthebbende mag zelf beslissen waaraan het bedrag gespendeerd wordt (maaltijden, mantelzorg, woningaanpassing, poetshulp, ...), als het maar niet gaat om medische kosten. Het aantal personen dat een uitkering krijgt van de zorgverzekering is toegenomen van 126.237 in 2003 tot 222.798 in 2012. De grootste stijging doet zich voor bij de thuiswonende zorgbehoevenden. 2 zorguitkeringen op de 3 gaan naar iemand die nog thuis woont, het resterende derde gaat naar bewoners van woonzorgvoorzieningen. 80% van de uitkeringen wordt verstrekt aan 65-plussers en meer dan de helft van de uitkeringen gaat naar 80-plussers.

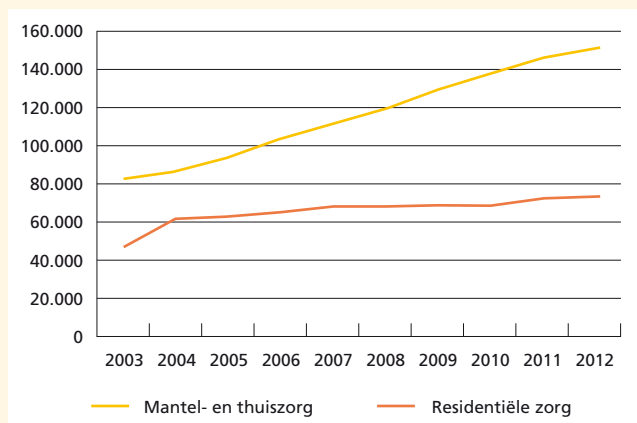
Investeringen

Financiële ondersteuning van **infrastructuurwerken** in de zorgsector is nodig om de capaciteit te verhogen en de kwaliteit te verbeteren, wat leidt tot meer differentiatie van het zorgaanbod. Het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden (VIPA) geeft financiële steun aan zorg- en gezondheidsvoorzieningen die infrastructuurwerken willen uitvoeren. Sinds jaren nemen de vragen voor capaciteitsuitbreiding toe. Analoog met de vorige jaren is er in alle sectoren van de welzijnszorg een capaciteitstoename. De renovaties uitgevoerd door VIPA-subsidies kunnen gezien worden als een maat voor comfortverbetering van het reeds bestaande aanbod.

Projecten in de woonzorgsector gerealiseerd met overheidssubsidies van het VIPA zijn gemiddeld 24% duurder dan niet-gesubsidieerde projecten (Pacolet e.a., 2012). Het verschil blijkt vooral te wijten aan verschillen in manier van bouwen. Zo besteden de gesubsidieerde projecten opvallend meer aan de technische installaties en domotica tot op kamerniveau, wat zorgt voor een optimalere personeelsinzet dankzij een betere ondersteuning van de zorg-taken. Door de VIPA-subsidies worden deze meerkosten gecompenseerd en betaalt de bewoner niet extra voor het kwaliteitsverschil.

3.211 Zorgverzekering

Evolutie van het aantal personen dat een uitkering krijgt in het kader van de zorgverzekering, naar aard van de tussenkomst, van 2003 tot 2012.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.212 Investeringsen

Capaciteit in de verschillende zorgvoorzieningen die onder het toepassingsgebied van het VIPA vallen en het aandeel nieuwbouw en renovatie van de effectief gesubsidieerde capaciteit, per zorgvorm, in 2012.

Sector	Soort voorziening	Totale capaciteiten per voorzieningstype en volgens bouwtypologie					
		Totale erkende capaciteit van voorzieningen die een VIPA-subsidie aanvragen			Totale capaciteit die effectief gesubsidieerd wordt door VIPA, per bouwtypologie		
		Voor realisatie project	Na realisatie project	Verschil voor en na (extra capaciteit)	Totaal	% nieuwbouw	% renovatie
Algemeen welzijnswerk							
	Autonoom centrum - vte	12	12	0	12	87	13
	Autonoom centrum - residentiële plaatsen	16	16	4	16	100	0
Kinderopvang							
	Crèche	241	302	61	302	63	37
Ouderen- en thuiszorgvoorzieningen							
	Woonzorgcentra	1.809	2.182	373	2.182	55	45
	Kortverblijf	37	103	56	103	68	32
	Dagverzorgingscentrum	47	126	79	126	75	25
	Lokaal dienstencentrum	3	8	5	8	75	25
Voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand							
	Begeleidingstehuis	79	79	0	79	67	33
	Dienst thuisbegeleiding	5	5	0	5	100	0
Voorzieningen voor personen met een handicap							
	Internaat	116	128	12	128	0	100
	Tehuis niet-werkenden	63	134	65	134	36	64
	Tehuis werkenden	22	22	0	22	0	100
	Tehuis kortverblijf	0	1	1	1	100	0
	Dagcentrum	99	105	6	105	6	94

Bron: VIPA.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Mostinkx, J. & Deven, F. (red.). (2009). *Welzijn en zorg in Vlaanderen 2009-2010*. Mechelen: Wolters Kluwer.
- Federatie van Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen (2012). *Jaarverslag 2011*. Gent.
- Pacolet, J., De Troyer, F., Boeykens, S., De Coninck, A., Vastmans, F. & Buyst, E. (2012). *Een vergelijkende studie naar bouwkost en dagprijs in door VIPA gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde woonzorgcentra*. Leuven.
- Vlaamse Regering (2009). *Regeerakkoord 2009-2014*. Brussel.
- Vandeurzen, J. (2011). *Beleidsbrief Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*. Brussel.
- Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>
- Vlaams Agentschap Personen met een Handicap: <http://www.vaph.be>
- Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: <http://www.steunpunt.be>
- Agentschap Jongerenwelzijn: <http://www.wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/>
- Residentiële ouderenzorg: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/zorgaanbod/residentiële-ouderenzorg/>
- Thuiszorg: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/thuiszorg/>
- Tele-onthaal: <http://www.teleonthaal.be/>
- VIPA: <http://www.vipa.be>

DEFINITIES

Ambulante hulpverlening Hulpverlening waarbij de cliënt in de eigen woon- of werkomgeving blijft.

Mantelzorg Zorg die vrijwillig en niet-professioneel geboden wordt aan langdurig hulpbehoevende familieleden, vrienden of bureu.

Residentiële hulpverlening Hulpverlening aan mensen die niet meer thuis kunnen wonen en daarom dag en nacht hulp/verzorging krijgen in een instelling.

Semi-residentiële hulpverlening Ondersteuning van cliënten gedurende een deel van de dag. Een cliënt heeft gedurende de dag (of de nacht) hulp nodig maar gaat daarna weer naar huis.

Transmurale voorziening (ouderen) Hulpverlening door een keten van verschillende hulpverleners. Hier gebruikt in het kader van de tijdelijke ondersteuning van de hulpverlening die geboden wordt door mantelzorgers.

Traumatische ervaring Is het psychische letsel dat wordt opgelopen na een afschuwelijke gebeurtenis.

3.7 MEDIA

BLIKVANGERS

- De Vlaamse mediasector 'in zijn totaliteit' wordt niet gedomineerd door een specifieke mediagroep, al is de concentratie in sommige deelmarkten vrij aanzienlijk (figuur 3.220). In 2012 gingen mediagroepen vooral actief in mediacontent samenwerken voor een grotere onafhankelijkheid in de distributie van hun producten.
- De inkomsten via de advertentiemarkt staan onder druk. Van 2011 tot 2012 bleef de reclamedruk voor al de beschouwde traditionele media samen voor het eerst in jaren constant. Voor de geschreven pers en de televisie is er zelfs een afname (figuur 3.221). De tragere groei voor internetreclame in België dan gemiddeld in Europa hangt gedeeltelijk samen met een tragere doorbraak van onlinereclame op smartphones en tablets. Het gebruik van deze toestellen in het algemeen (figuur 3.231) of voor het consulteren van de VRT-websites is anderzijds sterk gestegen.
- Om de normen uit de nieuwe beheersovereenkomst te bereiken, moet de VRT verder inzetten op de Vlaamse culturele identiteit (figuur 3.227), de diversiteit in het personeelsbestand, de gesproken ondertiteling en de teletekstondertiteling (figuur 3.242) en de uitbouw van zijn aanbod voor jongeren en expats op zijn derde net. De bereiksnormen worden gehaald (figuren 3.240, 3.241).
- Als Vlaanderen wil behoren tot de Europese top van de informatiemaatschappij zal er een inhaalbeweging moeten gemaakt worden voor het bezit van nieuwe media (figuur 3.230), mediavaardigheden (figuur 3.235) en het gebruik van (mobiel) internet (figuur 3.234) en van mediatoepassingen (figuur 3.239).
- Opdat heel de bevolking maximaal voordeel haalt uit de media (figuren 3.237, 3.241), verdienen de materiële drempel voor ICT-gebruik (figuur 3.232), de vaardigheden voor een effectief en veilig gebruik (figuren 3.232, 3.235, 3.236) en de toegankelijkheid van het mediaaanbod voor mensen met een beperking (figuren 3.242, 3.243) verdere aandacht.

De 3 kerndoelstellingen van het mediabeleid zijn:

- onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking;
- toegang voor elke Vlaming tot een divers, kwalitatief en innovatief media-aanbod;
- media stimuleren als partners in een vooruitstrevende informatiemaatschappij.

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de 2 eerste strategische doelstellingen. In het eerste luik komen naast de traditionele media waaronder de televisie, de radio en de krant ook de technologische innovaties en de nieuwe mediatoepassingen aan bod. Het tweede luik focust op de mediaparticipatie.

Onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit

De eerste strategische doelstelling veronderstelt twee aandachtspunten, die hierna meer in detail aan bod zullen komen: de onafhankelijkheid, de pluriformiteit en de leefbaarheid van de Vlaamse mediasector en een kwaliteitsvol media-aanbod.

Leefbaarheid en pluriformiteit

De digitalisering heeft het media-aanbod sterk gewijzigd. Een pluriform, divers en kwaliteitsvol medialandschap veronderstelt een voldoende groot aantal verschillende spelers zonder de leefbaarheid van de sector in het gedrang te brengen. Het media-aanbod en de mediaconcentratie geven een beeld van de diversiteit aan spelers. De leefbaarheid wordt in kaart gebracht via de beschikbare middelen voor mediaproductie.

Diversiteit aan spelers

De diversiteit aan spelers wordt vooreerst onderzocht via het aantal spelers voor de deelsectoren. Hierbij wordt rekening gehouden met de technologische ontwikkelingen die een alternatief of verbeterd media-aanbod mogelijk maken. Een divers aanbod veronderstelt echter ook een aantal spelers die een deel van de markt bedienen. In dit kader worden waar mogelijk de marktaandeelen beschreven. Tenslotte veronderstelt een divers media-aanbod dat verschillende mediagroepen deze markt bedienen.

Radio

De VRT heeft 5 publieke landelijke radio's Radio 1, Radio 2, Klara, MNM en Studio Brussel. Radio 2 wordt dagelijks op diverse tijdstippen ontkoppeld per provincie. Naast de traditionele zenders heeft de VRT nog een extra digitaal radio-aanbod via MNM Hits, Klara, Continuo, Sporza, Nieuws+ en Ketnet Hits. Verder biedt de online VRT-radiospeler de mogelijkheid om uitgezonden radio-programma's op te vragen en te beluisteren. Radio Vlaanderen Internationaal en de AM-uitzendingen werden met ingang van 1 januari 2012 stopgezet.

De **erkende radio's** die in 2009 actief waren, kregen hun erkenning voor het nieuwe mediadecreet van 27 maart 2009 in werking trad. De landelijke radio's Q-music en JOE fm, actief sinds 2001, zijn momenteel in handen van de VMMA, die op zijn beurt behoort tot De Persgroep en de Roularta Media Group. De erkende regionale radio's werkten sinds 2010 allen samen onder de naam Nostalgie, opgericht door Corelio en Concentra in samenwerking met de internationale NRJ-radiogroep. Op 11 september 2012 droegen de licentiehouders hun zendvergunningen over aan de landelijke radio-organisatie Nostalgie – Vlaanderen Één. Het aantal erkende lokale radio-omroepen bleef vrij stabiel tussen 2009 en 2012: van 289 naar 287 radio's. Op 22 juli 2013 werden 8 nieuwe lokale radiozenders erkend. Het aandeel lokale radio's die tot een samenwerkingsverband horen, neemt toe van 61% in 2009, over 67% in 2010 tot 70% in 2012 (VRM, 2012). Ongeacht de grootte van het zendgebied van deze samenwerkingsinitiatieven, blijven de samenstellende radio's erkend als lokale omroepen. Verder zijn er nog 4 erkende omroepen die uitsluitend via de kabel worden doorgegeven. Over radiozenders die louter via internet uitzenden, ontbreken exacte cijfers.

Niet-lineaire radio-omroeporganisaties bieden de gebruiker de mogelijkheid om auditieve programma's te beluisteren op zijn verzoek en op het door hem gekozen moment op basis van een door de omroeporganisatie geselecteerde programmacatalogus. De landelijke private radio-omroeporganisaties bieden aan de hand van pod-

casts en audioverslagen niet-lineaire radiodiensten aan.

Het gewijzigde **radio**landschap resulteert in herverdelingen van de **marktaandelen** voor het traditionele radio-aanbod. De daling van het marktaandeel van de VRT van 85% in 2002 naar 61% in 2012 kan bijna volledig verklaard worden door de stijgende populariteit van de private radio's met landelijke dekking en het dalend marktaandeel van Radio Donna dat begin 2009 werd vervangen door MNM. Binnen de VRT is Studio Brussel de enige radio met een stijgend marktaandeel over de voorbije 10 jaar. Radio 2 verliest marktaandeel over deze periode, al heeft deze zender eind 2012 nog een aandeel vergelijkbaar met de 3 particuliere radio's met landelijke dekking samen. Binnen de 3 private radio's met landelijke dekking blijft het marktaandeel nog lichtjes stijgen over het voorbije jaar. Na een sterke stijging van het gezamenlijk marktaandeel van de VMMA-radio's, Q-music en JOE fm, van 2002 tot 2007, daalde het wat bij de opkomst van Nostalgie om in de voorbije drie jaren stabiel te blijven. Het marktaandeel van Nostalgie blijft toenemen sinds 2008.

De populariteit van de radiowebsites is niet evenredig met de marktposities van de zenders in het traditionele radio-

3.214 Websitebezoek radio's

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor de radiowebsites, van 2010 tot 2012, naar radio-omroep, in %.

	2010	2011	2012
Radio1.be	9.327	10.166	9.412
Radio2.be	11.683	8.546	8.829
Klara.be	3.250	3.449	3.539
StuBru.be	25.896	26.851	24.113
Mnm.be	10.313	9.458	11.212
Rvi.be	161	169	NB
Internetradiospeler	22.960	23.524	22.574
Q-music.be	11.948	12.964	15.134
Joe.be	3.234	3.143	3.122

Toelichting: geen cijfers beschikbaar voor nostalgie.be.
Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

3.213 Marktaandeel radio's

Evolutie van de gemiddelde jaarlijkse marktaandelen, van 2002 tot 2012, naar radio-omroep, in %.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Publieke RO											
VRT	84,8	82,7	76,8	68,5	65,2	62,5	64,5	62,1	61,2	61,0	60,9
Radio 1	11,5	12,1	11,8	9,1	7,4	8,4	9,1	8,7	8,6	8,8	7,9
Radio 2	35,2	33,2	33,0	33,0	31,9	31,0	30,5	30,8	30,4	29,0	28,7
MNM (/Radio Donna)	29,4	27,6	21,7	17,1	17,0	12,8	13,4	10,6	9,6	8,9	9,7
Studio Brussel	6,2	7,5	7,9	6,8	7,1	8,2	9,8	9,5	10,7	11,8	12,2
Klara	2,5	2,5	2,5	2,5	1,9	2,2	1,8	2,6	1,9	2,2	2,1
Particuliere RO											
Landelijke dekking	4,8	8,3	13,6	19,6	21,9	23,2	24,9	25,8	27,3	27,5	28,2
Q-music	3,6	5,6	8,9	14,4	17,1	17,6	17,1	16,0	14,8	14,9	14,3
JOE fm (/4FM)	1,2	2,7	4,7	5,2	4,8	5,6	6,1	6,3	6,8	6,8	7,2
Nostalgie							1,8	3,6	5,7*	5,8	6,7
Andere RO	9,4	8,4	9,0	10,2	11,7	12,0	10,8	12,2	11,5	11,5	10,9

Toelichting: cijfers op basis van het CIM Radio onderzoek, 12+, maandag-zondag, 5-5u; RO staat voor radio-omroeporganisatie. * Toevoeging FM-Limburg in 2010.
Bron: VRT-Studiedienst, CIM Radio onderzoek.

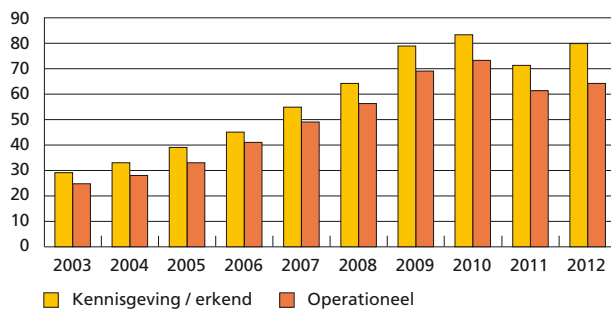
landschap. De websites van Klara en Studio Brussel zijn volgens het gemiddeld aantal unieke onlinebezoekers per dag heel wat populairder dan op basis van hun traditionele marktaandeel verwacht wordt. Stubru.be is de populairste website van de VRT-radionetten met 24.113 unieke bezoekers per dag. Ook op Facebook heeft de zender eind 2012 al meer dan 250.000 fans. Radio 2 en JOE fm zijn online minder populair dan verwacht wordt op basis van hun marktaandeel. De bezoekerscijfers van de VRT-internetradiospeler zijn het voorbije jaar gedaald. Omdat online radio luisteren ook via alternatieve applicaties zoals iTunes of via alternatieve kanalen zoals mobiele netwerken kan, kan men hieruit niet afleiden dat de VRT-radio minder online beluisterd werd. Per dag luisteren in 2012 gemiddeld 80.000 personen naar het VRT-radio-aanbod via het internet. In totaal is voor bijna 70 miljoen uur audio live gestreamd, wat een sterke stijging inhoudt tegenover 2011 toen ruim 50 miljoen uur live gestreamd werd.

Televisie

Bij de televisiediensten horen zowel de lineaire televisiediensten van de (traditioneel gekende) televisiezenders die

3.215 Televisiediensten

Evolutie van het aantal openbare televisiediensten en het aantal particuliere televisiediensten, van 2003 tot 2012.

Toelichting: het decreet betreffende de radio-omroep en de televisie van 27 maart 2009 wijzigde de categorieën van televisiediensten. Tot deze wijziging werden de lineaire televisiediensten erkend. Sinds 2009 is er een erkenning voor de regionale omroeporganisaties en een kennisgeving voor de overige particuliere televisieomroepen. Operationeel betekent dat de televisiedienst een programma-aanbod heeft.
Bron: VRM.

voor iedereen dezelfde programma's op hetzelfde tijdstip uitzenden, als de niet-lineaire televisiediensten waarbij de kijker op eigen verzoek en op het door hem gekozen moment programma's (series, films, documentaires, sport-evenementen, kinderprogramma's, entertainment...) kan kiezen uit een programmacatalogus. Het **aantal televisiediensten**, die erkend zijn of waarvoor een kennisgeving is gebeurd, stijgt sterk van 2003 tot 2010. In 2011 is er een tijdelijke terugval, die bijna volledig gecompenseerd wordt door de toename in het voorbije jaar. Het aantal operationele televisiediensten volgt dezelfde trend, maar de stijging over het voorbije jaar was minder sterk waardoor het aantal televisiediensten met uitzendingen lager blijft in 2012 dan in 2010 (64 tegen 73). Het aantal televisiediensten van de VRT wordt geregeld via de beheersovereenkomst. In mei 2012 kreeg de VRT er een derde kanaal bij, met een aanbod gericht op kinderen, jongeren en buitenlanders in Vlaanderen. VT4 en VijfTV zijn vanaf september 2012 omgevormd tot respectievelijk VIER en VIJF.

Sinds 2005 kan de Vlaming kiezen voor (**interactieve**) **digitale televisie** (iDTV) via DSL of de kabel. Digitale televisie via de satelliet is er sinds 2006. Uitzendingen via de ether gebeurden oorspronkelijk via het zenderpark van de VRT en zijn sinds 2009 in handen van Norkring België. Tot 2011 zond Norkring alleen de VRT digitaal uit via de ether, maar in juli 2012 lanceerde Telenet met Teletenne een DVBT-aanbod dat breder is dan enkel de – gratis – publieke omroep. Een andere vorm van televisie is te vinden in mobiele televisie waarbij televisiesignalen ontvangen kunnen worden via een tablet of smartphone. De Conferentie van Regulators voor de elektronische Communicatiesector besliste in 2011 dat de operatoren via de kabel of DSL hun netwerk moeten openstellen zodat ook alternatieve operatoren lineaire televisiediensten via die netwerken kunnen aanbieden. Dit zou moeten leiden tot meer en sterkere alternatieve operatoren in deze markt, waarbij de grotere concurrentie de consument ten goede kan komen.

Het **marktaandeel** van de VRT blijft zoals in 2011 gelijk aan 42%. Eén verliest echter aandeel in 2012. Het gezamenlijk marktaandeel van Canvas/OP12 verhoogt in 2012 door de ontkoppeling en de sterke sportzomer. OP12 heeft voorlopig een zeer beperkt marktaandeel

3.216 Marktaandeel tv-zenders

Evolutie van de marktaandelen van de tv-zenders, van 2002 tot 2012, op de totale populatie (4 jaar en ouder; over de hele dag), in %.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Eén (tv1)	28	28	28	27	29	30	32	32	33	34	32
Canvas/Ketnet/tv2	10	10	9	9	9	9	8	9	9	8	9
OP12											1
Vtm	27	24	23	22	21	21	21	21	20	20	19
2BE/KA2	7	6	5	6	7	6	6	6	5	5	5
Vitaya	1	1	2	2	3	4	4	4	4	4	4
VIER/VT4	7	7	7	6	7	6	7	6	6	7	7
VIJF/vijftv			0	3	4	4	5	4	4	3	3
Andere	20	24	23	25	20	20	17	18	18	18	19

Toelichting: zender Sporza, alleen actief in 2004, werd niet opgenomen.

Bron: CIM TV - Noord, totaal tv, 24h, 4+ (exclusief gastkijkers)- GfK Audimetrie NV via VRT-studiedienst; tot en met 2009 live, vanaf 2010 live+6.

3.217 Websitebezoek televisie

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor de televisiewebsites, van 2010 tot 2012, naar televisiezender, in %.

	2010	2011	2012
Een.be	56.013	66.528	72.709
Canvas.be	9.768	11.343	10.256
Vtm.be	34.178	38.460	52.452
2be.be	6.359	5.040	2.798
Vier.be	10.778	12.664	12.894
Ketnet.be	14.620	18.213	26.151
Studio100.be	12.828	10.841	8.057
Nickelodeon.be	5.763	4.644	4.833
VtmKzoom.be	1.048	1.114	1.052

Toelichting: geen cijfers beschikbaar voor Vijf.be.
Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

omwille van het beperkt aanbod en zijn specifieke doelgroepen. De VMMA-zenders vtm, 2BE en Vitaya hebben samen een marktaandeel van 28% en de zenders van De Vijver Mediaholding VIER en VIJF hebben samen een marktaandeel van 11%. De voorbije tien jaar was er een verschuiving in de marktaandelen van deze lineaire televisieomroepen. Het aandeel van de VRT steeg door de stijgende populariteit van Eén. Eind 2010 werd Vitaya overgenomen door VMMA. Het marktaandeel van de drie VMMA-zenders vtm, 2BE en Vitaya samen schommelde sinds 2003 rond 30%, maar is het voorbije jaar lichtjes gezakt. Hiernaast heeft deze televisiemaatschappij nog de zenders JIM en vtmKzoom. De VMMA-zender Vitaliteit werd op 31 maart 2012 stopgezet. VIER en VIJF samen behouden een marktaandeel tussen 10 tot 11% sinds 2006. Terwijl er steeds meer nieuwe spelers zijn op de markt, is het marktaandeel voor de groep van 'anderen' de voorbije tien jaar afgenomen.

Hoe populairder de traditionele zender met een volwassen doelgroep, hoe populairder zijn website op basis van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag. Terwijl de populariteit voor de individuele zenders kan verschillen naargelang het medium, komt de populariteit van de websites van de mediagroepen VRT (één en canvas), VMMA (vtm en 2BE) en VIER qua proporties overeen met de marktaandelen van deze mediagroepen in het traditionele tv-landschap. Ketnet.be bereikt dagelijks meer dan 26.000 Ketnettertjes, wat heel wat meer is dan de websites van andere gelijkaardige zenders en zelfs meer dan de meeste volwassenenzenders uit de tabel.

Geschreven pers

Sinds "Het Volk" in 2008 volledig opging in Het Nieuwsblad, zijn er **7 betalende Vlaamse dagbladen**: De Morgen, De Standaard, De Tijd, de Gazet van Antwerpen, Het Belang van Limburg, Het Laatste Nieuws en Het Nieuwsblad. De Nieuwe Gazet en De Gentenaar zijn regionale edities geworden van respectievelijk Het Laatste Nieuws

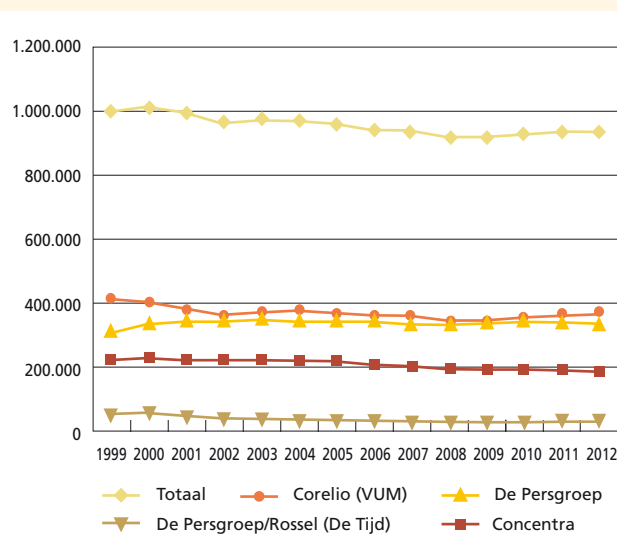
en Het Nieuwsblad, de populairste kranten qua oplage en lezersaantallen. Doordat elke krant een inhoudelijke focus heeft op een bepaalde regio, op een bepaalde sector zoals de economie of op een bepaald segment van de bevolking spreekt elke krant een niche van de krantenmarkt aan. Binnen elke niche is er een beperkte keuze.

Op de markt van de **periodieke bladen** is er een grote variatie in het aanbod van vele honderden periodieke bladen, uitgebracht door een grote hoeveelheid uitgeverijen. Het grootste deel van het aanbod wordt verzorgd door Sanoma Media32, Roularta Media Group en De Persgroep Publishing. Bij het uitgebreide aanbod van **gratis bladen** zijn de bekendste voorbeelden Metro, Passe-Partout, De Streekkrant, Vacature en de Zondag.

De **marktaandelen** worden alleen besproken voor de dagbladen op basis van de betaalde verspreiding, inclusief 'digitale betaalde' verspreiding. De verspreiding daalt voor het geheel van de kranten van 2000 tot 2009 en nam ten gevolge van de digitale betaalde verspreiding terug lichtjes toe tot 2011. In 2012 is er terug een lichte afname ondanks een forse toename van de digitale betaalde verspreiding van 12.546 in 2011 naar 23.058 in 2012. Deze daling in het voorbije jaar moet bijna volledig toegeschreven worden aan Concentra, dat naast een relatief sterke daling voor de gedrukte exemplaren een relatief beperkte opkomst van zijn digitale betaalde verspreiding heeft. In 2012 bedraagt de digitale betaalde verspreiding 2,5% van de totale betaalde verspreiding voor al de kranten samen. Over de beschouwde periode 1999 tot 2012 blijft Corelio de marktleider. Het marktaandeel van De Persgroep komt in de buurt van Corelio (36% tegen 39% in 2012). Samen

3.218 Kranten

Evolutie van de betaalde verspreiding van de krantengroepen, inclusief 'digitale betaalde' verspreiding, van 1999 tot 2012.

Toelichting: De Persgroep: Het Laatste Nieuws + Nieuwe Gazet en De Morgen; Concentra: Gazet Van Antwerpen en het Belang Van Limburg; Corelio: De Standaard, Het Nieuwsblad + De Gentenaar en tot 2007 Het Volk.
Bron: CIM, Echtverklaringen verspreiding pers.

met De Tijd, die toebehoort aan De Persgroep & Rossel, overstijgt De Persgroep het marktaandeel van Corelio. De gratis Metro (Concentra & Rossel) is volgens de cijfers van de machineoplage de derde grootste krant, na Het Nieuwsblad/De Gentenaar (Corelio) en Het Laatste Nieuws/Nieuwe Gazet (De Persgroep).

De meest populaire offline kranten Het Nieuwsblad en Het Laatste Nieuws hebben ook online het grootste bereik. Het onlinemarktaandeel van De Standaard en De Tijd is beduidend groter dan dat van de gedrukte kranten. Voor de Gazet van Antwerpen en Het Belang van Limburg geldt het omgekeerde. Voor de overige kranten verschillen beide aandelen niet zo sterk. Corelio is in 2012 de marktleider, gevolgd door de Persgroep. Corelio heeft in 2012 een groter online dan offline marktaandeel. Voor Concentra geldt het omgekeerde.

Volgens de 'National Newspublishers Survey 2011' is het effect van de krantenwebsites op het **gecombineerde weekbereik** het grootst voor de kwaliteitskranten (De Standaard, De Morgen en De Tijd samen). Het gecombineerde weekbereik van gedrukte kranten en hun websites is voor het geheel van de kranten 1,23 keer groter dan het weekbereik van de gedrukte krant alleen. Bij de kwaliteitskranten is dat 1,33 keer groter. Het bereik van de geschreven pers wordt weinig of niet aangetast door het bereik van de websites: de onlinelezers blijven ook traditionele lezers (Drijvers e.a., 2011).

Nieuwsportalen

Van de volwassen Vlamingen gebruikte volgens de SCV-survey van 2012 53% **het internet om het nieuws te volgen**: 23% doet dit dagelijks, 42% minstens wekelijks (inclusief dagelijks gebruik).

Het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag neemt voor elk van de nieuwsportalen nog sterk toe over het voorbije jaar. Het Laatste Nieuws en Het Nieuwsblad zijn

3.219 Nieuwsportalen

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor enkele nieuwsportalen, van 2010 tot 2012, naar portaal, in %.

	2010	2011	2012
Standaard.be	214.453	244.715	275.440
Demorgen.be	83.136	101.312	106.598
Nieuwsblad.be	299.636	356.507	465.904
Hln.be	426.124	478.821	524.415
Gva.be	108.864	114.521	123.367
Hbvl.be	90.964	101.418	107.914
VRT-themasites	245.421	277.647	309.105
Deredactie.be	145.250	161.481	175.466
Sporza.be	144.192	162.530	184.233
Cobra.be	4.174	4.357	6.328

Toelichting: Geen cijfers voor tijd.be beschikbaar.
Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

zowel online als offline de meest populaire kranten. Het zijn tevens de meest populaire nieuwsportalen. Het Laatste Nieuws bereikt dagelijks meer dan een half miljoen bezoekers. Na deze populaire kranten volgen de VRT-themasites (gezamenlijk 309.105 bezoekers) en De Standaard. De overige nieuwsportalen trekken wat minder volk, maar zijn dagelijks toch nog goed voor meer dan 100.000 bezoekers.

In 2010 is het aanbod van deredactie.be, sporza.be en cobra.be in een aangepaste vorm beschikbaar voor mobiele telefoons met internettoegang, en ook alle dagbladen hebben een aangepaste versie. In 2012 lanceerde de VRT verschillende nieuwe apps waaronder de Android-versie voor de Videozone-app van deredactie.be, sporza.be en cobra.be met het video-aanbod van deze portalen. De consument kan voor het downloaden van een krant of tijdschrift terecht bij verschillende platformen.

Dat deze inspanningen de nieuwsconsumptie beïnvloeden, mag blijken uit de evolutie van het aandeel smartphone- en tabletgebruikers binnen het totaal aantal gebruikers van de VRT-sites. De groei van het aantal smartphonegebruikers van het VRT-internetaanbod is vooral te danken aan deredactie.be en sporza.be. Van alle gebruikers van deredactie.be doet 12% dat via een smartphone, voor sporza.be is dat 17%. Voor het raadplegen van het VRT-internetaanbod is de stijging van het aantal tabletgebruikers relatief sterker dan deze voor het aantal smartphonegebruikers. Als mediagebruikers het VRT-internetaanbod willen raadplegen, dan doen ze dat al in 10% van de gevallen via een tabletcomputer. Het percentage tabletgebruikers bij de bezoekers van deredactie.be en sporza.be bedraagt ongeveer 9%. Bij de tv-merksites schommelt dit tussen 11% en 13%. Waar de themasites bij de smartphonegebruikers het populairst zijn, zijn de televisiesites het populairst bij tabletgebruikers.

Mediagroepen

De Vlaamse Regulator voor de Media (VRM) identificeert in 2012 12 belangrijke **mediagroepen** in Vlaanderen. De Vijver Media en de Vlaamse Media Maatschappij (VMMa) maken elk deel uit van verschillende andere van de vermelde mediagroepen. Voor de overzichtelijkheid worden ze door de VRM toch apart als groep vermeld. Alfacam, de groep rond het grootste facilitair bedrijf van Vlaanderen, wordt niet langer opgenomen omdat deze groep niet langer actief is in het radiosegment en de activiteiten van de groep zich hierdoor bijna uitsluitend in het segment televisie bevinden. In juni 2013 is dit bedrijf overgenomen door Euro Media Group (EMG). Midden 2013 kondigden Concentra en Corelio aan dat ze samen 'Het Mediahuis' willen oprichten om er hun kranten en digitale producten in onder te brengen. Wanneer de mededingingsautoriteiten hun goedkeuring geven, houdt dit een nieuwe verschuiving in het medialandschap in.

Concentra, Corelio, De Persgroep en Roularta hebben een grote **productdifferentiatie** via hun onderlinge samenwerking. Zij zijn vooral actief in de contentproductie

en -aggregatie van de verschillende mediavormen met uitlopers in de distributie. Sanoma Magazines Belgium richtte zich tot in 2010 vooral op de Vlaamse periodieke bladen. In 2011 kon het via zijn strategische alliantie met Corelio en De Vijver zijn audiovisuele poot (Woestijnvis, De Mensen, VijfTV en VT4) versterken. De overige mediagroepen blijven tot nu toe meer autonoom. Telenet en Belgacom vertrokken van de audiovisuele distributie, maar diversifieerden naar eigen televisiediensten, eigen televisiecontent met eigen omroepkanalen en andere hieraan gerelateerde mediaproducten. Door de lancering van het Starpack eind 2010 betrad ook Mobistar de markt voor de omroepsignaal-transmissie. Het bedrijf kondigde aan dit televisieaanbod in 2013 stop te zullen zetten, net als het aanbod voor vaste telefonie en internet. Think Media, bekend voor zijn mannenbladen, verkreeg in 2010 60% van de aandelen van Life!tv. De productdifferentiatie van de VRT is afhankelijk van beleidsbeslissingen.

Tegenover 2011 zijn volgende ontwikkelingen te vermelden. Het Humoprogramma van De Vijver Media, dat wordt uitgezonden op enkele lokale radio's, maakt dat De Vijver Media actief wordt in het segment van de radio-content. Stievie, het platform van de drie grote Vlaamse omroepen dat in februari 2013 in testfase ging en toelaat om tv-programma's op een smartphone of tablet lineair en uitgesteld te bekijken, zal in 2013 tegen betaling beschikbaar worden gemaakt voor alle Vlamingen. VMMA zal het Stievie initiatief onder zijn vleugels nemen.

De mediagroepen gaan strategische allianties aan om nieuwe mediaproducten te lanceren of om bepaalde aspecten van de creatie (bijvoorbeeld drukken, reclamewerving) gemeenschappelijk uit te voeren. In het voorbije jaar zorgden enkele gemeenschappelijke acties voor een grotere onafhankelijkheid in de distributie van mediagroepen die vooral actief zijn in de contentproductie en -aggregatie van de kranten en televisie. De consument kan voor het downloaden van een krant of tijdschrift sinds 14 september 2012 terecht in de digitale krantenwinkel Gopress, waardoor men minder afhankelijk wordt van Apple

voor de digitale distributie. Voor tv-programma's is er het alternatief platform Stievie, waardoor de afhankelijkheid van Telenet en Belgacom zou kunnen verkleinen. Volgens de VRM (2012) is er ook een toename van de strategische allianties tussen de mediagroepen en andere bedrijven aan de grens van het mediagebeuren. Telecomspeler KPN ging een alliantie aan met Roularta en De Persgroep. Vaak hebben deze allianties betrekking op nieuwe mediavormen. Zo werd er een initiatief genomen rond een gemeenschappelijk betaalsysteem dat binnen het Media Innovatie Centrum (Mix) ontwikkeld zou worden.

De Vlaamse mediasector wordt dus niet gedomineerd door een specifieke mediagroep, al is de concentratie in diverse deelmarkten vrij aanzienlijk. Gezien de beperkte geografische omvang is dit soms onvermijdbaar.

Beschikbare middelen

Een divers en kwalitatief aanbod via al deze kanalen en aanbieders veronderstelt de beschikbaarheid van de nodige financiële middelen. De middelen voor de traditionele media komen onder druk te staan door de economische crisis en door de digitalisering. De VRT wordt door enkele maatregelen uit de beheersovereenkomst gedeeltelijk gevrijwaard tegen deze marktmechanismen. We bespreken achtereenvolgens de leefbaarheid van het commercieel en het openbaar media-aanbod.

Leefbaarheid commercieel media-aanbod

De terugval die de sector in 2008 kenmerkte, werd in 2010 over het algemeen gecompenseerd. Sinds 2011 wordt er echter opnieuw melding gemaakt van een terugval voor enkele mediasectoren, o.a. door de economische crisis. Door de digitalisering dreigen de omroepen, de uitgevers maar ook de distributeurs de kop van jut te worden. De Vlaamse kranten slagen er niet in om voldoende advertentie-inkomsten te genereren uit hun onlineactiviteiten.

3.220 Mediaconcentratie

Media-aanbod van de belangrijkste mediabedrijven in Vlaanderen, in 2012.

	Radio content + aggregatie	Televisie content	Televisie omroep	Dagblad	Periodiek blad	Internet website	Radio - en tv-distributie	Internet service provider	Regie
Belgacom		X	X			X	X	X	X
Concentra	X	X	X	X	X	X			X
Corelio	X	X	X	X	X	X			X
De Persgroep	X	X	X	X	X	X			X
De Vijver Media	X	X	X		X	X			X
Mobistar						X	X	X	
Roularta Media Group	X	X	X		X	X			X
Sanoma	X	X	X		X	X			X
Telenet		X	X		X	X	X	X	X
Think Media			X		X	X			X
VMMA	X	X	X			X			X
VRT	X	X	X			X			X

Bron: VRM, 2012.

Televisieprogramma's worden opgenomen of opgevraagd en op een later tijdstip bekeken waarbij de reclameblokken doorgespoeld kunnen worden. Door het tv-kijken via nieuwe platformen wordt het bovendien mogelijk om de traditionele distributeurs te omzeilen. Het huidige businessmodel waarbij de consument gratis het onlinenieuws kan consulteren, alsook naar gratis televisiezenders kan kijken, komt hierdoor onder druk.

Eind 2012 bereikten de grote Belgische uitgevers een akkoord over een eengemaakt betaalplatform, waarmee ze in de loop van 2013 een groot deel van hun nieuws achter een betaalmuur stoppen.

De cijfers voor de reclamedruk geven enige verschuivingen aan. Op een kleine terugval in 2001 na, neemt de aanwezigheid van **reclame** in de traditionele media gestaag toe van 1995 tot 2011. Van 2011 tot 2012 bleef de reclamedruk voor het geheel van de beschouwde traditionele media voor het eerst in jaren constant. Bij de geschreven pers neemt de reclamedruk voor het tweede jaar op rij af: dit geldt zowel voor de dagbladen als voor de magazines. Televisie kaapt ook in 2012 nog het grootste deel van de koek weg. Bij televisie zijn de verschuivingen over de twee laatste jaren klein. De reclamedruk nam van 2011 tot 2012 wat af. Voor de radio, de bioscoop, voor affichage en het internet is er over de voorbije twee jaar nog een vrij sterke toename van de reclamedruk.

Volgens IAB Europe, die naast beeldadvertenties ook de investeringen in zoekmotoren en zoekertjes meet, is de Europese onlinereclamemarkt met 11,5% gestegen tot 24,3 miljard euro. Vooral online videoreclame (+51%) en

mobile reclame (+78%) kennen op Europees niveau een sterke groei. Ook in België blijft internetreclame aan belang winnen: de totale uitgaven stijgen met 2% tot 372 miljoen euro. De tragere groei in België zou gedeeltelijk een gevolg zijn van de tragere doorbraak van onlinereclame op smartphones en tablets.

Bij de omroepen zorgen uitgesteld kijken, video on demand, webtelevisie en mobiele televisie ervoor dat de kijker steeds meer kan kiezen, wat hij waar en wanneer en via welk toestel zal bekijken. Het gemiddeld maandelijks aandeel uitgesteld tv-kijken, tot 6 dagen na uitzending, op het totaal kijkvolume is van het eerste semester van 2010 tot het tweede semester van 2012 gestegen van 2,6% tot 5,3%. Vooral bij fictieprogramma's neemt het uitgesteld kijken toe, 11% van het totale kijken. Informatie en sport worden bijna uitsluitend live bekeken. Bij het uitgesteld kijken wordt maar liefst 80% van de reclame doorgespoeld (CIM Audimetrie/researchdienst VMMa, VVA 18-54/peak/jan-mei 2011), waardoor (klassieke reclamespots op) de zenders minder interessant worden voor de adverteerders (Van Der Velden, 2011).

3.222 Uitgesteld tv-kijken

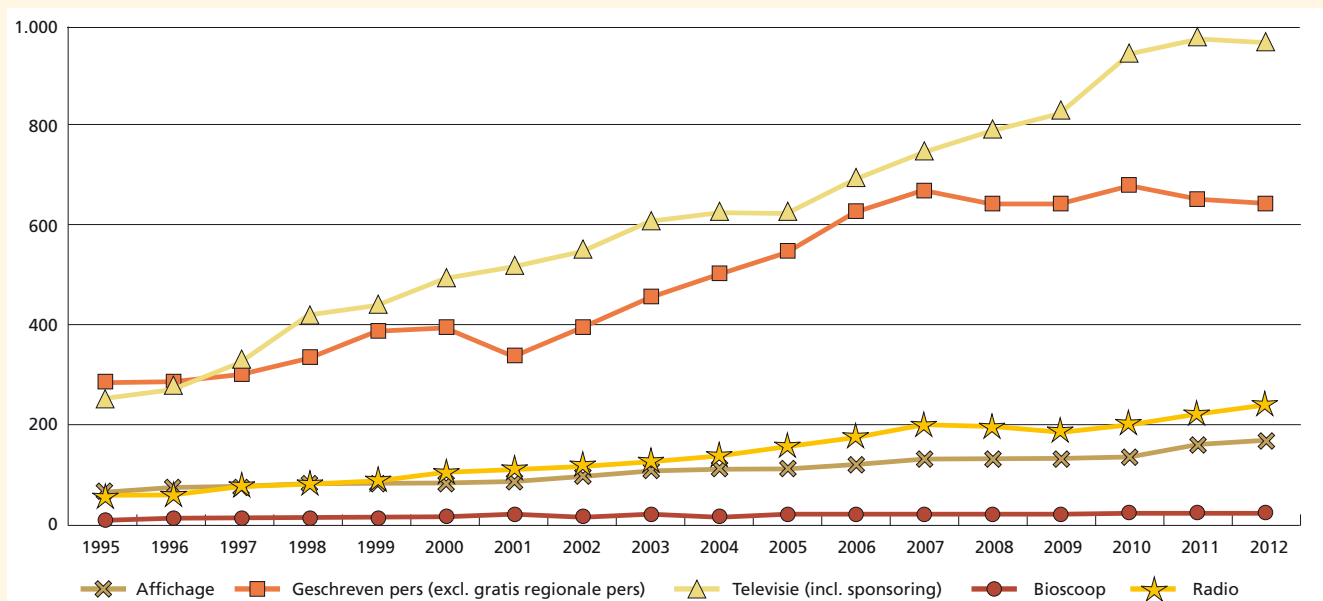
Gemiddeld maandelijks aandeel uitgesteld tv-kijken tot 6 dagen na uitzending op het totaal kijkvolume, van 2010 tot 2012, in %.

	2010		2011		2012	
	Jan-juni	Juli-dec	Jan-juni	Juli-dec	Jan-juni	Juli-dec
Aandeel uitgesteld kijken	2,6	3,2	3,9	4,3	4,9	5,3

Bron: CIM Audimetrie via VRT-studiedienst, totaal televisie, live+6, totale bevolking vanaf 4 jaar (exclusief gasten), 24u.

3.221 Reclamedruk

Evolutie van de jaaromzet op de reclamemarkt, op basis van de verklaringen van de betrokken regio's en reclamedragers, van 1995 tot 2012, brutocijfers in miljoen euro.

Toelichting: omdat deze cijfers geen rekening houden met de talrijke tariefkortingen, geven ze eerder de aanwezigheid van reclame dan de reclame-investeringen weer. Vanaf 2001 wordt in een nieuwe meetmethode rekening gehouden met crosspromotie waarbij media van dezelfde groep bij elkaar adverteren. Bron: MediaXim MDB.

Leefbaarheid VRT

De VRT is via zijn dotatie en de compensatieprocedure minder kwetsbaar voor het verlies van advertentie-inkomsten. Wanneer de reclame-inkomsten voor radio of voor televisie onder een bepaald minimumbedrag vallen, treedt de compensatieprocedure in werking en compenseert de overheid dit tekort. Anderzijds werden ook enkele normen in de beheersovereenkomst 2012-2016 ingeschreven om de commerciële sector te beschermen of te stimuleren. Zo worden de inkomsten uit reclame en sponsoring aan banden gelegd en moet de VRT minstens 25% van haar televisieproductiebudget aan bestellingen bij externe productiehuisen besteden.

Van 2011 tot 2012 vergroot de VRT zijn **bedrijfsinkomen** van 420 tot 446 miljoen euro. Dit volgt uit de stijging van de overheidsfinanciering, de distributie-inkomsten, de inkomsten uit commerciële communicatie en de andere inkomsten.

De inkomsten uit de **commerciële communicatie** mogen jaarlijks netto maximaal 68,4 miljoen euro omzet (geïndexeerd) bedragen en moeten minstens 85% van de begrensde bedragen zijn. In 2012 is aan beide voorwaarden voldaan. De tweede bovengrens van 16,5 miljoen euro (geïndexeerd) voor televisiesponsoring en televisievisibiliteit gegeven in het kader van sponsoring van niet-uitgezonden evenementen, wordt overschreden.

Voor televisie werd 31% van de programma's (televisieproductiebudget) door **externe productiehuisen** gerealiseerd. De Vlaamse productiehuisen leveren in 2012 voor 56,9 miljoen euro diensten aan de VRT. In 2011 was dat 55,3 miljoen euro. Anderzijds was dat bedrag hoger van 2005 tot 2009. De VRT investeert via het ontwikkelingsfonds om de ontwikkeling van mediaconcepten en formats

te ondersteunen 1.182.320 euro in onafhankelijke productiehuisen. Verder co-financieren de VRT en het Vlaams Audiovisueel Fonds 21 Vlaamse televisieproducties binnen de categorieën fictie (8), documentaire (8) en animatie (5).

Kwaliteitsvol medialandschap

Vooreerst wordt onderzocht hoe de Vlaming het media-aanbod beoordeelt. Vervolgens komen een aantal kwaliteitscriteria aan bod voor het nieuws en de nieuwsmedia, de identiteit en de diversiteit van de Vlaamse cultuur.

Beoordeling van de media door de Vlaming

De Vlaming wordt steeds meer overspoeld door informatie van een groeiend aantal aanbieders. Via weblogs of blogs kan zowat iedereen wereldwijd publiceren. In dit kluwen groeit de nood aan geloofwaardige en betrouwbare informatiebronnen. Eerst wordt het vertrouwen van de Vlaming in de media onderzocht. Vervolgens komen zijn klachten aan bod. Tot slot wordt nagegaan in welke mate hij het openbaar televisieaanbod waardeert.

In vergelijking met de andere EU27-landen heeft een groot deel van de Vlamingen **vertrouwen in de media**. Tegenover de Europese topper is er over het algemeen nog een hele afstand te overbruggen. Dat laatste geldt minder voor televisie, waar het Vlaamse Gewest de 5e plaats heeft voor het vertrouwen. Tegenover 2010 vertrouwt de Vlaming alle media wat minder. In de EU27 vertrouwt men ook de meeste media (behalve internet) wat minder, maar de verschillen zijn niet zo groot. Tegenover onze buurlanden blijft het Vlaamse Gewest het best scoren voor televisie. Voor de radio en het internet doet Nederland het wat beter. Voor de pers Nederland en het Groothertogdom Luxemburg.

3.223 Inkomsten VRT

Evolutie van de opbrengsten van de VRT, van 2011 tot 2012, in miljoen euro.

Opbrengsten uit:	2011	2012
1. Overheidsfinanciering	280,9	291,8
2. Distributie-inkomsten	22,4	27,2
3. Boodschappen van algemeen nut	10,1	9,4
4. Commerciële Communicatie	54,9	61,0
*Radioreclame	38,0	39,7
*Sponsoring radio	2,1	2,0
*Sponsoring tv	9,7	14,8
*Sponsoring niet-uitgezonden evenementen	3,5	2,5
*Reclame op internet en mobiele platformen	1,4	1,5
*Productplaatsing	0,2	0,5
5. Exploitatie van afgeleiden	7,6	7,6
6. Andere commerciële exploitatie	2,2	1,8
7. Andere inkomsten	7,7	13,8
8. Ruilen	34,3	33,5
Totaal	420,1	446,1

Bron: VRT-studiedienst.

3.224 Vertrouwen in de media

Evolutie van het aandeel burgers dat 'eerder vertrouwen' heeft in de media, eind 2012, Europese vergelijking, per medium, in % burgers van 15 jaar en ouder.

	Televisie	Radio	Pers	Internet
Vlaams Gewest (N=601)	68	68	51	40
Waals Gewest (N=330)	58	52	47	37
EU27	48	54	40	35
Topper EU27	72	80	63	56
Land met meeste vertrouwen	Finland	Zweden	Oostenrijk	Slovakije
Buurlanden				
Nederland	63	70	57	42
Duitsland	55	62	47	26
Luxemburg	54	59	54	35
Frankrijk	39	54	47	28
Verenigd Koninkrijk	49	54	21	31

Bron: Eurobarometer 78.1 (herfst 2012).

Eind december 2012 werden 14.278 Vlamingen onder-
vraagd door de VRT over hun vertrouwen in de VRT als
mediabedrijf en in het nieuws- en informatieaanbod. 7%
van de respondenten zegt weinig of geen vertrouwen te
hebben in de VRT en in de keuzes die ze maakt. 6% van de
mediagebruikers heeft geen vertrouwen in de informatie
die de VRT verstrekt.

Het monitoren van de kwaliteit van de berichtgeving
gebeurt via de **klachten** bij de Raad voor de Journalis-
tiek en bij de Vlaamse Regulator voor de Media. In het
decennium dat de Raad actief is, werden 448 klachtendos-
siers ontvangen. De meeste gingen over 'onzorgvuldige
berichtgeving' en 'privacy'. De Vlaamse Regulator voor
de Media nam in de zeven jaren van zijn bestaan al 340
beslissingen. De hoofdmoot van de beslissingen betreft
de naleving van reclameregels en andere mediaregelge-
ving (63%) en ambtshalve onderzoeken en storingen van
radio-omroepen (27%). De sterkst vertegenwoordigde ca-
tegorie van klachten in de kamer voor onpartijdigheid en
bescherming van minderjarigen is met 18 klachten over 7
jaren de bescherming van minderjarigen.

De **waarderingcijfers** voor de VRT zijn gemiddeld het
best voor VRT-televisie. Zowel Eén als Canvas krijgen
in 2012 een waardering van 8,3 op 10. De gemiddelde
waardering voor de categorieën duiding en informatie,
ontspanning, fictie, cultuur, educatie en sport op de VRT-
televisie ligt in 2012 tussen 82 en 85 punten op 100. De
waardering voor de VRT-radio's ligt tussen 7,9 voor Radio
1, MNM en Studio Brussel en 8,3 op 10 voor Radio 2. Kla-
ra krijgt 8 op 10. De websites krijgen over het algemeen
beoordelingen van 7,7 tot 7,9. Uitschieter naar beneden
toe is MNM.be (7,4) en naar boven toe de Ketsite (8,3),
deredactie.be en sporza.be (beide 8,2) en Klara.be (8).

Kwaliteit nieuws(media)

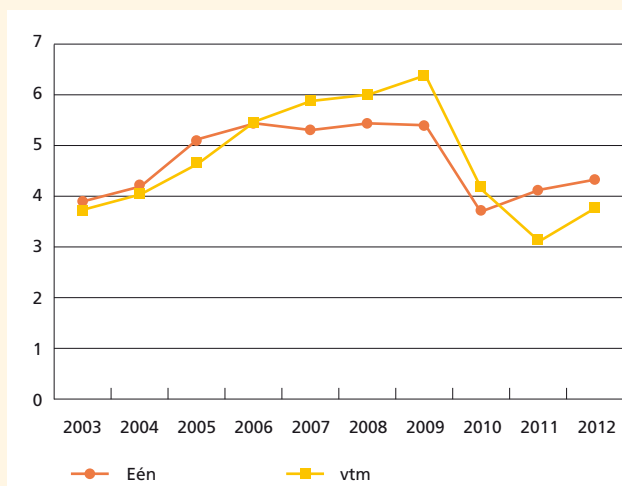
'Pers en journalistiek staan onder druk van commer-
cialisering en concurrentie. In het slechtste geval zou
daardoor de focus van kranten en andere media kunnen
verschuiven naar een entertainmentfunctie of het risico
vergroten op een verstremgeling tussen redactionele en
commerciële inhoud.' (beleidsbrief 2011-2012) Het me-
diabeleid wil dat de VRT extra inspanningen levert inzake
buitenlandberichtgeving, onderzoeksjournalistiek en cul-
tuur. In de nieuwe beheersovereenkomst 2012-2016 wor-
den nieuwe doelstellingen in dat kader uitgewerkt.

De kwaliteit van het nieuws wordt aan de hand van de
nieuwsitems van de 19-uur journaals op Eén en vtm uit
de periode 2003 tot en met 2012 onderzocht. De aandacht
voor **cultuur** nam toe tot 2009. Na een daling in 2010
blijft het aandeel cultuurnieuws constant op ongeveer
4% van het totale nieuws. De vernieuwde aandacht voor
cultuur bij de VRT heeft er voor gezorgd dat er sinds
2010 een stijgende trend is voor cultuurnieuws, zonder
dat het vroegere hogere aandeel van 2006 tot 2009 wordt
geëvenaard. Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016
dient de VRT in de breedte en in de diepte over cultuur
in Vlaanderen te informeren. In het hoofdjournaal van de
televisie moeten er op jaarbasis minstens 200 cultuuritems
zitten, wat volgens de VRT ruimschoots werd gehaald met
534 cultuuritems.

Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet het
VRT-nieuws een relevant gedeelte van haar aanbod aan
buitenlandse en Europese berichtgeving besteden. De
buitenlandberichtgeving in het Vlaamse televisienieuws
daalde van 2005 tot 2010, om sinds 2010 terug toe te ne-

3.225 Cultuuritems in het nieuws

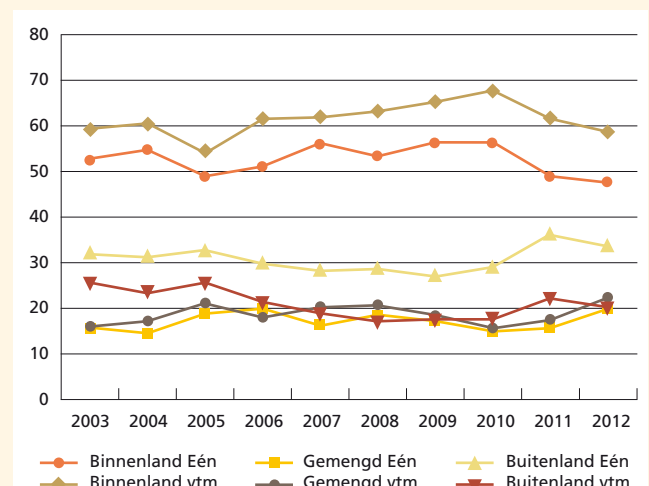
*Evolutie van het aandeel cultuurnieuws in de zendtijd van de
19-uur-journaals op Eén en vtm, van 2003 tot 2012, in %.*

Bron: Steunpunt Media.

3.226 Binnen- en buitenlandse nieuwsitems

*Evolutie van het aandeel binnenlands, buitenlands en ge-
mengd nieuws in de zendtijd van de 19-uur-journaals op Eén
en vtm, van 2003 tot 2012, in %.*

Bron: Steunpunt Media.

men. De buitenlandberichtgeving kan onder de vorm van een zuivere buitenlandberichtgeving of in de vorm van gemengd nieuws gebeuren. Terwijl we zien dat Eén en vtm dezelfde trend volgen voor de zuivere buitenlandberichtgeving, heeft de VRT in al de beschouwde jaren een groter aandeel zuiver buitenlands nieuws. Om de toegankelijkheid van het buitenlands nieuws te verhogen, wordt het in verband gebracht met de eigen regio. Zo kan men een Vlaming betrokken in een ramp interviewen. Dit gemengd buitenlands nieuws schommelt over de jaren en verschilt weinig tussen beide zenders. Uit interne metingen van de VRT blijkt dat in 2012 32% van de items van de journaals van 13 uur en 19 uur over het buitenland gaat.

Identiteit en diversiteit van de Vlaamse cultuur

De explosie van het media-aanbod en de toenemende concentratie van de media en de mediaspelers verhoogt de zorg voor het behoud van de eigen culturele identiteit (Beleidsnota Media 2009-2014, p. 12). De VRT is voor het beleid een belangrijke partner in het bewaken van deze culturele identiteit via de inhoudelijke diversiteit en de Vlaamse verankering van zijn aanbod. De culturele identiteit mag in een samenleving gekenmerkt door culturele diversiteit echter niet te eng geïnterpreteerd worden: iedere bevolkingsgroep moet in en door de media vertegenwoordigd worden. De media moeten hierbij een spiegel zijn van onze culturele diversiteit.

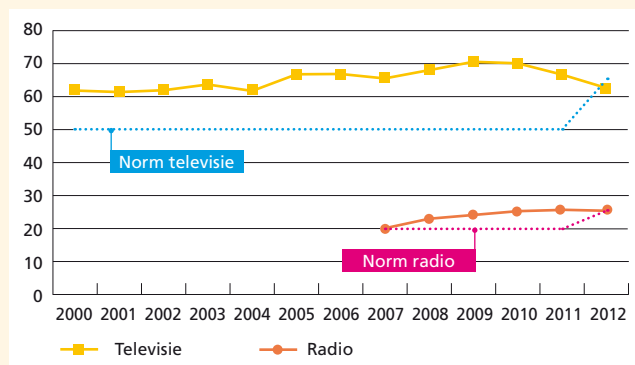
Vlaamse identiteit

In de beheersovereenkomst 2012-2016 is de Vlaamse identiteit een belangrijk aandachtspunt voor de VRT. De normen worden in huidige beheersovereenkomst nog verstrengd ten opzichte van de vorige beheersovereenkomst.

In 2012 is 25,2% van de muziek op alle **VRT-radio's** een Vlaamse muziekproductie, waarmee de norm van 25% is gehaald. Het betreft eerder een consolidering van de toestand sinds 2010. 30% van de muziektijd op Radio 2 en 15% van de muziektijd op Radio 1 moet bestaan uit Nederlandstalige muziek. In 2012 is 12,9% van de muziek-

3.227 Vlaamse identiteit op VRT

Evolutie van het aandeel Vlaamse producties in de muziektijd van de VRT-radio en van het aandeel Vlaamse (co-)producties van de VRT in de uitgezonden tv-programma's tussen 18 en 23 uur, van 2000 tot 2012, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

nummers op Radio 1 Nederlandstalig tegenover 10,8% in 2011. Op Radio 2 is dat 27,7% in 2012 tegenover 25,4% in 2011. De VRT past de muziekprogrammering geleidelijk en stelselmatig aan om de variatie en het netprofiel niet in het gedrang te brengen.

Het aandeel van de Vlaamse (co-)producties moet volgens de nieuwe beheersovereenkomst minstens 65% van de totale output op de **VRT-televisie**kanalen één en Canvas, uitgezonden tussen 18 en 23 uur bedragen. Dit aandeel bedraagt 61,8% in 2012. De oorzaak van het lage aandeel hangt samen met de opstart van het derde net OP12. In het nieuwe, extra slot van 18 tot 20 uur op Canvas worden vooral buitenlandse aangekochte reeksen geprogrammeerd. Verder stijgt ook het aantal zenduren door het derde net, waardoor het aandeel Vlaamse (co-)producties daalt ondanks een stijging in het aantal eigen producties.

De VRT is al jaren een belangrijke hefboom voor nieuwe **audiovisuele creaties**. In 2012 is 4.286 uren zendtijd ingenomen door nieuwe tv-programma's die door de VRT werden geproduceerd. In 2011 was dat nog 3.249 uur. Hierin zitten coproducties en producties in opdracht ver-

3.228 Eigen productie VRT

Aandeel in de zendtijd van elke inhoudscategorie voor televisieprogramma's in eigen productie (eerste uitzendingen) en in de totale uitzendingen van de VRT-televisie, van 2008 tot 2012, in %.

	Eerste uitzending/ eigen productie					Totaal				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Fictie - eigen	6	8	9	8	6	10	11	11	11	12
Fictie - aankoop	0	0	0	0	0	32	32	29	33	33
Ontspanning en vrije tijd	19	18	19	26	25	13	14	15	15	14
Muziek	4	4	2	2	4	2	2	2	2	3
Sport	16	14	15	11	12	13	10	12	9	9
Nieuws	20	20	20	20	15	7	7	7	7	6
Informatieve programma's	35	36	36	32	38	23	24	24	23	24
Totaal aantal uren	3.202	3.138	3.279	3.249	4.286	9.864	9.772	9.968	10.033	13.365

Bron: VRT-studiedienst.

vat. Met inbegrip van herhalingen was het volume eigen producties 7.251 uur in 2012 en 5.362 uur in 2011. Dat is 54,3% van de netto programmazendtijd in 2012 tegenover 53,4% in 2011. Voor het aantal eigen nieuwe producties is dit aandeel 32,1%. Nieuws en duiding en programma's die strategisch belangrijk zijn, horen in principe tot de interne productie. Het aandeel van de sport-, nieuws- en informatieprogramma's in de totale zendtijd van de eigen producties is zeer hoog tegenover dit aandeel in de totale programmatie: 65% tegenover 38% in 2012. Ook 'ontspanning en vrijetijd' en muziek zijn goed vertegenwoordigd in de eigen producties (29% tegen 17% in 2012). Bij de eerste uitzendingen van de eigen producties is tegenover 2010 het aandeel sport, nieuws en informatieve programma's afgenomen ten voordele van ontspanning, vrijetijd en muziek.

Culturele diversiteit

De media moeten een afspiegeling zijn van de maatschappij en zorgen voor een genuanceerde beeldvorming over de verschillende groepen in de maatschappij. Onze maatschappij is veelkleurig en veelzijdig. Toch "verkleuren" de mediabedrijven en de berichtgeving maar met mondjesmaat en de opleidingen die tewerkstelling in een professionele mediaomgeving beogen, bereiken nog onvoldoende een divers publiek. Kwaliteit en diversiteit op de Vlaamse mediamaarkt veronderstellen dat alle spelers binnen de sector bijzondere aandacht hebben voor diversiteit. Dit houdt naast de aandacht voor etnisch-culturele minderheden ook aandacht in voor gender, seksuele identiteit, handicap, leeftijd en sociaal-economische status (armoede). Een doeltreffend diversiteitsbeleid impliceert meer gelijkheid op het vlak van programmatie, personeelsbeleid, bereik en beeldvorming (Beleidsbrief 2011-2012, p.25).

In de beheersovereenkomst 2012-2016 worden streefcijfers voor de diversiteit van het **personeelsbestand** van de VRT opgenomen: tegen eind 2012 1% en tegen eind 2014 1,5% personen met een handicap en respectievelijk 2,5% en 4% nieuwe Vlamingen; 40% vrouwen binnen het totaal personeelsbestand tegen eind 2014 en 33% vrouwen in het management. In 2012 is 39% van de medewerkers en 31% van de managers een vrouw. In 2008 was dat respectievelijk 37% en 29%. Ondanks de positieve ontwikkeling, wordt de norm niet gehaald. Voor het aandeel personen met een handicap en het aandeel van nieuwe Vlamingen kon via een vrijwillige bevraging bij de personeelsleden geen sluitend antwoord gegeven worden.

De VRT ontwikkelt sinds het ingaan van de nieuwe beheersovereenkomst in 2012 jaarlijks een actieplan met betrekking tot de vertegenwoordiging van **specifieke doelgroepen**, vertaald in streefcijfers voor deze groepen. Hiervoor wordt een jaarlijkse monitoring georganiseerd met betrekking tot de evenwichtige vertegenwoordiging en genuanceerde beeldvorming van de doelgroepen vrouwen, nieuwe Vlamingen, personen met een handicap en senioren in de Vlaamse prime-time programma's. De VRT haalt in 2012 de streefcijfers: 6,2% van sprekende actoren in de

3.229 Doelgroepen in beeld

Vertegenwoordiging van de doelgroepen binnen de interne producties/Vlaamse VRT-programma's, in 2012, naar doelgroep, in %.

	Nieuwe Vlamingen	Vrouwen	Personen met een handicap
VRT totaal	6,2	33,8	1
VRT non-fictie	6,7	31,9	NB
VRT fictie	4,7	41,5	NB

Toelichting: NB betekent niet bekend.
Bron: Studiedienst VRT.

niet-aangekochte programma's van één, Canvas en Ketnet zijn nieuwe Vlamingen, 33,8% zijn vrouwen. De normen voor het gehele intern en extern geproduceerde tv-aanbod, uitgezonderd programma-aankoop zijn respectievelijk 5% voor nieuwe Vlamingen en 33% voor vrouwen.

Wat het bereik van **nieuwe Vlamingen** betreft, werden 401 Turkse, Marokkaanse en Poolse Vlamingen bevraged in 2012. De drie groepen tonen een uiteenlopend media-gebruik. Nieuwe Vlamingen combineren de Vlaamse media veelal met de media uit het land van herkomst. Twee derde kijkt dagelijks televisie, vooral naar programma's met een informatief karakter, films en ontspanningsprogramma's. De nieuwe Vlaming kent de Vlaamse zenders ook vrij goed (vooral Eén en vtm): 78% van de Marokkanen, 49% van de Turken en 43% van de Polen kijkt frequent (minimum 5 dagen per week) naar Vlaamse zenders. De radio is minder populair bij de nieuwe Vlamingen: slechts 30% luistert dagelijks tegenover 78% dagelijkse luisteraars in de totale Vlaamse bevolking. 36% van de Marokkanen, 42% van de Turken en 65% van de Polen luistert frequent naar Vlaamse zenders. Dit verschil is te verklaren door een andere muziekvoorkeur bij Turken en Marokkanen (VRT, 2012).

Sinds september 2012 biedt Fans of Flanders via een onlineplatform en een wekelijks televisieprogramma op het derde net OP12, een aanbod in het Engels voor expats, buitenlandse studenten en anderstaligen die Vlaanderen willen leren kennen. Verder is in het najaar 2012 ook gestart met een beperkt televisieaanbod voor jongeren.

Mediaparticipatie

Mediawijsheid is volgens de conceptnota Mediawijsheid 'het geheel van kennis, vaardigheden en attitudes waarmee burgers zich bewust en kritisch kunnen bewegen in een complexe, veranderende en gemediatiseerde wereld. Het is het vermogen tot een actief en creatief mediagebruik dat gericht is op maatschappelijke participatie' (Lieten & Smet, 2012, p. 10). Om mediawijsheid te stimuleren worden 4 strategische doelstellingen geformuleerd. Deze hebben betrekking op het creëren van een duurzaam en strategisch kader voor mediawijsheid, het verhogen en stimuleren van competenties in dit domein, het creëren

van een e-inclusieve samenleving waarbij de toegang tot de media en de verdeling van de mediawijsheid beter gegarandeerd zijn en het zorgen voor een veilige en verantwoorde mediaomgeving.

We bespreken hierbij de mediatoegang en het mediagebruik, alsook de mediavaardigheden en een veilig en verantwoord mediagebruik. Doorheen deze bespreking hebben we oog voor de verschillen over bevolkingsgroepen, met een bijzondere aandacht voor de toegankelijkheid van de media voor mensen met een functiebeperking.

Mediatoegang

Het is de ambitie van de Vlaamse Regering dat elke Vlaming toegang heeft tot een divers en kwalitatief hoogstaand media-aanbod waarin technologische innovaties en nieuwe mediatoepassingen zijn geïntegreerd.

Volgens de SCV-survey van 2012 heeft 80% van de Vlamingen ouder dan 18 jaar een computer in huis. Een laptop of een notebook is in 65% van de gezinnen aanwezig, een bureaucomputer in 50%. 12% van de Vlaamse gezinnen heeft een tablet en 8% een netbook. Een smartphone of PDA is te vinden in een kwart van de gezinnen, een spelconsole in een derde. Nieuwe cijfers over de traditionele media komen beschikbaar in 2013, maar we kunnen veronderstellen dat de evolutie voor deze media minder sterk is. Volgens de SCV-survey van 2010 is een papieren dagblad beschikbaar bij 43% van de personen

3.230 ICT-bezit

Bezit van een computer, internet en breedbandverbinding, in 2012, in % van de huishoudens van 16- tot 74-jarigen.

	Computer	Internet	Breedband
EU27	78	76	73
Vlaams Gewest	83	80	77
Waal Gewest	76	73	71
Brussels Gewest	81	79	75
Maximaal	95 (NED)	94 (NED)	87 (ZWE)

Toelichting: NED: Nederland, ZWE: Zweden.

Bron: ADSEI, Eurostat, ICT-survey burgers 2012, bewerking SVR.

en 98% van de Vlamingen ouder dan 18 jaar heeft een televisietoestel en een radiotoestel in huis. De penetratie van digitale televisie in het Vlaamse gezin is ook in het voorbije jaar sterk toegenomen. Eind 2012 kijkt 81% digitaal tegen 74% eind 2011. 77% van de Vlaamse gezinnen kijkt naar interactieve digitale televisie, tegen 68% in 2011 (Dejonghe, schatting april 2013).

Uit de Europese cijfers van 2012 blijkt dat de computer, de internetaansluiting en de breedbandaansluiting beter verspreid zijn onder de Vlaamse huishoudens van de 16- tot 74-jarigen dan gemiddeld in Europa (EU27). Terwijl ongeveer 83% van de Vlaamse huishoudens een computer heeft, is dat in Nederland 95%. Met 77% huishoudens met een breedbandaansluiting liggen we nog ver achter op EU27-topland Zweden.

3.231 Internettoegang

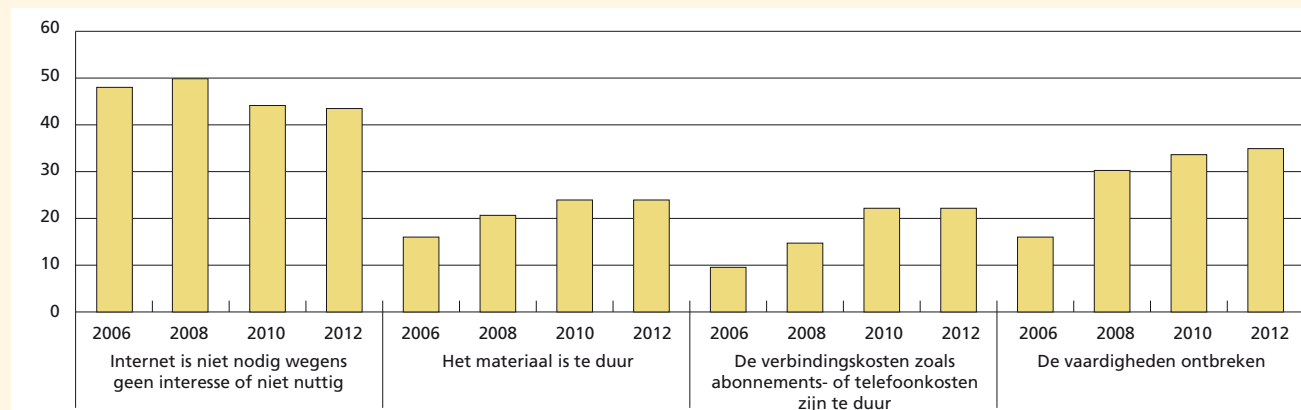
Apparaat waarmee men thuis toegang heeft tot het internet, van 2011 tot 2012, in % gezinnen van 18-plussers.

	% huishoudens met internetaansluiting	Draagbare computer	Desktop computer	Mobiele telefoon	Tablet	Televisie	Spelconsole
2011	79	58	49	19	4	9	9
2012	80	61	48	28	13	12	11

Bron: SCV-survey.

3.232 Reden geen internettoegang

Evolutie van het belang van de redenen om geen internet in huis te hebben, van 2006 tot 2012, Europese vergelijking, in % van de Vlaamse niet-bezitters van 16 tot 74 jaar.

Bron: ADSEI, Eurostat, ICT-survey burgers 2006, 2008, 2010, 2012, bewerking SVR.

De toestellen via dewelke men connectie maakt op het internet evolueren. Volgens de SCV-survey van 2012 zijn naast de desktop computer (48%) en de draagbare computer (61%), de mobiele telefoon, de tablet, de televisie en de spelconsole steeds populairder om online te gaan. Het aandeel gezinnen dat via de mobiele telefoon of via de tablet online gaat, stijgt van respectievelijk 19% en 4% in 2011 naar 28% en 13% in 2012. Volgens de ICT-survey bij burgers van Eurostat maakt in 2012 28% van de Vlamingen tussen 16 en 74 jaar gebruik van een mobiele telefoon of smartphone om op het internet te gaan. Dat is vergelijkbaar met het EU27-gemiddelde (27%). Bij de Europese toppers Zweden, het Verenigd Koninkrijk en Nederland ligt dat percentage tussen 52% en 59%.

De belangrijkste reden waarom mensen geen toegang tot het internet hebben, blijft het gebrek aan interesse. De kostprijs van het materiaal of van de verbindingskosten zoals abonnements- of telefoonkosten (respectievelijk 24% en 22% in 2012) en het gebrek aan vaardigheden (35%) zijn hogere drempels in 2012 dan in 2006. De kostprijs weegt in het Vlaamse Gewest minder door dan in de andere gewesten, de vaardigheden des te meer.

3.233 Mediaprofielen

De meest voorkomende combinaties van mediagebruik in de voorbije drie maanden, 2010, in % Vlamingen ouder dan 18 jaar.

	Bevolking
Tv en radio	2,9
Tv, radio, gsm	5,1
Tv, radio, krant	3,2
Tv, radio, gsm, krant	10,9
Tv, radio, gsm, pc, internet	10,1
Tv, radio, gsm, krant, pc, internet	39,7
Tv, radio, gsm, pc, internet, spelconsole	2,4
Alles	13,1
Andere combinatie	12,7

Bron: SCV-survey 2010.

3.234 Internetgebruik

Vlamingen die het internet in het algemeen of mobiel internet gebruikten in het voorbije kwartaal, totaal en naar gebruiksfrequentie, 2012, in % Vlamingen ouder dan 18 jaar.

	Internet in zijn geheel	Mobiel internet
Gebruik voorbije kwartaal	73	38
<1 keer per maand	1	7
≥ 1 keer per maand	2	3
≥ 1 keer per week	11	8
(Bijna) elke dag	59	20

Bron: SCV-survey 2012.

Mediagebruik

Na de bespreking van het algemeen mediagebruik en de mediavaardigheden, komen de mediatoepassingen aan bod. In een laatste deel komt het bereik van de VRT aan bod.

Algemeen mediagebruik

Bijna elke Vlaming gebruikt de tv, de radio en een gsm. De meeste Vlamingen voegen hier de pc en het internet aan toe. Het gebruik van de krant laat zich combineren met al de mediaprofielen. De kloof tussen het profiel met de traditionele media en het profiel met de traditionele en de digitale media volgt de kloof voor de digitale media. We verwachten niet dat de aard van de profielen op korte termijn sterk zal wijzigen.

Het aandeel van de Vlamingen ouder dan 18 jaar, dat de computer of het internet nog nooit gebruikt heeft, is van 2007 tot 2012 gedaald van respectievelijk 30% en 32% tot 25% voor beide. In 2012 hebben 72% van de volwassen Vlamingen in de voorbije drie maanden een computer gebruikt en 73% gebruikte over deze periode het internet. 59% van de Vlamingen ouder dan 18 jaar gebruikt het internet (bijna) dagelijks en nog eens 11% wekelijks. 38% van de volwassen Vlamingen maakt ook op een andere plaats dan thuis of op het werk connectie met het internet en dit via een mobiel toestel zoals de gsm, smartphone, laptop, tablet, en dergelijke meer. Een volwassen Vlaming op vijf maakt hier (bijna) dagelijks gebruik van, meer dan een kwart wekelijks.

Volgens de ICT-survey van Eurostat gebruikte 83% van de Vlamingen van 16 tot 74 jaar het internet in het voorbije kwartaal. Bij de toppers Zweden en Nederland is dat 93%.

De kans dat men in het voorbije kwartaal de computer of het internet in het algemeen gebruikte, is groter naarmate men jonger is, als men man is, als men een zekere schooling heeft gehad en als men een gezinsinkomen boven de 2.000 euro heeft. Dat geldt ook voor de kans dat de volwassen Vlaming thuis een smartphone of pda of een spelconsole gebruikte (SCV-survey 2012).

Mediavaardigheden

Het aandeel van de Vlamingen met matig of veel **ICT-vaardigheden** is recentelijk sterk toegenomen. Toch zal het Vlaamse Gewest een hele inhaalbeweging moeten maken om het niveau van de Europese toppers Denemarken (computer) en Letland (internet) te bereiken.

In 2012 geeft bijna de helft van de Vlaamse internetgebruikers van 15 jaar en ouder aan dat ze geconfronteerd werden met één of meerdere vormen van cybercrime zoals identiteitsdiefstal (Vlaams Gewest: 4%, EU27: 8%), frauduleuze e-mails die om geld of persoonlijke gegevens

3.235 Computer- en internetvaardigheden

Aandeel van de burgers dat weinig (1-2), matig (3-4) of veel (5-6) ICT-activiteiten heeft uitgevoerd in 2006 en in 2011 of 2012, Europese vergelijking, in % 16- tot 74-jarigen.

	Computer 2006			Computer 2012		
	Veel	Matig	Weinig	Veel	Matig	Weinig
EU27	21	23	13	26	25	16
Vlaams Gewest	21	24	16	27	27	19
Maximaal	38	32	14	42	30	12
Topland	Denemarken			Denemarken		
	Internet 2006			Internet 2011		
	Veel	Matig	Weinig	Veel	Matig	Weinig
EU27	6	19	30	11	32	30
Vlaams Gewest	4	19	43	12	34	36
Maximaal	21	24	17	31	30	12
Topland	Estland			Letland		

Bron: ADSEI, Eurostat, ICT-survey burgers 2006, 2011, 2012, bewerking SVR.

vragen (Vlaams Gewest: 34%, EU27: 38%), onlinefraude waarbij gekochte goederen niet geleverd worden zoals ze geadverteerd zijn of helemaal niet geleverd worden (Vlaams Gewest: 6%, EU27: 12%), ongewenst onlinemateriaal dat rassenhaat of religieus extremisme promoot (Vlaams Gewest: 14%, EU27: 15%) of niet in staat zijn om toegang te krijgen tot onlinediensten door cyberaanvallen (Vlaams Gewest: 10%, EU27: 13%). De zes EU27-landen met het grootste aandeel burgers met internetgebruik over het voorbije kwartaal, horen bij de top 7 voor het voorkomen van minstens één van deze vormen van cybercrime. Deze landen met de hoogste internetpenetratie hebben nochtans het grootste aandeel burgers dat zichzelf goed op de hoogte acht van cybermisdaad en ze horen ook tot de top wat individuele beveiligingsacties betreft. De gemiddelde burger is er beter beveiligd via antivirussoftware of door het wijzigen van beveiligingsinstellingen of wachtwoorden voor sites. Tegelijkertijd vermijdt de gemiddelde burger er ook handelingen die gevaren kunnen opleveren, waaronder het geven van persoonlijke informatie op het internet. Het Vlaamse Gewest heeft binnen de EU27 de zevende positie voor het internetgebruik en voor het gemiddeld aantal individuele beveiligingsacties. Voor het goed op de hoogte zijn van de risico's doet de Vlaming het wat slechter dan we op basis van zijn positie voor het internetgebruik mogen verwachten, voor het ervaren van cyber misdaden wat beter. Het informeren van de Vlaming over deze risico's lijkt dan ook een werkpunt voor het Vlaamse Gewest.

Gebruik van mediatoepassingen

Een goede mediageletterdheid veronderstelt het efficiënte gebruik van een medium zoals de televisie, de radio of het internet om de eigen doelstellingen te bereiken of om ten volle in de gemeenschap te participeren. Dit wordt vooreerst onderzocht via de breedte van de gebruikte toepassingen, aangezien men kan verwachten dat men-

3.236 Cybermisdaden

Voor de EU27-top wat het internetgebruik in het voorbije kwartaal betreft het aandeel burgers naar het aantal ervaren cybermisdaden uit een opgegeven reeks en het aandeel burgers dat zichzelf goed op de hoogte acht van de risico's van cybermisdaad, Europese vergelijking, in 2012, in % personen van 15 jaar en ouder.

	Aantal cybermisdaden			Goed op de hoogte
	0	1-2	3-5	
EU27	50	40	9	38
Vlaams Gewest	53	43	4	39
Zweden	36	54	10	69
Luxemburg	39	53	7	52
Nederland	32	60	8	54
Denemarken	38	59	3	74
Finland	45	44	11	63
Verenigd Koninkrijk	38	51	11	58

Bron: Eurobarometer 77.2, (lente 2012).

sen die een breder gebruik maken van de media deze ook beter kunnen inzetten om hun doelstellingen te bereiken. Vervolgens zoomen we in op enkele toepassingen die een beeld geven van het mediagebruik in het kader van deze maatschappelijke participatie, waaronder de nieuwsgaring, e-government, e-commerce en e-media. Vanuit de beleidsaandacht voor een maatschappij waar alle bevolkingsgroepen hier voordeel uit kunnen putten, wordt ook het gebruik over de verschillende bevolkingsgroepen onderzocht.

Een eerste indicator voor de mediageletterdheid is de **breedte van de gebruikte onlinetoepassingen**. Het aandeel internetgebruikers dat gebruik maakt van 9 tot 13 internettoepassingen van een reeks van 13 voorgestelde toepassingen is gestegen van 9% in 2007 tot 17% in 2012. Het aandeel internetgebruikers dat 0 tot 4 van de opge-

3.237 Breedte internetgebruik

Het gemiddeld aantal uitgevoerde categorieën van internettoepassingen in 2007 en in 2012, naar bevolkingsgroep, in % Vlamingen van minstens 18 jaar.

	Gemiddelde			Gemiddelde	
	2007	2012		2007	2012
	Leeftijdsklasse		Opleiding		
p-waarde bij (Wald) F-waarde	<,001	<,001	p-waarde bij (Wald) F-waarde	<,001	<,001
18-30	6,11	7,15	0-9 jaren	3,69	3,90
31-45	5,34	6,24	10-13 jaren	4,77	5,35
46-60	4,37	5,11	14 en langer	5,70	6,61
60+	3,27	4,10			
	Geslacht		Gezinsinkomen		
p-waarde bij (Wald) F-waarde	<,001	<,001	p-waarde bij (Wald) F-waarde	<,001	<,001
Man	5,58	6,24	<=2000 euro	4,50	4,96
Vrouw	4,62	5,24	> 2000 euro	5,27	5,95

Bron: SCV-survey.

geven toepassingen gebruikt, daalt van 41% in 2007 naar 34% in 2012 (SCV-survey 2012). De Vlaming maakt een steeds breder gebruik van de mogelijkheden van het internet. Het gemiddeld aantal gebruikte toepassingen door internetgebruikers is groter naarmate men jonger is, als men man is, naarmate men langer onderwijs heeft gevolgd en als het gezinsinkomen groter is dan 2000 euro per maand. De internetters uit de groep met 0 tot 9 jaren opleiding hebben het minst toepassingen gebruikt in 2012. Er is voor deze groep ook weinig vooruitgang van 2007 tot 2012.

Eén van de mediatoepassingen die het beleid belangrijk acht is de **nieuwsgaring**. Televisie is veruit het meest populaire medium om op de hoogte te blijven van de actualiteit. In 2012 is het aandeel volwassenen dat nooit naar een tv-journaal kijkt, naar een radiojournaal luistert of dat nooit een krant leest wat toegenomen tegenover 2000 (2 tot 5% toename). De gemiddelde Vlaming blijft dus de traditionele media gebruiken om zich op de hoogte te stellen van de actualiteit. Hij gaat nochtans minder frequent naar het televisienieuws kijken of naar het radionieuws luisteren, wat tot uiting komt in een afname van het aandeel Vlamingen dat dagelijks deze media voor het nieuws gebruikt en in een toename voor het minder frequente gebruik. Dit is niet het geval voor de gedrukte krant waar het aandeel van de Vlamingen dat dagelijks de krant leest ongeveer hetzelfde is in 2012 dan in 2000. Internet is anno 2012 nog het minst populair, maar het aandeel van de bevolking dat online de actualiteit opvolgt is sterk gestegen van 2007 tot 2012. Meer mannen dan vrouwen, meer hoger dan lager opgeleiden, meer mensen onder de 45 jaar en meer mensen met een gezinsinkomen hoger dan 2000 euro dan met een lager gezinsinkomen volgen de actualiteit wekelijks via de radio en het internet. Meer 45-plussers, lager opgeleiden en mensen met een inkomen onder de 2000 euro kijken wekelijks naar het televisienieuws. De krant wordt vaker wekelijks gelezen door de 45-plussers en de mannen. De Vlamingen jonger dan 45 jaar lezen de krant veel vaker minder dan 1 keer per week dan de oudere groep. Voor de

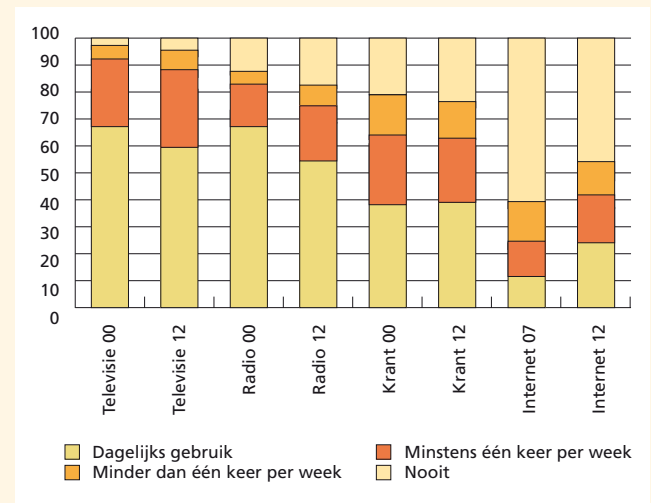
frequente lezers van de krant is er weinig verschil over de bevolkingsgroepen. De vrouwen, de 45-plussers, de laag geschoolden en de mensen met een inkomen onder de 2000 euro lezen vaker nooit een krant.

Het Vlaamse Gewest ligt achter op de Europese top wat de **internettoepassingen** betreft.

E-government wordt in het voorbije jaar door meer dan de helft van de Vlamingen gebruikt, wat een stuk boven het Europese gemiddelde ligt. In de drie Europese top-landen Denemarken, Zweden en Finland gebruikt in 2012 70% tot 83% e-government in het voorbije jaar.

3.238 Nieuwsgaring

Evolutie van de nieuwsconsumptie naar de frequentie van deze nieuwsgaring, van 2000 tot 2012, naar medium, in % Vlamingen ouder dan 18 jaar. Voor internet wordt 2007 afgezet tegen 2012.

Bron: SCV-survey.

3.239 ICT-toepassingen

Europese vergelijking van het gebruik van internettoepassingen, in 2012, in % van de burgers van 16 tot 74 jaar.

	E-government ^a	E-commerce		E-media			Sociale media	Online inhoud creëren		
	Vorbije jaar	Vorbije drie maanden								
		Goederen / diensten opzoeken	Goederen / diensten kopen ^b	Webradio of webtv	Kranten of nieuws-magazines lezen	Spelletjes, afbeeldingen, films, muziek spelen/downloaden	Networked spelletjes spelen met anderen	Berichten posten op sociale media of instant messaging	Websites of blogs creëren	Delen geüploadde, zelfgecreëerde inhoud via site
Vlaams Gewest	52	70	35	26	49	52	13	49	6	23
Brussels Gewest	53	63	31	31	45	53	10	49	6	20
Waals Gewest	45	58	30	26	32	48	12	48	5	16
EU27	44	62	35	33	45	35	10	40	6	26
Koplopers binnen EU										
Eerste	83 (DEN)	84 (LUX)	64 (VK)	65 (NED)	80 (FIN)	64 (NED)	23 (DEN)	75 (NED)	19 (NED)	57 (NED)
Tweede	78 (ZWE)	83 (NED)	60 (DEN)	63 (ZWE)	80 (ZWE)	58 (FIN)	19 (NED)	57 (VK)	11 (DEN)	43 (DEN)
Derde	70 (FIN)	83 (ZWE)	58 (ZWE)	52 (FIN)	73 (DEN)	56 (ZWE)	18 (ZWE)	54 (ZWE)	11 (HON)	38 (VK)

Toelichting: a. met de overheid in contact komen; b. goederen of diensten voor privaat gebruik bestellen/kopen. DEN= Denemarken, FIN= Finland; HON = Hongarije, LUX= Groothertogdom Luxemburg, NED= Nederland, VK= Verenigd Koninkrijk, ZWE= Zweden.

Bron: ADSEI, Eurostat, ICT-survey burgers 2012, bewerking SVR.

Internet is voor 7 Vlamingen en voor meer dan 8 Nederlanders, Luxemburgers of Zweden op 10 een informatiebron over goederen en diensten. Het aandeel Vlamingen dat in de laatste drie maanden online goederen en diensten opzocht op het internet is hoger dan in de EU27, en even veel Vlamingen dan EU27-burgers kochten in deze periode iets aan via het internet. Het aandeel van de bevolking dat in de laatste 3 maanden online goederen of diensten voor privaat gebruik bestelde of kocht, steeg in het Vlaamse Gewest van 14% in 2008 tot 35% in 2012. Koplopers zijn de Britten, meer dan 6 op 10 doen online aankopen.

Wat e-media betreft, maakt in 2012 26% van de Vlamingen gebruik van webradio of -tv. In de EU27 is dat 33%, in Nederland en Zweden meer dan 60%. Van de Vlamingen leest 24% in 2008 en 49% in 2012 online de krant of een magazine. Door deze sterke stijging ligt het Vlaamse gemiddelde ietwat boven het Europese gemiddelde. In Zweden en Finland leest 80% online de krant of magazines. Het downloaden of spelen van spelletjes, afbeeldingen, films en muziek is heel wat populairder in het Vlaamse Gewest dan gemiddeld over de EU27 (52% tegen 35%), ook het spelen van genetwerkte spelletjes met anderen is in het Vlaamse Gewest populairder dan in de EU27 (13% tegen 10%). Toch zijn er in de EU27 nog landen waar deze mediatoepassingen heel wat sterker ingeburgerd zijn.

Bijna de helft van de Vlamingen heeft in de laatste drie maanden berichten gepost op sociale media of voor instant messaging. In de EU27 is dat 40%. In Nederland post driekwart van de bevolking dergelijke berichten.

De Vlaming die inhoud zet op het internet, is geen uitzondering meer. 6% van de Vlamingen en van de EU27-burgers van 16 tot 74 jaar heeft websites of blogs gecreëerd. Bijna 1 Nederlander op vijf creëert deze inhoud online. Ook het delen van geüploade, zelfgecreëerde inhoud via een website gebeurt vaker door Nederlanders dan door Vlamingen (57% tegen 23%). De Vlaming is zelfs wat minder actief in deze toepassing dan de gemiddelde EU27-burger.

Bereik van de VRT

Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 is de VRT de omroep van en voor alle Vlamingen. De VRT moet hierbij zowel het brede publiek als specifieke doelgroepen bereiken met zijn aanbod.

De televisie (exclusief het online kijken) bereikt in 2012 op weekbasis 90% de totale bevolking, de VRT bereikt 80%. Hierdoor bereikt de **VRT-televisie** per week gemiddeld 89% van de televisiekijkers. De totaliteit van de journaals en de informatiemagazines van de VRT-televisie bereiken in 2012 gemiddeld per dag 72,3% van de VRT-televisiekijkers, wat het tweede hoogste cijfer is sinds 2007 toen deze doelstelling werd geformuleerd. Het gemiddeld cumulatief dagbereik van de nieuws-, informatie- en duidingsprogramma's is sinds 2003 nooit hoger dan in 2012: de informatieprogramma's bereiken sinds 2010 dagelijks gemiddeld meer dan 2 miljoen kijkers. Het weekbereik van de educatieve programma's is sinds 2003 nooit groter dan in 2011 en in 2012. De schommelingen

3.240 VRT-bereik

Evolutie van het bereik van het totale VRT-aanbod en van de prioritaire domeinen, voor televisie, radio en de websites, van 2003 tot 2012, bereik in %.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Norm
Over alle media											
Maandbereik							98,3	97,2	96,8	96,6	90
VRT-televisie											
Weekbereik bevolking totaal tv ^a	85,3	89,2	91,1	90,0	90,7	89,3	88,1	89,7	88,3	89,9	
Weekbereik bevolking VRT ^a	76,2	82,1	82,4	81,1	81,7	79,4	77,8	80,0	78,8	80,3	
Relatief weekbereik	89,3	92,0	90,5	90,1	90,1	89,3	88,9	89,9	89,2	89,2	75
Weekbereik 4-12 jarigen totaal tv ^a	80,8	90,1	89,7	87,8	87,4	85,7	86,4	89,7	85,5	88,6	
Weekbereik 4-12 jarigen VRT ^b	88,1	92,3	91,2	89,4	89,1	87,5	87,8	87,6	85,8	83,6	
Gemiddelde dagcijfers informatieprogramma's (* 1.000) ^c	1.684	1.861	1.810	1.710	1.890	1.853	1.925	2.031	2.026	2.065	
Relatief nieuwsbereik					67,4	69,3	71,9	71,4	73,1	72,3	60
Weekbereik cultuurprogramma's ^d	25,2	27,3	22,1	27,8	28,8	33,7	37,5	35,9	39,3	36,1	25
Weekbereik educatieve programma's ^d	30,2	29,8	25,6	30,5	28,3	31,5	36,1	36,1	37,6	37,2	25
VRT-radio											
Relatief weekbereik ^e	96,2	94,5	87,6	84,7	83,0	82,3	81,2	80,5	79,8	79,8	70
Nieuwsbereik ^f	92,7	95,2	94,8	95,3	94,5	94,3	95,6	94,6	94,9	95,2	80
VRT-websites											
Gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag (* 1.000)					235,6	251,5	287,4	358,3	400,5	442,8	
Relatief maandbereik ^g								51,5	54,3	58,1	40

Toelichting: a. gemiddeld cumulatief weekbereik, 15 minuten consecutief gekeken; b. gemiddeld wekelijks bereiksaandeel van de VRT bij televisiekijkende 4-12 jarigen, 15 minuten niet-consecutief kijken, c. gemiddeld cumulatief dagbereik van de VRT-nieuws-, informatie- & duidingsprogramma's (norm= 25% niet-consecutief bekeken), d. cumulatief weekbereik (norm= 15 minuten consecutief kijken), e. relatief weekbereik: hoeveel % van alle Vlamingen die tijdens een gemiddelde week naar de radio luistert, stemt af op een VRT-net, f. % van alle VRT-luisteraars dat men met de nieuwsbulletins bereikt, g. aandeel van de Vlaamse surfers die de VRT met zijn websites bereikt (2010 en 2011: van mei tot oktober, 2012 van november 2011 tot april 2012).

Bron: VRT-studiedienst.

in het weekbereik van de cultuurprogramma's volgen de schommelingen in de jaarlijkse uitzendingen cultuur van 2007 tot 2011. In 2012 is er een afname in het weekbereik van de cultuurprogramma's ondanks een sterke toename van het aantal uitzendingen.

Niet elke maatschappelijke groep kijkt in dezelfde mate televisie. VRT-televisie bereikt het best de groepen die algemeen ook het best door de televisie bereikt worden. Dit zijn de sociale groepen met het laagste professionele en opleidingsniveau. De beheersovereenkomst 2012-2016 legt volgende maatstaven op: de VRT bereikt op weekbasis minstens 75% van de Vlaamse televisiekijkers en minstens 65% binnen elke relevante doelgroep. In 2012 bereikt de VRT op weekbasis 89% van de Vlaamse televisiekijkers en 74% tot 98% van de televisiekijkers binnen elke relevante doelgroep. Het laagste relatieve weekbereik bevindt zich bij de jongeren van 12 tot 24 jaar, waarvoor de VRT in de volgende jaren zijn aanbod verder zal uitbouwen.

Door de opkomst van de commerciële landelijke radio's is het relatieve bereik van de **VRT-radio** het jongste decennium afgenomen, maar in het voorbije jaar is er voor het eerst sinds jaren geen achteruitgang. VRT-radio bereikt zowel in 2011 als in 2012 op weekbasis 79,8% van de Vlaamse radioluisteraars. De VRT-radio bereikt per dag met zijn nieuwsbulletins 95,2% van de VRT-luisteraars. Dit nieuwsbereik is sinds 2004 vrij stabiel.

Voor de VRT-radio's stijgt het dagbereik naarmate het professioneel en opleidingsniveau toeneemt. Het dalend dagbereik van 2005 tot 2012 komt voor in alle vermelde sociale groepen, maar is minder sterk in de groep met het hoogste professionele en opleidingsniveau. Dit is tevens de groep die de VRT-radio het best bereikt. Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet de VRT-radio op weekbasis minstens 70% van de Vlaamse radioluisteraars en minstens 60% binnen elke relevante doelgroep bereiken. Het relatief weekbereik is 79,8% voor de Vlamingen ouder dan 12 jaar, en ligt tussen 75% en 87% binnen elke doelgroep uit de tabel.

Globaal bereikte de VRT in 2012 met haar **webaanbod** gemiddeld 442.820 unieke bezoekers per dag, in 2010 waren dat er nog 358.344. Hiermee bereikt de VRT maandelijks 58,1% van de internetters.

Voor de VRT-websites stijgt het maandbereik naarmate het professioneel en opleidingsniveau toeneemt, wat overeenkomt met de grotere internetpenetratie bij de hoog opgeleiden. De nieuwe beheersovereenkomst 2012-2016 stelt dat de VRT-websites 40% van de Vlaamse surfers en minstens 30% van de surfers binnen elke relevante doelgroep op maandbasis moeten bereiken. In 2012 bereiken de VRT-websites maandelijks 58% van de Vlaamse surfers en 45% tot 66% van de surfers binnen elke relevante doelgroep.

Het gemiddeld wekelijks bereiksaandeel van de VRT bij televisiekijkende **4- tot 12-jarigen** neemt sinds 2004 af.

3.241 VRT-bereik naar relevante doelgroep

Relatief maandbereik bij internetgebruikers en relatief weekbereik bij radioluisteraars en televisiekijkers, bij de Vlaamse bevolking boven de 12 jaar en bij de doelgroepen van de beheersovereenkomst 2012-2016, naar medium, 2012, in %.

	Relatief maandbereik %	Relatief weekbereik %	Relatief weekbereik %
	Internet	Televisie	Radio
Alle 12+	58,1	89,2	79,8
Mannen	56,7	89,4	80,9
Vrouwen	59,6	89,1	79,0
4-12		82,3	
12-24*	65,9	74,8	78,0
25-44	60,9	86,4	75,6
45-64	51,2	94,0	80,9
65+	45,9	98,3	86,9
LSO	49,5	89,8	78,4
HSO	56,3	88,3	76,5
HO	63,3	92,6	86,4

Toelichting: * bij radio: 12-24 is 13-24, LSO: maximaal lager secundair onderwijs, HSO: hoger secundair onderwijs, HO: hoger onderwijs.
Bron: internet: Metriprofiel golf 12 (nov 2011-apr 2012); televisie: CIM / GfK-Audimetrie, Noord universum 4+, Total screen, Live+6, 15 minuten consecutief; radio: CIM-radio-onderzoek, 12+, ma-zon, 05-05 uur.

Toegankelijkheid

De toegankelijkheid van het media-aanbod kan belemmerd zijn door een functiebeperking bij de persoon zelf. De technologie biedt oplossingen om de toegankelijkheid van de media te verhogen. De doelstelling vanuit het Mediadecreet bestaat er in dat de VRT en de private televisieomroeporganisaties een aanzienlijk deel van hun omroepprogramma toegankelijk maken voor personen met een visuele of auditieve handicap. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van ondertiteling, audiobeschrijving, Vlaamse gebarentaal en auditieve ondertiteling (Mediadecreet, art. 151). Op 19 december 2012 trad een besluit van de Vlaamse Regering in werking betreffende de vastlegging van een tijdspad en quota voor het toegankelijk maken van omroepprogramma's door omroepen en betreffende het verstrekken van subsidies ter uitvoering van artikel 151 van het mediadecreet. Vanuit de doelstelling van e-inclusie wordt hieraan de toegankelijkheid van de websites toegevoegd.

Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet de VRT het aandeel **ondertitelde Nederlandstalige programma's** via teletekstpagina 888 (T888) tegen 2014 uitbreiden tot 100% van alle nieuws- en duidingsprogramma's en 95% van alle andere programma's. In 2012 was 94% (of 8.067 uur) van alle Nederlandstalige programma's te volgen met T888, waardoor de doelstelling uit de beheersovereenkomst net niet is gehaald. Voor de nieuws- en duidingsprogramma's is 94% ondertiteld via T888.

In 2012 wordt door vtm 65% van de programma's volledig ondertiteld van 13 uur tot 24 uur, waarbij er 40% buitenlandse programma's zijn die op het open net ondertiteld worden. Bij 2BE is 86% van de programma's van 15:30 tot

24 uur volledig ondertiteld en bij Vitaya 89% van de programma's van 13 tot 24 uur. Voor 2BE en Vitaya bestaat het ondertitelde aanbod bijna uitsluitend uit buitenlandse programma's. Bij VtmKzoom is 1% van de programma's ondertiteld wat gegeven de doelgroep tot 8 jaar ook weinig zinvol zou zijn.

De regionale televisieomroepen ontvangen subsidies om op weekdays hun journaals vanaf 20 uur te ondertitelen.

Bij **gesproken ondertiteling** worden de ondertitels voorgelezen. De VRT levert bij het ingaan van de nieuwe beheersovereenkomst ondertitelinformatie bij alle programma's en programmaonderdelen in een andere taal dan het Nederlands, met uitzondering van een aantal programma's van de nieuwsdienst. Tegen eind 2012 moeten ook deze voorzien zijn van ondertitelinformatie. Alleen voor de programma's met ingebrachte ondertitels biedt de VRT nog geen gesproken ondertiteling aan via teletekstpagina 889. Ook vtm en 2BE bieden een signaal voor gesproken ondertiteling aan.

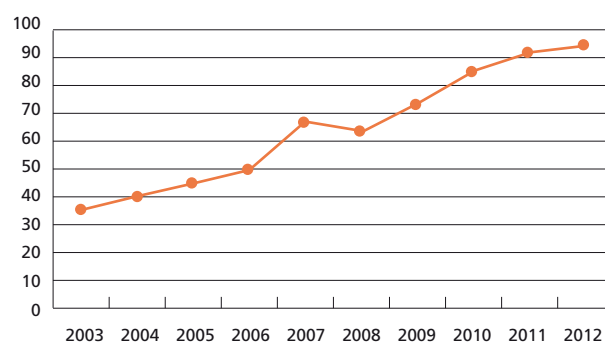
Via **audiobeschrijving** kunnen blinden en slechtzienden beter meegenieten van televisieprogramma's. Tijdens stiltemomenten wordt de visuele informatie beschreven, waardoor blinden beter het programma kunnen volgen. De VRT moet elk jaar 1 fictiereeks met audiobeschrijving uitzenden. De laatste reeks van Witse (Eén) en 'Wolven' (Eén) werden aangeboden met audiodescriptie.

In 2011 deed de VRT onderzoek naar de mogelijkheid om gebarentaal toe te voegen aan televisie-uitzendingen. Eind 2011 waren er al proefuitzendingen in Vlaamse gebarentaal (VGT) voor 'Het journaal' van 19 uur en het Ketnet-journaal 'Karrewiet'. In de beheersovereenkomst 2012-2016 werden vervolgens enkele doelstellingen hieromtrent geformuleerd. De VRT biedt sinds mei 2012 op Ketnet 'De week van Karrewiet' aan met VGT, wat ook via ketnet.be kan bekeken worden. Vanaf 3 december 2012 wordt 'Het journaal' van 19 uur met VGT dagelijks gestreamd op dederedactie.be. Deze programma's zijn gratis te herbekijken via Net Gemist en Ooit Gemist.

De **toegankelijkheid van de websites** voor doven, slechtzienden en blinden en motorisch gehandicapten is een ander heikel punt. De Toegankelijkheidsmonitor brengt de toegankelijkheid van de Belgische websites jaarlijks in kaart. In 2011-2012 controleerden 738 studenten Belgische websites op een vlotte toegankelijkheid, waaruit blijkt dat slechts 12,6% van de onderzochte websites de drempelwaarde voor een behoorlijk toegankelijke website behaalt. Hiermee ontzeggen de meeste Belgische websites veel mensen de toegang tot informatie op basis van hun handicap, leeftijd of gebruikte technologie. De resultaten voor de websites van de Vlaamse overheid waar sinds 2007 heel wat inspanningen worden geleverd, zijn met 63,7% toegankelijke sites opmerkelijk beter (Anysurfer, 2012).

3.242 Ondertiteling VRT

Evolutie van het aandeel ondertitelde Nederlandstalige programma's via teletekst op de openbare omroep, van 2003 tot 2012, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

3.243 Ondertiteling VMMA

Aandeel ondertitelde programma's bij de VMMA-zenders in het kader van het Besluit van de Vlaamse Regering van 14/12/2012, 2012, in %.

	vtm	2BE	Vitaya	vtmKzoom < 8jaar
	13u-24u	15.30u-24u	13u-24u	13u-19.30u
% programma's volledig ondertiteld	65	86	89	1
% NL programma's volledig ondertiteld	24	0	0	0
% programma's volledig of via teletekst				
Nieuws	10	0	0	0
Fictie	7	0	0	0
NL gesproken combinatie of via teletekst / of open net	4	0	0	0
BUI volledig of op het open net	40	85	89	1
NL gesproken volledig of op het open net	3	0	0	0

Toelichting: % programma's volledig ondertiteld (ot) betreft zowel Nederlandstalige als anderstalige programma's; BUI= buitenlandse programma's.
Bron: VMMA.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Anysurfer (2012). *Toegankelijkheidsmonitor 2012*. Brussel: Anysurfer. www.toegankelijkheidsmonitor.be, geraadpleegd op 31 juli 2013.
- Beheersovereenkomst tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap 2007-2011*, Brussel, 2006.
- Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en de VRT 2012-2016*, Brussel, 2011.
- Dalemans, I. (2011). *Reclame in het digitale tv-tijdperk. Houding van de commerciële televisiezenders in Vlaanderen*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Drijvers, J.; Dequinnemaere, O. (2011) *National Newspublishers Survey 2011: Measuring cross-platform reach of Print & Internet*. Brussel: TNS Belgium.
- EU Media Futures Forum (2012). Report for European Commission Vice President Neelie Kroes. Executive summary. *Fast forward Europe 8 solutions to thrive in the digital world*. Brussels: EU Media Futures Forum. http://ec.europa.eu/information_society/media_task-force/doc/pluralism/forum/exec_sum.pdf, geraadpleegd op 1 augustus 2013.
- Interactive Advertising Bureau Belgium (2012). *Digital advertising in Europe: 24 billion euro*. Brussel: IAB. <http://www.iab-community.be/digital-advertising-in-europe-24-billion-euro/>, geraadpleegd op 1 augustus 2013.
- Lieten, I. (2009). *Beleidsnota Media 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lieten, I. (2011). *Beleidsbrief Media Beleidsprioriteiten 2011-2012*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lieten, I. (2011). *Beleidsbrief Media Beleidsprioriteiten 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lieten, I. en Smet, P. (2012), Vlaams minister van Onderwijs, Jeugd, Gelijke Kansen en Brussel. *Conceptnota Mediawijsheid*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Steunpunt Media (2012). *Continuïteit of trendbreuk? Nieuwsjaar 2011: terugkeer naar buitenlands nieuws. Nieuwsmonitor 10: Nieuwsbrief steunpunt Media*, Mei 2012, Antwerpen: Steunpunt Media.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2012). *Mediaconcentratie in Vlaanderen, rapport 2012*. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2013). *Toezicht op de naleving door de openbare omroep van de beheersovereenkomst met de Vlaamse Gemeenschap: rapport 2012*. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media.
- Van Der Velden, Erik o.l.v. Martijn Bal en Paul Rutten (2011). *De Vlaamse Media Maatschappij, het businessmodel van een omroeporganisatie onder druk door digitalisering en internationalisering*. Scriptie tot het bekomen van het diploma Master in het Cultuurmanagement. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- VRT (2013). *Jaarverslag 2012*. Brussel: VRT.
- VRT (2013). *Nieuwe Vlamingen zijn vertrouwd met de Vlaamse media. Bereikstudie bij nieuwe Vlamingen*. Brussel: VRT. <http://www.cjism.vlaanderen.be/media/downloads/bereikstudie-diversiteit-vrt.pdf>, geraadpleegd op 1 augustus 2013.
- Algemene Directie Statistiek en Economische informatie, FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie (ADSEI): statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp
- Audimetrie: www.audimetrie.be
- Centrum voor informatie over de media: www.cim.be
- Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media, beleidsveld Media: www.cjism.vlaanderen.be/media/
- Digitale agenda Europese Commissie: ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/
- EU Kids Online II: <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/WebsitesInNationalLanguage/belgium.aspx>
- European Broadcasting Union: www.ebu.ch, tech.ebu.ch
- Eurostat: epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/
- Fonds Pascal Decroos: www.fondspascaldecroos.org; www.wobbing.eu, www.efij.eu, www.mediakritiek.be
- IAB Europe, Belgium: www.iabeurope.eu/news/, www.iab-belgium.be
- iMinds: www.iminds.be/nl
- Media Innovatie Centrum (MIX): <http://www.iminds.be/nl/develop-test/mix>
- MediaXim: www.mediaxim.com
- Raad voor de Journalistiek: www.rvdj.be
- Steunpunt Media: www.steunpuntmedia.be
- Survey Studiedienst Vlaamse Regering: www4.vlaanderen.be/dar/svr/Enquetes/Pages/Enquetes.aspx
- Vlaamse Radio- en Televisieomroep: www.vrt.be
- Vlaamse Regulator voor de Media: www.vlaamseregulatormedia.be
- Vlaams Audiovisueel Fonds: www.vaf.be/mediafonds/

DEFINITIES

Android Een besturingssysteem op mobiele telefoons.

Bereik Het aandeel van de betreffende bevolkingsgroep dat men over de betreffende periode (dag, week, maand, ...) bereikt.

Betaalde verspreiding kranten De betaalde verkoop is de som van de losse verkoop en de abonnementen. Bij de betaalde verspreiding kan al dan niet rekening gehouden worden met de digitale exemplaren.

Blog Is een persoonlijk online logboek van informatie dat de blogger wil meedelen aan zijn publiek. Meestal gaat het om tekst, maar soms ook foto's, video of audio.

DSL Een digitale datacommunicatietechniek waarbij meestal een normale telefoonkabel gebruikt wordt. DSL laat een relatief hoge datasnelheid toe. Er zijn verschillende vormen waaronder ADSL, SDSL, VDSL, VDSL2.

Instant messaging Is een vorm van chatten waarbij korte berichten verzonden worden tussen twee partijen. De berichten worden real time overgebracht. Een gekend voorbeeld is Twitter.

Life +6 Het geheel van live kijken naar televisie en uitgesteld kijken tot zes dagen na uitzending.

Lineaire radio- of televisiedienst Betreft de (traditioneel gekende) radio's / televisiezenders die voor iedereen dezelfde programma's op hetzelfde tijdstip uitzenden.

Marktaandeel radio Het aantal kwartieren dat op een gemiddelde dag naar een welbepaald radiostation is geluisterd, gedeeld door het aantal kwartieren dat naar alle radio's samen is geluisterd.

Marktaandeel tv-zenders Is het aandeel in het bereik (gewogen naar tijd) dat de zender haalt ten opzichte van de totale tv-consumptie.

Niet-lineaire radio- of televisiedienst Via deze dienst kan de kijker op eigen verzoek en op het door hem gekozen moment programma's en andere audiovisuele content (films, hoorspelen, ...) beluisteren/bekijken uit een programmacatalogus.

Operationele televisiediensten Hebben reeds een concreet programma-aanbod. Dit is niet voor al de erkende of aangemelde televisiediensten het geval. Deze zenden soms nog niet uit.

Relatief bereik Het aandeel radioluisteraars, televisiekijkers of internetgebruikers van de betreffende bevolkingsgroep die over de betreffende periode (dag, week, maand, ...) bereikt worden.

Televisiediensten Een audiovisuele omroepdienst, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen lineaire en niet-lineaire televisiediensten (zie aldaar).

Terrestriële televisie Digitale televisie via de ether.

Total screen Som van 'Total TV' (alle zenders en satelliettelevisie) en ander schermgebruik (onder andere dvd, camera, pc, spelconsole, decoder betaaltelevisie, ...).

Unieke bezoekers websites Mensen die verschillende keren per dag de website bezoeken worden maar één keer meegeteld.

3.8 TOERISME

BLIKVANGERS

- De toeristisch-recreatieve sector is in Vlaanderen goed voor 2,9% van de totale omzet, 5,4% van alle investeringen en 6% van de tewerkstelling (figuren 3.244, 3.245).
- Het aantal overnachtingen daalde in 2012 met 1%. Vooral aan de kust liep het aantal overnachtingen terug, terwijl in de kunststeden wel meer overnachtingen werden geregistreerd. Vanuit onze buurlanden kwamen iets minder toeristen naar Vlaanderen. Uit de niet-eurolanden kwamen wel meer verblijfstoeristen (figuren 3.248, 3.251, 3.255, 3.256).
- Het aantal tweede verblijven aan de kust blijft stijgen.
- De deelnemende attracties aan de attractiebarometer registreerden in 2011 bijna 21 miljoen bezoekers (figuur 3.260).
- In 2011 beweerden één op vijf Vlamingen zich geen vakantie te kunnen veroorloven. Tegelijkertijd hielp het Steunpunt vakantieparticipatie nog nooit zoveel Vlamingen aan een vakantie of dagje uit (figuren 3.262, 3.263).

Het toeristisch beleid wil met een verbeterde marketingwerking het Vlaams toeristisch product nog beter verkopen en zo het rendement van de sector, het aantal overnachtingen en de tewerkstellingsgraad verhogen.

In het eerste deel van dit hoofdstuk ligt de focus dan ook op Vlaanderen als toeristisch product.

Verder wil het beleid de volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming mogelijk maken. Het tweede deel neemt daarbij de Vlaming en zijn vakantie(gedrag) onder de loep.

Vlaanderen als bestemming

Dit eerste deel beschrijft het toeristisch product Vlaanderen. Daarbij gaat specifiek aandacht naar het belang van de toeristische sector voor de Vlaamse economie en werkgelegenheid. Een beschrijving van de omvang van het verblijfs- en dagtoerisme vervolledigt het eerste subhoofdstuk.

Economisch belang

Toerisme levert een belangrijke directe bijdrage aan de Vlaamse economie en de tewerkstelling. De sector is goed voor 2,9% van de omzet van alle bedrijven, 5,4% van de investeringen en 6% van de tewerkstelling.

Toeristen consumeren veel verschillende producten en diensten, bijvoorbeeld transport, accommodatie, voeding en souvenirs. Niet alleen de toeristische sector profiteert van die bestedingen (directe economische effecten), ook bedrijven in andere sectoren hebben een deel van hun omzet te danken aan toeristen (indirecte economische effecten). Deze afgeleide effecten komen hier niet aan bod. Een eerdere gedetailleerde studie over het belang van de toeristische industrie bracht aan het licht dat deze in 2010 op directe wijze goed was voor 2,4% van de bruto toegevoegde waarde. Met inbegrip van alle indirecte effecten zou dat zelfs 4,8% zijn..

De omzet van de toeristisch-recreatieve sector was in 2011 goed voor 18,3 miljard euro. De investeringen kwamen uit op 1,1 miljard euro. De toeristisch-recreatieve sector was daarmee in 2011 goed voor 2,9% van de omzet van alle bedrijven en 5,4 % van alle investeringen. In het Brusselse

3.244 Omzet en investeringen

Omzet en investeringen in de toeristisch-recreatieve sector volgens gewest, in 2002 en 2011, in miljoen euro.

	2002	2011	Aandeel 2011
Omzet			
Vlaams Gewest	9.746	18.322	64,1%
Brussels Gewest	3.418	4.712	16,5%
Waals Gewest	2.850	3.567	12,5%
Niet toewijsbaar aan gewest	538	2.004	7,0%
België	16.552	28.605	100,0%
Investerings			
Vlaams Gewest	708	1.142	56,8%
Brussels Gewest	138	150	7,5%
Waals Gewest	234	333	16,6%
Niet toewijsbaar aan gewest	55	385	19,2%
België	1135	2.010	100,0%

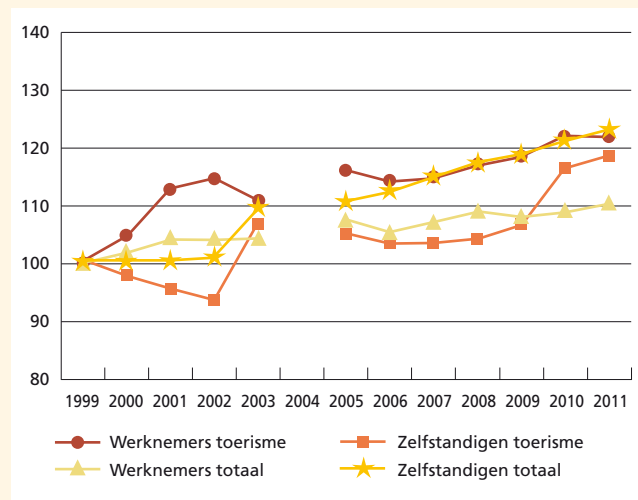
Noot: de som van de gewesten ligt lager dan het Belgische cijfer. Om vertrouwelijkheidsredenen worden gegevens in subsectoren met weinig bedrijven niet vrijgegeven (= niet toewijsbaar aan gewest). Dat komt vaker voor op gewestelijk niveau.
Bron: ADSEI, RSZ.

Hoofdstedelijke Gewest bedroeg de omzet 4,7 miljard euro en werd er voor 150 miljoen euro geïnvesteerd.

De directe werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector in het Vlaamse Gewest bedroeg in 2011 ruim 122.000 werknemers en ruim 45.000 zelfstandigen, goed voor 6% van de totale tewerkstelling. Het aantal werknemers in de toeristisch-recreatieve sector steeg in de periode 1999-2011 sterker dan het Vlaamse gemiddelde. Bij de zelfstandigen lag de groei dan weer onder het gemiddelde. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest was de sector in 2011 goed voor ruim 50.000 werknemers en 5.700 zelfstandigen.

3.245 Werkgelegenheid

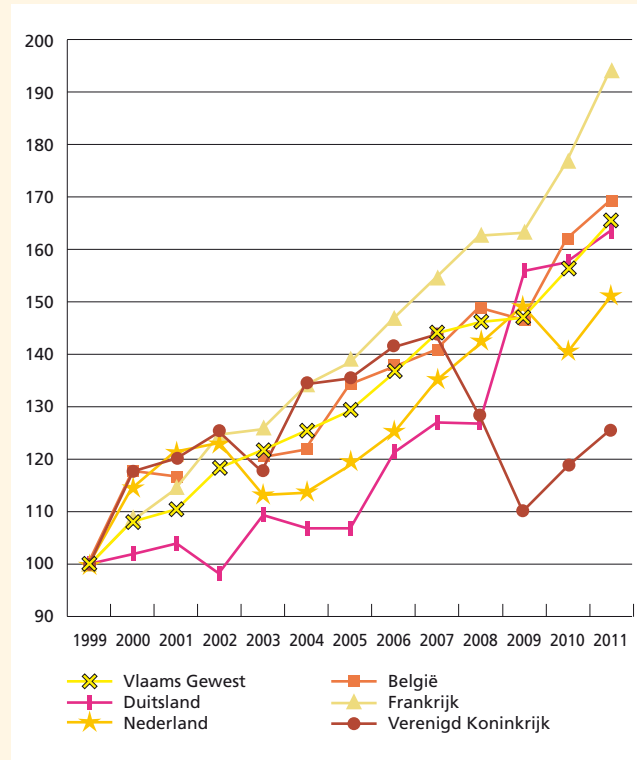
Index van de werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector, van 1999 tot 2011, index 1999 = 100.

* Geen gegevens voor juni 2004.
Bron: RSZ, RSVZ.

3.246 Omzet horeca

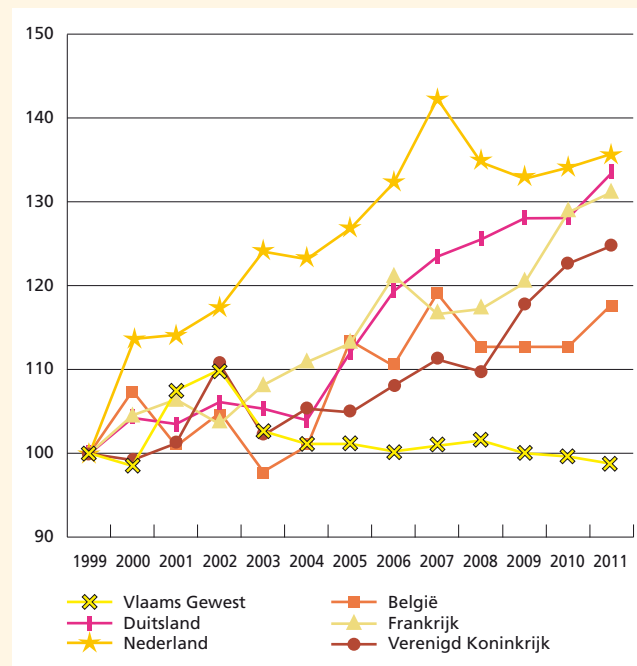
Index omzet in nominale prijzen in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2011, index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, ADSEI.

3.247 Werkgelegenheid horeca

Index van het aantal werknemers in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2011, index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, RSZ.

3.248 Overnachtingen

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2012.

	1999	2008	2009	2010	2011	2012	99-'12
Vlaams Gewest	23.539.400	22.999.149	22.412.539	23.087.944	23.466.371	23.174.362	-1,6%
Brussels Gewest	4.268.734	5.271.014	5.197.256	5.556.308	5.971.663	5.966.708	+39,8%
Waals Gewest	6.687.296	6.678.366	6.570.930	6.551.212	6.428.695	6.348.547	-5,1%
België	34.495.430	34.948.529	34.180.725	35.195.464	35.866.729	35.489.617	+2,9%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

De horeca-sector vormt een zeer belangrijk onderdeel binnen de toeristisch-recreatieve sector, en is internationaal vergelijkbaar. De omzet van de horeca-sector groeide tussen 1999 en 2011 met 65%. Het Vlaamse groeicijfer is vergelijkbaar met dat van de buurlanden. De groei in werkgelegenheid in de horecasector lag lager dan in de buurlanden. Op 12 jaar tijd was er nauwelijks groei van de Vlaamse werkgelegenheid in de horecasector.

Verblijfstoerisme

Dit onderdeel focust op de evolutie en de spreiding van het aantal toeristische overnachtingen. Een eerste deel beschrijft de totale markt, met extra aandacht voor de recreatieve verblijfstoerist. Daarna worden achtereenvolgens de binnen- en buitenlandse markt beschreven.

Totale markt

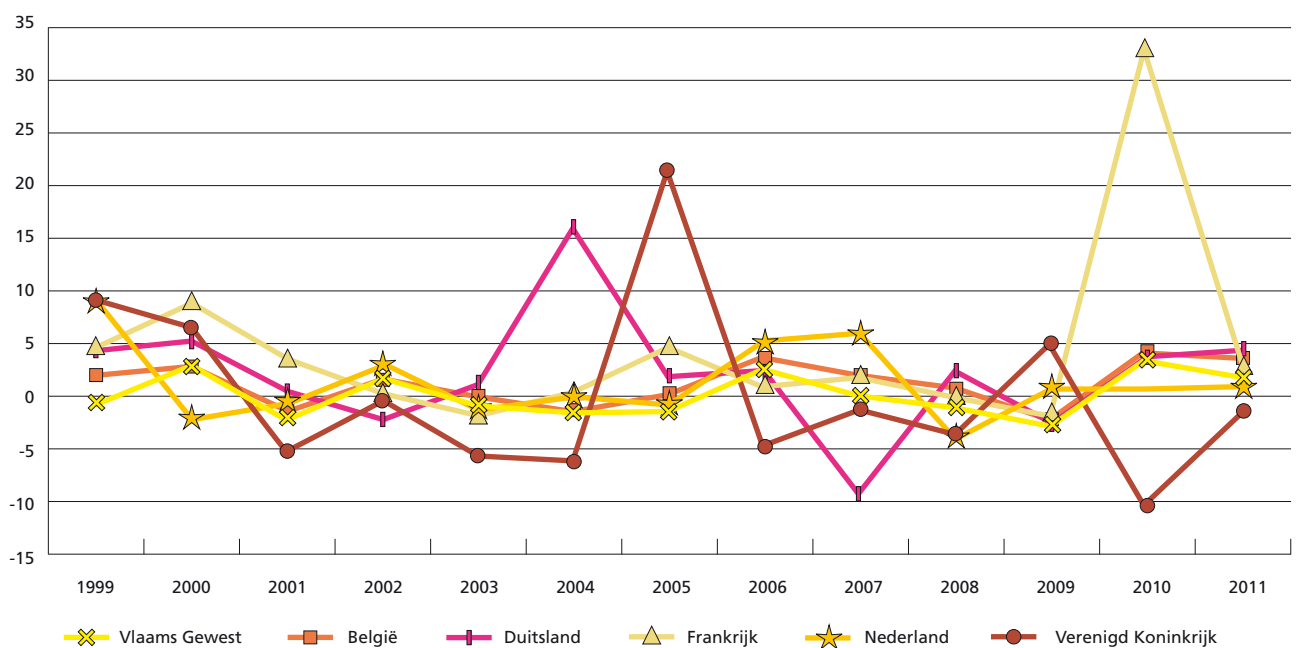
Het aantal overnachtingen in het Vlaamse Gewest ging in 2012 met 1% achteruit. Ook de Brusselse regio kent voor het eerst in jaren een kleine daling van het aantal overnachtingen. Sinds 1999 steeg het aantal overnachtingen er wel met 40%.

Het aantal aankomsten in het Vlaamse Gewest steeg wel nog in 2012. Dit bevestigt de trend naar meer, maar kortere verblijven. De gemiddelde verblijfsduur in het Vlaamse Gewest daalde sinds 1999 van 3,8 naar 2,8 nachten per verblijf.

Het aantal overnachtingen evolueert in het Vlaamse Gewest op een vrij gelijkaardige wijze als bij de buurlanden. Het aantal overnachtingen in het Verenigd Koninkrijk vertoont een iets instabieler patroon, te wijten aan de evolutie van de wisselkoers van het Britse Pond.

3.249 Groeiratio overnachtingen

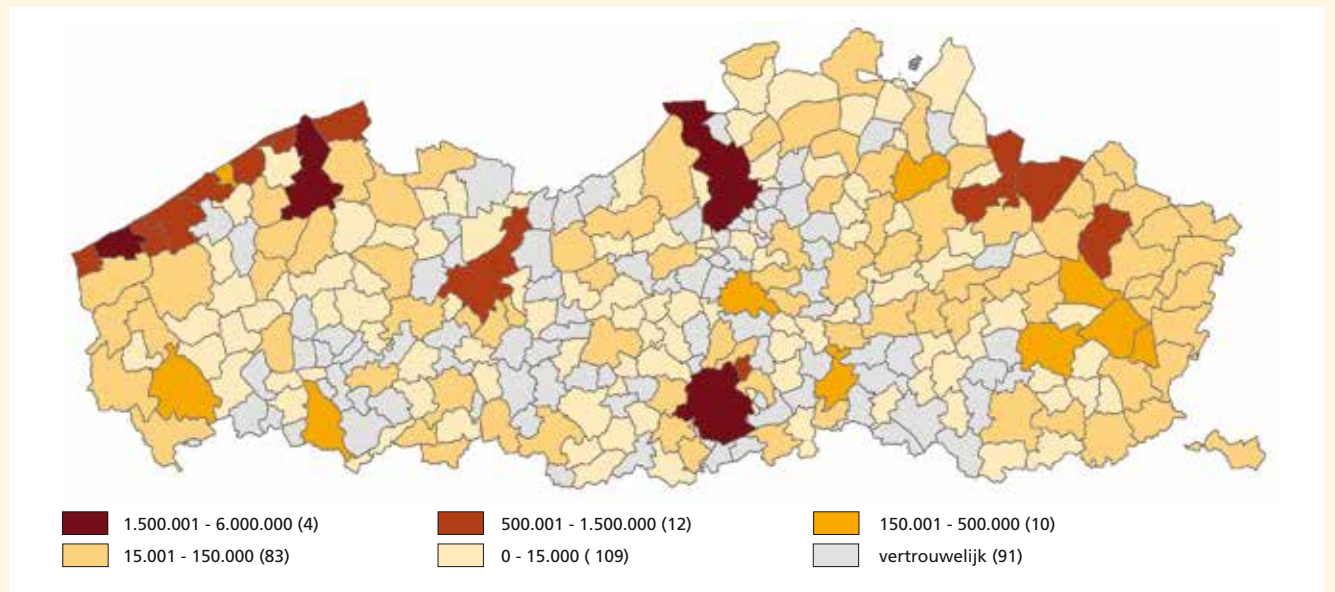
Evolutie van de jaarlijkse groeivoet van het aantal overnachtingen in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2011.

Bron: Eurostat.

3.250 Spreiding overnachtingen

Spreiding aantal overnachtingen in 2011.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust). Wit = gemeenten met minder dan 3 commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weerhouden omwille van vertrouwelijkheid.
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

De meeste commerciële overnachtingen vinden plaats in de kunststeden, en de populariteit van deze bestemming neemt nog verder toe. De kunststeden ontvangen veel zakenlui. Brussel, Brugge, Antwerpen en Gent ontvingen de meeste gasten. De kust ziet het aantal commerciële overnachtingen verder dalen. De Vlaamse regio's noteren in 2012 een beperkte groei van het aantal overnachtingen. Meest populaire bestemmingen hier zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen. Ook andere delen van Limburg en de Westhoek zijn frequent bezochte vakantieoorden.

De officiële logiescapaciteit in het Vlaamse Gewest bedraagt bijna 383.000 slaapplekken, waarvan 193.000 toeristische slaapplekken en 190.000 residentiële. In dit cijfer worden de tweede verblijven niet meegeteld. Hierdoor wordt de betekenis van de kust als toeristische bestemming aanzienlijk onderschat. Want het is vooral aan de kust dat zich de meeste tweede verblijven bevinden. Bovendien nemen deze in aantal nog toe. In 2011 vertegenwoordigen deze tweede verblijven aan de kust een capaciteit van nog eens 415.000 slaapplekken.

Het aantal overnachtingen aan de kust in 2011 wordt door Westtoer geschat op ruim 32 miljoen. Slechts iets minder dan 10 miljoen van deze overnachtingen zitten in de hiervoor vermelde officiële cijfers (toeristische slaapplekken + verhuur via immobielkantoren).

3.252 Logiescapaciteit

Evolutie van de logiescapaciteit per type logiesvorm in het Vlaamse Gewest, uitgedrukt in aantal slaapplekken, in 2004 en 2012, exclusief huurlogies.

	2004	2012
Hotels	62.916	65.255
Campings: toeristische plaatsen	48.112	58.455
Campings: residentiële plaatsen	206.898	183.477
Vakantieparken: toeristische plaatsen	15.395	13.670
Vakantieparken: residentiële plaatsen	5.590	6.575
Logies voor doelgroepen	45.234	46.098
Gastenkamers	3.013	9.140
Totaal	387.158	382.670

Bron: Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme & Recreatie.

3.251 Overnachtingen naar macrobestemming

Evolutie van het aantal overnachtingen naar macrobestemming, van 1999 tot 2012.

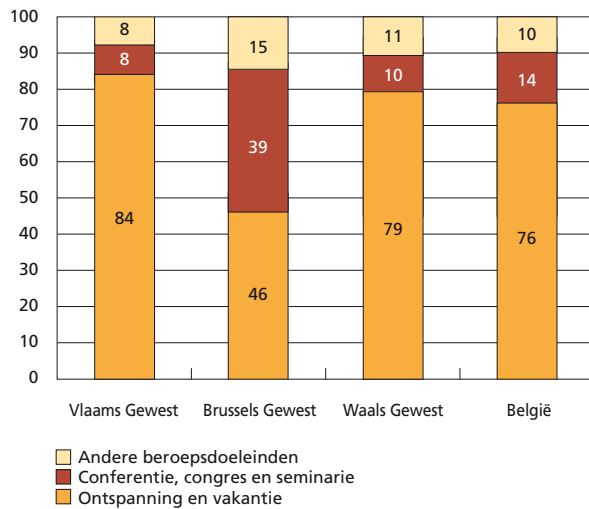
	1999	2008	2009	2010	2011	2012	'99-'12
Kust	12.531.603	10.054.496	9.821.266	9.802.922	9.552.660	9.019.489	-28,0%
Kunststeden	7.592.847	9.506.509	9.207.902	9.907.179	10.664.542	10.894.750	+43,5%
Vlaamse regio's	7.683.684	8.709.158	8.580.627	8.934.151	9.220.832	9.226.831	+20,1%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

3.253 Verblifsmotief

Verdeling van het aantal overnachtingen naar verblifsmotief in 2012, in %.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

De verdeling van het aantal overnachtingen naar verblifsmotief is relatief stabiel. Ruim 8 op de 10 overnachtingen in het Vlaamse Gewest heeft recreatieve doeleinden. Dat geldt ook voor het Waalse maar niet voor het Brussels Hoofdstedelijke Gewest. Als zaken- en congrescentrum en met zijn sterk internationaal karakter trekt Brussel meer zakelijke reizigers aan. 4 op de 10 van de Brussels overnachtingen is te situeren in het zogenaamde MICE-segment (Meetings, Incentive, Conference en Events of Exhibitions), 1 op 7 zijn overnachtingen van individuele zakentoeeristen.

Het Vlaamse zakentoeerisme herstelde zich na de scherpe daling in 2009 als gevolg van de economische crisis, en herwon sindsdien enkele procentpunten.

Binnenlandse markt

Drie op vijf van alle overnachtingen in het Vlaamse Gewest zijn overnachtingen door Belgen, of binnenlandse overnachtingen. Het aandeel overnachtingen door Belgen in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest is aanzienlijk lager, maar nog steeds goed voor een groot aantal overnachtingen. De binnenlandse markt situeert zich vooral aan de kust. In tweede instantie zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen en enkele andere gemeenten in Limburg en de Westhoek erg populair.

Het aantal binnenlandse overnachtingen kende in 2012 een lichte terugval. Sinds 1999 tekent zich een daling van goed 4% af, voornamelijk te wijten aan het tanende succes van huurlogies aan de kust. De kunststeden kunnen daarentegen rekenen op stijgende binnenlandse belangstelling.

Buitenlandse markt

Het aantal buitenlandse overnachtingen liep in 2012 met 1% terug. Desondanks was 2012 het op twee na beste jaar wat betreft het aantal overnachtingen door buitenlanders.

De buitenlandse overnachtingen zijn, meer dan de binnenlandse, geconcentreerd in de kunststeden. Dat komt deels door het zakentoeerisme en deels door recreatieve citytrips. Brussel staat op kop, gevolgd door Brugge, Antwerpen en Gent. Daarnaast oefenen zowel de kust als enkele gemeenten in de Kempen een grote aantrekkingskracht uit op buitenlanders. De buitenlandse toeristen komen vooral uit de buurlanden en verblijven hier in hoofdzaak voor recreatieve doeleinden.

3.254 Binnenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal binnenlandse overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2012.

	1999	2008	2009	2010	2011	2012	'99-'12
Vlaams Gewest	14.174.560	13.503.130	13.548.754	13.650.409	13.774.015	13.586.911	-4,1%
Brussels Gewest	333.222	764.196	867.330	1.059.095	1.193.396	1.161.806	+248,7%
Waals Gewest	3.840.691	3.587.787	3.586.654	3.591.127	3.541.559	3.591.911	-6,5%
België	18.348.473	17.855.113	18.002.738	18.300.631	18.508.970	18.340.628	0,0%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

3.255 Buitenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal buitenlandse overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2012.

	1999	2008	2009	2010	2011	2012	'99-'12
Vlaams Gewest	9.364.840	9.496.019	8.863.785	9.437.535	9.692.356	9.587.451	+2,4%
Brussels Gewest	3.935.512	4.506.818	4.329.926	4.497.213	4.778.267	4.804.902	+22,1%
Waals Gewest	2.846.605	3.090.579	2.984.276	2.960.085	2.887.136	2.756.636	-3,2%
België	16.146.957	17.093.416	16.177.987	16.894.833	17.357.759	17.148.989	+6,2%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

3.256 Overnachtingen naar herkomstland

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens herkomstland, van 1999 tot 2012.

	1999	2008	2009	2010	2011	2012	'99-'12
Nederland	2.838.026	3.385.052	3.302.058	3.559.739	3.496.598	3.324.007	+17,1%
Duitsland	2.354.990	1.497.280	1.482.902	1.603.886	1.638.399	1.546.574	-34,3%
Verenigd Koninkrijk	1.486.630	1.377.047	1.099.471	1.095.911	1.119.535	1.177.931	-20,8%
Frankrijk	1.003.250	1.120.184	1.059.192	1.132.212	1.162.349	1.114.104	+11,0%
V.S. Amerika	296.028	246.893	225.383	243.347	276.608	285.788	-3,5%
Spanje	93.037	199.821	191.995	213.066	236.512	228.568	+145,7%
Italië	168.719	170.208	167.050	163.657	177.450	184.096	+9,1%
Rusland	33.658	57.675	54.019	64.182	83.529	88.556	+163,1%
Japan	122.729	79.003	55.797	56.150	63.343	69.626	-43,3%
China	23.152	42.402	39.542	46.014	53.253	67.901	+193,3%
Zweden	57.673	56.390	42.421	54.277	51.719	60.986	+5,7%
India	20.399	61.171	39.417	54.248	67.040	56.649	+177,7%
Denemarken	38.312	43.352	38.601	41.623	42.447	44.335	+15,7%
Oostenrijk	31.278	31.269	33.095	30.448	31.822	38.667	+23,6%
Brazilië	9.734	24.119	17.565	25.032	33.625	35.059	+260,2%
Overig buitenland	787.225	1.104.153	1.015.277	1.053.743	1.158.127	1.264.604	+60,6%
Totaal	9.364.840	9.496.019	8.863.785	9.437.535	9.692.356	9.587.451	+2,4%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

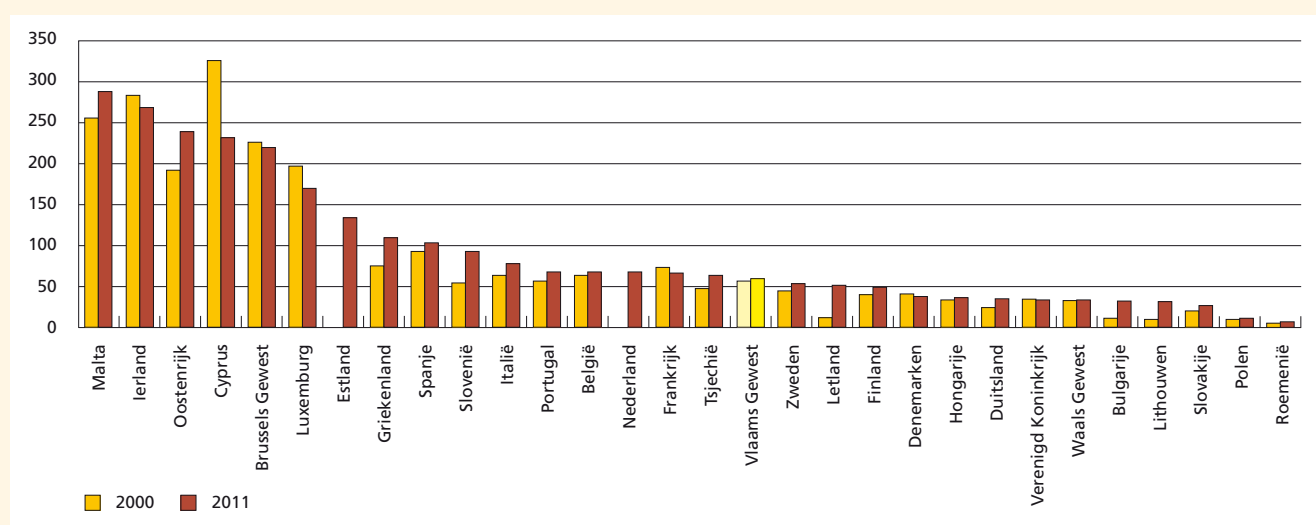
Nederland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland zijn met voorsprong de belangrijkste marktlanden voor Vlaanderen. In het Vlaamse Gewest zijn ze goed voor drie kwart van de buitenlandse overnachtingen en 31% van het totaal aantal overnachtingen. In Brussel liggen deze aandelen op 41% en 33%. Dit geeft aan dat het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ook veel buitenlanders van buiten onze buurlanden aantrekt. Het aantal buitenlandse overnachtingen daalde in 2012 met 1%. Bij onze buurlanden is die terugval zelfs nog iets groter. Enkel uit het Verenigd Koninkrijk werden meer

overnachtingen geregistreerd. Bij de kleinere marktlanden voor de Vlaamse toeristische verblijfssector werden wel groeicijfers genoteerd. De herkomst van de buitenlandse toerist wordt steeds diverser. De zwakkere Euro maakte het reizen naar Vlaanderen goedkoper voor zowat alle niet-eurolanden.

In 2011 telde het Vlaamse Gewest 60 buitenlandse aankomsten per 100 inwoners. Op Europees vlak is dat een matige score, deels te verklaren door onze hoge bevolkingsdichtheid. In alle Europese landen steeg het aantal aankomsten ten opzichte van 2010.

3.257 Aankomsten naar aantal inwoners

Europese vergelijking van het aantal buitenlandse aankomsten per 100 inwoners, in 2000 en 2011.

Noot: een vergelijking van de gewesten met andere landen moet met de nodige omzichtigheid gebeuren: elk land zal regio's hebben die beter scoren dan het gemiddelde van het land.
Bron: Eurostat, bewerking SVR.

Dagtoerisme

Dagtoerisme is een vorm van toerisme waarbij dezelfde dag weer naar de eigen woonplaats wordt teruggereisd. Er worden enkel daguitstappen meegenomen die op meer dan 20 kilometer van huis plaatsvinden (behalve toertochten te voet, per fiets, per paard) en waarvoor men minimaal 4 uur van huis is. 82% van de Vlamingen gaat minstens één keer per jaar op daguitstap. Tussen juli 2010 en juni 2011 waren de Vlamingen goed voor 28,6 miljoen daguitstappen. Ruim drie op vier hiervan vond plaats in Vlaanderen zelf, terwijl 11% Wallonië bezocht. Ook de buurlanden trekken nog heel wat Vlaamse dagtoeristen aan.

Binnen Vlaanderen is de kust goed voor een vijfde van de daguitstappen. De Vlaamse regio's trekken 44% van de Vlaamse dagtoeristen in Vlaanderen aan, en de kunststeden (inclusief Brussel) hebben een aandeel van 36%. Het dagtoerisme in Vlaanderen is goed voor ruim 26 miljoen daguitstappen. Het merendeel van die daguitstappen gebeurt door Vlamingen zelf, maar vanuit Wallonië zijn er ook 2,7 miljoen daguitstappen naar Vlaanderen. Vanuit Brussel zijn dit er 1,8 miljoen. Voor daguitstappen door buitenlanders in Vlaanderen zijn er nog geen gegevens. De omzet van het dagtoerisme in Vlaanderen bedraagt net geen miljard euro.

Een deel van het dagtoerisme vindt plaats in attracties. De attracties in het Vlaamse Gewest, die deelnemen aan de attractiebarometer, konden in 2011 rekenen op het bezoek van bijna 21 miljoen dagtoeristen (Belgen en buitenlanders). Dit is een stijging van 6% ten opzichte van een jaar voordien. Het dagtoerisme aan de kust schommelde de voorbije tien jaar steeds tussen de 16 en 19 miljoen dagtoeristen per jaar. In 2011 ging het om 19 miljoen dagtoeristen. Schommelingen hebben hier vooral te maken met de weersomstandigheden. Een dagtoerist aan de kust spendeerde gemiddeld 35 euro. 21 euro daarvan ging naar restaurant- en cafébezoek.

3.258 Omvang en omzet dagtoerisme

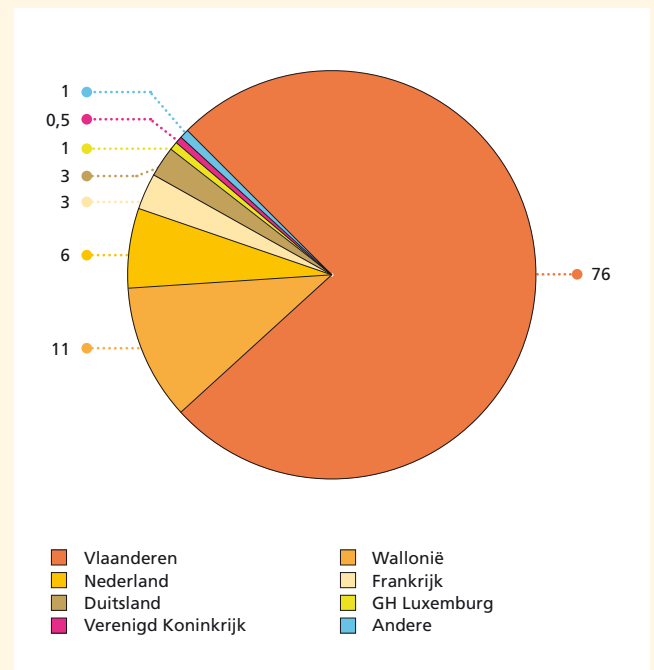
Omvang en omzet van het dagtoerisme in Vlaanderen (inclusief Brussel), van juli 2010 tot juni 2011.

	Vlamingen	Walen	Brusselaars	Belgen
Aantal daguitstappen	21.743.520	2.687.090	1.821.025	26.251.635
Besteding per persoon (euro)	37,90	21,08	58,66	
Omzet	824.079.401	56.643.854	106.821.320	987.544.575

Bron: daguitstappenonderzoek.

3.259 Daguitstappen Vlamingen

Verdeling van de daguitstappen van de Vlamingen naar bestemming, van juli 2010 tot juni 2011, in %

Bron: daguitstappenonderzoek.

3.260 Attracties

Bezoekersaantallen van de deelnemende attracties aan de attractiebarometer, naar type attractie, in 2011.

	Aantal deelnemende attracties	Totaal aantal bezoekers	Gemiddeld aantal bezoekers
Toeristisch-recreatieve attracties	96	12.160.767	126.675
dieren-, pret- en themaparken	13	5.785.810	445.062
recreatieparken en waterplezier	32	3.637.143	113.661
wetenschap en natuur	30	1.248.768	41.626
sightseeing	21	1.489.046	70.907
Culturele attracties	211	8.569.373	40.613
erfgoedmusea	131	4.077.358	31.125
kunstmusea	34	2.132.629	62.724
niet-museale erfgoedattracties	46	2.359.386	51.291
Totaal (N)	307	20.730.140	67.525

Bron: Steunpunt Buitenland Beleid, Kennisbeheer.

3.261 Vakantieparticipatie

Evolutie van de vakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1998 tot 2010.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010
Totale vakantieparticipatie	75,3%	78,1%	74,1%	75,4%	76,6%	73,7%	74,2%
Frequentie per jaar	2,3	2,3	2,3	2,4	2,2	2,2	2,1

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

De Vlaming op vakantie

Dit tweede deel neemt de Vlaming en zijn vakantie onder de loep. De participatiegraad maakt duidelijk dat op vakantie gaan niet voor iedereen is weggelegd.

In 2010 ging iets minder dan driekwart van de Vlamingen minstens eenmaal op vakantie. Daarmee neemt de vakantieparticipatie opnieuw iets toe na de daling in 2008. Het gemiddeld aantal vakanties per reizende Vlaming zakt in 2010 naar 2,1. Er gaan dus meer mensen op vakantie, maar diegenen die reizen doen dat minder vaak dan in 2008. De Vlaamse participatiegraad benadert die van onze buurlanden, al zijn exacte vergelijkingen niet mogelijk wegens kleine methodologische verschillen.

Voor veel mensen met een beperkt inkomen is met vakantie gaan een uitgave die niet binnen hun budget past. In 2011 beweerden bijna 20% van de Vlamingen dat ze zich geen vakantie konden veroorloven. Dat is een stijging van een procentpunt ten opzichte van 2010, en het hoogste cijfer sinds 2004. Bij (armoede-) risicogroepen ligt dat percentage aanzienlijk hoger. Bij al deze groepen, met uitzondering van het laagste inkomenkwintiel, stijgt ook het aantal dat zich geen vakantie kan veroorloven tot recordhoogte.

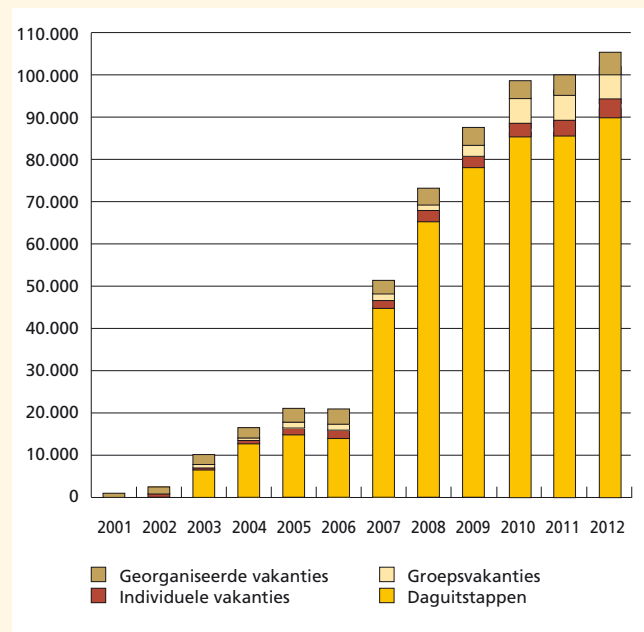
Omdat vakantie een basisrecht is, ijvert Toerisme Vlaanderen via haar steunpunt Vakantieparticipatie voor een betaalbaar vakantieaanbod. Het aanbod is bedoeld voor alle mensen die omwille van financiële beperkingen niet op vakantie of daguitstap kunnen gaan.

Het steunpunt werkt daarvoor samen met tal van orga-

nisaties, toeristische attracties en vakantiehuizen, die bereid zijn een sociaal tarief te hanteren voor deze doelgroep. In 2012 konden zo bijna 105.000 mensen genieten van een vakantie of een dagje uit.

3.263 Steunpunt Vakantieparticipatie

Evolutie van het aantal toeristen dat gebruik maakte van het steunpunt Vakantieparticipatie, van 2001 tot 2012 (opgestart in mei 2001).

Bron: Toerisme Vlaanderen, Steunpunt Vakantieparticipatie.

3.262 Vakantie-armoede

Evolutie aandeel per risicogroep dat zich geen week vakantie kan veroorloven, van 2004 tot 2011, in %.

	Laagste inkomen- kwintiel	65+	1-oudergezin	Alleenstaanden	Werklozen	Zieken & invaliden	Niet-EU-burgers	Laag geschoolden	Totaal
2004	36	21	53	27	34	37	38	26	18,3
2005	40	21	46	27	25	37	37	24	16,0
2006	36	18	50	25	25	36	42	22	14,5
2007	33	17	37	24	23	36	30	20	13,3
2008	44	20	47	27	25	43	33	25	17,8
2009	45	22	43	29	31	43	44	27	17,4
2010	49	23	40	31	35	45	44	30	18,2
2011	45	24	49	31	38	50	49	32	19,6

Bron: SILC.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Toerisme Vlaanderen (2012). *Toerisme in Cijfers 1999-2012*. Brussel: Toerisme Vlaanderen.
 Karolien Weekers (2012). *TSA Vlaams Gewest 2010*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 2012.

Steunpunt vakantieparticipatie:

www.vakantieparticipatie.be

Toerisme Vlaanderen

Steunpunt vakantieparticipatie:

www.toerismevlaanderen.be/cijfers

Onderzoek en Cijfers:

www.toerismevlaanderen.be/cijfers

United Nations World Tourism Organisation (UNWTO):

www.unwto.org

WES Onderzoek & Advies:

www.wes.be

Westtoer:

www.westtoer.be

DEFINITIES

Binnenlandse overnachtingen Overnachtingen in commercieel logies door Belgen.

Buitenlandse overnachtingen Overnachtingen in commercieel logies door niet-Belgen.

Kunststeden Antwerpen, Brugge (exclusief Zeebrugge), Brussel (Gewest), Gent, Leuven en Mechelen.

Kust Alle kustgemeenten inclusief Zeebrugge.

Vlaamse Regio's Alle andere gebieden in Vlaanderen, buiten de kust en de kunststeden.

Lange vakantie Elk verblijf buitenhuis van minstens vier opeenvolgende nachten, met recreatieve doeleinden.

Korte vakantie Elk verblijf buitenhuis met één tot drie overnachtingen, met recreatieve doeleinden. In tegenstelling tot de lange vakanties worden bij de korte vakanties de verblijven bij familie of kennissen en in tweede verblijven buiten beschouwing gelaten. Het betreft dus enkel de commerciële korte vakanties waarbij betaald wordt voor het logies.

Aankomsten en overnachtingen De FOD Economie ontvangt maandelijks van alle hotels, campings, vakantieparken, doelgroepen (jeugdlogies en sociaal volwassenenlogies) het aantal aankomsten en overnachtingen. Het aantal aankomsten komt grosso modo overeen met het aantal verblijfstoeristen, met dat verschil dat elke toerist als 'aankomst' wordt geteld telkens hij of zij een nieuwe logiesaccommodatie benut. Het volume van overnachtingen is de optelsom van alle verblijfsnachten die met de geregistreerde aankomsten gepaard gaan.

FIGUREN

Ruimtelijke ontwikkelingen

4.1	Bodembezetting	282
4.2	Onbebouwde oppervlakte	282
4.3	Woondichtheid	283
4.4	Indeling gemeenten	284
4.5	Ruimteboekhouding RSV	284
4.6	Potentieel woonaanbod	285
4.7	Register onbebouwde percelen	285
4.8	Grootte en prijs bouwpercelen	286
4.9	Evolutie bouwvergunningen nieuwbouw	286
4.10	Economisch aanbod bedrijventerreinen	287
4.11	Inventaris bouwkundig erfgoed	287
4.12	Ankerplaatsen en beschermingen	288
4.13	Beschermingen WO I	289
4.14	Beschermingen	290
4.15	Evolutie beschermingen	290
4.16	Monumentenwacht Vlaanderen - evolutie	291
4.17	Monumentenwacht Vlaanderen	291

Wonen

4.18	Woningtype	294
4.19	Bouwvergunningen nieuwbouw en renovatie	294
4.20	Verkoop vastgoed	294
4.21	Vastgoedprijs	295
4.22	Prijs woonhuis	295
4.23	Hypothecaire kredieten	296
4.24	Private huurmarkt	296
4.25	Mediaan woonquote	297
4.26	Sociale leningen	298
4.27	Begunstigden Vlaams huisvestingsbeleid	299
4.28	Subsidies Vlaams huisvestingsbeleid	299
4.29	Nieuwbouw VMSW	300
4.30	Huurpatrimonium VMSW	301
4.31	Wachtlijsten	301
4.32	Evolutie SVK-woningen	302
4.33	SVK-woningen	302
4.34	Energieprestatiepeil	304
4.35	Isolatie	305
4.36	K-waarde	305
4.37	Leegstand en verkrotting	306
4.38	Evolutie leegstand en verkrotting	307
4.39	Lokaal woonbeleid	308

Stad en platteland

4.40	Indeling gemeenten	311
4.41	Gebiedsindeling RSV + SPRE	311
4.42	Bevolkingsevolutie	312
4.43	Migratiesaldo en natuurlijke groei	312
4.44	Demografische balansvergelijking	313
4.45	Verhuismotieven	313
4.46	Diversiteit	314
4.47	Huishoudens	314
4.48	Huishoudensgrootte	315
4.49	Huishoudens met kinderen	315
4.50	Huishoudens naar nationaliteit	316
4.51	Demografische indices	316
4.52	Evolutie demografische indices	317
4.53	Bebouwd versus onbebouwd	317
4.54	Onbebouwd	318
4.55	Bebouwde oppervlakte	318
4.56	Onbebouwde oppervlakte	318
4.57	Stedebouwkundige vergunningen	319
4.58	Stedebouwkundige vergunningen naar type	319
4.59a	Prijs woonhuis	320
4.59b	Evolutie woningprijzen	321
4.60	Bouwgrondprijzen	320
4.61	Woningprijzen	321
4.62	Evolutie woningprijzen	322
4.63	Price to income' ratio	322
4.64	Evolutie price to income' ratio	322
4.65	Woonquote	323
4.66	Tevredenheid woning, buurt	323
4.67	Tevredenheid buurtspecten	323
4.68	Buurtproblemen	324
4.69	Verkeersveiligheid	324
4.70	Demografie ondernemingen	325
4.71	Jobratio	325
4.72	Bezoldigde tewerkstelling naar sector	325
4.73	Vestigingen	326
4.74	Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad	326
4.75	Niet-werkende werkzoekenden	327
4.76	Modale verdeling personenvervoer	327
4.77	Voorzieningen	328
4.78	Sociale woningen	328
4.79	Fiscaliteit	329

4.80	Kansarmoede-index	329
4.81	Tegemoetkomingen	329
4.82	Schoolse vertraging	330
4.83	Sociale contacten en engagement	330
4.84	Slachtoffer misdrijf	331
4.85	Criminele feiten	331
4.86	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	332
4.87	Cultuur- en sportparticipatie	332
4.88	Vertrouwen in de lokale overheid	333
4.89	Politieke interesse	333
4.90	Tevredenheid beleid	333
4.91	Tevredenheid voorzieningen	334

Milieu en natuur

4.92	Opgeloste zuurstof	336
4.93	BBI	336
4.94	Waterzuivering	336
4.95	Waterverbruik	337
4.96	Verontreinigde gronden	337
4.97	Kwaliteit waterbodems	338
4.98	Erosiemaatregelen	338
4.99	Verzurende emissies	339
4.100	NO ₂ -concentratie	339
4.101	Luchtqualiteitsindex	339
4.102	Emissie van broeikasgassen	340
4.103	Broedvogelindex	341
4.104	Kritische lasten	341
4.105	VEN en NVWG	342
4.106	Effectief natuurbeheer	342
4.107	Extra planologisch groengebied	342
4.108	Bosvitaliteit	343
4.109	Bezoek aan bossen en natuurgebieden	343
4.110	Aanbod huishoudelijk afval	344
4.111	Restafval	344
4.112	Verwerking huishoudelijk afval	344
4.113	Primair bedrijfsafval	345
4.114	Verwerking bedrijfsafval	345
4.115	Mestbalans	346
4.116	Mestverwerking en -export	346
4.117	Nitraat in oppervlaktewater	346
4.118	Nitraat in grondwater	347
4.119	Nitraatresidu	347
4.120	Ozon	348
4.121	PM10	348
4.122	PM2,5	349

Landbouw

4.123	Landbouwareaal	352
4.124	Veestapel	352
4.125	Land- en tuinbouwbedrijven	353
4.126	Gemiddelde veebezetting	353
4.127	Waardecreatie land- en tuinbouw	354
4.128	Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht	354
4.129	Landbouwconjunctuurindex	355
4.130	Agrarische handel	355
4.131	Handelspartners	356
4.132	Tewerkstelling naar productierichting	356
4.133	Tewerkstelling	356
4.134	Arbeidsinkomen	357
4.135	Leeftijd bedrijfshoofd	357
4.136	Opvolging	357
4.137	Opleiding starters	358
4.138	Eco-efficiëntie	359
4.139	Rechtstreekse inkomenssteun	360
4.140	Investeringssteun	361
4.141	Agromilieumaatregelen	361
4.142	Bijdrage steun in bedrijfsinkomen	362
4.143	Biologische landbouw	363
4.144	Vissersvloot	363
4.145	Aanvoer vissersvloot	364
4.146	Aanvoerwaarde vissersvloot	364

Energie

4.147	Energie-intensiteit	368
4.148	Energieverbruik per sector	369
4.149	Importafhankelijkheid	370
4.150	Elektriciteitsproductie	370
4.151	Warmtekrachtkoppeling	370
4.152	Groene stroom	371
4.153	Aandeel hernieuwbare energie	372
4.154	Eco-efficiëntie energiesector	373
4.155	Energiearmoede	374
4.156	Marktaandeel	375
4.157	Marktwerking	375
4.158	Stroom- en gasonderbrekingen	376

4.1

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN

BLIKVANGERS

- De bebouwing neemt verder toe, vooral te wijten aan de toename van de woonoppervlakte (+15 km² in 2011). 11,7% van de oppervlakte in Vlaanderen wordt gebruikt voor het wonen; 73,4% is niet bebouwd (figuur 4.1).
- Planmatig neemt in 2012 de oppervlakte die bestemd is voor industrie, recreatie en de groene categorieën samen (natuur, bos, groen) verder toe, en neemt de categorie landbouw verder af; wat in overeenstemming is met de beleidsmatige doelstellingen (figuur 4.5).
- In totaal werd in 2012 de nieuwbouw van bijna 34.000 woningen vergund, wat 11% meer is dan het jaar voordien; ook worden er meer nieuwe flats dan nieuwe woonhuizen gebouwd (figuur 4.9).
- Uit de gemeentelijke registers van onbebouwde percelen blijkt dat nog bijna 312.000 onbebouwde percelen beschikbaar zijn (figuur 4.6).
- Eind 2012 telt het Vlaamse Gewest in totaal 10.976 definitief beschermde monumenten (figuur 4.14). Dat zijn er 169 meer dan het jaar voordien. Voor het beleidsdomeinoverschrijdend plan rond '100 jaar Grote Oorlog' gaat het eind 2012 om 460 definitief beschermde monumenten (figuur 4.13).

Uit het eerste deel van dit hoofdstuk blijkt dat de verstedelijking jaar na jaar toeneemt. Dit wordt onderbouwd door de cijferreeksen over het ruimtegebruik. Vooral de woonoppervlakte neemt sterk toe.

De bescherming en versterking van de nog resterende open ruimte, staat voorop in het Vlaamse regeerakkoord. De aantrekkelijkheid en leefbaarheid van onze steden en van het platteland moet worden gewaarborgd. Dit houdt in dat de allocatie van ruimte goed overwogen en op een duurzame manier dient te geschieden onder andere voor bedrijfsontwikkeling. Verder blijft er aandacht voor een verbeterde natuur- en landschapsbeleving en het bewaren en ontsluiten van het cultuurhistorisch erfgoed.

In het tweede deel van dit hoofdstuk wordt ingegaan op indicatoren vanuit de ruimtelijke planning, waarbij de uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) de strategische doelstelling is.

In het derde deel komen tenslotte de indicatoren aan bod die verband houden met het vrijwaren en versterken van het onroerend erfgoed als historische en structurende component in onze leefomgeving.

Ruimtegebruik

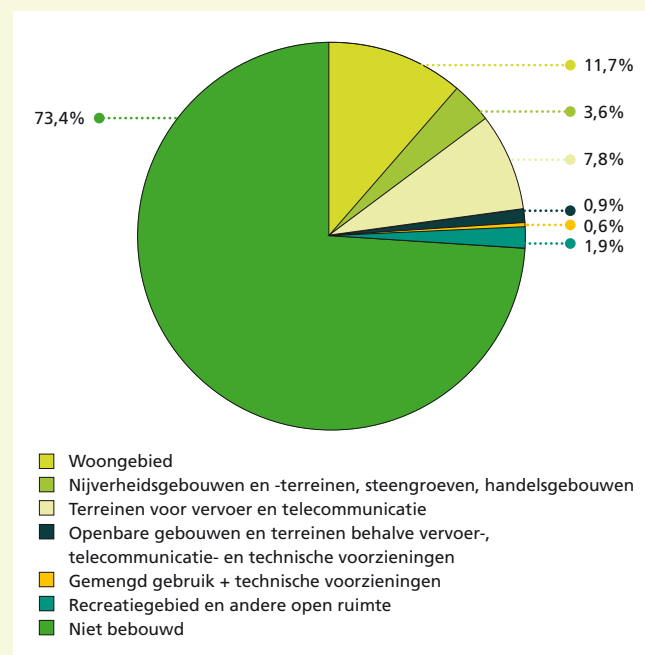
Net zoals de voorgaande jaren, is de bebouwing in Vlaanderen verder toegenomen. In 2011 kwam er 22 km² bebouwd terrein bij (cijfers kadaster). Het is vooral de woonfunctie die steeds meer oppervlakte inneemt. De oppervlakte aan woonpercelen groeide in 2011 aan met ruim 15 km².

Als de bebouwde oppervlakte wordt bekeken ten opzichte van de totale oppervlakte, dan blijkt dat het Vlaamse Gewest in 2011 een **bebouwingsgraad** van 27% heeft. In Wallonië is dat slechts 14,3%; in Brussel dan weer bijna 79%. Vergeleken met andere regio's in Europa, is de bebouwingsgraad in Vlaanderen hoog.

In 30 gemeenten worden bebouwingsgraden van meer dan 50% genoteerd. Dit is het geval in de grootsteden Antwerpen en Gent, in sommige van hun randgemeenten en in enkele gemeenten in de noordostrand rond Brussel. Ook enkele centrumsteden hebben een hogere bebouwingsgraad. Dit is bijvoorbeeld het geval in Leuven, Oostende, Genk en Brugge. De regio rond Kortrijk is opvallend dich-

4.1 Bodembezetting

Bodembezetting op 1 januari 2011, naar ruimtegebruik, in %.

Bron: ADSEI en FOD Financiën (kadaster).

ter bebouwd dan de Westhoek waar nog een aantal gemeenten met relatief minder bebouwing voorkomen. Ook in Oost-Brabant en Zuid-Limburg zijn er wat minder dichtbebouwde gemeenten (zie kaart bebouwde oppervlakte in VRIND 2012: figuur 4.3).

Bijna drie kwart van de bebouwde oppervlakte is ingenomen voor wonen en vervoer (+ telecommunicatie). Daar-

bij is de **woondichtheid**, uitgedrukt in aantal woningen per ha niet overal hetzelfde. De hoogste woondichtheden (meer dan 10 woningen per ha) worden genoteerd in Antwerpen en enkele van haar randgemeenten, een aantal kustgemeenten en in Leuven. Dit heeft te maken met de relatieve aanwezigheid van appartementsgebouwen in deze steden en aan de kust.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV, zie verder) bepaalt in het kader van het duurzaam ruimtegebruik minimale woondichtheden voor nieuwe woongebieden. De minimale dichtheid verschilt: gemiddeld 25 woningen per ha voor het stedelijk gebied en gemiddeld 15 woningen per ha voor het buitengebied. Exacte data om de uitvoering van deze richtcijfers te evalueren, ontbreken, bijvoorbeeld over de grondoppervlakte van nieuwe woonprojecten. Daarbij blijkt het kadaster geen nauwkeurige bron te zijn voor het exacte aantal woningen.

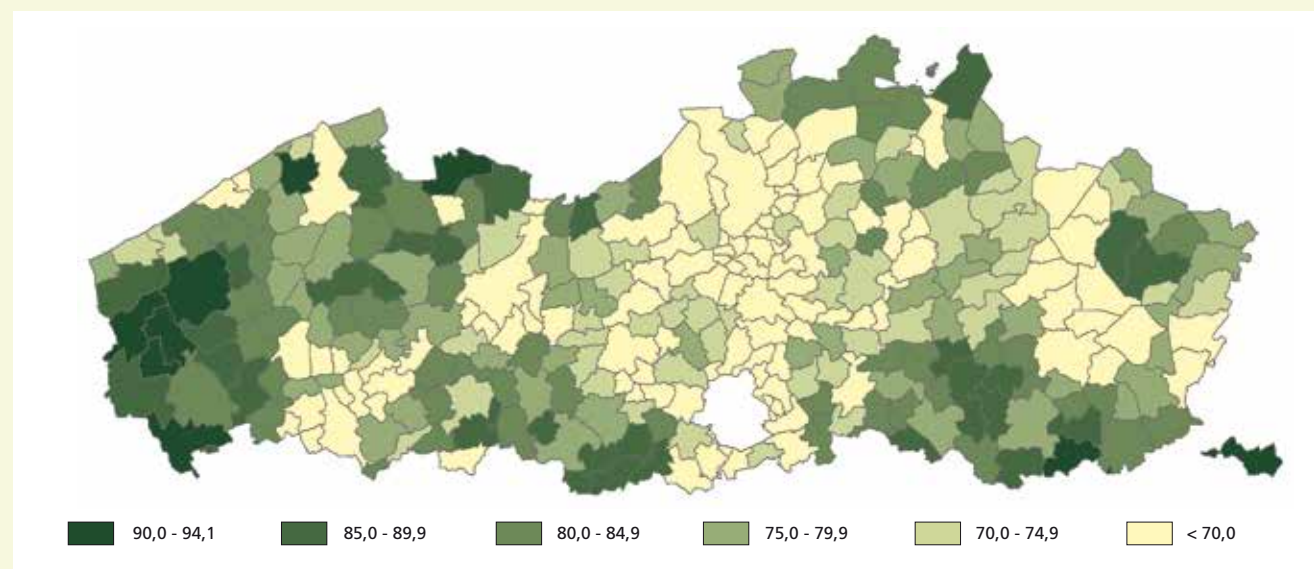
Volgens een evaluerend onderzoek uitgevoerd in 2010, zijn er aanwijzingen dat er door de komst van het RSV vandaag kleiner wordt verkaveld en er gedeeltelijk wordt overgeschakeld naar compactere woontypologieën. Daarnaast neemt het aandeel appartementen binnen de nieuwe woningen steeds verder toe, wat eveneens leidt tot een hogere woondichtheid.

Naast de oppervlakte voor wonen zijn terreinen voor telecommunicatie en voor het vervullen van de vervoersfunctie de tweede grootste ruimtegebruiker. Ook deze oppervlakte neemt nog jaarlijks lichtjes toe (+2,8% sinds begin 2000). De dichtheid van de wegeninfrastructuur hangt nauw samen met de spreiding van de bewoning.

De omzetting van niet-bebouwde in bebouwde ruimte hiervoor besproken is op kadastraal niveau. Bebouwing

4.2 Onbebouwde oppervlakte

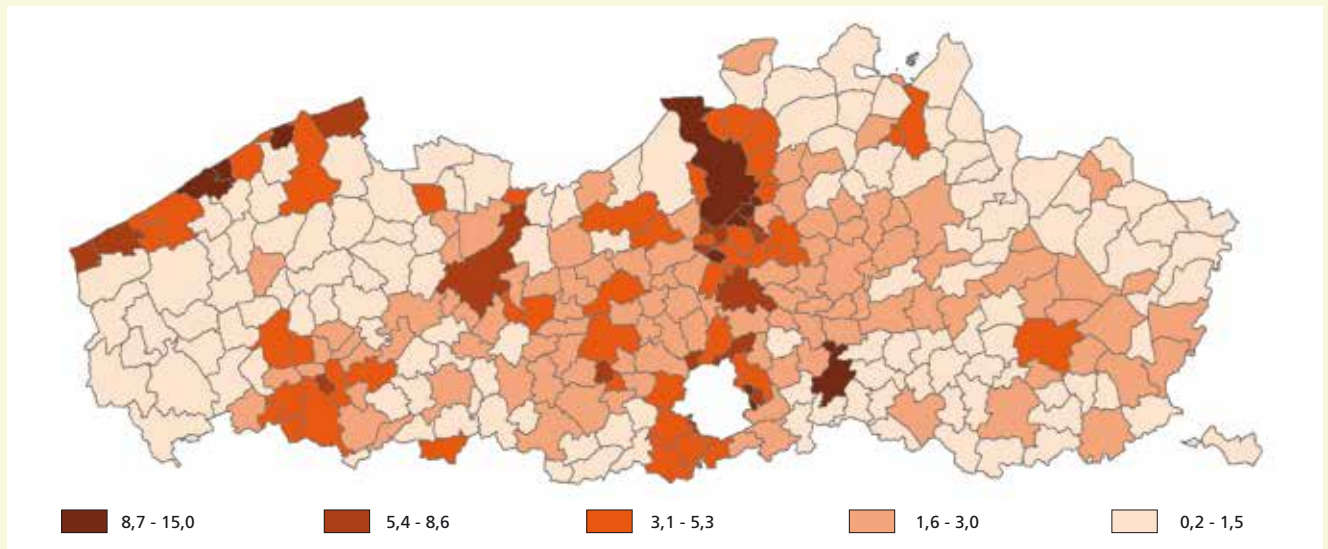
Totale oppervlakte onbebouwde percelen in verhouding tot de totale oppervlakte, per gemeente, 1 januari 2011, in %.

Bron: ADSEI en FOD Financiën (kadaster), bewerking SVR.

4.3 Woondichtheid

Aantal woningen per hectare oppervlakte, per gemeente, 1 januari 2011.

(Vlaams Gewest: 2,2).
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

uit zich in een toename van het aandeel artificieel water-ondoorlatend oppervlak (bijvoorbeeld gebouwen, wegen en andere constructies van antropogene oorsprong), waardoor een grotere hoeveelheid water niet meer kan infiltreren, maar afstroomt via het verharde oppervlak. Men spreekt in dit geval over **bodemafdicthting**. Afdicthting zorgt voor een verlies aan ecosysteemfuncties zoals de opslag van koolstof en waterberging in de bodem, en heeft een negatieve invloed op de (bodem)biodiversiteit.

In 2009 was 12,9% van de Vlaamse bodem afgedicht. Reeds in 2006 had België, op Malta na, de hoogste graad van bodemafdicthting in Europa, namelijk 7,4%. In Europa is gemiddeld 1,8% van de bodem afgedicht. Er zijn 38 Europese landen opgenomen in deze analyse (MIRA 2012). In Vlaanderen bestaan er nog een aantal regio's met gemeenten waar het afdicthtingspercentage lager is dan 10%. Deze gemeenten situeren zich hoofdzakelijk in de Westhoek, Zuid-Limburg en het Meetjesland. De meeste gemeenten gelegen in de Vlaamse Ruit (Gent, Antwerpen, Leuven, Brussel) zijn meer dan 10% afgedicht. Rond Brugge, Roeselare, Kortrijk, Gent, Aalst, Antwerpen, Mechelen en Leuven zijn de bodems gemiddeld voor meer dan 20% afgedicht.

Ruimtelijke planning

De Vlaamse Regering heeft op 4 mei 2012 het Groenboek van het Beleidsplan Ruimte goedgekeurd. In afwachting van een nieuw strategisch beleidsplan, blijft het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) een belangrijk fundament van het ruimtelijk beleid. De Vlaamse Regering heeft op 17 december 2010 een tweede herziening van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen definitief vastgesteld. De bindende bepalingen werden op 16 februari

2011 bekrachtigd door het Vlaams Parlement. Het gaat voornamelijk om een actualisering van het cijfermateriaal. Er worden ook enkele knelpunten aangepakt.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen wil de open ruimte vrijwaren. Dit door de stedelijke structuur te versterken en het buitengebied open te houden. In wat volgt wordt aandacht besteed aan de manier waarop de herbestemming van het ruimtegebruik gemeten wordt, met name de ruimteboekhouding. Daarna wordt nader ingegaan op de indicatoren die hiermee verband houden: ruimte voor wonen en ruimte voor werken. Voor bestemmingswijzigingen voor natuur en bos, wordt verwezen naar hoofdstuk 4.4 Milieu en natuur verder in deze cluster.

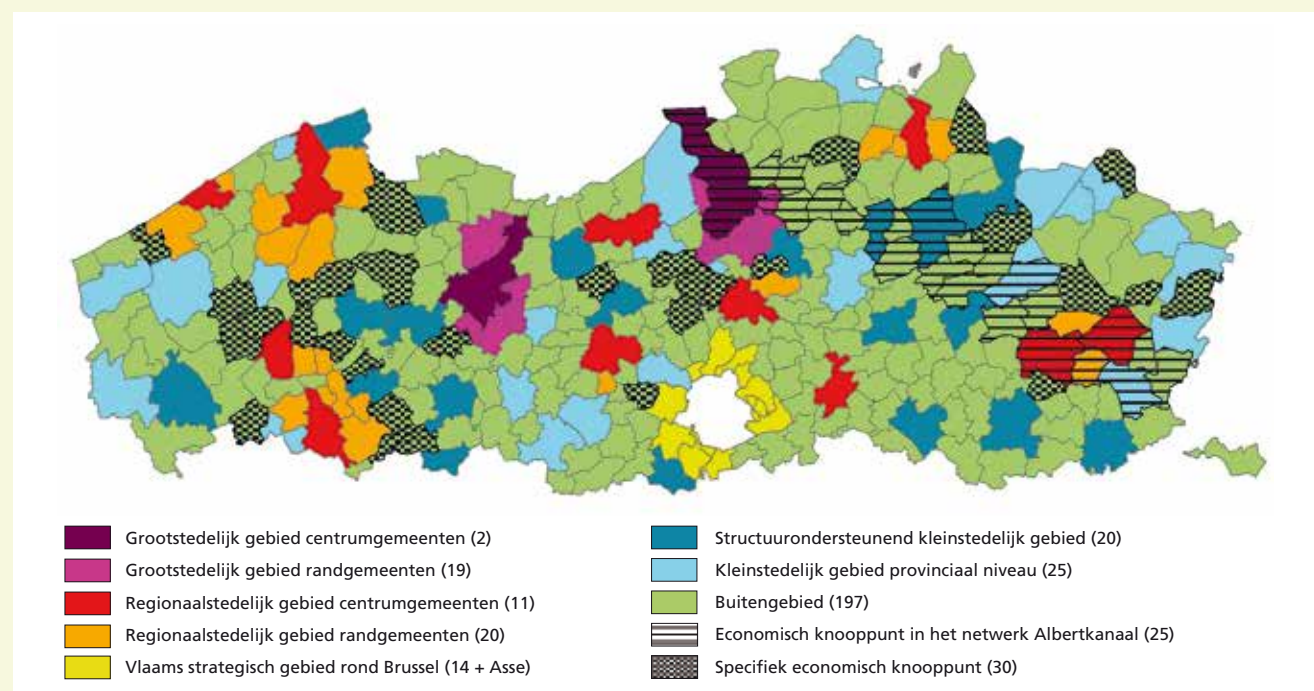
Ruimteboekhouding

Eén van de beleidsbepalingen uit het RSV is dat er kwantitatieve keuzes worden gemaakt met betrekking tot de door het beleid voorziene oppervlakten voor wonen, werken, recreatie, natuur, bos en landbouw. Uit de bestemmingscategorieën die voor de betrokken functie momenteel van toepassing zijn, vloeit een begroting van te bestemmen ruimte voort. De ruimteboekhouding RSV is het instrument waarmee de opvolging van deze streefcijfers met betrekking tot bestemmingscategorieën berekend wordt.

Bestemmingen komen niet noodzakelijk overeen met het effectieve ruimtegebruik. Het gaat om het geplande ruimtegebruik zoals vastgelegd in ruimtelijk verordenende plannen (gewestplan, APA, BPA, RUP). Daarbij worden enkel herbestemmingen ten gevolge van volledig afgeronde planningsprocessen (definitief goedgekeurde plannen) opgenomen.

4.4 Indeling gemeenten

Indeling van de gemeenten op basis van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV).

Bron: Departement RWO, bewerking SVR.

Daarnaast zegt de ruimteboekhouding RSV ook niets over de beleidsmatige bedoeling achter de herbestemming. Zo kan het gaan om bijkomend aanbod maar ook om regularisatie van een bestaande toestand.

Het RSV vertrekt van de toestand in 1994 als nulmeting. Deze is gebaseerd op een schatting van de oppervlaktes. Sindsdien zijn er door de digitalisering van de meeste plannen, correctere cijfers beschikbaar die aantonen dat de totale oppervlakte van de plannen van het Vlaamse Gewest bij de opmaak van het originele RSV werd onderschat (1.352.000 ha in plaats van 1.358.600 ha). De uitbreiding op zee van de zeehaven van Zeebrugge heeft daarnaast ook geleid tot een toename van de oppervlakte

die op de ruimtelijk verordenende plannen van Vlaanderen voorkomen met ongeveer 900 ha ten opzichte van het referentiejaar 1994. De streefcijfers werden gedeeltelijk bijgesteld door de tweede herziening van het RSV, die goedgekeurd werd eind 2010, waarbij er meer beleidsmatige ruimte werd voorzien voor de categorieën industrie en recreatie.

In het kader van de afstemming met de specifieke ruimtelabalans voor bedrijventerreinen, gebeurt er binnen de categorie 'industrie' een opdeling naargelang de gebieden binnen of buiten de poorten (zeehavens) liggen. De foutenmarge op de berekening, omwille van schaal- en nauwkeurighedsverschillen tussen de verschillende plan-

4.5 Ruimteboekhouding RSV

Evolutie van de ruimteboekhouding RSV, gebaseerd op volledig afgeronde planningsprocessen, 1 januari 1994 en 2013, in ha.

Bestemmingscategorie	Streefcijfers RSV	Totaal op 1/1/1994	Totaal op 1/1/2013	1/1/1994-1/1/2013	Saldo doelstelling
Wonen	227.500	227.500	227.500	0	n.v.t.
Recreatie	21.000	18.300	20.200	1.900	70%
Reservaat en Natuur	150.000	111.100	126.700	15.600	40%
Overig groen	34.000	35.300	34.400	-900	n.v.t.
Bosbouw	53.000	42.300	44.700	2.400	22%
Landbouw	750.000	807.600	787.100	-20.500	36%
Industrie - buiten poorten	66.000	39.100	44.900	5.800	59%
- binnen poorten		17.200	17.100	-100	
Overige bestemmingen	58.000	60.200	56.900	-3.300	n.v.t.
Totaal	1.359.500	1.358.600	1.359.500	900	n.v.t.

n.v.t.: niet van toepassing

Afronding tot op honderdtallen om de foutmarge op te vangen.

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring.

nen, wordt opgevangen door de totaalcijfers af te ronden tot op honderdtallen.

In 2012 neemt de oppervlakte bestemd voor industrie, recreatie en de groene categorieën samen (natuur, bos, groen) verder toe, en neemt de categorie landbouw verder af, wat in overeenstemming is met de beleidsmatige doelstellingen. De evolutie voor de groene categorieën is daarbij minder uitgesproken dan voor de categorieën industrie en recreatie, zeker als we de in 2010 opwaarts bijgestelde streefcijfers van deze laatste categorieën in acht nemen.

Ruimte voor wonen

Het RSV wil de open ruimte vrijwaren. De woonfunctie blijft evenwel een grote ruimtegebruiker. De nood aan nieuwbouwwoningen is afhankelijk van de toekomstige demografische evolutie, de gezinssamenstelling en de mate waarin bestaande en leegstaande woningen verder zullen worden gerenoveerd en/of vervangen door (meergezins)woningen. In dit perspectief kan onderlijnd worden dat de gezinsverdunding zich verder doorzet. Dit leidt tot een specifieke en bijkomende vraag naar woongelegenheden, al dan niet nieuwbouw. Ook de vergrijzing speelt een rol. De groei van de seniorenpopulatie zal bijdragen tot het potentieel vrijkomen van private woningen, maar roept ook een nieuwe vraag op naar extra individuele of collectieve (zorg)woongelegenheden afgestemd op de behoeften van ouderen.

De ruimte voor wonen wordt meer in detail besproken aan de hand van de volgende indicatoren: de beschikbaarheid van bouwpercelen, de grootte van de bouwpercelen en de afgeleverde nieuwbouwvergunningen.

4.6 Potentieel woonaanbod

Aanbod aan onbebouwde percelen, per provincie, mei 2013.

Provincie	Aantal percelen	Oppervlakte (ha)
Antwerpen	76.776	10.504
Limburg	67.565	8.883
Oost-Vlaanderen	67.176	10.237
Vlaams-Brabant	61.678	7.876
West-Vlaanderen	38.420	5.337
Vlaams Gewest	311.615	42.836

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring.

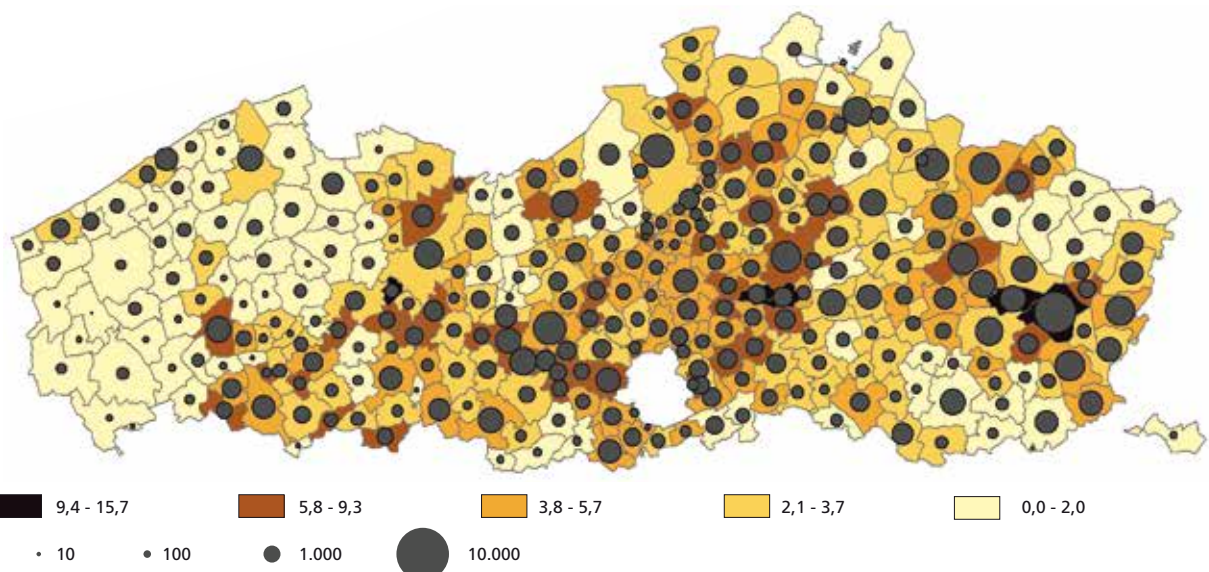
Beschikbaarheid van onbebouwde percelen

Volgens een actualisering van de gegevens in mei 2013, zijn er nog 311.615 onbebouwde percelen beschikbaar met een bestemming die bebouwing toelaat. Het gaat hierbij om een totale oppervlakte van 42.836 ha. In deze cijfers zijn de woonuitbreidingsgebieden inbegrepen. De voorwaarden om deze reservegebieden aan te snijden, zijn strenger dan die voor andere woongebieden. Deze gegevens worden jaarlijks geactualiseerd en alsmaar verfijnd, in die zin dat steeds meer gemeenten zelf een register aanleveren of actualiseren, zodat steeds minder 'simulatieoefeningen' moeten worden gedaan om gebied dekkende gegevens te bekomen.

Ook speelt het effect van het verkavelen van gronden (namelijk de oppervlakte neemt niet toe of kan zelfs afnemen, maar het aantal percelen neemt wel toe). Verder zijn er ook de effecten van de RUP's die extra woongebied (en dus percelen / oppervlakte) genereren. De oppervlakte wonen die er hierdoor netto bijkomt, is wel eerder beperkt.

4.7 Register onbebouwde percelen (ROP)

Voorraad onbebouwde percelen opgenomen in het ROP, per gemeente, mei 2013, in aantal percelen en in % ten opzichte van de totale oppervlakte.

(Vlaams Gewest: 3,2%)

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring, bewerking SVR.

In het hierboven omschreven potentiële woonaanbod spreken we over een voorraad aan onbebouwde percelen; ze staan namelijk niet allemaal te koop. Eerdere tellingen wezen uit dat het overgrote deel van de gronden in het bezit is van particulieren (84%). Uit een eerste analyse van de databank blijkt dat vele eigenaars slechts één perceel bezaten (77%). Waarschijnlijk wordt het aantal eigenaars dat meerdere onbebouwde percelen bezit hierbij wel wat onderschat. Dit omdat alleen rekening werd gehouden met de eigenaar die als eerste in de leggers van het kadaster vermeld staat. In de praktijk zijn veel eigendommen gezamenlijk bezit (broer, zus, echtgenoten...).

Het toekomstig ruimtegebruik voor wonen is ook afhankelijk van de keuze en de typologie van de woongelegenheden (eengezinswoningen, meergezinswoningen, zorgwoningen, seniorenflats,...) die gebouwd worden op de beschikbare kavels.

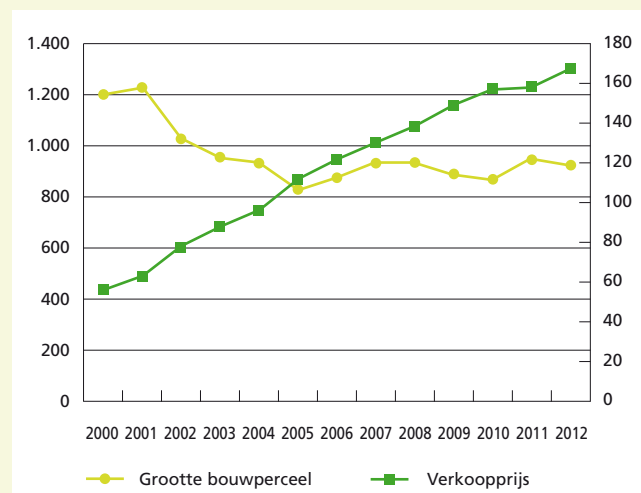
Met het nieuwe grond- en pandendecreet, dat inging op 1 september 2009, wil de overheid gronden sneller op de markt brengen. Dit wordt mogelijk gemaakt door een belasting op particuliere onbebouwde percelen (de activeringsheffing) en door gronden in overheidsbezit te activeren voor het bereiken van de doelstellingen van het 'bindend sociaal objectief' (te realiseren sociaal woonaanbod per gemeente).

Grootte bouwperceel

De prijs van één m² bouwgrond blijft gestadig verder stijgen. De prijsstijging in 2012 van 5,8% ten opzichte van 2011 is, rekening houdend met de inflatie, substantieel en hoger dan de stijging van de andere vastgoedprijzen. Gemiddeld diende in 2012 166 euro per m² betaald te worden (zie ook hoofdstuk 4.2 Wonen).

4.8 Grootte en prijs bouwpercelen

Evolutie van de gemiddelde oppervlakte van een bouwperceel, in m² (linkeras) en de gemiddelde verkoopprijs in euro per m² (rechteras), van 2000 tot 2012.

Bron: ADSEI.

Met de stijgende prijzen, worden bouwpercelen steeds kleiner. De verkleining van het bouwperceel deed zich vooral voor in de periode 2001-2005. In 2012 is de gemiddelde grootte van een verkocht bouwperceel 914 m².

Bouwvergunningen

In 2012 werden 20.842 bouwvergunningen toegekend voor nieuwe gebouwen, dat is 6% meer dan het jaar voordien. Deze stijging is enkel te wijten aan de residentiële nieuwbouw, met zelfs 8% nieuwe woonhuizen in 2012. In 2011 was er in deze sector nog een daling van 16%. In totaal wordt in 2012 de nieuwbouw van bijna 34.000 woningen vergund, wat 11% meer is dan het jaar voordien. In 2005 en 2006 werden nog meer dan 42.000 nieuwe woningen per jaar vergund.

In de residentiële nieuwbouw neemt de appartementsbouw een steeds prominentere plaats in. Sinds 2002 worden er meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe flats dan voor nieuwe woonhuizen. Vanaf dat jaar daalde de gemiddelde bewoonbare oppervlakte per woning. In 2012 is dit nog 105 m² per woning.

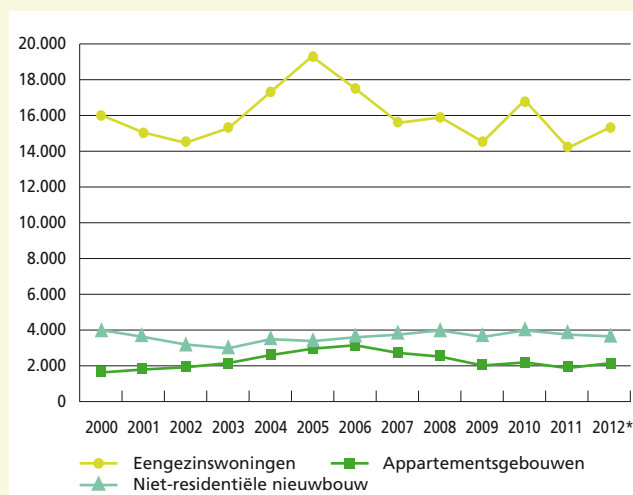
Ruimte voor werken

Hoewel het zeker geen voldoende voorwaarde is, heeft het ondernemerschap baat bij kwaliteitsvolle ruimte. In april 2013 telt het Vlaamse Gewest 48.280 ha bedrijventerreinen (exclusief havenzone). Van deze oppervlakte is 83,2% bezet of reeds ingenomen door een bedrijf of projectontwikkelaar. De provincie Limburg heeft nog de grootste oppervlakte beschikbaar.

Het RSV wil nieuwe economische activiteiten laten aan-

4.9 Evolutie bouwvergunningen nieuwbouw

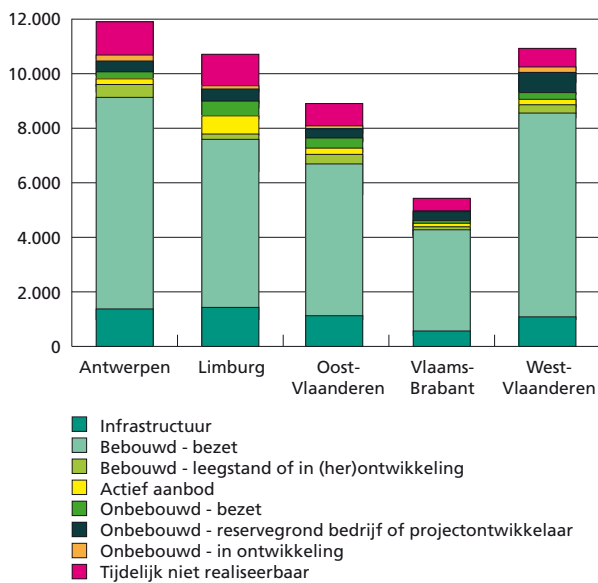
Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw, van 2000 tot 2012.

* 2012: voorlopige cijfers.
Bron: ADSEI, april 2012.

4.10 Economisch aanbod bedrijventerreinen

Oppervlakte van de Vlaamse bedrijventerreinen (exclusief haventerreinen), per provincie, april 2013, in ha.

Bron: agentschap Ondernemen, bewerking SVR.

sluiten bij de reeds bestaande economische infrastructuur. Men zoekt daarom actief naar geschikte locaties voor bedrijven in de stedelijke gebieden, de poorten (zeehavens, luchthavens), de strook langs het Albertkanaal en in een beperkt aantal economisch sterk ontwikkelde gemeenten.

Op Vlaams niveau gebeurt dat in eerste instantie binnen de afbakeningsprocessen van groot- en regionaalstedelijke gebieden en via de uitwerking van het Economisch

Netwerk Albertkanaal (ENA). De focus ligt zowel op het beter benutten van bestaande bedrijventerreinen als op het zoeken naar nieuwe geschikte terreinen.

Voor de bestemmingscategorie 'industrie' werd in de tweede herziening van het RSV een nieuw, hoger streefcijfer van in totaal 66.000 ha (inclusief de poorten) vooropgesteld. Het saldo (ten opzichte van 1994) binnen de poorten blijft nagenoeg in evenwicht. Buiten de poorten bestaat een positief saldo. Dit is een nettoresultaat waarbij zowel bijkomende bestemming als herbestemming naar andere categorieën in rekening werd gebracht. In mei 2013 is 59% van het vooropgestelde streefcijfer bestemd voor bijkomende industriezones definitief vastgesteld.

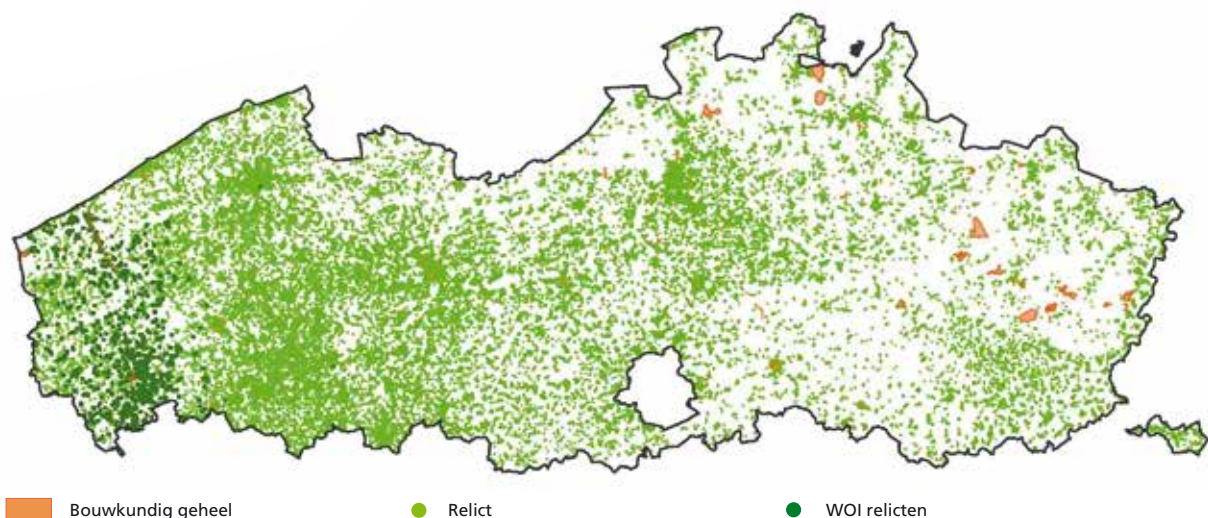
Onroerend erfgoed

De Vlaming heeft belangstelling voor zijn erfgoed. Onder het onroerend erfgoed vallen de monumenten, landschappen en archeologische vindplaatsen. Uit de cijfers in het deel cultuurparticipatie (zie hoofdstuk 3.1.) blijkt dat in 2012 bijna de helft van de Vlamingen aangeeft een monument te hebben bezocht. De Open Monumentendag trekt ongeveer een half miljoen bezoekers. In 2012 namen 196 steden en gemeenten deel.

Tijdens de voorbije jaren werd een geïntegreerd onroenderfgoedbeleid nagestreefd, waarbij onderzoek, inventarisatie, bescherming en beheer op elkaar werden afgestemd. Ook de aanvankelijk apart benaderde disciplines monumentenzorg, landschapszorg of archeologie worden vaker op een integrale manier als onroenderfgoedzorg benaderd.

4.11 Inventaris bouwkundig erfgoed

Inventaris relictten, oorlogsrelictten en bouwkundige gehelen.

Bron: GISlaag bouwkundig erfgoed (bouwkundige gehelen en relictten) en GISlaag wereldoorlogerfgoed, Agentschap Onroerend Erfgoed.

Inventariseren

Verskillende vormen van erfgoed worden geïnventariseerd. Er bestaan inventarissen voor het bouwkundig erfgoed, de landschappen, het archeologisch erfgoed en het varend erfgoed.

Bouwkundig erfgoed

Sinds 2009 wordt jaarlijks de inventaris bouwkundig erfgoed juridisch vastgesteld. Opname in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed betekent voor elk van de erfgoedobjecten dat zij een vorm van vrijwaring voor de toekomst genieten.

De online **Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed** is in 2012 verder uitgebreid. Naast het constante proces van administratieve aanpassingen en tekstrevisies, werd de inventaris ook aangevuld met nieuwe relict en gehelen op basis van herinventarisaties, voornamelijk in Antwerpen, Gent en in de Vlaamse Rand rond Brussel. Daardoor komt het aantal opgenomen relict en ondertussen op ruim 80.630, het aantal opgenomen bouwkundige gehelen op 165. De herinventarisatie van het gebied rond de Jan van Rijswijcklaan in Antwerpen leverde zowat 250 gebouwen of gehelen op, een derde meer dan tijdens de vorige inventarisatiecampagne in de jaren 1980.

Ook in 2012 werd de orgelinventaris van het arrondissement Tielt online gebracht.

Daarnaast is ook verder ingezet op de aanvulling van de databank met foto's: van ca. 90.000 foto's begin 2012 tot circa 100.800 foto's begin 2013. Al een tijdje worden items in de inventaris die beschermd zijn, voorzien van links naar de foto's van erfgoed.be, een initiatief van vrijwilligers.

Landschapsinventaris

Van de landschapsinventarissen (Landschapsatlas, tuinen en parken en houtige beplantingen met erfgoedwaarden) is enkel de Landschapsatlas ontsloten via een geoloket bij het Agentschap voor Geografische Informatie (AGIV).

In 2001 is de landschapsatlas voorgesteld, de eerste inventaris van waardevolle landschappen in Vlaanderen. De atlas bevatte toen 515 relictzones en 381 gebieden met een hoge concentratie aan erfgoedwaarde, die ankerplaatsen worden genoemd. Ankerplaatsen vormen steeds een geheel van landschappelijke, bouwkundige en archeologische waarden en kenmerken. De ankerplaatsen beslaan ruim 16% van het grondgebied, de relictzones bijna 39%. De wetenschappelijk herkende ankerplaatsen uit de landschapsatlas vormen tevens de basis voor het juridisch aanduiden van ankerplaatsen. Het zijn de juridisch aangeduide ankerplaatsen, die de inbreng van onroerend erfgoed bij de ruimtelijke planningsprocessen vormen.

In 2012 is de gemeente Bornem geïnventariseerd op vlak van houtige beplantingen met erfgoedwaarde.

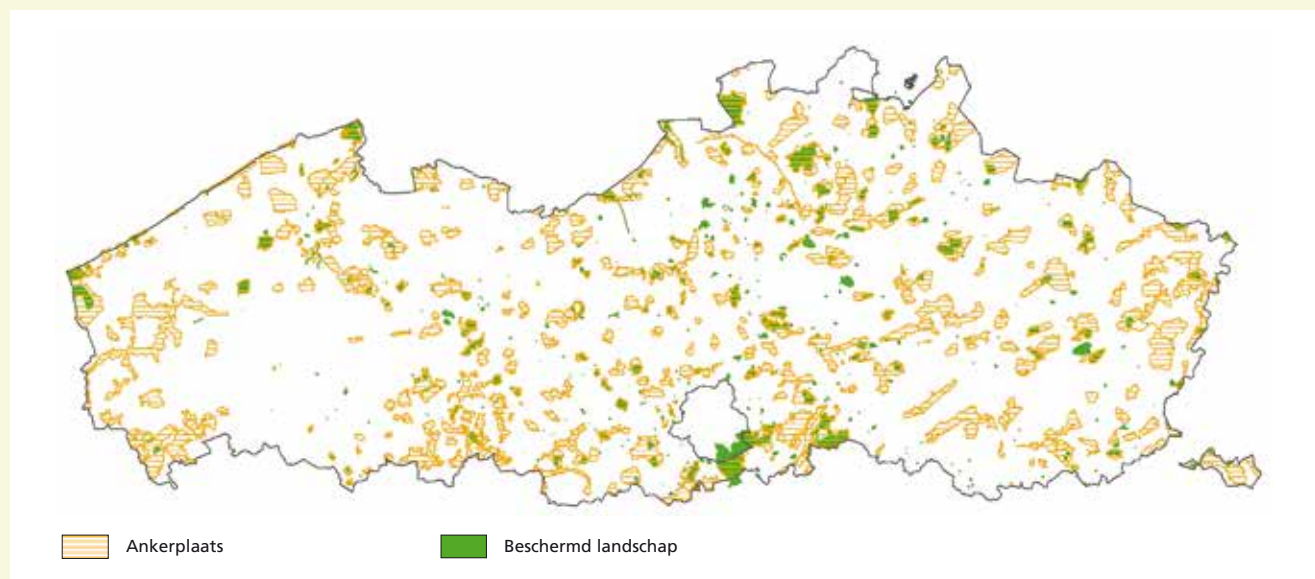
Een ander deel van de landschapsinventaris behandelt tuinen en parken. In 2012 is voor de inventaris historische tuinen en parken een 30-tal tuinen en parken in de Westhoek onderzocht.

Archeologisch erfgoed

De gekende archeologische vindplaatsen zijn opgenomen in de **Centrale Archeologische Inventaris** (CAI). De vondstlocaties in de CAI geven aan waar ze zich situeren,

4.12 Ankerplaatsen en beschermingen

Afbakening ankerplaatsen in de landschapsatlas en beschermde landschappen.

Bron: vectoriële versie van de Ankerplaatsen in de landschapsatlas en vectoriële versie van de Beschermd Landschappen, Stads- en Dorpsgezichten, Vlaamse Overheid, Monumenten en Landschappen (GIS-Vlaanderen), bewerking SVR.

van welke periode de overblijfselen zijn, over welke type van vindplaats het gaat en op welke manier ze aan het licht zijn gekomen. Eind 2012 telt de databank van de CAI 31.785 vindplaatsen. Dit is ten opzichte van 2011 een toename van 2.429 vondstlocaties.

De CAI wordt voortdurend aangevuld en geactualiseerd. Belangrijke gegevensbronnen zijn de vergunde archeologische onderzoeken, zoals prospecties met ingreep in de bodem of archeologische opgravingen, waarvoor in 2012 1.053 vergunningen zijn uitgereikt (opgraving: 196; prospectie met ingreep in de bodem: 341; metaaldetectie: 516). Deze onderzoeken hebben als doel archeologisch erfgoed te evalueren, met andere woorden aan deze locaties een archeologische waarde toekennen. Daarnaast leveren ook de toevalsvondsten, die conform het archeologiedecreet moeten worden gemeld, gegevens op. In 2012 zijn 20 van dergelijke vondstmeldingen geregistreerd, 13 minder dan 2011.

Varend erfgoed

In 2012 is de inventarisatie langs het waterwegennet voortgezet, met nadruk op het centrum van Vlaanderen. In de laatste maanden van 2012 werd de online inventaris van het varend erfgoed in testfase operationeel.

Beschermen

Door beschermingsmaatregelen uit te vaardigen, verklaart de Vlaamse overheid uitdrukkelijk dat het behoud van bepaalde onroerende goederen van algemeen belang is. Op dit moment kunnen goederen worden beschermd als monument, als landschap, als stads- of dorpsgezicht, als archeologische zone of als varend erfgoed. Daarnaast bestaat ook de mogelijkheid om het behoud van erfgoedwaarden van een landschap te verzekeren via het instrumentarium van de ruimtelijke ordening. In dit geval spreekt men van erfgoedlandschappen.

Eind 2012 telt het Vlaamse Gewest in totaal 12.528 definitief en 160 voorlopig **beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten**. Dat zijn er 170 meer definitief beschermd dan het jaar voordien. Beschermingsprocedures worden in de mate van het mogelijke afgestemd

op afgeronde en lopende onderzoeksprojecten, zoals het (her)inventarisatieproces en het project Groot Oorlog. Voor het laatstgenoemde beleidsdomeinoverschrijdend plan rond '100 jaar Groot Oorlog' zijn er eind 2012 460 definitief en 73 voorlopig beschermde monumenten.

Als antwoord op het door België geratificeerde Europese Landschapsverdrag, wordt sinds enkele jaren ingezet op een nieuw spoor voor het beschermen van landschappelijke gehelen. Door het aanduiden van **ankerplaatsen** – de meest waardevolle landschappelijke plaatsen in Vlaanderen – en de latere vertaling tot erfgoedlandschappen in de ruimtelijke uitvoeringsplannen wordt nu resoluut gekozen voor een geïntegreerde benadering.

In 2012 zijn in het kader van dit spoor 9 ankerplaatsen aangeduid, bijna evenveel als het jaar voordien. Enkele voorbeelden zijn: het 'Schelde-Leie Interfluvium' te Kruishoutem, Oudenaarde, Zingem, Waregem en Anzegem, de 'Poelberg' te Tielt, 'Poldergebied van Lampernisse en omgeving' te Diksmuide, Alveringem en Veurne, 'Domein Groeningenhof, Solhof en Lillaarschans met omgeving' te Aartselaar en Kontich en 'Samenvloeiingsgebied van de Kleine Nete en Aa met de westelijke uitlopers van de Kempische Heuvelrug' te Grobbendonk, Vorselaar en Herentals.

Eind 2012 zijn er in Vlaanderen 49 definitief aangeduide ankerplaatsen.

In 2012 zijn 8 ankerplaatsen voorlopig aangeduid, waarvan er 3 gerelateerd zijn aan WO I. Het gaat om de voorlopige aanduiding van 'West-Vlaamse heuvels en omgeving' te Heuvelland, Poperinge en Ieper, 'Polygoonbos en Reutelbeekvallei' te Zonnebeke en 'Ieperse vestingen en omgeving, bossen ten zuiden en heuvelrug Wijtschate-Mesen' te Ieper, Heuvelland, Mesen en Zonnebeke.

In de loop van 2012 zijn enkele delen van aangeduide ankerplaatsen via een Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) omgezet in een erfgoedlandschap, wat het totaal aantal **erfgoedlandschappen** in Vlaanderen op 9 brengt. Bij de omzetting naar een erfgoedlandschap in een RUP worden de erfgoedwaarden en –kenmerken doorvertaald naar stedenbouwkundige voorschriften.

4.13 Beschermingen WO I

Totaal aantal in het kader van WO I definitief en voorlopig beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten, landschappen, op 31 december 2012.

Provincie	Monumenten voorlopig beschermd	Monumenten definitief beschermd	Dorpsgezichten	Stadsgezichten	Landschappen	Totaal
Antwerpen	10	31	0	1	1	43
Limburg	23	8	1	0	0	32
Oost-Vlaanderen	3	84	0	0	3	90
Vlaams-Brabant	25	5	0	0	0	30
West-Vlaanderen	12	332	3	1	4	352
Totaal	73	460	4	2	8	547

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

4.14 Beschermingen

Totaal aantal definitief en voorlopig beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten, landschappen, archeologische monumenten en varend erfgoed, op 31 december 2012.

	Definitief beschermd	Voorlopig beschermd 2012
Monumenten	10.976	153
Stadsgezichten	346	2
Dorpsgezichten	1.206	5
Landschappen	680	0
Archeologische zones	13	4
Varend erfgoed	14	5
Ankerplaatsen	49	8
Totaal	13.284	177

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

Het voorbije jaar zijn de circulaire structuur van Ver-Assebroek, Het Hoge Hof (Spiere), de meerperiodesite van Butsel (Boutersem), de drie Gallo-Romeinse tumuli van Grimde (Tienen) en de kasteelsite van Schendelbeke als archeologische zones beschermd. Deze 5 beschermingen brengt het totaal beschermde archeologische zones in het Vlaamse Gewest op 13.

In 2012 zijn drie patrouillevaartuigen van het Rijnsmaldeel definitief beschermd. Twee sleepspitsen werden voorlopig beschermd. De teller van het totaal aantal beschermde vaartuigen eind 2012 staat op 5 definitief als monument beschermde vaartuigen en 14 definitief als varend erfgoed beschermde vaartuigen.

Beheer

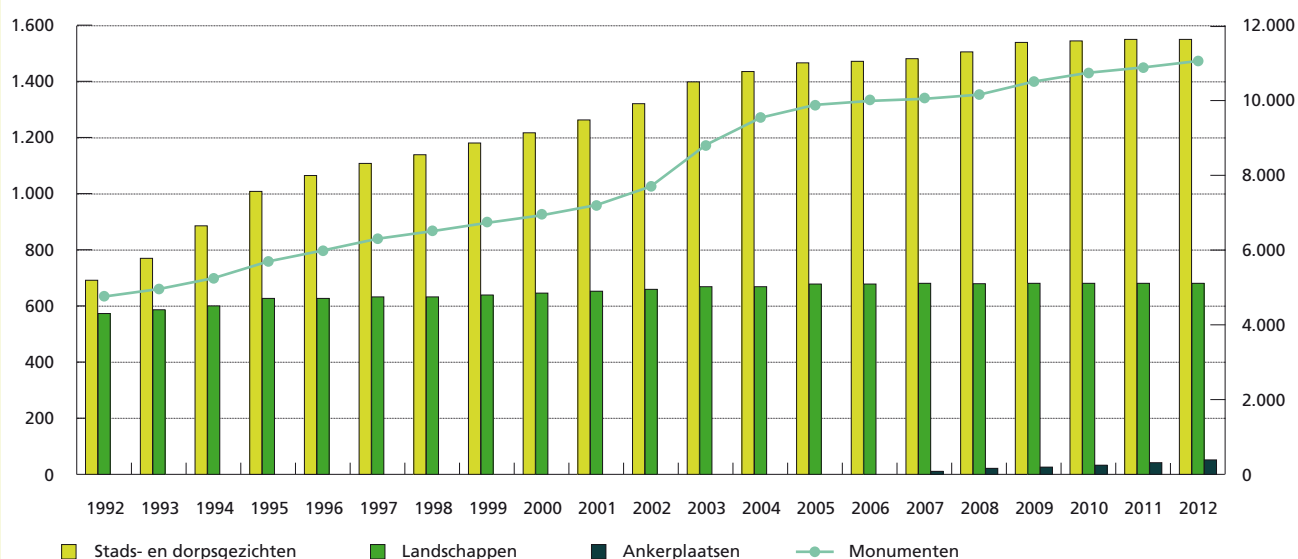
In 2012 subsidieerde het agentschap Onroerend Erfgoed 17 regionale landschappen. In een regionaal landschap slaan openbare besturen en verenigingen de handen in elkaar om een draagvlak voor natuur- en landschapszorg te ontwikkelen. In dat jaar werden tevens 7 intergemeentelijke archeologische diensten en 2 intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten ondersteund.

De Vlaamse overheid ondersteunt en faciliteert het beheer van onroerenderfgoedelementen en -sites. Daarbij vraagt ze via advisering en financiële ondersteuning om vakmanschap en samenwerking. Voor het beheer van het onroerend erfgoed wordt ondermeer samengewerkt met de lokale besturen en **Monumentenwacht** vzw. Deze laatste werd in 1991 opgericht. De provinciaal georganiseerde monumentenwachtverenigingen voeren, op vraag van de eigenaars van beschermde historisch waardevolle gebouwen, inspecties uit aan zowel het exterieur als het interieur van deze gebouwen. Op basis van hun bevindingen maken zij een toestandrapport op met concrete aanbevelingen over het onderhoud (en restauratie) op zeer korte, middellange en lange termijn. Sindsdien werd de dienstverlening naar het archeologisch en varend erfgoed uitgebreid.

Eind 2012 telt het bestand van de vzw Monumentenwacht 6.164 objecten. Eén object wordt in bepaalde gevallen opgesplitst in enkele inspecteerbare gehelen die als deelobjecten worden aangeduid. Zo worden bijvoorbeeld de gebouwen van een kasteeldomein onderverdeeld in

4.15 Evolutie beschermingen en aanduidingen

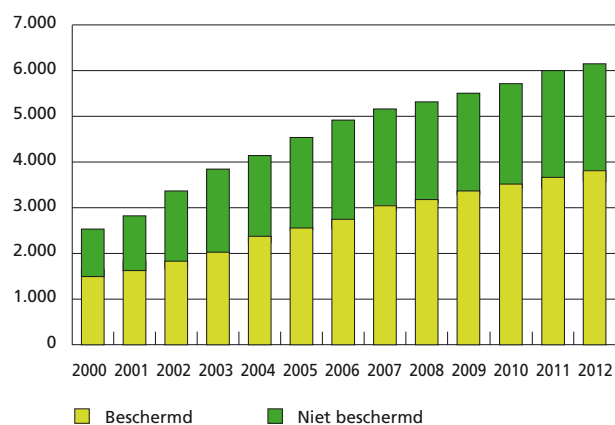
Evolutie van het aantal definitief beschermde monumenten (rechters), stads- en dorpsgezichten, landschappen en aangeduide ankerplaatsen (linkers), van 1992 tot 2012.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

4.16 Monumentenwacht Vlaanderen - evolutie

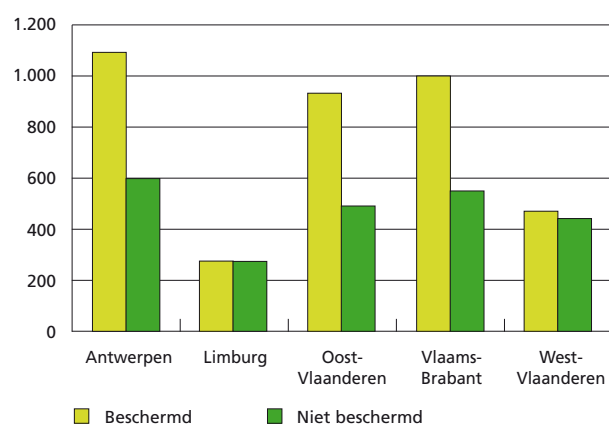
Evolutie van het aantal beschermde (gedeeltelijk of volledig) en niet beschermde objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen, van 2000 tot 2012, op 31 december.

Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

4.17 Monumentenwacht Vlaanderen

Aantal beschermde (gedeeltelijk of volledig) en niet beschermde objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen, per provincie, op 31 december 2012.

Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

één hoofdobject (het volledige domein) en meerdere deelobjecten (het kasteel, de hoeve, de bijgebouwen, een molen, ...). Het objectenbestand groeide netto aan met 209 objecten in 2012, in 2011 waren dat er 266. Het aantal niet-beschermde waardevolle objecten blijft op 39% van het totale bestand. 61% zijn beschermde monumenten. In de meeste provincies zijn er verhoudingsgewijze meer beschermde gebouwen aangesloten, in Limburg gaat het om de helft van de gebouwen.

Publicaties en websites

- Bourgeois, G. (2009), *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Instituut voor de Overheid (K.U.Leuven), SumResearch, Departement Architectuur Sint-Lucas (Hogeschool W&K), Nijmegen School of Management (Radboud Universiteit Nijmegen) (2010). *Evaluerend onderzoek naar de effectiviteit van de uitvoering van het ruimtelijk beleid in Vlaanderen*. Brussel: Departement RWO.
- Loris L., (2009). *Particulier bezit meeste bouwgrond*. In: *Ruimte*, 50-53.
- Muyters, P. (2009). *Beleidsnota Ruimtelijke ordening 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- RWO (2012). *Beleidsplan Ruimte – Bijlage bij het groenboek: “Trends en uitdagingen”, 2012*. Brussel: Departement RWO.
- Van Steertegem, M. (eindred.), *MIRA Indicatorrapport 2012 (2013)*. Brussel: Vlaamse Milieumaatschappij.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>

Ruimtelijke Ordening Vlaanderen:

<http://www.ruimtelijkeordening.be/>

Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen:

<http://rsv.vlaanderen.be/web/nl/>

Register van onbebouwde percelen: <http://www2.vlaanderen.be/ruimtelijk/wugatlas/index.html>

Landschapsatlas: <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/landschapsatlas/>

Inventaris bouwkundig erfgoed:

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/>

Beschermd erfgoed: <http://www.onroenderfgoed.be/>

Databank voorlopig en definitief beschermde onroerend erfgoed: <http://onroenderfgoed.ruimte-erfgoed.be/Default.aspx?tabid=14603&language=nl-NL>

Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) Een ruimtelijk uitvoeringsplan is een plan waarmee de overheid in een bepaald gebied de bodembestemming vastlegt. Ruimtelijke uitvoeringsplannen of ‘RUP’s’ vervangen de huidige gewestplannen. Voor alle percelen in een bepaald gebied wordt zo heel duidelijk wat er kan en wat niet. Op basis van de stedenbouwkundige voorschriften die zijn opgenomen in het RUP, kunnen - eens het RUP is goedgekeurd - stedenbouwkundige vergunningen afgeleverd worden.

Register onbebouwde personen (ROP) Het Register lijst op hoeveel onbebouwde percelen in woongebied in aanmerking komen voor bebouwing, geeft aan waar die percelen zich situeren en welke van die kavels eigendom zijn van Vlaamse besturen of Vlaamse semipublieke rechtspersonen. De inventarisatie voor het ROP wordt verricht op het niveau van (onbebouwde) kadastrale percelen, alsook op het niveau van alle loten in een goedgekeurde niet-vervallen verkaveling, zelfs als deze nog geen apart kadastraal nummer toegekend kregen. Onbebouwd zijn alle kadastrale percelen waarop geen gebouw aanwezig is of in het geval van de aanwezigheid van kleinere gebouwen (garage, loods) een discontinuïteit in de bebouwing ontstaat. Het dient opgemerkt te worden dat een onbebouwd perceel volgens het kadaster niet noodzakelijk een onbebouwd perceel in het ROP is (of vice versa).

4.2 WONEN

BLIKVANGERS

- In 2012 was er een toename in de nieuwbouw tot bijna 34.000 vergunningen voor woningen (+11,4%). Toch blijft dit onder het niveau van 2005 en 2006. Toen werden jaarlijks bouwvergunningen verstrekt voor iets meer dan 42.000 nieuwe woningen (figuur 4.19).
- In 2012 werd in haast alle segmenten van de vastgoedmarkt een dalende verkoop genoteerd (figuur 4.20). Ten opzichte van 2011 werd 5% minder verkocht, enkel de markt van de appartementen stabiliseerde zich. Toch waren er prijsstijgingen in de vastgoedsector die boven het peil van de inflatie liggen. Dit laatste evenwel met uitzondering van de verkoop van villa's, waar de prijzen stabiliseerden.
- De verstrekte hypothecaire kredieten in 2012 zijn in België zowel in aantal als in bedrag gedaald met respectievelijk 34% en 14% ten opzichte van 2011 (figuur 4.23). In 2012 lag het aantal renovatiekredieten ten opzichte van 2011 bijna 60% lager.
- In 2012 werden 2.427 nieuwe sociale woningen gerealiseerd. Dat is meer dan het gemiddelde van de voorbije 10 jaar (figuur 4.29).
- De Vlaamse huurpremie werd ingevoerd vanaf 1 augustus 2012. Aan 2.912 nieuwe begunstigen werd dat jaar een huurpremie uitbetaald. Deze bedraagt gemiddeld 132 euro per maand (figuur 4.27).

Bouwen, renoveren of kopen vergt heel wat investeringen. Uit het eerste deel van dit hoofdstuk, waarin de evolutie van de nieuwbouw en de vastgoedmarkt wordt beschreven, blijkt dat in 2012 weer heel wat Vlamingen zich hieraan hebben gewaagd. Ondanks de financiële crisis blijkt de vastgoedmarkt in Vlaanderen redelijk stabiel. Niet alleen op het vlak van de woningprijzen, maar ook wat betreft de huurprijzen scoort Vlaanderen internationaal redelijk goed. De huurmarkt komt in deel twee aan bod.

De betaalbaarheid van het wonen bevorderen staat hoog op de agenda in het woonbeleid. Dit aspect komt in het derde deel van dit hoofdstuk aan bod.

Het vierde deel behandelt de ondersteuning van de eigendomsverwerving. Door het stelsel van sociale leningen en het aanbod aan sociale koopwoningen en kavels, kan door bepaalde doelgroepen voordelig aangekocht en gebouwd worden. Daarnaast worden er ook premies verleend om renovatie en verbeteringswerken te stimuleren.

Ondersteuning van de huurmarkt komt aan bod in het vijfde deel door in te zoomen op het aanbod aan sociale huurwoningen en woningen verhuurd via sociale verhuurkantoren en de huursubsidie. Het Pact 2020 voorziet dat tegen 2020 minstens 43.000 bijkomende sociale huurwoningen worden gerealiseerd.

De Vlaamse overheid hecht eveneens veel belang aan duurzaam en kwaliteitsvol (ver)bouwen en de woonkwaliteit. Het beleidskader voor woningkwaliteitsbewaking wordt geoptimaliseerd via een integrale aanpak van stimulerende en sanctionerende maatregelen. Aspecten met betrekking tot de kwaliteit van de woning en de woningkwaliteitsbewaking komen aan bod in deel zes van dit hoofdstuk.

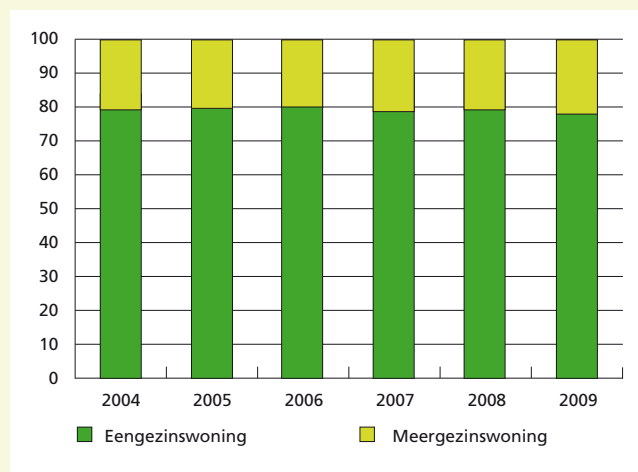
Krachtens de Vlaamse Wooncode zijn de gemeenten de regisseurs van het lokale woonbeleid. Zij zijn verantwoordelijk voor het woonbeleid op hun grondgebied. Dit hoofdstuk wordt dan ook afgesloten met een korte toelichting bij de versterking van de lokale woonregie.

Nieuwbouw en vastgoedmarkt

Het aandeel eengezinswoningen in de verdeling van het woningpatrimonium naar **woningtype** bleef min of meer stabiel tussen 2004 en 2008. Het aandeel schommelde rond 79%. Tussen 2008 en 2009 zakt dit aandeel significant van 79,9% naar 77,5%. Er is vooral een daling van

4.18 Woningtype

Evolutie van het type woning, van 2004 tot 2009, in %.

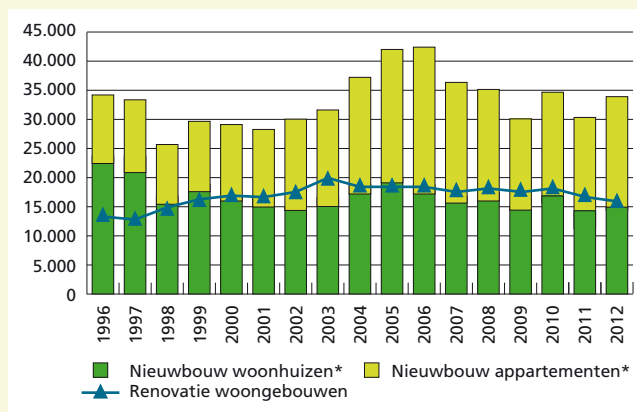
Bron: Heylen, 2012.

eengezinswoningen in de huursector (Heylen, 2012). Het aandeel appartementsbewoners is laag in Europees verband. In 2009 woonde 42% van de bevolking van de EU27 in een appartement, 34% in een vrijstaande woning en 23% in een halfvrijstaand huis. Het aandeel van de bevolking dat in een appartement woont was het hoogst in Letland (66%), Estland (65%) en Spanje (65 %).

In 2012 was er een toename in de **nieuwbouw** tot bijna 34.000 vergunningen voor woningen (+11,4%). 2005 en 2006 waren topjaren voor de nieuwbouw. Jaarlijks werden bouwvergunningen verstrekt voor iets meer dan 42.000 nieuwe woningen. Nadien viel de bouw terug van jaarlijks 35.000 nieuwe woningen tot 30.000 in 2009 en 2011. De nieuwbouwmarkt heroriënteert zich ook. Sinds 2002 worden meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe appartementen dan voor woonhuizen.

4.19 Bouwvergunningen nieuwbouw en renovatie

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouwwoningen en voor renovatie van woongebouwen, van 1996 tot 2012.

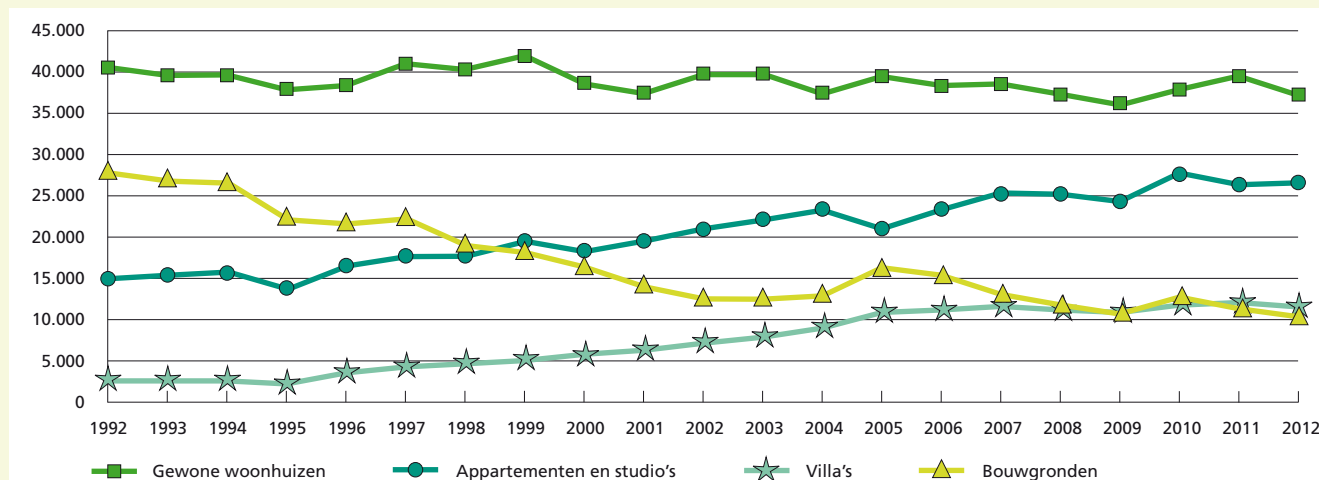
Noot: niet elke bouwvergunning leidt tot een nieuwe woning.
Bron: ADSEI.

Ook wordt er sindsdien voor jaarlijks 17 à 18.000 woongebouwen een **renovatievergunning** afgeleverd. De voorbije twee jaar schommelt het aantal renovatievergunningen rond 16.000, lager dan in 2010 (18.044 renovatievergunningen).

In 2012 werd in haast alle segmenten van de **vastgoedmarkt** een dalende verkoop genoteerd. Ten opzichte van 2011 werd 5% minder verkocht, voor woonhuizen was dit zelfs 7% minder. Enkel de markt van de appartementen stabiliseerde zich. In 2011 werden nochtans meer woonhuizen verkocht (+3,6%) en deed de crisis zich voelen op de markt van de appartementen die meer conjunctuurgevoelig is (-7,9%). Met nog net iets meer dan 10.000 bouwpercelen bereikte de verkoop van bouwgronden een historisch dieptepunt in 2012. 20 jaar geleden lag deze nog rond de 27.000 bouwgronden.

4.20 Verkoop vastgoed

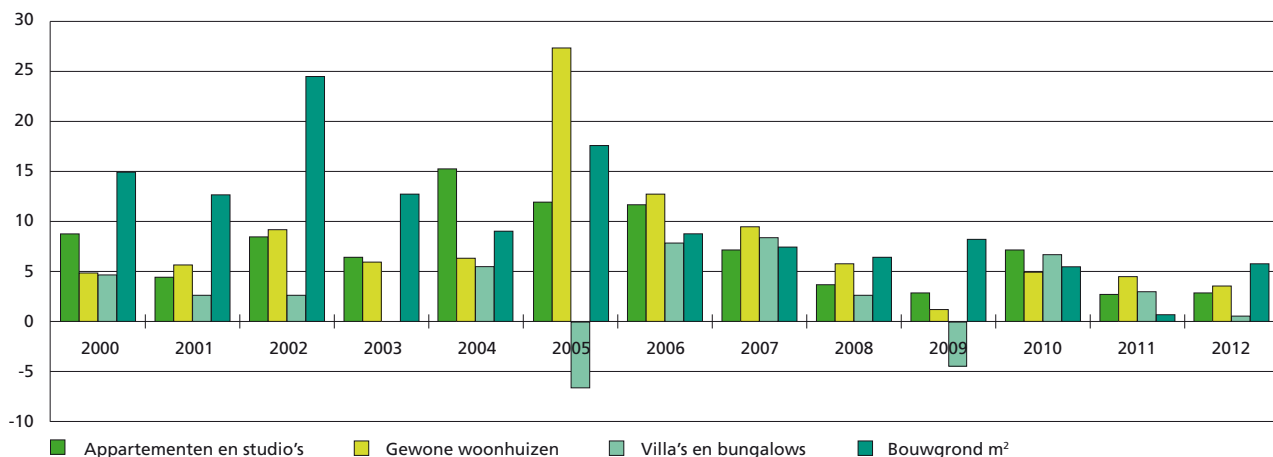
Evolutie van het aantal verkochte percelen bouwgrond, woonhuizen, villa's en appartementen, van 1992 tot 2012.

Bron: ADSEI.

4.21 Vastgoedprijs

Evolutie van de jaarlijkse stijging (ten opzichte van het jaar voordien) van de gemiddelde vastgoedprijzen, van 2000 tot 2012, in %.

Bron: ADSEI.

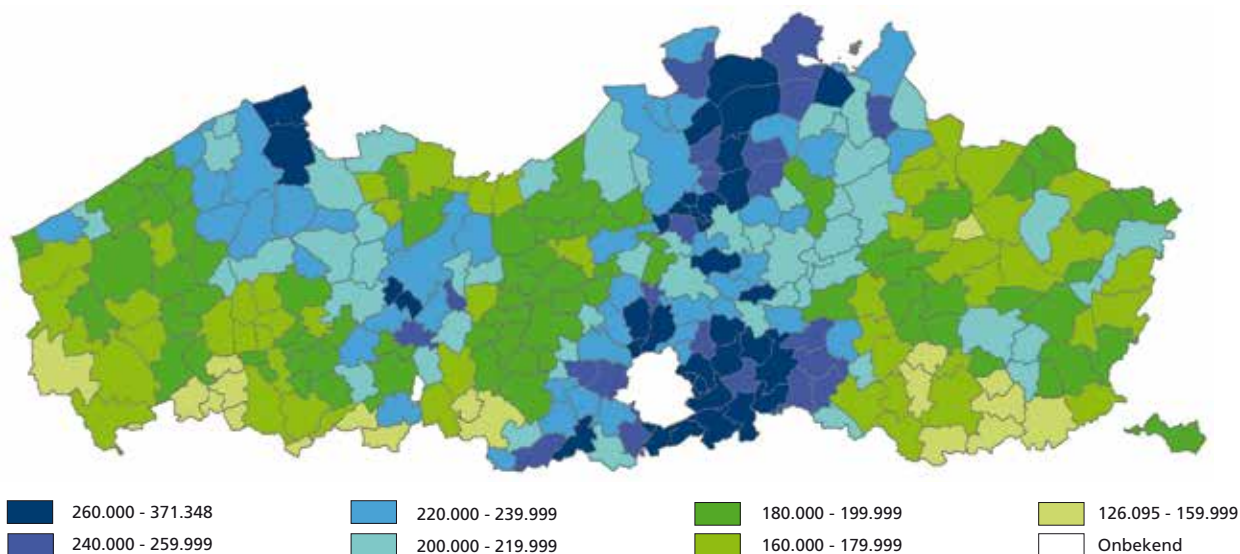
2012 liet een dalende verkoop en prijsstijgingen in de vastgoedsector zien die boven het peil van de inflatie liggen. Dit laatste evenwel met uitzondering van de verkoop van villa's, waar de prijzen zich stabiliseerden. De prijs van bouwgrond per m² steeg tot 165,6 euro (+5,7%). In het Vlaamse Gewest werd in 2012 voor een woonhuis gemiddeld 207.855 euro betaald. De goedkoopste provincie is Limburg, waar gemiddeld 180.570 euro werd betaald. Vlaams-Brabant is dan weer de duurste provincie (gemiddeld 240.529 euro).

De verstrekte **hypothecaire kredieten** in 2012 zijn ten opzichte van 2011 zowel in aantal als in bedrag gedaald met

respectievelijk 34% en 14%. Er werden in België iets meer dan 200.000 nieuwe kredieten verstrekt voor een totaalbedrag van meer dan 21 miljard euro. Met dit totaalbedrag staat 2012 nog hoog na 2010 en 2011, twee uitzonderlijke jaren voor de Belgische hypothecaire kredietmarkt. In 2012 lag het aantal renovatiekredieten ten opzichte van 2011 bijna 60% lager. Het aantal bouwkredieten daalde met 36%, terwijl het aantal kredieten voor de aankoop van een woning (ongeveer 102.000) 10% verminderde. In bedrag was de daling in de kredietverlening voor de aankoop minder uitgesproken: hier werd een daling van 7% genoteerd.

4.22 Prijs woonhuis

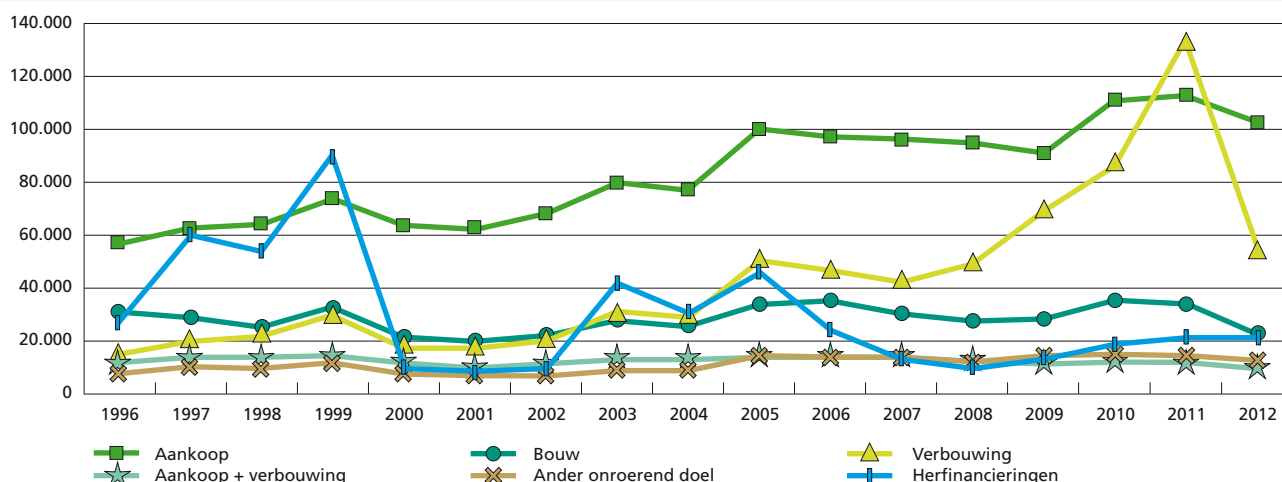
Gemiddelde verkoopprijs voor een gewoon woonhuis per gemeente, in 2012, in euro.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.23 Hypothecaire kredieten

Evolutie van het aantal verleende hypothecaire kredieten in België naar bestemming, van 1996 tot 2012.

Bron: Beroepsvereniging van het Krediet.

Het gemiddeld ontleende bedrag voor de aankoop van een woning ligt op ongeveer 136.000 euro (+3% ten opzichte van 2011). Het gemiddelde ontleende bedrag voor aankoop met renovatie is verder gestegen tot 159.495 euro. In 2009 was dit ongeveer 131.000 euro.

8 op 10 kredietnemers kozen in 2012 voor een vaste rentevoet of een veranderlijke rentevoet met een oorspronkelijke periode van vastheid van 10 jaar of meer.

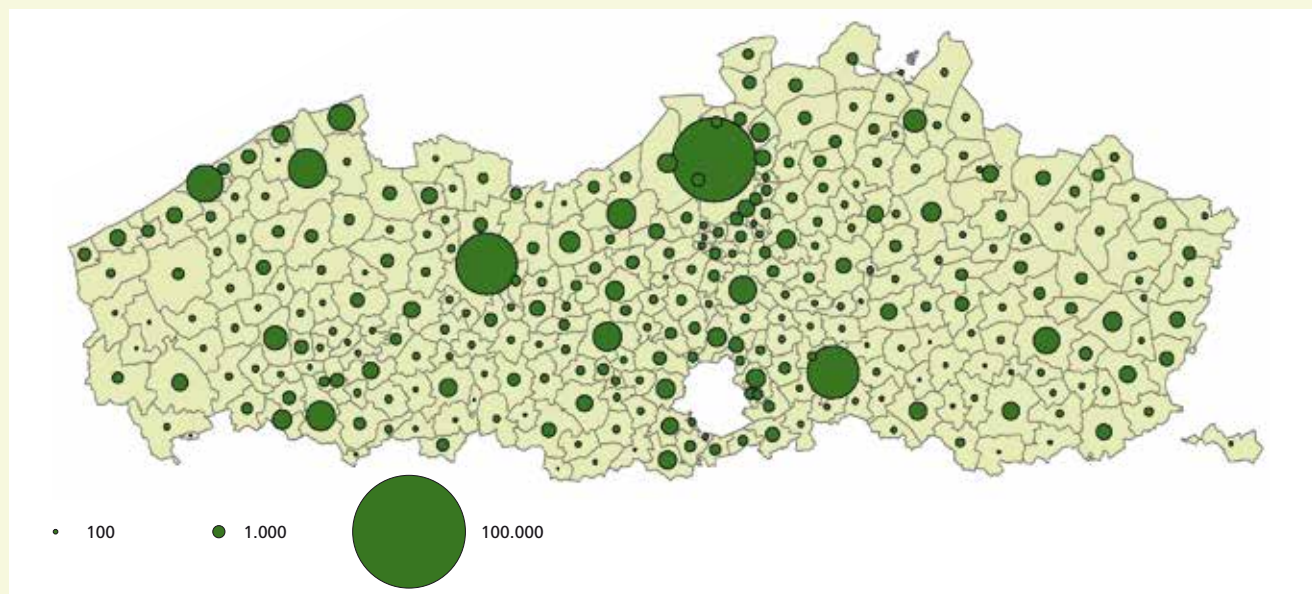
Huurmarkt

Bij de laatste Woonsurvey in 2005 werd op basis van het aandeel private huurders en het aantal huishoudens in Vlaanderen de **private huurmarkt** geraamd op 462.810 wooneenheden.

Ruim de helft van de **geregistreerde huurcontracten** is afgesloten in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. Het aanbod aan geregistreerde huurwoningen verdeelt zich ruimtelijk op een gelijkaardige manier over de provincies zoals de huishoudens. De provincie Ant-

4.24 Private huurmarkt

Totaal aantal geregistreerde huurcontracten per gemeente, 2010.

Bron: AAPD, bewerking data Steunpunt Ruimte en Wonen; kaartbeeld SVR.

werpen beschikt in verhouding tot de gezinnen over meer huurwoningen op het grondgebied en Limburg beschikt verhoudingsgewijs over minder huurwoningen (Tratsaert, 2012).

De gemiddelde huurprijs van een woning in 2011 bedroeg 495 euro (SILC-enquête). De huurprijs op de **private markt** ligt hoger, namelijk op 569 euro.

Volgens administratieve data van de VMSW bedraagt de gemiddelde **huur van een sociale woning** eind 2012 ongeveer 278 euro per maand. In de administratieve data worden de huurlasten ingevolge collectieve voorzieningen - anders dan wat uit de analyse van de SILC-enquête naar voor komt - apart verrekend.

Bij het Vlaams Woningfonds huurden 745 huishoudens eind 2012 een woning aan een gemiddelde huurprijs van 269 euro per maand. Vooral in de provincies Limburg en Antwerpen zijn er woningen die door het Vlaams Woningfonds worden verhuurd (ongeveer 240), in de provincie Vlaams-Brabant zijn dit er slechts 4.

Betaalbaarheid van het wonen

Om na te gaan of het wonen 'betaalbaar' is, hanteert Eurostat een **woonquote** van 40% als maximum. De woonquote is de verhouding tussen de totale woonuitgaven (na aftrek van tegemoetkomingen voor wonen) en het totaal beschikbare huishoudinkomen (na aftrek van tegemoetkomingen voor wonen). Bij de woonuitgaven worden de bijkomende uitgaven zoals verwarming, elektriciteit, onderhoud van gezamenlijke delen mee in rekening genomen.

Volgens deze definitie leeft in het Vlaamse Gewest 7% van de bevolking in 2011 in een huishouden waarvoor wonen onbetaalbaar wordt geacht, wat significant lager is dan het cijfer voor België (11%). Binnen Europa is dit een relatief laag aandeel. Het gemiddelde voor alle EU-landen bedraagt 12%. Uitschieters in negatieve zin zijn Denemarken en Griekenland. Cyprus en Malta hebben het laagste cijfer (3%). Frankrijk scoort met 5% nog re-

delijk goed. Voor Nederland ligt dit percentage op 15% (Armoedemonitor 2013).

Toch stelden ook 17% van de Vlamingen in 2011 dat de woonkost een zware last vormt op het huishoudbudget. Zware woonkosten blijken relatief vaker voor te komen bij alleenstaanden, eenoudergezinnen, werklozen en niet-actieven, gezinnen met lage werkintensiteit, laaggeschoolden, huurders, de laagste inkomensgroepen en niet-EU-burgers.

De **mediaan woonquote** was in 2011 in het Vlaamse Gewest 15%. Dit aandeel ligt lager voor eigenaars (13%), huurders kijken aan tegen een mediaan woonquote van 29%.

Ondersteuning eigendomsverwerving

Volgens de gegevens van de SILC-enquête ligt het aandeel personen in Vlaanderen dat leeft in een huis dat eigendom is van iemand van het huishouden in 2011 op 77%.

De overheid heeft het bezit van een eigen woning steeds gestimuleerd. De ondersteunende maatregelen bij eigendomsverwerving die hierna achtereenvolgens worden besproken zijn: de sociale leningen, de premies en het aanbod in de sector van de sociale huisvesting.

Sociale leningen

Indien wordt voldaan aan bepaalde criteria inzake inkomen en/of waarde van de woning, kan een lening worden afgesloten aan een goedkoper tarief dan wat op de private markt gehanteerd wordt. Er zijn verschillende soorten sociale leningen. Het Vlaams Woningfonds (VWF) en de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) zorgen voor goedkope leningen en ontvangen voor de uitvoering van hun opdracht subsidies van de overheid. Daarenboven kunnen erkende kredietmaatschappijen leningen verstrekken aan gezinnen of alleenstaanden zonder startkapitaal, dankzij de gewestwaarborg die op een gedeelte van de lening wordt verleend.

In 2012 daalt het aandeel door de **Erkende Kredietmaatschappijen** (EKM) verstrekte kredieten verder. Het aantal verstrekte sociale leningen door de erkende kredietmaatschappijen is teruggevallen tot 1.040. Ten opzichte van 2011 is dit een daling met 573 leningen. Deze dalende trend zet zich in vanaf 2010 en is voornamelijk te wijten aan het feit dat de hypothecaire rentevoeten van de private banken op een historisch dieptepunt stonden, wat de vraag naar sociaal woonkrediet verder deed afnemen.

In 2012 verstrekte de **Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen** (VMSW) 1.913 sociale leningen, dit is een stijging met 367 leningen ten opzichte van 2011. De gemiddelde aangerekende rentevoet bedroeg 2,05%. Dat is 37 basispunten lager dan in 2011 en meteen goed voor een 'all time low'. Deze lage rentevoet is te danken aan de lage

4.25 Mediaan woonquote

Mediaan woonquote, in %, gegevens voor personen*, België, in het Vlaamse en Waalse Gewest, in 2011.

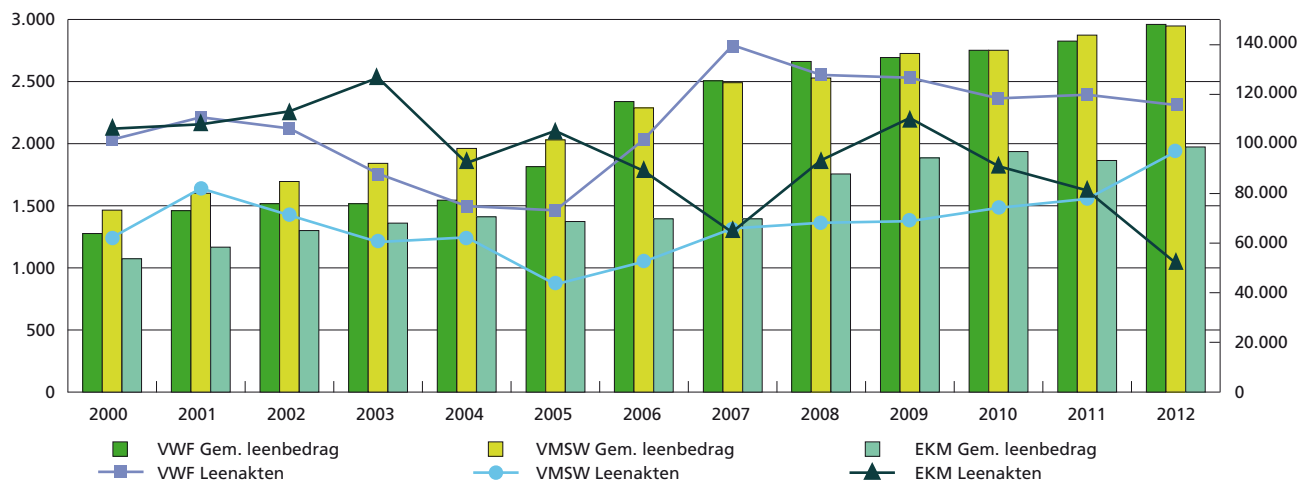
	Vlaams Gewest	Waals Gewest	België
Totaal	14,7	18,3	16,5
Eigenaars	12,6	14,9	13,3
Zonder afbetaling	11,1	13,4	12,0
Met afbetaling	13,5	16,0	14,2
Huurders	29,1	34,5	31,9
Private huurders	31,0	37,9	34,4
Sociale huurders	25,4	29,0	26,6
N	7.503	4.806	14.276

* Woonquote berekend voor het huishouden en vervolgens toegekend aan elk lid van het huishouden.

Bron: ADSEI - EU-SILC, bewerking SVR.

4.26 Sociale leningen

Evolutie van het aantal sociale leningen (linkeras) en het gemiddelde leenbedrag (rechteras) van het Vlaams Woningfonds, de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen en de Erkende Kredietmaatschappijen, van 2000 tot 2012.

Bron: RWO, afdeling Financiële instrumenten.

marktrente in 2012. Gemiddeld werd 147.603 euro ontleend voor een duurtijd van ongeveer 26 jaar (toename van het gemiddelde met 2,3% ten opzichte van 2011). Op jaarbasis steeg in 2012 de portefeuille hypothecaire leningen weer door een opmerkelijk hoog aantal nieuwe leningen: er zijn er nu 21.898 in omloop. De stijging van het aantal leningen is mede het gevolg van de verhoogde machtiging die aan de VMSW werd verleend naar aanleiding van het decreet Grond- Pandenbeleid, dat onder andere voorziet in bijkomende sociale koopwoningen tegen 2020 waarvoor een gesubsidieerde sociale lening dient te worden voorzien.

De hoofdactiviteit van het **Vlaams Woningfonds** (VWF) omvat het toekennen van sociale hypothecaire leningen aan gezinnen met minstens één kind en een bescheiden inkomen. Tot december 2005 konden enkel gezinnen met minimum twee kinderen een beroep doen op het Vlaams Woningfonds. De uitbreiding van de doelgroep resulteerde in een verhoging van het aantal leningsaanvragen in de daarop volgende jaren. Het VWF sloot in 2012 2.300 bijzondere sociale leningen af voor een totaal bedrag van ruim 340 miljoen euro. Ten opzichte van 2011 is dit een daling van 2,8% van het aantal leningen en een stijging van 1,8% van het totaal ontleend bedrag. Gemiddeld werd 147.947 euro ontleend, dit is een vermeerdering van 4,8% tegenover 2011. Het aandeel van de leningen met een duur groter of gelijk aan 20 jaar is opnieuw lichtjes gestegen, namelijk tot 88,7%. Bijna 70% van de leningen heeft een looptijd van 25 jaar. De gemiddelde rentevoet van de Vlaamse Woningfondslening bedraagt 1,80 % in 2012; dit is het laagste gemiddelde ooit genoteerd. In 2011 bedroeg de gemiddelde rentevoet 2,05 %.

Zowel bij de VMSW en het VWF is het doel van de lening vergelijkbaar. Bij VWF wordt de sociale lening

voornamelijk gebruikt voor de aankoop van een woning al dan niet gecombineerd met werken (88%) en in mindere mate nieuwbouw (3%) of enkel verbeteringswerken (7%).

Ook bij de VMSW lag het zwaartepunt van de leningen (62%) in 2012 op de aankoop van een woning met het oog op renovatie; weliswaar een daling van circa 4% ten opzichte van 2011. Wanneer ook de leningen voor renovatie van de eigen woning worden meegerekend, halen de leningen voor renovatieactiviteiten nog altijd bijna 70% (-3%) van het totale aantal kredieten. Bij VMSW heeft 21% van het aantal toegekende kredieten de aankoop van een sociale koopwoning als doel. Slechts 1,6% van de kredieten heeft betrekking op nieuwbouw.

In de private sector ging de helft van het aantal in 2012 verstrekte hypothecaire kredieten naar de aankoop met of zonder renovatie, terwijl 10% bestemd was voor nieuwbouw en 25% enkel renovatie tot doel had.

Het profiel van de sociale ontleneren bij VWF verschuift. Het aandeel ontlenergezinnen met 1 kind ten laste blijft dalen, van 29,8% in 2010 naar 24,9% in 2012. Meer dan 1 op de 3 ontleneren zijn eenoudergezinnen. 60% van de ontlenergezinnen heeft maximum 2 kinderen ten laste. Het aantal leningen aan gezinnen met vreemde nationaliteit stijgt: van 27,8% in 2011 naar 31,6% in 2012.

Premies

Wie wil kopen, bouwen of verbouwen en aan de gestelde voorwaarden voldoet, kan bij de Vlaamse overheid een beroep doen op een verbeterings- en aanpassingspremie, een renovatiepremie en/of een verzekering gewaarborgd wonen bij een hypothecaire lening.

De **verbeterings- en aanpassingspremie** (VAP) geeft premies voor enerzijds verbeteringswerken aan de woning voor personen met een bescheiden inkomen en anderzijds aanpassingswerken om de woning meer geschikt te maken voor bejaarden en gehandicapten. De premie varieert naargelang van het type van de uitgevoerde werken. In 2012 ontvingen 12.895 personen een tegemoetkoming voor een totaalbedrag van 12.794.410 euro. Gemiddeld werd in 2012 per aanvraag een premie van 992 euro uitgekeerd.

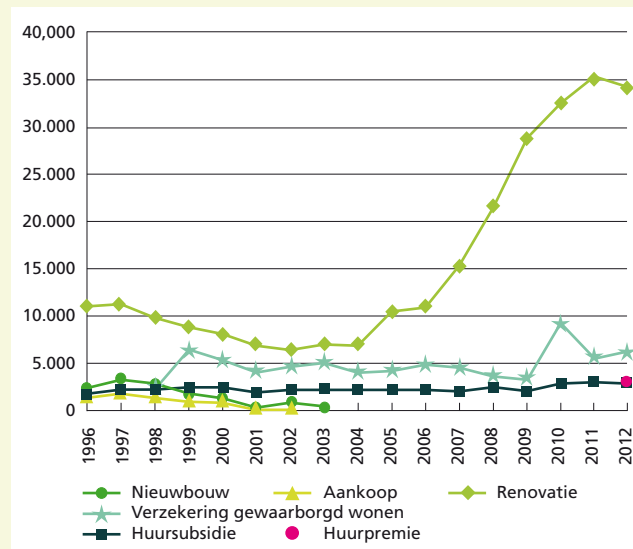
In maart 2007 werd een nieuwe **renovatiepremie** ingevoerd. De premie dient voor structurele of bouwfysische werken die de toestand van de woning fundamenteel kunnen verbeteren. De premie moedigt een grondige renovatie en algemene opwaardering van de woning aan. Eind 2009 werden de toekenningsvoorwaarden bijgesteld om de premie doelmatiger in te zetten. Enerzijds werd de premie sterker gericht op werken aan de basiskwaliteit en werden afwerkingswerkzaamheden geschrapt, anderzijds werd de hoogte van de premie afhankelijk gemaakt van de hoogte van het inkomen. In 2012 ontvingen 21.589 personen een renovatiepremie voor een totaalbedrag van 114.074.010 euro. De renovatiepremie bedraagt gemiddeld 5.284 euro.

In de periode 1996-2012 kregen 264.437 personen een tegemoetkoming voor renovatie en aanpassing van de woning, goed voor 879.212.295 euro.

Wie een woning bouwt, koopt of renoveert, kan zich onder bepaalde voorwaarden gratis laten verzekeren tegen inkomensverlies. Als men tijdens de eerste tien jaar na het afsluiten van een hypothecaire lening onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, neemt de Vlaamse overheid een deel van de afbetaling op zich. De tegemoet-

4.27 Begunstigden Vlaams huisvestingsbeleid

Evolutie van het aantal begunstigden dat geniet van een tegemoetkoming, per stelsel, van 1996 tot 2012.

Noot: nieuwbouw en aankoop zijn afgelopen stelsels.
Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

coming wordt maximaal drie jaar toegekend en bedraagt ten hoogste 600 euro per maand. De in 1998 ingevoerde "verzekering tegen inkomensverlies" werd eind 2003 herwerkt tot de "**verzekering gewaarborgd wonen**". In 2008 werd de regelgeving van de verzekering gewaarborgd wonen opnieuw aangepast. In de periode april 2009-december 2012 werden in totaal 24.827 polissen afgesloten. In deze periode werd voor een totaalbedrag van 21.338.131 euro aan verzekeringspremies gefinancierd door de Vlaamse overheid. In 2012 werden 6.255 polis-

4.28 Subsidies Vlaams huisvestingsbeleid

Evolutie van de betalingen van tegemoetkomingen in het Vlaamse huisvestingsbeleid, in euro, van 1996 tot 2012.

Jaar	Huursubsidie	Huurpremie	Nieuwbouw	Aankoop	Renovatie	Verzekering gewaarborgd wonen	Totaal
1996	2.873.935		5.507.254	2.263.458	24.216.658		34.861.305
1997	4.140.957		10.577.911	3.949.449	28.418.441		47.086.758
1998	5.375.798		11.338.861	3.793.788	28.871.842	416.720	49.797.009
1999	6.754.542		7.486.034	3.111.955	19.017.264	1.408.393	37.778.188
2000	7.671.120		4.816.776	2.048.186	15.584.464	1.149.032	31.269.578
2001	7.163.373		4.432.934	1.757.445	17.152.683	873.544	31.379.979
2002	7.959.788		7.587.729	695.031	14.146.093	1.004.314	31.392.955
2003	8.731.367		3.985.509	390.241	11.256.681	1.104.789	25.468.587
2004	8.941.274		11.476	2.678	9.101.195	868.967	18.925.590
2005	9.102.258		0	0	14.639.437	891.851	24.633.547
2006	8.892.048		0	0	15.840.300	1.046.814	25.779.162
2007	9.142.905		0	0	58.804.980	981.211	68.929.096
2008	15.397.761		0	0	92.376.380	767.620	108.541.761
2009	14.751.581		0	0	135.933.628	2.769.779	153.454.988
2010	18.381.915		0	0	137.255.030	8.073.791	163.710.736
2011	21.947.006		0	0	129.728.800	4.787.332	156.463.138
2012	23.676.859	1.607.372	0	0	126.868.420	5.707.229	157.859.880
Totaal 1996-2012	180.904.487	1.607.372	55.744.485	18.012.230	879.212.295	31.851.385	1.167.332.255

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

sen afgesloten voor een bedrag van 5.707.228 euro. In de periode 1998-2012 werden in totaal 72.088 polissen afgesloten en werd voor een totaalbedrag van 31.851.385 euro aan verzekeringspremies gefinancierd door de Vlaamse overheid.

Aanbod sociale huisvesting

De sociale huisvestingsmaatschappijen verhuren niet alleen, maar bieden ook **sociale woningen en kavels** te koop aan. Om deze te kunnen kopen moet aan bepaalde voorwaarden worden voldaan met betrekking tot inkomen en eigendom. In 2012 werden 778 woningen verkocht: 569 sociale koopwoningen en 209 sociale huurwoningen. Ingevolge kooprecht van de zittende huurder werden 89 huurwoningen verkocht aan een gemiddelde verkoopprijs van 156.000 euro.

In 2012 werden 78 kavels verkocht. Een kavel kost gemiddeld 53.000 euro, een sociale koopwoning 170.000 euro. De gemiddelde verkoopprijzen variëren evenwel van 165.500 euro in West-Vlaanderen tot 186.000 euro per koopwoning in Vlaams-Brabant. De prijs van de grond is hier inbegrepen; bij de verkoop van appartementen weegt die veel minder door.

Eind 2012 hadden de VMSW en de sociale huisvestingsmaatschappijen (SHM's) nog 1.430 ha bouwgrond beschikbaar, een geringe afname ten opzichte van 2011. Deze oppervlakte omvat gronden gelegen in zowel woongebieden als woonuitbreidingsgebieden. Op deze gronden wordt **nieuwbouw** gerealiseerd. Sinds 1996 worden jaarlijks gemiddeld ongeveer 2.200 woningen opgeleverd, waarvan één vierde koopwoningen. In 2012 ging het om 1.779 huurwoningen en 648 koopwoningen.

Ondersteuning huurmarkt

In het Vlaamse Gewest woont volgens de SILC-enquête in 2011 77% van de bevolking in eigendomswoningen (44% met een lopende hypotheeklening en 33% zonder afbetaling), 15% in private huurwoningen en 7% in woningen met een huurprijs lager dan de marktprijs (onder andere sociale woningen, woning zonder huurprijs,...). Het aandeel inwoners in een woning met een huurprijs lager dan de marktprijs ligt onder het EU27-gemiddelde (11%).

Op de private huurmarkt worden drie segmenten onderscheiden die elk ongeveer een derde van de huurders vertegenwoordigen. Eén segment bevat jonge huurders in een overgangssituatie. Een tweede segment omvat de oudere huurders in woningen van gemiddeld goede kwaliteit en het derde segment omvat lage inkomensgezinnen in de slechtere woningen (Le Roy e.a. 2008).

Om de huurmarkt in beeld te brengen wordt eerst ingegaan op het sociaal huurpatrimonium. In Vlaanderen zijn er drie aanbieders van sociale huurwoningen: de VMSW

en SHM's, de sociale verhuurkantoren (SVK) en het VWF. De bespreking concentreert zich op het patrimonium van de SHM's en de SVK's. Nadien wordt ingegaan op de huurprijzen en de ondersteuning van huurders onder de vorm van het toekennen van een huursubsidie en een huurpremie.

Sociaal huurpatrimonium

VMSW en SHM's

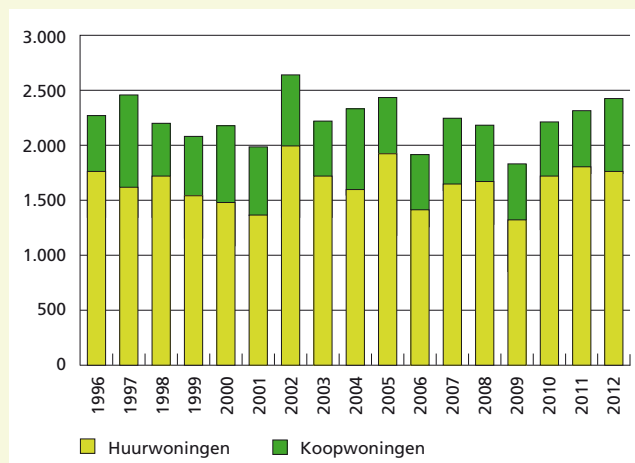
Eind 2012 zijn 147.196 **sociale woongelegenheden** verhuurd (of in renovatie) door de VMSW en 90 SHM's. Ongeveer de helft hiervan zijn appartementen, de overige helft zijn woonhuizen.

Hoewel er sinds 1996 jaarlijks gemiddeld 2.200 nieuwe woningen worden opgeleverd, waarvan drie vierde huurwoningen, voldoet het aanbod niet aan de vraag. Eind 2012 waren er 107.351 unieke kandidaat-huurders ingeschreven op de wachtlijsten van de sociale huisvestingsmaatschappijen in Vlaanderen. Elke twee jaar wordt een controle op de wachtlijsten doorgevoerd zodat mensen die niet meer aan de voorwaarden voldoen of die geen interesse meer hebben, geschrapt kunnen worden. Het cijfer wordt daarom best vergeleken met de toestand van eind 2010 met 95.951 unieke kandidaat-huurders, een stijging met 12%.

Uit de analyse van de wachtlijsten blijkt dat een relatief jongere groep zich inschrijft om in aanmerking te komen voor een sociale woning. Daar waar midden 2007 de leeftijdsgroep van 40 tot 49 jaar nog de grootste groep kandidaat-huurders vormde, is dit eind 2009 de groep van 30 tot 39-jarigen geworden (eind 2012: 23,1%). Het aandeel kandidaat-huurders van 55 jaar of meer blijft stabiel en schommelt rond de 28%. Verder blijkt ook 47,6% alleenstaand te zijn. Als men kijkt naar de provincie van

4.29 Nieuwbouw VMSW

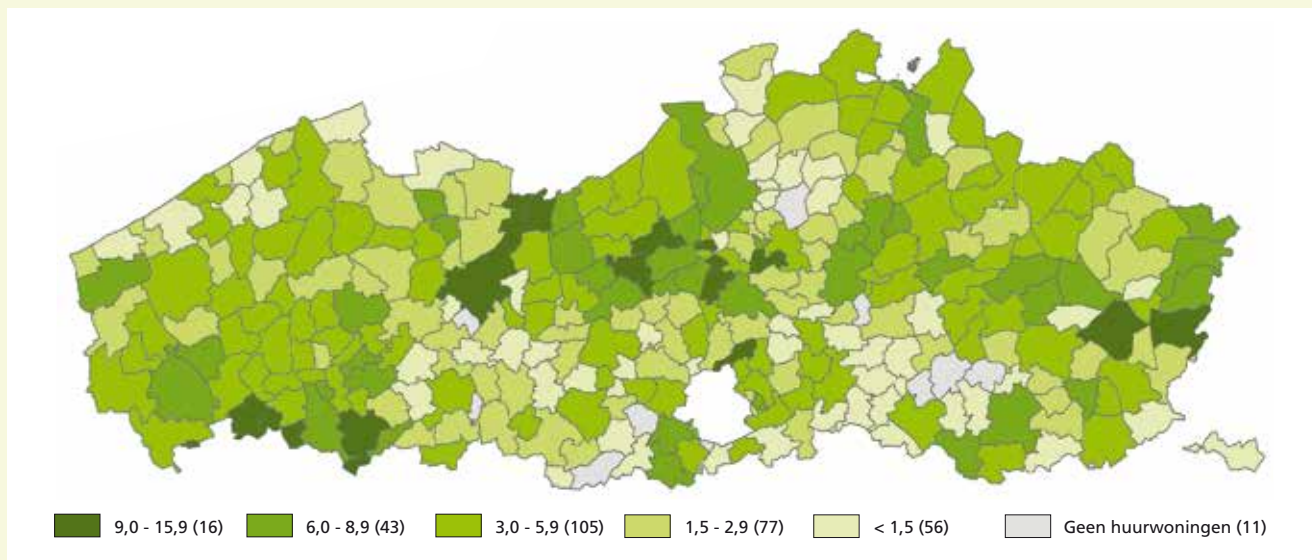
Evolutie van het totale aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen (huur- en koopwoningen), van 1996 tot 2012.

Bron: VMSW.

4.30 Huurpatrimonium VMSW

Aandeel sociale huurwoningen VMSW ten opzichte van het totaal aantal woningen, per gemeente, 2012, in %.

Noot: sociale huurwoningen verhuurd door gemeenten, sociale verhuurkantoren,... zijn niet opgenomen.
Bron: VMSW (toestand 31/12/2012), ADSEI (kadaster toestand 1/1/2012), bewerking SVR.

oorsprong, is 33% van de potentiële huurders woonachtig in Antwerpen. Onderaan de lijst staat Vlaams-Brabant met 10,4%. 1,6% van de kandidaten komt van buiten het Vlaamse Gewest.

Kandidaat-huurders zijn in aantal - maar ook relatief ten opzichte van bevolkingsomvang van de gemeente - vooral aanwezig in de groot- en centrumsteden en de gemeenten van de vroegere mijnstreek in Limburg.

Per 100 woningen die eind 2012 werden verhuurd door al de sociale huisvestingsmaatschappijen samen, stonden zo'n 73 kandidaten op de wachtlijst. Er moet in dit cijfer rekening worden gehouden met het feit dat een aantal kandidaat-huurders op de wachtlijst staan voor een andere sociale woning dan deze die zij op dat ogenblik huren. Als voor de wachtlijst VMSW het aantal unieke kandidaat-huurders wordt geteld dat nog geen sociale huurder is en waarbij tevens dossiers ouder dan 10 jaar worden geëlimineerd omwille van de specifieke voorkeur van de kandidaat-huurder, komt men op een sociale woningbehoefte in Vlaanderen van 80.420 aanvragen; wat een stijging is van 9 % op 2 jaar tijd.

Om het sociaal woonaanbod te verhogen werd het decreet over het Grond- en Pandenbeleid in 2009 goedgekeurd. Het trad in werking op 1 september 2009 en bevat twee grote luiken. Enerzijds zijn er maatregelen die het aanbod aan sociale woningen sterk moet laten stijgen (+43.000 sociale woningen, +21.000 sociale koopwoningen en +1.000 sociale kavels). Het decreet voorziet in een sociaal objectief per gemeente. Dit objectief legt een aantal te realiseren sociale woningen op per gemeente voor de periode 2009-2020. Anderzijds worden er verschillende fiscale stimuli uitgewerkt die het aantal verwaarloosde en verkrotte woningen moet doen dalen.

4.31 Wachtlijsten

Aantal personen dat zich bij een sociale huisvestingsmaatschappij als kandidaat heeft ingeschreven voor een sociale huurwoning, volgens provincie van oorsprong, en de verhouding van het aantal kandidaat huurders tot het aantal sociale huurwoningen, per provincie, situatie eind 2012.

	Kandidaat-huurders	Aantal kandidaat-huurders per sociale woning
Provincie Antwerpen	35.428	0,77
Provincie Limburg	13.567	0,72
Provincie Oost-Vlaanderen	25.674	0,69
Provincie Vlaams-Brabant	11.197	0,70
Provincie West-Vlaanderen	17.958	0,63
Totaal Vlaams Gewest (*)	103.824	0,71
Totaal Brussels Gewest	1.289	
Totaal Waals Gewest	402	
Totaal buitenland/onbekend	1.882	
Totaal*	107.351	

* Noot: aantal unieke kandidaten.
Bron: VMSW.

Sociale verhuurkantoren

De sociale verhuurkantoren (SVK) huren zelf **woningen** en verhuren deze door aan kansarmen en kwetsbare bewoners. De erkende SVK beheerden eind 2012 samen 6.401 woningen, wat 11% meer is dan eind 2011. Dit aantal is het voorbije decennium jaarlijks sterk gestegen. De

door het Vlaamse Gewest gesubsidieerde SVK zijn ofwel privaatrechtelijke (vzw's) of publiekrechtelijke (OCMW-verenigingen) organisaties.

Vanaf 1 juli 2012 staat de VMSW in voor de algemene ondersteuning van de SVK, het agentschap Wonen-Vlaanderen begeleidt de SVK op het vlak van woningkwaliteit en de vzw HURpunt (de federatie van SVK) vertegenwoordigt hen.

Het Grond- en Pandendecreet en het sociaal objectief gaan ervan uit dat er in Vlaanderen tegen 2020 43.000 sociale huurwoningen zullen bijkomen. De groei van het aantal huurwoningen bij de SVK wordt voor maximum 6.000 woningen in rekening gebracht voor de berekening van dit resultaat. Op datum 31/12/2007 (nulmeting) telde de SVK-sector 3.868 woningen. Tegen 2020 moeten er dit bijgevolg 9.868 zijn.

Eind 2012 zijn er 52 erkende SVK actief in 269 gemeenten, wat staat voor een gebiedsdekking van 87% van de gemeenten in Vlaanderen.

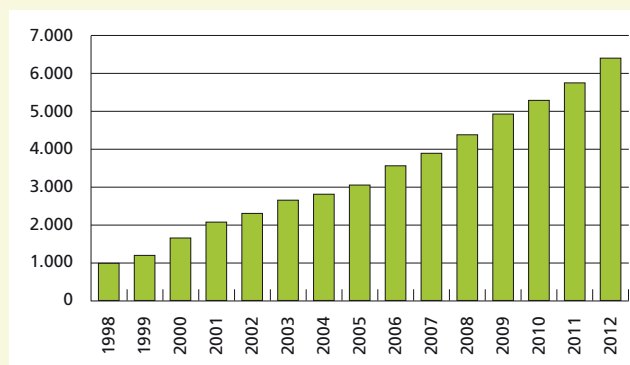
Het grootste aandeel SVK-woningen bevindt zich in de provincie West-Vlaanderen (30% van het totale SVK-woningaanbod). Vlaams-Brabant (12%) kent het laagste aanbod.

Het percentage woningen dat de SVK in eigendom hebben of huren van een SHM, een lokaal bestuur of de provincie, daalt jaar na jaar. In 2008 waren nog bijna 10% van de woningen op deze manier in beheer, in 2012 is dit verder gedaald tot 4%. De SVK richten zich meer en meer op de private huurmarkt.

In de loop van 2012 werden bij de 52 erkende SVK's 11.830 nieuwe woningzoekenden ingeschreven (alleenstaanden of gezinnen). Gemiddeld zijn dat 228 inschrijvingen per SVK. Niet alleen het aantal nieuwe woningzoekenden stijgt hier (zowel in absolute waarde als in gemiddelde), maar ook het aantal erkende SVK's stijgt in 2012 van 49 naar 52. In totaal staan er bij deze 52 SVK's zo'n 26.552 kandidaat-huurders op de wachtlijsten, wat een stijging is van bijna 8.000 kandidaat-huurders ten opzichte van 2011. We kunnen hieruit afleiden dat de vraag naar sociale woningen het aanbod blijft overstijgen. Gemiddeld zijn er bijna 4,15 wachtenden per SVK-woning.

4.32 Evolutie SVK-woningen

Evolutie van het aantal woningen in het beheer van de erkende en gesubsidieerde verhuurkantoren, van 1998 tot 2012.

Bron: VMSW.

In de provincie Oost-Vlaanderen zijn er 5,3 wachtenden per woning en in Antwerpen zelfs 5,4.

Van de nieuwe huurders in 2012 waren – op het moment van toewijzing – 82% alleenstaande of alleenstaande met kinderen. Verder heeft bijna 75% een vervangingsinkomen (leefloon, werkloosheids- of invaliditeitsuitkering). Voornamelijk in Antwerpen is de instroom van kandidaten met een vervangingsinkomen nog beduidend hoger. Hier hebben 81,89% van de nieuwe huurders een vervangingsinkomen. In tegenstelling tot de SHM wijzen de SVK hun woningen niet toe volgens de chronologie van de wachtlijst maar volgens een puntensysteem in functie van woonnod. Bijgevolg is het profiel van de SVK-huurder zeer zwak.

Huursubsidie en huurpremie

Een huursubsidie wordt toegekend op de private huurmarkt aan huurders met een laag inkomen en met een specifieke woonbehoefte. Het betreft hier bejaarden en gehandicapten die verhuizen van een woning die niet is aangepast aan hun fysieke gesteldheid naar een private huurwoning die hiervoor wel geschikt is. Ook kunnen personen die verhuizen van een ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning of van een overbewoonde woning naar een volwaardig gezonde woning met een

4.33 SVK-woningen

Aantal woningen in het beheer van de erkende en gesubsidieerde verhuurkantoren, per provincie, in 2012.

Provincie	Privémarkt - ingehuurd	Privémarkt - maar eigendom SVK	OCMW / Gemeente	SHM woningfonds	Provincie	Totaal
Antwerpen	1.351	0	22	1	10	1.384
Limburg	1.060	0	11	1	0	1.072
Oost-Vlaanderen	1.091	0	30	22	0	1.143
Vlaams-Brabant	726	0	37	0	0	763
West-Vlaanderen	1.836	76	123	4	0	2.039
Totaal	6.064	76	223	28	10	6.401

Bron: VMSW.

minimumoppervlakte, een huursubsidie ontvangen. Voor de verhuiskosten wordt een eenmalige installatiepremie uitgekeerd. Het huursubsidiestelsel bestaat sinds 1992 en werd in mei 2007 geactualiseerd (stelsel getiteld “tegemeetkoming in de huurprijs voor woonbehoeftige huurders”). Sindsdien wordt eveneens een huursubsidie toegekend aan huurders van een woning die verhuurd wordt door een sociaal verhuurkantoor.

In 2012 werd aan 2.741 nieuwe begunstigten een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend. In totaal werd in 2012 aan 10.334 begunstigten een huursubsidie betaald (1.151 begunstigten in het uitdovende stelsel van 1991 en 9.183 in het geactualiseerde stelsel van 2007), voor een totaalbedrag van 23.676.858 euro (1.352.850 euro in het stelsel van 1991 en 22.324.008 euro in het stelsel van 2007). In het geactualiseerde huursubsidiestelsel (2007) bedraagt de huursubsidie in 2012 gemiddeld 199 euro per maand. In de periode 1996-2012 kregen 37.984 nieuwe begunstigten met een laag inkomen een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend, voor een totaalbedrag van 180.904.487 euro.

In de periode 2007-2011 zijn van de nieuwe begunstigten 43% huurders van een SVK-woning, 23% zijn daklozen die naar een private huurwoning trokken, 17% zijn bejaarden of gehandicapten die verhuisd zijn naar een aangepaste private huurwoning, 9% zijn huurders die verhuisd zijn van een te kleine of overbewoonde woning naar een voldoende ruime en conforme private huurwoning, 8% zijn huurders van een ongeschikte of onbewoonbare woning die verhuisd zijn naar een conforme private huurwoning.

Op 4 mei 2012 heeft de Vlaamse Regering beslist om de Vlaamse huurpremie in te voeren vanaf 1 augustus 2012. De Vlaamse huurpremie is een tegemoetkoming voor zittende huurders op de private huurmarkt met een zeer laag inkomen, die al 5 jaar of langer wachten op een sociale huurwoning (stelsel getiteld “tegemeetkoming in de huurprijs voor woonbehoeftige huurders”). Een sociale woning biedt de beste woonzekerheid voor mensen met een zeer laag inkomen. Daarom zet de Vlaamse overheid zwaar in op een inhaalbeweging van sociale woningbouw via het decreet Grond- en Pandenbeleid. Op dit moment wachten er nog veel mensen op een sociale woning. Zij hebben tijdelijke ondersteuning nodig van de overheid in afwachting van een definitieve woonoplossing. Met de huurpremie krijgen zij een tijdelijke overbrugging tot ze een sociale woning toegewezen krijgen.

Om in aanmerking te komen voor de huurpremie moet de kandidaat-huurder ingeschreven zijn bij een familieSHM, dit is een sociale huisvestingsmaatschappij werkzaam in zijn/haar gemeente. De huurpremie wordt afgestemd op de huurprijs en de gezinsgrootte en bedraagt 120 euro per gezin per maand. De huurpremie bedraagt maximum een derde van de huurprijs. Daarbovenop komt 20 euro per persoon ten laste. Bovendien worden alle rechthebbenden een maand voor ze de wachttijd van 5 jaar bereikt hebben automatisch aangeschreven,

en ontvangen ze de premie van zodra ze een eenvoudig invulformulier en een kopie van het huurcontract aan het agentschap Wonen-Vlaanderen bezorgd hebben.

In de loop van het najaar 2012 werden de eerste huurpremies toegekend en uitbetaald. In 2012 werd aan 2.912 nieuwe begunstigten een huurpremie uitbetaald voor een totaalbedrag van 1.607.372 euro. De huurpremie bedraagt in 2012 gemiddeld 132 euro per maand.

Woningkwaliteit

De kwaliteit van de woning behelst verschillende aspecten: de bouwfysische kwaliteit, het comfort, de bezettingsgraad van de woning en de duurzaamheid van de woning. In wat volgt wordt dieper ingegaan op deze kwaliteitsaspecten.

Om de woningkwaliteit te bevorderen werd de renovatiepremie ingevoerd. Daarnaast heeft de Vlaamse overheid kwaliteitsnormen vastgelegd waaraan iedere woning moet voldoen. De Vlaamse Wooncode voorziet instrumenten om effectief over deze woningkwaliteit te waken. Het tweede deel handelt over de controle op de woningkwaliteit.

Kwaliteitsaspecten

De resultaten van de laatste woningschouwing van 2005 wijzen op een zeer duidelijke kwaliteitsverbetering van de woning. **Bouwtechnisch** zijn ruim 9 op de 10 woningen van goede kwaliteit. Voor bijna 6% van de woningen is een lichte renovatie vereist en 1% van de woningen vraagt een zware renovatie of is rijp voor de sloop. Het gaat hierbij om cijfers van domiciliewoningen; leegstaande woningen en tweede verblijven zijn niet inbegrepen (zie figuur 4.36 in VRIND 2012). De gegevens van de recente woningschouwing in 2013 zijn nog niet bekend.

De gegevens van de SILC-enquête 2011 wijzen niettemin op een probleem. 18% van de Vlamingen leeft in een woning met een vochtprobleem (lekkend dak, vochtige muur, vloer of fundering of rottend raamwerk). Vlaanderen haalt daarmee, net als het Waalse Gewest (26%), een cijfer boven het EU-gemiddelde van 16%.

Het **comfortniveau** van woningen is tussen 1991 en 2005 (laatste Woonsurvey-gegevens) sterk vooruit gegaan. In 1991 beschikte 14% van de woningen niet over klein comfort, in 2005 was dit nog slechts 3%. Het aandeel woningen met groot comfort is toegenomen tot 69% in 2005. Klein comfort houdt in dat de woning beschikt over stromend water, een toilet en een bad of douche. Woningen met ‘klein comfort’ en centrale verwarming behoren tot de categorie ‘middelmatig comfort’. Is er daarnaast ook nog een keuken van minstens 4m², een telefoonaansluiting en heeft het gezin een auto, dan krijgt de woning de label ‘groot comfort’ (zie figuur 4.37 in VRIND 2012).

De **bezettingsgraad** van een woning refereert naar de verhouding tussen de woninggrootte en de grootte van

het huishouden. In de SILC-enquête 2011 gaven 4% van de bevrraagden aan te leven in een huis met gebrek aan ruimte, waarbij onder gebrek aan ruimte wordt verstaan dat het aantal beschikbare kamers (zonder badkamers, toilet, gang...) gedeeld door het aantal leden van het huishouden kleiner is dan 1. Dit cijfer lag de laatste jaren tussen 4% en 5%.

Uit recent onderzoek (De Witte e.a., 2012) kwam naar voor dat het aandeel ouderen dat vindt dat ze in een te grote woning leven, stijgt met de leeftijd. 15,5% ouderen tussen de 60 en 69 jaar is van oordeel dat hun woning te groot is, bij 70-79-jarigen is dat 18,6% en bij 80-plussers is dit toegenomen tot 21,8%. Uit dit onderzoek blijkt verder dat slechts 14,4% van de ouderen (60-plus) woont in een **woning aangepast aan de leeftijd**. Er zijn hoge percentages voor matige en ernstige onaangepastheid van de woning aan de ouderdom. Met betrekking tot de leeftijd zien we dat 80-plussers koploper zijn bij woningen met ernstige onaangepastheid. 43,9% 80-plussers woont in een ernstig onaangepaste woning, tegenover 38,7% 60-69-jarigen en 40,0% 70-79-jarigen. Opmerkelijk is dat huurwoningen vaker ernstig onaangepast zijn dan andere vormen van eigendom. Zo blijkt dat 45% ouderen op de huurmarkt, zowel in een private als een sociale woning, in huisvesting leven die ernstig onaangepast is. De meest aangehaalde aspecten met betrekking tot onaangepastheid van de woning gaan over trappen in de woning, gevolgd door de woning te groot achten en trappen moeten doen om de woning te betreden. Toch blijkt verder ook dat 6 op de 10 ouderen de woning wil laten zoals ze is. Dat is erg veel gelet op de woonsituatie.

Duurzaam wonen en bouwen is een begrip dat verschillende deelaspecten omvat en waarbij het gebruik van energie een belangrijke rol speelt. In Vlaanderen is sinds 1 januari 2006 de energieprestatieregelgeving van kracht. In 2010 werden in de Vlaamse Wooncode minimale energetische prestaties toegevoegd aan de eisen waaraan een woning moet voldoen.

Cijfers van het Vlaams Energieagentschap (VEA) tonen aan dat het gemiddelde **energieprestatiepeil** (uitgedrukt in E-peil) van een nieuwbouwwoning de voorbije jaren sterk is verbeterd. De E-waarde is een indicator voor de totale energieprestatie van de woning. De waarde wordt berekend door onder meer rekening te houden met de compactheid van de woning, de thermische isolatie, de luchtdichtheid, de ventilatie, de verwarmingsinstallatie en de oriëntatie van de woning. Hoe lager het E-peil, hoe energiezuiniger de woning.

De verstrenging van het E-peil van E100 naar E80 voor vergunningsaanvragen vanaf 1 januari 2010 heeft duidelijk tot een versnelling geleid in het energiezuiniger bouwen. De nieuwe woongebouwen waarvoor in 2010 een bouwvergunning werd aangevraagd, halen een gemiddeld E-peil van E66 (tegenover een gemiddelde van E87 in 2006). De groep bouwers die een lage-energiewoning bouwen, met een E-peil lager dan E60, neemt overigens jaar na jaar toe. Pas vanaf 2014 is E60 de maximumnorm, maar van de vergunningsaanvragen in 2010 voldoet al 35% van de eengezinswoningen aan deze norm. Deze trend is wel minder

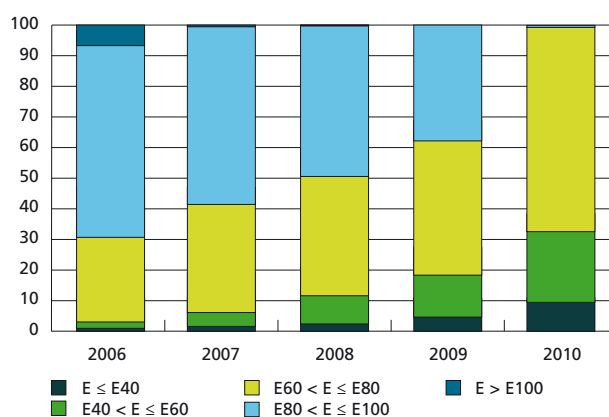
uitgesproken bij de appartementen, waar de groep van energiezuinige appartementen trager groeit en 25% van de nieuwe appartementen lager scoort lager dan E60. Naast die positieve trend groeit ook de groep van de voorlopers sterk. Dat is de groep die véél energiezuiniger bouwt dan de gestelde eis ($\leq E40$). Voor het aanvraagjaar 2006 waren er quasi geen voorlopers. Voor het aanvraagjaar 2010 bedraagt het aandeel voorlopers bijna 10%.

Voor nieuwe gebouwen met aanvraag tot stedenbouwkundige vergunning vanaf 1 januari 2012, werd het maximale E-peil verlaagd, van E80 naar maximum E70. Ook wordt een hogere isolatiegraad aan daken, buitenmuren, vloeren, vensters ... opgelegd, zowel bij nieuwbouw als bij verbouwingen. Vanaf 1 januari 2014 wordt het maximale E-peil voor nieuwbouw nog lager, namelijk maximum E60. Samen daarmee wordt ook de isolatiegraad voor daken, buitenmuren, vloeren, vensters ... bij nieuwbouw en verbouwingen verder aangescherpt. Voor vergunningsaanvragen vanaf 2014 wordt het ook verplicht om in nieuwe woongebouwen en kantoren en scholen van niet-publieke organisaties een minimum hoeveelheid hernieuwbare energie te gebruiken. Voor kantoren en scholen van publieke organisaties geldt die eis al vanaf 1 januari 2013. Als niet voldaan is aan het verplicht minimumaandeel hernieuwbare energie, geldt het 10% strengere E-peil E54.

Om het energieverbruik terug te dringen is een goede **isolatie** van de woning van essentieel belang. 76% van de woningen in Vlaanderen beschikt over dak- of zoldervloerisolatie, 41% over muurisolatie, 28% over vloerisolatie en 11% over kelderisolatie. Al 92% van de woningen heeft dubbel glas, waarvan 1 op 5 al HR-glas bezit. De meest populaire investeringen in de komende 5 jaar zijn het plaatsen van een energiezuinige verwarmingsketel (15%) en het aanbrengen van dakisolatie (11%).

4.34 Energieprestatiepeil

Evolutie E-peil in Energie Prestatie en Binnenklimaat (EPB)-aangiften van de nieuwe eengezinswoningen en appartementen samen, van 2006 tot 2010, in % van het totaal aantal EPB-aangiften.

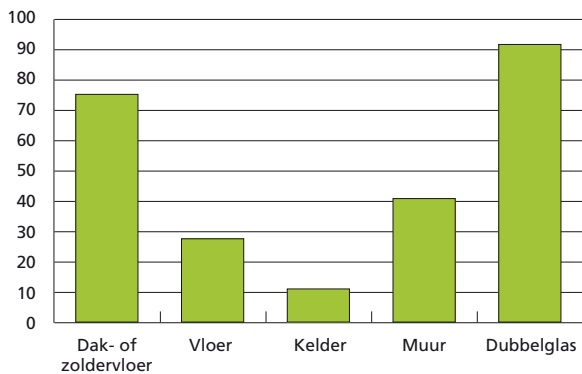

Bron: Vlaams Energieagentschap.

4.35 Isolatie

Isolatie van woningen, 2011, in %.

Bron: Vlaams Energieagentschap, TNS-enquête 2011.

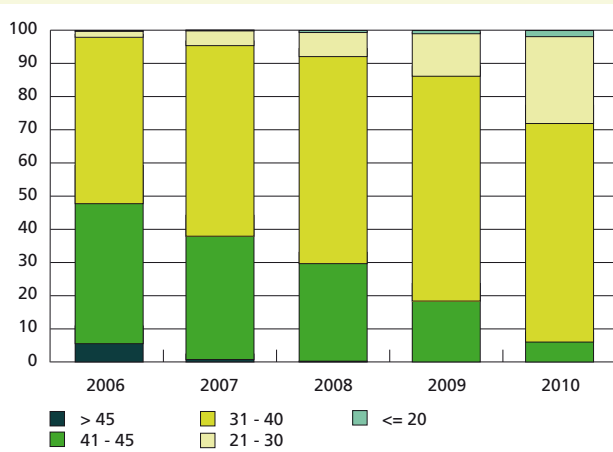
De **K-waarde** drukt in één cijfer uit hoe goed of slecht een gebouw in zijn geheel geïsoleerd is. Hoe lager dit getal, hoe beter de isolatie. De K-waarde is het vertrekpunt van een gezonde energiezuinige woning.

Het K-peil wordt berekend door rekening te houden met het warmteverlies van de verschillende verliesoppervlakten en de compactheid van de woning. De wettelijke vereisten inzake K-peil voor nieuwbouwwoningen zijn doorheen de jaren steeds verstrengd. Sinds januari 2006 geldt als wettelijke maximumnorm van K45.

Het aantal EPB-aangiften met een K-peil hoger dan de maximale K45-eis was in de overgangperiode van 2006 nog ruim 8%. Dat aantal daalde sterk vanaf 2007 en is voor de ingediende EPB-aangiften van aanvraagjaar 2010 nihil. Het gemiddelde K-peil per aanvraagjaar voor de rijwoningen ligt telkens een opmerkelijk stuk lager dan het gemiddelde bij de andere bouwvormen. De verklaring daarvoor is dat rijwoningen compacter zijn en dus

4.36 K-waarde

Evolutie K-waarde in EPB-aangiften van de nieuwe eengezinswoningen en appartementen samen, van 2006 tot 2010, in % van het totaal aantal EPB-aangiften.

Bron: Vlaams Energieagentschap.

minder warmteverliesoppervlak hebben. Met dezelfde isolatiemaatregelen behalen de rijwoningen dus een lager K-peil dan bijvoorbeeld de vrijstaande woningen. Vanaf 1 januari 2012 kwam er een verstrenging van het globale isolatiepeil K, van K45 naar K40.

Woningkwaliteitsbewaking

De woningkwaliteitsbewaking stoelt voornamelijk op de administratieve procedure tot ongeschikt- en/of onbewoonbaarverklaring van woningen enerzijds en de strafrechtelijke handhaving anderzijds. Beide procedures zijn erop gericht om alle woningen in het Vlaamse Gewest op een minimaal kwaliteitsniveau te brengen. De focus ligt op het verhogen van de algemene woningkwaliteit.

Leegstand en verkrotting

Door het Vlaamse Gewest werd in 1996 de heffing op leegstand en verkrotting ingevoerd. Deze heffing is gericht op het tegengaan van de verkrotting van woningen en de verloedering van buurten. De heffing wordt door het Vlaamse Gewest momenteel geheven op 2 soorten probleempannen: ongeschikt en/of onbewoonbaar verklaarde woningen en verwaarloosde woningen. Op leegstaande woningen was tot 2010 een Vlaamse heffing van toepassing, maar het registreren en bestrijden van leegstand werd sindsdien volledig aan de gemeenten toevertrouwd.

Ongeschikt en/of onbewoonbare woningen

Indien een woning niet aan de minimum kwaliteitsnormen voldoet, kan ze ongeschikt verklaard worden. Worden er bovendien ernstige veiligheids- of gezondheidsrisico's vastgesteld, dan kan ze onbewoonbaar worden verklaard. De procedure tot ongeschikt- en onbewoonbaarverklaring is een gedeelde bevoegdheid van de gemeente en het Vlaamse Gewest. De procedure wordt meestal opgestart na een klacht van een bewoner, maar ook de burgemeester, bevoegde ambtenaren van het Agentschap Wonen-Vlaanderen en de Vlaamse Wooninspectie of andere belanghebbenden kunnen het initiatief nemen. Als de burgemeester de klacht ontvankelijk verklaart, vraagt hij aan Wonen-Vlaanderen om een advies over de woningkwaliteit. Een onderzoeker van Wonen-Vlaanderen voert dan een inwendig onderzoek van de woning uit en stelt een technisch verslag op over de vaststellingen. Als de woning 15 strafpunten of meer behaalt op het technisch verslag, wordt ze ongeschikt bevonden. Op basis van dat verslag krijgt de burgemeester een advies over de woningkwaliteit. De burgemeester moet vervolgens alle betrokkenen informeren over het resultaat van het woningonderzoek en hen de kans geven om te reageren. Daarna kan hij een besluit tot ongeschikt- en/of onbewoonbaarverklaring nemen.

Alle woningen die ongeschikt en/of onbewoonbaar worden verklaard, worden opgenomen in de gewestelijke

inventarislijst van ongeschikte en onbewoonbare woningen. Aan de opname in de inventarislijst is een heffingsplicht verbonden. Het beheer van de inventaris kan worden uitgevoerd door Wonen-Vlaanderen, de gemeente of een intergemeentelijke administratieve entiteit. Op 1 januari 2013 beheerden 7 gemeenten zelf de gewestelijke inventaris (voor wat betreft de woningen en gebouwen gelegen in hun gemeente): Aalter, Diepenbeek, Drogenbos, Mol, Sint-Lievens-Houtem, Sint-Pieters-Leeuw en Zwalm. Wonen-Vlaanderen beheert de gewestelijke inventaris voor de 301 andere Vlaamse gemeenten.

Het aantal woningen dat ooit op de inventaris werd geplaatst, komt eind 2012 op 23.612. De schrappingsgraad bedraagt 70%. Eind 2012 stonden er in totaal 6.974 woningen op de inventaris ongeschikt/onbewoonbaar.

Het aantal nieuw geïnventariseerde woningen is sinds 2003 in stijgende lijn, mede door de oprichting van de Vlaamse Wooninspectie. In 2012 werden er 2.740 nieuwe woningen geïnventariseerd. Er konden ook 2.306 woningen geschrapt worden uit de lijst. Deze woningen stonden gemiddeld 2 jaar op de inventaris.

Verwaarloosde woningen

Een woning of gebouw is verwaarloosd indien de buitenkant ernstige gebreken vertoont. De verwaarlozing wordt aan de hand van een uitwendig onderzoek van de woning vastgesteld.

De gemeenten dienen de inventarisbeheerders minstens één keer per jaar een overzicht te bezorgen van panden waarvoor een vermoeden van verwaarlozing bestaat. Op basis van die vermoedenslijst gaat de inventarisbeheerder op onderzoek. Hij beoordeelt de gebreken en tekens van verval van het pand aan de hand van een technisch verslag. Als blijkt dat het pand minstens 18 strafpunten behaalt op dit technisch verslag, dan is er sprake van verwaarlozing. De gewestelijke inventarisbeheerder start dan een procedure op om het pand op te nemen op de gewestelijke inventarislijst van verwaarloosde woningen

en gebouwen. Voor deze panden stelt de inventarisbeheerder een administratieve akte op, waartegen de eigenaars bezwaar kunnen aantekenen. Als er geen bezwaar wordt ingediend of het bezwaar niet wordt ingewilligd, wordt het verwaarloosde pand opgenomen in de gewestelijke inventaris, waaraan eveneens een heffingsplicht is verbonden.

In totaal werden van 1996 tot eind 2011 7.884 panden geïnventariseerd. 90% is ondertussen geschrapt. Eind 2012 staan er nog 855 woningen op de inventaris.

In 2012 werd voor 237 nieuwe panden verwaarlozing vastgesteld en werden er 155 geschrapt. Deze panden stonden gemiddeld 6 jaar op de inventaris.

Leegstaande woningen

Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer ze meer dan een jaar niet meer effectief is gebruikt.

Tot 31 december 2009 bestond er een gewestelijke inventarislijst van leegstaande panden, maar sinds 1 januari 2010 wordt het registreren en bestrijden van leegstand volledig toevertrouwd aan de gemeenten. Overeenkomstig het decreet Grond- en Pandenbeleid nemen de gemeenten de leegstaande woningen en gebouwen op in een gemeentelijk leegstandsregister waaraan ze een gemeentelijke heffing kunnen koppelen.

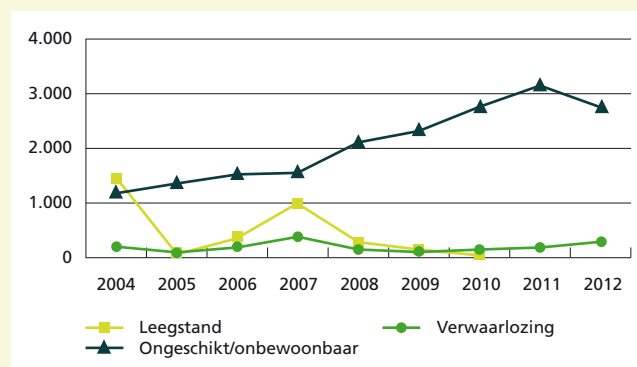
De gemeenten moeten hun leegstandsregister minstens één keer per jaar actualiseren. Bij die actualisatie moeten alle woningen en gebouwen waarvoor een vermoeden van leegstand bestaat, gecontroleerd worden. Het geactualiseerde leegstandsregister moet vervolgens aan Wonen-Vlaanderen worden bezorgd. In 2010 stonden er in totaal 7.835 panden op de gemeentelijke leegstandsregisters. In 2012 was dit gestegen tot 14.563.

Strafrechtelijke handhaving

Het strafrechtelijk optreden van de wooninspecteurs ondersteunt de administratieve procedure: ofwel is de administratieve procedure reeds volledig doorlopen en werd geen bevredigend resultaat bereikt (bijvoorbeeld verderzetting van verhuur ondanks een ongeschiktheids- of onbewoonbaarheidsbesluit), ofwel is de administratieve procedure niet geschikt om het concrete geval van krotverhuur aan te pakken (bijvoorbeeld wonen in constructies die in het geheel niet bestemd zijn voor bewoning). Ook wie het initiatief voor een controle neemt, geeft een belangrijke aanwijzing over de gevallen waarin de wooninspecteurs in actie komen. In 2012 ging in 37% van de gevallen het initiatief uit van de gemeente. Als lokale overheid hebben zij een goed zicht op de slechte kwaliteit van sommige panden en kunnen zij dus de afweging maken of een onderzoek tot de prioriteiten van de wooninspecteur behoort. Ook de politie (27%) en het parket (16%) nemen initiatieven. De wooninspecteur doet in bepaalde gevallen ook zelf opsporing naar slechte woningkwaliteit, wat in 8% tot een aanvankelijke actie heeft geleid. De bewoner van de verkrotte woning ligt in 1% van de gevallen aan het initiatief van de actie. In principe treedt de wooninspectie niet op naar aanleiding van klachten van burgers,

4.37 Leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal nieuw geïnventariseerde panden per jaar, door het Vlaamse Gewest, van 2004 tot 2012, toestand april 2013.

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

die zich in eerste instantie tot de gemeente of het agentschap Wonen-Vlaanderen moeten wenden. Enkel indien er onbetwistbare indicaties zijn van zeer slechte woningkwaliteit, zal op een vraag van een burger worden ingegaan.

In 2012 werden 712 panden geverbaliseerd, goed voor 1.849 woonentiteiten (kamers, studio's, appartementen, eengezinswoningen). Dit totaal is onderverdeeld in 236 eengezinswoningen (13%), 907 appartementen of studio's (49%), 699 kamers (38%) en 7 constructies niet voor bewoning bestemd. Dat zijn er in totaal minder dan de drie voorgaande werkjaren. Van de 1.849 geverbaliseerde woonentiteiten werden er 951 onderzocht in het kader van aanvankelijke vaststellingen en 898 in het kader van navolgende vaststellingen. Dat betekent dat de helft van de onderzochte woonentiteiten in heel Vlaanderen werd onderzocht tijdens een hercontrole. Dit is een zeer lichte daling tegenover het tiende werkjaar (49,7%), maar nog steeds een aanzienlijke stijging tegenover de eerdere werkjaren (36% in het negende werkjaar en 28% in het achtste werkjaar). Het hoge aandeel hercontroles hangt uiteraard samen met het hoge aantal opgestelde herstellvorderingen. Voor elke opgestelde herstellvordering dient er minstens één hercontrole uitgevoerd te worden.

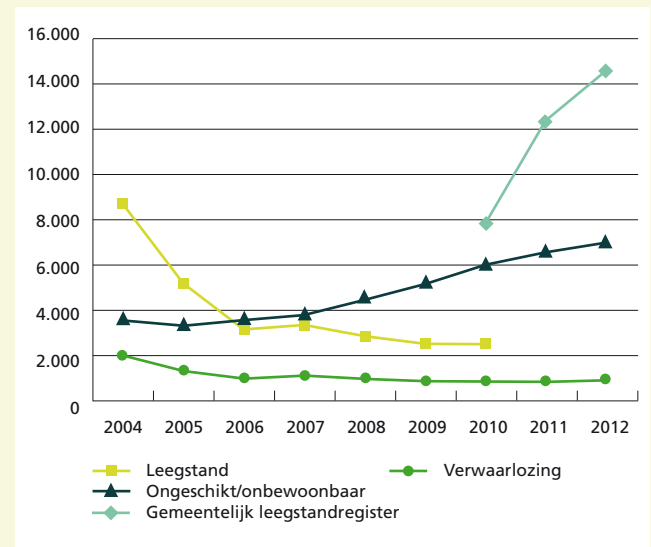
Door het betalend maken van de hercontroles moet het aantal hercontroles dalen. Dit is vooralsnog niet gelukt, wat niet wil zeggen dat het betalend karakter van de hercontroles geen effect heeft. De stijging van het percentage hercontroles is immers ook te verklaren door het feit dat sinds de inwerkingtreding van de herstellvordering in 2007 heel wat herstellvorderingen werden opgesteld. Het uitvoeren van de renovatiewerkzaamheden duurt uiteraard enige tijd waardoor het aandeel hercontroles hoog zal blijven. 302 herstellvorderingen werden in 2012 ingeleid, wat betrekking had op 902 woonentiteiten.

Bij de aanvankelijke vaststellingen werden 936 technische verslagen opgesteld. In 83% van de gevallen werd vastgesteld dat er een gevaar voor elektrocutie of brand door een gebrekkige elektrische installatie was. Het gevaar voor elektrocutie of brand is steeds het meest vertegenwoordigd. Vervolgens werd voor 64% een probleem met de sanitaire voorzieningen vastgesteld. Elke woning moet beschikken over een gootsteen met aanvoer van warm en koud water, een toilet met waterspoeling en een douche of bad. Wanneer deze niet aanwezig zijn en/of niet behoorlijk functioneren, wordt dit gequoteerd als een gebrek. Voor 55% van de gevallen werden vochtproblemen vastgesteld. Vochtproblemen wijzen vaak op structurele gebreken aan het pand. Vochtproblemen zijn ook gevaarlijk, in die zin dat wanneer zij niet opgelost worden, de schade (en het gebrekkig wooncomfort) zal verergeren. Op het vlak van de bezettingsnorm (maximaal toegelaten bezetting) werd voor 137 entiteiten de onaangepastheid vastgesteld (15%) en voor 170 entiteiten de overbewoondheid (18%).

In 2012 werd het herstel vastgesteld van 185 panden, goed voor 379 woonentiteiten. Sinds de inwerkingtreding van de herstellvordering werden reeds 463 panden integraal hersteld, goed voor 1.123 woonentiteiten.

4.38 Evolutie leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal panden dat op de gewestelijke inventaris en de gemeentelijke leegstandsregisters staan op het einde van het jaar, van 2004 tot 2012, toestand mei 2013.

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

Lokaal woonbeleid

De gemeentebesturen krijgen in de Vlaamse Wooncode een belangrijke rol toebedeeld. De gemeente is – als regisseur van het lokaal woonbeleid – verantwoordelijk voor het uitwerken van haar woonbeleid waarbij aandacht dient te gaan naar het stimuleren van sociale woonprojecten, het ondersteunen van woonbehoeftige gezinnen en alleenstaanden en het bewaken van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

De Vlaamse Regering wil de gemeenten stimuleren, begeleiden en ondersteunen om de taak als regisseur van het lokaal woonbeleid op te nemen met alle publieke en private woonactoren. Daarbij wordt prioriteit gegeven aan het stimuleren van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.

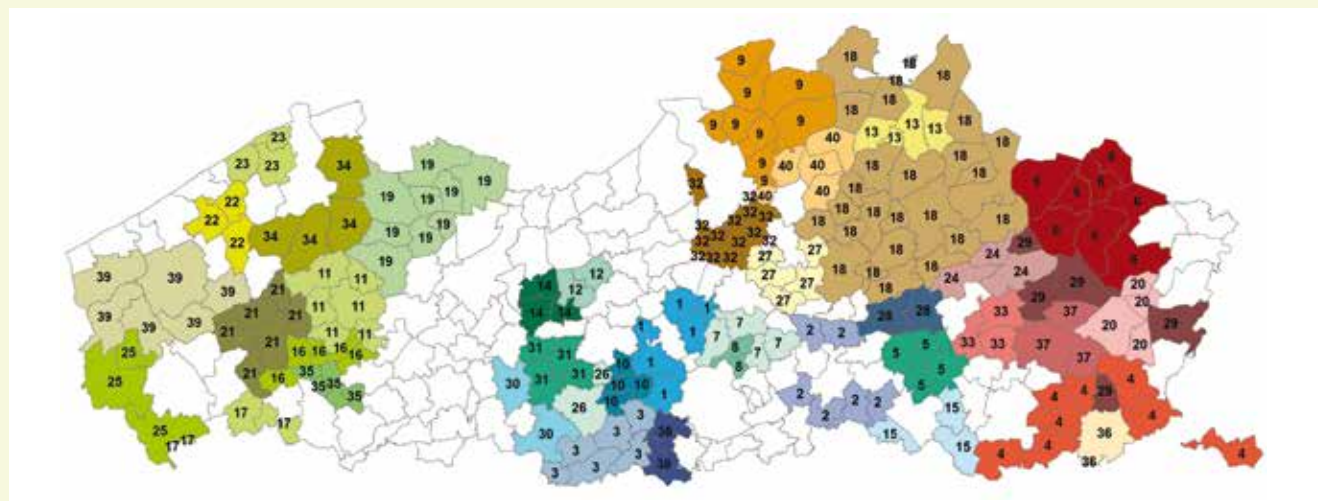
Om in aanmerking te komen voor een subsidie moeten de projecten uitgevoerd worden met het oog op de realisatie van elk van de volgende doelstellingen:

1. het ontwikkelen van een gemeentelijke beleidsvisie op het vlak van wonen;
2. het organiseren van het lokaal woonoverleg;
3. het uitbouwen van een klantgerichte dienstverlening aan de burger;
4. het verbeteren van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

Eind 2012 zijn er 40 gesubsidieerde intergemeentelijke projecten lokaal woonbeleid. Hieraan participeren in totaal 202 gemeenten.

4.39 Lokaal woonbeleid

Goedgekeurde subsidieaanvragen projecten lokaal woonbeleid, situatie december 2012.

Noot: elk kleur en cijfer staat voor een apart woonproject.
Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Wonen 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

De Witte N. e.a. (2012). *Een huis? Een thuis! Over ouderen en wonen*. Brugge: Vanden Broele.

Heylen K. e.a. (2007). *Wonen in Vlaanderen. De resultaten van de Woonsurvey 2005 en de Uitwendige Woningsschouwing 2005*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement RWO, Afdeling Woonbeleid.

Le Roy M. & Vandekerckhove B. (2007). *Verder onderzoek naar de evolutie van de kwaliteit van woningen in Vlaanderen*. Steunpunt Ruimte en Wonen.

Le Roy M. e.a. (2008). *Onderzoek naar woningmarktsegmenten*. Steunpunt Ruimte en Wonen.

Heylen K. (2012). *De evolutie van de woonsituatie in Vlaanderen. SILC-gegevens voor de periode 2004-2009*. Steunpunt Ruimte en Wonen.

Heylen K. & Winters S. (2009). *Woningbezit in Vlaanderen: een cohortebenadering*. Steunpunt Ruimte en Wonen.

Tratsaert K. (2012). *Huurprijzen en richthuurprijzen. Deel II: De registratie van huurcontracten als informatiebron van de private huurmarkt*. Steunpunt Ruimte en Wonen.

Winters S. & De Decker P. (2009). *Wonen in Vlaanderen. Over kwaliteit, betaalbaarheid en woonzekerheid*. In: Vanderleyden L. e.a. (red.). *De sociale staat van Vlaanderen 2009*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 199-234.

Winters S. & Elsinga M. (2011). *Wonen in Vlaanderen in internationaal perspectief*. In: Noppe J. e.a. (red.). *De*

sociale staat van Vlaanderen 2011. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 217-256.

Vanneste, D. e.a. (2007). *Woning en woonomgeving in België. Sociaal-Economische Enquête 2001. Monografieën nr. 2*. Brussel: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.

Studiedienst van de Vlaamse Regering (2013). *Vlaamse armoedemonitor 2013*.

Vlaamse Wooninspectie. *Jaarverslag 2012*.

Vlaams Woningfonds. *Activiteitenverslag 2012*.

Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (2010). *Statistisch bulletin kandidaat-huurders. Editie 2010. Versie 1.1*.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>

Eurostat, huisvestingsstatistieken: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Housing_statistics/nl

Departement RWO, Agentschap Wonen Vlaanderen: <http://www.bouwenenwonen.be/>

Steunpunt Wonen: <http://steunpuntwonen.be>

Vlaams Energieagentschap. Vlaamse energiestatistieken: <http://www.energiesparen.be/node/384>

Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen: <http://www.vmsw.be>

Vlaams Woningfonds: <http://www.vlaamswoningfonds.be>

Sociale woonkredieten: <http://www.sociaal-woonkrediet.be>

Vlaams Huurdersplatform: <http://www.vob-vzw.be>

Beroepsvereniging van het Krediet: <http://www.upc-bvk.be/>

DEFINITIES

Comfortniveau

Klein comfort Stromend water binnen de woning + wc met waterspoeling + badkamer of stortbad.

Middelmatig comfort Klein comfort + centrale verwarming.

Groot comfort Middelmatig comfort + keuken (ten minste 4m²) + telefoonaansluiting + ten minste één auto.

EU-SILC-survey De 'European Union Statistics on Income and Living Conditions' (EU-SILC) is een enquête naar inkomens en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC-survey is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De SILC wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek (ADSEI) van de FOD Economie (<http://statbel.fgov.be/silc>).

Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden (gezinshoofd) wordt geïnterviewd evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishoud- en individueel niveau. Vanaf 2004 is de SILC opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens.

In de EU-SILC-survey van 2011 werden in het Vlaamse Gewest in totaal via de huishoud- en individuele vragenlijst gegevens verzameld voor 7.504 personen. In het Waalse Gewest ging het om 4.817 personen, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om 1.979 personen. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze VRIND geen EU-SILC-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

Leegstaande woning Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer zij gedurende tenminste twaalf opeenvolgende maanden niet effectief gebruikt wordt in overeenstemming met de woonfunctie.

Ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning

Een woning wordt ongeschikt verklaard indien aan bepaalde technische eisen en comfortvereisten niet wordt voldaan. Van het bouwgedeelte wordt de stabiliteit en de bouwfysica van dak, muren en draagvloeren beoordeeld. Voor het woongedeelte wordt gekeken naar de comfortvereisten inzake elektriciteit, water en verwarming, de veiligheids- en gezondheidsvereisten (trappen, overlopen, balustrades,

verluchtingsmogelijkheid), de afwerking (eventuele sleet aan dekvloer, plafond, ramen en deuren) en vochtproblemen. Indien de woning ook nog door een aantal zware gebreken een aantoonbaar risico inhoudt voor de veiligheid of gezondheid van de bewoners, is zij onbewoonbaar.

Verwaarloosde woning Een woning is verwaarloosd wanneer het ernstige zichtbare en storende gebreken of tekenen van verval vertoont aan buitenmuren, voegwerk, schoorstenen, dakbedekking, dakgebinte, buitenschrijnwerk, kroonlijst of dakgoten.

Verzekering Gewaarborgd Wonen De verzekering gewaarborgd wonen wil het grote financiële risico beperken bij het aangaan van een hypothecaire lening. De verzekering loopt over een periode van 10 jaar. Als men tijdens deze verzekeringsperiode onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, kan men na een wachttijd van 3 maanden gedurende maximaal 3 jaar een tegemoetkoming ontvangen in de aflossing van de hypothecaire lening.

Vlaamse Wooncode Decreet van 15 juli 1997, zoals gewijzigd; geeft het kader aan voor het woonbeleid in Vlaanderen. Het centrale uitgangspunt van de Vlaamse Wooncode is het recht op een behoorlijke huisvesting voor iedere burger. Het uiteindelijke doel is de verwezenlijking van dit recht door het bevorderen van de beschikbaarheid van aangepaste woningen, van goede kwaliteit, in een behoorlijke woonomgeving, tegen een betaalbare prijs en met woonzekerheid.

4.3 STAD EN PLATTELAND

BLIKVANGERS

- Het Vlaamse Gewest wordt gekenmerkt door een aanhoudend overschot op de migratiebalans. In de groot- en centrumsteden weegt het migratiesaldo het zwaarst door op de groei van de bevolking, voornamelijk door buitenlandse immigratie. De grootste bevolkingsgroei doet zich voor op amper een tiende van de Vlaamse oppervlakte (figuur 4.44).
- Samen met de toename van het aantal inwoners duiken verschillende demografische tendensen tegelijkertijd en meer uitgesproken op in de (groot)steden: vergrijzing en vergroening, verzilvering en verkleuring (figuren 4.51, 4.52).
- In de steden is bijna de helft van de totale oppervlakte bebouwd, op het platteland een vijfde. Wonen neemt in alle gebieden een fors deel in van de bebouwde oppervlakte: van bijna 83% op het platteland tot 64% in de centrumsteden en 54% in de grootsteden. Bijna 1 op de 3 woongelegenheden bevinden zich in de groot- en centrumsteden, terwijl deze slechts 9% van de grondoppervlakte innemen (figuren 4.53, 4.54, 4.55, 4.56). Dit vertaalt zich ook in de woningprijs (figuren 4.59, 4.61, 4.62).
- Steden zorgen voor contrasterende beelden en werkelijkheden. Het zijn plekken waar mensen en economische activiteiten geconcentreerd voorkomen (figuur 4.74) en zorgen voor dynamiek en leven (figuur 4.83). In steden komt ook armoede en achterstelling samen. De cijfers geven aan dat dit duale karakter vooral een grootstedelijk fenomeen is. In de centrumsteden speelt dit iets minder, al maskeert het gemiddelde voor de centrumsteden grote onderlinge verschillen (figuren 4.79, 4.80, 4.81, 4.82).
- Niettegenstaande het grotere aanbod zijn grootstedelingen globaal minder tevreden over het voorzieningen-aanbod. Op het platteland is men het minst tevreden over de begeleiding van werklozen, het openbaar vervoer en culturele voorzieningen. In de centrumsteden scoren vooral het onderwijs, de gezondheidsinstellingen en de culturele voorzieningen zeer hoog. Daar wordt ook iets minder geklaagd over de staat van de wegen. (figuur 4.91).

Voor de Vlaamse overheid is verstedelijking zowel een uitdaging als een opportuniteit. Het is zoeken naar een duurzaam evenwicht, zowel sociaaleconomisch, ecologisch als sociaal.

Dit komt sterk tot uitdrukking in het Vlaamse regeerakkoord, de beleidsnota's en beleidsbrieven waarin aandacht gaat naar plattelands- en stedelijke ontwikkelingen. Daarin wordt een pleidooi gehouden voor een verdere versterking van aantrekkelijke, duurzame, leefbare steden en plattelandsgemeenten.

Het Vlaams plattelandsbeleid focust op het stimuleren van de lokale economie en de streekidentiteit, het versterken van de woon- en werkomgeving, het inzetten op de eigen sociaal-culturele waarden en noden en het verbeteren van landschap, milieu en natuur. Kortom, investeren in de omgevingskwaliteit van het platteland.

Het Vlaams stedenbeleid ondersteunt de steden als motor voor sociale, economische en maatschappelijke vernieuwing. Steden inspireren, het zijn ook voelsprietten voor nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen en veranderingen. De gelijktijdige vergroening, verkleuring en verzilvering zullen zich bijvoorbeeld scherper en sneller laten voelen in steden dan elders. Enerzijds heeft Vlaanderen de sterkere vergroening in de steden nodig om een antwoord te bieden op de economische en sociale noden van de toekomst. Anderzijds nopen de demografische vooruitzichten tot creatieve oplossingen op vlak van betaalbaar wonen, leefbare wijken, slimme mobiliteit, duurzame energie, kinderopvang, onderwijs, zorg en dienstenvoorzieningen.

De leefbaarheids- of duurzaamheidsaspecten vormen dan ook de leidraad van de indicatorenset. Eerst komen een aantal demografische ontwikkelingen aan bod. Een tweede luik bespreekt ruimtelijke ontwikkeling, waarna aandacht gaat naar het wonen en werken in een kwaliteitsvolle omgeving. Ruimtelijke concentraties van economische activiteit worden dan gekoppeld aan arbeidsmarktgegevens. Voor het sociale luik wordt gekeken naar aspecten van sociale samenhang, cultuur en vrije tijd, armoede en achterstelling en sociale voorzieningen. Tot slot komen enkele institutionele aspecten met het accent op de relatie tussen de bevolking en het bestuur aan bod.

De verstedelijking wordt in beeld gebracht aan de hand van een classificatie van gemeenten en steden. Deze is

Demografische ontwikkelingen

gebaseerd op de indeling van het Ruimtelijke Structuurplan Vlaanderen waarbij de gemeenten die in het buitengebied liggen werden opgesplitst naar plattelandsgemeenten en overgangsgemeenten. Naast het cijfer voor het Vlaamse Gewest wordt waar mogelijk ook de positie van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest meegegeven. Om de tekst leesbaar te houden, wordt het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest als Brussel omschreven.

Vlaanderen telt momenteel 6,35 miljoen inwoners. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 1,14 miljoen inwoners. In wat volgt worden een aantal demografische ontwikkelingen volgens verstedelijkingsgraad geschetst, die relevant zijn voor het begrijpen van enkele maatschappelijke ontwikkelingen. Vooreerst worden de componenten van de bevolkingsgroei onder de loep genomen. Vervolgens wordt dieper ingegaan op enkele belangrijke sociaal demografische parameters.

4.40 Indeling gemeenten

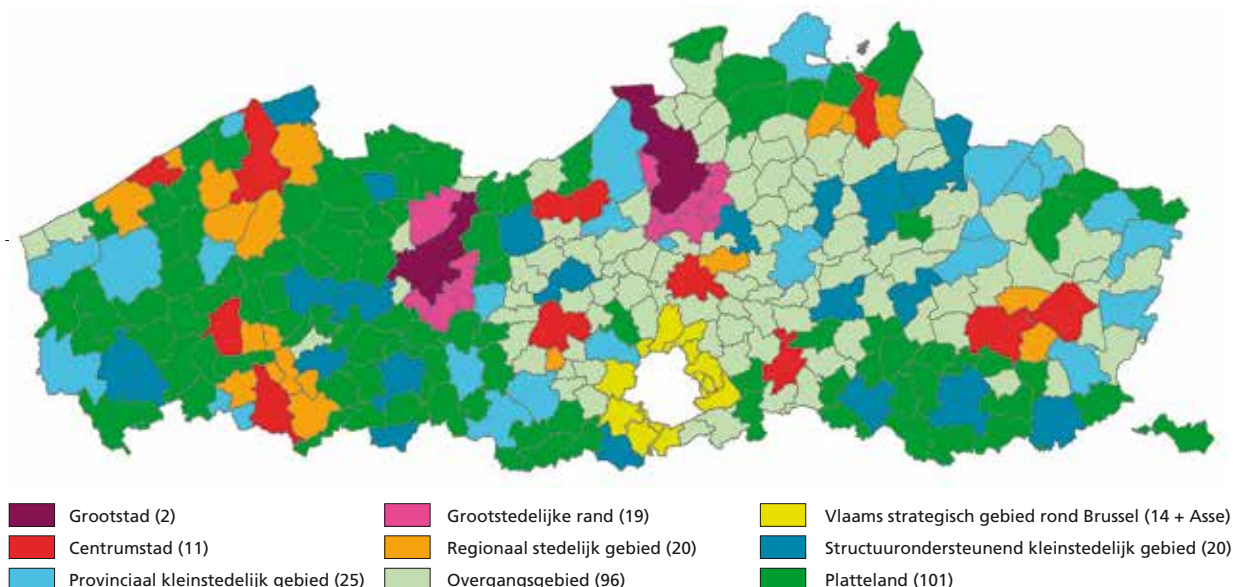
Gebiedsindeling van de gemeenten, aantal inwoners op 1 januari 2012, oppervlakte in km².

RSV	SPRE	Aantal gemeenten	Aantal inwoners	%	Oppervlakte (km ²)	%
Grootsteden		2	750.846	11,8	360,7	2,7
Centrumsteden		11	837.637	13,2	845,8	6,3
Grootstedelijke rand		19	285.329	4,5	315,8	2,3
Regionaal stedelijk gebied		20	369.419	5,8	790,1	5,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel		13	269.867	4,2	273,1	2,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied		21	683.260	10,8	1.406,4	10,4
Provinciaal kleinstedelijk gebied		25	656.400	10,3	1.726,1	12,8
Buitengebied	Overgangsgebied	96	1.496.981	23,6	3.439,9	25,4
	Platteland	101	1.001.026	15,8	4.364,2	32,3
Vlaams Gewest		308	6.350.765	100,0	13.522,3	100,0
Brussels Gewest		19	1.138.854		161	

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.41 Gebiedsindeling RSV +SPRE

Gebiedsindeling van de gemeenten op basis van de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) en het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (SPRE).

Bron: RSV, SPRE, bewerking SVR.

Bevolking

Bevolkingsevolutie

Eén op vier inwoners woont in een grootstad of een centrumstad, dit komt overeen met bijna 1,6 miljoen mensen. Vier op tien inwoners wonen op het platteland of in het overgangsgebied. Binnen Vlaanderen is de bevolkingsdichtheid het hoogst in de zogenaamde Vlaamse ruit, het kerngebied tussen Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent. Naarmate de graad van verstedelijking afneemt, wonen er minder inwoners per km².

In de grootsteden, het strategisch gebied rond Brussel of de Vlaamse rand en in de provinciesteden is de bevolkingsomvang de afgelopen jaren het sterkst toegenomen. De afgelopen 10 jaar is de bevolking in de grootsteden met meer dan 10% gestegen. In de Vlaamse rand en in de provinciesteden bedraagt de stijging bijna 7%. Voor Vlaanderen bedraagt de stijging 6%, een groot contrast met een toename van de bevolking in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest met meer dan 15%.

Componenten bevolkingsevolutie

De bevolkingsgroei is het resultaat van twee deelprocessen. Aan de ene kant is er de **natuurlijke groei**. Dit is het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal overlijdens.

Aan de andere kant is er de invloed van de in- en uitgaande verhuisbewegingen, die weerspiegeld worden in het totale **migratiesaldo**.

4.42 Bevolkingsevolutie

Bevolkingsaantallen 2012, evolutie van 2002 tot 2012, in %, bevolkingsdichtheid (inw/km²).

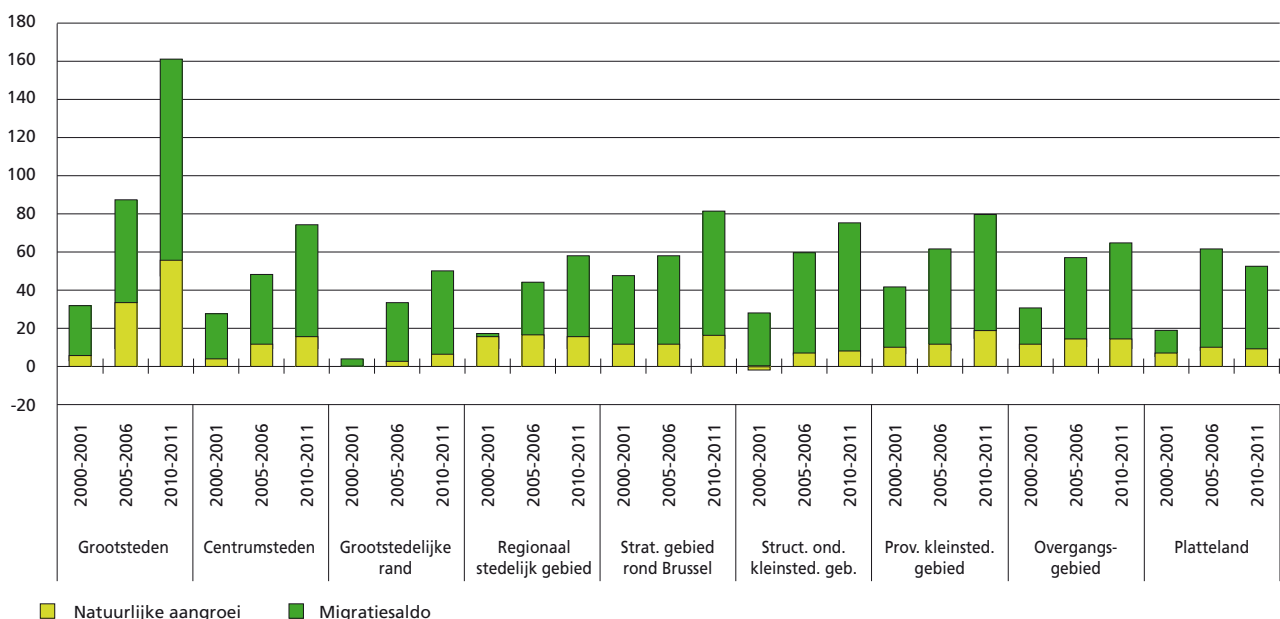
	2012	Evolutie 2002-2012	Inwoners/km ²
Grootsteden	750.846	11,2	2.082
Centrumsteden	837.637	5,4	990
Grootstedelijke rand	285.329	4,0	904
Regionaal stedelijk gebied	369.419	4,8	468
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	269.867	6,9	988
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	683.260	6,1	486
Provinciaal kleinstedelijk gebied	656.400	6,9	380
Overgangsgebied	1.496.981	5,7	435
Platteland	1.001.026	5,4	229
Vlaams Gewest	6.350.765	6,3	470
Brussels Gewest	1.138.854	16,4	7.074

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

Het effect van het migratiesaldo op de totale groei van de bevolking in Vlaanderen is een pak groter dan het effect van de natuurlijke aangroei. Vlaanderen wint per 10.000 inwoners, 18 inwoners door natuurlijke aangroei en 59 inwoners door migratie. In Brussel zijn dit 83 inwoners door natuurlijke aangroei en 123 inwoners door migratie. Figuur 4.43 leert bovendien dat dit effect de afgelopen jaren sterk is toegenomen. De grootsteden en de centrumsteden zien het gewicht van het migratiesaldo ten opzichte van 2000 het sterkst toenemen. Per 10.000 grootstedelingen kwamen er in 2010 meer dan 100 bij door migratie, in 2000 was dit saldo nog minimaal. In de centrumsteden kwamen er gemiddeld 60 inwoners bij door migratie, tegenover 23 in 2000.

4.43 Migratiesaldo en natuurlijke groei

Migratiesaldo en natuurlijke groei, gemiddelde 2000-2001, 2005-2006 en 2010-2011, per 10.000 inwoners.

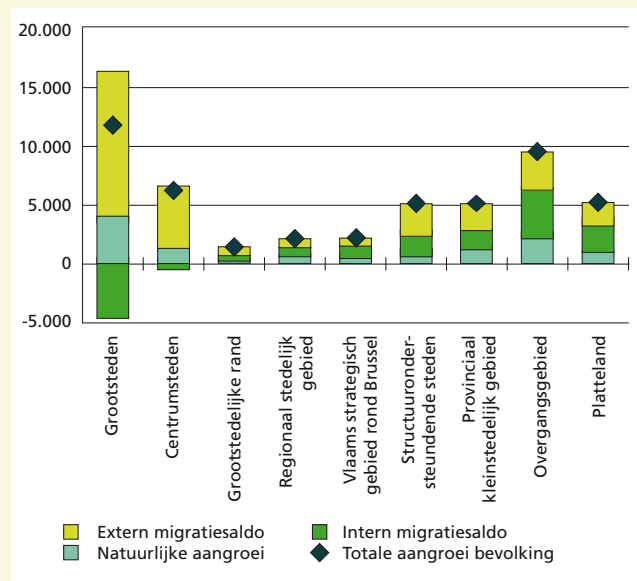

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.44 Demografische balansvergelijking

Extern, intern migratiesaldo, natuurlijke aangroei en totale aangroei bevolking, 2010-2011, in volumes.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

De natuurlijke aangroei speelt in de grootsteden eveneens een belangrijke rol. Per 10.000 inwoners kwamen er 56 borelingen bij. In de centrumsteden gaf dit een toename van 16 borelingen.

In figuur 4.44 wordt de dynamiek van de bevolking samengevat in een demografische balansvergelijking voor de periode 2010-2011. De balansvergelijking geeft de totale aangroei van de bevolking weer in volumes, opgesplitst in de verschillende demografische componenten.

Kenmerkend voor de groot- en centrumsteden is een intern negatief migratievolume dat gecompenseerd wordt met een positief extern migratievolume: in de grootsteden wijken ongeveer 4.700 inwoners uit naar een andere Belgische gemeente en stromen er meer dan 12.000 inwoners in

uit het buitenland. Bovendien zorgt de natuurlijke aangroei van meer dan 4.000 inwoners voor een totale bevolkingsaangroei van bijna 12.000 inwoners. In de centrumsteden wijken er ongeveer een 500-tal inwoners uit en stromen er ongeveer 5.500 in uit het buitenland. In combinatie met een natuurlijke aangroei van 1.300 inwoners, zorgt dit voor een totale toename van meer dan 6.000 inwoners. De grootste bevolkingsaangroei in Vlaanderen doet zich voor op amper een tiende van de Vlaamse oppervlakte. Het platteland en het overgangsgebied zijn goed voor een aangroei van 15.000 inwoners. Hiervoor zorgt een natuurlijke aangroei van 3.000 borelingen, in combinatie met een positief intern migratiesaldo van 6.400 inwoners en een positief extern migratiesaldo van 5.700 inwoners.

Stadsvlucht

Naast de natuurlijke aangroei, die in de groot- en centrumsteden een groter gewicht heeft dan elders, zorgt de aangroei door buitenlandse migratie voor het grootste deel van de bevolkingsaangroei. Het intern migratiesaldo blijft veelal negatief, de groot- en centrum-steden worden nog steeds geconfronteerd met een uitstroom richting suburbane woonmilieus. Stadsvlucht staat nog steeds hoog op de politieke agenda.

Verhuisintenties

1 op de 5 volwassen Vlamingen heeft de intentie om de komende vijf jaar te verhuizen. Naarmate de verstedelijkingsgraad toeneemt, stijgt het aandeel inwoners met een verhuisplan. In de grootsteden bedraagt dit aandeel 29% en in de centrumsteden, in de kleinere steden, in de stedelijke rand en in het overgangsgebied gaat het om één op vijf inwoners en op het platteland wil 18% van de inwoners verhuizen. Bijna 4 op de 10 verhuisgeneigde inwoners wil verhuizen naar een andere stad of gemeente. Dit betekent ook dat 6 op de 10 potentiële verhuizers in hun huidige stad of gemeente wil blijven wonen. Dit sluit aan bij de officiële cijfers, die aangeven dat verhuisbewegingen hoofdzakelijk binnen een straal van maximum 20 km plaats vinden.

Niettegenstaande de samenhang tussen verstedelijkingsgraad en verhuisplannen, blijkt de urbanisatiegraad op zich geen goede voorspeller te zijn voor de verhuisintentie. Er spelen duidelijk andere factoren dan de verstedelijkingsgraad. Verhuisintenties lopen voor een groot deel parallel met de levensfase waar iemand zich in bevindt, los van de stad of plaats waar men woont. Inwoners jonger dan 35 jaar, thuiswonenden bij hun ouders, huurders, hoger opgeleiden, bewoners van een appartement of woning zonder tuin, of een woning in mindere staat maken meer kans om te verhuizen. Dit blijkt ook uit de bijhorende motieven.

De meeste respondenten geven meer dan twee motieven op. Hierbij dient te worden opgemerkt dat verschillende motieven samen gaan. Het ene motief sluit het andere niet uit. Figuur 4.45 geeft een overzicht van het percentage genoemde motieven en van het aandeel bewoners met genoemde motieven in afnemend belang.

4.45 Verhuismotieven

Verhuismotieven, in 2012, in %.

	Percentage totaal motieven	Percentage respondenten
Wijziging gezinssituatie	21,9	52,7
De wens om eigenaar te worden	18,0	43,1
Ontevredenheid met huidige woning	12,6	30,4
Verandering in financiële situatie	11,6	27,8
Afstand woon/werkverkeer	10,1	24,3
Ontevredenheid met huidige buurt/wijk	6,3	15,0
Goedkopere woning	6,0	14,4
Dichter bij familie/vrienden wonen	6,8	16,3
Gezondheid/behoefte aan zorg	3,5	8,3
Ander	3,3	8,0
Totaal	100,0	240,0

Bron: SCV-survey 2012.

De wijziging van de gezinssituatie als meest genoemde motief is niet verwonderlijk daar socio-demografische factoren een grote verklaringskracht hebben voor de verhuisintentie. Naast demografische motieven die dominant zijn, is de wens om eigenaar te worden een belangrijke drijfveer, gestoeld op historische processen die maken dat eigenaar worden de intrinsieke meerwaarde van een verhuis wordt. Daarnaast spelen subjectieve factoren, zoals tevredenheid over woning, buurt en stad een belangrijke rol. De motivatie verschilt niet naargelang de verstedelijkingsgraad, al speelt het motief, de afstand woon-werkverkeer een minder grote rol in de centrumsteden. Pendel is dan ook voornamelijk een zaak van niet-stadsbewoners.

Uit de SVR-studie Steden Binnenstebuiten 2013 blijkt dat niet iedereen die wil verhuizen, de stad de rug toekeert. Bijna twee derden, verhuist binnen de stad en blijft dus in de stad wonen. Niettemin staande het merendeel van de verhuisgeneigde stedelingen er voor kiest om in de stad te blijven wonen, tonen de analyses aan dat de emigratie van veelal sterkere socio-economische profielen (hogere inkomens, hogere opleiding) nog steeds een feit is, ongeacht in welke centrumstad ze wonen.

Samenhangend met de demografische levensfase, is het dan ook onmiskenbaar zo dat jonge gezinnen de stad verlaten. Onderzoek op basis van (leeftijdsspecifieke) migratiesaldi geeft maar een partieel beeld van de soms complexe migratiebewegingen. Een andere bijdrage in de SVR-studie Steden Binnenstebuiten 2013, toont aan dat steden er wel in slagen jonge gezinnen en jong volwassenen in de stad te houden. Cohorte-analyses geven dit aan. Zo hebben inwoners-jongvolwassenen een blijfkans tussen 34-66%, ingeweken jongvolwassenen hebben een blijfkans tussen (22-50%). Eens jonge gezinnen in de stad wonen, blijven ze ook vaker hangen (blijfkans van 50%), als ze er al woonden is de blijfkans nog groter 60-80%. Dit toont aan dat de steden een belangrijk demografisch surplus boeken. Dit is belangrijk voor het draagvlak van de steden. Maar de steden kunnen echter niet vermijden dat voor heel wat jonge gezinnen de stad nog steeds een transitzone is. Er is dus nog steeds een selectieve stads-

vlucht. Het blijft dan ook wenselijk dat steden inzetten om het positieve saldo van jonge cohortes in absoluut aantal te verhogen (meer instroom, geeft uitstroom maar ook deel dat blijft) en anderzijds blijven inzetten om jonge gezinnen in de stad aan te trekken.

Demografische uitdagingen

Samen met de toename van het aantal inwoners duiken verschillende maatschappelijke fenomenen tegelijkertijd en meer uitgesproken op in de steden: niet alleen vergrijzing en verzilvering, maar vooral verkleuring en vergroening zetten zich sterker door in de (groot)steden dan elders in Vlaanderen. In de grootsteden is bijna 1 op 4 inwoners is jonger dan 20 jaar, in de centrumsteden is dit gemiddeld 1 op de 5. Daarnaast speelt gezinsverdunding eveneens een rol. Bovendien zullen de steden volgens de SVR prognoses naar schatting een derde van de aangroei

4.47 Huishoudens

Aantal huishoudens, gemiddeld aantal personen, aandeel 1-persoons huishoudens, op 1 januari 2011.

	Aantal huishoudens	Gemiddeld aantal personen	1-persoons huishoudens (%)
Grootsteden	347.356	2,1	44,6
Centrumsteden	370.832	2,2	36,4
Grootstedelijke rand	116.737	2,4	27,2
Regionaal stedelijk gebied	150.387	2,4	25,7
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	107.786	2,5	28,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	289.188	2,3	30,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	269.086	2,4	27,6
Overgangsgebied	600.993	2,5	25,1
Platteland	398.996	2,5	24,6
Vlaams Gewest	2.651.361	2,3	30,3
Brussels Gewest	531.204	2,1	48,3

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

4.46 Diversiteit

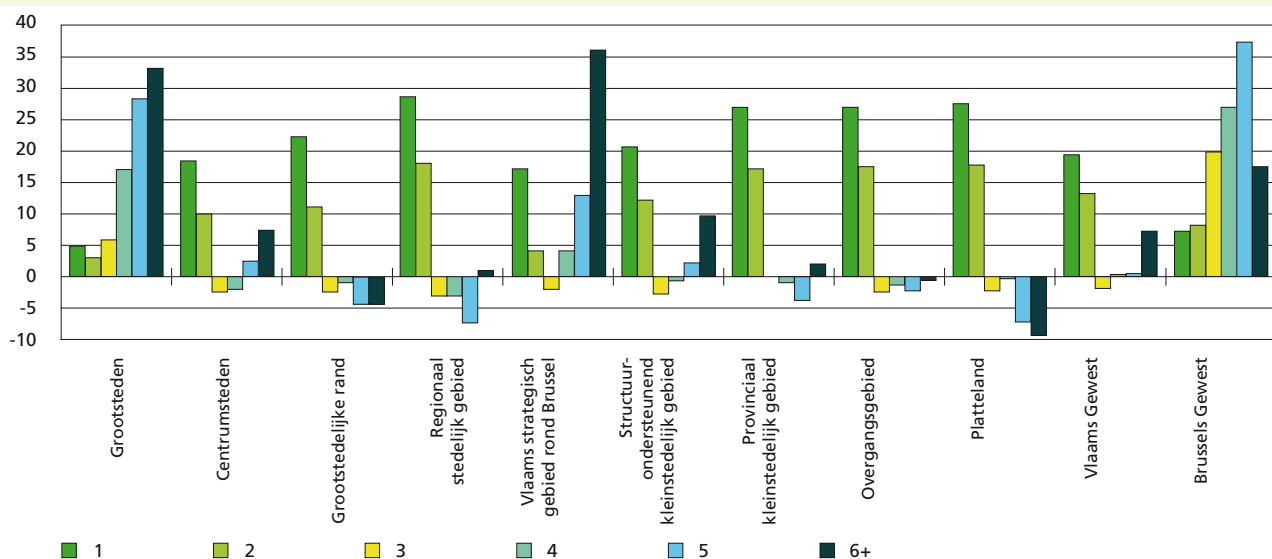
Aantal en aandeel personen naar nationaliteit en herkomst, in 2011, in %.

	Nationaliteit		Herkomst	
	Aantal niet-Belgen	% niet-Belgen	Aantal personen van vreemde herkomst	% personen van vreemde herkomst
Grootsteden	116.017	15,7	248.976	33,6
Centrumsteden	62.494	7,5	147.270	17,7
Grootstedelijke rand	9.273	3,3	22.490	7,9
Regionaal stedelijk gebied	10.471	2,8	23.464	6,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	36.991	13,8	73.091	27,3
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	31.325	4,6	79.091	11,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	45.726	7,0	101.312	15,6
Overgangsgebied	76.085	5,1	158.772	10,7
Platteland	38.881	3,9	69.160	6,9
Vlaams Gewest	427.263	6,8	923.626	14,6
Brussels Gewest	55.532	31,5	688.702	61,6

* Herkomst: SVR-operationalisering
Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

4.48 Huishoudensgrootte

Evolutie aandeel huishoudens naar grootte, 2001-2011, in %.

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

van de bevolkingstoename in Vlaanderen voor hun rekening nemen tegen 2028.

Een gevolg van de verschillende migratiegolven, is de toegenomen diversiteit in onze samenleving. 15% van de Vlaamse bevolking is van vreemde herkomst. In het Brusselse gaat het om 6 op de 10 inwoners (zie ook hoofdstukken 1.3 en 3.4). In de grootsteden en het strategisch gebied rond Brussel is 1 op de 3 inwoners een persoon van vreemde herkomst. In de centrumsteden gaat het om 1 op de 5 inwoners. Het platteland en de regionaal stedelijke rand kennen een kleiner aandeel.

Gezinsverdunning neemt jaar na jaar toe. In 2010 bestond een huishouden in Vlaanderen gemiddeld uit 2,4 personen. In 2011 bedraagt dit gemiddeld 2,3 personen. De ge-

middelde omvang van een huishouden is in de 13 groot- en centrumsteden kleiner dan gemiddeld in Vlaanderen. Op het platteland en in het overgangsgebied bestaat een huishouden gemiddeld uit 2,5 personen.

Op het platteland en in het overgangsgebied wonen in verhouding minder **alleenstaande huishoudens** dan in de rest van Vlaanderen. Vooral in de grootsteden en in de centrumsteden wonen veel alleenstaanden. In de grootsteden (Antwerpen en Gent) en in Brussel gaat het om bijna 1 op de 2 huishoudens, in de centrumsteden is 1 op de 3 huishoudens alleenstaand.

De evolutie naar meer en kleinere huishoudens zet zich verder door. Sinds 2001 kwamen er meer dan 200.000 huishoudens bij. Met uitzondering van de grootsteden,

4.49 Huishoudens

Aandeel huishoudens met kinderen <3 jaar, met kinderen <6 jaar met kinderen jonger <18 jaar en aandeel huishoudens zonder kinderen, op 1 januari 2011, in %.

	Huishoudens met kinderen <3 jaar	Huishoudens met kinderen <6 jaar	Huishoudens met kinderen <18 jaar	Huishoudens zonder kinderen
Grootsteden	7,6	11,8	22,7	68,7
Centrumsteden	6,3	10,2	22,8	65,3
Grootstedelijke rand	6,5	10,8	26,6	59,5
Regionaal stedelijk gebied	6,5	11,0	26,8	59,2
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	7,0	12,1	29,6	56,2
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	6,4	10,5	24,8	61,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	6,7	11,0	26,3	59,1
Overgangsgebied	6,5	11,1	26,9	57,7
Platteland	6,8	11,4	27,8	57,3
Vlaams Gewest	6,7	11,0	25,7	60,8
Brussels Gewest	8,5	16,2	37,0	66,6

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

4.50 Huishoudens naar nationaliteit

Aandeel huishoudens volgens nationaliteit van de referentiepersoon van het huishouden met kinderen <3 jaar en met kinderen <6 jaar, op 1 januari 2011, in %.

	Belgen		Niet Belgen	
	Huishoudens met kinderen <3 jaar	Huishoudens met kinderen <6 jaar	Huishoudens met kinderen <3 jaar	Huishoudens met kinderen <6 jaar
Grootsteden	6,8	10,7	12,1	17,9
Centrumsteden	6,0	9,8	9,8	14,8
Grootstedelijke rand	6,3	10,4	14,3	22,3
Regionaal stedelijk gebied	6,4	10,7	11,4	18,9
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	6,3	11,0	11,1	19,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	6,1	10,1	12,9	20,8
Provinciaal kleinstedelijk gebied	6,4	10,6	10,4	16,8
Overgangsgebied	6,4	10,8	9,5	16,2
Platteland	6,7	11,3	9,6	15,7
Vlaams Gewest	6,4	10,6	10,9	17,3
Brussels Gewest	8,1	15,7	9,3	17,3

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

het strategisch gebied rond Brussel en Brussel, steeg het aantal 1- persoonshuishoudens de afgelopen tien jaar met gemiddeld 20%. Het aantal 3- en 4-persoonshuishoudens nam met uitzondering van de grootsteden, het stedelijk gebied rond Brussel en Brussel fel af. In deze gebieden werd een sterke stijging van grote gezinnen opgetekend.

In de groot- en centrumsteden wonen in verhouding meer huishoudens zonder kinderen. In de grootsteden worden ook meer huishoudens geregistreerd met jonge kinderen, dit zowel bij de min 3-jarigen als bij de min 6-jarigen. Het aandeel huishoudens met kinderen jonger dan 18 jaar ligt lager in de groot- en centrumsteden dan gemiddeld. Het aandeel huishoudens met jonge kinderen ligt relatief gezien hoger bij huishoudens waarvan de referentiepersoon van het huishouden een niet Belgische nationaliteit heeft. Dit ongeacht de verstedelijkingsgraad.

Kenmerkend voor de leeftijdsopbouw in Vlaanderen, is de steeds smallere basis van jongeren in combinatie met een

steeds breder wordende bovenlaag van oudere leeftijds-groepen. Vlaanderen vergrijsd verder aan een snel tempo. Het aandeel min 20-jarigen (**ontgroening**) is de afgelopen jaren enkel in de grootsteden, het strategisch gebied rond Brussel en in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest groter geworden. In de grootstedelijke en regionaal stedelijke rand en op het platteland is de daling van het aandeel min 20-jarigen het sterkst.

Het aandeel 65-plussers daarentegen neemt overal sterk toe, met uitzondering van de grootsteden en Brussel. De 'veroudering binnen de veroudering' of **interne vergrijzing** (80+/65+) is een indicatie van de mate van zorg-behoevendheid van de oude bevolking, vermits de vraag naar zorgvoorzieningen toeneemt met de leeftijd. De interne vergrijzing is momenteel het sterkst aanwezig in de Vlaamse groot- en centrumsteden en in Brussel.

De **doorstromingsratio** geeft de verhouding weer tussen de leeftijdsgroep van 15-24-jarigen en de 55-64-jarigen. De jongste leeftijdsgroep staat aan het begin van een

4.51 Demografische indices

Ontgroening, vergrijzing, interne vergrijzing, verzilvering en doorstromingsratio, op 1 januari 2012, in %.

	Ontgroening	Vergrijzing	Interne vergrijzing	Verzilvering	Doorstromingsratio
Grootsteden	22,8	17,2	32,2	5,5	1,09
Centrumsteden	20,7	19,6	30,3	5,9	0,95
Grootstedelijke rand	21,9	19,3	29,3	5,7	0,93
Regionaal stedelijk gebied	21,7	19,0	26,4	5,0	0,90
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	24,4	18,2	30,2	5,5	1,02
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	21,1	19,5	29,0	5,6	0,88
Provinciaal kleinstedelijk gebied	21,7	18,4	27,3	5,0	0,91
Overgangsgebied	21,8	18,3	26,9	4,9	0,87
Platteland	22,1	18,4	29,1	5,4	0,92
Vlaams Gewest	21,9	18,6	28,8	5,4	0,93
Brussels Gewest	24,6	13,5	33,1	4,5	1,30

Ontgroening: aandeel -20-jarigen in de totale bevolking, in %.

Vergrijzing: aandeel +65-jarigen in de totale bevolking, in %.

Interne vergrijzing: verhouding tussen het aantal +80-jarigen en het aantal +65-jarigen, in %.

Verzilvering: aandeel +80-jarigen in de totale bevolking, in %.

Doorstromingsratio: verhouding tussen het aantal 15-24 jarigen en het aantal 55-64-jarigen.

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

4.52 Demografische indices, 2002-2012

Evolutie demografische indices, van 2002 tot 2012, in %.

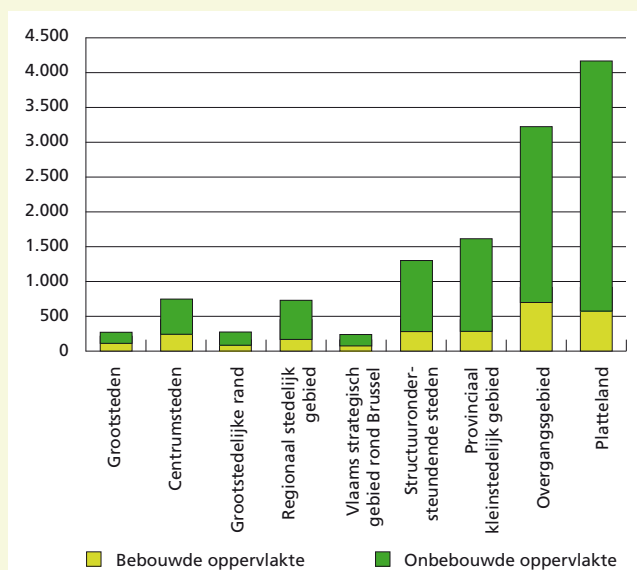
	Ontgroening	Vergrijzing	Interne vergrijzing	Verzilving	Doorstromingsratio
Grootsteden	1,3	-2,3	7,0	0,6	0,00
Centrumsteden	-0,8	1,2	7,8	1,8	0,16
Grootstedelijke rand	-1,3	2,2	7,7	2,0	0,13
Regionaal stedelijk gebied	-1,7	3,1	6,6	1,9	0,19
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	0,4	0,7	9,6	1,9	0,04
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	-0,7	1,4	7,1	1,7	0,19
Provinciaal kleinstedelijk gebied	-1,2	2,0	6,5	1,6	0,21
Overgangsgebied	-1,2	2,5	6,6	1,7	0,21
Platteland	-1,3	1,7	7,2	1,7	0,19
Vlaams Gewest	-0,8	1,4	7,0	1,6	0,17
Brussels Gewest	1,1	-2,7	5,2	0,0	0,06

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

loopbaan op de arbeidsmarkt, de oudste leeftijdsgroep aan het afsluiten ervan. De verhouding tussen beide geeft zicht op de balans tussen de potentiële in- en uitstroom op de arbeidsmarkt. Het spreekt voor zich dat hierbij enkel de demografische aspecten in beeld komen, los van de reële participatie aan de arbeidsmarkt. In Vlaanderen gaat de ratio al geruime tijd bergaf (zie ook hoofdstuk 1.3). De demografische spanning op de Vlaamse arbeidsmarkt is de afgelopen jaren flink toegenomen als gevolg van de forse aangroei van het aantal 55-64-jarigen en de gelijktijdige terugloop van het aantal 15-24-jarigen. Met uitzondering van de grootsteden en het Vlaams strategisch gebied rond Brussel waar de jongste leeftijdsgroep nog steeds in de meerderheid is. In de grootsteden staan tegen 100 oudere werknemers 110 jongeren klaar om in te stromen.

4.53 Bebouwd versus onbebouwd

Bebouwde - onbebouwde oppervlakte in 2012, in km² (enkel gekadastreerde oppervlakte).

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

Ruimtelijke ontwikkelingen

Vlaanderen kent een aanhoudende suburbanisatiedruk met een toenemende verstedelijking van het platteland als gevolg. Dit uit zich in een steeds kleiner wordende open ruimte.

Het valt op dat de geconcentreerde bebouwing in grote steden gecompenseerd wordt met meer deconcentratie in de randgemeenten (suburbaan wonen). Lintbebouwing en verkavelingen zijn de voornaamste oorzaken van versnippering van het buitengebied.

Het Vlaamse regeerakkoord stelt dat de resterende open ruimte dient beschermd en versterkt te worden. De landbouw is de grootste gebruiker van de open ruimte en speelt een belangrijke rol in de instandhouding en het beheer van de open ruimte. Het plattelandsbeleid beoogt dan ook een duurzame ontwikkeling van de landelijke gebieden in Vlaanderen.

In wat volgt wordt het ruimtegebruik en de ruimtelijke ontwikkelingen volgens verstedelijgingsgraad onder de loep genomen. Eerst komt de onbebouwde en bebouwde oppervlakte aan bod, daarna is er aandacht voor ruimte voor wonen en economie.

Onbebouwde en bebouwde oppervlakte

Momenteel wordt 27% van de Vlaamse oppervlakte ingenomen door bebouwde oppervlakte, afgelopen jaar kwam er meer dan 20 km² bebouwd terrein bij.

De verstedelijking neemt jaar na jaar toe, dit uit zich in een toegenomen bebouwing en verharding van het oppervlakte. Deze bebouwing gaat voornamelijk ten koste van de landbouwgronden. Zonder bijsturing zou tegen 2050 een derde tot de helft van Vlaanderen bebouwd zijn. In de groot- en centrumsteden is gemiddeld de helft van de totale oppervlakte bebouwd, terwijl zij slechts 9% van het totale grondoppervlak innemen. Dit vertaalt zich in een compacte bebouwing, tegenover meer verspreide bebouwing in meer landelijke gebieden.

4.54 Onbebouwd

Evolutie onbebouwde oppervlakte, van 2002 tot 2012, in %.

	Evolutie 2002-2012		Evolutie 2011-2012
	in %	in km ²	in km ²
Grootsteden	-3,0	-5,0	-0,2
Centrumsteden	-3,6	-19,0	-1,8
Grootstedelijke rand	-4,0	-8,0	-0,7
Regionaal stedelijk gebied	-2,4	-13,7	-1,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	-3,5	-6,2	-0,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	-2,7	-29,1	-2,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	-2,6	-35,5	-4,1
Overgangsgebied	-2,6	-67,4	-4,9
Platteland	-2,0	-72,6	-7,1
Vlaams Gewest	-2,5	-256,6	-22,8

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

De afname van de **onbebouwde oppervlakte** is het grootst in de landelijke gebieden. Hoe dichterbij de stedelijke centra, hoe kleiner de toename van bebouwde oppervlakte is, deels omdat er daar reeds heel wat bebouwing is. Niettegenstaande deze ontwikkeling is de landbouw nog steeds de grootste gebruiker van de open ruimte. Landbouw speelt dus een belangrijke rol in de instandhouding en het beheer ervan. Een derde van de totale onbebouwde ruimte bevindt zich op het platteland, een kwart in het overgangsgebied.

Oppervlakte voor wonen, economie, welzijn en recreatie

In de steden is bijna de helft van de totale oppervlakte bebouwd. Op het platteland en in het overgangsgebied is dit een vijfde van de totale oppervlakte.

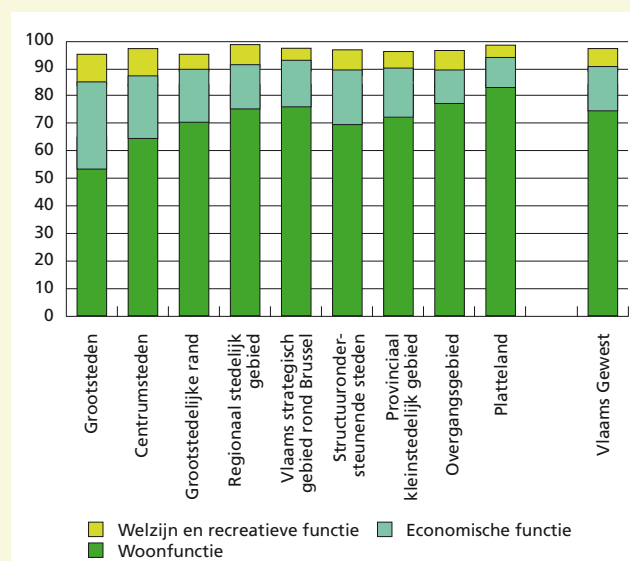
De woonfunctie gebruikt een aanzienlijk deel van de beschikbare ruimte in Vlaanderen. Wonen neemt in alle gebieden een fors deel in van de bebouwde oppervlakte: van bijna 83% op het platteland tot 64% in de centrumsteden en 54% in de grootsteden. Het aandeel gebruikt voor economische functies is het grootst in de grootsteden (31%), gevolgd door de centrumsteden (23%). De bebouwde oppervlakte voor welzijn en recreatieve functie bedraagt in de groot- en centrumsteden respectievelijk 10% en 9,6%.

1,5% van de onbebouwde oppervlakte in de groot- en centrumsteden zijn recreatieterreinen. Het grootste aandeel bossen en boomgaarden is terug te vinden in het overgangsgebied en het strategisch gebied rond Brussel met 20% van de onbebouwde oppervlakte. Wat tuinen en parken betreft scoren de grootsteden en het strategisch gebied rond Brussel best, met een aandeel van meer dan 6%. De grootstedelijke rand en de centrumsteden volgen met een aandeel van respectievelijk 4,3% en 3,5%. Meer dan 80% van de onbebouwde oppervlakte op het platteland is akker- en grasland.

In de grootsteden is akker- en grasland ook nog goed voor een aandeel van 36%.

4.55 Bebouwde oppervlakte

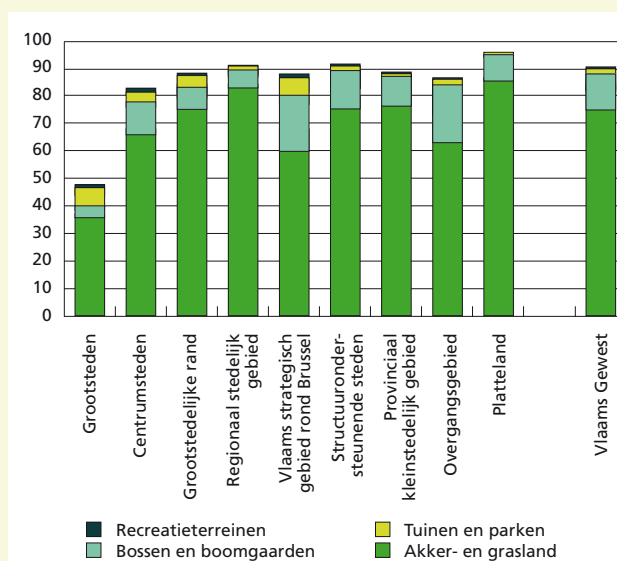
Aandeel bebouwde oppervlakte voor woonfunctie, economische functie en welzijn en recreatieve functie, in 2012, in %.

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

4.56 Onbebouwde oppervlakte

Aandeel onbebouwde oppervlakte: akker- en grasland, bossen en boomgaarden, tuinen en parken, recreatie terreinen, in 2012, in %.

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

4.57 Stedenbouwkundige vergunningen

Aandeel vergunningen: residentieel en niet-residentieel, in 2012, in %.

	Residentieel		Niet-residentieel	
	Aantal	%	Aantal	%
Grootsteden	2.271	82,4	486	17,6
Centrumsteden	3.844	83,9	735	16,1
Grootstedelijke rand	1.504	83,9	289	16,1
Regionaal stedelijk gebied	2.595	83,7	504	16,3
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	1.003	89,5	118	10,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	3.546	83,5	703	16,5
Provinciaal kleinstedelijk gebied	3.628	81,0	849	19,0
Overgangsgebied	8.167	86,2	1302	13,8
Platteland	6.526	78,3	1807	21,7
Vlaams Gewest	33.084	83,0	6793	17,0
Brussels Gewest	1.662	91,3	158	8,7

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Wonen

Wonen is een wezenlijk onderdeel van het Stedenbeleid en het Plattelandsbeleid. Voor de centrumsteden zijn kwaliteitsvolle en betaalbare woningen, een (verkeers-)veilige en aangename woonomgeving beleidsprioriteiten en een belangrijke graadmeter voor de leefbaarheid en duurzaamheid van de stad. Voor de plattelandsgemeenten ligt de nadruk op de combinatie van een kwalitatieve woon- en leefruimte.

In wat volgt komt het woningaanbod, de tevredenheid over woning en buurt, vastgoedprijzen en betaalbaarheid aan bod (zie ook hoofdstuk 4.2).

Oppervlakte voor wonen

In de steden is de helft van de totale oppervlakte bebouwd. 27% van de woongelegenheden bevinden zich in de groot- en centrumsteden terwijl deze slechts 9% van het grondoppervlakte van het Vlaamse Gewest innemen.

Dit vertaalt zich in een compacte bebouwing, voornamelijk

appartementen en gesloten woningen. In Vlaanderen zijn bijna de helft van de woningen een appartement of een gesloten bebouwing. In het Brusselse loopt dit aandeel op tot 88% en in de grootsteden tot 85%, de centrumsteden volgen met een aandeel van 65%. In Brussel en in de grootsteden is 1 op de 2 woongelegenheden een appartement, in de centrumsteden is 1 op de 3 woongelegenheden een appartement.

Dit staat in sterk contrast met de meer landelijke gebieden waar de verspreide bebouwing de overhand heeft. 7 op de 10 woningen zijn open of half open.

De bebouwde grondoppervlakte per gebouw is omgekeerd evenredig met het aantal bouwlagen. In de centrumsteden hebben 50% van de gebouwen een bebouwde grondoppervlakte van minder dan 1 are, in de grootsteden maar liefst 70%. Op het platteland en in het overgangsgebied loopt dit aandeel terug naar iets meer dan 20%.

De typische verschillen volgens verstedelijkingsgraad zijn daarom niet uitgesproken op gemeentelijk niveau. Binnen elke gemeente zijn er verschillen tussen compacte en verspreide bebouwing die mogelijk veel meer uitgesproken zijn.

4.58 Stedenbouwkundige vergunningen naar type

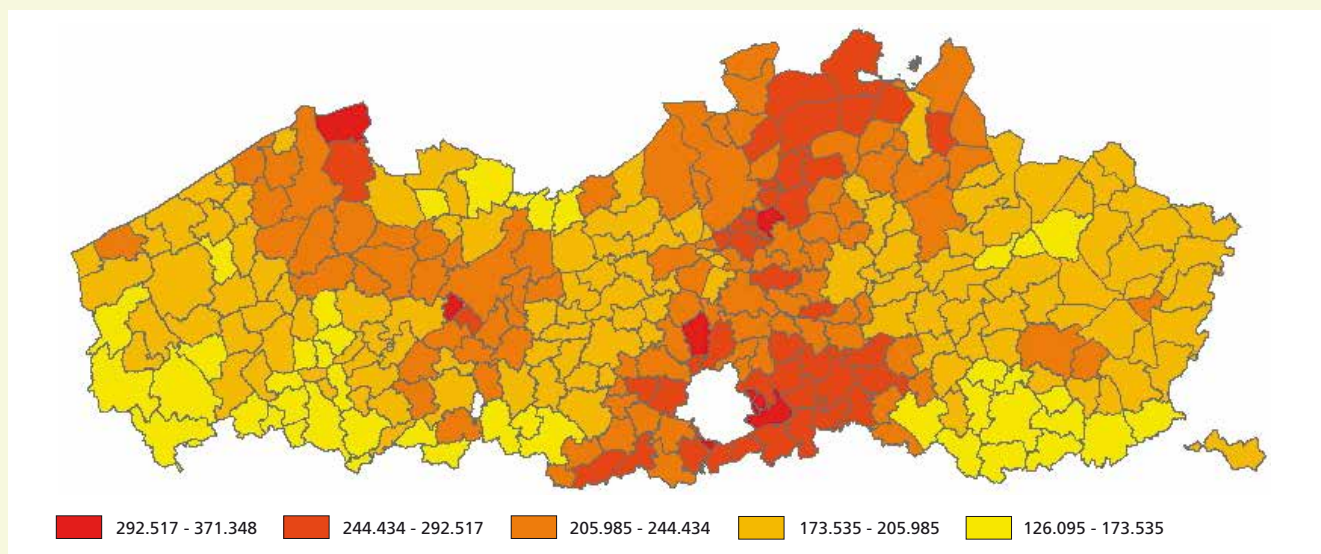
Aandeel vergunningen naar type, in 2012, in %.

	Residentiële vergunningen	Residentiële nieuwbouw	Residentiële renovatie	Nieuwbouw flats	Nieuwbouw eengezinswoningen	Niet-residentiële vergunningen
Grootsteden	82,4	26,6	73,4	78,8	21,2	17,6
Centrumsteden	83,9	46,2	53,8	62,1	37,9	16,1
Grootstedelijke rand	83,9	46,8	53,2	62,7	37,3	16,1
Regionaal stedelijk gebied	83,7	55,5	44,5	49,7	50,3	16,3
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	89,5	42,3	57,7	64,7	35,3	10,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	83,5	52,9	47,1	64,9	35,1	16,5
Provinciaal kleinstedelijk gebied	81,0	55,8	44,2	54,9	45,1	19,0
Overgangsgebied	86,2	57,1	42,9	48,3	51,7	13,8
Platteland	78,3	57,0	43,0	41,0	59,0	21,7
Vlaams Gewest	83,0	52,1	47,9	54,9	45,1	17,0
Brussels Gewest	91,3	13,5	86,5	90,6	9,4	8,7

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.59a Prijs woonhuis

Gemiddelde verkoopprijs voor een gewoon woonhuis per gemeente, in 2012, in euro.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Woningbouw

In 2012 werden in totaal 39.877 bouwvergunningen verleend in het Vlaamse Gewest. Gemiddeld waren iets meer dan 4 op de 5 bouwvergunningen van residentiële aard. Dit aantal neemt toe terwijl dat van de niet-residentiële afneemt.

Residentiële nieuwbouw is het minst uitgesproken in de grootsteden en komt het meest voor in de landelijke gemeenten. Renovatie komt dan ook meer voor in de stedelijke gebieden.

Afgelopen jaren zijn het aantal vergunningen voor residentiële renovatie fors toegenomen, zowel in de stedelijke als in de landelijke gebieden.

De verhouding binnen de residentiële nieuwbouw tussen het aantal flats en het aantal eengezinswoningen vertoont grote verschillen naargelang de verstedelijkingsgraad. In de centrumsteden, de grootsteden en in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied domineren de nieuwbouwflats. Op het platteland slaan nieuwbouwvergunningen voor meer dan de helft op nieuwbouw van eengezinswoningen.

Vastgoedprijzen en woonquote

In wat volgt worden de vastgoedprijzen en de betaalbaarheid van wonen besproken. Hierbij hoort een belangrijke kanttekening. De prijsverschillen volgens gebiedsindeling reflecteren ongetwijfeld een verschil in woningtype, -grootte, -kwaliteit en -comfort; hierbij dient rekening gehouden te worden bij de interpretatie van de resultaten.

De gemiddelde prijs van **bouwgrond** bedraagt in Vlaanderen 165,6 euro/m². Wie op zoek is naar minder dure bouwgronden kan terecht in het provinciaal kleinstedelijk gebied. De duurste bouwgronden worden aangetroffen in het Vlaams strategisch gebied rond Brussel, in de grootsteden en in Brussel.

De markante prijsstijging in de grootsteden is te wijten aan een spectaculaire prijsstijging in Antwerpen, waar er gemiddeld 339 euro/m² werd betaald in 2012. Hierbij is opvallend dat het aantal transacties de afgelopen jaren steeds kleiner wordt, gerelateerd aan een kleinere totale oppervlakte, maar dat dit wel gepaard gaat met een grotere omzet. Bovendien zijn de prijzen vooral gestegen in het derde kwartiel, waar slechts 25% van de gronden duurder is. In Gent is de prijsstijging minder markant, waar gemiddeld 222 euro/m² werd betaald in 2012. Dit is slechts een stijging van 2 euro/m² ten opzichte van 2011.

4.60 Bouwgrondprijzen

Bouwgrondprijs per m² in 2012 (in euro) en groei bouwgrondprijs van 2002 tot 2012, in %.

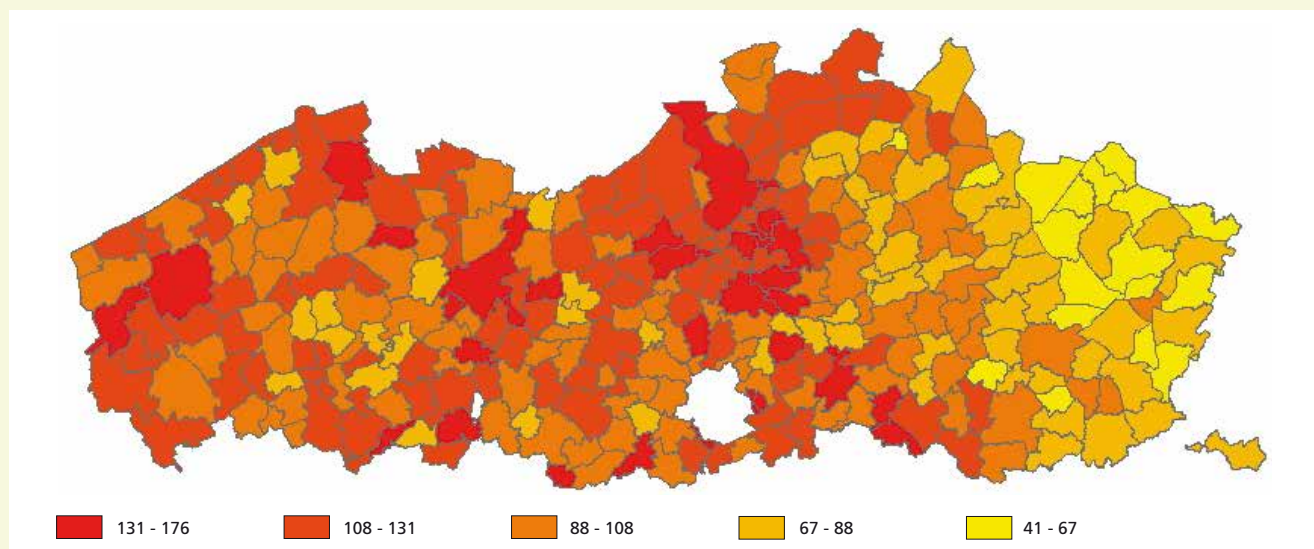
	Bouwgrondprijs 2012	Groei 2002-2012
Grootsteden	261,7	201,9
Centrumsteden	177,2	118,4
Grootstedelijke rand	182,7	83,1
Regionaalstedelijk gebied	168,5	121,0
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	273,2	115,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	162,9	125,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	138,0	102,5
Overgangsgebied	170,9	115,4
Platteland	143,7	125,0
Vlaams Gewest	165,6	115,3
Brussels Gewest	478,3	76,0

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.59b Evolutie woningprijs

Evolutie woningprijs, tussen 2002 en 2012, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Ook hier minder transacties, op een kleinere oppervlakte, maar met een minder uitgesproken toegenomen omzet.

Wonen in het kleinstedelijk, regionaalstedelijk gebied en op het platteland blijft minder duur dan elders in Vlaanderen. Zo ligt de prijs van **woonhuizen** er het laagst en is de prijs er bovendien de afgelopen 10 jaar minder sterk toegenomen dan elders in Vlaanderen. Uitschieter zijn de grootsteden, de grootstedelijke rand, het strategisch gebied rond Brussel en Brussel zelf, waar men een pak meer betaalt voor de aankoop van een woonhuis. In figuur 4.59b vertaalt zich dat in de Vlaamse Ruit, en de gordel tussen Gent en Brugge waar de vastgoedprijzen hoger liggen. De prijzen van **appartementen** liggen het hoogst in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied. In de grootsteden is de aankoop minder duur. Wie op zoek is naar een villa, betaalt het minst in het provinciaal kleinstedelijk gebied en op het platteland.

Door gebruik te maken van de 'price to income' ratio, uitgedrukt als de verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van vastgoed tot het gemiddeld jaarlijks netto inkomen per aangifte, kunnen de woningprijzen in verband gebracht worden met het inkomenspeil van de inwoners. Deze ratio wordt gebruikt als een benaderende indicatie voor betaalbaarheid, maar dient met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. De ratio is interessant om cross-sectioneel toe te passen, op een zelfde tijdstip voor verschillende gebieden, daar het inkomen de belangrijkste parameter is om de woningprijverschillen te verklaren (zie figuur 4.64).

Uit de cijfers blijkt dat de grootsteden en het stedelijk gebied rond Brussel nog steeds een minder gunstige ratio hebben in vergelijking met de minder verstedelijkte gebieden. De prijs van een woonhuis bedraagt 8 keer het gemiddelde inkomen. In het gehele Vlaamse Gewest is de

4.61 Woningprijzen

Gemiddelde prijs voor woonhuizen, appartementen en villa's, in 2012, in euro.

	Gemiddelde verkoopprijs		
	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio
Grootsteden	225.432	403.743	173.095
Centrumsteden	208.167	354.906	205.339
Grootstedelijke rand	236.653	375.854	214.152
Regionaal stedelijk gebied	192.606	324.298	187.089
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	269.966	486.362	217.401
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	188.996	395.997	274.238
Provinciaal kleinstedelijk gebied	181.019	288.966	194.898
Overgangsgebied	215.492	360.758	212.555
Platteland	193.672	310.809	206.752
Vlaams Gewest	207.840	352.978	205.975
Brussels Gewest	353.959	833.297	217.607

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.62 Evolutie woningprijzen

Evolutie van de woningprijzen, van 2002 tot 2012, van 2011 tot 2012, in %.

	Evolutie 2002-2012 (in %)			Evolutie 2011-2012 (in %)		
	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio
Grootsteden	152,5	25,9	100,4	2,6	-6,8	0,6
Centrumsteden	121,8	32,3	111,1	3,6	-0,3	6,9
Grootstedelijke rand	125,8	45,1	124,5	3,5	4,8	1,4
Regionaal stedelijk gebied	103,0	26,4	114,4	5,2	2,0	1,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	112,1	42,3	106,6	1,4	1,8	8,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	103,2	19,2	66,7	2,8	-4,2	-0,6
Provinciaal kleinstedelijk gebied	98,5	16,0	83,7	3,9	0,8	6,0
Overgangsgebied	100,6	22,3	99,3	3,2	0,4	1,9
Platteland	102,4	39,5	111,6	3,9	3,1	4,8
Vlaams Gewest	113,0	25,6	97,5	3,4	0,4	2,9
Brussels Gewest	178,8	77,7	115,5	1,4	-14,1	5,0

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

gemiddelde ratio 6. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedraagt deze meer dan het dubbele.

Ook de 'price to income' ratio van appartementen bedraagt gemiddeld 6. Er zijn slechts kleine schommelingen naar verstedelijkingsgraad met uitzondering van het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied. Daar bedraagt de prijs van een appartement meer dan 8 maal het gemiddelde jaarinkomen per inwoner. De ratio is de laatste tien jaar meest markant gestegen voor de woonhuizen, vooral in de groot- en centrumsteden, in de grootstedelijke rand en in Brussel.

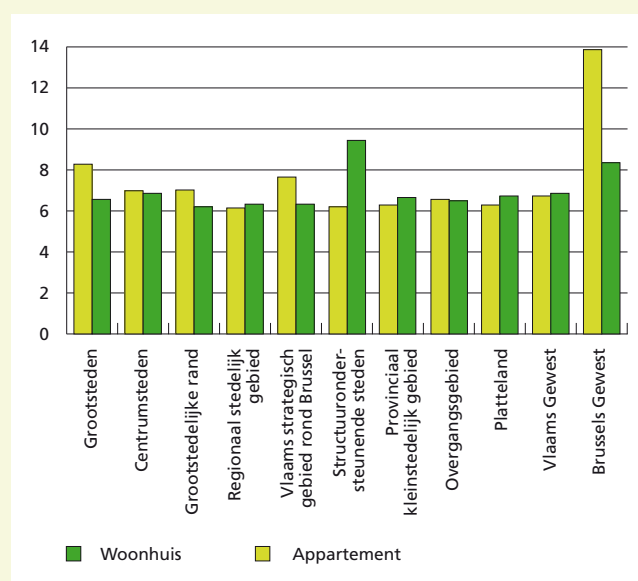
Om te bepalen of een woning al dan niet betaalbaar is voor een huishouden, wordt vaak de woonquote berekend of de totale uitgave van een gezin voor wonen ten

opzichte van het gezinsinkomen. 30% wordt als kritische grens gebruikt om betaalbaarheid van het wonen te duiden. De gemiddelde woonquote voor Vlaanderen bedraagt in 2012 13. In de grootsteden ligt de woonquote een pak hoger dan op het platteland. Opmerkelijk is dat het betaalbaarheidsprobleem – uitgedrukt in woonquota - veel groter is voor gezinnen die huren dan voor eigenaars: 42% van de huurders heeft een woonquote boven 30%, tegenover 9% van de eigenaars. Niettegenstaande de opmerkelijke verschillen tussen de gebieden, verklaart het eigenaarschap meer dan de woonplaats.

3% van de Vlamingen geeft aan in 2012 problemen te hebben gekend bij de betalingen van een lening of de huur. De meeste betalingsmoeilijkheden komen voor bij inwoners in de grootsteden. Ook hier speelt het eigenaarschap een belangrijkere rol: gemiddeld 2% van de eigenaars geeft aan problemen gehad te hebben, terwijl 10% van de huurders het afgelopen jaar betalingsmoeilijkheden hebben ervaren.

4.63 'Price to income' ratio

De 'price to income'* ratio, naar verstedelijkingsgraad, in 2010.

* 'Price to income' ratio: de verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van vastgoed tot het gemiddeld jaarlijks netto inkomen per aangifte.
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.64 Evolutie 'Price to income' ratio

Verhouding van de ratio's van 2010 ten opzichte van 2000 en 2005.

	Appartement		Woonhuis	
	2000-2010	2005-2010	2000-2010	2005-2010
Grootsteden	1,9	1,3	2,4	1,3
Centrumsteden	1,9	1,2	2,0	1,2
Grootstedelijke rand	2,0	1,3	2,1	1,2
Regionaal stedelijk gebied	2,1	1,3	1,7	1,2
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	1,9	1,2	2,0	1,1
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	1,5	1,1	1,9	1,2
Provinciaal kleinstedelijk gebied	1,8	1,2	1,9	1,2
Overgangsgebied	1,8	1,1	1,8	1,2
Platteland	1,8	1,3	1,7	1,2
Vlaams Gewest	1,8	1,2	1,9	1,2
Brussels Gewest	2,1	1,2	2,8	1,3

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.65 Woonquote

Gemiddelde woonquote**, aandeel huishoudens naar bewonerstitel met woonquote > 30%.

	Gemiddelde woonquote	Aandeel huishoudens met woonquote > 30%	Aandeel eigenaars met woonquote > 30%	Aandeel huurders met woonquote > 30%	Betalingsmoeilijkheden
Grootsteden	18,0	20,4	13	47	6,4
Centrumsteden	13,9	13,6	6	41	3,0
Stedelijke rand	13,7	16,8	7	54	1,4
Kleinere steden	12,9	13,3	8	30	1,5
Overgangsgebied	11,2	13,0	9	42	1,9
Platteland	10,4	14,1	11	37	3,1
Vlaanderen	12,9	14,7	9	42	2,6

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend
 ** Woonquote: verhouding van de maandelijkse afbetalingslast of huur voor de woning (zonder verbruikerskosten of onderhoudskosten) ten opzichte van het beschikbare netto inkomen per maand van het gezin.
 Bron: SCV-survey 2012.

Tevredenheid woning, buurt en stad of gemeente

Gemiddeld 9 op de 10 inwoners zijn tevreden over hun **woning**. Er zijn geen significante verschillen volgens verstedelijkingsgraad.

Op het platteland is zo goed als iedereen tevreden over de **buurt**, in de grootsteden is het aandeel tevreden inwoners minder groot. De centrumsteden en kleinere steden scoren iets minder goed dan de overige gebieden.

Meer dan 8 op de 10 inwoners vindt dat er voldoende groen in de buurt is. Hoe minder stedelijk, hoe groter het aandeel inwoners dat hierover tevreden is.

Drie kwart van de Vlamingen vindt de straten en voetpa-

den in zijn buurt proper. In de grootsteden ligt dit percentage iets lager dan gemiddeld, terwijl op het platteland en in het overgangsgebied dit percentage iets hoger ligt. De perceptie over de uitstraling van de gebouwen in de buurt is positiever naarmate de verstedelijkingsgraad afneemt.

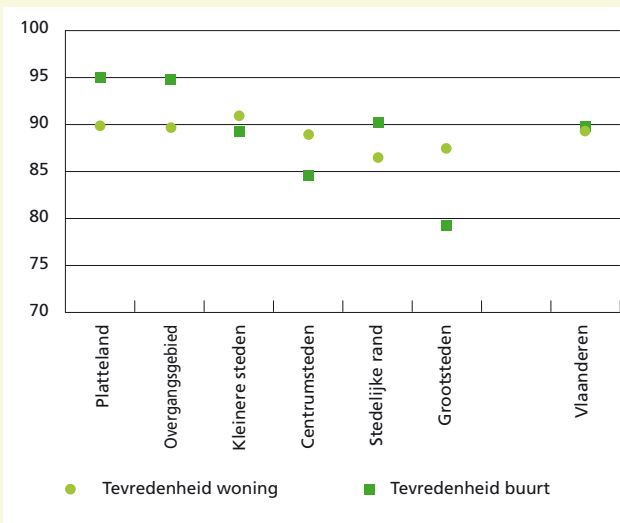
Buurtproblemen en verkeersveiligheid

Een verdere versterking van aantrekkelijke, duurzame, leefbare steden en plattelandsgemeenten staan voorop in de beleidsnota's steden en platteland. Een klimaat van integrale (verkeers)veiligheid is hierbij onontbeerlijk.

Van 13 voorgelegde buurtproblemen worden verkeersgerelateerde situaties als meest problematisch ervaren:

4.66 Tevredenheid woning, buurt

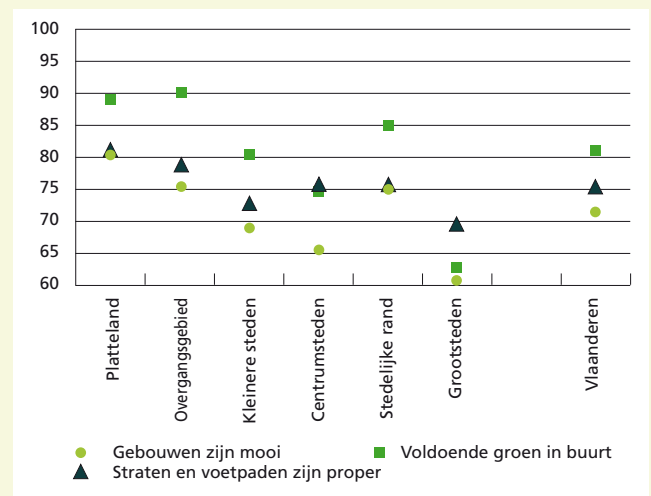
Aandeel inwoners dat tevreden is over woning en de buurt, in 2012, in %.

Bemerking: bij gebruik van SCV-survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.
 Bron: SCV-survey 2012.

4.67 Tevredenheid buurtaspecten

Aandeel inwoners dat tevreden is over de gebouwen in de buurt, de netheid van straten en voetpaden en de tevredenheid over het aanbod groen in de buurt, in 2012, in %.

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.
 Bron: SCV survey 2012.

4.68 Buurtproblemen

Aandeel inwoners dat afgelopen maand vaak last heeft gehad van buurtproblemen, in 2012, in %.

	Onaangepaste snelheid van het verkeer	Agressief verkeersgedrag	Lawaai van verkeer	Sluikstorten	Hondenpoep
Grootsteden	31,3	20,7	23,2	23,0	24,8
Centrumsteden	31,0	16,7	13,7	6,0	7,7
Stedelijke rand	36,1	20,7	17,8	11,5	9,1
Kleinere steden	39,7	18,2	19,6	13,2	12,8
Overgangsgebied	32,1	12,7	12,7	9,7	6,3
Platteland	36,0	11,0	13,9	5,3	2,2
Vlaanderen	34,6	16,1	16,3	11,1	9,7

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.
Bron: SCV-survey 2012.

1 op de 3 Vlamingen ervaart onaangepaste snelheid in het verkeer als een buurtprobleem, agressief verkeersgedrag en lawaai van verkeer volgen op de tweede en derde plaats. Het aandeel inwoners dat onaangepaste snelheid van het verkeer als buurtprobleem ervaart, is overal in Vlaanderen, ongeacht de verstedelijkingsgraad, ongeveer even groot. Op het platteland en in het overgangsgebied komen last van agressief verkeersgedrag en van verkeerslawaai minder voor. Last van sluikstorten en hondenpoep vormen een groter buurtprobleem in de grootsteden, de stedelijke rand en de kleinere steden.

Op buurtniveau zijn de stedelingen vooral tevreden over het aanbod aan haltes openbaar vervoer en bussen en trams. Het aandeel inwoners dat gemakkelijk het centrum van de stad kan bereiken ligt dan ook hoogst in de groot- en centrumsteden.

Een heikel punt is de aanwezigheid van voldoende parkeerplaatsen en fietspaden. Het aandeel inwoners dat hierover tevreden is, ligt een pak lager in de grootsteden. Ook inzake veilige fietspaden en veilige schoolomgevingen zijn inwoners in de grootsteden minder positief dan inwoners elders.

Economie en tewerkstelling

De grootsteden en de centrumsteden onderscheiden zich niet alleen op het vlak van demografie en woningbouw van andere steden en gemeenten, maar oefenen ook een centrumfunctie uit op de ruimere omgeving op het vlak van economische bedrijvigheid en tewerkstelling. De economische bedrijvigheid en tewerkstelling is echter geen exclusief stedelijk gegeven. Ook elders in Vlaanderen is er sprake van economische ontwikkeling en ondernemerschap (zie ook hoofdstukken 2.2 en 2.3).

De demografie van de ondernemingen vormt hiervoor een belangrijke graadmeter en wordt hieronder toegelicht. Daarnaast wordt de jobratio en vestigingsratio in beeld gebracht. Tot slot komt ook de arbeidsmarktsituatie aan bod.

Demografie van de ondernemingen

De startersgraad die het aantal gestarte ondernemingen weergeeft in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen, is het grootst in de grootsteden, de grootstedelijke rand en de centrumsteden, namelijk bijna 8%. Het platteland kent de kleinste startersgraad met 6%.

4.69 Verkeersveiligheid

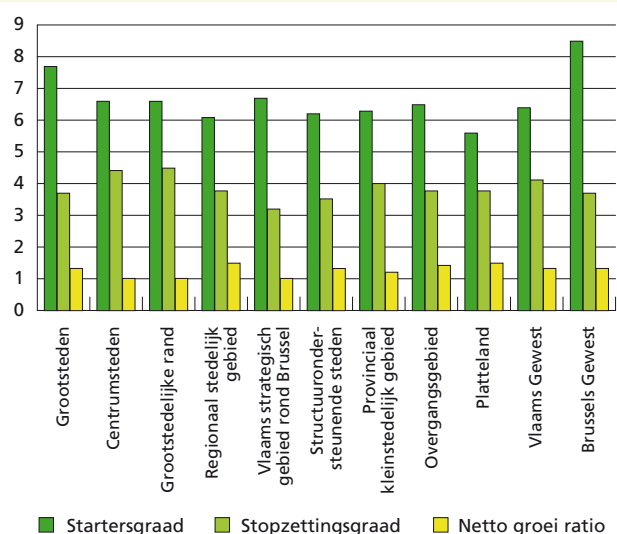
Aandeel inwoners dat het (helemaal) eens is met volgende stellingen, in 2012, in %.

	Voldoende haltes openbaar vervoer	Voldoende bussen/trams	Centrum bereikbaar	Veilige schoolomgeving	Voldoende parkeerplaatsen	Voldoende fietspaden	Veilige fietspaden
Grootsteden	89,7	87,4	96,2	48,6	36,2	37,8	32,8
Centrumsteden	84,8	82,1	93,9	63,8	70,8	55,8	47,5
Stedelijke rand	81,9	77,7	92,0	70,9	69,8	56,1	49,5
Kleinere steden	73,8	68,9	90,1	63,0	67,9	51,5	45,5
Overgangsgebied	72,3	63,3	89,1	68,5	76,4	56,2	51,6
Platteland	67,2	56,6	78,0	73,4	77,9	53,5	45,4
Vlaanderen	77,2	71,1	89,7	65,4	68,2	52,6	46,3

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.
Bron: SCV-survey 2012.

4.70 Demografie ondernemingen

Startersgraad, stopzettingsgraad, netto-groeiratio in 2012, in %.

Bron: Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen, bewerking SVR.

Het aantal opgerichte ondernemingen geeft een indicatie van het ondernemingsklimaat, maar misschien is de **overlevingsgraad** van starters nog interessanter. Gemiddeld in Vlaanderen is 75% van de in 2007 opgestarte bedrijven 5 jaar later nog steeds actief. Er zijn geen noemenswaardige verschillen volgens verstedelijkingsgraad.

De stopzettingsgraad geeft het aantal stopzettingen en faillissementen weer in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen. Ook hier dezelfde tendens als bij de startersgraad: hoogste score in de groot- en centrumsteden en een lagere score in de plattelandsgemeenten.

De **netto-groeiratio**, die gedefinieerd wordt als het saldo tussen de starters- en stopzettingsgraad, is het hoogst in de grootstedelijke rand, de groot- en centrumsteden en in het overgangsgebied. Op het platteland ligt de netto-groei onder het Vlaamse gemiddelde.

4.71 Jobratio

Jobratio, aantal jobs ten opzichte van aantal inwoners op arbeidsleeftijd, in 2010.

	2010
Grootsteden	94,8
Centrumsteden	95,5
Grootstedelijke rand	67,2
Regionaal stedelijk gebied	56,7
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	80,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	79,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied	59,1
Overgangsgebied	49,1
Platteland	47,6
Vlaams Gewest	67,1
Brussels Gewest	95,6

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening Steunpunt WSE/Departement WSE.

Jobratio, vestigingen & bezoldigde tewerkstelling

Met de **jobratio**, dit is het aantal jobs ten opzichte van het aantal inwoners op arbeidsleeftijd, onderscheiden de grootsteden en de centrumsteden zich het sterkst van de overige gebieden. De hoeveelheid jobs loopt op tot meer dan een derde van het totaal aantal jobs in Vlaanderen. Uitgedrukt in een jobratio, bedraagt dit voor de grootsteden 95 jobs en voor de centrumsteden 96 jobs per 100 inwoners op arbeidsleeftijd. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kent een jobratio van 97. In het Vlaamse Gewest daarentegen tellen we slechts 67 jobs per 100 Vlamingen op arbeidsleeftijd.

Eind 2010 hadden meer dan 2 miljoen personen een bezoldigde job in Vlaanderen.

De tertiaire sector blijft met 41,7% van alle bezoldigden de grootste sector, gevolgd door de quataire sector (34,4%). De grootsteden en de centrumsteden kennen een groter aandeel in de quataire sector dan gemiddeld.

Vlaanderen telde anno 2012 bijna 160.000 vestigingen. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is goed voor bijna

4.72 Bezoldigde tewerkstelling naar sector

Aandeel bezoldigde tewerkstelling naar sector, 2010, in %.

	Primaire sector	Secundaire sector	Tertiaire sector	Quataire sector
Grootsteden	0,0	16,9	46,8	36,3
Centrumsteden	0,1	17,2	39,8	42,9
Grootstedelijke rand	0,8	25,8	47,9	25,6
Regionaal stedelijk gebied	0,9	39,7	32,1	27,3
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	0,1	11,5	74,5	14,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	0,5	24,4	40,2	34,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	0,6	26,0	38,8	34,6
Overgangsgebied	0,7	29,6	37,2	32,6
Platteland	2,0	33,1	31,7	33,2
Vlaams Gewest	0,5	23,4	41,7	34,4
Brussels Gewest	0,01	7,0	38,3	42,5

Bron: RSZ, bewerking SVR.

4.73 Vestigingen

Aantal en aandeel vestigingen, in %, naar sector, in 2012.

	Aantal vestigingen met personeel	Aandeel vestigingen	Primaire sector	Secundaire sector	Tertiaire sector	Quartaire sector
Grootsteden	22.069	13,9	0,2	10,2	70,2	19,4
Centrumsteden	25.560	16,1	0,5	13,8	65,1	20,6
Grootstedelijke rand	6.788	4,3	1,8	17,9	65,8	14,5
Regionaal stedelijk gebied	8.875	5,6	2,8	28,2	55,6	13,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	5.888	3,7	0,5	13,0	72,3	14,3
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	19.241	12,1	2,3	18,6	62,3	16,8
Provinciaal kleinstedelijk gebied	15.962	10,1	2,6	22,6	58,4	16,4
Overgangsgebied	31.578	19,9	2,1	23,3	59,3	15,3
Platteland	22.543	14,2	6,6	26,3	52,2	14,9
Vlaams Gewest	158.504	100,0	2,3	19,4	61,6	16,8
Brussels Gewest	34.828	100,0	0,1	8,1	66,9	24,9

Bron: Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen, bewerking SVR.

35.000 vestigingen. Over de groot- en centrumsteden heen zijn er meer dan 47.000 vestigingen. Het platteland en het overgangsgebied tellen samen meer dan 54.000 vestigingen. De grootsteden en de centrumsteden vertegenwoordigen zo'n 30% van het totaal aantal vestigingen. Op het platteland zijn 6% van de vestigingen goed voor vertegenwoordiging in de primaire sector. 1 op vier vestigingen op het platteland en in de regionaal stedelijke rand staan garant voor tewerkstelling in de secundaire sector. De tertiaire sector is naar aandeel vestigingen het grootst in de grootsteden, grootstedelijke rand en in de centrumsteden. Ook in Brussel is deze sector de grootste. De quartaire sector is naar aandeel vestigingen best vertegenwoordigd in de centrumsteden en de grootsteden.

Arbeidsmarktsituatie

Het platteland combineert een hoge werkzaamheid met een lage werkloosheid. Voor beide arbeidsmarktindicatoren behoren de scores van de plattelandsgemeenten tot de betere van het Vlaamse Gewest. 73% van de inwoners op beroepsactieve leeftijd (18-64 jaar) is er werkzaam als loontrekkende, zelfstandige of helper. De werkloosheidsgraad (18-64 jaar) op het platteland bedraagt 4,4% en ligt meer dan 2 procentpunten onder het Vlaamse cijfer.

In de grootsteden en de centrumsteden bedraagt de werkzaamheidsgraad respectievelijk gemiddeld 62% en 68%. Een lagere werkzaamheidsgraad gaat doorgaans samen met een hogere werkloosheidsgraad. Zo worden in de grootsteden de hoogste werkloosheidsgraden genoteerd (12,9%). Ook de centrumsteden kennen een hoge werkloosheidsgraad (7,7%).

In 2012 telt Vlaanderen zo'n 189.000 niet-werkende werkzoekenden (NWWZ). Dit is een stijging ten opzichte van 2011 met meer dan 7.000 eenheden.

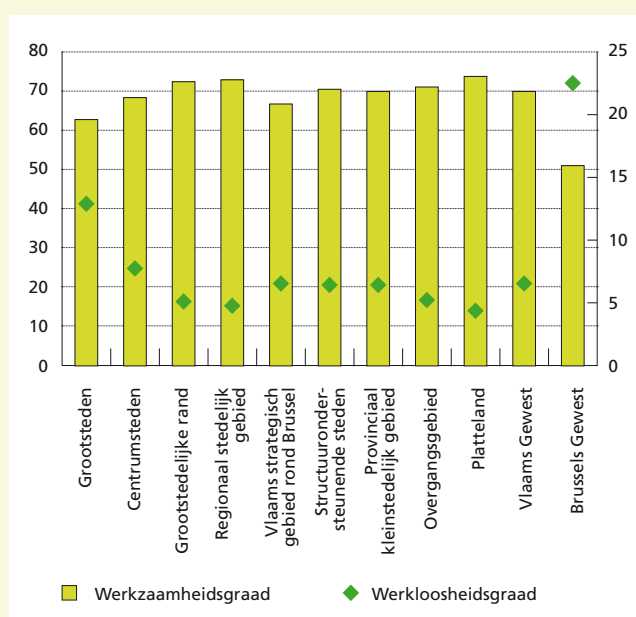
In de grootstedelijke rand is er een stijging met 6%, in het provinciaal kleinstedelijk gebied en in de groot- en centrumsteden bedraagt de stijging circa 5%.

Op het platteland en in het overgangsgebied is de toename van NWWZ minimaal.

De combinatie van een hogere werkloosheidsgraad en een hogere jobratio, vooral in meer stedelijke gebieden, wijst op een minder optimale afstemming van vraag en aanbod op de lokale arbeidsmarkt.

4.74 Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad

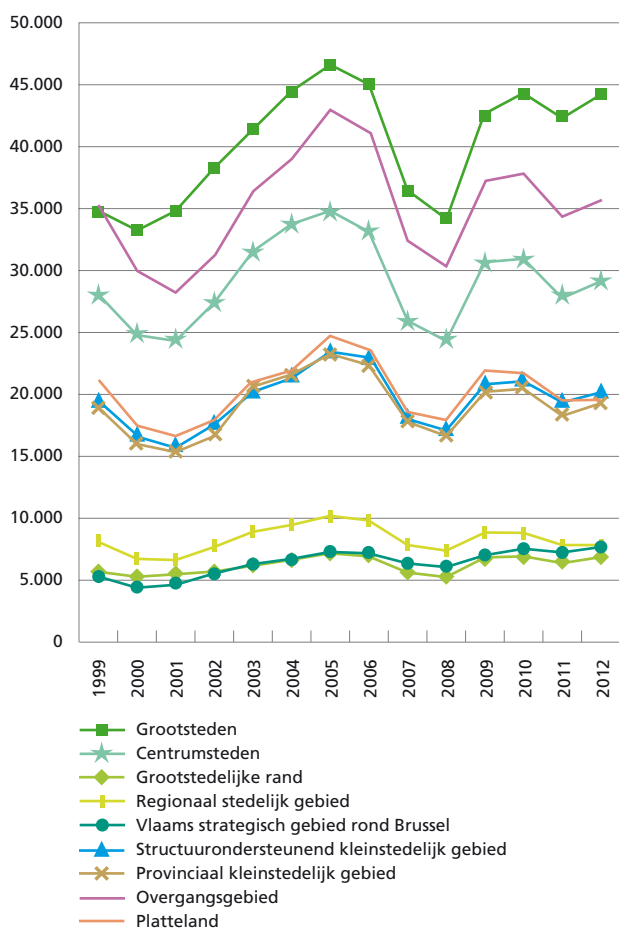
Werkloosheidsgraad (rechters) en werkzaamheidsgraad (linkers), 18-64 jaar, in 2011, in %.

Bron: RSZ, Vlaamse Arbeidsrekening Steunpunt WSE/Departement WSE, bewerking SVR.

4.75 Niet-werkende werkzoekenden

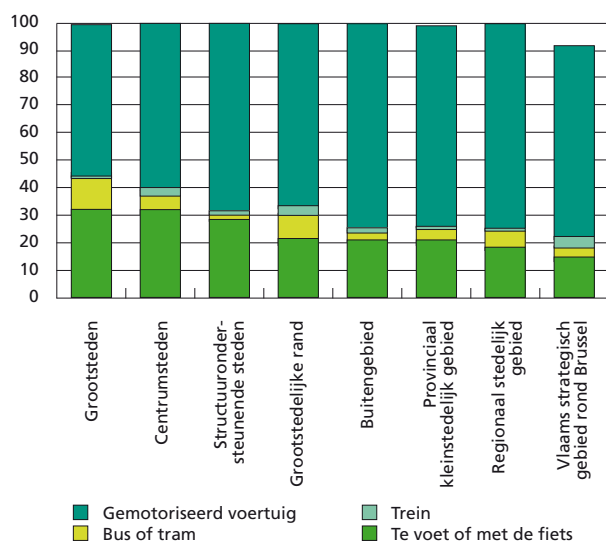
Evolutie van het aantal NWWZ, van 1999 tot 2012, jaargemiddelde, in absolute aantallen.

Bron: VDAB Arvstat.

4.76 Modale verdeling personenvervoer.

Verdeling van het gemiddeld aantal verplaatsingen per dag per persoon, volgens type gemeente van woonplaats en hoofdvervoerswijze, in 2011.

Bron: OVG 4.3.

Mobiliteit

De Vlaming verplaatst zich gemiddeld 2,7 keer per dag. Verstedelijkingsgraad blijkt een verklarende factor te zijn voor het gemiddeld aantal verplaatsingen per dag. Personen die in de regionaal stedelijke randgemeenten wonen, maken meer verplaatsingen (3,3) dan personen die in de andere gebieden wonen.

Globaal gesproken gebeurt 1 op de 4 verplaatsingen te voet of per fiets en 2 op de 3 verplaatsingen met de auto. Het restpercentage is voor rekening van het openbaar vervoer en voor andere modi (bijvoorbeeld vliegtuig, taxi). De modale verdeling verschilt volgens verstedelijkingsgraad. Naarmate de verstedelijking toeneemt zijn de modi duurzamer.

Sociale en maatschappelijke aspecten

Ook de sociale en maatschappelijke aspecten van stedelijkheid krijgen in dit hoofdstuk de nodige aandacht. Achtereenvolgens komen de sociale voorzieningen, armoede en achterstelling, sociale samenhang, cultuur en vrije tijd en overheidsaspecten aan bod.

Voorzieningen

Steden hebben een centrumfunctie. Dit veronderstelt onder meer dat een aantal **voorzieningen** beter zijn uitgebouwd in de steden dan in de omliggende regio. Daarbij gaat de aandacht naar voorzieningen die op oudere bevolkingsgroepen zijn gericht zoals de residentiële voorzieningen, de gezinszorg en de zorgverzekering. De gezondheidsvoorzieningen worden in beeld gebracht door te kijken naar de spreiding van ziekenhuisbedden, huisartsen en specialisten. Daarnaast komen de kinderopvang en de spreiding van de sociale huisvesting aan bod.

De zorgvoorzieningen zijn niet gelijkmatig over de Vlaamse gemeenten verspreid. Proportioneel zijn de meeste rusthuisbedden in woonzorgcentra te vinden in en rond Antwerpen en Gent. Ook plattelandsgemeenten zijn iets beter voorzien dan gemiddeld. Serviceflats zijn iets meer geconcentreerd in de grotere steden. Wat het aandeel ziekenhuisbedden betreft, zijn de centrumsteden en de grotere provinciale steden beter voorzien dan de grootsteden. Voor huisartsen en specialisten is men best af in de grootstedelijke rand. Wie voor- of buitenschoolse kinderopvang zoekt, is het minst goed af in de grootsteden. Zowel voor voor- als naschoolse kinderopvang is het aanbod in de stedelijke rand en op het platteland beter uitgebouwd. Uitzondering hierop vormt de Brusselse rand die trouwens ook voor de andere zorg- en gezondheidsvoorzieningen - op het aanbod aan artsen en specialisten na - duidelijk minder is uitgerust dan andere gebieden.

4.77 Voorzieningen

Proportionele aanwezigheid van sociale voorzieningen.

	Woonzorgcentra	Seviceflats	Ziekenhuisbedden	Specialisten	Huisartsen	Gezinszorg	Zorgverzekering	Kinderopvang	Buitenschoolse opvang
Eenheid	% 65+	%65+	Per 1.000 inwoners			% 65+	% 0-2 jaar	% 3-11 jaar	
Jaar	2012	2012	2010	2010	2010	2010	2011	2012	2012
Grootsteden	6,6	1,6	10,3	2,0	1,1	2.367,4	15,2	30,5	1,3
Centrumsteden	5,9	1,6	14,2	2,7	1,3	2.559,4	18,8	43,8	5,0
Grootstedelijke rand	6,7	1,2	6,6	2,8	1,4	2.207,8	16,1	47,8	5,2
Regionaal stedelijk gebied	5,0	1,2	1,3	1,1	1,1	2.416,7	18,0	43,7	7,1
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	4,8	0,7	1,3	4,1	1,5	1.028,9	11,0	34,1	1,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	5,6	1,1	12,5	2,0	1,2	2.964,0	20,0	38,2	5,6
Provinciaal kleinstedelijk gebied	5,2	1,0	4,7	1,1	1,0	2.360,4	20,9	33,5	6,7
Overgangsgebied	5,0	1,2	4,1	1,8	1,2	2.217,5	18,9	39,3	6,7
Platteland	6,3	1,2	0,8	1,0	1,2	2.915,3	20,4	42,6	7,7
Vlaams Gewest	5,7	1,2	6,6	1,9	1,2	2.433,8	18,4	38,7	5,6

Bron: www.lokalestatistieken.be.

De sociale huisvesting is het best uitgebouwd in de grootsteden en dit zowel naar aandeel als naar beschikbare woningen per 1.000 inwoners. De grootstedelijke rand rekent duidelijk op de stedelijke voorzieningen. Ook in plattelandsgemeenten is het relatieve aanbod aan sociale woningen laag. Zowel in de rand rond Antwerpen en Gent als in plattelandsgemeenten is het jongste decennium een inhaalbeweging op gang gekomen. Dit is niet het geval in de rand rond Brussel.

Armoede en achterstelling

Armoede in Vlaanderen komt uitvoerig aan bod in hoofdstuk 3.5. Hier wordt nagegaan in welke mate verstedelijking al dan niet armoede en achterstelling mee kleurt. In steden komen **armoede en achterstelling** samen. De cijfers geven aan dat armoede en achterstelling een overwegend grootstedelijk fenomeen zijn. In de centrumsteden

speelt dit iets minder, al maskeert het gemiddelde voor de centrumsteden grote onderlinge verschillen.

Het gemiddelde fiscaal inkomen per aangifte ligt in de grootsteden Antwerpen en Gent beduidend lager dan in de rest van Vlaanderen. Het zijn ook de grootsteden die het hoogste percentage lage fiscale aangiftes tellen. De situatie in deze steden contrasteert fel met deze in de grootstedelijke rand. Daar ligt het gemiddelde inkomen meer dan een kwart hoger en telt men heel wat minder lage inkomens en heel wat meer hoge inkomens. Ten opzichte van het gemiddelde in het Vlaamse Gewest blijven de grootsteden er de voorbije jaren nog lichtjes op achteruit gaan. Naast de grootstedelijke rand rond Antwerpen en Gent liggen ook de inkomens in het overgangsgebied maar vooral deze in de rand rond Brussel merkelijk boven het Vlaamse gemiddelde. In de rand rond Brussel valt wel het relatief hoge aandeel lage inkomens op. Dit contrasteert met het aandeel hoge inkomens, het hoogste

4.78 Sociale woningen

Aantal en aandeel (in %) sociale woningen, in 2012.

	Aandeel bevolking	Aantal sociale woningen	Aandeel sociale woningen	Aantal per 1.000 huishoudens	Toename 2003-2012
Grootsteden	11,8	37.053	25,2	49,3	9,3
Centrumsteden	13,2	25.403	17,3	30,3	4,8
Grootstedelijke rand	4,5	3.618	2,5	12,7	21,4
Regionaal stedelijk gebied	5,8	6.341	4,3	17,2	14,1
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	4,2	4.366	3,0	16,2	8,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	10,8	17.863	12,1	26,1	10,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	9,6	16.244	11,0	26,5	10,6
Overgangsgebied	24,3	22.543	15,3	14,6	15,7
Platteland	15,8	13.765	9,4	13,8	28,8
Vlaams Gewest	100	147.196	100	23,2	11,8

Bron: VMSW.

4.79 Fiscaliteit

Gemiddeld fiscaal inkomen per aangifte en per persoon in euro in 2011, inkomens 2010 en aandeel lage (<10.000 euro) en hoge (>50.000 euro) aangiftes, indices voor lage en hoge inkomens (Vlaams Gewest=100).

	Gemiddeld per aangifte	VG=100	Gemiddeld per persoon	VG=100	% <10.000	VG=100	% >50.000	VG=100
Grootsteden	25.427	88,0	14.786	89,1	17,4	114,9	9,7	70,8
Centrumsteden	27.786	96,1	16.470	99,2	15,6	103,3	12,6	91,5
Grootstedelijke rand	32.011	110,7	18.504	111,5	14,9	98,9	17,3	126
Regionaal stedelijk gebied	28.771	99,5	16.363	98,6	14,7	97,0	13,9	101,3
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	33.758	116,8	18.228	109,8	16,7	110,7	18,2	132,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	28.318	98,0	16.653	100,3	14,6	96,8	13,0	94,5
Provinciaal kleinstedelijk gebied	27.437	94,9	15.816	95,3	14,6	96,7	12,1	88,3
Overgangsgedebied	30.843	106,7	17.478	105,3	14,4	95,0	15,8	114,8
Platteland	28.780	99,6	16.254	97,9	14,6	96,3	14,0	101,6
Vlaams Gewest	28.902	100,0	16.600	100,0	15,1	100,0	13,7	100,0
Brussels Gewest	24.318	84,1	12.593	75,9	21,6	143,1	9,0	65,4

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

in Vlaanderen. In de centrumsteden zijn de verschillen tussen stad en rand minder uitgesproken. In de kleinere steden en in plattelandsgemeenten liggen de inkomens dan weer relatief laag. De contrasten met het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest blijven er uit springen: een laag gemiddeld inkomen, meer lage inkomens en heel wat minder hoge inkomens.

Lage fiscale aangiftes en kansarmoede gaan in de grootsteden hand in hand. Het verwondert dan ook niet dat het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin volgens de criteria van Kind & Gezin, in de grootsteden merkelijk hoger ligt dan in de andere steden en gemeenten. 1 op de 5 kinderen wordt daar geboren in een kansarm gezin. In Antwerpen ondertussen een kwart van de pas geboren kinderen. Zowel in de stedelijke rand als in kleinere gemeenten ligt het aandeel geboorten in kansarme gezinnen merkelijk lager. Het jongste decennium is de kansarmoede in de gezinnen met bijna 30% toegenomen.

De grootsteden Antwerpen en Gent tellen in verhouding het meeste leefloners, bijna het tienvoudige in vergelijking met plattelandsgemeenten, die het laagste aandeel leefloners kennen. Het aantal leefloners blijft de jongste jaren – niettegenstaande de crisis – eerder stabiel. In de

grotere steden maken in verhouding ook meer mensen gebruik van de voorkeursregeling in de ziekteverzekering en hebben meer bejaarden recht op een inkomens-

4.81 Tegemoetkomingen

Leefloon, voorkeursregeling in de ziekteverzekering en inkomensgarantie voor ouderen.

Eenheid	(equivalent) Leefloon	Voorkeursregeling	IGO
	per 1.000 inwoners		% 65+
Jaar	2012	2012	2010
Grootsteden	14,7	202,0	9,9
Centrumsteden	8,7	154,7	9,0
Grootstedelijke rand	3,3	87,3	4,7
Regionaal stedelijk gebied	2,7	119,2	9,0
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	3,8	85,5	3,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	4,1	137,7	8,8
Provinciaal kleinstedelijk gebied	4,4	135,6	8,0
Overgangsgedebied	2,4	103,9	5,5
Platteland	1,9	119,6	9,3
Vlaams Gewest	5,1	130,9	7,8
Brussels Gewest	33,1		11,8

Bron: POD maatschappelijke integratie; KSZ.

4.80 Kansarmoede-index

Driejaarlijks voortschrijdend gemiddelde van kinderen die geboren worden in een kansarm gezin, van 2001 tot 2012, in %.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2001-2012 in ppt
Grootsteden	15,5	17,2	17,6	17,9	18,7	19,9	20,9	20,9	20,5	20,5	22,2	23,7	+8,2
Centrumsteden	7,8	7,5	7,7	7,4	7,3	7,8	8,4	9,3	10,0	11,0	12,8	13,8	+6,0
Grootstedelijke rand	3,0	3,2	3,0	2,7	2,7	2,7	2,8	3,1	3,2	3,7	4,4	5,5	+2,5
Regionaal stedelijk gebied	3,6	3,5	3,1	3,0	2,7	2,6	3,0	3,4	3,5	4,1	5,3	5,9	+2,3
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	1,9	1,9	2,1	2,2	2,2	2,6	3,1	3,9	4,5	4,8	5,4	5,0	+3,1
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	6,5	6,5	6,2	6,1	6,2	6,7	7,4	7,5	7,5	7,1	8,3	8,8	+2,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied	5,8	5,9	6,1	5,9	5,8	5,7	6,2	7,1	7,8	8,6	9,7	10,9	+5,1
Overgangsgedebied	3,3	3,4	3,5	3,5	3,6	3,8	4,2	4,8	4,9	5,2	5,9	5,9	+2,6
Platteland	2,9	3,0	2,9	2,8	2,7	2,9	3,1	3,3	3,6	4,1	4,7	5,1	+2,2
Vlaams Gewest	6,0	6,3	6,4	6,4	6,5	6,9	7,4	7,9	8,2	8,6	9,7	10,5	+4,5

Bron: Kind & Gezin.

4.82 Schoolse vertraging

Schoolse vertraging op het einde van het lager en het secundair onderwijs, schooljaar 2012-2013, in %.

	Lager onderwijs	Secundair totaal	Secundair 2012-2013			
	2012-2013	2012-2013	ASO	BSO	KSO	TSO
Grootsteden	26,2	47,1	22,9	76,2	50,3	58,2
Centrumsteden	17,1	36,9	14,7	62,6	42,1	44,3
Grootstedelijke rand	14,1	30,3	12,0	67,7	66,7	41,5
Regionaal stedelijk gebied	11,8	22,3	9,7	50,7	0	24,5
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	17,4	39,3	18,4	67,6	0	51,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	13,3	30,2	11,0	54,7	32,1	33,4
Provinciaal kleinstedelijk gebied	11,9	29,9	11,0	54,1	41,2	36,4
Overgangsgebied	14,9	31,8	12,2	56,8	36,8	37,3
Platteland	11,7	20,6	6,8	49,9	0	25,7
Vlaams Gewest	15,3	34,6	14,5	60,7	46,2	40,8
Brussels Gewest	24,8	49,0	30,1	78,7	56,0	74,7

* Enkel voor Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.
Bron: O&V.

garantie. In de grootstedelijke rand en de rand rond Brussel wordt minder beroep gedaan op deze tegemoetkomingen.

In vergelijking met Antwerpen en Gent ligt het relatief aantal leefloontrekkers in Brussel meer dan dubbel zo hoog. Dit geeft andermaal aan dat de armoedeproblematiek in het hoofdstedelijke gewest nog heel wat nijpender is.

Schoolse vertraging op zich is geen vorm van achterstelling (zie ook hoofdstuk 2.1). Het geeft een beeld van hoeveel achterstand een leerling in zijn schoolloopbaan heeft opgelopen. Het wijst wel op een hoger risico om de schoolcarrière niet te voltooien en om een lagere eindkwalificatie en bijgevolg een maatschappelijk zwakkere positie als volwassene te bereiken. De indicator geeft aan dat onderwijskansen niet gelijk verdeeld zijn.

De jongste jaren schommelt de schoolse vertraging in het lager onderwijs rond 15% van de leerlingen met een jaar achterstand, in het secundair onderwijs gaat het om iets meer dan een derde van de leerlingen. In de grootsteden heeft een kwart van de leerlingen achterstand opgelopen in het lager onderwijs en bijna de helft van de leerlingen in het secundair onderwijs.

De verschillen tussen de onderwijsvormen zijn zeer groot: in het beroepsonderwijs bedraagt de schoolse vertraging meer dan het viervoudige van het ASO. Niet enkel de onderwijsvorm speelt een rol, stedelijkheid laat zich hier ook gelden: in de grootsteden en het Brusselse Nederlandstalige onderwijs zit 3 op de 4 BSO-leerlingen minstens een jaar achterop. Deze cijfers contrasteren sterk met deze op het platteland, de regionale stadsrand en kleinere provinciale steden.

Sociale samenhang

Zowel in de beleidsnota Stedenbeleid als in deze voor Landbouw en Plattelandsbeleid is er aandacht voor de sociale samenhang of sociale cohesie. Op het platteland wordt sociale cohesie gekoppeld aan het bevorderen van het samenhangsgevoel dat er leeft. In de steden wordt vooral ingezet op het versterken van de maatschappelijke integratie van burgers.

Om de **sociale samenhang** te meten wordt in de SCV-survey gekeken naar verschillende aspecten van sociaal kapitaal. In welke mate hebben mensen vertrouwen in

4.83 Sociale contacten en engagement

Aandeel sociale contacten en engagement, in 2012, in %.

	Buren*	Vrienden*	Familie*	Informele zorg**	Actief lid	Vrijwilligerswerk
Grootsteden	67,6	63,4	56,6	25,8	54,0	24,2
Centrumsteden	68,0	55,4	55,9	18,4	54,0	19,8
Stedelijke rand	62,9	52,5	57,6	23,6	49,0	18,1
Kleinere steden	64,6	55,2	60,5	27,7	48,0	19,8
Overgangsgebied	66,0	54,9	60,7	29,9	52,0	22,5
Platteland	66,8	53,9	65,9	23,7	56,0	25,3
Vlaanderen	65,8	55,6	59,8	25,6	52,0	21,5

* Minstens wekelijks contact.

** Minstens een maal per maand een zieke, gehandicapte of bejaarde persoon geholpen of verzorgd.

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.

Bron: SCV-survey 2012.

4.84 Slachtoffer misdrijf

Slachtoffer misdrijf, in 2012, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
Bedreiging met slaan, schoppen, een mes of pistool	7,4	10,1	8,7	7,4	9,3	8,1	8,5
Inbraak in de woning	10,3	5,6	8,3	9,2	8,4	10,4	8,7
Diefstal van een fiets	20,7	22,2	9,6	12,6	13,5	11,3	14,5
Inbraak in een auto	8,9	7,6	6,0	7,1	7,9	8,1	7,6
Diefstal van een auto	2,5	3,5	0,9	0,6	0,8	2,7	1,6
Minstens 1 van bovenstaande feiten	35,0	30,3	23,9	28,2	29,8	25,8	28,8

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.
Bron: SCV-survey 2012.

elkaar, hoe intens zijn de sociale contacten met burens, familie en vrienden, hoe actief zijn ze in het verenigingsleven, doen ze vrijwilligerswerk en zetten ze zich in voor hun buurt, gemeente of stad?

Uit de SCV-survey 2012 blijkt dat verstedelijking niet voor duidelijke verschillen in intensiteit van sociale contacten zorgt. Een effect op de maatschappelijke inzet is er ook niet, integendeel. Grootstedelingen zijn niet minder actief betrokken in het verenigingsleven, ze zijn zelfs iets meer betrokken bij het vrijwilligerswerk en nemen in verhouding ook niet minder informele zorgtaken op zich. Op het platteland heeft men nog wel iets meer contact met niet inwonende familie en zijn meer mensen actief betrokken in het verenigingsleven.

De mate waarmee mensen zelf of in hun buurt, gemeente of stad met criminaliteit geconfronteerd worden, heeft een impact op het veiligheidsgevoel en op de sociale samenhang in een buurt, gemeente of stad. Circa 3 op de 10 Vlamingen wordt op jaarbasis geconfronteerd met een vorm van criminaliteit zoals inbraak of diefstal. In de grootsteden loopt men heel wat meer kans daarmee geconfronteerd te worden dan op het platteland. Deze glo-

bale uitspraak dient wel genuanceerd: inbraken in woningen komen op het platteland bijna evenveel voor als in de grootstad. De geregistreerde criminele feiten met betrekking tot diefstal en afpersing, gewelddadige misdrijven tegen eigendom (diefstal, vernieling, vandalisme) en tegen de lichamelijke integriteit (opzettelijke slagen en verwondingen, lichte gewelddaden, ...) geven aan dat de criminaliteit telkens fors hoger ligt in de grootsteden Brussel, Antwerpen en Gent dan in de rest van Vlaanderen. Het jongste decennium zijn de diefstallen en afpersingen in Vlaanderen licht gedaald. De misdrijven tegen de eigendom schommelen over de jaren maar wel met een globaal licht stijgende trend. De misdrijven tegen de lichamelijke integriteit vertonen een duidelijk stijgende trend.

Cultuur en vrije tijd

Alhoewel het stimuleren van de participatie aan het culturele en vrijetijdsleven voor gans Vlaanderen geldt, verwacht de Vlaamse overheid in eerste instantie dat vooral de steden hiervoor een uitgebreid aanbod uitbouwen. Steden zijn altijd plaatsen en aantrekkingspolen geweest van bruisende activiteit en creativiteit.

Het **culturele en vrijetijdsaanbod** is de jongste jaren verder toegenomen. De Uit-databank, een landelijk netwerk van gemeenten, steden, regio's en provincies, in samenwerking met tal van media- en andere partners, geregistreerde in 2012 in het Vlaamse Gewest meer dan 90.000 activiteiten of iets meer dan 14 activiteiten per 1.000 inwoners. Een stijging met bijna 40% ten opzichte van 2010. Uitgaande van de Brusselnorm, die stelt dat Vlaanderen in Brussel circa 300.000 inwoners wil bereiken, blijkt Brussel de stad om cultureel te participeren. Het aanbod ligt er - op basis van deze norm - bijna driemaal zo hoog dan in grote Vlaamse steden. Het aanbod in deze steden ligt dan weer meer dan dubbel zo hoog dan in de andere gemeenten. Het hoge Brusselse aanbod steekt schril af tegen het lage aanbod in de rand rond Brussel waar het aanbod lager ligt dan in kleine landelijke gemeenten. Maar ook in de rand rond de Vlaamse groot- en centrumsteden is het aanbod eerder beperkt.

Het culturele en vrijetijdsaanbod concentreert zich in de steden, maar richt zich uiteraard niet alleen tot stedelin-

4.85 Criminele feiten

Aantal geregistreerde criminele feiten, in 2011, per 1.000 inwoners.

	Diefstal en afpersing	Misdrijven tegen eigendom	Misdrijven tegen lichamelijke integriteit
Grootsteden	75,6	15,4	13,9
Centrumsteden	50,7	14,2	9,8
Grootstedelijke rand	28,8	8,3	4,9
Regionaal stedelijk gebied	20,9	8,8	5,2
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	33,2	8,3	4,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	31,5	11,3	7,4
Provinciaal kleinstedelijk gebied	25,1	10,6	6,2
Overgangsgebied	20,1	7,8	4,5
Platteland	15,8	6,7	4,0
Vlaams Gewest	32,7	10,1	6,8
Brussels Gewest	93,1	12,1	10,3

Bron: Federale politie, directie van de operationele politievorming.

4.86 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Cultuur- en vrijetijdsaanbod, naar stedelijkheid, van 2010 tot 2012, per 1.000 inwoners.

	2010		2011		2012	
	Aanbod	Per 1.000 inwoners	Aanbod	Per 1.000 inwoners	Aanbod	Per 1.000 inwoners
Grootsteden	14.108	19,4	17.192	23,2	18.628	24,8
Centrumsteden	17.533	21,3	17.627	21,2	18.656	22,3
Grootstedelijke rand	1.879	6,7	2.419	8,5	3.120	10,9
Regionaal stedelijk gebied	2.705	7,4	3.090	8,4	3.579	9,7
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	1.555	5,9	1.751	6,5	2.071	7,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	8.129	12,1	8.186	12,1	10.398	15,2
Provinciaal kleinstedelijk gebied	5.717	8,8	6.559	10,1	8.962	13,7
Overgangsgebied	9.426	6,4	11.991	8,1	15.958	10,7
Platteland	5.378	5,4	6.736	6,8	9.647	9,6
Vlaams Gewest	66.430	10,6	75.551	12,0	91.019	14,3
Brussels Gewest	20.317	67,7	17.966	59,9	18.289	61,0

Bron: UiTdatabank.

gen. Het wonen in de stad zorgt er wel voor dat actiever kan worden ingespeeld op het ruime culturele aanbod. In de groot- en centrumsteden ligt de cultuurparticipatie hoger dan in andere gemeenten. Grootstedelingen gaan proportioneel meer naar dansvoorstellingen, musea en concerten. Hun bibliotheekbezoek ligt ook hoger. Niet alle grootstedelingen zijn echter fervente cultuurgebruikers; een vijfde geeft aan op jaarbasis geen enkel cultureel evenement te hebben bijgewoond. In de stedelijke rand loopt dit op tot een kwart van de bevolking.

Wat sportieve activiteiten betreft doet verstedelijking er niet toe. Bijna de helft van de Vlamingen zegt een sport te beoefenen. In de steden ligt dit niet significant hoger of lager dan in de rest van Vlaanderen.

Stedelijkheid en overheid

Het belang van **vertrouwen** in instellingen wordt steeds belangrijker ervaren, niet alleen voor het in stand houden en creëren van economische welvaart maar ook voor het maatschappelijk functioneren van de overheid. Van burgers wordt verwacht dat ze niet alleen maatschappelijk participeren maar ook dat ze interesse hebben voor de

politieke en maatschappelijke ontwikkelingen en zelf actief politiek participeren.

Bijna de helft van de bevolking spreekt zich niet duidelijk uit als gepeild wordt naar het vertrouwen in de overheid. De lichte kentering die zich in 2011 had aangediend, heeft zich in 2012 niet doorgezet (zie hoofdstuk 1.1). Over de ganse lijn ligt het vertrouwen op gemeentelijk niveau merklijk hoger. Toch spreekt ook op gemeentelijk niveau circa 45% zich niet duidelijk uit. Bijna 4 op de 10 zegt veel tot zeer veel vertrouwen te hebben en 1 op de 6 reageert wantrouwig. Hoogste vertrouwenscores zijn er in de centrumsteden en in plattelandsgemeenten, laagste scores in de grootsteden. Op de grootsteden na, gaat het meeste vertrouwen naar de gemeentelijke administratie, gevolgd door het College van Burgemeester en Schepenen en de gemeenteraad. In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012 is het vertrouwen in de groot- en centrumsteden toegenomen. Dit is niet het geval in de andere gebieden waar de vertrouwenscores terugvallen.

Meer dan de helft van de bevolking zegt helemaal tot geen interesse te hebben voor politiek. In de groot- en centrumsteden geeft meer dan de helft van de bevolking minstens enige mate van politieke interesse aan. In lande-

4.87 Cultuur en sportparticipatie

Participatie aan cultuur en sport, in %.

	Cultuurparticipatie*				Sportparticipatie
	Niet-participant	Incidenteel	Belangstellend	Kernpubliek	Sportactief
Grootsteden	18	36	33	13	52
Centrumsteden	24	33	30	13	54
Stedelijke rand	24	39	30	8	48
Kleinere steden	22	35	35	8	58
Overgangsgebied	25	36	31	8	54
Platteland	25	36	30	8	59
Vlaanderen	23	36	32	9	54

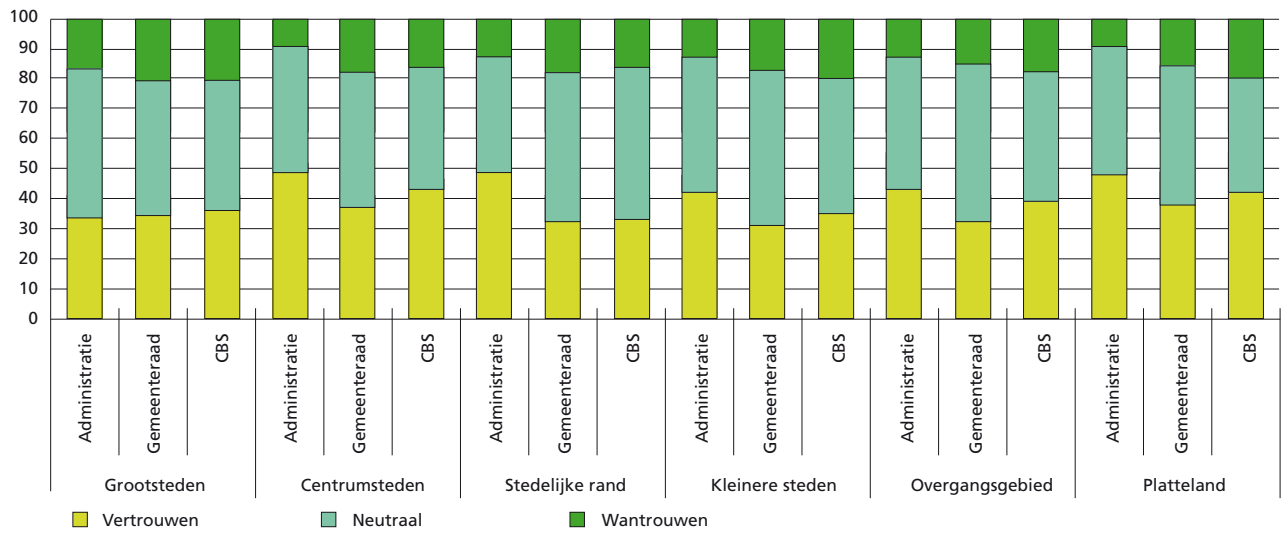
* Voor meer info zie hoofdstuk 3.1, figuur 3.1.

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.

Bron: SCV-survey 2012.

4.88 Vertrouwen in de lokale overheid

Vertrouwen in de overheid, naar verstedelijking, in 2012, in %.

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.
Bron: SCV-survey 2012.

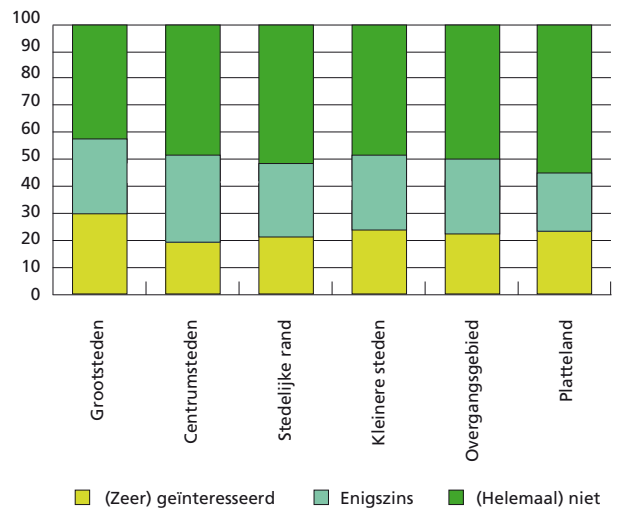
lijke gemeenten ligt dit iets lager. De mate van interesse schommelt over de jaren, de verschillen naar verstedelijgingsgraad blijven echter overeind. Met de gemeenteraadsverkiezingen in het vooruitzicht lag de politieke interesse in 2012 iets hoger dan de voorgaande jaren. De mate van politieke interesse hangt nauw samen met het gevoel van politieke onmacht. Dit gevoel leeft in de grootsteden duidelijk minder dan in kleinere steden en gemeenten.

De **tevredenheid** van de bevolking over het beleid van de overheden was in 2010 fors teruggelopen. De kentering die zich in 2011 heeft voorgedaan, wordt niet overal doorgetrokken. Merkwaardige stijgingen zijn er in de groot- en centrumsteden terwijl er een terugval is in de stedelijke rand en in de kleinere gemeenten het overgangsgebied. De verschillen tussen de gebieden blijven overeind maar nemen wel af.

Niettemin staande het grotere aanbod zijn grootstedelingen globaal minder tevreden over het voorzieningenaanbod. Hoogste gemiddelde score is er in de centrumsteden. Naargelang de voorziening zijn er grote verschillen. Zo zijn grootstedelingen het minst tevreden over onderwijs-,

4.89 Politieke interesse

Politieke interesse, naar verstedelijking, in 2012, in %.

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.
Bron: SCV-survey 2012.

4.90 Tevredenheid beleid

Tevreden tot zeer tevreden over het beleid van het college van Burgemeester en Schepenen, van 2007 tot 2012, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
2007	56	59	54	48	56	69	57
2010	40	52	44	42	45	61	47
2011	42	49	63	50	57	61	54
2012	48	54	51	52	50	59	52

Bron: SCV-survey.

sport-, jongeren- en oudervoorzieningen, kinderopvang, opvang sociaal zwakken, openbaar groen en de staat van de fiets- en voetpaden en de wegen. Op het platteland is men minst tevreden over de begeleiding van werklozen, het openbaar vervoer en culturele voorzieningen. In

de centrumsteden scoren vooral het onderwijs, de gezondheidsinstellingen en de culturele voorzieningen zeer hoog. Daar wordt ook iets minder geklaagd over de staat van de wegen. De tevredenheid is in 2012 iets teruggeval- len in vergelijking met het voorgaande jaar.

4.91 Tevredenheid voorzieningen

Aandeel van de bevolking dat tevreden tot zeer tevreden is over de voorzieningen, in 2012, in % en tevredenheidsindices in 2007, 2010, 2011 en 2012.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Vlaanderen
Huisvuilvoorzieningen	88,4	90,3	87,3	88,3	88,8	90,4	88,8
Culturele voorzieningen	86,9	93,6	86,4	84,1	77,2	78,6	83,5
Onderwijsvoorzieningen	77,5	86,9	79,1	80,6	81,3	78,7	80,7
Openbaar groen	73,2	77,5	86,9	75,9	79,3	85,2	79,6
Gezondheidsvoorzieningen	81,3	82,2	74,7	81,8	77,6	79,5	79,4
Sportvoorzieningen	74,1	78,9	79,4	82,4	78,2	76,1	78,6
Ouderenvoorzieningen	52,5	58,8	56,5	65,0	54,8	65,1	59,0
Openbaar vervoer tram en bus	67,2	64,9	59,1	58,9	51,0	49,3	57,4
Voorzieningen voor jongeren	46,5	57,8	58,4	60,2	54,5	63,7	57,2
Kinderopvang	50,0	54,9	52,0	58,0	54,5	67,3	56,4
Staat fiets- en voetpaden	33,0	47,9	46,0	40,1	44,1	42,2	42,4
Staat van de wegen	30,4	41,5	41,1	32,7	33,5	37,6	35,8
Begeleiding werklozen	36,8	34,4	26,3	33,9	31,5	29,5	31,9
Opvang begeleiding vreemdelingen	21,9	25,4	20,6	27,0	19,9	22,1	22,8
Opvang begeleiding sociaal zwakkeren	15,3	23,8	18,0	23,8	20,9	26,4	21,6
Tevredenheidsindex 2012*	3,41	3,51	3,44	3,49	3,43	3,47	3,46
Tevredenheidsindex 2011*	3,44	3,55	3,48	3,51	3,51	3,62	3,52
Tevredenheids-index 2010*	3,29	3,48	3,30	3,34	3,33	3,38	3,35
Tevredenheids-index 2007*	3,39	3,55	3,46	3,48	3,40	3,56	3,47

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.

* Tevredenheidsindex: gemiddelde score (minimum 1, maximum 5) op de 15 voorzieningen.

Bron: SCV-survey

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Peeters, K. (2009). *Beleidsnota Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

Peeters, K. (2012). *Beleidsbrief Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid Beleidsprioriteiten 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement.

Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Steden 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

Van den Bossche, F. (2013). *Beleidsbrief Steden. Beleidsprioriteiten 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement

Bral, L., Jacques, A., Schelfaut, H., Stuyck, K. & Vanderhasselt, A. (2011). *Stadsmonitor 2011*. Brussel: Agentschap Binnenlands Bestuur.

Bral, L., Schelfaut, H. (2013). *SVR Studie 2013/1 Steden Binnenstebuiten! Analyses op de stadsmonitor 2011*. Brussel: Studiedienst Vlaamse Regering.

DEFINITIES

'Price to income' ratio De verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van vastgoed tot het gemiddeld jaarlijks netto inkomen per aangifte.

Woonquote Verhouding van de maandelijkse afbetalingslast of huur voor de woning (zonder verbruikerskosten of onderhoudskosten) ten opzichte van het beschikbare netto inkomen per maand van het gezin. Als norm wordt 30% genomen. Met andere woorden 30% van het inkomen mag besteed worden aan de naakte woonkost (afbetalinglast of huur voor de woning).

4.4 MILIEU EN NATUUR

BLIKVANGERS

- In de periode 2000-2010 daalde zowel het leiding- als het grondwaterverbruik met respectievelijk 5% en 18% (figuur 4.95).
- Eind 2012 is de bodemsanering opgestart van 4.242 gronden, ongeveer een derde van het aantal saneringen dat verwacht wordt. Het MINA-plan 4 vraagt een opstart van de saneringsprocedure voor 40% van de gronden tegen 2015 en voor alle gronden tegen 2036 (figuur 4.96).
- Na een stijging in 2010 is in 2011 de broeikasgasuitstoot terug gedaald (figuur 4.102). De Kyotodoelstelling, een reductie met 5,2% in de periode 2008-2012 ten opzichte van 1990 wordt voorlopig gehaald. De eindafrekening zal afhangen van de uitstoot in 2012.
- Tussen 2004 en 2010 daalde de hoeveelheid primair bedrijfsafval (exclusief bouw- en sloopafval, slib en grond) met een vijfde (figuur 4.113). De hoeveelheid niet-selectief aangeboden primair bedrijfsafval bedroeg in 2010 meer dan 1 miljoen ton. Dat is meer dan de totale hoeveelheid restafval van alle burgers. Bijna de helft van het bedrijfsafval werd gerecycleerd of als secundaire grondstof gebruikt in 2010.
- Het MINA-plan 4 vraagt 60.000 ha onder effectief natuurbeheer tegen 2015. Deze doelstelling is opgetrokken tot 70.000 ha. Met 67.451 ha onder effectief beheer is de doelstelling eind 2012 al voor 96% behaald. Er wordt eveneens een jaarlijkse uitbreiding met 3.000 ha gevraagd. De laatste jaren is dit telkens gehaald (figuur 4.106).
- Globaal genomen is er sprake van een verbetering van de toestand van het oppervlaktewater in landbouwgebied (figuur 4.117). Het percentage meetpunten met een overschrijding van de nitraatnorm is op ruim 10 jaar tijd gehalveerd van 59% in winterjaar 1999-2000 naar 28% in winterjaar 2011-2012.

Vlaanderen wil tegen 2020 op het vlak van water- en luchtkwaliteit, bodembescherming, geluidhinder en biodiversiteit even goed scoren als andere economische topregio's. Bovendien streeft men naar een groenere economie. Daartoe willen we tegen 2020 belangrijke stappen zetten naar een kringlooeconomie met een zo laag mogelijk grondstof-, energie-, materiaal- en ruimtegebruik en zo beperkt mogelijke impact op milieu en natuur.

Water

Een watersysteem is een samenhangend geheel van oppervlaktewater, grondwater, waterbodems en oevers. Ook de daarin voorkomende levensgemeenschappen, alle bijhorende fysische, chemische en biologische processen en de eraan gekoppelde technische infrastructuur maken deel uit van het watersysteem. Een watersysteem vervult verschillende functies. Zo zorgt het voor wateraanvoer, -afvoer en -berging en vormt het een habitat voor heel wat planten en dieren. Naast een recreatieve waarde heeft het ook belangrijke economische functies (transport, drinkwater, koelwater...). Daarom is een goede toestand van het watersysteem van belang. Maar de draagkracht van het watersysteem heeft zijn grenzen.

De Europese kaderrichtlijn Water vraagt tegen eind 2015, met uitstel mogelijkheden tot 2021 of 2027, een 'goede toestand' van het oppervlaktewater en grondwater. Een goede toestand impliceert dat het oppervlaktewater zowel ecologisch als voor chemische parameters goed scoort. Voor grondwater zijn de chemische en kwantitatieve aspecten bepalend. Hiertoe werden in 2010 nieuwe milieukwaliteitsnormen in VLAREM vastgelegd. Bestaande normen voor bijvoorbeeld zuurstof, nutriënten en gevaarlijke stoffen werden geactualiseerd.

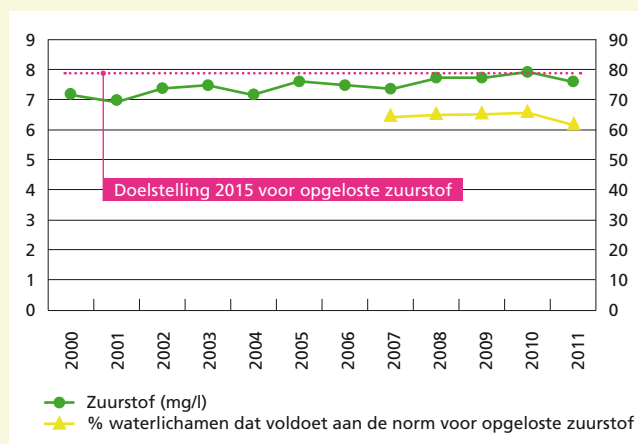
Naast de grondwaterstand komen de waterkwaliteit, de waterzuivering en het waterverbruik aan bod.

Grondwaterstand

In de periode 2000-2011 daalde in 44% van de meetpunten de **grondwaterstand**. Dit toont aan dat er op bepaalde plaatsen nog te veel grondwater wordt opgepompt. Ongeveer 37% van de meetreeksen vertoonde geen significante trend en 20% kende een stijging van het grondwaterpeil (VMM-MIRA). Het MINA-plan 4 stelt dat

4.92 Opgeloste zuurstof

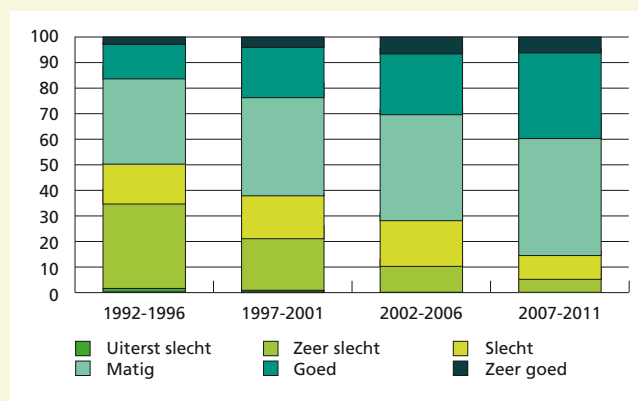
Evolutie van de gemiddelde concentratie aan opgeloste zuurstof in oppervlaktewater, in mg/l (linkeras) en aandeel oppervlaktewaterlichamen dat voldoet aan de norm voor opgeloste zuurstof, in % (rechteras), van 2000 tot 2011.

Bron: VMM-MIRA.

4.93 BBI

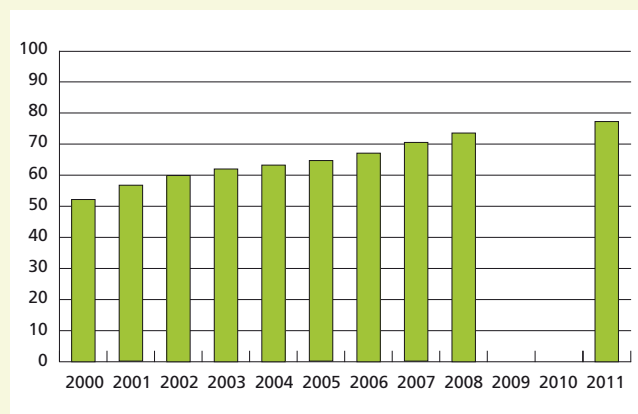
Evolutie van de biologische waterkwaliteit op basis van de BBI, van 1992 tot 2011, in %.

Bron: VMM-MIRA.

4.94 Waterzuivering

Evolutie van de zuiveringsgraad van huishoudens, van 2000 tot 2011, in %.

Bron: VMM-MIRA.

er in de periode 2010-2015 een toename moet zijn van het aandeel grondwaterlichamen met een goede kwantitatieve toestand.

Waterkwaliteit

De **kwaliteit van het oppervlaktewater** verbeterde vooral in de eerste helft van de jaren negentig. De verbetering zette zich sinds 2000 geleidelijk verder voor de zuurstofhuishouding en de nitraatconcentratie. De fosfaatconcentraties vertonen ook een verbetering maar sinds 2008 lijkt die stilgevallen. De ammoniumconcentraties vertonen geen uitgesproken trend. De kwaliteit wordt in kaart gebracht via het 'meetnet oppervlaktewater' van de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM). Dit meetnet onderzoekt zowel de fysisch-chemische als de biologische kwaliteit.

Opgeloste zuurstof is van groot belang voor het leven in het water en speelt een rol in de zelfzuiverende processen van een waterloop. Over de periode 2000-2011 vertoont de gemiddelde concentratie zuurstof een geleidelijke verbetering. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 79% van de oppervlaktewaterlichamen, dit zijn de grote waterlopen, moet voldoen aan de norm voor opgeloste zuurstof. In 2011 voldeed 61% van de oppervlaktewaterlichamen aan deze norm. Weerkundige factoren kunnen de waterkwaliteitsproblemen mee versterken. Zuurstofproblemen komen vooral voor tijdens warme zomers met weinig regen.

Bij de beoordeling van de biologische waterkwaliteit wordt gebruik gemaakt van de Belgische Biotische Index (BBI), een index die steunt op de aan- of afwezigheid van aquatische ongewervelde dieren. De indexwaarde schommelt tussen 0 (uiterst slechte kwaliteit) en 10 (zeer goede kwaliteit). Het percentage meetplaatsen met een zeer tot uiterst slechte kwaliteit nam de voorbije 2 decennia sterk af en het percentage meetplaatsen met een matige tot goede kwaliteit nam sterk toe. Deze positieve evolutie is het resultaat van de uitbreiding en verbetering van de openbare waterzuivering en van de inspanningen van de bedrijven en de landbouw.

Het Pact 2020 stelt dat de meeste waterlopen tegen 2020 een goede ecologische toestand bereikt moeten hebben zodat de kwaliteitsvereisten van de kaderrichtlijn Water in 2021 effectief voldaan zijn. Het MINA-plan 4 neemt dit engagement over. In de periode 2005-2007 verkeerde geen enkel van de 202 waterlichamen in een goede ecologische toestand of potentieel (voor sterk veranderde en kunstmatige waterlichamen wordt een goed 'potentieel' gevraagd) en nog geen 20% haalde een matige ecologische toestand.

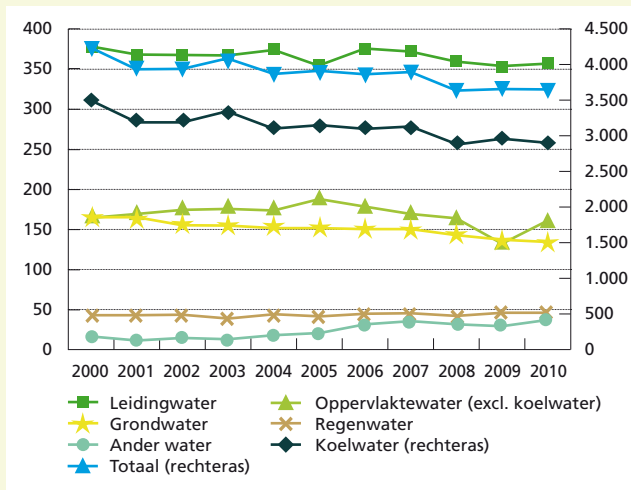
Waterzuivering

Voor huishoudelijk afvalwater streeft de Vlaamse overheid naar een maximale zuivering via openbare rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI). Waar dat niet mogelijk is, dient er gebruik gemaakt te worden van individuele behandelingsinstallaties.

4.95 Waterverbruik

Evolutie van het waterverbruik, naar type water, van 2000 tot 2010, in miljoen m³.

Bron: VMM-MIRA

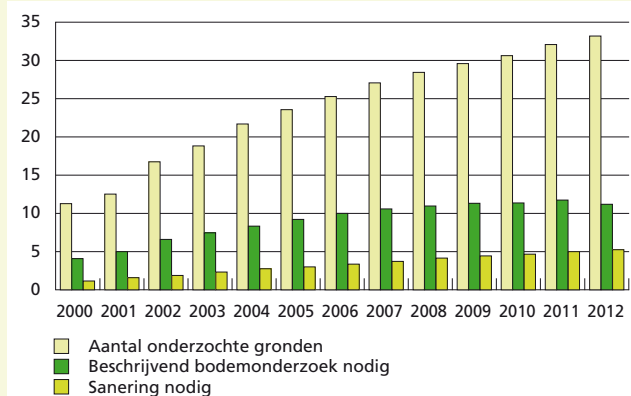
De **zuiveringsgraad** is het percentage inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een RWZI. In 2011 bedroeg de zuiveringsgraad 76,8%, tegenover 52% in 2000.

Waterverbruik

In de periode 2006-2009 daalde het totale waterverbruik, deze trend zette zich echter niet door in 2010. Het verbruik van oppervlaktewater vertoont een gelijkaardige evolutie. In de periode 2000-2010 vertoonde zowel het leiding- als het grondwaterverbruik een daling met respectievelijk 5% en 18%. Het MINA-plan 4 stelt dat het leidingwaterverbruik niet mag toenemen in de periode 2010-2015 en tegen 2015 moet het regenwaterverbruik door huishoudens toegenomen zijn ten opzichte van 2010. In de periode 2000-2010 daalde het leidingwaterverbruik van 110 naar 99 liter per persoon per dag.

4.96 Verontreinigde gronden

Evolutie van het aantal onderzochte gronden en het aantal gronden waar sanering nodig is, x 1.000, van 2000 tot 2012.

Bron: OVAM.

Bodem

De bodem wordt door allerlei menselijke activiteiten verontreinigd met milieugevaarlijke stoffen zoals zware metalen, organische pollutanten en bestrijdingsmiddelen. De bodemkwaliteit wordt echter ook bedreigd door andere aantastingsprocessen zoals erosie, grondverschuivingen, verlies aan organische stof, afdichting en verdichting. Daarnaast wordt de bodem geëxploiteerd voor het ontginnen van oppervlaktedelfstoffen. In wat volgt worden de inventarisatie en sanering van verontreinigde gronden, de problematiek rond waterbodems, erosie en de inzet van alternatieven voor oppervlaktedelfstoffen besproken.

Bodemverontreiniging

Op naar schatting 85.000 gronden werden of worden activiteiten uitgevoerd die mogelijk bodemverontreiniging kunnen veroorzaken, de zogenaamde **risicogronden**. Voor 39% van deze risicogronden (33.162) beschikte de Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) eind 2012 over een oriënterend bodemonderzoek. Het Bodemdecreet omschrijft bodemverontreiniging als de aanwezigheid van stoffen of organismen, veroorzaakt door menselijke activiteiten, op of in de bodem, die de kwaliteit van de bodem nadelig beïnvloedt of kan beïnvloeden. In het kader van het bodemdecreet maakt de OVAM een inventaris op met alle gekende gegevens over een grond, de verontreiniging en de saneringsfasen. Op 1 januari 2013 bevatte het **grondeninformatieregister** informatie over 47.857 gronden.

Op basis van het oriënterend bodemonderzoek diende voor 37% van de onderzochte gronden (12.260) een beschrijvend bodemonderzoek uitgevoerd te worden. Een beschrijvend bodemonderzoek onderzoekt de risico's van de bodemverontreiniging en bepaalt de saneringsnoodzaak. Voor 10.011 gronden werd reeds een beschrijvend bodemonderzoek uitgevoerd. In 47% van de gevallen waren geen verdere maatregelen noodzakelijk. Dit betekent dat de overige 53% gronden te saneren zijn. Deze gronden zijn voornamelijk gelokaliseerd in historische industriezones, havenregio's, rond de as Antwerpen-Brussel, langs het Albertkanaal en de E313.

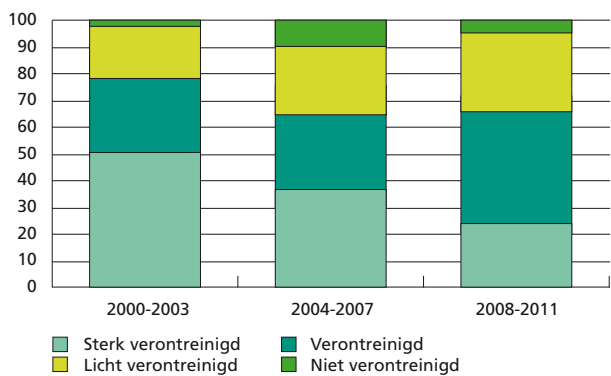
De belangrijkste verontreinigende stoffen zijn minerale olie (8.485 ha verontreinigde grond waar bodemsanering nodig is) en zware metalen (7.001 ha).

Sanering

Eind 2012 is de **bodemsanering** opgestart van 4.242 gronden, ongeveer een derde van het aantal saneringen dat verwacht wordt. Het MINA-plan 4 vraagt een opstart van de saneringsprocedure voor 40% van de gronden tegen 2015 en voor alle gronden tegen 2036. Een bodemsanering start wanneer een bodemsaneringsproject conform wordt verklaard door OVAM. Na goedkeuring kunnen de saneringswerken uitgevoerd worden. Eind 2012 is voor 2.446 gronden de sanering volledig afgerond.

4.97 Kwaliteit waterbodems

Evolutie van de triadekwaliteitsbeoordeling van waterbodems, van 2000 tot 2011, in %.

Bron: VMM-MIRA.

Waterbodems

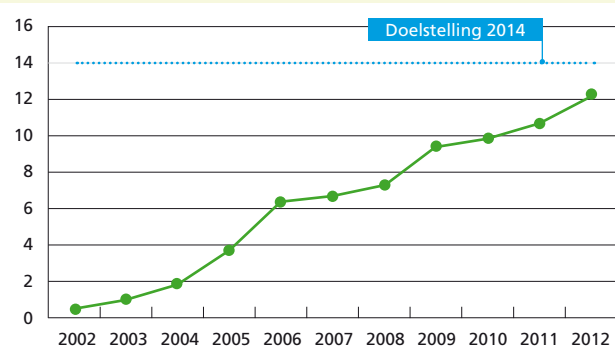
Bij de kwaliteitsbeoordeling van een **waterbodem** wordt simultaan de chemische, de ecotoxicologische en de biologische toestand bekeken. In de periode 2008-2011 is 25% van alle onderzochte waterbodems sterk verontreinigd en 70% is licht verontreinigd tot verontreinigd. Slechts 5% van de waterbodems is niet verontreinigd. Uit een vergelijking van waterbodems, die zowel in de periode 2000-2003, 2004-2007 als in 2008-2011 werden bemonsterd, blijkt een positieve evolutie: er is minder sterke verontreiniging en meer lichte verontreiniging. Voor enkele stoffen worden in meer dan 40% van de meetplaatsen de normen overschreden.

Erosie

Jaarlijks gaat ongeveer 2 miljoen ton bodemmateriaal verloren door watererosie. Daarvan komt ongeveer 0,4 miljoen ton terecht in de waterlopen. In de strijd tegen **bodemosie** kent het Vlaamse Gewest subsidies toe aan gemeenten die een erosiebestrijdingsplan opmaken en

4.98 Erosiemaatregelen

Uitvoering van erosiebestrijdingsmaatregelen, van 2002 tot 2012, in %.

Bron: LNE, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijdommen.

voor de aanleg van kleinschalige erosiebestrijdingswerken in uitvoering van dat plan. Daarnaast kan de landbouwer een beheersovereenkomst erosiebestrijding afsluiten. In 2012 zijn 12,4% van de belangrijkste bodemosieproblemen opgelost. Het doel is 14% in 2014.

Om de erosiereductie te vergroten wordt gewerkt aan nieuwe erosiereducerende verplichtingen voor de meest erosiegevoelige landbouwpercelen.

Lucht

Luchtverontreiniging heeft een belangrijke impact op de volksgezondheid en de natuur. De Europese Richtlijn Luchtkwaliteit vormt de basis voor het luchtkwaliteitsbeleid. De Europese Richtlijn inzake nationale emissieplafonds legt belangrijke emissiereducties op. Aan de hand van de emissies van een aantal verontreinigende stoffen wordt een inzicht gegeven in de druk die ze veroorzaken op het leefmilieu. De indicatoren die aan bod komen zijn: potentieel verzurende emissies en NO_2 -concentratie. Finaal wordt aan de hand van de luchtkwaliteitsindex een beeld van de luchtkwaliteit gegeven.

Verzuring

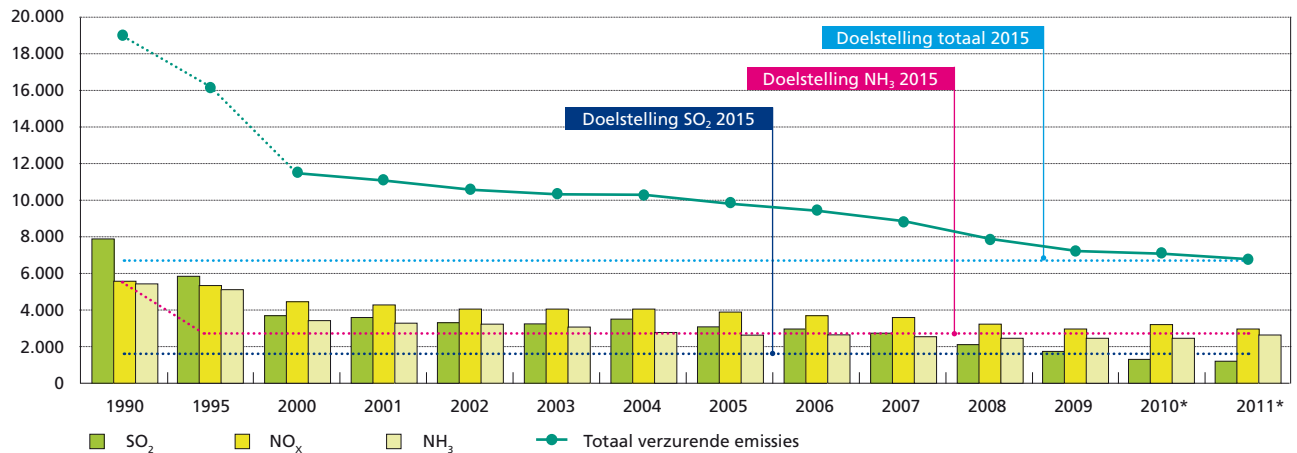
Tussen 1990 en 2011 verminderden de totale **potentieel verzurende emissies** met 64%. Verzuring wordt veroorzaakt door zwaveldioxide (SO_2), stikstofoxiden (NO_x , uitgedrukt als NO_2) en ammoniak (NH_3). Deze verzuring heeft een invloed op ecosystemen, materialen, monumenten en de economie. De emissies van de verzurende stoffen worden opgeteld en uitgedrukt in zuurequivalenten (Zeq), waarbij men rekening houdt met het zuurvormende vermogen van elke stof.

Het MINA-plan 4 vraagt tegen 2015 een verdere afname van de uitstoot van verzurende stoffen, in het bijzonder van de NO_x -emissie van het verkeer met 34% ten opzichte van 2007. Tegen 2015 moet de SO_2 -emissie met 43% gedaald zijn tegenover 2007 en mag de NH_3 -emissie nog maximaal 45 kton bedragen. De doelstellingen voor SO_2 en NH_3 werden respectievelijk in 2010 en 2005 al gehaald. De belangrijkste bron van verzurende emissies in 2011 was de landbouw, goed voor 42%. Ook transport (26%), industrie (16%) en energieproductie (10%) hebben een belangrijk aandeel. De daling van de verzurende emissie is vooral te danken aan de daling van de SO_2 -emissie. In 1990 had SO_2 veruit het grootste aandeel in de verzurende emissie (42%) maar sinds 2000 is NO_x de belangrijkste component (een aandeel van 45% in 2011). Transport was in 2011 verantwoordelijk voor meer dan de helft van de NO_x -emissies. Aangezien dieselwagens meer NO_x uitstoten dan benzine wagens streeft Vlaanderen naar een beheersing van het aandeel dieselvoertuigen. Het Vlaamse luchtkwaliteitsplan streeft daarom tegen 2015 naar een aandeel van 61,1% dieselwagens en 35,6% benzine wagens in het totale personenwagenvoertuigenpark. In 2012 bedroeg het aandeel diesels in het totale personenwagenvoertuigenpark 63%.

NO_2 is schadelijk voor de mens en de ecosystemen. Korte episodes van hoge concentraties, maar ook langdurige

4.99 Verzurende emissies

Evolutie van de potentieel verzurende emissies, per pollutant, van 1990 tot 2011, in miljoen Zeq.

* Voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

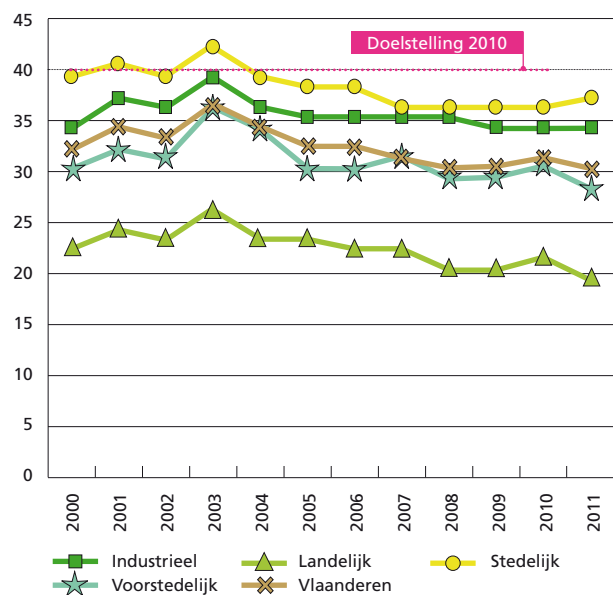
blootstelling aan lage concentraties, zijn schadelijk. De Europese Richtlijn Luchtkwaliteit legt een jaargrenswaarde op van 40 µg/m³. In 4 meetstations in de Antwerpse agglomeratie en de Antwerpse haven werd in 2011 de jaargrenswaarde overschreden. Het luchtkwaliteitsplan voor NO₂ bevat nieuwe maatregelen om zo snel mogelijk de jaargrenswaarde te behalen. De Europese Commissie verleent uitstel tot 2015 voor het bereiken van de jaargrenswaarde in de 2 Antwerpse zones. Gemiddeld over Vlaanderen is na 2003 een licht dalende trend vast te stellen. In de stedelijke meetstations liggen de concentraties gemiddeld het hoogst. Er is immers een directe relatie met intens wegverkeer.

Luchtkwaliteitsindex

Tot 2000 was er een dalende trend in het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteitsindex. Daarna volgde een periode met wisselende luchtkwaliteit, waarbij vooral de sterke stijging in 2003 en 2006 opvalt. Tussen 2007 en 2009 nam het aantal dagen met ondermaatse kwaliteit weer af. De **luchtkwaliteitsindex** combineert de gehalten van vier verontreinigende stoffen (zwaveldioxide, stikstofdioxide, ozon en fijn stof) in de omgevingslucht tot een index-

4.100 NO₂-concentratie

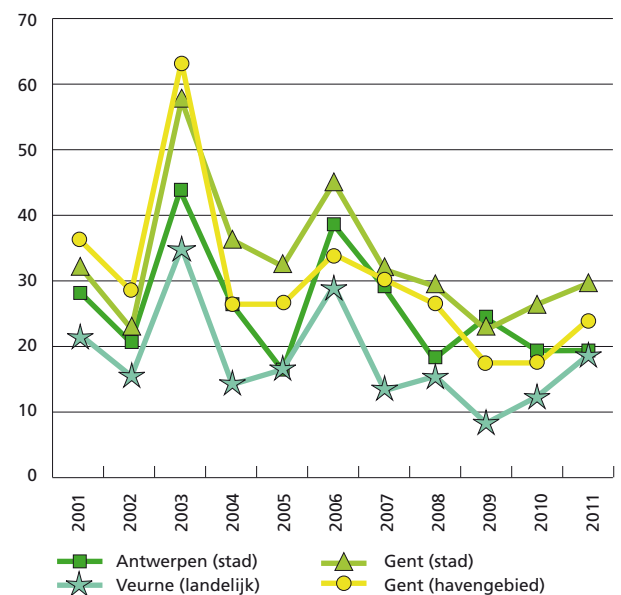
Evolutie van de jaargemiddelde NO₂-concentratie in lucht, van 2000 tot 2011, in µg/m³.

Bron: VMM-MIRA.

4.101 Luchtkwaliteitsindex

Evolutie van het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteit (>= 7), in Antwerpen, Gent en Veurne, van 2001 tot 2011.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

waarde tussen 1 en 10, waarbij 1 een zeer goede kwaliteit voorstelt en 10 een zeer slechte kwaliteit. Het verloop van de luchtkwaliteitsindex wordt gedomineerd door het verloop van de subindex voor PM₁₀ (stofdeeltjes). De slechte luchtkwaliteit in 2003 en 2006 was het gevolg van het warme en droge weer. Hierdoor werden hogere ozonconcentraties en ook hogere PM₁₀-concentraties gemeten.

Klimaatverandering

In 2011 is de **broeikasgasuitstoot** gedaald, na een stijging in 2010, toen vooral veroorzaakt door een koude winter en het heropleven van de economie na het crisisjaar 2009. De emissies in 2011 liggen in de lijn met de dalende trend die is ingezet sinds 2005.

De **Kyotodoelstelling**, een daling van de jaargemiddelde broeikasgasuitstoot met 5,2% over de periode 2008 tot en met 2012 ten opzichte van 1990 (82.463 Mt), wordt voorlopig gehaald (met een gemiddelde van 81.499 Mt over de periode 2008-2011). De eindafrekening voor de Kyotoperiode 2008-2012 zal afhangen van de broeikasgasuitstoot in 2012. De broeikasgassen die hier beschouwd worden zijn CO₂, CH₄, N₂O en de F-gassen (HFK's, PFK's en SF₆).

Tot nu toe waren de emissiereducties bijna uitsluitend het resultaat van belangrijke maatregelen inzake PFK's en SF₆ (installatie fluoriderecuperatie-eenheid in één chemisch bedrijf), N₂O (ingebruikname katalysatoren in de chemische industrie; daling veestapel) en CH₄ (valorisatie stortgas en beperking op storten van afval; daling veestapel). In 2011 zijn de CO₂-emissies, die voor 83% het gevolg zijn van de verbranding van fossiele brandstoffen, voor het eerste onder het niveau van 1990 gedaald.

In de periode 2008-2011 heeft de sector van de energie-intensieve bedrijven, die meedoen aan de uitstoothandel (ETS), minder uitgestoten dan de aan haar toegewezen emissierechten.

In andere sectoren (non-ETS industrie, landbouw, huishoudens en handel & diensten) was de daling niet overal

even uitgesproken. Bij de huishoudens en in de sector handel & diensten is de daling het sterkst onder meer omwille van de zachte winter in 2011.

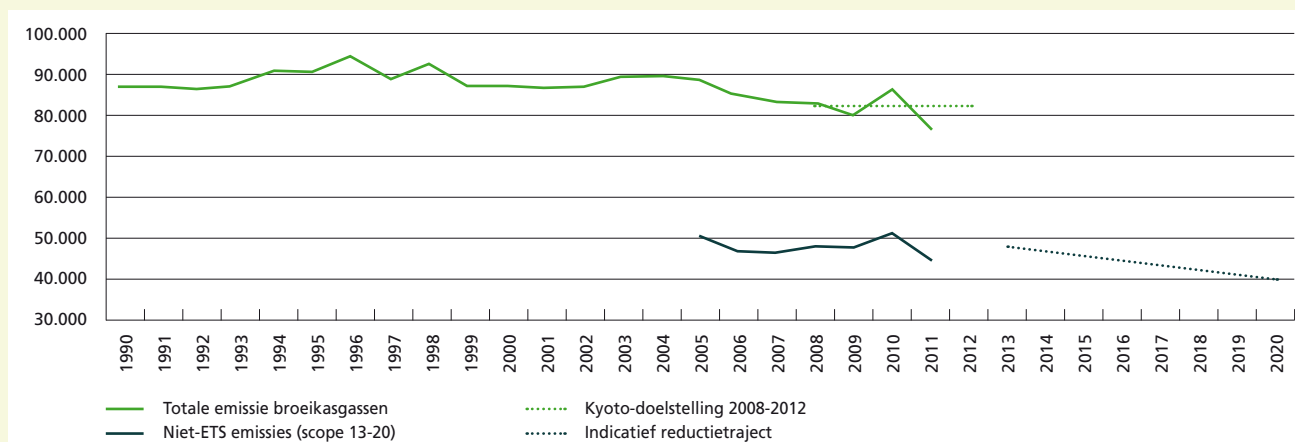
De uitstoot van huishoudens en handel & diensten is vooral afkomstig van verwarming en dus erg weersafhankelijk. Net als 2011 kende ook 2007 een erg zachte winter. Maar hoewel de uitstoot van huishoudens en handel & diensten 11% lager lag in 2011 dan in 2007, bedroeg het verschil in graaddagen maar 2,5%. Onder andere de inzet van energiebesparende maatregelen (bijvoorbeeld isolatie) en de overstap naar meer hernieuwbare energiebronnen (bijvoorbeeld zonneboilers en warmtepompen) hebben voor bijkomende emissiereducties gezorgd. Na een belangrijke afname in de periode 1990-2008 neemt het aandeel van de landbouw net als de absolute uitstoot door deze sector al enkele jaren opnieuw toe. Deze toename is voor een groot deel te verklaren door de uitbreiding van het aantal WKK-installaties in de glastuinbouw; de hieraan gerelateerde CO₂-emissies worden toebedeeld aan de landbouw- en niet aan de energiesector. In tegenstelling tot de meeste andere sectoren, namen de broeikasgasemissies van transport toe tussen 1990 en 2011. Daarmee steeg ook het aandeel van de transportsector in de Vlaamse broeikasgasuitstoot van 14% in 1990 naar 21% in 2011 (VMM-MIRA).

De aanpak van de mondiale klimaatverandering vereist meer doorgedreven emissiereducties na 2012. Daartoe keurden het Europese Parlement en de Raad eind 2008 het **EU klimaat- en energiepakket** goed. Daarin verbindt de EU zich er onder andere toe om haar totale uitstoot van broeikasgassen met minstens 20% te vermindere in de periode 1990-2020.

Sinds 2005 wordt het gros van de CO₂-uitstoot in de industrie en energiesector gereguleerd via een systeem van Europese emissiehandel (ETS). Op die manier reguleert de Europese emissiehandel circa 40% van de Vlaamse broeikasgasuitstoot. In de EU moeten de ETS broeikasgasemissies tegen 2020 21% lager liggen dan in 2005. De doelstelling die Europa aan de lidstaten oplegt tegen

4.102 Emissie van broeikasgassen

Evolutie van de totale emissie en de niet-ETS emissie van broeikasgassen, van 1990 tot 2011, in kiloton CO₂-equivalenten.

Bron: LNE, afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu en Gezondheid.

2020 heeft enkel nog betrekking op het niet-ETS gedeelte (met name de niet-ETS industrie, transport, gebouwen en landbouw).

Europa bepaalt dat de Europese lidstaten hun emissies in de niet-ETS-sectoren tussen 2013 en 2020 moeten reduceren volgens een lineair afnemend pad met jaarlijkse reductiedoelstellingen. België moet een lineair afnemend emissiereductietraject volgen dat in 2020 een uitstootreductie realiseert van 15% in vergelijking met de niet-ETS-uitstoot in 2005 (Scope 13-20).

Op 28 juni 2013 keurde de Vlaamse Regering het **Vlaams Klimaatbeleidsplan 2013-2020** definitief goed. Het Vlaams mitigatieplan dat hiervan onderdeel is, wil de uitstoot van niet-ETS broeikasgassen in Vlaanderen tussen 2013 en 2020 verminderen in uitvoering van deze Europese beslissing. De niet-ETS broeikasgasuitstoot in 2011 gecorrigeerd volgens ETS scope 13-20 is ten opzichte van het referentiejaar 2005 gedaald met 4,8%.

Biodiversiteit

Biodiversiteit staat voor de biologische verscheidenheid van alle levensvormen: van soorten tot ecosystemen.

Biodiversiteit levert ons een brede waaier aan producten (voedsel, energiebronnen, geneesmiddelen, ...) en diensten (zuiveren van water, aanmaken van zuurstof, beperken van overstromingen, ...). Bijna alle landen ter wereld ondertekenden het Biodiversiteitsverdrag. Dit verdrag beoogt het behoud van de biodiversiteit, het duurzaam gebruik van de bestanddelen en de eerlijke verdeling van de opbrengsten ervan. Op pan-Europees niveau werd overeengekomen om tegen 2010 het verlies van biodiversiteit te stoppen. De nieuwe biodiversiteitsdoelstelling beoogt om tegen 2020 het verlies aan biodiversiteit en de achteruitgang van ecosystemendiensten stop te zetten en waar mogelijk te herstellen. Het Vlaamse Regeerakkoord (2009-2014) pleit eveneens voor het behoud, het herstel en de versterking van de biologische diversiteit. Tegen 2020 wil Vlaanderen op het vlak

van biodiversiteit de vergelijking met andere economische topregio's kunnen doorstaan. We bespreken achtereenvolgens soorten, milieudruk op natuur, natuurvererving en -beheer, bosgezondheid en natuurbeleving.

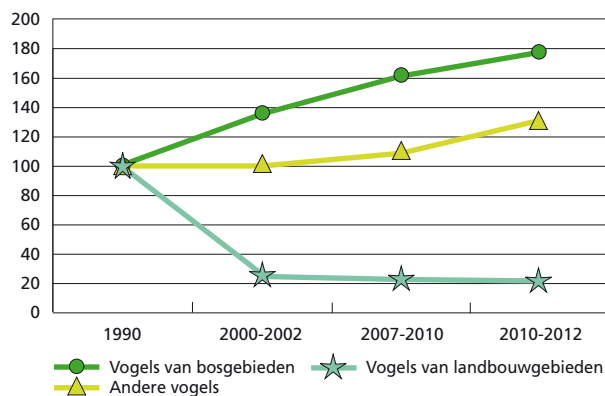
Soorten

Om het verlies van biodiversiteit tegen 2020 te stoppen, moeten alle soorten stabiel blijven of een positieve trend vertonen. Hier worden de **broedvogels** van nabij bekeken. Het MINA-plan 4 wil tegen 2015 een toename van de broedvogelindex met 10% ten opzichte van 2007-2008. De vogels kenmerkend voor landbouwgebieden kenden in Vlaanderen tussen 1990 en 2000-2002 een sterke daling. Deze daling zette zich minder sterk verder in de periode 2007-2012. In de EU-27 ging de populatie van landbouwvogels tussen 1990 en 2010 met 25% achteruit. De toestand van de bosvogels ging er in Vlaanderen op vooruit. In de EU-27 ging de populatie van vogels kenmerkend voor bosgebieden met 12,3% achteruit tussen 1990 en 2010. De 'andere' vogels uit verschillende leefgebieden namen in Vlaanderen in aantal flink toe in de periode 2007-2012. In de EU-27 gingen de algemene soorten tussen 1990 en 2010 met ruim 10% achteruit.

In uitvoering van de Europese Habitatrichtlijn dienden tegen eind 2010 **instandhoudingsdoelstellingen** (IHD) vastgelegd te worden voor Europese relevante habitats en soorten. Op Vlaams niveau is bepaald dat tegen eind 2012 de aanwijzingsbesluiten en de instandhoudingsdoelstellingen moeten goedgekeurd zijn. Het Pact 2020 stelt dat in 2020 voldoende habitat ingericht, herbestemd, verbeterd of afgebakend moet zijn om 70% van de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren. De 34 S-IHD en ontwerp-aanwijzingsbesluiten zijn in 2012 principieel goedgekeurd door de Vlaamse regering. Op 19 juli 2013 keurde de Vlaamse Regering de ontwerp-aanwijzingsbesluiten voor een tweede maal goed en maakte afspraken over de uitvoering. Een definitieve goedkeuring is voorzien voor het najaar 2013.

4.103 Broedvogelindex

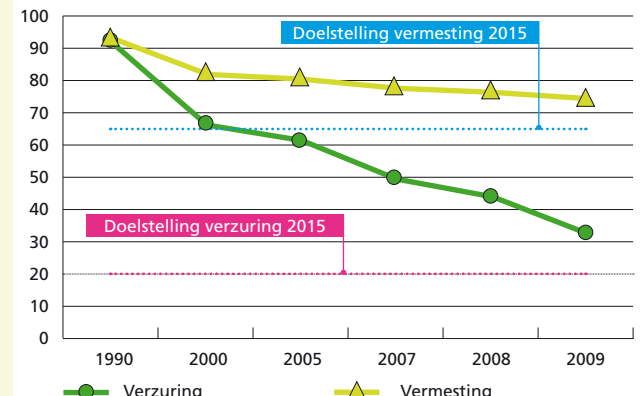
Evolutie van de populatie-index voor vogels van landbouwgebieden, bosgebieden en andere vogels, van 1990 tot 2012, index 1990 = 100.

Bron: INBO-NARA.

4.104 Kritische lasten

Evolutie van de oppervlakte natuur met overschrijding van de kritische last voor verzuring en vermesting, van 1990 tot 2009, in % ten opzichte van de totale oppervlakte natuur.

Bron: VMM-MIRA.

Milieudruk

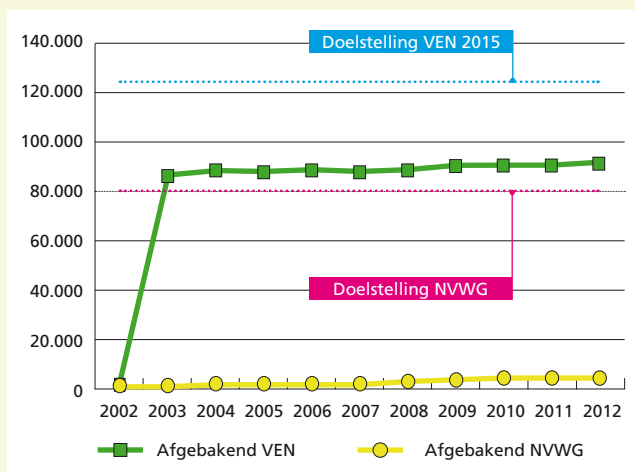
Bepaalde ecosystemen zijn zeer gevoelig voor verzuring en vermesting. De **kritische last** is de maximaal toelaatbare depositie waarbij geen schadelijke effecten in het ecosysteem optreden op lange termijn. In 2009 werd op 74% van het areaal kwetsbare natuur de kritische last voor vermesting overschreden. Tegen 2015 mag nog slechts 65% van het areaal kwetsbare natuur de kritische last voor vermesting overschrijden. De huidige depositiewaarden vormen een hindernis voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden. Voor verzuring was in 2009 bij 32,4% van de oppervlakte kwetsbare natuur de kritische last overschreden. Dit is een positieve evolutie. Tegen 2015 mag dit nog slechts 20% zijn. Er wordt meer vooruitgang geboekt voor verzuring dan voor vermesting.

Natuurverwerving en -beheer

Het gebiedsgericht beleid wil ecologisch waardevolle gebieden planologisch beschermen en duurzaam beheren. Een van de belangrijkste gebiedsgerichte maatregelen is de ontwikkeling van het VEN (Vlaams Ecologisch Netwerk) en de natuurverwevingsgebieden (NVWG) van het IVON. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen eind 2015 125.000 ha VEN moet afgebakend zijn. Volgens het Natuurdecreet en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) had dit al tegen 2003, respectievelijk 2007 gebeurd moeten zijn. In 2009 was er een merkbare toename van het VEN met 1.159 ha en in 2011 en 2012 is er telkens een netto toename met circa 300-400 ha. Eind 2012 is de doelstelling voor afbakening van het VEN voor 72% gehaald. De doelstelling voor natuurverwevingsgebieden (NVWG) in de tweede herziening van het RSV (80.000 ha) is slechts voor 5% gehaald. Het MINA-plan 4 vraagt 60.000 ha onder effectief natuurbeheer tegen 2015. Deze doelstelling is opgetrokken tot 70.000 ha. Met 67.451 ha onder effectief beheer is de doelstelling eind 2012 al voor 96% behaald. Er wordt even-

4.105 VEN en NVWG

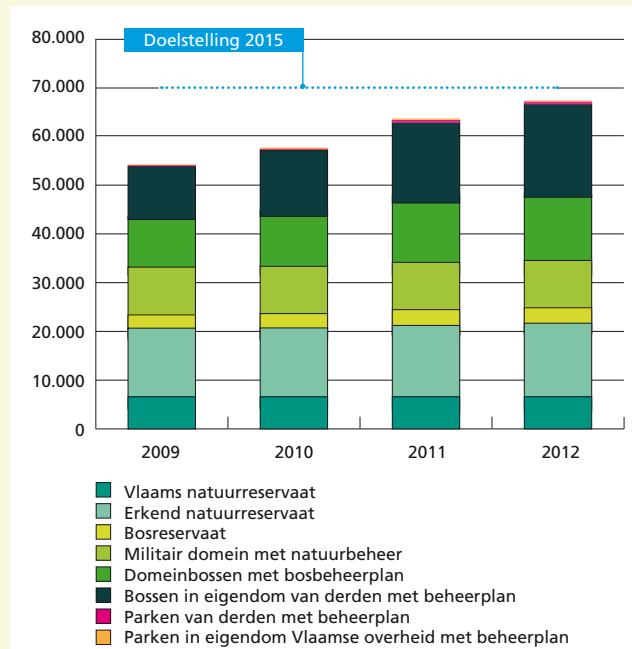
Evolutie van de oppervlakte VEN en NVWG dat afgebakend is, van 2002 tot 2012, in ha.

Bron: INBO.

4.106 Effectief natuurbeheer

Evolutie van de oppervlakte met effectief natuurbeheer, van 2009 tot 2012, in ha.

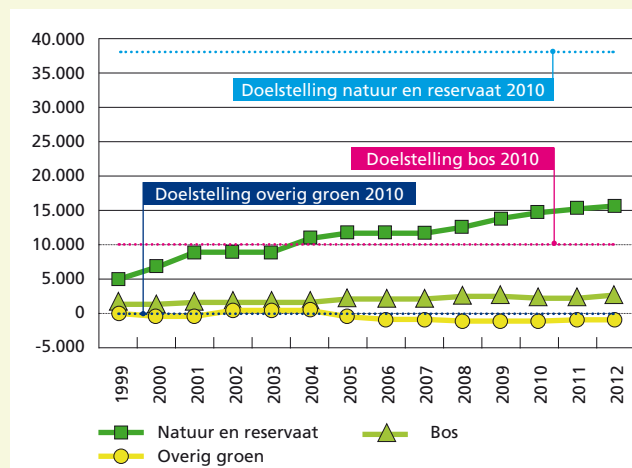

Bron: ANB, INBO.

eens een jaarlijkse uitbreiding met 3.000 ha gevraagd. De laatste jaren is dit telkens gehaald. Volgens het MINA-plan 3+ moest er tegen 2010 38.000 ha natuur en reservaat en 10.000 ha bos extra afgebakend zijn ten opzichte van 1994. De oppervlakte overig groen mocht niet gewijzigd zijn. In 2012 is de doelstelling voor natuur en reservaat voor 41% bereikt, de doelstelling voor bos is voor 24% bereikt en er moet nog 900 ha overig groen afgebakend worden.

4.107 Extra planologisch groengebied

Evolutie van de oppervlakte natuur, bos en overig groen op gewestplannen en ruimtelijke uitvoeringsplannen ten opzichte van 1994, van 1999 tot 2012, in ha.

Bron: INBO.

Bosgezondheid

De bosvitaliteit wordt beïnvloed door zowel biotische (zoals schimmels en insecten) als abiotische (zoals weersomstandigheden en luchtverontreiniging) factoren. Luchtverontreiniging kan de gezondheidstoestand van bossen negatief beïnvloeden door direct contact met de bladeren of door verstoring van het bodemevenwicht. Het belangrijkste criterium bij het meten van de bosgezondheid is het **bladverlies**. Bomen met meer dan een kwart bladverlies worden als beschadigd beschouwd.

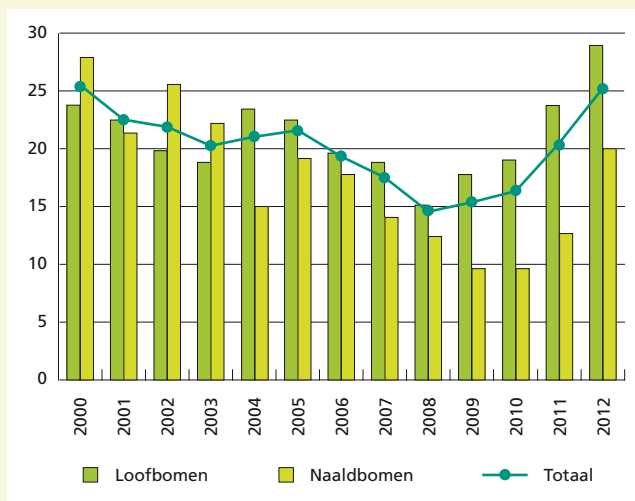
Het aandeel beschadigde bomen neemt tussen 2008 en 2012 geleidelijk toe. Deze trend zien we vooral bij loofbomen, bij naaldbomen is er pas de laatste 2 jaar een verslechtering van de bosgezondheid waar te nemen. Het aandeel beschadigde bomen bedroeg 25% in 2012, en was groter bij de loofbomen (29%) dan bij de naaldbomen (20%). Slechts 10% van de bomen wordt als gezond beschouwd. De voorbije 4 jaar is er een duidelijke toename van het bladverlies. De sterke toename in 2012 kan voor een groot deel verklaard worden door de slechtere kroon-toestand van eik, populier en de 'overige loofboomsoorten'. In Europa bedroeg het aandeel beschadigde bomen 20% in 2011.

Natuurbeleving

De frequentie van bezoeken aan bossen en natuurgebieden is één van de draagvlakindicatoren voor natuur. De Vlaamse overheid mikt op het verhogen van de natuur- en landschapsbeleving. 13% van de Vlamingen bezoekt minstens wekelijks een bos of natuurgebied in 2012. 30% van de Vlamingen bezoekt tijdens de voorbije 12 maanden geen bos of natuurgebied. In 2010 en 2012 zijn er significant meer bezoeken dan in 2009. Bekijken we het aandeel Vlamingen dat minstens meerdere keren per maand een

4.108 Bosvitaliteit

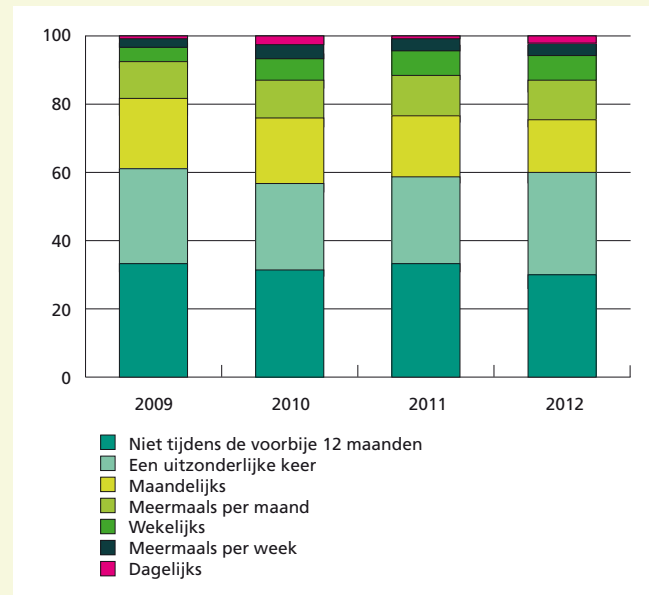
Evolutie van het aandeel matig tot zwaar beschadigde of dode bomen, van 2000 tot 2012, in %.

Bron: INBO.

4.109 Bezoek aan bossen en natuurgebieden

Evolutie van het bezoek aan bossen en natuurgebieden, van 2009 tot 2012, in %.

Bron: SCV-survey.

bos of natuurgebied bezoekt tegenover zij die dat minder frequent doen, dan zien we dat zowel in 2010, 2011 als 2012 dit aandeel hoger ligt dan in 2009.

Het regeerakkoord stelt dat alle Vlamingen moeten kunnen beschikken over een basisnatuurkwaliteit in hun directe omgeving. Op 5 december 2008 werd een besluit goedgekeurd dat uitvoering geeft aan de **toegankelijkheidsregelingen** voor de Vlaamse bossen en natuurreervaten. De toegankelijkheidsregeling 'nieuwe stijl' moet bezoekers duidelijk maken wat wel en niet toegelaten is in bossen en natuurreervaten. Tegen 2015 zou 60% van de toegankelijke bossen en natuurreervaten over een toegankelijkheidsregeling 'nieuwe stijl' moeten beschikken. In mei 2013 beschikte Vlaanderen over 76 dergelijke toegankelijkheidsregelingen, goed voor 9.371 ha natuur- en bosgebied. Daarmee heeft momenteel slechts 4,7% van de bossen en natuurreervaten een toegankelijkheidsregeling 'nieuwe stijl'.

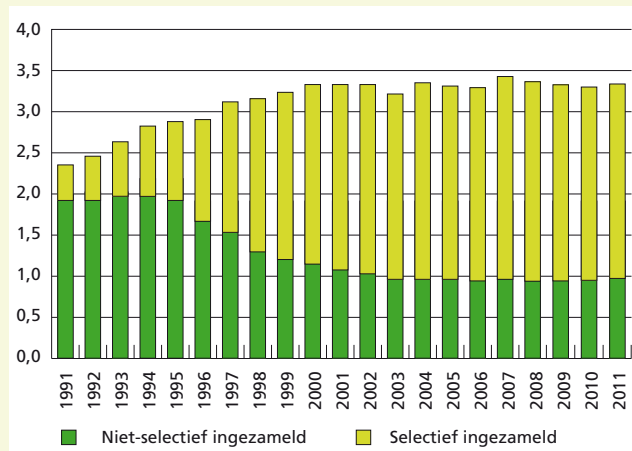
Afval- en materialenbeleid

Afvalstoffen en de verwerking ervan kunnen emissies naar lucht, bodem en water veroorzaken, evenals een verlies van grondstoffen, energie en ruimtebeslag. De hoeveelheid, de eigenschappen, het transport, de verwerkingsprocessen en het beheer van afvalstoffen bepalen samen de omvang van de milieuproblemen die ze kunnen veroorzaken.

Volgens de zogenaamde 'Ladder van Lansink' moet afval bij voorkeur voorkomen worden, met daarna in dalende volgorde van voorkeur: hergebruik, recyclage en composteren, verbranden met energierecuperatie, verbranden zonder energierecuperatie en storten als allerlaatste

4.110 Aanbod huishoudelijk afval

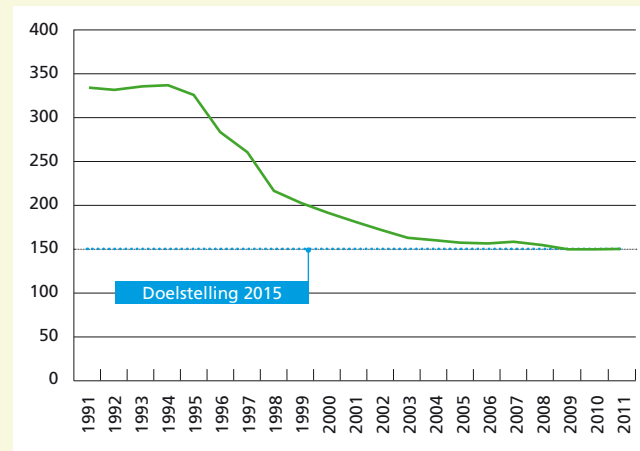
Evolutie van het aanbod huishoudelijk afval, volgens inzamelingswijze, van 1991 tot 2011, in miljoen ton.

Bron: OVAM.

4.111 Restafval

Evolutie van de hoeveelheid ingezameld restafval, van 1991 tot 2011, in kg/persoon.

Bron: OVAM.

uitweg. Het terugdringen van de totale hoeveelheid afval en het restafval in het bijzonder blijft één van de doelstellingen van het afvalbeleid. Hierna volgt een bespreking van de indicatoren huishoudelijk afval en bedrijfsafval en wordt ook ingegaan op voedselverlies en grondstoffen.

Huishoudelijk afval

De huishoudens zorgen voor een tiende van alle afval. In 2011 werd er 1,3% meer afval ingezameld dan in 2010 (uitgedrukt in ton). Dit is voornamelijk een gevolg van de stijging van het selectief ingezameld afval. De grootste stijging is waar te nemen voor bouw- en sloopafval en GFT. Er werd in totaal 524 kg per inwoner ingezameld (restafval + selectief ingezameld afval). Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 de totale hoeveelheid huishoudelijk afval (in kg/inw) minstens gelijk moet blijven of moet verminderen ten opzichte van 2000. Sinds 2000 werd deze doelstelling elk jaar gehaald. Tussen 2000 en 2011 is er een ont koppeling tussen de groei van de bevolking en het bbp enerzijds en de totale hoeveelheid huishoudelijk afval anderzijds.

Van het huishoudelijk afval werd in 2011 71% **selectief ingezameld** met het oog op hergebruik, recyclage of composteren. In het uitvoeringsplan 'milieuverantwoord beheer van huishoudelijke afvalstoffen' staat dat tegen 2010 75% van het huishoudelijk afval selectief ingezameld moest worden. De drie grootste selectief ingezamelde fracties zijn organisch-biologisch afval, papier- en kartonafval en bouw- en sloopafval. Deze afvalstromen worden grotendeels gerecupereerd.

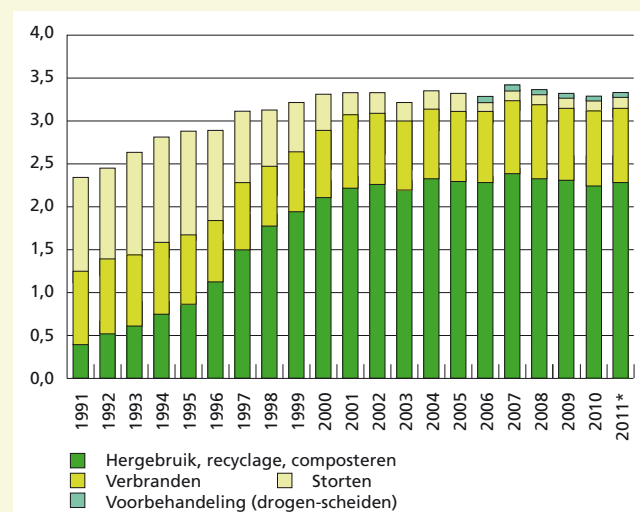
In 2011 werd er 150 kg **restafval** per inwoner ingezameld. In de periode 2000-2011 daalde de hoeveelheid restafval met 41 kg per inwoner. In het MINA-plan 4 wordt tegen 2015 een doelstelling van 150 kg restafval per inwoner

gehanteerd. In 2010 behaalden al 226 gemeenten deze streefnorm (na toepassing van de correctiefactor voor steden met een bepaalde functie: studentenstad, centrumstad, kuststeden, toerisme, ...).

Verbranding van restafval gebeurde in 2011 voor 86% in verbrandingsinstallaties met energierecuperatie. Sinds 2006 geldt er een absoluut stortverbod voor brandbaar huishoudelijk restafval. Hierdoor is de gestorte hoeveelheid restafval zeer sterk afgenomen tot 3% van de totale hoeveelheid ingezameld restafval in 2011. In vergelijking met andere lidstaten behoort Vlaanderen op het vlak van selectieve inzameling en reductie van restafval tot de beste van Europa.

4.112 Verwerking huishoudelijk afval

Evolutie van de verwerking van het huishoudelijk afval, volgens type verwerking, van 1991 tot 2011, in miljoen ton.

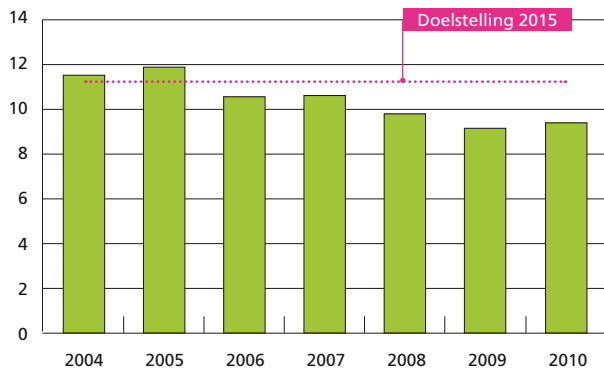

Opmerking: deze cijfers bevatten niet de verwerking van Klein Gevaarlijk Afval (KGA) tot 2000. * Voorlopige cijfers.
Bron: OVAM.

4.113 Primair bedrijfsafval

Evolutie van de hoeveelheid primair bedrijfsafval, van 2004 tot 2010, in miljoen ton.

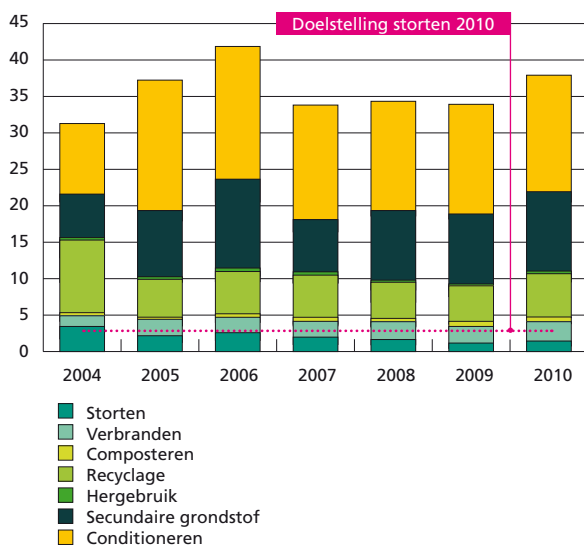
Opmerking: primaire bedrijfsafvalstoffen exclusief bouw- en sloopafval, slib en grond.
Bron: OVAM.

Bedrijfsafval

De grootste afvalstroom in Vlaanderen is afkomstig van bedrijven. **Primair bedrijfsafval** is afval dat ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt (bij de eerste producent dus). Ongeveer de helft van het primair bedrijfsafval bestaat uit bouw- en sloopafval, slib en grond. Tussen 2004 en 2010 daalde de hoeveelheid primair bedrijfsafval (exclusief bouw- en sloopafval, slib en grond) met een vijfde. Het MINA-plan 4 stelt dat de hoeveelheid primair bedrijfsafval tegen 2015 moet ver-

4.114 Verwerking bedrijfsafval

Evolutie van de verwerking van het bedrijfsafval, naar type verwerking, van 2004 tot 2010, in miljoen ton.

Bron: OVAM.

minderen ten opzichte van 2005-2007. Op basis van de beschikbare cijfers wordt deze doelstelling voorlopig dus gehaald.

De hoeveelheid niet-selectief aangeboden primair bedrijfsafval bedroeg in 2010 meer dan 1 miljoen ton. Dat is meer dan de totale hoeveelheid restafval van alle burgers. Er zullen specifieke maatregelen genomen worden met betrekking tot selectieve inzameling van afvalstoffen bij bedrijven.

Bijna de helft van het bedrijfsafval (primair + secundair) werd gerecycleerd of als secundaire grondstof gebruikt in 2010. 7% werd verbrand en ongeveer 4% werd gestort. Daarmee is de doelstelling voor de hoeveelheid gestort bedrijfsafval in 2010 uit het vorige MINA-plan gehaald. Het huidige MINA-plan stelt als doelstelling tegen 2015 voorop dat de hoeveelheid gestorte niet-brandbare bedrijfsafvalstoffen moet afnemen ten opzichte van de periode 2007-2009. Deze doelstelling werd de laatste 3 jaren gehaald.

Voedselverlies

Voedselverlies is een verdoken milieuprobleem. Verlies aan voedsel staat gelijk aan verlies van schaarse grondstoffen, energie, water enz. die gebruikt worden om het voedsel te produceren. Het totale voedselverlies en nevenstromen in de keten in Vlaanderen wordt geschat op 1.936.000 tot 2.290.000 ton of 314 tot 372 kilogram per capita en per jaar. Het 'Stappenplan voor efficiënt hulpbronnengebruik in Europa' (Mededeling 2011/0571/EG) formuleert de Europese ambitie om de voedselverliezen tegen 2020 te halveren en het gebruik van hulpbronnen in de voedselketen met 20% te verminderen.

Grondstoffen

Het MINA-plan 4 stelt dat het gebruik van **primaire grondstoffen** en materialen moet verminderen en de inzet van volwaardige **alternatieven** moet toenemen. Het Monitoringsysteem Duurzaam Oppervlaktedelfstoffenbeleid brengt in kaart hoe groot de totale behoefte aan minerale grondstoffen in Vlaanderen is en in welke mate die wordt ingevuld door Vlaamse primaire delfstoffen, alternatieve grondstoffen en import- en exportstromen. In totaal werden in Vlaanderen in 2011 74,3 miljoen ton primaire delfstoffen en alternatieve grondstoffen ingezet. Hiervan zijn 34 miljoen ton primaire delfstoffen (25,3% van binnen Vlaanderen en 74,7% geïmporteerd) en 40,2 miljoen ton alternatieve grondstoffen, waarvan 30% bouw- en sloopafval en 70% overige alternatieven.

Vermesting

Vermesting is de ophoping en verspreiding van nutriënten in het milieu, als gevolg van menselijke activiteiten in landbouw, huishoudens, transport en industrie. De belangrijkste nutriënten bij vermesting zijn stikstof (N) en fosfor (P). Eerst wordt de mestbalans behandeld om

vervolgens de nitraatconcentraties in het oppervlakte- en grondwater te bespreken. Ten slotte bespreken we het nitraatresidu.

Mestbalans

Vlaanderen is sinds 2007 volledig aangeduid als kwetsbare zone water. Hierdoor geldt een maximale bemestingsnorm van 170 kg stikstof uit dierlijke mest per ha en per jaar. Hierop is een afwijking (de zogenaamde derogatie) toegestaan voor bepaalde gewassen met een lange groei-periode en een hoge stikstofopname. Onder strikte voorwaarden kan meer dierlijke mest toegediend worden. De Europese Commissie verleende deze derogatie aan Vlaanderen gedurende de periodes 2007-2010 en 2011-2014.

Het aanbod van dierlijke mest bedroeg 41,9 miljoen kg P_2O_5 (fosfaat) en 96,3 miljoen kg N (stikstof) in 2011. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 nog maximaal 40 miljoen kg P_2O_5 op de landbouwbodem opgebracht mag worden. Er kan 45,3 miljoen kg P_2O_5 en 104,6 miljoen kg N op een oordeelkundige manier afgezet worden, rekening houdend met de bemestingsnorm van 170 kg stikstof per

ha en per jaar, het bemestingsgedrag van de landbouwers en de derogatie. In 2011 was de Vlaamse **mestbalans**, net zoals de voorgaande drie jaren, in evenwicht.

De mest die niet kan afgezet worden op de Vlaamse landbouwbodems moet verwerkt of geëxporteerd worden. Mestverwerking blijft een essentiële schakel in het behoud van het evenwicht in de Vlaamse mestbalans. In 2011 werd er 24 miljoen kg fosfaat en 38,9 miljoen kg stikstof verwerkt en/of geëxporteerd. Deze geëxporteerde hoeveelheden nutriënten bevatten stikstof en fosfaat die in hoofdzaak afkomstig zijn van Vlaamse dierlijke mest (18,8 miljoen kg fosfaat en 30,4 miljoen kg stikstof), maar in mindere mate ook van geïmporteerde dierlijke mest en van andere toegevoegde organische materialen die als input worden gebruikt.

Nitraat in oppervlakte- en grondwater

De finale toetssteen voor een geslaagd mestbeleid is de waterkwaliteit. Hiervoor meet de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) de kwaliteit van het oppervlaktewater in het operationeel meetnet en het specifiek naar de landbouw gericht mestactieplan- of MAP-meetnet. De gemiddelde nitraatconcentratie in landbouwgebied (19,1 mg NO_3^-/l) ligt hoger dan deze in geheel Vlaanderen (14,2 mg NO_3^-/l) in 2011-2012. Globaal genomen is er sprake van een verbetering van de toestand van het oppervlaktewater in landbouwgebied. Het percentage meetpunten met een overschrijding van de nitraatnorm (50 mg NO_3^-/l) is op ruim 10 jaar tijd gehalveerd van 59 % in winterjaar

4.115 Mestbalans

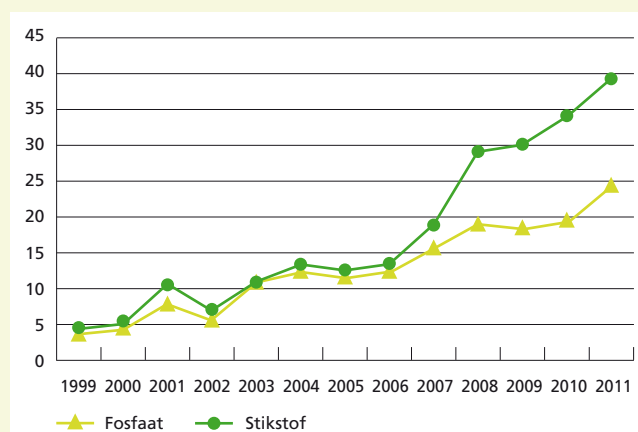
Evolutie van de mestbalans, van 2006 tot 2011, in miljoen kg.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Mestaanbod stikstof	120,6	107,5	100,0	99,7	100,3	96,3
Mestafzetruimte stikstof	110,6	110,0	104,6	105,0	105,2	104,6
Mestbalans stikstof	10,0	-2,5	-4,6	-5,3	-4,9	-8,3
Mestaanbod fosfaat	48,6	49,0	44,6	44,7	45,4	41,9
Mestafzetruimte fosfaat	48,0	48,0	49,0	48,5	48,6	45,3
Mestbalans fosfaat	0,6	1,0	-4,4	-3,8	-3,2	-3,4

Bron: Mestbank, VLM.

4.116 Mestverwerking en -export

Evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde nutriënten, van 1999 tot 2011, in miljoen kg.

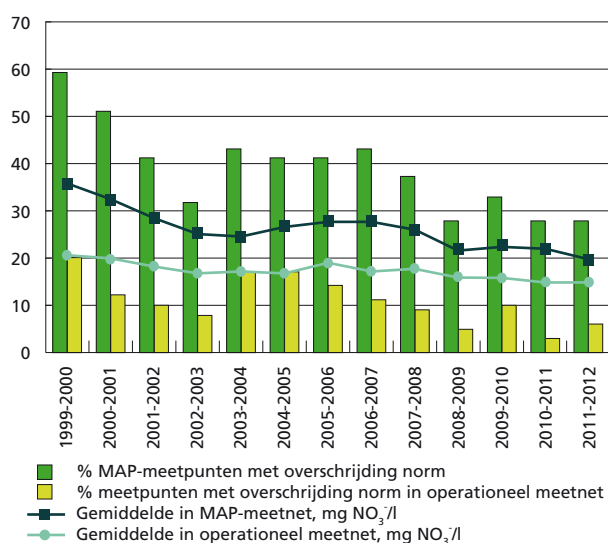

Opmerking: vanaf 2003 wordt ook de mest meegeteld waarvoor geen transportdocumenten beschikbaar waren.

Bron: Mestbank, VLM.

4.117 Nitraat in oppervlaktewater

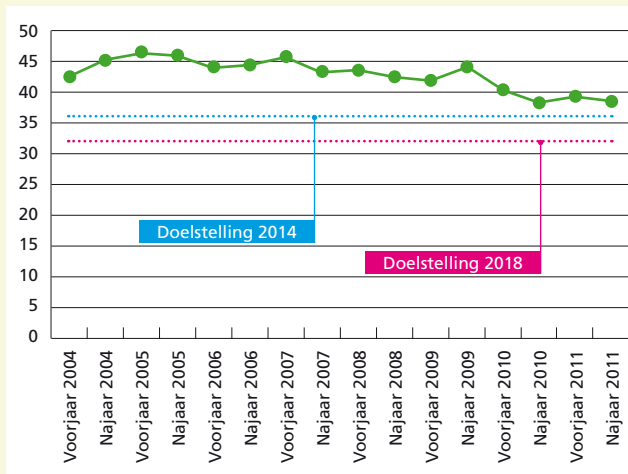
Evolutie van de winterjaargemiddelde nitraatconcentratie in het MAP-meetnet en het operationeel meetnet oppervlaktewater, in mg NO_3^-/l en aandeel MAP-meetpunten en operationele meetpunten met minstens 1 overschrijding van de nitraatnorm, in %, van 1999 tot 2012.

Bron: VMM-MIRA.

4.118 Nitraat in grondwater

Evolutie van de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie in grondwater op filterniveau 1, van 2004 tot 2011, in mg NO₃⁻/l.

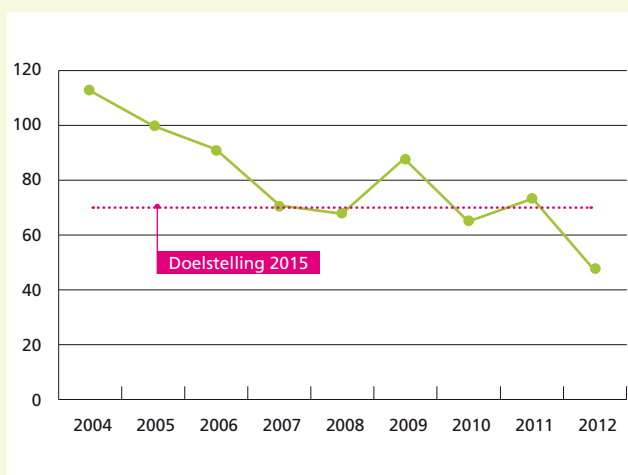
Bron: VMM-MIRA.

1999-2000 naar 28 % in winterjaar 2011-2012. Het 4^e mestactieplan (MAP4) stelt dat tegen 2014 maximaal 16% van de MAP-meetpunten de nitraatnorm mag overschrijden en tegen 2018 moet dit aandeel verder afnemen tot maximaal 5%.

De kwaliteit van het grondwater wordt opgevolgd met het in 2004 opgestarte grondwatermeetnet van de VMM. Het monitoringprogramma in het kader van het Mestdecreet maakt gebruik van ongeveer 2.100 putten van dit meetnet die uitsluitend in landbouwgebied gelegen zijn. Tijdens

4.119 Nitraatresidu

Evolutie van het gewogen gemiddelde nitraatresidu, van 2004 tot 2012, in kg/ha nitraatstikstof.

Bron: VLM.

de najaarscampagne van 2011 werd op 35,5% van de meetlocaties een overschrijding van de nitraatnorm voor grondwater vastgesteld. Sinds 2008 is er een lichte daling van het percentage normoverschrijdingen, die door toekomstige meetcampagnes moet worden bevestigd. Het 4^e Mestactieplan (MAP4) en het MINA-plan 4 bepalen dat de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie in het grondwater op filterniveau 1 tegen eind 2014 nog maximaal 36 mg NO₃⁻/l en tegen eind 2018 nog maximaal 32 mg NO₃⁻/l mag bedragen. Om die doelstellingen te kunnen halen, moeten de nitraatconcentraties verder blijven dalen.

Nitraatresidu

Het **nitraatresidu** is de hoeveelheid reststikstof die in het najaar onder de vorm van nitraat achterblijft in de bodem. Het is een geschikte indicator om de bemestingsstrategie op een perceel te beoordelen. Hoe lager het nitraatresidu, hoe kleiner het risico is op uitspoeling van nitraten naar oppervlakte- en grondwater. Het MINA-plan 4 vraagt tegen 2015 een gewogen gemiddeld nitraatresidu van 70 kg N/ha. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu, gewogen naar de arealen van de gewassen in Vlaanderen, brengt het nitraatresidu van ongeveer 80% van het landbouwareaal in beeld. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu is gedaald van 112 kg N/ha in 2004 tot 47 kg N/ha in 2012.

Gezondheid

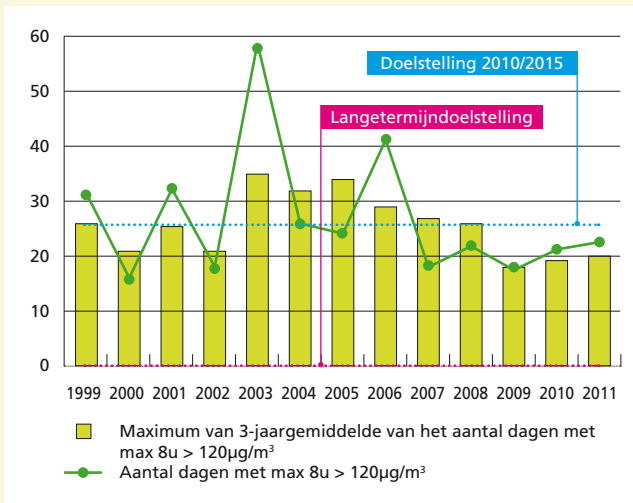
Activiteiten die afval, geluid, straling en verontreiniging van lucht, water en bodem veroorzaken, oefenen een grote druk uit op het milieu. De gevolgen op de gezondheid zijn niet altijd direct zichtbaar omdat de gezondheidstoestand ook samenhangt met erfelijke factoren, voeding, levensstijl en sociaaleconomische status. Toch eist de milieudruk zijn tol. Fijn stof blijft een van de belangrijkste schadelijke stoffen voor de volksgezondheid. Ook is er een duidelijk verband tussen de ozonconcentraties en het sterftcijfer. In wat volgt worden de parameters ozon en fijn stof (zowel PM₁₀ als PM_{2,5}) uitvoerig besproken.

Ozon in de omgevingslucht

Ozon (O₃) is een vervuילend gas in de omgevingslucht dat ernstige risico's inhoudt voor de gezondheid. Vooral mensen met ademhalingsmoeilijkheden, bejaarden en jonge kinderen ondervinden hinder van hoge **ozonconcentraties**. De Europese Richtlijn Luchtkwaliteit legt als norm voor de bescherming van de volksgezondheid een 8-uursgemiddelde concentratie op van maximum 120 µg/m³. De streefwaarde voor 2010 is een maximum van 25 overschrijdingsdagen per kalenderjaar, uitgemiddeld over de kalenderjaren 2010, 2011 en 2012. In het MINA-plan 4 wordt de doelstelling doorgetrokken tot 2015. Op lange termijn mag de maximale 8-uursgemiddelde concentratie op geen enkele dag overschreden worden.

4.120 Ozon

Evolutie van de (gemodelleerde) overschrijdingsindicator (het maximum aantal dagen waarop het hoogste 8-uursgemiddelde groter is dan $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$), van 1999 tot 2011.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

Het aantal overschrijdingsdagen schommelt van jaar tot jaar en volgt vooral de jaarlijkse variatie in zonnestraling en temperatuur. 2011 was een gunstig ozonjaar met maximum 22 overschrijdingsdagen. Om de langetermijndoelstelling te kunnen halen, moeten de emissies van ozonprecursoren (vooral van NO_x) verder dalen.

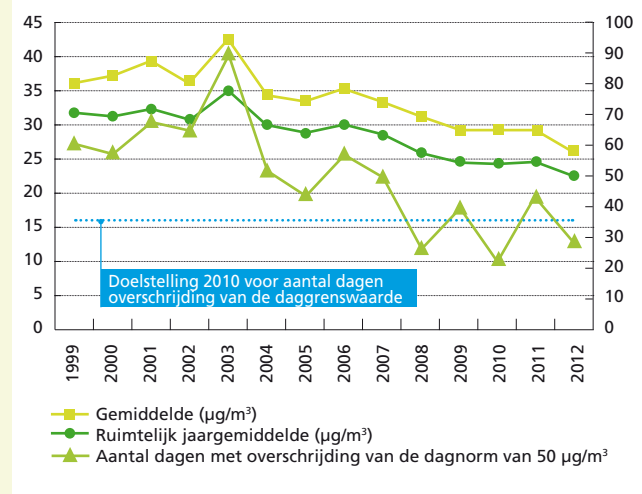
Fijn stof

Zwevend stof is een mengsel van afzonderlijke deeltjes met uiteenlopende samenstellingen en afmetingen. Een belangrijke fractie is PM_{10} . Deze deeltjes zijn kleiner dan $10 \mu\text{m}$. $\text{PM}_{2,5}$ is een deelverzameling van PM_{10} en bestaat uit deeltjes kleiner dan $2,5 \mu\text{m}$. Blootstelling aan fijn stof verhoogt het risico op longkanker en hart- en luchtwegaandoeningen. De jaargemiddelde **PM_{10} -concentratie** geeft een beeld van de langdurige blootstelling aan PM_{10} . Volgens een Europese Richtlijn mogen er vanaf 2005 geen overschrijdingen meer voordoen van de jaargemiddelde concentratie van $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Deze doelstelling is gehaald voor de jaargemiddelde waarde voor Vlaanderen. De jaargemiddelde PM_{10} -concentratie bleef de voorbije jaren stabiel op $29 \mu\text{g}/\text{m}^3$ en daalde in 2012 verder tot $26 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Op geen enkel meetpunt is de jaargemiddelde norm overschreden. Het Pact 2020 stelt dat de jaargemiddelde PM_{10} -concentratie tegen 2020 met 25% moet verminderen ten opzichte van 2007.

De Europese dagnorm voor fijn stof houdt in dat de daggemiddelde waarde van $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ niet meer dan 35 keer per jaar mag overschreden worden sinds 2005. In 2012 werd in 4 meetpunten de daggrenswaarde meer dan 35 keer overschreden. Slechts 1% van de Vlaamse bevolking werd in 2012 meer dan 35 dagen blootgesteld aan de daggrenswaarde. Volgens het MINA-plan 4 mag er tegen

4.121 PM_{10}

Evolutie van de jaargemiddelde PM_{10} -concentratie (linkeras, in $\mu\text{g}/\text{m}^3$) en het aantal dagen waarop de daggemiddelde PM_{10} -concentratie groter is dan $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (rechteras), van 1999 tot 2012.

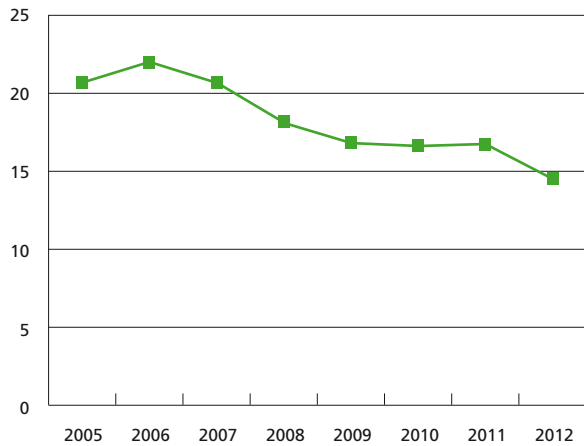
Bron: VMM, IRCEL.

2015 niemand nog meer dan 35 dagen blootgesteld worden aan een daggrenswaarde van meer dan $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Het Pact 2020 vraagt dat Vlaanderen in 2020 voor luchtkwaliteit even goed scoort als de Europese economische topregio's. De 36^e hoogste daggemiddelde concentratie bedroeg $45 \mu\text{g}/\text{m}^3$ in 2012. In de periode 1997-2009 was deze concentratie in Vlaanderen steeds hoger dan het Europese gemiddelde.

In de Europese Richtlijn Luchtkwaliteit is eveneens een normering voor **$\text{PM}_{2,5}$** opgenomen. Vanaf 1 januari 2010 geldt als streefwaarde een jaargemiddelde concentratie van $25 \mu\text{g}/\text{m}^3$, die vanaf 1 januari 2015 ook geldt als grenswaarde. In 2012 was de jaargemiddelde $\text{PM}_{2,5}$ -concentratie $14,6 \mu\text{g}/\text{m}^3$. In geen enkel meetpunt is de streefwaarde overschreden. Volgens het MINA-plan 4 mag er vanaf 2015 niemand meer blootgesteld worden aan een jaargemiddelde concentratie van meer dan $25 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

4.122 PM_{2,5}

Evolutie van de ruimtelijk jaargemiddelde PM_{2,5}-concentratie, van 2005 tot 2012, in µg/m³.

Bron: IRCEL.

DEFINITIES

Abiotische factor Factor die te maken heeft met de niet-levende natuur.

Biotisch Uit levende organismen bestaand.

Depositie Hoeveelheid van een stof of een groep van stoffen die uit de atmosfeer neerkomen in een gebied.

Ecosysteem Dynamisch (veranderend) complex van levensgemeenschappen van planten, dieren en micro-organismen en hun niet-levende omgeving, die in een onderlinge wisselwerking een functionele eenheid vormen, zoals bossen, heides en soortenrijke graslanden.

Effectief natuurbeheer De erkende, Vlaamse of bosreservaten en de natuurgebieden met een goedgekeurd beheerplan.

Graaddagen Eenheid gebruikt om de verwarmingsbehoefte in een jaar te bepalen. Elke gemiddelde etmaaltemperatuur wordt vergeleken met een constant etmaalgemiddelde van 15 °C, dat wil zeggen elke graad die de gemiddelde etmaaltemperatuur beneden de 15 °C ligt, wordt een graaddag genoemd. Alle etmalen van het jaar opgeteld, leveren het aantal graaddagen per jaar op. Hoe meer graaddagen een jaar heeft, hoe kouder het geweest is en hoe meer brandstof voor verwarming nodig geweest zal zijn. Een gemiddeld/normaal jaar telt 2.087,6 graaddagen.

Grenswaarde Norm waarvoor een resultaatverplichting geldt om eraan te voldoen; waarde van een parameter die niet overschreden mag worden.

Habitat Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische of biotische kenmerken, die zowel natuurlijk als halfnatuurlijk kan zijn, waarin een bepaalde soort leeft.

IVON Natuurverwevingsgebieden (NVWG) en natuurverbindingsgebieden

Kritische last Maximaal toelaatbare depositie per eenheid van oppervlakte voor een bepaald ecosysteem zonder dat er op lange termijn schadelijke effecten optreden.

Natuurverwevingsgebieden Het beleid in natuurverwevingsgebieden is gericht op de handhaving en ontwikkeling van bepaalde natuurwaarden, waarbij andere functies dan natuur (zoals landbouw, bosbouw, militair domein en drinkwaterwinning) nevensgeschikt zijn.

Streefwaarde Waarde van een parameter die nagestreefd wordt; hiervoor geldt meestal een inspanningsverplichting.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- De Groof, M. (2012). *Inventarisatie huishoudelijke afvalstoffen 2011*, OVAM, Mechelen. D/2012/2024/74.
- Demolder, H. & Peymen, J. (2012). *Natuurindicatoren 2012. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid*. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M. 2012.2, Brussel.
- Institute for World Forestry, *The condition of forests in Europe*, 2011 executive report.
- Vlaamse overheid (2011). *Milieubeleidsplan 2011-2015*. Brussel: LNE.
- MIRA Indicatorrapport 2012 (2013) Marleen Van Steertegem (eindred.), Milieurapport Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij.
- Schauvliege, J. (2012). *Beleidsbrief Leefmilieu en Natuur 2012-2013*, Vlaams Parlement.
- Schauvliege, J. (2009). *Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2009-2014*, Vlaams Parlement.
- Sioen, G., Roskams, P. (2013). *Bosvitaliteitsinventaris 2012. Resultaten uit het bosvitaliteitsmeetnet (Level 1)*. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2013 (28). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2013). *Pact 2020. Kernindicatoren Meting 2013*.
- Vervaet, M., Huygh, K., Rossi, E., Smeets, K. (2012). *Bedrijfsafvalstoffen productiejaar 2004-2010*, OVAM, Mechelen, D2012/5024/81.
- Vlaams Gewest (2012). *Luchtkwaliteitsplan in het kader van de uitstelaanvraag voor de normen van NO₂*, Joke Schauvliege, Vlaams minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur, definitief goedgekeurd door de Vlaamse Regering op 30 maart 2012.
- Vlaamse overheid (2012). *Voedselverlies in Vlaanderen*, synthesesdocument, D/2012/3241/260.
- VLM (2013), *Nitraatresidurapport 2012*.
- VLM (2012). *Voortgangsrapport mestbank 2012, Betreffende het mestbeleid in Vlaanderen*.
- Milieurapport Vlaanderen (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
- Natuurindicatoren (INBO/NARA): <http://www.natuurindicatoren.be>
- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM): <http://www.vmm.be>
- Milieu- en Natuurverkenning 2030: <http://www.milieuverkenning.be>
- Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM): <http://www.ovam.be>
- Instituut voor natuur- en bosonderzoek (INBO): <http://www.inbo.be>
- Intergewestelijke cel voor het Leefmilieu (IRCEL/CELINE): <http://www.irceline.be>
- Vlaamse Landmaatschappij (VLM): <http://www.vlm.be>
- Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- European Environment Agency (EEA): <http://www.eea.europa.eu/>

4.5 LANDBOUW

BLIKVANGERS

- Het aantal landbouwbedrijven is tussen 2000 en 2012 met 38% afgenomen. Vooral de kleinere bedrijven stoppen, wat leidt tot een voortdurende schaalvergroting. Ten opzichte van 2000 neemt de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met meer dan de helft toe tot 24,5 ha (figuur 4.125).
- In 2012 wordt de netto toegevoegde waarde, als indicator voor het globale inkomen van de land- en tuinbouwactiviteit, geraamd op 1,25 miljard euro of een stijging met 46% ten opzichte van het crisisjaar 2011. Dat is uiteraard een globaal getal wat een grote variatie tussen sectoren en bedrijven onderling maskeert (figuur 4.127).
- Vanaf 2009 is er een stijging van een aantal milieudruk-indicatoren (energiegebruik, broeikasgassen en fijn stof), gedreven door een groeiende veestapel en het toenemend aantal warmtekraftkoppelingen in de glastuinbouw (figuur 4.138).
- Eind 2012 bedraagt het Vlaamse biologische areaal 4.939 ha, waarvan 1.316 ha in omschakeling, een stijging met 8% ten opzichte van 2011. Er zijn 299 biologische landbouwbedrijven, waarvan 24 nieuwkomers (figuur 4.143).

Dankzij het zachte klimaat, rijke bodems en een lang groeiseizoen is Vlaanderen binnen Europa een ideale regio voor landbouwproductie. De professionalisering, verduurzaming en schaalvergroting in de land- en tuinbouw zetten zich in Vlaanderen, net zoals in de rest van Europa, in snel tempo door. Onze land- en tuinbouw is uitermate exportgericht. Op wereldvlak is België zelfs de zesde grootste exporteur van landbouwproducten. Vlaanderen neemt 82% van de nationale landbouwexport voor zijn rekening.

Het is deze toppositie die Vlaanderen wil handhaven en waar mogelijk verbeteren. Een performante landbouw heeft daarbij niet alleen aandacht voor de economische aspecten maar ook voor sociale en milieuaspecten. Dat alles gekaderd binnen het Europese landbouwbeleid, dat het gemeenschappelijk kader vormt waarbinnen lidstaten hun eigen accenten kunnen leggen.

Het eerste deel van dit hoofdstuk schetst de structuur van de Vlaamse landbouw en zijn bedrijven. Vervolgens worden de economische, sociale en milieuaspecten besproken. Een volgend deel biedt een inzicht in een aantal instrumenten die voorhanden zijn om het landbouwbeleid uit te werken. Tot slot komt de visserijsector aan bod die lokaal een belangrijke rol speelt, maar die het economisch moeilijk heeft.

Landbouwstructuur

In dit deel komen het landbouwareaal, de veestapel en de landbouwbedrijven aan bod.

Landbouwareaal

Landbouw beslaat 46% van de totale Vlaamse grondoppervlakte. In de EU27 is gemiddeld 39% van de oppervlakte bestemd voor de landbouw. Dat aandeel varieert van 7% in Finland en Zweden tot 64% in het Verenigd Koninkrijk en 71% in Ierland. Het Vlaamse aandeel is vergelijkbaar met dat van de buurlanden Frankrijk (44%), Duitsland (47%) en Nederland (50%).

In 2012 telt Vlaanderen 618.183 ha landbouwareaal. Ten opzichte van 2000 neemt de oppervlakte cultuurgrond met 2,9% af. Deze daling is voornamelijk een afname van het aandeel weiden, grasland en voedergewassen, ook de oppervlakte braakland is de jongste jaren sterk teruggelopen.

4.123 Landbouwareaal

Evolutie van het landbouwareaal, in 2000 en van 2006 tot 2012, in ha en %.

		2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Totale oppervlakte cultuurgrond	ha	636.876	625.207	623.786	623.698	620.161	616.866	613.860	618.183
Weiden, grasland en voedergrassen	ha	361.375	337.908	336.418	342.466	342.667	338.852	338.620	345.847
Akkerbouw waarvan	ha	219.736	229.568	231.124	228.562	224.653	224.872	224.428	221.472
granen voor de korrel *	%	59,0	63,5	63,7	70,2	67,5	66,4	63,4	68,4
aardappelen	%	19,3	17,7	17,8	16,1	18,2	20,0	20,8	16,1
suikerbieten	%	15,4	13,5	13,5	9,7	9,7	9,2	9,5	9,3
Tuinbouw waarvan	ha	47.901	50.255	49.599	49.154	49.657	49.989	50.110	49.211
groenten	%	54,0	56,3	56,1	55,6	55,7	55,6	55,6	53,5
fruit	%	33,4	31,4	31,6	32,3	32,2	32,2	32,1	34,0
andere	%	12,6	12,3	12,4	12,1	12,1	12,1	12,2	12,5
Overige **	ha	7.864	7.475	6.644	3.516	3.184	3.153	702	1.652

* Met inbegrip van de droog en vochtig geoogste korrelmaïs.

** Bijna uitsluitend braakland.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van ADSEI.

Weiden, grasland en voedergrassen nemen 56% van het landbouwareaal in. Dit illustreert het grote belang van de rundveehouderij: op ongeveer de helft van de Vlaamse landbouwbedrijven worden runderen gehouden.

De akkerbouw is goed voor 36% van het landbouwareaal. In de akkerbouw is de graanteelt de grootste activiteit, het telen van aardappelen en suikerbieten komt op de respectievelijk tweede en derde plaats. Het akkerbouwareaal is tussen 2000 en 2007 licht toegenomen als gevolg van een meer dan verdrievoudiging van het areaal droog geoogste korrelmaïs. De toename van het akkerbouwareaal wordt vanaf 2008 ongedaan gemaakt door de sterke terugloop van de suikerbietenteelt als gevolg van het inleveren van Belgisch suikerquotum in het kader van de Europese herstructurering van de suikersector.

De tuinbouw neemt ten slotte slechts 8% in van het areaal, maar staat wel in voor ruim een kwart van de Vlaamse landbouwmazet. Ruim de helft van dat areaal wordt gebruikt voor de groententeelt, de fruitteelt neemt een derde in en de resterende oppervlakte wordt gebruikt voor de sierteelt.

Veestapel

Het aantal runderen ligt in 2012 19% lager dan in 2000.

De daling doet zich vooral voor bij de melkkoeien door een combinatie van de melkquota en de toename van de

melkgift per koe. Door een verruiming van het quotum is de daling van het aantal melkkoeien de laatste jaren gestabiliseerd. Het aantal koeien voor de vleesproductie breidde tot 2007 uit om in 2008 en 2009, ondanks premies van de overheid, opnieuw te dalen en vervolgens stabiel te blijven. De laatste jaren kampt de rundvleessector dan ook met lage rentabiliteitscijfers.

Het aantal varkens ligt 12% lager dan in 2000. De afbouw van de varkensstapel voltrok zich tussen 1999 en 2004 als gevolg van een prijsdaling, de dioxinecrisis, het strengere mestbeleid en de opkoopregeling waarbij landbouwers die vrijwillig stopten met de productie van varkensmest op een vergoeding konden rekenen. Sinds 2008 is er opnieuw een toename. De introductie van MAP-III zorgt voor nieuwe expansiemogelijkheden want varkensbedrijven mogen sindsdien groeien als ze kunnen aantonen dat ze mest verwerken. De groei is toe te schrijven aan de kweek van mestvarkens want het aantal zeugen is blijven dalen. De slechte rentabiliteitscijfers van de afgelopen jaren en de verplichte omschakeling naar groepshuisvesting voor zeugen (waarbij zeugen niet meer in individuele hokken mogen zitten als ze minstens 4 weken drachtig zijn) in 2013 zijn daar zeker niet vreemd aan.

De pluimveestapel is 18% kleiner dan in 2000. De afname is een gevolg van de dioxinecrisis, de vogelpest en het

4.124 Veestapel

Evolutie van de veestapel, in 2000 en van 2006 tot 2012, in aantal dieren en %.

		2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Runderen waarvan	N	1.558.075	1.332.923	1.318.654	1.295.449	1.296.510	1.303.865	1.302.248	1.269.405
melkkoeien	%	21,0	21,3	21,3	21,4	22,0	21,9	21,4	22,0
zoogkoeien	%	11,7	13,2	13,5	13,5	13,5	13,4	13,4	13,8
Varkens waarvan	N	7.051.094	5.924.171	5.897.632	5.884.555	5.933.238	6.037.133	6.151.167	6.227.520
biggen	%	28,7	26,9	26,9	26,8	27,1	26,8	26,4	26,5
mestvarkens (vanaf 50 kg)	%	37,1	43,2	43,2	43,6	43,4	44,0	44,4	45,2
zeugen	%	9,8	9,4	9,3	8,8	8,7	8,4	8,1	7,6
Pluimvee waarvan	N	36.663.318	28.144.820	27.529.203	27.193.472	27.941.404	29.125.264	31.628.280	30.151.029
vleeskippen	%	59,0	59,0	60,3	60,7	60,8	62,9	62,4	63,0
hennen	%	38,7	38,7	37,4	36,3	36,7	34,2	34,4	34,4

Bron: ADSEI.

mestbeleid en treft zowel de leg- als de vleessector. Maar ook hier is er sinds 2008 opnieuw een toename, vooral dan bij de vleeskippen. Deze toename houdt eveneens verband met de introductie van MAP-III.

Sinds 2008 groeit de veestapel dus opnieuw door de uitbreidingsmogelijkheden in het mestbeleid. Dat leidt vooral tot een aangroei van de varkens- en pluimveestapel. De toegenomen veestapel is een drijvende kracht achter de stijgende emissies van verzurende stoffen, fijn stof en broeikasgassen sinds 2008 (VMM-MIRA).

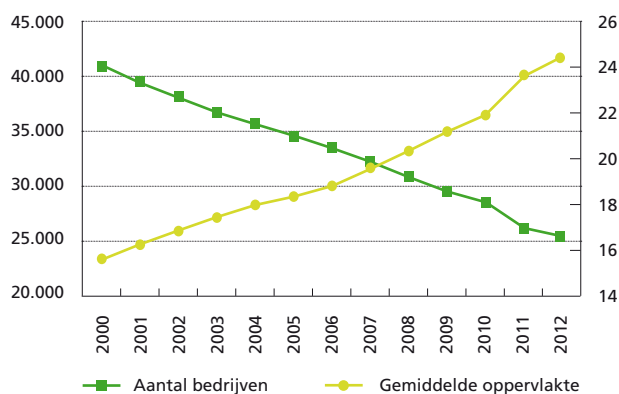
Landbouwbedrijven

Het aantal landbouwbedrijven is tussen 2000 en 2012 met 38% teruggelopen. Vooral de kleinere bedrijven stoppen, wat leidt tot een voortdurende schaalvergroting. Ten opzichte van 2000 neemt de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met meer dan de helft toe tot 24,5 ha.

Het aantal bedrijven daalt ongeveer even sterk in onze buurlanden. De tendens van schaalvergroting is dus niet alleen merkbaar binnen de Vlaamse landbouw. De schaalvergroting is een normale evolutie die ook speelt in de andere takken van de economie. Investeringen om te vol-

4.125 Land- en tuinbouwbedrijven

Evolutie van het aantal bedrijven (linkeras) en de gemiddelde oppervlakte in ha van de bedrijven (rechteras), van 2000 tot 2012.

Opm.: Vanaf 2011 is er een wijziging in de bevestigingsmethode van ADSEI waardoor er minder bedrijven zijn opgenomen in hun register. Tussen 2010 en 2011 is er dan ook een trendbreuk in de grafiek.
Bron: ADSEI.

4.126 Gemiddelde veebezetting

Evolutie van de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd rundvee-, varkens- en pluimveebedrijf op basis van standaard output, van 2005 tot 2012.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal runderen per rundveebedrijf	87	90	93	94	100	106	111	116
Aantal varkens per varkensbedrijf	1.311	1.340	1.386	1.451	1.533	1.604	1.695	1.771
Aantal kippen per pluimveebedrijf	32.171	33.582	34.403	34.912	36.272	37.728	42.551	42.143

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van ADSEI.

doen aan milieu-, voedselveiligheids- en dierenwelzijns-eisen gaan meestal gepaard met een schaalvergroting. Op die manier kunnen de extra kosten waarmee deze investeringen gepaard gaan opgevangen worden.

Samenhangend met deze schaalvergroting is er een continue toename van de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd veebedrijf. Ook worden er steeds meer vennootschappen opgericht. In 2012 heeft 14% van alle landbouwbedrijven een rechtspersoon als bedrijfshoofd. In 2000 was dat 4%.

Economische aspecten

De economische aspecten van de landbouwsector worden besproken aan de hand van de omzet en de toegevoegde waarde, de evolutie van de landbouwconjunctuurindex en de buitenlandse handel in landbouwproducten.

Omzet en toegevoegde waarde

De eindproductiewaarde van de land- en tuinbouwsector in 2012 wordt geraamd op 5,685 miljard euro of een sterke stijging tegenover 2011 (+12%). De toename is merkbaar bij de drie deelsectoren.

Er dient wel opgemerkt te worden dat noch de productgebonden subsidies (zoogkoeienpremie, premie voor kalveren, specifieke steun melk, ...) noch de niet-productgebonden subsidies (toeslagrechten,...) opgenomen worden in de eindproductiewaarde.

De productiewaarde van de akkerbouwproducten groeit met 44% ten opzichte van 2011. De akkerbouw is met een aandeel van 12% in de totale eindproductiewaarde een kleinere sector. Granen, aardappelen en suikerbieten zijn de voornaamste akkerbouwproducten. Bij de graan- gewassen en de aardappelen wordt een sterke waarde- stijging opgetekend, terwijl de suikerbieten in waarde verminderen.

De productiewaarde van de tuinbouwproducten stijgt met 13% ten opzichte van 2011. De tuinbouw neemt 27% van de totale productiewaarde voor zijn rekening, met groenten als grootste sector.

De waarde- stijging manifesteert zich bij de 3 subsectoren (groenten +22%, fruit +15% en sierteelt +2%).

De veeteelt is in Vlaanderen de belangrijkste deelsector (60% van de totale eindproductiewaarde) met als drie

4.127 Waardecreatie land- en tuinbouw

Evolutie van de eindproductiewaarde, het intermediair verbruik en de netto toegevoegde waarde in lopende prijzen, in 2000 en van 2006 tot 2012, in miljoen euro.

	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Totale eindproductiewaarde	4.689	4.682	4.951	4.945	4.560	5.153	5.055	5.685
waarvan akkerbouw	386	432	505	437	385	591	488	704
waarvan tuinbouw	1.389	1.532	1.571	1.510	1.455	1.612	1.372	1.548
waarvan veeteelt	2.913	2.718	2.875	2.998	2.720	2.950	3.195	3.434
Intermediair verbruik (veevoeders, meststoffen, energie, ...)	2.945	3.050	3.322	3.779	3.395	3.611	4.001	4.219
Netto toegevoegde waarde	1.518	1.464	1.454	991	973	1.345	855	1.252

* Voorlopige cijfers.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

voornaamste producten varkensvlees, rundvlees en melk. In 2012 bedraagt de globale waarde van de veeteelt-producten 3,43 miljard euro of een stijging van 7% ten opzichte van 2011. Met uitzondering van de zuivelsector evolueren alle subsectoren in positieve zin.

Het jaar 2012 wordt gekenmerkt door verder stijgende kosten. De waarde van het intermediair verbruik stijgt met 5% en bereikt hiermee het hoogste niveau van de afgelopen 12 jaar. Vooral de kosten voor veevoeders (+8%), meststoffen (+4%) en energie (+4%) lopen op. De veevoeders maken in 2012 52% uit van het intermediair verbruik.

Rekening houdend met de afschrijvingen en de netto subsidies wordt de netto toegevoegde waarde, als indicator voor het globale inkomen van de land- en tuinbouwactiviteit, geraamd op 1,25 miljard euro of een stijging met 46% ten opzichte van het crisisjaar 2011. Dat is uiteraard een globaal getal wat een grote variatie tussen sectoren en bedrijven onderling maskeert.

De intensieve productie van de Vlaamse landbouw leidt tot hoge opbrengsten per voltijdse arbeidskracht. De netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht geeft een idee over het inkomen in de landbouwsector. Over de periode 2005-2009 situeert Vlaanderen zich met

een gemiddelde waarde van 36.117 euro/VAK op de 5de plaats binnen de EU27, na Denemarken, Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk. Verder in de rij komen Luxemburg, Duitsland, Zweden en Frankrijk. Andere lidstaten blijven ruim beneden een gemiddelde van 25.000 euro/VAK.

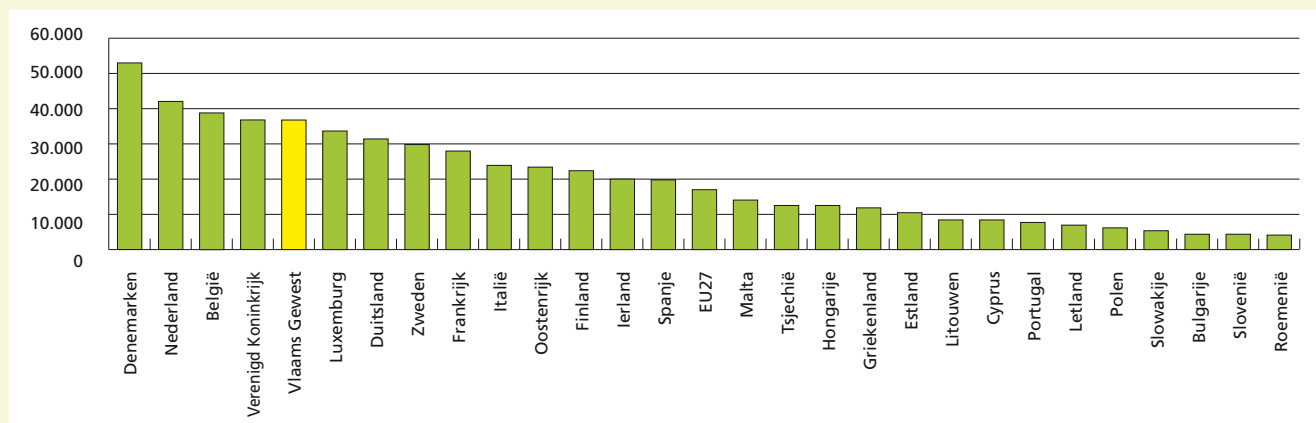
Landbouwconjunctuurindex

De halfjaarlijkse landbouwconjunctuurbarometer werd ontwikkeld om inzicht te krijgen in de economische schommelingen, het ondernemersvertrouwen en de geplande investeringen in de land- en tuinbouwsector. De bevraging gebeurt bij de 750 bedrijven die deel uitmaken van het Vlaams Landbouwmonitoringsnetwerk.

De conjunctuurindex van de Vlaamse landbouw stijgt in het voorjaar van 2013 verder tot +2,5 dankzij het optimisme bij de deelsectoren vleesvee, melkvee en fruit. De economische evolutie van de voorbije zes maanden is na twee jaar opnieuw positief (+7). De tevredenheid over de situatie van het bedrijf volgt die trend, maar blijft onder de nullijn (-6). De toekomstverwachtingen voor de komende zes maanden koelen af van +14 naar +4.

4.128 Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht

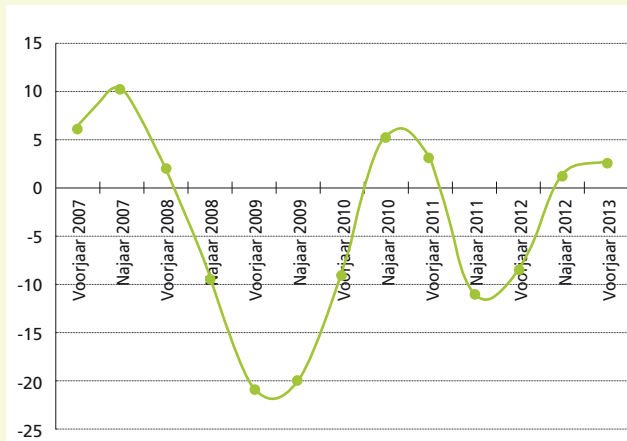
Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht, gemiddelde over de periode 2005-2009, in euro.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FADN-database.

4.129 Landbouwconjunctuurindex

De evolutie van de Vlaamse landbouwconjunctuurindex, van het voorjaar 2007 tot het voorjaar 2013.

De berekening gebeurt op basis van vragen over omzet, productie, personeel en prijzen. De antwoorden worden geëxtrapoleerd naar de totale Vlaamse landbouwpopulatie. De index varieert tussen -100 (landbouwers unaniem negatief) tot +100 (landbouwers unaniem positief).
Bron: Departement Landbouw en Visserij.

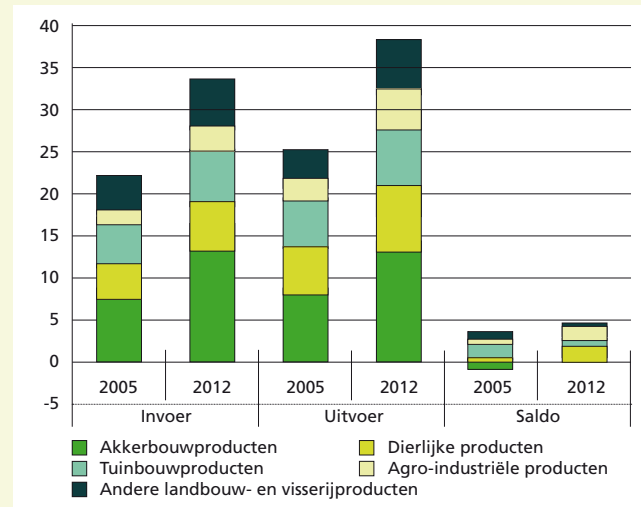
Per sector bekeken evolueert vleesvee in een jaar tijd van de meest pessimistische (-19) naar de meest optimistische deelsector (+19). Bijna 80% van de ondervraagden gaf aan dat de verkoopprijs de afgelopen 6 maanden was gestegen en 31% denkt dat deze nog verder gaat toenemen. Ook melkvee komt weer boven de nullijn uit (van -10 naar +8). De melkprijs is in stijgende lijn. Bovendien zijn de dure krachtvoederprijzen voor melkvee sinds februari lichtjes aan het afnemen.

De varkensteelt sukkelde, na twee positieve periodes, opnieuw onder de nullijn (-3). Na de snelle prijsstijging in de herfst van 2012 slabakte de verkoopprijs om begin januari 2013 opnieuw op het niveau van juli 2012 uit te komen. Daartegenover staat de uitzonderlijk hoge voederprijs, zodat het moeilijk is de kosten te dekken. De akkerbouw tuimelt naar -8. Door het natte najaar konden er minder wintergranen gezaaid worden. Door het koude voorjaar in 2013 is er een groeiachterstand en liepen de voorjaarswerkzaamheden vertraging op.

De fruitteelt is opnieuw de enige tuinbouwsector die boven nul uitkomt en bovendien stijgt van +2 naar +12. De huidige verkoopprijs van appels en zeker die van peren ligt nog steeds beduidend hoger dan in het voorjaar van 2012. Op het moment van de enquête stonden de fruitbomen nog niet in bloei en was de vorstschade nog niet bekend. De index van groenten in openlucht stijgt lichtjes van -13 naar -9 en is hierdoor niet meer de meest negatieve deelsector. De sector groenten onder glas blijft even pessimistisch (-10). De koude winter en de hoge brandstofprijzen zijn alweer een streep door de rekening. Sierteelt onder glas zakt terug op -19 en is hiermee de meest negatieve deelsector. De index is nog nooit boven de nullijn uitgekomen. De hoge brandstofprijzen zijn een nadeel en bovendien liep door de lage voorjaarstemperaturen de overgang van serre naar volle grond vertraging op.

4.130 Agrarische handel

Opsplitsing van de agrarische handel in diverse productcategorieën in 2005 en 2012, België, in miljard euro.

Agro-industriële producten: meststoffen, bestrijdingsmiddelen en landbouwmaterieel; Andere landbouw- en visserijproducten: vis en andere zeeproducten, dranken en veevoeders.
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat.

Buitenlandse handel

De agrarische handel in België beleefde een goed jaar in 2012. De invoer bedraagt 33,6 miljard euro (3% meer dan in 2011), de uitvoer 38,4 miljard euro (+8%). De uitvoer nam sterker toe dan de invoer waardoor het agrarische handelsoverschot is toegenomen tot 4,7 miljard euro. Landbouwproducten hebben een aandeel van 10% in alles wat in ons land ingevoerd wordt en 11% in alles wat uitgevoerd wordt. Dat wijst op het belang van de agro-sector voor de Belgische handel. Het Vlaamse aandeel in de totale agrarische handel wordt geraamd op ongeveer 82% voor zowel invoer als uitvoer.

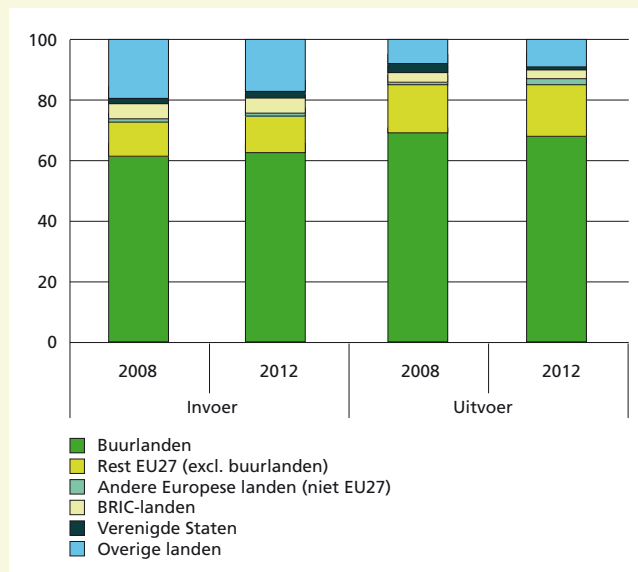
Akkerbouwproducten vertegenwoordigen in 2012 veruit de hoogste in- en uitvoerwaarde. België voert voor 13,2 miljard euro aan akkerbouwproducten in en voor 13,1 miljard euro uit. Dat resulteert in een klein handelstekort van 43 miljoen euro. Producten als koolzaad, soja, koffie, cacao en oliehoudende bijproducten worden massaal ingevoerd uit niet-EU-landen. Graanproducten zijn een belangrijk exportproduct.

België boekt vooral een handelsoverschot bij de dierlijke producten (2 miljard euro) en de agro-industriële producten (1,8 miljard euro). Bij de dierlijke producten bestaat 41% van de uitvoerwaarde uit zuivelproducten en 38% uit vers vlees, vooral vers varkensvlees. De helft van de invoerwaarde bestaat uit zuivelproducten. Meststoffen hebben het grootste aandeel (ongeveer 40%) in zowel in- als uitvoer van agro-industriële producten.

Bij de tuinbouwproducten worden diepvriesgroenten, bananen en sinaasappelsap in grote hoeveelheden uitgevoerd. Deze 3 producten vertegenwoordigen 42% van

4.131 Handelspartners

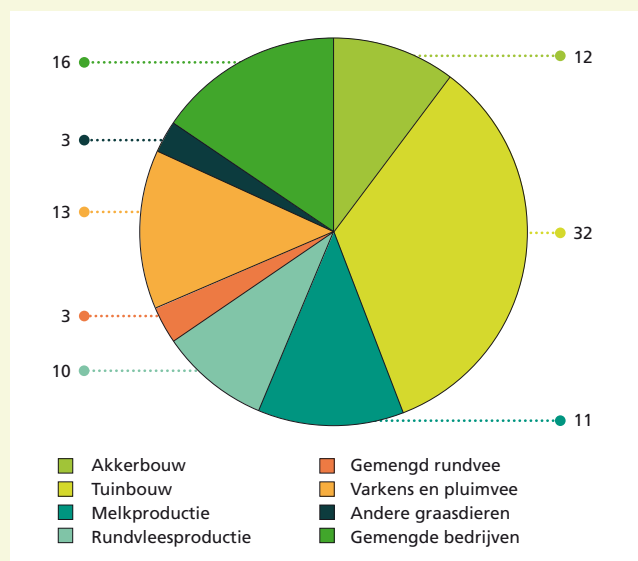
Aandeel van de verschillende landengroepen in de totale agrarische in- en uitvoerwaarde, in 2008 en 2012, in %.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat.

4.132 Tewerkstelling naar productierichting

Indeling van de voltijdse arbeidskrachten naar productierichting op basis van standaard output, in 2012, in %.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van ADSEI.

4.133 Tewerkstelling

Evolutie van de tewerkstelling in de landbouwsector, in 2001 en van 2006 tot 2012, in aantal personen en voltijdse arbeidskrachten.

		2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Regelmatig tewerkgestelde personen	N	72.066	64.983	62.511	60.563	58.635	56.575	51.530	52.302	
	mannen	%	65,5	64,6	64,6	64,6	64,7	65,0	65,7	65,3
	vrouwen	%	34,5	35,4	35,4	35,3	35,3	35,0	34,3	34,7
Voltijdse arbeidskrachten *	N	53.107	48.114	46.783	46.000	44.590	44.058	40.828	41.249	

* Minstens 38 uur per week of 20 dagen per maand.

Bron: ADSEI.

de totale export. Het zijn ook vaak producten die massaal ingevoerd worden, waardoor de buitenlandse handel van tuinbouwproducten deels doorvoer is naar heel Europa.

Bij de andere landbouw- en visserijproducten heeft 43% van de invoer en 39% van de uitvoer betrekking op dranken. België voert vooral wijn in uit Frankrijk en exporteert bier overal ter wereld. Vooral Nederland, Frankrijk en de Verenigde Staten kunnen Belgische bieren wel smaken.

De agrarische handel vindt vooral plaats met de buurlanden. De invoer uit de buurlanden blijft stabiel rond een aandeel van 60% in de totale importwaarde over de periode 2008-2012, de export naar de buurlanden haalt een aandeel van zo'n 70%. De tweede belangrijkste landengroep voor de invoer zijn de overige landen, waaruit grote hoeveelheden rijst, koffie, chocolade en palmolie worden ingevoerd. Deze landen zijn goed voor 17% van de invoerwaarde. Voor de uitvoer komen de landen van de EU (zonder de buurlanden) op de tweede plaats, met een aandeel van 17% in de totale uitvoerwaarde. De agrohandel met de BRIC-landen gebeurt op kleine schaal en vertoont een handelstekort van 526 miljoen euro, te wijten aan de import van oliehoudende zaden en koffie. De handel met de Verenigde Staten en de Europese niet-EU-landen blijft beperkt.

Het is belangrijk te vermelden dat België een belangrijk doorvoerland is. Veel producten worden door andere Europese landen in- en uitgevoerd via de havens.

Sociale aspecten van de landbouw

In dit deel komt de tewerkstelling en het inkomen in de landbouwsector aan bod en wordt binnen de sector gekeken naar de leeftijd van de bedrijfshoofden, het al dan niet hebben van opvolgers, de opleiding van de starters en het aantal landbouwers met verbredingsactiviteiten.

Tewerkstelling

Het aantal regelmatig tewerkgestelde personen in de landbouwsector is sinds 2001 met 27% afgenomen. In 2012 zijn dat nog 52.302 personen. Een derde van hen zijn vrouwen, een aandeel dat constant blijft in de tijd. Omgerekend naar voltijdse arbeidskrachten en rekening

houdend met de niet-regelmatig tewerkgestelden komt dat neer op 41.249 voltijdse arbeidskrachten. Bijna een derde daarvan (32%) is in 2012 tewerkgesteld op gespecialiseerde tuinbouwbedrijven.

Met 76% van de regelmatig tewerkgestelde arbeidskrachten die tot de eigen familie behoren, behoudt de landbouw zijn uitgesproken familiale karakter. Toch daalt ook dat percentage, in 2001 bedroeg dat aandeel nog 86%.

Inkomen

Uit de boekhoudgegevens van 760 land- en tuinbouwbedrijven die deel uitmaken van het Landbouwmonitorningsnetwerk, blijkt dat de gemiddelde rentabiliteit van de landbouwbedrijven in 2011 met 28% daalt ten opzichte van 2010. Het familiale arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht bedraagt ongeveer 19.000 euro. De afname doet zich voor in alle sectoren, dus zowel bij akkerbouw-, melkvee- en rundvleessector, maar de grootste daling is er in de varkenssector.

Bij de tuinbouwbedrijven daalt de rentabiliteit in 2011 met maar liefst 57% tegenover 2010. Het familiale arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht bedraagt ongeveer 15.000 euro.

Ook hier doet de daling zich voor in alle subsectoren, de grootste achteruitgang is er in de subsectoren glasgroenten en fruit in openlucht.

Leeftijd bedrijfshoofd

De gemiddelde leeftijd van een bedrijfshoofd van een landbouwbedrijf (exclusief vennootschappen) bedraagt 55 jaar en is de laatste jaren in stijgende lijn. In 2012 heeft slechts 4% van de bedrijven een bedrijfshoofd jonger dan 35 jaar, terwijl 47% ouder is dan 55 jaar.

Het aandeel bedrijfshoofden ouder dan 55 jaar neemt het afgelopen decennium lichtjes toe. Tegelijk is het aandeel jonger dan 35 jaar meer dan gehalveerd sinds 2001.

Opvolging

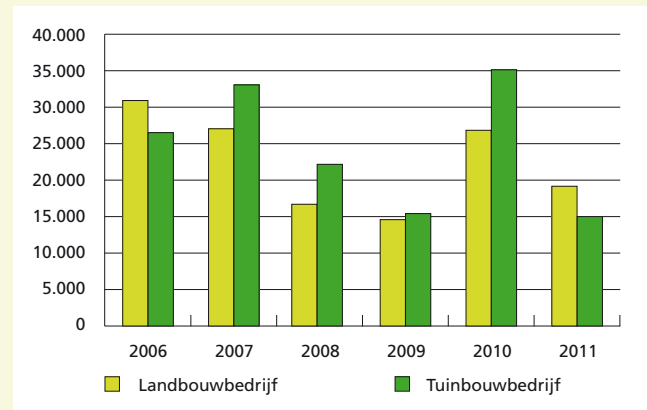
Gemiddeld beschikt slechts 13% van de bedrijfshoofden ouder dan 50 over een vermoedelijke opvolger. Steeds kapitaalintensievere productiesystemen, in combinatie met de huidige crisissituatie in de landbouw, zorgen voor een grote mate van onzekerheid. De opvolging stelt vooral problemen bij de bedrijven met een kleinere oppervlakte. Hoe groter de bedrijven, hoe groter het aandeel dat beschikt over een vermoedelijke opvolger.

Opleiding starters

Van diegenen die een land- of tuinbouwbedrijf beginnen en in 2012 steun ontvangen van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, is twee derde middengediplomeerd. Het aandeel met een hoger niet-universitaire of univer-

4.134 Arbeidsinkomen

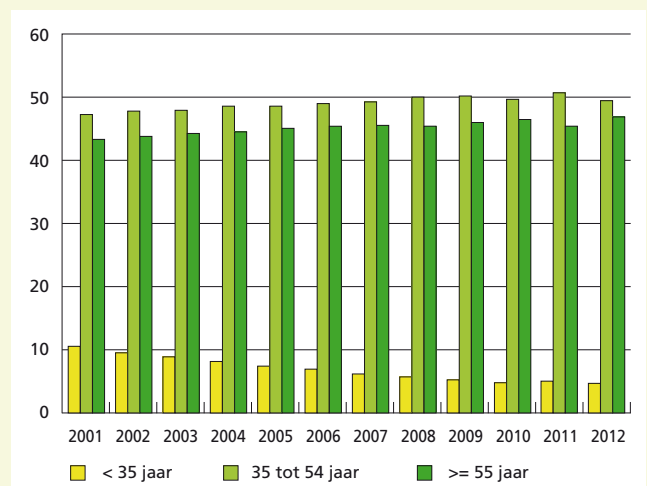
Evolutie van het familiale arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht voor land- en tuinbouwbedrijven, in euro, van 2006 tot 2011.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

4.135 Leeftijd bedrijfshoofd

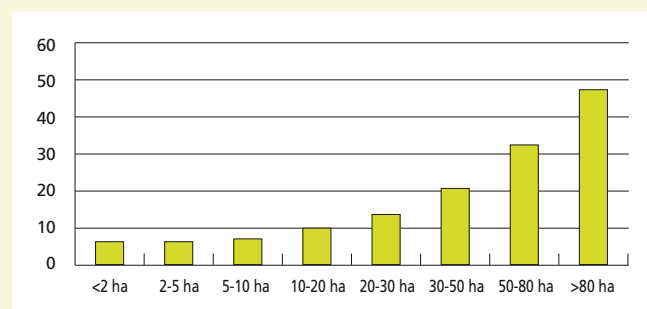
Evolutie van het aandeel van de bedrijfshoofden van landbouwbedrijven volgens leeftijdsklasse, van 2001 tot 2012, in %.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van ADSEI.

4.136 Opvolging

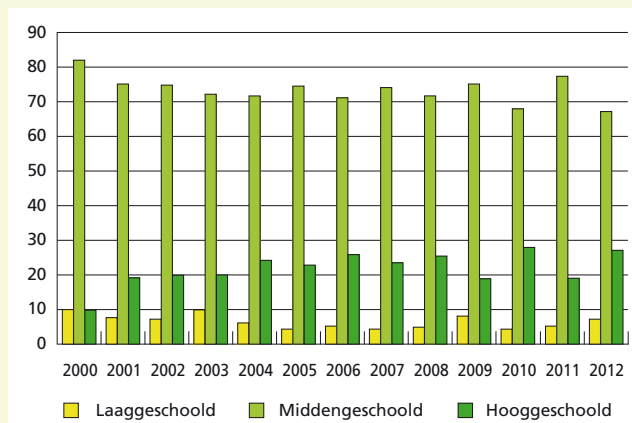
Aandeel bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar met vermoedelijke opvolger volgens bedrijfsoppervlakte in 2012, in %.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van ADSEI.

4.137 Opleiding starters

Evolutie van de opleiding van starters in de land- en tuinbouw die steun gekregen hebben van het Vlaams Landbouwinvesteringfonds, naar opleidingsniveau, van 2000 tot 2012, in %.

Laaggeschoold: maximaal lager secundair onderwijs; middelgeschoold: hoger secundair onderwijs en de groep die een installatieattest behaalde; hooggeschoold: niet-universitair of universitair hoger onderwijs.
Bron: VLIF.

sitaire opleiding schommelt het voorbije decennium tussen de 20 en 30%. In 2012 is 7% van de starters laaggeschoold.

Verbreiding

Verbrede landbouw omvat een ruime waaier van activiteiten: van de verwerking en verkoop van primaire producten over het actieve beheer van het natuurlijk landschap tot de productie van energie. Diversifiëren is voor de landbouwer een manier om zijn inkomen uit te breiden of om zijn activiteiten te verbreiden naar niet-productiegebonden activiteiten. De landbouwer kan daarbij een sociaal gerichte rol vervullen of zich toeleggen op landschaps- en milieuzorg.

In vijf jaar tijd is het aantal bedrijven met hoefveetoeisme toegenomen van 190 naar 286. Het totale aantal landbouwers dat ooit een zorgboerderijactiviteit heeft uitgevoerd en daarvoor subsidie heeft ontvangen, is op dit ogenblik 515, een toename met 21% in een jaar tijd. Het aantal gesubsidieerde boerderijen dat in 2011 effectief een zorgtaak op zich heeft genomen, bedraagt 403 eenheden. De tendens is licht stijgend.

Bedrijven met landschaps- en natuurzorg zorgen voor de grootste groei van het aantal verbreiders.

Ongeveer de helft van de landbouwers met verbredingsactiviteiten zit in die categorie. Het betreft landbouwers met beheerovereenkomsten erosiebestrijding, perceelrandenbeheer, kleine landschapselementen, botanisch beheer en soortenbescherming, en landbouwers die een landschapsbeheerplan laten opmaken. De VLM meldt 2.907 landbouwers die minstens een van bovengenoemde beheerovereenkomsten hebben, ongeacht in welk jaar die werd afgesloten. Dat is een toename met 400 landbouwers in vergelijking met vorig jaar.

Er zijn naar schatting 1.183 hoeveproducenten in Vlaanderen volgens de lijsten van erkenningen en toelatingen van het FAVV. Dat cijfer ligt 26% hoger dan in 2010. Het aantal landbouwers dat energie produceert en verkoopt is de laatste vier jaar zeer sterk toegenomen. De recentste beschikbare cijfers (2010) van ADSEI maken melding van 261 landbouwbedrijven.

Tot slot waren er in 2010 volgens ADSEI 624 bedrijven die loonwerk verrichten voor derden.

Landbouw en milieu

De vergelijking van de milieudruk van de landbouw met de omvang van de landbouwactiviteiten (eindproductiewaarde) geeft een aanwijzing voor de eco-efficiëntie van de sector. Wanneer het niveau van de milieudruk onder het niveau van de activiteit blijft, is er sprake van ont koppeling. Als de milieudruk daarbij ook daalt, dan is er sprake van absolute ont koppeling.

Zowel de milieudruk van de landbouw als de eindproductiewaarde nemen af tussen 2000 en 2008. De eco-efficiëntie neemt toe door de sterkere daling van de milieudruk ten opzichte van de eindproductiewaarde. Schaalvergroting, milieugerichte maatregelen en de dalende veestapel bepalen de dalende trend van de emissies.

Na 2008 stijgt de milieudruk weer voor energiegebruik, broeikasgassen en fijn stof, en dit bij een stijgende productiewaarde. De verzurende emissie en de fosforbelasting van het oppervlaktewater stagneren. Dit betekent dat de vermestingsdruk van de landbouw in absolute waarden op een hoog niveau blijft (VMM-MIRA, 2013).

In de periode 2000-2008 daalt de verzurende emissie met 26% en de belasting van het oppervlaktewater met fosfor met 25%. Drijvende krachten achter deze dalingen zijn het gevoerde mestbeleid en de conjunctuur. Dit uit zich in een afbouw van de veestapel, een lagere stikstofinhoud van het veevoeder, een dalend kunstmestgebruik, de emissiearme aanwending van dierlijke mest op akkers en weiden, de bouw van emissiearme stallen en een toenemende mestverwerking.

Na 2008 stagneert de emissie, omdat de licht stijgende veestapel enerzijds en de mestverwerking en de uitbreiding van emissiearme stallen anderzijds, elkaar in evenwicht houden.

De landbouw is de belangrijkste bron van verzurende emissies in Vlaanderen, met een aandeel van 42% in 2011. Dit aandeel stijgt door de grotere daling van de emissies bij andere sectoren. Dat is hoofdzakelijk te wijten aan de ammoniakemissie van de veestapel. Zo is 93% van de Vlaamse ammoniakemissie afkomstig van de landbouw.

De krimpende veestapel in het begin van deze eeuw verklaart eveneens de afname van de broeikasgasemissie (-10% sinds 2000). Toch neemt de uitstoot sinds 2008 weer toe. De toename van de veestapel vanaf 2008 en de sterke toename van de WKK's (warmtekrachtkoppelingen) in de glastuinbouw leiden tot stijgende emissies. De elektrici-

teitsproductie in deze WKK's wordt vooral op het openbare net gezet. Sinds 2010 is de landbouw een netto producent van elektriciteit. Dit levert in principe op het Vlaamse niveau een efficiëntiewinst op, maar de energie die de WKK's verbruiken, komt op conto van de landbouw. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse broeikasgasemissie bedraagt 12% in 2011. Dat relatief grote aandeel is te wijten aan het feit dat 56% van de Vlaamse lachgasemissie (N₂O) en 77% van de Vlaamse methaanemissie (CH₄) uit de landbouw komt. Aangezien lachgas (uit de bodem) en methaan (van de veeteelt) een veel zwaarder broeikaseffect hebben dan CO₂ komt de landbouw aan een groter aandeel in de totale broeikasgasemissie dan de economische grootte en het energiegebruik van de sector doen vermoeden.

Zeer fijn stof, PM_{2,5}, wordt vooral geproduceerd bij de verbranding van diesel en stookolie en is bijgevolg een resultaat van serreverwarming en landbouwmotoren. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse PM_{2,5}-emissie bedraagt 19%. De landbouuitstoot is sinds 2000 gedaald met 15%. Deze daling hangt samen met het dalende energiegebruik in de landbouw en met de omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw. Aangezien de veeteelt een aandeel van 57% heeft in de productie van PM_{2,5} speelde ook hier de krimpende veestapel een rol tot 2008.

De druk op het waterleven door gewasbescherming komt in 2010 uit op 52% van het niveau in 2000. De schommelende afname is het gevolg van het verbod van de meest toxische stoffen en verschuivingen in het productgebruik, gecombineerd met van jaar tot jaar wisselende weersomstandigheden die het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen beïnvloeden.

Ondanks de verbeterde eco-efficiëntie en de dalende milieudruk zijn de doelstellingen van het integraal waterbeleid en het natuurbeleid uit het MINA-plan 4 (2011-2015) nog niet bereikt. Bijkomende inspanningen in mest- en gewasbeschermingsmiddelenbeleid zijn nodig.

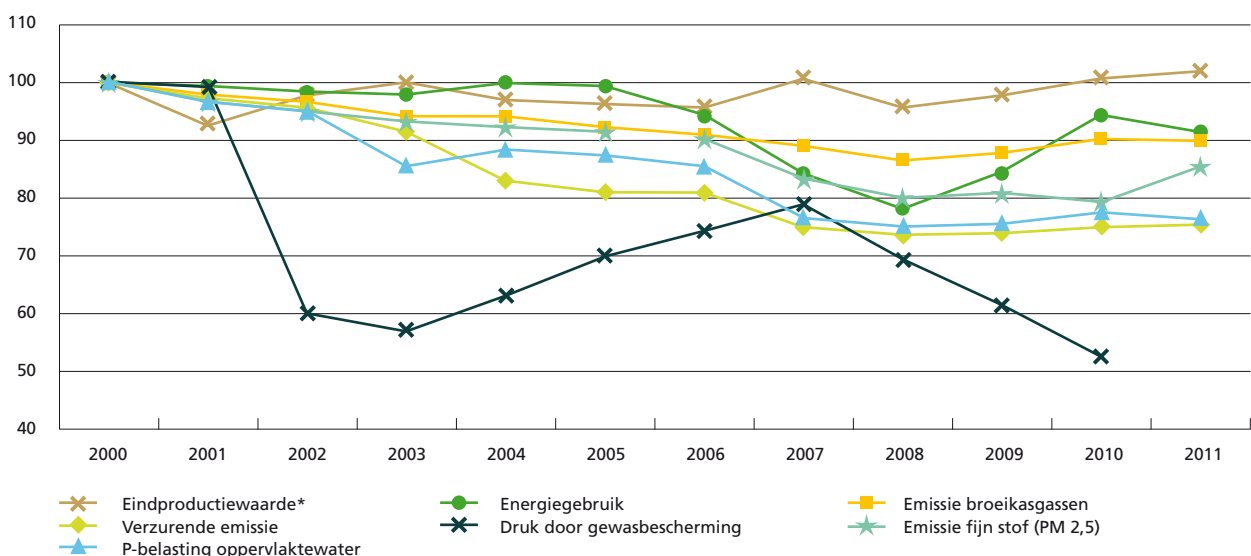
Landbouw- en plattelandsoontwikkelingsbeleid

Het landbouwbeleid in Vlaanderen wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie. Momenteel kunnen binnen het GLB twee pijlers onderscheiden worden. De traditionele markt- en prijssteun en de rechtstreekse steun (waaronder de bedrijfstoelage) vormen de eerste pijler. Gemeenschappelijke marktordeningen, zoals die voor groenten en fruit, vallen er ook onder. Het plattelandbeleid vormt de tweede pijler.

Het GLB vloeide voort uit het Verdrag van Rome van 1957. De klemtoon van het GLB lag de eerste dertig jaar bijna uitsluitend op markt- en prijssteun. Rechtstreekse steun bestond van in het begin, maar was ondergeschikt aan marktsteun. Door de MacSharryhervorming in 1992 en Agenda 2000 in 1999 veranderde de balans ten voordele van rechtstreekse steun en zag het plattelandbeleid in 1999 als tweede pijler het levenslicht. Het GLB onderging in 2003 een nieuwe hervorming, ook bekend als de MidTerm Review (MTR). Door de introductie van de bedrijfstoelage in 2005 leidde de MTR (grotendeels) tot de ont koppeling van de rechtstreekse steun met de productie. Vóór 2005 bestond de rechtstreekse steun uit productiegerelateerde (gekoppelde) steun per hectare en per dier. De lossere band tussen productie en premies

4.138 Eco-efficiëntie

Index van de eco-efficiëntie van de landbouw, van 2000 tot 2011, index 2000 = 100.

* Eindproductiewaarde in constante prijzen van 2005.
Bron: VMM-MIRA.

maakt dat de landbouwers in de EU meer kunnen concurreren en marktgericht handelen. De MTR leidde eveneens tot een grotere aandacht voor het plattelandsbeleid. In 2013 bereikte de EU een akkoord over een nieuwe hervorming van het GLB, die deels in 2014 en deels in 2015 in werking zal treden. Het beleid moet beter inspelen op de diverse uitdagingen op het vlak van de voedselproductie, de omgang met het leefmilieu en de natuurlijke hulpbronnen en de evenwichtige territoriale ontwikkeling. Het GLB staat ook minder op zich, maar is volledig geïntegreerd in de EU 2020-strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei.

De sectorale marktordeningen die sinds 1957 voor na genoeg alle belangrijke agrarische producten opgesteld werden, maakten in 2007 plaats voor een uniforme gemeenschappelijke marktordening. Producten of productgroepen zijn daardoor onderworpen aan een speciale regeling om de productie en handel volgens de grondbeginselen van het GLB en op basis van gemeenschappelijke voorschriften en geschikte mechanismen te regelen.

Naast de rechtstreekse inkomenssteun worden in dit deel ook de gemeenschappelijke marktordening groenten en fruit, de plattelandsontwikkeling, de subsidieafhankelijkheid en de biolandbouw nader bekeken.

Rechtstreekse inkomenssteun

Sleutelement in het vernieuwde Europese landbouwbeleid is de ont koppeling van de rechtstreekse steun. Ontkoppelen betekent dat de steun niet langer gerelateerd is aan het productieniveau (per hectare of per dier) maar wel in de vorm van een bedrijfstoelage wordt uitgekeerd (die bepaald wordt op basis van de historische steun die de landbouwer ontvangen heeft tijdens een referentieperiode of op basis van de historische productie van een landbouwer). Die bedrijfstoelage staat dus los van de huidige productie. Op die manier is er geen aansporing meer om te veel te produceren en worden landbouwers ertoe aangezet hun productie af te stemmen op de markt.

In 2011 wordt in Vlaanderen 265,6 miljoen euro aan rechtstreekse steun uitgekeerd aan de landbouwers. De

4.139 Rechtstreekse inkomenssteun

Evolutie van de rechtstreekse steun aan landbouwbedrijven per type steun, van 2007 tot 2011, in miljoen euro.

	2007	2008	2009	2010	2011
Bedrijfstoelage	222,2	227,5	233,2	230,1	229,4
Zoogkoeienpremie	29,6	29,5	29,1	29,7	28,6
Slachtpremie kalveren	5,7	5,9	5,7	5,7	5,7
Overige plantaardige premies	0,7	0,8	0,8	0,0	0,0
Kwaliteitspremie	-	-	-	1,9	1,9
Extra betaling na modulatie	4,4	4,4	-	-	-
Totaal	262,6	268,1	268,9	267,3	265,6

Bron: Agentschap voor Landbouw en Visserij.

bedrijfstoelage (dus ontkoppelde steun) heeft daarin het grootste aandeel (86%). Nog wel gekoppeld zijn de zoogkoeienpremie en de slachtpremie voor kalveren, goed voor 11% en 2% van het totaal. De overige gekoppelde premies (voor zaaizaad, noten en energie- en eiwithoudende gewassen) hebben slechts een miniem aandeel.

Gemeenschappelijke marktordening groenten en fruit

De Europese Gemeenschappelijke Marktordening voor groenten en fruit (GMO) is gericht op een marktgerichte, kwaliteitsvolle en duurzame productie, een concentratie van het aanbod en een optimalisatie van de productiekosten. De erkende producentenorganisaties dienen een operationeel programma in waarin zij acties opnemen die bijdragen tot de realisatie van de doelstellingen van de GMO. Hiervoor kan er Europese steun worden uitgekeerd volgens het cofinancieringsprincipe: voor elke euro Europese steun moet de producentenorganisatie zelf een euro bijleggen.

In de lopende periode ontvangt de Vlaamse groente- en fruitsector een jaarlijkse Europese steun van ongeveer 55 miljoen euro. Het grootste deel van het budget gaat naar de clusters productkwaliteit en milieu, gevolgd door productieplanning, crisispreventie en -beheer, onderzoek en opleiding/advies.

Concentratie van het aanbod is belangrijk in Vlaanderen. In vergelijking met de andere lidstaten blijft de organisatiegraad in Vlaanderen zeer hoog: bijna 90% van alle groenten en fruit wordt via een producentenorganisatie op de markt gebracht.

Plattelandsontwikkeling

Het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling voor de periode 2007-2013 (PDPO II) kadert binnen de tweede pijler van het GLB van de EU.

Waar de eerste pijler inkomenssteun verleent aan landbouwers, is de tweede pijler meer gericht op het multifunctionele karakter van de landbouw en de bredere maatschappelijke context waarbinnen de sector functioneert. Naast de verdere professionalisering van de landbouw, gaat het over de omschakeling naar duurzame landbouw, het gebruik van hernieuwbare grondstoffen, een maximale instandhouding van het milieu en de biodiversiteit en de leefbaarheid en samenhang op het platteland.

Het Vlaamse programma voor Plattelandsontwikkeling steunt op de 4 assen die in het Europese kader zijn gedefinieerd:

- as 1: verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector;
- as 2: verbetering van het milieu en het platteland;
- as 3: de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie;
- as 4: methodologische as gewijd aan de Leaderbenadering.

De totale overheidssteun voor het PDPO II bedraagt 757,3 miljoen euro. Daarvan wordt 66% gedragen door Vlaanderen, de rest door Europa. De verdeling van dat budget over de verschillende assen is als volgt: 62% gaat naar as 1, 23% naar as 2, 9% naar as 3 en 5% naar as 4.

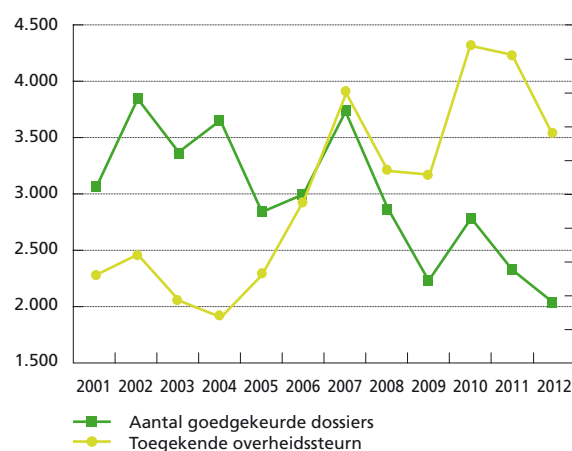
Een van de onderdelen van het PDPO betreft de investeringen in de landbouwbedrijven. Een hele reeks investeringen komen in aanmerking voor subsidie waarbij de meeste steun wordt toegekend aan innovatieve, duurzame of minder milieubelastende investeringen. Voorbeelden hiervan zijn WKK-installaties op biobrandstof of gas, ammoniakemissiearme stallen, energieschermen in de glas-tuinbouw, nieuwe machines en materieel, ... De investeringssteun heeft de vorm van een kapitaalpremie en/of rentesubsidie en wordt verleend door het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF). In 2012 werden 2.004 dossiers goedgekeurd, goed voor een toegekende steun van 63,9 miljoen euro.

Een kwart van het Europese PDPO-budget gaat naar areaalgebonden milieudoelstellingen, waarvan de agromilieumaatregelen het grootste deel voor hun rekening nemen. Deze hebben als doel de landbouwproductie te verzoenen met bepaalde milieu- en natuurdoelstellingen. Sommige maatregelen spelen in op de vermindering van het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen, andere zorgen voor de bescherming van de flora en de fauna op percelen in landbouwgebruik. Er zijn ook maatregelen die focussen op de bestrijding van erosie. De agromilieumaatregelen worden aangegaan voor een periode van 5 jaar.

In 2012 bedraagt het totale areaal waarvoor agromilieumaatregelen gelden 46.876 ha, slechts een derde van het areaal in 2007. Dat is voornamelijk te wijten aan de

4.140 Investeringssteun

Aantal goedgekeurde dossiers (linkeras) en toegekende overheidssteun in miljoen euro (rechteras) voor investeringssteun via de maatregel 'investeringen in landbouwbedrijven', van 2001 tot 2012.

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij.

uitdovende maatregelen (groenbedekking, geïntegreerd pitfruit, biozeugenhouderijen en de beheersovereenkomsten botanisch beheer en natuur). Uitdovend betekent dat er tijdens de huidige programmaperiode (2007-2013) geen nieuwe contracten meer kunnen afgesloten worden. De PDPO I-contracten (2000-2006) die maximaal 5 jaar mochten lopen zijn immers allemaal afgelopen. Tegenover 2011 daalt het totale areaal met 3.390 ha of 7%. Vooral het areaal onder de BO water (beheersovereenkomst) daalt sterk, wat grotendeels het gevolg is van

4.141 Agromilieumaatregelen

Evolutie van het areaal agromilieumaatregelen in het kader van het programma voor plattelandontwikkeling, van 2007 tot 2012, in ha.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mechanische onkruidbestrijding	6.191	5.969	4.616	3.931	3.877	3.485
Verwarringstechniek	0	0	0	7.485	7.866	8.006
Hoogstamboomgaarden	482	567	649	646	677	1.278
Vlinderbloemigen	5.751	6.472	5.902	5.364	5.057	4.660
Milieuvriendelijke sierteelt	920	965	1.133	1.232	1.192	1.264
Hectaresteen biolandbouw	2.704	2.674	2.795	3.270	3.569	3.943
BO perceelsrandenbeheer	1.204	1.280	1.395	1.266	653	1.192
BO soortenbescherming	732	728	774	601	953	1.213
BO erosiebestrijding	2.091	2.469	3.241	3.427	3.455	4.797
BO water	29.384	28.385	28.135	28.013	22.847	16.875
BO kleine landschapselementen*	4.634	118	129	124	120	163
Groenbedekking	75.958	71.339	16.096	5.323	0	0
Hectaresteen geïntegreerd pitfruit	396	0	0	0	0	0
BO botanisch beheer	201	197	197	156	0	0
BO natuur	1.403	1.216	987	869	0	0
Steun biovarkens	6	0	0	0	0	0
Totaal areaal	132.057	122.379	66.049	61.707	50.266	46.876

Opmerking: Cijfers gebaseerd op verzamelaanvraag. Vanaf 2011 zijn er geen PDPO I-contracten meer in de verzamelaanvraag.

* tot 2007 de oppervlakte van het volledige landbouwperceel dat bij dit kleine landschapselement hoort, vanaf 2008 de oppervlakte van het kleine landschapselement zelf.

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij en VLM.

de verstrengde voorwaarden ten gevolge van het MAP 4. Verder kennen ook de maatregelen mechanische onkruidbestrijding (-392 ha) en vlinderbloemigen (-397 ha) een daling in oppervlakte.

Zowel voor BO erosiebestrijding (+1.342 ha), als voor BO perceelrandenbeheer (+539 ha), BO soortenbescherming (+260 ha) en BO kleine landschapselementen (+43 ha) is het areaal toegenomen. Dat is deels te danken aan het hernieuwen van de PDPO I-contracten die in 2011 waren afgelopen. Maar daarnaast worden elk jaar nog nieuwe contracten afgesloten. Onder de BO erosiebestrijding bijvoorbeeld kent vooral het pakket niet-kerende bodembewerking een sterke groei. De pakketten voor akkervogelbeheer van BO soortenbescherming zijn relatief nieuw en nemen daardoor sterk toe in 2012. Ook de maatregelen hoogstamboomgaarden (+601 ha), hectaresteen bio-landbouw (+374 ha) verwarringstechniek (+140 ha) en milieuvriendelijke sierteelt (+72 ha) nemen in oppervlakte toe.

Een deel van het PDPO-budget gaat naar gebiedsgerichte projecten die de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie ondersteunen. Deze gebiedsgerichte aanpak wordt ondersteund door de provincies en gedeeltelijk vormgegeven via de zogenaamde Leadermethodiek. Vlaanderen telt tien Leadergebieden (onder andere Westhoek, Vlaamse Ardennen, Pajottenland, Haspengouw, ...) waarin lokale besturen en andere lokale actoren samen instaan voor het opstellen en uitwerken van een integrale ontwikkelingsvisie. Zowel de provincies als de Leadergebieden kunnen projecten subsidiëren binnen volgende vijf thema's: toerisme, ruraal erfgoed, basisvoorzieningen voor de plattelandbevolking, dorpskernvernieuwing en ruraal ondernemerschap.

Subsidieafhankelijkheid

Voor de totale land- en tuinbouwsector bedraagt het aandeel van de rechtstreekse steun uit Pijler I in het bedrijfsinkomen gemiddeld 26%. Pijler II is goed voor gemiddeld 9% van het bedrijfsinkomen.

4.142 Bijdrage steun in bedrijfsinkomen

Bijdrage van de rechtstreekse steun Pijler I en Pijler II in het bedrijfsinkomen per bedrijfstype over de periode 2009-2011, in %.

	Aandeel Pijler I-steun	Aandeel Pijler II-steun
Akkerbouw	38	13
Glastuinbouw groenten en sierteelt	0	15
Fruut en groenten openlucht	2	8
Melkvee	34	8
Vleesvee	85	10
Gemengd rundvee	44	8
Varkens	16	10
Akkerbouw - rundvee	49	13
Gemengde bedrijven	27	7
Totaal land- en tuinbouw	26	9

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Agentschap Landbouw en Visserij.

Het grootste deel van de rechtstreekse steun gaat in de periode 2009-2011 naar de vleesveehouderij, de melkveehouderij en de gemengde rundveebedrijven. Daarnaast heeft ook de akkerbouw een aanzienlijk aandeel rechtstreekse steun. De bedrijfstypes varkenshouderij en tuinbouw ontvangen traditioneel weinig of geen rechtstreekse steun.

Het zeer hoge steunpercentage voor het bedrijfstype vleesrundvee (85% van het bedrijfsinkomen) is het gevolg van veel steun enerzijds en een zeer laag bedrijfsinkomen anderzijds.

Pijler II-steun daarentegen is er voor alle bedrijfstypes, ook voor de varkenshouderij en tuinbouw.

Biologische landbouw

Eind 2012 bedraagt het Vlaamse biologisch areaal 4.939 hectare, waarvan 1.316 hectare in omschakeling. Het aandeel bio in de totale landbouwoppervlakte bedraagt daarmee 0,8%, in de EU27 bedroeg dat aandeel 5,6% in 2011. Hoewel het totale areaal met 8% is gegroeid ten opzichte van 2011, is het areaal in omschakeling met 19% gedaald. Driekwart van het areaal wordt ingenomen door grasland, gronden onder natuurbeheer, bodembedekkers, industriële gewassen en voedergewassen.

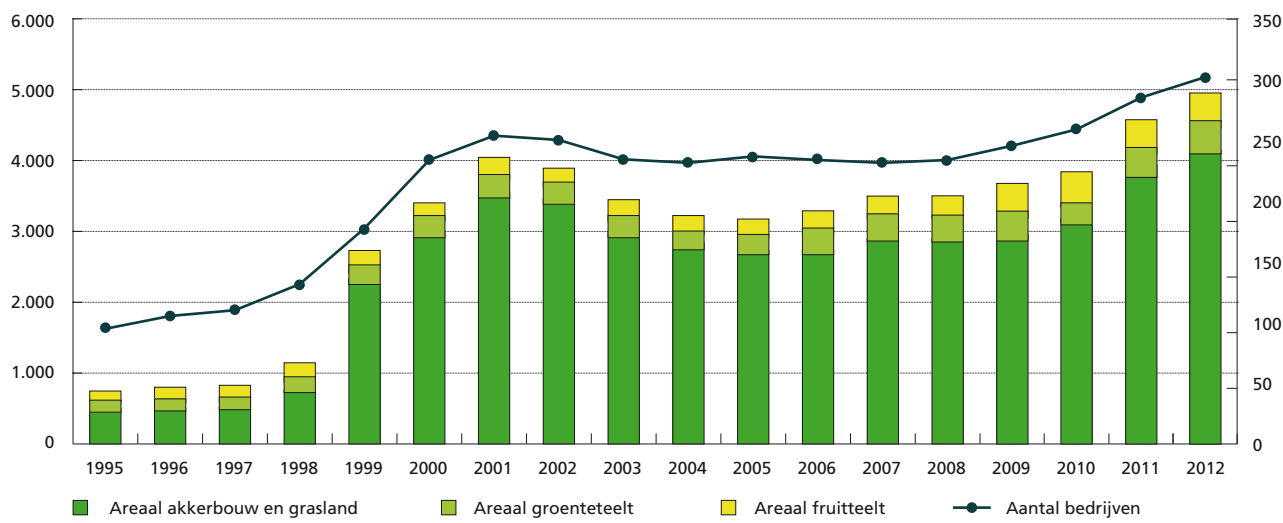
Er zijn 299 biologische landbouwbedrijven, waarvan 24 nieuwkomers. Er waren 7 stopzettingen. 25 bedrijven of 8% van de bio-bedrijven beschikken over een oppervlakte van meer dan 50 hectare en hebben bijna de helft van het volledige bio-areaal in handen. 45 bio-landbouwers verwerken zelf hun eigen producten op het bedrijf. 119 bio-landbouwers, dat is 40% van alle bio-landbouwers, houden dieren op hun bedrijf. De Vlaamse biologische veestapel is 3,5% gedaald tegenover 2011. De daling heeft betrekking op het aantal gehouden schapen en paarden. Naast de producenten, staan ook nog 601 bereiders, verdelers, importeurs en verkooppunten onder controle.

De totale bestedingen aan bio-producten in België bedragen 417 miljoen euro in 2012. Bijna 89% van de Belgische gezinnen kocht vorig jaar een bio-product. 18% van de gezinnen zijn frequente bio-kopers die goed zijn voor 78% van alle bio-bestedingen. Het marktaandeel bio bedraagt 1,5% (voeding + niet-voeding). Biologische verse producten waren in 2012 gemiddeld een derde duurder dan gangbare producten en dat prijsverschil blijft stabiel over de jaren heen. De klassieke supermarkt is het grootste kanaal met bijna 45% van de markt, maar moet terrein prijsgeven aan de groep 'speciaalzaak, natuurvoedingswinkel en overige' met 31,5% marktaandeel. Uit een recente enquête blijkt dat in 2011 44% van de biologische landbouwers hun producten via de korte keten verkopen en een omzet halen van 8,8 miljoen euro, een toename van 17% in vergelijking met 2010.

De overheid besteedt in 2012 3,7 miljoen euro aan de biologische landbouwsector, 19% meer dan het jaar ervoor. 38% van de middelen gaat rechtstreeks naar de landbouwer in de vorm van hectaresteen, de bijdrage in contro-

4.143 Biologische landbouw

Evolutie van het aantal bedrijven (rechteras) en areaal in ha (linkeras) met biologische landbouw, van 1995 tot 2012.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Integra en Certisys.

lekosten en de subsidiëring van Bio Zoekt Boer. 24% gaat naar keten- en marktontwikkeling. 25% komt terecht bij onderzoekinstellingen, praktijkcentra, bio-bedrijfsnetwerken en demonstratieprojecten. De overige 13% gaat naar de EU-gesteunde promotiecampagne “de Renaissance van de echte smaak” en draagvlakverbreding.

Visserij

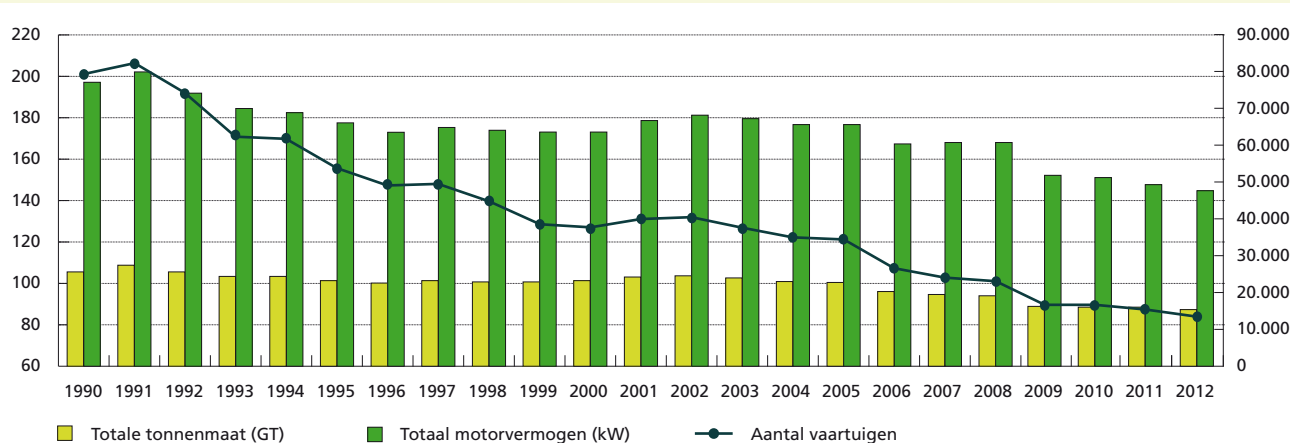
Het economische en ecologische aspect van de visserij zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Gezonde visbestanden zijn immers een absolute voorwaarde voor de rentabiliteit van de visserijsector. Op het Europese niveau ontstond de voorbije decennia een geïntegreerd maritiem beleid. Het voorlopige sluitstuk daarvan is de mariene

strategie: lidstaten die een maritieme regio delen, leggen gezamenlijk hun normen voor een goede milieustatus vast en nemen maatregelen om tegen 2020 de visserijsector verder te verduurzamen.

De Vlaamse vloot bestaat voornamelijk uit boomkorvaartuigen, waarbij met een viskotter twee sleepnetten over de zeebodem worden getrokken. Om de impact op het mariene milieu te verminderen, is het merendeel van de vaartuigen de laatste jaren overgeschakeld op milieuvriendelijkere vistechnieken met minder bodemberoering en een hogere energie-efficiëntie. Voor die continue innovatie kan de sector een beroep doen op het Europees Visserijfonds en het Financieringsinstrument voor de Vlaamse Visserij- en Aquacultuursector.

4.144 Vissersvloot

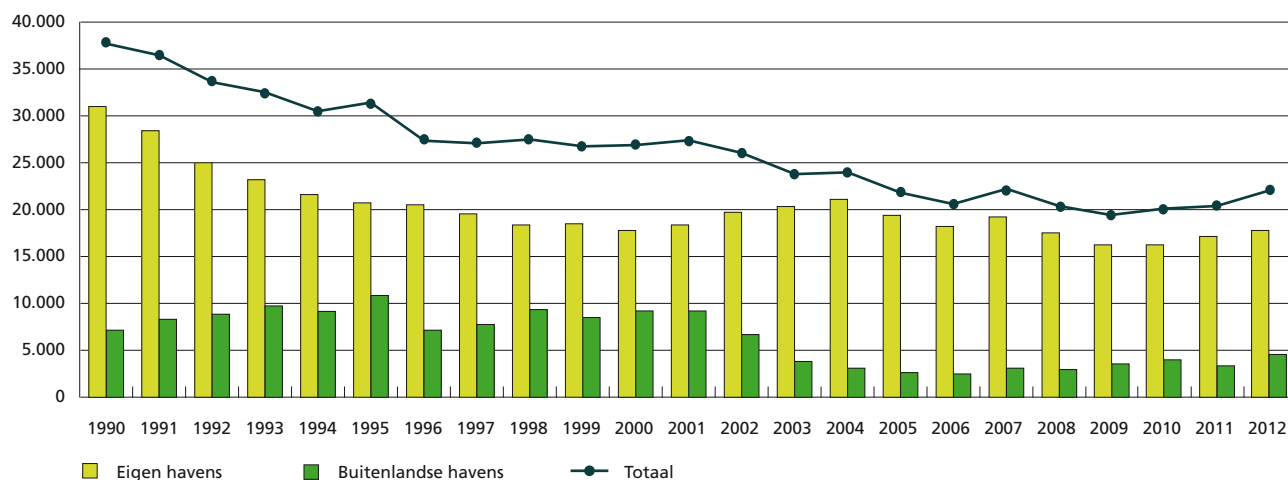
Evolutie van het aantal vissersvaartuigen (linkeras) en de totale capaciteit van de vloot in GT en kW (rechteras), van 1990 tot 2012.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

4.145 Aanvoer vissersvloot

Evolutie van de jaarlijkse aanvoer in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2012, in ton.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

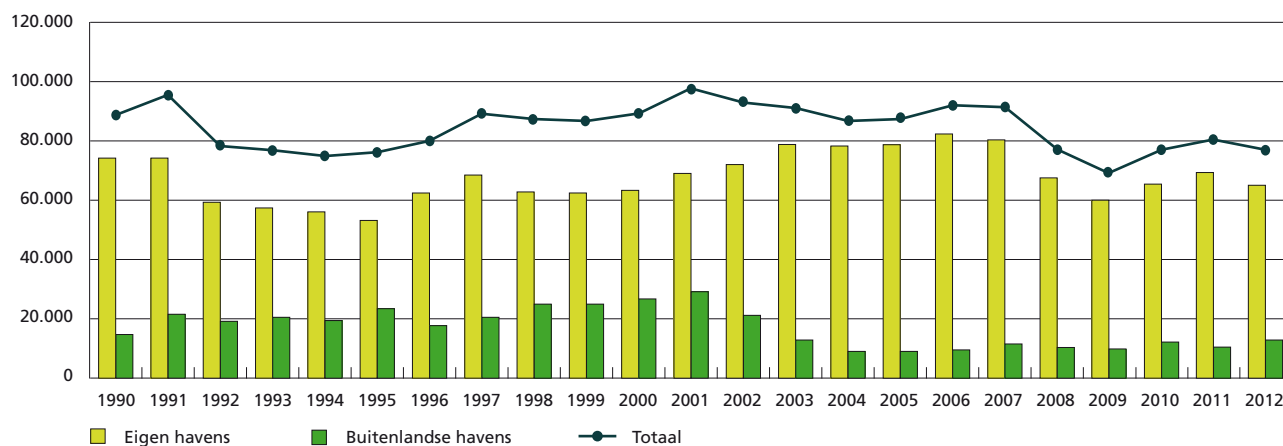
Eind 2011 zijn er 439 erkende zeevissers actief in de Vlaamse vloot. Het Fonds voor Scheepsjongeren moet een nieuwe generatie warm maken voor de sector, maar er zijn vele andere kapers op de kust, zoals baggeraars en de toeristische sector. Vooral bij de omschakeling naar nieuwe duurzame vistechnieken blijkt de zoektocht naar personeel problematisch, waardoor opleiding en begeleiding aan boord een steeds belangrijkere rol spelen. De Belgische vissers genieten door de wet van 2003 wel inkomenszekerheid tijdens de zeereis, terwijl in 95% van de zeevisserij op wereldschaal nog altijd het principe 'no catch, no pay' geldt.

Binnen de Europese vloot mag dan al sprake zijn van overcapaciteit, de Vlaamse vissersvloot is de voorbije jaren al zwaar afgebouwd. In 1950 bedroeg de vloot nog

457 vaartuigen, in 2000 waren dat er nog 127, terwijl er eind 2012 nog maar 83 vissersvaartuigen zijn. Een verdere inkrimping van de vloot zou kunnen leiden tot het volledig verdwijnen van de visserijsector. Men spreekt daarom wel vaker over het kritisch minimum dat de vloot heeft bereikt. België ijvert daarom op Europees niveau sterk voor het behoud van zijn kleine, nationale vloot die op de rand van de economische leefbaarheid balanceert. De belangrijke reductie van de laatste jaren is vooral het gevolg van de slooprunde die de overheid in 2009 organiseerde. Eind 2012 behoren 38 vaartuigen tot het grote vlootsegment (motorvermogen boven de 221 kW) en 45 tot het kleine vlootsegment. Economisch gaat het grote vlootsegment er sinds de brandstofcrisis van 2008 op vooruit. Het kleine vlootsegment lijdt daarentegen sterker onder de hoge kosten voor lonen, brandstof en afschrijvingen

4.146 Aanvoerwaarde vissersvloot

Evolutie van de jaarlijkse aanvoerwaarde in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2012, in 1.000 euro.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

en de lagere prijsvorming van de visserijproducten. Zeebrugge is de thuishaven voor 44 vaartuigen, Oostende voor 24, terwijl Nieuwpoort 9 en Blankenberge 4 vaartuigen telden. Daarnaast zijn er ook nog 2 Schelde-estuariumvisserijvaartuigen.

Een andere belangrijke uitdaging voor de sectorontwikkeling is de ouderdom van de Belgische vloot. Zo loopt de gemiddelde leeftijd ondertussen op tot 24 jaar. Vooral de romp van de vaartuigen is verouderd. De laatste jaren wordt er wel veel aan motorvernieuwing gedaan.

De aanvoer van vis daalt sinds het begin van de jaren '90 en bedraagt in 2011 nog ongeveer de helft van 20 jaar terug. In 2011 is er wat meer aanvoer, zowel in de eigen als in vreemde havens. Zo neemt de totale aanvoer toe met 9% tot bijna 22 kton, een stijging voor het derde jaar op rij na het absolute dieptepunt in 2009.

In Zeebrugge wordt 64% van de aanvoer in de eigen havens afgezet, in Oostende 35% en in Nieuwpoort 1%.

De verkoop van vis gebeurt voornamelijk in de Vlaamse Visveiling, een fusie van de stedelijke vismijn in Oostende en de private Zeebrugse Visveiling, die het daglicht zag in november 2010.

Het aandeel van de aanvoer in vreemde havens bedraagt 20%, en bereikt daarmee het hoogste volume van de laatste 10 jaar. Het overgrote deel van de aanvoer in buitenlandse havens (91%) vindt plaats in Nederland.

De omzet in eigen havens daalt met 7% ten opzichte van 2011, die in buitenlandse havens stijgt. De globale aanvoerwaarde daalt met 4% en komt uit op 76,4 miljoen euro.

In 2012 zijn de belangrijkste aangevoerde soorten schol (6.394 ton), tong (2.949 ton) en rog (1.496 ton). De omzet laat een ander beeld zien. Tong neemt met 30,1 miljoen euro maar liefst 39% van de waardecreatie in en laat schol (8,6 miljoen euro) en zeeduivel (5,5 miljoen euro) ver achter zich.

Publicaties en websites

- Platteau, J., Van Gijseghe, D., Van Bogaert, T. & Maertens, E. (reds.) (2012). *Landbouwrapport 2012*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Roegiers, B., Platteau, J. & Van Bogaert, T. (reds.) (2012). *Visserijrapport 2012*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Lenders, S. (2013). *De Vlaamse Landbouwconjunctuur-index - Resultaten enquête voorjaar 2013*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Maertens, E., Bernaerts, E., Oeyen, A. & Tacquenier, B. (2013). *Economische resultaten van de Vlaamse land- en tuinbouw 2011-2012*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Samborski, V. & Van Bellegem, L. (2013). *De biologische landbouw in 2012*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Samborski, V. (2013). *De buitenlandse handel in land- en tuinbouwproducten: stand van zaken in 2012*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Dumez, L. & Van Zeebroeck, M. (2013). *Programma voor Plattelandsontwikkeling Vlaanderen 2007-2013, Jaarverslag 2012*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Bergen, D. & Tacquenier, B. (2012). *EU-benchmarking en vergelijking van enkele bedrijfseconomische indicatoren voor de belangrijkste bedrijfstypes in Vlaanderen (2005-2009)*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Landbouw- en Visserijbeleid (2013). *De Belgische Zeevisserij - Aanvoer en Besomming 2012*. Brussel.

Beleidsdomein Landbouw & Visserij:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw>

ADSEI - Landbouw: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/economie/landbouw/index.jsp>

Milieu- en natuurrapport (VMM-MIRA):

www.milieurapport.be

Familiale arbeidsinkomen Het familiale arbeidsinkomen wordt verkregen door van de totale opbrengsten alle kosten, behalve het toegerekend loon van de familiale arbeidskrachten, in mindering te brengen. Het is de vergoeding van alle familiale arbeid vermeerderd met het netto bedrijfsresultaat. Het wordt uitgedrukt per aantal niet-betaalde (meestal familiale) volwaardige arbeidskrachten.

Familiale arbeidskrachten Het aantal niet-betaalde regelmatig en niet-regelmatig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten.

Verwarringstechniek Een groot aandeel van de gebruikte insecticiden in de fruitteelt gaat voornamelijk naar de bestrijding van de fruitmot. Door de biologische bestrijding van de fruitmot, kan het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen aanzienlijk dalen. In de verwarringstechniek worden dispensers met feromonen van de vrouwelijke fruitmot verspreid over het gehele perceel. De mannelijke fruitmot is hierdoor niet in staat om de vrouwelijke fruitmotten te lokaliseren. Deze bestrijdingstechniek is bovendien erg specifiek: andere insecten worden niet geschaad door het gebruik van deze techniek.

4.6 ENERGIE

BLIKVANGERS

- In 2012 daalt het bruto binnenlands energieverbruik met 1% tegenover 2011. In sectoren waar het buitenklimaat een rol speelt (huishoudens, tertiare en landbouwsector) is er een stijging door het gemiddeld koudere jaar, in de overige sectoren is er een daling (figuren 4.147, 4.148).
- In 2012 haalt groene stroom een aandeel van 10,1% in het bruto binnenlands elektriciteitsverbruik, elektriciteit uit warmtekrachtkoppeling bereikt een aandeel van 21,9% (figuur 4.153).
- In 2012 heeft hernieuwbare energie een aandeel van 4,4% bij verwarming en koeling en 4,5% in het transport, het totaal aandeel hernieuwbare energie in het bruto totaal energieverbruik bedraagt 5,5% (figuur 4.153).
- Het aantal huishoudens dat gas en elektriciteit afneemt bij een sociale leverancier daalt licht in 2012. Er zijn ongeveer 80.000 klanten bij een sociale leverancier voor elektriciteit en 58.000 voor gas (figuur 4.155).
- Onder invloed van ingrijpende wijzigingen van de markt-aandelen van de leveranciers van elektriciteit en aardgas, is er in 2012 een opvallend positieve evolutie van de concentratiegraad in de energiemarkt (figuren 4.156, 4.157).

Het Vlaamse energiebeleid is de komende jaren gericht op het bevorderen van een efficiënt energiegebruik, het stimuleren van een milieuvriendelijke energieopwekking, het bestrijden van de energiearmoede, het verbeteren van de werking van de elektriciteits- en gasmarkt en het verzekeren van een performant en modern elektriciteits- en gasnet.

Deze doelstellingen van de beleidsnota Energie 2009-2014 vormen de leidraad voor dit hoofdstuk.

Efficiënt energiegebruik

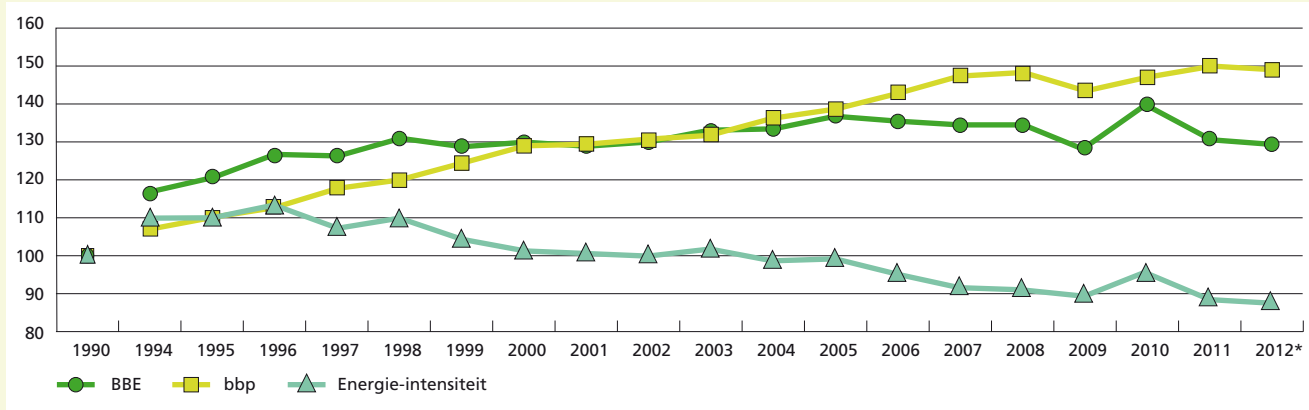
Vlaanderen streeft, in overeenstemming met Europees aangegane verbintenissen, naar een verhoogde energie-efficiëntie tegen 2020 (doelstelling Pact 2020). België heeft in juni 2013 bij de Europese Commissie een primaire energiebesparing tegen 2020 van 18% ten opzichte van business-as-usual als indicatieve doelstelling aangemeld. Deze 18% is een optelsom van besparingen door beleidsmaatregelen van de gewesten en de federale overheid. Daarnaast verplicht de Europese Richtlijn Energie-Efficiëntie van 2006 de lidstaten om het finale energiegebruik van activiteiten die niet onder het Europees Emissiehandelssysteem (ETS) vallen te beperken. Conform de indicatieve doelstelling in de richtlijn, streefde het eerste Vlaamse Actieplan Energie-Efficiëntie ernaar om eind 2016 een absolute hoeveelheid energie te besparen die overeenkomt met 9% van het gemiddelde finale binnenlandse energiegebruik over de periode 2001-2005. In 2011 bleek uit berekeningen voor het tweede Vlaamse Actieplan Energie-efficiëntie dat eind 2016 een energiebesparing van 13% mogelijk is, beter dus dan de vooropgestelde streefwaarde van 9%. Ondertussen heeft de EU in oktober 2012 een nieuwe Richtlijn Energie-efficiëntie (2012/27/EU) goedgekeurd waarbij tegen 2020 voor de EU gestreefd wordt naar 20% primaire energiebesparing ten opzichte van een basisscenario. Deze richtlijn dient tegen midden 2014 omgezet te worden in nationale/regionale wetgeving (VMM-MIRA).

De volgende indicatoren gaan in op de energie-intensiteit en het energieverbruik (per sector).

De energie-intensiteit geeft een goed beeld van de energieafhankelijkheid van de economie. De energie-intensiteit vergelijkt het bruto binnenlands energiegebruik (BBE) met het bruto binnenlands product (bbp). Met uitzonde-

4.147 Energie-intensiteit

Evolutie van het bruto binnenlands energieverbruik, het bruto binnenlands product en de energie-intensiteit van de economie, van 1990 tot 2012, index 1990 = 100.

* Voorlopige cijfers voor 2012.

Noot: bbp in kettingeuros, referentiejaar 2005.

Bron: Energiebalans VITO, bewerking SVR.

ring van 2010 (heropleving van de economie na het crisisjaar 2009 en bovendien een zeer koud jaar) is er sinds 2003 een ontkoppeling tussen de economische groei en het energieverbruik. In 2012 ligt de energie-intensiteit 13% lager dan in 1990. Dit is zowel het gevolg van structurele effecten (verschuivingen van het belang van sectoren in de Vlaamse economie) als van een toegenomen energie-efficiëntie (verminderd energieverbruik per eenheid product of dienst). Vooral in een aantal industriële sectoren en de elektriciteitssector nam de energie-efficiëntie de voorbije jaren toe.

Toch blijft de energie-intensiteit van Vlaanderen nog relatief hoog ten opzichte van de meeste andere EU-lidstaten. In 2011 heeft Vlaanderen na Finland dan ook de hoogste energie-intensiteit van de West-Europese lidstaten (EU15). Een belangrijke oorzaak voor dit hoge cijfer is de Vlaamse energie-intensieve industrie zoals de chemie, de ijzer- en staalsector en de voedingssector. Een belangrijk deel van haar productie wordt geëxporteerd, het energieverbruik en de samenhangende uitstoot worden echter toegerekend aan het Vlaamse Gewest. Vlaanderen heeft er alle belang bij de energie-intensiteit verder terug te dringen, omdat die reductie ook een belangrijke bijdrage levert voor de realisatie van de doelstellingen rond hernieuwbare energie, bevoorradingszekerheid en voor het terugdringen van de broeikasgasemissies (VMM-MIRA).

Het bruto binnenlands energieverbruik bedraagt volgens een voorlopige schatting 1.566 PetaJoule in 2012. Dit is 29% meer dan in 1990 en 1% minder dan in 2011. Een gemiddelde daling van 1% tegenover 2011 lijkt op weinig evolutie in het energieverbruik te wijzen. Toch zijn er uiteenlopende evoluties in de verschillende sectoren.

In sectoren waarbij het buitenklimaat een rol speelt (voornamelijk de huishoudens, de tertiaire en landbouwsector) is er een stijging van het energieverbruik omwille van het

koudere klimaat in 2012 tegenover 2011. De verwarmingsbehoefte, uitgedrukt in aantal graaddagen, ligt in 2012 25% hoger dan in 2011. Daardoor stijgt het energieverbruik van de huishoudens en de dienstensector, die vooral energie gebruiken om gebouwen te verwarmen, met 13% (huishoudens) en 8% (dienstensector) ten opzichte van 2011. In de landbouw- en visserijsector is er een stijging met 5% te noteren. Hier valt de voorbije jaren vooral een toename op van het aardgasverbruik: ten opzichte van 2011 een stijging met 10,5%, ten opzichte van 2005 is het aardgasverbruik meer dan verdubbeld. Dit doordat er steeds meer WKK-eenheden in eigen productie worden opgestart. Dit geeft een verschuiving van het aardgasverbruik van de elektriciteits- en warmtesector naar de landbouwsector. Ook het biomassaverbruik stijgt met 17% in 2012 ten opzichte van 2011. In 2005 was biomassa verbruik nog quasi onbekend, terwijl dit de laatste jaren een enorme opmars heeft gekend, deels ook verklaard door inzet van groene WKK's. Sinds 2010 produceert de landbouwsector meer elektriciteit dan ze zelf verbruikt.

De Vlaamse overheid wil in het bijzonder het energieverbruik van het gebouwenpark doen dalen, door voor nieuwe gebouwen strengere energienormen te hanteren en in het bestaande gebouwenpark maatregelen ter verbetering van de energie-efficiëntie te nemen. Dit door het stimuleren van onder meer de plaatsing van dak- of zoldervloerisolatie, muurisolatie, de vervanging van enkel glas en inefficiënte verwarmingsinstallaties.

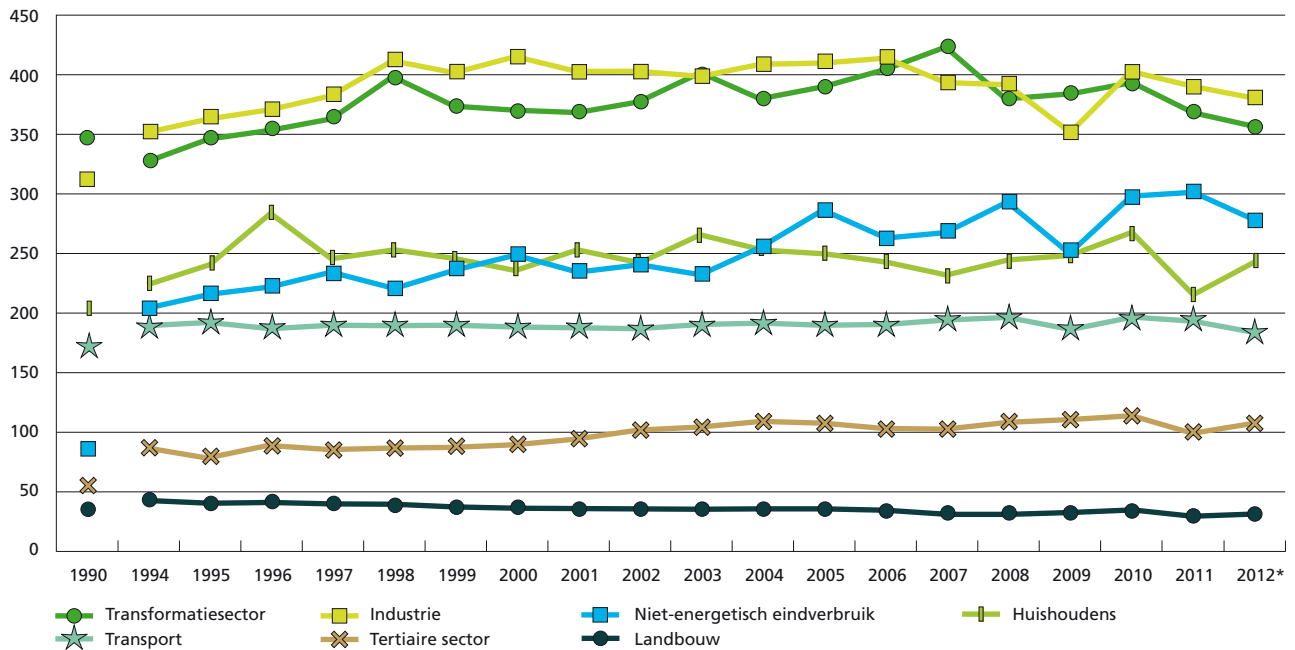
Zowel het energetisch verbruik in de industrie (-2%) als het niet-energetisch verbruik (-8%) als grondstof, solvent of smeermiddel voornamelijk in de chemische industrie kennen een daling ten opzichte van 2011, waarbij het mindere economische klimaat zeer waarschijnlijk een rol speelt.

Bijna driekwart van het energieverbruik in de industrie komt op rekening van de sectoren ijzer- en staal, chemie en voeding.

4.148 Energieverbruik per sector

Evolutie van het energieverbruik per sector, van 1990 tot 2012, in PJ.

* Voorlopige cijfers voor 2012.
Bron: Energiebalans VITO.

Het energieverbruik in de transformatiesector (elektriciteitscentrales, raffinaderijen en cokesfabriek) ligt 3% lager dan in 2011.

In de elektriciteitsproductie is er een sterke daling van het energieverbruik: deze wordt veroorzaakt door het stilleggen van Doel 3 in de zomer van 2012 enerzijds, anderzijds is er na de reeds sterke daling 2011, een verdere daling van het gebruik van aardgas omdat gasgestookte centrales niet meer op volle capaciteit worden gebruikt wegens te onrendabel. Bij de raffinaderijen ligt de productie en dus het energieverbruik dan weer hoger in 2012 dan in 2011.

In de sector transport is vooral de evolutie van het wegtransport van belang: voor 2012 werd een inschatting gemaakt op basis van de brandstofverkopen in België en deze liggen lager in 2012 dan in 2011, waardoor het ingeschatte verbruik voor wegtransport in 2012 ook een stuk lager uitkomt (-5%). Het gaat hier evenwel nog om zeer voorlopige ramingen.

Energieopwekking

Een volgende doelstelling van het beleid is het verhogen van de milieuvriendelijke energieopwekking door de toepassing van warmtekrachtkoppeling en het gebruik van hernieuwbare energiebronnen.

In dit deel komen eerst de importafhankelijkheid en elektriciteitsproductie aan bod. Dan volgen indicatoren over het opgesteld vermogen en de elektriciteitsproductie in

WKK's, groene stroom en het totaal aandeel hernieuwbare energie. Tot slot komt de eco-efficiëntie van de energiesector aan bod.

Vlaanderen heeft geen gekende reserves van uranium, aardolie of aardgas en door de goedkopere prijzen op de wereldmarkt werd de ontginning van steenkool stopgezet. Daarom wordt het gros van de benodigde primaire energiebronnen ingevoerd: 92% in 2012. Dit cijfer vertoont de jongste jaren wel een dalende trend.

Voor uranium zijn geen specifieke importcijfers voor Vlaanderen beschikbaar, maar wereldwijd zijn Kazachstan, Canada en Australië de grootste leveranciers. Voor aardgas en petroleumproducten rekent Vlaanderen vooral op aanvoer uit andere Europese landen (Nederland en Noorwegen voor aardgas, Rusland en Noorwegen voor aardolie), aangevuld met leveringen uit het Nabije- en Midden-Oosten.

Vlaanderen beschikt in het Kempens bekken nog over zo'n 39 miljard ton steenkool. Circa 8 miljard ton daarvan zou technisch winbaar zijn. Inmiddels voert Vlaanderen alle steenkool in, vooral uit Zuid-Afrika, de Verenigde Staten, Australië en Rusland.

De Kempense steenkoolreserves bevatten ook methaan-gas. VITO heeft deze reserves ingeschat op 50 à 127 miljard m³. Voorlopig wordt geschat dat 7 à 31 miljard m³ daarvan zich in de best winbare zones bevinden. Onder de naam Limburg Gas werd begin 2013 een opsporingsvergunning aangevraagd bij de Vlaamse overheid (VMM-MIRA).

4.149 Importafhankelijkheid

Aandeel van de ingevoerde energie in het primair energieverbruik, van 1995 tot 2012.

	Netto invoer van						Totaal netto invoer (PJ)	Primair verbruik (PJ)	Aandeel invoer (%)
	Kolen (PJ)	Petroleum-producten (PJ)	Gas (PJ)	Elektriciteit (PJ)	Splijtstoffen (PJ)	Biomassa (PJ)			
1995	217,4	874,9	275,6	22,1	207,5	2,7	1.600,2	1.667,3	96,0
2000	189,0	919,4	365,3	19,9	242,4	3,1	1.739,1	1.838,8	94,6
2005	175,2	1.056,3	412,6	22,2	239,4	9,0	1.914,7	2.026,6	94,5
2006	164,8	1.069,7	414,0	31,6	235,8	10,7	1.926,6	2.040,3	94,4
2007	152,5	1.101,8	420,6	23,9	246,3	12,1	1.957,2	2.073,6	94,4
2008	140,2	1.111,6	433,4	32,7	222,2	14,0	1.954,1	2.081,1	93,9
2009	124,4	935,7	441,9	8,0	228,6	16,8	1.755,4	1.884,0	93,2
2010	132,9	964,3	487,5	17,8	234,6	19,1	1.856,2	2.003,8	92,6
2011	123,1	990,8	414,5	19,9	243,8	17,9	1.810,0	1.955,4	92,6
2012*	124,0	916,7	421,1	35,4	195,3	22,0	1.714,5	1.863,6	92,0

* Voorlopige cijfers voor 2012.
Bron: Energiebalans VITO.

De netto elektriciteitsproductie (inclusief zelfproductie, zon, wind en water) daalt met 8% ten opzichte van 2011 (een afname met 20% bij de nucleaire productie en een toename met 2% bij de niet-nucleaire productie).

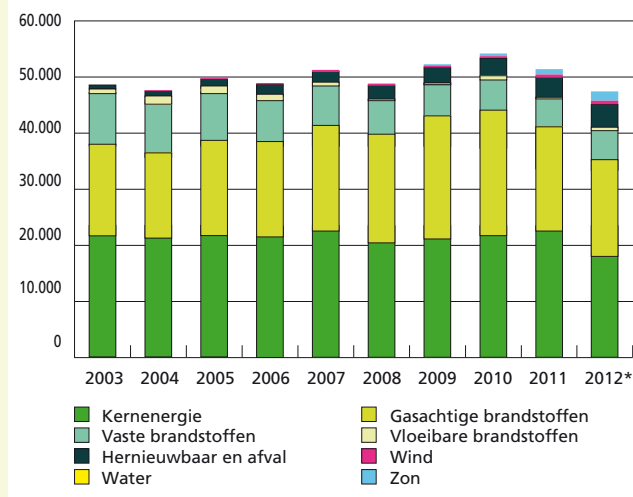
Kernenergie blijft met een aandeel van 38% de belangrijkste energiebron bij de netto elektriciteitsproductie, op de voet gevolgd door aardgas met een aandeel van 36%. Steenkool heeft een aandeel van 11%. Het aandeel van hernieuwbare energiebronnen en afval kent sinds 2003 een forse stijging en komt in 2012 uit op 13,5%.

Warmtekrachtkoppeling of WKK is de gelijktijdige omzetting van energie in nuttige warmte en kracht (meestal ge-

bruikt om stroom op te wekken). WKK-installaties benutten de primaire energiebronnen beter en verlagen de emissies in vergelijking met de gescheiden opwekking van elektriciteit en warmte. Wanneer minder brandstof wordt gebruikt dan bij de best beschikbare technologie voor gescheiden opwekking van dezelfde hoeveelheden elektriciteit en warmte, dan beschouwt men de installatie als een 'kwalitatieve WKK'. Installaties groter dan 1 MWe dienen een primaire energiebesparing van ten minste 10% te realiseren om te voldoen aan de definitie van een kwalitatieve WKK. In uitvoering van het Europese Energie- en Klimaatpakket 2020 wil de Beleidsnota Energie 2009-2014 het aandeel elektriciteit geproduceerd uit hernieuwbare energiebronnen en kwalitatieve WKK verder optrekken naar 2020 toe.

4.150 Elektriciteitsproductie

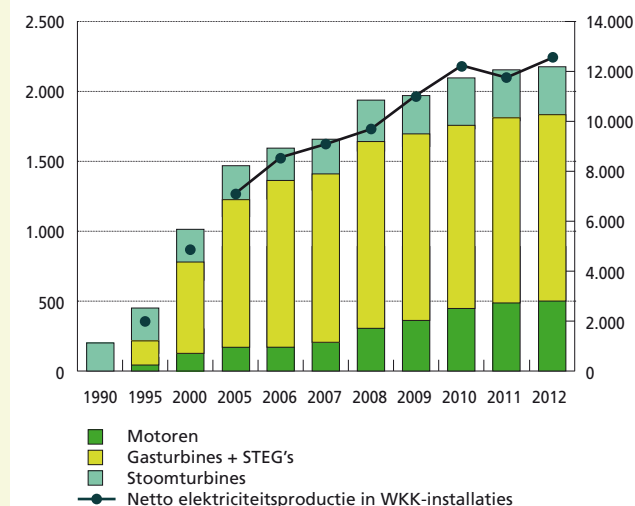
Aandeel van de energiedragers in de netto elektriciteitsproductie (centrale productie + zelfproducenten), van 2003 tot 2012, in GWh.

* Voorlopige cijfers voor 2012.
Bron: VITO.

4.151 Warmtekrachtkoppeling

Evolutie van het operationeel elektrisch en mechanisch vermogen in MWe+m (linkeras) en elektriciteitsproductie in GWh (rechteras) in WKK's, van 1990 tot 2012.

Bron: VITO, VMM-MIRA.

Eind 2012 loopt het totaal elektrisch en mechanisch vermogen aan WKK-installaties in Vlaanderen op tot 2.160 MW, 22 MW of 1% meer dan in 2011. Alle WKK-installaties samen produceren in 2012 voor 12,5 TWh elektriciteit of 21,9% van het bruto binnenlands elektriciteitsverbruik, een stijging met 7% ten opzichte van 2011.

Aardgas blijft de dominante brandstof voor WKK's in Vlaanderen, met een aandeel van 66,5%. 23% van de totale brandstofinput is afkomstig van recuperatiestoom. Andere brandstoffen (olie en vetten, slib, hout, raffina-derijgas, afval en kolen) staan in voor 8,5% van de totale brandstofinput. Het aandeel van biogas en stortgas komt uit op 2,2%, het aandeel van vloeibare brandstoffen (zowel fossiel als hernieuwbaar) is marginaal.

In 2012 stijgt de hoeveelheid primaire energiebesparing ten op zichte van gescheiden opwekking van stroom en warmte sterk: van 17,7 PJ in 2011 tot 26,1 PJ in 2012. De relatieve primaire energiebesparing stijgt eveneens van 9,8% naar 13% in 2012.

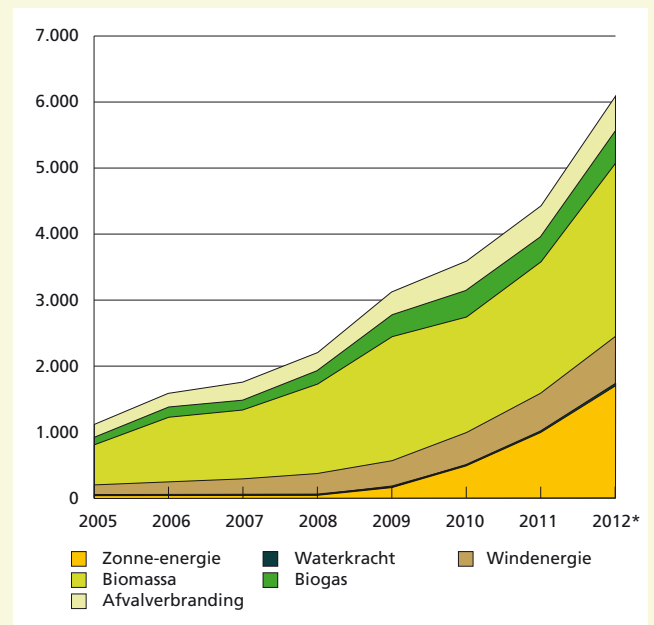
Sinds 2005 wordt de WKK-elektriciteitsproductie ondersteund door een certificatiesysteem en een quotumverplichting dat de Vlaamse overheid oplegt aan de elektriciteitsleveranciers. Dat zorgde voor een toename van het operationeel vermogen aan WKK-installaties met 46% tussen 2005 en 2012. Bovendien ondersteunt het certificatiesysteem enkel kwalitatieve WKK-installaties. Samen met het degressieve karakter waarmee installaties certificaten kunnen opbrengen, zorgt die kwaliteitseis ervoor dat er niet alleen nieuwe WKK's geïnstalleerd worden, maar ook dat bestaande (minder kwalitatieve) installaties de laatste jaren versneld worden vervangen. De impuls van het certificatiesysteem was zelfs zo groot dat er een overschot was aan WKK-certificaten ten opzichte van de quotumverplichting. Net als het systeem voor groenestroomcertificaten is de regeling voor WKK-certificaten grondig aangepast met ingang van 2013.

De Europese Richtlijn Hernieuwbare Energie van 2009 legt België op om tegen 2020 13% van het bruto totaal energiegebruik te halen uit hernieuwbare energiebronnen. België – dat deze doelstelling nog niet heeft vertaald naar doelstellingen voor de gewesten en de federale overheid – kan zelf bepalen hoe deze doelstelling verder wordt gespecificeerd naar groene stroom, groene warmte en koeling en hernieuwbare energie in transport (zowel biobrandstoffen als groene stroom voor elektrische voertuigen), mits tegemoet wordt gekomen aan een minimum doelstelling van 10% hernieuwbare energie in transport.

Per decreet van 8 mei 2009 kregen de elektriciteitsleveranciers de verplichting opgelegd om het aandeel groene stroom in de leveringen in het Vlaamse Gewest te verhogen van 6% in 2010 naar 13% in 2020. Bij de hervorming van de steunmechanismen voor milieuvriendelijke energie in 2012 heeft Vlaanderen beslist om het aandeel groene stroom in de certificaatplichtige elektriciteitsleveringen op te trekken tot 20,5% in 2020.

4.152 Groene stroom

Evolutie van de productie van groene stroom, van 2005 tot 2012, in GWh.

* Voorlopige cijfers voor 2012.
Bron: VITO.

In 2012 bedraagt de totale bruto productie van groene stroom 6.037 GWh, een toename met 37% ten opzichte van 2011. Dit betekent een aandeel van 10,1% in het Vlaamse bruto elektriciteitsverbruik. Ten opzichte van 2005 is de groene stroomproductie verzesvoudigd. Productie op basis van biologisch materiaal – biomassa, biogas en de organische fractie van het huisvuil – blijft met een aandeel van 60% de productie van groene stroom domineren. Dit grote aandeel is vooral toe te schrijven aan de co-verbranding van biomassa in klassieke elektriciteitscentrales.

Toch doet de installatie van nieuwe zonnepanelen en windturbines het aandeel zonne-, wind-, en waterenergie oplopen van 16% in 2005 tot 40% in 2012. Vooral de toename in de productie van zonne-energie valt op (x12 tussen 2009 en 2012). Hierbij speelde het gunstige ondersteuningsmechanisme voor zonnepanelen een belangrijke rol. Om de maatschappelijke kosten van het ondersteuningsmechanisme te beheersen, keurde het Vlaams Parlement midden 2012 een herziening van het groenestroomcertificaten-systeem goed. Zo zullen de subsidienoden per technologie voortaan permanent geëvalueerd worden. Daarbij wordt onder andere rekening gehouden met de investeringskosten, de afschrijvingstermijn, de marktprijs voor stroom en de eventuele brandstofkosten (bij de inzet van biomassa). De herziene regeling leidde er al toe dat de gegarandeerde minimumprijs voor certificaten van nieuw in gebruik te nemen PV-installaties midden 2012 werd verlaagd van 230 euro naar 90 euro per MWh groene stroom, en begin 2013 verder daalt naar 21,4 euro.

Het bruto totaal verbruik van hernieuwbare energie voor verwarming en koeling bedraagt in 2012 24,6 PJ, een stij-

ging met 19% ten opzichte van 2011. Dit is 4,4% van het bruto finaal energieverbruik voor verwarming en koeling.

Warmtepompen, warmtepompboilers en zonneboilers die warmte onttrekken aan de bodem, de lucht of de zonnestraling leveren in 2012 slechts 4,5% van de groene warmte maar hun productie is wel gestegen met 19% ten opzichte van 2011.

De grootste bijdrage in de groene warmte is afkomstig van de inzet van biomassa (95,5%). Zo is 72,5% van de groene warmte afkomstig van gewone verbrandingsinstallaties die werken op biomassa. Dit zijn installaties die uitsluitend warmte produceren, voornamelijk uit verschillende vormen van hout (pellets, stukhout, houtafval, houtkrullen, houtstof, houtzaagsel) in de industrie en voor het verwarmen van gebouwen.

23% van de groene warmte komt uit WKK-installaties die werken op biomassa, biogas of biobrandstoffen en die naast groene warmte ook groene stroom produceren. Hierbij hoort ook de warmterecuperatie uit de hernieuwbare fractie van afval in verbrandingsovens.

Voor groene warmte zijn er momenteel geen specifieke Europese of Vlaamse doelstellingen geformuleerd.

De richtlijn hernieuwbare energie van 2009 legt elke EU-lidstaat op tegen 2020 minstens 10% hernieuwbare energie in te zetten in het weg- en spoorvervoer.

Het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen in het vervoer (biobrandstoffen en groene stroom) ten opzichte van het finale energieverbruik in het vervoer bedraagt 4,5% in 2012.

Momenteel gaat het hierbij vooral om biobrandstoffen. De inzet van biobrandstoffen was in 2005 en 2006 nog verwaarloosbaar. Vanaf 2007 kon men biodiesel in bijgemengde vorm tanken bij enkele verdelers. In 2012 ligt het biodieselgebruik op 6,8 PJ. Bio-ethanol is pas sinds

2008 op de markt in Vlaanderen. In 2012 is er 0,9 PJ van gebruikt. Er is een duidelijk effect merkbaar van de invoering van accijnsvrije productiequota (eind 2006) en van de verplichting om 4% biobrandstoffen bij te mengen in benzine en diesel (sinds juli 2009).

Biobrandstoffen worden gewonnen uit natuurlijke hernieuwbare bronnen. Bij biobrandstoffen van de eerste generatie gaat het dan meestal om voedselgewassen zoals koolzaad, maïs, graan en suikerbiet. Biobrandstoffen die niet aan voedsel gerelateerd zijn, worden meestal de tweede generatie genoemd. Deze worden gemaakt uit speciaal daarvoor geteelde energiegewassen, oneetbare gedeelten van voedselgewassen, houtsnippers, stro of afval.

Met aandelen van 10,1% groene stroom, 4,4% groene warmte en 4,5% hernieuwbare energie in transport heeft Vlaanderen in 2012 een aandeel van 5,5% hernieuwbare energie in het totaal bruto finaal energiegebruik zoals gedefinieerd in de Europese Richtlijn Hernieuwbare Energie. De doelstelling die België voor 2020 kreeg opgelegd, bedraagt 13%. De onderhandelingen over de verdeling van deze doelstelling tussen de gewesten en de federale overheid zijn nog bezig.

De eco-efficiëntie vergelijkt de milieudruk van de energiesector met de hoeveelheid geproduceerde energie bruikbaar voor de eindgebruikers. Ontkoppeling treedt op wanneer de groeisnelheid van een drukindicator lager is dan de groeisnelheid van de activiteitsindicator. De ont koppeling is absoluut als de groei van de drukindicator nul of negatief is.

De energetische output van de energiesector – de som van de energie-inhoud van zijn eindproducten zoals motorbrandstoffen of elektriciteit – vertoont na 2002 een da-

4.153 Aandeel hernieuwbare energie

Evolutie van het totale aandeel hernieuwbare energie (groene stroom, groene warmte en hernieuwbare energie in transport) in het bruto finale energieverbruik, van 2005 tot 2012, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Elektriciteit								
Bruto groene stroom productie (GWh)	1.089	1.573	1.741	2.191	3.101	3.583	4.408	6.037
Bruto finaal elektriciteitsverbruik (GWh)	58.524	60.181	60.383	60.247	56.826	61.628	59.207	59.483
% groene stroom	1,9%	2,6%	2,9%	3,6%	5,5%	5,8%	7,4%	10,1%
Verwarming en koeling								
Bruto finaal verbruik van hernieuwbare energie voor verwarming en koeling (PJ)	16,0	16,8	17,9	19,3	20,8	26,3	20,7	24,6
Bruto finaal energieverbruik voor verwarming en koeling (PJ)	604	593	560	569	547	605	531	558
% groene warmte	2,7%	2,8%	3,2%	3,4%	3,8%	4,3%	3,9%	4,4%
Vervoer								
Eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in vervoer (PJ)	0,0	0,0	2,0	2,3	5,3	7,7	7,2	7,8
Finaal energieverbruik van vervoer (PJ)	178,8	179,2	182,2	183,8	173,5	182,9	180,9	171,9
% groen transport	0,0%	0,0%	1,1%	1,2%	3,0%	4,2%	4,0%	4,5%
Hernieuwbare energie doelstelling								
Totaal hernieuwbare energie (PJ)	19,9	22,5	26,2	29,5	37,2	46,9	43,7	54,2
Totaal bruto finaal energieverbruik (PJ)	1.041	1.037	1.011	1.023	971	1.057	975	993
% hernieuwbare energie / totaal bruto finaal energieverbruik	1,9%	2,2%	2,6%	2,9%	3,8%	4,4%	4,5%	5,5%

* Voorlopige cijfers voor 2012.

Bron: VITO.

ling. Inmiddels ligt de output van de energiesector al 19% lager dan in 2000.

Het eigen energiegebruik en de energieverliezen bij de transformatie, het transport en de distributie van energie vertoont daarentegen nog geen duidelijk dalend patroon. Het energiegebruik en de -verliezen zijn voor circa 70% toe te schrijven aan de transformatieverliezen bij de opwekking van elektriciteit en warmte. Bij deze laatste zijn belangrijke rendementswinsten mogelijk, onder andere door nuttig gebruik van restwarmte en de inzet van efficiëntere conversietechnieken en hernieuwbare energiebronnen als wind en zon.

Ten opzichte van 2000 is er een duidelijke en aanhoudende absolute ontkoppeling voor de emissies van ozonprecursoren (-66%), verzurende stoffen (-75%), zware metalen (-76%) en fijn stof (-89%). Deze emissies zijn sterk afhankelijk van het steenkoolgebruik in elektriciteitscentrales. Voor de emissie van broeikasgassen is de daling pas in 2008 ingezet (-20%).

Aangestuurd door het lagere activiteitsniveau van de energiesector, daalt de bijhorende milieudruk verder in 2011. Maar daar waar het activiteitsniveau in 2011 met 7,6% terugviel, dalen op de eigen energieverbruiken en -verliezen na alle milieudrukfactoren nog sterker. Het bijkomend effect van milieugerelateerde maatregelen is het grootst bij de emissies van ozonprecursoren en fijn stof met een afname van respectievelijk 28% en 21% op één jaar tijd.

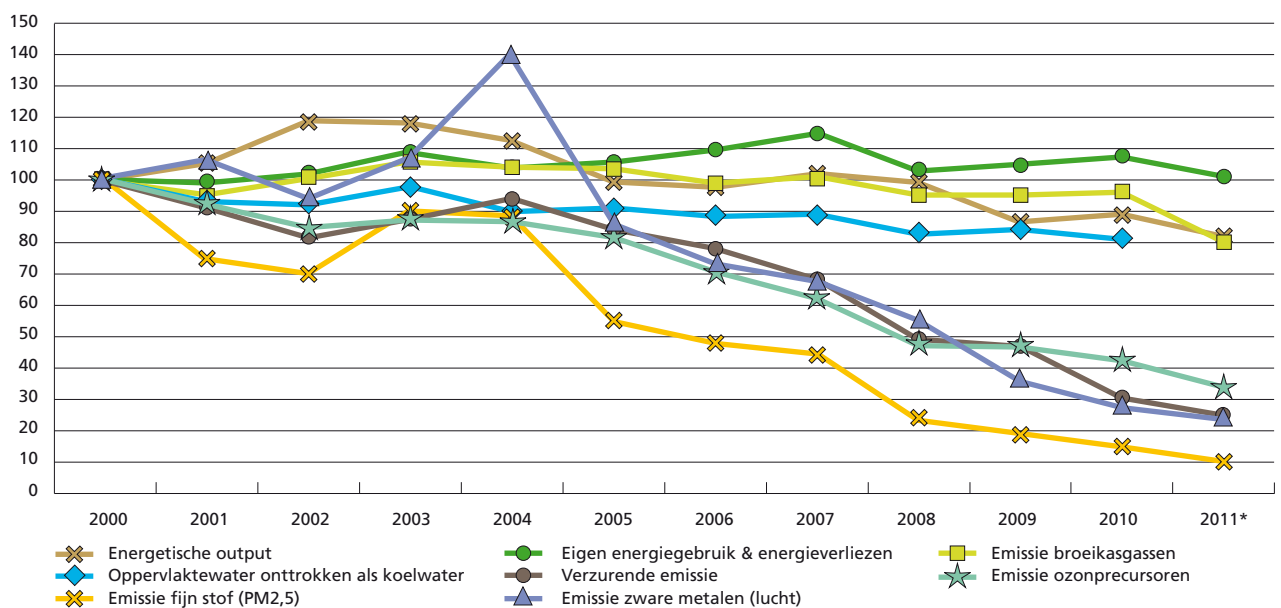
Energiearmoede

Het Vlaamse regeerakkoord en de beleidsnota Energie 2009-2014 stellen dat energie een basisbehoefte en een basisrecht is. Armoede mag geen aanleiding geven tot menonwaardige levensomstandigheden door een gebrek aan warm water, verwarming of elektriciteit. Daarom mogen zonder sociaal onderzoek geen gezinnen afgesloten worden van elektriciteit of aardgas.

Nadat de commerciële leverancier het leveringscontract met een klant heeft opgezegd wegens wanbetaling, is het de netbeheerder die deze klanten zoals wettelijk bepaald verder belevt in zijn rol als sociale leverancier. In 2010 en 2011 steeg het aantal huishoudelijke klanten van de netbeheerders telkens met 6% voor elektriciteit en met 8% voor aardgas. In 2012 daalde dit cijfer voor elektriciteit met ruim 2% tot 80.571. Ook voor aardgas was er een daling met bijna 2% tot 58.028. Dit komt overeen met 3,0% en 3,5% van de huishoudelijke elektriciteits- en gasafnemers. Mogelijke verklaringen zijn een betere sensibilisering van gedropte klanten om terug te keren naar de commerciële markt en het principiële verbod dat werd ingevoerd voor leveranciers om gedropte klanten, die schuldenvrij zijn, te weigeren als nieuwe klant. De marktdynamiek speelt ook hier een rol. Daarnaast werden ook de zwaar ontradende tarieven bij de netbeheerder voor niet-beschermd afnemers in de kijker gezet. Een aantal nieuwe sociale beschermingsmaatregelen maken het voor leveranciers ook moeilijk om gezinnen te weigeren. Eind 2012 werden ongeveer 86.000 gezinnen belevd door de netbeheerder voor elektriciteit en/of gas, tegenover bijna 88.000 een jaar eerder.

4.154 Eco-efficiëntie energiesector

Evolutie van de eco-efficiëntie van de energiesector, van 2000 tot 2011, index 2000 = 100.

* Voorlopige cijfers voor 2011.
Bron: VMM-MIRA.

Het aantal budgetmeters voor elektriciteit blijft zo goed als status quo in 2012. Iets meer dan de helft van de door de sociale leverancier van elektriciteit beleverde huishoudens (55%) wordt beleverd via een budgetmeter. Tot 2006 vereiste de regelgeving dat bij elektriciteitsklanten van de sociale leverancier dadelijk een budgetmeter werd geïnstalleerd. Sinds 2007 geldt dit enkel bij afnemers die hun facturen ook bij de sociale leverancier niet correct betalen. Eind 2012 verbruikt 1,6% van alle huishoudelijke elektriciteitsafnemers stroom via een budgetmeter, hetzelfde percentage als in 2011.

Eind 2012 zijn er wel ongeveer 3.000 actieve aardgasbudgetmeters meer dan eind 2011, en dit ondanks het feit dat de inhaalbeweging voor de uitrol van de aardgasbudgetmeters, die pas eind 2009 van start ging, al achter de rug is. Eind 2012 nemen 27.232 gezinnen aardgas af via een budgetmeter (of 1,6% van de huishoudelijke gasafnemers). Verhoudingsgewijs zijn er intussen dus evenveel gezinnen met een budgetmeter voor elektriciteit als voor aardgas.

Op datzelfde moment verbruiken 2.081 gezinnen elektriciteit via een stroombegrenzer. Het verbruik wordt daarvoor begrensd tot een vermogen van 10 ampère. Enkel waar technisch niet mogelijk, bijvoorbeeld door plaatsgebrek, worden nog stroombegrenzers geplaatst. In 2012 werden terug meer klassieke stroombegrenzers geplaatst. De stijging is volledig toe te schrijven aan het feit dat in bepaalde appartementsgebouwen de meterconfiguratie niet toelaat om op een veilige manier budgetmeters te plaatsen. Intussen werd een technische oplossing gevonden voor deze situaties, waardoor het aantal stroombegrenzers volgend jaar terug moet dalen.

Vooraleer de sociale leverancier een gezin mag afsluiten wegens wanbetaling, moet hij het dossier voorleggen aan de lokale adviescommissie (LAC) van de gemeente, behalve ingeval van fraude, bij onveiligheid, bij leegstand of wanneer de klant weigert om een contract te tekenen na verhuis. Het aantal afgesloten toegangspunten na advies van de LAC daalde de voorbije jaren voor aardgas. Dit als gevolg van het toenemende gebruik van aardgasbudgetmeters als alternatief voor afsluiting. Ook voor elektriciteit is er een daling, tegelijk stijgt wel het aantal naakte budgetmeters als alternatief voor afsluiting.

Er wordt gesproken over afgesloten toegangspunten en

niet over huishoudens omdat niet geweten is of de toegangspunten ook effectief bewoond zijn.

Het aantal afgesloten toegangspunten na advies van de LAC voor aardgas (1.809) ligt veel hoger dan voor elektriciteit (981). De schulden bij aardgasafnemers lopen vaak sneller op omdat het aandeel van de aardgaskost in het gezinsbudget meestal hoger is dan de elektriciteitskost. De netbeheerders hebben de indruk dat afnemers ook eerder hun elektriciteitsrekening betalen omdat voor verwarming op aardgas alternatieven mogelijk zijn, wat voor elektriciteit niet het geval is.

Elektriciteits- en gasmarkt

De Vlaamse overheid wil een goed werkende elektriciteits- en gasmarkt met een goede dienstverlening en concurrentiële prijzen. Concurrentiële prijzen zijn enkel mogelijk mits een onafhankelijk netbeheer, een niet-discriminatoire toegang tot het net en een gelijk speelveld tussen de leveranciers.

In 2012 werd de elektriciteits- en aardgasmarkt flink door elkaar geschud. De grote media-aandacht voor energie, onder andere onder invloed van de federale maatregelen zoals de prijsplafonnering voor variabele contracten en de afschaffing van de verbrekingsvergoedingen, droeg bij tot een sterk verhoogd bewustzijn bij de elektriciteits- en aardgasafnemers. Dit leidde tot een ongezien hoog niveau van leverancierswissels. De sensibilisering door federale, Vlaamse en lokale overheden o.a. voor groepsaankopen heeft hier zeker een impact gehad.

Deze hoge activiteitsgraad weerspiegelt zich duidelijk in de sterke groei van de marktaandeelen van de meeste nieuwkomer-energieleveranciers en in de daarmee gepaard gaande daling van de traditionele spelers.

56% van alle elektriciteitsleveringen via het distributienet staat nog op naam de GDF-Suez groep (Electrabel). In 2004, het eerste jaar van de vrijmaking van de markt, bedroeg dit nog 76%. De drie grootste elektriciteitsleveranciers (GDF-Suez, EDF-Luminus en Eni) leveren samen 85% van alle elektriciteit aan eindafnemers op het distributienet in Vlaanderen.

Ook voor aardgas neemt GDF-Suez nog steeds het groot-

4.155 Energiearmoede

Evolutie van het aantal klanten van de sociale leverancier, het aantal actieve budgetmeters en stroombegrenzers en het aantal afsluitingen na advies LAC, van 2005 tot 2012.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Klanten sociale leverancier elektriciteit (31/12)	35.994	53.645	52.170	60.026	72.978	77.324	82.287	80.571
Actieve budgetmeters elektriciteit (31/12)	15.901	25.405	34.300	36.059	40.341	41.200	43.999	44.039
Actieve stroombegrenzers (31/12)	3.292	3.743	3.424	2.728	2.509	2.790	1.661	2.081
In 2012 afgesloten toegangspunten elektriciteit na advies LAC	1.070	749	1.445	1.429	923	1.857	1.169	981
Klanten sociale leverancier aardgas (31/12)	24.702	37.948	36.127	41.521	50.721	54.701	59.069	58.028
Actieve budgetmeters aardgas (31/12)	0	0	0	0	4.488	18.190	24.220	27.232
In 2012 afgesloten toegangspunten aardgas na advies LAC	1.199	1.222	3.335	3.387	3.122	2.836	1.865	1.809

Bron: VREG.

4.156 Marktaandeelen

Marktaandeelen van leveranciers, uitgedrukt in geleverde elektriciteit en geleverd aardgas aan afnemers op het distributienet, van 2004 tot 2012, in %.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Elektriciteitslevering									
GDF-Suez	75,8	69,8	68,6	70,6	70,1	68,9	66,4	62,1	55,9
EDF-Luminus	16,5	19,3	19,0	15,2	13,9	15,2	17,2	19,8	20,5
Eni	3,9	5,4	5,9	5,5	5,4	5,7	6,9	7,2	9,2
E.ON	0,7	1,1	1,9	2,3	2,9	3,1	3,7	4,7	4,4
Essent	1,3	2,0	2,3	2,2	2,2	1,8	1,7	2,0	3,3
Lampiris						0,1	0,5	0,9	2,3
Eneco	0,0	0,0	0,5	1,5	2,5	2,7	1,9	1,5	1,8
Overige	1,8	2,4	1,7	2,7	3,0	2,6	1,8	1,8	2,6
Gaslevering									
GDF-Suez	77,8	73,3	69,4	66,3	65,6	62,8	60,9	56,8	49,9
EDF-Luminus	13,0	12,3	14,8	13,9	14,5	16,0	16,2	16,7	16,7
Eni	7,9	11,3	12,9	14,7	13,7	12,7	13,2	15,3	15,4
Lampiris						0,4	1,3	2,9	5,0
Essent						1,3	1,2	1,8	4,6
Eneco						1,9	1,1	1,5	2,6
Wingas						1,9	1,8	1,7	2,3
Overige	1,4	3,2	2,8	5,1	6,2	3,1	4,4	3,3	3,5

Bron: VREG.

ste deel van de leveringen op het distributienet voor haar rekening. Voor aardgas zijn de drie grootste leveranciers GDF-Suez, EDF-Luminus en Eni. Samen leveren ze 82% van het totale volume aardgas aan de eindafnemers. In 2004 bedroeg dit nog bijna 99%. Er is hier dus een positieve evolutie merkbaar.

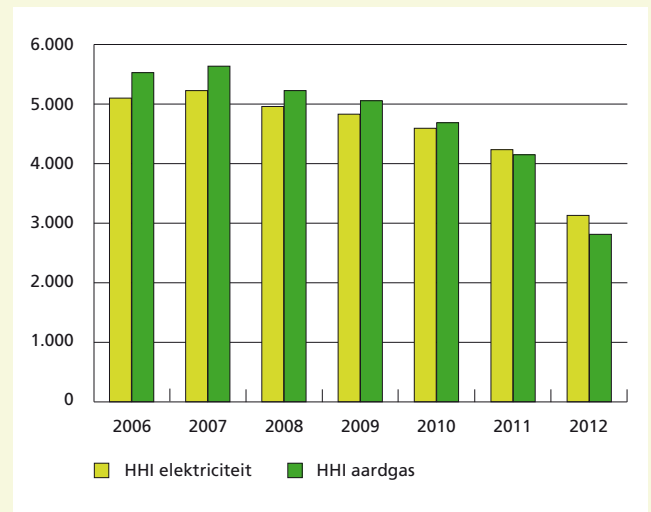
De Herfindahl-Hirschman index (HHI) is een vaak gebruikte maatstaf voor de concentratiegraad in een sector. De berekening is gebaseerd op de verdeling van de markt onder verschillende aanbieders. De uitkomst van de berekening ligt steeds tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie). In het algemeen is een HHI onder de 1.800 aangewezen. Een HHI boven de 2.500 wijst op zware risico's voor de marktwerking.

Net zoals de voorgaande jaren is er een positieve evolutie wat de concentratiegraad betreft, zowel voor de levering van elektriciteit als van aardgas. Onder invloed van de ingrijpende wijzigingen van de marktaandeelen in 2012 is de evolutie van de HHI-index bijzonder opvallend. De aardgasmarkt was in 2011 voor het eerst minder sterk geconcentreerd dan de elektriciteitsmarkt. Dit blijft het geval in 2012.

Deze positieve evolutie neemt niet weg dat de maximale waarden van 1.800 tot 2.500 die in de economische theorie voor de HHI als aanvaardbaar worden gezien, in Vlaanderen zowel voor aardgas als voor elektriciteit nog altijd overschreden worden. Conclusie is dat, hoewel de Vlaamse energiemarkt veel concurrentiëler geworden is, ze nog altijd geconcentreerd is. Dit is enerzijds te wijten aan het belangrijke marktaandeel van de historische leveranciers, maar ook aan het effect van fusies en participaties tussen de verschillende spelers.

4.157 Marktwerking

Evolutie van de Herfindahl-Hirschman Index voor de elektriciteits- en aardgasmarkt op basis van marktaandeelen in termen van toegangspunten, van 2006 tot 2012, index tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie).

Bron: VREG.

Elektriciteits- en gasnetwerk

Uit internationale vergelijkingen blijkt dat de betrouwbaarheid van de elektriciteits- en gasvoorziening in het Vlaamse Gewest zeer hoog is. Het aantal en de duur van de stroom- en gasonderbrekingen zijn beperkt. De Vlaamse overheid wil dit zo houden.

In 2012 werd de stroomvoorziening van een Vlaamse afnemer gemiddeld 0,52 keer accidenteel onderbroken door incidenten op het middenspanningsnet en 0,05 keer door een onderbreking op het laagspanningsnet.

Een gebruiker op het middenspanningsnet had daardoor in 2012 gemiddeld 19 minuten en 39 seconden geen elektriciteit als gevolg van incidenten, een lichte stijging ten opzichte van 2011. Sinds 2005 is er een positieve trend waarneembaar.

Tot 2007 werd de onbeschikbaarheid als gevolg van onderbrekingen op het laagspanningsnet geschat op 5 minuten. De netbeheerders ontwikkelden op vraag van de VREG een methodiek die toeliet de onderbrekingen op het laagspanningsnet te kwantificeren. Deze onderbrekingsduur kon nu bepaald worden op 6 minuten en 24 seconden.

Incidenten op laagspannings- en middenspanningsnet samen veroorzaken bij de laagspanningsnet-gebruiker een gemiddelde spanningsonderbreking van 26 minuten en 3 seconden.

De onbeschikbaarheid is voornamelijk het gevolg van defecten op middenspannings- en hoogspanningskabels. Deze kunnen al dan niet veroorzaakt zijn door derden. De netbeheerders kunnen hier invloed op uitoefenen,

4.158 Stroom- en gasonderbrekingen

Evolutie van de frequentie en de duur van de stroom- en gasonderbrekingen op het distributienet, van 2005 tot 2012.

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Laagspanningsnet	Frequentie onderbrekingen				0,06	0,05	0,06	0,06	0,05
	Duur onbeschikbaarheid				0:06:23	0:05:35	0:07:04	0:07:36	0:06:24
Middenspanningsnet	Frequentie onderbrekingen	0,69	0,68	0,56	0,55	0,51	0,51	0,48	0,52
	Duur onbeschikbaarheid	0:36:19	00:28:22	0:22:19	0:22:07	0:21:30	0:20:06	0:17:55	0:19:39
Aardgasnet	Duur onbeschikbaarheid		0:06:00	0:06:00	0:05:00	0:05:00	0:05:30	0:7:12	0:06:24

Bron: VREG.

enerzijds via hun investeringspolitiek en anderzijds via het verstrekken van de liggingsgegevens. Om kabelbreuken door derden in de toekomst zoveel mogelijk te vermijden hebben de netbeheerders de ligginggegevens van hun kabels samengebracht in het Kabel en Leiding Informatie Portaal. Zo wordt graafschade aan kabels voorkomen. Dit gebeurt onder andere door/in nauw overleg met de bouwsector. Het blijft echter een groeiprocés en continu aandachtspunt. Enerzijds is er controle op de betrouwbaarheid van de plannen en het ter beschikking stellen en anderzijds naar het effectief gebruik van de plannen door de aannemers. Pas op lange termijn zal dit zijn effect hebben.

In het algemeen blijft de betrouwbaarheid van de middenspanningsdistributienetten op een hoog peil gehandhaafd. Uit cijfers van de Council of European Energy Regulators (CEER) blijkt dat de Vlaamse onderbrekingscijfers vergelijkbaar zijn met die van Nederland en Duitsland die in Europa tot de laagst vermelde behoren.

De gemiddelde onbeschikbaarheid van de toegang tot het aardgasnet werd per afnemer geschat op 6 minuten en 24 seconden in 2012. Deze onbeschikbaarheid is nagenoeg volledig toe te schrijven aan geplande werken. Dit heeft meestal geen al te grote impact op het gebruikerscomfort aangezien geplande werken op voorhand moeten aangekondigd worden of in overleg gebeuren met de getroffen eindafnemers.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K., Jespers, K. & Dams, Y. (2013). *Energiebalans Vlaanderen 2012*. Mol: VITO.
- Jespers, K., Aernouts, K. & Dams, Y. (2013). *Inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2012 – Deel I : Hernieuwbare energie*. Mol: VITO.
- Dams, Y., Aernouts, K. & Jespers, K. (2013). *Inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2012 – Deel II : WKK*. Mol: VITO.
- Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Energie 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- VREG (2013). *Marktrapport 2012*. Brussel.
- VREG (2013). *Statistieken 2012 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de besluiten op de sociale openbaardienstverplichtingen*. Brussel.
- VREG (2013). *De kwaliteit van de dienstverlening van de elektriciteitsdistributienetbeheerders in het Vlaamse Gewest in 2012*. Brussel.
- VREG (2013). *De kwaliteit van de dienstverlening van de aardgasnetbeheerders in het Vlaamse Gewest in 2012*. Brussel.
- Van Steertegem, M. (eindred.) (2013). *MIRA Indicatorrapport 2012*. Mechelen: Vlaamse Milieumaatschappij.
- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM): <http://www.vmm.be>
Milieu- en natuurrapport (MIRA): <http://www.milieुरapport.be>
- Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>
- Het energie- en milieu-informatiesysteem van het Vlaamse Gewest (EMIS): <http://www.emis.vito.be>
- Vlaams Energieagentschap: <http://www.energiesparen.be>
- Vlaamse Reguleringsinstantie voor de elektriciteits- en gasmarkt: <http://www.vreg.be>
- Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO): <http://www.vito.be>
- Pact 2020, Kernindicatoren Meting 2013 : <http://www4.vlaanderen.be/sites/svr/Pages/2013-06-28-pact2020-meting2013.aspx>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

DEFINITIES

- Bruto binnenlands energieverbruik** Primair energieverbruik, verminderd met de internationale scheepvaart- en luchtvaartbunkers (geleverde hoeveelheden energiedragers (hoofdzakelijk brandstof) aan zeeschepen of vliegtuigen die naar buitenlandse havens varen of op buitenlandse luchthavens vliegen).
- Primair energieverbruik** Hoeveelheid energie die een geografische entiteit nodig heeft om gedurende de bestudeerde periode aan de vraag naar energie te kunnen voldoen. Het primair energieverbruik is gelijk aan de som van de primaire energieproductie en de netto invoer van energie.
- Bruto elektriciteitsverbruik** Verbruik inclusief zelfproductie verbruikt on site + netverliezen + eigenverbruik centrales.
- Energie-intensiteit** Het bruto binnenlands energieverbruik (in kilogram olie-equivalenten) gedeeld door het bruto binnenlands product (in 1.000 euro, kettin-geuros met als referentiejaar 2005).

Graaddagen Eenheid gebruikt om de verwarmingsbehoefte in een jaar te bepalen. Elke gemiddelde etmaaltemperatuur wordt vergeleken met een constant etmaalgemiddelde van 15°C, dat wil zeggen elke graad die de gemiddelde etmaaltemperatuur beneden de 15°C ligt, wordt een graaddag genoemd. Alle etmalen van het jaar opgeteld, leveren het aantal graaddagen per jaar op. Hoe meer graaddagen een jaar heeft, hoe kouder het geweest is en hoe meer brandstof voor verwarming nodig geweest zal zijn.

5

SLIMME DRAAISCHIJF
VAN EUROPA

FIGUREN

5.1	Personenkilometer personenwagens	382
5.2	Personenkilometer autobussen en –cars	382
5.3	De Lijn	382
5.4	Personenkilometer NMBS	383
5.5	Luchthavens passagiers EU	383
5.6	Vliegbewegingen	384
5.7	Luchthavens passagiers	384
5.8	Modale verdeling personenvervoer	385
5.9	Modale verdeling van het woon-werkverkeer	385
5.10	Modale verdeling van het woon-schoolverkeer	386
5.11	Motief van de verplaatsing	386
5.12	Motief van de afgelegde afstand	386
5.13	Motief van niet-verplaatsters	387
5.14	Modale verdeling naar afstand	387
5.15	Tonkilometers vrachtwagens	387
5.16	Goederenvervoer over de weg	388
5.17	Tonkilometer spoor	388
5.18	Binnenvaart	388
5.19	Haventrafiek Le Havre – Hamburg	389
5.20	Goederentrafiek zeehavens	389
5.21	Goederentrafiek naar soort	390
5.22	Vrachtluchthavens EU	391
5.23	Luchthavens vracht	391
5.24	Oliepijpleidingen	392
5.25	Modale verdeling goederenvervoer	392
5.26	Logistiek – toegevoegde waarde	393
5.27	Logistiek – werkgelegenheid	393
5.28	Voertuigenpark	394
5.29	Wegverkeer	394
5.30	Filezwaarte	395
5.31	Missing links wegennet	395
5.32	Missing links waterwegen	396
5.33	Missing links tram	396
5.34	Fietrouten netwerk	396
5.35	Staat fietspaden	397
5.36	Evolutie verkeersveiligheid	397
5.37	Doelstellingen verkeersveiligheid	398
5.38	Ongevallen naar wegtype	398
5.39	Fietsslachtoffers	398
5.40	Verkeersveiligheid regio's	398
5.41	Verkeersveiligheid lidstaten	399
5.42	Personenwagenpark	399
5.43	Roetfilters	400
5.44	Voertuigeigenaar	400
5.45	Energieverbruik	400
5.46	CO ₂ -uitstoot	401
5.47	Broeikasgasemissies	401
5.48	Hernieuwbare energie	401
5.49	Strooizout	402
5.50	Eco-efficiëntie personenvervoer	402
5.51	Eco-efficiëntie goederenvervoer	402
5.52	Ontsnippering	403
5.53	Milieu-impact transport	403

BLIKVANGERS

- Er zijn nieuwe recordcijfers voor het aantal personenkilometer met personenwagens (63 miljard pkm) en met de trein (6,5 miljard pkm). Er zijn ook groeicijfers, maar geen nieuwe records voor het aantal personenkilometer met autobussen en –cars (9 miljard pkm) en voor de passagiersluchtvaart. (figuren 5.1, 5.2, 5.4, 5.7)
- Bij het vrachtvervoer lijkt er sprake van een “double dip”. Onmiddellijk na het begin van de financieel-economische crisis werd een daling genoteerd van de vervoerde vracht bij alle modi. De voorbije jaren stonden in het teken van voorzichtig herstel, maar in 2012 liep de vervoerde vracht opnieuw terug. Enkel het spoor lijkt stand te kunnen houden. Bij het vrachtvervoer over de weg, binnenvaart, zeevaart en vrachtluchtvaart daalde de trafiek. (figuren 5.15, 5.17, 5.18, 5.20, 5.23)
- In 2010 en 2011 vertoonde de filezwaarte een stijgende trend. In 2012 was er een stijgende trend in de regio Brussel. In de regio Antwerpen was er in dat jaar een dalende trend mede door de invoering van een spitsstrook op de E313. Ten opzichte van 2007 is de filezwaarte met 24 à 43% toegenomen in 2012, afhankelijk van het dagdeel. De evolutie in 2011 en 2012 werd in sterke mate beïnvloed onder andere door structureel onderhoud van de autosnelwegen (figuur 5.30).
- Het aantal doden en zwaargewonden op Vlaamse wegen zakt in 2012 met respectievelijk 12% en 14% ten opzichte van 2011. Er vielen 971 dode en zwaargewonde fietsslachtoffers. Dat is een beperkte daling van 2% (figuren 5.36, 5.39).
- De broeikasgasemissies, uitgestoten door de totale transportsector, bedroegen in 2011 16.270 kton CO₂-equivalenten. Het MINA-plan 3+ stelde tegen 2010 een uitstoot voorop van maximaal 15.300 kton. Het verkeer levert een belangrijke bijdrage aan de totale broeikasgasemissies. Het aandeel van de transportsector bedroeg in 2011 21% (figuur 5.47).
- De verdieselijking van het personenwagenpark gaat nog steeds verder met 63% dieselvoertuigen in het wagenpark in 2012 (figuur 5.42). Bij de nieuw ingeschreven personenwagens is 68% uitgerust met een dieselmotor. Het aandeel van diesel bij de nieuw ingeschreven voertuigen nam voor het eerst sinds jaren af (figuur 5.42).

Het Vlaams mobiliteitsbeleid streeft naar een verkeers- en vervoerssysteem dat tot de performantste van Europa behoort. Hiervoor wordt co-modaliteit, ondersteund door een gericht locatiebeleid en door het STOP-principe (Stappen, Trappen, Openbaar en Privé vervoer) als hoeksteen van het Vlaams mobiliteitsbeleid toegepast. Dat betekent dat de meest optimale modus vanuit economisch, ecologisch en logistiek oogpunt wordt ingezet. Daarbij streeft de overheid naar een kwaliteitsvol, volledig, (kosten)efficiënt en geïntegreerd openbaar vervoeraanbod en naar een uitgebreid fietspadennetwerk.

In het toekomstproject Vlaanderen in Actie en het bijhorend Pact 2020 wordt de ‘slimme draaischijf van Europa als doorbraak geformuleerd met bijhorende doelstellingen. Als logistiek Vlaanderen zijn rol als slimme draaischijf van Europa verder wil uitspelen, moeten de economische poorten vlot bereikbaar zijn via de verschillende transportmodi. Om de logistieke activiteiten maximaal te valoriseren willen logistieke spelers aantrekken die ten volle toegevoegde waarde en werkgelegenheid creëren.

Vlot verkeer voor alle transportmodi is daarbij uiterst belangrijk. Het bestaande transportnetwerk moet daarom ten volle benut worden en de ontbrekende schakels in het netwerk moeten worden weggewerkt.

De overheid legt zichzelf bij de uitbouw van het performante vervoerssysteem strenge verkeersveiligheidsnormen op. De gehele vervoerssector mag bovendien maar een beperkte impact hebben op mens en milieu. Daarbij gaat specifiek aandacht naar de Europese milieudoelstellingen.

Dit hoofdstuk wil de mobiliteit in al haar aspecten bespreken. Een eerste deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Daarna volgt een beschrijving van de logistieke sector. Een derde deel behandelt de mate waarin het verkeer zich vlot kan bewegen. Het vierde deel focust op verkeersveiligheid. Het laatste deel behandelt ten slotte de milieu-aspecten van mobiliteit.

Personenvervoer

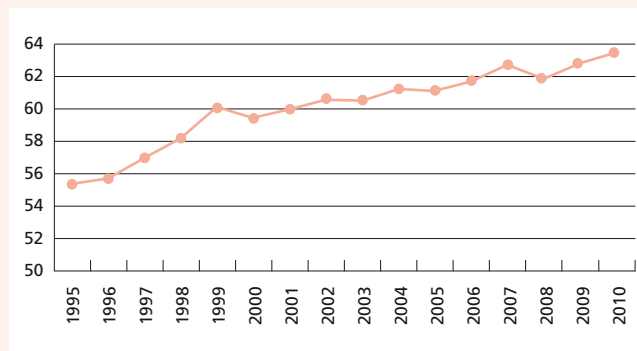
Dit deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Een eerste focus ligt op de veranderingen per modus. Een tweede deel beschrijft het verplaatsingsgedrag van de Vlaming. De keuze van vervoerswijze voor bepaalde soorten verplaatsingen staat hierbij centraal.

Transportmodus

Hieronder komen de veranderingen in het personenvervoer naar modus aan bod. Het individueel en collectief vervoer over de weg, het spoorvervoer, de luchtvaart en de zeevaart worden daarbij onder de loep genomen.

5.1 Personenkilometer personenwagens

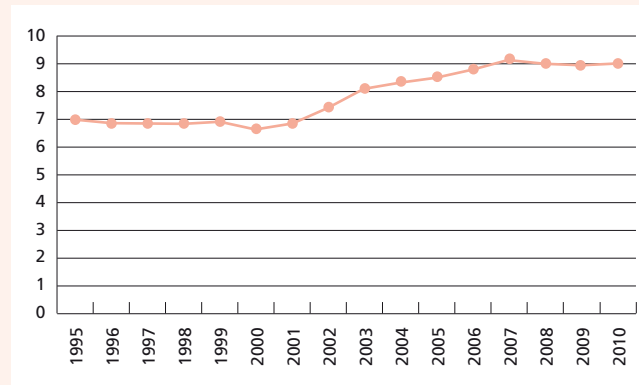
Evolutie van het aantal personenkilometer afgelegd met personenwagens en bestelwagens met passagier, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2010, in miljard personenkilometer.

Bron: FOD MV.

5.2 Personenkilometer autobussen en -cars

Evolutie van het aantal personenkilometer afgelegd met autobussen en -cars, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2010, in miljard personenkilometer.

Bron: FOD MV.

Personenwagen

Het aantal personenkilometer met personenwagens kende een neerwaartse knik in 2008. De hoge benzineprijzen in de eerste helft van 2008 en het begin van de economische crisis op het einde van 2008 zijn hierbij verklarende factoren. De knik bleek echter een tijdelijk fenomeen te zijn, want in 2009 en 2010 ging het aantal personenkilometer terug omhoog. Het aantal personenkilometer steeg tussen 1995 en 2010 met 15%.

Collectief vervoer via de weg

Het aantal personenkilometer met autobussen en -cars stagneert sinds het in 2007 een recordhoogte bereikte. Dit collectief vervoer over de weg steeg tussen 1995 en 2010 met bijna een derde. De toename is vooral te danken aan de uitbreiding van het aanbod en voordelige abonnementen bij De Lijn in de jaren na de eeuwwisseling.

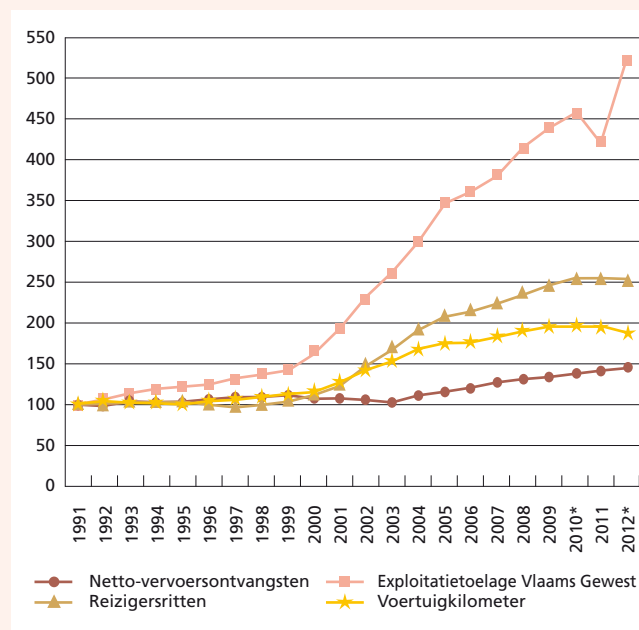
In 2012 zag De Lijn voor het tweede jaar op rij een lichte terugval van het aantal vervoerde passagiers. De vervoersmaatschappij noteerde 544 miljoen reizigersritten. De beperkte terugval (-0,9%) is het gevolg van het gedeeltelijk inkrimpen van het aanbod (-3,6%) van De Lijn. Deze inkrimping was één van de maatregelen die De Lijn nam om te beantwoorden aan de vraag naar bezuinigingen. De reizigersgroei in de voorgaande jaren was vooral te danken aan de toename van de voordelige netabonnements. Daarnaast zorgde de uitwerking van de basismobiliteit en het netmanagement voor nieuwe lijnen, nieuwe haltes en verhoogde frequenties. Het aantal afgelegde voertuigkilometer daalde voor het derde jaar op rij. Voorheen verliep de groei ook al trager dan de groei van het aantal reizigersritten, wat wijst op een betere benutting van de capaciteit van de bussen en trams van De Lijn.

De financiering van de openbare vervoersmaatschappij bestaat deels uit eigen inkomsten en deels uit subsidies en

toelagen. De overheid koos rond de eeuwwisseling voor een beleid van lage tarieven en een verhoogd aanbod. Dat weerspiegelt zich in een sterke toename van de exploitatietoelage. De eigen inkomsten stegen de laatste jaren ook, maar niet in dezelfde mate als de subsidies en de financieringen. In 2010 en 2011 is er een aanzienlijke daling van de exploitatietoelage en een stijging van de netto-vervoersinkomsten.

5.3 De Lijn

Index van het aantal reizigersritten en voertuigkilometer De Lijn, netto-vervoersontvangsten De Lijn en exploitatietoelage Vlaams Gewest De Lijn, van 1991 tot 2012, index 1991 = 100.

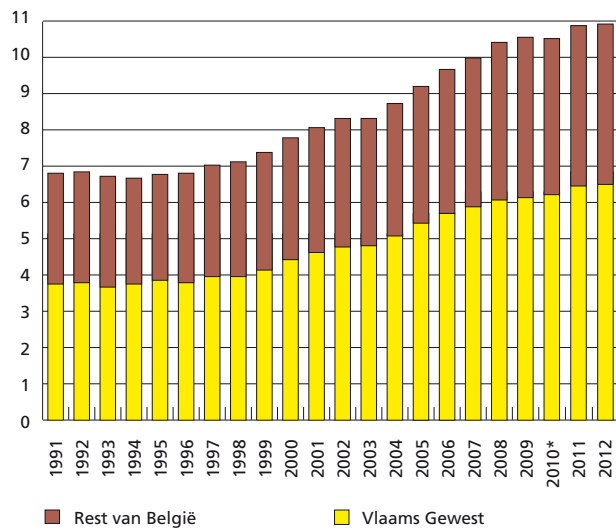
* 2010: gedurende een korte periode in 2004/2005 was de exploitatiedotatie gesplitst krediet. 62,9 miljoen ordonnantiekrediet werd uiteindelijk uitbetaald in 2010.

2012: in 2012 werd de overflowdotatie ten belope van 138,6 miljoen uitbetaald.

Bron: VVM De Lijn via Dataroom MOW.

5.4 Personenkilometer NMBS

Evolutie van het aantal personenkilometer, Vlaams Gewest en België, van 1991 tot 2012, in miljard personenkilometer.

* Cijfer Vlaanderen 2010-2012 schatting op basis van Belgisch totaal en evolutie Vlaams aandeel in dit totaal. Sinds september 2010 exclusief Eurostar-verkeer, dat sindsdien een volledig zelfstandige onderneming is. Bron: NMBS.

5.5 Luchthavens passagiers EU

Evolutie van de trafiek in de 20 belangrijkste luchthavens van EU27 in 2000 en 2011, in miljoen passagiers.

Luchthavens	2000	2011
Londen Heathrow	64,3	69,4
Parijs Ch. de Gaulle	49,7	60,7
Frankfurt Rhein-Main	49,0	56,3
Amsterdam Schiphol	39,3	49,7
Madrid Barajas	32,7	49,5
Munchen	22,9	37,6
Rome Fiumicino	25,9	37,4
Barcelona	19,4	34,3
Londen Gatwick	32,0	33,6
Parijs Orly	25,4	27,1
Palma de Mallorca	19,3	22,7
Kopenhagen Kastrup	18,1	22,6
Wenen	11,9	21,1
Dusseldorf	15,9	20,3
Milaan Malpensa	20,6	19,1
Stockholm Arlanda	18,6	19,1
Manchester	18,3	18,8
Dublin	13,7	18,7
Zaventem	21,6	18,6
Londen Stansted	11,9	18,0

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit.
Bron: EC DG Mobility & Transport.

Spoor

De NMBS boekte in 2012 voor het zestiende opeenvolgende jaar een groei van het aantal reizigersritten. In totaal maakten 231 miljoen reizigers gebruik van de NMBS voor nationaal en internationaal vervoer. Binnen België werd in 2012 223 miljoen keer de trein genomen, een stijging met 67% in vergelijking met 1990.

Ook het aantal personenkilometer blijft stijgen. In 2012 werden in Vlaanderen 6,5 miljard personenkilometer afgelegd per trein, goed voor een nieuw record.

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een kort overzicht van de evolutie van de Europese luchtvaart. Daarna volgt een beschrijving van de situatie op de luchthavens in Vlaanderen.

In 2012 steeg het aantal passagiers op Europese luchthavens met 2% ten opzichte van 2011. De luchtvaart kende in 2001 en 2002 moeilijke tijden. De toenmalige economische crisis, de aanslagen van 11 september 2001, de SARS-epidemie, ... lieten hun sporen na. In beide jaren ging de passagiersluchtvaart in de EU25 licht achteruit. Sinds 2003 was er opnieuw groei, tot de economische crisis eind 2008 toesloeg. Sinds 2010 loopt het passagiersaantal weer op.

2012 was een jaar van gematigde groei voor de Vlaamse luchtvaart. Het aantal **vliegbewegingen** ging met 7% achteruit, maar het aantal **passagiers** steeg wel met 1%.

Zaventem – Brussel Nationaal

Zaventem is goed voor twee derde van de vliegtuigbewegingen en zelfs 98% van het aantal passagiers binnen het Vlaamse Gewest. In de Europese Unie was Zaventem in 2011 de negentiende passagiersluchthaven.

In 2012 steeg het passagiersaantal met 1% tot bijna 19 miljoen reizigers. Het aantal bewegingen daalde met 5%. De bezettingsgraad van de vliegtuigen ging licht vooruit. In 2012 verwelkomde de luchthaven 5 nieuwe luchtvaartmaatschappijen, voegde 7 nieuwe bestemmingen toe aan het aanbod, maar zag ook 8 maatschappijen haar activiteiten stopzetten op de luchthaven en 15 bestemmingen verdwijnen.

Het aantal lokale passagiers, die hun vliegreis beginnen of eindigen in Brussel, bleef stabiel op bijna 16 miljoen. Het aantal transferpassagiers ging wel vooruit met 8%. Toch hinkt het aantal transferpassagiers nog ruim achterop met slechts 3 miljoen passagiers. Als passagiersluchthaven is Zaventem vooral intra-Europees gericht.

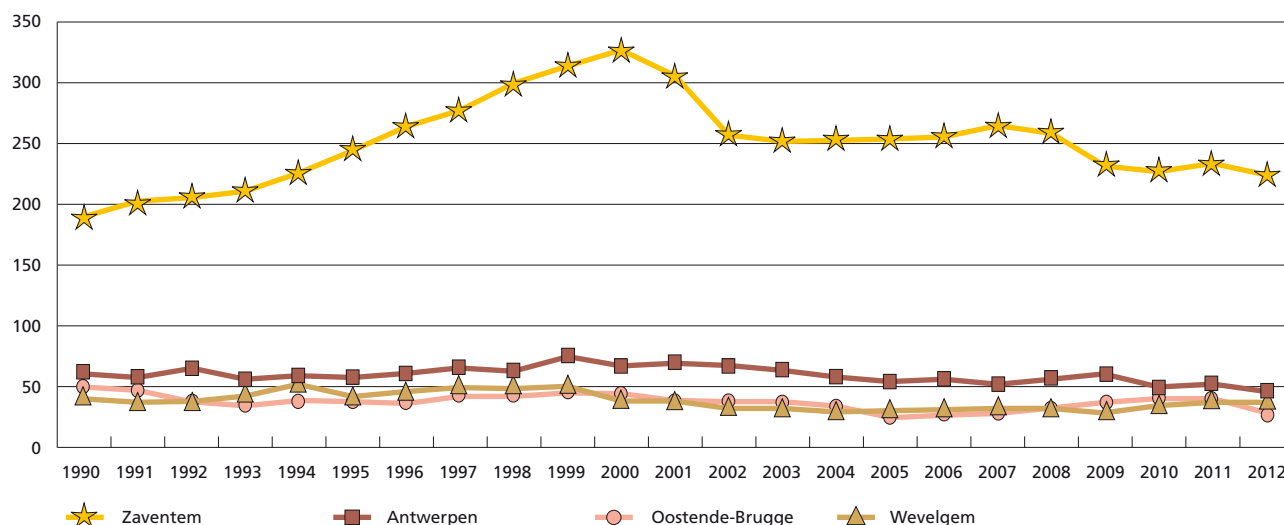
Oostende – Brugge

De trafiek in de regionale luchthaven van Oostende kende het voorbije decennium een verdubbeling. Het merendeel bestaat uit ad-hoc vluchten met de hele wereld als bestemming. Het belang van Oostende ligt vooral in het vrachtverkeer en chartervluchten voor passagiers.

Het aantal vliegbewegingen daalde in 2012 met een kwart. Het aantal passagiers bleef stabiel op 233.000.

5.6 Vliegbewegingen

Evolutie van de bewegingen op de luchthavens, van 1990 tot 2012, in duizend vliegbewegingen.

Bron: luchthavenautoriteiten.

Antwerpen

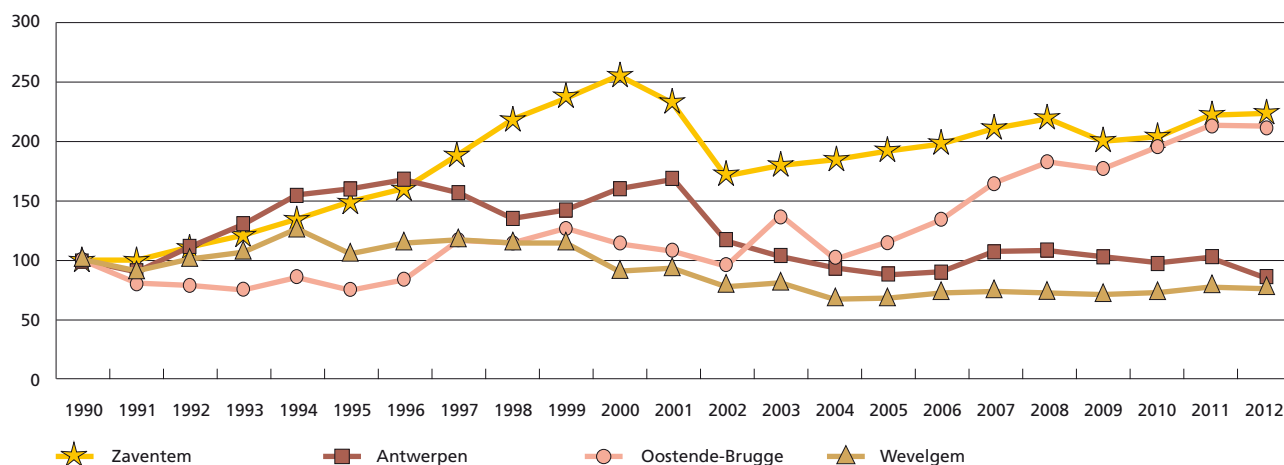
Antwerpen profileert zich als intra-Europese regionale zakenluchthaven. In 2012 verwerkte de luchthaven 140.000 passagiers, een daling van 16%. Dat was vooral het gevolg van de tijdelijke stopzetting van de route naar Manchester. De lijnvluchten naar London City en Manchester waren goed voor zowat 60% van de passagiers, de zakenvluchten voor 10%. Het aantal vliegbewegingen daalde met 11%.

Kortrijk - Wevelgem

De luchthaven Kortrijk-Wevelgem wordt uitgebaat door de West-Vlaamse Intercommunale Vliegveld Wevelgem-Bissegem. Wevelgem speelt op dit moment vooral een rol in de 'general aviation', de kleinere privé-luchtvaart en scholingsvluchten. Het tracht zich te ontwikkelen als regionale zakenluchthaven. Het aantal vliegbewegingen ging in 2012 met 1% vooruit terwijl het aantal passagiers daalde met 1% tot 69.000. Het aantal zakenpassagiers liep met 1% terug.

5.7 Luchthavens passagiers

Index van het aantal passagiers op de luchthavens, van 1990 tot 2012, index 1990 = 100.

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit

Bron: luchthavenautoriteiten.

Zeevaart

Het aantal **passagiers** in de Vlaamse zeehavens steeg in 2012 met 9% tot 810.539. Tien jaar geleden was dat nog de helft zoveel.

Zeebrugge is de belangrijkste zeehaven voor het vervoer van passagiers. Het aantal passagiers steeg met 13%, goed voor 713.000 personen. In Oostende zakte het aantal passagiers met 18% naar 93.000 personen. De zeehavens van Antwerpen en Gent behandelen zeer weinig passagiers.

Verplaatsingsgedrag

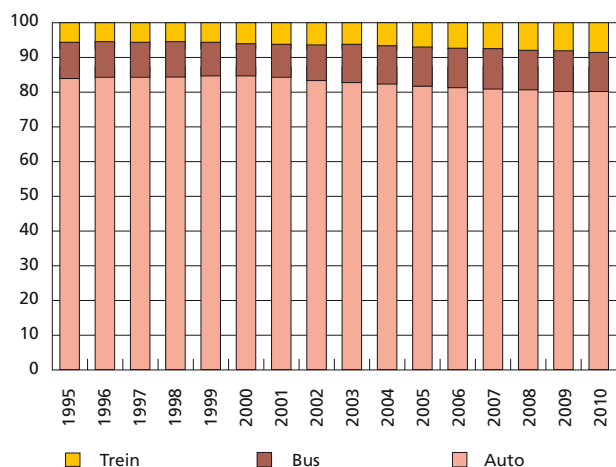
De auto blijft het meest populaire vervoermiddel. Een verschuiving naar andere transportmiddelen biedt nochtans interessante perspectieven. Het kan het aantal files op de weg verminderen, de milieuschade beperken en de kans op verkeersongevallen doen dalen. De overheid houdt vast aan het STOP-principe: ze geeft in het beleid voorrang aan Stappers, dan Trappers, Openbaar vervoer en tenslotte Privé vervoer.

Bij het **personenvervoer** treedt een status quo op bij de modale verdeling. De aandelen van personenwagens, het collectieve vervoer per bus en trein bleven stabiel in 2010. Het aantal personenkilometer steeg voor elk van de drie modi in gelijke mate ten opzichte van het jaar voordien.

In 2010 nam binnen het personenvervoer de wagen 80,6% van de personenkilometer voor zijn rekening. Dit Vlaamse cijfer zit daarmee 3,2 procentpunten onder het EU27-gemiddelde en zelfs 3,5 procentpunten onder het EU15-gemiddelde. Het aandeel vervoer per trein benadert het EU-gemiddelde. Het aandeel busvervoer ligt dan weer boven dat gemiddelde.

5.8 Modale verdeling personenvervoer

Evolutie van de modale verdeling van het personenvervoer volgens personenkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (personenwagens, bussen-autocars, treinen), ongeacht het land van registratie, van 1995 tot 2010, in %.

Bron: FOD MV, ADSEI, NMBS.

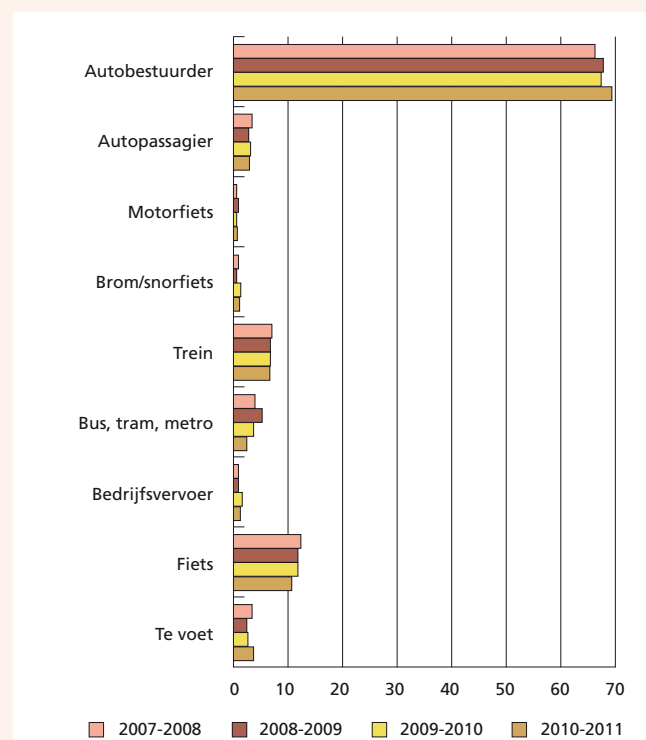
In het regeerakkoord 2009-2014 wordt geijverd om meer woon-werkverplaatsingen met het openbaar vervoer en de fiets te laten verlopen. De belangrijkste hoofdvervoerswijze voor het woon-werkverkeer is nog steeds de auto met een aandeel van 72,4% (bestuurder en passagier) in 2010-2011. 10,8% van de woon-werkverplaatsingen gebeurde met de fiets en 9,5% met het openbaar vervoer. De gemiddelde woon-werkafstand bedraagt 19,7 km en bijna de helft van de beroepsactieven woont op maximum 10 km van de werkplaats.

Voor het woon-schoolverkeer wordt de fiets als hoofdvervoerswijze (30,4%) het meest gebruikt, gevolgd door de auto (27%) en het openbaar vervoer (26,7%).

In 2011 maakten de Vlamingen gemiddeld 2,78 verplaatsingen per persoon per dag. Het grootste aandeel van de verplaatsingen (21,7%) gebeurt voor winkelen, direct gevolgd door werk gerelateerde (werken en zakelijk verkeer) verplaatsingen (21,5%). Functionele verplaatsingen (werken, school en zakelijke verplaatsingen) maakten 28,4% uit, recreatieve verplaatsingen (bezoekje brengen, wandelen/rondrijden/joggen, ontspanning/sport/cultuur) 29,8%. Als we kijken naar de afgelegde afstand per persoon per dag, dan zijn de recreatieve verplaatsingen het belangrijkste met een aandeel van 36,2%, gevolgd door de werk gerelateerde verplaatsingen (33%).

5.9 Modale verdeling van het woon-werkverkeer

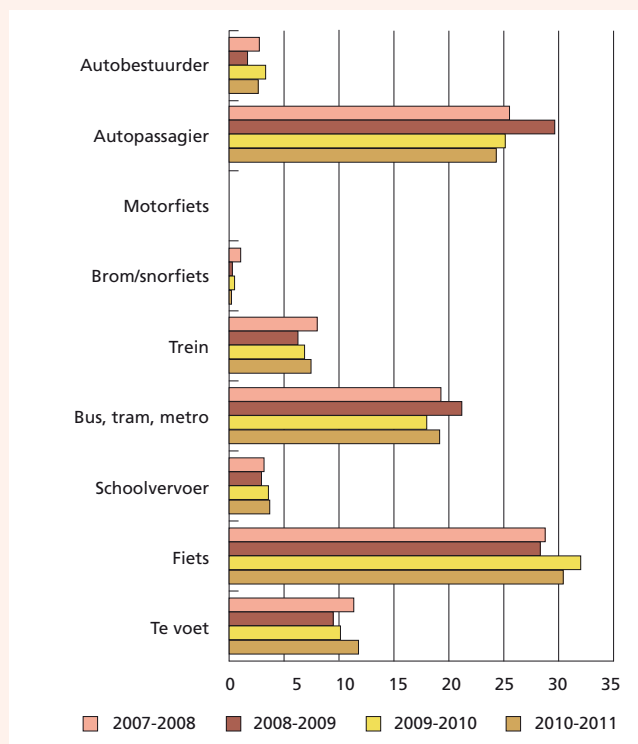
Evolutie van de modale verdeling (hoofdvervoerswijze) van het woon-werkverkeer, van 2007-2008 tot 2010-2011, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.10 Modale verdeling van het woon-schoolverkeer

Evolutie van de modale verdeling (hoofdvervoerswijze) van het woon-schoolverkeer, van 2007-2008 tot 2010-2011, in %.

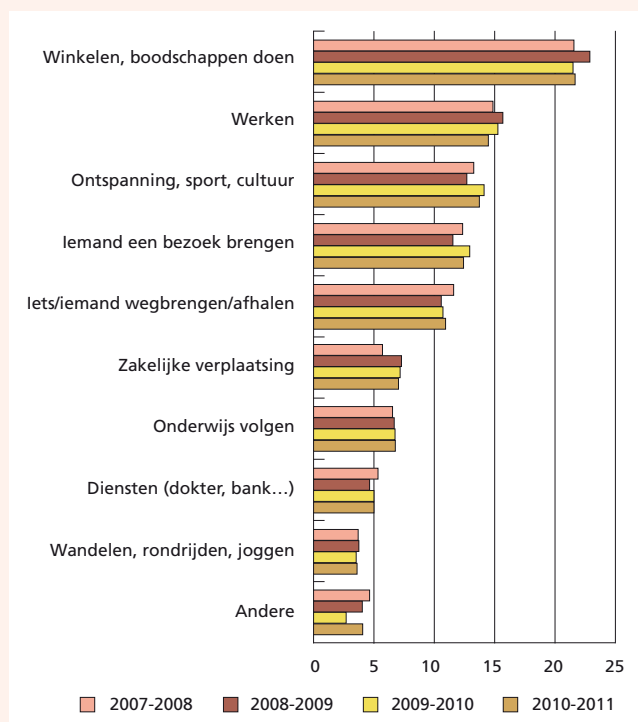
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

Niet iedereen kan of hoeft zich te verplaatsen. 24% gaf aan geen verplaatsing te maken op een welbepaalde dag. 51% van de niet-verplaatsers zegt daar geen behoefte toe gehad te hebben. Een kwart van de niet-verplaatsers geeft als reden 'ziekte of handicap' op.

Bijna een vijfde van alle verplaatsingen heeft een afstand korter dan 1 kilometer. Deze verplaatsingen gebeuren voornamelijk te voet of per fiets, maar de wagen heeft hier toch nog een aandeel van 33%. Bij verplaatsingen tussen 1 en 5 kilometer (goed voor een derde van alle verplaatsingen) heeft de auto een aandeel van 70%. Het aandeel van te voet en per fiets neemt snel af naarmate de afstand toeneemt. Tram, bus en metro hebben een aanzienlijk aandeel bij de middellange verplaatsingen, de trein vooral bij de lange afstanden. De verplaatsingen van meer dan 40 kilometer zijn goed voor 6,6% van alle verplaatsingen.

5.11 Motief van de verplaatsing

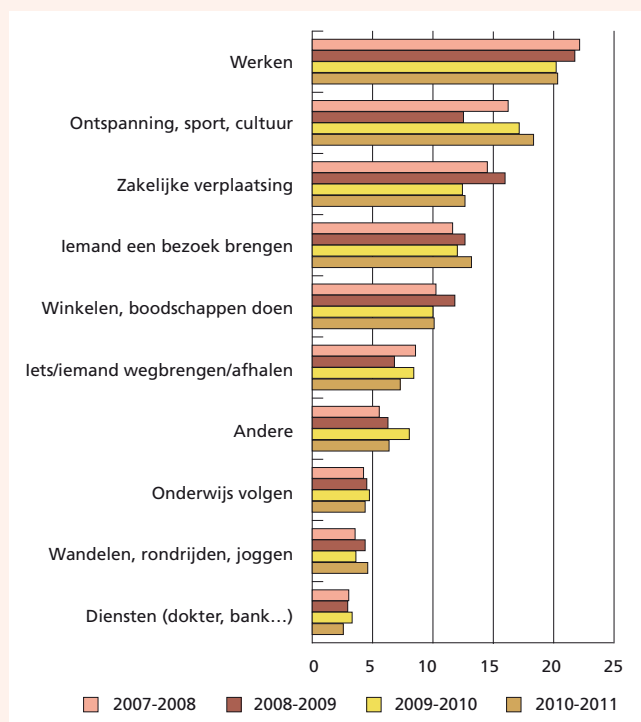
Evolutie van de verdeling van het gemiddeld aantal verplaatsingen per persoon per dag volgens motief, van 2007-2008 tot 2010-2011, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.13 Motief van de afgelegde afstand

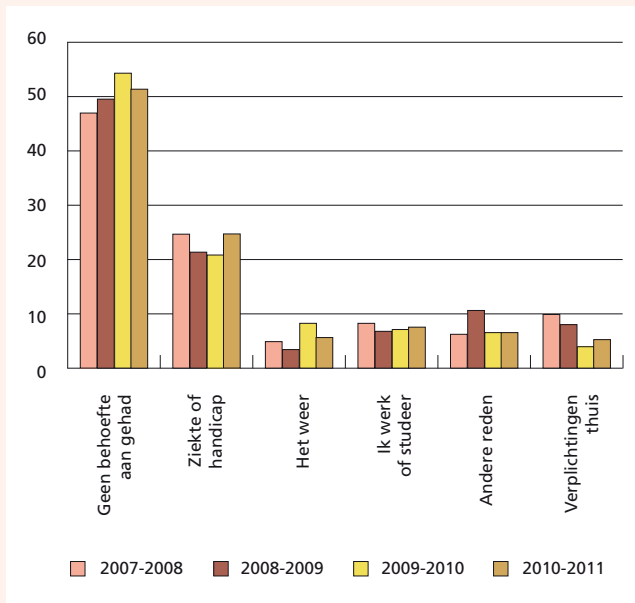
Evolutie van de verdeling van de gemiddelde afgelegde afstand per persoon per dag volgens motief, van 2007-2008 tot 2010-2011, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.12 Motief van niet-verplaatsters

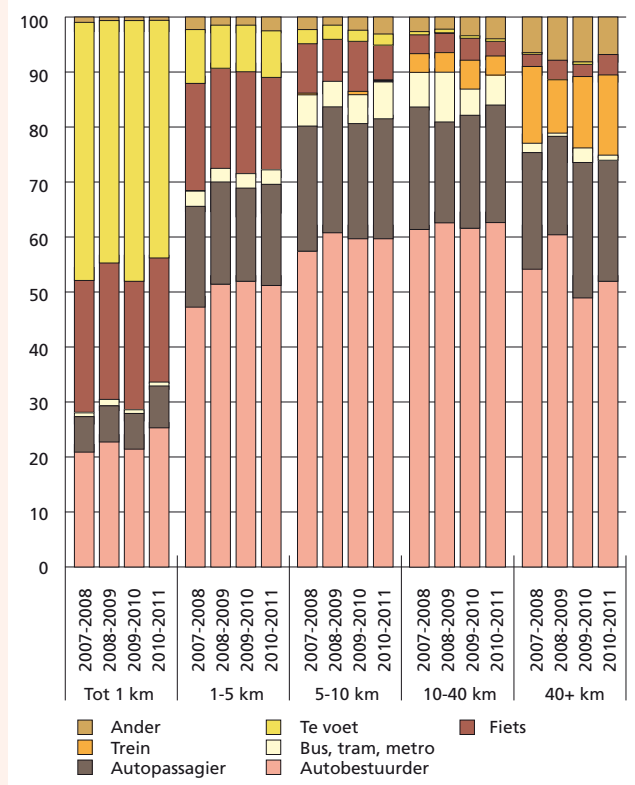
Evolutie van de verdeling van niet-verplaatsters volgens motief, van 2007-2008 tot 2010-2011, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.14 Modale verdeling naar afstand

Modale verdeling (hoofdvervoerswijze) naar afgelegde afstand, van 2007-2008 tot 2010-2011, in %.

Opmerking: andere omvat onder andere bromfiets en motor.
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

Logistiek

Vlaanderen heeft een centrale ligging binnen Europa. Het heeft ook een zeer dicht netwerk van transportinfrastructuur. Zowel voor wegen, spoorwegen als binnenvaart bekleedt het een toppositie binnen Europa. Hiermee heeft het Vlaams Gewest sterke troeven in handen en is het op logistiek vlak een topregio in Europa. Het beleid wil deze positie verder verbeteren door te blijven inzetten op slimme, duurzame en hoogwaardige logistieke activiteiten met een hoge toegevoegde waarde en werkgelegenheid.

Dit deel focust op het goederenvervoer. In een eerste deel volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Een tweede deel bekijkt de modale verdeling van het vrachtvervoer. Het laatste deel gaat dieper in op het economisch belang van de logistieke sector, met aandacht voor de tewerkstelling en de toegevoegde waarde.

Transportmodus

Hieronder volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Daarbij gaat achtereenvolgens aandacht naar vervoer via vrachtwagens, spoor, binnenvaart, zeevaart, luchtvaart en ten slotte pijpleidingen.

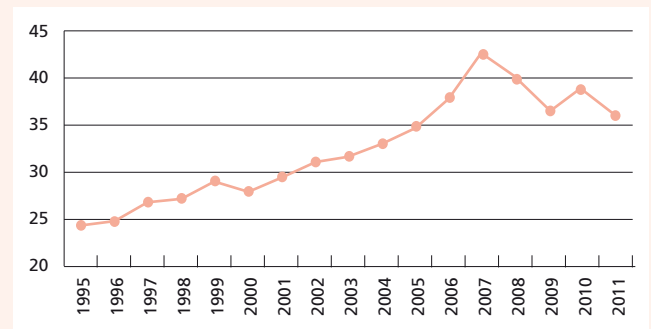
Vrachtwagen

Het vrachtverkeer over de weg kent sinds de economische crisis - na een jarenlange groei - een wisselend verloop. Na een scherpe daling in 2008 en 2009, leek het herstel ingezet met opnieuw een stijging van de hoeveelheid vervoerde vracht over de weg. Maar in 2011 daalt het aantal door vrachtwagens gepresteerde tonkilometer opnieuw onder de 36 miljard.

Het vrachtvervoer kan in 4 categorieën worden ingedeeld volgens laad- en lospunt: binnenlands vervoer, invoer,

5.15 Tonkilometer vrachtwagens

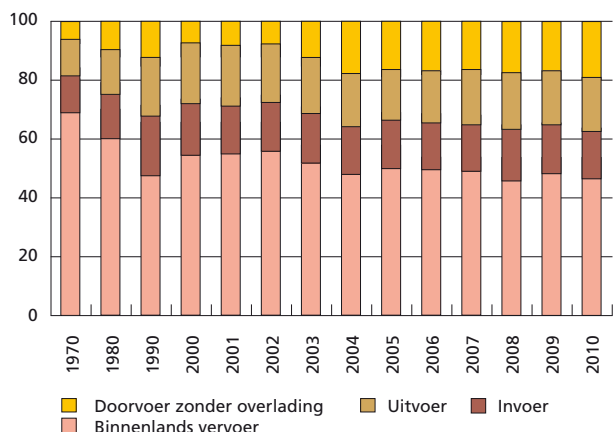
Evolutie van het aantal afgelegde tonkilometer met vrachtwagens, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2011, in miljard tonkilometer.

Bron: FOD MV.

5.16 Goederenvervoer over de weg

Evolutie van het goederenvervoer over de weg naar bestemmingstype, in België, van 1970 tot 2010, in %.

Bron: Pauwels, Tom, 'modellering van het goederenvervoer in België', 2007; ADSEI.

uitvoer en doorvoer. Bij het vrachtvervoer over de weg valt op dat het aandeel binnenlands vervoer afneemt in de loop der jaren. Sinds 2004 is minder dan de helft van de door vrachtwagens gereden tonkilometer voor transport binnen België. In 2009 verminderde door de economische crisis het aantal gereden tonkilometer voor vrachtvervoer over de weg. Een jaar later veerde het aantal tonkilometer opnieuw op. Het internationale transport dat zwaarder te lijden had, groeide nu sterker dan het nationale. Vooral het transit-verkeer, waarbij België enkel dient als doorvoerland en er dus geen goederen worden geladen of gelost, kende een forse toename. Daardoor steeg het relatieve aandeel van dit transitverkeer, terwijl alle andere aandelen daalden.

Spoor

Het Vlaamse **spoorwegennetwerk** is het dichtste van de Europese Unie. Enkel Tsjechië komt in de buurt.

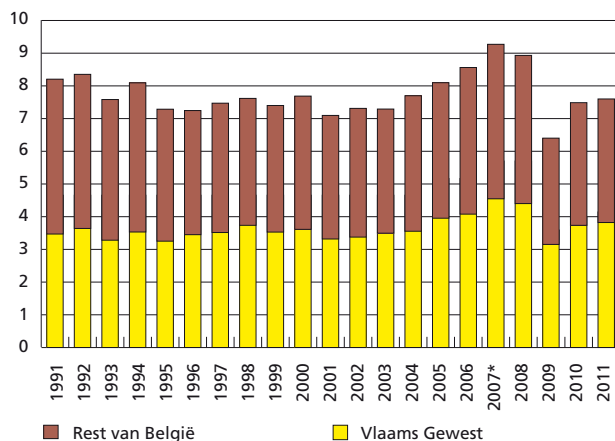
In 2011 kende het **goederenvervoer** per spoor een lichte groei, maar hiermee is het niveau van voor de economische crisis nog niet opnieuw bereikt. Het aantal tonkilometer afgelegd in het Vlaamse Gewest steeg met 2% tot 3,8 miljard. Sinds de gedeeltelijke vrijmaking van het spoorverkeer zijn er voor het goederenvervoer naast NMBS-dochter B-Cargo ook enkele kleinere private operators op Belgisch grondgebied actief.

Binnenvaart

Het Vlaamse **binnenwaternetwerk** is, na het vlakke en waterrijke Nederland, het dichtste van de Europese Unie. Het effect van de economische crisis leek zich bij de binnenvaart te beperken tot één jaar. De stevige daling van het binnenvaartvervoer in 2009 werd terug goed gemaakt in de twee daaropvolgende jaren. Maar de crisis blijft aanhouden en dat uit zich opnieuw in dalende trafiekcij-

5.17 Tonkilometer spoor

Evolutie van het goederenvervoer per spoor, Vlaams Gewest en België, van 1991 tot 2011, in miljard tonkm.

* Vlaams aandeel vanaf 2007 geschat op basis van trend 1991-2006. Bron: NMBS, Eurostat.

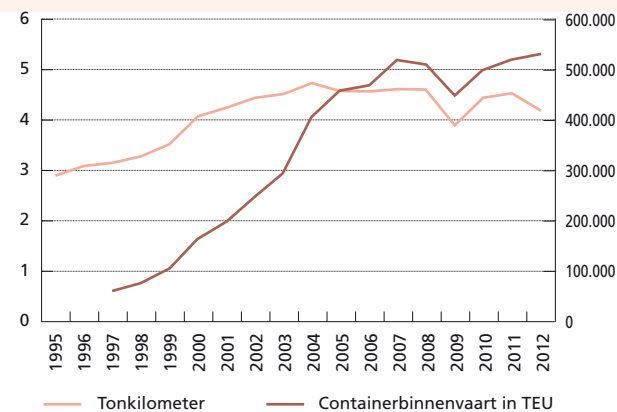
fers. In 2012 presteerde de binnenvaart 5% minder tonkilometer dan het jaar voordien. De tonkilometers zijn in realiteit ietwat hoger dan de hier gerapporteerde cijfers, aangezien er een onderregistratie is op de Zeeschelde en de tijgebonden waterwegen.

Langs Vlaamse waterwegen werd in 2012 5% minder ton gelost dan het jaar voordien. Het aantal geladen ton daalde met 4%. In de Vlaamse havens nam het binnenvaartvervoer met 1% toe in 2012, tot een overslag van 112 miljoen ton.

De binnenvaart kent een toenemende containerisatie: de elf containerterminals langs de binnenwateren kwamen uit op een trafiek van 527.000 TEU (Twenty-foot Equivalent Unit). In 2012 ging de containerbinnenvaart met 2% vooruit.

5.18 Binnenvaart

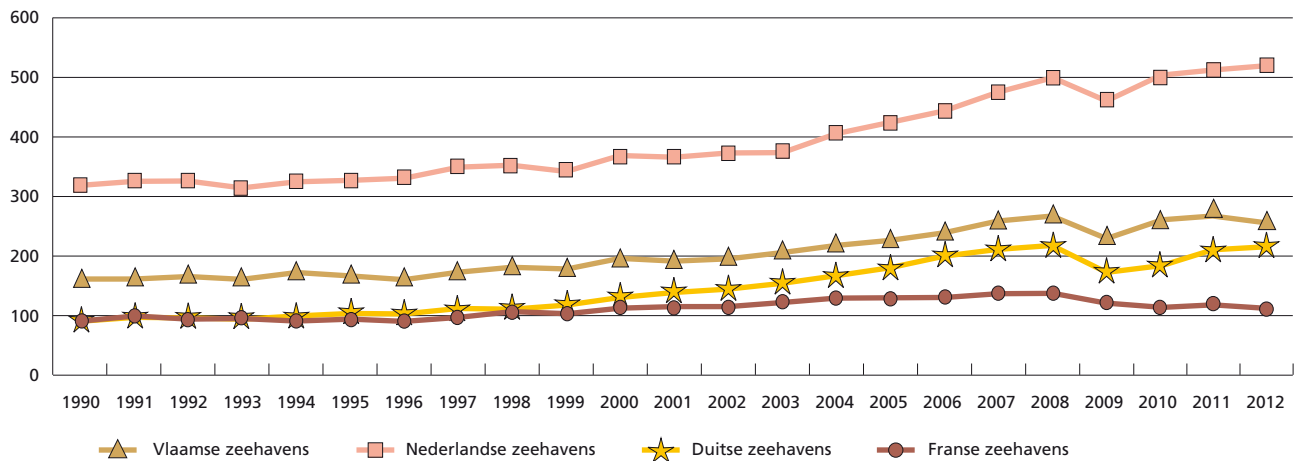
Evolutie van de goederentrafiek in de binnenvaart, van 1995 tot 2012, in miljard tonkilometer (linkeras) en containerbinnenvaart in de Vlaamse containerterminals in TEU (rechteras).

Bron: PBV, Waterwegen en Zeekanaal NV & NV De Scheepvaart via Dataroom MOW.

5.19 Haventrafiek Le Havre – Hamburg

Evolutie van de trafiek in de havens van de Le Havre – Hamburg range, van 1990 tot 2012, in miljoen ton.

Bron: VHC.

Sinds 1995 nemen de binnenschepen in aantal af. Het zijn vooral de kleinere schepen die uit de vaart verdwijnen en worden vervangen door schepen met een groter laadvermogen.

Zeevaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Le Havre-Hamburg range, daarna komt de situatie in de vier Vlaamse zeehavens meer uitgebreid aan bod.

De Le Havre-Hamburg range omvat de belangrijkste zeehavens tussen deze twee steden. Hierbinnen vallen de havens van Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Oostende, Rot-

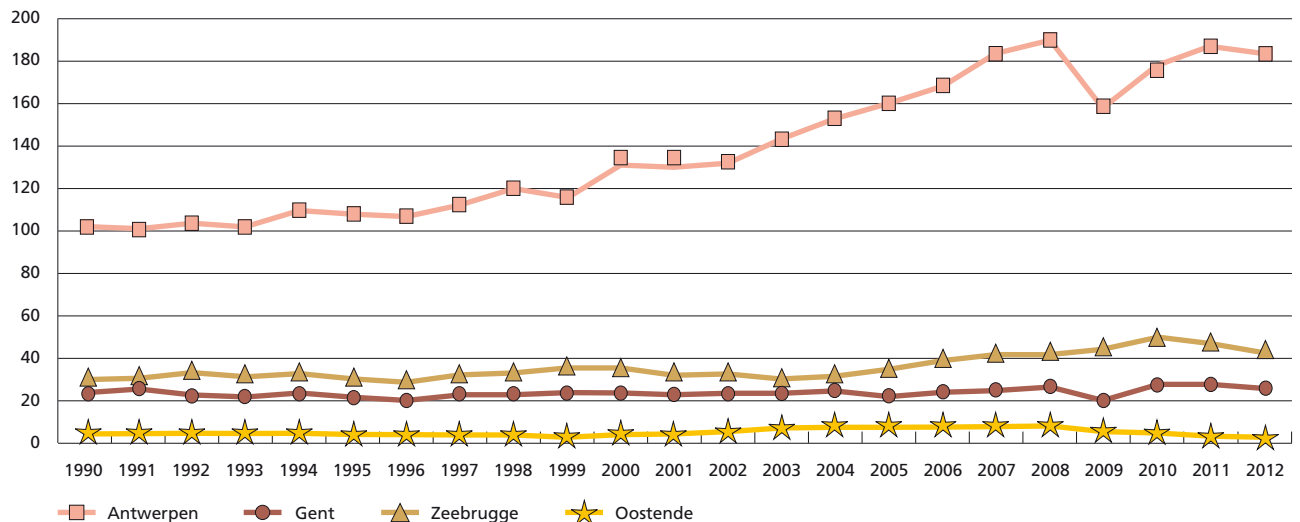
terdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen, Duinkerke en Le Havre.

Deze havens realiseerden in 2012 een overslag van 1.102 miljoen ton, exact hetzelfde als in 2011. Hiermee wordt het record uit 2008 net niet gebroken. Het aandeel van de Vlaamse trafiek daalde met 1 procentpunt naar 23%.

In de Vlaamse zeehavens kende de **goederentrafiek** in 2012 een lichte terugval ten gevolge van de aanhoudende economische crisis. Ze klokte af op een hoogte van 257 miljoen verscheepte ton, een daling van 3% ten overstaan van 2011. De binnenvaarttrafiek binnen de zeehavens ging met 1% vooruit. In de kusthavens Oostende en Zeebrugge is de binnenvaart minimaal. De shortsea-trafiek daalde met 1% naar 134 miljoen ton.

5.20 Goederentrafiek zeehavens

Evolutie van de goederentrafiek in de zeehavens, van 1990 tot 2012, in miljoen ton.

Bron: VHC.

De Vlaamse zeehavens zijn ook belangrijke economische spelers. Samen waren ze in 2011 goed voor een directe **toegevoegde waarde** van 14,5 miljard euro (7,7% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest wordt gerealiseerd op de terreinen van de Vlaamse zeehavens), 101.478 directe banen en 3,1 miljard euro directe investeringen. De **werkgelegenheid** daalde in 2011 met 2% en de toegevoegde waarde met 1%, terwijl de investeringen terugliepen met 10%. Daarnaast staan de Vlaamse havens ook nog in voor een indirecte toegevoegde waarde van 14,5 miljard euro en een indirecte werkgelegenheid van 136.090 voltijdse equivalenten.

In 2012 investeerde het Vlaamse Gewest 338 miljoen euro in de 4 zeehavens en hun maritieme toegankelijkheid.

Antwerpen

In 2012 was Antwerpen de Europese nummer twee voor goederentrafiek, na de afgescheiden koploper Rotterdam. Antwerpen beheerst 72% van de Vlaamse markt, met een marktaandeel van 17% in de Le Havre–Hamburg range. Voor het containerverkeer komt Antwerpen wereldwijd op de vijftiende plaats. In Europa behandelen alleen Rotterdam en Hamburg meer containers.

De goederen die in de haven van Antwerpen aankomen, zijn voor 40% uit Europa afkomstig. Daarna volgen Azië, Noord-Amerika, Zuid-Amerika en Afrika. Ruim een derde van de goederen die de Antwerpse haven per zeeschip verlaten varen naar Azië. Daarna volgen Europa, Afrika en Noord-Amerika. In 2012 realiseerde Antwerpen een goederenoverslag van ruim 184 miljoen ton, een daling met 2%. Het containerverkeer zakte met 1% naar 104 miljoen ton en vormt het grootste pakket binnen het Antwerpse goederenverkeer. Het roll-on-roll-off-verkeer groeide

met 6%. Het aantal auto's dat in 2012 werd behandeld bedraagt ruim 1,2 miljoen, een toename van 15%. De vloeibare massagoederen (-2%) en het niet-gecontaineriseerd stukgoed (-19%) noteerden negatieve groei-cijfers. De overslag van het droge massagoed bleef min of meer gelijk aan die van 2011.

Het aantal zeeschepen dat in Antwerpen voor anker ging daalde met 4%. Het aantal aanlopen van +10.000 TEU containerschepen steeg wel van 141 naar 167, wat aantoont dat de Antwerpse haven de vruchten plukt van de Scheldeverdieping.

Ook de binnenvaart van en naar de Antwerpse haven is in 2012 gestegen met 1% tot 88 miljoen ton. De shortsea-traffic ging met 1% omhoog. Het aandeel van de shortsea-traffic op de totale traffic in de Antwerpse haven lag iets onder de 50%.

De toegevoegde waarde van de Antwerpse haven daalde in 2011 met 3% tot 9,7 miljard euro. Dat is goed voor een aandeel van twee derde binnen het Vlaamse havenlandschap. De investeringen gingen met 7% achteruit tot 2,3 miljard euro. De werkgelegenheid daalde licht (-2%) tot 60.010 voltijdse equivalenten.

Zeebrugge

Zeebrugge richt zich vooral op Europese traffic. Het is één van de belangrijkste Europese havens voor het rollend vrachtverkeer en het transport van nieuwe personenwagens. Voor Zeebrugge zelf maakt niettemin het containerverkeer het grootste deel van de traffic uit.

Zeebrugge realiseerde in 2012 een overslag van bijna 44 miljoen ton, een daling van 7% ten opzichte van het jaar voordien. Het totale containervolume liep met 11% terug tot iets meer dan 20 miljoen ton. Het roll-on-roll-off-verkeer zakte met 4% tot 12,6 miljoen ton terwijl het transport van nieuwe personenwagens stabiel bleef met 1,7 miljoen stuks. De vloeibare bulk daalde met 7%, terwijl de vaste bulk met 2% terugliep.

Zeebrugge neemt een zesde van de verscheepte tonnage in de Vlaamse havens voor zijn rekening. De shortsea-traffic daalde in 2012 met 3%. Het aandeel van deze traffic op de totale traffic in de haven lag iets boven de 60%.

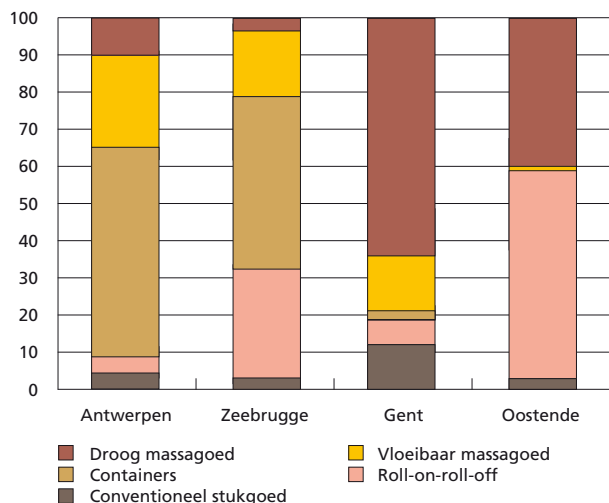
Zeebrugge heeft een kleiner aandeel in de toegevoegde waarde, werkgelegenheid en investeringen dan de trafficcijfers laten vermoeden. De haven was in 2011 goed voor 9.943 voltijdse equivalenten, een terugval van 2%. Het investeringsbedrag zakte met 20% tot 268 miljoen euro. De toegevoegde waarde steeg met 1% naar 963 miljoen euro.

Gent

Gent zorgt voor 10% van de Vlaamse tonoverslag. Drie kwart van de behandelde tonnage bestaat uit aanvoer. Die aanvoer komt uit de hele wereld, met Europa en Noord-Amerika als voornaamste herkomstgebieden. De afvoer gaat voor 77% naar Eu-

5.21 Goederentrafiek naar soort

Goederentrafiek in de zeehavens, in 2012, naar soort, in %.

Bron: VHC.

ropa. Droge massagoederen, vooral van en naar het staalbedrijf ArcelorMittal Gent (voorheen Sidmar), maken bijna twee derde uit van de maritieme trafiek.

De goederenoverslag via zeevaart in de Gentse haven daalde in 2012 met 3% en klokte af op 26 miljoen ton. Het roll-on-roll-off-verkeer en de overslag van containers stegen licht in volume. De trafiek van droge en vloeibare bulk en het overig stukgoed liep dan weer iets terug.

De binnenvaart ging met 1% vooruit tot ruim 23 miljoen ton. De shortsea-trafiek bleef min of meer stabiel. Het aandeel van deze trafiek op de totale trafiek in de haven ligt daarmee iets boven 60%.

In verhouding tot haar trafiek creëert de haven van Gent een belangrijke toegevoegde waarde, die in 2011 goed was voor 3,4 miljard euro, wat een daling van 1% betekent. De werkgelegenheid steeg met 2% tot 26.638 voltijdse equivalenten. De investeringen zakten met 13%.

Oostende

Oostende is de kleinste van de vier Vlaamse zeehavens, met een marktaandeel van 1,2%. In 2012 maakte het roll-on-roll-off-verkeer drie vijfden van de maritieme aan- en afvoer uit. Bijna de volledige trafiek is intra-Europees, vooral van en naar Groot-Brittannië.

De Oostendse haven kende voor het vierde opeenvolgende jaar een sterke terugval. In 2012 was er een trafiekdaling van 17% ten opzichte van 2011. Een daling van het roll-on-roll-off-verkeer zorgde mee voor de rode cijfers. Oorzaak was het terugvallen van de vloot van Transeuropa van 4 naar 2 schepen.

De volledige trafiek in de Oostendse haven bestaat uit shortsea-trafiek.

De toegevoegde waarde in de haven van Oostende bedroeg in 2011 475 miljoen euro. Dat is een daling

van 5%. De werkgelegenheid in de haven ging met 4.887 voltijdse equivalenten 2% achteruit. De investeringen daalden tot 93 miljoen euro (-9%).

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Europese luchthavens, daarna komt de situatie in de Vlaamse luchthavens aan bod.

In de vrachtluchtvaart zien we min of meer hetzelfde fenomeen als bij de passagiersluchtvaart: een scherpe da-

5.22 Vrachtluchthavens EU

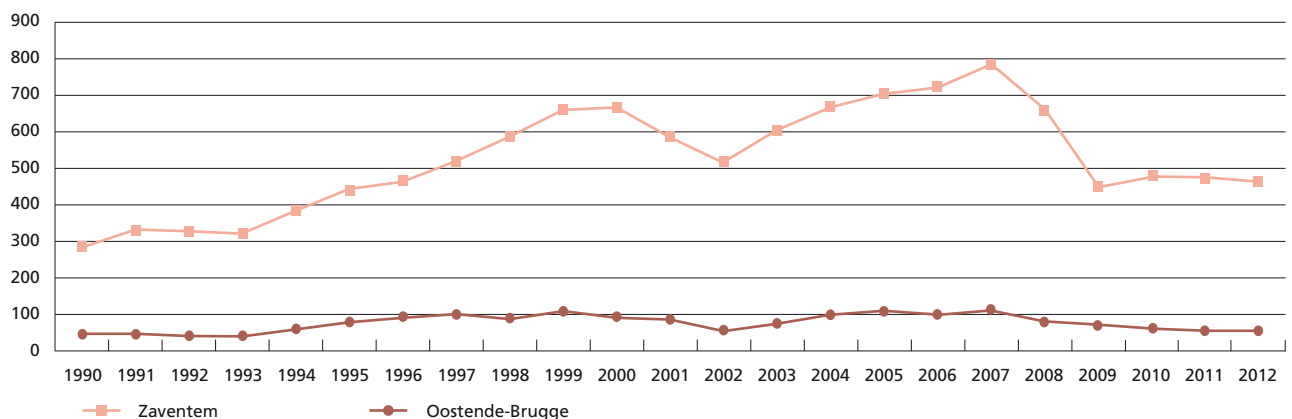
Evolutie van de trafiek in de 20 belangrijkste luchthavens van de EU 27 in 2000 en 2011, hoeveelheid vervoerde vracht, in duizend ton.

Luchthavens	2000	2011
Frankfurt Rhein/Main	1.703	2.215
Londen Heathrow	1.307	1.569
Amsterdam	1.223	1.549
Parijs Ch. de Gaulle	1.067	1.532
Leipzig	14	744
Keulen/Bonn	438	728
Luik	270	674
Luxemburg	501	666
Zaventem	667	475
Milaan Malpensa	296	450
Madrid	305	422
Munchen	148	304
East Midlands	179	299
Londen Stansted	168	230
Frankfurt Hahn	75	222
Wenen Schwechat	66	213
Helsinki	96	171
Rome Fiumicino	153	152
Bergamo	99	112
Kopenhagen Kastrup	419	109

Bron: EC DG Mobility & Transport.

5.23 Luchthavens vracht

Evolutie van de vervoerde vracht op de luchthavens van Zaventem en Oostende-Brugge, van 1990 tot 2012, in duizend ton.

Bron: luchthavenautoriteiten.

ling in 2001 en een herneming vanaf 2003. In 2009 sloeg de economische crisis hard toe, om al een jaar later te herstellen van de klap. In 2012 viel de trafiek op de Europese luchthavens met 3% terug.

De **goederentrafiek** op de Vlaamse luchthavens liep met 4% terug naar 517.000 ton.

In 2012 liep het vrachtvervoer op de nationale luchthaven met 3% terug. Voor vrachtvervoer bekleedde Zaventem in 2011 de negende positie onder de Europese luchthavens. Het Verre Oosten is het belangrijkste eind- of vertrekpunt, gevolgd door Europa, Noord-Amerika, het Midden-Oosten en Afrika.

De luchthaven van Oostende-Brugge kende een minder succesvol jaar met een daling van 7% voor het vervoerde tonnage.

Op de andere twee Vlaamse luchthavens (Antwerpen en Kortrijk-Wevelgem) is het vrachtvervoer heel beperkt.

Pijpleiding

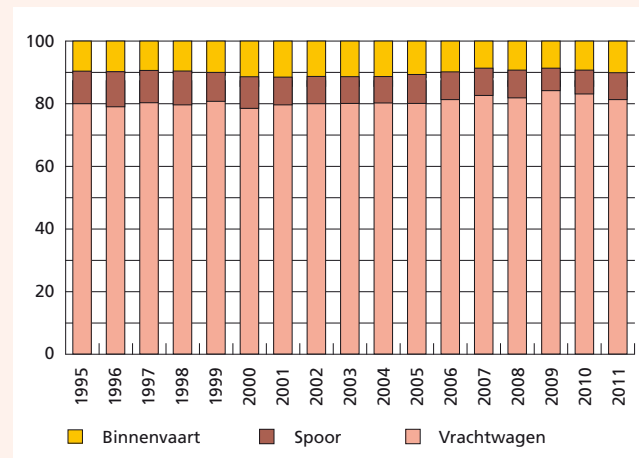
Een overzicht van de kerncijfers over het goederenvervoer is onvolledig zonder een blik op het transport via **pijpleidingen**. Er zijn pijpleidingen voor het transport van aardgas en voor het transport van olie.

Het pijpleidingennetwerk voor aardgastransport is in België het vierde dichtste van de hele Europese Unie met 129 kilometer per 1.000 km².

Het Belgische netwerk voor olie is met 294 kilometer een stuk beperkter, al scoren we met een dichtheid van 9,7 kilometer per 1.000 km² boven het Europese gemiddelde. In 2011 werd in België 1,5 miljard tonkilometer aardolie vervoerd, in de Europese Unie (EU27) 118,6 miljard.

5.25 Modale verdeling goederenvervoer

Evolutie van de modale verdeling goederenvervoer volgens tonkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (weg, spoor, binnenvaart), van 1995 tot 2011, in %.

Bron: FOD MV, NMBS, Eurostat, Waterwegen & Zeekanaal nv, nv De Scheepvaart.

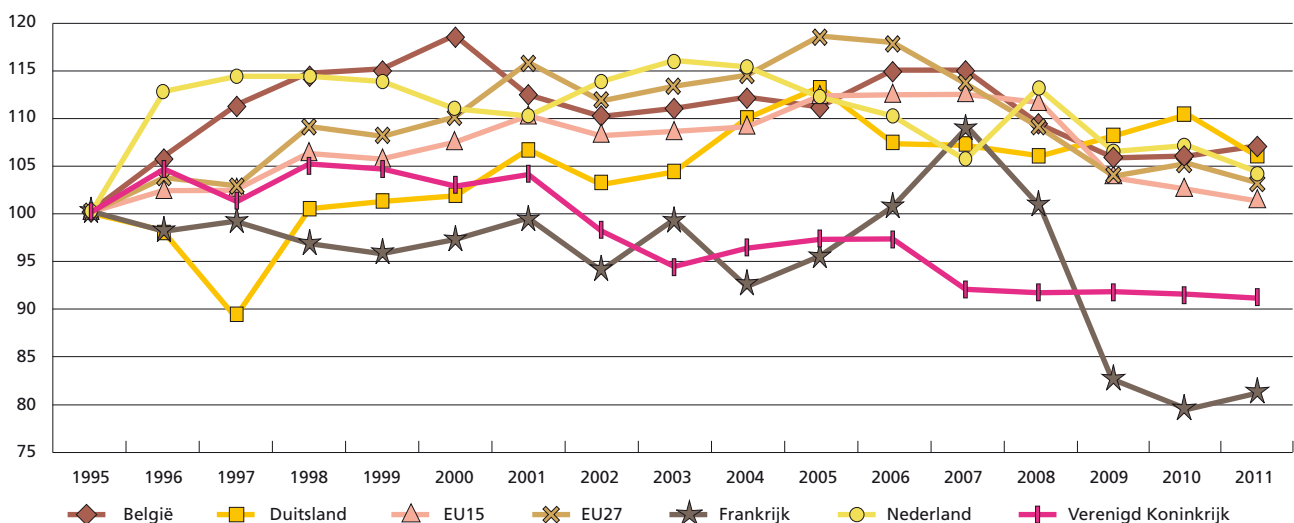
Modale verdeling

Vlaanderen wil zich verder ontwikkelen als slimme draaischijf van Europa. Daartoe moeten de logistieke ketens geoptimaliseerd worden en moeten de logistieke stromen gebundeld worden tot grotere stromen, die beter in aanmerking komen voor vervoer via de alternatieve modi (binnenvaart, spoor).

Bij het **goederenvervoer** was er in 2011 een lichte groei van het aantal tonkilometer bij het spoorvervoer en de binnenvaart. Het vrachtvervoer over de weg kende echter

5.24 Oliepijpleidingen

Index van het aantal tonkilometer, afgelegd via oliepijpleidingen, België, buurlanden, EU15 en EU27, van 1995 tot 2011, index 1995 = 100.

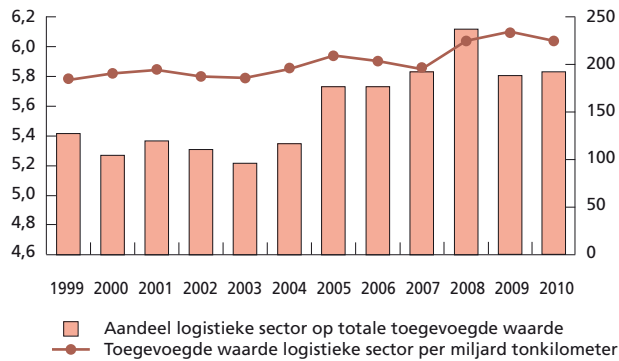

Bron: EC DG Mobility & Transport.

5.26 Logistiek - toegevoegde waarde

Evolutie van het aandeel van de logistieke sector binnen de totale (directe) toegevoegde waarde, in % (linkeras) en evolutie van de toegevoegde waarde van de logistieke sector, in miljoen euro per miljard tonkilometer (rechteras), van 1999 tot 2010.

Bron: raming SVR op basis van INR en studie NBB.

een nieuwe dip. Het gevolg is dat de binnenvaart en het spoorvervoer binnen de modale verdeling wat aandeel winnen ten opzichte van het vrachtvervoer over de weg. Zoals eerder opgemerkt zijn de cijfers voor de binnenvaart ietwat lager dan de reële activiteit, door onderregistratie op Zeeschelde en tijgebonden waterwegen.

Europees vergelijken is niet zo eenvoudig wegens definitieverschillen. Bij de Europese meting wordt bij het vrachtvervoer over de weg namelijk geen rekening gehouden met de tonkilometer gereden door buitenlandse vrachtwagens. In Vlaanderen is er echter een trend dat steeds meer buitenlandse vrachtwagens er goederen vervoeren. Om deze reden wordt een benchmark niet langer opgenomen in dit hoofdstuk. Wel kan gezegd worden dat in Vlaanderen aanzienlijk meer dan in de Europese Unie gebruik wordt gemaakt van vrachtvervoer via binnenvaart en minder van vrachtvervoer via het spoor.

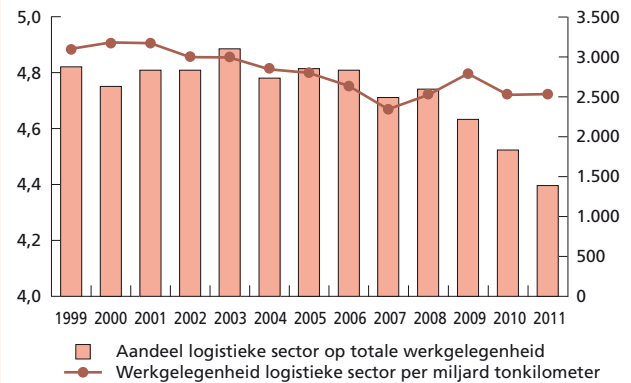
Economisch belang

Het aandeel van de logistiek in de bruto toegevoegde waarde bedroeg in 2010 5,8%. Dat is evenveel als een jaar voordien, maar minder dan de piek uit 2008. De logistieke sector werd hard getroffen door de economische crisis, waardoor haar aandeel in de bruto toegevoegde waarde terugliep. Het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid ligt iets lager en haalt 4,4% in 2011. Ook hier noteren we een daling sinds 2009.

Het afzetten van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid op het aantal tonkilometer door vrachtvervoer geeft een soort verhouding tussen de lusten en de lasten van logistiek. Het beleid streeft hierbij naar meer toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de logistieke sector.

5.27 Logistiek – werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid, in % (linkeras) en evolutie van de werkgelegenheid in de logistieke sector, per miljard tonkilometer (rechteras), van 1999 tot 2011.

Bron: raming SVR op basis van INR en studie NBB.

In 2008 en 2009 werd de continue groei van het aantal tonkilometer wegens de economische crisis doorbroken. De toegevoegde waarde en werkgelegenheid daalden minder snel dan het aantal tonkilometer, met als gevolg een sterke toename van de toegevoegde waarde per tonkilometer en een breuk in de dalende trend voor werkgelegenheid per miljard tonkilometer. Vanaf 2010 neemt het aantal tonkilometer opnieuw toe, maar blijft de werkgelegenheid teruglopen. Het gevolg is dat de verhouding werk op tonkilometer opnieuw begint te dalen.

Vlot verkeer

Vlaanderen beschikt over een dicht wegennet. Toch ontstaan geregeld files ten gevolge van piekbelastingen, ongevallen en wegenwerken. Deze files zorgen voor verliesuren met economische schade en bijkomende emissies tot gevolg. Het is dus belangrijk het wegennet zo optimaal mogelijk te benutten en het verkeer zo vlot mogelijk te laten verlopen.

In een eerste deel ligt de focus op de evolutie van het verkeersvolume in Vlaanderen. Files krijgen de aandacht in het tweede deel. Ten slotte volgt een deel over de aanpak van ontbrekende stukken in het infrastructuurnetwerk, opdat het verkeer ook in de toekomst vlot kan verlopen.

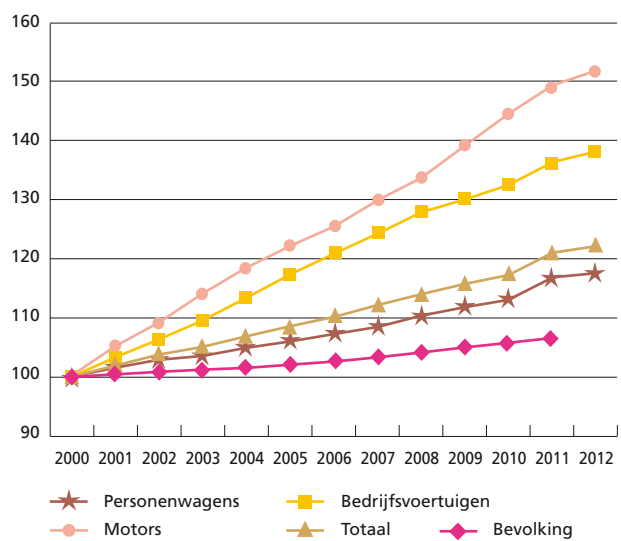
Verkeersvolume

Het Vlaamse **autosnelwegennetwerk** is, na het Nederlandse, het dichtste van de Europese Unie.

In 2012 waren 4,1 miljoen **motorvoertuigen** ingeschreven, waaronder meer dan 3,2 miljoen personenwagens (78,6%). In 2012 werden 272.712 nieuwe personenwagens

5.28 Voertuigenpark

Index van het voertuigenpark, naar type voertuig, van 2000 tot 2012, index 2000=100.

De categorie bedrijfsvoertuigen bestaat uit vrachtwagens, vrachtwagen-trekkers, landbouwvoertuigen en speciale voertuigen.
Bron: ADSEI, SVR.

ingeschreven, 11,5% minder dan vorig jaar. Sinds 2000 steeg het aantal personenwagens met 17,5%. Het bedrijfsvoertuigenpark is in die periode met 38% toegenomen. Het vrachtwagenpark bestaat voor 85% uit lichte vrachtwagens (<3,5 ton). In 2011 waren er 508 personenwagens per 1.000 inwoners en dat is meer dan het Europese gemiddelde van 483.

Het aantal motoren (zonder bromfietsen) steeg met 51% sinds 2000. Het totale voertuigenpark steeg sneller (22%) dan de bevolking (6,4%).

Het **wegverkeer** op de Vlaamse wegen nam in 2010 opnieuw toe na de daling in 2008. Met 57 miljard voertuigkilometer wordt het recordcijfer van 2007 niet overschreden. Sinds 1990 nam de hoeveelheid verkeer met een derde toe. Vooral de verkeersintensiteit op de autosnelwegen kende de voorbije decennia een sterke groei.

De bezettingsgraad van personenwagens bepaalt in grote mate het verkeersvolume. Minder personen per wagen betekent meer wagens op de weg. De bezettingsgraad daalde vrij sterk voor de eeuwwisseling, maar blijft sindsdien vrij stabiel, met in 2010 een gemiddelde bezettingsgraad van 1,35 personen per personenwagen.

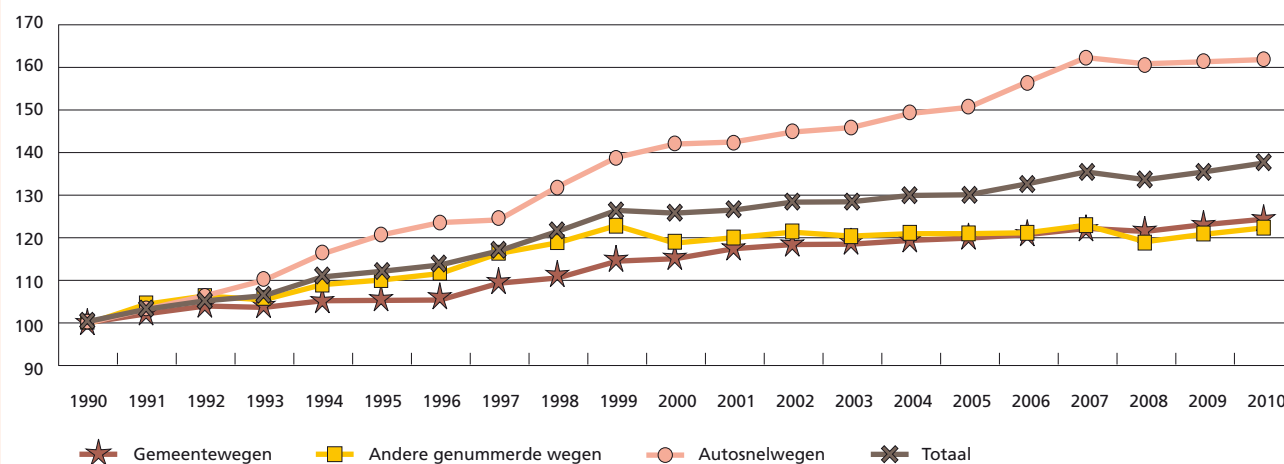
Niet iedereen hoeft een auto te bezitten. Autodeelprojecten vormen een alternatief voor het individueel wagenbezit. Voor wat het particulier autodelen betreft (vzw Autopia) zijn er 1.450 geregistreerde autodelers gespreid over 156 autodeelgroepen. Het particulier autodeelsysteem in Gent (Dégage!) heeft 19 auto's en meer dan 400 gebruikers. Het georganiseerd autodelen wordt sinds 2004 aangeboden door Cambio. Op 1 mei 2013 waren er 5.798 gebruikers van 221 deelwagens in 18 steden. Carpoolen is een alternatief voor individueel autogebruik. In 2012 waren er 70 carpoolparkings met een totale capaciteit van 5.161 plaatsen. De huidige 10 Park&Rides bieden nog eens 1.447 plaatsen. In 2012 schommelde de gemiddelde bezettingsgraad van alle carpoolparkings rond de 60%.

Files

De indicator **filezwaarte** houdt rekening met de lengte en de duur van de file maar niet met de snelheid tijdens de file of met het aantal voertuigen betrokken in de file. De filezwaarte vertoonde een sterk stijgende trend in 2007. Van midden 2008 tot midden 2009 is er sprake van een daling

5.29 Wegverkeer

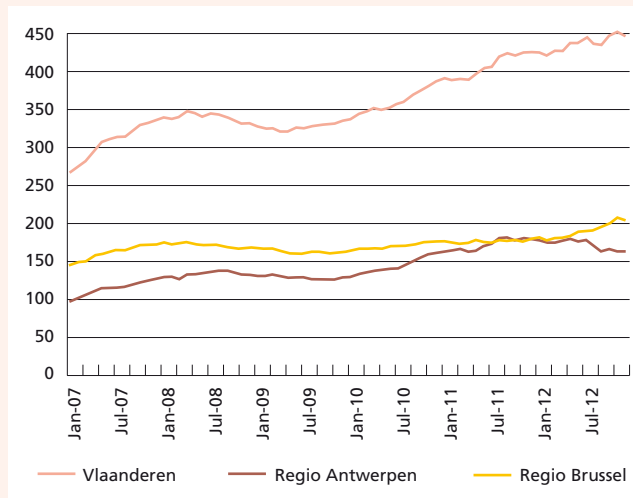
Index van het wegverkeer in voertuigkilometer, naar type weg, van 1990 tot 2010, index 1990 = 100.

Bron: ADSEI.

5.30 Filezwaarte

Evolutie van de filezwaarte op het hoofdwegenet, van 2007 tot 2012, in kilometeruren per dag (voortschrijdend jaargemiddelde).

Bron: MOW, afdeling Vlaams Verkeerscentrum via Dataroom MOW.

die wellicht kan toegeschreven worden aan de economische crisis. In 2010 en 2011 vertoont de filezwaarte weer een stijgende trend. In 2012 blijft er een stijgende trend in regio Brussel. In regio Antwerpen is er in dat jaar echter een dalende trend mede door de invoering van een spitsstrook op de E313. Ten opzichte van 2007 is de filezwaarte met 24 à 43% toegenomen in 2012, afhankelijk van het dagdeel. De evolutie in 2011 en 2012 werd in sterke mate beïnvloed door talrijke ingrijpende wegenwerken, onder andere voor structureel onderhoud op de autosnelwegen.

Dynamisch verkeersmanagement

Het optimaliseren van de capaciteit van het bestaande hoofdwegenet aan de hand van **dynamische verkeersmanagementsystemen** (DVM) moet meer auto's een vlotte rit garanderen zonder dure investeringen te maken in extra rijvakken en infrastructuur. DVM bestaat enerzijds uit dynamische verkeerssignalisatie en anderzijds uit instrumenten om het verkeer te monitoren (camera's en meetlussen). Het aantal geïnstalleerde DVM-systemen op de Vlaamse hoofdwegen neemt snel toe, met een groei van bijna 50% tussen 2011 en 2013.

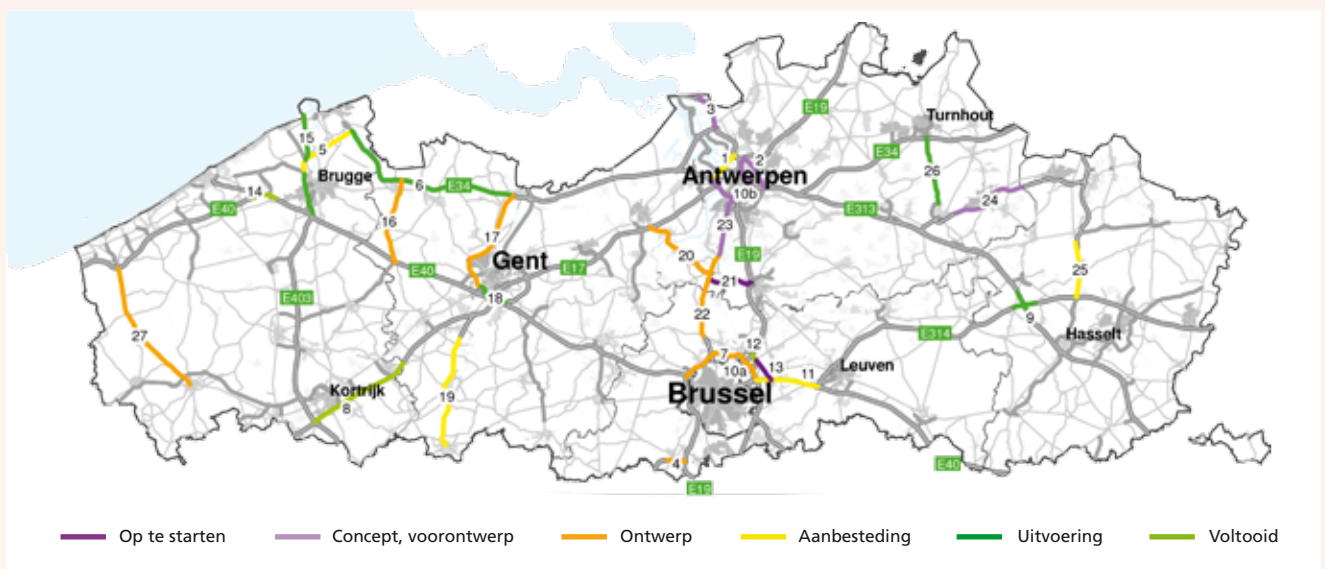
Ook bij de binnenwaterwegen wordt technologie ingezet om de veiligheid en efficiëntie te verhogen. De Rivier Informatie Diensten (beter gekend onder zijn Engelse afkorting RIS) zijn een pakket van uiteenlopende diensten die het verkeers- en vervoersproces moeten optimaliseren. RIS stroomlijnt de informatie-uitwisseling tussen de beheerders en de gebruikers van de waterweg. Vlaanderen speelt op Europees niveau een trekkersrol op vlak van de uitbouw van RIS en kan status en service voorleggen die verder gaan dan de Europese verplichtingen. 95% van de Belgische vloot is voorzien van een Inland AIS-transponder (automatisch indentificatie systeem) wat tracking en tracing toepassingen toelaat.

Missing links

Het beter inschakelen van het bestaande wegennet zal niet volstaan om het verkeer vlot de economische knooppunten te laten bereiken. Omwille van ontbrekende schakels in het wegennet is de bereikbaarheid van een aantal regio's niet optimaal. In het Ruimtelijk Structuurplan

5.31 Missing links wegennet

Stand van zaken van de aanpak van de missing links uit het RSV en het Mobiliteitsplan Vlaanderen, eind 2012.

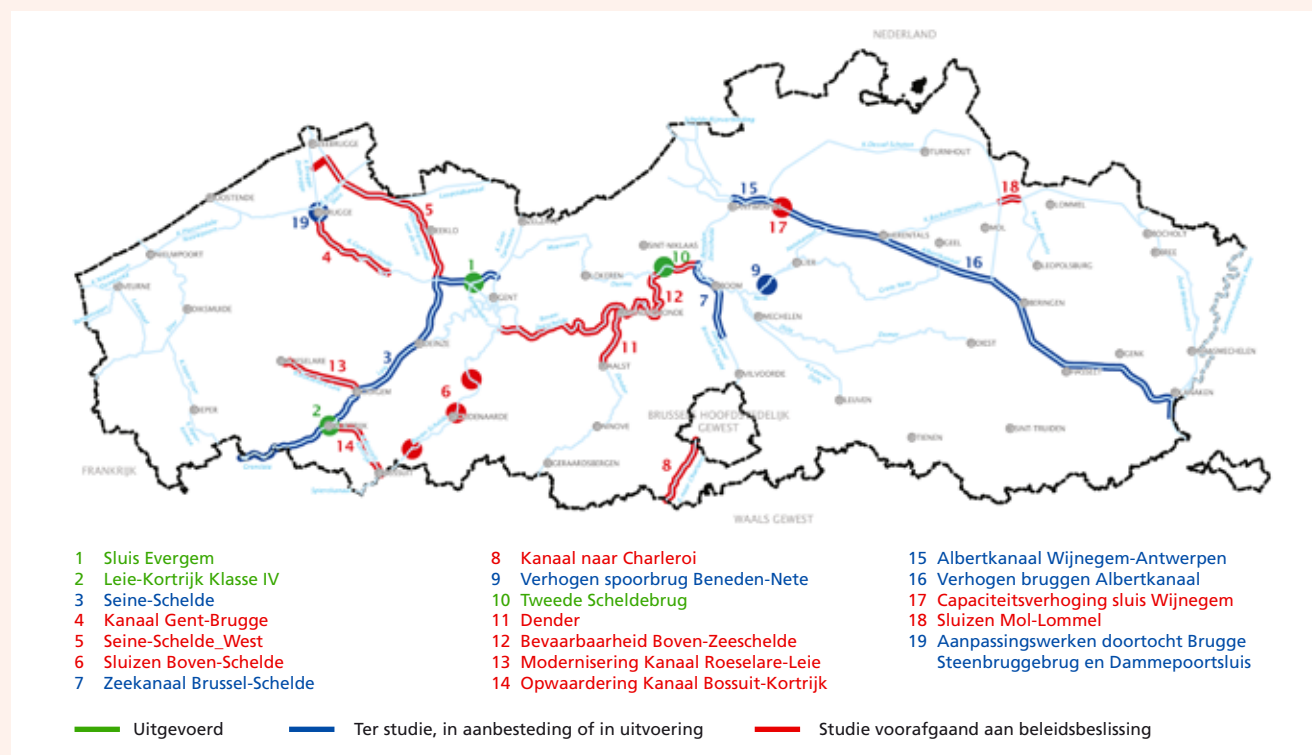

Opmerking: voor een correcte interpretatie van de kaart wordt verwezen naar bijkomende legende en uitleg op <http://www.wegenenverkeer.be/stand-van-zaken.html>.

Bron: MOW, Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

5.32 Missing links waterwegen

Stand van zaken van de aanpak van de missing links voor de Vlaamse waterwegen, april 2013.

Bron: Waterwegen en Zeekanaal NV, NV De Scheepvaart via Dataroom MOW.

5.33 Missing links tram

Stand van zaken van de meest prioritaire missing links voor het tramnetwerk, juni 2013.

Masterplan Antwerpen - Brabo 2	Vergunningsfase
Masterplan Antwerpen - Livan 1	Uitvoeringsfase
Spartacus Lijn 1, Hasselt - Maastricht	Planfase
Zwijnaarde Dorp - Zwijnaarde Brug	Planfase
U.Z. Gent	Studiefase
Verlenging kusttram Koksijde - Veurne	Planfase
Verlenging Mortsel - Kontich	Studiefase
Verlenging Olympiadekruispunt - Wilrijk	Studiefase
Verlenging Melsele - Beveren	Studiefase

Bron: De Lijn.

5.34 Fietsroutenetwerk

Evolutie van het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk, van 2005 tot 2012.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Lengte (km)	11.733			11.793	11.898	11.928	12.017	12.086
Aandeel dat voldoet aan vademecum fietsvoorzieningen (%)	19			23	26	28	30	32

Bron: MOW, afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

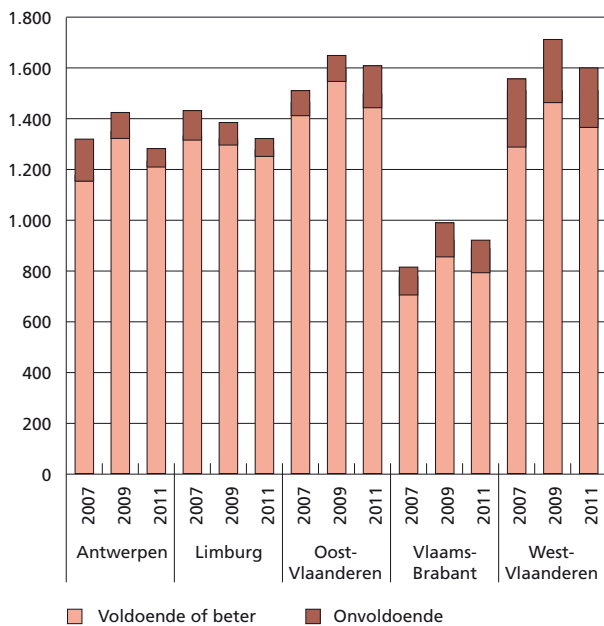
Vlaanderen en het Mobiliteitsplan Vlaanderen worden 25 missing links gedefinieerd. Daarnaast zijn er nog 2 belangrijke bottlenecks. In de Beleidsnota MOW 2009-2014 wordt prioriteit gegeven aan 6 missing links die via PPS gebeuren. Dit zijn de projecten 5, 12, 18, 19, 25 en 26. Hiervan is 1 project voltooid: de noordelijke wegontsluiting van de luchthaven van Zaventem. 2 projecten zijn in uitvoering: de Noord-Zuid verbinding Kempen (N19) en het vervullen van de zuidelijke tak van de R4 te Gent. De overige projecten zitten in de fase van de aanbesteding. De andere missing links worden met reguliere investeringsbudgetten aangepakt.

Het Infrastructuurmasterplan Horizon 2014 van de Vlaamse waterwegbeheerders vormt het uitgangspunt om missing links, bottlenecks en tekortkomingen in het waterwegennet weg te werken. In april 2013 zijn 3 projecten volledig uitgevoerd: de tweede Scheldebrug in Temse, de sluis in Evergem en de doortocht van de Leie in Kortrijk op klasse V-b. Verschillende andere projecten kregen in 2012 verder vorm. Dit is in het bijzonder het geval voor de Seine-Scheldeverbinding, de afwerking van het 10.000 tonsvak op het Zeekanaal Brussel-Schelde, de verruiming van het Albertkanaal tussen Wijnegem en Antwerpen en de verhoging van de bruggen over het Albertkanaal.

De Mobiliteitsvisie 2020 van De Lijn bouwt voort op bestaande openbaar vervoerplannen zoals Spartacus, Nепtunus en Pegasus. Het bevat een uitgebreid wensnet waar prioriteit moet gegeven worden aan bepaalde projecten.

5.35 Staat fietspaden

Evolutie van de staat van de fietspaden, per provincie, van 2007 tot 2011, in km.

Bron: MOW, Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

Een aantal projecten behoren tot het beslist beleid en zullen de komende jaren uitgevoerd worden.

Het **Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk** is een van de instrumenten om meer en veiliger fietsgebruik te realiseren. Het is in de eerste plaats bedoeld voor de afwikkeling van woon-werk, woon-school en woon-winkelverkeer. In 2012 was het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk 12.086 km lang. 32% daarvan voldeed aan de normen uit het Vademecum Fietsvoorzieningen. Tweejaarlijks gebeurt er een visuele inspectie van de staat van de fietspaden langs gewestwegen. 90% van de fietspaden scoorde voldoende of beter in 2011.

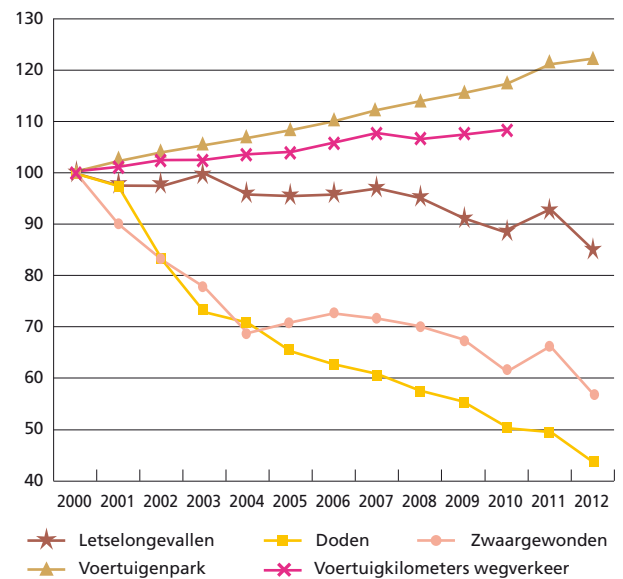
Veilig verkeer

Belangrijke stappen dienen gezet te worden om de vooropgestelde ambities inzake verkeersveiligheid te realiseren.

Op 14 november 2007 werd het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan goedgekeurd. Daarmee werden de doelstellingen van het eerdere Mobiliteitsplan verder verscherpt. Tegen 2015 mogen er nog maximaal 250 doden en dodelijk gewonden en 2.000 zwaargewonde slachtoffers vallen op de Vlaamse wegen. Volgens het Pact 2020 dient het jaarlijks aantal doden op minder dan 200 en het aantal zwaargewonden op minder dan 1.500 gebracht te worden tegen 2020. Tijdens deze legislatuur worden middelen vrijgemaakt om de resterende gevaarlijke punten weg te werken. Eind 2012 was 84% van de projecten in uitvoering of uitgevoerd. De aanpak van alle gevaarlijke punten kan leiden tot een daling van het aantal letselongevallen met 1,6% en een daling van het aantal ongevallen met doden of zwaargewonden met 2,3%.

5.36 Evolutie verkeersveiligheid

Index van het aantal letselongevallen, het aantal doden en zwaargewonden, het totale voertuigenpark en de afgelegde voertuigkilometers van het wegverkeer (excl. (brom)fietsen), van 2000 tot 2012, index 2000 = 100.

Bron: ADSEI, FOD MV.

In een eerste deel ligt de focus op de verkeersveiligheids cijfers in het Vlaamse Gewest. Dan volgt een vergelijking met andere Europese lidstaten en regio's.

Vlaams Gewest

In 2012 is het aantal **letselongevallen** terug gedaald tot 28.051. Er vielen zowel minder lichtgewonden (-9%), als minder zwaargewonden (-14%) en minder doden (-12%) ten opzichte van 2011. In 2012 vielen er 381 verkeersdoden te betreuren op de Vlaamse wegen. Sinds 2000 is het aantal doden met bijna 56% afgenomen en het aantal zwaargewonden met 43%.

Sinds 2000 neemt het aantal letselongevallen stilaan af, hoewel het aantal voertuigkilometers en het voertuigenpark alsmat toeneemt. Slechts 6% van de ongevallen gebeurt op autosnelwegen. Ruim de helft van de ongevallen vindt plaats binnen de bebouwde kom, maar deze ongevallen zijn minder ernstig dan deze buiten de bebouwde kom. 28% van de verkeersdoden en 42% van de zwaargewonden valt binnen de bebouwde kom.

Uit onderzoek blijkt dat het risico op een dodelijk ongeval voor fietsers 4 keer hoger is dan voor automobilisten. Het promoten van deze modus moet dan ook gepaard gaan met

5.37 Doelstellingen verkeersveiligheid

Evolutie in het bereiken van de Vlaamse verkeersveiligheidsdoelstellingen, van 1999 tot 2012.

	1999	2012		2015	% doelstelling bereikt in 2012	2020	% doelstelling bereikt in 2012
	Vertrekgetal	Aantal	Evolutie in %	Streefgetal		Doelstelling Pact	
Doden en dodelijk gewonden	806	430	-52,7	250	76,4	200	70,1
Zwaar gewonden	6.714	4.182	-46,2	2.000	65,8	1.500	59,5

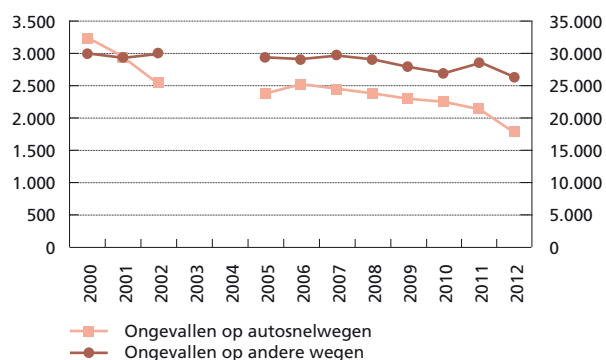
Bron: ADSEI, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid, SVR.

het verbeteren van de verkeersveiligheid en de infrastructuur. Er vielen in 2012 971 dode en zwaargewonde fiets-slachtoffers. Dat is een daling met 2% ten opzichte van 2011. Ook het totaal aantal doden en zwaargewonden nam in 2012 af, maar veel sterker als bij de fietsslachtoffers.

Het Mobiliteitsplan Vlaanderen, het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan en het Pact 2020 beschrijven **verkeersveiligheidsdoelstellingen** tegen 2010, 2015 en 2020. De doelstellingen voor 2010 uit het Mobiliteitsplan Vlaanderen werden niet gehaald. Een nieuw mobiliteitsplan is momenteel in opmaak.

5.38 Ongevallen naar wegtype

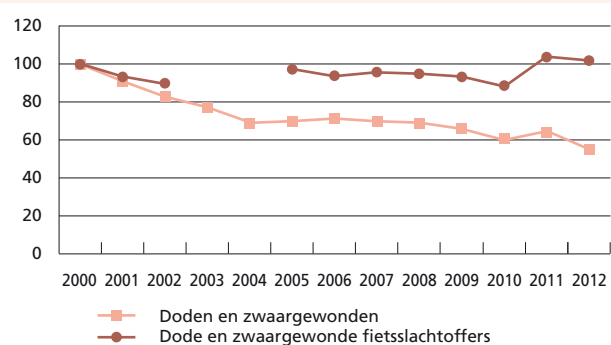
Evolutie van het aantal ongevallen op autosnelwegen (linker) en andere wegen (rechter), van 2000 tot 2012.

Bron: ADSEI.

5.39 Fietsslachtoffers

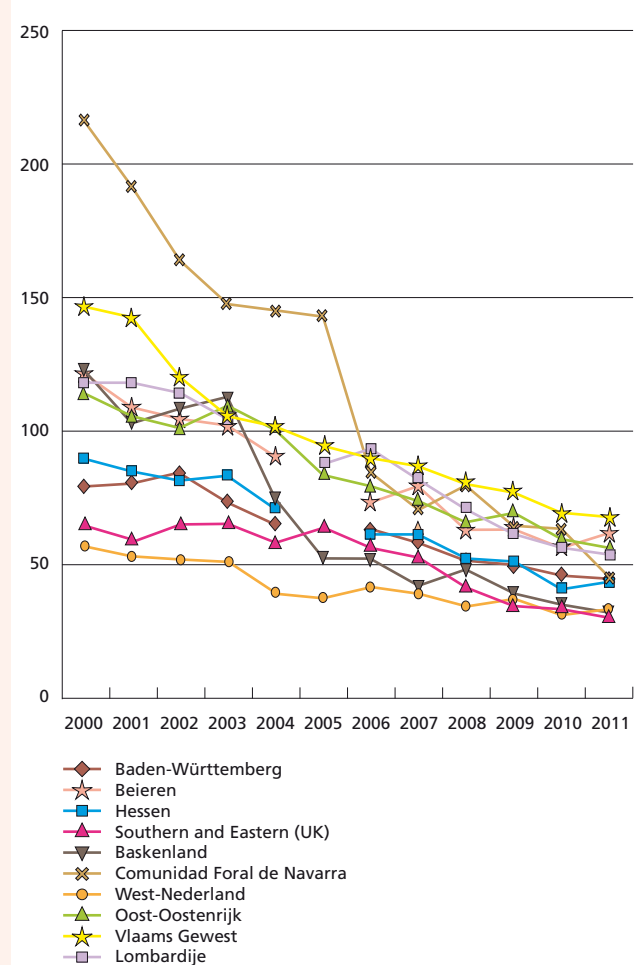
Index van het aantal dode en zwaargewonde fietsslachtoffers en het totaal aantal doden en zwaargewonden, van 2000 tot 2012, index 2000 = 100.

Bron: ADSEI.

5.40 Verkeersveiligheid regio's

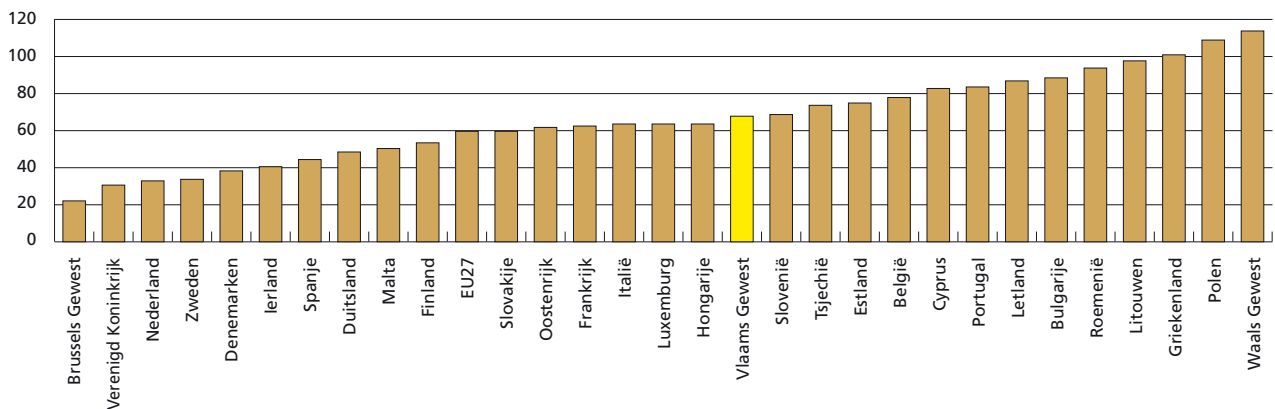
Evolutie van het aantal verkeersdoden per miljoen inwoners, vergelijking Europese regio's, van 2000 tot 2011.

Bron: Eurostat, ADSEI, bewerking SVR.

5.41 Verkeersveiligheid lidstaten

Aantal verkeersdoden per miljoen inwoners, in Europese lidstaten, in 2011.

Bron: EC DG MOVE, ADSEI, bewerking SVR.

Europese Unie

Tegen 2020 wil Vlaanderen één van de beste Europese regio's zijn op het gebied van verkeersveiligheid, zowel uitgedrukt in functie van het aantal dode en zwaargewonde verkeersslachtoffers als per miljoen afgelegde kilometers en per miljoen inwoners.

In vergelijking met een aantal Europese economische topregio's scoort Vlaanderen slecht met het hoogste aantal verkeersdoden per miljoen inwoners in 2011. Wat de evolutie van het aantal dodelijke slachtoffers per miljoen inwoners betreft, doet Vlaanderen het wel goed met een daling van 54% tussen 2000 en 2011.

In de EU27 vielen 60 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2011. Vlaanderen bevindt zich met een score van 68 niet ver van het EU-gemiddelde. Ook in verhouding tot het aantal personenwagens scoort het Vlaamse Gewest rond het EU-gemiddelde.

Milieuvriendelijke mobiliteit

De overheid wil de impact van het verkeer op mens en milieu beperken. Zowel de verkeersinfrastructuur als het gebruik van gemotoriseerde vervoermiddelen zetten de leefkwaliteit onder druk. Luchtverontreiniging en gezondheidseffecten, geluid en trillingen, geurhinder en gebrekkige belevingswaarde komen over het hele grondgebied voor. Ook moeilijk oversteebare plaatsen, parkeeroverlast en het gebrek aan ruimte voor voetgangers komen in mindere of meerdere mate voor.

De steeds groeiende vraag naar mobiliteit moet gecombineerd worden met aandacht voor het leefmilieu, zonder de sociale en economische functie van mobiliteit te ondermijnen. In deze context zijn de huidige transportsystemen niet duurzaam genoeg: de emissies liggen te hoog en de fossiele brandstoffen zijn niet onuitputtelijk.

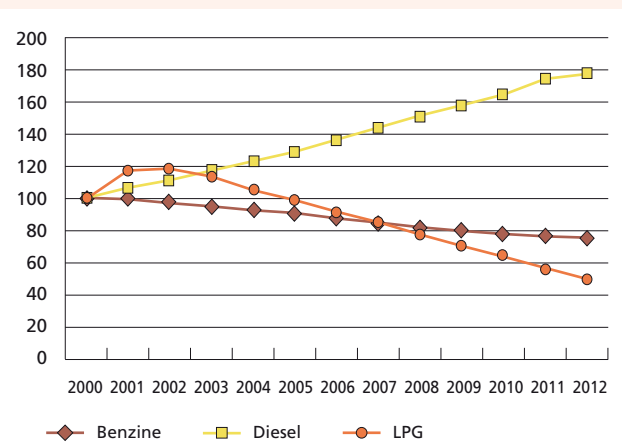
In het eerste deel ligt de focus op de beschrijving van het personenwagenpark. In het tweede deel ligt de nadruk op de milieu-impact van mobiliteit, met aandacht voor het energieverbruik, de aan het verkeer gelinkte emissies en de eco-efficiëntie van transport.

Beschrijving van het personenwagenpark

De **verdiepselijking** van het personenwagenpark gaat nog steeds verder met 63% dieselloertuigen in het wagenpark in 2012. Bij de nieuw ingeschreven personenwagens is 68% uitgerust met een dieselmotor. Het aandeel van diesel bij de nieuw ingeschreven voertuigen neemt voor het eerst sinds jaren af. Het Vlaams luchtkwaliteitsplan streeft tegen 2015 naar 61,1% dieselloertuigen in het totale personenwagenpark en naar 57% voor de nieuw ingeschreven

5.42 Personenwagenpark

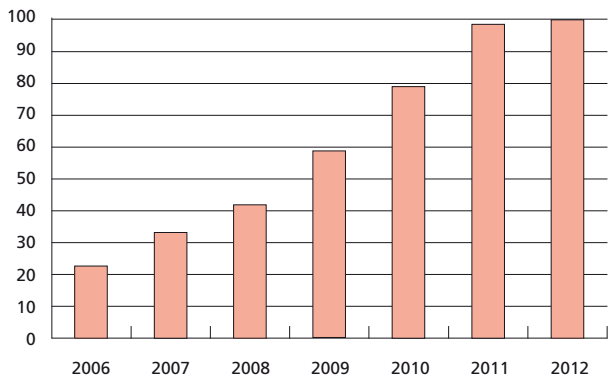
Index van het aantal personenwagens naar brandstoftype, van 2000 tot 2012, index 2000 = 100.

Bron: ADSEI.

5.43 Roetfilters

Evolutie van het aandeel nieuw-ingeschreven dieselloze voertuigen met een roetfilter, van 2006 tot 2012, in %.

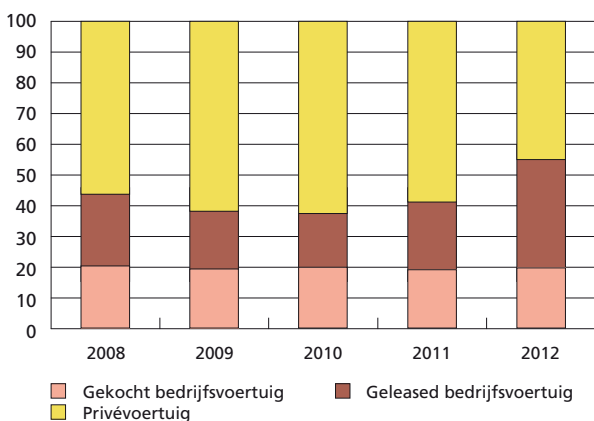
Opmerking: Er wordt vanuit gegaan dat een voertuig over een roetfilter beschikt wanneer het voertuig minder dan 11 mg fijn stof per kilometer uitstoot. Vanaf 2008 is de grens verlaagd naar 5 mg. Bron: VUB.

ven personenwagens. In 2012 ligt het aantal elektrische voertuigen ruim 30 keer hoger dan in 2000. In absolute aantallen gaat het maar om 340 voertuigen. Er zijn momenteel 410 laadpunten voor elektrische voertuigen in België. De hybride voertuigen zijn aan een opmars bezig. In 2009 waren er 25 exemplaren in het personenwagenvoertuigenpark, in 2012 is dat al opgelopen tot 7.308.

Het aandeel nieuwe dieselloze voertuigen met een roetfilter is de laatste jaren sterk toegenomen. Een grotere stijging is merkbaar vanaf 2009, ten gevolge van de introductie van de Euro 5 standaard in 2009. Alle nieuw verkochte dieselloze voertuigen hebben sindsdien een roetfilter nodig om te voldoen aan de strenge uitstootnormen voor fijn stof.

5.44 Voertuigeigenaar

Verdeling van de nieuw ingeschreven personenwagens naar eigenaar, van 2008 tot 2012, in %.

Bron: VUB.

16,4% van het Vlaamse personenwagenvoertuigenpark bestond in 2012 uit **bedrijfswagens**. Van de nieuw ingeschreven personenwagens was zelfs 55,5% een bedrijfswagen. Deze bedrijfswagens onderscheiden zich van de privéwagens door een nog groter aandeel dieselloze voertuigen, een grotere cilinderinhoud, gewicht en vermogen. De bedrijfswagens hebben wel een hogere Euro standaard en een lagere CO₂-uitstoot dan privéwagens en een groter aandeel voertuigen met roetfilter.

De **ecoscore** laat toe om de milieuprestaties van een personenwagen in te schatten door rekening te houden met de belangrijkste milieu-impacts (emissies van broeikasgassen, fijn stof, stikstofoxiden, SO₂, CO, koolwaterstoffen en geluidsproductie) die het voertuig veroorzaakt. De ecoscore gaat van 0 tot 100. Een voertuig met een ecoscore lager dan 50 kan als zeer milieuvriendelijk worden beschouwd. Voertuigen met een ecoscore van meer dan 70 zijn dan weer milieuvriendelijke wagens.

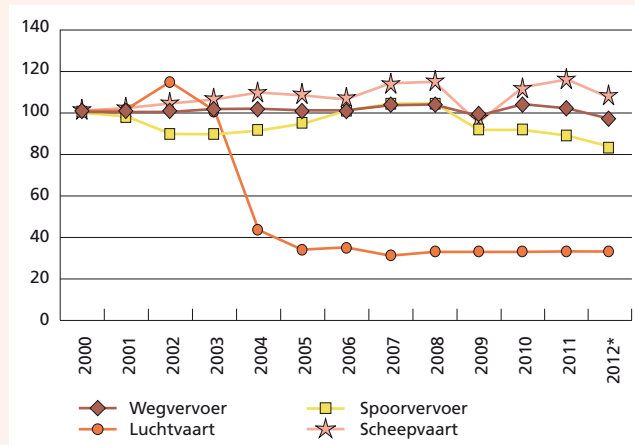
In 2012 bedroeg de gemiddelde ecoscore voor het personenwagenvoertuigenpark op benzine 62,3. Voor het personenwagenvoertuigenpark op diesel bedroeg de ecoscore 50,8. De gemiddelde ecoscore voor het totale personenwagenvoertuigenpark bedroeg 54,9. De nieuw ingeschreven personenwagens op benzine behaalden in 2012 een gemiddelde ecoscore van 68,9, dieselloze voertuigen realiseerden een gemiddelde ecoscore van 59,2. De elektrische voertuigen hadden een ecoscore van 85,7.

Milieu-impact

Het verkeer verbruikte in 2012 178,5 PJ **energie** of 11,4% van het Bruto Binnenlands Energieverbruik. Het energieverbruik daalde met 5% ten opzichte van 2011. Zowel bij het wegvervoer, het spoorvervoer als de scheepvaart neemt het energieverbruik af. Het wegvervoer (personen en goederen) is goed voor 95% van het totale energieverbruik voor verkeer.

5.45 Energieverbruik

Index van het energieverbruik door het verkeer, van 2000 tot 2012, index 2000 = 100.

* Voorlopig cijfer.
Bron: Energiebalans, VITO.

De **CO₂-emissies** van het wegverkeer zijn tussen 1990 en 2011 met 11% gestegen. De Europese Commissie heeft een voorstel tot verordening aangenomen om de CO₂-emissies door nieuwe personenwagens te verlagen tot gemiddeld 130 g/km in 2015 en 95 g/km in 2020. In 2012 bedroeg de gemiddelde CO₂-uitstoot van alle nieuw verkochte personenwagens 129 g/km.

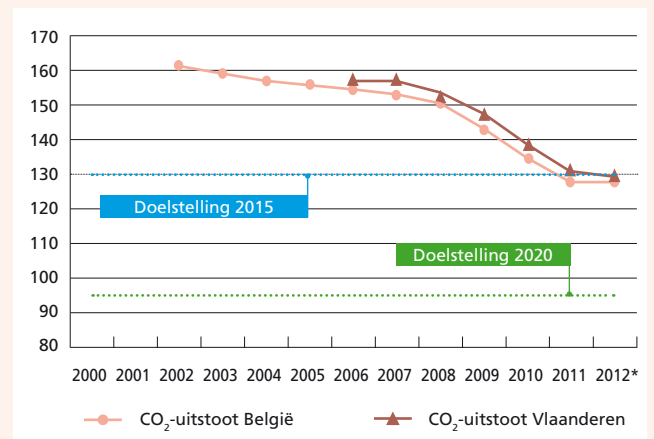
De **broeikasgasemissies**, uitgestoten door de totale transportsector (personen en goederen), bedroegen 16.270 kton CO₂-equivalenten in 2011. Het MINA-plan 3+ stelde tegen 2010 een uitstoot voorop van maximaal 15.300 kton. Het wegverkeer is verantwoordelijk voor 80% van de broeikasgasemissies van transport. Het verkeer levert aldus een belangrijke bijdrage aan de totale broeikasgasemissies. Het aandeel van de transportsector bedroeg in 2011 21%. De emissies van de transportsector vertonen een stijgende trend tussen 2000 en 2011. Dit is in belangrijke mate te wijten aan de toegenomen emissies van het goederenverkeer (17% in die periode). Ook het aandeel brandstofsurplus is doorheen de jaren sterk toegenomen. Dit is het verschil tussen de emissies berekend met emissiemodellen en de gerapporteerde emissies op basis van federale brandstofverkoopcijfers voor het wegverkeer. Het grote aandeel brandstofsurplus kan deels verklaard worden door tanktoerisme, deels door het verbruik door off-road machines en blijft deels ook onverklaard.

Naast het ontwikkelen en ondersteunen van zuinige en milieuvriendelijke vervoermiddelen kan ook ingezet worden op milieuvriendelijke brandstoffen. Het aandeel **energie uit hernieuwbare bronnen** ten opzichte van de totale hoeveelheid transportbrandstoffen voor vervoer in Vlaanderen bedroeg 4,5% in 2012. In absolute cijfers uitgedrukt betekent dit dat er in Vlaanderen 7.700 TJ bio-brandstof is verbruikt in 2012. Er is een duidelijk effect merkbaar van de invoering van accijnsvrije productiequota (eind 2006) en van de verplichting om 4% biobrandstoffen bij te mengen in benzine en diesel (sinds juli 2009). Volgens het klimaatplan van de Europese Commissie moet het aandeel hernieuwbare energie voor het verbruik in de transportsector in België tegen 2020 10% bedragen. Onder hernieuwbare energie vallen naast biobrandstof ook elektrische energie en waterstofgas, voor zover deze uit hernieuwbare bronnen gewonnen worden.

Tijdens de winter worden er regelmatig **smeltmiddelen** gestrooid op het wegennet. Deze smeltmiddelen kunnen

5.46 CO₂-uitstoot

Evolutie van de gemiddelde CO₂-uitstoot van nieuw verkochte wagens, van 2000 tot 2012, in g/km.

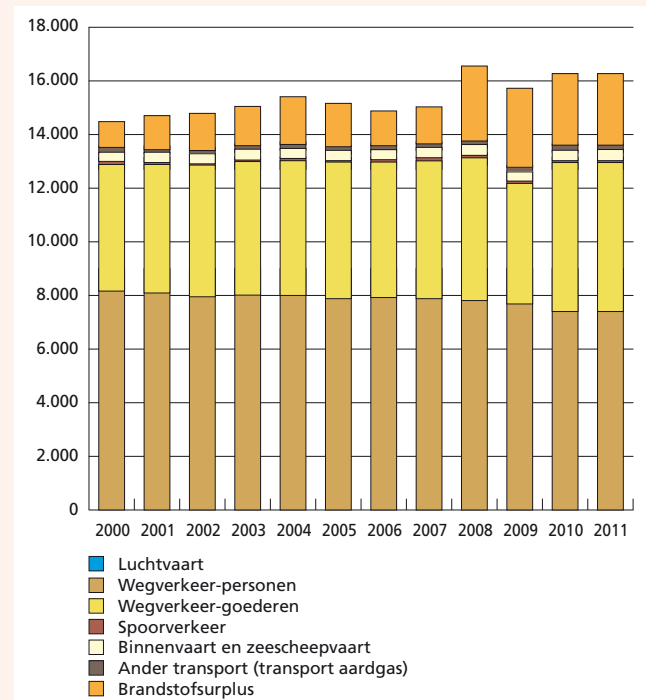
* Voorlopig cijfer.

Opmerking: vanaf 2008 wordt een nieuwe methodologie toegepast.

Bron: VMM-MIRA, VUB.

5.47 Broeikasgasemissies

Evolutie van de broeikasgasemissies van de transportsector, naar deelsector, van 2000 tot 2011, in kton CO₂-equivalenten.

Opmerking: luchtvaart is binnenlandse vluchten, inclusief militaire vluchten.

Bron: LNE, afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu & Gezondheid.

5.48 Hernieuwbare energie

Evolutie van het hernieuwbare energieverbruik in vervoer ten opzichte van het finale energieverbruik van vervoer, van 2005 tot 2012, in %.

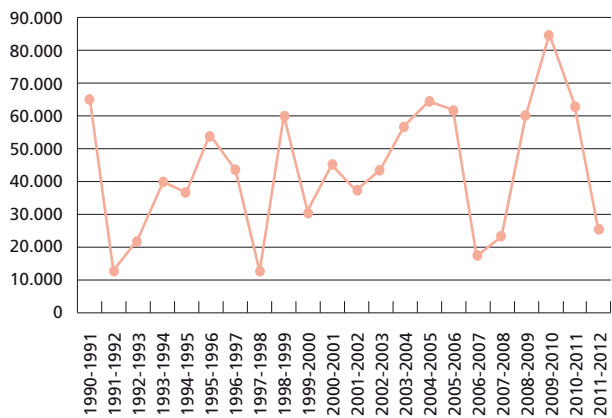
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in vervoer (PJ)	0	0	2	2,3	5,3	7,7	7,2	7,8
Finaal energieverbruik van vervoer (PJ)	178,8	179,2	182,2	183,8	173,7	182,9	180,9	171,9
% groen transport	0,0%	0,0%	1,1%	1,2%	3,0%	4,2%	4,0%	4,5%

* Voorlopige cijfers voor 2012.

Bron: Inventaris duurzame energie, VITO.

5.49 Strooizout

Evolutie van de hoeveelheid gebruikt strooizout, van 1990 tot 2012, in ton.

Bron: Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

schadelijk zijn voor het milieu. Tegenwoordig wordt het agressieve calciumchloride nog zelden gebruikt en wordt meer gebruik gemaakt van het milieuvriendelijkere pekelsstrooien (vloeibaar zout). Tijdens de winterperiode 2011-2012 is 26.250 ton zout gestrooid.

De **eco-efficiëntie** van de transportsector vergelijkt de activiteiten van de sector (personen- en tonkilometers) met de milieudruk (emissies en brongebruik). Er is een absolute ont koppeling als de milieudruk daalt terwijl de

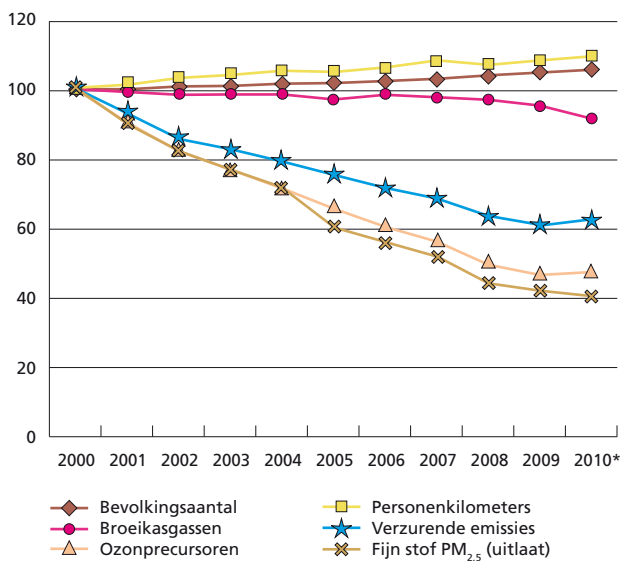
activiteiten toenemen. Relatieve ont koppeling treedt op als de milieudruk minder sterk stijgt dan de activiteiten.

Sinds 2000 is het aantal personenkilometers (wegverkeer en spoor) sneller gestegen dan het bevolkingsaantal. In 2008 daalde het personenvervoer met 1,2%, een gevolg van de financieel-economische crisis. Daarna zette de stijging zich verder. In de periode 2000-2010 is er een absolute ont koppeling tussen de emissies van het personenvervoer en de personenkilometers. Het stijgende gebruik van energiezuinige wagens en van biobrandstoffen voor wegverkeer heeft een gunstige invloed op de emissie van broeikasgassen in 2010. De emissies van ozonprecursoren, verzurende componenten en PM_{2,5} door het personenvervoer dalen verder door het verstrengen van de Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen en brandstoffen. De emissies van ozonprecursoren en verzurende componenten zijn in 2010 wel hoger dan in 2009.

De laatste 10 jaar stijgt het aantal tonkilometers van het goederenvervoer sneller dan het bbp. De crisis had een groter effect op het goederenvervoer dan op het personenvervoer. Hoewel ook vrachtwagens energiezuiniger worden, ligt de emissie van broeikasgassen door het goederenvervoer hoger in 2010 dan in 2000 door een toegenomen activiteit maar ook door wijzigingen aan de methode. De emissie stijgt echter minder snel dan de tonkilometers. Er is een relatieve ont koppeling. Voor de andere emissies is er een absolute ont koppeling met de tonkilometers. In 2010 lagen de emissies hoger dan in 2009 door een hogere inschatting van het aantal kilometers gereden door het vrachtvervoer.

5.50 Eco-efficiëntie personenvervoer

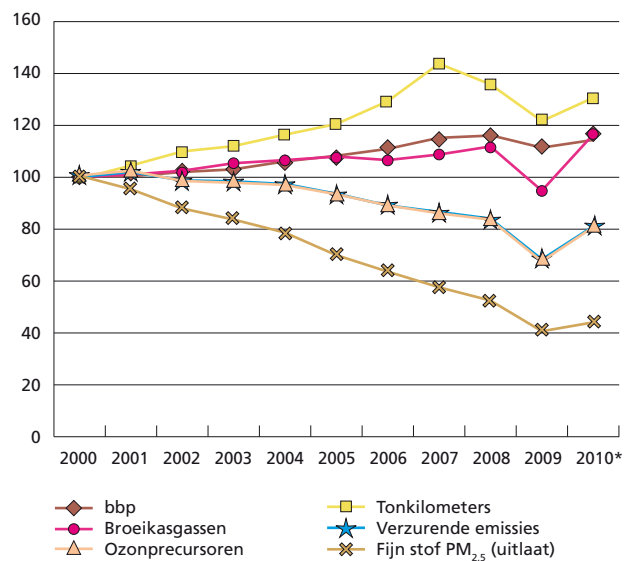
Index van de eco-efficiëntie van het personenvervoer, van 2000 tot 2010, index 2000 = 100.

* Voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

5.51 Eco-efficiëntie goederenvervoer

Index van de eco-efficiëntie van het goederenvervoer, van 2000 tot 2010, index 2000 = 100.

* Voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

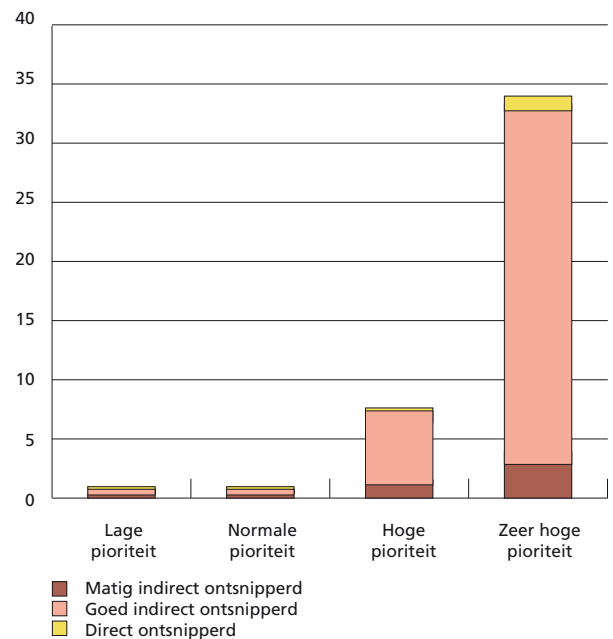
De vele transportwegen in Vlaanderen verdelen het landschap in steeds kleinere versnipperde stukken en veroorzaken daardoor allerlei problemen voor de natuur. Door deze versnippering is er bij veel diersoorten een potentieel probleem om een duurzame populatie in stand te houden. Bovendien kunnen dieren direct getroffen worden als ze het slachtoffer worden van aanrijdingen. Jaarlijks sneuvelen er heel wat dieren in het verkeer. In de periode 2008-2012 bestond de top drie van de slachtoffers uit gewone pad, egel en vos. In een eerdere studie uit 1995-1996 zag de top drie er anders uit. Toen waren de belangrijkste slachtoffers: merel, egel en konijn.

Het aantal kilometer ontsnippering langs Vlaamse wegen – plaatsen waar aan die versnippering iets gedaan werd door faunapassages – is nog zeer beperkt. Momenteel heeft ongeveer 3,6 % van 1.200 km transportwegen met lage tot zeer hoge prioriteit voor ontsnippering, een matige tot goede ontsnippering voor een bepaalde diergroep.

De MITRANS-indicator is een geaggregeerde indicator die de totale milieu-impact van transport weergeeft. De indicator is opgebouwd uit 5 hoofdeffecten (hinder, biodiversiteit en habitat, impact van luchtvervuiling, klimaatverandering en materiaalgebruik) en 11 subindicatoren. De indicator is gelijk aan 100 voor het jaar 2000. Een waarde groter dan 100 betekent een verslechtering ten opzichte van het jaar 2000, een waarde kleiner dan 100 betekent een verbetering van de milieu-impact t.o.v. 2000. In het algemeen zien we voor de periode 2000-2010 een daling van de totale milieu-impact van transport en zijn infrastructuur op het milieu en de natuur. De sterkste daling doet zich voor tussen 2000-2001 en 2008-2009. De daling tussen 2008 en 2009 is te verklaren door de daling van de indicatoren voor materiaalgebruik en de daling van de luchtvervuiling en de broeikasgasemissies. Dit heeft uiteraard te maken met de financieel-economische crisis. Tussen 2009 en 2010 is er terug een stijging van de milieu-impact van transport. Na een quasi onafgebroken daling van de subindicator 'luchtvervuiling' tussen 2000 en 2009, is hij voor het jaar 2010 voor het eerst opnieuw licht gestegen. De broeikasgasemissies zijn gestegen in 2010 ten opzichte van 2009. Er is opnieuw een duidelijke toename van het materiaalgebruik. Tot slot is er een verdere gestage toename van de subindicatoren 'versnippering' en 'ruimtebeslag'.

5.52 Ontsnippering

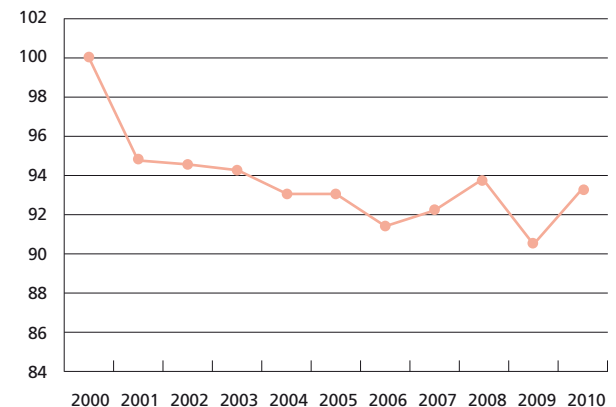
Aandeel transportwegen met ontsnippering, naar type ontsnippering, 2011, in %.

Bron: INBO.

5.53 Milieu-impact transport

Totale milieu-impact van transport (MITRANS), van 2000 tot 2010, index 2000 = 100.

Bron: LNE, Transport & Mobility Leuven.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K., Jespers, K., Dams, Y. (2013). *Energiebalans Vlaanderen 2012 (voorlopig)*, juli 2013, VITO.
- Beckx, C., Denys, T., Michiels, H. (2012). *Analysis of the Belgian car fleet 2011*, VITO, 2012/TEM/R/101.
- Crevits, H. (2012). *Beleidsbrief Mobiliteit en Openbare Werken 2012-2013*, Vlaams Parlement.
- Crevits, H. (2009). *Beleidsnota Mobiliteit en Openbare Werken 2009-2014*, Vlaams Parlement.
- Everaert, J. & Peymen, J. (2011). *Indicator inzake ontsneping van transportwegen in Vlaanderen*. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2011 (INBO.R.2011.59). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Heyvaert, S., Messagie, M., Van Mierlo, J. (2013). *Indicators of the new and second hand vehicle fleet in Belgium and the different regions*, Study accomplished under the authority of the Flemish, Walloon and Brussels Capital Region, VUB.
- Hoornaert, S. (2013). *Verkeersindicatoren hoofdwegen in Vlaanderen 2012*, Vlaams Verkeerscentrum.
- Janssens, D., Reumers, S., Declercq, K., Wets, G. (2012). *Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen 4.3 (2010-2011)*. Analyserapport, Instituut voor Mobiliteit, Universiteit Hasselt.
- Jespers, K., Aernouts, K., Dams, Y. (2013). *Inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2012 Deel 1: hernieuwbare energie*, VITO.
- Langneaux, F. (2008). *Economic importance of Belgian Transport Logistics*, working paper 125, Nationale Bank van België.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2011). *Definitief ontwerp MINA-plan 4*.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2001). *Ontwerp Mobiliteitsplan Vlaanderen*.
- MIRA Indicatorrapport 2012 (2013) Marleen Van Steertegem (eindred.), Milieurapport Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij.
- Pauwels, T. (2007). *Modellering van het goederenvervoer in België*.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2013). *Pact 2020. Kernindicatoren 2013*.
- Vercayie, D., Herremans, M., Verbeylen, G., Verbelen, D., Lambrechts, J., Smets, L., Degraeve, K., Rodts, J., Gielen, K. & Vanreusel, W. (2012). *Monitoring van verkeersslachtoffers langs Vlaamse wegen: "Dieren onder de wielen"*, Samenvatting resultaten, Vlaamse Overheid - Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Natuurpunt Studie vzw en Vogelbescherming Vlaanderen vzw, Brussel.
- Vlaamse Overheid, Departement Mobiliteit en Openbare Werken (2008). *Verkeersveiligheidsplan Vlaanderen*. Vlaamse Overheid, Eerste ontwerp Vlaams Mitiatieplan 2013-2020.
- De Vlaamse Regering 2009-2014. *Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving*.
- Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/index.jsp>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid (BIVV): <http://bivv.be/nl>
- Europese Commissie, themasite "Transport": http://ec.europa.eu/transport/index_en.htm
- Mobiel Vlaanderen: <http://www.mobielvlaanderen.be/index.php>
- Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer: <http://www.mobilit.belgium.be/nl/>
- Vlaams Verkeerscentrum: <http://www.verkeerscentrum.be/verkeersinfo/startpagina>
- Febiac: <http://www.febiac.be/public/home.aspx>
- Milieurapport Vlaanderen (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
- Agentschap Wegen en Verkeer (AWV): <http://www.wegenenverkeer.be>
- De Lijn: <http://www.delijn.be>
- EUROGAS: <http://www.eurogas.org>
- Haven Antwerpen: <http://www.portofantwerp.be>
- Haven Gent: <http://www.havengent.be>
- Haven Oostende: <http://www.portofoostende.be>
- Haven Zeebrugge: <http://www.zeebruggeport.be>
- Luchthaven Antwerpen: <http://www.antwerpairport.be>
- Luchthaven Oostende-Brugge: <http://www.ost.aero>
- Luchthaven Zaventem: <http://www.brusselsairport.be>
- Luchthaven Wevelgem: <http://www.kortrijkairport.be>
- NMBS: <http://www.b-rail.be/corp/N>
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen: <http://www.binnenvaart.be>
- SERV - Vlaamse Havencommissie: <http://www.vlaamshavencommissie.be/>
- SERV - Luchthavencommissie: <http://www.luchthavencommissie.be/>
- BIVV, Observatorium voor de verkeersveiligheid: http://bivvweb.ipower.be/observ/observatorium_nl.htm
- EMIS, Energie- en milieu-informatiesysteem voor het Vlaams Gewest: <http://www.emis.vito.be/>
- nv De Scheepvaart: <http://www.descheepvaart.be>
- Waterwegen en Zeekanaal nv: <http://www.wenz.be>

DEFINITIES

Beweging op de luchthaven Elke landing of opstijging van een vliegtuig is een beweging. Lokale vluchten worden dubbel geteld.

Economische knooppunten Een economisch knooppunt is een gebied met een hoog aandeel aan werkgelegenheid. De economische knooppunten vormen samen met de poorten de bestaande ruimtelijk-economische structuur van Vlaanderen. Het zijn de plaatsen waar het wenselijk is economische activiteiten te concentreren. Economisch knooppunt is aldus een beleidsmatig begrip.

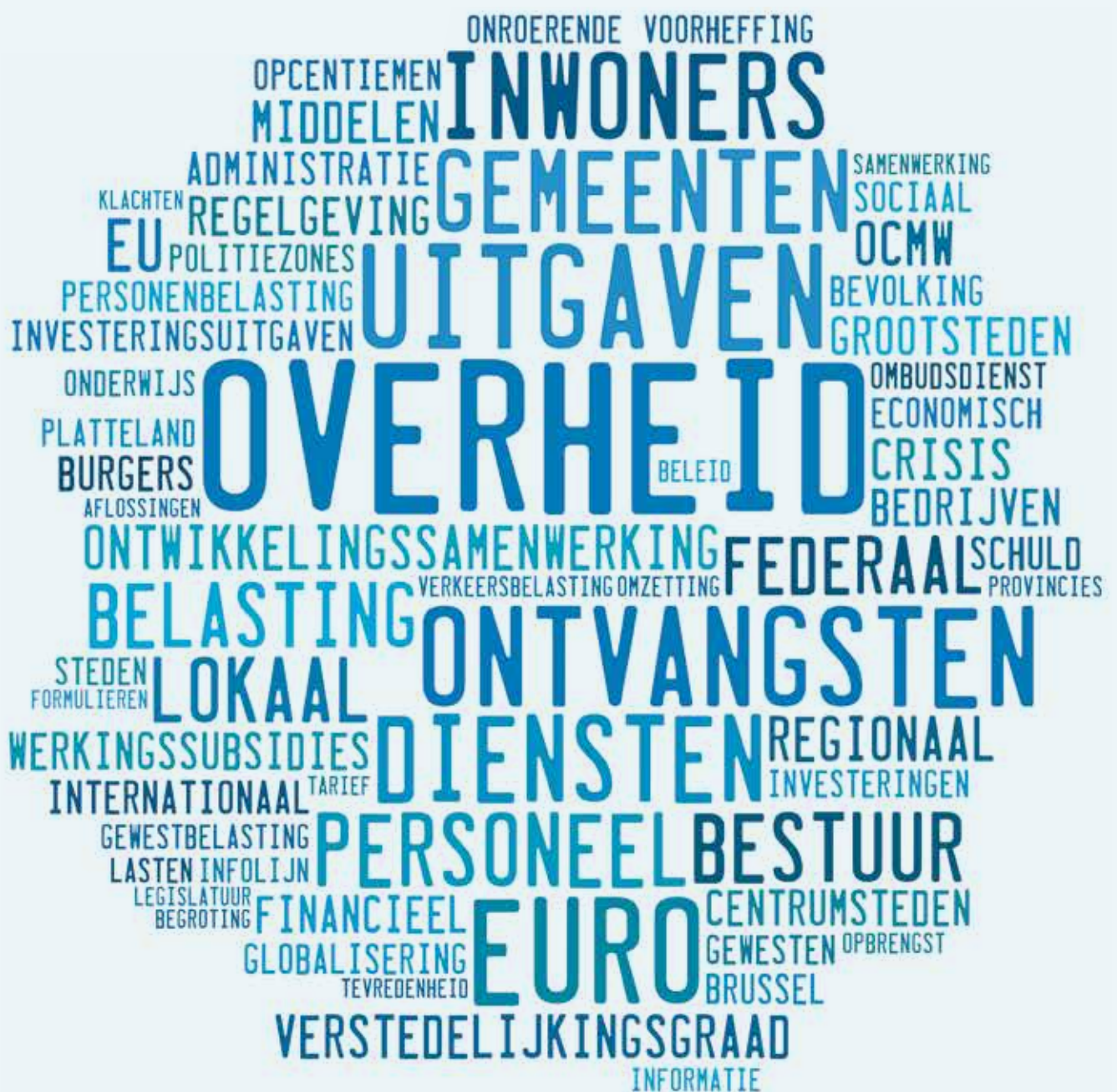
Verkeersslachtoffers

- **Doden** Elke persoon die overlijdt binnen de dertig dagen na het ongeval.
- **Zwaargewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en waarbij een opname van meer dan 24 uur in een ziekenhuis noodzakelijk is.
- **Lichtgewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en op wie de bepaling van dodelijk of ernstig gewond niet van toepassing is.

Ozonprecursor Voorloperstof, stof waaruit ozon ontstaat door inwerking van zonlicht. Stikstofoxiden en niet-methaan vluchtige organische stoffen (NMVOS) zijn de belangrijkste ozonprecursoren.

6

EEN SLAGKRACHTIGE
OVERHEID

FIGUREN

Vlaamse overheid

6.1	Transparante werking	410
6.2	Planlast	410
6.3	Kwaliteitsvolle regelgeving	411
6.4	Administratieve lasten	411
6.5	Ontvangsten	412
6.6	Ontvangsten gezamenlijke overheid	412
6.7	Gewestbelastingen	413
6.8	Uitgaven	414
6.9	Uitgaven naar functie	415
6.10	Overheidsuitgaven volgens deelstaat	415
6.11	Uitgaven deelstaten	415
6.12	Uitgaven gezamenlijke overheid	416
6.13	Vorderingensaldo regionale overheden	416
6.14	Schuld regionale overheden	417
6.15	Aantal en beschikbaarheid	418
6.16	Gerealiseerde personeelsbesparing	418
6.17	Personeelsprofiel	419
6.18	Vorming, training en opleiding	419
6.19	Ziekteafwezigheid	420
6.20	Diversiteit	420
6.21	Overheidscampagnes	421
6.22	Spreiding media-aankoop	421
6.23	Vlaamse Infolijn	421
6.24	Ontvankelijke eerstelijnsklachten	422
6.25	Behandelde verzoeken	422
6.26	Geschonden ombudsnorm	423
6.27	Online overheid	423
6.28	E-government: burgers	424
6.29	E-government: bedrijven	424
6.30	Tevredenheid administratie	425
6.31	Appreciatie	425

Lokale en provinciale besturen

6.32	Structuur van de gemeenteontvangsten	430
6.33	Ontvangsten	431
6.34	Exploitatieontvangsten	432
6.35	Exploitatieontvangsten volgens verstedelijkingsgraad	432
6.36	Belastingen	433
6.37	Tarieven OOV en APB	434
6.38	Investeringsontvangsten	435
6.39	Investeringsontvangsten volgens verstedelijkingsgraad	435
6.40	Gemeentelijke uitgaven	436
6.41	Exploitatie-uitgaven	436
6.42	Exploitatie-uitgaven volgens verstedelijkingsgraad	437
6.43a	Exploitatie-uitgaven volgens groepen beleidsvelden	437
6.43b	Exploitatie-uitgaven volgens groepen beleidsvelden	438
6.44	Investeringsuitgaven	439
6.45	Investeringsuitgaven volgens verstedelijkingsgraad	439
6.46	Investeringsuitgaven volgens groepen beleidsvelden	439
6.47	Financiële toestand	440
6.48	Financiële toestand volgens verstedelijkingsgraad	440
6.49	Ontvangsten OCMW's	441
6.50	Uitgaven OCMW's	441
6.51	Financiële toestand OCMW's	441
6.52	Ontvangsten politiezones	442
6.53	Uitgaven politiezones	442

6.54	Personeel bij de lokale overheid	442
6.55	Personeel naar gemeentetype	443
6.56	Vrouwen bij de lokale besturen	443
6.57	Deeltijds werk bij de lokale besturen	443
6.58	Vrouwen in lokaal bestuur	444
6.59	Leeftijd gemeenteraadsleden	444

Internationaal Vlaanderen

6.60	Mening globalisering internationaal	447
6.61	Mening globalisering	447
6.62	Politiek aspect globalisering	447
6.63	Voordelen EU	448
6.64	Steun EU-lidmaatschap	448
6.65	Richting EU	449
6.66	Toekomst EU	449
6.67	EU 2030	450
6.68	Omzetting Europese regelgeving	451
6.69	Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling	451
6.70	Hulpafhankelijkheid	452
6.71	Vlaamse ODA partnerlanden	452
6.72	ODA	452
6.73	Mening besteding ontwikkelingshulp	453
6.74	Geefgedrag	453

6.1 VLAAMSE OVERHEID

BLIKVANGERS

- De ontvangsten zijn in 2012 opnieuw gestegen (+3%), zij het minder sterk dan de voorgaande twee jaar. De stijging betreft zowel de ontvangsten uit de personenbelasting en de BTW als de opbrengsten van de gewestbelastingen waaronder de registratierechten, de successierechten en de verkeersbelasting. De opbrengst van de registratierechten is in 2012 licht gedaald (-1%). De successierechten daarentegen kennen een forse stijging (+17%) en de verkeersbelasting een daling van 2% (figuren 6.5, 6.7).
- De uitgaven stijgen in 2012 met 8%, veel sterker dus dan de ontvangsten. Opmerkelijk voor de uitgaven is het grote overwicht van de lopende uitgaven (personeel- en werkingskosten, personeels- en werkingssubsidies, premies, uitkeringen en andere inkomensoverdrachten). Deze uitgaven zijn in 2012 goed voor 85% van het totaal (figuur 6.8).
- 37% van de uitgaven gaat in 2012 naar onderwijs en telkens 18% naar economische zaken (inclusief mobiliteit en openbare werken) en algemeen overheidsbestuur (figuur 6.9).
- In 2011 sloot Vlaanderen zijn begroting met een positief saldo af (220 miljoen euro). De overige regionale overheden boekten nog een tekort. De Vlaamse schuld is in 2011 iets gezakt na de forste stijgingen in 2009 en 2010 omwille van de reddingsoperaties van de financiële sector (figuren 6.13, 6.14).
- De opgelegde personeelsbesparing van de Vlaamse administratie is midden 2013 volledig gerealiseerd (figuur 6.16).
- Om tot een divers personeelsbestand met evenredige vertegenwoordiging van kansengroepen te komen zijn streefcijfers opgelegd, te behalen tegen 2015. Deze streefcijfers lijken haalbaar voor personen met migrantenachtergrond en vrouwen in middenkader. Voor personen met arbeidshandicap en vrouwen in topfuncties dringen extra maatregelen zich op, als tegen 2015 de doelstellingen gehaald moeten worden (figuur 6.20).
- Het aantal contacten van de Vlaamse Infolijn loopt voor het eerst sinds haar ontstaan terug (figuur 6.23).

Een slagkrachtige overheid wordt als een cruciale factor gezien om Vlaanderen tegen 2020 naar de top 5 van de Europese regio's te leiden. 'Slagkrachtige overheid' werd één van de zeven doorbraken in 'Vlaanderen in Actie' (ViA). De Commissie Efficiënte en Effectieve Overheid (CEEEO), in 2008 opgericht door de Vlaamse Regering als denktank en visiegroep over het overheidsoptreden in het perspectief van 2020, verwoordde het als volgt: 'Het realiseren van efficiëntie- en effectiviteitswinsten door de overheden in Vlaanderen wordt een centrale opdracht voor de komende jaren. Niet alleen dwingt de economische toestand de overheid om meer te doen met minder, het wordt ook een plicht om de resultaten van het beheer en het beleid op een hoger peil te tillen. Als Vlaanderen een topregio in Europa wil worden, mag de overheid in haar werking niet de zwakste schakel worden in het scheppen van toegevoegde economische en maatschappelijke waarde. Integendeel, de overheid moet een hefboom worden door haar werking voor de samenleving.'

Ook het Pact 2020, gesloten tussen de Vlaamse Regering, de sociale partners, het georganiseerde middenveld en de lokale besturen, legt hoge eisen op aan de overheden: 'De overheden, elk op hun niveau, realiseren in 2020 substantiële efficiëntiewinsten vergelijkbaar met de topregio's die een vergelijkbaar overheidsaanbod realiseren wat hen toelaat de kwaliteit van dienstverlening aan burgers en ondernemingen sterk te verbeteren'.

De huidige economische context geeft het debat een extra dimensie: in een situatie waarin de overheidsinkomsten dalen en de uitgaven stijgen is de 'sense of urgency' voor efficiëntie verhogende maatregelen voor de werking van de overheid drastisch toegenomen. In een maatschappelijke context waarin iedereen opgeroepen wordt tot verantwoordelijkheid, is het ook aan de Vlaamse overheid om inspanningen te leveren.

Gezien de vele raakvlakken worden zowel de initiatieven gericht op efficiëntiewinst als de projecten gericht op het realiseren van de ViA-doorbraak 'slagkrachtige overheid' gebundeld in het Meerjarenprogramma Slagkrachtige Overheid.

Het meerjarenprogramma steunt op vier strategische doelstellingen. Deze vormen het kader van dit hoofdstuk. De vier strategische doelstellingen zijn: 'Minder bestuurlijke drukte en vereenvoudiging', 'Meer doen met minder', 'Verbetering dienstverlening' en 'Vertrouwen en tevredenheid'.

Minder bestuurlijke drukte en vereenvoudiging

Door een interne staatshervorming en partnerschappen op alle niveaus zorgt de Vlaamse overheid voor minder bestuurlijke drukte en voor vereenvoudiging met creatie van meerwaarde voor alle betrokken actoren in de samenwerking (lokale besturen, bedrijven, organisaties, burgers, ...).

Met deze strategische doelstelling haakt het meerjarenprogramma in op een prioriteit in het Vlaamse regeerakkoord: de bestuurlijke verrommeling aanpakken. Op dit ogenblik is er een gebrek aan efficiëntie door versnippering, een gebrekkige afstemming, dubbel werk op verschillende bestuursniveaus, verkokering, een te bureaucratische verantwoordingsstructuur en een kluwen van overleg- en beslissingsstructuren op het intermediaire niveau. De tevredenheid van burgers, bedrijven en lokale besturen over de transparante werking van de verschillende bestuurslagen en de tevredenheid van de lokale besturen over de planlasten die door de Vlaamse administratie worden opgelegd, komen hierbij aan bod. Verder wordt ingegaan op de administratieve vereenvoudiging en de kwaliteit van de regelgeving.

Tevredenheid transparante werking

Zowel het Pact 2020 als het Actieprogramma Slagkrachtige Overheid zijn gericht op een verbetering van de dienstverlening aan de doelgroepen, met name de lokale besturen, burgers en bedrijven/organisaties. In 2011 en 2012 liep een tevredenheidsmeting (nulmeting) over de werking van de Vlaamse administratie. Burgers vinden doorgaans de overheden op de verschillende niveaus transparanter dan de bedrijven en de lokale overheden. Hoe meer lokaal het bestuursniveau, hoe transparanter het wordt ervaren. Het OCMW scoort zowel bij gemeenten als burgers het hoogst. Het Vlaamse overheidsniveau wordt als transparanter ervaren dan het federale.

6.1 Transparante werking

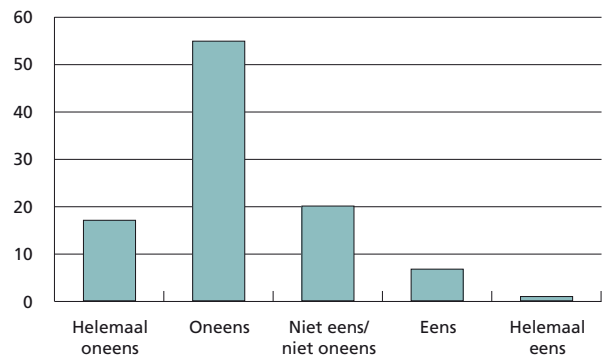
Tevredenheid van lokale besturen (2011), burgers (2011) en bedrijven (2012) over transparantie van werking van verschillende bestuurslagen. Gemiddelde score op een schaal van 1 tot 5.

Administratie	Lokale besturen	Burgers	Bedrijven
Nationale	2,73	2,87	2,72
Vlaamse	2,89	2,90	2,91
Provinciale	3,12	3,12	2,95
Gemeentelijke	3,32	3,39	3,22
OCMW	3,39	3,45	3,22

Bron: SVR, Tevredenheidsbarometer lokale besturen, burgers en bedrijven, 2011-12.

6.2 Planlast

Uitspraak over daling van planverplichtingen sinds vorig jaar, in 2011, in %.

Bron: SVR, Tevredenheidsbarometer lokale besturen, 2011.

Tevredenheid over planlast

Met het meerjarenprogramma wil men de tevredenheid van lokale besturen over planlasten die door de Vlaamse administratie worden opgelegd, verhogen ten opzichte van de nulmeting (2011). De overgrote meerderheid van de lokale besturen (72%) is het in 2011 (helemaal) niet eens dat de planlasten in vergelijking met het jaar voordien daalden. Een volgende meting is voorzien eind 2014.

Reguleringsmanagement

De Vlaamse overheid plaatst kwaliteitsvolle regelgeving hoog op de agenda. In samenwerking met de dienst Wetsmatiging streeft ze naar goede regels, eenvoudige procedures en minder administratieve lasten.

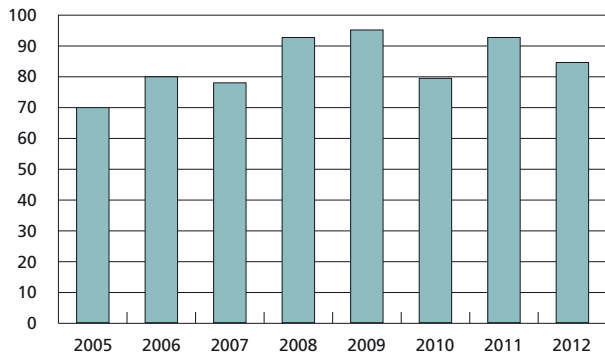
Onnodige administratieve lasten zetten een rem op de economische groei. Ze vormen een aantasting van de rechtszekerheid en het vertrouwen in de overheid. Een optimaal reguleringsklimaat daarentegen biedt ruimte voor initiatief aan zowel burgers, ondernemingen als organisaties.

De dienst Wetsmatiging hanteert 8 kenmerken van goede regelgeving:

- deze is noodzakelijk en doeltreffend voor het bereiken van het beoogde doel;
- draagt bij tot maatschappelijke welvaart en welzijn;
- houdt waarborgen in dat er in de praktijk gevolg aan wordt gegeven;
- respecteert de eisen en grenzen die het recht aan de wetgeving stelt en komt tegemoet aan democratische bekommernissen;
- is samenhangend;
- is goed begrijpbaar, concreet en vlot toegankelijk voor iedereen voor wie ze van belang kan zijn;
- is zorgvuldig voorbereid;
- verzekert dat de beoogde doelen blijvend doelmatig en doeltreffend worden bereikt.

6.3 Kwaliteitsvolle regelgeving

Evolutie van het aandeel gunstig beoordeelde regelgevingsdossiers, van 2005 tot 2012, in %.

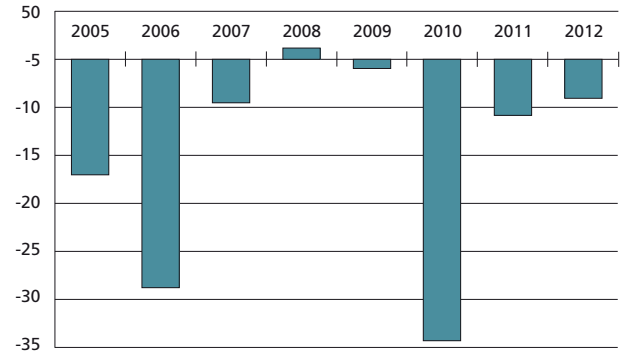
Bron: Dienst Wetsmatiging.

Verschillende instrumenten worden ingezet bij het streven naar kwaliteitsvolle regelgeving en administratieve lastenverlaging. De reguleringsimpactanalyse (RIA) analyseert doelstellingen en verwachte impact van een voorgenomen regelgeving in vergelijking met de alternatieven. De regelgevingsagenda biedt een overzicht van geplande nieuwe regelgeving of aanpassingen aan bestaande regelgeving en wordt regelmatig geactualiseerd. Binnen elk beleidsdomein is er tevens een cel Wetskwaliteit actief die de regelgevingskwaliteit binnen de eigen administratie bewaakt. In 2012 voldoen 84% van de RIA's bij nieuwe regelgevingsdossiers aan de kwaliteitsvereisten. De compensatieregel ten slotte stelt dat elke lastenstijging door nieuwe of wijzigende regelgeving gecompenseerd moet worden door een daling van de bestaande administratieve lasten. Via de compensatieregel werd in 2012 een daling van de administratieve lasten met 4 miljoen euro gerealiseerd.

Een overzichtelijk aanbod van vlot te interpreteren overheidsformulieren vermindert ook de opzoek- en invul-lasten van burgers en bedrijven. Sinds oktober 2006 staat de Vlaamse formulierensite www.vlaanderen.be/formulieren online. Via deze website zijn de formulieren vlot toegankelijk. Ze zijn gecategoriseerd volgens thema's en doelgroepen en kunnen ook door middel van zoektermen opgezocht worden. De kwaliteit van formulieren wordt verbeterd aan de hand van de formulierenleidraad, de checklist formulieren en het formulierensjabloon. Aan kwaliteitsvolle formulieren wordt het kwaliteitslabel 'eenvoudig formulier' toegekend. Eind 2012 voldeden 1.068 van de 1.312 aangeboden formulieren aan deze kwaliteitseisen.

6.4 Administratieve lasten

Evolutie van het saldo van de administratieve lasten, van 2005 tot 2012, in miljoen euro.

Bron: Dienst Wetsmatiging.

Meer doen met minder

De Vlaamse overheid verhoogt haar aanpassingsvermogen om meer te doen met minder en om zodoende meer beleidsruimte te creëren voor nieuwe activiteiten en diensten.

Met deze strategische doelstelling wordt het efficiëntievraagstuk aangepakt. Een slagkrachtige overheid is een performante overheid waarbij de dienstverlening versus de ingezette middelen, de verhouding input/output, een maatschappelijke optimum bereikt.

Deze sectie behandelt achtereenvolgens de ontvangsten, de uitgaven, het vorderingensaldo (verschil van beide) en de schuld van de Vlaamse overheid. Aan het einde van dit deel wordt het overheidspersoneel belicht. Daarbij komen het aantal personeelsleden, pensioenleeftijd, vormingsdeelname, welzijn en diversiteit en gelijke kansen aan bod.

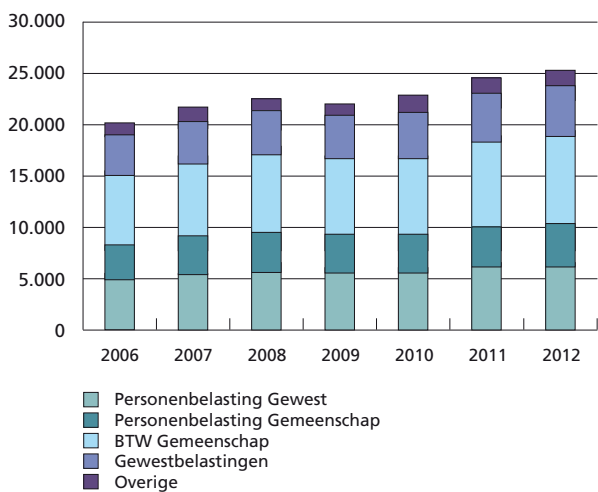
Financiën en begroting

Het akkoord over zesde de staatshervorming zal belangrijke gevolgen hebben voor de financiën van de staatshervorming. De nieuw over te dragen bevoegdheden (vooral inzake arbeidsmarktbeleid, gezondheidszorg en gezinsbijslagen, justitie en mobiliteit) zullen nieuwe middelen voor de Vlaamse overheid genereren. Maar ook de Financieringswet die de overdrachten van personenbelasting en btw van de federale overheid naar de regio's regelt, zal ingrijpend worden hervormd. Tot deze aangelegenheden in wetteksten zijn gegoten en door het federale parlement zijn aangenomen (2013-2014), blijven de oude regelingen van kracht. Deze zullen vooralsnog hier besproken worden.

Zoals de voorgaande VRIND-editie vermeldt deze uitgave de werkelijke ontvangsten of realisaties in plaats van de begrotingscijfers.

6.5 Ontvangsten

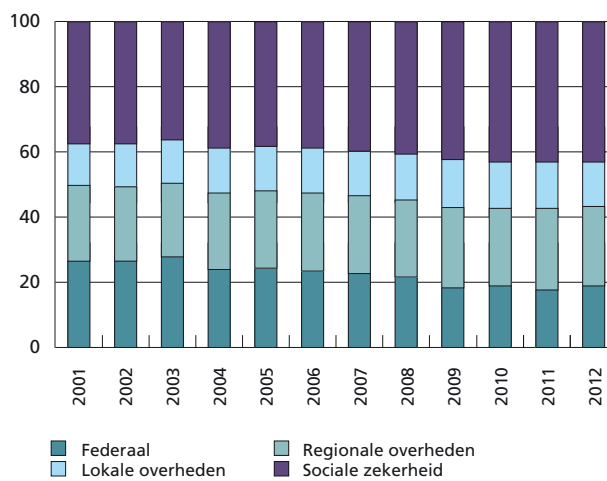
Evolutie van de algemene middelen, naar oorsprong, in realisaties, van 2006 tot 2012, in miljoenen euro.

Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certifiëring.

6.6 Ontvangsten gezamenlijke overheid

Evolutie van de ontvangsten van de Belgische overheden, naar niveau, van 2003 tot 2012, in % van het totaal.

Bron: INR.

Ontvangsten

De **ontvangsten** zijn in 2012 opnieuw gestegen, zij het minder sterk dan de voorgaande twee jaar. De stijging is in 2012 beperkt gebleven tot het niveau van de inflatie. Binnen de regionale ontvangsten overheersen de door het federale niveau vastgestelde personenbelasting en btw, die in 2012 samen 74% uitmaken van de Vlaamse inkomsten. De gewestbelastingen, waarvoor de gewesten vrijwel volledig bevoegd zijn, hebben een aandeel van 20%.

De Vlaamse ontvangsten bedragen in 2012 25,4 miljard euro of 4.000 euro per inwoner van het Vlaamse Gewest. Dit is nominaal 3% meer dan in 2011, een kleine stijging dan een jaar eerder. In 2009 daalden de ontvangsten als gevolg van de crisis met 3%. In 2010 en 2011 stegen ze met 4% en 8%.

Sinds 2006 is het aandeel van de regio's in de gezamenlijke overheidsontvangsten hoger dan dat van de federale overheid. Het federale aandeel ging tot 2009 langzaam achteruit, het omgekeerde gold voor de regionale overheden. In 2012 bedraagt het aandeel van de gewesten en gemeenschappen 25%, dat van de federale overheid 19%.

De inkomsten van de regionale overheden zijn bovendien minder gevoelig voor conjunctuurbewegingen dan het federale niveau. Ze ontvingen in het crisisjaar 2009 per inwoner 1% minder dan in 2008, de federale overheid liefst 18% minder. In 2012 stijgen de regionale ontvangsten met 3%. Ook in 2010 en 2011 was er reeds een stijging. De regionale ontvangsten zijn grotendeels vastgelegd in de Financieringswet (zie verder), die in beperkte mate rekening houdt met de conjunctuur bij de verdeling van de middelen. Vandaar dat het federale niveau minder overhoudt bij het doorstorten van het veel stabielere deel van de regio's. De cijfers bevatten niet de ontvangsten die

de overheidssector in kwestie aan een andere doorstort. Deze doorstortingen worden toegerekend aan de uiteindelijke begunstigde.

Het aandeel van de lokale overheden in de gezamenlijke overheidsontvangsten is vrij stabiel, maar dat van de sociale zekerheid vertoont een stijgende trend, al is ook hier sinds de crisis sprake van een stabilisering. Alle overheden samen moeten hun bijdrage tot de gezondmaking van de openbare financiën leveren. In het totaal van de overheidsontvangsten neemt de sociale zekerheid de belangrijkste plaats in. Haar aandeel bedraagt in 2012 43%. De lokale overheden hebben een aandeel van 13%.

Gedeelde en samengevoegde belastingen (personenbelasting en BTW)

De doorstortingen van de **personenbelasting (PB)** en de **BTW** (vanwege de federale diensten) maken het gros van de regionale ontvangsten uit. Ze zijn in 2012 goed voor 74% van de ontvangsten of 18,8 miljard euro. Hun aandeel ligt iets lager dan in de crisisjaren 2008-2009. Deze belastingen daalden in 2009 en 2010, maar stegen in 2011 en 2012 weer met 9% en 3%. De PB en BTW zijn de zogenaamde **gedeelde en samengevoegde belastingen**. Het federale niveau int deze belastingen en stort ze gedeeltelijk door aan de gewesten (PB) en de gemeenschappen (PB en BTW). De Financieringswet verdeelt de personenbelasting volgens het opbrengstaandeel in elke regio. Daarnaast ontvangen de gewesten aanvullende middelen voor de aan hen overgedragen bevoegdheden. Sinds 2002 komen deze in mindering van de toegewezen personenbelasting. Dit is de zogenaamde gewestaf trek of negatieve term, die gebaseerd is op de gemiddelde opbrengst van deze belastingen in het verleden.

De verdeling van de BTW onder de gemeenschappen is in hoofdzaak gebaseerd op de verhouding van het aantal leerlingen van 6 tot en met 17 jaar in de Vlaamse en Franse Gemeenschap. De door het Lambermontakkoord toegekende aanvullende middelen worden sinds 2012 verdeeld volgens de verdeelsleutel van de opbrengst van de personenbelasting.

Gewestbelastingen

In 2012 stijgt de opbrengst van de **gewestbelastingen** met 3% in vergelijking met 2011. In 2010 en 2011 bedroeg de toename 8%, na een daling met 4,5% in 2009. Voor de gewestbelastingen zijn de gewesten vrijwel volledig bevoegd, al worden sommige nog door de federale fiscus geïnd. Het Vlaamse Gewest int zelf de **onroerende voorheffing** en sinds 2011 de **verkeersbelasting**, de **belasting op de inverkeerstelling** en het **eurovignet**. De Vlaamse Regering heeft beslist in de toekomst ook de registratie-, schenkings- en successierechten zelf te innen. Streefdatum is 1 januari 2015. De gewestbelastingen nemen 20% van de ontvangsten voor hun rekening. In 2012 bedragen ze 5 miljard euro of 780 euro per inwoner. Hierin is het gemeente- en provincieaandeel van de onroerende voorheffing niet inbegrepen (zie hoofdstuk 6.2 Lokale en provinciale besturen).

In principe zijn de gewesten bevoegd om de tarieven, de grondslagen waarop de belastingen worden berekend en de vrijstellingen van gewestbelastingen te bepalen. Toch legt de Financieringswet een aantal uitzonderingen op. Zo bepaalt het federale niveau het kadastraal inkomen, de

basis van de **onroerende voorheffing**. De **verkeersbelasting** voor leasingbedrijven kan alleen gewijzigd worden na akkoord van de andere gewesten.

Drie gewestbelastingen nemen het leeuwendeel van de ontvangsten voor hun rekening: de **registratierechten** (36% in 2012), de **successierechten** (28%) en de **verkeersbelasting** (19%). De **onroerende voorheffing (OV)** gaat grotendeels naar de gemeenten en de provincies, die zelf beslissen welk tarief (de **opcentiemen** op de OV) ze voor hun aandeel toepassen. Die opcentiemen zijn in feite een percentage op de OV (gewestaandeel). Dit gewestaandeel zelf is minder belangrijk (slechts 2% van de gewestbelastingen). De gemeenten krijgen tevens een wettelijk vastgesteld supplement van de verkeersbelasting, namelijk 10% op het gewestaandeel ('opdecim') en kunnen ook op sommige andere gewestbelastingen opcentiemen heffen.

De **registratierechten** blijven met 36% van de opbrengsten in 2012 de belangrijkste gewestbelasting. In 2012 is de opbrengst opnieuw licht gedaald (-1%). Na een daling van 12% in 2009 was ze in 2010 en 2011 met 13,5% en 11% fors gestegen. Ze zijn dus duidelijk conjunctuurgevoeliger dan het geheel van de gewestbelastingen, wat gezien hun band met de verkoop van onroerende goederen niet hoeft te verbazen. Het **verdelingsrecht** werd verhoogd van 1% tot 2,5% met een sociale correctie voor verdelingen ten gevolge van echtscheidingen.

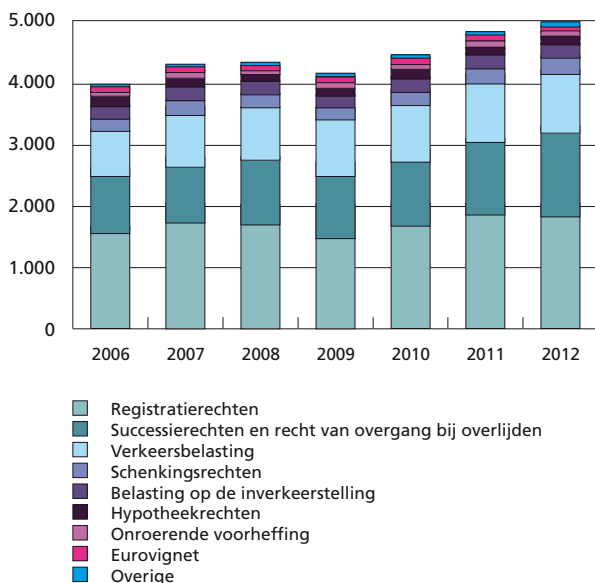
De **successierechten** zijn goed voor 28% van de gewestbelastingen en daarmee de tweede in omvang. De opbrengst daalt met 6% in 2009 om in de daaropvolgende jaren fors te stijgen, in 2012 met 17%. Deze grote toename is te wijten aan enkele nalatenschappen met uitzonderlijke opbrengsten.

De **verkeersbelasting** bekleedt de derde plaats onder de gewestbelastingen (19%). De opbrengsten kennen van jaar tot jaar een grillig verloop. In 2012 daalt de opbrengst met 2%. De Vlaamse Regering kondigde in haar regeerakkoord de invoering aan van een **kilometer-heffing** voor vrachtwagens, in overleg met de overige gewesten. Hiervoor is reeds een architectuurnota goedgekeurd. Ook is er een politiek akkoord met de andere gewesten over de invoering van een **wegenvignet** voor personenwagens. Hierbij mag het belastingniveau niet toenemen. Het regeerakkoord stelde een vergroening van de autofiscaliteit voor, die rekening houdt met de milieukeurmerken van de auto's. De **belasting op de inverkeerstelling (BIV)** voor personenwagens is als eerste 'vergroend'. Bij aankoop van een milieuvriendelijke auto (nieuw of tweedehands) moet minder BIV worden betaald dan bij aankoop van een meer vervuulende wagen. Voorheen werd de BIV alleen op het vermogen (PK) van de wagen berekend.

Voor de **onroerende voorheffing** wordt vanaf 2013 een verhoogde vermindering toegekend voor energiezuinige woningen, afhankelijk van het E-peil. De duur gedurende welke de vermindering geldt, wordt wel verminderd van 10 tot 5 jaar.

6.7 Gewestbelastingen

Evolutie van de gewestbelastingen, van 2006 tot 2012, realites, in miljoen euro.

Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certifiëring.

Overige middelen

De overige middelen zijn in 2012 goed voor 1,6 miljard euro of 6% van de totale ontvangsten. Deze overige middelen dalen in 2012 met 2%.

Ter compensatie van de overheveling van het kijk- en luistergeld naar de gewesten ontvangen de gemeenschappen sinds 2002 een speciale **dotatie** vanwege de federale overheid. Er is tevens een belangrijke federale dotatie voor tewerkstellingsprogramma's.

Naast de bovenvermelde gewestbelastingen (krachtens de Financieringswet) beschikt de regionale overheid over een fiscale bevoegdheid die rechtstreeks is ingesteld door de grondwet. Ze kan binnen haar bevoegdheidsdomeinen autonoom belastingen heffen, voor zover de federale overheid op deze materies geen belastingen vordert. Deze bevoegdheid wordt vooral door de verzelfstandigde agentschappen van de Vlaamse overheid uitgeoefend. Voorbeelden zijn de **milieuheffingen** (waterheffingen, afvalheffing en mestheffing), de **leegstandsheffing** op bedrijfsruimten en de **heffing op ongeschikte en/of onbewoonbare woningen**. Nieuw vanaf eind 2011 is de daadwerkelijke inning van de **planbatenhoeffing**.

Uitgaven

De uitgaven van de Vlaamse overheid bedragen 28,2 miljard euro (geconsolideerd) in 2012. Dit is een stijging van 8% tegenover 2011. In 2009 stegen de uitgaven uitzonderlijk met 11% omwille van een toename in kredietverleningen en participaties in het kader van de reddingsoperaties in de financiële sector. De regering heeft er zich toe verbonden vanaf 2011 een begrotingsevenwicht te bereiken.

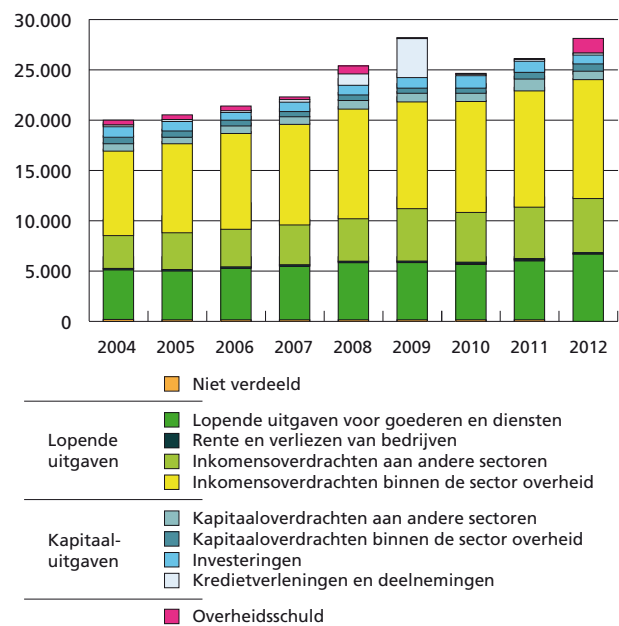
De uitgaven kunnen opgesplitst worden volgens de economische hoofdgroepen en de internationale functionele COFOG-indeling. De economische hoofdgroepen (Europese ESR-indeling) vallen uiteen in drie grotere delen: **lopende uitgaven**, **kapitaaluitgaven** en **schulduitgaven**. Zowel de economische als de functionele classificatie worden hierna besproken.

Opmerkelijk voor de Vlaamse uitgaven is het grote overwicht van de **lopende uitgaven**. Deze uitgaven zijn in 2012 goed voor 85% van het totaal. De lopende uitgaven vallen uiteen in lopende **uitgaven voor goederen en diensten** (24% van de totale uitgaven), **inkomensoverdrachten** aan overige overheidsinstellingen (42%) en inkomensoverdrachten aan andere begunstigden (20%).

De **kapitaaluitgaven** zijn goed voor 9% van de uitgaven. Deze categorie werd in 2009 opgeblazen door de reddingsoperaties in de financiële sector (**kredietverleningen en deelnemingen**), waardoor de kapitaaluitgaven een aandeel bereikten van 23% van de totale uitgaven. Vanaf 2010 zijn kredietverleningen en deelnemingen vrijwel tot nul herleid. De kapitaaluitgaven bestaan voorts uit kapitaaloverdrachten (6% van de totale uitgaven) en investeringen (3%).

6.8 Uitgaven

Evolutie van de uitgaven naar hoofdgroepen (ESR-codes 2 digits), geconsolideerd, van 2004 tot 2012, in miljoen euro.

* Exclusief overflow tgv gewijzigde aanrekeningsregels Rekendecreet. Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certificering.

De **schulduitgaven** zijn vóór 2012 vrijwel verwaarloosbaar, maar in 2012 gestegen tot 5% van de totale uitgaven. Het gaat over aflossingen van een gedeelte van de schuld die ter financiering van de steunverlening aan KBC in 2009 door de Vlaamse overheid was aangegaan. Deze aflossingen dienden echter te worden geherfinancierd aangezien de KBC met de Vlaamse overheid is overeengekomen de terugbetaling van de Vlaamse steun (3,5 miljard euro) pas aan te vangen vanaf 2013.

Als we de volatiele kredietverleningen en deelnemingen buiten beschouwing laten, blijft het aandeel van de lopende uitgaven sinds 2007 rond de 85% schommelen en dat van de kapitaaluitgaven rond de 15%. Voordien was het aandeel van de lopende uitgaven iets lager.

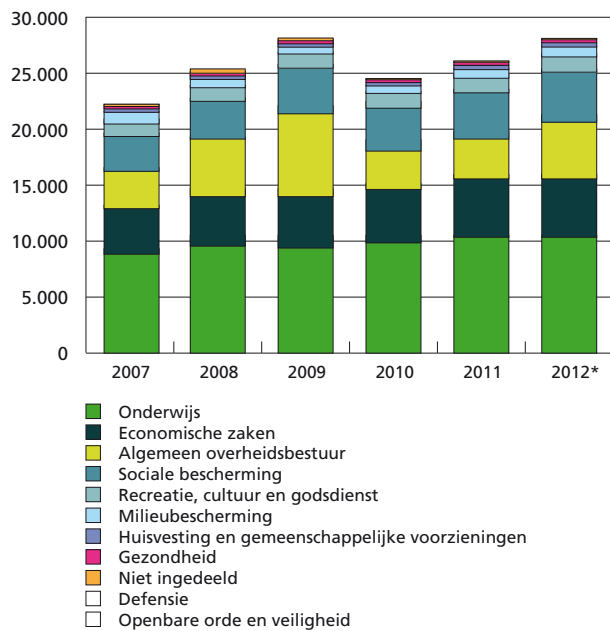
Prestatiegericht begroten

De Vlaamse overheid wil bij het toekennen van financiële middelen een duidelijker zicht krijgen op de **outputs** of **prestaties** (performance) die de begrotingsmiddelen tot stand brengen. De output van de overheid is het geheel van de geleverde diensten. De doelstelling is de efficiëntie te verhogen zoals aangekondigd in het Pact 2020 en in de Barometer Slagkrachtige Overheid.

De vorderingen inzake prestatiegericht begroten worden gemeten aan de hand van de scores op een internationaal aanvaarde vragenlijst van de OESO. Deze evalueert de gebruikte soorten performance-informatie, het proces in-

6.9 Uitgaven naar functie

Evolutie van de uitgaven volgens de functionele COFOG-classificatie, geconsolideerd, van 2007 tot 2012, in miljoen euro.

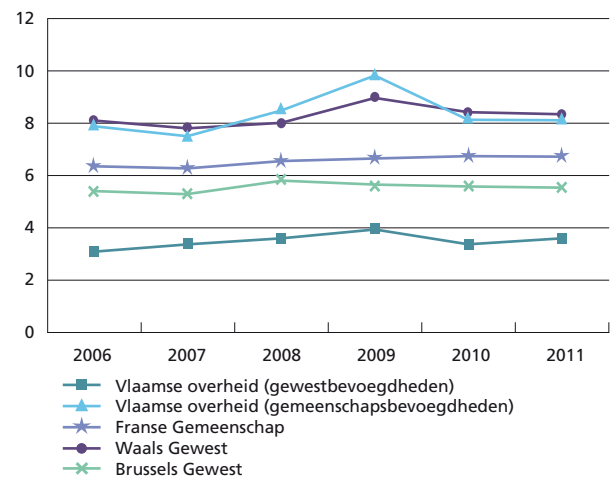
* Exclusief overflow ten gevolge van gewijzigde aanrekeningsregels Rekendecreet. Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certifiëring.

zake het stellen van prestatiedoelstellingen, de opvolging ervan en de mate waarin deze informatie wordt benut tijdens het begrotingsproces. Op basis van deze vragenlijst haalt Vlaanderen in 2012 een score van 22% op een schaal van 0% tot 100% (uitgebreid en diepgaand prestatiegericht begroten). In 2010 en 2011 bedroeg de score 18% en 20%. Vlaanderen doet het daarmee beter dan België, maar opmerkelijk minder goed dan de buurlanden. Finland heeft binnen de OESO-landen de beste score met 58% (2007). Vlaanderen maakt met andere woorden vorderingen maar heeft nog een lange weg te gaan om tegen 2020 de streefwaarde van 100% te bereiken.

De **functionele** opdeling van de uitgaven op basis van de internationale **COFOG-indeling** toont een duidelijk overwicht van het domein Onderwijs. Dat is goed voor 37% van de totale uitgaven in 2012. Dan volgen Economische

6.11 Uitgaven deelstaten

Uitgaven van de afzonderlijke Belgische regionale overheden*, van 2006 tot 2011, in % bbp.

* 30% van het bbp van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is versleuteld naar de Vlaamse Gemeenschap en 70% naar de Franse Gemeenschap. Bron: FOD Budget, SVR.

zaken (inclusief mobiliteit en openbare werken) en Algemeen overheidsbestuur (beide 18%), Sociale bescherming (16%) en Recreatie, cultuur en godsdienst (5%). In 2008 en 2009 kwam Algemeen overheidsbestuur op plaats twee (21% en 26%). Dit hoge cijfer was vooral toe te schrijven aan de reddingsoperaties voor de financiële instellingen en aan de Vlaamse jobkorting. De jobkorting werd in 2010 alleen nog aan de laagste inkomens toegekend en is vanaf 2011 volledig afgeschaft.

Een vergelijking met de uitgaven van de andere regionale overheden is een onderdeel van het Pact 2020 en de Barometer Slagkrachtige Overheid. De vergelijking wordt gemaakt op basis van de Vlaamse gemeenschaps-, respectievelijk gewestbevoegdheden. De benchmark met de andere gewesten leert ons dat het Vlaamse Gewest globaal minder uitgeeft voor gewestbevoegdheden zoals economische zaken, milieubescherming en huisvesting. Voor de gemeenschapsmateries zoals onderwijs, gezondheid, sociale bescherming, recreatie en cultuur geeft de Vlaamse Gemeenschap globaal meer uit dan de Franse Gemeenschap.

6.10 Overheidsuitgaven volgens deelstaat

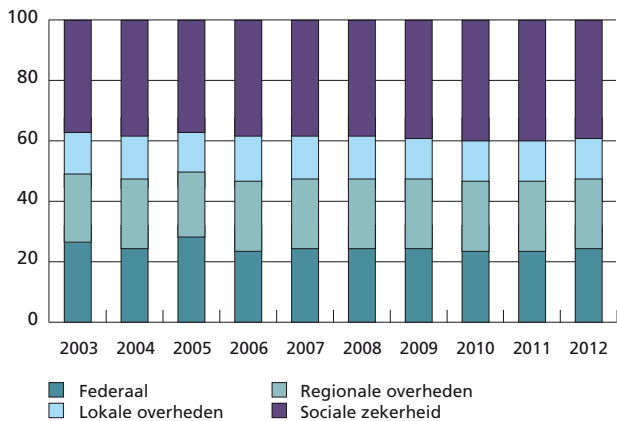
Uitgaven van de afzonderlijke Belgische regionale overheden*, van 2006 tot 2011, in euro per inwoner.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Brussels Gewest	3.140	3.171	3.488	3.371	3.428	3.433
Vlaamse overheid (gemeenschap)	2.462	2.466	2.843	3.175	2.733	2.814
Franse Gemeenschap	1.772	1.818	1.949	1.957	2.059	2.101
Waals Gewest	1.744	1.755	1.875	2.058	2.016	2.057
Vlaamse overheid (gewest)	930	1.045	1.133	1.196	1.061	1.183

* 30% van de bevolking van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is versleuteld naar de Vlaamse Gemeenschap en 70% naar de Franse Gemeenschap. Bron: FOD Budget, SVR.

6.12 Uitgaven gezamenlijke overheid

Evolutie van de uitgaven van de Belgische overheden, naar niveau, van 2003 tot 2012, in % van de gezamenlijke overheid.

De cijfers zijn verminderd met de overdrachten naar andere Belgische overheden.
Bron: INR, bewerking SVR.

Het aandeel van het federale (24% in 2012) en regionale niveau (23%) in de totale overheidsuitgaven in België zijn sinds 2004 stabiel en beide ongeveer even hoog. Zowel de uitgaven van de federale overheid als van de regionale overheden bedragen 4.400 euro per inwoner in 2012. Er is dus geen sprake van dat de regionale uitgaven de federale uitgaven reeds zouden hebben ingehaald, zoals dat

aan de ontvangstenzijde het geval is. Zowel de federale ontvangsten als de uitgaven zijn conjunctuurgevoelig. De federale uitgaven zijn in 2010 gedaald, terwijl de groei van de regionale uitgaven door de crisis heen positief is gebleven. In 2012 stijgen de federale uitgaven met 6%. De groei van de regionale uitgaven blijft beperkt tot 2%. De sociale zekerheid zag haar aandeel door de jaren stijgen van 37% in 2003 tot 40% in 2012. De sociale zekerheidsuitgaven zijn dus groter dan zowel het regionale als de federale uitgaven. De lokale overheden blijven stabiel op 13%.

Vorderingensaldo

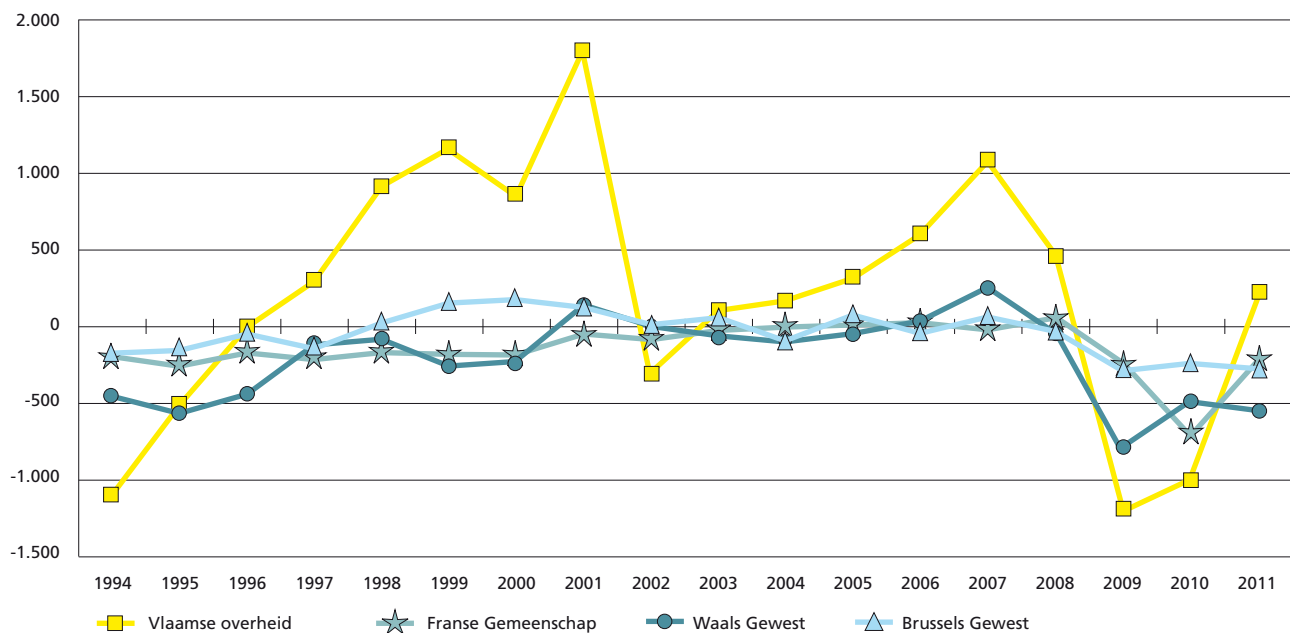
De belangrijkste beleidsdoelstelling was de begroting in 2011 weer in evenwicht te brengen. Dit evenwicht werd bereikt.

Die aanpak wordt ondersteund door de nieuwe Europese regelgeving met betrekking tot het begrotingstoezicht en het toezicht op de macro-economische toestand. Zo bepaalt het Europese **Fiscal Compact**-verdrag van 2 maart 2012 dat de begroting van een lidstaat jaarlijks in structureel evenwicht is. Hieraan wordt voldaan indien het jaarlijks structureel saldo van de algemene overheid voldoet aan de landspecifieke middellangetermijndoelstelling (MTO), als bepaald in het herziene stabiliteits- en groeipact, met als benedengrens een structureel tekort van 0,5% van het bbp.

Het aan België toebedeelde pad richting MTO wordt vanaf 2014 verder verdeeld onder de deelentiteiten van de

6.13 Vorderingensaldo regionale overheden

Evolutie van het vorderingensaldo van de afzonderlijke regionale overheden, van 1994 tot 2011, in miljoen euro.

Bron: INR, NBB.

Belgische overheden door de kortingen op de overgedragen middelen die ingevolge de zesde staatshervorming zijn opgenomen in de bijzondere financieringswet.

De Vlaamse overheid leverde in het verleden grote inspanningen om het gezamenlijke tekort van Belgische de overheden terug te dringen. Door de crisis ging het Vlaamse vorderingensaldo echter, net zoals dat van de overige regionale overheden, van 2008 tot 2010 in het rood. In 2010 was het tekort van alle regio's echter al teruggedrongen, met uitzondering van de Franse Gemeenschap. De tekorten bereikten in 2009 een dieptepunt, opnieuw met de Franse Gemeenschap als uitzondering: in Vlaanderen bedroeg het tekort 1,1 miljard euro. In 2010 verminderde het Vlaamse tekort tot 1,0 miljard euro. In 2011 sloot Vlaanderen zijn begroting opnieuw met een positief saldo af (220 miljoen euro). De overige regionale overheden boekten in dat jaar nog een tekort.

De federale overheid sluit sinds 2004 haar begroting met een tekort af, dat door de crisis in 2009 uitdiepte tot 14,5 miljard euro. In 2012 is dit verbeterd tot een deficit van 13,3 miljard euro. Ook de sociale zekerheid en de lokale overheden gingen als gevolg van de crisis in het rood. De sociale zekerheid heeft in 2012 nog een deficit van 300 miljoen euro. De situatie van de lokale overheden gaat jaar op jaar achteruitgaat. In 2012 hebben ze samen een tekort van 1,3 miljard euro. Als geheel boekten de Belgische overheden in 2009 een tekort van 5,6% van het bbp (definitie Maastricht). Sindsdien schommelt het tekort rond 3,8% van het bbp.

Schuld en rating

De Vlaamse Regering streeft ernaar de schuld tegen 2020 opnieuw tot nul te laten dalen. Die is, na jarenlange daling, door de crisis fors toegenomen.

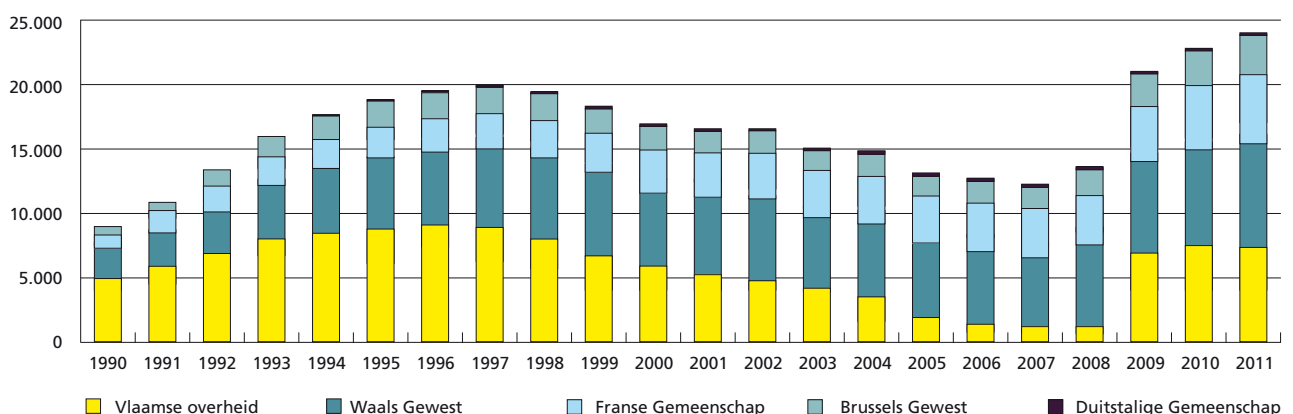
De **geconsolideerde brutoschuld** van de Vlaamse overheid bedraagt 7,2 miljard euro eind 2012. Vlaanderen had in 2008 nog de laagste schuld had (1,2 miljard euro) van de grote regionale overheden. De Vlaamse schuld is in 2009 veel sterker toegenomen dan bij de andere regionale overheden. Ondermeer als gevolg van de reddingsoperaties aan de financiële sector nam de schuld in 2010 verder toe tot 7,5 miljard euro, om in 2011 te stabiliseren. In tegenstelling tot de Vlaamse overheid, zagen de overige regionale overheden hun schuld in 2011 nog toenemen. Eind 2011 heeft het Waalse Gewest nog 8,0 miljard euro schuld, de Franse Gemeenschap 5,3 miljard euro en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 3,3 miljard euro.

De federale overheid heeft eind 2012 een brutoschuld opgebouwd van 341,9 miljard euro, of 91% van de totale geconsolideerde overheidsschuld. Toch is de federale schuld minder snel toegenomen dan die van de regionale overheden. Zoals bekend zijn de gewesten en gemeenschappen schuldvrij van start gegaan. Eind 2012 hadden ze een schuld van 25,6 miljard euro of 7% van de totale overheidsschuld. De schuld van de lokale overheden, die enkele jaren hoger was dan die van de regionale overheden, bedraagt 19,6 miljard euro of 5% van het totaal. De sociale zekerheid tot slot heeft een schuld van 2,2 miljard euro. Gezamenlijk hebben alle Belgische overheden eind 2012 een geconsolideerde schuld van 375,4 miljard euro, of 100% van het bbp. Die totale schuld is in de periode 2007-2012 met 33% gestegen. De procentuele groei van de federale schuld (+29%) is echter duidelijk kleiner dan die van de regionale overheden (+107%), maar wel groter dan die van de lokale overheden (+16%).

In 2011 hebben de ratingbureaus de **ratings** van verschillende overheden en financiële instellingen naar beneden aangepast. Standard & Poor's (S&P) en Moody's hebben beide de kredietwaardigheid van België verlaagd en vervolgens de rating van de Vlaamse overheid evenredig verlaagd.

6.14 Schuld regionale overheden

Evolutie van de geconsolideerde brutoschuld van de afzonderlijke regionale overheden, van 1990 tot 2011, in miljoen euro.

Bron: INR.

Vlaanderen behoudt sindsdien zijn rating van AA bij S&P en Aa2 bij Moody's, dit is de op twee na hoogste rating. S&P heeft sindsdien zijn outlook wel gemilderd naar 'negative'.

Begin 2012 gaf het ratingbureau Fitch voor het eerst een beoordeling van de Vlaamse kredietwaardigheid. Dit bureau hanteert dezelfde waarderingstabel als S&P en geeft een rating AA met 'negative outlook'. Sinds 2013 acht Fitch het financiële kader van de Vlaamse overheid, in navolging van de Belgische, voldoende stabiel om deze te wijzigen naar 'stable outlook'.

Vlaams overheids personeel

Het regeerakkoord bepaalt dat de Vlaamse administratie de ruimte krijgt om binnen de bestaande kredieten aan optimalisatie te doen en dat het totale aantal personeelsleden niet meer mag aangroeiën. De Vlaamse Regering besliste in de loop van de regeerperiode ook dat in 2014 de Vlaamse overheid 6% minder personeelsleden moet tellen dan in 2009.

In dit deel wordt ingegaan op het aantal personeelsleden, hun profiel en de mate van diversiteit van het personeelsbestand.

Personeelsaantal

Het totale aantal personeelsleden is in 2012 gedaald en ligt onder het niveau van 2009. Het **personeelsaantal** geeft aan hoeveel personeelsleden in dienst zijn bij een entiteit van de Vlaamse overheid. De personeelsbeschikbaarheid geeft weer hoeveel bruto VTE (voltijds equivalent) er beschikbaar zijn in een organisatie. Het personeelsaantal in de Vlaamse overheid neemt tussen 2006 en

2009 toe met 7%. In 2010 is er voor het eerst een daling. De personeelsbeschikbaarheid neemt vanaf 2009 jaar na jaar af.

De verhouding tussen de personeelsbeschikbaarheid en het personeelsaantal is de voorbije jaren iets gedaald (van 91% in 2006 naar 90% in 2012), omdat er in 2012 meer personeelsleden deeltijds werken of voltijdse/half-tijdse loopbaanonderbreking nemen. Het werk wordt dus over iets meer personeelsleden verdeeld in 2012 dan in 2006. Met deze gegevens wordt de feitelijke evolutie van de personeelsomvang weergegeven. Dat betekent dat alle personeelsleden van alle mogelijke entiteiten in deze cijfers zijn meegeteld, zonder uitsluiting van entiteiten en specifieke personeelsgroepen. Aan de hand van deze cijfers kunnen de lopende personeelsbesparingen en de bepaling in het regeerakkoord over de nulgroei niet opgevolgd worden, ze hebben immers een ruimer toepassingsgebied dan deze waarop de besparingstrajecten van toepassing zijn.

Besparingsronde

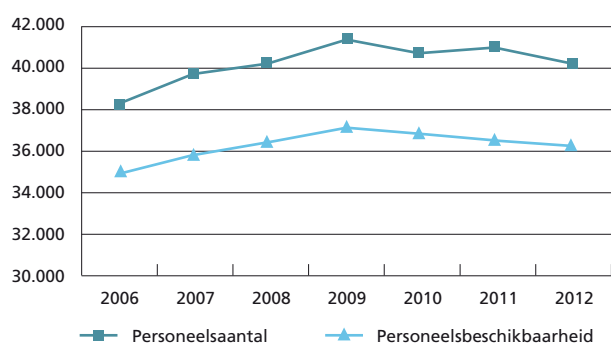
De Vlaamse Regering heeft de Vlaamse administratie opgedragen in de periode 2009-2014 **besparingen** te realiseren, zowel op het vlak van personeel als op het vlak van budget. De besparing op personeel werd in 2012 van 5% verhoogd naar 6%. De besparingen moeten gebeuren zonder naakte ontslagen. Midden 2013 is de opgelegde vermindering van het personeelsbestand gerealiseerd.

Profiel

Hieronder wordt het profiel van het personeelsbestand van 2007 tot vandaag beschreven, naar leeftijd, geslacht, niveau en statuut.

6.15 Aantal en beschikbaarheid

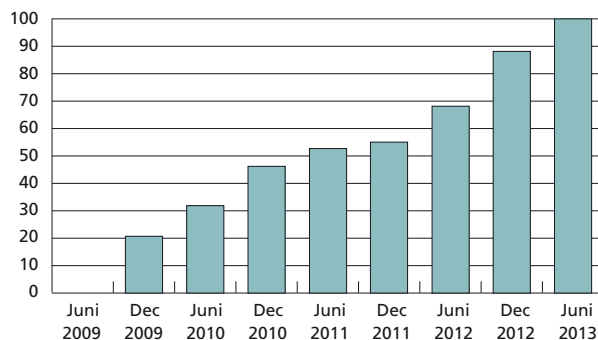
Evolutie van het aantal (in koppen) en de beschikbaarheid (in VTE) van het personeel van de Vlaamse overheid*, situatie 31 december, van 2006 tot 2012.

* Vlaamse overheid volgens ESR-toepassingsgebied.
Bron: Bestuurszaken.

6.16 Gerealiseerde personeelsbesparing

Evolutie van de gerealiseerde besparing op het personeelsbestand*, van juni 2009 tot juni 2013, in %.

* De instroom op 1/1/2011 van het contingent van 281 federale personeelsleden is retroactief meegeteld. De 6%-besparing is ook van toepassing op deze personeelsgroep.
Bron: Bestuurszaken.

6.17 Personeelsprofiel

Evolutie van de aandelen personeelsleden*, naar geslacht, leeftijd, statuut en niveau, personeelsaantallen van 31 december, van 2007 tot 2012, in %.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Man	47,4	46,8	46,3	45,8	45,2	45,0
Vrouw	52,6	53,2	53,7	54,2	54,8	55,0
- 45 jaar	54,6	54,9	54,3	54,0	53,5	53,2
+ 45 jaar	45,4	45,1	45,7	46,0	46,5	46,8
Statutair	63,9	63,5	65,6	65,7	72,7	72,3
Contractueel	36,1	36,5	34,5	34,3	27,3	27,7
A en B	49,8	51,1	52,4	53,4	53,9	55,1
C en D	50,2	48,9	47,6	46,6	46,1	44,9

* Diensten van de Vlaamse overheid: alle entiteiten die ressorteren onder het Vlaams personeelsstatuut (VPS) van 13 januari 2006. In totaal gaat het om ongeveer 27.000 personeelsleden. Bekende entiteiten die niet onder het toepassingsgebied 'DVO' vallen, zijn, naast De Lijn en de SERV, onder andere VRT, UZ Gent en De Watergroep.
Bron: Bestuurszaken.

Er worden systematisch meer en meer personeelsleden van niveaus A en B (masters en bachelors) tewerkgesteld, terwijl het aandeel personeelsleden van niveau D (zonder diploma) verder daalt. De vastgestelde evolutie richting een stijgend opleidingsniveau kan grotendeels verklaard worden door technologische vernieuwingen zoals digitalisering en automatisering, waardoor een aantal functies, veelal in de lagere niveaus, niet langer of minder nodig zijn. Naast het stijgende opleidingsniveau stellen we ook een groeiende statutarisering vast: het aandeel contractuele personeelsleden daalt stelselmatig, vooral de laatste twee jaren, (27% eind 2012). Ondanks deze daling, vormen de contractuele medewerkers nog steeds een aanzienlijke groep binnen het personeelsbestand. De ontgroening en de vergrijzing van het personeelsbestand zetten zich verder door, met een daling bij de -35-jarigen en een sterke stijging bij de 55-plussers. De ontgroening is voornamelijk het gevolg van de huidige besparingsgolf, waardoor de uitstroom niet altijd leidt tot een vervanging. Ten slotte is het aandeel vrouwelijke personeelsleden in de voorbije jaren nog verder toegenomen en zijn zij nu ook qua personeelsbeschikbaarheid in de meerderheid.

Vorming, training en opleiding

De Vlaamse overheid onderstreept het belang van **voorming, training en opleiding** (VTO) en kennisoverdracht. Daarom investeert ze continu in de ontwikkeling van haar personeelsleden. 64% van de personeelsleden van de Diensten van de Vlaamse overheid heeft in 2011 een VTO-activiteit gevolgd. In 2010 bedroeg dit nog 69%. Een mogelijke verklaring voor de algemene daling is enerzijds de vermindering van het aantal personeelsleden waardoor collega's vaker taken moeten overnemen en er minder tijd beschikbaar is voor VTO-activiteiten. Anderzijds is er een impact van de vermindering van de werkingsmiddelen. Uit de detailcijfers blijkt dat de VTO-participatie bij

6.18 Vorming, training en opleiding

De verhouding van het aantal personeelsleden* dat op jaarbasis aan ten minste één VTO-activiteit heeft deelgenomen, naar leeftijd, geslacht, niveau en statuut, situatie op 31 december 2011, in %.

	Deelname VTO	
	Wel	Neen
-35 jaar	68	32
35-44 jaar	69	31
45-54 jaar	65	35
+ 55 jaar	46	54
Man	60	40
Vrouw	65	35
A	74	26
B	66	34
C	55	45
D	51	49
Contractueel	71	29
Statutair	54	46
Totaal	64	36

* Diensten van de Vlaamse overheid: alle entiteiten die ressorteren onder het Vlaams personeelsstatuut (VPS) van 13 januari 2006. In totaal gaat het om ongeveer 27.000 personeelsleden. Bekende entiteiten die niet onder het toepassingsgebied 'DVO' vallen, zijn, naast De Lijn en de SERV, onder andere VRT, UZ Gent en De Watergroep.
Bron: Bestuurszaken.

contractuele personeelsleden hoger is dan bij statutairen, deels omwille van een niveau- en leeftijdseffect.

Welzijn op het werk

Om de afwezigheid als gevolg van ziekte te beperken, voert de Vlaamse overheid een integraal aanwezigheidsbeleid, gebaseerd op preventie, controle en re-integratie. Om het aantal arbeidsongevallen te beperken, voert de Vlaamse overheid een preventief welzijnsbeleid, gebaseerd op de regelgeving in verband met Welzijn op het Werk.

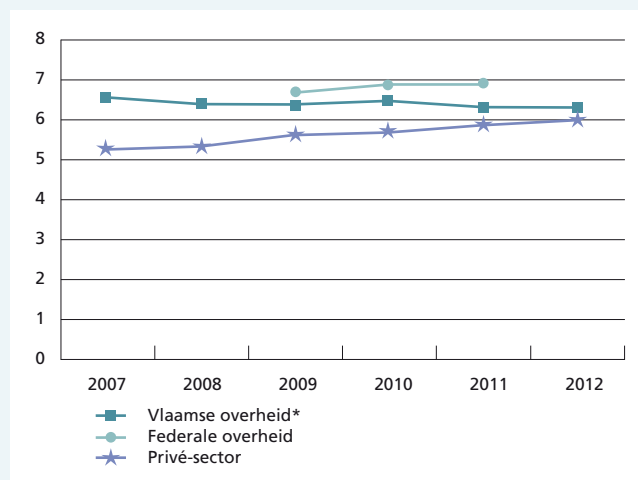
Het **ziekteafwezigheidspercentage** daalt in 2012 naar 6,27%. Het ziekteafwezigheidspercentage van de federale overheid (6,84% in 2011) ligt hoger dan bij de Vlaamse overheid. In de private sector ligt het aantal afwezigheden gemiddeld lager, met slechts 5,95% in 2012. Dat is wel een significante stijging tegenover 5,68% in 2010 (Securex, 2013).

Het niveau waarin iemand tewerkgesteld is, is een belangrijke variabele. Het ziekteafwezigheidspercentage van personeelsleden in niveau A bedraagt 3,43% in 2012, in niveau B 6,07%, in niveau C 7,33% en 9,66% in niveau D. Het afwezigheidspercentage stijgt met de leeftijd. Factoren als statuut en geslacht hebben een eerder beperkte invloed op het percentage.

De daling bij de Vlaamse overheid is deels te verklaren doordat het instructiepersoneel van de VDAB de voorbije jaren niet in de cijfers werd opgenomen. Daarom zijn de cijfers van 2011 opnieuw berekend. Het nieuwe afwezig-

6.19 Ziekteafwezigheid

Evolutie van de ziekteafwezigheid, naar verschillende sectoren, van 2007 tot 2012, in %.

* Diensten van de Vlaamse overheid: alle entiteiten die ressorteren onder het Vlaams personeelsstatuut (VPS) van 13 januari 2006. In totaal gaat het om ongeveer 27.000 personeelsleden. Bekende entiteiten die niet onder het toepassingsgebied 'DVO' vallen, zijn, naast De Lijn en de SERV, onder andere VRT, UZ Gent en De Watergroep. Het instructiepersoneel van de VDAB werd meegeteld voor de jaren 2011 en 2012.
Bron: Bestuurszaken, Medex, Securex.

heidspercentage met inbegrip van het instructiepersoneel bedraagt dan 6,28% in plaats van 6,39% enkel voor de diensten van de Vlaamse overheid (DVO).

Diversiteit

De Vlaamse overheid wil een afspiegeling zijn van de samenleving. Daarom streeft ze naar een divers personeelsbestand met een evenredige vertegenwoordiging van de kansengroepen. Ze streeft naar 4% medewerkers met een **migratieachtergrond** in 2015. Eind 2012 zijn er 1.289 geregistreerde personeelsleden met een migratieachtergrond of 3%. Dat is een winst van 0,2%-punt in vergelijking met 2011. Maar liefst 72% van de personeelsleden met een migratieachtergrond werkt als contractueel. Bijna de helft (47%) is jonger dan 35 jaar. Ook zijn er meer medewerkers met een migratieachtergrond werkzaam op niveaus C en D (57%) dan A en B (43%).

6.20 Diversiteit

Evolutie van het aandeel van verschillende kansengroepen en de streefpercentages voor deze kansengroepen in de Vlaamse overheid*, van 2006 tot 2012, in %.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Doelstelling 2015
Migrantenachtergrond	1,1	1,6	1,8	2,0	2,7	2,8	3,0	4
Arbeidshandicap	0,7	0,8	0,9	1,0	1,2	1,2	1,3	3
Vrouwen in middenmanagement	27	26	27	26	29	28	31	33
Vrouwen in topfuncties	17	17	21	25	24	24	21	33

* Toepassingsgebied 'Emancipatiezaken'. In totaal gaat het om ruim 44.000 personeelsleden.
Bron: Bestuurszaken.

De Vlaamse overheid streeft naar 3% medewerkers met een **arbeidshandicap** in 2015. Eind 2012 telt de Vlaamse overheid 566 geregistreerde personeelsleden met een handicap of chronische ziekte. Dat komt overeen met 1,3% van het personeelsbestand, een lichte stijging tegenover het jaar voordien (1,2%). 68,5% van de personeelsleden met een handicap of chronische ziekte werkt op niveau C of D. Minder dan een kwart (23%) is jonger dan 35 jaar.

De Vlaamse overheid streeft naar 33% **vrouwen** in het middenmanagement in 2015. Eind 2012 is het aandeel vrouwen bij het leidinggevend middenkader gestegen tot 31%, in vergelijking met 28% in 2011. De Vlaamse overheid telt 94 vrouwelijke tegenover 208 mannelijke afdelingshoofden.

De Vlaamse overheid streeft naar 33% vrouwen in topfuncties in 2015. Eind 2012 zijn er 21% vrouwelijke topmanagers. Dat is een daling met 3%-punt ten opzichte van 2011, wat het percentage terug tot op het niveau van 2008 brengt, ondanks het feit dat er meer vrouwen terecht komen in het middenmanagement. 77 mannen hebben een topfunctie in vergelijking met slechts 20 vrouwen.

Verbetering dienstverlening

De Vlaamse overheid zal door innovatie van werkwijze en instrumenten de dienstverlening verbeteren. Dit is de derde strategische doelstelling van het Meerjarenprogramma Slagkrachtige Overheid.

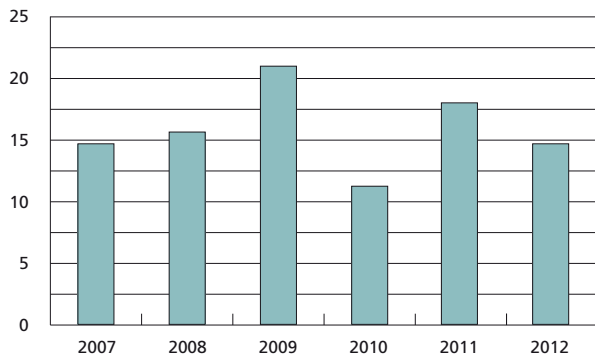
Deze sectie behandelt achtereenvolgens de overheidscampagnes, de Vlaamse Infolijn en de klachtenbehandeling door de Vlaamse overheid. Dit luik wordt afgesloten met de e-gov ontwikkelingen.

Overheidscampagnes

De overheid communiceert zeker niet alleen via campagnes in de media. De meeste overheidscommunicatie verloopt via nieuwsbrieven, websites, folders, publicaties, infossessies, ... In 2012 daalde het bedrag voor aangekochte mediaruimte door de Vlaamse overheidsdiensten in vergelijking met 2011 met 19% tot bijna 15 miljoen euro. Wel dient vermeld te worden dat ruim de helft van

6.21 Overheidscampagnes

Evolutie aankoop mediaruimte voor overheidscampagnes, van 2007 tot 2012, in miljoenen euro.

Bron: DAR, afdeling Communicatie.

dit bedrag afkomstig is uit promotiefondsen die door de VLAM geïnd worden bij de verschillende geledingen uit de land- en tuinbouwsectoren en de visserijsector. Dat is dus geen overheidsgeld.

Bij de keuze van het medium verloren de printmedia en affichage marktaandeel ten voordele van tv, radio en internet.

Vlaamse Infolijn

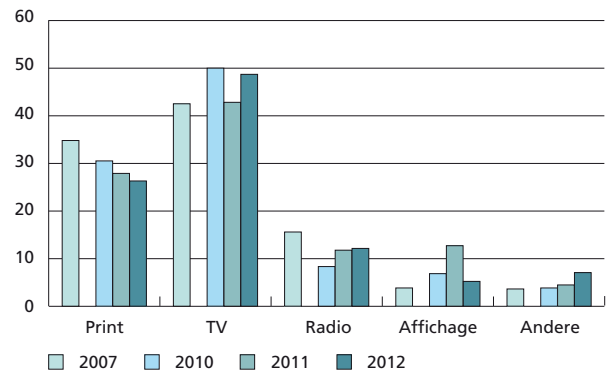
De Vlaamse Infolijn is het centrale aanspreekpunt van de Vlaamse overheid dat burgers, bedrijven en organisaties wegwijs maakt in de overheid en een antwoord geeft op hun vragen. Dat gebeurt hoofdzakelijk via het gratis telefoonnummer 1700, elke werkdag bereikbaar tussen 9 en 19 uur, en de website www.vlaanderen.be.

Het gratis nummer van de Vlaamse Infolijn werd aan het publiek voorgesteld op 10 maart 1999. Sindsdien groeide de bekendheid van het infonummer, alsook de samenwerking met nieuwe klanten, zoals onder meer met Vlabel (2000), de Zorgkas (2001), Studietoelagen (2002), De Lijn-Info, Kind en Gezin (2003) en het Zorgfonds (2005). Het aantal contacten kende daardoor snel een hoge vlucht. Aldus bemannen de voorlichters van de Vlaamse Infolijn in het contactcenter niet alleen het infonummer 1700, ze beantwoorden ook de oproepen van een 8-tal andere domein-gebonden infonummers en infolijnen.

In 2012 ontving de Vlaamse Infolijn bijna 1,8 miljoen contacten, zo'n 6% minder dan in het recordjaar 2011. De twee grote partners, De Lijn (de LijnInfo) en het algemene informatienummer van Kind en Gezin, krijgen elk ongeveer een vijfde van al deze oproepen binnen. Naar andere lijnen, zoals de Taaltelefoon en het nummer van de Vlaamse Zorgkas en het Vlaams Zorgfonds, is het aantal oproepen veeleer beperkt.

6.22 Spreiding media-aankoop

Evolutie van de bestedingen aan overheidscampagnes, naar medium, van 2007 tot 2012, in %.

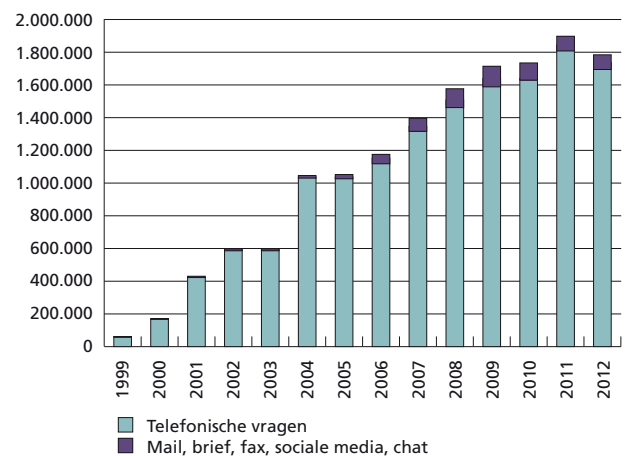
Bron: DAR, afdeling Communicatie.

Voor de directe contacten, blijft de telefoon het belangrijkste kanaal. De vernieuwde 'vlaanderen site' (www.vlaanderen.be) kende in 2012 bijna 2,7 miljoen unieke bezoeken, zo'n 15% meer dan in 2011.

Globaal gezien blijven de meest bevroegde thema's in 2012 zo goed als dezelfde als in vorige jaren, met name studietoelagen, de verkeersbelasting en de onroerende voorheffing. Op 1700 bleef in 2012 'Bouwen, wonen en energie' een erg populair thema, met een grote interesse voor de energiezuinigheid van een woning (onder andere door de federale beslissing om de energieprijzen te bevroeren) en met behoorlijk wat vragen over de vergelijkingstest van energieleveranciers (V-test) van de VREG. Daarnaast blijft ook 'Onderwijs en wetenschap' een veel gevraagd thema.

6.23 Vlaamse Infolijn

Evolutie van het aantal oproepen Vlaamse Infolijn, van 1999 tot 2012.

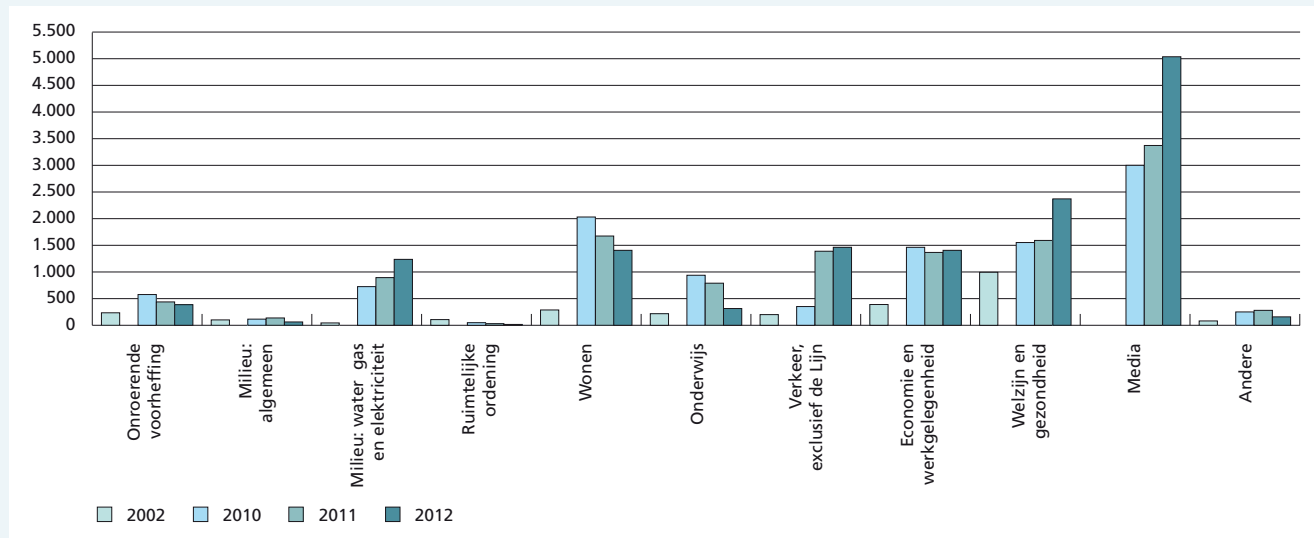

De aantallen van 1999 hebben slechts betrekking op 10 maanden (in maart 1999 is de Vlaamse Infolijn van start gegaan).

Bron: Vlaamse Infolijn.

6.24 Ontvankelijke eerstelijnsklachten

Evolutie van het aantal ontvankelijke eerstelijnsklachten, naar domein, van 2002 tot 2012.

Het aantal klachten voor het thema Verkeer, infrastructuur en mobiliteit is exclusief klachten van De Lijn. De door hen gerapporteerde klachten bleken ook meldingen en gewone klantenreacties te bevatten en werden daarom niet opgenomen.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

Klachtenbehandeling

Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wanneer iemand zich onterecht behandeld voelt door de Vlaamse overheid, stapt hij eerst naar de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men eerstelijnsklachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat hij onvoldoende gehoor krijgt, kan hij terecht bij de Vlaamse Ombudsdienst. Deze Ombudsdienst, een aan het Vlaams Parlement verbonden maar onafhankelijke instelling, treedt op als tweedelijnsklachtenbehandeling.

Eerstelijns

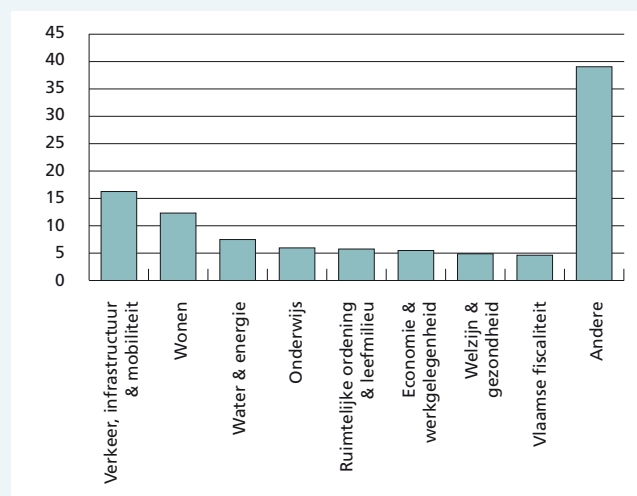
In 2012 liepen 13.942 ontvankelijke klachten binnen, een stijging van 19% ten opzichte van het jaar voordien. Variatie in het aantal klachten betekent niet noodzakelijk dat de diensten beter of slechter presteren dan voorheen, maar kan te wijten zijn aan een betere en meer toegankelijke klachtenregistratie. Zo worden klachten voor wonen sinds medio 2006 geregistreerd door de sociale huisvestingsmaatschappijen in plaats van de voormalige Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM). Enkele van die huisvestingsmaatschappijen noteren ook de klachten over onderhouds- en herstellingswerkzaamheden, wat voorheen niet gebeurde. Bij de categorie media is er sinds 2006 plots een piek in het aantal eerstelijnsklachten. Het verschil in vergelijking met de voorgaande jaren zit bij de VRT, waar de directie Televisie een proefproject voor een klantendienst startte. De toename van het aantal klachten in de categorie verkeer is het gevolg van de inname van de verkeersbelasting, die sinds 2011 door de Vlaamse Belastingdienst werd overgenomen van de federale overheid.

Tweedelijns

In 2012 behandelde de Vlaamse Ombudsdienst 7.968 verzoeken. De algemene naam 'Vlaamse ombudsman' of 'Vlaamse Ombudsdienst' doet nogal wat mensen gemakkelijk bij de Vlaamse Ombudsdienst belanden. Vandaar het hoge percentage 'Andere thema's'. Zo komen er onder meer consumentenklachten en klachten over telecommunicatie en over energieleveranciers binnen, waarvoor de Ombudsdienst noch de Vlaamse overheid bevoegd is.

6.25 Behandelde verzoeken

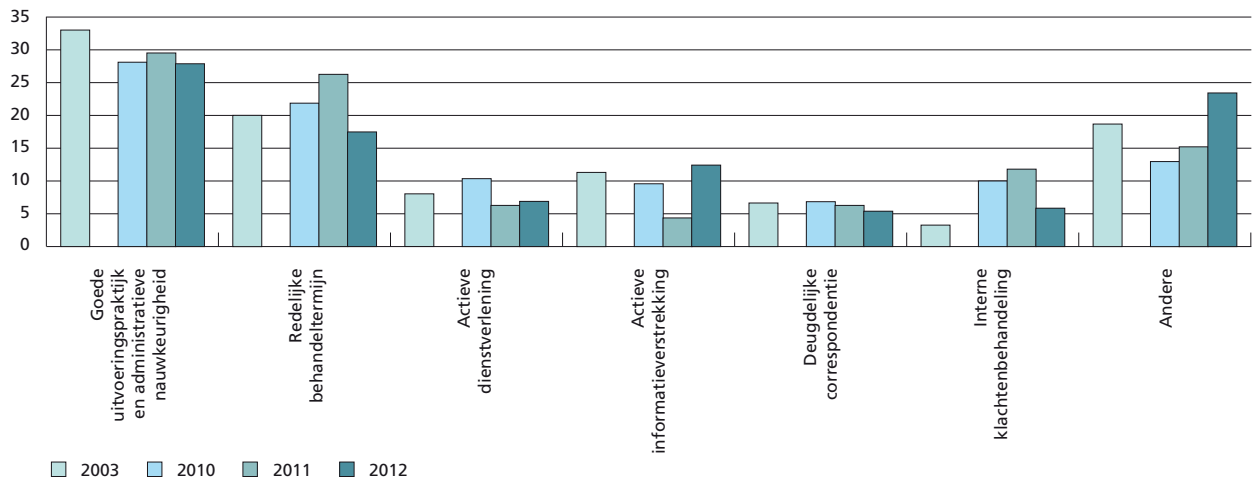
Verdeling van het aantal behandelde verzoeken bij de Vlaamse Ombudsdienst in 2012, naar thema, in %.

De categorie 'andere' slaat vooral op verzoeken die niet over de overheid handelen, met name consumentenklachten.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

6.26 Geschonden ombudsnorm

Geschonden ombudsnormen in de dossiers* beoordeeld door de Vlaamse Ombudsdienst, van 2003 tot 2012, naar geschonden norm, in %.

* Bij de beoordeling van een dossier kan meer dan één norm gehanteerd worden.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

Bij 95% van de verzoeken kan de Vlaamse Ombudsdienst een 'onmiddellijke dienst' verlenen: de dienst wijst de burger er dan op dat zijn verzoek geen betrekking heeft op een Vlaamse overheidsdienst of dat hij zich eerst tot de klachtendienst van de betrokken overheidsinstantie moet wenden. Bij verzoeken die louter vragen om informatie zijn, krijgt de verzoeker meteen het correcte antwoord of een doorverwijzing naar 1700.

De ombudsdienst kwam in 2012 voor 371 dossiers tot een beoordeling. Bij iets meer dan helft ervan is een ombudsnorm geschonden of een te verhelpen misverstand gesignaleerd.

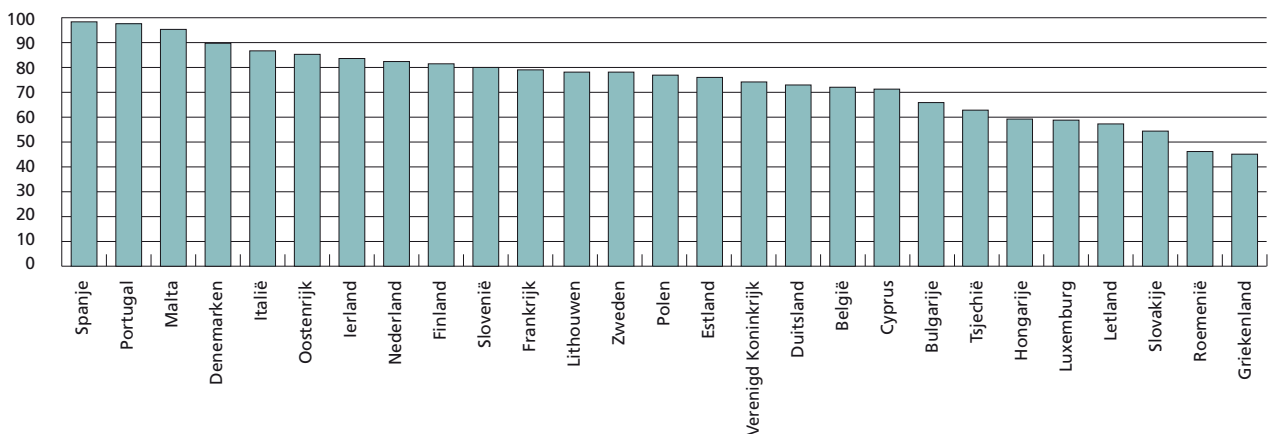
De vaakst geschonden ombudsnormen zijn de goede uitvoeringspraktijk/administratieve nauwkeurigheid en de redelijke behandeltermijn.

E-government

De Europese Commissie meet het aanbod van openbare diensten op het internet. Binnen elke lidstaat van de unie worden twintig basisdiensten van de openbare sector onderzocht. België haalde in 2012 een globale score van 72%, net onder het Europese gemiddelde. Voor online diensten gericht aan bedrijven scoort België beter dan het

6.27 Online overheid

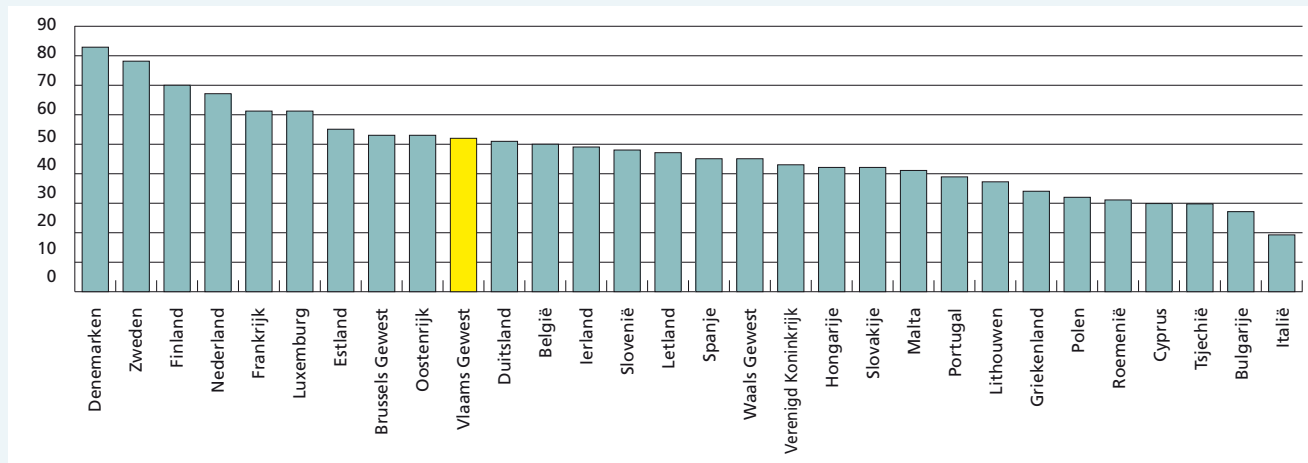
Europese vergelijking van de online beschikbaarheid van de openbare dienstverlening, 2012.

Index van de online beschikbaarheid met de gemiddelde score voor een aantal basisdiensten. De score hangt af van de mogelijkheden die de gebruiker krijgt op het internet, gaande van informatie opvragen tot een volledig interactieve afhandeling van de dossiers.
Bron: Europese Commissie.

6.28 E-government: burgers

Europese vergelijking van het aantal internetgebruikers (inwoners tussen 16 en 74 jaar) die internet gebruiken* voor interactie** met de overheid in 2012, in %.

* Internet gebruikt in de voorbije 3 maand. ** Interactie met de overheid omvat minstens één van deze activiteiten: informatie verkrijgen van een officiële overheidswebsite, downloaden van formulieren van overheidswebsite of ingevulde formulieren verzenden via een overheidswebsite.
Bron: Eurostat.

Europees gemiddelde. Op het vlak van onderwijs/educatie is daarentegen een achterstand te noteren ten opzichte van het gemiddelde van de EU.

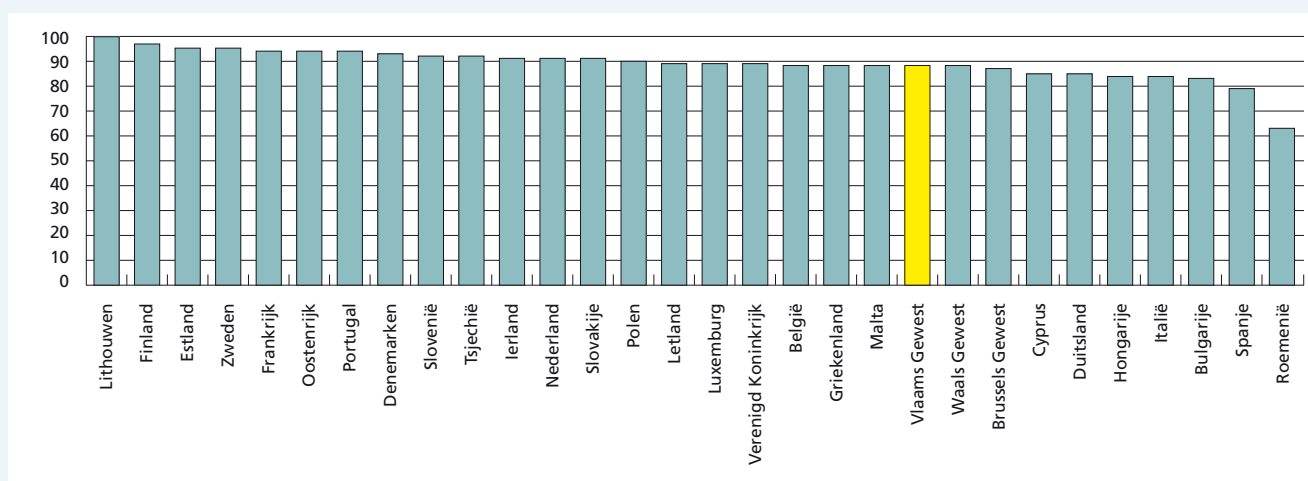
Op Vlaams niveau werd tijdens de voorbije jaren vooral gefocust op de integratie van 'front- en backoffices'. De Vlaamse overheid evolueert zo verder naar een omgeving waar gegevens ontsloten worden uit authentieke gegevensbronnen en waarbij deze informatie onderling uitgewisseld wordt. Daardoor moeten burgers en bedrijven steeds minder lastig gevallen worden met vragen om gegevens die al bekend zijn.

Het IT- platform (vonet) dat al deze eilandjes van informatie integreert, kent reeds tientallen toepassingen zoals het online aanvragen van studietoelagen, het vergelijken van elektriciteitsprijzen, de premiezoeker bouwen en wonen, het e-loket voor landbouw, ...

Aan de gebruikerszijde kennen de e-governmenttoepassingen nog niet zo een overweldigend succes. Uit de SCV-survey blijkt dat in 2012 ruim 4 op de 5 Vlamingen al internet heeft gebruikt. Van deze groep gebruikte ruim een kwart nog nooit het internet om met de overheid in contact te komen (informatie opzoeken, formulieren on-

6.29 E-government: bedrijven

Europese vergelijking van het aandeel bedrijven (met minimum 10 werknemers) dat internet gebruikt voor interactie* met de overheid in 2012, in %.

* Interactie met de overheid omvat minstens één van volgende activiteiten: informatie verkrijgen, formulieren downloaden, invullen van web-formulieren, full electronic case handling.
Bron: Eurostat.

line invullen, ...). Ruim de helft maakt slechts sporadisch gebruik van deze mogelijkheid. 18% van de Vlamingen, die al met internet werkten, beweren minstens één keer per maand online in contact te komen met de overheid (alle beleidsniveaus). Hoger opgeleiden maken vaker gebruik van de mogelijkheden tot online contact met de overheid dan lager opgeleiden.

Een Europees vergelijkend onderzoek geeft een iets positiever resultaat. In 2012 treedt iets meer dan de helft van de Vlamingen op elektronische wijze in interactie met de overheid. Hiermee zit Vlaanderen bij de betere middenmoot, 8 procentpunten boven het Europese gemiddelde. Bedrijven gebruiken het internet vaker dan individuen voor interactie met de overheid. Van de Vlaamse bedrijven gebruiken bijna 9 op 10 e-governmentdiensten. Dat is evenveel als het Europese gemiddelde.

6.30 Tevredenheid administratie

Tevredenheid van lokale besturen (2011), burgers (2011) en bedrijven (2012) met de werking van de administratie per bestuursniveau. Gemiddelde score van 1 tot 10.

Dienstverlening door	Lokale besturen	Burgers	Bedrijven
Nationale (federale) administratie	5,43	5,50	5,12
Vlaamse administratie	6,22	6,09	5,84
Provinciale administratie	6,30	5,80	5,53
Gemeentelijke administratie	6,93	6,78	6,20
OCMW-administratie	7,33	6,55	5,94

Bron: SVR, tevredenheidsbarometer lokale besturen, burgers en bedrijven, 2011-12.

6.31 Appreciatie

Mate waarin lokale besturen, burgers en bedrijven het eens zijn met verschillende stellingen omtrent de Vlaamse administratie, in %.

		Helemaal niet eens	Niet eens	Eens, noch oneens	Eens	Helemaal eens
Ik weet waar ik terecht kan met klachten.	Burgers	15,2	34,8	24,4	21,7	3,9
	Bedrijven	12,3	32,9	29,1	22,8	2,9
Vlaamse administratie doet het nu beter dan 1 jaar geleden.	Lokale besturen	2,6	12,2	60,3	23,1	1,9
	Burgers	4,3	9,7	54,2	29,6	2,2
	Bedrijven	6,0	11,5	47,3	33,0	2,1

Bron: SVR, tevredenheidsbarometer lokale besturen, burgers en bedrijven, 2011-12.

Vertrouwen en tevredenheid

Met de vierde strategische doelstelling van het meerjarenprogramma wordt ingezet op meer oplossingsgericht denken om maatschappelijke problemen en uitdagingen resultaatgericht aan te pakken. Daardoor verhoogt zij het vertrouwen en de tevredenheid van burgers, organisaties en bedrijven (zie ook hoofdstuk 1.1).

De lokale besturen zijn het meest tevreden over de dienstverlening die verstrekt wordt door hun nabije bestuursniveau. De tevredenheid van de lokale besturen over de dienstverlening door de Vlaamse administratie is matig (gemiddeld 6,22 op 10). Dit blijkt uit de nulmeting van 2011.

Bij de burgers stellen we eveneens vast dat zij het meest tevreden zijn over de gemeentelijke administratie (6,78) en iets minder over de Vlaamse administratie (6,1 op 10).

De bedrijven geven de Vlaamse administratie een algemene tevredenheidsscore van 5,84 op 10.

De drie doelgroepen zijn matig tevreden over de werking van de administraties van de verschillende bestuursniveaus. Hun appreciatie verhoogt naarmate de besturen dichter bij hun woonplaats en vestiging liggen.

De algemene tevredenheidsscore voor de Vlaamse administratie schommelt tussen 6,22 en 5,84 op 10.

Door middel van diverse stellingen kunnen we een beeld schetsen van de appreciatie van de verhoudingen tussen de Vlaamse overheid en de lokale besturen, de burgers en de bedrijven.

Zowel bij de burgers, de bedrijven als de lokale besturen is men vaker akkoord dan niet akkoord met de stelling dat de Vlaamse administratie beter werkt dan een jaar voordien. De klachtenprocedure is dan weer voor vele burgers en bedrijven nog onbekend. Een kleine helft geeft aan niet te weten waar men terecht kan met een eventuele klacht.

DEFINITIES

Arbeidshandicap Medewerkers met een aantasting van hun mentale, psychische, lichamelijke of zintuiglijke mogelijkheden, voor wie het uitzicht op het verwerven en behouden van een arbeidsplaats en op vooruitgang op die plaats, langdurig en in belangrijke mate beperkt is.

Het gaat om personen:

- ingeschreven bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (voorheen het Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap);
- die hun hoogste getuigschrift of diploma behaald hebben in het buitengewoon secundair onderwijs
- erkend door de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding als persoon met een arbeidshandicap;
- die in aanmerking komen voor een inkomensvervangende tegemoetkoming of voor een integratie-tegemoetkoming (verstrekt aan personen met een handicap op basis van de wet van 27/02/1987 houdende tegemoetkomingen aan personen met een arbeidshandicap);
- in het bezit van een attest van minstens 66% arbeidsongeschiktheid, verstrekt door de federale bestuursdirectie van de uitkeringen aan personen met een arbeidshandicap;
- in het bezit van een afschrift van een definitief geworden gerechtelijke beslissing of van een attest van het Fonds voor Arbeidsongevallen, van de Administratieve Gezondheidsdienst of van het Fonds voor Beroepsziekten, waaruit een arbeidsongeschiktheid blijkt van minstens 66%.

ESR ESR (Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen) is de EU-standaard voor nationale (en regionale) rekeningen. Het wordt gebruikt om de economieën van de EU-lidstaten eenvormig te beschrijven, zodat deze onderling vergeleken kunnen worden. Het ESR omvat een aantal classificaties, onder meer naar "institutionele sectoren", en een functionele indeling van de overheidsontvangsten en -uitgaven (COFOG, Classification Of the Functions Of Government).

De ESR-classificatie naar (institutionele) sectoren verwijst niet naar de bedrijfstakken, maar naar de economische "actoren", zoals huishouden, ondernemingen, instellingen zonder winstoogmerk, overheden en buitenland. De Nationale Bank van België bakent in ons land de entiteiten af die tot de sector overheid behoort. Het personeel van deze entiteiten wordt in VRIND tot het overheidspersoneel gerekend.

De economische classificatie van uitgaven en ontvangsten, die hier gebruikt wordt maakt gebruik van decimale "ESR-codes" is weliswaar gebaseerd op ESR en daarmee compatibel, maar wordt niet in de hele EU gebruikt. Het is een Belgische toepassing,

bedoeld om de overheidsuitgaven (en -ontvangsten) van alle Belgische overheden eenvormig te presenteren en onderling te vergelijken.

Geconsolideerde brutoschuld Schuld verminderd met schuld van andere overheden die de beschouwde overheid bezit. De consolidatie houdt in dat binnen een bepaalde kring van verwante overheidsinstellingen de onderlinge vorderingen en schulden worden weggelaten bij de berekening van de totale som van de kring van instellingen, dit om dubbeltellingen te voorkomen.

Gedeelde belastingen Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven en waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gemeenschappen wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet.

Kapitaaluitgaven Kapitaaluitgaven omvatten: kapitaaloverdrachten aan andere sectoren (ESR-hoofdgroep 5), kapitaaloverdrachten binnen de sector overheid (ESR-hoofdgroep 6), investeringen (ESR-hoofdgroep 7) en kredietverleningen en deelnemingen (ESR-hoofdgroep 8).

Lopende uitgaven Lopende uitgaven omvatten: inkomensoverdrachten binnen de sector overheid (ESR-hoofdgroep 4), lopende uitgaven voor goederen en diensten (ESR-hoofdgroep 1), inkomensoverdrachten aan andere sectoren (ESR-hoofdgroep 3) en rente en verliezen van bedrijven (ESR-hoofdgroep 2).

Managementfuncties De definitie van middenmanagement is beperkt tot de leidinggevende functies van niveau N-1 (afdelingshoofden). De definitie van topmanagement is beperkt tot de leidinggevende functies van N-niveau.

Niveau Naast statuut wordt met het niveau beschreven op welke manier het personeelslid wordt tewerkgesteld. In het Vlaams Personeelsstatuut is vastgelegd welk diploma of getuigschrift toegang geeft tot welk administratief niveau:

- Niveau A: een diploma van 'master' of van universitair onderwijs of hoger onderwijs van twee cycli gelijkgesteld met universitair niveau.
- Niveau B: een diploma van 'bachelor' of van hoger onderwijs van één cyclus of daarmee gelijkgesteld onderwijs.
- Niveau C: een diploma van secundair onderwijs of daarmee gelijkgesteld onderwijs.
- Niveau D: geen diplomaverplichting.

Een personeelslid kan pas een functie uitoefenen als hij/zij het overeenkomstige diploma of getuigschrift heeft verworven dat voor die functie vereist is.

Personeelsaantal Het personeelsaantal wordt gedefinieerd als het aantal personen dat bij een entiteit in dienst is. Een persoon is in dienst bij de Vlaamse overheid als hij/zij een juridische band (tewerkstellingsrelatie) heeft met minstens één entiteit, in de vorm van een aanstellingsbesluit (statutair) of een tewerkstellingscontract, ongeacht of deze al dan niet bezoldigd wordt. Het personeelsaantal wordt uitgedrukt in ‘personeelsleden’ en wordt steeds berekend op 31 december. Als een personeelslid van enkele specifieke verloftypes gebruik maakt, kan een personeelslid op hetzelfde tijdstip bij twee entiteiten formeel tewerkgesteld zijn. Daardoor wordt het personeelslid twee keer geteld tijdens die verlofperiode.

Personeelsbeschikbaarheid De personeelsbeschikbaarheid wordt gedefinieerd als de verhouding van het aantal betaalde werkdagen in een periode ten opzichte van het aantal dagen dat een voltijds personeelslid in diezelfde periode dient te werken. De personeelsbeschikbaarheid geeft met andere woorden weer hoeveel personeelsleden van een entiteit in een bepaalde periode beschikbaar waren. De personeelsbeschikbaarheid wordt uitgedrukt in bruto VTE. Het wordt steeds over een periode berekend in plaats van op één dag (zoals bijvoorbeeld bij het personeelsaantal). Van alle personeelsleden wordt het totaal aantal te werken dagen bepaald en vervolgens de feestdagen en onbetaalde verlofstelsels (zoals bv. loopbaanonderbreking) afgetrokken. Bezoldigde aan- of afwezigheden worden meegeteld. Onder betaalde afwezigheden worden o.a. de betaalde verlofstelsels (bijvoorbeeld vakantieverlof) begrepen of afwezigheden ten gevolge van ziekte, arbeidsongeval of zwangerschap, (ook wanneer deze afwezigheden bij contractuelen betaald worden door het ziekenfonds). Hierdoor kunnen personeelsleden die bv. deeltijds of in continufuncties werken of enkele losse dagen onbetaald verlof nemen, correcter meegeteld worden. Zo worden personeelsleden die 80% deeltijds werken, meegeteld voor 0,8 in plaats van als 1 personeelslid. Daarentegen wordt een personeelslid dat voltijds tewerkgesteld is - maar in de feiten een heel jaar afwezig is en ondertussen verder betaald wordt door de entiteit toch als 1 bruto VTE meegeteld.

Personeelsleden met een migratieachtergrond Medewerkers met een nationaliteit van een land buiten de EU15 (de 15 landen die de oorspronkelijke Europese Unie vormden op 15/01/1995), of medewerkers van wie minstens een ouder of twee grootouders de nationaliteit hebben van een land buiten de EU15 (definitie van het Vlaams Economisch Sociaal Overlegcomité).

Samengevoegde belastingen Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven, waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gewesten wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet, en waarop de gewesten autonoom opcentiemen of kortingen, belastingverminderingen of -vermeerderingen kunnen toepassen.

Statuut Naast het niveau wordt met het statuut beschreven op welke manier het personeelslid wordt tewerkgesteld. Personeelsleden kunnen volgens het Vlaams Personeelsstatuut tewerkgesteld worden in statutair of contractueel dienstverband. Terwijl de statutaire tewerkstelling voorzien is voor de permanente taken, kunnen er enkel personeelsleden met een arbeidscontract tewerkgesteld worden in niet-permanente functies (geen kernopdrachten, tijdelijke of specifieke behoeften). Personeelsleden in een statutaire of contractuele proefperiode worden reeds meegeteld in de betrokken categorie. Een contractueel personeelslid die gestart is met de statutaire stage wordt dus reeds meegeteld bij de statutaire personeelsleden.

Vorderingensaldo Het vorderingensaldo (of financieringssaldo) wordt uniform over de EU berekend volgens de regels van de “procedure inzake buitensporige overheidstekorten” (excessive deficit procedure of EDP) uit het Verdrag van Maastricht. Dit maakt dus interregionale of internationale vergelijkingen mogelijk. Een belangrijk verschilpunt met het begrotingssaldo is dat het vorderingensaldo niet alleen voor het ministeries van de Vlaamse overheid wordt berekend, maar voor een veel ruimere kring van Vlaamse overheidsinstellingen en verzelfstandigde agentschappen. Anderzijds worden onder andere kredietverleningen en deelnemingen en aflossingen van de schuld, in tegenstelling tot het begrotingssaldo, niet meegenomen in de berekening van het vorderingensaldo.

VTO-participatie De verhouding van het aantal personeelsleden dat op jaarbasis aan ten minste één VTO-activiteit heeft deelgenomen (of m.a.w. een minimale VTO-inspanning leverde). Het cijfermateriaal geeft de verhouding weer ten opzichte van het totaal aantal personeelsleden (op 31/12 van het betreffende jaar), uitgedrukt als een percentage. VTO is de afkorting van vorming, training en opleiding.

Ziekteafwezigheidspercentage Het aantal ziektedagen/het totaal aantal te presteren dagen in een jaar. Deze indicator geeft het aantal dagen op 100 weer dat een personeelslid afwezig is wegens ziekte. Het wordt berekend door het aantal ziektedagen af te zetten tegenover het totaal aantal te presteren dagen in een jaar.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Vlaamse Regering (2009). *Regeerakkoord 2009-2014*.
Brussel.

Bourgeois, G. (2009). *Beleidsnota Bestuurszaken 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

Bourgeois, G. (2010). *Beleidsbrief Bestuurszaken 2010-2011*. Brussel: Vlaams Parlement.

Communicatieverslag van de Vlaamse Regering
Securex (2013), *Whitepaper: Absenteïsme in 2012*.

Jaarverslag Vlaamse Infolijn

Jaarverslag Vlaamse Ombudsdienst

Jaarverslag Dienst Wetsmatiging

Bestuurszaken: <http://www.bestuurszaken.be/personeel>

Dienst Emancipatiezaken:

<http://emancipatiezaken.vlaanderen.be>

Vlaamse Infolijn: <http://www.vlaamseinfolijn.be/>

Vlaamse Ombudsdienst:

<http://www.vlaamseombudsdienst/>

Dienst wetsmatiging: <http://www.wetsmatiging.be/>

E-government Vlaamse overheid:

<http://www.vlaanderen.be/egovernment>

Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/>

Vlaamse overheidscommunicatie:

<http://www.vlaanderen.be/communicatie>

Publicaties: jaarlijkse publicaties van de Sociaal-Economische raad van Vlaanderen (SERV): Evaluatierapport Begroting (januari) en Advies Begrotingsadvies (juli)

<http://www.serv.be>

Middelenbegroting, Uitgavenbegroting en Algemene Toelichting: <http://fin.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?fid=72>

6.2

LOKALE EN
PROVINCIALE BESTUREN

BLIKVANGERS

- De gemeenteontvangsten zijn in 2011 gestegen met 2%, na een stagnatie in 2010 (figuur 6.33). De opbrengsten van de gemeentebelastingen volgen de lichte stijging van de totale ontvangsten (+1%).
- Het gemiddelde tarief van de opcentiemen onroerende voorheffing bedraagt in 2013 1.354 opcentiemen (+1%). De voorgaande drie jaren was het tarief nauwelijks veranderd. Het tarief van de aanvullende personenbelasting bedraagt in 2013 7,2%, hetzelfde als in 2012. Sinds 2003 is het gemiddelde tarief vrijwel constant gebleven (figuur 6.37).
- De uitgaven zijn in 2011 met 4% toegenomen, na een stagnatie in 2010. In de voorgaande jaren was sprake van een sterke groei (figuur 6.40). Het daarop volgende jaar is een verkiezingsjaar. De meeste middelen gaan naar Algemeen bestuur (19%), Zorg en opvang (16%), Veiligheidszorg (16%), Cultuur en vrije tijd (13%) en Leren en onderwijs (11%) (figuren 6.43a, 6.43b).
- De investeringen (inclusief investeringssubsidies) kennen in 2011, op het einde van de legislatuur, een matige groei van 16% (figuur 6.44). Zij gingen vooral naar Wonen en ruimtelijke ordening (25%), Zich verplaatsen en mobiliteit (22%), Cultuur en vrije tijd (15%), Zorg en opvang (11%) en Algemeen bestuur (7%) (figuur 6.46).
- De gemeenteschulden zijn in 2010 en 2011 met telkens 3% gestegen. Eind 2011 bedragen de gemeenteschulden 1.200 euro per inwoner (figuur 6.47).
- De OCMW-schulden zijn de laatste jaren fors gestegen (+16% in 2010, +13% in 2011) (figuur 6.51).
- Het aantal personeelsleden (VTE) van de gemeenten en OCMW's is sinds 2006 niet meer toegenomen. Er zijn wel grote stijgingen bij de autonome gemeente- en provinciebedrijven (figuur 6.54).
- Het aandeel vrouwelijke gemeentelijke mandatarissen stijgt bij elke verkiezing en is – na de jongste gemeenteraadsverkiezingen in oktober 2012 -voor de gemeenteraden opgelopen tot 36%. Ondanks deze toename, blijft het aandeel vrouwelijke burgemeesters beperkt tot 13% (figuur 6.58).

Vlaanderen heeft nood aan sterke en bestuurskrachtige lokale overheden. De lokale overheid staat het dichtst bij de burger en is zijn eerste contact- en aanspreekpunt. De gemeente is de basisschakel in het overheidsbestuur. Toch ontsnapt ook dit bestuursniveau niet aan de gevolgen van de economische crisis en teruglopende ontvangsten. De komende jaren heeft Vlaanderen waarschijnlijk geen beleidsruimte voor belangrijke financiële stimuli. De lokale besturen zullen in de eerste plaats zelf moeten werken aan hun efficiëntie om met minder middelen toch een beter bestuur tot stand te brengen. Om dit in beeld te brengen wordt eerst een overzicht van de financiële ontwikkelingen van de lokale besturen gegeven en daarna van de personeelsevolutie en –kenmerken.

Voor een overzicht van de leefbaarheids- en duurzaamheidsaspecten van de Vlaamse steden en gemeenten verwijzen we u naar hoofdstuk 4.3 Stad en platteland. Daar worden demografische en ruimtelijke ontwikkelingen beschreven. In het sociale luik wordt gekeken naar aspecten van sociale samenhang, cultuur en vrije tijd, armoede en achterstelling en sociale voorzieningen. Ook het voorzieningenniveau en de relatie tussen de bevolking en het bestuur komen er aan bod.

Op 14 oktober 2012 werden de gemeente- en provincieraadsverkiezingen gehouden. In de nieuwe legislatuur 2013-2018 worden onder andere in het kader van de beleids- en beheerscyclus en de kerntakendiscussie een aantal grote veranderingen doorgevoerd.

Allereerst is er de invoering van de beleids- en beheerscyclus (BBC). BBC bevat zowel regels voor de inhoudelijke planning, uitvoering en evaluatie van het beleid als voor de financiële aspecten van de beleidsvoering. De BBC-regels worden uiterlijk vanaf het financiële boekjaar 2014 van toepassing op alle besturen. Ze betreffen onder meer vernieuwde beleidsrapporten (meerjarenplannen, budgetten en jaarrekeningen), voortvloeiend uit een vernieuwde boekhouding. Ze gelden vanaf 2014 niet alleen voor gemeenten, OCMW's en provincies, maar ook voor de autonome gemeentebedrijven, de OCMW-verenigingen van publiek recht en de autonome provinciebedrijven. Een aantal pilootbesturen passen de regels van BBC nu al toe (de eerste 20 pilootbesturen vanaf het boekjaar 2011). BBC is erg ingrijpend voor de wijze waarop gemeenten, OCMW's en provincies hun beleid voorbereiden, budgetteren, uitvoeren, opvolgen en evalueren.

Dankzij de invoering van BBC kan de Vlaamse overheid ook uitvoering geven aan de reeds lang beloofde vermindering van plan- en rapporteringsverplichtingen voor lokale besturen. De bestaande sectorale plannen (zoals jeugdbeleidsplan, sportbeleidsplan, ...) worden afgeschaft en geïntegreerd in de ene BBC-meerjarenplanning. Bovendien krijgen lokale besturen meer vrijheid om binnen de Vlaamse doelstellingen een eigen lokaal beleid vorm te geven. De verschuiving naar het sturen op hoofdlijnen en resultaten biedt ook voor de Vlaamse overheid een sterke opportuniteit om de (interne) efficiëntie en effectiviteit te verhogen.

Financiën

Deze sectie behandelt de financiën van de diverse lokale overheden: gemeenten en steden, OCMW's en politiezones. Bij gebrek aan actuele gegevens worden de provincies in deze editie van VRIND niet belicht (zie VRIND 2012, p. 426-427). Binnen elke overheid komen de ontvangsten, de uitgaven en het saldo aan bod.

Dit onderdeel is gebaseerd op cijfers tot en met het jaar 2011. Deze cijfers zijn reeds conform de nieuwe regels van de **beleids- en beheerscyclus (BBC)** opgesteld. Dat betekent dat de (huidige en historische) cijfers die nog zijn opgemaakt volgens de oude gemeentelijke en OCMW-boekhouding omgezet zijn naar de nieuwe BBC-rapporten. Vanaf het boekjaar 2014 moeten, zoals vermeld, alle gemeenten, OCMW's en provincies BBC-rapportering toepassen.

Dit onderdeel bespreekt hoofdzakelijk de jaarrekening van de gemeenten en OCMW's, alsook de budgetten van

de politiezones. De jaarrekening bevat de financiële weer-slag van het gevoerde beleid gedurende het afgelopen financiële boekjaar, terwijl het budget een prognose is van het komende boekjaar.

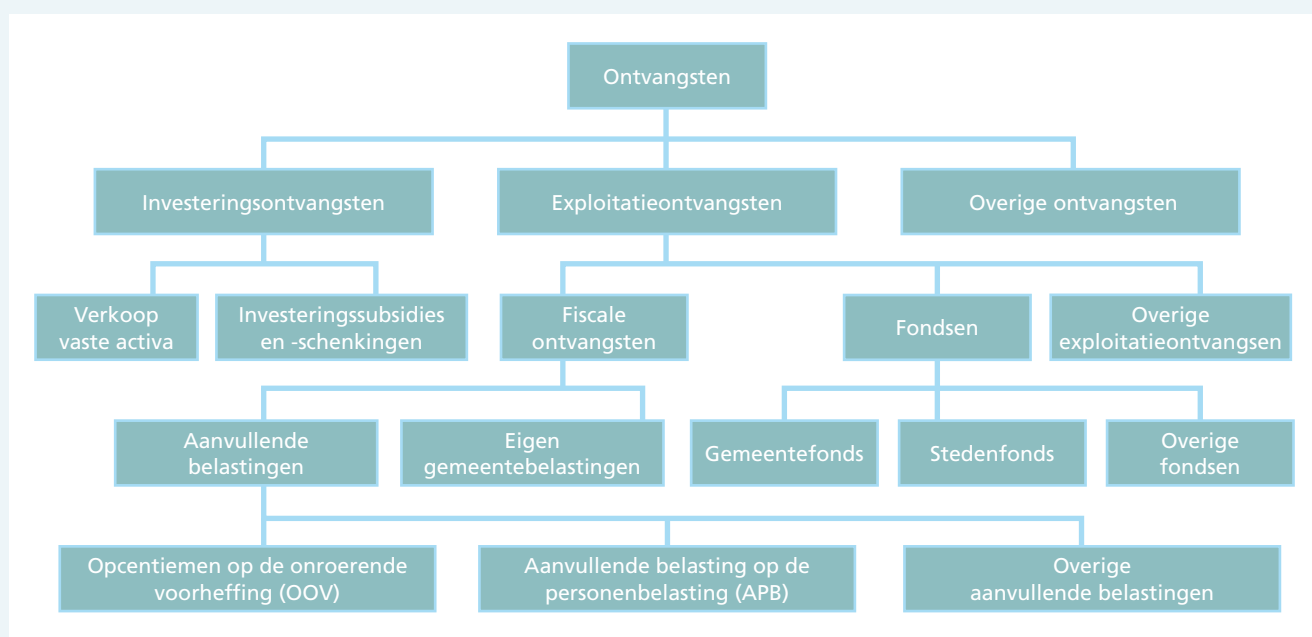
In de BBC-boekhouding wordt geen onderscheid gemaakt tussen een gewone en een buitengewone dienst, zoals in de oude gemeenteboekhouding. BBC onderscheidt daarentegen de **exploitatie-, investerings- en liquiditeitenrekening**. Vergelijkbaar met de gewone dienst, geeft de exploitatierekening de ontvangsten en uitgaven weer betreffende de dagelijkse werking van het bestuur (belastingen, ontvangen fondsen en werkingssubsidies; personeelsuitgaven, toegestane werkingssubsidies en andere dagelijkse uitgaven). De opnames en aflossingen van leningen worden in BBC in de liquiditeitenrekening opgenomen. De rentelasten zijn wel opgenomen in de exploitatierekening.

De investeringsrekening geeft de uitgaven en ontvangsten weer 'die verbonden zijn aan de aanschaf, het gebruik en de vervreemding van duurzame middelen' (verkoop van vaste activa, ontvangen investeringssubsidies; investeringen en toegestane investeringssubsidies).

De liquiditeitenrekening omvat zowel de exploitatierekening als de investeringsrekening en voegt daaraan de overige kasstromen toe, zoals de ontvangen leningen en de aflossingen daarvan, het resultaat van vorige jaren en eventuele bestemde gelden.

De ontvangsten en uitgaven zijn opgesplitst in functionele groepen, de zogenaamde beleidsvelden, die aangeven over welk beleidsdomein het gaat.

6.32 Structuur van de gemeenteontvangsten

Bron: SVR.

6.33 Ontvangsten

Evolutie van de gemeentelijke ontvangsten, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
A. Fiscale ontvangsten	570	591	605	597	635	625	693	697	707
Opcentiemen op de onroerende voorheffing	247	255	266	264	271	286	292	309	308
Aanvullende belasting op de personenbelasting	218	228	232	227	259	234	299	283	293
Andere belastingen	104	107	107	105	105	105	103	105	106
B. Werkingssubsidies	437	450	506	504	517	529	549	546	535
Gemeentefonds	243	250	257	266	273	282	288	296	306
Overige werkingssubsidies	194	200	249	238	244	248	261	250	228
C. Overige exploitatieontvangsten	212	159	193	241	205	212	204	200	181
Totaal exploitatieontvangsten	1.219	1.200	1.305	1.341	1.357	1.366	1.447	1.443	1.423
A. Verkoop van vaste activa	18	72	87	72	27	60	95	89	133
B. Investeringsubsidies en -schenkingen	40	44	49	37	35	36	44	35	42
Totaal investeringsontvangsten	58	116	136	109	62	96	140	124	176
A. Op te nemen leningen en leasings	356	104	180	135	122	98	103	118	136
B. Overige transacties	4	4	6	13	5	8	14	22	7
Totaal overige ontvangsten	360	108	185	149	127	106	116	140	143
TOTAAL	1.637	1.423	1.627	1.599	1.547	1.568	1.703	1.707	1.742

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

De BBC-cijfers zijn niet vergelijkbaar met de cijfers uit de vorige VRIND-edities, omdat de ontvangsten en uitgaven niet langer betrekking hebben op de voorafgaandelijk vastgestelde rechten en vastleggingen. De hier gepresenteerde BBC-cijfers slaan op de daadwerkelijk gerealiseerde ontvangsten en uitgaven, de zogenaamde **aanrekeningen**. Bovendien vervalt in BBC het onderscheid tussen eigen en voorgaande dienstjaren. In de oude cijfers ging het namelijk alleen over het eigen dienstjaar, dat wil zeggen de ontvangsten en uitgaven die betrekking hadden op het boekjaar zelf. De BBC-cijfers omvatten de totaliteit van ontvangsten en uitgaven binnen het beschouwde boekjaar.

Gemeenten

Bij de bespreking worden de gemeenten ingedeeld volgens de zogenaamde VRIND-typologie, waarbij de gemeenten geordend worden volgens hun verstedelijkingsgraad. In hoofdstuk 4.3 Stad en platteland (figuur 4.41) wordt de verdeling van de gemeenten volgens deze classificatie weergegeven.

Ontvangsten

Figuur 6.32 geeft de structuur van de gemeenteontvangsten weer. De totale ontvangsten omvatten de **exploitatie-, investerings- en overige ontvangsten**. De exploitatie- en investeringsontvangsten werden hierboven reeds besproken. De overige ontvangsten omvatten de inkomende kasstromen uit de liquiditeitenrekening die niet tot de exploitatie- of investeringsontvangsten behoren, onder andere de op te nemen leningen en leasings.

De nadere onderverdeling zal in de volgende secties worden behandeld.

De ontvangsten zijn in 2011 gestegen met 2%, na een stagnatie in 2010. In 2008 was er een lichte stijging van 1%, gevolgd door een forse toename van 9% in 2009. De crisis deed zich dus vooral in 2008 en 2010 voelen, en minder in 2009 en 2011. In 2011 ontvangen de gemeenten per inwoner 1.740 euro. In absolute cijfers bedragen de ontvangsten in dat jaar 10,8 miljard euro, wat een lichte onderschatting is aangezien van 6 gemeenten (of 2% van het totaal) de jaarrekeningen nog ontbreken.

Exploitatieontvangsten

Zoals blijkt uit figuren 6.32 en 6.33, bestaan de exploitatieontvangsten uit **fiscale ontvangsten (belastingen), werkingssubsidies en overige exploitatieontvangsten**. De werkingssubsidies omvatten hier zowel de fondsen (waaronder het Gemeentefonds en het Stedenfonds) als de overige subsidies, die in vorige VRIND-edities 'toelagen' werden genoemd.

In de volgende alinea's wordt hierop ingegaan met bijzondere aandacht voor de belangrijkste fiscale ontvangsten: de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV) en de aanvullende belasting op de personenbelasting (APB). Ook de belangrijkste fondsen, het Gemeentefonds en het Stedenfonds, worden extra belicht.

De exploitatieontvangsten zijn in 2011 goed voor 82% van de totale ontvangsten, wat minder is dan in de voorgaande jaren. Het gemiddelde van de jongste vijf jaren bedraagt 85%. In 2011 is de evolutie van de exploitatieontvangsten

6.34 Exploitatieontvangsten

Evolutie van de gemeentelijke exploitatieontvangsten, naar fiscale ontvangsten, werkingssubsidies en overige exploitatieontvangsten, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

duidelijk slechter dan die van de totale ontvangsten. De exploitatieontvangsten zijn in 2011 gedaald met 1%. De totale ontvangsten daarentegen kenden nog een groei van 2%. In 2010 was zowel bij de exploitatie- als bij de totale ontvangsten een stagnatie vast te stellen. Daarvoor zien we een matige groei van de ontvangsten. De exploitatieontvangsten per inwoner bedragen 1.420 euro in 2011.

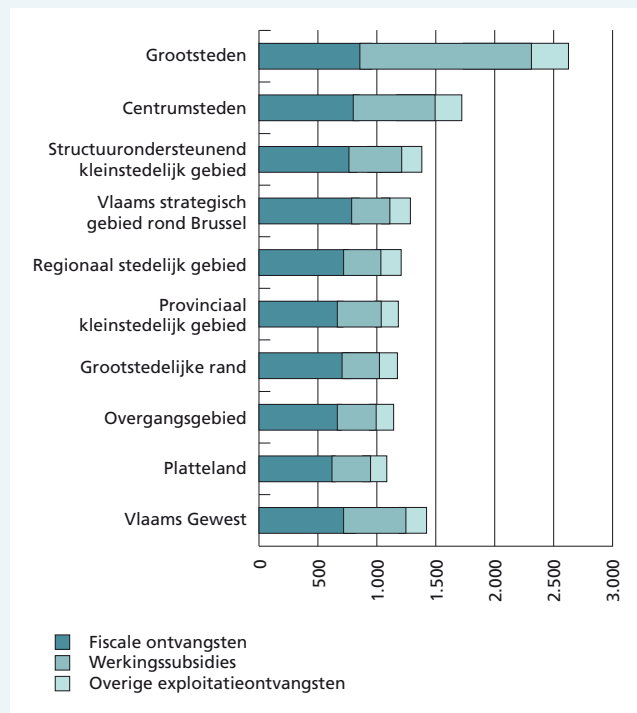
De exploitatieontvangsten per inwoner stijgen naarmate de verstedelijkingsgraad toeneemt. Door hun centrumfunctie reikt de stedelijke dienstverlening immers verder dan de eigen gemeentegrenzen, wat bij eerder landelijke gemeentes veel minder het geval is. Bovendien concentreren zich in de steden problematieken zoals armoede, die aanvullende gemeentemiddelen vergen. De exploitatieontvangsten per inwoner van de grootsteden Antwerpen en Gent liggen 84% hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Ook de 11 centrumsteden ontvangen meer dan het gemiddelde (+21%). De minst verstedelijkte gemeentes - behorend tot het overgangsgebied en het platteland - ontvangen het minst per inwoner. De ontvangsten in het platteland liggen een kwart onder het gemiddelde.

Fiscale ontvangsten (belastingen)

De fiscale ontvangsten of belastingen maken de helft van de exploitatieontvangsten uit en nemen in 2011 41% van de totale ontvangsten voor hun rekening. De evolutie van de belastingopbrengsten volgt die van de totale ontvangsten en wijkt zo af van de overige exploitatieontvangsten. In 2011 kon immers nog een belastingstijging van 1% worden geregistreerd, na een toename van 0,6% in 2010. In het jaar daarvoor kon zelfs een groei van 11% worden vastgesteld, na een daling van 2% in 2008, het jaar waarin de financiële crisis uitbrak.

6.35 Exploitatieontvangsten volgens verstedelijkingsgraad

Gemeentelijke exploitatieontvangsten volgens verstedelijkingsgraad, naar fiscale ontvangsten, werkingssubsidies en overige exploitatieontvangsten, in 2011, in euro per inwoner.

Met "Vlaams Gewest" wordt in deze en volgende figuren het gemiddelde van de gemeenten in het Vlaamse Gewest bedoeld.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

In het kader van het Lokaal Pact met de vorige Vlaamse Regering verbonden alle gemeenten zich ertoe om hun belastingen voor 2009 niet te verhogen. Dat wil niet zeggen dat de belastingopbrengst wordt bevroren, zoals duidelijk blijkt uit de cijfers. Het engagement betekent alleen dat de gemeenten de aanslagvoeten (tarieven) niet verhogen en geen nieuwe belastingen mogen invoeren. Bovendien moesten zij de kantoorbelastingen en belastingen op personeel afschaffen. Zij mogen ook geen nieuwe forfaitaire gezinsbelastingen invoeren vóór 2013. Het aanvankelijke beleidsvoornemen om de forfaitaire huisvuilbelasting af te schaffen werd nadien afgezwakt tot het afbouwen van het forfaitaire (vaste) gedeelte van de belasting tot maximaal 55 euro per jaar tegen het einde van 2010. In ruil nam het Vlaamse Gewest voor 615 miljoen euro schulden over van gemeenten en OCMW's, verhoogde het de Elia-compensatie die sinds 2008 in het Vlaams Gemeentefonds was geïntegreerd (zie verder onder fondsen) en zal het gewestelijke ingrepen in de onroerende voorheffing voor de lokale besturen (zoals vrijstellingen) volledig compenseren. Bovendien zal het gewest een groter aandeel van de kosten verbonden aan nog uit te voeren rioleringsinvesteringen dragen.

De belastingopbrengsten stijgen, zoals de exploitatieontvangsten als geheel, naarmate de verstedelijkingsgraad toeneemt. De bewoners van de grootsteden en in mindere mate van de centrumsteden betalen de hoogste belastingen.

gen. Toch liggen de belastingopbrengsten naar VRIND-typologie minder ver uiteen dan in het geval van de exploitatieontvangsten. De grootstedelingen betalen per inwoner in 2011 120% van het Vlaamse gemiddelde, inwoners van centrumsteden 113%. De exploitatieontvangsten bedragen echter 184% en 121% van dat gemiddelde. De laagste belastingen, zoals voor de exploitatieontvangsten, betalen de inwoners op het platteland en in het overgangsgebied (85% en 92% van het Vlaamse gemiddelde). Het is grotendeels te danken aan hun ontvangsten uit de fondsen dat de groot- en centrumsteden hun belastingen niet in verhouding tot hun uitgaven hoeven te verhogen. Die fondsen worden gestijfd door de Vlaamse overheid met als doel (onder meer) de lasten van de groot- en centrumsteden niet alleen door de inwoners ervan te laten dragen. De uitgaven en ontvangsten van die steden liggen een stuk hoger dan die van de overige gemeenten, aangezien de stedelijke dienstverlening een veel bredere kring ten goede komt dan alleen de eigen bevolking (zie ook verder onder Fondsen en Uitgaven).

In 2011 betaalt elke inwoner van het Vlaamse Gewest gemiddeld 710 euro gemeentebelastingen. Inwoners van grootsteden en centrumsteden betalen het meest met 850 en 800 euro. De minste gemeentebelastingen worden betaald in plattelandsgemeenten (600 euro per inwoner).

De belastingen vallen uiteen in twee groepen: de **aanvullende belastingen** en de andere belastingen (**eigen gemeentebelastingen**). Aanvullende belastingen worden

berekend als een percentage op een belasting ten bate van een hogere overheid. Die hogere overheid int de totaliteit van de belasting en stort vervolgens de aanvullende belasting door aan de gemeente. De gemeente beslist over het belastingtarief. Alleen bij de aanvullende belasting op de verkeersbelasting wordt het tarief (10% van de belasting ten bate van het gewest) door de hogere overheid vastgesteld. Veruit de belangrijkste belastingen zijn de **opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)** en de **aanvullende personenbelasting (APB)**. De OOV en de APB zijn in 2011 respectievelijk goed voor 44% en 41% van de totale belastingen. Daarnaast zijn er de aanvullende belastingen op de verkeersbelasting, op de milieuheffing (OVAM) en de opcentiemen op de gewestbelasting op leegstand en verkrouting. Samen hebben ze een aandeel van 2%. De andere belastingen zijn de 'eigen gemeentebelastingen'. Ze worden autonoom vastgesteld en geïnd door de gemeente en hebben een aandeel van 13% in de totale belastingopbrengsten.

- Opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)

De OOV zijn in 2011 de belangrijkste belasting met een aandeel van 44% in de fiscale ontvangsten. De inkomsten hiervan konden, in tegenstelling tot de APB, zich goed handhaven. Toch dalen ze in 2011 voor het eerst sinds het begin van de crisis in het rood (-0,4% tegenover 2010). Ze brengen 310 euro per inwoner op. In de grootsteden is de opbrengst per inwoner 39% hoger dan het Vlaamse gemiddelde, in de centrumsteden 25%. De opbrengst per inwoner is het laagst op het platteland en het overgangsgebied, waar ze 22% en 17% onder het niveau van het Vlaamse Gewest liggen. De spreiding naar verstedelijkingsgraad is dus groter voor de OOV dan voor de belastingen als geheel.

De **onroerende voorheffing (OV)** wordt berekend op het **kadastraal inkomen** van onroerende goederen. Aangezien het kadastraal inkomen sterk verschilt naargelang van het gebied, kan een zelfde OOV-tarief leiden tot verschillende belastingopbrengsten in de onderscheiden gebieden. Het gaat over een gewestbelasting die (samen met de OOV) geïnd wordt door de Vlaamse Belastingdienst. Gemeenten en provincies stellen de opcentiemen ieder autonoom vast bovenop de OV, die naar het gewest gaat. Eén opcentiem is gelijk aan één percent van de OV (het gewestaandeel). Om de OOV van een provincie of een gemeente te berekenen wordt het gewestaandeel vermenigvuldigd met het aantal opcentiemen van het bestuur in kwestie.

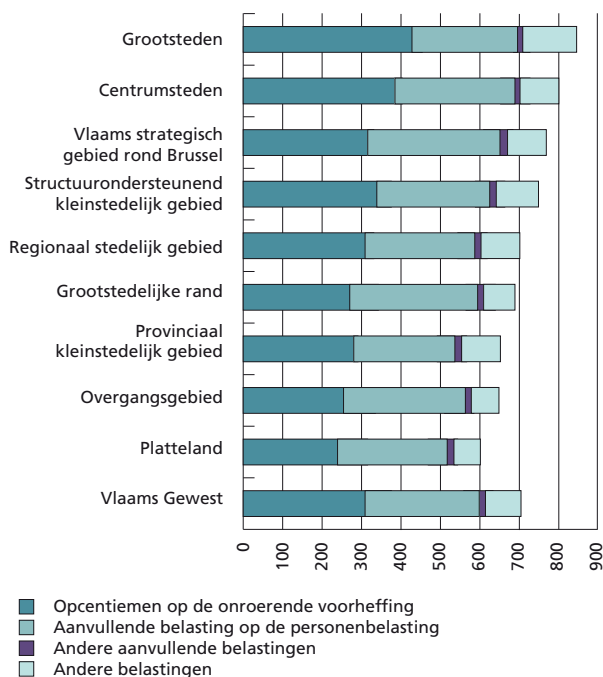
Voorbeeld:

Als het gewestaandeel 150 euro bedraagt en de gemeente heft 1.000 opcentiemen en de provincie 300 opcentiemen, dan betaalt de belastingplichtige :

$$\begin{aligned} & \text{Gewestaandeel} + \text{gemeenteaandeel} + \text{provinciaaandeel} = \\ & \text{Gewestaandeel} + \\ & 1000 \text{ gemeentelijke opc.} \times \frac{\text{gewestaandeel}}{100} + \\ & 300 \text{ provinciale opc.} \times \frac{\text{gewestaandeel}}{100} = \\ & 150 \text{ euro} + 1000 \times \frac{150 \text{ euro}}{100} + 300 \times \frac{150 \text{ euro}}{100} = 2.100 \text{ euro.} \end{aligned}$$

6.36 Belastingen

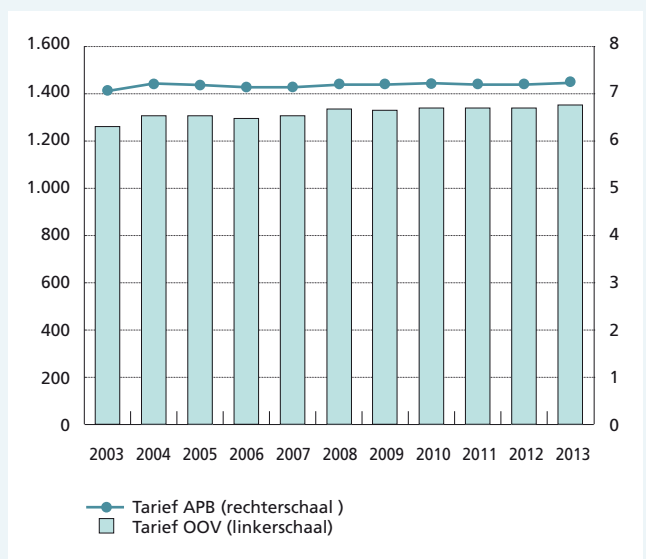
Gemeentebelastingen volgens verstedelijkingsgraad, naar de belangrijkste belastingen, in 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

6.37 Tarieven OOV en APB

Evolutie van de tarieven opcentiemen onroerende voorheffing (OOV, linkerschaal, in opcentiemen) en aanvullende personenbelasting (APB, rechterschaal, in %), van 2003 tot 2013.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

Het gemiddelde OOV-tarief bedraagt 1.354 opcentiemen in 2013. Dit tarief is in vergelijking met 2012 gestegen met 13 opcentiemen of 1%. De voorgaande drie jaren was het tarief nauwelijks veranderd. Op langere termijn is sprake van een licht stijgende tendens. Op 10 jaar tijd is het OOV-tarief met 4% gestegen. De tarieven zijn het hoogst in de centrumsteden en hun randgemeenten (regionaal stedelijke rand), die oplopen tot meer dan 1.500 opcentiemen. De tarieven zijn het laagst in het strategisch gebied rond Brussel en in de rand van de grootsteden Antwerpen en Gent. In het gebied rond Brussel bedragen ze gemiddeld minder dan 1.000. In de grootsteden zelf zijn ze nauwelijks hoger dan het Vlaamse gemiddelde.

- Aanvullende personenbelasting (APB)

De APB is in 2011 de op één na belangrijkste gemeentebelasting (41% in de fiscale ontvangsten). De crisis had in 2008, en opnieuw in 2010, een veel scherper effect op de APB dan op de OOV. De opstoot in 2009 was er des te groter door. Ook in 2011 (+3%) kon de APB-opbrengst zich herstellen na de daling in 2010 (-5%). Per inwoner brengt de APB gemiddeld 290 euro op in 2011.

De variatie in belastingopbrengst naar verstedelijkingsgraad van de gemeente is minder groot dan bij de OOV. De opbrengsten nemen ook niet toe naarmate de verstedelijkingsgraad stijgt, zoals dat bij de OOV het geval is. Het strategisch gebied rond Brussel (115% van het Vlaamse gemiddelde) en de grootstedelijke rand noteren de hoogste opbrengsten per inwoner. De laagste opbrengsten per inwoner zijn er in het kleinstedelijke provinciaal gebied (88% Vlaams gemiddelde) en de grootsteden Antwerpen en Gent. Dit heeft onder meer te maken

met de lage inkomens in deze gebieden, alsook met hun eerder gemiddelde belastingtarieven.

De APB wordt berekend op de personenbelasting en is bestemd voor de gemeente waar de belastingplichtige woont. Zowel de personenbelasting als de APB worden geïnd door de Federale Overheidsdienst Financiën. Een APB-tarief van 7% betekent dat, bovenop de personenbelasting ten bate van de federale overheid, 7% hiervan ten bate van de gemeente wordt geheven.

In 2013 bedraagt het gemiddelde tarief 7,2%, hetzelfde als in 2012. Sinds 2003 is het gemiddelde tarief vrijwel constant gebleven, in tegenstelling tot de stijging van de OOV. Ook tussen de verschillende soorten gemeenten is de spreiding kleiner dan bij de OOV. De centrumsteden en de grootsteden (7,5%) hebben de hoogste tarieven, het strategisch gebied rond Brussel (6,6%) en de grootstedelijke rand de laagste.

Werkingsubsidies (inclusief fondsen)

De werkingssubsidies vormen na de belastingen de belangrijkste categorie van de exploitatieontvangsten. Ze zijn in 2011 goed voor 38% van de exploitatieontvangsten en 31% van de totale ontvangsten. De evolutie door de tijd sluit nauwer aan bij de exploitatieontvangsten als geheel dan bij de belastingen. In 2010 was er een daling (-0,6%), die in 2011 nog werd versterkt tot -2%. In de jaren daarvoor was echter nog sprake van een sterke stijging. Kennelijk zijn de besparingen van de Vlaamse subsidies vanaf 2010 niet aan de gemeenten voorbij gegaan. De werkingssubsidies per inwoner bedragen in 2011 gemiddeld 535 euro.

Aangezien de steden en met name de groot- en centrumsteden precies door hun centrumfunctie diensten verlenen die niet alleen aan de eigen gemeentebevolking ten goede komen, en bovendien een grotere concentratie van armoede en andere problematieken vertonen, ontvangen ze per inwoner meer (werkings)subsidies dan minder verstedelijkte gemeenten. De grootsteden ontvangen in 2011 per inwoner bijna 3 keer zo veel subsidies als het Vlaamse gemiddelde, de 11 centrumsteden 28% meer. De overige gemeenten ontvangen per inwoner minder subsidies dan het Vlaamse gemiddelde, zij het dat de kleinere steden nog iets meer ontvangen dan de overige gemeenten.

De werkingssubsidies vallen uiteen in het **Gemeentefonds** en de **overige werkingssubsidies**, waaronder het **Stedenfonds**. Zowel het Gemeente- als het Stedenfonds fondsen worden gestijfd door de Vlaamse overheid. Zij verschaffen aanvullende inkomsten en zorgen er zo voor dat in de groot- en centrumsteden niet alleen de eigen gemeentebevolking deze uitgaven moet dragen, zodat de gemeentebelastingen er op een aanvaardbaar peil kunnen worden gehouden. Het Stedenfonds richt zich uitsluitend tot de groot- en centrumsteden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. De Vlaamse begroting 2013 wijst 2,2 miljard euro toe aan het Gemeentefonds en 142 miljoen aan het

Stedenfonds. Decretaal is voor beide een jaarlijkse groei van 3,5% bepaald.

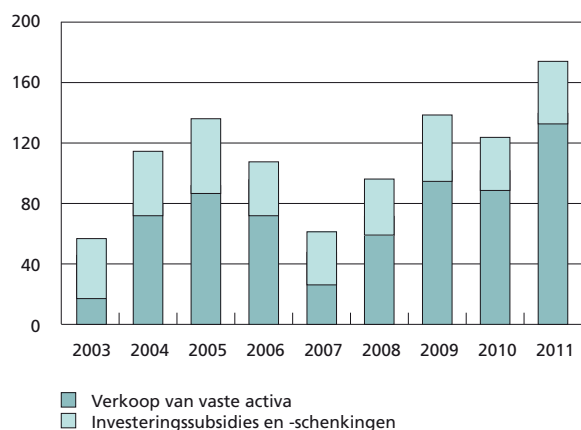
De liberalisering van de elektriciteitsmarkt veroorzaakte een daling van de dividenden die de elektriciteitsintercommunales aan de gemeenten uitkeerden. Om dit inkomstenverlies gedeeltelijk te compenseren voerde de federale overheid vanaf 2004 de zogenaamde Eliaheffing in. De Eliaheffing belaste het elektriciteitsverbruik van bedrijven en gezinnen. De Vlaamse Regering besliste daarom deze heffing vervroegd af te schaffen vanaf 1 januari 2008. In de plaats daarvan werd aan het Gemeentefonds een aanvullende dotatie toegevoegd. Die bedraagt 83 miljoen euro in 2013.

Investeringsontvangsten

De investeringsontvangsten omvatten de opbrengsten uit de verkoop van vaste activa en de investeringssubsidies en -schenkingen. Samen zijn ze in 2011 goed voor 10% van de ontvangsten of 176 euro per inwoner. Ze vertonen een stijgende trend tijdens de bestuursperiode om bij het begin van een nieuwe legislatuur opnieuw te dalen. Het begin van de legislatuur wordt immers in beslag genomen door studie, planning en aanbestedingsprocedures, zodat pas in de laatste jaren van de bestuursperiode de investeringsprojecten kunnen worden gerealiseerd. Aangezien de cijfers betrekking hebben op de realisaties, stijgen ze normaal naar het eind van de legislatuur. Alhoewel ook de voorbije legislatuur dit patroon vertoont, laten de effecten van de crisis en de bezuinigingen van de Vlaamse Regering zich voelen. De stijging van de investeringsontvangsten, die aanving in 2008, sloeg in 2010 zelfs om in een daling van 11%. In 2011 kunnen echter weer middelen worden vrijgemaakt en stijgen de ontvangsten met 41%.

6.38 Investeringsontvangsten

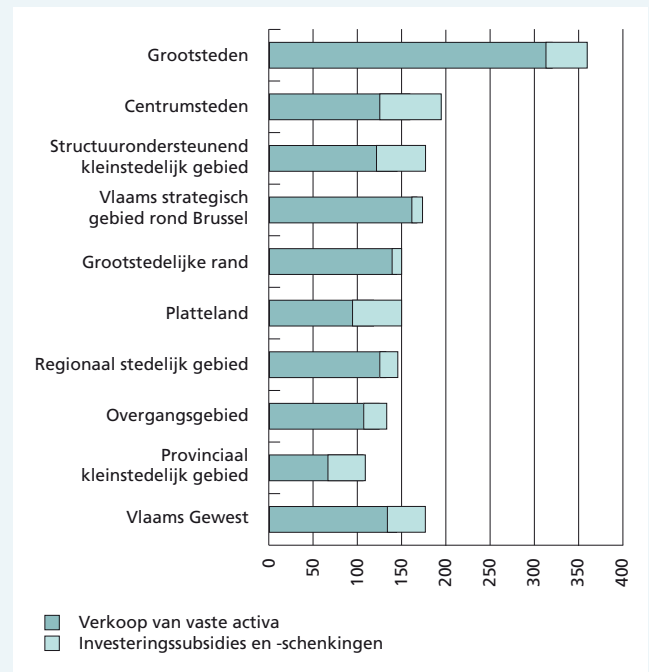
Evolutie van de gemeentelijke investeringsontvangsten, naar verkoop van vaste activa en investeringssubsidies en -schenkingen, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

6.39 Investeringsontvangsten volgens verstedelijkingsgraad

Gemeentelijke investeringsontvangsten volgens verstedelijkingsgraad, naar verkoop van vaste activa en investeringssubsidies en -schenkingen, in 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

Ook hier speelt een verstedelijkingseffect met op kop de groot- en centrumsteden. De minste investeringsontvangsten gaan naar de kleinstedelijke provinciale gemeenten (kleine steden). In dit opzicht wijken de investeringsontvangsten af van de exploitatieontvangsten, die vrijwel perfect met de verstedelijkingsgraad toenemen. De grootsteden ontvangen per inwoner in 2011 dubbel zoveel als het Vlaamse gemiddelde, de 11 centrumsteden 10% meer. De kleinstedelijke provinciale gemeenten ontvangen 62% van het gemiddelde. Het platteland bevindt zich in een middenpositie met 85% van het gemiddelde.

Uitgaven

In deze sectie komen achtereenvolgens aan bod: een algemene evolutie en vervolgens een bespreking van de hoofd-categorieën exploitatie- en investeringsuitgaven. Voor beide zal de evolutie door de tijd, de uitgaven naar verstedelijkingsgraad en een indeling naar groepen beleidsvelden worden gepresenteerd.

Zoals blijkt uit tabel 6.40 worden de uitgaven ingedeeld in **exploitatie-, investerings- en overige uitgaven**. De exploitatie-uitgaven slaan op de dagelijkse werking van het bestuur (personeelsuitgaven, toegestane werkings-subsidies en andere dagelijkse uitgaven). In tegenstelling tot de gewone dienst uit de oude gemeenteboekhouding

6.40 Gemeentelijke uitgaven

Evolutie van de gemeentelijke uitgaven, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
A. Bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen	448	461	468	492	495	543	556	554	548
B. Toegestane werkingssubsidies	291	299	307	324	334	347	368	379	399
C. Overige exploitatie-uitgaven	254	254	262	266	269	280	288	291	295
Totaal exploitatie-uitgaven	993	1.015	1.037	1.083	1.099	1.171	1.212	1.224	1.243
A. Eigen investeringen	167	182	246	314	205	207	285	270	323
B. Toegestane investeringsubsidies	63	20	21	24	29	30	30	39	37
Totaal investeringsuitgaven	230	203	268	338	235	237	315	310	360
A. Aflossing financiële schulden	304	109	160	131	110	124	100	96	107
B. Overige transacties	6	15	23	24	19	17	29	33	13
Totaal overige uitgaven	309	125	183	155	129	141	129	129	120
TOTAAL	1.533	1.342	1.488	1.576	1.462	1.550	1.656	1.663	1.722

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

worden aflossingen van leningen niet opgenomen in de exploitatie-uitgaven (maar wel in de overige uitgaven). De rentelasten zijn wel vervat in de exploitatie-uitgaven. De investeringsuitgaven zijn de uitgaven 'verbonden aan de aanschaf, het gebruik en de vervreemding van duurzame middelen' (investeringen en toegestane investeringsubsidies). De overige uitgaven ten slotte omvatten de uitgaande kasstromen, opgenomen in de liquiditeitenrekening, die niet tot de exploitatie- of investeringsuitgaven behoren. Het gaat met name over de aflossingen van leningen.

De uitgaven zijn in 2011 met 4% toegenomen, na een stagnatie in 2010. In de voorgaande jaren was sprake van een sterke groei. Bij de uitgaven is de weerslag van de

crisis dus minder duidelijk dan aan de ontvangstenzijde. Per inwoner bedragen de uitgaven 1.720 euro in 2011. In absolute cijfers gaat het om 10,6 miljard euro uitgaven, wat een kleine onderschatting is, aangezien ook hier nog de jaarrekeningen van 6 gemeenten (of 2% van het totaal) ontbreken.

Exploitatie-uitgaven

Zoals blijkt uit figuur 6.41 bestaan de exploitatie-uitgaven uit **bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, toegestane werkingssubsidies en overige exploitatie-uitgaven**.

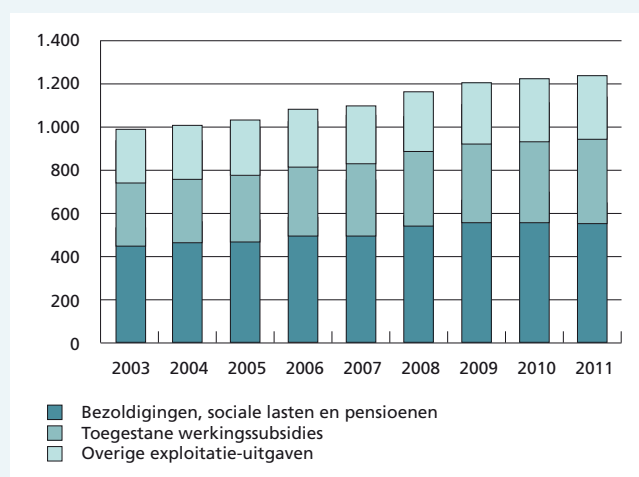
De groei van de exploitatie-uitgaven is sinds het begin van de crisis duidelijk vertraagd. In 2011 bedraagt ze nog amper 1,5%, tegenover 6,5% in 2008. Het sterkst is de daling te merken in de categorie bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, waar de groei zowel in 2010 als 2011 negatief is. De groei van de toegestane werkingssubsidies houdt echter stand en bereikt in 2011 5%, tegenover 3% in 2010.

De exploitatie-uitgaven zijn veruit de belangrijkste categorie met een aandeel van 72% in de totale uitgaven, tegenover 21% voor de investeringsuitgaven. Bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen overwegen binnen de exploitatie-uitgaven met een aandeel van 44%. De toegestane werkingssubsidies hebben een aandeel van 31%.

Zoals bij de exploitatieontvangsten stijgen de exploitatie-uitgaven naarmate de verstedelijgingsgraad toeneemt. Opnieuw staan de groot- en centrumsteden vooraan en het platteland en het overgangsgebied achteraan. Zelfs de verhouding tot het Vlaamse gemiddelde uitgavenniveau is vrijwel identiek. De exploitatie-uitgaven van de grootsteden Antwerpen en Gent zijn 86% groter dan het Vlaamse gemiddelde, die van de centrumsteden 23%. De exploitatie-uitgaven van het platteland zijn het laagst en ongeveer een kwart lager dan het gemiddelde.

6.41 Exploitatie-uitgaven

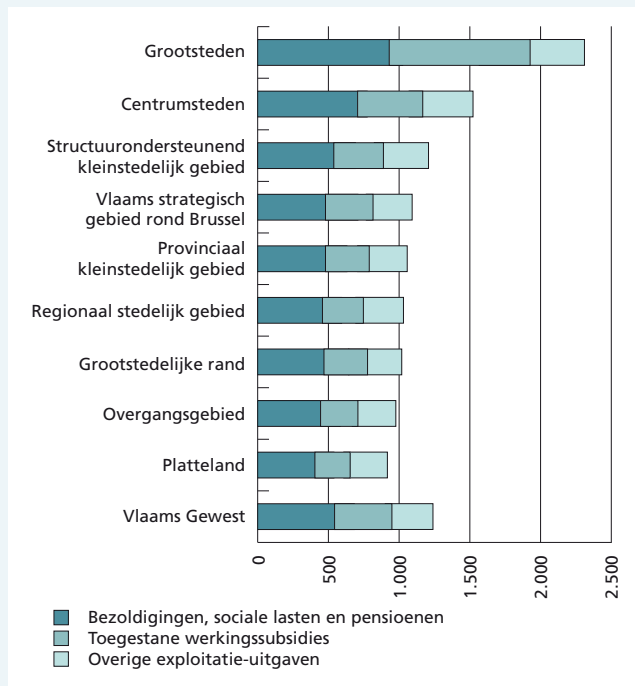
Evolutie van de gemeentelijke exploitatie-uitgaven, naar bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, toegestane werkingssubsidies en overige exploitatie-uitgaven, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

6.42 Exploitatie-uitgaven volgens verstedelijkingsgraad

Gemeentelijke exploitatie-uitgaven volgens verstedelijkingsgraad, naar bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, toegestane werkingssubsidies en overige exploitatie-uitgaven, in 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

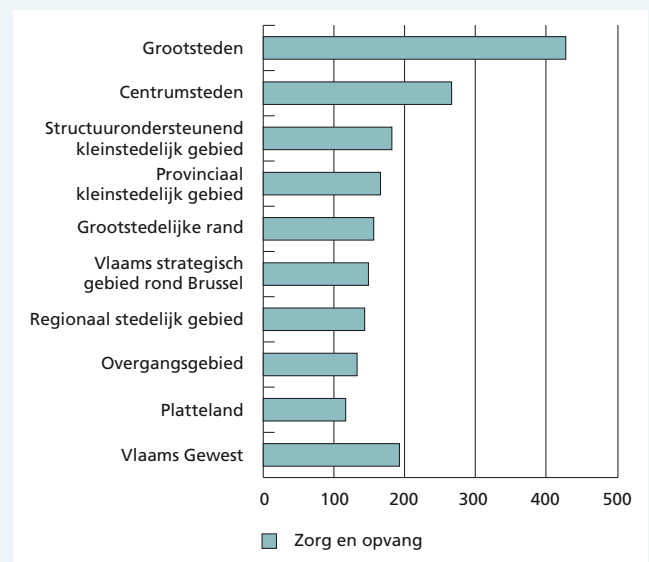
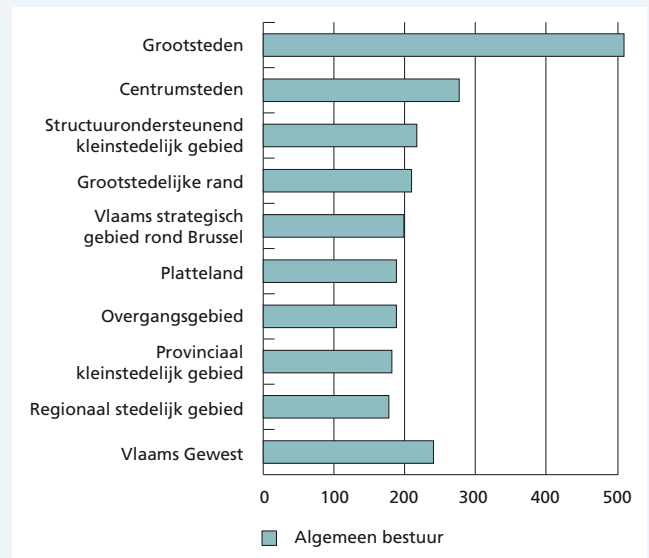
Zowel de bezoldigingen als de werkingssubsidies volgen hetzelfde patroon en stijgen naarmate de verstedelijkingsgraad toeneemt. Bij de werkingssubsidies is de spreiding echter duidelijk groter dan bij de bezoldigingen en de exploitatie-uitgaven als geheel. De grootsteden geven in verhouding tot het Vlaamse gemiddelde aan werkingssubsidies duidelijk meer uit en het platteland duidelijk minder. Per inwoner zijn de werkingssubsidies van de grootsteden in 2011 bijna 2,5 keer zo hoog als het Vlaamse gemiddelde, die van het platteland 37% lager. Bij de bezoldigingen zijn de verhoudingen ongeveer gelijk aan die van de totale exploitatie-uitgaven.

De BBC-boekhouding onderscheidt een tiental **groepen beleidsvelden** om de functies (bestemming) van de uitgaven te benoemen. De belangrijkste groepen beleidsvelden binnen de exploitatie-uitgaven zijn: Algemeen bestuur (19% van het totaal), Zorg en opvang (16%), Veiligheidszorg (16%), Cultuur en vrije tijd (13%) en Leren en onderwijs (11%).

Algemeen bestuur omvat de algemene administratieve diensten als personeel en boekhouding, alsook de kosten van de politieke organen. Per inwoner geven de gemeenten hier 240 euro aan uit. De uitgaven per inwoner zijn het hoogst in de grote en middelgrote steden; het platteland en het overgangsgebied nemen een middenpositie in. De uitgaven Algemeen bestuur vormen overal de be-

6.43a Exploitatie-uitgaven volgens groepen beleidsvelden

Gemeentelijke exploitatie-uitgaven volgens verstedelijkingsgraad, naar groepen beleidsvelden, in 2011, in euro per inwoner.

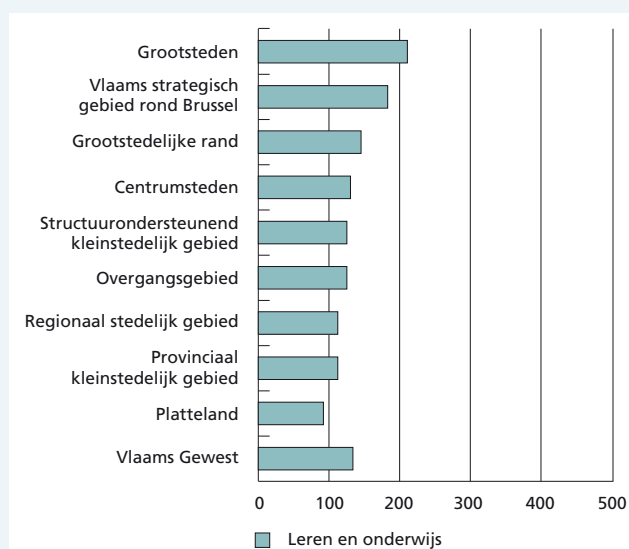
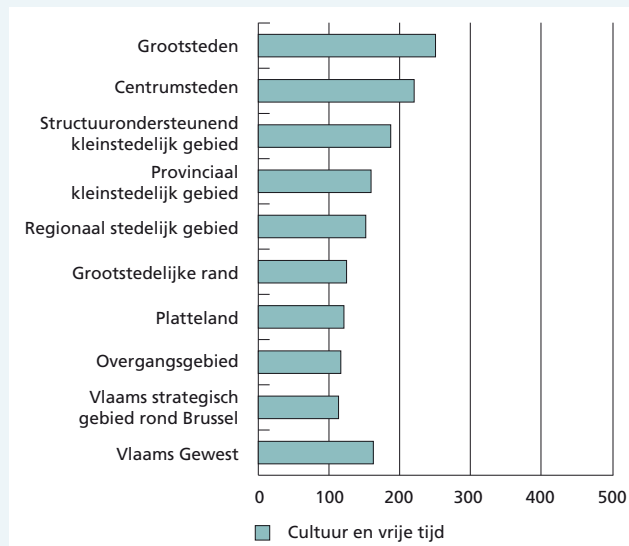
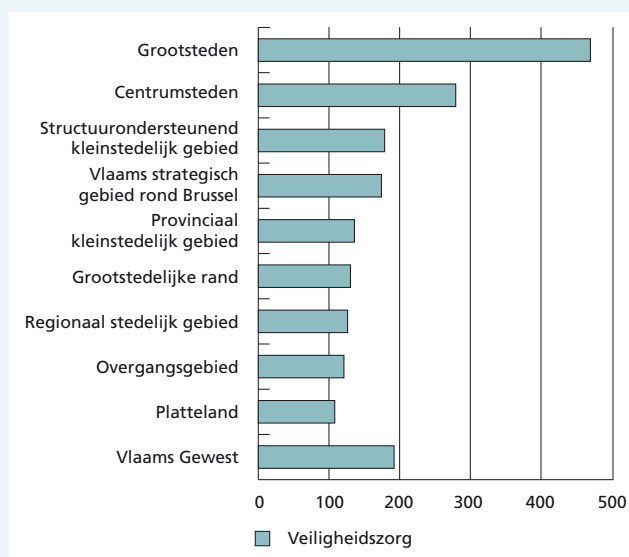
Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

langrijkste groep. Alleen in de 11 centrumsteden weegt Veiligheidszorg iets zwaarder door.

Zorg en opvang is in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van het OCMW, waarvoor de gemeente de tekorten dient bij te passen. Per inwoner geven de gemeenten hier 190 euro aan uit. De uitgaven nemen toe naarmate de verstedelijkingsgraad stijgt. In de grootsteden, de centrumsteden en het strategisch gebied rond Brussel komt Zorg en opvang evenwel achter Veiligheidszorg, in de structuurondersteunende (middelgrote) steden en de regionaalstedelijke rand achter Cultuur en vrije tijd, telkens op de derde plaats. In de plattelandsgemeenten komt Zorg en opvang pas op de vierde plaats na Algemeen bestuur, Zich verplaatsen en mobiliteit en Cultuur en vrije tijd.

6.43b Exploitatie-uitgaven volgens groepen beleidsvelden

Gemeentelijke exploitatie-uitgaven volgens verstedelijkingsgraad, naar groepen beleidsvelden, in 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

Veiligheidszorg omvat de politiediensten en de brandweer. Per inwoner geven de gemeenten hier 190 euro aan uit, iets minder dan voor Zorg en Opvang. Ook hier nemen de uitgaven toe met de verstedelijkingsgraad, al zijn de uitgaven in het strategisch gebied rond Brussel wat hoger. In de groot- en centrumsteden en het strategisch gebied rond Brussel komt Veiligheidszorg voor Zorg en opvang, in de 11 centrumsteden komt Veiligheidszorg zelfs op de eerste plaats. In de overige gebieden moet Veiligheidszorg Cultuur en vrije tijd of Leren en onderwijs laten voorgaan; in de plattelandsgemeenten Zich verplaatsen en mobiliteit en Cultuur en vrije tijd.

Cultuur en vrije tijd omvat cultuur, sport, jeugd en de erediens. Per inwoner geven de gemeenten hier 160 euro aan uit. Hoewel de uitgaven stijgen volgens de verstedelijkingsgraad, bengelt het strategisch gebied rond Brussel en het overgangsgebied hier achteraan. In de middelgrote en kleine steden, de regionaalstedelijke rand en het platteland komt het op plaats twee of drie. In het strategisch gebied rond Brussel, de grootstedelijke rand en het overgangsgebied komt Leren en Onderwijs voor Cultuur en vrije tijd.

Aan **Leren en onderwijs** wordt gemiddeld per inwoner 130 euro besteed. De grootsteden geven er per inwoner het meest aan uit, maar worden gevolgd door de rand rond Brussel en de grootstedelijke rand, nog voor de 11 centrumsteden. Het overgangsgebied zit in de middenmoot. In de rand rond Brussel, de grootsteden en het overgangsgebied komt het op plaats twee of drie. In de regionaal stedelijke rand en het platteland komt **Zich verplaatsen en mobiliteit** voor Leren en onderwijs.

Investeringsuitgaven

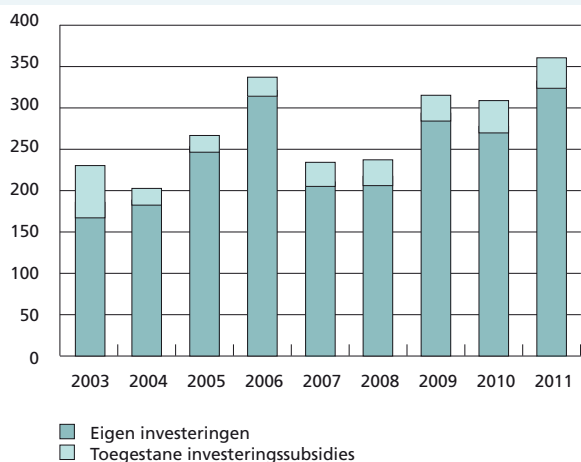
De investeringsuitgaven bestaan uit **eigen investeringen en toegestane investeringssubsidies**. Zoals de investeringsontvangsten vertonen de investeringsuitgaven normaal een stijgende trend van het begin tot het eind van de bestuursperiode om bij het begin van de volgende legislatuur opnieuw te dalen. Dit 'klassieke' patroon wordt echter ook aan de uitgavenzijde doorkruist door de crisis. In 2010 is er een kleine daling van de investeringsuitgaven met 2%, gevolgd door een voor het eind van de legislatuur matige groei van 16% in 2011. De eigen investeringen kunnen in dat jaar nog groeien met 20%, maar bij de toegestane (uitbetaalde) investeringssubsidies valt een forse daling van 7% te noteren.

De investeringsuitgaven zijn in 2011 met een aandeel van 21% in de totale uitgaven minder belangrijk dan de exploitatie-uitgaven, die 72% voor hun rekening nemen. Binnen de investeringsuitgaven overwegen de eigen investeringen met een aandeel van 90%. Per inwoner bedragen de investeringsuitgaven 360 euro in 2011, de eigen investeringen 320 euro en de toegestane investeringssubsidies 40 euro.

De relatie tussen de hoogte van de investeringsuitgaven per inwoner en de verstedelijkingsgraad is minder sterk

6.44 Investeringsuitgaven

Evolutie van de gemeentelijke investeringsuitgaven, naar eigen investeringen en toegestane investeringssubsidies, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

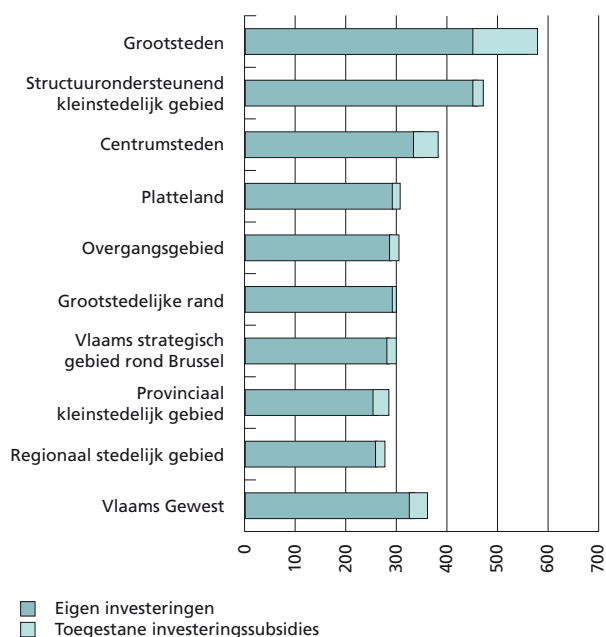

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

dan bij de exploitatie-uitgaven. De grootsteden geven per inwoner weliswaar het meest uit, maar zij worden gevolgd door de middelgrote (structuurondersteunende) steden en dan pas door de centrumsteden. Daarna komen de gemeenten uit het buitengebied (platteland en

6.45 Investeringsuitgaven volgens verstedelijkingsgraad

Gemeentelijke investeringsuitgaven volgens verstedelijkingsgraad, naar eigen investeringen en toegestane investeringssubsidies, in 2011, in euro per inwoner.

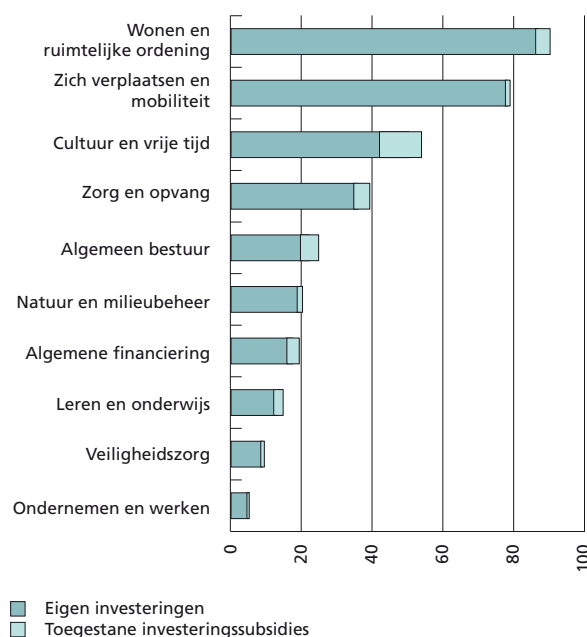
Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

overgangsgedebied) en de overige gemeenten. Het verschil tussen het buitengebied en de overige gemeenten is echter klein. De grootsteden geven in 2011 per inwoner maar 61% meer uit dan het Vlaamse gemiddelde, de centrumsteden amper 6%. Dit is duidelijk minder dan bij de exploitatie-uitgaven, waar de overeenkomstige percentages 86% en 23% zijn. Het aandeel van de toegestane investeringssubsidies in de investeringsuitgaven is bij de grootsteden evenwel bijna drie keer zo groot als het Vlaamse gemiddelde. Dit wijst erop dat daar meer investeringen plaatsvinden door instanties die juridisch van de steden en gemeenten gescheiden zijn, zoals autonome gemeentebedrijven. Die instanties kunnen eigen inkomsten hebben of rechtstreeks door andere overheden worden gesubsidieerd, zodat het totale investeringsvolume in de grootsteden groter kan zijn dan de gemeentecijfers suggereren.

De functionele indeling van de investeringsuitgaven naar groepen beleidsvelden geeft aan dat de rangorde verschilt van die bij de exploitatie-uitgaven. De top-5 bestaat uit de meer 'kapitaalintensieve' groepen Wonen en ruimtelijke ordening (25% van de totale investeringsuitgaven), Zich verplaatsen en mobiliteit (22%), Cultuur en vrije tijd (15%), Zorg en opvang (11%) en Algemeen bestuur (7%). De twee grootste groepen komen in de top-5 van de exploitatie-uitgaven niet voor. Veiligheidszorg en Leren en onderwijs verkeren in het omgekeerde geval.

6.46 Investeringsuitgaven volgens groepen beleidsvelden

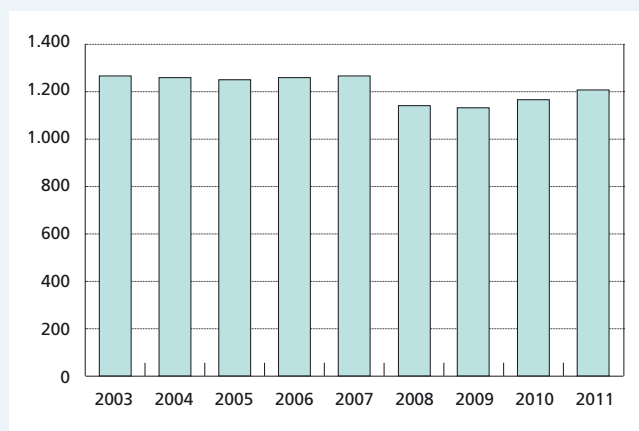
Gemeentelijke investeringsuitgaven, naar groepen beleidsvelden, in 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

6.47 Financiële schuld

Evolutie van de financiële schuld van de gemeenten, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

Schuld

De gemeentebesturen zijn verplicht aan het begin van de legislatuur een meerjarenplan in te dienen dat ervoor zorgt dat de jaarrekening aan het eind van de bestuursperiode structureel in evenwicht is. Dat wil zeggen dat de exploitatieontvangsten moeten volstaan om de exploitatie-uitgaven, interesten en aflossingen van leningen te dekken. Dit waarborgt het financiële evenwicht op lange termijn. Bovendien moeten ieder jaar de totale ontvangsten, aangevuld met het gecumuleerd resultaat uit de vorige boekjaren, volstaan om de totale uitgaven te dekken.

Om de financiële gezondheid van de gemeentefinanciën te beoordelen, worden de schulden per inwoner bekeken.

Ook hier blijkt de crisis een keerpunt te markeren. De gemeenteschulden per inwoner zijn na een daling in 2008, in 2009 gestabiliseerd om in 2010 en 2011 met telkens 3% te stijgen. Eind 2011 bedragen de gemeenteschulden 1.200 euro per inwoner. In absolute cijfers gaat het over 7,5 miljard euro.

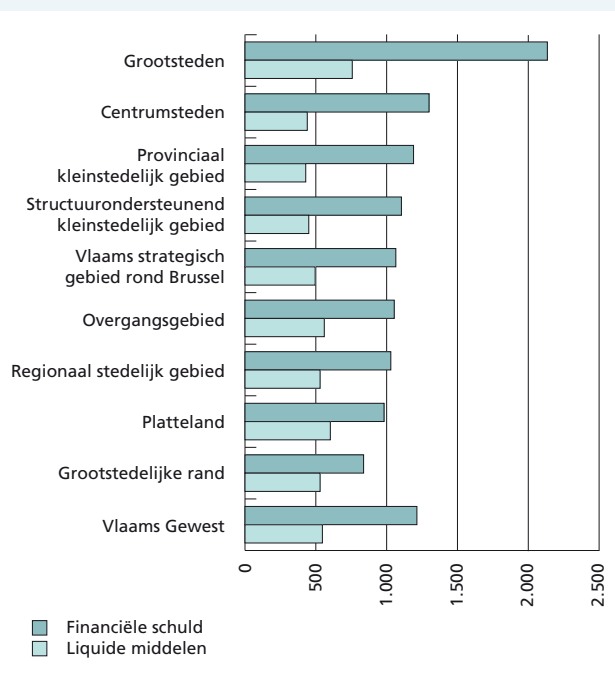
Naarmate de verstedelijkingsgraad toeneemt, stijgen de financiële schulden. Per inwoner hebben de grootsteden een schuldenpeil dat 76% hoger ligt dan het Vlaamse gemiddelde. Onderaan het scala bevinden zich evenwel niet de plattelandsgemeenten, maar de grootstedelijke rand, die per inwoner 69% van de Vlaamse schulden bezit.

OCMW's

Ook bij de OCMW's is de crisis zichtbaar. De exploitatieontvangsten van de OCMW's zijn in 2011 gelijk gebleven, tegen een stijging van 5% in 2010. In 2009, toen de crisis haar dieptepunt bereikte, was ook sprake van een stilstand.

6.48 Financiële toestand volgens verstedelijkingsgraad

Financiële toestand van de gemeenten volgens verstedelijkingsgraad, naar financiële schuld en liquide middelen, in 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

De exploitatieontvangsten bedragen in 2011 500 euro per inwoner, tegen 490 euro in 2010. Deze ontvangsten bestaan uit een drietal belangrijke categorieën. De eerste categorie omvat de betalingen voor goederen en diensten die door de OCMW's worden geleverd (de ontvangsten uit de werking), goed voor 32% van de ontvangsten. De andere grotere categorieën bestaan uit de gemeentelijke bijdrage (24%) en de overige werkingssubsidies (28%). Die laatste omvat onder meer de federale subsidie voor het leefloon. De ontvangsten uit het Gemeentefonds zijn beperkt. De gemeente is echter wettelijk verplicht het tekort van het OCMW (grotendeels) bij te passen, wat de hoogte van de gemeentelijke bijdrage verklaart. De gemeentelijke bijdrage blijft als aandeel in de ontvangsten door de jaren stabiel.

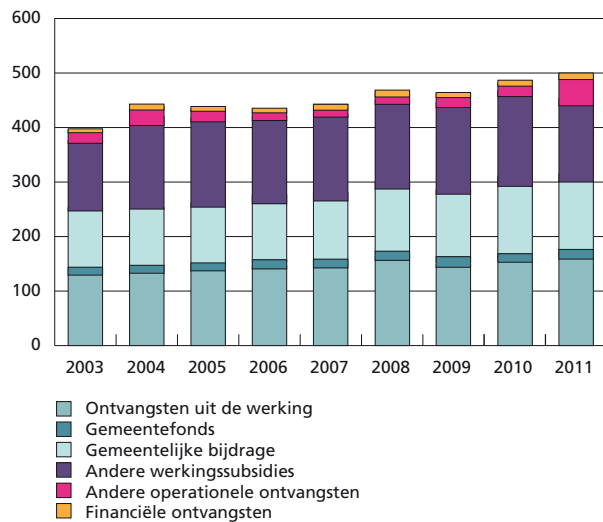
De exploitatie-uitgaven van de OCMW's zijn in 2011 slechts met 2% gestegen, na een stijging van 5% een jaar eerder. Ook op het dieptepunt van de crisis, in 2009, bleef de uitgavenstijging met 1% beperkt. Tussen 2003 en 2010 zijn de kosten met 3% per jaar gestegen. Blijkbaar slagen de OCMW's erin de uitgaven -ondanks de crisistijden - onder controle te houden. De exploitatie-uitgaven zijn met 470 euro per inwoner in 2011 lager dan de exploitatieontvangsten.

Er bestaan drie grote uitgavencategorieën. Als eerste zijn er de bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, goed voor 64% van de exploitatie-uitgaven in 2011. De tweede categorie beslaat de kosten om de specifieke opdracht van

6.49 Ontvangsten OCMW's

Evolutie van de OCMW-exploitatieontvangsten, naar rubrieken, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

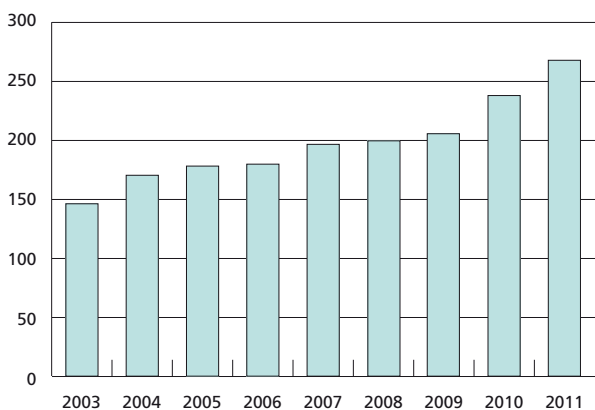
Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

het OCMW te vervullen. Ze komen dus rechtstreeks ten goede aan de 'OCMW-klanten'. Hun aandeel is 18%. De derde categorie is die van de overige operationele uitgaven (15%). In 2011 ligt het aandeel van de bezoldigingen iets hoger dan de voorgaande jaren, ten nadele van de aandeel dat de uitgaven voor de specifieke opgaven van het OCMW bezitten.

Ondanks het positieve saldo bij de exploitatie-uitgaven zijn de OCMW-schulden de laatste jaren fors gestegen. Blijkbaar zijn de investeringsuitgaven van die omvang dat de OCMW's nieuwe kredieten moeten afsluiten. In

6.51 Financiële schuld OCMW's

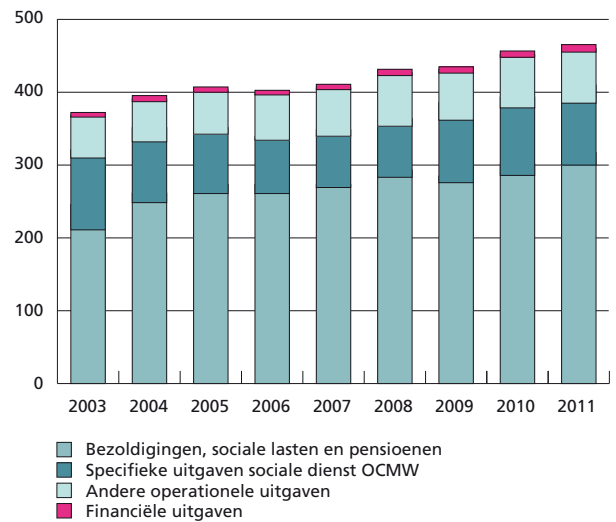
Evolutie van de financiële schuld van de OCMW's, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

6.50 Uitgaven OCMW's

Evolutie van de OCMW-exploitatie-uitgaven, naar rubrieken, van 2003 tot 2011, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

2011 stijgt de OCMW-schuld met 13%, in 2010 zelfs met 16%.

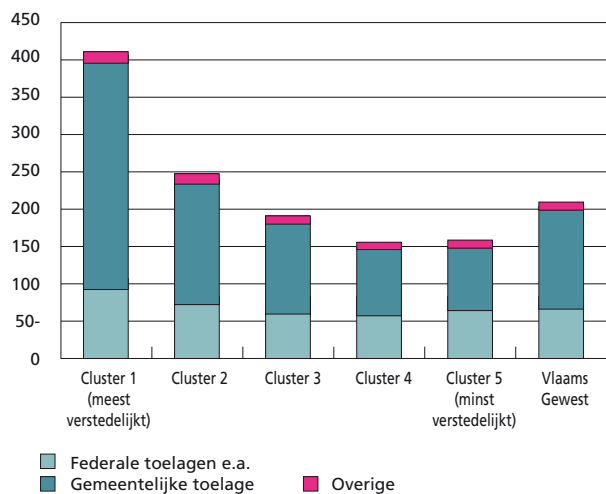
Politiezones

De ontvangsten van de politiezones bedragen in 2012, volgens de begrotingen (gewone dienst), 210 euro per inwoner, tegenover 200 euro in 2011. De ontvangsten bestaan nagenoeg volledig uit overdrachten vanwege de federale en de gemeentelijke overheden. De **federale dotatie** is vastgelegd op basis van objectieve criteria. Dat is niet het geval voor de **gemeentelijke toelage**. Die is in feite het sluitstuk van de begroting. De wet bepaalt immers dat de gemeenten ervoor moeten zorgen dat de gewone begroting van de politiezones in evenwicht is. De gemeenten moeten dus het eventuele tekort bijpassen. Naargelang van het beleid van de politiezones varieert dan ook de gemeentelijke bijdrage. De federale overheid verstrekte in 2012 31% van de gewone ontvangsten, de gemeenten 63%. De verhouding federaal/gemeentelijk aandeel is door de tijd vrijwel gelijk gebleven.

De politiezones worden ingedeeld in 'clusters' volgens de graad van verstedelijking. Naarmate de verstedelijking toeneemt, stijgen de ontvangsten (en de uitgaven). De minst verstedelijkte zones vormen daarop een uitzondering. De ontvangsten van de meest verstedelijkte zones (Antwerpen en Gent) bedragen in 2012 dubbel zoveel als het Vlaamse gemiddelde, de ontvangsten van de minst verstedelijkte bedragen drie kwart van dit gemiddelde. De federale toelage volgt het patroon van de totale uitgaven, met dien verstande dat de spreiding minder groot is: de grootsteden ontvangen 42% meer dan het gemiddelde, de minst verstedelijkte zones 3% minder dan het gemid-

6.52 Ontvangsten politiezones

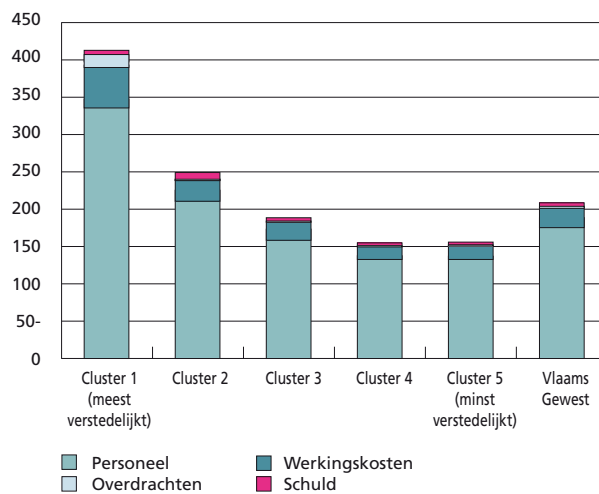
Ontvangsten van de politiezones (gewone begrotingen) in 2012, naar cluster, in euro per inwoner.

Bron: Belfius, op basis van de begrotingen van de politiezones.

6.53 Uitgaven politiezones

Uitgaven van de politiezones (gewone begrotingen) in 2012, naar cluster, volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: Belfius, op basis van de begrotingen van de politiezones.

delde (de op één na minst verstedelijkte 13% minder). De gemeentelijke toelage stijgt eveneens met de verstedelijkingsgraad, maar in veel sterkere mate dan de totale ontvangsten en de federale toelage. Antwerpen en Gent betalen dus het meest bij aan hun politiezones (232% van het gemiddelde). De minst verstedelijkte gemeenten dragen het minst bij (63%).

Aangezien de gemeenten ervoor moeten zorgen dat de begroting van de politiezones in evenwicht is, zijn de uitgaven het spiegelbeeld van de ontvangsten. Ze bestaan nagenoeg volledig uit personeels- en werkingskosten. De **personeelskosten** nemen 84% van de uitgaven voor hun rekening. De **werkingskosten** nemen 12% van het totaal in. Deze aandelen zijn vrijwel gelijk in alle clusters.

Personeel

De gemeente is de basisschakel in het overheidsbestuur. Daarom is er nood aan sterke en bestuurskrachtige lokale overheden. Onder andere vanwege de economische crisis zullen ze zelf moeten werken aan hun efficiëntie om met minder middelen een beter bestuur tot stand te brengen. Personeel is hierbij een belangrijk deel van het verhaal. Hierna komen zowel het aantal personeelsleden binnen de lokale overheden als hun kenmerken aan bod.

Aantal

Alle lokale besturen samen bieden werk aan circa 175.000 **personeelsleden**. Omgerekend naar voltijdse jobs geeft dat circa 130.000 **voltijdse equivalenten** (VTE). De sector

6.54 Personeel bij de lokale overheid

Evolutie van het personeel bij de lokale besturen, in 2006 en 2011, in personen en in VTE, telkens cijfers 2de kwartaal.

	In aantal koppen			In aantal VTE		
	2006	2011	Vershil %	2006	2011	Vershil %
Gemeenten	67.018	69.287	+ 3%	49.762,5	50.322,3	+ 1%
OCMW's	51.539	52.580	+ 2%	37.136,4	37.153,5	+ 0%
Politiezones	15.904	17.239	+ 8%	15.426,3	16.410,1	+ 6%
OCMW-vereniging	13.467	16.551	+ 23%	10.236,7	12.457,8	+ 22%
Intergemeentelijke samenwerkingsverbanden	8.550	9.217	+ 8%	7.731,9	7.977,2	+ 3%
Provincies	5.967	6.093	+ 2%	4.966,4	4.857,5	- 2%
Autonome gemeentebedrijven	2.088	3.729	+ 79%	1.968,1	3.100,6	+ 58%
Autonome provinciebedrijven	253	965	+ 281%	194,5	549,1	+ 182%
Totaal	164.786	175.661	+ 7%	127.423,0	132.827,9	+ 4%

Bron: RSZPPO.

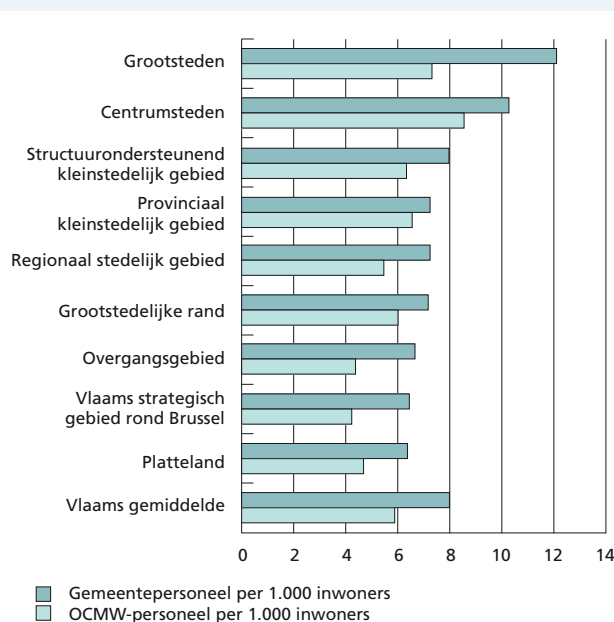
van de lokale besturen omvat een brede waaier van overheidsbesturen. De gemeenten en de OCMW's zijn veruit de grootste werkgevers. De autonome gemeente- en provinciebedrijven stellen het minste mensen te werk.

In 2011 stellen de lokale besturen samen 7% meer personeelsleden te werk dan in 2006. Procentueel de grootste toename is er bij de autonome provinciebedrijven en de autonome gemeentebedrijven, dit wijst op het toenemend belang van dit 'nieuw' soort bedrijven. Naar voltijdse equivalenten is er in vergelijking met 2006 voor de gemeenten en de OCMW's een stabilisatie, voor de provincies een daling. Een toename van het aantal tewerkgestelde personeelsleden en een stabilisatie van het aantal voltijds equivalenten wijst op een sterke toename van het aantal niet-voltijds werkenden bij de lokale besturen.

Naargelang de verstedelijkingsgraad bestaat een grote verscheidenheid in de **omvang** van het gemeentepersoneel. De grootsteden tellen gemiddeld 12 VTE per 1.000 inwoners, de plattelandsgemeenten 6. Dit verschil heeft te maken met de centrumfunctie van de grotere steden, waarbij een uitgebreidere dienstverlening wordt aangeboden en waar ook de inwoners van de omliggende gemeenten gebruik van maken. Bij het OCMW-personeel zijn er naar verhouding meer medewerkers per inwoner in de centrumsteden dan in de grootsteden.

6.55 Personeel naar gemeentetype

Gemeente- en OCMW-personeel per 1.000 inwoners, volgens verstedelijkingsgraad, 2de kwartaal 2011, in VTE.

Bron: RSZPPO, bewerking SVR.

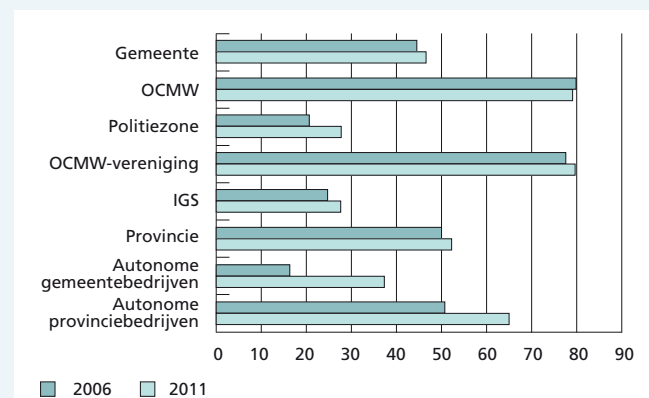
Kenmerken

Iets meer dan de helft van het personeel bij de lokale besturen is **vrouwelijk**. Maar er zijn grote verschillen tussen de verschillende lokale besturen. Bij de OCMW's en de OCMW-verenigingen is 4 op de 5 een vrouw, terwijl bij Intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en de politiezones slechts 1 op de 4 vrouwelijk is. Vergelijken met de situatie in 2006 neemt – op een stagnatie in de OCMW's na – het aandeel vrouwen toe.

Een derde van alle arbeidstijden bij de lokale besturen is **deeltijds**. Bij de politiezones, de autonome gemeentebedrijven en de intergemeentelijke samenwerkingsverbanden ligt het aandeel voltijdse jobs het hoogst. Bij de OCMW's, de OCMW-verenigingen en de autonome provinciebedrijven ligt het aandeel deeltijds werkenden dan weer hoog. In het OCMW wordt zo goed als de helft van de werktijd ingevuld door deeltijds werkend personeel. Vergelijken met de situatie in 2006 neemt het aandeel deeltijdse jobs toe in alle types van lokale besturen.

6.56 Vrouwen bij de lokale besturen

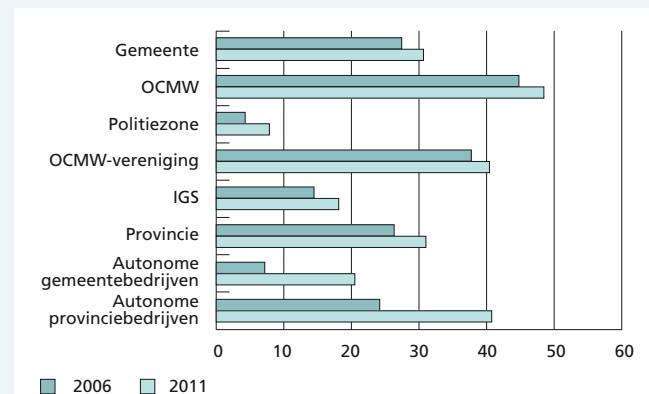
Aandeel vrouwen bij de lokale besturen, telkens 2de kwartaal, in 2006 en 2011, in VTE, in %.

Bron: RSZPPO.

6.57 Deeltijds werk bij de lokale besturen

Aandeel deeltijdse jobs bij de lokale besturen, telkens 2de kwartaal, in 2006 en 2011, in VTE, in %.

Bron: RSZPPO.

Mandatarissen

Op 14 oktober 2012 hadden de gemeente- en provincieraadsverkiezingen plaats. In dit deel schetsen we het profiel van de nieuw verkozen mandatarissen.

Het aandeel vrouwelijke verkozenen neemt elke legislatuur toe. De bevoegdheid om de verkiezingen voor de gemeenten en provincies te regelen, is op 1 januari 2002 overgedragen aan de gewesten. Volgens het gemeentedecreet van 2005 moeten er bij lokale verkiezingen evenveel mannen als vrouwen op de kieslijst staan en mag de top drie niet alleen uit mannen of vrouwen bestaan. Bovendien mag in het college van burgemeester en schepenen niet iedereen hetzelfde geslacht hebben. Het effect van deze maatregelen was onmiddellijk merkbaar bij de **gemeenteraadsverkiezingen** van 2006 en 2012. Het aandeel vrouwen in de gemeenteraad steeg tot meer dan een derde, binnen het college van burgemeester en schepenen is ondertussen ook een derde vrouw. Dit geldt niet voor de burgemeesters met amper 13% vrouwen.

De leeftijd van de verkozen gemeenteraadsleden vertoont weinig forse wijzigingen. Wel is er sprake van een lichte vergrijzing, door de toename van het aandeel 55-plussers. De gemiddelde leeftijd van de lokale mandatarissen is 48 jaar. De burgemeesters en de OCMW-voorzitters zijn gemiddeld iets ouder (51 jaar), de leden van de districtsraad en het districtscollege zijn gemiddeld genomen iets jonger (45 jaar).

6.58 Vrouwen in lokaal bestuur

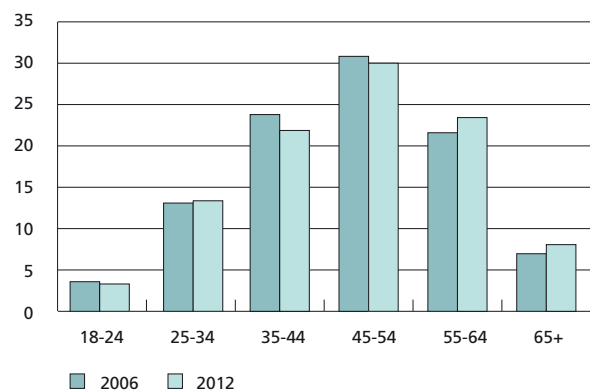
Evolutie van het aandeel vrouwen in de gemeentepolitiek, van 1988 tot 2012*, in %.

	1988	1994	2000	2006	2012
Gemeenteraad	13,8	19,9	28,0	33,4	36,1
College van burgemeester en schepenen	10,4	14,1	18,8	29,6	33,8
Burgemeesters	3,9	5,1	7,5	9,1	13,0

* Voor 2012 gegevens op basis van 275 van de 308 besturen.
Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

6.59 Leeftijd gemeenteraadsleden

Leeftijd van de gemeenteraadsleden, in leeftijdsklassen, in %, van 2006 tot 2012.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Agentschap Binnenlands Bestuur *BinnenBand, de tweemaandelijks publicatie van de administratie*, downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/binnenband/index.htm>

Agentschap Binnenlands Bestuur (verschillende jaren). *Jaarbeeld*. Een jaarlijkse publicatie van het Agentschap Binnenlands Bestuur. Biedt niet alleen informatie over de lokale financiën, maar over alle activiteiten van de Administratie, zoals gemeentelijk personeelsbeleid, administratief toezicht, regelgeving, ondersteuning en communicatie. Downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/publicaties/>

Bourgeois, G. (2009). *Beleidsnota Binnenlands Bestuur 2009-2014*. Brussel.

Belfius (verschillende jaren). *Jaarlijkse studies over lokale financiën*. Geeft een beeld van de financiën van de diverse lokale besturen in België. Downloadbaar via <https://www.belfius.be/www.dexia.be/Nl/small/sites/research/PublicFinance/>

Vereniging Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) *Lokaal*. Het maandelijks blad van de Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten.

Agentschap Binnenlands Bestuur:

<http://www.binnenland.vlaanderen.be>

Algemene Directie Statistiek:

<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

Portaal Lokale Statistieken: http://aps.vlaanderen.be/lokaal/lokale_statistieken.htm

Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten (RSZPPO):

www.rszppo.fgov.be

Vereniging van Vlaamse Provincies (VVP):

<http://www.vlaamseprovincies.be/>

Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG):

<http://www.vvsg.be/Pages/default.aspx>

DEFINITIES

Aanvullende belastingen Bij aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid (Vlaamse Gemeenschap of federale overheid), die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief.

Cluster De FOD Binnenlandse Zaken deelt de 196 zones van het land (118 in het Vlaamse Gewest) in vijf groepen of “clusters”, die gekenmerkt worden door een dalende verstedelijkingsgraad. Cluster 1 komt overeen met de zones van de vijf grote steden van het land (Antwerpen en Gent in het Vlaamse Gewest), terwijl cluster 5 uit de meest landelijke gemeenten bestaat.

Eigen gemeentebelastingen Belastingen die autonoom vastgesteld en geïnd worden door de gemeente.

Exploitatierkening De ontvangsten en uitgaven betreffende de dagelijkse werking van het bestuur (belastingen, ontvangen fondsen en werkingssubsidies; personeelsuitgaven, toegestane werkingssubsidies en andere dagelijkse uitgaven). In tegenstelling tot de gewone dienst uit de oude gemeenteboekhouding, worden de aflossingen van leningen opgenomen in de de liquiditeitenrekening. De rentelasten zijn wel opgenomen in de exploitatierkening.

Investeringsrekening De uitgaven en ontvangsten weer “die verbonden zijn aan de aanschaf, het gebruik en de vervreemding van duurzame middelen” (verkoop van vaste activa, ontvangen investeringssubsidies; investeringen en toegestane investeringssubsidies).

Liquiditeitenrekening Omvat zowel de exploitatierkening als de investeringsrekening en voegt daaraan de overige kasstromen toe, zoals de ontvangen leningen en de aflossingen daarvan, het resultaat van vorige jaren en eventuele bestemde gelden.

VTE Alle bezoldigde tewerkstelling wordt binnen een bepaald jaar herrekend naar voltijdse jobs. Onbetaalde verlofstelsels, zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden, worden herrekend.

Verstedelijkingsgraad Kijk bij hoofdstuk 4.3 Stad en platteland

Werkingskosten Deze groep omvat voornamelijk de aankoop van niet-duurzame goederen en diensten en de uitgaven voor het onderhoud van wegen en waterlopen.

BLIKVANGERS

- Anno 2012 denkt nagenoeg de helft van de Vlaamse bevolking dat de globalisering een bedreiging vormt voor de Belgische tewerkstelling en bedrijven (figuren 6.60, 6.61).
- Bijna 2 op de 3 Vlamingen meent dat behoren tot de EU voordelen biedt; dat is meer dan gemiddeld in de EU27 (figuur 6.63).
- In 2011 gaf de Vlaamse overheid samen met de Vlaamse gemeenten en provincies bijna 64,4 miljoen euro uit aan ontwikkelingssamenwerking. Dat komt overeen met 3,2% van de Belgische officiële ontwikkelingshulp (figuur 6.72).
- In 2012 gaven 4 op de 10 Vlamingen persoonlijk geld voor de derde wereld; in 2004 waren er dat nog 6 op de 10 (figuur 6.74).

Vlaanderen behoort tot de meest open regio's van de wereld met een sterke interactie tussen binnenlands beleid en het Europese en internationale gebeuren. Een sterke Europese Unie (EU) wordt gezien als een essentieel antwoord op de vele uitdagingen waarvoor de geglobaliseerde wereld ons stelt. De Vlaamse Regering wil dan ook verder investeren in een proactieve opvolging van het Europese beleid en de regelgeving. Daarnaast is Vlaanderen ook een solidaire deelstaat die actief inzet op internationale samenwerking. Beide facetten komen hierna aan bod.

Buitenlands beleid

Eerst en vooral komt de opinie van de bevolking over enkele dimensies van de globalisering in beeld. Nadien wordt er stilgestaan bij de mate waarin de EU op steun kan rekenen bij de bevolking. Tot slot wordt er ingegaan op de bijdrage van de Vlaamse overheid aan een competitievere Europese Unie door een betere en snellere omzetting van de EU-regelgeving.

Globalisering

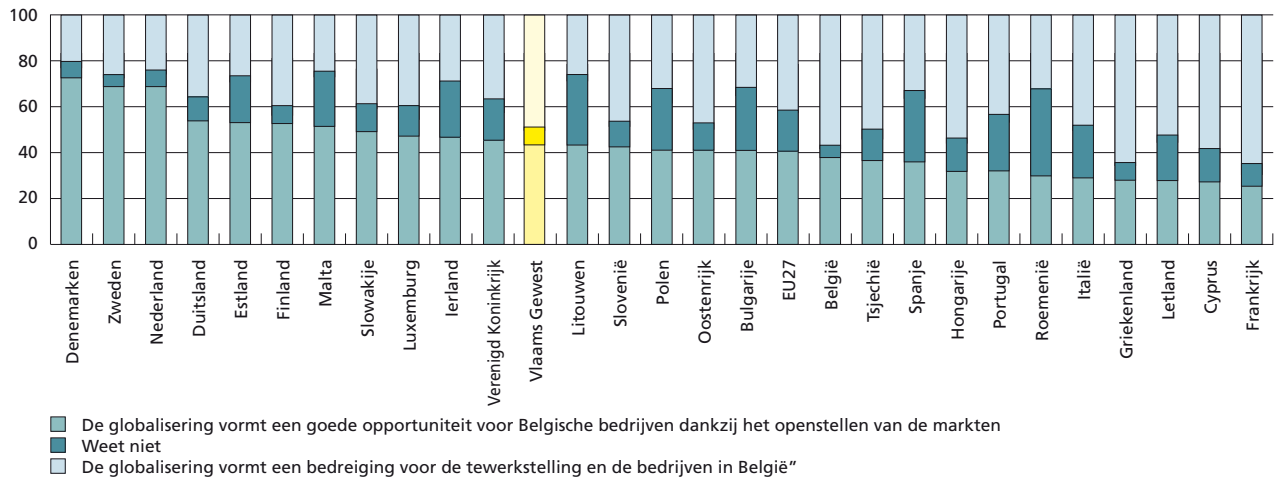
De voortschrijdende **globalisering** leidt tot toenemende handels-, kapitaal-, informatie- en migratiestromen tussen landen. Het is een multidimensionaal fenomeen dat ook de bevolking niet onberoerd laat.

De meningen omtrent het feit dat de globalisering al dan niet een opportuniteit of een bedreiging uitmaakt, zijn verdeeld. In 2012 denkt bijna de helft van de Vlaamse bevolking dat globalisering een bedreiging vormt voor de bedrijven en de tewerkstelling in eigen land. Anderzijds vinden ruim 2 op de 5 Vlamingen dat globalisering een goede opportuniteit vormt voor Belgische ondernemingen dankzij het openstellen van de markten. In Vlaanderen blijft de groep die de globalisering als een bedreiging ervaart, in de meerderheid. In vergelijking met 2006 wordt de aanhang van deze stelling wel kleiner en krimpt de kloof met diegenen die de globalisering als een kans zien.

Ook op Europees niveau lopen de opvattingen uiteen. Gemiddeld genomen zijn er anno 2012 in de EU27 haast evenveel met een positieve als met een negatieve perceptie over de globalisering. Dat gemiddelde bevat wel grote

6.60 Mening globalisering internationaal

Mening over globalisering aan de hand van 2* stellingen in (lente) 2012, internationale vergelijking, in %.

* Slechts 1 antwoord mogelijk.

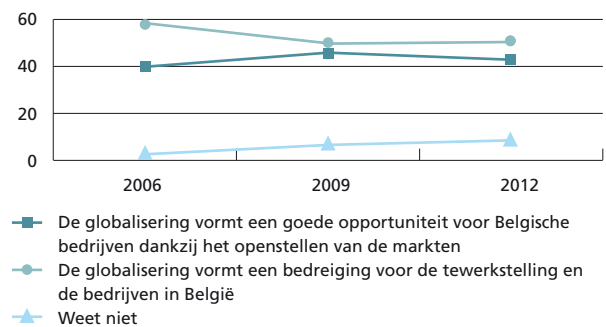
Bron: Eurobarometer 77.3 (lente 2012), bewerking SVR.

verschillen tussen de diverse lidstaten. In landen zoals Denemarken en Zweden wordt de globalisering bovenal als een opportuniteit ervaren: circa 7 op de 10 scharen zich achter deze stelling. In Frankrijk en Griekenland daarentegen, haalt het gevoel van bedreiging de bovenhand: bijna 2 op de 3 inwoners heeft er een negatief beeld over de globalisering. Meer in het algemeen is het negatieve sentiment groter in de zuiderse EU-landen.

Globalisering kan tot gevolg hebben dat de welvaart stijgt, maar kan eveneens ontwrichtend werken. Een groot deel van de respondenten is in 2012 voorstander van een wereldwijde aanpak van de globalisering met op internationaal niveau afgesproken regels. In Vlaanderen is ruim vier vijfde van de bevolking vragende partij om gemeenschappelijke regels op het internationale niveau

6.61 Mening globalisering

Evolutie mening over globalisering aan de hand van 2* stellingen, van (lente) 2006 tot (lente) 2012, in %.

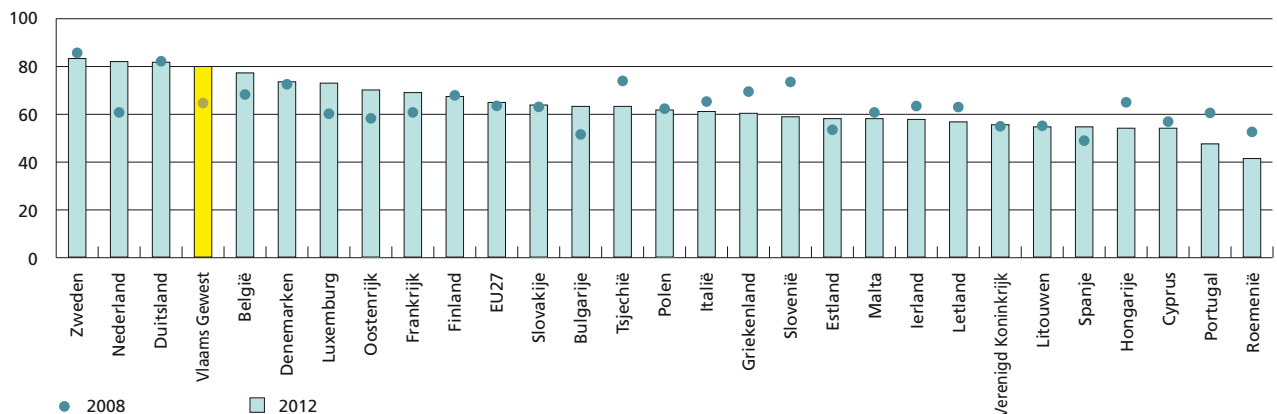

* Slechts 1 antwoord mogelijk.

Bron: Eurobarometer 65.1 (lente 2006) - 71.3 (lente 2009) - 77.3 (lente 2012), bewerking SVR.

6.62 Politiek aspect globalisering

Evolutie stelling 'voor globalisering zijn gezamenlijke globale regels nodig (worldwide governance)', van (lente) 2008 tot (lente) 2012, internationale vergelijking, % eens.

Bron: Eurobarometer 69.2 (lente 2008) - 77.3 (lente 2012), bewerking SVR.

te hebben, om de gevolgen van de globalisering in goede banen te leiden. Eigenlijk is er een vrij grote Europese consensus over deze stelling: in 25 op de 27 lidstaten schaarst minstens de helft van de bevolking zich erachter. Dat neemt niet weg dat er toch verschillen zijn tussen de landen. Zo vinden 8 op de 10 Zweden, Nederlanders en Duitsers dat er zo'n regels moeten komen; in Portugal en Roemenië is dat nog niet 1 op de 2.

In vergelijking met 2008, vlak voor het uitbreken van de wereldwijde financiële en economische crisis, is het aandeel voorstanders van gezamenlijke globale regels in 2012 in 12 van de 27 lidstaten toegenomen. Ook in Vlaanderen is dat het geval. De scherpste dalingen zijn vooral te noteren in landen die het economisch moeilijk hebben zoals Slovenië, Portugal en Roemenië.

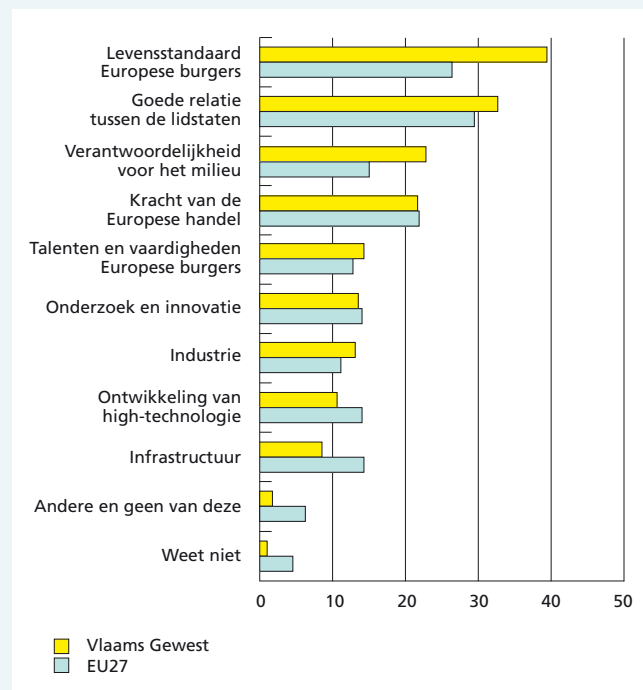
Steun aan de EU

De Europese Unie kan ook in de lente van 2011 nog op heel wat steun rekenen van de Vlaamse bevolking. Circa 2 op de 3 vindt het **EU-lidmaatschap** een goede zaak. Maar de laatste jaren is de steun wat aan het verminderen: in 2007 was nog driekwart van de Vlamingen overtuigd dat deel uitmaken van de EU opportuun is. De Vlaamse inwoners zijn meer dan de gemiddelde Europeaan van mening dat het een goede zaak is dat hun land lid is van de Europese Unie. Tussen de leden onderling zijn er wel grote verschillen. Zo denken ruim 7 op de 10 Luxemburgers dat het EU-lidmaatschap een goede zaak is; bij de Letten zijn er dat maar circa 1 op de 4.

De voorbije jaren, na de laatste grote uitbreiding van de EU en het toeslaan van de wereldwijde crisis, brokkelt de perceptie wat af dat ons land voordeel doet bij het EU-lidmaatschap. Toch menen bijna 2 op de 3 Vlaamse res-

6.63 Voordelen EU

Belangrijkste voordelen* van de EU op dit moment in (herfst) 2011, internationale vergelijking, in %.

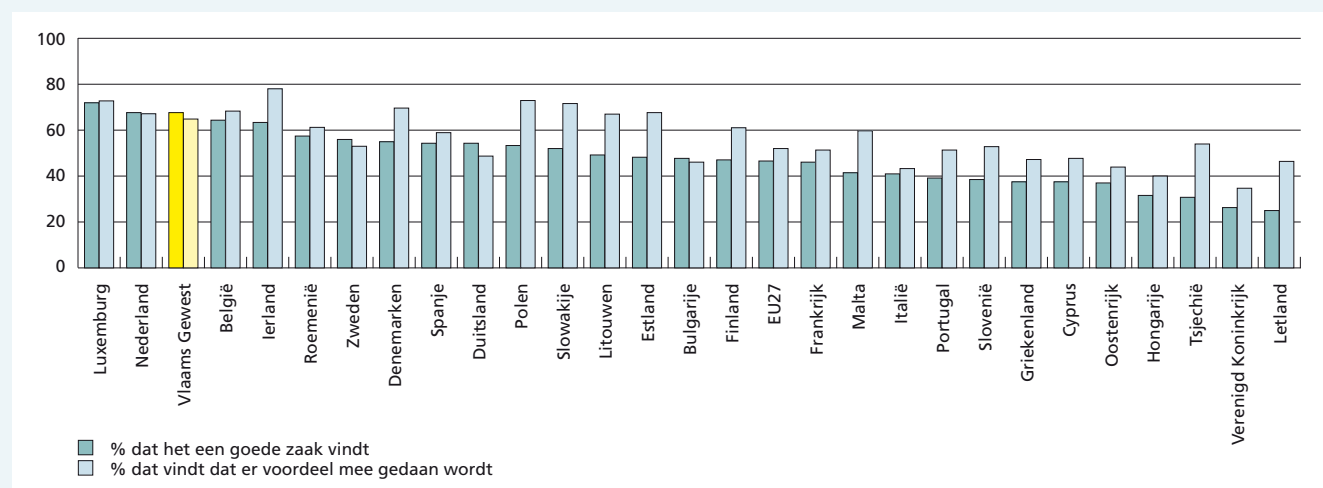

* Maximaal 2 antwoorden.
Bron: Eurobarometer 76.4 (herfst 2011), bewerking SVR.

pondenten in 2011 dat ons land voordeel heeft gehaald uit het lidmaatschap van de EU. De goede relaties tussen de lidstaten en de levensstandaard van de Europese burgers worden als de belangrijkste voordelen van de huidige EU aangehaald. De Vlaamse bevolking is meer dan de gemiddelde EU27-burger van het standpunt dat er voor-

6.64 Steun EU-lidmaatschap

Steun aan het EU-lidmaatschap in (lente) 2011, internationale vergelijking, % van de bevolking die het een goede zaak vindt en % dat vindt dat er voordeel wordt gedaan.

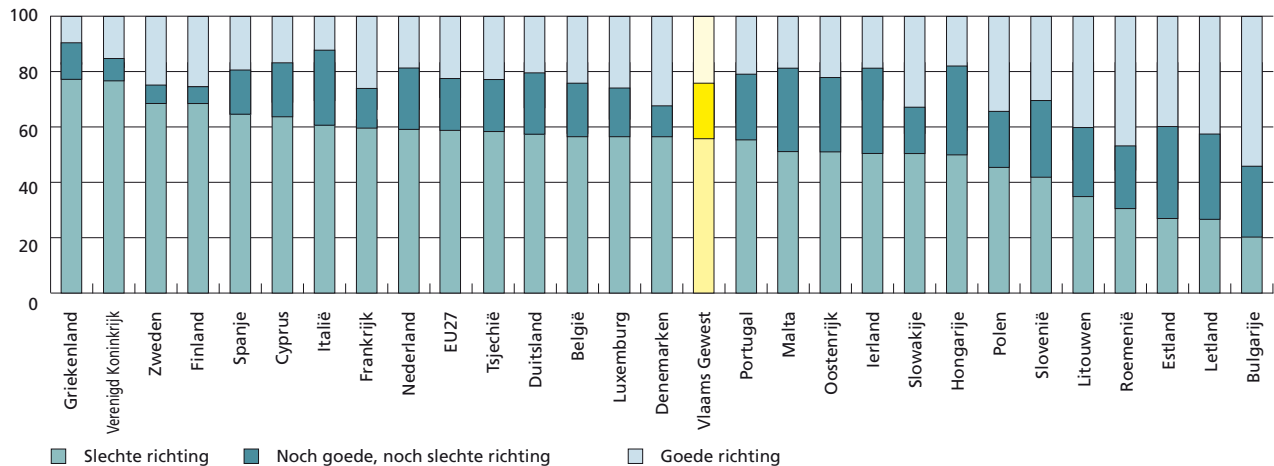

Bron: Eurobarometer 75.3 (lente 2011), bewerking SVR.

6.65 Richting EU

Mening over de richting waarin de zaken in de EU momenteel uitgaan in (lente) 2012, internationale vergelijking, in %*.

* De antwoordcategorie 'weet niet' werd als missing gecodeerd.
Bron: Eurobarometer 77.3 (lente 2012).

deel gedaan wordt met het EU-lidmaatschap. Er vallen opnieuw verschillen te noteren tussen de inwoners uit de verscheidene lidstaten. Ongeveer 4 op de 5 Ieren delen de zienswijze dat hun land voordeel doet met lidmaatschap van de EU; in het Verenigd Koninkrijk zijn er dat nog geen 2 op de 5.

Ruimschoots de helft van de Vlamingen vindt momenteel dat de Europese Unie de slechte richting uitgaat. Na het uitbreken van de crisis neemt hun aandeel al enkele jaren toe. In 2012 denkt nog amper 1 op de 4 Vlaamse inwoners dat het de goede kant opgaat.

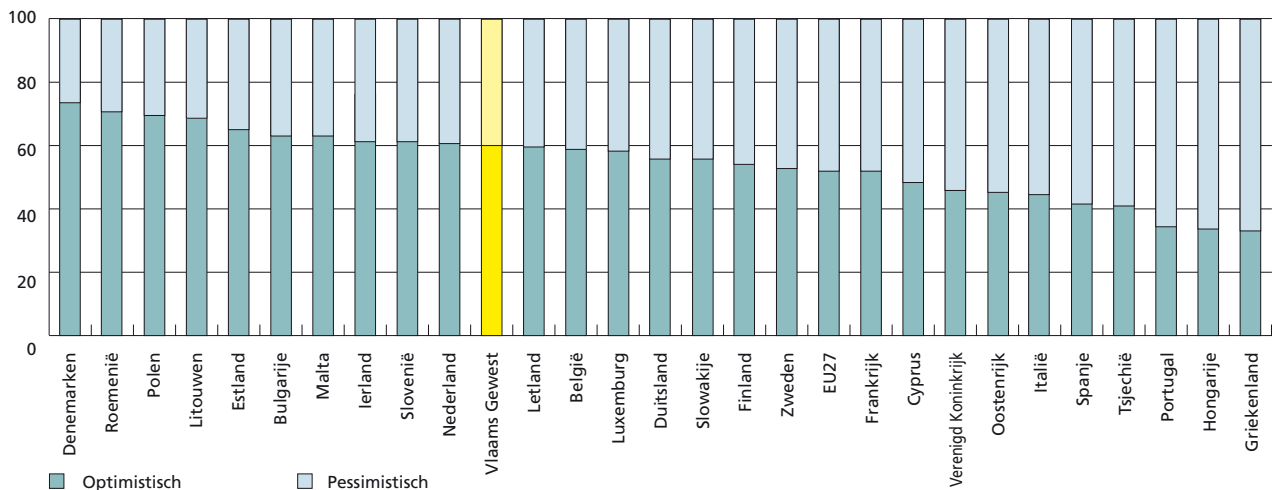
In de EU27 hebben bijna 6 op de 10 inwoners het aanvoelen dat de zaken verkeerd lopen. Nagenoeg 1 op de 5 is

van het tegendeel overtuigd. Tussen de lidstaten onderling zijn de standpunten duidelijk verdeeld. Er zijn maar 5 lidstaten waar de positieve meningen de negatieve opinies overtreffen: Bulgarije, Letland, Estland, Roemenië en Litouwen. In de overige landen zijn diegenen die Europa de verkeerde kant zien uitgaan, in de meerderheid. In de meest kritische landen, zoals Griekenland en het Verenigd Koninkrijk, zijn 3 op de 4 mensen van opvatting dat de Europese constructie zich op dit moment in de slechte richting aan het ontwikkelen is.

Toch is een overwicht van de Vlamingen optimistisch gestemd over de toekomst van de Europese Unie. Dit optimisme heeft de afgelopen 5 jaar wel een flinke knauw

6.66 Toekomst EU

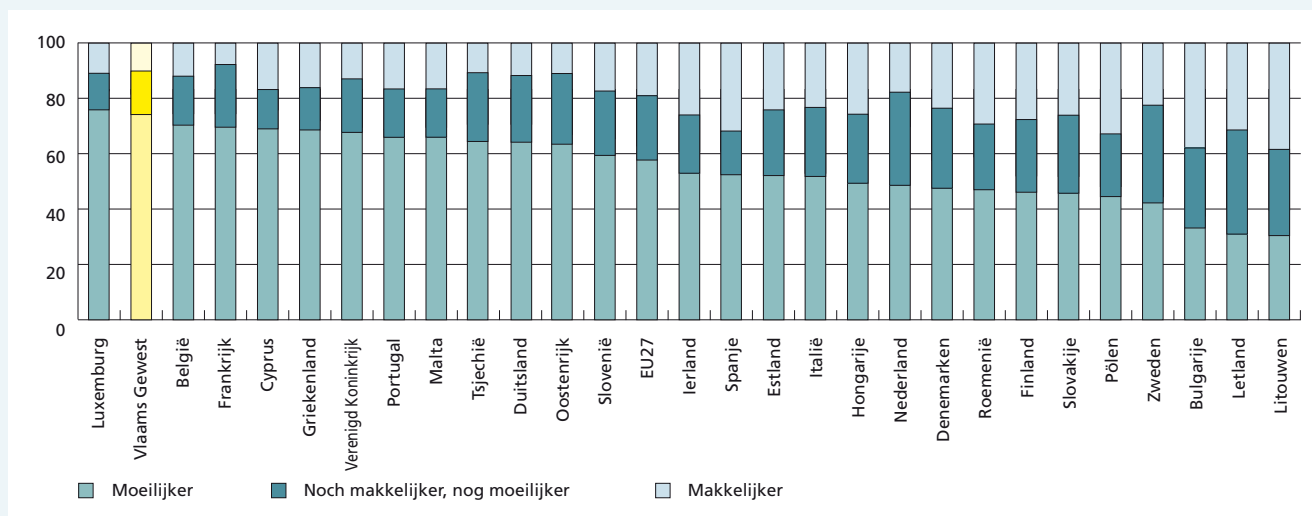
Kijk op de toekomst van de Europese Unie in (lente) 2012, internationale vergelijking, in %*.

* De antwoordcategorie 'weet niet' werd als missing gecodeerd.
Bron: Eurobarometer 77.3 (lente 2012), bewerking SVR.

6.67 EU 2030

Leven van de burgers in de Europese Unie anno 2030 in vergelijking met vandaag in (herfst) 2011, internationale vergelijking, in %*.

* De antwoordcategorie 'weet niet' werd als missing gecodeerd.
Bron: Eurobarometer 76.4 (herfst 2011), bewerking SVR.

gekregen. Waar er in 2007 circa 8 op de 10 een positieve kijk hadden op de toekomstige EU, zijn er dat in 2012 nog goed 6 op de 10. De publieke opinie in de EU27 is wederom erg verdeeld: 51,6% is optimistisch terwijl 48,4% pessimistisch is. De optimisten zijn in de meerderheid in 18 op de 27 lidstaten. De meeste optimisten wonen in Denemarken, Roemenië en Polen waar ze vrijwel 70% van de bevolking uitmaken. In landen die zwaar getroffen zijn door de economische en/of schuldencrisis, zoals Griekenland, Hongarije en Portugal zijn 2 op de 3 inwoners negatief gestemd over de toekomst van de Europese Unie.

De Vlaming is minder optimistisch over de kwaliteit van het leven in de toekomstige Europese Unie anno 2030. Bijna driekwart van de Vlaamse bevolking denkt dat het leven in 2030 moeilijker zal zijn in vergelijking met vandaag. Dat is opvallend veel, want enkel Luxemburg is sceptischer. De negatieve vooruitzichten overtreffen de positieve verwachtingen in zowat alle EU-lidstaten, behalve in Litouwen, Letland en Bulgarije.

Europese regelgeving

De slagkracht van de EU in de wereld hangt niet alleen samen met een efficiëntere besluitvormingscapaciteit, maar even goed met de performantie en internationale competitiviteit van de Europese economie. In dat opzicht is, onder meer, de effectieve uitvoering van de Europese regelgeving door de lidstaten cruciaal. Het regeerakkoord 2009-2014 benadrukt het streven van de Vlaamse overheid naar een snelle en correcte omzetting van de Europese naar de Vlaamse regelgeving.

In België zijn, naast de federale overheid, ook de deelstaten verantwoordelijk voor een correcte en tijdige **omzet-**

ting van Europese richtlijnen, voor zover deze op hun interne bevoegdheden betrekking hebben.

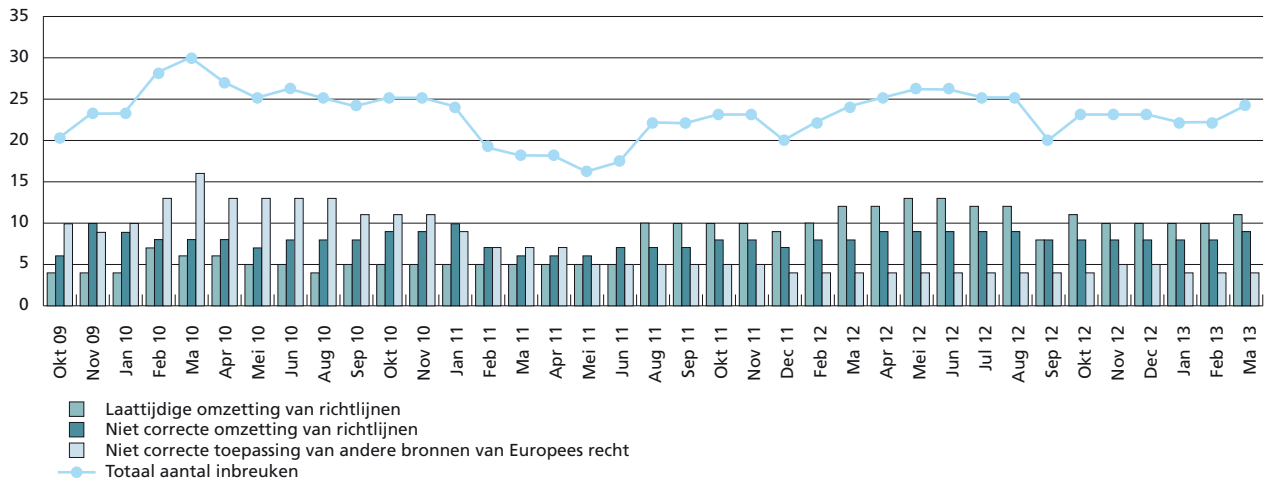
De Europese Commissie publiceert twee keer per jaar een overzicht van de omzettingsprestaties van de 27 lidstaten, met inbegrip van België.

In het in februari 2013 gepubliceerde scorebord blijft België met een omzettingsvertraging van 2% boven de Europese norm van 1%. Het gaat over 29 richtlijnen die België te laat heeft omgezet. Wat Vlaanderen betreft, dient de omzetting van 6 richtlijnen die onder dit scorebord vallen, nog te worden voltooid. De omzetting van deze richtlijnen, voor wat de Vlaamse bevoegdheden betreft, wordt in de tweede helft van 2013 verwacht.

Met betrekking tot de evolutie inzake inbreuken op het Europees recht is België volgens het scorebord van februari 2013 gevat door 55 inbreukdossiers. Vlaanderen is gevat in 11 van deze 55 Belgische inbreukdossiers. In maart 2013 was Vlaanderen eveneens gevat in 11 inbreukdossiers wegens laattijdige omzetting. De overgrote meerderheid van de Vlaamse inbreukdossiers wordt gemedieerd en afgehandeld zonder dat het tot een veroordeling van het Hof van Justitie komt.

6.68 Omzetting Europese regelgeving

Evolutie van het aantal inbreukdossiers wegens laattijdige en niet correcte omzetting of niet correcte toepassing van Europese regelgeving, van oktober 2009 tot maart 2013*.

* Geen cijfers beschikbaar voor december 2009, juli 2010, december 2010, juli 2011 en januari 2012.
Bron: Eurocoördinator, Departement internationaal Vlaanderen.

Internationale samenwerking

In wat volgt gaat het vooreerst over het kader voor de Vlaamse internationale samenwerking en wordt er nadien stilgestaan bij de hulpafhankelijkheid van de Vlaamse partnerlanden. Daarnaast komt ook de plaats van Vlaanderen op de donorrangking in deze landen aan bod. Vervolgens wordt de officiële ontwikkelingshulp voorgesteld. Tot slot wordt er gepolst naar enkele aspecten van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking bij de bevolking.

Vlaamse partnerlanden internationale samenwerking

Tal van mondiale problemen en bedreigingen vinden hun oorzaak in structurele armoede en ongelijkheid: honger, ziekte,... Deze kwesties kunnen niet effectief aangepakt worden zonder ook deze structurele armoede te bestrijden en de vicieuze cirkel van ontwikkelingsachterstand te doorbreken. De Vlaamse Regering wil een actieve bijdrage leveren aan de armoedebestrijding in de wereld en tot het bereiken van de **Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling** (MDG's) van de Verenigde Naties (VN). Deze internationaal aanvaarde doelstellingen lopen als een rode draad doorheen het Vlaamse ontwikkelingsbeleid.

Internationale ontwikkelingshulp is maar een aspect in de strijd tegen armoede naast onder andere economische ontwikkeling, handel, buitenlandse investeringen,... Om een zo groot mogelijke impact te hebben, wil Vlaanderen als kleine donor de ontwikkelingshulp zo efficiënt mogelijk inzetten. Daartoe wordt onder meer de directe samenwerking op drie landen in zuidelijk Afrika geconcentreerd: Malawi, Mozambique en Zuid-Afrika.

De **hulpafhankelijkheid**, die kan weergegeven worden door de verhouding tussen de ontvangen **officiële ontwikkelingshulp** of **ODA** (Official Development Assistance) en het bruto nationaal inkomen (BNI) van de ontwikkelingslanden, vertoont de laatste decennia een afnemende trend. Dit als gevolg van meer binnenlands kapitaal, internationale handel, zuid-zuid-samenwerking, ... Deze dalende trend is niet anders in de Vlaamse partnerlanden, waar de hulpafhankelijkheid verschillend is. In de minst ontwikkelde landen die Vlaanderen steunt, is het

6.69 Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling

Overzicht van de 8 Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling.

MDG 1	vóór 2015 extreme armoede en honger halveren t.o.v. 1990
MDG 2	vóór 2015 basisonderwijs voor alle kinderen
MDG 3	vóór 2015 gendergelijkheid (in basis en secundair onderwijs tegen 2005)
MDG 4	vóór 2015 kindersterfte met tweederde verminderen t.o.v. 1990
MDG 5	vóór 2015 moedersterfte met drievierde verminderen t.o.v. 1990
MDG 6	vóór 2015 HIV/AIDS, malaria en andere ziekten een halt toeroepen
MDG 7	een duurzame leefomgeving waarborgen
MDG 8	werken aan een mondiaal partnerschap voor ontwikkeling

Bron: UN MDG database online.

6.70 Hulpafhankelijkheid

Evolutie van de hulpafhankelijkheid van de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking, van 2008 tot 2011, in %.

	2008	2009	2010	2011
Malawi				
ODA (miljoen US dollars)	924	771	1.023	798
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	22,8	16,6	20,8	14,8
Mozambique				
ODA (miljoen US dollars)	1.996	2.012	1.952	2.047
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	21,6	21,3	21,4	16,0
Zuid-Afrika				
ODA (miljoen US dollars)	1.125	1.075	1.031	1.274
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	0,4	0,4	0,3	0,3

Bron: OESO, Wereldbank.

aandeel nog wel vrij hoog. Tussen 2008 en 2011 daalde de hoge hulpafhankelijkheid van Malawi aanzienlijk tot bijna 15%. In Mozambique blijft de hulpafhankelijkheid de laatste jaren eveneens op dat zelfde hoge peil hangen. Een grote hulpafhankelijkheid, in combinatie met een grote volatiliteit van de internationale hulp, bemoeilijkt de lange termijnplanning en -uitvoering van het beleid van die landen. In Zuid-Afrika, waar de hulp minder dan een 0,5% van het BNI uitmaakt, speelt internationale hulp een zeer bescheiden rol in de totale welvaart van het land. De afhankelijkheid is er bovendien lichtjes gedaald.

De bijdrage van de Vlaamse bilaterale ODA kan binnen de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking vergeleken worden met die van andere bilaterale donoren. In Malawi stond Vlaanderen anno 2011 op de 9de plaats in de **donorranking**, goed voor 1,51% van de officiële ontwikkelingshulp via het kanaal van de bilaterale samenwerking met donoren aan dat land. Net zoals in de voorgaande jaren voeren de VSA en het Verenigd Koninkrijk het klassement aan. Voor Mozambique gaat het om een 18de stek op de ranglijst, goed voor 0,64%

van de totale bilaterale ODA die dat land ontvangt. Daar voeren de VSA en Portugal de donorranglijst aan in 2011. In Zuid-Afrika staat Vlaanderen op de 16de plaats in de rangorde van bilaterale donoren, goed voor 0,51% van de totale bilaterale ODA aan dit partnerland. In 2011, net zoals in 2010, zijn de VSA en Duitsland er de grootste donoren.

Officiële ontwikkelingshulp

Vlaanderen wil een solidaire samenleving zijn. Daarom engageerde de Vlaamse Regering zich ondermeer via het Pact 2020 tot een sterke toename van de middelen voor ontwikkelingssamenwerking. Daartoe werden 2 doelstellingen geformuleerd waarin gesteld wordt dat Vlaanderen de totale officiële ontwikkelingshulp of ODA zal verdubbelen en samen met andere decentrale entiteiten 7% van de totale Belgische ODA zal leveren.

De ODA van de Vlaamse overheid, de uitgaven die voldoen aan de internationale criteria voor ontwikkelings-samenwerking, kende het afgelopen decennium een overwegend aanhoudende groei. Alleen in 2010 en 2012, mee onder invloed van de financieel-economische crisis, bleef de Vlaamse ODA stikken op een lager niveau. In 2012 werd trouwens voor het tweede jaar op rij een daling ingezet van de wereldwijde ontwikkelingshulp.

In 2011 gaven de Vlaamse gemeenten en provincies ongeveer 10,35 miljoen euro uit aan ontwikkelingssamenwerking. Samen met de ODA van de Vlaamse overheid kan de totale Vlaamse ODA daarmee op bijna 64,4 miljoen euro of 3,2% van de officiële ontwikkelings-samenwerking van België geraamd worden. Dit percentage kende de voorbije jaren een schommelend verloop.

6.71 Vlaamse ODA partnerlanden

Evolutie Vlaamse ODA (in euro), plaats donorrangking en aandeel van de Vlaamse ODA in de totale bilaterale ODA dat partnerland ontvangt (in %), van 2004 tot 2011.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Malawi								
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	-	-	0,75	1,64	0,71	5,57	7,82	4,92
plaats donorrangking	-	-	18	13	16	9	8	9
% van de totale bilaterale ODA	-	-	0,21	0,57	0,23	1,70	1,98	1,51
Mozambique								
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	1,29	4,79	2,82	5,57	7,00	5,33	4,97	7,93
plaats donorrangking	21	18	19	19	19	19	20	18
% van de totale bilaterale ODA	0,20	0,69	0,33	0,71	0,75	0,57	0,52	0,64
Zuid-Afrika								
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	6,29	4,47	6,50	3,36	4,51	3,92	3,85	3,54
plaats donorrangking	13	15	14	15	15	12	15	16
% van de totale bilaterale ODA	1,47	0,98	1,10	0,78	0,74	0,65	0,64	0,51

Bron: Departement internationaal Vlaanderen, DGD, CRS OESO.

6.72 ODA

Evolutie van de ODA van de Vlaamse overheid, van de Vlaamse gemeenten en provincies en van België, van 2001 tot 2012, in 1.000 euro.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vlaanderen (Vlaamse overheid)	22.654,8	21.453,1	26.856,8	28.901,4	30.241,1	32.043,0	40.619,8	43.400,3	49.544,2	48.117,3	54.037,4	51.470,9
Vlaanderen (gemeenten en provincies)	7.416,2	6.057,9	8.167,4	8.157,3	9.421,1	7.523,1	7.655,8	8.136,8	8.966,0	10.430,0	10.349,8	
België	935.838,9	1.066.846,8	1.591.269,5	1.176.011,9	1.573.973,0	1.575.720,3	1.426.542,9	1.654.752,8	1.873.797,3	2.268.828,0	2.018.494,1	
% aandeel Vlaamse ODA in totale Belgische ODA	3,2	2,6	2,2	3,2	2,5	2,5	3,4	3,1	3,1	2,6	3,2	

Bron: Departement internationaal Vlaanderen, DGD.

Draagvlak ontwikkelingsamenwerking

Internationale samenwerking gaat om meer dan alleen maar verlenen van ontwikkelingshulp. Een beter inzicht in de ontwikkelingsproblematiek en een ruimere kennis bij de mensen over de verschillende aspecten van internationale samenwerking zijn essentiële hoekstenen voor een breed gedragen Vlaams ontwikkelingsbeleid. Internationale samenwerking kan maar succesvol zijn als er een breed draagvlak bij de bevolking voor is. Kennis, houding en gedrag vormen hierbij kernelementen.

De objectieve kennis over ontwikkelingssamenwerking, die meestal nagegaan wordt aan de hand van enkele testvragen, ligt doorgaans lager dan de subjectieve zelfingeschatte kennis. Wel blijkt de kennis over de betekenis van de afkorting NGO doorheen de jaren vooruit te gaan in Vlaanderen: van 20,1% in 2003 naar 40,8% in 2012.

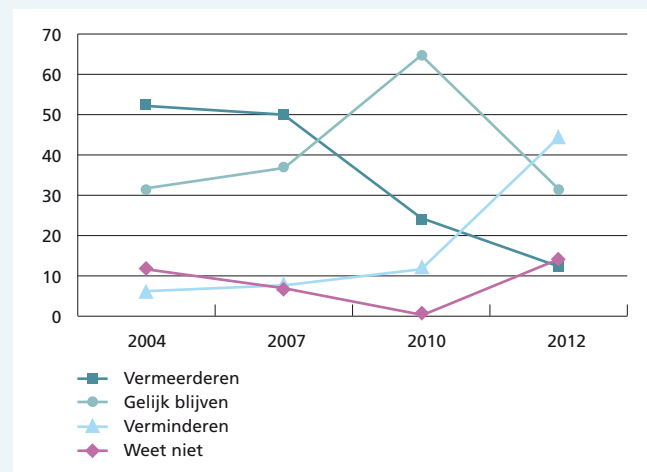
Bij de (basis)houding tegenover ontwikkelingssamenwerking gaat het zowel over motivaties als attitudes die bij de bevolking leven over dit thema. Belangrijke en gedeeltelijke redenen om aan ontwikkelingssamenwerking te doen anno 2012 zijn onder meer de rem op migratie, solidariteit en oorlogspreventie. Bij 1 op de 5 speelt een persoonlijk motief: men kent zelf vrienden of familie in de ontwikkelingslanden die men wil steunen.

De Vlaming toont zich kritisch in de perceptie over de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking: slechts 8,4% vindt in 2012 dat het geld goed of zeer goed besteed wordt; dit tegenover 34,2% die denken dat de middelen slecht of zeer slecht aangewend worden. Er is eveneens een toenemende groep die meent dat het budget voor ontwikkelingshulp moet verminderen: 43,4% in 2012 tegen 5,8% in 2004. Wellicht leidt de aanhoudende crisissfeer ertoe dat mensen zich meer terugplooiën op de nabije omgeving en minder bekommerd zijn om verre noden. Daarnaast heeft ontwikkelingssamenwerking ook te maken met onder meer het gevoel dat resultaten van vele decennia uitblijven, negatieve berichtgeving in de media, groeiend wantrouwen in instituties, ...

Er is ook een duidelijke daling in het geefgedrag vast te stellen. Waar er in 2004 nog 6 op de 10 in het afgelopen

6.73 Mening besteding ontwikkelingshulp

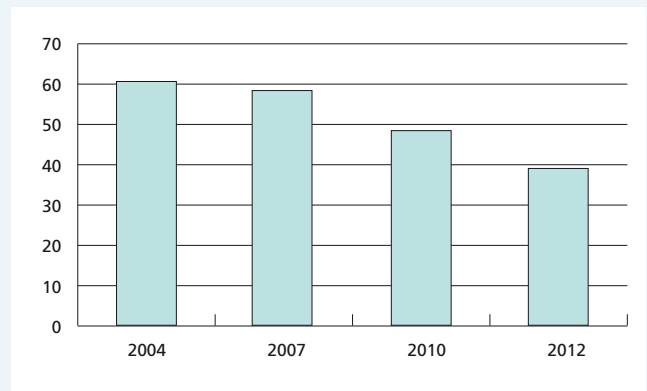
Evolutie van de mening over de hoogte van de besteding aan ontwikkelingshulp, van 2004 tot 2012*, in %.

* Verandering in wijze van bevraging (in 2012 web, in jaren daarvoor ook telefonisch) heeft vermoedelijk invloed op de resultaten.
Bron: PULSE, HIVA-KU Leuven.

6.74 Geefgedrag

Evolutie van het aandeel gevers die het afgelopen jaar persoonlijk geld gegeven hebben voor de derde wereld, van 2004 tot 2012*, in %.

* Verandering in wijze van bevraging (in 2012 web, in jaren daarvoor ook telefonisch) heeft vermoedelijk invloed op de resultaten.
Bron: PULSE, HIVA-KU Leuven.

jaar persoonlijk geld gaven voor de derde wereld, zijn er dit in 2012 nog maar 4 op de 10 meer. Waarschijnlijk is er een zekere geefmoetheid ontstaan. Bovendien draagt de economische crisis ertoe bij dat men eerst aandacht heeft voor de eigen noden en de directe omgeving.

Naast het geven van geld zijn er ook nog andere gedragsvormen die indicatief kunnen zijn voor het draagvlak ontwikkelingssamenwerking. Zo is er ook het kopen van eerlijke handel producten. In 2012 geeft 7% van de Vlamingen aan minstens één keer per week eerlijke producten te kopen; 21% doet dat minstens één keer per maand en 14% koopt minstens één keer elke 3 maand eerlijke producten. Daarmee wordt de groep van trouwe klanten voor producten uit eerlijke handel op 42% geraamd. Ongeveer 1 op de 6 koopt nooit eerlijke handel producten.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Peeters, K. (2009). *Beleidsnota Buitenlands beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

Peeters, K. (2012). *Beleidsbrief Buitenlands beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking Beleidsprioriteiten 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement.

Pollet, I. (2012). *Algemene barometer draagvlak ontwikkelingssamenwerking. Enquête en focusgroepsgesprekken over het draagvlak ontwikkelingssamenwerking bij de Belgische bevolking*. Leuven: HIVA-KU Leuven.

Trade for Development Centre (2012). *Gedrag, attitudes en opinies van personen die in België wonen ten aanzien van producten uit eerlijke handel. Kwantitatieve barometer – Golf 3*. Brussel: BTC.

Departement internationaal Vlaanderen:

<http://www.vlaanderen.be/int/>

Millennium Ontwikkelingsdoelstellingen:

<http://www.un.org/millenniumgoals/>

Omzetting van EU-richtlijnen en rapportering aan de

Vlaamse Regering: http://www410.vlaanderen.be/iv/div/EU_rapportering/Forms/Maandelijkse%20mededelingen.aspx

Scorebord Europese Commissie omzetting richtlijnen

door lidstaten: http://ec.europa.eu/internal_market/score/index_en.htm

Vlaamse ontwikkelingssamenwerking: <http://www.vlaanderen.be/ontwikkelingssamenwerking>

7 FOCUS GEZIN

Deze focus speelt rechtstreeks in op de Gezinsconferentie die de Gezinsbond op 15 mei 2012 organiseerde op vraag van de Vlaamse minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Op de conferentie werd een set indicatoren voorgesteld waarmee het effect van het toekomstig gezinsbeleid op de combinatie gezin, werk en zorg kan worden gemeten en geëvalueerd. Een vraag naar concrete invulling van deze set is de aanleiding voor deze VRIND-focus.

De door de Gezinsconferentie voorgestelde indicatorenset vertrekt vanuit een normatief kader dat gezinsbeleid vanuit een welzijnsstandpunt benadert. Een complexe benadering omdat welzijn multidimensioneel is en diverse dimensies dienen geïntegreerd te worden vanuit het besef dat keuzes die mensen en gezinnen maken sterk worden beïnvloed door de mogelijkheden waarover ze beschikken en feitelijke beperkingen. Tevens dient rekening gehouden met evoluerende waarden en normen in de samenleving die individuele voorkeuren beïnvloeden. Dit alles geeft aan dat de welzijnssituaties van gezinnen zeer ongelijk zijn. Een beleid dat zich op het welzijn van gezinnen richt, dient gezinnen te ondersteunen in hun keuzes met betrekking tot kinderen, tewerkstelling en zorg. Hierbij staat het welzijn van het kind centraal. De op de Gezinsconferentie voorgestelde 'indicatorenportefeuille' voor gezinsbeleid wil alle betrokken actoren zo goed mogelijk voeden met informatie en inzicht. 22 op te volgen indicatoren werden naar voor geschoven. Bij gebrek aan data kan slechts de helft van de indicatoren ingevuld worden.

In deze focus hanteren we volgende afbakening van een gezin: een gezin is een leefverband waarin een of meer volwassenen de verantwoordelijkheid dragen voor de verzorging en opvoeding van een of meer kinderen onder de 18 jaar. We zoomen in op drie belangrijke functies van zo'n leefverband met kinderen: de maatschappelijke ondersteuning die ouders krijgen bij de opvoeding en de opvang, de combinatie van zorg voor kinderen met betaald werk en het gezin als financiële entiteit. Vooraf worden een aantal globale ontwikkelingen van de gezinnen in Vlaanderen geschetst.

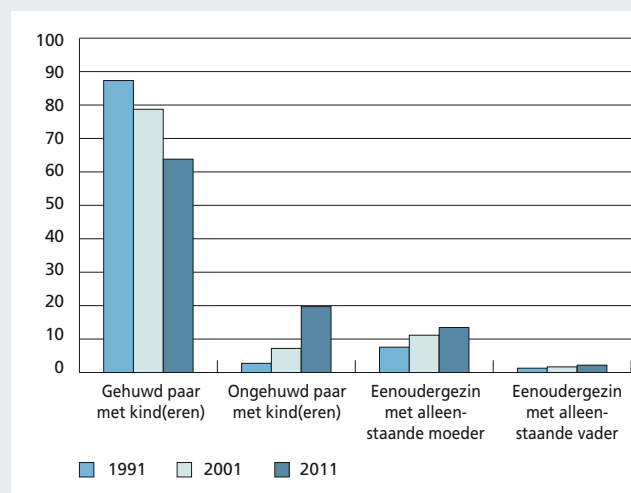
Gezinnen in cijfers

Begin 2011 waren er in het Vlaamse Gewest 681.735 gezinnen met kinderen jonger dan 18 jaar. Het totaal aantal gezinnen met kinderen nam in de jaren 1990 met 30.000 eenheden af, om in de jaren 2000 weer toe te nemen met 12.000.

De samenstelling van de gezinnen met kinderen verandert en wordt diverser. Begin jaren 1990 was het gehuwde paar veruit de meest voorkomende gezinsvorm. Vandaag bestaat al meer dan 1 op de 3 gezinnen met kinderen niet meer uit een gehuwd paar. 20% van de huishoudens met kinderen zijn ongehuwde paren en 15% zijn eenoudergezinnen, vooral alleenstaande moeders.

7.1 Gezinnen met kinderen

Types van gezinnen waarin minstens 1 kind jonger dan 18 jaar, Vlaams Gewest, 1991 – 2001 – 2011, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

7.2 Huwen en scheiden

Evolutie van huwelijken en scheidingen, van 1970 tot 2010, Vlaams Gewest.

	1970	1981	1991	2001	2005	2010
Huwelijken	42.335	38.164	35.777	23.191	24.046	24.926
Eerste huwelijken	37.651	29.992	27.689	15.550	15.134	15.997
Niet-eerste huwelijken	4.684	8.172	8.088	7.641	8.912	8.929
Aantal echtscheidingen	2.490	7.429	10.896	15.165	15.390	13.711
Huwelijken per 1.000 inwoners	7,82	6,77	6,25	3,89	3,97	3,99
Echtscheidingen per 1.000 inwoners	0,46	1,32	1,88	2,54	2,54	2,19

Bron: ADSEI.

Het traditionele gezin erodeert, maar blijft wel nog dominant. De nieuwe gezinsvormen worden steeds belangrijker. Het aantal huwelijken in het Vlaamse Gewest daalde tussen 1970 en 2001 aanzienlijk (- 40%), om vanaf dan redelijk constant te blijven. Dat het aantal huwelijken sindsdien ongeveer constant blijft is toe te schrijven aan de stijging van het aantal niet-eerste huwelijken, dat zijn huwelijken waarbij minstens een van de partners gescheiden is. In 2010 sloten 42.646 personen een samenlevingscontract af. Sinds 2003 is een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht mogelijk. Ondertussen zijn er meer dan 5.000 holebi-huwelijken afgesloten.

Niet alleen opteren proportioneel gezien minder koppels voor het huwelijk, diegenen die huwen scheiden veel vaker. Het aantal echtscheidingen is heel hard toegenomen en de echtscheidingsgraad is de voorbije 40 jaar verviervoudigd. Bij 2 op de 3 echtscheidingen zijn kinderen betrokken (FOD Justitie, 2011). De periode tussen huwelijk en scheiding wordt ook minder lang. Een derde van de koppels die trouwden in 1980 is gescheiden na 28 jaar huwelijk, van de koppels die trouwden in 1990 is een derde al gescheiden na 15 jaar. Ook de afgesloten samenlevingscontracten kunnen worden stopgezet, in 2010 waren er 15.051 personen waarvoor dit gebeurde.

Wat betekenen deze maatschappelijke evoluties voor kinderen en jongeren? In 2008 heeft een kwart van de 12-18-jarigen te maken gehad met een scheiding van de ouders. Ongeveer 11% van de jongeren woont in een eenoudergezin, 8% woont in een nieuw samengesteld gezin en 4% leeft in een regime van co-ouderschap.

7.3 Woonsituatie

De woonsituatie van 12-18-jarigen, in 2008, in %.

Tweeoudergezin	
Bij beide ouders	76,0
(Vooral) bij moeder en nieuwe partner	6,9
(Vooral) bij vader en nieuwe partner	1,0
Eenoudergezin	
(Vooral) bij moeder	9,9
(Vooral) bij vader	1,0
Andere	
Co-ouderschap	4,2
Overige	1,0

Bron: JOP-monitor 2.

Opvoeden en verzorgen

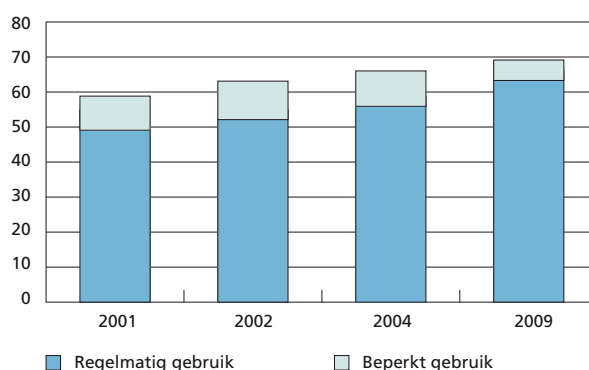
Het opvoeden en socialiseren van een of meerdere kinderen is een van de belangrijkste taken van een gezin. Het houdt in dat kinderen begeleid worden in de ontwikkeling tot een zelfstandig participerend lid van de samenleving. Het opvoeden en verzorgen van kinderen is niet alleen een taak van het gezin, het is een gemeenschapstaak. Vlaamse gezinnen kunnen bij het opvoeden en verzorgen op heel wat ondersteuning beroep doen.

De verschillende ondersteuningsvormen zijn sterk gebonden aan de leeftijd van het kind en dit tijdens 4 levensfasen. Tot het kind 3 jaar is kunnen ouders, indien ze dat wensen, beroep doen op kinderopvang. Voor kinderen van 2,5 tot 6 jaar kunnen de ouders terecht bij kleuterscholen en kan er opvang voor- en na schooltijd en tijdens de vakantiedagen geregeld worden. Van 6 jaar tot 18 jaar geldt er leerplicht, waarbij voor- of naschoolse opvang mogelijk is tot het kind 12 jaar is.

Tot het kind 3 jaar is kan een beroep gedaan worden op het eigen netwerk of op voorzieningen erkend door of met een attest van toezicht van Kind en Gezin. Bijna 2 op de 3

7.4 Gebruik kinderopvang

Evolutie van regelmatig en beperkt gebruik van formele en informele kinderopvang voor kinderen van 3 maanden tot 3 jaar, Vlaams Gewest, van 2001 tot 2009, in % van alle kinderen.

Bron: Kind en Gezin en Steunpunt WSE.

7.5 Gebruik kinderopvang naar doelgroep

Gebruik van opvang voor kinderen van 3 maanden tot 3 jaar, naar kansengroepen en gezinssituatie, Vlaams Gewest, in % van alle kinderen, 2009.

	Regelmatig gebruik	Beperkt gebruik	Geen gebruik
Kinderen van personen van vreemde herkomst	32,6	6,1	61,3
Kinderen met ouders die als Belg geboren zijn	70,8	5,5	23,7
Kinderen in kansarm gezin	21,0	8,7	70,4
Kinderen in niet-kansarm gezin	65,7	5,6	28,7
Kinderen bij alleenstaande ouder	54,6	9,5	36,0
Kinderen bij paar	63,8	5,6	30,6

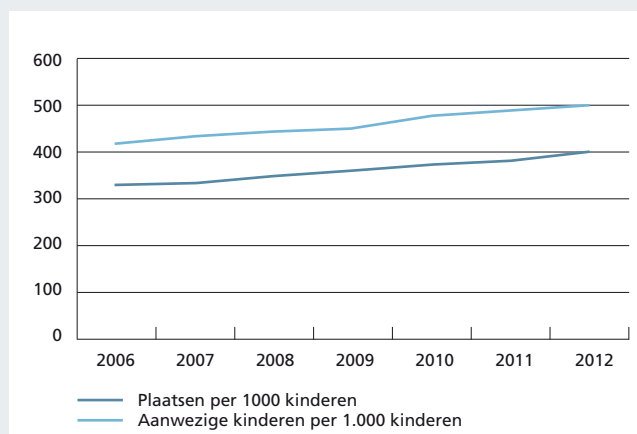
Bron: Kind en Gezin.

kinderen van 3 maanden tot 3 jaar wordt geregeld toevertrouwd aan familie, een onthaalouder of een opvangvoorziening. Nog 5,8% van de kinderen maakt beperkt gebruik van kinderopvang en 31% maakt er geen gebruik van. Het gebruik en dan voornamelijk het regelmatige gebruik van de kinderopvang, neemt toe over de jaren. De meeste jonge kinderen komen terecht in het formeel opvangcircuit.

Het gebruik van kinderopvang is niet gelijk verdeeld over de verschillende bevolkingsgroepen. Kinderen van personen van vreemde herkomst, kinderen in een kansarm gezin en kinderen van alleenstaande ouders komen veel minder terecht in de kinderopvang. Het grote verschil in gebruik kan voor een deel toegewezen worden aan een verschil in behoefte aan kinderopvang, maar lijkt ook te wijzen op andere selectiemechanismen. Het nieuwe decreet Kinderopvang van baby's en peuters erkent een 'recht op kinderopvang' voor elk gezin dat er behoefte aan heeft. Er dient dus over gewaakt dat er voldoende betaalbare opvangplaatsen voorhanden zijn die voorrang geven aan kwetsbare gezin-

7.6 Formele kinderopvang

Evolutie van het aantal plaatsen per 1.000 kinderen en aandeel van de kinderen tussen 0 en 3-jaar dat naar de formele opvang gaat, in %, van 2006 tot 2012.

Bron: Kind en Gezin.

7.7 Opvang per leeftijd

Aandeel van de kinderen dat opgevangen wordt in formele kinderopvang of kleuterschool, naar leeftijd, van 2010 tot 2012.

	2010	2011	2012
2 maanden tot 1 jaar	49,3	50,3	50,6
1 tot 2 jaar	55,8	57,9	58,8
2 tot 3 jaar	90,2	92,7	94,0
Formele opvang 'vergund' door Kind en Gezin	36,2	37,6	38,8
Kleuterschool	54,0	55,1	55,2
Totaal	66,0	68,0	68,8

Bron: Kind en Gezin.

nen. Het is immers pas wanneer elk gezin toegang heeft tot kinderopvang, ongeacht afkomst of financiële mogelijkheden, dat er sprake is van ware keuzevrijheid.

Het Pact 2020 stelt als doel dat in 2020 voor minstens de helft van de kinderen tot 3 jaar een formele en kwaliteitsvolle vorm van kinderopvang wordt aangeboden. Het aantal plaatsen stijgt al jaren. In 2012 waren er 397 plaatsen per 1.000 kinderen. Van alle jonge kinderen wordt bijna de helft effectief opgevangen in een voorziening die erkend is door Kind en Gezin. Indien ook rekening gehouden wordt met de jonge kinderen die voor hun 3 jaar al naar de kleuterschool gaan, dan wordt zelfs meer dan 2 op de 3 jonge kinderen bereikt. Jaar na jaar neemt de capaciteit en het percentage kinderen dat naar de opvang gaat toe.

Gezinnen dienen soms oplossingen te zoeken voor plotse of atypische opvangnoden. Van de kinderen die regelmatig opgevangen worden krijgt 1 op de 5 ook zogenaamde atypische opvang. Dat is opvang die vroeg start (vóór 7 uur), laat eindigt (na 18 uur) of lang duurt (meer dan 11 uur per dag) of opvang in het weekend of tijdens de nacht. Het gaat vooral om opvang na 18 uur. Analyses tonen aan dat er niet zozeer meer gewerkt wordt op atypische tijden, maar dat de werktijd variabelere wordt. Niet elke dag werken we en niet elke dag evenveel of op hetzelfde moment.

Vanaf de leeftijd van 2,5 jaar kunnen de kinderen naar de kleuterschool. Het aandeel ingeschreven vijfjarigen en de effectieve aanwezigheid van de ingeschreven vijfjarigen

7.8 Kleuteronderwijs

Evolutie van de deelname van 5-jarigen aan het kleuteronderwijs, van schooljaar 2008-2009 tot 2010-2011, in %.

Schooljaar	% in het kleuteronderwijs ingeschreven vijfjarigen	% ingeschreven vijfjarigen die minimum 220 halve dagen aanwezig waren
2008-2009	99,1	96,7
2009-2010	99,1	97,3
2010-2011	99,1	97,4

Bron: O&V.

7.9 Gebruik van buitenschoolse opvang

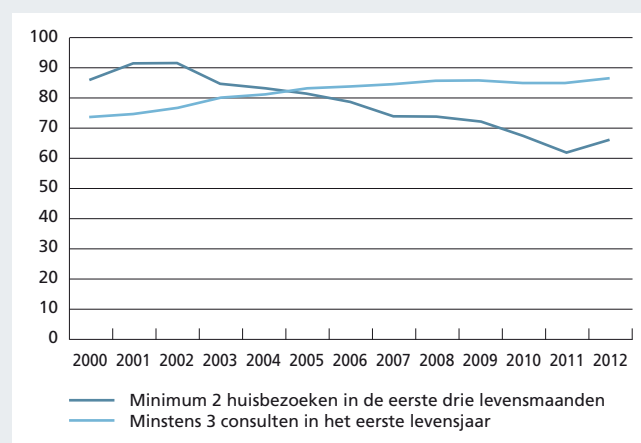
Gebruik van opvang voor kinderen van 2,5 jaar tot 12 jaar tijdens het schooljaar, in 2012, in %.

	2,5-6 jaar	6-9 jaar	9-12 jaar	Totaal
Minstens 1 maal per week	60,6	59,6	48,5	56,9
Niet elke week, maar toch regelmatig	10,1	9,7	8,4	9,4
Zelden of nooit	29,3	30,7	43,1	33,7

Bron: SEIN, Universiteit Hasselt.

7.10 Preventieve gezinsondersteuning

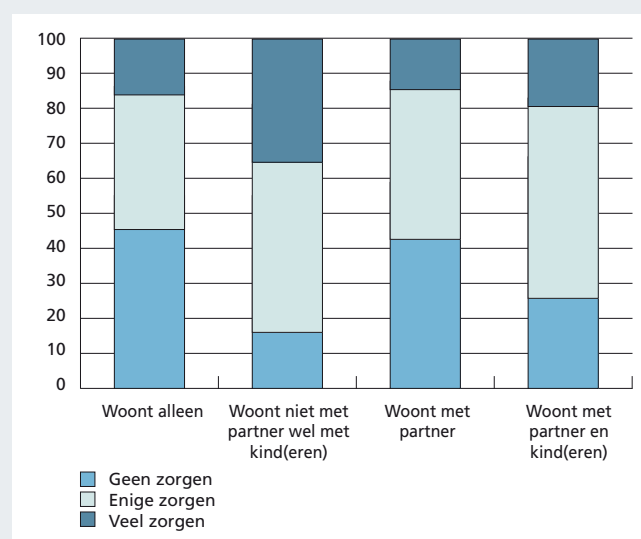
Evolutie van het aandeel kinderen dat minimum 2 huisbezoeken krijgt in eerste drie levensmaanden en het aandeel kinderen dat minimum 3 keer naar consultatie gaat in eerste levensjaar, van 2000 tot 2012, in %.

Bron: Kind en Gezin.

7.11 Zorgen over het gezin

De mate waarin respondent zich zorgen maakt over zijn gezin, naar gezinstype, in 2012, in %.

Bron: SCV 2012.

is (zeer) hoog. De kleine groep die niet voldoende aanwezig is, wordt eerder gekenmerkt door kansarmoede. De Vlaamse overheid neemt heel wat maatregelen om de kleuterparticipatie te verhogen, omdat blijkt dat deelname aan kleuteronderwijs een gunstige invloed heeft op de verdere onderwijsloopbaan.

Gezinnen dienen ook opvang te voorzien buiten de uren dat kinderen in de kleuterschool of de lagere school zitten. 6 op de 10 de kinderen tussen 2,5 en 6 jaar en eenzelfde aandeel van de kinderen tussen 6 en 9 jaar wordt tijdens de week opgevangen door andere personen of voorzieningen dan de ouders. Dat wil zeggen dat ze minstens eenmaal vóór school, na school of op woensdagnamiddag worden opgevangen. Dit gebeurt meestal door de grootouders. Het gebruik van opvang voor kinderen vanaf 3 jaar ligt bij alleenstaande ouders niet opvallend anders.

Het beleid ten aanzien van gezinnen is niet alleen beperkt tot de opvang en onderwijs van kinderen, het biedt ook zorgondersteuning en ondersteuning bij het opvoeden in het gezin zelf.

Alle gezinnen waarin een kind geboren wordt, doorlopen in principe een begeleidingstraject van Kind en Gezin. Binnen deze begeleiding is er aandacht voor verzorgende, medische en opvoedkundige aspecten. Als minimale begeleiding dient elk gezin met een pasgeborene binnen de eerste 3 levensmaanden 2 huisbezoeken van een regioteamlid van Kind en Gezin te krijgen en minstens 3 keer naar een consultatie te gaan in het eerste levensjaar. Het aandeel kinderen met 2 huisbezoeken in de eerste 3 levensmaanden nam jaar na jaar af, maar stijgt in 2012. Het is nog te vroeg om over een trendbreuk te spreken. Het aandeel dat 3 keer naar een consultatie gaat, neemt toe. De Pact-doelstelling om tegen 2020 te voorzien in een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod is – als de trend rond de huisbezoeken zich doorzet – haalbaar.

Er worden heel wat hulpvragen over relationele zorgen en problemen gesteld aan het algemene welzijnswerk. In 2012 gaan van de 122.113 oproepen bij Tele-Onthaal 17% van de gesprekken over partnerrelatie en 14% over gezin en familie; bij de Centra Algemeen Welzijnswerk handelen 1 op de 4 vragen aan het onthaal over relationele problemen en 15% van de 27.728 gesprekken bij Awel, de vroegere kinder- en jongerentelefoon, hebben de relatie met de ouders als onderwerp. Deze aandelen zijn al vele jaren ongeveer even hoog.

Bevragingen bij de bevolking geven aan dat volwassenen met inwonende kinderen zich meer zorgen maken over het gezin. De bezorgdheid ligt een pak hoger bij alleenstaande ouders.

Gezinnen met vragen over opvoeding kunnen terecht in de opvoedingswinkel of telefoneren naar de opvoedingslijn. Deze voorzieningen trachten opvoedings- en gedragsproblemen preventief aan te pakken. De opvoedingswinkels helpen ouders aan algemene informatie over opvoeding en ontwikkeling. Ouders kunnen hier ook

terecht voor een gesprek over de opvoedingssituatie. Verder worden allerlei activiteiten rond opvoeding georganiseerd. 14 opvoedingswinkels in de centrumsteden worden door Kind en Gezin, in samenwerking met het Agentschap Jongerenwelzijn, erkend en gesubsidieerd. Aan de opvoedingslijn kunnen ouders, grootouders, stief- of meeoouders vragen over de opvoeding van kinderen telefonisch stellen, tijdens de kantooruren en aan een zonaal tarief. Vragen over de opvoeding van de kinderen en hoe men moet omspringen met 'opvallend gedrag' komen het vaakst aan bod.

Bij problemen of crisissituaties met jonge kinderen kunnen ouders een beroep doen op Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG). Deze centra bieden hulp aan gezinnen met kinderen van 0 tot 12 jaar als er bij de opvoeding voor ouder of kind problemen rijzen of dreigen voor te doen en als een tijdelijk hulpaanbod perspectief biedt op verbetering. Naast het aanbod van de CKG's is er voor dezelfde doelgroep ook opvang mogelijk in pleeggezinnen, verbonden aan diensten voor Gezinsondersteunende Pleegzorg (GOP). Bij de gezinsondersteunende pleegzorg worden kinderen tot 12 jaar op uitdrukkelijke vraag van de ouders in een pleeggezin opgevangen gedurende een korte periode, naar aanleiding van een opvoedingscrisis of voor onderbroken opvang over een langere periode om de bestaande zwakke draagkracht van de ouders te versterken. Het aantal kinderen in deze begeleidingsvormen neemt toe.

Naast het gebruik van de hulpverlening is er ook de vraag naar zorg. Jongeren kunnen in aanraking komen met de bijzondere jeugdzorg wanneer ze in een 'problematische opvoedingssituatie' (POS) verkeren of doordat ze een als 'misdadaad omschreven feit' (MOF) plegen. Het aantal jongeren dat door de bijzondere jeugdzorg begeleid wordt omwille van het feit dat ze in een problematische opvoedingssituatie verkeren, neemt toe.

Welbevinden van kinderen en jongeren

Zoals reeds aangehaald dient een gezinsbeleid dat zich richt op het welzijn van gezinnen, het welzijn van het kind en de jongere centraal te stellen. Hoe kinderen en jongeren dit zelf ervaren wordt nagegaan voor de kinderopvang, het welbevinden op school en de relatie met de ouders.

In een onderzoek naar het gebruik van kinderopvang werden aan de ouders enkele vragen gesteld over hoe hun kind zich voelt in de opvang. Volgens hun ouders voelen kleine kinderen in de verschillende opvangvormen zich goed tot zeer goed en dit zowel bij de personen die voor hen zorgen, de andere kinderen als het spelaanbod. Negatieve reacties komen vrijwel niet voor.

De meeste jongeren in het secundair onderwijs zijn tevreden over hun opleiding, willen niet van school veranderen en zijn gelukkig op school. Over de inhoud van de lessen

7.12 Opvoedingsvragen

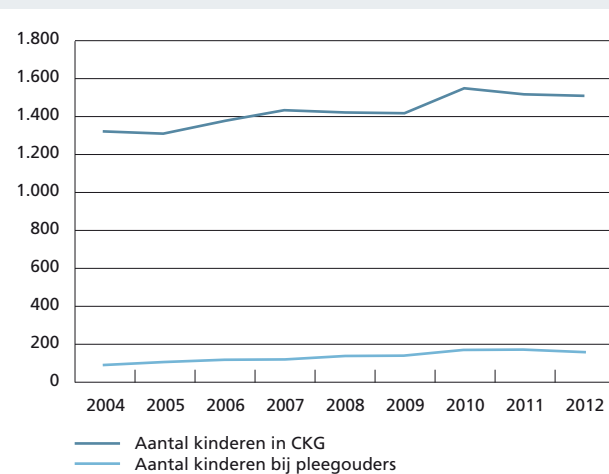
Aantal vragen gesteld aan de opvoedingswinkel en de opvoedingslijn en aandeel van de onderwerpen, in %, in 2012.

	Opvoedingswinkel	Opvoedingslijn
Totaal aantal bereikte gezinnen	9.945	2.213
Aard:		
Lichamelijke ontwikkeling	8%	19%
Verstandelijke ontwikkeling	3%	-
Sociale ontwikkeling	7%	2%
Emotionele ontwikkeling	18%	3%
Spel en vrije tijd	2%	-
Opvang en school	9%	5%
Opvallend gedrag	17%	41%
Aanpak opvoeding	34%	23%
Overige	3%	7%

Bron: Kind en Gezin.

7.13 Externe opvoeding kleine kinderen

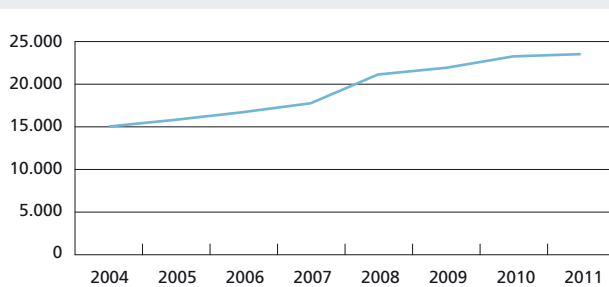
Evolutie van aantal kinderen begeleid door Centra Kinderzorg en gezinsondersteuning en het aantal kinderen bij pleegouders, van 2004 tot 2012.

Bron: Kind en Gezin.

7.14 Problematische opvoedingssituatie

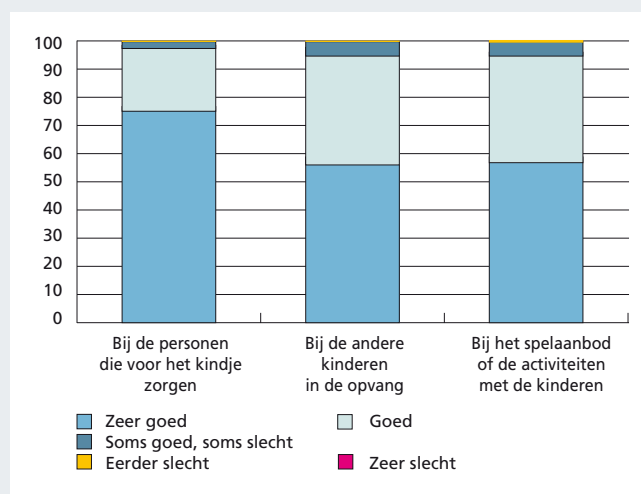
Evolutie van aantal jongeren in een problematische opvoedingssituatie met een maatregel in het begeleidingsjaar, van 2004 tot 2011.

Bron: WVG, Agentschap Jongerenwelzijn.

7.15 Welbevinden van de kinderen in de opvang

De mate van welbevinden van de kinderen die regelmatig of beperkt opgevangen worden in formele of informele opvang, over de meest gebruikte opvang, aldus de ouders, in 2009, in %.

Bron: Steunpunt WVG.

en of ze boeiend zijn, bestaat iets minder eensgezindheid. De JOP-monitor stelt ook een goede tot zeer goede relatie vast tussen leerling en leerkracht. Deze schoolbeleving varieert nauwelijks met de leeftijd. Naar onderwijstype is er enkel een verschil in beleving in de twee eerste jaren, leerlingen in de a-stroom rapporteren een betere schoolbeleving dan deze uit de b-stroom. In de hogere jaren van het secundair onderwijs wordt geen betekenisvol verschil vastgesteld in schoolbeleving tussen leerlingen in het aso, tso en bso.

De relatie tussen tieners en hun ouders wordt in de JOP-monitor in beeld gebracht met drie schalen, waarbij de 'responsiviteit' verwijst naar allerlei vormen van emotionele betrokkenheid, zoals getroost of geholpen worden en de 'schaal voor opvolging' geeft aan in welke mate ouders volgens de jongere hun doen en laten nagaan. De responsiviteit van moeders ligt hoger omdat zij door de jongeren worden ervaren als meer bezorgd, alerter en behulpzamer. De schaalwaarden nemen af met stijgende leeftijd.

7.17 Relatie met ouders

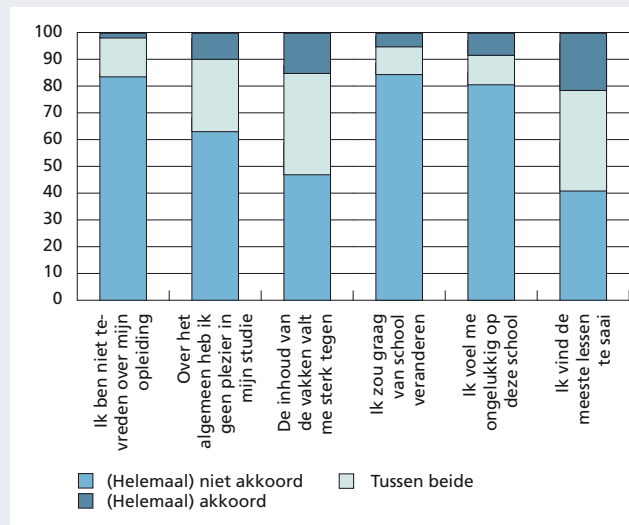
De gemiddelde responsiviteit en ouderlijke opvolging naar leeftijd bij 12-18-jarigen, schaal van 0 tot 100 op basis van factoranalyse op 11 items per ouder, in 2008.

	12-13 jarigen	14-15 jarigen	16-17 jarigen
Vaderlijke responsiviteit	69,1	65,6	63,2
Moederlijke responsiviteit	83,6	79,3	76,2
Ouderlijke opvolging	78,8	77,9	74,8

Bron: JOP-monitor 2.

7.16 Schoolbeleving

Schoolbeleving bij scholieren in het secundair onderwijs, in 2008, in %.

Bron: JOP-monitor 2.

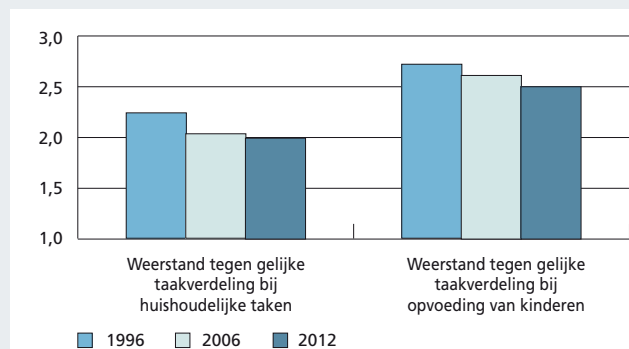
Gezinsagenda

In dit onderdeel wordt stilgestaan bij de tijd die gezinsleden samen doorbrengen, bij de verdeling van de gezinstaken en bij de combinatie tussen werk en gezin.

Het jongste tijdsregistratie-onderzoek in Vlaanderen dateert uit 2005. Dit geeft aan dat mannen meer uren buitenshuis werken en indien ze een partner hebben ook wat meer uren aan vrije tijd besteden. Vrouwen werken minder uren buitenshuis en zijn meer uren bezig met het huishoudelijk werk en met kindzorg en -opvoeding. Een gelijke zorgverdeling tussen mannen en vrouwen is verre van bereikt. De geregistreerde taakverdeling steekt schril af tegen de heersende opvattingen. Zowel mannen als vrouwen zijn gewonnen voor een gelijke verdeling van

7.18 Opvattingen over gezinstaken

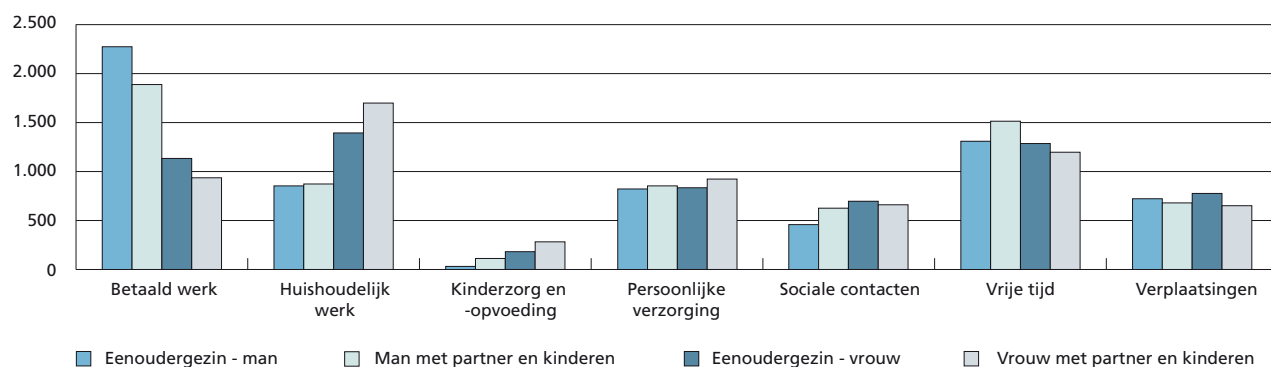
Evolutie van antwoorden op stellingen over gendergelijkheid, van 1996 tot 2012, schaal van 1 tot 5 (hoe hoger, hoe meer weerstand).

Bron: SCV -survey.

7.19 Een gemiddelde week

Gemiddeld aantal uren dat besteed wordt aan activiteiten, naar gezinssituatie en geslacht, 2005, in uren.

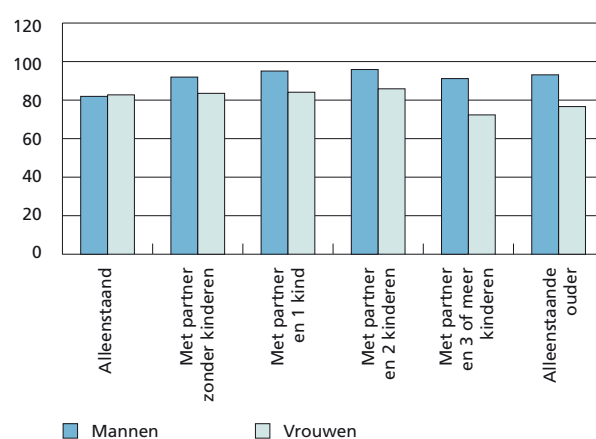
Bron: Tijdsbudgetonderzoek 2005.

huishoudelijke taken. Over de opvoeding van de kinderen bestaan er nog wel verschillen. Hier is er bij mannen nog iets meer weerstand, al neemt deze af. In beide gevallen zijn jongere generaties duidelijk meer voor gelijkheid gewonnen dan de oudere generaties.

Vrouwen nemen nog steeds meer huishoudelijke taken en de zorg voor de kinderen op. Dit heeft repercussies voor de keuzevrijheid en de arbeidsmarktpositie en -kansen van deze vrouwen. Vlaamse werknemers tussen 25 en 49 jaar hebben een hoge werkzaamheidsgraad. Dat vrouwen meer moeilijkheden ondervinden om de zorg voor hun kinderen te combineren met betaalde arbeid, vertaalt zich in een lagere arbeidsparticipatie van vrouwen naarmate het gezin meer kinderen telt. Daarnaast ligt de deeltijdse arbeid een pak hoger bij vrouwen, zeker bij vrouwen met kinderen waar het verschil nog groter wordt. De voornaamste reden om deeltijds te werken is de combinatie met zorgtaken of andere persoonlijke en familiale verplichtingen. In het Vlaamse Gewest geeft bijna 60% van

7.20 Werkzaamheidsgraad

Werkzaamheidsgraad (25-49 jaar) in 2011, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI, EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

7.21 Loopbaanonderbreking en tijdskrediet

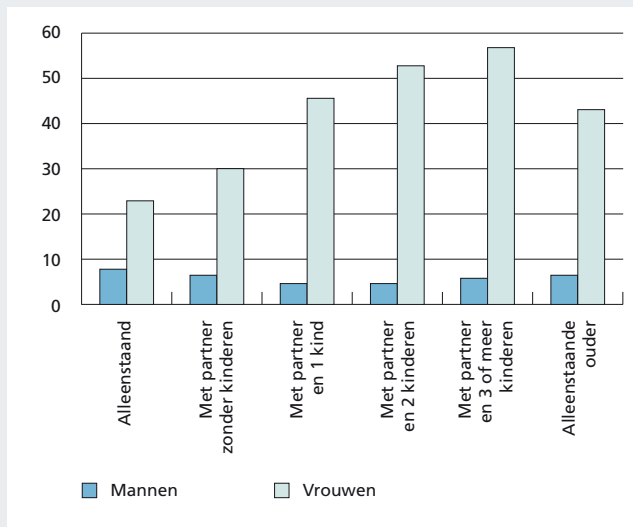
Evolutie van het aantal werknemers in loopbaanonderbreking en tijdskrediet, van 2008 tot 2012, naar geslacht en stelsel, in fysieke eenheden en in %, jaargemiddelde.

	2008	2009	2010	2011	2012
Loopbaanonderbreking					
Volledige onderbreking (aantal)	5.042	4.455	4.045	3.978	3.753
mannen (%)	27,8	22,1	19,8	21,7	24,3
vrouwen (%)	72,2	77,9	80,2	78,3	75,7
Vermindering van prestaties (aantal)	45.545	42.459	42.858	43.503	45.044
mannen (%)	26,2	28,9	29,3	28,2	27,0
vrouwen (%)	73,8	71,1	70,7	71,8	73,0
Ouderschapsverlof, medische bijstand, palliatieve zorgen (aantal)	32.459	38.335	44.109	45.050	44.645
mannen (%)	24,6	28,0	29,4	30,1	30,3
vrouwen (%)	75,4	72,0	70,6	69,9	69,7
Tijdskrediet					
Volledige onderbreking (aantal)	6.914	6.007	5.516	5.064	4.455
mannen (%)	25,6	24,8	24,8	24,1	22,8
vrouwen (%)	74,4	75,2	75,2	75,9	77,2
Vermindering van prestaties (aantal)	78.162	84.873	88.584	91.868	93.039
mannen (%)	39,6	40,0	39,6	39,4	39,2
vrouwen (%)	60,4	60,0	60,4	60,6	60,8

Bron: RVA.

7.22 Deeltijdarbeid

Aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (25-49 jaar) in 2011 naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI, EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

alle deeltijds werkenden deze reden op; in de EU27 is dat iets minder dan de helft.

Steeds meer Vlamingen onderbreken hun loopbaan of verminderen tijdelijk hun arbeidsprestaties. Voor heel wat stelsels is de finaliteit niet noodzakelijk de zorg voor kinderen of meer huishoudelijke gendergelijkheid. Wel worden alle stelsels door vrouwen meer gebruikt dan door mannen. Het aantal mannelijke gebruikers neemt toe. Zo nemen mannen steeds meer ouderschapsverlof en verlof voor het verlenen van medische bijstand en palliatieve zorgen op. Dit kan wijzen op een meer gelijke zorgverdeling.

Om de uitstroom uit de arbeidsmarkt enigszins te beperken en werkenden aan de slag te houden, is er ook aandacht nodig voor werkbaar werk of een kwaliteitsvolle baan. In de Vlaamse werkbaarheidsmonitor is een goede werk-privé-balans een van de vier dimensies (naast stress, motivatie en leermogelijkheden) die de werkbaarheidsgraad of het aandeel werkenden met een kwaliteitsvolle job kan doen stijgen. Werknemers die zich in de situatie

7.23 Problematische werk-privébalans

Aandeel werknemers of zelfstandigen dat aangeeft in een situatie te zitten waar de werk-privé-balans problematisch is, naar huishoudtype, van 2004 tot 2010, in %.

	2004	2007	2010
Werknemers			
Alleenstaand zonder kinderen	9,2	8,4	8,2
Partner zonder job, geen kinderen	11,9	9,3	9,9
Partner met job, geen kinderen	9,6	10,2	9,9
Alleenstaand met kinderen	13,5	11,9	11,7
Partner zonder job, kinderen	10,4	12,7	10,5
Partner met job, kinderen	13,9	11,8	11,8
Zelfstandigen			
Alleenstaande zonder kinderen		32,8	25,0
Partner zonder job, geen kinderen		25,3	30,0
Partner met job, geen kinderen		27,6	31,5
Alleenstaand met kinderen		28,9	37,3
Partner zonder job, kinderen		36,2	37,2
Partner met job, kinderen		38,2	38,1

Bron: Werkbaarheidsmonitor, SERV – Stichting Innovatie & Arbeid.

van alleenstaande ouder of partner met job en kinderen bevinden, ervaren de meeste problemen om privé en werk op elkaar af te stemmen. Bij de zelfstandigen is het probleem veel groter: bij 1 op de 3 is werk-privé-balans niet in evenwicht. Bij zelfstandige ondernemers met partner met job en kinderen loopt dit zelfs op tot bijna 2 op de 5.

Survey-gegevens tonen aan dat een meerderheid van de 18-44-jarigen de huishoudelijke beslommingen nooit mee naar het werk brengt. De verschillen tussen mannen en vrouwen op dit vlak blijken niet significant te zijn. Naar gezinstype is de verscheidenheid wel beduidend op gebied van prestatieproblemen op het werk. Goed de helft van de personen die niet met hun partner samenwonen, maar wel een of meerdere kinderen hebben, geeft aan nooit moe te zijn op het werk door huishoudelijke taken. Dat betekent dat een kleine helft van deze groep het wel moeilijk heeft om de huishoudelijke beslommingen los te laten op de werkplaats.

Anderzijds blijkt wel dat de job zo inspannend was dat de huishoudelijk taken erdoor in het gedrang komen. Vrouwen

7.24 Frequentie moeilijkheden combinatie arbeid-gezin

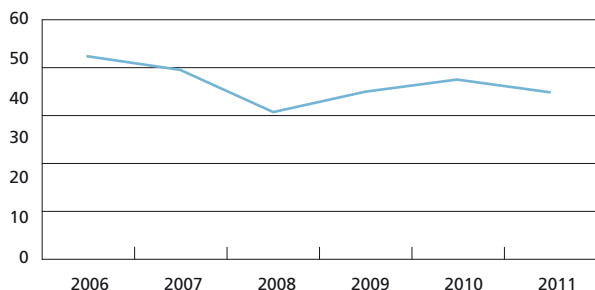
Frequentie moeilijkheden in de afgelopen 3 maanden bij de combinatie arbeid-gezin bij werkende respondenten (18-44 jaar), in 2012, in %.

	Nooit	Eén- of tweemaal	Meerdere malen per maand	Meerdere keren per week	N
Ik kwam te moe op het werk aan om goed te presteren wegens de huishoudelijke taken die ik had gedaan	75,1	17,3	4,9	2,7	515
Het was moeilijk om mij op het werk te concentreren wegens mijn huishoudelijke verplichtingen	78,6	17,1	2,9	1,4	514
Toen ik van het werk thuiskwam, was ik te moe om de noodzakelijke huishoudelijke taken te doen	29,7	33,2	22,5	14,6	515
Het was moeilijk voor mij om mijn huishoudelijke verplichtingen te vervullen door de tijd die ik op het werk doorbreng	43,9	26,4	19,0	10,7	515

Bron: SCV-survey 2012.

7.25 Gebrek aan opvang

Evolutie van het aandeel van vrouwen (15-64 jaar) met zorgverantwoordelijkheden voor kinderen of afhankelijke personen die deeltijds of niet werken omdat ze een gebrek aan gepaste opvangdiensten ervaren, van 2006 tot 2011, in %.

Bron: ADSEI – EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

geven meer aan dan mannen dat ze na het werk te moe zijn voor het huishouden. Gezinstype speelt eveneens een rol. Personen die niet met hun partner samenwonen maar wel met een of meerdere kinderen, geven meer dan anderen aan dat ze na het werk te moe zijn om het huishouden te doen. Personen die met partner en kinderen samenwonen, ondervinden dan weer relatief meer hinder in het huishouden door de tijd die ze op het werk doorbrengen.

Los van de opvattingen en normen en waarden over gendergelijkheid geeft 4,5 op de 10 vrouwen, die zorgen voor kinderen of zorgbehoevende volwassenen, aan dat ze niet voltijds aan de slag kunnen wegens een gebrek aan gepaste zorgvoorzieningen en opvangdiensten of het zich niet kunnen veroorloven van deze voorzieningen. Dat zijn er 2,4 procentpunten minder dan in 2010. Die afname is vooral te wijten aan het dalend aandeel vrouwen dat inactief was wegens een gebrek aan (betaalbare) opvangdiensten. Hiermee is de stijging, die tussen 2009 en 2010 werd ingezet, deels teniet gedaan. Het aandeel vrouwen die zorgverantwoordelijkheden opnamen, is stabiel gebleven.

Kijken we naar de mate waarin jongeren aangeven bepaalde activiteiten te doen – dit is niet hetzelfde als de activiteiten die ze het liefst doen – dan speelt het gezin daarin een belangrijke rol.

7.26 Vrije tijd jongeren

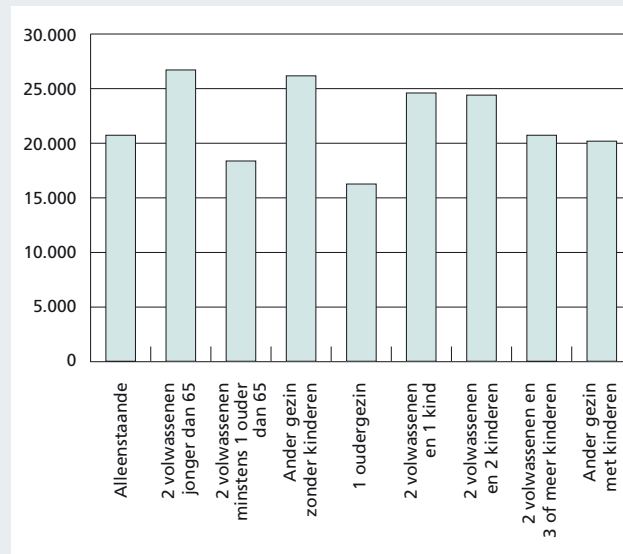
Evolutie van de populairste activiteiten, op basis van 25 verschillende activiteiten op een 6-punten schaal, waarbij 1 nooit is en 6 dagelijks, 2005-2006 en 2008, schaalwaarden.

	JOP 1 (2005-2006)	JOP 2 (2008)
Langsgaan bij vrienden	4,27	4,23
Huiswerk maken, blokken	4,69	4,22
Huishoudelijke taken (opruimen, afwassen, enz.)	4,38	4,53
Dingen samen met het gezin doen	3,55	4,15
Wandelen, spelen in natuur	2,69	3,38

Bron: JOP-monitor 2.

7.27 Gezinsinkomen

Gemiddeld equivalent* totaal beschikbaar huishoudinkomen na sociale transfers, in euro, Vlaams Gewest, 2011.

*Gecorrigeerd voor gezinsgrootte.

Bron: EU-SILC 2011, bewerking SVR.

Financiële positie van gezinnen

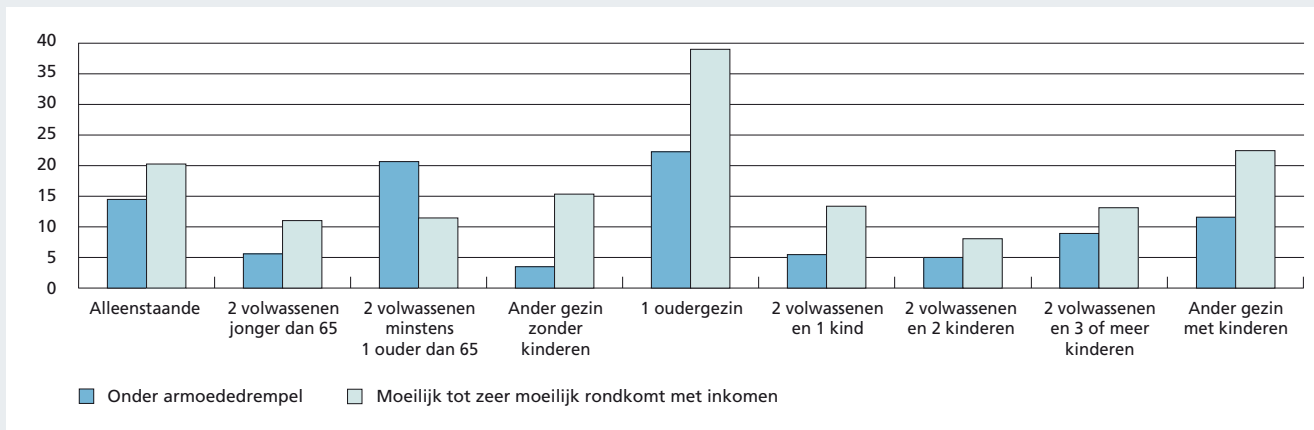
De financiële situatie van gezinnen is in vele gevallen bepalend voor wat kan en niet kan. Opvoeding, verzorging en tijdsbesteding worden dikwijls beïnvloed door de middelen waarover een gezin beschikt. Kinderen zorgen daarbij uiteraard voor extra kosten. Via allerlei maatregelen trachten overheden er voor te zorgen dat kinderen en jongeren, onafhankelijk van de beschikbare middelen van het gezin, dezelfde kansen krijgen.

De inkomenssituatie van gezinnen met kinderen verschilt niet zo veel van deze van koppels zonder kinderen. Wanneer er drie of meer kinderen ten laste zijn, dan is het verschil groter. Het laagste inkomen stellen we vast bij eenoudergezinnen.

Er wordt van uit gegaan dat huishoudens, die moeten rondkomen met een inkomen onder de 60% van het mediaan huishoudinkomen, een verhoogd risico op armoede lopen. Zo bekeken bevinden vooral de oudere huishoudens en de éénoudergezinnen zich in de meest kwetsbare situaties. De inkomensgerelateerde verwachtingen en behoeften verschillen echter van mens tot mens en daarom dient de objectieve vergelijking van het beschikbare inkomen aangevuld te worden met een subjectieve inschatting van het inkomen door de betrokkenen zelf. De subjectieve inschatting van de inkomenssituatie geeft aan dat oudere huishoudens hun inkomen als heel wat minder precair ervaren dan op basis van de objectieve gegevens. Veel meer alleenstaande ouders daarentegen beoordelen de eigen inkomenssituatie als moeilijk om rond te komen. Bijna 40% van de alleenstaande ouders geeft aan zich in deze precare situatie te bevinden.

7.28 Gezinnen met armoederisico

Aandeel respondenten met een huishoudinkomen onder de armoededrempel* en aandeel dat aangeeft moeilijk tot zeer moeilijk rond te komen met het huidige huishoudinkomen, naar huishoudsituatie, in 2011, Vlaams Gewest, in %.

* 60% van mediaan van Belgisch equivalent beschikbaar huishoudinkomen.
Bron: EU-SILC 2011, bewerking SVR.

Volgens de Gezinsbond heeft een gezin per kind gemiddeld 20 % meer inkomen nodig om hetzelfde welvaartsniveau te behouden als een huishouden zonder kinderen. Bovendien stijgt dit bedrag met de leeftijd van het kind, tot bijna het dubbele wanneer het kind 18 jaar wordt.

De verschillende overheden voorzien samen een mix aan ondersteuningsmaatregelen om ouders te helpen bij hun monetaire en tijdsgelateerde inspanningen die verbonden zijn met de opvoeding van kinderen. Een aantal van deze maatregelen zijn algemeen (bijvoorbeeld kinderbijslag), terwijl andere afhangen het inkomen van de ouders (bijvoorbeeld schooltoelage). Naar huishoudtype blijkt dat eenoudergezinnen gemiddeld het grootste bedrag aan sociale transfers krijgen, ze bevinden zich trouwens in de meest precaire financiële situatie. Bij de andere huishoudens met kinderen zijn het vooral deze met drie of meer kinderen die veel sociale transfers ontvangen. Er is amper verschil tussen de gezinnen met 1 kind en deze met twee kinderen.

7.29 Kost van een kind

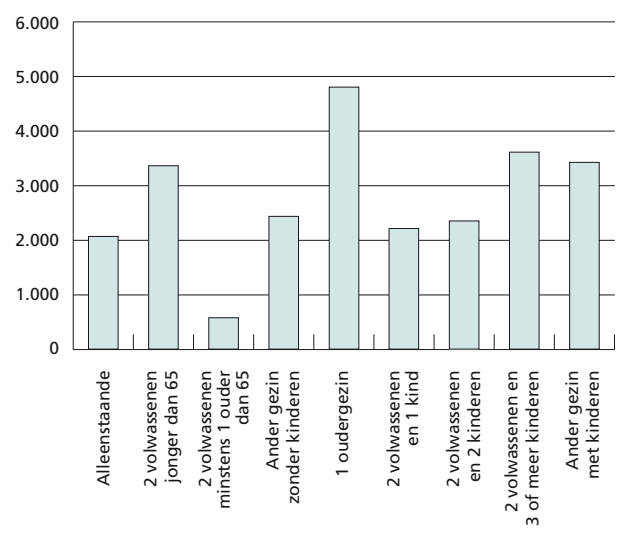
Het extra inkomen dat een gezin met een basisgezinsinkomen maandelijks per kind moet krijgen om dezelfde levensstandaard te behouden als een kinderloos koppel met hetzelfde basisinkomen van 2.113,65 euro in 2004 en 2013. Deze kosten bevatten geen specifieke kosten zoals kosten voor kinderopvang, onderwijs en uitzonderlijke (medische) kosten.

Leeftijdsklasse	2004	2013
0 - 5 jaar	258,12	313,67
6 - 11 jaar	333,61	405,40
12 - 17 jaar	409,09	497,13
18 - 24 jaar	490,84	596,47

Bron: Gezinsbond.

7.30 Sociale transfers

Gemiddeld equivalent huishoudinkomen uit sociale transfers, in euro (pensioenen niet beschouwd als transfers), naar huishoudsamenstelling.

Bron: EU-SILC 2011, bewerking SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Gezinsbond (2012). *Gezinsconferentie 'Gezinsbeleid in Vlaanderen'*. Vlaams Actieplan 2020. Brussel: Gezinsbond.
- FOD Justitie (2011). *Jaarlijkse statistieken van de hoven en rechtbanken*. Brussel.
- Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J., Van Peer, C. (Eds.) (2011), *Scheiding in Vlaanderen*, Leuven: Acco.
- Dierckx, D., Vranken, J., Coene, J. & Van Haarlem, A. (red.). *Armoede en Sociale Uitsluiting: Jaarboek 2011*. Leuven: Acco.
- Vlaamse Regering (2009). *Regeerakkoord 2009-2014*. Brussel.
- Vandeurzen, J. (2009). *Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*. Brussel.
- Kind in Vlaanderen, Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be/brochures-en-rapporten/rapporten/kind-in-vlaanderen/>
- Gezinsbond: <http://www.gezinsbond.be/>
- Leuvens Adolescenten- en GezinnenOnderzoek (LAGO): <http://soc.kuleuven.be/web/staticpage/11/77/nl/587>
- Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen: <http://www.hig.be/>
- Kenniscentrum Welzijn, Volksgezondheid en Gezin: <http://www.kenniscentrumwvg.be/>
- Jeugdonderzoeksplatform (JOP): <http://www.jeugdonderzoeksplatform.be>
- Werkbaarheidsmonitor, SERV – Stichting Innovatie & Arbeid: <http://www.werkbaarwerk.be/>
- Onderzoeksgroep voor de studie van tijd, cultuur en samenleving: <http://www.vub.ac.be/TOR>
- Tijdsbudgetonderzoek: http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/arbeid_leven/tijdsbesteding/tijdsbesteding/
- Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>
- Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: <http://www.steunpunt.be>
- Agentschap Jongerenwelzijn: <http://www.wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/>
- Tele-onthaal: <http://www.teleonthaal.be/>
- Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleecq: <http://www.centrumvoorsociaalbeleid.be/>
- Algemene Directie Statistiek: *Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*: <http://statbel.fgov.be/silc>

AFKORTINGEN

µm micrometer (10^{-6} meter)

AAPD Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie

ABB Agentschap voor Binnenlands Bestuur

ADSEI Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

ADSL Asymmetric Digital Subscriber Line

AES Adult Education Survey

AGIV Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

AIDS Acquired Immune Deficiency Syndrome

AMS afdeling Monitoring en Studie, Departement Landbouw en Visserij

APB aanvullende belasting op de personenbelasting

ASEAN Brunei, Cambodja, Filippijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Singapore, Thailand en Vietnam

ASO Algemeen Secundair Onderwijs

AT Aziatische Tijgers (Zuid-Korea, Taiwan, Singapore, Hong Kong)

AWW Algemeen Welzijnswerk

BAMA Bachelor Master

BBE Bruto Binnenlands Energieverbruik

BBI Belgische Biotische Index

bbp bruto binnenlands product

BERD Business Expenditure on R&D

BIV belasting op de inverkeerstelling

BIVV Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid

BJB bijzondere jeugdbijstand

BLOSO Commissariaat-generaal voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openlucht-recreatie

BNI Bruto Nationaal Inkomen

BRIC Brazilië, Rusland, India en China

BSO Beroeps Secundair Onderwijs

BTW belasting over de toegevoegde waarde

BUOO Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O

BZ Departement Bestuurszaken

CAI Centrale Archeologische Inventaris

CAO Collectieve arbeidsovereenkomst

CAW Centrum Algemeen Welzijnswerk

CBE Centrum voor Basiseducatie

CBO Centrum voor beroepsopleiding of omscholing voor personen met een handicap

CDO Centrum voor Deeltijds Onderwijs

CDV Centrum voor Deeltijdse Vorming

CGKR Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding

CGVS Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen

CIM Centrum voor Informatie over de Media

CIS Community Innovation Survey

CJSM Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media

CKG Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning

CLB Centrum voor Leerlingenbegeleiding

CO koolstofmonoxide

CO₂ koolstofdioxide

COFOG Classification of the Functions of Government

CRS Creditor-Reporting-System

CVO Centrum voor Volwassenenonderwijs

DBSO Deeltijds Beroeps Secundair Onderwijs

DGD Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire hulp

DOMINO Dossier Minderjarigen Opgvolgingsstelsel

DSL Digital Subscriber Line

DVB-T Digital Video Broadcasting Terrestrial

DVO diensten Vlaamse overheid

DVZ Dienst Vreemdelingenzaken

EAK Enquête naar de Arbeidskrachten

EB Eurobarometer

EC DG MOVE European Commission, Directorate-General for Mobility and Transport

ECB Europese Centrale Bank

ECOOM Expertisecentrum O&O Monitoring

EKM Erkende kredietmaatschappij

EMA Europees Milieuagentschap

ENA Economisch Netwerk Albertkanaal

EPB Energieprestatie en Binnenklimaat

ESF Europees Sociaal Fonds

ESLC European Survey on Language Competences

ESR Europees Stelsel van Nationale en Regionale Rekeningen

ETNIC Entreprise des Technologies Nouvelles de l'Information et de la Communication (Communauté française)

ETS Emission Trading Scheme

EU Europese Unie

EU12 Polen, Hongarije, Estland, Letland, Litouwen, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Cyprus, Malta, Roemenië en Bulgarije

EU15 België, Nederland, Luxemburg, Italië, Frankrijk, Duitsland, Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Ierland, Griekenland, Spanje, Portugal, Oostenrijk, Zweden en Finland

EU21 EU-lidstaten die lid zijn van de OESO

EU25 EU12 en EU15 samen, maar zonder Bulgarije en Roemenië

EU27 EU12 en EU15 samen

EU-SILC European Union Statistics on Income and Living Conditions

EVCA European Venture Capital Association

EWI Departement Economie, Wetenschap en Innovatie

FB Departement Financiën en Begroting
FEBIAC Belgische Federatie van de Automobielen- en Tweewielersindustrie
FFEU Financieringsfonds voor Schuldaafbouw en Eenmalige Investeringsuitgaven
FIT Flanders Investment and Trade
FOD Federale Overheidsdienst
FOD MV Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer
FOD SZ Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid
FOS Federatie voor Open Scoutisme
FPB Federaal Planbureau

GBAORD Government Budget Appropriations or Outlays on R&D

GEM Global Entrepreneurship Monitor
GERD Gross Expenditure on Research & Development
GIB Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden
GLB Gemeenschappelijk landbouwbeleid (EU)
GLI Grübel-Lloyd Index
GON Geïntegreerd Onderwijs
GOP Gezinsondersteunende pleegzorg
GOVERD Government Expenditures on R&D
GPB Getuigschrift Pedagogische Bekwaamheid
GT gigaton
GWh Gigawattuur

HBO Hoger Beroeps Onderwijs
HBO Huishoudbudgetonderzoek
HBPWP Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid
HCI geharmoniseerde competitiviteitsindicator
HERD Higher Education Expenditures on R&D
HFK fluorkoolwaterstof
HHI Herfindahl-Hirschman index
HIV Human Immunodeficiency Virus
HOKT SP Hoger Onderwijs van het Korte Type Sociale Promotie

IAB Interactive Advertising Bureau
IBO Individuele Beroepsopleiding in de Onderneming
ICSI IntraCytoplasmatische Sperma-Injectie
ICT Informatie- en communicatietechnologie
iDTV interactieve digitale televisie
IGO Inkomensgarantie voor Ouderen
ILO International Labour Organization (Internationale Arbeidsorganisatie)
IMD Institute for Management Development
IMF Internationaal Monetair Fonds
INBO Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
INR Instituut voor de Nationale Rekeningen
IRCEL intergewestelijke cel voor het leefmilieu
ISSP International Social Survey Programme
IVON Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk

JINT Jeugd Internationaal
JIP Jongereninformatiepunt

KKP Koopkrachtpariteiten
KLJ Katholieke Landelijke Jeugd
KSA Katholieke Studenten Aktie
KSO Kunst Secundair Onderwijs
KSZ Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid
kW kilowatt
kWh kilowattuur

LAC Lokale Adviescommissie
LFS Labour Force Survey
LMN Landbouwmonitoringsnetwerk
LNE Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
LPG Liquefied Petroleum Gas

MAP Mestactieplan
MDG Millenniumdoelstelling voor ontwikkeling
MIRA Milieurapport Vlaanderen
MIST Mexico, Indonesië, Zuid-Korea, Turkije
MOW Departement Mobiliteit en Openbare Werken
MWe+m Megawatt elektrisch en mechanisch vermogen

N11 Next 11 (Bangladesh, Egypte, Indonesië, Iran, Zuid-Korea, Mexico, Nigeria, Filippijnen, Pakistan, Turkije en Vietnam)
NABS Nomenclature pour Analyse des Budgets Scientifiques
NACE Statistische Nomenclatuur economische activiteiten in de Europese Gemeenschappen
NARA Natuurrapport
NBB Nationale Bank van België
NEC Normaal Economisch Circuit
NGO niet-gouvernementele organisatie
NMBS Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen
NO₃ nitraat
NWWZ niet-werkende werkzoekenden
NUTS Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques

O&O Onderzoek en Ontwikkeling
O&V Departement Onderwijs en Vorming
OCMW Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
ODA Official Development Assistance
OESO Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OOV opcentiemen op de onroerende voorheffing
OVAM Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij

PAB persoonlijk assistentiebudget
PB personenbelasting
PBV Promotie Binnenvaart Vlaanderen
PDPO Programmeringsdocument Plattelandsontwikkeling
PFK perfluorkoolwaterstof
PGB persoonsgebonden budget
PJ petajoules (10¹⁵ joules)
PM₁₀ Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 10 µm

PM_{2,5} Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 2,5 µm

PMAH personen met een arbeidshandicap

PNP Not for profit Organisations Expenditures on R&D

POD MI Programmatorische Federale Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie

POS Problematische opvoedingssituatie

RKW Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers

RMH Recht op Maatschappelijke Hulp

RMI Recht op Maatschappelijke Integratie

ROP Register Onbebouwde Percelen

RSV Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

RSVZ Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen

RSZ Rijksdienst voor Sociale Zekerheid

RSZPPO Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten

RUP Ruimtelijk Uitvoeringsplan

RVA Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening

RVP Rijksdienst voor Pensioenen

RWZI rioolwaterzuiveringsinstallatie

SCV Sociaal-Culturele Verschuivingen Survey

SERV Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen

SF₆ zwavelhexafluoride

SHM Sociale Huisvestingsmaatschappij

S-IHD specifieke instandhoudingsdoelstelling per speciale beschermingszone van de Habitatrichtlijn

SILC Statistics on Income and Living Conditions

SMP Student Mobility for Placements (Erasmus stages)

SMS Student Mobility for Studies (Erasmus)

SO₂ zwaveldioxide

SOI Seksueel Overdraagbare Infecties

SPE Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie

SVK Sociaal Verhuurkantoor

SVR Studiedienst van de Vlaamse Regering

SVS Stichting Vlaamse Schoolsport

SWAP SuperWijze Activiteitenpas

TBS Terbeschikkingstelling

TEA Total entrepreneurial Activity Rate

TEU Twenty-foot Equivalent Unit

TIMSS Trends in International Mathematics and Science Study

TINA Transformatie, Innovatie en Acceleratie

TJ terrajoule (10¹² joules)

TSO Technisch Secundair Onderwijs

TVC Totaal Vruchtbaarheidscijfer

UMTS Universal Mobile Telecommunications System

VAD Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen

VAPH Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap

VDAB Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding

VEA Vlaams Energieagentschap

VEN Vlaams Ecologisch Netwerk

VGC Vlaamse Gemeenschapscommissie

VHC Vlaamse Havencommissie

ViA Vlaanderen in Actie

Vinnof Vlaams Innovatiefonds

VIP Jeugd Vlaams Informatiepunt Jeugd

VIP Vlaamse Inschakelingspremie

VIPA Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden

VITO Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek

VKBO Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen

VLAREM Vlaams Reglement betreffende de Milieuviering

VLIF Vlaams Landbouwinvesteringsfonds

VLM Vlaamse Landmaatschappij

VMM Vlaamse Milieumaatschappij

VMMa Vlaamse Media Maatschappij

VMSW Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen

VN Verenigde Naties

VNJ Vlaams Nationaal Jeugdverbond

VOP Vlaamse Ondersteuningspremie

VPJ Verloren Potentiële Jaren

VREG Vlaamse Reguleringinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt

VRIND Vlaamse Regionale Indicatoren

VRM Vlaamse Regulator voor de Media

VRWI Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie

VSAWSE Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie

VSDO Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling

VTE voltijdse equivalenten

VTI Vlaams Theater Instituut

VTS Vlaamse trainersschool

VVJ Vereniging Vlaamse Jeugddiensten en –consulenten vzw

VVKSM Vlaams Verbond van Katholieke Scouts en Meisjesgidsen

VWF Vlaams Woningfonds

WIV Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid

WKK Warmtekrachtkoppeling

WSE Departement Werk en Sociale Economie

WVG Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

W&T wetenschappelijke en technologische dienstverlening

Zeq zuurequivalenten